UNIWERSYTET ŚLĄSKI W KATOWICACH
WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY
INSTYTUT HISTORII

mgr Marek Jurkowski
8863

Od Cezarei do Konstantynopola.
Dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego

ROZPRAWA DOKTORSKA

Promotor:
prof. dr hab. Agata Aleksandra Kluczek

Katowice 2026

Spis treści

Wstęp ... 3

Część I. Główne problemy związane z badaniem dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego ... 41

Rozdział I. Problemy z identyfikacją dynastycznych nazw i przydomków miejscowości ... 42

Rozdział II. Problemy z weryfikacją poświadczeń oraz ustalaniem brzmienia ... 63

Rozdział III. Problemy z atrybucją dynastycznego mianownictwa ... 93

Rozdział IV. Problemy z identyfikacją eponimów ... 114

Część II. Aspekty dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego jako zjawiska historycznego i językowego ... 148

Rozdział V. Liczba, geografia i status prawny ośrodków noszących miana dynastyczne – próba ujęcia panoramicznego ... 149

Rozdział VI. Uwagi dotyczące statystyki i geografii częściej występujących nazw i przydomków ... 187

Rozdział VII. Mechanizmy nominacji ... 226

Rozdział VIII. Dynastyczne toponimy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego jako nazwy komemoratywne ... 261

Zakończenie ... 319

Aneks. Dynastyczne lub hipotetycznie dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego oraz formy mogące je sugerować ... 340

Abrewiacje ... 449

Bibliografia ... 451

Wykaz tabel i wykresów ... 495

Summary ... 496

Wstęp

Namen machen Städte

Od narodzin Konstansa (cesarz w latach 337–350 n.e.), najmłodszego z synów Konstantyna Wielkiego, z jego osobą związana miała być przepowiednia nie dająca mu widoków na pogodną starość. Oto astrologowie, którym uradowany rodzic zlecił sporządzić dla noworodka horoskop, orzekli, że chłopca spotka śmierć w objęciach babki. Kiedy przeciwko władzy Konstansa wystąpił Magnencjusz, od przynajmniej dwóch dekad nie żyły obie jego babcie, Helena i Eutropia. Wydawać by się mogło, iż Konstans miał wszelkie powody by żywić wiarę w swą szczęśliwą gwiazdę, a z niepomyślnej przepowiedni szydzić, jak też podobno miewał i czynić. Tymczasem wieszczba wypowiedziana „nad kolebką" ziściła się w sposób nieoczekiwany. „Nazajutrz" po ogłoszeniu uzurpacji Magnencjusza Konstansa zamordowano na terenie wschodnich Pirenejów. Miejscowość, w której stracił życie, nosiła imię jego babki, Heleny.

Bałamutnie brzmiącą anegdotę o proroctwie dotyczącym śmierci Konstansa przekazuje XII-wieczny kronikarz bizantyński Jan Zonaras, stwierdzając zarazem związek pomiędzy matką Konstantyna Wielkiego a nazwą ośrodka w Pirenejach[1]. Zamordowanie Konstansa w miejscowości (względnie na terenie miejsca określanego jako *castrum*) Helena poświadczają też niektórzy autorzy późnoantyczni[2]. Helena to tylko jedna z szeregu miejscowości cesarstwa rzymskiego, noszących nazwy i przydomki upamiętniające i honorujące cesarzy lub osoby z ich najbliższego otoczenia. Nazwy i epitety, o których mowa, nawiązywały na ogół do imion panujących i bliskich im osób, niekiedy też do innych określeń czy tytułów przywodzących ich

[1] Zonar. XIII 6. Jan Zonaras przekazuje dwie tradycje dotyczące śmierci Konstansa, wedle drugiej siepacze Magnencjusza mieli znaleźć Konstansa nad Rodanem, gdy drzemał on po polowaniu. Przekaz dotyczący przepowiedni zawiera najwyraźniej motyw topiczny, wyzyskując zjawisko powtarzania się pewnych nazw własnych dla uargumentowania tezy o nieuchronności spełnienia się wyroków przeznaczenia. Wykorzystanie owego motywu zauważalne jest choćby w powstałym w X w. leksykonie *Suda* (*s.v.* Ζήνων, Z 84).

[2] Eutr. X 9; Hieron. *Chron*. 320 F (350 n.e.); *Epit. de Caes*. XLI 23; Zos. II 42.

3:7717564598

na myśl. Niektóre *mutatis mutandis* pozostają w użyciu nadal, a zalicza się do nich Helena: nazwę miejscowości, w której dosięgła Konstansa śmierć, przywodzić może na myśl miejscowość Elne we francuskim departamencie Pyrénées-Orientales, przy wschodnim krańcu granicy z Hiszpanią. Na sygnalizowane tu swoiste „nazewnicze dziedzictwo" cesarstwa rzymskiego składają się też choćby takie toponimy jak: Astorga (pierwotnie Asturica Augusta) i Saragossa (Caesaraugusta) w Hiszpanii, Autun (Augustodunum), Grenoble (Gratianopolis) i Orlean (civitas Aurelianorum) we Francji, Aosta (Augusta Praetoria) i Matigge (Matidiae) we Włoszech, Augst (Augusta Raurica) w Szwajcarii, Konstancja (Constantia) i Augsburg (Augusta Vindelicorum) w Niemczech, Konstanza (Constantiana) w Rumunii, Edirne (Ἀδριανόπολις), Ermenek (Γερμανικόπολις) i Niksar (Νεοκαισάρεια) w Turcji, Tveriah (Τιβεριάς) i Kesaria (Καισάρεια) w Izraelu, Konstantyna (Constantina) w Algierii czy Deriana (Ἀδριανόπολις) w Libii[3]. Abstrahując od etymologii wymienionych tu toponimów, uhonorowanie w nazwie pirenejskiej miejscowości matki Konstantyna Wielkiego pozwalałoby widzieć w stosownym mianie narzędzie propagowania rządów rodziny panującej. *Prima facie* zdawałoby się to też uzasadniać uznanie wzmiankowanej nazwy za przykład „nazewnictwa dynastycznego". Tu jednak pojawić może się zarzut anachronizmu: rządy dynastyczne opierają się na uregulowaniu zasad sukcesji najwyższej władzy, te zaś w cesarstwie rzymskim pozostawały formalnie nieuregulowane. Choć z takiego punktu widzenia w imperium Romanum dynastii nie było, „dynastia" stanowi umownie *terminus technicus*, gdy mówi się o rodzinach (czy też „rodzinach"), których kolejni przedstawiciele przejmowali władzę cesarską (zważywszy praktykę adopcji, czy też przypadki samowolnego ogłaszania się synem określonego cesarza, niekiedy pozbawieni więzów krwi). Analogicznie jako poręczny *terminus technicus* miano „nazw i przydomków dynastycznych" odnoszone jest do zasobu nazw własnych honorujących cesarzy i osoby z nimi powiązane, a w zakres owego zasobu wchodzą nazwy i przydomki (epitety) miejscowości. Posługiwanie się terminem „nazw dynastycznych" czy też „przydomków dynastycznych" w kontekście toponimii antycznej, szczególnie w odniesieniu do nazw hellenistycznych fundacji miejskich i mian noszonych przez ośrodki cesarstwa rzymskiego, nawiązuje do tradycji, która jawi się jako dobrze zakorzeniona w nauce[4].

[3] W przypadku toponimów antycznych zrezygnowano tu z przywoływania wariantów stosownych nazw (o ile takowe występują). Pamiętać należy, że współczesne nazwy miejscowe wywodzące się od toponimów z czasów cesarstwa, nawiązywać też mogą do przypadków zależnych, przykładowo ablatywu – jak obrazuje to *casus* Chaves w Portugalii – antycznych Aquae Flaviae (abl. Aquis Flaviis). Por. CURCHIN 2008: 116.

[4] Tytułem przykładu zob. TSCHERIKOWER 1927: 1, 11, 115, 117, 123–125; MANN 1963: 778; TARN 1964: 148–149; JONES 1964 [vol. 2]: 719; GALSTERER-KRÖLL 1972: 45–46, 50, 61; HABICHT 1975: 66, 73, 90; FRÉZOULS 1977: 236; ROBERT 1977: 27; STRUBBE 1984–1986: 273; GSCHNITZER 1987: 127; KOLENDO 1992; MEYER 2001: 507;

4:8620680888

W chwili, gdy nazwy i przydomki dynastyczne zaczęto na szeroką skalę nadawać miejscowościom cesarstwa rzymskiego, tradycja honorowania panujących w nazewnictwie miejscowości praktykowana była już co najmniej od kilku wieków w świecie greckim. Jej antecedencje wskazać można w historii starożytnego Bliskiego Wschodu, by wspomnieć Pi-Ramzes („siedziba Ramzesa") i faraona Ramzesa II (1279–1213 p.n.e.), Dur-Szarrukin („twierdza Sargona") i króla Asyrii Sargona II (721–705 p.n.e.) oraz Kyropolis (Kuruszkatha, Κυρούπολις) i twórcę imperium Achemenidów Cyrusa II Wielkiego (559–529 p.n.e.)[5]. Zwracano też uwagę, że w świecie greckim najwcześniejsze przykłady uwieczniania założycieli w nazwach ich fundacji najwyraźniej poprzedzają rządy Filipa II Argeady (359–336 p.n.e.) oraz założenie Filippopolis i Filippi[6]. Niezależnie od tego, nie ulega wątpliwości, że niespotykaną wcześniej „popularność" praktyka honorowania władców oraz osób im bliskich w nazewnictwie miejscowości (i to nie tylko – jak w przypadku fundacji Ramzesa II i Sargona II – ich rezydencji) zdobyła w epoce hellenistycznej. Popularność toponimii dynastycznej w państwach hellenistycznych jest zjawiskiem, które należy rozpatrywać na tle wcześniejszych tradycji nazewniczych – szczególnie praktyki nadawania miejscowościom mian teoforycznych[7]. Pamięć o fundacjach i przemianowaniach związanych z Aleksandrem Wielkim, diadochami i ich sukcesorami wydaje się dość żywa w cesarstwie rzymskim. Ze szczególnym pietyzmem przywoływano zwłaszcza Aleksandra Wielkiego. Plutarch z Cheronei (ok. 45–ok. 125 n.e.) przypisywał założycielowi Aleksandrii fundację (a dorozumiewać należy tu także nadanie im nazwy) ponad 70 miast[8] (liczba poważnie przesadzona[9]). Tenże sam Plutarch[10] oraz Flawiusz Arrian[11] (ok. 85–po 145/146 n.e.) odnotowali, że zdobywca imperium Achemenidów nazwał jedno ze „swoich" miast na cześć ulubionego konia. Nominacja takowa wydawać by

---

WATKINS 2002: 102; BARRESI 2003: 110; REYNOLDS, LLOYD 2006: 628; KALLIONTZIS 2016: 94–96; NAWOTKA 2017: 34; BOUSDROUKIS 2022: 192. Na uwagę zasługują w tym miejscu przypadki, w których określenie „dynastyczny" odnoszone jest do przydomków lub tytulatur ośrodków cesarstwa rzymskiego (MANN 1963: 778; GALSTERER-KRÖLL 1972: 61; ROBERT 1977: 27; WATKINS 2002: 102).

[5] FRANCFORT 2006: 171; ZIÓŁKOWSKI 2009: 240, 332.

[6] MALKIN 1985: 127.

[7] Jak zwrócono uwagę (GALSTERER-KRÖLL 1972: 44), „konnten vor Philipp die Städte nach Göttern und mythischen Helden benannt werden, so trat nun [w epoce hellenistycznej – M. J.] an deren Stelle der Herrscher, der als Gründer der Stadt seinen Namen gab". Por. GALLO 2025.

[8] Plut. *Mor*. 328 E.

[9] Zob. TARN 1948: 233; ZIEGLER 1998: 679–691.

[10] Plut. *Alex.* LXI 2 (Βουκεφαλία). Wspomina też Plutarch (*Alex*. LXI 3), że Aleksander nadał jednej fundacji imię ukochanego psa. Wabił się Peritas.

[11] Arr. *Anab*. V 19, 4 (Βουκεφάλα).

5:9003871747

się mogła ewenementem: regułą w państwach hellenistycznych pozostawało natomiast nadawanie ośrodkom nazw honorujących jeśli nie samego władcę, to członków i członkinie jego rodziny. I tak (odkładając na bok kwestię precyzyjności jego informacji) według Appiana z Aleksandrii (ok. 95–ok. 165 n.e.) Seleukos I Nikator wzdłuż całego swego państwa założyć miał miasta, z których 16 nosiło nazwę Antiochia od imienia jego ojca, pięć – Laodycea od imienia jego matki, 9 – Seleucja od jego własnego imienia, podczas gdy cztery ośrodki nosiły miana upamiętniające żony Seleukosa (trzy Apamea i jeden Stratonicea)[12]. Urodzony w Antiochii nad Orontesem, jednej z czołowych fundacji tego władcy, retor Libanios (ok. 314–392 lub 393 n.e.) wychwalał działalność miastotwórczą Seleukosa, zauważając (z retoryczną przesadą), że powołał on do życia tyle miast, iż jego fundacje podróżny napotykać mógł ciągle niczym gospody[13].

Jeśli rozwój praktyki upamiętniania cesarzy rzymskich w nazewnictwie ośrodków obszaru dawnych monarchii hellenistycznych uznać za kontynuację zakorzenionej tradycji, to (zwłaszcza w zachodnich prowincjach) swoistym jego preludium wydaje się występowanie w okresie późnej republiki nazw i przydomków miejscowości honorujących jednostki odgrywające (bardziej lub mniej) znaczącą rolę w sferze publicznej, czy też powiązane z takowymi. Pojawienie się owej toponimii odantroponimicznej zdaje się odzwierciedlać wzrost znaczenia wybitnych jednostek w państwie rzymskim, w szczególności imperatorów. Pierwszym Rzymianinem uhonorowanym za życia w nazwie miasta (Gracchuris w Hiszpanii Bliższej) był najwyraźniej ojciec Tyberiusza i Gajusza Grakchów, T. Semproniusz Grakchus (*cos*. 177, 163 p.n.e.). Jakkolwiek homonimiczność rzymskich imion w niektórych przypadkach nie pozwala na pewność względem eponima, poczet postaci, które spotkał zaszczyt upamiętnienia w nazwie bądź przydomku ośrodka w II i I w. p.n.e., obejmuje lub może obejmować takich imperatorów jak Q. Servilius Caepio (*cos.* 140 p.n.e.), D. Iunius Brutus Callaicus (*cos*. 138 p.n.e.), C. Sextius Calvinus (*cos*. 124 p.n.e.), C. Valerius Flaccus (*cos*. 93 p.n.e.) czy Q. Caecilius Metellus Pius (*cos*. 80 p.n.e.). Analogicznie uhonorowane zostały lub prawdopodobnie zostały takie osoby jak L. Licinius Murena (pretor 88 r. p.n.e.), P. Sittius, L. Munacjusz Plankus (*cos.* 42 p.n.e.), C. Norbanus Flaccus (*cos*. 38 p.n.e.), G. Domicjusz Ahenobarbus (*cos.* 32 p.n.e.) czy M. Titius (*cos. suff*. 31 p.n.e.). *Last but not least* to samo powiedzieć można wreszcie o tak ważnych protagonistach historii późnej republiki, jak Mariusz

[12] App. *Syr*. 57, 295.

[13] Lib. XI 100.

6:4649589012

i Sulla, Pompejusz i Cezar, M. Emiliusz Lepidus, Marek Antoniusz czy „młody Cezar”[14]. I tu zaznaczyć należy, że oryginalność owych odantroponimicznych nazw i przydomków rysuje się wyraźnie na tle funkcjonujących w czasach republiki (ale i niewygasłych całkiem za cesarstwa) tradycji, zgodnie z którymi nadawano ośrodkom miana przywołujące bogów (by wspomnieć epitety Martius, Neptunia czy Minervia) lub nazwy, które można by traktować jako „dobry omen” (jak Beneventum) lub abstrakcyjne pojęcie (jak Pollentia, Valentia czy Copia)[15]. Niekiedy sygnalizowane tu paradygmaty próbowano godzić, jak ilustruje to tytulatura sullańskiej kolonii w Pompejach, udokumentowana w inskrypcji z 59 r. n.e. jako COLONIA VENERIA CORNELIA POMPEIANORVM[16]. Zabiegi tego rodzaju świadczą o wykorzystywaniu już w okresie republiki nazewnictwa miejscowości jako narzędzia propagowania określonej ideologii. Wniosek taki nasuwają też choćby pewne łączone z Cezarem nazwy i przydomki ośrodków hiszpańskich: brzmienie części z nich przywodzić może na myśl mitycznych i historycznych przodków dyktatora, w tym Wenus, Eneasza i matkę Aurelię (najprawdopodobniej jedna z pierwszych historycznych Rzymianek uhonorowanych w taki sposób)[17].

Niektóre ośrodki cesarstwa rzymskiego nosiły nazwy nadane im jeszcze przez władców hellenistycznych, a sullańska tytulatura kolonii w Pompejach wzmiankowana w epigrafie z czasów Nerona wskazuje, że w obiegu pozostawały też pewne miana o proweniencji republikańskiej. Tak jak współczesne toponimy, których etymologia sięga czasów cesarstwa, niektóre z tych ostatnich w zmodyfikowanej formie niejako przetrwały do dziś (łączoną z C. Valeriusem Flaccusem nazwę Valeria przywoływać może Valera de Arriba, a z formy Pompelo, konotowanej zwykle z Pompejuszem, wykształciła się nazwa Pampeluny[18]). Pomimo to,

---

[14] Na temat pewnych lub potencjalnych przypadków uhonorowania wymienionych tu osób w nazewnictwie i tytulaturze miejscowości tytułem przykładu zob. JUNGFER 1904: 270–271; GARCÍA Y BELLIDO 1959: 448–449, 458–466, 470–473; GALSTERER-KRÖLL 1972: 63–68; GALSTERER-KRÖLL 1975; DREIZEHNTER 1975: 233–240; SYME 1986: 161; PENNEY 1988: 174–175; PANCIERA 2006 a; PINA POLO 2021: 145–154; ESPAÑA-CHAMORRO 2024: 96–101 (przy czym – ewidentnie omyłkowo – wymieniony został raz przez tego autora nie C. Valerius Flaccus, ale „Caius Valerius Gracchus”).

[15] Por. GALSTERER-KRÖLL 1975: 45.

[16] CIL IV 3340. 143 (59 r. n.e.).

[17] Zob. HENDERSON 1942: 6–7; GALSTERER-KRÖLL 1972: 67; GALSTERER-KRÖLL 1975: 123–125; HOYOS 1979: 440–441, 464. Co się tyczy Aurelii, nadmienić należy, że poprzez przydomek Regia, znajdowany w mianownictwie ośrodków kojarzonych z Cezarem, upamiętniona mogła zostać babka Cezara Marcia – wywodząca się z rodu Marcii Reges. Zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 67; HOYOS 1979: 464). Jedną z pierwszych Rzymianek uhonorowanych w nazewnictwie miejscowości mogła być też małżonka Marka Antoniusza Fulwia, jakkolwiek co najmniej poddają to w wątpliwość Celia E. SCHULTZ oraz Gwynaeth MCINTYRE (2023: 58–85).

[18] Por. JUNGFER 1904: 271; PINA POLO 2021: 152, 154. Jakkolwiek za taki nieraz się go bierze (zob. ESPAÑA-CHAMORRO 2024: 100) związek Pompejusza z nazwą Pampeluny nie jest pewny (por. PINA POLO 2021: 154, przyp. 54), ale prawdopodobny. Wydaje się opierać w szczególności na ustępie Strabona (III 4, 10), w którym

7:4444305685

przeobrażenie się państwa rzymskiego w faktyczną monarchię odcisnęło wyraźne piętno na praktykach nazewniczych obowiązujących w zakresie toponimii, wskutek czego nazewnictwo oraz tytulatura ośrodków zostały „zdominowane" przez miana honorujące cesarzy i bliskie im osoby. Prawo do występowanie w roli eponima w praktyce zastrzeżone zostało niemal dla cesarza. Zjawisko to można by kojarzyć z faktycznym zastrzeżeniem dla cesarzy określonych godności, prerogatyw i wyróżnień (jak prawa do tryumfu). Występowanie w roli eponima ośrodka nadawało władzy cesarskiej znamion charyzmatyczności, jako że eponimowie utożsamiani bywali często z „boskimi założycielami". Przypadek Antinousa, dla którego czci Hadrian nadał swojej egipskiej fundacji miano Antinoopolis, wydaje się w tym kontekście instruktywnym „wyjątkiem potwierdzającym regułę": obsadzenie Antinousa w roli eponima jawić może się bowiem jako ewenement porównywalny z jego deifikacją (*consecratio*).

„Zdominowanie" przez miana dynastyczne nazewnictwa miejscowości cesarstwa – rozumianego jako nazwy i przydomki przybierane przez ośrodki usytuowane w granicach cesarstwa (względnie jego dependencji) w okresie jego istnienia – nie oznacza jednak, że na ów zasób nazewniczy składają się wyłącznie takowe. Zauważyć można natomiast, iż (abstrahując od toponimii dynastycznej związanej z władcami klienckimi) uhonorowanie w nazwie bądź epitecie ośrodka cesarstwa osoby innej niż cesarz lub niezwiązanej z cesarzem co do zasady było raczej nie do pomyślenia. Sugerować może to (przynajmniej na pierwszy rzut oka) swoiste „zawłaszczenie przestrzeni toponimicznej" (stanowiącej tu synonim odantroponimicznego nazewnictwa miejscowości) przez cesarzy. Owo „zawłaszczenie" ujęto w cudzysłów, by podkreślić, że nie oznacza ono, by jedynymi inicjatorami nadawania nazw dynastycznych byli cesarze, a jedynie następstwa, jakie dla kształtowania się nazewnictwa miejscowości imperium Romanum miało skupienie w ich rękach (zawłaszczenie nie ujęte w cudzysłów) najwyższej władzy. W kontekście wspomnianego „zawłaszczenia", interesujące mogą być przypadki, w których epitety przywołujące eponimów z okresu późnej republiki, były przez ośrodki najwidoczniej zastępowane „lepiej dostosowanymi" do aktualnej sytuacji politycznej. Osadzenie weteranów na terenie Cyrty nastąpiło najwyraźniej w ramach kolonizacji sittiańskiej. Na związek kolonii z działalnością P. Sittiusa, stronnika Cezara pochodzącego z kampańskiej Nucerii, oraz sygnalizujący ową więź epitet, wskazuje sposób

wzmiankowana jest πόλις Πομπέλων, ὡς ἂν Πομπηιόπολις. Pod znakiem zapytania stawia go Alois DREIZEHNTER (1975: 233–235). Trudno zgodzić się jednak w szczególności z uwagą (DREIZEHNTER 1975: 234), że „ist die Benennung einer neuen Siedlung oder Stadt nach dem Namen des Gründers eine zwar für hellenistische Monarchen typische Erscheinung, aber für einen republikanischen Römer undenkbar".

8:4238778918

wymienienia ośrodka przez Pomponiusza Melę (*Sittianorum colonia*)[19] oraz Pliniusza (*colonia Cirta Sittianorum cognomine*)[20]. W inskrypcji, w której uhonorowany został M. Coculnius Quintillianus, kompletna tytulatura numidyjskiego ośrodka figuruje tymczasem jako COLONIA IVLIA IVVENALIS HONORIS ET VIRTVTIS CIRTA[21]. Analogiczną „wymianę przydomków" tłumaczyć mogłyby istotne zmiany zaszłe w życiu wspólnoty od momentu fundacji (jak choćby ponowna *deductio veteranorum*), zauważyć jednak można, iż *casus* Cyrty, nie jest jedynym, przy którym przydomek niezwiązany z cesarzem, wydaje się porzucony na rzecz epitetu dynastycznego. Datowany na 22 r. p.n.e. *titulus* z Formiae pozwala stwierdzić, iż sprawujący w tym roku urząd cenzora L. Munacjusz Plankus IN GALLIA COLONIAS DEDVXIT LVGVDVNVM ET RAVRICAM[22]. W inskrypcji z Arausio udokumentowane zostały dla Lugdunum przydomki COPIA MVN(atia)[23]. Tymczasem w napisie z Nemausus wzmiankowana jest COL(onia) COPIA CLAVD(ia) AVG(usta) LVGVD(unense)[24]. Co symptomatyczne, przytoczona tytulatura zawiera jeden z oryginalnych przydomków kolonii, Copia, gdy jednak idzie o epitety odantroponimiczne, miast Munatia figurują w niej Claudia i Augusta. Jeśli przypadki Cyrty czy Lugdunum wydają się należeć do jaskrawszych przykładów wzmiankowanego „zawłaszczenia przestrzeni toponimicznej", to zauważyć należy, że mianownictwo dynastyczne bynajmniej nie jest interesujące tylko ze względu na sposób publicznej prezentacji cesarzy rzymskich. Stanowić może ono nie mniej ważny przedmiot badań także w kontekście historii samych przemianowanych ośrodków.

W literaturze anglojęzycznej dotykającej rozmaitych zagadnień onomastycznych nie brak publikacji, powtarzających w tytule Szekspirowskie pytanie „what's in a name?"[25]. W świetle stwierdzenia, iż „a rose by any other name would smell as sweet" (*Romeo i Julia*, akt II, scena 2, ww. 43–44) *nomina propria* to tylko czcze dźwięki, w niczym nie zmieniające natury swoich desygnatów. Niniejszy wstęp otwiera z kolei motto przypisujące nazwom „moc" szczególną: „Namen machen Städte". Zdanie to sformułował Angelos Chaniotis na marginesie

[19] Mela I 30.

[20] Plin. *HN* V 22. Por. KOTULA 1984: 227–228.

[21] CIL VIII 19423.

[22] CIL X 6087.

[23] AE 1999, 1024.

[24] CIL XII 3203.

[25] By ograniczyć się tylko do publikacji dotykających zagadnień onomastyki antycznej tytułem przykładu zob. MALKIN 1985; SALWAY 1994; HOSKINS WALBANK 2002. Por. WARDLE 2015 (niejako nawiązując do przywołanego pytania autor zawiera w tytule artykułu stwierdzenie, iż „sometimes a name is just a name").

9:2558332529

uderzającego przemianowania, którego doświadczył w połowie VII w. n.e. położony w Karii ośrodek Afrodyzjas (Ἀφροδισιάς). Oto „miasto Afrodyty" zostało podówczas przechrzczone (*nomen omen*) na Stauropolis (Σταυρούπολις), „miasto krzyża"[26]. Przemianowanie Afrodyzjas na Stauropolis uzmysławiać może „potencjał" pewnych nazw własnych – w tym przypadku nazw miejscowych. Niekiedy wyrażać mogą one tożsamość osób, których dotyczą – w innych służyć za narzędzie jej kształtowania. Choć, jak sygnalizowano, nie o wszystkich nazwach własnych można to powiedzieć, wydaje się, iż uwagę tę można odnieść do dynastycznych nazw i przydomków miejscowości cesarstwa rzymskiego. Niestety, w niejednym przypadku materiał źródłowy nie pozwala na nic więcej niż spekulacje, względem tego na ile przybieranie takowych mian wyrażać mogło tożsamość mieszkańców, a na ile było próbą jej kształtowania. Niekiedy przybieranie takowych mian wynikać też mogło z wyrafinowanej kalkulacji: chęci „wkupienia się w łaski" cesarza, by docelowo uzyskać odeń określone dobrodziejstwa. W obliczu rywalizacji ośrodków, eksponowanie przywiązania do cesarza dawać też mogło nadzieję na wzięcie w opiekę w niekorzystnym położeniu – pewniejszą niż gwarantowałyby to lokalne *numina tutelaria*. Jeśli jednak wyrażanie i kształtowanie tożsamości mieszkańców tłumaczyć może stwierdzenie, że „nazwy tworzą miasta", to przywoływane tu dynastyczne nazwy i przydomki cesarstwa wydają się posiadać jeszcze inny potencjał – i nie chodzi tu o funkcję narzędzia, za pomocą którego wypełniają się wyroki przeznaczenia (którą w relacji Jana Zonarasa, dotyczącej śmierci Konstansa, pełniła nazwa Helena). Truizmem wydaje się stwierdzenie, że nazewnictwo miejscowości rzucać może światło na historię niektórych ośrodków, którą w innym przypadku pokrywałby mrok niewiedzy. Abstrahując od „kwestii tożsamościowych", na które zwraca uwagę A. Chaniotis, nazwy i przydomki stanowić mogą wskazówkę co do okresu, w którym nastąpiła fundacja lub refundacja ośrodka bądź ważne wydarzenie w życiu danej wspólnoty. Nierzadko oferują też one przesłankę co do statusu prawnego ośrodka czy momentu jego zmiany. Że przy próbie odtwarzania rozwoju określonych wspólnot dynastyczne mianownictwo miejscowości posiadać może niekiedy autonomiczną wartość źródłową, ilustrować mogą rozważania, jakie Jacques Gascou czynił na marginesie tytulatury ośrodka Thugga w Afryce prokonsularnej. Francuski uczony pisał o owej gminie: „municipe depuis le règne de Septime-Sévère, Thugga est nommée sur une inscription de l'année 261 [CIL VIII 1487 – M. J.] resp(ublica) col(oniae) Liciniae Sept(imiae) Aurel(iae) Alex(andrianae) Thugg(ae). L'épithète Alexandriana n'indique pas une création coloniale de

[26] CHANIOTIS 2003: 69–70.

10:8840361841

Sévère Alexandre qui aurait reçu ultérieurement l'épithète de Licinia, car, sur une autre inscription [CIL VIII 26582 – M. J.], Thugga est nommée resp(ublica) col(oniae) Lic(iniae) Thugg(ae). Le fait qu'on ait abandonné les épithètes Septimia Aurelia Alexandriana prouve bien qu'il s'agit d'une colonia Licinia et que les autres épithètes ne font que rappeler les titres du municipe antérieur à la colonie. Le municipe septimien a donc reçu sous Sévère Alexandre une épithète tirée d'un des cognomina de ce prince". W opinii autora daje to podstawę do twierdzenia, iż „sans doute Sévère Alexandre avait-il accordé quelque privilège à Thugga justifiant cette épithète". Chcąc wreszcie określić czy promocja ośrodka do rzędu kolonii przypadała na lata wspólnych rządów Waleriana i Galliena (253–260 n.e.) czy też samodzielnych tego ostatniego (260–268 n.e.), zwrócił J. Gascou uwagę na tytulatury kolonii, które przybrały epitety konotowane z Gallienem. O ile przydomek Licinia teoretycznie przywoływać mógł zarówno Waleriana, jak i Galliena, tytulatury odnośnych kolonii zawierały epitety derywowane od imienia Gallienus. Uczony ów mniemał przeto, że „ces raisons [wnioski jakie nasuwa tytulatura ośrodków łączonych z Gallienem – M. J.] paraissent suffisantes pour admettre que Thugga est devenue colonie entre 253 et 260 [r. n.e. – M. J.]"[27]. Abstrahując od słuszności szczegółowych interpretacji, na uwagę zasługuje założenie J. Gascou, że w przypadku ośrodka Thugga (a nie sposób uznać go za przypadek odosobniony) tytulatura ośrodka odzwierciedlać może w skondensowanej formie jego historię (a przynajmniej sygnalizować jej węzłowe momenty). Okoliczność ta pozwala w inny jeszcze sposób rozumieć twierdzenie „Namen machen Städte", względnie – nieco je zmodyfikować: nazwy kształtować mogą wyobrażenie o historii ośrodków. Walor poznawczy rozpatrywanych tutaj mian i przydomków miejscowości posiada zatem niejako podwójny charakter: rzucają one światło nie tylko na działania eponimów, ale i na rozwój przybierających je wspólnot.

Wzmiankowane tu aspekty dynastycznych nazw i epitetów miejscowości cesarstwa rzymskiego sprawiają, że stanowią one fenomen zasługujący na uwagę badaczy. Niektóre *mutatis mutandis* współtworzą swego rodzaju „toponimiczne dziedzictwo cesarstwa", wszystkie zaś stanowiły najwyraźniej instrument kształtowania publicznego wizerunku cesarzy lub ich bliskich, osadzając uhonorowane nimi osoby w roli, będącej zgodnie z tradycją udziałem „boskich założycieli". Stosowne nazwy i epitety wydają się zagadnieniem interesującym zarówno w kontekście kultu imperialnego, jak też procesów takich jak kolonizacja, municypalizacja, urbanizacja czy „polityka miejska" cesarzy. Tworzyć mogły

[27] GASCOU 1982 b: 275–276.

11:9749210455

komponent tożsamości mieszkańców, wynikać z próby jej kształtowania, być instrumentem w zabiegach o różnorodne awantaże – w rywalizacji z innymi podmiotami. Same zdają się też stanowić źródło do poznania historii noszących je ośrodków, sygnalizując ważne wydarzenia w życiu wspólnoty, pozwalając przybliżyć czas, w którym uzyskała ona promocję prawną lub innego rodzaju dobrodziejstwo i osoby, które przynajmniej formalnie za tym stały.

Pomimo podnoszonego tu potencjału poznawczego omawianych nazw i przydomków dla studiów nad aspektami historii cesarstwa, same w sobie stosunkowo rzadko stanowiły one przedmiot kompleksowych badań. Słowo „kompleksowych" należy tu podkreślić. Informacje i/ bądź hipotezy dotyczące stosownych nazw i przydomków znaleźć można niejako na marginesie publikacji, których przedmiotem są procesy kolonizacji, municypalizacji czy urbanizacji, lub też uwzględniających „kwestie miejskie" opracowań poświęconych wybranym regionom cesarstwa. Wyszły one spod pióra takich autorów jak choćby Theodor Mommsen[28], Ettore de Ruggiero[29], Ernst Kornemann[30], David Magie[31], Friedrich Vittinghoff[32], Antonio García y Bellido[33], Louis Robert[34], Leo Teutsch[35], Geza Alföldy[36], Barbara Levick[37], Arnold H. M. Jones[38], J. Gascou[39], Andreas (András) Mócsy[40], Hans von Aulock[41], Claude Lepelley[42], Lawrence Keppie[43], Nicola K. Mackie[44], Klaus Belke[45], Maurice Sartre[46], Ramsay

[28] MOMMSEN 1883.

[29] DE RUGGIERO 1896.

[30] KORNEMANN 1900.

[31] MAGIE 1950.

[32] VITTINGHOFF 1952.

[33] GARCÍA Y BELLIDO 1959.

[34] ROBERT 1962.

[35] TEUTSCH 1962.

[36] ALFÖLDY 1964; ALFÖLDY 1974.

[37] LEVICK 1967.

[38] JONES 1971.

[39] GASCOU 1972; GASCOU 1982 a; GASCOU 1982 b.

[40] MÓCSY 1974 b.

[41] VON AULOCK 1976; VON AULOCK 1980.

[42] LEPELLEY 1981.

[43] KEPPIE 1983; KEPPIE 1984.

[44] MACKIE 1983.

[45] BELKE 1996; BELKE 2020.

[46] SARTRE 1997; SARTRE 2005.

12:3786110030

MacMullen[47], Ioan Piso[48], Fergus Millar[49], Leszek Mrozewicz[50], Amanda J. Coles[51] czy Peter Houten[52]. Wskazać można też szereg publikacji, w których rozpatrywane są „dynastyczne" (jakkolwiek nie zawsze tak określane) nazwy bądź przydomki konkretnych ośrodków, by wspomnieć jedynie te, które do druku oddali Demetrius J. Georgacas[53], Leo Kadman[54], Wolfgang Binsfeld[55], Oktawiusz Jurewicz[56], J. Gascou[57], Arie Kindler[58], Michael Zahrnt[59], Jerzy Kolendo[60], Robert Bedon[61], Mary E. Hoskins Walbank[62], Thomas H. Watkins[63], Khaled Marmouri[64], Bruno Poulle[65], Ivo Topalilov[66], Jared J. Clark[67] czy Werner Eck[68]. Kwestie istotne z perspektywy tematyki niniejszej rozprawy poruszane były też (siłą rzeczy zazwyczaj pokrótce) w niektórych artykułach lub hasłach ogłaszanych w wydawnictwach encyklopedycznych lub leksykonach – jak klasyczna *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*[69], *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*[70] czy (jak na razie

---

[47] MacMullen 2000.

[48] Piso 2003.

[49] Millar 2006.

[50] Mrozewicz 2008; Mrozewicz 2012 b; Mrozewicz 2013 a; Mrozewicz 2014; Mrozewicz 2015; Mrozewicz 2018.

[51] Coles 2020.

[52] Houten 2021.

[53] Georgacas 1947.

[54] Kadman 1959.

[55] Binsfeld 1960; Binsfeld 1970.

[56] Jurewicz 1963.

[57] Gascou 1981.

[58] Kindler 1978.

[59] Zahrnt 1988 c.

[60] Kolendo 1992.

[61] Bedon 2000.

[62] Hoskins Walbank 2002.

[63] Watkins 2002.

[64] Marmouri 2010.

[65] Poulle 2010.

[66] Topalilov 2015; Topalilov 2018 a; Topalilov 2022 a; Topalilov 2022 b.

[67] Clark 2020.

[68] Eck 2021.

[69] Tytułem przykładu zob. Oberhummer 1900; Ruge 1910; Fluss 1930; Kees 1930; Hölscher 1936.

[70] Tytułem przykładu zob. Barroul 1976; Ennabli 1976; Goudineau 1976.

13:1114413293

daleki od finalizacji) projekt *Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity (ca. 1500 B.C.–ca. A.D. 500)*[71]. W bardziej lub mniej dogłębny sposób dotykane były też one w kontekście toponimii określonych obszarów cesarstwa (by wspomnieć publikacje takich badaczy jak Vesna Girardi Jurkić[72], Albert L. F. Rivet, Colin Smith[73], Leonard A. Curchin[74], I. Topalilov[75] czy Alla Linko[76]), szeroko rozumianej polityki miejskiej wybranych cesarzy (by przywołać takie imiona i nazwiska jak Francesco Grelle[77], Michael Dräger[78], Mary T. Boatwright[79], Noel Lensky[80] czy Ricardo Bertolazzi[81]), badań dotyczących toponimów wykazujących określoną budowę (materia, którą badali choćby Georges Cousin[82] i Juan Luis García Alonso[83]) czy też nazw i przydomków miejscowości poświadczonych u konkretnego autora/ w konkretnym utworze antycznym (by wspomnieć artykuły o tytulaturze ośrodków hiszpańskich u Pliniusza badaczy takich jak Brigitte Galsterer-Kröll[84] i B. Dexter Hoyos[85]). Wzmiankowane publikacje łączy to, że jakkolwiek różnorakie kwestie dotyczące dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa są w nich poruszane, to zawsze czyni się to niejako na marginesie omawiania innych zagadnień, „punktowo" czy też „wycinkowo". Bardzo ogólnikowy charakter posiada króciutki artykuł Johna C. Manna *City-Names in the Western Empire*[86]. Brane tu pod uwagę przydomki stanowią przedmiot równie ascetycznego artykułu Hansa-Georga Pflauma *Remarques concernant les surnoms impériaux des villes*

---

[71] Tytułem przykładu zob. ZAHARIADE 2005 a; ZAHARIADE 2005 b.

[72] GIRARDI JURKIĆ 1983.

[73] RIVET, SMITH 1979.

[74] CURCHIN 2008.

[75] TOPALILOV 2016.

[76] LINKO 2024.

[77] GRELLE 1972.

[78] DRÄGER 1993.

[79] BOATWRIGHT 2000.

[80] LENSKI 2016.

[81] BERTOLAZZI 2020 b.

[82] COUSIN 1904.

[83] GARCÍA ALONSO 2006.

[84] GALSTERER-KRÖLL 1975.

[85] HOYOS 1979. W kontekście badań dotyczących poświadczenia nazewnictwa miejscowości w konkretnym utworze antycznym można nadmienić, że w skądinąd cennym artykule dotyczącym nazw miejscowych w *Historia Augusta*, którego autorem był G. ALFÖLDY (1983), toponimom pochodzącym od imion władców niestety nie poświęcono większej uwagi.

[86] MANN 1963.

14:5862305450

érigées sous les Flaviens et les Antonins en colonies ou municipes[87], jednak, znowuż, tekst ten można traktować jako „punktowe" czy też „wycinkowe" dotknięcie rozpatrywanej tu tematyki. Rozważania autora oscylują bowiem wokół przydomków zaledwie kilku ośrodków (kolonii Tipasa, Lares, Kartagina, Scupi oraz *municipium* Dinia). Przeglądowy artykuł Johna H. W. Penney'ego *Cities and Founders in Antiquity*[88], którego osnowę stanowi praktyka nadawania greckim i rzymskim fundacjom miejskim nazw upamiętniających ich założycieli, może być użyteczny jako dobre „wprowadzenie w tematykę" odantroponimicznego mianownictwa miejscowości w Grecji i Rzymie (tak szerokie zagadnienie autor omawia na 9 stronach, z czego dwie poświęca nazewnictwu ośrodków cesarstwa rzymskiego). Chcąc wskazać opracowania oferujące najbardziej kompleksowe ujęcie (tylko bądź głównie) dynastycznego nazewnictwa ośrodków cesarstwa rzymskiego i traktujące je jako przedmiot godny badań sam w sobie, należałoby natomiast przywołać dwie pozycje. Pierwsza to ogłoszona drukiem w 1905 r. dysertacja *De coloniis oppidisque Romanis, quibus imperatoria nomina vel cognomina imposita sunt* autorstwa Johannesa Assmanna[89]. Jej przedmiotem są nazwy i przydomki zarówno kolonii, jak też innego rodzaju ośrodków, które autor określa umownie zbiorczo mianem *oppida* (objęte wydają się nim być też *municipia*, jako że ich tytulatura również przywoływana jest na kartach pracy). Ramy chronologiczne i geograficzne dysertacji wyznacza imperium Romanum pomiędzy okresem późnej republiki (przy czym autora interesuje tu wyłącznie mianownictwo związane z Cezarem) a schyłkiem rządów Konstantyna Wielkiego. J. Assmann wymienił w sumie 371 ośrodki (167 *coloniae* i 204 – pozostając przy jego terminologii – *oppida*), które przybrały w rozpatrywanym okresie odantroponimiczne nazwy i przydomki. Jak sygnalizuje to tytuł, odnośnego nazewnictwa nie nazywał on dynastycznym, ale „imperatorskim" czy też „imperialnym": *imperatoria nomina vel cognomina*. Przywołane studium posiada rysy historiografii pozytywistycznej, w konsekwencji czego jego znaczenie polega na pierwszej próbie zestawienia odpowiednich nazw, przydomków i referencji źródłowych, pozbawione jest jednak pogłębionej interpretacji zjawiska honorowania cesarzy w mianownictwie miejscowości czy osadzenia go w szerszym kontekście historycznym. Drugą publikacją, oferującą kompleksowe ujęcie problematyki dynastycznego mianownictwa miejscowości, jest stosunkowo obszerny artykuł Brigitte Galsterer-Kröll *Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum*. Występujące w tytule określenie

[87] PFLAUM 1975.

[88] PENNEY 1988.

[89] ASSMANN 1905.

15:1059310923

„Beinamen” może być nieco mylące, gdyż autorkę interesowały nie tylko przydomki, ale też nazwy miejscowości. Choć (jak wskazywano) termin „nazwa dynastyczna” stosowany jest na łamach tej publikacji kilka razy w kontekście toponimii imperium Romanum, nie spełnia w niej jednak funkcji podstawowej kategorii opisu. Pomimo to odantroponimiczne (a w tym przede wszystkim dynastyczne) nazwy i przydomki ośrodków, stanowią dominującą część zasobu toponimicznego uwzględnionego przez B. Galsterer-Kröll. Wręcz milowym krokiem naprzód w porównaniu z dysertacją J. Assmanna było to, że przywołana autorka nie ograniczyła się do zestawienia interesującego ją nazewnictwa, ale podjęła się również próby interpretacji jego pozajęzykowych aspektów, przede wszystkim korelacji pomiędzy nazewnictwem czy tytulaturą ośrodków a ich statusem prawnym. W tym kontekście skorygowany został Assmannowski podział na kolonie i *oppida*, a zamiast tego analizie poddano razem nazwy i przydomki kolonii i municypiów, osobno zaś mianownictwo podmiotów nie będących jednymi bądź drugimi. Obok wskazania okoliczności mogących dawać asumpt do przybrania przez te ostatnie stosownych mian oraz zwrócenia uwagi na specyfikę *Historia Naturalis* Pliniusza jako źródła do badań nad tytulaturą ośrodków, najwięcej miejsca w części analitycznej swojego studium poświęciła B. Galsterer-Kröll epitetom kolonii i municypiów (co odzwierciedla jej zainteresowanie korelacjami pomiędzy relewantną nomenklaturą a statusem prawnym). Autorka zwróciła uwagę na różnice w przydomkach przybieranych przez ośrodki reprezentujące odmienny status prawny, a w kontekście wspólnot nieposiadających rangi kolonii bądź *municipium* dotknęła też zagadnienia mechanizmów kreacji stosownych mian (nieporuszanego właściwie przez J. Assmanna), choć to ostatnie uznać można za co najwyżej poboczny wątek jej publikacji. Do swojego artykułu B. Galsterer-Kröll dołączyła aneks (Anhang) zawierający (skonstruowany z uwzględnieniem kryteriów podziału geograficznego oraz statusu prawnego) wykaz miejscowości imperium, które przybrały uwzględnione przez nią mianownictwo. Ponieważ wykaz ów pozostaje do dziś najpełniejszym zestawieniem nazewnictwa ośrodków cesarstwa (w tym przede wszystkim nazewnictwa dynastycznego), stanowiąc niejako punkt wyjścia dla rozmaitych analiz toponimii imperium, wymaga on w tym miejscu słowa komentarza. *Prima facie* odnieść można wrażenie, że przywołane zestawienie stanowi w prostej linii wynik kontynuacji badań J. Assmanna: nawiązując do jego dysertacji stwierdzała bowiem B. Galsterer-Kröll, iż podczas gdy ten pierwszy uwzględnił w sumie 371 ośrodki, obecnie, wskutek przyrostu materiału („Zuwachs an Material”) stwierdzić można, iż

16:6194569330

„(…) allein außerhalb Italiens kennen wir fast 600 Städte mit Beinamen”[90]. Zestawienie B. Galsterer-Kröll obejmuje nominalnie 573 ośrodki (czy, nieco precyzyjniej, wspólnoty)[91], co sprawia wrażenie skokowego wręcz „wzrostu materiału”, a mianowicie o 202 stosowne podmioty (co stanowi 54,4% liczby określonej przez J. Assmanna). W istocie porównywanie obu zestawień pozostaje jednak nieuprawnione z trzech kardynalnych przyczyn: 1) materiał w nich zestawiony nie jest jednorodny, 2) ich ramy chronologiczne są odmienne, podobnie jak 3) różny jest ich zakres geograficzny. J. Assmann uwzględniał w swojej dysertacji wyłącznie nazwy i przydomki utworzone od imion Cezara oraz cesarzy od Augusta do Konstantyna Wielkiego (względnie osób z ich otoczenia), noszone przez ośrodki całego obszaru państwa rzymskiego oraz terytoriów zależnych. Przedmiotem badań B. Galsterer-Kröll nie były natomiast same *imperatoria nomina vel cognomina* (w rozumieniu J. Assmanna), ale – jak sugeruje to tytuł jej artykułu – wszelkiego rodzaju przydomki (*Beinamen*), a w rzeczywistości nazwy i przydomki imperium Romanum. Porównywanie przez nią materiału zestawionego w opracowaniu J. Assmanna oraz jej własnym wydaje się nieporozumieniem szczególnie w świetle konkluzji wywodów B. Galsterer-Kröll, w której w zebranym przez siebie materiale rozróżnia ona przydomki „cesarskie” i „niecesarskie” („kaiserliche und nichtkaiserliche Beinamen”)[92]. Jeśli chodzi o ramy chronologiczne jej studium, to obejmują one mianownictwo poprzedzające czasy Cezara, zasadniczo jednak nie wykraczają poza rządy Dioklecjana[93], podczas gdy aneks nie uwzględnia ośrodków Italii. Rzekomo spektakularny „przyrost materiału” od czasów publikacji J. Assmanna, który raportowała B. Galsterer-Kröll, wynikał w dużej mierze z uwzględnienia szeregu nazw i przydomków, poświadczonych przez Pliniusza, Ptolemeusza czy inne źródła antyczne (!), których nie sposób zaliczyć do nazw i przydomków

---

[90] GALSTERER-KRÖLL 1972: 44.

[91] Zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 99–143. Autorka wymienia nominalnie 573 podmioty, przy czym podwójnie (co w tym przypadku zrozumiałe, ze względu na dualizm osadniczy) wymieniona jest miejscowość Durostorum. zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 123, nry 332 i 342 (nr 342 zawiera jedynie odesłanie do nr 332 – jedyna tego rodzaju sytuacja we wzmiankowanym zestawieniu).

[92] GALSTERER-KRÖLL 1972: 97.

[93] Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 62–85. Jakkolwiek przytoczone cezury przywołane są w kontekście rozważań, których przedmiotem nominalnie są przydomki kolonii i municypiów, w rzeczywistości wydaje się, że odnoszą się one raczej do całego mianownictwa uwzględnionego przez B. Galsterer-Kröll, jako że właśnie w odniesieniu do epitetów kolonii i municypiów zasadność szczególnie końcowej cezury (rządy Dioklecjana), w świetle tego co pisze sama autorka, wydaje się wątpliwa. B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 85) stwierdza mianowicie, iż „mit Gallienus enden für eine gewisse Zeit die kaiserlichen Beinamenverleihungen an Städte. Erst seit Constantinus wurden wieder Beinamen vergeben”. Fakt, że w zestawieniu wymienia ośrodki o nazwie Diocletianopolis (GALSTERER-KRÖLL (1972: 141 [nr 543], 143 [nr 567]), potwierdza, że przedmiotem jej badań były nie tylko przydomki, ale też i nazwy miejscowości. Niejasnym, w świetle przyjęcia powyższych ram chronologicznych, pozostaje, dlaczego przy Anazarbos w aneksie wymieniona została nazwa Iustinianopolis (GALSTERER-KRÖLL 1972: 135 [nr 481]).

17:1008758847

miejscowości utworzonych bądź przypuszczalnie utworzonych od imion Cezara, Augusta lub kolejnych cesarzy po Konstantyna Wielkiego włącznie (względnie osób im bliskich) – materiału zestawianego przez J. Assmanna[94]. Wskazana przez B. Galsterer-Kröll liczba 573 ośrodków wydaje się wreszcie następstwem pewnych omyłek. Zaliczają się do nich choćby odniesienie jednego zapisu do dwóch miejscowości[95], uwzględnienia ośrodków, dla których poświadczona jest tylko *pseudotribus* (najwyraźniej przy braku dodatkowych przesłanek uzasadniających wnoszenie na jej podstawie o epitecie wspólnoty)[96] czy mylna identyfikacja jako przydomków miejscowości nazw agonów[97] (o czym będzie jeszcze mowa).

Bez względu na nadmienione mankamenty studiów J. Assmanna i B. Galsterer-Kröll, nie ulega wątpliwości znaczenie ich publikacji dla rozwoju badań nad nazewnictwem miejscowości cesarstwa, które za wzmiankowaną wcześniej tradycją historiograficzną określić można mianem „dynastycznego" – jakkolwiek J. Assmann terminu tego nie stosował, a rozważania B. Galsterer-Kröll nie obejmowały wyłącznie tego rodzaju mianownictwa. U podłoża pracy niniejszej, której przedmiot stanowią dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego, leży jednak przekonanie, że obie te publikacje w mniejszym lub większym stopniu zatraciły swoją aktualność, a nazwy i epitety ośrodków, w których uhonorowani zostali cesarze i bliskie im osoby, stanowią fenomen wymagający dziś na nowo (na ile to możliwe) kompleksowego opracowania. Przekonanie to wynika zarówno z

---

[94] W szczególności zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 101 (nr 20: Diana Veteranorum; nr 32: Colonia Sarnia Milev), 102 (nr 46: Respublica municipii Mariani Thibaritanorum), 104 (nr 70: Cornelia Castra), 105 (nr 83: Colonia Veneria Rusicade), 107 (nr 102: Ebora quae Cerialis; nr 106: Iliberri quod Florentini; nr 107: Ilipa cognomine Ilpa; nr 108: Ilipula quae Laus), 108 (nr 119: Nabrissa cognomine Veneria; nr 125: Ossigi quod cognominatur Latonium), 109 (nr 128: Sacili Martialium; nr 135: Steresibus Fortunales; nr 144: Ulia quae Fidentia; nr 145: Urgao quae Alba), 110 (nr 148: Vesci quod Faventia; nr 151: Caecilia; nr 152: Calpurniana), 111 (nr 163: Brutobriga; nr 164: Castra Caecilia; nr 166: Concordia; nr 167: Liciniana), 113 (nr 196: colonia Valentia), 114 (nr 216: Octaviolca; nr 223: Valeria), 115 (nr 227: Forum Vibii Caburrum), 117 (nr 246: Arbor Felix), 119 (nr 268: Valentia; nr 284: Concordia), 120 (nr 293: Bresnetani Veteranorum; nr 299: Deva leg. XX Vici; nr 300: Iscae leg. II Augusta), 121 (nr 303: Caralis; nr 305: colonia Mariana; nr 312: Calvisiana; nr 313: Fanum Carisi; nr 316: Valentia), 131 (nr 429: Eumeneia – ΦΟΥΛΟΥΙΑΝΩΝ), 132 (nr 441: Μαρκιανούπολις [w Karii]), 135 (nr 485: Domitiopolis), 136 (nr 136: Titiopolis). Pomimo czasowego małżeństwa z córką Cezara Julią, do powyższego wyliczenia piszący te słowa dodałby również choćby uwzględnione w jej zestawieniu nazwy związane lub prawdopodobnie związane z Pompejuszem. Zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 114 (nr 217: Πομπαίλων), 134 (nr 476: Pompeiopolis), 136 (nr 494: Soli – ΠΟΜΠΗΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ), 141 (nr 547: Gadara: ΠΟΠΗΙΕΩΝ [*sic*] ΓΑΔΑΡΕΩΝ. Por. RPC IV/3, nr tymcz., 6689, rew.: ΠΟΜΠΗΙΕΩΝ ΓΑΔΑΡΕΩΝ).

[95] ZAHRNT (1979: 393, przyp. 1) zwrócił uwagę, że wspomnianą w *Itinerarium Antonini* (67, 2), miejscowość Adriane w jednym miejscu swojego zestawienia wymienia B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 104 [nr 66]) wśród *civitates peregrinae* Afryki prokonsularnej i Numidii, gdy w innym (GALSTERER-KRÖLL 1972: 143 [nr 569]) ten sam zapis odnosi do Hadrianopolis w Libii.

[96] GALSTERER-KRÖLL 1972: 127 (nr 378: Bizye), 129 (nr 404: Thessalonicae).

[97] GALSTERER-KRÖLL 1972: 131 (nr 423: Antiochia: ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΓΑΛΛΙΗΝ; nr 424: Aphrodisias: ΓΟΡΔΙΑΝΗΑ ΑΤΤΑΛΗΑ ΑΦΡΟΔΙΣΙΕΩΝ).

18:9755282238

odkrywania wraz z postępem badań archeologicznych nowych świadectw źródłowych (używając określenia B. Galsterer-Kröll z 1972 r. „przyrostu materiału"), jak i dokonywanych równolegle w ostatnich dekadach reinterpretacji przekazów znanych dobrze od dawna[98]. Uzasadnia je też postęp badań nad rozmaitymi procesami i zjawiskami, które stanowią kontekst tworzenia stosownego nazewnictwa (jak kolonizacja, municypalizacja, urbanizacja, kult imperialny, publiczna prezentacja cesarzy itp.), jak też dynamiczny rozwój nauk zajmujących się określonymi kategoriami nośników owych nazw i przydomków (jak numizmatyka czy epigrafika). Sygnalizowane wcześniej nowy materiał źródłowy oraz reinterpretacje dotyczące „starego" w opinii piszącego te słowa czynią naglącym przeprowadzenie na nowo badań, które skądinąd można by uznać za podstawowe: próby przybliżenia skali i geografii dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa – rozumianej tu jako przeprowadzona przy uwzględnieniu ich odmiennego statusu prawnego próba przybliżenia całkowitej liczby i geografii ośrodków przybierających stosowne miana, jak też określenia frekwencji występowania oraz geografii częściej przyjmowanych nazw i przydomków. Próba, o której mowa, jest jednym z zadań, które wyznaczył sobie autor niniejszej pracy. Słowo „próba" wymaga podkreślenia. Truizmem wydaje się konstatacja, że wyłaniający się z opracowań J. Assmanna oraz B. Galsterer-Kröll obraz skali i geografii branego tu pod uwagę mianownictwa determinowany był sposobem ustosunkowania się obojga tych autorów do szeregu kwestii dyskusyjnych, jakie generuje materiał źródłowy czy też stan jego zachowania. Zważywszy trudności interpretacyjne i ryzyko mylnych wniosków szczegółowych, zabieg kwantytatywnego uchwycenia przywołanego nazewnictwa w sposób holistyczny traktować należy jako „próbę", jego wyniki zaś jako „propozycję", „dane przybliżone" czy też „szacunkowe" – obarczone marginesem błędu. *Prima facie* tym, co skłaniać może do traktowania rezultatów wspomnianego zabiegu jako danych przybliżonych, jest już sam „nierówny" sposób udokumentowania stosownych nazw i epitetów: dla jednych poświadczenia są bardzo liczne, w odniesieniu do innych przywołać można zaledwie jednostkowe *testimonia*.

[98] Jakkolwiek różne takowe reinterpretacje będą przytaczane na kartach niniejszej pracy, w miejscu tym tytułem egzemplifikacji wspomnieć można dwa; oba odnoszą się do ustaleń przyjmowanych w *Untersuchungen* B. Galsterer-Kröll. Autorka ta przyjmowała, że w pewnej inskrypcji poświadczeni są „Flavienses Tru[t]ob[rigenses]" (GALSTERER-KRÖLL 1972: 111 [nr 169]). Obecnie przyjmuje się, iż w odnośnym epigrafie (AE 1898, 1 = HEp 1994, 1071 = EDCS-17000021, 26.08.2024) wymieniony został T(itus) FL(avius) FLAV(ianus) TRV[T]OB(rigensis). B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 81 [przyp. 201]) przyjmowała też, że epigraficznie udokumentowana jest „[colonia] [S]epti[mia Severa Clodia A]lbina [Aquileia]". Uzupełnienia inskrypcji (CIL V 8267) sugerujące takową tytulaturę kolonii zakwestionował W. ECK (1999: 193–194. Por. BERTOLAZZI 2020 b: 37 (przyp. 32)).

19:1081631441

Samo zestawianie mniej lub lepiej udokumentowanych nazw i przydomków raczej nie powinno budzić zarzutu łączenia niejednorodnego materiału (*comparatio incomparabilium*), ponieważ tym, co decyduje w tym przypadku o jednorodności materiału, jest to czy poszczególne nazwy wchodzące w jego zakres odpowiadają kategorii określonej tu mianem dynastycznych nazw i przydomków miejscowości – nie liczba ich poświadczeń w źródłach. Analogiczny zarzut można by zresztą skierować nie tylko pod adresem autorów wspomnianych wcześniej zestawień nazewnictwa miejscowości imperium Romanum, ale także wielu innych zestawień dotyczących starożytności (i nie tylko). Choć nazwy słabo udokumentowane na ogół budzić mogą pytanie o wiarygodność odpowiednich świadectw, to – przynajmniej teoretycznie – nieliczne poświadczenia wynikać też mogły choćby z efemerycznego charakteru tych pierwszych. Zauważyć wreszcie należy, że znaczenie posiadać może nie tyle liczba poświadczeń danej nazwy, ile specyfika materiału źródłowego, w którym jest ona przywoływana. Sygnalizowane tu obiekcje skłaniać winny natomiast nie tyle do dezawuowania prób kwantytatywnego ujmowania odnośnego nazewnictwa, co raczej odpowiedniego traktowania ich wyników. Przypomnieć można stwierdzenia Arystotelesa, iż wystarczy, że opracowanie danego przedmiotu osiągnie ten stopień jasności, na który ów przedmiot pozwala, oraz że nie we wszystkich wywodach należy szukać tego samego stopnia ścisłości[99]. Trawestacją ostatniej uwagi wydaje się konstatacja, skądinąd brzmiąca jak truizm: nie w każdym badaniu możliwym jest uzyskanie równie ścisłych czy pewnych rezultatów. Określenie skali i geografii rozpatrywanego tu nazewnictwa należy tymczasem do fundamentalnych elementów jego opisu. Ich rezultaty umożliwić mogą obserwacje mające charakter ściśle lingwistyczny (np. dostrzeżenie wyjątkowości określonego miana na tle innych), jeśli jednak przy uwzględnieniu ich odmiennego statusu prawnego przybliży się nie tylko całkowitą liczbę ośrodków, które przybrały stosowne miana, ale też frekwencję występowania oraz geografię w szczególności częściej powtarzających się nazw i przydomków, to wspomniane rezultaty rzucać też mogą światło na zjawiska daleko wykraczające poza sferę języka (np. odzwierciedlać aspekty procesów kolonizacji, municypalizacji czy urbanizacji). Usiłując spojrzeć na fenomen rozpatrywanego tu nazewnictwa z perspektywy panoramicznej można jednak nie tylko zauważyć aspekty, które z innego punktu widzenia byłyby mniej wyraźne, ale też ocenić słuszność czy prawdopodobieństwo pewnych twierdzeń lub hipotez, natury zarówno ogólnej, jak i szczegółowej, formułowanych w jego kontekście w historiografii, jak również określić te

[99] Arist. *Eth. Nic*. 1094 b 12–14.

20:1140413045

kierunki badań, które wydają się najpilniej wymagać podjęcia. Uprzedzić należy, że autor niniejszej pracy z założenia nie koncentrował swojej uwagi na poszukiwaniu związków pomiędzy etymologią czy też budową odpowiednich nazw czy przydomków, a statusem prawnych noszących je ośrodków – zagadnieniu interesującym szczególnie B. Galsterer-Kröll. Próba kompleksowego uchwycenia geografii omawianego nazewnictwa przy uwzględnieniu statusu prawnego ośrodków (zabieg niepodejmowany w dotychczasowych opracowaniach), pozwala mu natomiast sformułować tezę, że jeśli w kontekście „popularności" dynastycznego mianownictwa ośrodków można mówić o jakiejś istotnej różnicy pomiędzy zachodnią a wschodnią częścią cesarstwa, to leżała ona nie tyle w dysproporcji pomiędzy liczbą przemianowanych ośrodków, ile raczej w ich statusie prawnym.

Stwierdzając, że uwzględniające rangę prawną ośrodków określenie potencjalnej skali i geografii rozpatrywanego tu mianownictwa stanowi jedno z zadań, które wyznaczył sobie autor niniejszej rozprawy, sygnalizowano już, że nie jest to jedyny cel, do którego chciałby się on przynajmniej przybliżyć. O ile zaznaczono też, że wnioski, jakie wywieść można na podstawie dotychczasowych opracowań względem „popularności" branego tu pod uwagę nazewnictwa, determinowane być mogą do pewnego stopnia sposobem ustosunkowania się ich autorów do kwestii dyskusyjnych, to podnieść należy, iż te ostatnie związane są przede wszystkim z problemami metodologicznymi, które towarzyszyć mogą badaniu omawianych tu nazw i przydomków. Tymczasem problemy te nie stanowiły dotąd w historiografii przedmiotu pogłębionej refleksji. Deskrypcja tych, które wydają się zasadnicze, oraz (tam, gdzie to możliwe) wskazanie modelowego sposobu ich rozwiązania, stanowi kolejne zadanie, jakie postawił przed sobą autor tej pracy. Proponuje się w tym miejscu podział owych problemów na cztery podstawowe grupy czy też rodzaje, a mianowicie takie, które dotyczą: 1) identyfikacji rozpatrywanych nazw i przydomków, 2) weryfikacji ich poświadczeń oraz ustalania ich brzmienia, 3) ich atrybucji (powiązania z konkretnymi ośrodkami) oraz 4) ustalenia tożsamości (identyfikacji) eponimów. W proponowanym podziale problemy łączące się z weryfikacją i ustalaniem brzmienia stosownych mian ujęto razem, jako że nierzadko łączą się one ze sobą, nie oznacza to jednak reguły, podobnie jak nie oznacza to, aby w kontekście określonych świadectw pozostałe wymienione wyżej trudności nie mogły łączyć się ze sobą, czy też występować wszystkie razem. Jak wspomniano, sposób rozwiązania przywołanych problemów metodologicznych odciska swe piętno na wynikach prób kompleksowego ujmowania analizowanego tu nazewnictwa w określonych ramach chronologicznych, czy to mających na celu ustalenie całkowitej liczby i geografii ośrodków noszących dynastyczne nazwy bądź przydomki, czy to zmierzających do dookreślenia liczby i geografii miejscowości noszących

21:1877393264

określone miana bądź epitety. Od identyfikacji odnośnych nazw i przydomków, weryfikacji ich poświadczeń, ich atrybucji oraz ustalenia eponima (datacji nominacji) zależna jest też całkowita liczba i geografia ośrodków o określonym statusie prawnym, które wykazywać mogły (jakiejkolwiek lub wybrane) relewantne nazwy i przydomki w wyznaczonym przedziale chronologicznym. Fakt, że *modus operandi* badacza stojącego naprzeciw wzmiankowanych trudności rzutuje na uzyskiwane przezeń dane wyznaczające zasadnicze „parametry" branego tu pod uwagę nazewnictwa, tłumaczy poświęcenie tym problemom specjalnej uwagi na kartach niniejszej pracy. Skoro jednak trudności, o których mowa, generuje w dużej mierze materiał źródłowy, można by zapytać: dlaczego podstawą klasyfikacji zgłaszanych tu problemów nie uczynić specyfiki poszczególnych kategorii źródeł, tj. osobno rozpatrywać trudności występujące w kontekście źródeł literackich, epigraficznych, numizmatycznych itd.? Piszący te słowa nie przeczy, że przeanalizowanie wspomnianych problemów z uwzględnieniem kolejno poszczególnych kategorii źródeł byłoby tyleż cenne, co interesujące, w kontekście koncepcji niniejszej pracy posiadać mogłoby niemniej pewne mankamenty. Same w sobie rozpatrywane trudności nie stanowią tematu niniejszej pracy, a ich wyczerpująca analiza jej najważniejszego celu. Poświęcenie im miejsca tłumaczy chęć zwrócenia uwagi na uwarunkowania mogące zniekształcać wyniki prób ustalenia zasadniczych danych dotyczących omawianego nazewnictwa, a zarazem potrzebę właściwego podejścia do owych wyników. O ile pewne warianty wymienionych wcześniej problemów występować mogą przy określonej kategorii źródeł (wzmiankowane w dalszej części wątpliwości przy rozróżnianiu przydomków miejscowości i *pseudotribus* dotyczą inskrypcji), o tyle pytania, które streszczają ich istotę (tj. czy dane nazwy własne stanowiły dynastyczne nazwy bądź przydomki miejscowości? Na ile wierzyć ich poświadczeniom? Jak odtwarzać ich brzmienie? Z jakimi ośrodkami je łączyć? Kogo upamiętniały?) dotyczyć mogą w większym lub mniejszym stopniu wszystkich kategorii źródeł. Rozpatrywanie wspomnianych problemów wyłącznie na poziomie tak ogólnym, jak kategorie źródeł, nierzadko okazuje się też niewystarczające. Jakkolwiek pewne trudności łączą się z właściwościami czy też uwarunkowaniami wspólnymi dla określonych kategorii źródeł (np. tradycją rękopiśmienną w przypadku źródeł literackich czy z reguły niewielką powierzchnią monet), w praktyce klucz do potencjalnego ich przezwyciężenia leży nierzadko w podjęciu bardziej szczegółowych badań dotyczących specyficznych właściwości analizowanego świadectwa (np. zwrócenia uwagi na charakterystyczne cechy twórczości określonego autora czy produkcji danej mennicy). Podstawa źródłowa niniejszej pracy, analogicznie jak studiów J. Assmanna i B. Galsterer-Kröll, jest z konieczności bardzo różnorodna, choć niewątpliwie dominują w niej źródła literackie, epigraficzne i numizmatyczne

22:9998683445

(kolejność wymienienia nie ma tu znaczenia). Choć autor jest świadom, że nie omówił w wyczerpujący sposób wszystkich możliwych problemów towarzyszących badaniom rozpatrywanego tu mianownictwa, to skupiając uwagę na tych, które jemu wydają się fundamentalne, w miarę możliwości starał się uwzględniać zarówno specyfikę określonych kategorii źródeł, jak i reprezentujących je świadectw będących nośnikami omawianego tu nazewnictwa. Te ostatnie przytaczane będą natomiast jako materiał ilustrujący dylematy zestawione w cztery wskazane już grupy, w passusach mających znamiona swego rodzaju „skróconych studiów przypadków".

Jeżeli podjęcie przez autora niniejszej pracy próby przybliżenia skali i geografii rozpatrywanego nazewnictwa tłumaczy chęć odpowiedzi na niesatysfakcjonujący stan badań, to nie są to jedyne aspekty branego tu pod uwagę mianownictwa, które uznać można za zarazem podstawowe i stosunkowo rzadko podejmowane w historiografii. Zalicza się do nich mechanizm kreacji stosownych nazw i przydomków, przy czym piszący te słowa ma na myśli pozajęzykowe aspekty kreacji. Najważniejsze pytanie, które się z nimi łączy, dotyczy inicjatorów tworzenia stosownych nazw i epitetów: na ile nadawane były one odgórnie, na ile zaś przyjmowane oddolnie (i ewentualnie dopiero następnie autoryzowano ich stosowanie)? Materiał źródłowy nie umożliwia udzielenia odpowiedzi na tak sformułowane pytanie, niemniej, jeżeli zawarte w nim przesłanki uzasadniają samo jego sformułowanie sugeruje to, iż w przypadku branych tu pod uwagę nazw i przydomków należałoby mówić nie o mechanizmie, ale o mechanizmach kreacji. Analiza świadectw mogących rzucać światło na procedurę przybierania stosownych nazw i epitetów, a przede wszystkim inicjatywę nominacji, stanowi kolejne z zadań, które postawił przed sobą autor prezentowanej rozprawy. Jakkolwiek refleksja nad nimi raczej nie znalazła większego refleksu w historiografii, piszący te słowa musi przyznać, że przy rozpatrywaniu kwestii odnośnych mechanizmów *Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum* B. Galsterer-Kröll zainspirowały go do niekrępowania swoich rozważań gorsetem dychotomii zakładającej wyłącznie proces intencjonalny (nadanie odgórne *versus* przybranie oddolne), ale do rozpatrzenia hipotezy, zgodnie z którą w pewnych sytuacjach przylgnięcie określonego miana do ośrodka mogło posiadać charakter przypadkowy. Interesujące w tym kontekście pozostają w szczególności korelacje pomiędzy tytulaturą niektórych miejscowości a przydomkami formacji wojskowych stacjonujących w nich bądź w ich pobliżu. Jakkolwiek praca niniejsza nie oferuje wyczerpującej analizy wszystkich przypadków, w których tego rodzaju zależność mogłaby zachodzić, poświęcenie wzmiankowanej hipotezie uwagi pozwoli przynajmniej tentatywnie ocenić zasadność jej ewentualnego odrzucenia czy też przeciwnie – podjęcia w jej kontekście

23:7189404776

dalszych badań. Zwrócenie uwagi na możliwość akcydentalnego niejako „nabywania" stosownych mian przez ośrodki, nie oznacza jednak, że autor wątpi by kreacja przeważającej części rozpatrywanych tu nazw i epitetów dokonywała się w ramach wzmiankowanej wcześniej dychotomii „nadanie" – „przybranie". Wprost przeciwnie. Co więcej wydaje się, iż owa dychotomia pozostaje w ścisłym związku z odpowiedzią na fundamentalne pytanie dotyczące przyczyn „popularności" rozpatrywanego tu nazewnictwa. Abstrahując od tradycji nazewniczych panujących choćby w państwach hellenistycznych czy potencjalnych „przypadkowych zapożyczeń" przydomków przez ośrodki, dychotomia dotycząca mechanizmów kreacji odzwierciedlać może dwie główne „siły sprawcze", w których efekcie działania duża liczba ośrodków nosiła w epoce cesarstwa stosowne nazwy i epitety. Z jednej strony tłumaczy ją propagowanie szeroko rozumianej ideologii cesarstwa (czy też publiczna prezentacja cesarzy), z drugiej zabiegi samych ośrodków o rozmaite korzyści. Na okoliczność tą zwrócił uwagę I. Topalilov, który, stwierdzając, iż „the addition of an imperial name to a city-title reveals a close connection between the peregrine cities and the emperor", dodawał jednocześnie, że „in some cases this [przybranie miana honorującego cesarza – M. J.] was much more important for the cities, while in others for the emperor himself"[100].

Omawiając mechanizmy kreacji stosownych nazw skoncentrowano się na kwestii inicjatywy nominacyjnej, tym niemniej tym, co nierzadko przybliża tożsamość inicjatora bądź inicjatorów nominacji, są informacje dotyczące okoliczności powstania danej nazwy. Otóż zauważyć trzeba, że dynastyczne nazwy i przydomki ośrodków należą do specyficznej grupy nazw własnych, w których przypadku określone okoliczności tłumaczyć mogą samo ich powstanie. W językoznawstwie nazwom takowym nadano miano „komemoratywnych" (*commemorative place names*), zwracając uwagę na ich osobliwe właściwości[101]. Jeśli przywołano tu badania językoznawców, to zauważyć trzeba, że rozpatrywane w tej pracy nazewnictwo z racji jego językowych i pozajęzykowych aspektów stanowi tematykę, której studiowanie zdaje się wręcz wymagać perspektywy interdyscyplinarnej. To, że w opracowaniach J. Assmanna i B. Galsterer-Kröll śladów obrania takowej trudno znaleźć, stanowi kolejny argument na rzecz tezy, iż stosowne mianownoctwo wymaga nowego opracowania. Nie ulega wątpliwości, że recepcja wyników studiów językoznawczych umożliwić może jego badaczom szczególnie cenne obserwacje. Pewnego rodzaju próbę

[100] TOPALILOV 2007: 620.

[101] Tytułem przykładu zob. DAVID 2011; ALDERMAN 2022.

24:5722659156

takowej recepcji, a symultanicznie spojrzenia na omawiane nazwy i przydomki z perspektywy interdyscyplinarnej, oferuje niniejsza dysertacja. Stosunkowo niedawno Sergio España-Chamorro przywoływał teorię nazw komemoratywnych w odniesieniu do późnorepublikańskich nazw miejscowości Półwyspu Iberyjskiego, biorących swój początek od imperatorów[102]. Piszący te słowa jest przekonany, że model nazw komemoratywnych może na dużo szerszą skalę znajdować zastosowanie przy badaniu toponimii antycznej, a jedną z tez niniejszej pracy jest jego przydatność tak do opisu, jak i zrozumienia specyfiki dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego. Jeżeli zaczerpnięte od A. Chaniotisa stwierdzenie, że „Namen machen Städte" odwoływało się do *sui generis* potencjału (przynajmniej części) nazw miejscowych, to zaaplikowanie teorii nazw komemoratywnych do analizy rozpatrywanego tu nazewnictwa pozwala wyraźniej dostrzec również jego swoiste mankamenty.

W przypadku pracy, której przedmiot wchodzi (między innymi) w zakres językoznawstwa historycznego raczej trudno o wyznaczenie ścisłych ram chronologicznych, znajdujących uzasadnienie w analizowanym materiale. Również i w przypadku prezentowanej dysertacji cezury chronologiczne mają charakter raczej umowny i wyznaczają je co do zasady rządy Augusta i Konstantyna Wielkiego (włącznie). Mówiąc, że cezurą początkową są rządy Augusta, zaznaczyć należy, iż (przede wszystkim przez wzgląd na brak pewności co do daty powstania niektórych nazw bądź przydomków) uwzględnia się tu również miana odwołujące się (lub potencjalnie odwołujące się) do „młodego Cezara", tj. powstałe lub prawdopodobnie powstałe przed 27 rokiem p.n.e. Kompletując zasób nazewniczy stanowiący tytułowe nazwy i przydomki pominięto natomiast wszystkie pozostałe (tj. niezwiązane z młodym Cezarem) odantroponimiczne nazwy i epitety ośrodków powstałe w okresie, który z perspektywy współczesnej nauki może być postrzegany jako schyłek republiki – chyba, że te ostatnie wymienione zostały w połączeniu z mianami, których kreację można umiejscowić w ramach chronologicznych tej dysertacji. Jeżeli powiedziano też, że cezury chronologiczne wyznaczają w niej „co do zasady" rządy młodego Cezara/ Augusta i Konstantyna Wielkiego, to wyrażeniem „co do zasady" chciano zasygnalizować, iż w przypadku niektórych nazw i przydomków przywoływanych na kartach tej pracy, brak pewności czy ich kreacja miała miejsce w okresie, którego ramy wyznaczają rządy młodego Cezara/ Augusta i Konstantyna Wielkiego (mogły równie dobrze powstać wcześniej lub później).

[102] Zob. ESPAÑA-CHAMORRO 2024.

25:9061459502

Cezury dysertacji wydają się stanowić okazję do nawiązania do jej nadtytułu. Fraza „od Cezarei do Konstantynopola" (abstrahując od tego, o którą Cezareę chodzi) sygnalizować może bowiem poniekąd jej ramy chronologiczne. O ile nazwa Konstantynopol przywodzi bowiem na myśl Konstantyna Wielkiego, o tyle choć miano Cezarea mogło brać początek od różnych osób, pierwszą w kolejności, z którą można ją konotować, wydaje się bynajmniej nie Cezar dyktator, ale młody Cezar/ August. Wyrażenie „od Cezarei do Konstantynopola" sygnalizuje też do pewnego stopnia meandry swoistej „ekspansji" branych tu pod uwagę nazw i przydomków. Jeżeli bowiem u progu rozpatrywanego tu okresu rozmaici władcy zależni, chcąc wyrazić przywiązanie do Augusta, dokonywali fundacji ośrodków o nazwie Cezarea[103], to – po konotowanych z Neronem i Kommodusem nieudanych planach czy próbach nadania stolicy imperium nazwy dynastycznej[104] – miano uwieczniające imię cesarza otrzymało miasto mające stanowić nową stolicę cesarstwa. W odniesieniu szczególnie do wschodniej części cesarstwa nadtytuł „Od Cezarei do Konstantynopola" interpretowany może być również jako aluzja do genezy analizowanego tu nazewnictwa, jak też „twórczego dialogu z tradycją" podjętego przez jego „propagatorów" (czy też inicjatorów nominacji). Nazwa Cezarea (Καισάρεια) stanowi bowiem powielenie paradygmatu nazewniczego typowego dla toponimii dynastycznej monarchii hellenistycznych, reprezentowanego choćby przez wszystkie wzmiankowane wcześniej nazwy fundacji Seleukosa I Nikatora (Ἀντιόχεια, Λαοδίκεια, Σελεύκεια, Απάμεια, Στρατονίκεια). Z kolei miano Konstantynopol nawiązuje wprawdzie do paradygmatu wykorzystywanego w nazewnictwie dynastycznym świata greckiego przynajmniej od czasów Filipa II Argeady (wspomniana Φιλιππόπολις/ Φιλιππούπολις), jednak wyjątkowa i postępująca „popularność" owego paradygmatu w kontekście kreacji nazw dynastycznych przypada właśnie na czasy cesarstwa – przykładem czego właśnie Κωνσταντινόπολις/ Κωνσταντινούπολις. Czytelnika oczekującego analizy budowy (uwzględniającej sufiksy stosowane często jako podstawa klasyfikacji nazw własnych) i etymologii (uwzględniającej czy dana nazwa lub epitet nawiązywały np. do *praenomen, gentilicium* czy *cognomen* eponima) omawianych tu nazw i przydomków, jak też rozpatrzenia zmieniających się mód w zakresie paradygmatów nazewniczych, do jakich nawiązywano przy ich kreacji, spotkać może jednak rozczarowanie. Rozpatrzenie owych zagadnień (a co za tym idzie lingwistyczna analiza ewolucji rozpatrywanego tu nazewnictwa) z założenia nie stanowi celu niniejszej pracy,

[103] Zob. Suet. *Aug*. 60; Eutr. VII 10.

[104] Zob. Tac. *Ann*. XV 40; Suet. *Ner.* 55; Cass. Dio LXXXIII 15, 2; *HA, Comm*. VIII 6. Por. LEVI 1980–1981; DE RANIERI 1997: 344–368; POULLE 2010.

26:1072856685

jakkolwiek incydentalnie znaleźć można na jej kartach uwagi dotyczące wzmiankowanych kwestii. By nawiązać jednak znowuż do Seleukosa I Nikatora, to jeśli Libanios stwierdza, że jego fundacje były tak liczne, że podróżny mógł je napotykać ciągle niczym gospody, wyrażenie „od Cezarei do Konstantynopola" również przywodzić może na myśl podróż. Jakkolwiek stwierdzenie, że przemierzający cesarstwo rzymskie natrafiać mógł na ośrodki o dynastycznych nazwach niczym na gospody stanowiłoby nonsens, niemniej skala „popularności" praktyki ich przybierania wydaje się na tyle duża, iż prawdopodobieństwo natrafienia przezeń na ośrodek noszący miano honorujące cesarza lub bliską mu osobę nie było bynajmniej zerowe. Nawet w Pirenejach.

Prezentowana dysertacja ma układ problemowy i składa się z dwóch części, z których każda liczy cztery rozdziały. Przedmiotem części pierwszej są przywołane wcześniej zasadnicze problemy metodologiczne towarzyszące badaniu rozpatrywanego tu nazewnictwa. Rozdział pierwszy poświęcony został trudnościom związanym z identyfikacją stosownych nazw i przydomków. Wobec szerokiego wachlarza desygnatów, do których aplikowano miana dynastyczne (obejmującego m.in. jednostki wojskowe, agony czy obiekty architektoniczne), zrozumiałym staje się, że w niektórych sytuacjach zachodzić może wątpliwość, czy spotykane w materiale źródłowym *nomen proprium* upamiętniające cesarza stanowi nazwę bądź przydomek miejscowości. Prócz rozpatrzenia tego rodzaju wątpliwości oraz (tam, gdzie występują) potencjalnych przesłanek umożliwiających poprawną identyfikację, w rozdziale tym omówiono przypadki, w których problemy z identyfikacją dynastycznych mian miejscowości mają niejako charakter odwrotny: wątpliwości budzi nie to, czy dana nazwa bądź przydomek odnosi się do miejscowości, ale jej dynastyczny charakter. Materię drugiego rozdziału stanowią problemy łączące się z weryfikacją poświadczeń stosownych nazw i przydomków oraz ustalaniem ich brzmienia. Trudności te analizowane są zarówno w kontekście przypadków, w których na podstawie innych świadectw zakładać można zniekształcenie brzmienia określonej nazwy przez konkretnego autora (bądź kopistę), jak również takich, w których zaginięcie *testimonium* wymieniającego dane miano utrudnia (jeśli nie uniemożliwia) zweryfikowanie wierności sposobu jej oddania w dostępnych odpisach lub formułowanych na ich podstawie rekonstrukcjach. Tematyka wspomnianej partii rozprawy obejmuje również trudności z odtwarzaniem pełnego brzmienia nazw i przydomków poświadczonych w formie niepełnej (np. tytulatur zarejestrowanych w postaci abrewiacji), bądź wyłącznie sygnalizowanych przez formy takie jak etnikon lub nazwa mieszkańców. Problemy łączące się z atrybucją odnośnych toponimów i epitetów stanowią podstawę wywodów zaprezentowanych w rozdziale trzecim niniejszej dysertacji. Rozpatrywane są w nim

27:2587465830

przypadki, w których rozmaite czynniki generują trudności z poprawnym powiązaniem stosownych mian z noszącymi je ośrodkami. Odnośne czynniki łączyć mogą się zarówno ze specyfiką branych tu pod uwagę nazw i przydomków (np. dużą liczbą homonimów), jak też właściwościami ich nośników (np. mobilnym charakterem numizmatów czy zjawiskiem tzw. pierres errantes). W przywołanej partii rozprawy zwrócono również uwagę na potencjalny wpływ pomyłek wytwórców określonych świadectw na mylną atrybucję dynastycznych nazw i przydomków miejscowości (błędy zapisu), jak też mające podobne następstwa błędy współczesnych badaczy (mylne odczyty bądź mylne interpretacje tytulatur zapisanych w postaci abrewiacji). Treścią rozdziału czwartego są problemy łączące się z ustalaniem tożsamości eponimów. U podstaw odnośnych trudności leżeć mogą mylne bądź sprzeczne informacje dotyczące eponima, jakie spotkać można w materiale źródłowym, w wielu sytuacjach brak jednak w nim w ogóle bezpośrednich informacji o osobie uhonorowanej danym mianem. W przypadkach tego rodzaju okolicznością nierzadko utrudniającą identyfikację eponima jest homonimiczność czy podobieństwo imion wielu cesarzy. W odnośnej partii rozprawy omówiono rozmaite przesłanki mogące przybliżać osobę, którą miała upamiętniać dana nazwa bądź przydomek w sytuacjach, gdy nie jest ona wymieniona w źródłach *explicite*.

O ile w części pierwszej prezentowanej dysertacji uwaga autora ogniskuje się wokół głównych problemów metodologicznych towarzyszących badaniu rozpatrywanego tu nazewnictwa, o tyle przedmiotem części drugiej są aspekty dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego jako zjawiska historycznego i językowego. Wybór poruszonej w niej tematyki determinowany był w głównej mierze stanem badań – czy też ściślej: tym co w jego świetle wydawało się w subiektywnej ocenie autora najbardziej zasługiwać na podjęcie (czy to jako zagadnienie wymagające nowego ujęcia czy to jako nieomawiane dotąd szerzej, a w jego przekonaniu istotne), względnie tym czego uwzględnienie może pogłębić rozumienie specyfiki dynastycznego nazewnictwa ośrodków. Wychodząc z takiego założenia w rozdziale piątym prezentowanej dysertacji podjęto próbę holistycznego ujęcia zasadniczych (w mniemaniu autora) „parametrów" branego tu pod uwagę nazewnictwa, tj. określenia liczby, geografii oraz statusu prawnego ośrodków, przyjmujących stosowne nazwy i przydomki. Wskazawszy całkowitą liczbę ośrodków, które w branym pod uwagę okresie nosiły bądź mogły nosić relewantne miana, autor odnosi ją do zaproponowanego przez siebie umownego podziału cesarstwa na obszary (odwoływanie się w tym kontekście do podziału administracyjnego cesarstwa byłoby trudne, zważywszy liczne jego zmiany pomiędzy rządami młodego Cezara/ Augusta i Konstantyna Wielkiego). Analogiczny zabieg stosowany jest przy ośrodkach mających status kolonii, *municipium*, jak też nieposiadających rangi kolonii

28:1126077507

bądź *municipium*, tj. określiwszy całkowitą liczbę podmiotów reprezentujących daną kategorię, wskazuje się liczby ośrodków przypadające na przyjęte tu umownie obszary. W przywołanym rozdziale zestawiono też sumarycznie korelacje występujące pomiędzy geografią a statusem prawnym ośrodków przyjmujących dynastyczne nazwy i przydomki. Rozdział szósty zawiera uwagi dotyczące statystyki oraz geografii częściej występujących dynastycznych nazw i przydomków miejscowości. Charakterystyczną cechą dotychczasowych prób kompleksowego ujmowania rozpatrywanego tu nazewnictwa było dążenie do przybliżenia całkowitej liczby ośrodków wykazujących odpowiednie mianownictwo, nie liczby podmiotów noszących określone miana. Jakkolwiek sytuację taką tłumaczą poniekąd trudności z odtwarzaniem stosownego nazewnictwa (interpretacją choćby nazw poświadczonych w postaci niepełnej bądź tytulatur sygnalizowanych w formie abrewiacji), w przywołanym rozdziale lukę tę usiłuje się wypełnić przynajmniej po części, wskazując – przy uwzględnieniu ich geografii – nazwy dynastyczne przybierane przez ośrodki reprezentujące różny status prawny, jak również epitety kolonii i municypiów, które wydają się być noszone przez stosunkowo najliczniejsze grupy ośrodków. Tematyka rozdziału siódmego dotyczy mechanizmów nominacji. Specjalne miejsce poświęcono w nim przekazom rzucającym światło na inicjatorów nadawania branych tu pod uwagę nazw i epitetów. Jakkolwiek znaczna ich część sugeruje odgórne nadawanie odpowiednich mian przez cesarzy, niektóre pozwalają zakładać oddolną inicjatywę ośrodków, co w kontekście rozpatrywanego tu mianownictwa uzasadnia sygnalizowany już postulat mówienia nie o mechanizmie, ale mechanizmach nominacji. Zważywszy relację Kasjusza Diona o samowolnym przybieraniu szeregu nazw (domyślnie: dynastycznych) przez współczesne dziejopisowi miasta, rozpatrzono możliwość nominacji oddolnych, które nie byłyby autoryzowane przez instancje wyższe. W tym kontekście uwypuklono osobliwości poświadczenia dynastycznego nazewnictwa dla wspólnot Cylicji Pedias w epoce Sewerów i w okresie tzw. kryzysu III wieku, jak też ustosunkowano się do hipotezy usiłującej wyjaśnić zastanawiająco późne udokumentowanie przydomka Οὐλπία dla trackiego ośrodka Topeiros. W stosownym rozdziale poświęcono też miejsce sygnalizowanym już przypadkom, w których zachodzi możliwość przypadkowego niejako nabycia przez miejscowości dynastycznych nazw lub przydomków, które pierwotnie nie stanowiły najwyraźniej nazw i przydomków miejscowości – jakkolwiek posiadały dynastyczny charakter.

W ostatnim, ósmym rozdziale rozprawy podjęto próbę uchwycenia specyfiki relewantnego nazewnictwa przy wykorzystaniu wzmiankowanego już modelu nazw komemoratywnych. Osobliwość stanowiących przedmiot tej dysertacji nazw i przydomków jako mian komemoratywnych została w nim poddana analizie w świetle teorii czterech

29:1010455678

podstawowych funkcji nazw geograficznych, tj. nazwania obiektu, jego identyfikacji, odróżnienia od innych oraz lokalizacji. Ponieważ, jak wspomniano, w przypadku nazw komemoratywnych okoliczności nominacji tłumaczą często samo ukucie określonego miana, w przywołanym rozdziale rozpatrzono pewne bądź możliwe konteksty w jakich dochodziło do przybierania dynastycznych nazw i epitetów przez ośrodki. Szczególną uwagę poświęcono tej cesze nazw komemoratywnych, która wskazywana jest przez językoznawców jako potencjalnie jedna z ich podstawowych wad, a mianowicie ich niestabilności. Jakkolwiek przyczyną niestabilności branego tu pod uwagę mianownictwa nie musiała być wyłącznie tzw. (oficjalna bądź nieoficjalna) *damnatio memoriae*, stanowi ona kluczowy kontekst, w jakim wzmiankowany mankament rozpatrywany jest w omawianym rozdziale.

Integralną część pracy stanowi jej Aneks, czyli *Zestawienie dynastycznych lub hipotetycznie dynastycznych nazw i przydomków miejscowości cesarstwa rzymskiego oraz form mogących je sugerować*. Jest on podstawą analiz podejmowanych w piątym i szóstym rozdziale dysertacji (w których też przywołuje się go w sposób bezpośredni).

Jak wspomniano, podstawa źródłowa niniejszej pracy jest różnorodna, jakkolwiek trzy podstawowe kategorie materiałów badawczych stanowią w jej przypadku (raczej w wyrównanym stopniu) źródła literackie, epigraficzne i numizmatyczne (dopiero w dalszej kolejności dodać można by tu źródła papirologiczne). Piszący te słowa pozwala sobie w tym miejscu zrezygnować z powielania podstawowych informacji dotyczących często cytowanych na kartach jego pracy autorów antycznych (bądź wczesnośredniowiecznych) czy też przekazów, zaliczających się do podstawowych źródeł wiedzy o toponimii cesarstwa (by wspomnieć tylko Pliniusza, Ptolemeusza, Hieroklesa, czy świadectwa takie jak *Itinerarium Antonini*, *Tabula Peutingeriana*, *Notitia dignitatum* bądź dzieło anonimowego kosmografa z Rawenny). Analogicznie pomija on w tym miejscu wiadomości odnoszące się do rozwoju badań epigraficznych w XIX i XX w. i najważniejszych korpusów i wydawnictw ciągłych stanowiących jego owoc – i częsty punkt odniesienia dla autora niniejszej pracy (by wspomnieć *Corpus inscriptionum Latinarum* czy „L'Année Epigraphique"). Jeżeli jednak jednym z powodów, dla których piszący te słowa uzasadniał podjęcie kompleksowego opracowania rozpatrywanego tu mianownictwa była potrzeba uwzględnienia nowego materiału źródłowego – względnie reinterpretacji (często w oparciu o ten pierwszy) materiału znanego od dawna, to komentarza wymaga ów „nowy materiał źródłowy" – tj. opublikowany po 1972 r., dacie ogłoszenia *Untersuchungen* B. Galsterer-Kröll. Stanowi on w głównej mierze wynik badań archeologicznych. W jego zakres wchodzą wprawdzie artefakty tak różnorodne jak choćby

30:6821676652

zegar słoneczny[105] czy ołowiane pieczęcie[106], jednak najważniejszym medium dostarczającym nowych informacji odnoszących się do rozpatrywanych tu nazw i przydomków są inskrypcje oraz monety[107]. Choć nowe świadectwa epigraficzne są nadal publikowane (względnie odczyt starych korygowany) na łamach wydawnictw takich jak wspomniana „L'Année Epigraphique" czy „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", nieznany wcześniejszym pokoleniom badaczy łatwy i szybki dostęp do inskrypcji ogłaszanych w rozmaitych periodykach i korpusach epigraficznych oferują obecnie nowoczesne bazy danych, by wspomnieć te, z których pomocy korzystał najczęściej autor niniejszej dysertacji, mianowicie Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby[108] i Epigraphic Database Heidelberg[109]. Podstawowy punkt odniesienia w kontekście mennictwa prowincjonalnego stanowi w niniejszej pracy zainaugurowane w 1992 r.[110] i jak dotąd nieukończone wydawnictwo *Roman Provincial Coinage*[111]. Co się tyczy informacji o nowych typach monetarnych, względnie korekt dotyczących typów znanych od dawna, szczególne znaczenie posiada baza danych Roman Provincial Coinage online. Zważywszy, że z bazy tej korzysta obecnie szerokie grono badaczy, a stale aktualizuje i udoskonala się ją w oparciu o publikacje nowych znalezisk, nowe ustalenia uczonych i sugestie jej użytkowników, to właśnie ona stanowiła z reguły punkt wyjścia w kwerendach numizmatycznych towarzyszących przygotowaniu prezentowanej rozprawy; w śladowym natomiast stopniu uwzględnia się w niej książkowe lub internetowe katalogi domów aukcyjnych (jakkolwiek również korzystających z usług ekspertów). Nie ulega wątpliwości znaczenie numizmatów dla badań nad różnymi aspektami szeroko rozumianej rzeczywistości „życia miejskiego" cesarstwa. O walorach poznawczych monet w kontekście mianownictwa ośrodków cesarstwa świadczą choćby wzmiankowane publikacje J. Assmanna i B. Galsterer-Kröll, w których przywoływane są one stosunkowo często. W przekonaniu piszącego te słowa potencjał numizmatów w zakresie badań nad nazewnictwem miejscowości nie został w nich jednak należycie doceniony, a przynajmniej odnieść można wrażenie całkowitego skupienia uwagi

---

[105] Zob. BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013.

[106] Zob. GITLER 2005.

[107] Tytułem egzemplifikacji zob. HABICHT 1975; BIRLEY 1986; GONZÁLEZ, CRAWFORD 1986; AGALLOPOULOU 1989; CHRISTOL, HEIJMANS 1992; DUPUIS 1992; GARCÍA MARTÍNEZ, LE ROUX 1996; SCHMIDT 2014; ECK 2014 a; ECK 2016; GONZÁLEZ FERNÁNDEZ 2016; HAYMANN 2020.

[108] https://db.edcs.eu/epigr/epi.php?s_sprache=de (20.12.2025).

[109] https://edh.ub.uni-heidelberg.de/ (20.12.2025).

[110] RPC I.

[111] https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/ (20.12.2025).

31:1035896636

autorów na legendach. Jakkolwiek nie stanowi to zasadniczego celu niniejszej dysertacji, w niektórych jej passusach autor chciałby zwrócić uwagę na rolę, jaką w kontekście badań nad różnymi aspektami branego tu pod uwagę nazewnictwa odgrywać mogą nie tylko legendy, ale również i wyobrażenia monetarne.

Niezbędne wydają się pewne wyjaśnienia natury terminologicznej czy też uwagi dotyczące (raczej trudnych do całkowitego wyeliminowania) niedoskonałości języka opisu przedmiotu tej dysertacji. Sygnalizowano już konwencjonalność występującego w jej tytule przymiotnika „dynastyczne". Przybliżając znaczenie pojęcia „dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego" wskazano, że chodzi o nazwy i przydomki miejscowości „upamiętniające i honorujące cesarzy lub osoby z ich najbliższego otoczenia". Jednocześnie dodano, że „nazwy i epitety, o których mowa, nawiązywały na ogół do imion panujących i bliskich im osób, niekiedy też do innych określeń czy tytułów przywodzących ich na myśl". Zauważyć należy, że na kartach tej pracy synonimem pojęcia nazwa dynastyczna jest niekiedy wyrażenie „nazwa przywołująca imię cesarza" (lub podobne). W odniesieniu do zdecydowanej większości rozpatrywanych tu nazw i epitetów sformułowanie to jest precyzyjne, jednak w kontekście zbioru tytułowych nazw i przydomków należy rozumieć je jako pewien skrót myślowy – ściśle rzecz biorąc nie wszystkie brane tu pod uwagę miana przywoływały *nomina* cesarzy. Nazewnictwo stanowiące przedmiot tej pracy stanowią w większości poświadczone lub sugerowane przez materiał źródłowy nazwy i przydomki miejscowości pochodzące lub prawdopodobnie pochodzące (bezpośrednio lub pośrednio) od cesarskich *praenomina*, *gentilicia*, *cognomina*, *agnomina*, *cognomina ex virtute*, *tribus*, przydomków takich jak Felix czy Pius, względnie też (w mniejszym stopniu) biorące początek od innych określeń czy tytułów mogących przywodzić na myśl cesarzy, jak też imion, przydomków i określeń odnoszących się do osób powiązanych z cesarzami. Krąg wspomnianych osób obejmuje zarówno postacie spokrewnione (umownie uwzględniając tu jako „quasi-pokrewieństwo" przypadki adopcji) z cesarzami (takie jak Druzus Starszy czy Germanik), z nimi spowinowacone (jak Marek Agryppa), związane z cesarzami kobiety (jak Liwia czy Agryppina Młodsza), a wyjątkowo też osobę nie mającą z cesarzem powiązań rodzinnych (Antinous). Zważywszy umowność terminów takich jak „legalny cesarz" czy „uzurpator" (w kontekście niektórych okresów historii cesarstwa), należy zaznaczyć, że w niniejszej pracy jako dynastyczna nazwa miejscowa cesarstwa rzymskiego traktowany jest np. toponim łączony z

32:7982165239

królową Palmyry Septymią Zenobią – mogącą uchodzić za związaną z kręgiem uzurpatorów[112]. Co się tyczy nazw i epitetów pochodzących od „innych określeń i tytułów" przywołujących cesarzy, czy „określeń" odnoszących się do osób z nimi związanych to zauważyć należy, że tylko znikoma część nazw i przydomków stanowiących przedmiot niniejszej dysertacji nie pochodzi od imion czy przydomków cesarzy lub osób z ich najbliższego otoczenia. Zważywszy miejsce jakie ideologia zwycięstwa zajmowała w publicznej prezentacji cesarzy oraz fakt, że miano zwycięskiego wodza (*imperator*, αὐτοκράτωρ) stało się trwałym komponentem tytulatury cesarskiej, toponim Nikopolis – o ile odnosił się on lub mógł się odnosić do cesarzy – zaliczany jest tu do tytułowych nazw i przydomków. Dla zdecydowanej większości ośrodków z takową nazwą, uwzględnionych w niniejszej dysertacji, poświadczone są też jednak skądinąd i inne nazwy bądź epitety derywowane od imion cesarzy. Jako dynastyczną nazwę miejscowości cesarstwa rzymskiego traktuje się tu również miano Filippopolis w Tracji. Jakkolwiek oryginalnie toponim ten nie pochodził od cesarza rzymskiego, tym niemniej, jak sugerują to pewne świadectwa (o czym będzie jeszcze mowa), starano się wtórnie powiązać go z cesarzem noszącym identyczne imię jak rzeczywisty eponim ośrodka (Filip II Argeada – Filip Arab). *Casus* ten wydaje się jednak wyjątkowy. Jeżeli ramy chronologiczne tej pracy obejmują docelowo nazewnictwo powstałe pomiędzy początkiem rządów młodego Cezara/ Augusta a końcem rządów Konstantyna Wielkiego, a siłą rzeczy oznacza to pominięcie nazw i przydomków pochodzących od Cezara, to zauważyć należy, że nie pozostaje z tym w sprzeczności uwzględnienie mian przywodzących Cezara, w sytuacjach, w których domniemywać można, że ich kreacja miała związek nie z Cezarem dyktatorem, ale młodym Cezarem/ Augustem. Uwaga ta dotyczy w szczególności kolonii, w których tytulaturze występuje połączenie epitetów Iulia i Paterna. Przypuszczając, iż Paterna przywoływała tu Cezara, a epitet nadano za młodego Cezara/ Augusta, Cezara zalicza się tu wyjątkowo do grona osób bliskich cesarzom (w tym przypadku Augustowi), od których imion bądź określeń urabiane były miana zaliczane do rozpatrywanego tu mianownictwa[113].

Przybliżając sposób rozumienia tytułowego nazewnictwa na kartach tej pracy wskazano na funkcję stosownych nazw i przydomków (przywoływanie pamięci i honorowanie cesarzy oraz osób z nimi związanych), jak również ich pochodzenie (etymologię). Jak też już

---

[112] Procop. *Aed*. II 8, 9. 11. 15–16. 20. 22. II 9, 1. *Pers*. II 5, 4. Por. BLETRY 2020.

[113] Do tytułowego nazewnictwa nie zalicza się tu natomiast przydomka Patricia noszonego przez kolonię Corduba. Epitet ten pojawia się w jej emisjach monetarnych za czasów Augusta (RPC I 127–130. Por. RPC I 131). Nieuwzględnienie jest następstwem przyjęcia hipotezy, którą sformułowała Alicia M. CANTO (1991: 855–856). Jej zdaniem epitet ten odnosił się do *patres* – senatu.

33:1023138082

sygnalizowano, chodzi tu zarazem o „nazwy i przydomki przybierane przez ośrodki usytuowane w granicach cesarstwa (względnie jego dependencji) w okresie jego istnienia". Zwracając uwagę na te trzy komponenty swojej propozycji rozumienia pojęcia „dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego" autor musi jednocześnie odnieść się do tych jej punktów, które mogą być rozmaicie interpretowane. Biorąc pod uwagę nieostrość pojęcia osób bliskich czy niezwiązanych z cesarzami, usiłowano je nieco doprecyzować wskazując obok krewnych (włączając w to relacje wynikające z adopcji), powinowatych oraz kobiet związanych z cesarzami, osobę nie mającą z nimi związków rodzinnych – Antinousa. Od Antinousa oddziela się tu jednak władców klienckich, tzn. do tytułowego nazewnictwa nie zalicza się mian nadawanych miejscowościom przez królów klienckich, względnie zabiegających o dobre relacje z cesarstwem – o ile te odnosiły się do nich samych lub członków/członkiń ich rodzin. Do tytułowego nazewnictwa jednocześnie zalicza się miana nadawane miejscowościom przez władców klienckich – o ile te odnosiły się do cesarzy lub osób z nimi związanych (wyróżnionych wyżej). Tym samym do rozpatrywanych tu nazw i przydomków zaliczone jest miano Cezarei Nadmorskiej czy Cezarei w Mauretanii (Iol), jednak już nie takie toponimy, jak Antipatris (Ἀντιπατρίς), mający uwieczniać Antypatra, ojca Heroda Wielkiego,[114] czy Iotape (Ἰωτάπη), przywołujący przypuszczalnie córkę Antiocha IV Epifanesa z Kommageny[115]. Jeśli pojęciem cesarstwa rzymskiego obejmuje się w niniejszej pracy również terytoria (przynajmniej czasowo) zależne od państwa rzymskiego w branym tu pod uwagę okresie, to fakt nadawania przez ich władców miejscowościom nazw dynastycznych związanych z nimi samymi (czy z członkami ich rodzin) w niczym nie podważa sygnalizowanego wcześniej „zdominowania" nazewnictwa miejscowości cesarstwa przez miana honorujące cesarzy. Te pierwsze nadawane były głównie w samych początkach pryncypatu i odnosiły się raczej do ośrodków peryferyjnych (przynajmniej z perspektywy stolicy imperium). Jeśli zwracano uwagę na funkcjonowanie w cesarstwie rzymskim wielu dynastycznych toponimów biorących początek od władców hellenistycznych (niejako z Aleksandrią i Antiochią na czele), a teraz przypomina się takowe miana związane z władcami klienckimi, niewątpliwie nawiązującymi przy ich nadawaniu do tradycji hellenistycznych, to w zasadzie można by odróżnić dwa pojęcia: „dynastyczne nazewnictwo miejscowości cesarstwa

[114] Joseph. *AJ* XVI 143. Por. BENZINGER 1894: 2501.

[115] Ptol. *Geog.* V 9, 2 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. Plin. *HN* V 92; RUGE 1916: 2004.

34:7973256920

rzymskiego" oraz „dynastyczne nazewnictwo miejscowości w cesarstwie rzymskim". Jak sygnalizuje tytuł dysertacji autora interesować będzie to pierwsze.

Komentarza wymagają tytułowe „nazwy i przydomki". Wzorem wcześniejszych opracowań pierwsze i drugie (zwane też epitetami czy tytułami miejscowości) rozpatruje się tu razem, choć w języku opisu rozpatrywanego nazewnictwa na ogół rozróżnia – niekiedy intuicyjnie. Należy jednak już w tym miejscu zastrzec (o czym będzie jeszcze mowa), że rozróżnienie stosownych nazw i przydomków nie zawsze jest oczywiste i do pewnego stopnia posiada charakter umowny. Tak samo brzmiąca forma funkcjonować mogła jednocześnie jako nazwa jednej miejscowości i jeden z przydomków innej. Forma, która w jednym przypadku służyła jako nazwa ośrodka wypierając jego dawną nazwę, w innym używana była okazjonalnie obok stosowanej najczęściej nadal dawnej nazwy – jako swoista „dodatkowa nazwa" (upodabniając się tym samym w zasadzie do przydomka). W jeszcze innych przypadkach forma, która pierwotnie stanowiła najwyraźniej epitet ośrodka z czasem pełnić zacząć mogła funkcję jego nazwy.

Prócz „nazw i przydomków" eksplikacji wymaga dalej użyte w tytule pojęcie „miejscowości". W historiografii bardzo często w kontekście desygnatów omawianego tu nazewnictwa posługiwano się terminem „miasta" – czego pierwszym tylko z brzegu przykładem *Untersuchungen* B. Galsterer-Kröll. Poniekąd trudno się temu dziwić: owe desygnaty figurują często w materiale źródłowym jako *civitates* czy πόλεις, a terminy te zwykło się tłumaczyć właśnie jako miasta. Problemem jest jednak to, że współczesne pojęcie miasta obarczone jest szeregiem konotacji, których nieuwzględnienie czyni je praktycznie nieadekwatnym do opisu rzeczywistości antyku. W bestsellerowej swego czasu *La Cité antique* Numa D. Fustel de Coulanges (1830–1889) stwierdzał, iż „cité [słowo wywodzące się etymologicznie od łacińskiej *civitas* – M. J.] et ville n'étaient pas des mots synonymes chez les anciens. La cité était l'association religieuse et politique des familles et des tribus; la ville était le lieu de réunion, le domicile et surtout le sanctuaire de cette association"[116]. Analogiczną w gruncie uwagę sformułował F. Vittinghoff. W artykule *«Stadt» und Urbanisierung in der griechisch-römischen Antike* stwierdzał on, iż „(…) in der Regel «Stadt und (das zu ihr gehörende) Land» eine politisch-rechtliche Einheit bildeten und gerade hierin ein wesentliches Kennzeichen der Antike im Vergleich zu anderen Gesellschaftsformationen gesehen wird. Das bedeutet aber, das «Stadt» nicht mit Polis-civitas identisch ist und etwas anderes heißt als in der

[116] FUSTEL DE COULANGES 1866: 166.

35:6404581193

Moderne und jeder sich bei dieser Begriffsverwendung erst von der heutigen freimachen muß”[117]. Zważywszy, że rozpatrywane tu nazwy i przydomki odnosiły się w głównej mierze do *civitates*, πόλεις czy też innych podmiotów obejmujących obok określonego centrum osadniczego związane z nim terytorium (jak χώρα w przypadku πόλις czy *pertica* w przypadku kolonii), zauważyć należy, iż odnoszenie do takich desygnatów terminu „miasto”, „miejscowość” czy „ośrodek”, uprawnionym wydaje się o tyle, o ile zastrzeże się wyłącznie umowny charakter tych ostatnich. Stosowane w niniejszej pracy określenia takie jak „nazwa miejscowości”, „nazwa ośrodka” czy „nazwa miasta” wydają się wyrażać zatem często pewien skrót myślowy. By nie był on niewłaściwie odczytany należy podkreślić, że sformułowania takie jak „nazwa miejscowości” czy „nazwa ośrodka”, występujące w kontekście nazewnictwa rozmaitych *civitates*, πόλεις, kolonii czy municypiów, z reguły nie odnoszą się tylko do określonego centrum osadniczego, ale również związanego z nim terytorium. Ściśle rzecz biorąc stwierdzenie, iż współczesne miasto Köln było w pewnym okresie historii znane jako colonia Claudia Ara Agrippinensium bynajmniej nie jest precyzyjne. Jak wskazuje W. Eck „mit diesem Namen [colonia Claudia Ara Agrippinensium – M. J.] war die gesamte Gemeinde erfasst, also einschließlich des weit ausgreifenden Territoriums von Remagen bis Krefeld und Aachen [mowa o odległościach odpowiednio ok. 100 i 83 km w linii prostej – M. J.]”[118]. Zauważyć można, że gdyby desygnaty rozpatrywanych tu nazw i przydomków chcieć nanosić na mapę, niejednokrotnie (choć najwyraźniej nie zawsze) stanowiłyby one na niej nie punkty, lecz plamy. Zważywszy, że desygnatami tytułowych nazw i przydomków były często wspólnoty dysponujące terytorium z określonym centrum, autor odnosi się do nich niekiedy umownie jako „wspólnot”, najczęściej jednak mówi – posługując się sygnalizowanym skrótem myślowym – o nazwach i epitetach „miejscowości” czy „ośrodków”, rzadziej używając terminu „miasta”. Mówiąc, że desygnatami tytułowych nazw i przydomków były na ogół wspólnoty dysponujące terytorium z określonym centrum, piszący te słowa zwraca zarazem uwagę, iż stwierdzenie to nie musi być adekwatne w odniesieniu do wszystkich podmiotów, z którymi łączyć można tytułowe nazewnictwo. I w tym miejscu należy (jeszcze raz) przypomnieć o podkreślanych wcześniej problemach metodologicznych towarzyszących badaniu rozpatrywanego tu mianownictwa, a zwłaszcza kłopotach z identyfikacją dynastycznych nazw

[117] VITTINGHOFF 1978: 548. Por. ZAHRNT 2002: 51 („Die Stadt und das ihr zugeordnete, meist landwirtschaftlich genutzte Territorium bildeten in der griechisch-römischen Antike eine politisch-rechtliche Einheit”). Na marginesie zauważyć warto, że zdefiniowanie miasta nie wydaje się kwestią całkiem oczywistą ani w kontekście antyku, ani współczesności. Por. HOUTEN 2021: 2–5.

[118] ECK 2021: 3.

36:5255875149

i przydomków miejscowości: w niejednym przypadku brak pewności co stanowiło desygnat nazwy poświadczonej w materiale źródłowym. Tym, co nakazuje podkreślić umowność pojęcia miejscowości w tytule niniejszej dysertacji, jest nadto fakt (o czym będzie jeszcze wzmianka), że w przypadku niektórych ośrodków będących desygnatami branych tu pod uwagę nazw i przydomków wydaje się występować zjawisko tzw. „podwójnej wspólnoty" („double community", „Doppelgemeinde"), tj. współistnienia dwóch wspólnot (np. kolonii i πόλις) na jednym obszarze przy czym nie zawsze wydaje się jasnym, czy stosowne terytorium wspólnoty te dzieliły dosłownie (zjawisko dualizmu osadniczego), czy też dzieliły wspólnie.

Jakkolwiek tytułowe „nazwy miejscowości" nie stanowią synonimu „nazw miejscowych"[119] to wchodzą w ich zakres, stąd w prezentowanej rozprawie obok „nazw miejscowości" (czy „nazw ośrodków itp. określeń) używa się też zamiennie pojęcia toponimów (jak też jego pochodnych – by wspomnieć rzeczownik toponimia czy przymiotnik toponimiczny). Należy przypomnieć, że wedle jednej z klasyfikacji termin toponim (rozumiany jako nazwa miejsca czy nazwa geograficzna) obejmuje nazwy obiektów zamieszkanych (ojkonimy) oraz nazwy obiektów niezamieszkanych (anojkonimy)[120]. Choć *prima facie* mogłoby się wydawać, że w niniejszej pracy termin toponim odnoszony będzie wyłącznie do tej pierwszej podgrupy nazw geograficznych, fakt, że desygnatami branych tu pod uwagę mian były często nie tylko centra osadnicze, ale również związane z nimi terytoria (a więc tereny co najwyżej słabo zamieszkałe) skłonił autora do rezygnacji ze stosowania związanego z osadnictwem terminu ojkonim, na rzecz bardziej ogólnego pojęcia toponimu[121]. Przyznać trzeba wprawdzie, że na pierwszy rzut oka wydawać się to może niekoherentne ze zastosowaniem terminu miejscowość w tytule rozprawy, wskazywano jednak, że termin ten posiada na kartach tej pracy zasadniczo konwencjonalny charakter. O ile też jako *terminus technicus* przywoływane jest też w niej niekiedy pojęcie miasta, o tyle zrezygnowano z określania omawianych tu nazw własnych mianami takimi jak polisonimy[122] czy astionimy[123],

---

[119] Piszący te słowa przyjmuje tu stanowisko, zgodnie z którym synonimem terminu toponim jest nazwa miejscowa. Por. MAKARSKI 1997–1998: 39.

[120] Zob. SZCZERBOWSKA-KOPACZ 2011: 177–178.

[121] Wedle jednej z proponowanych klasyfikacji (AFELTOWICZ 2013: 7), „ojkonim jest (…) synonimem terminu nazwa miejscowa, w przeciwieństwie do anojkonimu, który oznacza nazwę terenową". Jeżeli przyjąć to stanowisko, to w świetle tego co powiedziano wcześniej o desygnatach tytulatury colonia Claudia Ara Agrippinensium, ta ostatnia postrzegana być może jednocześnie jako ojkonim i anojkonim.

[122] Por. ISMAGILOVA, PUPYREVA, PALUTINA, GONZÁLEZ 2020: 527.

[123] Por. KHOMUTNIKOVA, GUNBINA, ZHURKOVA, FETUKOV 2020.

37:1112000770

jednoznacznie przywodzącymi na myśl miasto (πόλις, ἄστυ). Co się tyczy terminologii lingwistycznej stosowanej w niniejszej dysertacji, słowa wyjaśnienia wymaga termin eponim. W językoznawstwie stosowany jest on w różnych znaczeniach. Gordana Lalić wskazywała, iż może on oznaczać „(1) a lexeme derived from a personal name; (2) the name from which such a lexeme is derived; (3) the person whose name is thus used; (4) any proper noun that has become a common noun (…)”[124]. Wobec polisemiczności owego terminu, piszący te słowa musi zaznaczyć, że w niniejszej pracy stosowany jest on wyłącznie w trzecim ze znaczeń przytoczonych przez G. Lalić. W sensie, do którego nawiązuje autor tej dysertacji, eponim to innymi słowy „osoba (prawdziwa albo mityczna) której imieniem coś nazwano (…)”[125]. Wyjątkowo synonimem pojęcia eponim jest na kartach tej pracy „nazwodawca”, a ośrodki przybierające dynastyczne miana określa się „nazwobiorcami”. Oba określenia nie mają związku z mechanizmami nominacji.

Niejako na marginesie niedoskonałości języka tej dysertacji, prócz zagadnień terminologicznych autor czuje się zobowiązany dotknąć też kwestii transkrypcji łacińskich i greckich nazw własnych. Zdiagnozowanym problemem są trudności z wypracowaniem jednolitych zasad zapisu łacińskich i greckich *nomina propria* w języku polskim, tak by były one jednocześnie obiektywne, konsekwentne i powszechnie akceptowalne[126]. Wyrażając sceptycyzm co do możliwości sformułowania takowych, piszący te słowa przyznaje zarazem, że jest świadomy, iż stosowany w prezentowanej dysertacji zapis greckich i łacińskich nazw własnych nie jest konsekwentny[127]. Jeżeli chodzi o onimy łacińskie to w szczególności rzadziej spotykane nazwy własne przytaczano w zapisie oryginalnym, takie zaś, które w odczuciu autora „utrwaliły się” w zapisie spolszczonym, przynajmniej w części przypadków przytaczano w takowej postaci – o ile za ich przywołaniem w języku łacińskim nie przemawiały dodatkowe racje. Stąd w pracy spotkać można zarówno zapisy takie jak Aeclanum, Formiae, Venafrum, C. Iulius Septiminus, L. Quesidius Praesens, M. Caelius Phileros, jak też Mediolan, Benewent, Pompeje, M. Emiliusz Lepidus, G. Korneliusz Gallus czy L. Domicjusz Ahenobarbus. Toponimy łacińskie starano się pomimo to przytaczać raczej w zapisie oryginalnym (stąd prócz

---

[124] LALIĆ 2004: 64.

[125] KOPALIŃSKI 1971: 219. Autor abstrahuje w tym miejscu od późniejszej modyfikacji sposobu rozumienia terminu eponim przez W. Kopalińskiego (por. KOPALIŃSKI 1996).

[126] Por. ZIÓŁKOWSKI 2008: 15–16.

[127] Na marginesie autor chciałby jednak zauważyć, że dążenie do całkowitej konsekwencji przy transkrypcji wspomnianych nazw wydaje się co najmniej wątpliwe, jako że albo prowadzić może ono choćby do odnoszenia do dobrze znanych miejsc form obcych większości użytkowników języka (np. Korinthos zamiast Korynt) lub (druga skrajność) tworzenia osobliwie brzmiących w języku polskim nazw (np. Kumy zamiast Cumae).

38:2390816426

wymienionych wyżej figurują w dysertacji Lanuvium, Perusia, Veii i Verona), nie spolszczano też w niej zapisu poświadczonych po łacinie tytulatur kolonii i municypiów (stąd colonia Flavia, nie kolonia Flawia). Co się tyczy nazw własnych języka greckiego to na ogół starano się by polski zapis nawiązywał do ich postaci w języku oryginalnym, nie tłumaczenia na łacinę (o ile jako takie nie przyjęło się ono w języku polskim, *vide* Antiochia) – stąd Maibozanoi nie Maebozani, Nikopolis nad rzeką Istros nie Nicopolis ad Istrum, Parion nie Parium, Patrai nie Patrae, Tauion (Τάουιον) nie Tavium, Topeiros nie Topirus. Nie oznacza to jednak by wszędzie oddawano ζ przez „dz" (stąd Maibozanoi nie Maibodzanoi, Zeus, nie Dzeus, Anazarbos nie Anadzarbos), jakkolwiek θ na ogół (nie dotyczy to form zadomowionych w polszczyźnie jak Ateny czy Korynt) oddaje się przez „th" (stąd Grimenothyrai, Hadrianotherai, Temenothyrai). I tu zaznaczyć trzeba, że formy w odczuciu autora częściej spotykane w polszczyźnie stosuje on w zapisach tradycyjnych (o ile, znowuż, dodatkowe względy nie przemawiają za ich przytoczeniem w oryginale). Stąd Ateny, Korynt, Tars czy tytułowe Cezarea i Konstantynopol[128]. Problemem pozostaje natomiast to, że niektóre z owych „częściej spotykanych" w polszczyźnie form z językowego punktu widzenia należałoby zakwestionować. Nie zapominając o trudności, jaką jest niekiedy różny rodzaj gramatyczny form obocznych, w kontekście tym przywołać można by zasadę nakazującą uwzględniać przy spolszczaniu rodzaj gramatyczny nazwy w oryginale. Otóż Alfred Brandowski zauważał swego czasu, iż *plurale tantum* rodzaju nijakiego τὰ Ἄβδηρα spotykana jest w źródłach częściej niż *singulare tantum* ἡ Ἄβδηρα. Z tego względu wzmiankowany był przezeń „Λεύκιππος tj. siwy koń, siwosz, rodem z Abder"[129]. Stanisław Witkowski pisał, iż Herodot „zna Abdery"[130], a analogicznie poprawniej jest powoływać się na dialogi Lukiana z Samosat (τὰ Σαμόσατα), niż Lukiana z Samosaty. W przypadku nazw takich jak Abdera i Samosata zdecydowano się zachować zapis nawiązujący do ich oryginalnego zakończenia na α, jednak nie odmienić ich tak jakby były to *feminina singularia* (jak dziewczyn**a**, żon**a**), jako że są to *neutra pluralia* (jak pol**a**, okn**a**). Zważywszy, iż w polszczyźnie „Bizancjum" konotowane jest często z cesarstwem bizantyjskim, odnosząc się do ośrodka-poprzednika Konstantynopola w okresie pryncypatu

[128] Sygnalizowana tu niekonsekwencja może znajdować pewne usprawiedliwienie, jeśli przyjmie się stanowisko (ŁUKASZEWICZ 2009: 105), zgodnie z którym „należy dążyć do tego, żeby polska pisownia wyrazów greckich sprzyjała uzmysłowieniu sobie przez czytelnika oryginalnej pisowni greckiej. Nie dotyczy to utartych form spolszczonych [podkr. – M. J.]".

[129] BRANDOWSKI 1873: 111.

[130] WITKOWSKI 1925: 99. Uczony ów zauważał jednocześnie (ortografia oryginalna): „Ἄβδηρα jest w greckiem liczbą mnogą; rozpowszechnione u nas użycie tego imienia jako fem. sg. [*femininum singulare* – M. J.] polega na mechanicznem przejęciu formy jego z dzieł niemieckich. Podobnie ma się rzecz z Megarami, z grecką nazwą stolicy perskiej Suz i z wielu innemi nazwami miast".

39:4090022965

stosowano formę „Byzantion”; jednocześnie przywoływany jest jednak w pracy „Stefan z Bizancjum”. W przypadku teonimów zwracano uwagę na kontekst językowy w jakim są one przywoływane, stąd intencjonalnie wspomina się w dysertacji jednocześnie o (greckim) Apollonie i (łacińskim) Apollinie. Abstrahując od tytulatur kolonii i municypiów, słowa *colonia* i *municipium* występują w niniejszej pracy tak często, że obok ich zapisu łacińskiego stosowany jest również spolszczony – także dla ułatwienia odmiany.

40:1673692733

Część I

Główne problemy związane z badaniem dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego

41:8895972515

Rozdział I
Problemy z identyfikacją dynastycznych nazw i przydomków miejscowości

Jeden z zasadniczych problemów, towarzyszących badaniom nad dynastycznym nazewnictwem miejscowości cesarstwa rzymskiego, związany jest z upewnieniem się w kwestii tego, czy dana nazwa własna stanowi w istocie nazwę miejscową lub komponent tytulatury ośrodka. Niekiedy stwierdzenie tego jest kłopotliwe, a odpowiadać może za to szereg czynników. W skład niektórych nazw dynastycznych wchodzą nazwy pospolite, które w swoim podstawowym znaczeniu denotują coś innego niż miejscowość, by wspomnieć tylko *forum*, *pons*, *portus* czy *vallis*. O ile nazw z rzeczownikiem *saltus*, jak saltus Domitianus[131], saltus Drusianus[132], czy saltus Neronianus[133], raczej nie sposób interpretować jako nazwy miejscowe, o tyle nazwy zawierające komponent *forum* oznaczać mogą zarówno nazwę własną obiektu występującego w przestrzeni miejskiej (np. placu), zatem tzw. urbanonim, jak i nazwę miejscową, toponim.

Niekiedy kontekst, w jakim dana nazwa wzmiankowana jest w źródłach, nie pozostawia wątpliwości co do tego, jak należałoby ją rozumieć. Intuicyjne interpretowanie tego rodzaju nazw własnych wymienianych w itinerariach czy na kamieniach milowych jako nazw miejscowych wydaje się ze zrozumiałych względów naturalne. Nie budzi wątpliwości, że rzymskie forum Traiani z kolumną tego cesarza, stanowi urbanonim, podczas gdy Forum Traiani, wymienione w *Itinerarium Antonini*[134], jest nazwą miejscową. Owa pewność wynika ze znajomości charakteru źródła, który daną nazwę poświadcza. Zachodzić może też sytuacja, w której nazwa własna, pierwotnie nie mająca charakteru nazwy miejscowej, ale będąca nazwą

[131] CIL VIII 25943.

[132] CIL XI 1147.

[133] CIL VIII 25943.

[134] *It. Ant*. 82, 4.

42:1932189650

określonego obiektu architektonicznego, z czasem została przejęta przez osadę związaną z tymże obiektem. Przykład stanowić tu może położony przy wale Hadriana Pons Aelius. Nazwa przeprawy zaczęła najwyraźniej służyć z czasem na oznaczenie strzegącego ją fortu i osady przy nim położonej, a w każdym razie charakter taki wydaje się mieć w dobie późnego antyku, jak sugeruje to wpis w *Notitia dignitatum*[135]. Homonimiczne miano nosił Pons Aelius wzniesiony nad Tybrem (obecnie Ponte Sant'Angelo), jakkolwiek nazwa ta naturalnie nie zalicza się do nazw miejscowości. Analogicznie jako toponim, miano osady ulokowanej przy monumencie upamiętniającym zwycięstwo odniesione przez Trajana nad Decebalem, funkcjonowała w starożytności nazwa Traianum Tropaeum[136], podczas gdy alpejskie Tropaeum Augusti, jakkolwiek przywołane przez Ptolemeusza[137], trudno za takowy uznać.

Kłopot pojawia się, gdy nazwa własna, zawierająca nazwę pospolitą w rodzaju *forum*, wzmiankowana jest incydentalnie i/ albo lakonicznie, a źródło, w którym występuje, samo w sobie, nie stanowi wskazówki co do tego, jak ją interpretować. Wspomnieć można w tym kontekście odkrycie jakiego w 1962 r. dokonano na obelisku znajdującym się na placu św. Piotra w Rzymie. Na monumencie tym, sprowadzonym do Rzymu z Egiptu za Kaliguli[138], Filippo Magi natrafił wówczas na ślady dwóch bliźniaczych inskrypcji głoszących, że z rozkazu Cezara (jak się na ogół przypuszcza „młodego Cezara", tzn. późniejszego Augusta) G. Korneliusz Gallus (i znowuż, jak się na ogół przypuszcza, znany poeta elegijny i pierwszy prefekt Egiptu) FORVM IVLIVM FECIT[139]. Wyrażenie to jest co najmniej zastanawiające. Elmar Hartmann sądził, że inskrypcja odnosi się do fundacji miejskiej Korneliusza Gallusa w Egipcie, przypuszczając nawet (przyznać trzeba, że bezpodstawnie), iż chodziło o kolonię weteranów[140]. Inaczej interpretował ów zapis Erik Iversen, który pisał, że obelisk znajdujący

---

[135] *Not. dign.* [*occ*.] XL 34. Por. BIDWELL, HOLBROOK 1989: 103 („Pons Aelius… lent its name to the fort constructed at Newcastle later in the second century").

[136] Koronnym dowodem na to, że nazwa ta funkcjonowała w starożytności jako toponim jest poświadczone epigraficznie określenie mieszkańców miejscowości jako [TRA]IANENSES TROPAEENSES (CIL III 12470), jak również inskrypcja rozpoczynająca się frazą P(ro) S(alute) IMP(eratoris) M(arci) AVR(eli) [ET] G(enio) [M(unicipii)] TRAIANI TROPAEI (AE 1964, 251). Por. GOSTAR 1969: 120; MATEI-POPESCU 2014: 206.

[137] Ptol. *Geog*. III 1, 2 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff): Τρόπαια Σεβαστοῦ. Por. CIL V 7817; Plin. *HN* III 136–137. W tym przypadku nazwa odnosi się nie do miejscowości, ale do „un édifice exemplaire" (GANDINI 2005: 65), zbudowanego oryginalnie dla uczczenia podboju plemion alpejskich w imieniu Augusta i zrekonstruowanego w wieku XX. Por. RIVET 1980: 9.

[138] Plin. *HN* XVI 201.

[139] AE 1964, 255. Por. HARTMANN 1965: 1; FAORO 2015: 12.

[140] HARTMANN 1965: 2–3. W opinii tego autora, to, że w przywołanym miejscu zastosowany został czasownik *facere*, a nie *condere*, nie jest rozstrzygające, ponieważ, jak wskazywał, wyrażenie *urbem facere*, choć rzadkie, jest w literaturze rzymskiej również poświadczone.

43:3198750957

się na placu św. Piotra „adorned one of the public squares of Roman Alexandria, the Forum Julium laid out by Cornelius Gallus”[141]. Również Carla Salvaterra, jakkolwiek zdania, że na podstawie samej inskrypcji nie sposób rozstrzygnąć, gdzie znajdowało się wzmiankowane FORVM IVLIVM, była raczej przekonana, że „si possa affermare, con buona probabilità, che non si trattava di un insediamento urbano, ma di un complesso monumentale, situato ad Alessandria o nel suo sobborgo Nicopolis”[142]. Abstrahując od dyskusji dotyczącej przywołanego Forum Iulium, stwierdzić trzeba, że dopóki znaleziska archeologiczne nie dostarczą w tym względzie nowych wskazówek, nie można mieć absolutnej pewności czy nazwa poświadczona przez przywołaną inskrypcję z obelisku na placu św. Piotra jest urbanonimem czy toponimem.

Wątpliwości czy dynastyczne nazwy bądź przydomki odnoszą się do miejscowości czy też innych desygnatów, wiążą się często z niekompletnym stanem zachowania materiału źródłowego. O ile do dyspozycji są inne świadectwa mogące stanowić w tym względzie poszlaki, zabieg identyfikacyjny nie musi okazać się syzyfową pracą. Interesującego przykładu dostarcza inskrypcja z Dura – Europos[143], stanowiąca, jak się przyjmuje, dalszy ciąg innej, dedykowanej w 211 r. Karakalli, Gecie (jego imiona uległy martelacji) i Julii Domnie[144]. W miejscu, w którym oczekiwać by można przywołania wystawców, napis zawiera lakunę (w dwóch liniach) oraz (w kolejnych pięciu) częściowo możliwy do odczytania zapis AN[ ] EVROPA[ ] DEVOTI NVM[ ] MAIESTATIQVE EIVS. Sprzeczne propozycje uzupełnienia lakun ilustrować mogą zagrożenie, które Ernst Badian ochrzcił mianem „history from square brackets”[145]. Początkowo w miejscu tym odczytywano: [SENATVS AVRELIORVM] AN[TONINIANORVM] EVROPA[EORVM] DEVOTI NVM[INI] MAIESTATIQVE EIVS[146]. Odczyt taki wskazywałby, że miasto nosiło przydomki derywowane od cesarskich imion. Proponowana pierwotnie lekcja dobrze korespondowała z innym, odnalezionym *in situ*,

---

[141] IVERSEN 1965: 149.

[142] SALVATERRA 1987: 181.

[143] W ślad za utartym w literaturze zwyczajem w niniejszej pracy używa się określenia „Dura – Europos”, jakkolwiek piszący te słowa ma świadomość, że aramejska nazwa Dura („twierdza”) oraz Europos (pierwotnie nazwa miejscowości w Macedonii będącej miejscem pochodzenia fundatora ośrodka – Seleukosa Nikatora) funkcjonowały w starożytności rozdzielnie. Ich melanż („Dura Europos” bądź „Dura-Europos”) to efekt nowożytnej inwencji. DIRVEN 1999: 2.

[144] Zob. AE 1984, 921. Por. SPEIDEL 1984: 302–304.

[145] Zob. BADIAN 1989: 59. Por. COOLEY 2012: 355.

[146] AE 1934, 278 = AE 1984, 921. Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 138 (nr 519).

44:9709277530

świadectwem epigraficznym, przytoczonym poniżej z intencjonalnym zachowaniem oryginalnego układu:

ΙΟΥΛΙΑΝ ΔΟΜΝΑΝ
ΑΥΓΟΥΣΤΑΝ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ
ΣΥΝΚΛΗΤΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΙΕΡΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ
ΑΥΡΗΛ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ
ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ[147]

Zważywszy jego układ, napis można podzielić na dwie części: tę poświęconą Julii Domnie (niewątpliwie odnoszą się do niej pierwsze cztery linie) oraz tę wskazującą wystawcę (niewątpliwie wymienionego w linii szóstej). *A prima vista* zastanawiać może z jakim rzeczownikiem połączyć przydawki dopełniaczowe piątej linii, στρατεύματα czy βουλή. Biorąc jednak pod uwagę, że określenie ΜΗΤΕΡ ΙΕΡΩΝ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΩΝ wiązane jest z Julią Domną w innych inskrypcjach, bez przydawek występujących w dwóch końcowych liniach przywołanego napisu[148], nie budzi kontrowersji to, że Henry T. Rowell oraz Alfred R. Belllinger zinterpretowali jego zastosowanie w cytowanym epigrafie jako przykład jednego z występujących w greckich inskrypcjach tłumaczeń tytułu *mater castrorum*, widząc zarazem w przydawkach dopełniaczowych piątej linii odniesienie do dynastycznych epitetów położonego nad Eufratem ośrodka[149]. Taka interpretacja wydaje się też zgodna z układem inskrypcji. Jednak na terenie Dura – Europos odkryto też *graffito* z modlitwą do Zeusa o ocalenie ΤΗΝ ΟΥΗΞΙΛΛΑΤΙΩΝΑΝ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙ<ΝΙΑ>ΝΩΝ[150]. Jenó Fitz traktował ów epigraf jako dowód istnienia związanej z Dura – Europos *vexillatio Antoniniana*[151]. Z kolei Michael P. Speidel, zestawiając wspomniany napis z przywołaną łacińską dedykacją dla Karakalli, Gety i Julii Domny z 211 r. oraz zakładając, że Europejczycy wspominani przez Kasjusza Diona w kontekście drugiego oblężenia Hatry (198/199)[152] to mieszkańcy Dura – Europos,

[147] AE 1933, 223.

[148] IGRR I 577, 578.

[149] Zob. ROWELL, BELLINGER 1932: 51–52.

[150] AE 1934, 275.

[151] Zob. FITZ 1983: 68 (nr 253).

[152] Cass. Dio LXXVI 12, 3–5.

45:8667777790

zaproponował nowy odczyt inskrypcji z 211 r. Zgodnie z owym zrewidowanym odczytem w zakończeniu dedykacji dla Julii Domny i jej synów[153] nie był wymieniony SENATVS AVRELIORVM] AN[TONINIANORVM] EVROPA[EORVM], ale byli to [MILITES VEXILLATIONIS] AN[TONINIANORVM] EVROPA[EORVM]. Ważkim argumentem za takim uzupełnieniem było usytuowanie epigrafu na terenie *aedes principiorum*[154]. Pomimo to fakt, że w *graffito* z modlitwą do Zeusa użyta została nie przydawka przymiotna, ale dopełniaczowa, przy jednoczesnym poświadczeniu istnienia ΑΥΡΗΛ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ, sprawia, że dynastyczne określenia występujące w przywołanych inskrypcjach z Dura – Europos wydają się łączyć raczej z mieszkańcami Dura – Europos (a więc odnosić do dynastycznych przydomków ośrodka), a dopiero wtórnie z żołnierzami *vexillatio*. W każdym razie identyfikacja dynastycznego określenia mieszkańców ośrodka w napisie wymieniającym ΑΥΡΗΛ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ nie wzbudza większych wątpliwości, podczas gdy dynastyczny tytuł samej *vexillatio*, który miały przywoływać dwa pozostałe inskrypcje, nie wydaje się równie oczywisty.

Odwołujące się do cesarzy tytuły jednostek wojskowych to nie jedyny przykład nazw własnych, których odróżnienie od dynastycznych nazw bądź przydomków miejscowości może okazać się problematyczne. W przypadku nazw występujących w legendach monet prowincjonalnych, pewnych trudności nastręczało niekiedy odróżnienie derywowanych od cesarzy nazw i przydomków miejscowości od mających analogiczną etymologię nazw agonów. Dość wspomnieć, że Johannes Assmann utrzymywał, że Byzantion *fortasse, anno 197* (…), *sollemnia cognomina Antoniniam Sebasten accepit, quae in nummis inde a Caracalla occurrunt*[155]. Istotnie, znane są monety Byzantion z czasów Karakalii, na których rewersach zamieszczono legendy ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ ΑΝΤΩΝΙΝΕΙΑ CEBACTA[156] oraz ΑΝΤΩΝΙΝΙΑ CEBACTA ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ[157], a wśród emisji ośrodka z czasów Sewera Aleksandra spotkać można numizmaty z legendą rewersu ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ CEBACTA[158].

---

[153] Abstrahuje się tu od dezawuowanej w historiografii tradycji, wedle której matką Karakalli była Paccia Marciana. Por. VON ROHDEN 1896 a: 2439; PENELLA 1980: 382 (przyp. 1); KIENAST, ECK, HEIL 2017: 156.

[154] Zob. SPEIDEL 1984: 301–309. Zrewidowany odczyt epigrafu: SPEIDEL 1984: 304 = AE 1984, 921.

[155] ASSMANN 1905: 151.

[156] BMC *Thrace* 76.

[157] BMC *Thrace* 78.

[158] BMC *Thrace* 98.

46:7751988682

Argumentami za tym, że wymieniono tu, obok podanej w dopełniaczu nazwy mieszkańców, nazwy agonów, jest to, iż przywołane nazwy własne przytaczane są w mennictwie ośrodka ewidentnie okazjonalnie i zawsze towarzyszy im agonistyczna ikonografia. Pierwszej z przywołanych emisji z czasów Karakalli towarzyszy wizerunek agonistycznej urny, z wystającą z niej palmą, nad i po bokach której stoją najwyraźniej Julia Domna i Karakalla, co wskazywałoby, że nazwy agonów miały ich właśnie upamiętniać. Wyobrażenie drugiej ze wspomnianych emisji, wypuszczonych pod rządami Karakalli, przedstawia po lewej dwóch nagich atletów, w pozycji stojącej, z uniesionymi prawymi rękoma, z których jeden w lewej dzierży palmę. Po prawej, naprzeciw nich, stoi paidotribes, również nagi, również unoszący prawą rękę i jak jeden z atletów również trzymający palmę w lewej ręce. Pomiędzy nim a atletami wyobrażono amforę (może zawierającą oliwę?). Podobnie na monetach z czasów Sewera Aleksandra, noszących na rewersie legendę ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ CEBACTA, owej inskrypcji towarzyszy wizerunek urny, w którą wetknięto dwie palmy. O przyjęciu przez Byzantion za Septymiusza Sewera i Karakalli nazwy ἡ πόλις Ἀντωνίνα informuje w VI w. Hezychiusz z Miletu[159], jednak źródła z epoki Sewerów, w tym numizmatyczne, nazwy tej nie przywołują[160].

Problemy z rozróżnianiem nazw lub przydomków miejscowości i nazw agonów, przywołanych na monetach, zdarzały się jednak częściej. W swoim zestawieniu przydomków miejscowości imperium Romanum Brigitte Galsterer-Kröll przywołała dwa ośrodki Karii, Antiochię nad Meandrem oraz Afrodyzjas, oraz ich monety, na których rewersach umieszczono inskrypcje ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΓΑΛΛΙΗΝ oraz ΓΟΡΔΙΑΝΗΑ ΑΤΤΑΛΗΑ ΑΦΡΟΔΙCΙΕΩΝ[161]. Przywołanej legendzie numizmatów Antiochii nad Meandrem towarzyszy jednak przedstawienie nawiązujące do agonu: wyobrażenie stanowiącej nagrodę korony z dwoma gałęziami palmowymi, umieszczonymi na stole z zakrzywionymi nogami, pod którym umiejscowiono urnę[162]. Jedynej legendzie rewersu stanowiącej analogię dla tej ostatniej,

---

[159] Hesych. *Orig. Constant*. 38 (ed. T. Preger). Por. *Suda s.v.* Ἀντωνία; Eust. ad Dionys. Per. 803 (p. 357, ed. K. Müller; „Ἀντωνινία"); DAGRON 1974: 17. Oktawiusz JUREWICZ (1963: 472) pisał o przyjęciu przez ośrodek za Septymiusza Sewera i Karakalli „urzędowego miana" *urbs Antonia* (*Antonina*) – w rzeczywistości chodziło raczej o epitet. *Historia Augusta* (*M. Ant.* I 7) zawiera informację, która mogłaby mieć związek zarówno z nazwą agonu jak i odnośnym przydomkiem Byzantion. Karakalla *Antiochensibus et Byzantiis interventu suo iura vetusta restituit, quibus iratus fuit Severus, quod Nigrum iuverant.* Por. ZIEGLER 1978: 497; BERTOLAZZI 2020 b: 100. Wspomnieć warto, że w rzekomo rozważanym planie podziału cesarstwa między Karakallę i Getę Byzantion miałoby stanowić siedzibę tego pierwszego. Hdn. IV 3, 6. Por. VON ROHDEN 1896 a: 2444.

[160] Por. VON ECKHEL 1794 [vol. II]: 32; KUBITSCHEK 1897: 1140.

[161] GALSTERER-KRÖLL 1972: 131 (nry 423 i 424).

[162] RPC X (ID) 60056.

47:8373145142

ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΓΑΛΛΙΗΝ ΚΑΠΕΤΩΛΙΑ, również towarzyszy wyobrażenie analogicznego stołu z koroną zwycięzcy, dwiema gałęziami palmowymi, workami (zapewne wypełnionymi pieniędzmi), pod którym znajduje się naczynie[163]. Nie ulega wątpliwości, że ikonografia rewersów przywołanych emisji odnosi się do agonu, a zapis ΓΑΛΛΙΗΝ przywołuje jego nazwę – prawdopodobnie upamiętnienie Galliena jako cesarza, który koncesjonował jego organizację[164]. Co do drugiego z przywołanych miast Karii również należy wykluczyć, by wspomniane monety, noszące na rewersach legendę ΓΟΡΔΙΑΝΗΑ ΑΤΤΑΛΗΑ ΑΦΡΟΔΙCΙΕΩΝ[165] (jak też inne numizmaty ośrodka z podobnymi legendami rewersów[166]), przywoływały dynastyczny przydomek Afrodyzjas. I w tym przypadku legendom takim towarzyszy zawsze ikonografia agonistyczna, a okazjonalność ich występowania w mennictwie ośrodka ilustruje cykliczny charakter anonsowanej imprezy. Należy zauważyć, że nazwy agonów mogą brzmieć identycznie jak dynastyczne nazwy miejscowości, czego przykładem jest Cezarea, Καισάρεια. Agon o takiej nazwie organizowany był co pięć lat w pizydyjskiej Apollonii[167].

O ile ikonografia monetarna stanowi istotną przesłankę przy rozróżnianiu nazw agonów oraz nazw i przydomków miejscowości, podobnie jak znaczna część tych pierwszych derywowanych od imion cesarzy, o tyle w przynajmniej jednym przypadku uwzględnienie jej wymowy pozwala zapobiec mylnej identyfikacji jako nazwy miejscowej imienia personifikacji. Sytuacja taka zachodzi w przypadku pewnych emisji monetarnych Cezarei w Kapadocji (Mazaka) wypuszczonych za pryncypatu Antoninusa Piusa, których rewersy zawierają legendę ЄΥCЄΒЄΙΑ[168]. Rzeczownik ten przywodzić może na myśl greckie tłumaczenie przydomka Antoninusa Piusa, εὐσεβής, stosowane choćby przez Kasjusza Diona[169] i przywoływane za życia cesarza w legendach mennictwa prowincjonalnego[170]. Jakkolwiek εὐσέβεια była grecką odpowiedniczką łacińskiej *pietas*, personifikacji, której wyobrażenia stały się w rzymskim

[163] RPC X (ID) 60055.

[164] Por. WALLNER 1997: 146.

[165] RPC VII/1 625.

[166] RPC VII/1 622.1–3, 631, 634. VIII (ID) 20565, 20567. IX 777. X (ID) 60073, 85264.

[167] IGRR IV 949. Por. IGRR III 319. Homonimiczny agon organizowany był w Koryncie. IG VII 1856.

[168] RPC IV/3 (nry tymcz.) 6898, 6913, 6916–6919, 25016.

[169] Zob. Cass. Dio LXXI 22, 3.

[170] Tytułem przykładu: RPC IV/1 (nry tymcz.) 1766 (Aleksandria), 4605 (Tanagra), 6992 (Bostra), 6997 (Antiochia nad Orontesem), 7435 (Filippopolis), 7925 (Argos), 8535 (Zeugma).

48:4297852641

mennictwie motywem często spotykanym od czasu Hadriana[171], była też wcześniejszą nazwą rzeczonej Cezarei, jak poświadczają to Strabon[172] oraz monety wypuszczone w czasie, gdy Kapadocją rządził Archelaos I Filopatris Ktistes (36 p.n.e.–17 n.e.). Na ich rewersach odczytać można słowo ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ[173]. Na monetach datowanych na 9/8 r. p.n.e. zastępuje je już przywołanie nowej nazwy ośrodka, ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ[174]. Należy raczej wykluczyć by legenda ЄYCЄBЄIA na odnośnych monetach z czasów Antoninusa Piusa odnosiła się do nazwy miejscowej, będąc świadectwem próby wskrzeszenia dawnej nazwy miasta, która pod rządami wspomnianego cesarza nabrałaby dynastycznego (może bardziej aktualnego niż Cezarea) charakteru. Monety z legendą rewersu ЄYCЄBЄIA wypuszczone za Antoninusa Piusa ukazują personifikację – odzianą w suknię kobietę, zwróconą w lewo, noszącą στεφάνη i unoszącą nad ołtarzem prawą rękę. Na numizmatach z czasów Archelaosa I, na których rewersach umieszczono słowo ΕΥΣΕΒΕΙΑΣ, określeniu temu towarzyszy wyobrażenie kolejno rogu obfitości[175], góry Argaios z orłem na szczycie oraz usytuowanej obok jej prawego zbocza laski Dionizosa (tyrsu)[176], trójnogu[177], głowy Tyche w welonie[178], oraz świątyni z czterema kolumnami, w fasadzie której akroteria przedstawiają figury trzech postaci[179]. Ponadto należy zwrócić uwagę, że na monetach Archelaosa I nazwy Εὐσέβεια i Καισάρεια przywoływane są w przypadku zależnym, dopełniaczu. Ta ostatnia nazwa w tym samym przypadku przywoływana też będzie w emisjach ośrodka z czasów Flawiuszów[180] i Antoninów[181]. Nazwy miejscowe i nazwy mieszkańców stosowano w mennictwie prowincjonalnym bardzo często w dopełniaczu, gdyż użycie tego przypadku wskazywało na „przynależność" określonych monet do wspólnoty, której prestiż podnosiły emisje sygnowane jej imieniem. Z kolei sposób w jaki wyobrażane były na monetach personifikacje rozmaitych cnót i abstrakcyjnych pojęć był do

---

[171] DODD 1911: 30.

[172] Strab. XII 2, 7.

[173] RPC I 3609–3613.

[174] RPC I 3614. Por. LESCHHORN 1984: 295–296 (z datacją przemianowania na lata pomiędzy 13 a 9 r. p.n.e.).

[175] RPC I 3609.

[176] RPC I 3610.

[177] RPC I 3611.

[178] RPC I 3612.

[179] RPC I 3613.

[180] RPC II 1683, 1686–1686 A.

[181] RPC IV/3 (nry tymcz.) 6853, 6863–6865, 6884–6886, 6888, 6891–6892, 6894, 6896, 6899–6900, 6904, 8016–8017, 8020, 8022–8024, 8068–8069, 8071, 8519, 9803, 10076, 10078, 10080–10081.

49:4163594072

siebie na tyle zbliżony, że bez ich „podpisania" (przy zastosowaniu mianownika) ich identyfikacja mogłaby sprawiać kłopot. Zarówno więc ikonografia, jak i przypadek mianownika przemawiają za tym by w nazwie ЄYCЄBЄIA, przywołanej na rewersach niektórych emisji monetarnych kapadockiej Cezarei z czasów Antoninusa Piusa, widzieć imię personifikacji, nie nazwę miejscową mogącą nawiązywać do przydomka wspomnianego cesarza.

Omawiając problemy związane z identyfikacją dynastycznych nazw i przydomków w materiale źródłowym, nie sposób nie wspomnieć o tzw. *pseudotribus*, by przywołać termin, który ukuł w połowie XX w. Giovanni Forni[182]. W rozmaitych inskrypcjach, w bliskim bądź bezpośrednim sąsiedztwie imion oraz informacji o miejscu pochodzenia (*origo*) bądź zamieszkania (*domus*)[183] wymienianych osób, napotkać można zapisy przywodzące na myśl cesarskie *gentilicia* lub, rzadziej, *cognomina*[184]. Niekiedy są to przymiotniki w ablatiwie i w pełnym zapisie[185], często jednak zastępują je abrewiacje takie jak FLA, VLP, AEL czy AVR. Ulokowane są po lub pomiędzy imionami wymienionej w napisie osoby, w miejscu, w którym oczekiwać by można informacji o przynależności do *tribus*[186], i/bądź przed jej *origo*/ *domus*. Nierzadko można się zastanawiać czy abrewiacja taka jak AEL denotuje kolejny antroponim – AEL(ianus), *pseudotribus* – AEL(ia tribu), czy dynastyczny przydomek ośrodka, z którym związana była dana osoba.

O częstym braku co do tego jak interpretować występujące w materiale epigraficznym przydomki, które przywodzą na myśl imiona cesarzy, świadczy poniekąd to, że G. Forni swoje studium poświęcone *pseudotribus* opatrzył apendyksami, w których zestawił epigrafy, gdzie tego rodzaju wpisy wydają się odnosić do *pseudotribus*, jak również takie, gdzie (przy

---

[182] Zob. FORNI 1954. W starszej literaturze używano w tym kontekście takich terminów, jak *tribus imperatoriae*, *tribus temporariae*, *tribus honorariae* czy *tribus imaginariae*, stosowane było też określenie „tribus wojskowe". Zob. FORNI 1985: 17–18.

[183] Rozróżnienie takie nie zawsze znajduje klarowne odzwierciedlenie w materiale źródłowym, niekiedy odnieść można wrażenie, że pojęcia te stosowane są wymiennie. Wydaje się, że taka sytuacja występuje w przypadku inskrypcji (o której będzie jeszcze mowa) wymieniającej weterana z Mezji Górnej, którego *domus* stanowił Pergamon w Azji, podczas gdy pochowany został w Neapolis w Samarii. Wedle pewnej hipotezy mógł tam się osiedlić w ramach kolonizacji wojskowej, a w każdym razie jego *tribus*, *Sergia*, sugeruje związek z miejscem odnalezienia napisu. Zob. ECK 2007: 231–232.

[184] Spośród *pseudotribus* wyróżnionych przez G. FORNI (1985: 24), jedyną, która nie pochodzi od imion cesarzy jest *Sarnia*.

[185] Np. CIL III 11936 (VLPIA). VI 269 (AVRELIA), 33036 (AELIO); AE 2008, 1086 (FLAVIA).

[186] W świetle *lex Acilia de repetundis* (CIL I² 583 = FIRA I² 7), w której trzykrotnie użyto frazy *patrem tribum cognomenque* oraz *Tabula Heracleensis* (CIL I² 593 = FIRA I² 13), w której użyto frazy *patres aut patronos tribus cognomina*, miejsce takowe znajduje się pomiędzy filiacją (lub wskazaniem patrona w przypadku wyzwoleńców), a *cognomen*. Por. SHERWIN-WHITE 1973: 314; FASOLINI 2011: 247–248.

50:1137240482

większym lub mniejszym prawdopodobieństwie) zdają się one odnosić do przydomków miast, wymienianych przy informacji o *origo*/ *domus*[187]. Zdaniem wspomnianego autora, raczej o przydomkach miejscowości – a w przypadku inskrypcji datowanych wcześniej niż połowa II w. n.e. (czas, który przyjmował za początek występowania *pseudotribus* na epigrafach) raczej na pewno o przydomkach miejscowości – niż o *pseudotribus*, należy myśleć tam, gdzie skrócone zapisy w rodzaju FLA, VLP, AEL czy AVR figurują po *cognomen*, a przed wskazaniem *origo*/ *domus* (czasem w miejscu pomiędzy nimi znaleźć się mogą inne dodatkowe informacje, np. filiacja), choć, jak dodawał, tej drugiej możliwości nie sposób całkowicie wykluczyć[188]. Przykładów takiej sytuacji dostarczają *taestimonia* epigraficzne, w których wymienieni zostali T(itus) FL(avius) VITALIS AEL(ia) AVG(usta)[189] czy M(arcus) AV[REL]IUS GERMANUS AVR(elia) THUG(ga)[190]. Niekiedy zapis może być jednoznaczny, np. DOMO FL(avia) SCARBANTIA[191] czy DOM(o) FL(avia) SISCIA[192]. Mimo to przypadki, w których przydawka pochodząca od cesarskiego *gentilicium* czy *cognomen*, ulokowana pomiędzy *cognomen* wymienionej osoby a miejscem jej pochodzenia czy zamieszkania, występuje w pełnym zapisie, a brak związku zgody pomiędzy nią a nazwą miejscową – jak ma to miejsce w napisie, gdzie wymieniony został T(itus) FL(avius) ROM[A]NVS VLPIA NOVIOMAGI[193] – wskazuje, że spostrzeżeń, jakie poczynił G. Forni, nie sposób traktować jako powszechnie obowiązujące zasady. Zdaniem tego samego autora (znowuż w przypadku inskrypcji późniejszych niż połowa II w. n.e.) raczej o *pseudotribus* niż o przydomkach miejscowości należy myśleć w sytuacjach, w których, zapisana w pełni bądź w skrócie, przydawka derywowana od imienia cesarza usytuowana jest pomiędzy *gentilicium* bądź filiacją a *cognomen* i jest połączona z *origo*/ *domus*[194]. Omawiane przydawki G. Forni skłonny był

---

[187] W tytułach i uwagach poprzedzających zestawienia obrazujące występowanie dyskutowanych przydawek w porządkach, o których będzie mowa dalej, G. Forni używał wyłącznie terminu *origo*. Jednak w zestawionych inskrypcjach przywoływana jest również wielokrotnie *domus*. Zob. FORNI 1985: 52 (nr 8), 55 (nry 27 i 36), 55 (nr 41), 58 (nry 54 i 55), 65 (nr 85), 105 (nr 3), 106 (nr 13), 107 (nry 15 i 16), 110 (nry 40, 41 i 45), 143 (nry 1 i 2), 144 (nr 10). Przy omawianiu propozycji interpretacyjnych przywołanego autora *origo* i *domus* traktowane są tu łącznie.

[188] FORNI 1985: 49.

[189] CIL XIII 6558.

[190] AE 1917/1918, 29.

[191] AE 1903, 203.

[192] CIL VI 3180.

[193] CIL III 11936.

[194] FORNI 1985: 63. Przykładu dostarcza inskrypcja sepulkralna poświęcona D(is) M(anibus) M(arco) AVR(elio) AELIA MOG(entiana) NERAT[I]O (CIL III 15188/4).

51:5020844549

interpretować jako *pseudotribus*, dotyczy to sytuacji, w których odseparowane były one od informacji od *origo*/ *domus* – np. przez *cognomen*[195]. W podobny sposób interpretował ów autor występowanie w inskrypcjach, nie wcześniejszych niż połowa wieku II, przydawki *Claudia*. Tam, gdzie po *cognomen* łączyła się ona z *origo*/ *domus*, skłonny był widzieć w niej raczej (przysłówek ten trzeba znowu powtórzyć) przydomek miejscowości[196], tam, gdzie łączyła się z *origo*/ *domus* pomiędzy *gentilicium* lub filiacją a *cognomen* – raczej *tribus* bądź *pseudotribus*[197], tam, gdzie była odseparowana od *origo*/ *domus* – *tribus* bądź *pseudotribus Claudia*[198]. Propozycje interpretacyjne G. Forniego dotyczące przydawek derywowanych od imion cesarzy, które występują w inskrypcjach w sąsiedztwie antroponimów, filiacji czy informacji o *origo*/ *domus* zasadniczo w trzech różnych porządkach, zestawiono w Tabeli 1. Dyskusyjne nazwy własne lub ich abrewiacje oznaczono symbolem ▲. Dla uproszczenia pominięto inne informacje, mogące znajdować się obok *tria nomina*, filiacji oraz *origo*/ *domus* wymienianej osoby, zakładając jednocześnie występowanie w materiale źródłowym wszystkich powyższych informacji.

Szyk	Wyróżnione kategorie danych osobowych						Interpretacja przydawki ▲ proponowana przez G. Forniego
1.	P	G	F	C	▲	O	raczej przydomek miejscowości
2.	P	G	F	▲	O	C	raczej *pseudotribus*/ *tribus* bądź *pseudotribus*
3.	P	G	F	▲	C	O	*pseudotribus*/ *tribus* bądź *pseudotribus*

Tabela 1. Korelacja pomiędzy szykami, w jakich przydawki, derywowane od imion cesarzy, występują na ogół w inskrypcjach w sąsiedztwie antroponimów, filiacji i informacji o *origo*/ *domus* a sposobem interpretowania owych przydawek przez G. Forniego.

[195] FORNI 1985: 69. W tytule apendyksu autor pisze jednoznacznie o *pseudotribus*, nie poprzedzając zestawienia jakimkolwiek zastrzeżeniem. Egzemplifikacji dostarcza pewien *laterculus praetorianorum* (CIL VI 37184), w którym wymieniony został M(arcus) AVREL(ius) M(arci) F(ilius) AEL(ia) KARVS ANDROP(oli), czy dyplom wojskowy wystawiony [--- F(ilio)] AEL(ia) DRIBAL[O] DVROSTO(ro). Zob. IVANTCHIK, POGORELETS, SAVVOV 2007: 255, 259.

[196] FORNI 1985: 103. Egzemplifikację stanowić może napis, w którym uwieczniony został C(aius) IVLIVS VICTOR EQ(ues) SING(ularis) AVG(usti) TVR(ma) CL(audi) SPECTATI NAT(ione) PANN(onio) CL(audia) SAVARIA (CIL VI 3272).

[197] FORNI 1985: 113. Przykładem może być epitafium dedykowane D(is) M(anibus) P(ublio) AELIO PROCVLI FIL(io) CL(audia) ARA PERPETVO (CIL VIII 2785).

[198] FORNI 1985: 119. Przykładu dostarcza inskrypcja (CIL VI 32638), w której wymieniony został Q(uintus) VIBIVS Q(uinti) F(ilius) CLA(udia) NEOPTOLEMVS GRVM(ento).

52:7788258151

Legenda: P – *praenomen*, G – *gentilicium*, F – filiacja, C – *cognomen*, ▲ – przydawka derywowana od imienia cesarza, O – *origo*/ *domus*
Uwaga: określenie „*tribus* bądź *pseudotribus*" odnosi się wyłącznie do przydawki *Claudia* w materiale epigraficznym dającym się datować na okres pomiędzy połową II w. a końcem trzeciej ćwierci III w. n.e.[199].

Odnosząc się do propozycji interpretacyjnych, dotyczących przydawki, oznaczonej w Tabeli 1 symbolem ▲, warto przypomnieć o zawartości dwóch ostatnich apendyksów, które G. Forni dołączył do swojego studium o *pseudotribus*. Autor opatrzył je tytułami *Domus scissa fra le sedi della tribù e dell'origo* oraz *Domus nella sede della tribù*. W pierwszym zebrał przykłady sytuacji, w których elementy zazwyczaj dwuczłonowej nazwy miejscowej są od siebie odseparowane – z reguły przez *cognomen*. Przytoczył m.in. dwa wpisy z *laterculus praetorianorum* z 209/210 r. n.e., w których wymienieni zostali (zapis autora) „[-] Aurel. M. f. Aug(usta) Seneca Trai(ana)" oraz „[-] Aurel. M. f. Aug(usta) Aquila Trai(ana)"[200]. W drugim zestawieniu zawarł przykłady zapisów, w których *domus* występuje w miejscu, w którym, można by oczekiwać *tribus*. Przynajmniej jeden jest ewidentny (zapis autora): „L. Licin(ius) domo Ni[copoli?] Cleme(n)[s]"[201]. Jeśli przykłady przepoławiania *origo/ domus* zestawi się z szykiem 3 z Tabeli 1 nasuwać się może pytanie na jakiej podstawie przydawki derywowane od *nomina* cesarzy[202], które w inskrypcjach zachowujących szyk 3, nakreślony w Tabeli 1, zajmują pozycję oznaczoną symbolem ▲ i są zapisane za pomocą abrewiacji lub też są zapisane w pełnej postaci i zachowują związek zgody z miejscem pochodzenia, uznawać raczej za *pseudotribus*, a nie np. komponent dwuczłonowej nazwy oznaczającej *origo*/ *domus*, analogicznie rozciętej przez *cognomen*? O ile przydawka oznaczona w Tabeli 1 symbolem ▲ występuje w pełnym zapisie i nie pozostaje w związku zgody z nazwą miejscową – jak ma to miejsce w przypadku inskrypcji z Novae, w której wymieniony został M(arcus) AVRELIUS M(arci) F(ilius) AELIA PAVLINVS OVILAVIS[203] (Ovilava – *plurale tantum*, *neutrum*) – jej interpretacja jako *pseudotribus* wydaje się istotnie przekonywająca. Zauważyć należy, że

[199] Za pierwsze świadectwo użycia *pseudotribus* G. FORNI (1985: 27–28) uznawał *laterculus praetorianorum* z 152/156 r. (AE 1930, 57), przyjmując zarazem, że praktyka przywoływania w inskrypcjach *pseudotribus* zaniknęła wraz z zaprzestaniem wymieniania w nich *tribus* za Aureliana. Por. FORNI 1977: 99. Zauważyć należy, że informacja o przynależności do *tribus* pojawia się wyjątkowo również w wieku IV. Zob. CIL XI 5283 (337–350 n.e.). Por. TABATA 1997: 384 (przyp. 51).

[200] FORNI 1985: 135 (nry 7–8 = CIL VI 32640).

[201] FORNI 1985: 144 (nr 10 = AE 1960, 337).

[202] W studium poświęconym *pseudotribus* G. FORNI (1985: 24) wyróżniał 10 *pseudotribus* utworzonych od *gentilicia* i *cognomina* cesarzy: Aelia, Antoniniana (?), Aurelia, Flavia, Iulia, Nerviana, Septimia, Sulpicia, Traiana, Ulpia.

[203] MROZEWICZ 1977: 118.

53:1003293683

niekiedy poświadczone jest zarówno noszenie przez dany ośrodek określonego epitetu jak i występowanie w materiale epigraficznym tegoż samego epitetu w miejscu tradycyjnie przeznaczonym dla *tribus*. Pewna rzymska inskrypcja poświadcza, że kolonia Thaenae w Afryce prokonsularnej nosiła przydomek *Aelia*[204], podczas gdy na epitafium z Lambaesis poświęconym osobie pochodzącej z Thaenae, po *gentilicium* i filiacji, a przed *cognomen* i *origo*, widnieje zapis AEL[205].

Jednocześnie *pseudotribus* i przydomki miejscowości nie zawsze „zlewały" czy też „mieszały się ze sobą" – innymi słowy, przydomki miejscowości nie były jedynym źródłem proweniencji *pseudotribus.* Przy niektórych wymienianych w inskrypcjach *origines*, w miejscu przewidzianym zwyczajowo na *tribus*, poświadczone są derywowane od cesarzy przydawki, które nie są skądinąd znane jako komponenty tytulatury tychże ośrodków. Ivo Topalilov zwraca uwagę, że znani są traccy weterani noszący *pseudotribus Ulpia* związani z miastami, dla których epigraficznie bądź numizmatycznie poświadczony jest przydomek *Ulpia* (jak ma to miejsce w przypadku takich ośrodków jak Anchialos, Serdica, Nikopolis nad Istros i Pautalia), ale też znani są takowi, pochodzący z miejscowości, dla których przydomek *Ulpia* bynajmniej nie jest poświadczony – jak ma to miejsce w przypadku Marcianopolis, Filippopolis, Hadrianopolis czy Perinthos[206]. Analogicznie tracki ośrodek Apri/ Aproi poświadczony jest jako COL(onia) CL(audia) APRENS(is)[207] i nic dotąd nie świadczy by nosił przydomek *Ulpia*, a mimo to w pewnym wykazie pretorianów wymieniony został M(arcus) AVR(elius) M(arci) F(ilius) VLP(ia) THEON APRIS[208]. Toteż, choć jednym z proponowanych wyjaśnień dla zjawiska *pseudotribus* jest „the confusion between the indication of tribe and of *origo*"[209], należy zauważyć, że podobnie jak przydomki miejscowości nie wydają się jedyną „opcją wyboru" przy wskazaniu *pseudotribus*, tak też *pseudotribus* wymieniane w kontekście określonych miejscowości nie muszą wcale świadczyć, że ośrodki te nosiły analogiczne epitety. Użyty szyk zapisu stanowić może pewną przesłankę przy identyfikowaniu kłopotliwych przydawek występujących w epigrafach w kontekście onomastycznym, na ile to jednak

---

[204] CIL VI 1685. W inskrypcji wymienieni są *decuriones* oraz *coloni* COL(oniae) AEL(iae) AVG(ustae) MERC(urialis) THAENIT(anorum).

[205] CIL VIII 2991: D(is) M(anibus) P(ublius) VALERIVS P(ubli) F(ilius) AEL(ia) FELIX THEN(is) AQVILIFER VIXIT AN(nos) L.

[206] TOPALILOV 2018 b: 152.

[207] CIL III 386 a, d. Por. CIL III 386 b, c.

[208] CIL VI 32624.

[209] Zob. LINDERSKI 1988: 231.

54:2280169841

możliwe nie powinien stanowić przy tym jedynej przesłanki. W przywołanym już wykazie pretorianów z 209/210 r. n.e. wymieniony został [C?] [I]VLIVS C(ai) F(ilius) IVL(ia) MAXIMVS BIZE[210]. To, że litery IVL nie przywołują tu przydomka miasta Bizye, sugerować może, zgodnie z interpretacją G. Forniego, już szyk zapisu, jednak warto zauważyć, że w tej samej inskrypcji wymieniona została inna osoba związana z Bizye i w tym przypadku pomiędzy filiacją a *cognomen* umieszczono litery VLP. Przesłanką wykluczającą identyfikację abrewiacji IVL jako epitetu Bizye jest i to, że przydomek taki nie jest poświadczony dla tego ośrodka ani epigraficznie, ani numizmatycznie[211]. Jak sygnalizowano, nie można też wykluczyć, że w pewnych sytuacjach dyskutowane przydawki, zapisane w postaci abrewiacji, nie odnoszą się ani do przydomków miejscowości, ani do *pseudotribus*, ale denotują antroponimy. Przykładem tego jest najprawdopodobniej *laterculus praetorianorum*, w którym odnaleźć można zapisy AEL SISCIA oraz AEL SOLVA[212]. Skądinąd nie wiadomo by wzmiankowane miejscowości nosiły przydomki utworzone od *gentilicium* Aelius, toteż nie dziwi, że Michael Zahrnt zinterpretował owe zapisy jako pomylone przydomki miejscowości. Zauważył przy tym, że *laterculi praetorianorum* (mając zapewne na myśli w szczególności te powstałe po reorganizacji gwardii pretoriańskiej przez Septymiusza Sewera w 193 r. n.e.) są „voll von falschen Städtebeinamen und Tribusangaben". W Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby zapis AEL w przywołanych miejscach zinterpretowano jako *gentilicium – Aelius*[213], co, zważywszy sposób w jaki wymieniani są w tej inskrypcji inni żołnierze, wydaje się dość przekonywające.

Niezależnie od trudności wiążących się z odróżnianiem w inskrypcjach dynastycznych przydomków miejscowości od *pseudotribus* (czy też *pseudotribus* i antroponimów), kluczowym punktem tego zabiegu wydaje się określenie, na ile to możliwe, tego, który z szablonów wskazanych przez G. Forniego znajduje zastosowanie w konkretnym *taestimonium*, względnie, któremu z owych szablonów szyk zastosowany w danej inskrypcji wydaje się być najbliższy. W napisach zawierających wykazy, takich jak rozmaite *laterculi militum*, zachodzi możliwość porównywania wpisów w poszczególnych kolumnach i wyciągania stąd wniosków co do ich zawartości. W wykazie pretorianów odkrytym w latach 90. XX w. na terenie Monte Sacro w Rzymie wymienieni zostali (tu i w dalszej części przytoczono uzupełnienia wydawczyni inskrypcji): „C(aius) Aurel(ius) C(aii) f(ilius) Caes(area) Gaius Germ(anicia)"

[210] CIL VI 32640.

[211] TOPALILOV 2018 b: 153 (przyp. 10).

[212] ZAHRNT 1988 b: 233.

[213] EDCS-19000563 (10.05.2024).

55:2017602934

oraz „C(aius) Iulius M(arci) f(lius) Ulp(ia) Valentin(us) Zarmz(egethusa)”[214]. Na podstawie wyłącznie tych dwóch wpisów można by się zastanawiać czy nie zachodzi tu przepołowienie przez *cognomen* informacji o *origo*/ *domus*. W tym samym epigrafie wzmiankowani są też jednak „M(arcus) Aurel(ius) M(arci) f(ilius) Ulp(ia) Appianus Tars(o)”, „M(arcus) Aurelius) M(arci) f(ilius) Qui(rina) Venetus Scup(i)” oraz „L(ucius) Arrius L(uci) f(ilius) Arn(ense) F[el]ix”[215]. W odniesieniu do pretorianina wywodzącego się z Cylicji Pedias wydawczyni spisu, Rebbeca R. J. Benefiel, poczyniła uwagę, że „Tarsus is the city where it is most difficult to accept Ulpia as an epithet”[216]. To, że abrewiacja VLP występuje w miejscu, w którym przy innych wpisach znajduje się odniesienie do *tribus Quirina* oraz *Arnensis*, istotnie przemawia za słusznością uwagi przywołanej autorki, choć z drugiej strony – jeżeli przyjmować koherencję listy – nakazuje myśleć o co najmniej „stopieniu się” ze sobą nazwy miejscowej i *pseudotribus* w abrewiacji CAES, tam, gdzie wymieniony został „C(aius) Aurel(ius) C(aii) f(ilius) Caes(area) Gaius Germ(anicia)”. Możliwe jednak, że owej koherencji lista bynajmniej nie jest pozbawiona i ilustruje tylko odmienne źródła proweniencji *pseudotribus*, które na przykładzie trackich weteranów rozważał ostatnio I. Topalilov[217]. Niekiedy wskazanie analogii uprawdopodobniających rozwinięcie (interpretację) określonej abrewiacji w inskrypcjach z wykazami żołnierzy napotyka poważny problem. Godny uwagi jest *casus* związany z położonym na terenie Afryki prokonsularnej Cillium. Niedatowana inskrypcja wymieniająca M[VNI]CIP(ium) CILLITANVM[218] poświadcza, że Cillium uzyskało status *municipium*. W literaturze spotkać można różne opinie co do tego, kiedy to nastąpiło. Ettore de Ruggiero sądził, że miało to miejsce w epoce Flawiuszów. Podstawę jego przekonania stanowił *laterculus militum* z Lambaesis, w którym wymieniona miała być miejscowość (zapis autora) „Flav(ium) Cillium”[219]. Thomas R. S. Broughton, odmiennie, stał na stanowisku, że nie da się stwierdzić, kiedy rzeczony ośrodek rangę *municipium* osiągnął[220]. Z hipotezą E. de Ruggiero zgodni byli

[214] Por. BENEFIEL 2001: 224.

[215] BENEFIEL 2001: 225–226.

[216] BENEFIEL 2001: 228.

[217] TOPALILOV 2018 b.

[218] CIL VIII 23207. J. Gascou przyjmował, iż *titulus* pochodzi z drugiej połowy II w. n.e. Zob. GASCOU 1972: 86 (w przypisie nr 3, w którym autor przywoływał ową inskrypcję, omyłkowo „23217” zamiast „23207”).

[219] DE RUGGIERO 1900: 236.

[220] BROUGHTON 1929: 102 („How soon Cillium became a separate municipium is unknown”).

56:3209045221

natomiast Pietro Romanelli[221], Tadeusz Kotula[222] oraz Marcel Leglay[223]. Należy nadmienić, że we wspomnianym spisie wymieniony został żołnierz *legio III Augusta* C. Iulius Septiminus, po którym to *cognomen* następuje zapis ELA CILIO[224]. Podobnie jak autorzy umieszczający początki municipium Cillitanum w czasach Flawiuszów, Jacques Gascou odczytywał abrewiację poprzedzającą nazwę afrykańskiego ośrodka nie jako ELA, ale FLA, jednak nie zgadzał się z nimi w kwestii jej interpretacji. W jego opinii „en réalité, nous avons là [w owym miejscu przywołanej inskrypcji – M.J.] probablement un cas de pseudo-tribu"[225]. Wychodząc z tego założenia francuski uczony skłonny był przypisywać Flawiuszom utworzenie *castellum* w Cillium, nadanie statusu *municipium* łączył jednak z Trajanem[226]. Dość powściągliwie odniósł się do omawianej kwestii Claude Lepelley, który przywołał wprawdzie stanowisko J. Gascou, jednak zastrzegając, że „certains indices ont permis de penser que le municipe fut créé à l'epoque flavienne"[227]. Jednoznacznie jako odniesienie do tytułu ośrodka, a nie *pseudotribus*, traktuje dyskusyjną abrewiację Leszek Mrozewicz. Autor ten zwraca uwagę, że wśród wymienionych w inskrypcji w sumie 80 żołnierzy „aucun des soldats (…) ne donne la tribu"[228]. Wskazuje zarazem L. Mrozewicz, że nadanie Cillium statusu *municipium* pozostawałoby w zgodzie z prowadzoną przez Flawiuszów polityką umacniania rzymskich wpływów w południowo-zachodniej części Afryki prokonsularnej, wzdłuż arterii komunikacyjnej łączącej Kartaginę z Lambaesis[229]. *Laterculus* wymieniający C. Iuliusa Septiminusa datuje ów historyk na koniec pryncypatu Hadriana/ początek rządów Antoninusa Piusa[230], stąd, jeżeli przyjąć cezury jakie wyznaczał dla występowania *pseudotribus* w materiale epigraficznym G. Forni, wystąpienie w owym wykazie *pseudotribus* przy imionach przywołanego żołnierza *legio III Augusta* stanowiłoby jedno z bardzo wczesnych przejawów posługiwania się *tribus* spoza listy ustalonej w 241 r. p.n.e., jednak spotkać się też można z propozycją późniejszego datowania

---

[221] ROMANELLI 1959: 294.

[222] KOTULA1967: 213–215 (hipoteza, iż ośrodek uzyskał rangę *municipium* za Wespazjana).

[223] LEGLAY 1968: 221.

[224] CIL VIII 2568. Por. GASCOU 1972: 86.

[225] GASCOU 1972: 86 (zwrócenie uwagi, że dla ośrodka poświadczona jest łączona z Trajanem *tribus Papiria*), 88. Por. GASCOU 1982 a: 162 (przyp. 122), 172 (przyp. 197).

[226] Zob. GASCOU 1972: 88–89. Por. GASCOU 1982 a: 172; GASCOU 1982 b: 303.

[227] LEPELLEY 1981: 287.

[228] MROZEWICZ 2013 b: 243. Por. MROZEWICZ 2013 a: 221–224.

[229] MROZEWICZ 2013 b: 245.

[230] MROZEWICZ 2013 b: 243. Por. GASCOU 1972: 86 (zwrócenie uwagi, że wykaz obejmuje żołnierzy, którzy rozpoczęli służbę najwcześniej w 117 r. n.e.).

57:2498275955

epigrafu[231]. Wydaje się, iż dwie okoliczności nie pozwalają na pewność względem tego, do czego odnosi się abrewiacja ELA/ FLA. Po pierwsze, w tym samym spisie wymieniony jest inny żołnierz związany z Cillium, przywołany jako C(aius) IVLIVS VICTOR CILIO. Dlaczego w tym przypadku miejscowość przywołano bez przydomka? Po drugie, można się zgodzić z tym, że poza niejasnym przypadkiem C. Iuliusa Septiminusa „aucun des soldats (…) ne donne la tribu", ale z drugiej strony trzeba też zauważyć, że *laterculus*, wymieniając inne miejscowości, które posiadały w okolicach połowy II w. n.e. rozmaite przydomki, przydomków tych nie przywołuje (tytułem przykładu wskazać można takie ośrodki jak Kartagina, Hadrumetum, Cyrta, Thamugadi czy Tipasa). Uwzględnienie w nim epitetu miejscowości byłoby w nim osobliwością nie mniejszą niż przywołanie *pseudotribus*. Jeżeli by z kolei odrzucić założenie, że *tertium non datur*, i założyć, że problematyczna abrewiacja nie odnosi się ani do *pseudotribus*, ani do przydomka miejscowości, ale denotuje czwarty antroponim to, znowuż, stosowny ustęp inskrypcji i tak byłby ewenementem, gdyż wymienieni w niej żołnierze zdają się nosić z reguły *tria nomina*. *Titulus*, w którym wymieniony został C. Iulius Septiminus, ilustruje, że niekiedy nawet w materiale takim jak wykazy żołnierzy trudno określić przesłanki umożliwiające rozumienie określonej abrewiacji. O ile w kwestii interpretacji dyskusyjnego zapisu ELA/ FLA *laterculus* z Lambaesis zdaje się być niekonkluzywny, o tyle przesłanek umożliwiających jego zrozumienie poszukiwać należy poza nim samym. Przywołana przez L. Mrozewicza specyfika polityki miejskiej Flawiuszów na terenie Afryki prokonsularnej faworyzowałaby pogląd, że dyskusyjna abrewiacja odnosiła się do przydomka Cillium. Tym, co w przypadku tej miejscowości zasługuje na uwagę, jest to, jak interpretacja trzyliterowej abrewiacji w pojedynczej inskrypcji determinować może postrzeganie historii ustroju municypalnego określonego ośrodka.

Zależności pomiędzy przydomkami ośrodków a *pseudotribus* generować mogą rozmaite pytania. W niektórych przypadkach dotyczyć będą one klucza pozwalającego je rozróżnić, w innych sens ich rozróżniania może zostać poddany w wątpliwość – kiedy te zdają się ze sobą pokrywać. Warto w tym miejscu dodać, że przynajmniej w jednym przypadku (abstrahując od *pseudotribus*/ *tribus* Claudia) prawdopodobnie również jedna z listy 35 *tribus*, ustalonej w 241 r. p.n.e., została w epoce cesarstwa utożsamiona najwyraźniej z przydomkiem miejscowości. Emisje monetarne Neapolis w Samarii z czasów Filipa Araba, świadczą, iż

[231] W Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby napis datowany jest na lata 193–217 n.e. Zob. EDCS-46400874 (01.05.2024).

58:9417793176

ośrodek ten uzyskał za jego rządów status kolonii jako colonia Iulia Neapolis[232]. Jednak na niektórych monetach kolonia ta przywoływana jest jako COLO SERGIA NEAPOL[233], COL(onia) IVL(ia) SERG(ia) NEAPOL(is)[234], COL(onia) IVL(ia) FL(avia) SERG(ia) NEAPOL(is)[235] lub COL(onia) SERG(ia) IVL(ia) NEAPOL(is)[236]. Wydaje się, że nie ma powodów by przywoływanego przez te legendy określenia *Sergia* nie identyfikować inaczej niż jako dynastycznego przydomka – choć o bardzo nietypowej proweniencji, bo od *tribus* związanej najwyraźniej z ową kolonią. Werner Eck omawia przypadek inskrypcji nagrobnej odnalezionej na terenie Neapolis, w której wymieniony był weteran przynależący właśnie do *tribus Sergia*[237].

Klamrą łączącą omawiane dotąd problemy związane z identyfikacją dynastycznych nazw i przydomków jest to, że we wszystkich przywołanych przypadkach pewny był dynastyczny charakter rozpatrywanych nazw własnych, wątpliwości dotyczyły natomiast tego czy istotnie były to nazwy miejscowe lub przydomki miejscowości, a nie urbanonimy, nazwy obiektów architektonicznych, jednostek wojskowych, agonów, personifikacji (teonimy), *tribus*, *pseudotribus*, *tribus* bądź *pseudotribus Claudia* czy nawet antroponimy. Druga grupa problemów związanych z identyfikowaniem dynastycznych nazw i przydomków miejscowości cesarstwa rzymskiego ma charakter odmienny: dotyczy sytuacji, w których nie ulega wątpliwości, że dana nazwa własna stanowiła toponim bądź komponent tytulatury ośrodka, wątpliwości budzić może jednak, przynajmniej *prima facie*, jej dynastyczny charakter. Szereg tego rodzaju sytuacji determinowany jest lapsusami samych autorów antycznych, autorów niezachowanych źródeł, z których ci ostatni czerpali informacje, kopistów (np. wskutek dittografii), jak i pomyłkami grawerów bądź kamieniarzy. Często mimo pomyłek występujących w inskrypcjach bądź na monetach, identyfikacja dynastycznego charakteru określonych nazw nie nastręcza trudności dzięki innym znanym epigrafom lub numizmatom.

---

[232] Zob. RPC VIII (ID) 2239, 2267, 2296, 2306, 2326, 2344, 2368, 2370, 2422, 2471, 70246 (Filip Arab). Por. RPC VIII (ID) 2219, 2255, 2274, 2292, 2342, 2497, 2360, 2374, 2450, 2483, 2489.

[233] RPC VIII (ID) 2347. Por. RPC VIII (ID) 2191, 2204, 2207, 2224, 2248, 2260, 2266, 2275, 2282, 2289, 2293–2294, 2304, 2309–2310, 2312, 2317, 2322, 2346, 2350, 2352, 2359, 2361, 2365, 2367, 2387, 2389, 2395, 2397–2398, 2400, 2403, 2411, 2415, 2424, 2434–2436, 2442, 2446, 2451, 2455, 2457, 27176, 70244–70245, 77194. IX 2167.

[234] RPC VIII (ID) 2225, 2273, 2336, 2357. Por. RPC VIII (ID) 2448.

[235] RPC VIII (ID) 77193. Por. RPC VIII (ID) 2259.

[236] RPC VIII (ID) 2337. Por. RPC VIII (ID) 2295, 2478.

[237] Jako *domus* weterana wymienionego w tej (wzmiankowanej już) inskrypcji podano Pergamon, jednak *tribus Sergia*, jak przyjmuje W. ECK (2007: 231–232) wydaje się mieć związek z miejscem odnalezienia napisu – co każe brać pod uwagę możliwość osadzenia na terenie kolonii weteranów.

59:6666506705

Wobec licznych świadectw przywołujących nazwę Klaudiopolis[238], przybraną przez położony w Cylicji Trachei ośrodek Ninika, nie ulega wątpliwości, że emisja monetarna z legendą rewersu COL NINI CAAD, pomimo błędu grawera, zawiera odniesienie do tej właśnie nazwy dynastycznej. Niejednokrotnie sama skala „popularności" praktyki honorowania panujących w mianownictwie miejscowości cesarstwa rzymskiego skłania ku założeniu dynastycznego charakteru pewnych nazw bądź przydomków, nawet jeśli te są poświadczone w postaci – jak się wydaje – pomylonej (bądź zniekształconej), a domniemana pomyłka (czy defekt) charakteru takiego mogła je pozbawić. Wobec znanych przykładów kolonii noszących przydomek *Traiana* uzasadnionym wydaje się przekonanie, że Poetovio, kolonia Trajana na obszarze Panonii Górnej, nosiła taki właśnie przydomek, a nie TROIANA, występujący w pewnej inskrypcji[239]. Analogicznie trudno wątpić by przydomek IVIIVM, poświadczony epigraficznie dla Risinium[240], nie był czymś innym niż pomyłką kamieniarza, a ośrodek ten nosił epitet Iulium, pochodzący zapewne od młodego Cezara[241]. Zważywszy, że nazwy derywowane od cesarzy i osób z ich kręgu niemal „zmonopolizowały" toponimię cesarstwa rzymskiego, oraz mając na względzie ich potencjalne zniekształcenia w wielokrotnie kopiowanych manuskryptach, w odniesieniu do niektórych nazw występujących we współczesnych edycjach krytycznych zakłada się nieraz inne brzmienie oryginalne, niż to, które sugerowałoby kolacjonowanie przekazów. Dość wspomnieć, że *Tabula Peutingeriana* wymienia np. miejscowość Castra tragana[242] (bynajmniej nie Castra Traiana[243]) czy Sermanicomago[244] (bynajmniej nie Germanicomagus[245]), u Hieroklesa nazwie lidyjskiej Hierocezarei odpowiada Ἱεροκαστέλλα[246], a jeszcze późniejsze dzieło anonimowego kosmografa z Rawenny wzmiankuje ośrodki takie jak Leviada[247] (miast Livias) czy Atrianuthera[248] (miast Hadrianotherae). Na podstawie ostatniego dzieła można by też wnosić, że w Germanii znajduje

---

[238] Np. Amm. Marc. XIV 8, 2; Hierocl. 709, 10; Georg. Cypr. 844; *Not. episc*. I 844, III 734, X 792.

[239] CIL III 260. Por. ŠAŠEL KOS 2014: 145.

[240] CIL III 12695.

[241] Por. ALFÖLDY 1964: 170 (przyp. 25); ALFÖLDY 1965: 141; WILKES 1969: 255; ŠAŠEL KOS 2017: 173.

[242] *Tab. Peut*. VII 5. VIII 1.

[243] TUDOR 1976: 207.

[244] *Tab. Peut*. II 2. Część rękopisów przekazuje formę Seranicomago. Zob. MILLER 1916: 120.

[245] Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 120 (nr 287); FRASER 2006: 56.

[246] Hierocl. 671, 5.

[247] *Rav. Cosm.* II 14 (p. 84, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[248] *Rav. Cosm*. II 18 (p. 109, ed. M. Pinder, G. Parthey).

60:7977024158

się Troia (*sic*)[249], podczas gdy miejscowością przywoływaną w stosownym miejscu była najwyraźniej colonia Ulpia Traiana (ob. Xanten).

Wadliwość zapisu, jeśli nie uszkodzenie tekstu, może nie tylko zatrzeć dynastyczny wydźwięk określonej nazwy, ale też wywołać zjawisko odwrotne: sprawić wrażenie, że określona nazwa charakter taki posiada, choć w rzeczywistości wcale go nie ma. Przykładowo Hadria, kolonia założona pomiędzy 290 a 288 r. p.n.e.[250], dwukrotnie wymieniana jest przez przywołanego anonimowego kosmografa z Rawenny jako *Adrianopolis*[251]. Prawdopodobnie analogicznie omyłkowo wymienia on w Brytanii ośrodek *Iuliocenon*[252] zamiast Itunocelum[253]. Choć rozmaite zniekształcenia nazw własnych są w szczególności domeną tekstów późnoantycznych i wczesnośredniowiecznych, nie oznacza to, jak zasygnalizowano, że zupełnie wolne od tego rodzaju zniekształceń są dzieła autorów wcześniejszych, wskutek dłuższego procesu powielania narażone na większe niebezpieczeństwo uszkodzenia tekstu. Niezależnie od tego, emendacje mające na celu naprawienie (jak się domniemywa) uszkodzonych miejsc, proponowane we współczesnych edycjach krytycznych, nie zawsze okazują się słuszne w świetle nowych znalezisk archeologicznych. W *Historia Naturalis* Pliniusza przeczytać można, iż mieszkańcy pewnego ośrodka Bitynii nosili miano *Agrippenses*[254], co nasuwa myśl o upamiętnieniu w owej nazwie (najprawdopodobniej) Marka Agryppy. Sformułowano pogląd, iż we wzmiankowanym miejscu tekst jest uszkodzony i określenie *Agrippenses* podlegać winno emendacji na *Agrillenses*[255], „mieszkańcy miasta Agrillon". Jednak w pewnej inskrypcji z bityńskiej Klaudiopolis wymieniony został przybyły do tego miasta celem studiowania retoryki ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΤΤΑΛΟΥ ΑΓΡΙΠΕΥΣ[256]. Etnikon Teodorosa zdaje się wskazywać, iż Pliniusz nie mylił się określając mieszkańców pewnego ośrodka Bitynii mianem *Agrippenses*[257], lub, innymi słowy, rękopisy wymieniające takowych

---

[249] *Rav. Cosm*. IV 24 (p. 228, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[250] Zob. TARPIN 2021: 62.

[251] *Rav. Cosm*. IV 31. V 14 (pp. 258, 383, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[252] *Rav. Cosm*. V 31 (p. 430, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[253] Por. *Not. dign.* [*occ*.] XL 51 (*tribunus cohortis primae Aliae classicae, Tunnocelo*); RIVET, SMITH 1979: 380–381.

[254] Plin. *HN* V 149. Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 133 (nr 461).

[255] WINKLER 1993: 276 („Die überlieferte Lesart Agrippenses ist in Agrillenses zu korrigieren").

[256] BECKER-BERTAU (hrsg.) 1986, nr 70. Por. BOWIE 2022: 82.

[257] Zdaniem Ewen BOWIE (2022: 82) owi *Agrippenses* zamieszkiwali „perhaps the city that became Crateia–Flaviopolis".

61:2914595221

bynajmniej nie muszą wykazywać w odnośnym miejscu uszkodzenia tekstu. Emendacja pozbawiająca dynastycznego charakteru nazwę miasta, którego mieszkańców wspominał Pliniusz, wydaje się więc nieprzekonująca.

62:1066368354

Rozdział II
Problemy z weryfikacją poświadczeń oraz ustalaniem brzmienia

Za truizm można uznać stwierdzenie, że fundamentalne znaczenie przy badaniu dynastycznych nazw i przydomków cesarstwa rzymskiego ma weryfikacja informacji dotyczących ich brzmienia, etymologii czy lokalizacji noszących je ośrodków. Z ustaleniem ich brzmienia związane być mogą rozmaite problemy, wynikające zarówno z pomyłek występujących w materiale źródłowym, różnorodności form obocznych nazw pewnych miejscowości czy też różnorodności form, w jakich przekazała je tradycja rękopiśmienna, jak również braku bezpośredniego bądź pełnego poświadczenia określonych nazw i przydomków. Brak bezpośredniego poświadczenia nazwy występuje w sytuacji, gdy dany toponim nie jest wymieniony w materiale źródłowym, ale poświadczone są jego pochodne, takie jak przymiotnik odeń utworzony, tzw. etnikon (które w tym wypadku odnosi się umownie do antroponimu przywołującego miejsce pochodzenia danej osoby, nie tylko w „greckojęzycznym" obszarze cesarstwa) czy też nazwa mieszkańców[1]. Brak pełnego poświadczenia występuje zaś tam, gdzie dana nazwa, przydomek bądź tytulatura ośrodka znane są w formie szczątkowej, np. w postaci abrewiacji. Jak sygnalizowano we wstępie, problemy związane z weryfikacją oraz ustalaniem właściwego brzmienia stosownych nazw i przydomków zestawiono razem nieprzypadkowo: choć nie są w pełni tożsame, nierzadko pokrywają się ze sobą i weryfikacja informacji dotyczących etymologii określonej nazwy, czy też lokalizacji ośrodka mającego ją nosić, prowadzić może do ustalenia jej rzeczywistego brzmienia. Jan Malalas podaje, że Δομετιανὸς βασιλεὺς [mowa o cesarzu z lat 81–96 n.e. – M.

[1] Przyjęte tu rozróżnienie etnikon i nazwy mieszkańców (Einwohnernamen) stosuje Ladislav ZGUSTA (1984: 12). Szczególną formą przymiotnika urobionego od nazwy miejscowej, którą ów uczony wyróżnił wśród pochodnych nazw miejscowych, może być mający takowe pochodzenie przydomek bóstwa, epiklesis. Pominięto je tu, jako że trudno wskazać epiklesis derywowaną od dynastycznej nazwy miejscowej cesarstwa rzymskiego.

63:8153971404

J.] ἔκτισεν εἰς τὴν Ἰσαυρίαν πόλιν, ἥντινα ἐκάλεσε Δομιτιανούπολιν[2]. Miano Domitianopolis nosił za Domicjana lidyjski ośrodek Sala, jak świadczą o tym monety wymieniające w dopełniaczu nazwę jego mieszkańców, ΔΟΜΕΤΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ[3]. Nasuwać może się pytanie czy ośrodek w Izaurii był drugim Domitianopolis, czy antiocheński kronikarz pomylił jego lokalizację, czy też nieprawidłowo oddał ową nazwę? Jeżeli jego błąd nie polegał na pomyleniu lokalizacji, to przeinaczyć musiał nazwę miejscowości: ośrodkiem, do którego najwyraźniej się odnosił, wydaje się Δομιτιόπολις. Wymienia ją (w formie Δομιτιούπολις) jako ośrodek Izaurii Stefan z Bizancjum[4], a znacznie wcześniej, wśród miast Cylicji, Ptolemeusz[5]. Toponim ten nie miał związku z Domicjanem[6], a krytyka dzieła Jana Malalasa pozwala stwierdzić, że autorowi temu zdarzało się podawać niekiedy bałamutne informacje co do pochodzenia nazw miejscowych[7].

Casus „izauryjskiej Domitianopolis" pozwala zauważyć, że gdy dana nazwa wymieniona jest przez kilka źródeł, ale jedno z nich inaczej lokalizuje noszący ją ośrodek, niezbędna jest weryfikacja tego, ile miejscowości nosiło daną nazwę, jeden czy dwa. Interesujący jest pod tym względem przypadek karyjskiej Stratonicei, nazwanej tak ku czci macochy, a potem żony, Antiocha I Sotera. Taką etymologię tej nazwy sugeruje hasło Στρατονίκεια w leksykonie Εθνικά Stefana z Bizancjum. Erudyta ów podał równocześnie, że owa πόλις Μακεδόνων πλησίον Καρίας [*sic* – M. J.] (…) ἐκτίσθη δὲ ὑπὸ Ἀδριανοῦ καὶ Ἀδριανούπολις ὠνομάσθη. Przywołane hasło zamyka wzmianka, że istnieje nadto „miasteczko" (πολίχνιον) – w dorozumieniu „o identycznej nazwie" – usytuowane πρὸς τῷ Ταύρῳ[8]. Inna Stratonicea ulokowana była w Lydii nad rzeką Kaikos. Inskrypcje[9] oraz

[2] Malal. X 52.

[3] RPC II 1341–1342, 1344. Por. RPC II 1343.

[4] Steph. Byz. *s.v.* Δομιτιούπολις.

[5] Ptol. *Geog*. V 8, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff): Δομιτιόπολις.

[6] W. M. RAMSAY (1894: 169–170) sądził, że nazwa ta ma związek z L. Domicjuszem Ahenobarbusem – cesarzem Neronem. Por. RUGE 1905: 1313. A. H. M. JONES (1971: 207–208. Por. LEVANTE 1982: 134) nazwę Domitiopolis kojarzył z ulokowaną w Cylicji Titiopolis. Obie proponował łączyć z nadaniem, jakie Antoniusz wykonał na rzecz Kleopatry, i odnosić do (czasowych) stronników triumwira, M. Titiusa oraz L. Domicjusza Ahenobarbusa. Pogląd ten co do zasady podzielał R. SYME (1986: 161), aczkolwiek wskazując obok M. Titiusa, konsula suffekta 31 r. p.n.e., osobę konsula roku 32 p.n.e. – G. Domicjusza Ahenobarbusa.

[7] Por. Malal. X 53 (informacja o pochodzeniu nazwy Anazarbos od senatora z czasów Nerwy).

[8] Steph. Byz. *s.v.* Στρατονίκεια.

[9] IGRR IV 1156, 1158–1159.

64:3798121503

numizmaty[10] tego ośrodka świadczą, że w czasach cesarstwa uzyskał on nową dynastyczną nazwę – Hadrianopolis. Zestawienie ich świadectw z przekazem Stefana z Bizancjum sugerowałaby, iż istniały dwa ośrodki noszące identyczną parę nazw dynastycznych, Stratonicea – Hadrianopolis[11]. Victor Tscherikower odnosząc się do Stefanowego hasła Στρατονίκεια, zauważył, że „der Anfang [rzeczonego hasła – M.J.] bezieht sich auf das karische Stratonikeia", ale informacja o refundacji i przemianowaniu przez Hadriana odnosi się do Stratonicei nad rzeką Kaikos[12]. Odnosząc się z kolei do tej ostatniej, Louis Robert stwierdzał, że „l'importance de sa brillante homonyme, Stratonikeia de Carie, l'a longtemps fait confondre avec elle"[13]. Na pomylenie dwóch ośrodków w leksykonie Stefana z Biznacjum wskazywał również Getzel M. Cohen[14]. Wątpliwości co do pomyłki raczej być nie może: informacja o nadaniu karyjskiej Stratonicei miana Hadrianopolis jest skądinąd niepotwierdzona, a na monetach tego ośrodka – w tym serii z wizerunkiem Hadriana[15] – brak jakiegokolwiek przywołania nazwy Hadrianopolis. Inskrypcja, która miała odnosić się do rzekomej Stratonicei – Hadrianopolis w Karii[16], odnosi się, jak wskazywał L. Robert, do jedynej Stratonicei – Hadrianopolis, tej w Lydii[17].

Zawarte w tekstach narracyjnych pomyłki dotyczące dynastycznych nazw i przydomków, ich brzmienia, etymologii czy lokalizacji noszących je ośrodków, mogą być niekiedy – jak świadczą powyższe przykłady – stosunkowo łatwo sfalsyfikowane w oparciu o inne świadectwa źródłowe. Problem z weryfikacją brzmienia dynastycznych nazw i przydomków, czy też informacji odnoszących się do ich etymologii bądź lokalizacji noszących je miejscowości, pojawia się jednak w sytuacji, gdy istnienie stosownych świadectw źródłowych zostało w literaturze odnotowane, ale one same się nie zachowały. Godny przywołania jest w tym względzie przypadek Germanikopolis w Cylicji Trachei. Francuski

---

[10] RPC III 1779–1788. VI (nry tymcz.) 4281–4285, 4287–4288, 11044. VII/1 183–185.1, 186.2–186.3, 188 B. X (ID) 61634–61635, 61637–61638, 85514.

[11] Przyjmowano to m.in. na łamach *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Zob. BÜRCHNER 1912 a: 2173–2174. Piszący te słowa również przyjmował swego czasu taką możliwość (zob. JURKOWSKI 2023 d: 39), niemniej obecnie czuje się w obowiązku pogląd ten skorygować.

[12] TSCHERIKOWER 1927: 20. W odniesieniu do Stratonicei w Karii Strabon (XIV 2, 25. Por. HEAD (ed.) 1897: LXVIII) potwierdza, że była to κατοικία Μακεδόνων.

[13] ROBERT 1962: 43.

[14] COHEN 1995: 232.

[15] Por. RPC III 2197.

[16] LE BAS, WADDINGTON (ed.) 1870, nr 1043 = IGRR IV 1159.

[17] Zob. ROBERT 1962: 44.

65:1053197400

geograf i orientalista Vital Cuinet w opublikowanym w 1891 r. drugim tomie swojego opisu azjatyckiej części Turcji podaje, że wśród starożytności, które znajdują się na terenie położonej 120 km na północny-zachód od Silifke (antycznej Seleucji nad rzeką Kalykadnos) miejscowości Ermenek (antycznej Germanikopolis), jest kilka inskrypcji, w tym taka, na której przeczytać można, że „Germanicus, envoyé contre les Arméniens, avait fondé cette ville en l'an 17 de notre ère"[18]. W centrum zainteresowań autora nie leżały antyczne inskrypcje, ale stosunki społeczno-ekonomiczne panujące w azjatyckiej części współczesnego mu imperium ottomańskiego, nie może więc dziwić, że nie przytoczył dokładnego brzmienia epigrafu. Tym niemniej niedługo potem do przywołanej inskrypcji, mającej znajdować się w domu prywatnym, starali się dotrzeć Rudolf Heberdey oraz Adolf Wilhelm. Podsumowując wyniki swoich poszukiwań w opublikowanych w 1896 r. *Reisen in Kilikien* zmuszeni byli stwierdzić, że „einen Inschriftstein, von dem man erzählte, angeblich in einem Hause, bekamen wir trotz aller Bemühung nicht zu Gesicht; ob die Inschrift, die nach Vital Cuinet (…) von der Gründung der Stadt durch Germanicus berichtet, überhaupt existiert, mag dahingestellt sein"[19]. Zauważyć można, że współcześnie raczej powątpiewa się w istnienie czy też autentyczność owej inskrypcji. I tak Friedrich Hild i Hansgerd Hellenkemper przypuszczają, że Germanikopolis była fundacją Antiocha IV Epifanesa Orontydy (38–40, 41–72 n.e.), a jej nazwa upamiętniać mogła Kaligulę, Klaudiusza lub Nerona – jako że wszyscy trzej nosili przydomek *Germanicus*[20].

Jeśli inskrypcja, o której wspominał Vital Cuinet rzeczywiście istniała, niesporządzenie jej kopii należy uznać za wielce pechową okoliczność: stanowić by mogła podstawę do wypowiedzenia się w kwestii autentyczności napisu. Zauważyć należy, że część inskrypcji wymieniających dynastyczne nazwy czy przydomki znanych jest obecnie wyłącznie z przekazu osób, które sporządziły ich kopie. Zalicza się do nich Cyriak z Ankony (1391–1452), postać, która skopiowała ponad 1000 antycznych napisów z obszaru Italii oraz wschodniego basenu Morza Śródziemnego[21]. Noszony przez Nikomedię epitet ΑΔΡΙΑΝΗ poświadczony jest w

[18] CUINET 1891: 77.

[19] HEBERDEY, WILHELM 1896: 129. Por. RUGE 1910: 1258.

[20] HILD, HELLENKEMPER 1990: 258 (ze zwróceniem uwagi na pobliskie fundacje tego władcy, takie jak Antiochia na górze Kragos, Eirenopolis, Jotape czy Filadelfia). Barclay V. HEAD (1888: 302) sądził, że fundacja ośrodka mogła nastąpić w latach 18–19 n.e. (podczas pobytu Germanika na Wschodzie) lub za rządów Kaliguli.

[21] DATCHEV 2023: 445.

66:9610309041

pewnej delfickiej inskrypcji[22], znanej tylko za jego pośrednictwem[23]. Niezależnie od ich niekwestionowanych zasług, należy mieć na względzie, że wielu tego rodzaju miłośników starożytności funkcjonowało na długo przed narodzinami nowoczesnej nauki historycznej czy rozwojem badań epigraficznych, których świadkiem był wiek XIX. Osoby takie często zajmowały się epigrafiką z pasji, a odpisy sporządzały niejako na marginesie innych, podejmowanych przez siebie, działań. Przykładem wydaje się tu być Hans Dernschwam (1494–1568/1569), kupiec, który w latach 1553–1555 towarzyszył poselstwu Ferdynanda I Habsburga do Sulejmana Wspaniałego. W dzienniku podróży przepisał dwie inskrypcje, które zobaczył we wsi „Masut Kiew" (zapis autora)[24], a które, jak się dziś przyjmuje, zawierały tytulaturę kolonii Germa[25]. Porównanie jego kopii z przywołaniem tych samych inskrypcji w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby pozwala stwierdzić proponowane współcześnie liczne uzupełnienia (a także korekty odczytu) kopii H. Dernschwama. Z jednej strony nie należy naturalnie tracić z oczu wspomnianego już ryzyka „history from square brackets", o którym pisał E. Badian, z drugiej badacze, którzy je proponują, w przeciwieństwie do wczesnonowożytnych kopistów, zajmują się epigrafiką profesjonalnie i proponowane przez nich uzupełnienia wydają się najczęściej uzasadnione[26]. Pomimo to wątpliwości zachodzić mogą w sytuacji, gdy jakiś *titulus* znany jest z dwóch kopii, a współcześni badacze proponują odczyt z nimi niezgodny. Przypadek taki związany jest z napisem mającym przywoływać municypalną tytulaturą ośrodka Drobeta w Dacji. Mowa o zaginionym epitafium niejakiego L. Quesidiusa Praesensa[27]. Zawierający go *cippus* odnaleziono w miejscowości Smederevo (ob. Serbia). Napis

---

[22] CIG 1720.

[23] ROBERT 1977: 29.

[24] Zob. BABINGER (hrsg.) 2014: 182–183.

[25] CIL III 284–285. Por. WAELKENS 1979: 454.

[26] Przykładem może tu być wymieniająca tytulaturę kolonii Germa inskrypcja CIL III 285:

BABINGER (hrsg.) 2014: 183	EDCS-22300542 (05.07.2024)
— — — D	[Ex] d(ecreto) [d(ecurionum)]
— — — PVL ET O	[3 A]puleio I[3]
— — — ESToRI · AE	[qu]aestori ae[dili]
— — — VIR CVRA	[IIv]ir(o) curat[ori]
— — — RVM · PVB	[ope]rum publ[icor(um)]
— — — IVL · AVG · FE	[col(onia)] Iul(ia) Aug(usta) Fe[l(ix) Germ(a?)]
H · C	h(onoris) c(ausa).

[27] CIL III 6309 = 8129.

67:7120161029

opublikował w 1866 r. Flóristól Rómer[28]. Pavol J. Šafárik sporządził własną kopię inskrypcji i przekazał listownie Theodorowi Mommsenowi. Ponieważ sporządzone odpisy wykazywały rozbieżności[29], w *Corpus inscriptionum Latinarum* niemiecki noblista opublikował obie wersje napisu. Już po zaginięciu napisu Hans Wolff zaproponował własną rekonstrukcję inskrypcji, konstruując w istocie trzecią wersję odczytu[30]. Z punktu widzenia niniejszych rozważań interesujące są różnice pomiędzy trzema wersjami w 5. linii inskrypcji. F. Rómer oddaje ją jako MO MVN P Æ LIOAV[31], P. J. Šafárik MO MVN P AEL DRU[32], podczas gdy H. Wolff jako MO MVNPAELDRV[33]. Początkowe MO jest przeniesionym zakończeniem celownika *primo*, które kończy linię 4. i stanowi przydawkę do rzeczownika *quinquennalis*. L. Quesidius Praesens sprawował ów urząd w *municipium* (zapis MVN), które, jak sugerują wszystkie trzy wersje, nosiło przydomek *Aelium*. H. Wolff wprowadził przy tym subtelną korektę, która jest niemniej istotna dla tytulatury *municipium* Drobeta. Zachowując odstęp pomiędzy zapisami MO i MVN, zlikwidował go pomiędzy MVN i P (zaznaczony zarówno przez F. Rómera jak i P. J. Šafárika) oraz pomiędzy literą P a Æ (u F. Rómera) czy też P i AEL (u P. J. Šafárika). H. Wolff twierdził, że „MVN P ist eine Verkürzung von MVN(ici)P(ium) (…)", wskazując przy tym poświadczone epigraficznie abrewiacje, które jego zdaniem stanowić mogą dla niej paralelę jak M(uni)C(i)P(ium), CO(n)S(ul), FEC(e)R(unt), IMAG(ini)F(er), czy też PRO(vin)C(ia)[34]. Autor ten przyznawał wprawdzie, że „das P könnte ein Teil des Beinamens [ośrodka – M. J.] sein: MVN(icipii) P(ublii) AEL(ii) DRV(betae) (…)", jednak nie wydawało mu się to prawdopodobne. Utrzymywał, że przydomki kolonii i municypiów, derywowane od *praenomen*, poświadczone są najwcześniej od czasów Lucjusza Werusa i dotyczą ośrodków na obszarze Syrii i Mezopotamii[35]. Otóż nie jest pewne czy najwcześniejsze poświadczenie przydomków derywowanych od *praenomen* przypada na czasy Lucjusza Werusa, podczas gdy obecnie wiadomo już, że nadawanie ośrodkom na prawie rzymskim tego rodzaju epitetów z pewnością nie ograniczało się do obszaru Syrii i Mezopotamii. Unaoczniła to odkryta w

[28] RÓMER 1866: 166.

[29] Por. WOLFF 1975: 140.

[30] WOLFF 1975: 147.

[31] RÓMER 1866: 166.

[32] CIL III 6309 = 8129.

[33] WOLFF 1975: 147.

[34] WOLFF 1975: 145–146.

[35] WOLFF 1975: 145.

68:8522789387

początkach XXI w.[36] *lex Troesmensium*, w której ośrodek Troesmis w Mezji Dolnej szczyci się tytulaturą MVNICIPI(um) M(arcum) AVRELIVM ANTONINVM ET L(ucium) AVRELIVM COMMODVM AVG(ustum) TROESM(ensium)[37]. Nie można też wykluczyć – o czym jeszcze będzie mowa – iż przydomek *Marciana*, noszony przez kolonię Thamugadi w Numidii[38], wywodził się od *praenomen* Trajana. Jeśli jednak przejrzeć epigraficzny *dossier* ośrodka Drobeta, stwierdzić można, że nim osiągnął on za Septymiusza Sewera rangę kolonii jako colonia Septimia[39], w inskrypcjach przywoływany jest standardowo jako municipium Hadrianum Drobetense[40] (lub podobnie[41]), zatem nie tylko bez wymienienia epitetu Publium, ale nawet Aelium. W przypadku inskrypcji z miejscowości Smederevo zachodzi więc sytuacja, w której z ustaleniem pełnego brzmienia nazwy bądź tytulatury ośrodka łączy się problem weryfikacji nośnika, który mógł ją zawierać. Podkreślić trzeba, że naoczni badacze napisu, F. Rómer i P. J. Šafárik, jakkolwiek różnie go odczytujący, zgodnie dostrzegali w 5. linii odstęp przed i po literze P. Pewne zastrzeżenia względem przeprowadzonej przez H. Wolffa rekonstrukcji epitafium L. Quesidiusa Praesensa sformułował M. Zahrnt. W odniesieniu do rozpatrywanej tu 5. linii epigrafu zauważył on, że abrewiacja MVN(ici)P(ii) nie znajduje analogii[42]. Odstępy po obu bokach występującej w niej litery P uwzględniają edytorzy Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby, jednak dystansują się od sugerowania, co miałaby oznaczać ta litera[43]. Podobną ostrożność zachowano w drugim tomie wydawnictwa *Inscriptions de la Mésie Supérieure*[44]. Jednak już w Epigraphic Database Heidelberg *titulus* z miejscowości Smederevo opublikowany został z przytoczeniem 5. linii jako „mo mun(icipii) P(ubli) Ael(i) Dru(---)”[45]. Jeżeli inne inskrypcje przywołują ten ośrodek jako municipium Hadrianum

[36] ECK 2016: 567.

[37] AE 2015, 1252 = AE 2015, 1252 a.

[38] CIL VIII 17842–17843 (100 n.e.); AE 1913, 25.

[39] AE 1914, 118 (198–210 n.e.): R(es) P(ublica) COL(oniae) SEPT(imiae) DR(obetae). Por. MROZEWICZ 2008: 680.

[40] AE 1905, 110: MVNICIPIVM HADRIANVM DROBETENSE. Por. AE 1897, 84. 1949, 197. 1979, 520. 1983, 843; MATEI-POPESCU 2018: 89, 91.

[41] CIL III 8017 = EDCS-27300094 (07.07.2024): RES PVBLICA MVNIC(ipii) HADRIANI DROBET(ae); AE 1914, 117 = EDCS-11200616 (07.07.2024): R(es) P(ublica) M(unicipii) H(adriani) D(robetensium).

[42] ZAHRNT 1988 b: 235. Przykładu takiej abrewiacji nie można też znaleźć w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (07.07.2024).

[43] Por. EDCS-27800790 (w miejscu, gdzie przywoływana jest 5. linia napisu): „mo mun(icipii) P[3] Ael(i) Dr<o=U>(betarum?)” (07.07.2024).

[44] IMS II 75. Por. NIKOLIĆ 2023: 10.

[45] HD035765 (07.07.2024).

69:5781256956

Drobetense (lub w sposób zbliżony) to zauważyć trzeba, że inskrypcje nierzadko odzwierciedlają nie oficjalną (pełną) tytulaturę ośrodka, a sposób w jaki przywoływano ją zazwyczaj (uzus). *Casus* Thamugadi, kolonii, która, jak wspomniano, mogła analogicznie do *municipium* Drobeta nosić epitet utworzony od cesarskiego *praenomen*, jest instruktywny również i pod tym względem. O ile trzy inskrypcje odnajdywane *in situ* wskazują, że ośrodek ten nosił przydomki *Marciana Traiana*[46], o tyle w innej, pochodzącej z Rzymu, wymieniony on został jako COLONIA VLPIA THAMVGADI EX NVMIDIA[47]. Zestawienie wszystkich czterech pozwala rekonstruować jego pełną tytulaturę jako colonia Marciana Ulpia Traiana, choć jako taka nie jest poświadczona nigdzie. Analogicznie, wydaje się, że nie można wykluczyć, że jako *municipium* Drobeta nosiło przydomki Publium Aelium Hadrianum, problemem pozostaje jednak to, że odczytów, które uprawniałyby do takiego wniosku, nie można już (lub jak dotąd) naocznie zweryfikować.

W przypadku zaginięcia inskrypcji wymieniającej dynastyczną nazwę bądź tytulaturę istotne znaczenie posiadać mogą nie tylko odpisy, ale również uwagi formułowane w kontekście napisu przez wydawców lub dawniejszych badaczy – w szczególności gdy dotyczą one niepewności odczytu. Ponownie odnalezienie napisu stwarza naturalnie okazję do weryfikacji wątpliwości formułowanych względem kopii. Pewną zaginioną inskrypcję z obszaru Abellinum, na granicy Samnium i Kampanii, miała dedykować w 240 r. n.e. Gordianowi III jako OPTIMO FORTISSIMOQ(ue) PRINCIPI COL(onia) VEN(eria) LIVIA AVG(usta) ALEXANDRIAN(a) ABELLINATIVM[48]. W literaturze napotkać można różnicę zdań w kwestii tego, od kogo pochodził wzmiankowany tu przydomek Livia. J. Assmann domniemywał, iż w tym kontekście „fortasse de M. Livio Druso, qui anno 91 [p.n.e. – M. J.] legem de coloniis deducendis pertulit, cogitandum est”[49]. Identycznego zdania był Karl J. Beloch[50], który twierdził nadto, że to „(…) daß der Beiname nicht von Augustus' Gemahlin herkommen kann bedarf keiner Bemerkung”[51]. Z ostatnim stwierdzeniem nie zgadzał się Vito A. Sirago, który domniemywał, iż „negli ultimi anni di Aug. [pryncypatu Augusta – M. J.]

[46] CIL VIII 17842–17843 (100 n.e.); AE 1913, 25.

[47] CIL VI 1803.

[48] CIL X 1117. Por. CIL X 1120 = EDCS-11500050 (07.07.2024): COLONIA ABELLINATVM [*sic*].

[49] ASSMANN 1905: 141 (nr 158).

[50] BELOCH 1926: 495 („Auf Livius Drusus führt auch der Beiname von Abellinum: Livia, denn kein anderer Livius hat unseres Wissens Colonien gegründet […]”).

[51] BELOCH 1926: 495.

70:3798027840

Abellinum (…) prese il nome di Colonia Livia Augusta Abellinum (…), segno che o nei pressi c'erano fondi di Livia, o che in quella occasione egli deva aver dato alla moglie il possesso del territorio"[52]. Jako rzekomo przeczące związkowi tytulatury Abellinum z Augustem J. Assmann wskazywał to, że Pliniusz nie wymienia tego ośrodka jako kolonii[53], z kolei jako przeczące związkowi przydomka Livia z trybunem plebejskim z 91 r. p.n.e. Saskia T. Roselaar wskazywała, że „(…) the colonies promised by Drusus [trybuna plebejskiego z 91 r. p.n.e. – M. J.] were probably never established"[54]. W dyskusji tej najwidoczniej zbagatelizowano fakt, że w dawniejszej literaturze w odniesieniu do przydomka Livia przypominano o niepewności odczytu. Ową niepewność odnotowywał T. Mommsen[55], podczas gdy Christian Hülsen podawał, że inna kopia epigrafu wymienia zamiast Livia przydomek Lenia[56]. Zastrzeżenia formułowane dawniej względem odczytu Livia okazały się jednakże nieuzasadnione. Prawą połowę napisu CIL X 1117, najwyraźniej niedostępną dla badaczy od drugiej połowy XVI w., w 2017 r. dostrzegł na terenie prywatnej posesji Giuseppe Camodeca. Opublikowana przez niego fotografia pozwala stwierdzić w stosownym miejscu zapis VIA co nakazuje wykluczyć odczyt Lenia[57].

Abstrahując od możliwości ponownego odnalezienia przepadłych inskrypcji, zauważyć można, że samo dysponowanie kopiami napisu – choćby różniącymi się od siebie, tak jak to miało miejsce w przypadku napisu z miejscowości Smederevo – dawać może już pewne podstawy do (przynajmniej ostrożnego) wypowiadania się w kwestii autentyczności inskrypcji. O ile niektórym zaginionym inskrypcjom mającym wymieniać dynastyczne nazwy i przydomki ośrodków odmawiano autentyczności, o tyle argumenty przytaczane przez autorów uznających je za falsyfikaty nie zawsze wydają się przekonujące. Najpóźniej w 1787 r. w prowansalskiej miejscowości Apt, w ogrodzie miejscowego biskupa, odkryto epitafium L. Volusiusa Severianusa. *Titulus* wymieniać miał kolonialną tytulaturę Avennio (ośrodka, który Pliniusz

[52] SIRAGO 1978: 167 (przyp. 211).

[53] ASSMANN 1905: 141.

[54] ROSELAAR 2010: 323 (przyp. 125).

[55] MOMMSEN 1883: 164.

[56] HÜLSEN 1893: 28. Według *Liber coloniarum* (p. 229, ed. K. Lachmann) kolonia Abellinum została *deducta lege Sempronia*.

[57] Zob. CAMODECA 2021: 113–114.

71:4790848703

zalicza do *oppida Latina*[58]) jako C(*olonia*) I(*ulia*) HAD(*riana*) AVENN(*io*)[59]. Gdy po wybuchu rewolucji francuskiej diecezję zniesiono, a jej ordynariusz wyemigrował do Rzymu, napis uległ zaginięciu. Jedyną osobą, o której wiadomo, że miała go widzieć i sporządzić kopię był awinioński lekarz i kolekcjoner Esprit Calvet (1728–1810)[60]. Autentyczność napisu zakwestionował M. Zahrnt. Jego zdaniem *titulus* posiada zastanawiająco unikalne cechy i nie jest jedynym znanym wyłącznie za pośrednictwem E. Calveta[61]. Wątpliwości M. Zahrnta wzbudzała tytulatura kolonii, co dziwić może o tyle, że pamiętał on o innych koloniach łączących przydomki Iulia i Hadriana, pochodzące odpowiednio od Augusta i Hadriana, mianowicie Parion w Myzji i Parlais w Pizydii[62]. M. Zahrntowi nie wydawało się prawdopodobnym, aby analogiczną etymologię wzmiankowane epitety posiadały w przypadku Avennio. Autor ten zasugerował, że E. Calvet sfabrykował napis celem „poprawienia" historii rodzinnego Awinionu, jako że jego poprzedniczka, Avennio, miała ustępować w starożytności takim sąsiadom jak Arausio, Arelate czy Nemausus, i w przeciwieństwie do tych ośrodków Galii Narbońskiej nie pozostawiła po sobie imponujących zabytków[63]. W obronie autentyczności napisu z Apt wystąpili J. Gascou[64], Michel Christol i Marc Heijmans[65]. W ich przekonaniu Avennio, zostawszy kolonią latyńską za Augusta, przekształcona została przez Hadriana w kolonię obywateli rzymskich. Inskrypcja odnaleziona w 1989 r. w Arles, w której wymieniona została COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) AVENNIO, potwierdziła kolonialny status ośrodka, uwiarygadniając (przynajmniej częściowo) zaginione epitafium L. Volusiusa Severianusa[66].

---

[58] Plin. *HN* III 36.

[59] CIL XII 1120 = EDCS-08500801 (08.07.2024): D(is) M(anibus) / L(ucio) Volus(io) L(uci) f(ilio) Vol(tinia) Seve/riano IIIIvir(o) c(oloniae) I(uliae) Apt(ae) II / et flam(ini) item IIvir(o) c(oloniae) I(uliae) / Had(rianae) Auenn(iensi) et pontif(ici) / sacerdot(i) urbis Rom(ae) / aetern(ae) Vol(usia) Severiana / patri incomparabili.

[60] ZAHRNT 1988 b: 229, 232.

[61] Zob. ZAHRNT 1988 b: 229–230 (wątpliwości autora wzbudzało m.in. skrócenie *gentilicium*, połączenie wymienionych urzędów przez spójnik oraz stanowisko *sacerdos urbis Romae aeternae*).

[62] Por. ZAHRNT 1988 b: 231. Kolonia w Parion poświadczona jest na pewnych monetach (RPC IV/2, nr tymcz., 626. Por. RPC IV/2, nry tymcz., 3151, 10921) jako COLON(ia) IVL(ia) HAD(riana) PA(rium), podczas gdy Parlais na innych (RPC IV/3, nry tymcz., 7696, 7698; SNG France III 1674) jako IVL(ia) AVG(usta) HA(driana) COL(onia) PARLA(is).

[63] Por. ZAHRNT 1988 b: 231.

[64] GASCOU 1990: 225–233.

[65] CHRISTOL, HEIJMANS 1992: 39–41.

[66] CHRISTOL, HEIJMANS 1992: 38 = AE 1992, 1181.

72:1726249390

Niekiedy wątpliwości wzbudzać może nie tyle autentyczność zaginionych napisów wymieniających nazwy i przydomki ośrodków, ile wierność kopii, które oddawać mają utracone oryginały. W tym kontekście przywołać można dwie inskrypcje, na których wymienione zostały MVNICIPIVM FLAVIVM AVG(ustum) SCARBANT(ia)[67] oraz COLONIA SEPTIMIA SISCIA AVGVSTA[68]. Miały się one znajdować w miejscowości Szombathely (Węgry) i znane są wyłącznie z rysunków zawartych w monografii poświęconej dziejom tej miejscowości, której autorem był węgierski jezuita i historyk Stephan Schönwisner (1738–1818)[69]. B. Galsterer-Kröll sądziła, że oba zaginione napisy stanowią falsyfikaty. Wątpliwości tej autorki wzbudzał sześcienny kształt wyobrażonych na rysunkach kamieni. Rozmieszczenie na nich napisów również uznała za nietypowe, tak jak za nietypowe uznała, w przypadku drugiej z wymienionych inskrypcji, umieszczenie epitetu AVGVSTA po nazwie miejscowej. B. Galsterer-Kröll zauważała zarazem, że „die Buchstaben [napisów – M. J.] selbst scheinen Nachahmung einer Antiqua-Drucktype zu sein. Besonders die Form des E mit kurzer Querhaste kommt nach Cagnat [René Cagnat – M. J.] (…) auf Inschriften nicht vor”[70]. Sposób oddania litery „E” nie powinien jednak raczej stanowić argumentu do negowania autentyczności napisów. René Cagnat w odniesieniu do tej majuskuły bynajmniej nie twierdził, że środkowa linia pozioma, krótsza od dwóch pozostałych, nie występuje w inskrypcjach, lecz, że świadczy albo o późnym pochodzeniu napisu, albo (rzecz warta podkreślenia) o jego niestarannym wykonaniu[71]. Umieszczenie epitetu po nazwie miejscowej nie jest wprawdzie częste, niemniej znajduje analogie w materiale epigraficznym[72]. Abstrahując od tych niuansów, można by się zastanawiać czy od wydawnictwa pochodzącego z czasów przed wynalezieniem dagerotypu oczekiwać można oddania wyglądu napisów z wiernością właściwą fotografii, czy też raczej założyć należy, że wyobrażenia kamieni zawierających inskrypcje wpisywały się w

[67] CIL III 1492.

[68] CIL III 1493.

[69] SCHOENVISNER 1791: 51 (Tab. IX). Rysunki zobaczyć można też w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby: EDCS-26600365; EDCS-26600366 (08.07.2024).

[70] GALSTERER-KRÖLL 1972: 125 (nr 359).

[71] CAGNAT 1898: 14 („Ce qui caractérise le E de la belle époque, c’est que la barre horizontale du milieu est exactement égale aux deux autres. La diminution de cette barre est le signe indubitable, soit d’une date plus récente, soit d’une facture négligée”).

[72] Zob. CIL III 11007: MVN(icipium) BRIG(etio) AN[T]ONINIANIVM; CIL IX 5755: COLONIA HELVIA RICINA PERTINAX. Por. RPC I 192–193: C(olonia) I(ulia) IL(ici) A(ugusta); AE 2005, 1188: M(artia) I(ulia) V(aleria) S(alona) F(elix).

73:4776393595

nim w pewną konwencją ikonograficzną i jedynie sygnalizowały (w sposób przybliżony) rzeczywisty wygląd epigrafów.

Mówiąc o weryfikowaniu świadectw wymieniających dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego należy też liczyć się z możliwością, że ich nośniki mogą być nieautentyczne, ale mimo to wiarygodne. Sytuacja taka zachodzi być może w przypadku inskrypcji, mającej świadczyć, że ośrodek Sabora w Betyce nosił miano (zapewne epitet) honorujące cesarza Wespazjana. Mowa o tzw. *tabula Saborensis*, utrwalonej przez duowirów Sabory odpowiedzi cesarza Wespazjana z 77 r. n.e. na petycję dotyczącą przeniesienia ich ośrodka ze wzgórza na równinę i nadania mu nazwy upamiętniającej cesarza (o czym będzie jeszcze mowa)[73]. Inskrypcję odnaleziono pomiędzy 1517 a 1551 r. w pobliżu Cañete la Real w Andaluzji. Wszedłszy w jej posiadanie, Pedro Mejía przekazał ją królowi Karolowi I (cesarzowi Karolowi V), a ostatecznie została ona zdeponowana w bibliotece Escorialu[74]. W XIX w. nie sposób było już jej tam odnaleźć[75]. Wątpliwości co do autentyczności zaginionego epigrafu wyraził Ángel Riesco Terrero. Autor ten twierdzi, że język epigrafu nie odpowiada łacinie I w. n.e., wskazując przy tym na takie zawarte w nim słowa i wyrażenia jak np. *dificultas*, *infirmitas*, *indicetis*, *permitto vobis… sub nomine meo extruere in planum*, *nullo respondente*[76]. Jednocześnie jego zdaniem nie oznacza to, aby *tabula Saborensis* była niewiarygodna. W okresie renesansu kopiowano rozmaite inskrypcje, czego przykładu dostarcza, jak wskazuje Á. Riesco Terrero, napis znajdujący się w kościele św. Jana w innej andaluzyjskiej miejscowości Antequera. Uhonorował nią Wespazjana PEQVNIA [*sic*] SVA L. Porcius Sabellus, duowir niewymienionego z nazwy ośrodka. W 1892 r. José Benavides, publikując epigraf w pracy poświęconej miejscowości Antequera, określił napis jako „una copia moderna”[77]. Stwierdzenie

---

[73] CIL II 1423 = EDCS-08700935 (09.07.2024): Imp(erator) Caes(ar) Vespasianus Aug(ustus) pon/tifex maximus tribuniciae / potestatis VIIII imp(erator) XIIX consul / VIII p(ater) p(atriae) salutem dicit IIIIviris et / decurionibus Saborensium / cum multis difficultatibus infirmita/tem vestram premi indicetis per/mitto vobis oppidum sub nomine meo ut / voltis in planum extruere vecti/galia quae ab divo Aug(usto) accepisse dici/tis custodio si qua nova adicere vol/tis de his proco(n)s(ulem) adire debebitis ego / enim nullo respondente constitu/ere ni(hi)l possum decretum vestrum / accepi VIII Ka(lendas) August(as) legatos dimi/si IIII Ka(lendas) easdem valete / IIviri C(aius) Cornelius Severus et M(arcus) Septimi/us Severus publica pecunia in aere / inciderunt. Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 73; LEVICK 1999 b: 127.

[74] MARTÍN RUIZ 2013: 58. Por. ORTIZ CÓRDOBA 2015: 342.

[75] HÜBNER (ed.) 1869 [= CIL II]: 195. Choć Robert K. MCELDERRY (1918: 70) pisał, że „Sabora (Canete la Real) received the title Flavium by a rescript of Vespasian still extant (…)”, informacja ta jest niewątpliwie mylna: w jego czasach ów „reskrypt” (abstrahując od pytania, czy odkryta w XVI w. inskrypcja, określana mianem *tabula Saborensis*, była oryginalnym reskryptem Wespazjana) był już zaginiony.

[76] Zob. RIESCO TERRERO 1986: 242, 248.

[77] BENAVIDES 1892: 49.

74:7295558564

to słuszne, niemniej, gdy je formułowano, nie był jeszcze znany *cippus* pochodzący z pobliskiego Valle de Abdalajís, stanowiący najwyraźniej oryginał tej inskrypcji[78]. Á. Riesco Terrero wydaje się mieć słuszność, gdy zauważa, iż „de haberse conservado exclusivamente una copia tardía (s. XV–XVI) de la inscripción de Antequera, más de un historiador hipercrítico hubiera dudado de la fidelidad de dicha lápida e inscripción"[79]. W opinii wspominanego badacza *tabula Saborensis* w znanej obecnie postaci stanowi „(…) un reproducción tardía (2ª, 3ª, 4ª copia) que recoge, no el texto primitivo sino más bien el contenido del mismo, seguramente alterado y rehecho bastantes siglos después, y dependiente de copias de tercero o cuarto grado"[80].

O ile w niejednym z przywołanych wcześniej przypadków ustalenie brzmienia dynastycznej nazwy czy tytulatury ośrodka wiązało się z weryfikacją wymieniających je przekazów źródłowych, o tyle z ustaleniem brzmienia stosownych nazw i przydomków wiązać się mogą problemy niezależne od tych związanych z weryfikacją ich nośników; innymi słowy dotyczyć mogą one nazw i przydomków poświadczonych lub sygnalizowanych w materiale źródłowym, którego autentyczność nie budzi poważniejszych zastrzeżeń. Problem z ustaleniem brzmienia stosownej nazwy czy przydomka wynikać może z tego, że wymieniane są one w źródłach na różny sposób. Palestyńską miejscowość Anthedon, którą Herod Wielki przemianował na cześć Marka Agryppy[81], Flawiusz Józef wymienia raz jako Ἀγριππιάς[82], innym razem jako Ἀγρίππειον[83] (i to w dziele, w którym przytoczono też formę wcześniejszą!), podczas gdy w *Chronicon paschale* ośrodek figuruje jako Ἀγρίππεια[84]. *Prima facie* można przypuszczać, że w użyciu było kilka form obocznych, jednak wniosek taki może być błędny, zważywszy, iż zachowany przekaz autorów antycznych kształtowała tradycja rękopisów, nie uzus toponimiczny (choć z drugiej strony ten mógł oddziaływać na autorów antycznych). Zasadnicze problemy wiążące się z ustalaniem brzemienia dynastycznych nazw i przydomków cesarstwa rzymskiego dotyczą jednak sytuacji, gdy te, nie są podane w formie pełnej czy też „czystej" i w istocie trzeba je (re)konstruować. Taka (re)konstrukcja polegać może na scaleniu

[78] CIL II/5 845.

[79] RIESCO TERRERO 1986: 245.

[80] RIESCO TERRERO 1986: 243.

[81] Joseph. *BJ* I 87. 118.

[82] Joseph. *BJ* I 87. 118; *AJ* XIII 357.

[83] Joseph. *BJ* I 416.

[84] *Chron. Pasch*. I p. 367 (ed. L. A. Dindorf).

75:4318872346

ze sobą różnych komponentów tytulatury kolonii czy municypiów, które rejestrowane są przez różne świadectwa. Ilustruje to przywołany już *casus* kolonii Thamugadi, której tytulaturę odtwarza się jako colonia Marciana Ulpia Traiana Thamugadi. Może też ona polegać na zabiegu polegającym na sprowadzeniu danej nazwy do jej postaci słownikowej (lematyzacja), określeniu czy stanowi ona *singulare* czy *plurale tantum* i ustaleniu jej mianownika. Niekiedy pozwala to na skorygowanie pewnych nazw. Ádám Szabó utrzymuje, że na terenie miejscowości Környe (Węgry) funkcjonowało w starożytności „municipium Aelium Mogionibus", wymieniając wśród źródeł mających je poświadczać dyplom wojskowy wystawiony C(aio) IVLIO C(ai) FIL(io) AEL(ia) PASSARI MOGIONIBVS[85], oraz wskazując, że na terenie Pannoni była inna miejscowość, której nazwa również kończyła się na *–ibus*. Mowa o wymienionym w *Itinerarium Antonini*[86] ośrodku *Osonibus*[87]. Jednak w obu przypadkach stosowne nazwy występują w ablatiwie, stąd relewantny ośrodek to municipium Aelium Mogiones[88].

Niekiedy brzmienie endonimu, czyli nazwy ośrodka w języku miejscowym, sugerować może jego egzonim, czyli obce tłumaczenie. Jeżeli Ptolemeusz wymienia takie ośrodki Hiszpanii Tarrakońskiej jak Φλαούιον Βριγάντιον[89], Κλαυδιονέριον[90], Πόρτα Αὐγούστα[91] czy Γάλλικα Φλαουία (Φλαυουία)[92], to nazwy te można bez większych wątpliwości odtworzyć jako Flavium Brigantium, Claudionerium, Porta Augusta oraz Gallica Flavia. Z przybliżeniem brzemienia endonimu na podstawie egzonimu mogą się też jednak wiązać pewne wątpliwości i trudności. Raczej trudno o pewność czy ośrodek, który Ptolemeusz wymienia jako Τιαριουλία[93], to Tiariulia, skoro Pliniusz określa jego mieszkańców jako *Teari, qui Iulienses*[94]. Zapis Ptolemeusza, Τιαριουλία, sugeruje scalenie nazwy miejscowej i przydomka Iulia, przekaz Pliniusza wskazywałby na ich odrębność. W innym miejscu, odwrotnie, przekaz Ptolemeusza

[85] AE 2002, 1182.

[86] *It. Ant*. 263, 7.

[87] SZABÓ 2022: 164.

[88] Por. KOVÁCS 2009: 253 (przyp. 267 z oddanym poprawnie toponimem *Osones*).

[89] Ptol. *Geog*. II 6, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[90] Ptol. *Geog*. II 6, 22 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[91] Ptol. *Geog*. II 6, 50 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[92] Ptol. *Geog*. II 6, 68 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[93] Ptol. *Geog*. II 6, 64 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[94] Plin. *HN* III 23.

76:1123741329

sugerowałby rozłączenie epitetu i nazwy ośrodka (Σεγίσαμα Ἰουλία[95]), Pliniusza – ich scalenie (mieszkańcy wymienieni jako *Segisamaiulienses*[96]). Przy odtwarzaniu endonimów na podstawie egzonimów znaczenie posiadać może akcent. Pewne świadectwa łacińskojęzyczne wymieniają poprzedniczkę dzisiejszego Augsburga jako Augusta Vindelicum[97]. Jednak w Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις Ptolemeusza, zarówno w wydaniu Karla F. A. Nobbego[98], jak i Karla Müllera[99], wymieniona jest Αὐγούστα Οὐινδελικῶν. Identyczny zapis występuje w edycji Alfreda Stückelbergera i Gerda Graßhoffa[100]. Ponieważ drugi człon tej nazwy to perispomenon, zauważono, że należy oddawać go na łacinę jako *Vindelicorum*. Wbrew temu M. Zahrnt stwierdził „das (…) Problem existiert nicht: Die Entsprechung zur geforderten Form Vindelicum läßt sich auch bei Ptolemaios durch einfache Akzentverschiebung zu Οὐινδελίκων herstellen”[101]. Taki zabieg wydaje się jednak o tyle dyskusyjny, że przyjmowana na ogół forma podstawowa tego słowa stanowi oxytonon, Οὐινδελικός[102] (dopełniacz VINDELICORVM, jakkolwiek nie w nazwie ośrodka, poświadczony jest tymczasem epigraficznie[103]).

Niezależnie od odtwarzania brzmienia endonimów w oparciu o egzonimy, (re)konstruowanie hipotetycznego brzemienia tych pierwszych może się dokonywać również poprzez „korygowanie” endonimów, tam, gdzie przekazy źródłowe wydają się zawierać ich zniekształconą formę – tak jak miało to miejsce w przywołanych już przypadkach Castra tragana czy Sermanicomago, wymienionych w *Tabula Peutingeriana*. W niektórych wypadkach nie można jednak mieć pewności czy materiał źródłowy oddaje nazwę wiernie czy też w sposób zniekształcony. We wspomnianej *Tabula Peutingeriana* zaznaczono na terenie Paflagonii miasto Antoniopolis[104]. U Pliniusza wspomniani są pewni *Antoniopolitae*[105], ale ich ośrodek znajdować miał się na terenie Lydii. Nazwa paflagońskiego ośrodka hipotetycznie

---

[95] Ptol. *Geog*. II 6, 50 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[96] Plin. *HN* III 26.

[97] Fest. *Brev.* VIII 1; *It. Ant*. 232, 1. 236, 5. 241, 4. 250, 5. 258, 2–3. 258, 11. 274, 8; *Tab. Peut*. IV 1. Por. CIL VI 3353: AVG(usta) VINDELICVM; DIETZ 2008: 13.

[98] Ptol. *Geog*. II 13, 3. VIII 7, 4 (ed. K. F. A. Nobbe).

[99] Ptol. *Geog*. II 12, 4 (ed. K. Müller).

[100] Ptol. *Geog*. II 12, 8. VIII 7, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[101] ZAHRNT 1988 c: 179 (przyp. 3).

[102] Por. Strab. IV 6, 8: Οὐινδολικοί (*sic*).

[103] CIL XVI 20, 46, 62; AE 1896, 126 b. 1973, 323. 2014, 1644.

[104] *Tab. Peut*. IX 4.

[105] Plin. *HN* V 111.

77:1018981195

mogłaby mieć związek zarówno z Markiem Antoniuszem, jak i Gordianem III (Gordianowie I i II są nieprawdopodobni z racji krótkich i ograniczonych do Afryki rządów). Ponieważ – jak można było zauważyć – *Tabula Peutingeriana* zawiera najwyraźniej pewne zniekształcone formy nazw miejscowych, rodzi się pytanie czy Antoniopolis również takową nie jest. Możliwości takiej nie wyklucza Klaus Belke, który przypuszcza, że ów toponim należy rozumieć jako „vielleicht eigentlich Antoninopolis als Gründung des Kaisers M. Aurelius Antoninus Caracalla”[106].

Odrębna forma (re)konstruowania dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego związana jest ze stosowanym w językoznawstwie zabiegiem odtwarzania pierwotnego brzmienia pewnych nazw w oparciu o ich późniejsze postaci i znajomość procesów językowych, które doprowadzić mogły do ukształtowania się tych ostatnich. Zwrócono uwagę, że nazwa miejscowości Matigge w Umbrii wydaje się pochodzić od łacińskiej formy Matidiae[107]. Tylko w sferze hipotez pozostaje jednak pochodzenie tej nazwy od Salonii Matidii (68–119) lub Mindii Matidii (85–po 161), połączenie ze słowem *villa*, jak również jej związek z odrestaurowaniem za Hadriana *Via Flaminia*, poświadczonym w inskrypcji z umbryjskiej miejscowości Massa Martana, sporządzonej między 10 grudnia 123 a 9 grudnia 124 r.[108].

O ile formami pochodnymi rozpatrywanych tu nazw i przydomków mogą być czasami toponimy współczesne, o tyle pierwotnie każdorazowo były nimi etnikon oraz nazwa mieszkańców. O ile te są znane, również i na ich podstawie możliwe jest niekiedy wyprowadzenie oryginalengo brzmienia niepoświadczonego skądinąd miana. Zabieg taki nie nastręcza większych trudności szczególnie, gdy etnikon lub nazwa mieszkańców przywołuje określony apelatyw (np. celtyckie słowo *briga*, lub greckie πόλις) i/ lub ich sufiksy pozwalają rozpoznać toponim zbudowany w oparciu o określony paradygmat nazewniczy. O tym, że Talavera de la Reina nosiła w przeszłości nazwę Caesarobriga świadczy zarówno poświadczony epigraficznie etnikon CAESAROBRIG(ensis)[109], jak też nazwa mieszkańców *Caesarobrigenses*, wymieniona przez Pliniusza[110]. O tym, że lidyjska miejscowość Daldis nosiła dodatkowe miano Flaviopolis wnioskować można na podstawie serii monet, sygnowanej

[106] BELKE 1996: 172.

[107] UGGERI 1991: 15.

[108] CIL XI 6619.

[109] CIL II 896–897.

[110] Plin. *HN* IV 118.

78:9118667031

nazwą mieszkańców, ΦΛΑΒΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΔΑΛΔΙΑΝΩ[111], których pierwsze określenie przywołuje toponim Φλαβιόπολις. Przywołujący cesarza etnikon zakończony na -πολίτης oraz takowa nazwa mieszkańców zakończona na -πολῖται poświadczają dynastyczne toponimy zakończone na -πόλις, nawet jeśli te nie są wymienione *explicite* w materiale źródłowym. Analogicznie etnikon oraz nazwa mieszkańców z zakończeniami odpowiednio -εύς oraz -εῖς (ῆς), poprzedzonymi spółgłoską, odmieniające się jak *masculina* na -ευς, wskazywać mogą nazwy miejscowe zakończone na –ια. Jeżeli w poprzednim rozdziale wspomniano inskrypcję z bityńskiej Klaudiopolis, w której wymieniony został ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΑΤΤΑΛΟΥ ΑΓΡΙΠΕΥΣ, to ów etnikon może sugerować toponim Ἀγρίππεια. Analogicznie numizmaty sygnowane nazwą mieszkańców ΚΛΑΥΔΙΟΛΑΟΔΙΚΕΩΝ[112] wskazują, że Laodycea Katakekaumene w Lykaonii nosiła miano Κλαυδιολαοδίκεια. Wzmiankowana będzie jeszcze lidyjska Filadelfia, która najwyraźniej ku czci Tyberiusza przyjęła miano Νεοκαισάρεια. Choć taka nazwa ośrodka nie jest nigdzie *explicite* poświadczona, ów niewątpliwie go nosił, skoro na jego monetach wypuszczonych za Tyberiusza wymienieni są ΝΕΟΚΕCΑΡΕΙΣ[113]. Jeżeli na monetach Filadelfii z czasów Wespazjana napotkać można zapis ΦΛΑΒΙΩΝ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ[114], to pierwszy wyraz wydaje się przywoływać epitet Φλαβία. Przykład ten ilustruje sytuację, w której nazwie mieszkańców, wywodzącej się od toponimu, towarzyszyć może dynastyczne określenie mieszkańców, które jednak wywodzi się najwyraźniej nie od dynastycznej nazwy, ale od takiegoż epitetu miejscowości[115]. Jeżeli zakończenie etnikonu lub nazwy mieszkańców (odpowiednio) -εύς lub -εῖς (ῆς) poprzedza jota, formy takowe wskazywać mogą na nazwę z sufiksem -ιάς. Z tego względu na podstawie monet, na których wymienieni są w dopełniaczu ΙΟΥΛΙΕΩΝ[116], domniemywać można łączoną z frygijskim Ipsos nazwę Ἰουλιάς. Domniemanie

---

[111] RPC II 1326 (emisja pseudoautonomiczna).

[112] RPC II 612–613.

[113] RPC I 3017.

[114] RPC II 1330, 1333, 1335

[115] Obie te formy mogą być wyrażone w identyczny sposób. Pewna seria monet Tarsu sygnowana była przywołaniem nazwy mieszkańców w dopełniaczu jako ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΤΑΡCΕΩΝ (RPC III 3301). To, że pierwsze określenie odnosi się do epitetu Ἀδριανή (por. LE GLAY 1976: 359; JURKOWSKI 2023 d: 38) można wnosić choćby na podstawie emisji, w której legendach awersu i rewersu przywoływana jest (odpowiednio) ΑΔΡΙΑΝΗC ΤΑΡCΟΥ (oraz) ΤΥΧΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩC (RPC III 3299 A), ale też inskrypcji z czasów Sewera Aleksandra, w której wymieniona jest ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ CΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡΣΟΣ (…) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ (IGRR III 879). Gdy jednak ten sam zapis ΑΔΡΙΑΝΩΝ pojawia się za Hadriana bez przywołania innego toponimu na monetach pewnego ośrodka Myzji (RPC III 1602–1606 A, 1607–1609, 1611–1612, 1613–1618 A) wyraża nazwę mieszkańców, która brzmi identycznie jak nazwa tego ośrodka: Ἀδριανοί (por. Philostr. *V S* II 9; Hierocl. 693, 5; *Suda s.v.* Ἀδριανοί, *s.v.* Ἀριστείδης).

[116] RPC I 3191–3193. IV/2 (nry tymcz.) 1826–1829. IX 893–898.

79:1082690963

takie zdają się wspierać monety wymieniające w wzmiankowanym przypadku ΑΦΡΟΔΙΣΙΕΩΝ[117], wypuszczone dla Ἀφροδισιάς w Karii. Zastrzec jednak trzeba, że nie jest to zasada zawsze obowiązująca i nie ma zastosowania w szczególności, gdy zakończenie nazwy dynastycznej zawiera wcześniejszą nazwę ośrodka, posiadającą inny sufiks (por. monety wymieniające ΚΛΑΥΔΕΙΚΟΝΙΕΩΝ[118], wypuszczone dla ośrodka Ikonion w Lykaonii, noszącego nazwę Κλαυδεικόνιον).

Zauważyć też należy, że, jak pisał L. Zgusta, „falls der Ortsname selbst nicht belegt ist, ist es (…) nicht immer möglich, vom Ethnikon oder dem Einwohnernamen eindeutig auf den Nominativ des Ortsnamens zu schließen (…)"[119]. Uwaga ta została wyrażona w kontekście toponimii Azji Mniejszej, niemniej można ją odnosić równie dobrze do świadectw łacińskojęzycznych i całego obszaru cesarstwa rzymskiego. W epitafium z Aldeatejada (Kastylia i León) zmarłą małżonkę uczcił niejaki CASSIVS VEGETVS CELTI FLAVIENSIS[120]. Choć ostatnie słowa zostały wyraźnie oddzielone *Corpus inscriptionum Latinarum*, wydają się jednak wyrażać jedno pojęcie, etnikon. Nazwa ośrodka, z którym związany był Cassius Vegetus, nie jest wymieniona, niemniej jak pisał w odniesieniu do przytoczonej inskrypcji Emil Hübner „Celticoflavia [podkr. – M. J.] oppidum ex hoc titulo tantum notum est"[121]. Bynajmniej nie był to jedyny autor, który w oparciu o etnikon CELTI FLAVIENSIS przyjmował nazwę Celticoflavia[122]. Środkowa sylaba „co" w tej wersji nazwy wydaje się mieć związek z zaznaczonym w inskrypcji odstępem pomiędzy CELTI i FLAVIENSIS. Dodanie jej okazało się słuszne, czego dowiodła inskrypcja opublikowana w 1996 r. Wymieniony w niej został niejaki [DO]QVIRVS DOCI F(ilius) [CE]LTICOFLAVIEN(sis)[123]. Jej wydawcy, Sonia M. García Martínez oraz Patrick Le Roux, proponowali, aby nazwę ośrodka, do którego odnosi się przytoczony etnikon, oddawać jako

---

[117] RPC I 2838, 2840–2845. Spotykany później na monetach Afrodyzji zapis ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΕΩΝ (np. RPC II 1221–1222) nie zmienia w niczym tego wniosku.

[118] RPC I 3541–3545. II 1607–1608 C. III 2824–2825. Por. IGRR III 246, 263.

[119] ZGUSTA 1984: 12. W innym miejscu ów czesko-amerykański językoznawca zwracał też uwagę, że niekiedy ustalenie mianownika toponimu nie jest możliwe nawet przy jego poświadczeniu w przypadku zależnym. ZGUSTA 1984: 22.

[120] CIL II 880.

[121] HÜBNER (ed.) 1869 [=CIL II]: 111. Por. HÜBNER 1899: 1893.

[122] SMITH 1870: 583; MCELDERRY 1918: 73; GALSTERER-KRÖLL 1972: 111 (nr 165).

[123] GARCÍA MARTÍNEZ, LE ROUX 1996: 62 = AE 1996, 890.

80:9878628510

Celticum Flavium[124]. Propozycja ta została przyjęta na łamach „L'Année Épigraphique"[125], niemniej dalej można się było spotkać z formą Celticoflavia[126]. Zarówno etnikon CELTI FLAVIENSIS jaki i [CE]LTICOFLAVIEN(sis) nie stanowią dostatecznej podstawy by ustalić w sposób pewny brzmienie nazwy stosownej miejscowości i obie propozycje, zarówno Celticoflavia, jak i Celticum Flavium mają charakter koniekturalny. Wydaje się, że podobnie trudno mieć pewność czy wymieniony w pewnej inskrypcji w datiwie etnikon FLAVIAVGVSTANO[127] wskazuje toponim Flaviaugusta[128].

Jak sygnalizowano, za szczególnego rodzaju „formę pochodną" przydomków miejscowości w niejednym przypadku uznać można *pseudotribus*. Rodzi to pytanie: czy *pseudotribus* stanowić może podstawę do wnoszenia o epitecie ośrodka, gdy sam epitet nie jest poświadczony? Ponieważ, jak sygnalizowano, *pseudotribus* najwyraźniej nie zawsze pokrywały się z przydomkami miejscowości – co do zasady nie. Wydaje się jednak, że na podstawie *pseudotribus* można wnosić o brzmieniu epitetów ośrodków, gdy za założeniem ich tożsamości przemawiają wyraźnie dodatkowe przesłanki, np. wyniki badań archeologicznych. Pewien rzymski *titulus sepulcralis* dedykowany został D(is) M(anibus) M(arco) VLPIO NER(viana) QVINTO GLEVI[129]. Abstrahując od tego czy zapis NER rozwijać jako Nervia czy Nerviana, jak również tego czy interpretować go jako epitet Glevum czy *pseudotribus* zmarłego, istnieje przesłanka by zakładać, że kolonia Glevum była fundacją Nerwy i nosiła honorujący go epitet. Na terenie Anglii i Walii znaleziono stosunkowo dużą liczbę sesterców, dupondiusów i asów, wypuszczonych za Nerwy przez mennicę w Rzymie. Przypuszcza się, że trafiły tu one razem z weteranami, którzy zasiedlili kolonię Glevum[130]. Domniemanie to uprawdopodabnia fakt, że jak zauważa Nathan T. Elkins, „most of Nerva's sestertii, dupondii, and asses in the British sample [odnalezionych na terenie Wielkiej Brytanii – M. J.] are found

[124] GARCÍA MARTÍNEZ, LE ROUX 1996: 61. Autorzy, cytując inskrypcję CIL II 880, przytaczają wymienione w niej etnikon jako „Celtico Flaviensis". GARCÍA MARTÍNEZ, LE ROUX 1996: 63 (przyp. 4). W inskrypcji CIL II 880 figuruje jednak zapis CELTI FLAVIENSIS. Por. EDCS-05500890 (23.07.2024).

[125] Por. CORBIER (ed.) 1999 [= AE 1996]: 307.

[126] Zob. UNTERMANN 2001: 207 (przyp. 72).

[127] CIL II 4196. Por. AE 1976, 324.

[128] Por. HOUTEN 2021: 89.

[129] CIL VI 3346.

[130] Zob. ELKINS 2017: 63–65; ELKINS 2019: 78.

81:1045884850

within approximately seventy miles of modern Gloucester [antycznego Glevum – M. J.] (…)”[131].

Szczególnie koniekturalny (a przez to dyskusyjny) charakter posiadać może (re)konstruowanie dynastycznych nazw i przydomków miejscowości, które udokumentowane są w postaci niekompletnej bądź w formie abrewiacji. Inskrypcja z Henchir–Medded (Tunezja) ma poświadczać, iż istniała [CIV]ITAS [//]INIA[ ][132]. Napis nie zawiera nic nadto. B. Galsterer-Kröll sądziła, że może chodzić o „[civ]itas [Valent]inia[na] oder [Anton]inia[na]”[133]. Analogicznie niejasnym pozostaje, jakie przydomki nosił położony na terenie Alp Nadmorskich ośrodek Dinia, który najwyraźniej wymieniono w pewnym dekrecie jego dekurionów ze 187 r. n.e. jako M(unicipium) A(?) A(?) D(iniensium) B(odionticorum)[134]. Taką interpretację pierwszej, czwartej oraz piątej z przytoczonych liter zaproponował wydawca napisu, Henri Rolland[135], i bodaj nie sformułowano względem niej dotąd zastrzeżeń. Zarazem twierdził on, iż „il paraît plus probable que les deux A [druga i trzecia z przytoczonych liter – M. J.] sont en rapport immédiat avec le municipium qui, comme tant de colonies et de villes, aurait été décoré d’un titre impérial: municipium Aurelium Antoninianum ou municipium Aelium Aurelium, ce dernier pouvant parfaitement convenir à la date du décret de 187, publié sous le règne de Commode”[136].

Jakkolwiek znaczenie liter A A pozostaje w sferze spekulacji, zestawienie abrewiacji tytulatury municipium Dinia z przypadkiem ośrodka [CIV]ITAS [//]INIA[ ] ilustruje, że propozycje rozwiązania (nawet jednoliterowych) abrewiacji przydomków kolonii czy municypiów posiadać mogą różny stopień prawdopodobieństwa. Znaczenie przydomka oznaczonego pojedynczą literą pozostawać może niejasne nawet jeśli inne komponenty tytulatury zaznaczono za pomocą większej liczby liter. Jeżeli Arie Kindler na podstawie wypuszczonych za Nerona monet fenickiego ośrodka Akko Ptolemais, które ukazują scenę wyorania *sulcus primigenius* oraz zawierają na rewersach legendy DIVOS CLAVD GER FELIX PTOL/ III VI X XI/ COL C C ST[137] oraz DIVOS CLAVD STAB GER FELIX P/ III VI

---

[131] ELKINS 2017: 64. Por. ELKINS 2019: 78–79.

[132] CIL VIII 23357 = EDCS-24502041 (12.07.2024).

[133] GALSTERER-KRÖLL 1972: 104 (nr 75).

[134] ROLLAND 1960: 104 = AE 1961, 165 = AE 1963, 155 = EDCS-11700454 (12.07.2024). Por. ZAHRNT 1988 b: 232.

[135] ROLLAND 1960: 107.

[136] ROLLAND 1960: 108.

[137] RPC I 4749.

82:7600270913

X XI/ COL CLA[138], odtwarzał tytulaturę tej kolonii jako „COL(onia) CLA(udia) C(aesaris) PTOL(emais) GER(manicia) STAB(ilis) FELIX”[139], to szczególnie rozwiązanie „C(aesaris)” należy uznać za hipotetyczne. Niekiedy do poddania w wątpliwość lub wręcz sfalsyfikowania przyjętych rozwiązań abrewiacji nazw i przydomków miejscowości przyczyniają się nowe znaleziska. Przez dekady tytulaturę kolonii Scupi, poświadczonej w dwóch inskrypcjach jako COL F F D[140], rozwiązywano dość zgodnie jako col(onia) F(lavia) F(elix) D(omitiana)[141]. Interpretację ostatniej litery jako Domitiana zdawały się wspierać inskrypcje wymieniające mezyjski ośrodek jako COL(onia) FL(avia) SCVPINORVM[142] i COL(onia) FL(avia) SCVPINOR(um)[143]: brak w nich jego przywołania mógłby wynikać z *damnatio memoriae* Domicjana. Jednak w 1982 r. opublikowano pewną inskrypcję z terenu Skopje, w której podaje się, że wzniesienie świątyni [D]EAE SYRIAE sfinansował niejaki RE[- - -] (*cognomen*?), oznaczony jako [de]C(urio) QVAESTOR IIV(i)R [COL(oniae) FL(aviae)] FEL(icis) DAR(danorum)[144]. Sugerowałoby to, że litera D, we wcześniej przywołanych inskrypcjach, odnosiła się nie do Domicjana, ale zamieszkujących region Scupi Dardanów[145]. Pogląd taki nie jest chyba jednak akceptowany jednogłośnie, skoro Ioan Piso nadal wymienia kolonię Scupi z epitetem Domitiana[146]. O mylnym zinterpretowaniu abrewiacji mówić można w przypadku tytulatury kolonii Patrai. Na pewnych monetach autonomicznych[147], jak również serii z wizerunkiem Augusta[148], jest ona przywoływana za pomocą akronimu C A A P. Znaczenie pierwszej i czwartej litery przybliżają monety z legendami rewersów COL A A PATRENS[149]. Inne legendy rewersów, przywołujące w tytulaturze kolonii litery A A[150], również nie oferują bezpośrednich wskazówek jak należałoby je interpretować. Johann H. von Eckhel komentując

---

[138] RPC I 4750.

[139] KINDLER 1978: 54.

[140] AE 1910, 173; IMS VI 46.

[141] CAGNAT, BESNIER (ed.) 1911 [= AE 1910]: 46; GALSTERER-KRÖLL 1972: 123 (nr 336); MÓCSY 1974 a: 132.

[142] EDCS-10100414 (13.07.2024).

[143] AE 1973, 477. Por. AE 1971, 411.

[144] IMS VI 15 = AE 1984, 747 = EDCS-11201256 (13.07.2024).

[145] Zob. BIRLEY1986: 210. Por. MROZEWICZ 2012 b: 79–80; MROZEWICZ 2015: 153.

[146] PISO 2003: 289, 292.

[147] RPC I 1248–1248 A, 1249.

[148] RPC I 1252.

[149] RPC I 1253–1254.

[150] RPC I 1250–1251, 1255–1257, 1282.

83:1101214006

ich znaczenie pisał, że „(…) primum A. *Augusta* a conditore Augusto, alterum A. priorem urbis appellationem *Aroen* (…) notat”[151]. Przytoczoną interpretację J. H. von Eckhela akceptowano bardzo długo, przyjmując, że peloponeski ośrodek nosił miano colonia Augusta Aroe Patrensis/ Patrae[152]. W 1977 r. natrafiono jednak na nieznaną wcześniej emisję, której awers nosił legendę COL AV[G], a rewers ACH PAT[153]. Zapis ACH, który unaocznił, że interpretacja drugiej litery w akronimie C A A P jako Aroe była najwyraźniej mylna, zaproponowano odczytywać jako *Achaica* – epitet, który, zdaniem Penelope Agallopoulou, „(…) underlines the uniqueness of Patras [tj. Patrai – M. J.] in the colonization scheme of Augustus (…)”[154].

Zauważyć trzeba, że koniekturalne propozycje rozwiązania pewnych abrewiacji skutkować mogą mylnymi wnioskami co do statusu prawnego ośrodka – co pokazuje, że oprócz wspomnianej „history from square brackets” można by zaproponować termin „history from round brackets”. Przypadek taki dotyczy poprzedniczki Carcassonne (Oksytania) – Carcaso. Ernst Herzog w studium poświęconym Galii Narbońskiej stwierdzał, że „(…) extat inscriptio, quae nomen prodat lulium, Carcasonis, si quidem recte huic oppido tribuimus titulum *C. Cominii C. f. Voltinia Bituitionis, praitoris c(oloniae)*, ut nos interpretamur, *I(uliae) C(arcasonis)*”[155]. Autor informował, że inskrypcja głosząca, że C. Cominius Bituitio funkcjonował jako PRAITOR [*sic* – M.J.] C I C[156], została odkryta w 1847 r. „(…) in vico Rieux-Mérinville, qui est inter Narbonem et Carcasonem, sed propior Carcasoni” dodając „itaque ad hoc oppidum [tj. Carcaso – M. J.] inscriptionem referendam censeo”[157]. Jedynym innym świadectwem mogącym wskazywać, że Carcaso uzyskała status kolonii, a przynajmniej nosiła epitet Iulia, miał być kamień milowy znaleziony w miejscowości Barbaïra (departament Aude), na którym Tetryk II oznaczony jest jako konsul (274)[158]. Trudności w odczycie może sprawiać ostatnia linia *milliarium*[159]. Jej wydawca, Antoine Héron de Villefosse, odczytywał ją

---

[151] VON ECKHEL 1794 [vol. II]: 256. Nazwę Ἀρόη poświadcza Pauzaniasz (VIII 18, 2. 4–5).

[152] KORNEMANN 1900: 549; ASSMANN 1905: 56; GRANT 1946: 265; VITTINGHOFF 1952: 127; GALSTERER-KRÖLL 1972: 129 (nr 396).

[153] AGALLOPOULOU 1989: 445 = RPC I 1247. Por. RPC I 1246.

[154] AGALLOPOULOU 1989: 446.

[155] Herzog 1864: 92.

[156] CIL XII 5371.

[157] HERZOG 1864: 54 (*Appendix epigraphica ad provinciae Narbonensis descriptionem pertinens* umieszczona na końcu pracy i mająca niezależną odeń numerację stron).

[158] CIL XVII/2 299.

[159] Por. BEKKER-NIELSEN 2008: 249.

84:2861742067

jako XI CIX – przy czym w przypadku końcowego X chodzi tylko o lewą połowę tej litery[160]; Ingemar König przyjmował, że zawiera ona zapis XI CIK, który interpretował jako „XI (milia passuum a) c(ivitate) I(ulia) K(arcasone)"[161]. Tønnes Bekker-Nielsen wskazał, że brak jakichkolwiek pewnych przesłanek by przyjmować, że Carcaso posiadała status kolonii. Jak zauważył, *titulus* w którym przywoływany jest PRAITOR C I C, może odnosić się do Carpentorate (colonia Iulia Carpentorate), podczas gdy rzeczony kamień milowy znaleziono nie 11, ale ok. 9 mil rzymskich od Carcassonne, za to prawie dokładnie 29 mil rzymskich (43 km) od Narbo i o tym w jego przekonaniu informuje ostatnia linia *milliarium* z Barbaïra: XXIX[162].

O ile w przypadku Scupi oraz Patrai nieznane wcześniej świadectwa umożliwiły sfalsyfikowanie (lub przynajmniej poddanie w wątpliwość) hipotez dotyczących tytulatury ośrodków zarejestrowanej w postaci abrewiacji, o tyle analogiczne interpretacje mogą naturalnie znajdować też potwierdzenie w świetle nowych znalezisk. Wśród grupy monet kolonii w Osroenie, którą Edward Dandrow identyfikuje jako Edessa i której to rzeczone monety datuje na rządy Karakalli, znajdują się takie, które oddają tytulaturę ośrodka jako COL MET ANTONINIANA AVP ALEX[163]. Nieco zaskakującym komponentem takiej legendy rewersu jest suspensja ALEX, ponieważ nawiązania do imienia Aleksander w dynastycznym nazewnictwie miejscowości cesarstwa rzymskiego związane są na ogół z Sewerem Aleksandrem[164], przy czym w przypadku Giufi, MVNICIPIVM AVRELLIVM[165] ALEXANDRIANVM AVGVSTVM MAGNVM GIVFITANVM[166], epitet *Magnum* miał zdaniem J. Gascou kojarzyć wyprawiającego się przeciw Persom princepsa z Aleksandrem Macedońskim[167]. Związek ostatniego komponentu tytulatury COL MET ANTONINIANA AVP ALEX na monetach datowanych na rządy Karakalli z *imitatio Alexandri* i niejako ustanowienie przez tego cesarza „własnej" Aleksandrii sugerował J. H. von Eckhel. Komentując jeden z

---

[160] HÉRON DE VILLEFOSSE 1888: 355.

[161] KÖNIG 1970: 280 (nr 261).

[162] BEKKER-NIELSEN 2008: 249–250. Por. EDCS-09800573: C(aio) Pio / Tetrico / nobil(issimo) C(aesari) / princip(i) / iuventu/ti(s) co(n)s(uli) / XXIX (15.07.2024).

[163] DANDROW 2016: 185 (R 3, 15–16, 35, 37, 45, 51, 53–54, 58, 61)–186 (R 67–68, 70). Por. DANDROW 2016: 185 (R 52)–186 (R 66).

[164] Por. GASCOU 1981: 235–236 (przykłady tytulatur ośrodków Thugga, Thignica, Uchi Maius oraz Bostra z epitetem *Alexandriana*/ *Alexandrianum*).

[165] Zapis Aurellium – o czym będzie jeszcze wzmianka – nie wydaje się tu stanowić błędu kamieniarza.

[166] CIL VIII 866, 23995.

[167] GASCOU 1981: 240.

85:9083362313

egzemplarzy stwierdzał, że „quoniam nomen ALEX in hoc numo postremum positum est, possit cuipiam videri, eo coloniam quandam Alexandriam notari”[168]. Otóż teksty syryjskie z Dura – Europos i okolicy potwierdziły intuicję austriackiego numizmatyka. W dokumencie wydzierżawienia nieruchomości wziętych w zastaw z 242 r. n.e. Edessa określona jest jako ’LKSNDRY’[169]. Identyczne miano ośrodek nosi w dokumencie sprzedaży niewolnicy z 243 r. n.e.[170].

Mówiąc o odtwarzaniu oficjalnych nazw ośrodków podanych w formie abrewiacji, zauważyć należy, że w przypadku niektórych ośrodków ich tytulatura przywoływana jest w materiale źródłowym na ogół w postaci utartych akronimów, których poszczególne komponenty tylko sporadycznie poświadczone są w postaci pełnej lub częściowo rozwiniętej. Sytuacja taka zachodzi w przypadku kolonii Parion w Myzji, która w okresie wczesnego pryncypatu (do Hadriana) często przywoływana jest na monetach jako C G I P[171] i stosunkowo nieliczne świadectwa z częściowym rozwinięciem tego akronimu przybliżają pełne brzmienie jej tytulatury[172]. O ile materiał źródłowy zawiera obok abrewiacji pełne poświadczenie tytulatury lub wybranych jej komponentów, rzeczą wskazaną byłoby konsekwentne rozwijanie akronimów w ślad za świadectwami oddającymi tytulaturę lub jej składowe w pełnej postaci – w szczególności, gdy *testimonia* rejestrujące te ostatnie i akronimy pochodzą z tego samego lub zbliżonego okresu. Werner Eck zwracał uwagę, że występującą dość często w inskrypcjach okresu pryncypatu abrewiację C C A A[173], odnoszącą się do tytulatury kolonii założonej nad Renem w 50 r. n.e. w imieniu Klaudiusza i Agryppiny Młodszej, należy oddawać jako c(olonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensium)[174]. Taką formę sugerowałoby zestawienie inskrypcji z Benewentu, w której wymienia się *cursus honoroum* M. Mariusa Titiusa Rufinusa, działającego

---

[168] VON ECKHEL 1794 [vol. III]: 508.

[169] DRIJVERS, HEALEY (ed.) 1999: 243 (tekst dolny, l. 4). Por. DANDROW 2016: 200. Przyjęcie datacji rocznej zgodnej z obecnie przyjętym początkiem i zakończeniem roku opiera się na wymienieniu konsulów z 242 r. n.e.

[170] DRIJVERS, HEALEY (ed.) 1999: 232 (tekst dolny, l. 4) = *PDura* 28. Por. DANDROW 2016: 200. Przyjęcie datacji rocznej zgodnej z obecnie przyjętym początkiem i zakończeniem roku opiera się na wymienieniu konsulów z 243 r. W *Historia Augusta* (*Comm*. XVII 8) mowa o jeszcze innej „Aleksandrii” związanej z cesarzem rzymskim. Zgodnie z tym źródłem Kommodus *ridicule etiam Carthaginem Alexandriam Commodianam togatam appellavit* (…). Nic nie potwierdza tej informacji.

[171] RPC I 2258 (45 p.n.e.?)–2260, 2262. III 1533–1537, 1538–1541. Por. RPC VI (nr tymcz.) 3867.

[172] CIL III 386 a–d; RPC IV/2 (nry tymcz.) 626, 3151, 9179.

[173] CIL XIII 7827, 8255, 10026/21a, 12013 12991 (= EDCS-69800904, 16.07.2024); AE 1907, 101. 1925, 79 (= 1994, 1266). 1928, 91. 1930, 19. 1931, 18–19. 1958, 12. 1969/70, 322. 1971, 421. 1973, 362. 1994, 1265. 1996, 1135 (= 2009, 946). 2004, 981. 2010, 975. 2016, 1114. Por. AE 1923, 106. 1994, 1304

[174] Zob. ECK 2021: 4–5.

86:2440447737

m. in. jako *curator* COL(oniae) CLAVD(iae) AVG(ustae) AGRIPPINENSIVM[175] (przy czym AVG wydaje się pomyłką[176]) i choćby napisów, gdzie wymieniona jest COL(onia) CL(audia) ARA[177], ARA AGRIPP(inensium)[178] czy CL(audia) ARA[179]. W. Eck oponował w szczególności przeciwko rozwijaniu i uzupełnianiu zapisów przywołujących kolonię na kamieniach milowych z II i III w. (takich jak COL AGRIPP[180], COLONA AG[181], COLN A[182], C A[183], CO[184]) jako colonia Agrippina, zwracając uwagę, że forma *Agrippina* udokumentowana jest dopiero przez źródła późnoantyczne[185]. Jakkolwiek epigraficznie poświadczona jest ona również jako COL(onia) AGRIPPINENSIS[186] (Tacyt używa formy *colonia Agrippinensis*[187] nawet częściej niż *colonia Agrippinensium*[188]), to obiekcje W. Ecka co do interpretowania przywołanych zapisów jako colonia Agrippina wydają się uzasadnione. W przeciwieństwie do formy colonia Agrippina, forma colonia Agrippinensium, jak również colonia Agrippinensis, przywołują sufiks *-ensis*, który, jeśli wierzyć S. Pompejuszowi Festusowi, występując w nazwie miejscowej odnoszącej się do kolonii, stanowić może pewną wskazówkę co do jej charakteru. Jego znaczenie przybliża wyjaśnienie przez rzeczonego gramatyka różnicy pomiędzy słowami *Corinthienses* i *Corinthii*. Jak objaśnia w *De verborum significatu*: *Corinthienses ex eo dici coeperunt, ex quo coloni Corinthum sunt deducti, qui ante Corinthii sunt dicti* (…)[189].

Jeśli problem niemożności weryfikacji części świadectw, mających dokumentować dynastyczne mianownictwo miejscowości, zestawiono w niniejszym rozdziale z zagadnieniami

---

[175] CIL IX 1584 = EDCS-12401090 (datacja: 233–245 n.e., 16.07.2024). Por. BINSFELD 1960: 73.

[176] Por. EDCS-12401090: „cur(atori) col(oniae) Claud(iae) A<rae=UG> / Agrippinensium" (16.07.2024).

[177] CIL XIV 208. Por. CIL III 6570.

[178] CIL XIII 1836. Por. CIL III 4479.

[179] CIL VI 3298–3299, 3311, 31139. VIII 2785. Por. CIL III 4475.

[180] CIL XIII 9136 (161–162 n.e.), 9153 (162 n.e.).

[181] CIL XIII 9137 (202 n.e.).

[182] CIL XVII/2 559 (251–253 n.e.).

[183] CIL XIII 9154 (293–305 n.e.).

[184] CIL XIII 9152 (140 n.e.).

[185] Zob. ECK 2021: 3–5. Agrippina jako toponim w źródłach późnoantycznych: Aur. Vict. *Caes*. XXXIII 12. XXXVII 3; Oros. VII 12, 2. 24, 3; Eutr. VIII 2; Hieron. *Chron*. 275 F (r. 97 n.e.). Forma colonia Agrippina w źródłach późnoantycznych: Amm. Marc. XV 8, 19; *It. Ant*. 254, 4. 370, 6. 375, 1–2. 376, 1. Por. *Rav*. *Cosm.* IV 24 (p. 277, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[186] CIL X 3896 = EDCS-17900605 (datacja: 222–235 n.e., 17.07.2024).

[187] Tac. *Hist*. I 56–57. IV 25, 55, 56, 63. Por. Plin. *HN* IV 106.

[188] Tac. *Hist*. IV 20.

[189] Fest. *Verb. sign*. *s.v*. *Corinthienses* (p. 53, ed. W. M. Lindsay). Por. BRONEER 1941: 390.

87:9036611787

dotyczącymi ich (re)konstruowania, to zabieg taki tłumaczyć może zarówno znaczenie naocznego oglądu nośników dynastycznych nazw i przydomków dla prawidłowego odtworzenia tych ostatnich, jak też chęć uwypuklenia koniekturalnego charakteru odnośnych re(konstrukcji), gdy rzeczone nośniki zaginęły. O ile epitafium L. Quesidiusa Praesensa, odnalezione w miejscowości Smederevo i obecnie przepadłe, ilustruje jak istotny charakter przy odtwarzaniu tytulatury ośrodka mogą mieć odstępy pomiędzy literami w zapisie jej abrewiacji, o tyle różnice dotyczące oddzielania poszczególnych komponentów tytulatury, zapisanej w formie abrewiacji, występować mogą w odczytach badaczy nawet jeśli stosowne nośniki są zachowane. Sytuacja taka zachodzi w przypadku dwóch serii monet wypuszczonych przez mennicę rzymską w 190 r. n.e. Jedną stanowią sesterce, które według trzeciego tomu wydawnictwa *Roman Imperial Coinage* noszą na awersach legendę „M· COMMOD·ANT·P·FELIX AVG·BRIT·P·P". Na ich rewersach ukazany jest „Commodus, veiled, as priest, ploughing r. [zwrócony w prawą stronę – M. J.] with two oxen". Wyobrażeniu towarzyszy (zgodnie z przywołanym wydawnictwem) legenda „COL·L·AN·COM"[190]. Egzemplarze z British Museum uzupełniają legendę o zapis „P M TR P XV · IMP VIII" oraz (w odcinku) „COS VI" (a poniżej) „S C"[191]. Drugą z odnośnych serii stanowią asy, na których awersach Kommodus przywoływany jest (zgodnie z *Roman Imperial Coinage*) jako „M·COMM·ANT·P·FELIX AVG·BRIT·P·P·". Ich rewersy również ukazują cesarza *capite velato* dokonującego wyorania parą wołów *sulcus primigenius*. Wyobrażonej scenie towarzyszy analogiczna legenda (wedle przytoczonego wydawnictwa) „COL·L·AN·COM"[192] (którą również można uzupełnić o zapis „P M TR P XV · IMP VIII" oraz „COS VI S C"[193]). W nauce panuje zgoda, że ikonografia rewersów przedstawia akt fundacyjny kolonii, a ich legendy oddają w skróconej formie jej tytulaturę – przytoczoną tu za *Roman Imperial Coinage* jako COL·L·AN·COM. Kontrowersje dotyczą interpretacji wzmiankowanej abrewiacji. J. H. von Eckhel, odczytując legendy rewersów przytoczonych numizmatów jako „COL.L.AN.COM.P.M.TR.P.XV.IMP.VIII.COS.VI.S.C", proponował odtwarzać oficjalną nazwę kolonii jako (zapis autora) „COL*onia* L*ucia* AN*toniniana* COM*modiana*. Uczony wskazywał na Diospolis oraz Eleutheropolis w Palestynie, które nosiły epitety derywowane od cesarskiego *praenomen*, nie wyjaśniając natomiast, dlaczego jako przydomek honorujący

[190] RIC III, *Commodus* 560

[191] BMCRE IV, *Commodus* 643–644.

[192] RIC III, *Commodus* 570.

[193] BMCRE IV, *Commodus* 658.

88:6738518305

Kommodusa przyjmował epitet Antoniniana, a nie Antonina[194]. Co ważniejsze, J. H. von Eckhel konotował odtworzoną przez siebie tytulaturę z przemianowaniem Rzymu przez Kommodusa[195]. Kasjusz Dion podaje, że Kommodus nadał Rzymowi miano Κομμοδιανή, oraz że τὴν δὲ Ῥώμην ἀθάνατον εὐτυχῆ κολωνίαν τῆς οἰκουμένης (…) ἐπωνόμασεν[196]. W *Historia Augusta* można zaś przeczytać, że Kommodus *fuit* (…) *ea dementia, ut urbem Romanam coloniam Commodianam vocari voluerit*[197]. Abstrahując od przywołanego szaleństwa (wedle „diagnozy" Jeana Beaujeu „hypertrophie pathologique du moi"[198]) wyrażającego się w zjawisku ochrzczonym mianem „kommodianizmu"[199] (tworzeniu szeregu nazw własnych pochodzących od imienia cesarza), zauważyć należy, że w propozycji odtworzenia nazwy kolonii poświadczonej na przywołanych sestercach i asach jako „COL*onia* L*ucia* AN*toniniana* COM*modiana*", rozwinięcia zapisów COL i COM nie budzą większych wątpliwości, kontrowersje wzbudza jednak zapis znajdujący się pomiędzy nimi: L AN. Jeśli L*ucia* AN*toniniana* miałyby odnosić się do Kommodusa, to w 190 r. n.e., na który datowane są te monety, nosił on imiona M. Aurelius Commodus Antoninus (z czym zgodne są awersy omawianych monet!), podczas gdy ich zmiana na L. Aelius Aurelius Commodus nastąpiła w początkach roku 191[200]. Zgodnie z propozycją J. H. von Eckhela Kommodus nadałby kolonii

---

[194] VON ECKHEL 1797 [vol. VII]: 122–123. Na monetach ośrodka Lydda – Diospolis odnaleźć można legendy Λ CEΠ CEOYHPIANH ΔIOCΠO (RPC V/3, ID, 69338. Por. RPC V/3, ID, 68512–68514, 68516–68519, 68522, 69339, 69341, 69346, 69348, 69354–69356. VI, nry tymcz., 8782, 8790–8791, 8793) czy Λ CƐOYHP ΔIOCΠOΛIC (RPC VI, nr tymcz., 8792. Por. RPC V/3, ID, 69347) zaś na numizmatach Eleutheropolis Λ CEΠ CEOYHP ΕΛΕΥΘΕΡΟ (RPC V/3, ID, 68394. Por. RPC V/3, ID, 68383–68388, 68390–68393, 68396–68399, 68401–68407, 69098, 69923, 70315–70316, 70319, 83430. VI, nry tymcz., 9128–9133.

[195] VON ECKHEL 1797 [vol. VII]: 122–123.

[196] Cass. Dio LXXXIII 15, 2. W mennictwie imperialnym czasów Kommodusa odnaleźć można legendy przywołujące pojęcia *Roma felix* (RIC III, *Commodus* 203, 224–224 A, 228, 583, 593), jak też *Roma aeterna* (RIC III, *Commodus* 539, 550, 671).

[197] *HA, Comm*. VIII 6. Zestawiając to świadectwo z przywołaną w poprzednim przypisie informacją Kasjusza Diona oraz odnośnymi sestercami i asami Paul VON ROHDEN (1896: 2477) przyjmował, że przemianowanie Rzymu nastąpiło w 190 r. n.e. *Pace* AYMARD 1936: 361. Wielu autorów przyjmuje obecnie, żE miało to miejsce w roku 192. Zob. GAGÉ 1981: 667, 673; SPEIDEL 1993: 109; DE RANIERI 1997: 346; VON SALDERN 2004: 190; HEKSTER 2002: 200 (z założeniem, że powołana do życia została colonia Antoniniana Commodiana). Por. LEVI 1980–1981: 318. Za 192 r. n.e. przemawiać by mogły wypuszczone wówczas sesterce oraz dupondiusy, mające wyobrażać Kommodusa jako Herkulesa, dokonującego aktu wyorania parą wołów *sulcus primigenius*. Noszą one na rewersach odpowiednio legendy HERC·ROM·CONDITORI P·M·TR·P·XVII IMP·VIII COS·VII P·P·S·C (RIC III, *Commodus* 616) oraz HERC·ROM·CONDITORI COS·VII P·P·S·C (RIC III, *Commodus* 629). Wspomnieć też należy o wypuszczonych w tym roku aureusach, ukazujących Herkulesa z maczugą i skórą lwa, dokonującego analogicznie wyorania parą wołów *sulcus primigenius*. Ich rewersy noszą legendę HER·ROM·COND·COS VII P·P (RIC III, *Commodus* 247).

[198] BEAUJEU 1955: 395.

[199] Zob. BEAUJEU 1955: 395–400; JACZYNOWSKA 1981: 638–639; DE RANIERI 1997: 335–336; VON SALDERN 2004: 190.

[200] Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 140–141.

89:1190681104

nad Tybrem epitet od *praenomen* Lucius w chwili, gdy sam nosił Marcus. Austriacki numizmatyk był świadom tej trudności, ograniczył się jednak w zasadzie do wyrażenia zdziwienia[201]. Problematyczną tytulaturę interpretowano rozmaicie. Léon Renier miał proponować odczyt COL(onia) L(anuvina) AN(toniniana) COM(modiana)[202], Henry Cohen rozwijał abrewiację jako COL(onia) L(ucia) AN(toniana) [*sic* – M. J.] COM(modiana)[203], Harold Mattingly oraz Edward A. Sydenham opowiadali się za interpretacją COL(onia) L(ucia) AN(nia) COM(modiana)[204], a Jacques Aymard przywołując propozycję COL(onia) L(ucia) A(elia) N(ova) COM(modiana)[205] skłaniał się za odczytem COL(onia) L(ucia) A(urelia) N(ova) COM(modiana)[206]. Zauważyć trzeba, że odczyt wiązany z nazwiskiem L. Reniera, zrywał powiązanie emisji z przemianowaniem Rzymu, przypisując tytulaturę Lanuvium, miejscowości, w pobliżu której urodził się Kommodus i jego brat bliźniak[207]. Identyczne konsekwencje niosła interpretacja COL(onia) LAN(uvina) COM(modiana), którą podnosił Heinrich Chantraine[208], oraz COL(onia) LAN(uvium) COM(modiana), jaką wysunął Mario A. Levi[209]. Lanuvium poświadczone jest w 136 r. n.e. jako *municipium*[210], jakkolwiek w *Liber*

---

[201] Jak stwierdzał J. VON ECKHEL (1797 [vol. VII]*:* 123) „(…) istud mirum, inditum fuisse urbi Luciae praenomen, quo tempore Commodus ipse Marci praenomine constanter est usus (…)".

[202] L. Renier miał ją sformułować podczas wykładów w Collège de France w 1872 r. Zob. AYMARD 1936: 352 (przyp. 4); DE RANIERI 1997: 348 (przyp. 71).

[203] COHEN 1883 [t. 3]: 232–233 (nry 39–40).

[204] Por. MATTINGLY, SYDENHAM (ed.) 1930: 361. J. AYMARD (1936: 353) stwierdzał, że propozycja ta została wysunięta „sans s'expliquer davantage", niemniej usiłując dociec stojące za nią racje, zauważał, iż ojciec Kommodusa, Marek Aureliusz, nim został adoptowany przez Antoninusa Piusa, należał do *gens Annia*. Adopcyjni cesarze II w., Trajan i Hadrian, pomimo adopcji nadawali ośrodkom przydomki pochodzące od imion rodowych uzyskanych po urodzeniu – odpowiednio Ulpius i Aelius. Zgodnie z argumentacją J. Aymarda błędem byłoby jednak przypuszczać, że z tego względu Marek Aureliusz miałby nadawać koloniom czy municypiom epitety urobione od imienia Annius. Jak stwierdzał ów autor, „Trajan et Hadrien, malgré leur adoption, n'ont pas pris le gentilice de leur père adoptif; Marc-Aurèle, par contre, est devenu un Aurelius ou un Aelius Aurelius".

[205] Por. AYMARD 1936: 353.

[206] AYMARD 1936: 353–354. Por. BEAUJEU 1955: 398–399.

[207] *HA, Comm*. I 2. Por. VON ROHDEN 1896 b: 2465; HEKSTER 2002: 30. Wedle *Historia Augusta* (*Comm.* VIII 5) Kommodus *appellatus est etiam Romanus Hercules, quod feras Lanuvii in amphitheatre occidisset*. Por. HEKSTER 2002: 108. Alessandro GALIMBERTI (2018: 352) sytuuje aklamowanie cesarza Herkulesem w amfiteatrze w Lanuvium na rok 190. Olivier J. HEKSTER (2002: 108), wspominając ową aklamację, twierdzi, że „it would, then, hardly be surprising that for his 30th birthday he [Kommodus – M. J.] raised the status of the municipality [tj. Lanuvium – M. J.] to that of a colony". Należy zauważyć, że rzymskie sesterce i asy, które mogłyby przywoływać kolonialną tytulaturę Lanuvium, wyemitowano na rok przed 30. urodzinami Kommodusa, który przyszedł na świat w 161 r. Por. *HA, Comm*. I 2 (*patre patruoque consulibus*). Por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 132, 136.

[208] CHANTRAINE 1975: 30 (przyp. 140).

[209] LEVI 1980–1981: 319.

[210] CIL XIV 2112 = FIRA I² 46.

90:2537432020

coloniarum figuruje jako *colonia deducta a divo Iulio*[211]. Za odczytem COL(onia) LAN(uvina) COM(modiana) opowiada się zdecydowanie Cristina de Ranieri. Jak utrzymuje, „tutte ragioni che inducono a preferire la lettura dello Chantraine [odczyt H. Chantraine'a – M. J.], (…) COL(onia) LAN(uvina) COM(modiana) è infatti una interpretazione che (…) trova conferma in tutti gli altri esempi di 'commodianismo' a noi noti, ove non figurano mai nomi derivati dal praenomen o dal gentilizio dell'imperatore"[212]. Z ostatnią uwagą trudno się zgodzić: Kommodus miał nadać trzem miesiącom nazwy urobione odpowiednio od *praenomen* Lucius oraz *gentilicia* Aelius oraz Aurelius[213]. Przywołany przez C. de Ranieri „kommodianizm", jakkolwiek poświadczony choćby epigraficznie[214], jest zjawiskiem uwypuklonym w szczególności przez źródła literackie[215]. Świadectwo licznych tytulatur kolonii pokazuje, że przywołania nazwy miejscowej można w tytulaturze kolonii oczekiwać raczej po epitetie (czy epitetach) następującym po słowie *colonia*, nie przed epitetem, jakkolwiek, jak wspomniano, w sporadycznych przypadkach przytoczenie nazwy miejscowej poprzedza stosowny epitet.

Fundamentalne znaczenie dla wszelkich propozycji dotyczących tytulatury kolonii, poświadczonej na rzymskich sestercach i asach ze 190 r. n.e. jako COL LAN COM bądź COL L AN COM, ma to czy trzy środkowe litery owej abrewiacji zapisano jako L AN czy LAN. Co do tego czy między L i AN istnieje odstęp (o ile nie można wykluczyć, że stan zachowania

---

[211] *Lib. colon*. p. 235 (ed. K. Lachmann).

[212] DE RANIERI 1997: 348.

[213] Cass. Dio LXXIII 15, 3; *HA, Comm*. XII 2. Por. VON SALDERN 2004: 189.

[214] Tytułem przykładu zob. CIL VIII 3163, Lambaesis: LEG(io) III AVG(usta) COM(modiana); CIL XIV 3449, Treba, dedykacja ze 192 r. poświęcona Kommodusowi jako INVICTO ROMANO HERCVLI przez ORDO DECVRIONVM COMMODIANOR(um); AE 1928, 86 = SPEIDEL 1993: 110 = AE 2002, 1501, Dura – Europos, 193 r.: COH(ors) II VLP(ia) EQ(uitata) COM(modiana). Przytoczona inskrypcja z Dura – Europos, datowana (ante diem) XVI KAL(endis) PIIS – według EDCS-16200704, 21.07.2024: XVI Ka(lendas) Piis(!) – mogłaby potwierdzać przemianowanie nazw miesięcy. Por. VON SALDERN 2004: 189–190. Jakkolwiek w przemianowywaniu rozmaitych obiektów i pojęć Kommodus miał poprzedników, istota proponowanego przez nowożytną historiografię pojęcia „kommodianizmu" wydaje się odnosić do skali dokonywanych przemian, co może najlepiej ilustruje reforma kalendarza: jeśli Kasjusz Dion (LXXIII 15, 3. Por. *HA, Comm*. XI 8–9, 13–14. XII 1–2, 4, 6–7, 9) informuje o zmianie nazw wszystkich miesięcy roku, to byłby to akt bez precedensu – Domicjan był, jak widać bezskutecznie, zachęcany do podobnego kroku przez Stacjusza (*Silv*. IV 1, 42–43: *nondum omnis honorem annus habet, cupiuntque decem tua nomina menses.* Por. VON SALDERN 2004: 189). Interpretacja łącząca kolonialną tytulaturę, poświadczoną na sestercach i asach ze 190 r., z anonsowanym w źródłach literackich przemianowaniem Rzymu, mogłaby dostarczać innego przykładu, w którym Kommodus dokonuje w zakresie nazw własnych aktu bez precedensu (Neron miał tylko planować przemianowanie Rzymu na Neropolis, względnie po pożarze z 64 r. miały krążyć pogłoski, iż chce nadać odbudowanemu miastu nazwę pochodzącą od jego imienia. Zob. Tac. *Ann*. XV 40; Suet. *Ner.* 55).

[215] Zwracano uwagę na ich tendencyjność: w szczególności biografia Kommodusa w *Historia Augusta* wydaje się mieć miejscami charakter topiczny. Skojarzenie wzmianki o zamiarze uczynienia z Rzymu kolonii z informacją, iż Kommodus *urbem incendi iusserat, utpote coloniam suam* (*HA, Comm*. XV 7), jak zauważa C. DE RANIERI (1997: 345), stanowi wyraźną aluzję do Nerona.

91:3624329453

poszczególnych egzemplarzy determinować może rozbieżne odpowiedzi) formułowano dotąd, jak można było zauważyć, sprzeczne opinie. Wspomniana C. de Ranieri, przywołując pewien ustęp pracy Fulvio Grosso *La lotta politica al tempo di Commodo*[216], utrzymywała, że „negli esemplari in nostro possesso le tre lettere LAN risultano in effetti ravvicinate e senza interpunzione, a differenza di quanto asseriva il Grosso [F. Grosso w przywołanym ustępie swojej pracy – M. J.] (…)”[217]. Na stronie witryny internetowej Forum Ancient Coins zamieszczona została fotografia części rewersu egzemplarza sesterca z 190 r. W świetle tej reprodukcji w legendzie można odczytać COL·L·AN CO[M][218]. Zauważyć jednak należy, że stan zachowania poszczególnych egzemplarzy determinować może różne sposoby odczytu stosownego napisu.

[216] GROSSO 1964: 319–320 (przyp. 6).

[217] DE RANIERI 1997: 348 (przyp. 71).

[218] Zob. https://www.forumancientcoins.com/numiswiki/view.asp?key=COL%20L%20AN%20COM%20P%20M%20TR%20P%20XV%20IMP%20VIII%20COS%20VI%20S%20C (18.07.2024). Por. http://numismatics.org/ocre/id/ric.3.com.560 (18.07.2024).

92:1322282415

Rozdział III

Problemy z atrybucją dynastycznego mianownictwa

W przypadku sesterców i asów wymieniających abrewiację COL L AN COM (lub COL LAN COM) trudności związane z jej rozwiązaniem łączą się najściślej z pytaniem o to, który ośrodek szczycił się stosowną tytulaturą, Rzym czy Lanuvium. Podobnego rodzaju wątpliwości zachodzą w przypadku wielu innych dynastycznych nazw czy przydomków. Niejednokrotnie występują one w sytuacjach, w których samo odczytanie nośników, w przeciwieństwie do przytoczonych sesterców i asów, nie nastręcza żadnych kłopotów. Choćby z tego względu trudności związane z łączeniem określonych nazw i przydomków z konkretnymi ośrodkami (ich atrybucją) rozpatrywać można jako odrębną grupę problemów towarzyszących badaniu dynastycznego mianownictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego. Rzeczone problemy generowane być mogą przez rozmaite czynniki, dość wspomnieć powtarzanie się części nazw dynastycznych (występowanie homonimów). Zabiegiem wynikającym z naturalniej potrzeby rozróżnienia ośrodków noszących identyczną nazwę (i mającym współcześnie analogie) było stosowanie przy ich wymienianiu dopowiedzeń doprecyzowujących lokalizację, przywołujących przykładowo nazwę krainy, w której, rzeki, nad którą lub nazwę góry, przy której, dana miejscowość była usytuowana[1] (*notabene* przynajmniej w jednym przypadku samo takie dookreślenie posiadać mogło aspekt ideologiczny[2]). Dynastyczna nazwa nadana

[1] Choć z pewnością determinowane jest to topografią, czasami zauważa się w określonych krainach geograficznych pewną preferencję w stosowaniu konkretnej kategorii tego rodzaju dopowiedzeń. Zauważyć to można na przykładzie dynastycznych nazw miejscowych Cylicji w okresie hellenistycznym. Jak pisała Marion MEYER (2001: 507), „the dynastic names are usually specified by some geographical data: Antioch near Daphne, Seleucia in Pieria etc. The Cilician cities unanimously point to their location at a river: they call themselves Antiochia on the Sarus (= Adana), Seleucia on the Pyramus (= Mopsus), Hierapolis on the Pyramus (= Castabala)".

[2] Nazwa Nikopolis nad rzeką Istros upamiętniać miała zwycięstwo Trajana nad Dakami, co najwyraźniej ujmuje Ammianus Marcellinus (XXXI 5, 16: *Nicopolis, quam indicium victoriae contra Dacos Trajanus condidit imperator*). Inskrypcja ze 137 r. n.e. (IGRR I 569) podaje nazwę ośrodka z dookreśleniem „nad Istros": ΟΥΛΠΙΑ ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ Η ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΩ(ι), jednak Ptolemeusz (*Geog*. III 11, 11 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) wymienia miasto jako Νικοπόλις ἡ περὶ Αἷμον. Jak utrzymuje I. TOPALILOV (2018 a: 341, 346) dodanie dookreślenia „nad Istros" mogło zmodyfikować znaczenie nazwy miasta. Nikopolis, nazwa pierwotnie odwołująca się do zwycięstwa Trajana nad Dakami, z dopowiedzeniem „nad Istros" mogła przywoływać zwycięstwo, które

93:1008392284

określonemu miastu mogła być używana równolegle ze starą nazwą ośrodka jako swego rodzaju jego drugie lub alternatywne miano. Gdy jednak w materiale źródłowym poświadczony jest wyłącznie sam toponim bądź tytulatura ośrodka – bez dopowiedzeń umożliwiających lokalizację stosownej miejscowości czy przytoczenia jej dawnej nazwy – ich atrybucja sprawiać może kłopot. Powiązanie dynastycznych nazw i przydomków, zarówno tych mających homonimy, jak i tych, które mogły być noszone przez rozmaite miejscowości w różnych częściach cesarstwa, opierać się może na przesłankach zawartych w kontekście, w jakim zostały one wymienione w źródłach narracyjnych i skonfrontowaniu tych wskazówek z wynikami badań archeologicznych. Jego podstawę stanowić też może geografia znalezisk nośników stosownych nazw i przydomków. Zastrzec trzeba, że wskazówki dostarczane przez źródła narracyjne mogą być lub wydawać się rozbieżne, a miejsca odnalezienia artefaktów, na których przywoływane są odnośne nazwy i przydomki, nie dostarczać przesłanki rozstrzygającej o ich atrybucji. W kontekście przywołanej geografii znalezisk nośników zauważyć należy, że okolicznością generującą trudności przy atrybucji poświadczonych przez nie nazw i przydomków jest mobilny charakter niektórych kategorii źródeł, które pełnią funkcję owych nośników. Uwaga ta dotyczy częściowo inskrypcji (zjawisko tzw. pierres errantes, ale w szczególności numizmatów. Samo to, że mowa o artefaktach niewielkich rozmiarów, przeznaczonych do pozostawania w cyrkulacji, sprawia, iż miejsce odnalezienia pojedynczych monet przywołujących dynastyczne nazwy i przydomki, nie zawsze musi wskazywać ośrodek, który odnośnymi nazwami i przydomkami się szczycił. Niewielkie rozmiary numizmatów zmuszały niekiedy do przywoływania w legendach stempli nazw i przydomków miejscowości w postaci monogramów, a zużycie będące następstwem obiegu skutkuje tym, że legendy wielu egzemplarzy są zatarte lub częściowo zatarte. Trudności z odczytaniem nośników przyczyniać się zaś mogą do mylnej atrybucji relewantnych nazw i przydomków. Sygnalizowane tu problemy z powiązaniem danych nazw i przydomków z konkretnymi ośrodkami, czasami okazują się nieprzezwyciężalne, niekiedy jednak określone przesłanki umożliwiają lub uprawdopodobniają ich atrybucję. Przytoczone niżej przykłady dynastycznych nazw i przydomków, których związek z konkretnymi miejscowościami w przeszłości budził bądź budzi nadal pytania, ilustrują nie tylko zarysowane powyżej trudności, ale też różnorodność przesłanek, jakie brano, i bierze się, pod uwagę przy próbach ich rozwiązania.

---

nad Dolnym Dunajem odniesiono za Hadriana nad Jazygami lub Roksolanami (zdaniem I. Topalilova ci pierwsi są bardziej prawdopodobni).

94:6125933786

W nierzadkich sytuacjach racje przemawiające za atrybucją nazwy dynastycznej mającej homonimy odwoływać muszą się do specyficznych właściwości materiału źródłowego będącego jej nośnikiem oraz kontekstu w jakim doszło do jego wytworzenia. Godne uwagi są w tym kontekście emisje monetarne zawierające na rewersie wizerunek cesarza Klaudiusza oraz łączona z nimi emisja pseudoautonomiczna z wyobrażeniem Apollona na awersie i trójnogu na rewersie. Wszystkie datowane są odpowiednio na rok trzeci[3] albo piąty[4], przy czym nie wiadomo, czy ów rok odnosił się do ery miasta, czy też oznaczał rok panowania władcy. Przywołane emisje wymieniają w dopełniaczu nazwę mieszkańców ośrodka, w którego imieniu je wypuszczono, KAICAPEΩN. Problem związany z atrybucją nazwy Cezarea, poświadczoną rzeczoną nazwą mieszkańców, tożsamy z problemem atrybucji tych numizmatów, wydaje się typowym przykładem sytuacji, w której homonimiczność nazw miejscowych utrudnia identyfikację ośrodka, z którym związany jest nośnik nazwy dynastycznej. Andrew Burnett, Michael Amandry oraz Pere Pau Ripollès zwracali uwagi, że różnice stylistyczne i fizyczne pomiędzy emisjami roku trzeciego i piątego, podobnie jak różny szyk legendy zawierającej oznaczenie roczne (ETOYC KAICAPEΩN Γ *versus* ETOYΣ E KAIΣAPEΩN), mogłyby rodzić pytanie, czy emisje obu lat wypuściła istotnie ta sama mennica, choć, jak zaznaczali, wspomniane dyferencje nie stanowią jeszcze dostatecznego argumentu by odrzucić jej tożsamość[5]. Tym, co za nią przemawia, wydaje się nie tylko jednolity sposób przywoływania nazwy mieszkańców i (najwyraźniej jednolity) system datacji, ale także to, że, jak wskazuje Bekircan Tahberer, na większości egzemplarzy reprezentujących emisje trzeciego i piątego roku nad użytymi w funkcji liczebników literami gamma oraz epsilon umieszczono pionową kreskę[6].

Istotną wskazówkę przy próbie ustalenia tożsamości Cezarei związanej z emisjami roku trzeciego i piątego stanowi obszar, na jaki wskazują zgłaszane miejsca odnalezienia lub nabywania egzemplarzy reprezentujących odnośne typy monetarne. Te sugerują wschodnią Cylicję lub północną Syrię[7]. To wykluczałoby raczej którąś z Cezarei leżących na południe od północnej Syrii tj. Cezareę w Libanie (znaną też jako Arka), tzw. Cezareę Filipową (Panias)

[3] RPC I 4084 (Klaudiusz), 4084 A (emisja pseudoautonomiczna).

[4] RPC I 4085–4086 (Klaudiusz).

[5] Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 599.

[6] TAHBERER 2015: 49. Por. JURKOWSKI 2023 c: 148.

[7] BUTCHER 1991: 190. Por. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 599; TAHBERER 2015: 49.

95:3400378936

czy Cezareę Nadmorską w Palestynie[8]. E. A. Sydenham dwa z łącznie czterech typów, jakie reprezentują odnośne monety, łączył z miejscowością Mazaka, czyli Cezareą w Kapadocji[9]. Owa Cezarea sygnowała jednak swoje monety za króla Archelaosa I nie stosowaną w dopełniaczu nazwą mieszkańców, ale nazwą miejscową użytą w takim samym przypadku, ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ[10]. W odniesieniu do rządów Klaudiusza z miastem tym łączone są emisje z łacińskimi legendami, pozbawionymi odniesienia do nazwy ośrodka[11]. I choć znane są emisje kapadockiej Cezarei sygnowane formą ΚΑΙCΑΡΕΩΝ, to pochodzą z II w. n.e. i różnią się od monet, które wypuściła Cezarea w roku trzecim i piątym m.in. tym, że przywołaniu nazwy mieszkańców towarzyszy doprecyzowanie, iż chodzi o mieszkańców Cezarei położonej przy górze Argaios[12] (jakkolwiek niektóre emisje dookreślenia tego nie posiadają[13]). Istotne znaczenie wydaje się mieć fakt, że na monetach wypuszczonych dla Cezarei w roku trzecim i piątym litera sigma przybiera zarówno kształt odpowiadający łacińskiej literze C (*sigma lunatum*), jak i kształt zbliżony do kwadratu (pozbawionego prawego boku). B. Tahberer zauważa, że kwadratowe sigma występuje bardzo rzadko w mennictwie Cezarei kapadockiej, często spotyka się je za to w emisjach ośrodków Cylicji Pedias[14]. George F. Hill w katalogu wymieniającym monety Cylicji w zbiorach British Museum, przypisywał emisję Cezarei z roku piątego jednemu z nich – Anazarbos[15]. Anazarbos uzyskało miano Cezarei i przypuszcza się, że miało to miejsce w 19 r. p.n.e., co mogłoby pozostawać w związku zarówno z podróżą Augusta na Wschód, jak i wdzięcznością Tarkondimotosa II względem tegoż za przywrócenie utraconego władztwa[16]. Najwcześniejsza imperialna emisja Anazarbos, dichalkon (ćwierćobol) z wizerunkiem Tyberiusza, nie jest wprawdzie datowana[17], jednak późniejsze emisje datowane

---

[8] TAHBERER 2015: 49.

[9] SYDENHAM 1933: 34–35. Chodzi o emisje RPC I 4084 i 4086. Por. TAHBERER 2015: 50.

[10] RPC I 3614–3619.

[11] RPC I 3625–3630.

[12] Zob. RPC RPC III 3152 (Hadrian, rew.: ΚΑΙCΑΡΕΩΝ [ ] ΠΡ ΑΡΓΑΙΩ ΕΤ ΙΘ); RPC IV/3 (nr tymcz.) 6718 (Antoninus Pius, rew.: ΚΑΙCΑΡΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟC ΤΩ ΑΡΓΑΙΩ). Por. RPC I 3149–3151 B, 3153–3156. IV/3 (nry tymcz.) 6707–6711, 6712–6717, 6720, 6837–6838, 7141, 7996, 8210, 8522–8523, 10064, 10803.

[13] Np. RPC III 3157. IV/3 (nr tymcz.) 25022.

[14] TAHBERER 2015: 49. B. TAHBERER (2015: 50) zwraca uwagę, że nie zgłaszano dotąd odnalezienia monet reprezentujących emisje RPC I 484, 485–486 na terenie Kapadocji.

[15] BMC *Cilicia* 4. Moneta oznaczona kolejnym numerem również przynależy do emisji problematycznej Cezarei, jednak w datacji rocznej zatarta jest litera spełniająca funkcję liczebnika.

[16] Zob. GOUGH 1952: 93; JONES 1971: 204; WRIGHT 2009: 73; WRIGHT 2012: 78. Por. Suet. *Aug*. 60; Cass. Dio LIV 9, 2; Eutr. VII 10; SAYAR 2001: 375–376.

[17] Zob. ZIEGLER 1998–1999: 102.

96:6189176232

są według ery miejskiej, której początek sięga najwyraźniej 19 r. p.n.e.[18]. Jako że emisje wypuszczone przez Cezareę w roku trzecim i piątym datowane są ewidentnie według innego systemu, zgodzić się należy z edytorami pierwszego tomu wydawnictwa *Roman Provincial Coinage*, których zdaniem wspomniana okoliczność wydaje się stanowić ,,fatal objection" dla wszelkich prób przypisania monet Cezarei roku trzeciego i piątego Anazarbos[19]. Innym ośrodkiem branym pod uwagę w konektście atrybucji rozpatrywanych numizmatów była Cezarea Germanikeia w Kommagenie[20]. Być może Antioch IV Epifanes Orontyda ufundował i nazwał ją w akcie wdzięczności Kaliguli za przywrócenie mu władztwa, z którego niedługo potem tenże sam Kaligula ponownie go wyzuł[21]. Tym, za którego rządów na nowo przekazano Antiochowi IV jego władztwo, był wyobrażony na monetach roku trzeciego i piątego Klaudiusz[22]. Monety Antiocha IV z terenu Kommageny w legendach i wyobrażeniach awersów przywołują jednak albo rzeczonego władcę[23], albo jego żonę i siostrę Jotape[24] lub synów, Epifanesa i Kallinikosa[25], sporadycznie na ich awersach wyobrażano też koziorożca[26] lub złączone ręce, którym towarzyszy napis ΠΙΣΤΙΣ[27]. Rewersy sygnowane są niezmiennie określeniem ΚΟΜΜΑΓΗΝΩΝ, nie wykazując żadnego odniesienia do nazwy Cezarea. Klaudiusz nie jest też nigdzie wyobrażony na monetach, które pod rządami Antiocha IV wypuszczono w imieniu miast Cylicji Trachei (mowa o miejscowościach Anemurion[28], Elaiusa Sebaste[29], Kelenderis[30], Kietis[31], Korykos[32], Lakanatis[33], Selinus[34] oraz o nieustalonej mennicy

---

[18] HILL (ed.) 1900: CII–CIII. Por. JURKOWSKI 2023 c: 148.

[19] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 599.

[20] TAHBERER 2015: 49–50.

[21] Por. Suet. *Calig*. 16; Cass. Dio LIX 8, 2. LX 8, 1; ASSMANN 1905: 93; BORGIA 2007: 89.

[22] Cass. Dio LX 8, 1.

[23] RPC I 3852, 3854–3857, 3859.

[24] RPC I 3853, 3858.

[25] RPC I 3860–3861.

[26] RPC I 3862.

[27] RPC I 3863.

[28] RPC I 3704–3708 C.

[29] RPC I 3717–3721.

[30] RPC I 3709–3710 A.

[31] RPC I 3703.

[32] RPC I 3712–3713 A.

[33] RPC I 3864–3867 A.

[34] RPC I 3701–3702 B.

97:1040939553

z obszaru Lykaonii[35]). Usytuowanie Cezarei znanej z emisji roku trzeciego i piątego na terenie władztwa Antiocha IV wydaje się zatem mało prawdopodobne, choć noszące oznaczenia A i B emisje kommageńskiej Cezarei z czasów Marka Aureliusza[36] i Kommodusa[37] wydają się być datowane według lat panowania, czyli systemu możliwego do pogodzenia z małymi liczbami naniesionymi na monety poszukiwanej Cezarei.

B. Tahberer wysunął ostatnio hipotezę, iż Cezareą, w imieniu której wypuszczono emisje roku trzeciego i piątego, była Mopsuestia. Autor ten zwrócił uwagę, że rewers emisji Cezarei roku piątego z wizerunkiem zasiadającego Zeusa trzymającego paterę i berło[38] przypomina wyobrażenie znane z rewersu pewnej emisji tego ośrodka wypuszczonej za Klaudiusza[39]. Jednocześnie zauważył podobieństwa zachodzące pomiędzy wizerunkiem siedzącej Tyche występującym na rewersie drugiego typu reprezentującego emisje Cezarei roku piątego[40] a wyobrażeniem rewersu pewnej emisji Mopsuestii z czasów Tyberiusza[41]. W świetle jego wywodów, przynajmniej z dwóch względów, na szczególną uwagę zasługuje też emisja Cezarei roku trzeciego z wizerunkiem Apollona na awersie i trójnogu na rewersie. B. Tahberer zwraca uwagę, że bóstwem opiekuńczym niebudzącej wątpliwości Cezarei Cylicji Pedias, Anazarbos, był Zeus, podczas gdy Apollo nie był wyobrażany we wczesnych emisjach tego ośrodka. Wspomniany autor zauważa, iż „(…) Apollo is the deity most frequently depicted on the coins of Mopsuestia (…)", założenie Mopsuestii przypisywano Mopsosowi, wieszczkowi Apollona, a trójnóg wyobrażany był na najwcześniejszych monetach ośrodka wypuszczonych za Antiocha IV Epifanesa Seleukidy (175–164 p.n.e.)[42]. Emisja z wyobrażeniami Apollona i trójnogu jest pseudoautonomiczna, a żadna z branych wcześniej pod uwagę Cezarei, o ile dotąd wiadomo, emisji takich nie wypuściła – dla Mopsuestii

[35] RPC I 3533–3537. Możliwe, że mennica ta ulokowana była w miejscowości Laranda. Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 541.

[36] RPC IV/3 (nry tymcz.) 6214, 9015.

[37] RPC IV/3 (nry tymcz.) 5747–5748, 8526, 9809, 10063.

[38] RPC I 4085.

[39] RPC I 4051.

[40] RPC I 4086.

[41] RPC I 4050.

[42] Zob. TAHBERER 2015: 51–52. Trójnóg na monetach Mopsuestii z czasów Antiocha IV Epifanesa Seleukidy: SNG Levante 1299–1301.

98:7444768559

wyemitowano natomiast monety pozbawione wizerunku cesarza na awersie właśnie za Klaudiusza[43].

Casus poszukiwanej Cezarei egzemplifikuje sytuacje, w których istnienie homonimów określonej nazwy dynastycznej oraz stosunkowo rozproszona geografia znalezisk jej nośników nasuwa pytanie czy te ostatnie przywołują któryś z ośrodków, dla których dana nazwa jest skądinąd poświadczona, czy też ujawniają one, że pewien ośrodek, o czym skądinąd dotąd nie wiedziano, takowe miano nosił. Próby ustalenia tożsamości Cezarei, która wypuściła monety datowane na rok trzeci i piąty, ukazują zarazem znaczenie jakie przy atrybucji nazw dynastycznych poświadczonych na tak specyficznych nośnikach jak monety posiadać może nie tylko geografia ich znalezisk czy zgłoszeń napotkania, ale również takie ich szczególne właściwości jak ikonografia, liternictwo i sposób zapisu legend czy przyjęty system datacji rocznej. Choć argumenty B. Tahberera na rzecz utożsamienia poszukiwanej Cezarei z Mopsuestią, kosztem którejś z Cezarei wspominanych wyżej[44], są interesujące, redaktorzy internetowej edycji katalogu *Roman Provincial Coinage* nadal odróżniają te emisje od mennictwa Mopsuestii, oznaczając je jako należące do „uncertain Caesarea(s)" (ów nawias dopuszczający ewentualność, iż emisje roku trzeciego i piątego należeć mogły do różnych Cezarei jest godny uwagi). Abstrahując od powodów, dla których Mopsuestia miałaby przyjąć (i najwyraźniej wkrótce potem porzucić) miano Cezarei, powiązanie owej nazwy z tym ośrodkiem budzi jedną zasadniczą wątpliwość. Otóż jeśli jednym z głównych argumentów przeciw utożsamieniu Cezarei znanej z emisji roku trzeciego i piątego z Anazarbos jest stosowanie na monetach tego ostatniego innego systemu datacji rocznej, ery miejskiej rozpoczynającej się w 19 r. p.n.e., to nie można przejść obojętnie wobec faktu, że emisje Mopsuestii z czasów Klaudiusza datowane są według systemu jeszcze bardziej niedającego się

---

[43] TAHBERER 2015: 52. Emisje pseudoautonomiczne Mopsuestii z czasów Klaudiusza: RPC I 4054–4058. Tego, że monety te wyemitowano za Klaudiusza, dowodzi zamieszczona na nich datacja roczna, a w jednym przypadku (RPC I 4054) wizerunek i legenda przywołujące cesarza na rewersie.

[44] Poszukując Cezarei, która wypuściła emisje trzeciego i piątego roku, B. TAHBERER (2015: 48, Fig. 1) rozpatrywał możliwość powiązania owych numizmatów z wymienionymi wcześniej sześcioma Cezareami (kapadocką, Anazarbos, w Kommagenie, w Libanie, Filipową i Nadmorską). W porównaniu do trzech ostatnich Cezarei, bliżej obszaru, w którym znajdowane lub zgłaszane są egzemplarze reprezentujące przywołane emisje, znajdowała się jeszcze inna Cezarea – Germanikopolis w Cylicji Trachei. Zob. RPC IV/3 (nr tymcz.) 9016, rew.: ΚΑΙCΑΡΕ[ΩΝ] ΓΕΡΜΑΝΙΚΕ[ΩΝ] ΚΟ[Μ] Α (lub Δ?). Poświadczenie owej dodatkowej nazwy mieszkańców ośrodka pochodzi jednak dopiero z czasów Marka Aureliusza. Choć może to się wiązać z tym, że nie są znane emisje owego ośrodka z I w. n.e., to, o ile wiadomo piszącemu te słowa, noszenie przezeń alternatywnego miana Cezarei nie jest skądinąd poświadczone. Ponadto należy zauważyć, że jako Cezarea poświadczona jest kolonia w Antiochii Pizydyjskiej. Zob. RPC I 3529, 3532. Por. CIL III 7283, 6848; Por. RPC I 3530–3531. IV/3 (nry tymcz.) 7329, 7332, 7361, 8131, 9729. VI (nry tymcz.) 6579–6582, 6592, 6594. VII/2 2746, 2750–2751, 2757A. VIII (ID) 3388. IX 1247, 1266–1267; RAMSAY 1916: 81–86; KRZYŻANOWSKA 1970: 19–20; TAKMER, KĄSKA 2018: 825. Cezarei na terenie Półwyspu Anatolijskiego (o czym będzie jeszcze mowa) było ewidentnie więcej.

99:1075604864

pogodzić z tym stosowanym na monetach poszukiwanej Cezarei – związaną z Pompejuszem erą, której początek sięga jesieni 68 r. p.n.e.[45].

Warto zauważyć, że jednym z argumentów jakie B. Tahberer przytoczył na rzecz utożsamienia nieznanej Cezarei z Mopsuestią były podobieństwa stylistyczne, które dostrzegał pomiędzy niektórymi ich emisjami. Do podobieństw stylistycznych odwoływano się również w dyskusji dotyczącej tożsamości frygijskiego ośrodka, z którym związane są monety sygnowane podaną w dopełniaczu nazwą mieszkańców, ΙΟΥΛΙΕΩΝ[46]. William M. Ramsay zwracając uwagę, że nazwa Ipsos „is never mentioned under the Roman Empire, but is known under the Greek kings and as a Byzantine bishopric", podczas gdy miejscowość „Julia is mentioned only under the Roman Empire, and yet it was an important city with rich coinage", jako pierwszy postulował utożsamienie Ipsos z ośrodkiem, który wypuścił przywołane emisje[47]. U Pliniusza obok mieszkańców pewnych frygijskich miejscowości, wymienionych jako *Appiani, Eucarpeni, Dorylaei* oraz *Midaei*, przywołani są *Iulienses*[48], podczas gdy Ptolemeusz pomiędzy położonymi we Frygii ośrodkami Μελίταρα oraz Ἀκμονία, odnotowuje miasto o nazwie Ἰουλιόπολις[49]. A. Burnett, M. Amandry oraz P. P. Ripollès, nie podważając tezy W. M. Ramsaya, zgodnie z którą Ipsos miało nosić w czasach pryncypatu miano wywodzące się od *gentilicium* Iulius, wyrażali wątpliwość czy monety sygnowane nazwą mieszkańców ΙΟΥΛΙΕΩΝ wyemitował ośrodek, w pobliżu którego rozegrała się bitwa diadochów. Analizując najwcześniejsze jego emisje, które noszą wizerunek Nerona (tytułowanego cezarem)[50] oraz Agryppiny Młodszej (jako augusty)[51], wspomniani autorzy dochodzili do wniosku, że pod względem cech stylistycznych przypominają one numizmaty z wizerunkiem Nerona i Agryppiny Młodszej reprezentujące tzw. styl laodycejski[52]. Jest to jedna z grup, które wyróżnia się na podstawie podobieństw stylistycznych dostrzeganych pomiędzy emisjami łączonymi z różnymi miejscowościami, a miasto, które „użyczyło" swej nazwy grupie (w tym przypadku Laodycea we Frygii) wydaje się stanowić jej „ośrodek centralny", będąc

[45] RPC I 4051–4054, 4056–4058. Por. ZIEGLER 1993 a: 204.

[46] RPC I 3191–3193. IV/2 (nry tymcz.) 1826–1829. IX 893–898.

[47] RAMSAY 1887: 491. Por. CALDER 1912: 238; VON AULOCK 1980: 63.

[48] Plin. *HN* V 105.

[49] Ptol. *Geog.* V 2, 24 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[50] RPC I 3191.

[51] RPC I 3192–3193.

[52] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 515.

100:2234294422

„perhaps the engraver's base, from which the stylistic links might emanate"[53]. Do grupy miast, w których imieniu wypuszczono monety reprezentujące styl laodycejski, zaliczane są, poza samą Laodyceą, Ortozja (Ὀρθωσία), Kidrama, Apollonia Salbake, Heraklea Salbake, Trapezopolis, Attuda, Hierapolis, Hydrela, Apollonoshieron, Blaundos, Dionysiopolis, Eumeneia, Synnada, Eukarpia, Akmonia oraz przywołany właśnie ośrodek, którego monety sygnowano określeniem ΙΟΥΛΙΕΩΝ[54]. W odniesieniu do numizmatów tego ostatniego z wizerunkiem Nerona i Agrypiny Młodszej A. Burnett, M. Amandry i P. P. Ripollès poczynili uwagę, że ich „(…) stylistic feature makes one wonder whether the traditional attribution of the coins to Iulia Ipsus is correct (even though the exact location of that city is unsure), since it is much further to the east than any of the other coins of this stylistic group"[55]. Jednocześnie przywołane zostały przez redaktorów pierwszego tomu katalogu *Roman Provincial Coinage* niektóre inne miejscowości, których mieszkańcy określali siebie, tak jak mieszkańcy Ipsos (a przynajmniej zgodnie z hipotezą W. M. Ramsaya), mianem pochodzącym od *gentilicium* Iulius: Gordos w Lydii, Ankyra w Myzji czy też ośrodek leżący na terenie prowincji Azji, którego mieszkańców pewna inskrypcja z Efezu wymienia jako ΙΟΥΛΕΙΣ [*sic* – M.J.] ΟΙ ΤΑΧΕΙΟΝ ΛΕΓΟΜΕΝΟΙ ΜΑΙΒΩΔΑΝΟΙ[56]. Zastanawiając się nad tożsamością ośrodka, który sygnował swoje monety określeniem ΙΟΥΛΙΕΩΝ i którego najwcześniejsze emisje wyobrażały na awersach Nerona i jego matkę, ci sami A. Burnett, M. Amandry i P. P. Ripollès przyznawali jednak, że „(…) the stylistic argument does not conclusively disprove an attribution [wyżej wspomnianych monet – M.J.] to Iulia Ipsus, since the 'Laodicea' style is quite widely distributed (…)"[57].

Przy próbach atrybucji nazwy Iulias, którą przywołują wspomniane numizmaty sygnowane określeniem ΙΟΥΛΙΕΩΝ, godne uwagi jest to, że, inaczej niż w rozpatrywanym wcześniej przypadku Cezarei, przesłankę braną pod uwagę stanowi już nie geografia odnajdywania czy zgłaszania monet jednej (?) miejscowości, ale rozmieszczenie ośrodków, których emisje wykazują określone podobieństwa stylistyczne. Godne uwagi jest jednak i to, że redaktorzy pierwszego tomu katalogu *Roman Provincial Coinage* zdecydowali się nie

---

[53] Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 376.

[54] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 376. Nazwę ostatniego ośrodka autorzy przywołanego katalogu oddają w języku angielskim jako „Julia". Nazwa mieszkańców w dopełniaczu liczby mnogiej, ΙΟΥΛΙΕΩΝ, wydaje się sugerować toponim Ἰουλιάς.

[55] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 515.

[56] Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 515. Por. HABICHT 1975: 65, 73.

[57] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 515.

101:7437460689

wyciągać ostatecznych wniosków dotyczących tożsamości ośrodka Iulias (a tym samym atrybucji owej nazwy) na podstawie podobieństw pomiędzy ikonografią awersów jej emisji i ośrodków, w których mennictwie dostrzegalny jest styl laodycejski. Owa ostrożność wydaje się uzasadniona, zważywszy, jak niewiele wiadomo o organizacji mennictwa prowincjonalnego[58]. Obserwowane w nim powielenia i podobieństwa awersów, zjawisko określane w szerokim znaczeniu jako „współdzielenie stempli" (die sharing)[59], stanowiły podstawę dla teorii systemu organizacji produkcji menniczej w Azji Mniejszej jaką zaproponował swego czasu Konrad Kraft[60]. Tym, w czym L. Robert dopatrywał się słabej strony owej teorii było to, że wysuwając daleko idące wnioski z powieleń i podobieństw awersów, przechodziła niejako obok bogactwa i stylistycznej różnorodności rewersów[61]. Niezależnie od tego, wspomniana wyżej ograniczona wiedza na temat prowincjonalnego systemu produkcji menniczej raczej nie skłania do wyciągania na podstawie stylistycznych powieleń lub podobieństw pomiędzy awersami różnych ośrodków, daleko idących wniosków co do atrybucji dynastycznych nazw czy przydomków, poświadczonych na monetach, które takowe powielenia czy podobieństwa wykazują. Badanie zależności pomiędzy stemplami ma naturalnie niepodważalny sens – również w kontekście antycznej toponimii[62]. Jeśli rozpoznanie cech stylu laodycejskiego wspierałoby założenie, iż miano Iulias należy przypisać ośrodkowi we Frygii, to pozostaje jeszcze pytanie, na ile analiza powieleń i podobieństw awersów jest przydatna dla wskazania choćby przybliżonej lokalizacji ośrodka. Choć w kwestii tej poglądy są rozbieżne, to zwracano jednak uwagę, że powielenia czy podobieństwa awersów dostrzegalne są niekiedy na monetach ośrodków znacznie od siebie oddalonych[63].

O ile, abstrahując od emisji pseudoautonomicznych, stylistyczne powielenia czy podobieństwa awersów nie muszą stanowić przesłanki przy próbach atrybucji dynastycznych nazw czy przydomków przywoływanych na rewersach, o tyle ikonografia tych ostatnich

---

[58] Zob. WATSON 2017: 203. Por. CALOMINO 2013: 105 (zwrócenie uwagi, że w dalszym ciągu nie wiadomo jak tłumaczyć stylistyczne osobliwości wielu awersów, nieznajdujące analogii, jak również na to, że bez odpowiedzi pozostaje pytanie czy stylistyczne powielenia i podobieństwa awersów pochodzą od wspólnego grawera czy wspólnego wzoru).

[59] Termin „współdzielenie stempli" (die sharing) używany jest tu w znaczeniu, w jakim stosuje go George WATSON (2017: 201), dla którego jest to „shorthand for both the use of the same obverse die in the coinage of two or more cities, and the appearance of obverse dies of similar style at multiple cities".

[60] Zob. KRAFT 1972.

[61] Por. ROBERT 1975: 188–192.

[62] Jak zauważa Ann JOHNSTON (1974: 203) „confusion between cities of the same name can similarly be eliminated by reference to the die–links").

[63] Por. JOHNSTON 1974: 203.

102:3969383614

dostarczać może istotnych wskazówek dotyczących lokalizacji ośrodków, dla których nośnikiem dynastycznych nazw i przydomków są relewantne monety. W tym kontekście interesujące są emisje łączone z pewną kolonią, spośród których jeden typ zawiera na awersie wyobrażenie popiersia Augusta i inskrypcję CAESAR DIVI F, podczas gdy rewers przedstawia Merkurego zasiadającego na skale lub stosie kamieni, z *petasus* na głowie i kaduceuszem. Ostatniemu wyobrażeniu towarzyszy legenda EX D D COLONIAE IVLIAE PI PAT[64]. Podobne wyobrażenie Merkurego zasiadającego na skale lub stosie kamieni zamieszczono też na innych monetach, na których tytulatura ośrodka przytoczona została najwidoczniej w postaci abrewiacji C I P[65]. Zanim w 1915 r. opublikowano odnaleziony w pobliżu starożytnej Neapolis (ob. Nabul, Tunezja) egzemplarz z przytoczoną wcześniej legendą rewersu EX D D COLONIAE IVLIAE PI PAT[66], J. H. von Eckhel odczytywał wyobrażony stos kamieni czy też skałę, na jakiej zasiadał Merkury na monetach sygnowanych abrewiacją C I P, jako Promunturium Mercurii (znajdujące się na półwyspie Afryki prokonsularnej oddalonym od Sycylii ok. 140 km). Uczony ów skłonny był łączyć odnośne monety z miejscowością Clipea (względnie Clypea/ Clupea), ulokowaną na terenie półwyspu[67]. Opublikowany w 1915 r. egzemplarz pozwolił przyjąć, że ośrodkiem, w którego imieniu wypuszczono monety z wizerunkiem Merkurego na skale lub stosie kamieni, jak i inne numizmaty sygnowane skrótem C I P, była pewna colonia Iulia, kwestią otwartą pozostała jednak atrybucja owej tytulatury. W przywołanej emisji po słowach COLONIAE IVLIAE umieszczono dwa trudne w odczycie monogramy, obecnie odczytywane jako PI i PAT. Początkowo Alfred Merlin drugi z nich odczytywał jako „PTAH (?)"[68], podczas gdy Edward S. G. Robinson jako THAP, co z kolei przyjmując Michael Grant odnosił do Tapsus[69]. Inna emisja potwierdziła poprawność odczytu PAT, a podobieństwo pomiędzy wyobrażeniem Cezara na jej awersie[70] a pewną emisją z Lepti Minus[71] pozwoliło wnosić, że wizerunek pochodzi prawdopodobnie od jednego grawera, działającego na terenie Afryki[72]. Próbując ustalić tożsamość ośrodka, którego pełna tytulatura

[64] RPC I 758.

[65] RPC I 760, 762, 765, 768.

[66] CAGNAT 1915: CXCIV.

[67] VON ECKHEL 1794 [vol. IV]: 142–143.

[68] Zob. CAGNAT 1915: CXCIV.

[69] Zob. GRANT 1946: 225–226.

[70] RPC I 759.

[71] RPC I 785.

[72] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 194.

103:8845574275

brzmiała, jak się przyjmuje, colonia Iulia Pia Paterna[73], brano w szczególności pod uwagę miejsce odnalezienia egzemplarza opublikowanego w 1915 r., jak również odległość miejscowości, z którą łączyć by można odnośne numizmaty, od Promunturium Mercurii. W efekcie cztery ośrodki wchodziłyby w grę jako potencjalna colonia Iulia Pia Paterna: Carpi, Curubis, Neapolis oraz Clipea[74]. Zwracano uwagę, że Clipea, czyli wybór preferowany przez J. H. von Eckhela, oddalony był od ściśle rozumianego Promunturium Mercurii o 30 km[75]. Istotniejsze jednak wydaje się to, że na wczesnych monetach poszukiwanego ośrodka wyobrażany był zarówno August, przywoływany jako CAESAR DIVI F[76] lub IMP AVGVSTVS[77], jak i Cezar, określany jako DIVOS IVLIVS[78]. Owe emisje są więc pocezariańskie, ale postać Cezara jest w nich silnie uwypuklona. Poświadczona na nich tytulatura ośrodka również zdaje się przywoływać Cezara, a zarazem *pietas*, jaką żywić miał względem ubóstwionego ojca adopcyjnego młody Cezar/ August. Warto zauważyć, że przydomek *Paterna* otrzymały (najwidoczniej również z czasem) dwie kolonie w Galii Narbońskiej, których powołanie do życia lub ponowne zasiedlenie weteranami nastąpiło za życia dyktatora – Arelate[79] oraz Narbo Martius[80]. Spośród ośrodków półwyspu, na którym znajduje się Promunturium Mercurii, do Carpi jako kolonii julijskiej odnosi się pewien niedatowany *titulus*[81], podczas gdy do Neapolis jako takiej dedykacja dla Karusa[82]. Z napisów, gdzie wymieniona jest colonia Iulia Curubis jeden jest niedatowany[83], inny stanowi dedykację dla Antoninusa Piusa[84]. Pliniusz nie określa kolonią żadnego z czterech rozpatrywanych

[73] W internetowym wydaniu katalogu *Roman Provincial Coinage* sugeruje się nawet, że Paterna to nazwa miasta – z czym trudno się raczej zgodzić. Zob. https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?city_id=1000 (25.04.2024): „City: Paterna" [*sic*].

[74] AMANDRY 1990: 64. Por. FANTAR, BEN SLIMANE, SPANU, ZUCCA 2015: 485; FANTAR, ZUCCA 2017: 221.

[75] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 194.

[76] RPC I 758, 759 A.

[77] RPC I 760.

[78] RPC I 759, 761.

[79] CIL XII 594: COL(onia) IVL(ia) PATERNA ARELATE. Por. CIL VI 41046 (32/ 25 p.n.e.); Suet. *Tib.* 4.

[80] CIL XIII 969: COLON(ia) IVLIA PATERNA CLAVD(ia) NARBO MARTIVS. Por. Suet. *Tib*. 4.

[81] CIL VIII 14333.

[82] CIL VIII 968. Por. AE 2012, 1850.

[83] CIL VIII 980.

[84] CIL VIII 24100.

104:9508434451

ośrodków[85], jednak Ptolemeusz łączy status kolonii z całą czwórką[86]. W kontekście możliwych związków kolonii o przydomkach Iulia Pia Paterna z Cezarem zwracano w szczególności uwagę na dwie inskrypcje. W pewnym epigrafie z miejscowości Formiae, datowanym dość ogólnie na drugą połowę I w. p.n.e., wymieniony został wyzwoleniec M. Caelius Phileros, w którego karierze figurowała godność IIVIR CLVPIAE BIS[87], podczas gdy w inskrypcji z 45 r. p.n.e., pochodzącej z terenu Curubis, inny *libertus* poświadczony został jako DVOVIR V[88]. To, że w obu przypadkach mowa o wyzwoleńcach, nie jest bez znaczenia – w sprawowaniu kolonialnych *honores* przez wyzwoleńców i zasiadaniu przez nich w kuriach dostrzegano charakterystyczny rys polityki Cezara[89]. W oparciu o powyższe świadectwa epigraficzne T. Mommsen sformułował hipotezę, iż Curubis i Clipea, podobnie jak Kartagina, były fundacjami Cezara, coloniae Iuliae[90]. Pogląd, że Curubis i Clipea były fundacjami kolonialnymi dyktatora był następnie i jest nadal często spotykany w literaturze[91]. Wprawdzie Augustin C. Pallu de Lessert, odnosząc się do przydomka, jaki nosić miała Clipea jako kolonia, zauważył, że „on ignore même si elle a jamais porté celui de Julia”[92], jednak po dekadach Azedine Beschaouch anonsował istnienie dwóch inskrypcji mających poświadczać tytulaturę colonia Iulia Clipea[93]. Hipoteza, iż Clipea była kolonią Cezara wiązała się ściśle z przekonaniem T. Mommsena, iż w stosunku do wzmiankowanego epigrafu z Curubis z 45 r. p.n.e. wspomniany *titulus* z Formiae był „eiusdem fere aetatis”[94], względnie z domniemaniem, iż wymieniony w nim jako IIVIR CLVPIAE BIS M. Caelius Phileros sprawował ową godność ok. 40 r. p.n.e[95]. Wydaje się jednak,

---

[85] Por. Plin. *HN* V 24.

[86] Ptol. *Geog*. IV 3, 7–8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[87] CIL X 6104. Datacja na drugą połowę I w. p.n.e.: EDCS-20800057 (50–1 p.n.e., 26.04.2024).

[88] CIL VIII 977.

[89] Por. MOMMSEN 1905: 222; VITTINGHOFF 1952: 59 (przyp. 2); TEUTSCH 1962: 108; COLES 2017: 179.

[90] MOMMSEN 1905: 222 („Carthaginem coloniam deductam esse a Caesare notum est; Clupea quoque oppidum Curubi proximum et ipsa inter colonias Iulias videtur fuisee”).

[91] Tytułem przykładu por. GSELL 1930: 178–179; VITTINGHOFF 1952: 59 (przyp. 2); TEUTSCH 1962: 111–112; GASCOU 1972: 21; GASCOU 1982 a: 141; GASCOU 1984: 113–114; THOMASSON 1982: 47; SHAW 1981: 436; MACMULLEN 2000: 33.

[92] PALLU DE LESSERT 1912: 87.

[93] BESCHAOUCH 1969: 204. Por. GHALIA 2015: 1344. W przywołanym miejscu A. Beschaouch czyni tylko krótką wzmiankę o istnieniu takowych napisów, nie cytując ich i nie podając żadnej referencji źródłowej. Piszącemu te słowa nie jest znana żadna publikacja tych inskrypcji.

[94] MOMMSEN 1905: 221.

[95] A. BURNETT, M. AMANDRY oraz P. P. RIPOLLÈS (1992: 194–195), stwierdzają, że „an inscription from Formies (CIL X, 6104) reveals that a freedman was twice duumvir at Clypea about 40 BC; hence it is likely that the town became a colony in Caesar’s lifetime or shortly after his death”.

105:4774087578

iż inskrypcję z miejscowości Formiae datować można bliżej końca I w. p.n.e., skoro rzeczony Phileros wymieniony jest w niej jako AVG(ustalis) tegoż ośrodka. W świetle wywodów J. Gascou jego kariera rozpoczęła się też nie ok. 40 r. p.n.e., ale ok. 30 r. p.n.e.[96], jakkololwiek Duncan Fishwick jej początki umiejscawia w latach 40–36 p.n.e., okresie, w którym zarządzał Afryką M. Emiliusz Lepidus[97]. Jako fundacje kolonialne zarówno Clipea, jak i Curubis wpasowywałyby się dobrze w akcję kolonizacyjną Cezara w Afryce[98]. Z tego właśnie względu ostatecznie to któremuś z tych dwóch ośrodków próbowano przypisać, najwyraźniej pocezariańską, tytulaturę colonia Iulia Pia Paterna, znaną z monet z czasów Augusta. M. Amandry zwracając uwagę, że egzemplarz opublikowany w 1915 r. „a été trouvé à Néapolis/ Nabeul, plus près donc de Curubis que de Clipea", stwierdzał, iż „il est tentant d'attribuer les séries signées C. I. P. à cette ville"[99]. Samo miejsce odnalezienia owej monety nie pozwala kategorycznie rozstrzygnąć, który z ośrodków nosił miano colonia Iulia Pia Paterna, stąd zasadnym wydaje się to, że przywołany autor pytanie to pozostawił otwartym, dodając, iż „(…) seules de nouvelles découvertes épigraphiques pourront résoudre ce problème"[100].

Choć nadal nie natrafiono na znaleziska archeologiczne pozwalające definitywnie określić tożsamość ośrodka, który na monetach określany jest jako colonia Iulia Pia Paterna, dotychczasowe zabiegi mające na celu jego zidentyfikowanie pokazują, że źródłem błędnej atrybucji nazwy bądź tytulatury dynastycznej może być błędny odczyt inskrypcji, w przytoczonym przypadku części legendy monetarnej, zapisanej z zastosowaniem monogramu. Analogiczna sytuacja wystąpiła w przeszłości w odniesieniu do innej znanej z monet kolonii julijskiej. Na awersach przywołujących ją numizmatów wyobrażono głowę Augusta wraz z legendą PRINCEPS FELIX. Rewersy zawierały legendy VE TER COLONIA IVLIA II VIR[101] i COLONIA IVLIA II VIR VE TER[102]. Zapis VE mający formę monogramu, M. Grant interpretował jako ALE, powołując się przy tym na egzemplarz przechowywany w Berlinie, z

---

[96] GASCOU 1984: 113. Wspomniane duowiraty Philerosa J. GASCOU (1984: 115) datuje na rok „25, ou plutôt 24 (?) oraz „18 (?)" p.n.e.

[97] FISHWICK 2013: 213.

[98] A. C. PALLU DE LESSERT (1912: 44) pisał o nich „ce sont ces colonies secondaires, ces «filiales» de Carthage (…)". Por. VITTINGHOFF 1952: 59, 84. Clipea, tak jak Kartagina, miała przynależeć do *tribus Arnensis*. GHALIA 2015: 1344.

[99] AMANDRY 1990: 66.

[100] AMANDRY 1990: 66. Por. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 195; FANTAR, BEN SLIMANE, SPANU, ZUCCA 2015: 485.

[101] RPC I 4082.

[102] RPC I 4083.

106:2697912612

którego rzekomo odczytać można było nawet zapis ALEX[103]. Na podstawie przywołanego odczytu uczony ten wysunął hipotezę, iż kolonią, z którą należy łączyć te emisje, była Aleksandria w Troadzie. Atrybucja ta wydaje się jednak mylna, gdyż jak zauważają redaktorzy pierwszego tomu wydawnictwa *Roman Provincial Coinage* „the legible specimens are clear: the correct interpretation is VE: this is the name of the first duovir, the second being TER(entius?)"[104]. Tak jak w przypadku wymienionej wcześniej kolonii z przydomkami Iulia Pia Paterna, ustalenie tożsamości owego ośrodka jest obecnie niemożliwe, niemniej i tu geografia znalezisk, jak również cechy stylistyczne owych emisji, stanowią przesłanki przy określaniu jej przybliżonej lokalizacji. Friedrich Imhoof-Blumer wymieniał przywołane monety wśród emisji miejscowości Pella w Macedonii[105]. Uczonym, który wskazał na ich małoazjatycką proweniencję, był Hugo Gaebler. Ów numizmatyk wnosił tak głównie na podstawie cech stylistycznych odnośnych monet, kiedy miejsce odnalezienia niektórych znanych mu egzemplarzy było niemożliwe do ustalenia. H. Gaebler przypuszczał, że odnośna kolonia położona być mogła nad morzem, gdzieś na południu Azji Mniejszej, przy wybrzeżu syryjsko-fenickim[106]. Przypuszczenie to okazało się generalnie słuszne, jako że obecnie na podstawie geografii znalezisk i cech fizycznych wspomnianych emisji domniemywa się lokalizacji owej julijskiej kolonii na terenie Cylicji[107]. Przesłanką jaką brano pod uwagę przy próbie dokładniejszego jej umiejscowienia była też oryginalna legenda awersu stosownych monet, PRINCEPS FELIX. Henri Seyrig wychodząc z założenia, że numizmaty te nie odnoszą się do jakiejś nieznanej skądinąd kolonii, ale znanej skądinąd, wskazywał na kolonię Klaudiopolis – Ninika jako na jedyną kolonię na terenie Cylicji w początkach pryncypatu. W jego opinii przydawka FELIX odnoszona na tych monetach do princepsa miałaby jednocześnie związek z tytulaturą tejże kolonii, zawierającą identyczny epitet[108].

Błędy w odczytach inskrypcji na nośnikach nazw dynastycznych, sytuacja jaka wystąpiła w przypadku monet, na których przywołane zostały afrykańska Colonia Iulia Pia Paterna oraz (najwidoczniej) cylicyjska Colonia Iulia, jak można było zaobserwować,

---

[103] Zob. GRANT 1946: 244.

[104] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 598. Por. LAFFI 2007: 179.

[105] IMHOOF-BLUMER 1883: 89.

[106] Zob. GAEBLER 1902: 186–187. Por. GRANT 1946: 244.

[107] Por. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 598 („Find spots and fabric indicate Cilicia, probably Cilicia Pedias …").

[108] Zob. SEYRIG 1969: 51.

107:6050366438

prowadzić mogą do błędnych atrybucji dynastycznych nazw i przydomków miejscowości. Jednak błędne atrybucje tych ostatnich mogą też wynikać z błędnych zapisów zamieszczonych na samych nośnikach – efektu omyłek grawerów bądź kamieniarzy. W przypadku artefaktów wytwarzanych w stosunkowo dużej liczbie – a za takie uznać można monety – istotne znaczenie przy atrybucji przywoływanych przez nie nazw i przydomków może mieć zwrócenie uwagi na częstotliwość występowania błędnych zapisów. Bardzo instruktywna jest pod tym względem grupa monet, na których przywoływana jest (w taki lub mniej czy bardziej podobny sposób) COL MET ANTONINIANA AVR ALEX – zdaniem Edwarda Dandrowa, datującego owe numizmaty na samodzielne rządy Karakalli, „Colonia Metropolis Antoniniana Aurelia Alexandria”[109]. Przynajmniej część monet, na których wzmiankowana jest owa kolonia, umiejscawiana tradycyjnie na obszarze Mezopotamii, J. H. von Eckhel przypisywał ośrodkowi Karrhai. Atrybucja takowa oparta była na pewnym egzemplarzu, który austriacki duchowny i numizmatyk wzmiankował wśród numizmatów rozpatrywanej grupy w swojej *Doctrina numorum veterum.* Na jego rewersie umieszczono legendę COL AVR METROPOL ANTONINIANA CA[110]. Z kolei Théodore E. Mionnet monetę z wizerunkiem Karakalli i legendą rewersu przytoczoną jako (tu i dalej zacytowano jego własny zapis) „COL MET ANTONINIANA AVR ALEX (*sic*)” wymienił w swojej *Description de médailles antiques, grecques et romaines* wśród monet miejscowości Bostra[111]. Tej ostatniej przypisywał też jednocześnie inne egzemplarze z wyobrażeniem Karakalli, na których rewersach czytelne miały być legendy „…… MET ANTONINIANA AVR B” (którą to inskrypcję opatrzył komentarzem: „id est, Aurelia Bostra”)[112], „COL MET ANTONINIANA AV B”[113] i „COL MET ANTONINIANA AV B ALEX”[114], zaświadczając przy tym, iż na pewnym egzemplarzu toponim miał być nawet przytoczony *in extenso*, „ANTONINIANA AL COL AVR METRO BOSTRA”[115]. W tym samym dziele T. E. Mionnet łączył z ośrodkiem o nazwie Zaytha (Zaitha) numizmaty z wizerunkiem Karakalli, których rewersy zawierać miały zapisy „COL MET

[109] DANDROW 2016: 183. Przytoczono tu tytulaturę kolonii, która jest na tych monetach poświadczona w możliwie pełnej i pozbawionej omyłek formie, jednak zdecydowana większość numizmatów, o których mowa, nie posiada wszystkich jej komponentów. Legendy monet tej kolonii są łacińskie, ale w zapisie stosowane są również litery greckie.

[110] VON ECKHEL 1794 [vol. III]: 508.

[111] MIONNET 1837 [t. 8]: 384 (nr 9).

[112] MIONNET 1837 [t. 8]: 385 (nr 10).

[113] MIONNET 1837 [t. 8]: 385 (nr 12).

[114] MIONNET 1837 [t. 8]: 385 (nr 13).

[115] MIONNET 1837 [t. 8]: 385 (nr 14).

108:4752919911

ANTON AVR ALEX”[116], „…….. ANTONINI MA AV”[117], „COL MET …...NA AVR”[118], „COL MET ANTONINIANA”[119] oraz „COL ME ANTONINIAN”[120]. Przypisanie przez T. E. Mionneta monet omawianej grupy dwóm różnym ośrodkom miało pewne reperkusje w badaniach nad nazwami i przydomkami miejscowości cesarstwa rzymskiego, jako że w ich zestawieniu B. Galsterer-Kröll, powołując się właśnie na francuskiego numizmatyka, wymieniała kolonialną tytulaturę ośrodka Zaytha[121]. Łączeniu monet z wizerunkiem Karakalli, na których przywoływana jest COL MET ANTONINIANA AVR ALEX, z miejscowością Bostra kategorycznie przeciwstawił się już Louis Félicien J. C. de Saulcy (tak jak J. H. von Eckhel postulujący powiązanie ich z ośrodkiem Karrhai)[122], a George F. Hill odnosząc się do przytoczonych przez T. E. Mionneta odczytów uzasadniających takową atrybucję (egzemplarze z pojedynczą literą B i toponimem BOSTRA) stwierdzał, że „these readings, so far, entirely lack confirmation”[123]. Jednocześnie G. F. Hill zwrócił uwagę, że wiązanie odnośnych emisji z miejscowością Bostra gmatwałoby historię ostatniego ośrodka, gdyż jeśli przyjąć, że uzyskanie przezeń tytułu metropolis związane było z Karakallą, to jak wytłumaczyć „ponowne” pojawienie się owego tytułu na monetach dopiero za Filipa Araba?[124] Do obiekcji G. F. Hilla dodać można jeszcze to, że podobne pytanie trzeba by sformułować w odniesieniu do rangi kolonii – jako taka miejscowość ta poświadczona byłaby „ponownie” na monetach Sewera Aleksandra[125]. Co się tyczy sięgającej J. H. von Eckhela atrybucji odnośnych emisji miejscowości Karrhai, to ta utrzymywała się znacznie dłużej, opierając się na wspomnianym już i przechowywanym w Kunsthistorisches Museum w Wiedniu egzemplarzu z legendą rewersu zakończoną literami CA. To, że przywoływaną przez omawiane monety tytulaturę COL MET ANTONINIANA AVR ALEX należy łączyć nie z ośrodkiem Karrhai, ale Edessą zdają się potwierdzać przywoływane już teksty syryjskie odnalezione w i w pobliżu Dura – Europos. W dokumencie wydzierżawienia nieruchomości wziętych w zastaw z 242 r. Edessa

[116] MIONNET 1837 [t. 8]: 419 (nr 85).

[117] MIONNET 1837 [t. 8]: 419 (nr 86).

[118] MIONNET 1837 [t. 8]: 419 (nr 87).

[119] MIONNET 1837 [t. 8]: 419 (nr 88).

[120] MIONNET 1837 [t. 8]: 419 (nr 89).

[121] GALSTERER-KRÖLL 1972: 83, 138 (nr 524).

[122] DE SAULCY 1874: 366.

[123] HILL 1916: 137.

[124] HILL 1916: 137.

[125] Zob. RPC VI (nry tymcz.) 9336–9337. Por. BOWERSOCK 1983: 121.

109:2182189335

wymieniona jest jako ’NTWNYN’ ’DYS’ ’NṢYḤT’ ’QLWNY’ MṬRPWLS ’WPLY’ ’LKSNDRY’[126]. Identyczną tytulaturę poświadcza papirus dokumentujący sprzedaż niewolnicy z 243 r.[127]. Niezależnie od tego istnieje poważna przesłanka by wątpić, by litery CA występujące w zakończeniu legendy rewersu wiedeńskiego egzemplarza odnosiły się do miejscowości Karrhai. Wspomniany E. Dandrow poddał analizie 230 egzemplarzy monet omawianej grupy, do których sporządzenia, jak ustalił, użyto przynajmniej 87 stempli awersów i 150 stempli rewersów. Swoją próbę podzielił na pięć grup na podstawie ikonografii i legendy rewersów. Egzemplarz wiedeński zaliczał się do drugiej z wydzielonych przezeń grup, którą wyróżnia przywołanie tytulatury kolonii jako COL AVR METROPOLI ANTONINIANA (lub podobnie). Po przeanalizowaniu przezeń występowania błędów grawerów w legendach badanej próby okazało się, że ogółem 38,7% stempli rewersów wykazywało błędy w dwóch ostatnich literach legendy, podczas gdy w grupie drugiej, wyłączywszy egzemplarz wiedeński, odsetek pomyłek na stemplach rewersów w dwóch ostatnich literach legendy sięgał 56%[128]. Trudno nie zgodzić się z konkluzją tego autora, że „it is more likely that CA is an error rather than an abbreviation for Carrhae”[129].

Rzeczą symptomatyczną jest, że przywoływane dotąd przykłady nazw i przydomków, których atrybucja nastręczała bądź nastręcza nadal trudności, to te, których nośnikami są monety. Przyczyny stosunkowo częstych trudności z atrybucją nazw i przydomków miejscowości poświadczonych na monetach łączą się z sygnalizowaną już specyfiką numizmatów jako nośników dynastycznego nazewnictwa, zastrzec należy jednak, że naturalnie nie oznacza to by przywołane problemy dotyczyły tylko tej jednej kategorii źródeł, ani by specyfika innego rodzaju nośników nazw dynastycznych nie prokurowała sobie właściwych trudności. Godny uwagi jest w tym miejscu nośnik nieco większych rozmiarów niż moneta. Mowa o przenośnym zegarze słonecznym o średnicy 110 mm, przechowywanym w British Museum. Zważywszy, że uwzględnia Konstantynopol, mógł on zostać sporządzony najwcześniej w IV w. Wymienia się na nim rozmaite kategorie w sumie 36 nazw geograficznych, nazwy krain, wysp i miast, zaznaczając przy tym informacje odnoszące się do ich szerokości geograficznej. O ile wcześniej przywołane zostały przykłady problemów z

[126] Zob. DRIJVERS, HEALEY (ed.) 1999: 243 (tekst dolny, l. 4). Por. MILLAR 1993: 479; ROSS 2001: 58; DANDROW 2016: 200.

[127] DRIJVERS, HEALEY (ed.) 1999: 232 (tekst dolny, l. 4) = *PDura* 28. Por. MILLAR 1993: 479–480; ROSS 2001: 58; DANDROW 2016: 200.

[128] Zob. DANDROW 2016: 184, 195–196.

[129] DANDROW 2016: 195–196.

110:5199034582

odczytem pewnych zapisów, o tyle warto odnotować, że poprawiony odczyt inskrypcji tego zegara możliwy był dzięki wykorzystaniu metody tzw. obrazowania z przekształceniem odbicia (reflectance transformation imaging, RTI)[130], która w odniesieniu do tych pierwszych stanowić może na przyszłość pewne remedium. Specyfika owego zegara jako nośnika nazewnictwa miejscowości wiąże się z podaniem (abstrahując od precyzji informacji) szerokości, przy braku wskazania długości geograficznej. Otóż wymieniony jest w nim toponim N[E]OKAIΣO, przy którym podano wartość liczbową MΔ. Wskazówką co do lokalizacji ośrodka, noszącego najwyraźniej miano Neocezarei, jest to, że wymieniono go pomiędzy Azją i Armenią, co wykluczałoby raczej Neocezareę w Syrii[131]. Pomimo to podana przy owym ośrodku wartość MΔ nie pozwala jednoznacznie wskazać, do której Neocezarei przywołane świadectwo się odnosi. Jak zauważają wydawcy skorygowanego odczytu inskrypcji zegara, George Bevan, Daryn Lehoux oraz Richard Talbert, „of the two known cities in Asia Minor so named, the one that was metropolis of Pontus Polemoniacus (actual latitude 40 30) might be more readily expected"[132]. Prócz tej Neocezarei, znanej też jako Kabira (τὰ Κάβειρα), w Lydii ulokowana była miejscowość Filadelfia, która najwyraźniej przyjęciem (dodatkowej?) nazwy Neocezarea upamiętniła pomoc otrzymaną od Tyberiusza po trzęsieniu ziemi w 17 r. n.e.[133]. Wspomniani wydawcy inskrypcji zegara zauważają, że „poszukiwany" ośrodek „(…) must have been situated approximately between latitude 40 00 and 40 30", konkludując, iż niezależnie o którą Neocezareę chodzi, w odniesieniu do tej zaznaczonej na zegarze z British Musuem „the sundial's associated latitude figure 44 is puzzlingly high, and it can hardly be an engraver's error when preceded by Asia 43 and followed by Armenia 44"[134]. Pomimo to skłonność, z jaką G. Bevan, D. Lehoux oraz R. Talbert, są gotowi widzieć w odnośnym ośrodku raczej stolicę Pontu Polemoniackiego znajduje pewne uzasadnienie. Otóż przesłanką za takim rozwiązaniem jest to, że zegar zdaje się wymieniać raczej ośrodki o większym znaczeniu. Jeśli zaznaczono na nim tylko kilka miasta Azji Mniejszej[135], prócz wspomnianej Neocezarei, Antiochię (którą

---

[130] BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 221–223, 226

[131] *Not. dign.* [*or*.] XXXIII 26; Procop. *Aed*. II 9, 10. 18. Owa Neocezarea lokalizowana jest na terenie Dibsi Faradż nad Eufratem (ob. Syria). Por. HARPER 1980: 327–328.

[132] BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 225.

[133] Por. CLARK 2020: 127–129.

[134] BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 225.

[135] G. BEVAN, D. LEHOUX, R. TALBERT (2013: 225) stwierdzają, że „it would seem that only two cities in Asia Minor appear in the British Museum sundial's list", wymieniając Antiochię w Pizydii i Neocezareę. Na zegarze jednak wymieniony jest też Tars, podczas gdy oznaczenie szerokości geograficznej odnoszące się do Abydos (MA

111:7194327945

przywołani wydawcy identyfikują jako Antiochię w Pizydii), Abydos i Tars, to miejscowość Kabira wydaje się stanowić optymalnego kandydata, z którym odnośną nazwę można by łączyć.

Problemy z atrybucją dynastycznych nazw i przydomków miejscowości poświadczonych w inskrypcjach dotyczą w szczególności nazw mających homonimy, występujących w napisach, których lokalizacja czy miejsce odnalezienia, jak również treść, nie dostarczają dostatecznych wskazówek by definitywnie określić tożsamość wymienionych w nich ośrodków. Warto przywołać w tym miejscu pewne zapisy cytowanych już *laterculi praetorianorum*. W wykazie z 204 r. n.e. niejaki [---] C(ai) F(ilius) VLP(ia) VALENS wiązany jest z miejscowością NICO[p(olis)][136]. W innym, datowanym na ostatni kwartał III w., z miastem NICOPO(lis) łączony jest M(arcus) AVR(elius) M(arci) F(ilius) VLP(ia) PROVINCIA(lis)[137]. Jednakowo brzmiący toponim przywoływany jest przy nazwiskach czterech żołnierzy w przywołanym już wykazie pretorianów odkrytym na terenie Monte Sacro w Rzymie. Również i w tym przypadku *cognomen* całej czwórki poprzedza zapis VLP(ia)[138]. Odnosząc się do dwóch pierwszych inskrypcji G. Forni stał na stanowisku, iż wymienioną w nich Nikopolis mogła być albo Nikopolis nad rzeką Mestos (Tracja), albo Nikopolis nad rzeką Istros (Dolna Mezja)[139]. Mimo że to nie wszystkie ośrodki noszące takową nazwę w granicach cesarstwa ograniczenie wyboru do wskazanej dwójki wydaje się uzasadnione. Jak sygnalizowano, następstwem tzw. reformy Septymiusza Sewera ze 193 r. n.e. była służba w szeregach gwardii pretoriańskiej wielu żołnierzy pochodzących z terenów bałkańskich. Jeśli jednak G. Forni nie brał pod uwagę w odniesieniu do dwóch pierwszych wykazów wszystkich Nikopoleis leżących na Bałkanach (pozostaje jeszcze przynajmniej epirocka Nikopolis), to uzasadnia to fakt, że *cognomen* żołnierzy wymienionych w dwóch pierwszych inskrypcjach (a identyczna sytuacja ma miejsce w trzeciej) poprzedza zapis VLP(ia). Niezależnie od tego czy identyfikować go jako *pseudotribus* czy przydomek miejscowości, zaznaczyć należy, że przywodzi on na myśl cesarza Trajana. Tymczasem to właśnie z działalnością miastotwórczą Trajana w prowincjach naddunajskich związana była fundacja obu wspomnianych Nikopoleis,

---

= 41) nakazuje myśleć o ośrodku w Troadzie, nie w Górnym Egipcie (zob. BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 222–223).

[136] CIL VI 32523.

[137] CIL VI 32624. Por. EDCS-24200404 (datacja: 275–300 n.e., 12.06.2024).

[138] BENEFIEL 2001: 225–226. Przywołani żołnierze to (przytaczając zapis wydawczyni inskrypcji): „M(arcus) Aurel(ius) M(arci) f(ilius) Ulp(ia) Solanus Nicop(oli)", „M(arcus) Aurel(ius) M(arci) f(lius) Ulp(ia) Potitus Nicop(oli)", „M(arcus) Aurel(ius) M(arci) f(lius) Ulp(ia) Veranus Nicop(oli)" oraz „M(arcus) Aurel(ius) M(arci) f(ilius) Ulp(ia) Paternus Nicop(oli)".

[139] FORNI 1985: 94.

112:3047177804

zarówno tej w Tracji, jak i tej w Mezji Dolnej[140]. Dla obu poświadczony jest przydomek Ulpia[141]. Choć ustalenie tożsamości ośrodków, do których odnoszą się w przytoczonych ustępach *laterculi praetorianorum*, nie jest możliwe, zauważyć należy, że wymienione w nich *pseudotribus* bądź przydomki miejscowości dostarczają w ich przypadku przesłanki pozwalającej zawęzić obszar poszukiwań miejscowości, która nosiła identyczne miano jak inne miasta cesarstwa.

Homonimiczność części dynastycznych nazw miejscowości stanowić może problem przy atrybucji tego rodzaju toponimów poświadczonych w tekstach literackich, o ile kontekst, w jakim te zostały w nich wymienione, nie dostarcza przesłanek, pozwalających zidentyfikować noszące je ośrodki. Tak jak przynajmniej w części wcześniej rozpatrywanych przypadków, niekiedy można się zastanawiać czy wskazówki, jakimi się przy tym dysponuje, uznać można za dostateczne. By zostać przy nazwie Nikopolis, warto tu się odwołać do pewnego passusu z komentarza do Platońskiego dialogu Πολιτεία, którego autorem był Proklos zwany Diadochem[142]. Przywołany jest w nim niejaki Eurynus, który pochowany został niedaleko Nikopolis, by po 15 dniach powrócić rzekomo do życia. Proklos przytacza to cudowne zdarzenie powołując się na Naumachiosa Epirotę, przywołując jednocześnie, również w oparciu o Naumachiosa, dwóch innych przywróconych ze śmierci do życia, Polikrytosa z Etolii oraz Rufosa (Rufusa) z Filippi. Pomimo że w tekście nie stwierdza się tego *explicite*, to gdyby chcieć wskazać, którą Nikopolis w nim przywołano, z dwóch względów nasuwać może się na myśl epirocka Nikopolis: 1) z Epiru pochodził Naumachios, 2) dwaj „zmartwychwstali" pochodzili z pobliskich krain, Etolii i Macedonii. Wydaje się jednak, że w tym przypadku stwierdzenie, że Nikopolis, o której mowa, leżała „najprawdopodobniej" w Epirze byłoby nazbyt daleko idące.

---

[140] Zob. TOPALILOV 2007: 622; TOPALILOV 2018 a: 340; BOTEVA 2014: 195, 198; MROZEWICZ 2018: 185–186; LOZANOV 2020: 66.

[141] Tytułem przykładu: BMC *Thrace* 1–2. RPC IV/1 (nr tymcz.) 7417 (Nikopolis nad Mestos); AE 1902, 105. 1926, 90. IGRR I 575 (Nikopolis nad Istros).

[142] Procl. *In R*., vol. II, p. 115 (ed. W. Kroll).

113:1236567525

Rozdział IV
Problemy z identyfikacją eponimów

Odrębna grupa problemów łączących się z badaniem dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego związana jest z ustalaniem tożsamości osób od których imion derywowano stosowne nazwy i przydomki. W niektórych przypadkach źródła zawierają w tym względzie sprzeczne informacje. Tytułem egzemplifikacji Hermiasz Sozomen twierdzi, że leżąca w Palestynie miejscowość Maiuma, port ulokowany w pobliżu Gazy, otrzymała od Konstantyna Wielkiego status miasta oraz nazwę Κωνσταντία, w której upamiętniony miał zostać niewymieniony z imienia „najdroższy z synów" (ὁ τιμιώτατος τῶν παίδων) cesarza[1]. Euzebiusz z Cezarei[2] oraz Sokrates Scholastyk[3] sugerują natomiast, że osobą upamiętnioną w nowym mianie ośrodka (Κωνστάντεια u pierwszego, Κωνσταντία u drugiego) była przyrodnia siostra Konstantyna, Flawia Julia Konstancja (Flavia Iulia Constantia)[4]. Analogicznie relacja Jana Malalasa[5] wskazywałaby, iż mezopotamska Maximianopolis (Antiochia/ Tella) została dotknięta kataklizmem naturalnym (najwyraźniej trzęsieniem ziemi[6]), a następnie odbudowana przez Konstantyna Wielkiego i obdarzona ku jego czci mianem Κωνσταντίνα. Teofanes Wyznawca pod rokiem 5832 „od stworzenia świata" (339/ 340 r. n.e.) informuje, że Ἀντωνίου πόλις, w czym należy chyba dopatrywać się nazwy Antoninopolis[7] (i kolejnego dynastycznego miana jakie w swojej historii nosił ośrodek Tella), przybrała nazwę Κωνσταντία od imienia

[1] Sozom. *Hist. eccl*. II 5, 8 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen). Por. Sozom. *Hist. eccl.* V 3, 6 (ὁ παῖς, ed. J. Bidez, G. C. Hansen).

[2] Euseb. *Vit. Const*. IV 38

[3] Socrates *Hist. eccl*. I 18.

[4] Byłby to najwyraźniej honor pośmiertny. POHLSANDER 1993: 164.

[5] Malal. XIII 12.

[6] Por. GUIDOBONI 1994: 249.

[7] Por. Amm. Marc. XVIII 9, 1 (*Antoninupolis*).

114:2733058019

Konstancjusza II[8]. Z przekazem tym wydaje się zgodne wcześniejsze jeszcze (VI w.) *Chronicon Edessenum*, wskazujące na odbudowę miasta przez drugiego z trzech synów Konstantyna i Fausty[9]. W przypadku tych i podobnych rozbieżności źródeł narracyjnych, abstrahując od oceny wiarygodności ich autorów, istotne znaczenie przy określaniu osoby eponima może posiadać skonfrontowanie stosownych przekazów z (o ile te są dostępne) wynikami badań archeologicznych czy świadectwami inskrypcji bądź numizmatów. Sytuacje, w których źródła literackie łączą określone toponimy z różnymi cesarzami, występują jednak stosunkowo rzadko. Znacznie częściej w materiale źródłowym wymieniane są określone nazwy i przydomki o charakterze dynastycznym przy braku bezpośredniej informacji względem tego, od czyich imion zostały derywowane. Niejednokrotnie wskazanie eponima w takiej sytuacji rodzi poważne trudności – szczególnie, gdy niepewna jest datacja relewantnego nośnika.

Zauważyć należy, że ustalanie tożsamości osób, od których imion zostały utworzone nazwy i przydomki ośrodków cesarstwa rzymskiego wchodzi w zakres etymologii odnośnych toponimów, jednak ich etymologia stanowi zagadnienie szersze, gdyż obejmuje również pochodzenie tych komponentów nazw miejscowych, które nie upamiętniają cesarzy lub bliskich im osób (np. celtyckich zakończeń jak *-briga*, *-dunum* czy *-magus*). Ustalenie tego, od kogo pochodzi dany toponim bądź tytuł ośrodka, ma często kluczowe znaczenie w badaniach nad kolonizacją, municypalizacją czy polityką urbanizacyjną prowadzoną w cesarstwie rzymskim. Prawidłowe wskazanie eponima miejscowości nie zawsze musi jednak oznaczać, że określony cesarz fundował dany ośrodek, podniósł jego status prawny czy obdarzył go pewnymi dobrodziejstwami, nie musi też oznaczać, że przywołująca go nazwa czy przydomek zostały przyjęte za jego życia. Numizmatycznie poświadczone jest, że colonia Aelia Capitolina przyjęła przydomki Commodiana Pia Felix. Jednak nie występują one na jej monetach za rządów Kommodusa, a pierwszy raz przywoływane są na tych z wizerunkiem Gety jako cezara[10]. Pewne inskrypcje (jedna datowana na 213 r. n.e.) poświadczają dla sycylijskiego Lilybaeum tytulaturę colonia Helvia Augusta[11]. Na dwóch innych, w tym jednej z 205 r. n.e., zarejestrowana jest z kolei colonia Helvia Ricina. Jedna z nich uzupełnia tą tytulaturę

[8] Theophan. *Chronogr.* I p. 36 (ed. C. de Boor).

[9] *Chron. Edess*. p. 5 ed. I. Guidi (661 r. n.e., tłum. łac.). W kwestii datacji kroniki na połowę VI w. zob. COWPER 1864: 28–29.

[10] RPC V/3 (ID) 1716, 1731–1732, 1777. Por. KADMAN 1959: 139.

[11] CIL X 7205, 7228 (213 n.e.).

115:5262383603

przydomkiem brzmiącym identycznie jak cesarskie *cognomen*, Pertinax[12]. Zważywszy krótki czas rządów Helwiusza Pertynaksa (87 dni), wydaje się, że, również w przypadku tych dwóch kolonii wątpić można by ich przydomki zostały nadane przez tego, kogo miały upamiętniać – w szczególności, że jeden z przywołanych napisów „helwijska" kolonia Ricina dedykowała Septymiuszowi Sewerowi jako *conditori suo*[13].

Sytuacje, w których przydomki ośrodków pochodzą najwyraźniej od poprzedników cesarzy, za których rządów je przyjęto, wydają się jednak stosunkowo rzadkie. O wiele częściej badacze usiłując wyprowadzić z nomenklatury miejscowości wnioski dotyczące jej fundacji, zmiany statusu prawnego bądź dobrodziejstw otrzymanych z rąk cesarza, zakładają, iż owe istotne w życiu wspólnoty wydarzenia miały związek z działalnością władcy, od którego imienia zapożyczono określony przydomek. Przykładu w tym względzie dostarczać może wzmiankowany już *casus* Cillium, przy którym zwolennicy hipotezy o nadaniu tej miejscowości rangi *municipium* w epoce Flawiuszów powołują się na zapis ELA/ FLA, interpretowany jako tytuł ośrodka. Jeżeli przyjąć, że jest to przydomek Cillium, to wymieniający go *laterculus militum* z Lambaesis dostarczałby przykładu sytuacji, w których materiał źródłowy zawiera dynastyczne nazwy lub przydomki ośrodków, przy braku informacji, od kogo zapożyczone zostały te ostatnie. Jak sygnalizowano, sytuacje takie stanowią źródło powtarzających się problemów przy próbach ustalenia tożsamości eponimów. Ich przyczyna tkwi jednocześnie w homonimiczności tych ostatnich. Dość wspomnieć, że imię rodowe Iulius mogło być etymonem dla toponimów pochodzących od postaci takich jak Cezar, August, Tyberiusz czy Kaligula, ale też Maksymin Trak, Werus Maksymus, Filip Arab czy Filip II. „Kandydatów" na eponimów dla nazw związanym z tym imieniem jest nawet więcej, jeśli wspomnieć tylko takie postaci jak córkę Tytusa Julię (Iulia Titi), Julię Domnę, wspomnianą już córkę Konstancjusza Chlorusa i Teodory a przyrodnią siostrę Konstantyna Wielkiego, Flawię Julię Konstancję, czy też matkę tego ostatniego Helenę (Flavia Iulia Helena)[14]. Nazwy wywodzące się od *gentilicium* Klaudiuszów lub *cognomen* Nero mogą wywodzić się teoretycznie zarówno od Klaudiusza, jak i Nerona, przy czym te pierwsze mogą

[12] CIL IX 5747 (205 n.e.), 5755.

[13] CIL IX 5747. Por. SILVESTRINI 2011: 460; BERTOLAZZI 2020 b: 37, 40. W przypadku Lilybaeum, spotkać można się też jednak z opinią, która nie wyklucza nadania statusu kolonii przez Helwiusza Pertynaksa. Zob. PRAG 2010: 306 („Lilybaeum appears to have been made a colonia only in 193 AD, by Pertinax [...]").

[14] Zob. CIL VI 1134. Por. KAJAVA 1985: 41.

116:6185876472

też mieć związek z Klaudiuszem II Gockim[15] (a teoretycznie również z cesarzami Kwintyllusem i Tacytem). Nazwy i przydomki derywowane od imienia rodowego Flawiuszów wskazywać mogą fundacje Wespazjana, Tytusa lub Domicjana, mogą też jednak pochodzić od drugiej dynastii Flawiuszów, rodu Konstantyna Wielkiego – by pominąć późniejszych cesarzy – Flawiuszów (jak Walens, Teodozjusz Wielki czy Romulus Augustulus) czy postaci takie jak Odoaker czy Teodoryk Wielki[16]. Wydawać by się mogło, że, w przeciwieństwie do nich, przydomki derywowane od *cognomina* Nerwy lub Trajana, bądź *gentilicium* tego ostatniego, posiadać muszą związek z tymi cesarzami (choć w przypadku *cognomen* Trajana wspomnieć można Trajana Decjusza[17]). Pomimo to, przynajmniej w odniesieniu do ośrodka Topeiros w Tracji, sformułowano hipotezę (o czym będzie jeszcze mowa), że przyjęcie przydomka Ulpia mogło w rzeczywistości nie posiadać związku z Trajanem[18]. Przydomki kolonii i municypiów pochodzące od imienia rodowego Aelius wiązane są na ogół z Hadrianem[19], choć, przynajmniej na pierwszy rzut oka, mogłyby wskazywać na Antoninusa Piusa czy Kommodusa, który współrządził z Markiem Aureliuszem (177–180) jako L. Aelius Aurelius Commodus, a do identycznego zestawu imion powrócił w 191 r. n.e[20]. Nazwy i przydomki miejscowości wywodzące się od *cognomen* Hadriana wiązane są zazwyczaj z tym cesarzem[21], jakkolwiek po adopcji nosił je również Antoninus Pius. Jednym z następstw ogłoszenia (fikcyjnej) adopcji Septymiusza Sewera przez Marka Aureliusza[22] było to, że nomenklatura Sewerów powielała elementy tej związanej z Antoninami, *gentilicium* Aurelius i *cognomen* Antoninus, a zwyczaj przybierania imion cenionych poprzedników kontynuowało wielu późniejszych cesarzy. Rodowe imię Aurelius, noszone przed adopcją przez Antoninusa Piusa, nosił jego następca Marek Aureliusz oraz 14 innych cesarzy do początków IV w.[23], imię Antoninus zaś 5 cesarzy i

[15] Związek z Klaudiuszem II Gockim wykazuje najwyraźniej przynajmniej libijska Klaudiopolis-Cyrena. Zob. AE 1934, 257 (268/269 n.e.).

[16] Zob. MÓCSY 1964: 257–269. Por. PROSTKO-PROSTYŃSKI (2013: 96).

[17] Por. KLUCZEK 1999 a: 78.

[18] Zob. TOPALILOV 2022 b.

[19] Por. JURKOWSKI 2023 d: 29–36.

[20] Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 140–141.

[21] Por. LE GLAY 1976: 357–358; BOATWRIGHT 2000: 105; JURKOWSKI 2023 d: 31.

[22] Zob. CIL VIII 9317. Por. SYME 1971: 79; PISTELLATO 2022: 138.

[23] Lucjusz Werus, Kommodus, Karakalla, Heliogabal, Sewer Aleksander, Klaudiusz II Gocki, Kwintyllus, Probus, Karus, Karynus, Numerian, Dioklecjan, Maksymian Herkuliusz, Maksencjusz (choć trzech ostatnich nosiło również imię Waleriuszy). Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 135, 140–141, 156, 165, 171, 222, 224, 244, 248, 250, 252, 257, 262, 279. Pominięto postacie nie zaliczane zwyczajowo w poczet cesarzy, takie jak Waballat z Palmyry,

117:3719412856

1 cezar[24]. O ile powtarzanie się imion cesarzy okresu wczesnego pryncypatu, rządzących (mówiąc w pewnym uproszczeniu) w okresie względnej stabilizacji politycznej i prosperity miast, nastręczać może pewne problemy przy ustalaniu eponimów miejscowości, o tyle można zauważyć, że praktyka przybierania imion cenionych poprzedników przez władców rządzących w latach częstych wojen i uzurpacji, dewaluacji autorytetu władzy cesarskiej oraz zarysowującego się kryzysu miast (znowu zastrzegłszy symplifikację), nie niosła ich za sobą aż tylu. Obrazować mogą to epitety ośrodków derywowane od *cognomen* Septymiusza Sewera. Prócz założyciela dynastii seweriańskiej nosili je Karakalla (po zamordowaniu Gety), Makryn, Diadumenian, Sewer Aleksander, Filip II i Sewer II[25]. Teoretycznie ośrodki posiadające w swojej tytulaturze przydomki odeń utworzone mogły je otrzymać od każdego z tych władców. W praktyce nic nie wskazuje nie tylko by jakiś ośrodek nosił przydomek pochodzący od *cognomen* Severus i upamiętniający Makryna, Diadumeniana, Filip II czy Sewera II, ale nie jest też pewne czy jakiś ośrodek nosił takowy epitet pochodzący od Karakalli lub Sewera Aleksandra. Problem homonimiczności eponimów może się też łączyć z problemem dużego podobieństwa imion tych ostatnich – jak ma to miejsce w przypadku członków rodu Konstantyna Wielkiego[26]. Określanie tożsamości eponima miejscowości, o ile nie jest on wskazany w źródłach *explicite*, wymaga każdorazowo pogłębionej analizy materiału źródłowego dotyczącego konkretnego ośrodka. Tym niemniej wskazać można pewne kategorie przesłanek, które przy ich identyfikacji często bierze się pod uwagę, jak również takie, które nie zawsze są brane pod uwagę, choć, o ile występują, należałoby je uwzględniać.

Przesłankę bardzo często braną pod uwagę przy ustalaniu tożsamości niewymienionego *explicite* eponima stanowi, o ile została podana lub jest możliwa do ustalenia, data najwcześniejszego poświadczenia określonej nazwy bądź przydomka. W niektórych sytuacjach rozumowaniu opartemu o takową przesłankę zarzucić można to, że stan poświadczenia tych ostatnich kształtowany być może przez przypadkowe czynniki. Istotne znaczenie posiada, o ile takowy jest znany, świadectwo materiału źródłowego, poprzedzającego rządy hipotetycznego

---

Mariusz z *imperium Galliarum* czy Karauzjusz – również noszące to imię (KIENAST, ECK, HEIL 2017: 231, 236, 267).

[24] Antoninus Pius, Marek Aureliusz, Kommodus (w latach 180–191), Karakalla, Diadumenian, Heliogabal. Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 128, 131, 140–141, 156, 164–165. Tzw. uzurpatorów (takich jak Uraniusz Antoninus) również i tu pominięto.

[25] Zob. BOYCE 1958: 86; KLUCZEK 1999 a: 74; KLUCZEK 1999 b: 114–115; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 156, 162, 164, 171, 192, 278.

[26] Por. imiona takich jego przedstawicieli, jak Konstancjusz Chlorus, Konstantyn Wielki, Konstancja, Konstantyn II, Konstancjusz II, Konstans, Konstancjusz Gallus.

118:6714640845

eponima. W przypadku monet problemem może być nieregularność lub słaba częstotliwość emisji części ośrodków, jednak gdy monety wypuszczane są w imieniu danej miejscowości regularnie przesłanka najwcześniejszego poświadczenia danej nazwy bądź przydomka zdecydowanie nabiera znaczenia. Niekiedy domniemywa się, że Hadrianopolis w Paflagonii zawdzięcza swoją nazwę Hadrianowi[27], jednak najwcześniejsze jej poświadczenie stanowią monety z legendą rewersu ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ noszące na awersie wizerunek Marka Aureliusza[28]. Skoro rządy tego cesarza stanowią dla tej nazwy *terminus ante quem*, to teoretycznie mogła ona upamiętniać nie tylko Hadriana, ale i Antoninusa Piusa. Problemem jest jednak to, że nie są znane żadne emisje owej Hadrianopolis poprzedzające rządy Marka Aureliusza. W każdym razie mimo iż passus *Historia Augusta* łączy z osobą Hadriana liczne Hadrianopoleis[29], w rozpatrywanym przypadku nie należy, ulegając jego sugestii, wykluczać Antoninusa Piusa jako eponima. Zupełnie inna sytuacja zachodzi w przypadku nazwy Antoninopolis, którą przyjąć miały Adana [τὰ Ἄδανα] w Cylicji Pedias. Przywoływana jest ona na monetach, których awersy zawierają wizerunek Heliogabala lub Julii Akwilii Sewery, drugiej i zarazem czwartej żony tego cesarza[30]. Monety z wizerunkiem Heliogabala przywołują też mieszkańców tego ośrodka w dopełniaczu jako ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ[31]. Owe określenie mieszkańców, podobnie jak miano Antoninopolis, teoretycznie mogłoby pochodzić od Karakalli, a nawet i Diadumeniana, w praktyce jednak możliwość taką należy wykluczyć. Adana emitowały w epoce Sewerów monety regularnie i numizmaty ośrodka noszące wyobrażenie Karakalli, Makryna oraz Diadumeniana, takowej dynastycznej nazwy ani określenia mieszkańców, nie przywołują[32]. Z tego względu słuszność wydaje się mieć Ann Johnston, która stwierdziła, że „the name Antoninopolis [noszone przez Adana – M.J.] was probably taken for Elagabalus (…)”[33].

O ile czas najwcześniejszego poświadczenia określonych nazw bądź przydomków, określony choćby w ramach chronologii względnej, stanowić może przesłankę przy ustalaniu tożsamości niewymienionych *explicite* eponimów, o tyle podnieść przy tym należy specyfikę

---

[27] Por. LE GLAY 1976: 358; BOATWRIGHT 2000: 105.

[28] RPC IV/3 (nry tymcz.) 3919, 17552. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 10862.

[29] *HA, Hadr.* XX 4. Por. JURKOWSKI 2023 d: 27.

[30] RPC VI (nry tymcz.) 7145, 7147; LEVANTE 1984: 92 (nr 206).

[31] RPC VI (nr tymcz.) 7146. Por. RPC VI (nr tymcz.) 7148.

[32] Por. LEVANTE 1984: 91–92.

[33] JOHNSTON 1983: 73 (nr 63).

119:6347681785

źródeł literackich. W przypadku artefaktów takich jak inskrypcje czy numizmaty punkt odniesienia stanowi często czas ich sporządzenia, w przypadku tekstów narracyjnych może być nim jednak czas powstania nie tekstów zachowanych, ale niezachowanych dzieł, które stanowiły podstawę informacji dla tych pierwszych (kwestia tzw. Quellenforschung). Zważywszy już kontynuację przez Augusta polityki urbanizacyjnej Cezara na terenie Hiszpanii[34] można by przypuszczać, że wymieniona przez Pliniusza *colonia* (...) *Libisosana cognomine Foroaugustana*[35] nosiła przydomek (lub dodatkową nazwę Forum Augustum) upamiętniającą właśnie Augusta. Pomimo iż znane są przykłady nadawania ośrodkom przydomków pochodzących od imienia/ tytułu *Augustus* przez jego następców[36], na związek nazwy Forum Augustum z Augustem wskazywać mogłoby to, że autor *Historia Naturalis*, jakkolwiek piszący za Flawiuszów, opierał się, nie tylko przy opisie Hiszpanii, głównie na autorach żyjących w epoce augustowskiej (lub wcześniejszych). W szczególności wymienić trzeba tu Marka Agryppę, na którego Pliniusz powołuje się kilkakrotnie przy opisie Hiszpanii[37]. Uwzględnienie czasu powstania niezachowanych tekstów, będących źródłem informacji zawartych w dziełach zachowanych, pozwala też niekiedy uniknąć mylnych wniosków co do osoby będącej eponimem określonego ośrodka. Warto w tym kontekście powrócić do Hadrianopolis w Paflagonii, jak wspomniano poświadczonej najwcześniej na monetach z wizerunkiem Marka Aureliusza. Otóż miejscowości takiej nie wymienia Ptolemeusz, tymczasem jego Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις powstała w okolicach 150 r. n.e.[38]. Istotne jest jednak to, że Ptolemeusz wykorzystywał w dużej mierze źródła powstałe w początkach II w. n.e. – kiedy aktywny był jego uczony poprzednik Marinos z Tyru – lub wcześniejsze[39]. Co do zasady informacje topograficzne Ptolemeusza zdają się być aktualne dla ok. 110 r. n.e.[40]. Jak

---

[34] Por. ANTCZAK 2012: 102.

[35] Plin. *HN* III 25.

[36] Zob. np. CIL III 202 (213 n.e.).: COLONIA IVLIA AVG(usta) FELIX HEL(iopolis). X 5369: COLONIA NERONENSIS CLAVDIA AVGVSTA PVTEOLI. XII 1782: COLON(ia) COPIA CLAVD(ia) AVG(usta) LVG(udunensis); RPC IV/3 (nr tymcz.) 6322, 17423: COL(onia) PRIMA FL(avia) AVGVS(ta) CAESAREA. Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 69.

[37] Plin. *HN* III 8, 16–17. IV 18. Por. KLOTZ 1931: 39; GALSTERER-KRÖLL 1975: 121; HOYOS 1979: 460; BELTRÁN LLORIS 1999: 250; UROZ RODRÍGUEZ, VELAZA 2019: 310. Pomimo problemów z ustaleniem tożsamości części autorów, nie ulega wątpliwości, że większość ze 137 zidentyfikowanych źródeł, z których korzystał Pliniusz w części kosmologiczno-geograficznej swojego dzieła (księgi II–VI), pochodziła z czasów Augusta lub wcześniejszych. Ilustruje to ich zestawienie i omówienie, którego autorem jest Duane W. ROLLER (2022: 15–31).

[38] Zob. BURRI 2013: 33.

[39] Por. RILEY 1995: 221–223; BERGGREN, JONES 2000: 23–29; BURRI 2013: 35–36.

[40] HONIGMANN 1930: 1768. *Notabene* na taką datę powstania zasadniczego materiału źródłowego Ptolemeusza wskazują nazwy dynastyczne występujące w jego dziele – pojawiają się w nim toponimy wskazujące na

120:1725505177

zauważono, „Ptolemy includes in his map features, presumably taken over from Marinos, that reflect the state of the Roman Empire about the first decade of the second century A.D., whereas there are extremely few features that came into existence after about A.D. 110”[41]. Aleksandryjski polihistor niekiedy uzupełniał informacje znajdowane w swoich źródłach o pewne „aktualizacje”: przywołane są w jego dziele tracka Hadrianopolis[42], kolonia Mursa[43], colonia Aelia Capitolina (jako Αἰλία Καπιτωλιάς[44]) czy Antinoopolis[45]. Pomimo to fakt, że Ptolemeusz wykorzystywał głównie źródła powstałe najpóźniej za Trajana, nie pozwala wykluczyć Hadriana jako eponima paflagońskej Hadrianopolis – choć *prima facie* skojarzenie niewymienienia przezeń owej Hadrianopolis z najwcześniejszym jej poświadczeniem na monetach Marka Aureliusza pozwalałoby tu myśleć o Antoninusie Piusie jako eponimie. Należy nadmienić, że, tak jak u Ptolemeusza, „aktualizacje” występują również u wspomnianego wcześniej Pliniusza. Jeśli zatem w *Historia Naturalis* wymieniona została hiszpańska *Flaviobrica colonia*[46], to data publikacji jego encyklopedii stanowi zarazem *terminus ante quem* dla owej nazwy dynastycznej, przybliżając zarazem tożsamość eponima miejscowości. Ponieważ swoje *opus magnum* dedykował Pliniusz Tytusowi, wspominając we wstępie, że ten ostatni sprawował konsulat sześciokrotnie[47] (po raz szósty w początkach 77 r. n.e.[48]), pozwala to domniemywać, że owym eponimem był Wespazjan.

Data najwcześniejszego poświadczenia określonej nazwy w dziełach literackich ani czas powstania źródeł, z których te czerpały, nie muszą stanowić decydującej przesłanki przy identyfikacji eponima, o ile czas fundacji ośrodka można określić precyzyjniej w oparciu o wyniki badań archeologicznych. Sytuacja taka dotyczy eponima Caesarodunum w Galii Lugduńskiej. Zamieszkana przez Turonów miejscowość o takiej nazwie, poprzedniczka dzisiejszego Tours, poświadczona jest po raz pierwszy (jako Καισαρόδουνον) u Ptolemeusza[49].

---

zakończenie podboju Dacji, brak jednak takich, których geneza miała związek z wojną partyjską Trajana. HONIGMANN 1930: 1768. Por. BERGGREN, JONES 2000: 23.

[41] BERGGREN, JONES 2000: 23.

[42] Ptol. *Geog*. III 11, 12 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[43] Ptol. *Geog*. II 15, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[44] Ptol. *Geog*. V 16, 8. VIII 20, 18 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[45] Ptol. *Geog*. IV 5, 61 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[46] Plin. *HN* IV 110. Por. JURKOWSKI 2023 b: 165.

[47] Plin. *HN* praef. 3.

[48] KIENAST, ECK, HEIL 2017: 106 („1 Jan. – Ende Febr. [?] 77”). Por. SYME 1969: 213.

[49] Ptol. *Geog*. II 8, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. *Tab. Peut*. II 3 (*Casaroduno*).

121:4438706909

Teoretycznie toponim mógłby pochodzić zarówno od Cezara czy Augusta, jednak jak podaje Robert Bedon „(…) la création de Tours est habituellement placée, d'après les traces les plus anciennes retrouvées sur le site, entre 10 avant et 10 après J.-C., donc, sous le principat d'Auguste"[50]. Zgodzić trzeba się przeto z przywołanym autorem, gdy konstatuje on, że „(…) le personnage à qui renvoie le nom de Caesarodunum est bien, malgré l'apparence première, Auguste lui-même, et non pas César"[51].

Tożsamość eponima miejscowości przybliżać może też nie data najwcześniejszego poświadczenia danej nazwy, ale początek ery ośrodka. Sytuacja taka ma miejsce w przypadku wzmiankowanego już Anazarbos *alias* Cezarei. Jak już wspomniano, po raz pierwszy ta druga nazwa przywoływana jest na monetach z czasów Tyberiusza. Odnośna emisja nie jest datowana, jednak na monetach z czasów Klaudiusza i Nerona pojawia się datacja roczna, odpowiednio ETOYC ZΞ[52] oraz ETOYC ϚΠ[53]. Choć na podstawie samych tych numizmatów, podanych na nich lat, roku 67 i 86, nie sposób synchronizować z erą dionizyjską, to monety przedstawiające Herenniusza Etruska jako cezara (maj/ czerwiec 250 – przed 9 czerwca 251 r. n.e.[54]) noszą oznaczenie ET ΘΞC[55], podczas gdy te ukazujące Woluzjana jako cesarza (od sierpnia 251 r. n.e.[56]) ET OC[57], a więc odpowiednio 269 i 270 rok ery ośrodka. Skojarzenie tych danych pozwala zsynchronizować erę, według której datowano monety Klaudiusza i Nerona, z erą dionizyjską i stwierdzić, że jej lata 269 i 270 przypadają odpowiednio na 250/251 oraz 251/252 r. n.e. Pozwala to dalej stwierdzić, że początek ery Anazarbos miał miejsce najwyraźniej w 19 r. p.n.e[58]. Zważywszy, że na ten rok przypada podróż Augusta na Wschód (21–19 p.n.e.)[59] oraz mając w pamięci passus, w którym Swetoniusz stwierdza, iż za jego rządów *reges amici atque socii et singuli in suo quisque regno Caesareas urbes condiderunt* (…)[60], zrozumiała wydaje się wspomniana już hipoteza łącząca początek ery Anazarbos z

[50] BEDON 2000: 85.

[51] BEDON 2000: 85.

[52] RPC I 4059–4060.

[53] RPC I 4062–4063.

[54] KIENAST, ECK, HEIL 2017: 197.

[55] RPC IX 1495–1496.

[56] Miesiąc nie jest pewny. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 201.

[57] RPC IX 1501–1503.

[58] Zob. HILL (ed.) 1900: CII–CIII.

[59] HALFMANN 1986: 158.

[60] Suet. *Aug*. 60. Por. Cass. Dio LIV 9, 2; Eutr. VII 10.

122:1059517237

przemianowaniem ośrodka ku czci Augusta przez Tarkondimotosa II. Wskazać można inne przykłady, w których początek ery ośrodka zdaje się przypadać na lata rządów jego eponima. Era innej cylicyjskiej miejscowości, Flaviopolis, mająca początek w 74 r. n.e.[61], sugerować może jako eponima Wespazjana. Początek ery miejskiej w przypadku położonych w Myzji ośrodków Hadrianeia i Hadrianoi, ma z kolei przypadać na 130/131, 131/132 lub 132/133 r. n.e.[62], a zatem na pryncypat Hadriana. Abstrahując od praktyki przywoływania na monetach prowincjonalnych lat panowania władców, należy pamiętać, że na terenie cesarstwa upływ lat rejestrowano przy użyciu rozmaitych er, by wspomnieć ery wprowadzone przez monarchów hellenistycznych (np. seleukidzka), ery prowincjonalne (np. galacka), ery upamiętniające działalność uznanych wodzów (np. sullańska) czy przełomowe zwycięstwa (np. akcyjska), jak też ery miejskie[63]. Szczególną odmianą ery miejskiej była era, której początek wyznaczała fundacja lub refundacja ośrodka – kategoria, w odniesieniu do której Wolfgang Leschhorn używa terminu „Gründungsära”[64]. O ile obowiązująca w danym ośrodku era stanowić może przesłankę dla identyfikacji eponima, o tyle należy mieć pewność, że reprezentuje ona właśnie taką kategorię. W przypadku ośrodków takich jak Cezarea-Anazarbos, Flaviopolis, Hadrianeia i Hadrianoi początek ery miejskiej oraz najwcześniejsze poświadczenie nazwy są czasowo albo zbieżne (przypadają na okres rządów eponima lub najprawdopodobniejszego eponima) albo nieodległe od siebie. Gdy jednak początek ery ośrodka i najwcześniejsze poświadczenie jego dynastycznej nazwy dzieli znaczna różnica czasu, budzić mogą się wątpliwości, czy przyjęta rachuba lat bierze swój początek od jego fundacji (czy refundacji) i przemianowania[65].

Przesłankę w kwestii tego, od kogo została derywowana określona nazwa czy przydomek, stanowić może porzucanie przez ośrodki nazw i tytułów, mogących pochodzić od cesarzy, o których pośmiertna pamięć została potępiona w ramach zjawiska określanego współcześnie mianem *damnatio memoriae*. Zastrzegając (o czym będzie jeszcze mowa), że wśród badaczy brak jednomyślnej odpowiedzi na pytanie czy oficjalna *damnatio memoriae*

---

[61] HILL (ed.) 1900: CVII. Por. GOUGH 1976: 330; JURKOWSKI 2023 c: 149.

[62] LESCHHORN 1993: 536.

[63] Zob. LESCHHORN 1993: 416–432.

[64] Por. LESCHHORN 1993: 36–37, 536. Należy zauważyć, że pojęcie ery miejskiej nie zawsze pokrywa się z pojęciem ery, której początek wyznacza rzeczywista czy też proklamowana fundacja ośrodka. W przypadku Laodycei nad Lykos we Frygii wydarzeniem, które przyjęto za początek nowej ery wydaje się sama wizyta cesarza w tym mieście w 128/ 129 r. n.e. Por. LESCHHORN 1993: 536.

[65] Przykładem tego wspomniana Hadrianopolis w Paflagonii z erą sięgającą 6/5 r. p.n.e., współdzieloną z sąsiednimi ośrodkami o dynastycznych nazwach, Neoklaudiopolis (Andrapa) oraz Germanikopolis (Gangra). W. LESCHHORN (1993: 481) określa ich erę mianem „wewnątrzpaflagońskiej” (innerpaphlagonische Ära).

123:1126268206

dotknęła Nerona, przypadki porzucania po jego upadku nazw i przydomków najwyraźniej z nim związanych, wskazywać mogą na przynajmniej „nieoficjalne" inicjatywy wymierzone w pamięć o tym cesarzu. Uzasadniać mogą też one upatrywanie związku pomiędzy przywołanym cesarzem, a pewnymi nazwami czy epitetami, które teoretycznie mogłyby pochodzić od Klaudiusza. Abstrahując od wyobrażenia za rządów Nerona sceny wyorania *sulcus primigenius* na monetach kolonii Akko Ptolemais, zauważyć można, że na związek Nerona z przydomkiem Claudia, poświadczonym w formie abrewiacji w emisjach tej kolonii (dwóch noszących jego wizerunek[66] i jednej pseudoautonomicznej[67]), wskazuje nie tylko to, że epitet ów nie jest poświadczony na monetach poprzedzających rządy Nerona, ale też i to, że najwidoczniej nie występuje na monetach wypuszczonych po 68 r. n.e. Tym, co przemawiać by mogło przeciw łączeniu odnośnego przydomka z Neronem, pozostaje informacja Pliniusza, wedle którego fenicka Ptolemais stanowiła kolonię Klaudiusza[68]. Kojarząc z kolei zaprzestanie stosowania odnośnego epitetu na monetach ośrodka z najwcześniejszym poświadczeniem na nich tytulatury kolonijnej oraz wyobrażeniem sceny wyorania *sulcus primigenius*, można by się jednak zastanawiać nad preferencją przekazu świadectw numizmatycznych, względnie sposobem pogodzenia ich treści z informacją Pliniusza[69]. Zanik występowania stosownej nazwy, przydomka czy określenia mieszkańców wydaje się też stanowić przesłankę co do osoby eponima w przypadku miejscowości Grimenothyrai we Frygii. W emisji z czasów Domicjana wymienieni są w genetiwie ΦΛΑΟΥΙΩΝ ΓΡΙΜΕΝΟΘΥΡΕΩ(ν)[70]. Jako że wcześniejsze monety ośrodka są nieznane, *prima facie* można się zastanawiać od kogo pochodziło określenie mieszkańców przywołujące *gentilicium* Flavius, Wespazjana, Tytusa czy Domicjana. Fakt, że stosowne występuje ono na monetach z wizerunkiem Domicjana, cesarza,

[66] RPC I 4749–4750.

[67] RPC I 4751.

[68] Plin. *HN* V 75.

[69] Próbę takowego pogodzenia zdaje się stanowić hipoteza, iż fundacja kolonii poprzedzała bezpośrednio śmierć Klaudiusza, stąd kolonialny status ośrodka został zarejestrowany dopiero na monetach z wizerunkiem Nerona (abstrahując od wspomnianej emisji pseudoautonomicznej). Por. KINDLER 1978: 54. Nie można jednak wykluczyć, iż fundację „przypisano" Neronowi i to on traktowany był jako eponim, gdyż w przeciwym wypadku trudno zrozumieć zanik przydomka Claudia w późniejszym mennictwie ośrodka. Wspomnieć można też o pewnej, wymieniającej Nerona i kolonię Ptolemais (jakkolwiek bez epitetu), inskrypcji (AE 1948, 142 = EDCS-15200173, 7.12.2024), łączonej z budową drogi z Antiochii nad Orontesem do Ptolemais w 56 r. n.e. (zob. MERLIN [ed.] 1949 [= AE 1948]: 56).

[70] RPC II 1359.

124:3550185265

którego dotknęła *damnatio memoriae*, a na późniejszych już nie[71], sprawia, że to on właśnie wydaje się być osobą, którą przywoływać miała stosowna nazwa mieszkańców.

Tożsamość eponima przybliżać mogą rozmaite formy uhonorowania określonej osoby przez ośrodek, wśród nich częste występowanie jej wizerunku na monetach. Sytuacja taka zachodzi najwidoczniej w przypadku miejscowości Augusta w Cylicji. Jej era sięga 20 r. n.e.[72], a najwcześniejsze poświadczenie nazwy, w formie nazwy mieszkańców w dopełniaczu, ΑΥΓΟΥΣΤΑΝΩΝ, oferują monety z wizerunkiem Tyberiusza[73]. Teoretycznie eponimem miejscowości mógłby być Tyberiusz lub Julia Augusta (Liwia), o ile wykluczyć można, iż pośmiertnie nie mógł zostać uhonorowany w nazwie miasta *divus Augustus pater*. Godne uwagi jest jednak to, że na 7 typów monetarnych ośrodka z czasów Tyberiusza uwzględnionych w katalogu *Roman Provincial Coinage*, aż 6 zawiera wyobrażenie kobiety – najwyraźniej tej samej[74]. Niektóre serie opatrzono legendami ΙΟΥΛΙΑ CEBACTH[75], rewers jednej zawiera napis ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ ΑΥΓΟΥΣΤΑΝΩΝ[76]. Analogiczny wizerunek i legendę ΙΟΥΛΙΑ ΣΕΒΑΣΤΗ reprezentują awersy pewnych numizmatów ośrodka z czasów Nerona[77]. Na montach pseudoautonomicznych, datowanych na rządy Trajana, brak stosownej legendy[78], ale emisja z czasów Hadriana, zawierająca obok wyobrażenia popiersia kobiety legendę ΙΟΥΛΙΑ CEBACTH[79], pozwala wnosić, że i w tym przypadku przywołano osobę Liwii. Być może postać pierwszej cesarzowej została też wyobrażona na rewersach pewnych emisji z czasów Trajana Decjusza[80] i Treboniana Galla[81]. „Popularność" przedstawień Liwii w jego mennictwie pozwala zgodzić się z poglądem, że ośrodek ten „(…) was named Augusta in honour of Livia, the Augustus' widow"[82].

---

[71] Por. DRÄGER 1993: 79.

[72] GOUGH 1956: 169; KARBACH 1990: 36.

[73] RPC I 4005 A–4008, 4011. Por. RPC I 4009–4010.

[74] Jedyna emisja nie należąca do przywołanej grupy przedstawia głowę Zeusa na awersie i na rewersie siedzącą Demeter. RPC I 4005 A.

[75] RPC I 4009. Por. RPC I 4010, aw.: ΙΟΥΛΙΑ [ ].

[76] RPC I 4006.

[77] RPC I 4013–4014.

[78] RPC III 3318.

[79] RPC III 3319A.

[80] RPC IX 1425.

[81] RPC IX 1427.

[82] ZAHARIADE 2005 a: 1084. Por. JURKOWSKI 2023 c: 148.

125:1374405553

Dowody szczególnego honorowania określonej osoby w danym miejscu wynikają niejednokrotnie z rozmaitych dobrodziejstw, jakie za jej przyczyną stały się udziałem ośrodka. Zrozumiałe jest więc, że, o ile takowe są poświadczone i można je powiązać z którymś z potencjalnych eponimów, stanowi to przesłankę, by widzieć w stosownej postaci osobę uhonorowaną w nazwie bądź tytulaturze miejscowości. Ilustrować zdaje się to *casus* kolonii w Kartaginie i noszonego przez nią przydomka *Antoniniana*. Epitet ten poświadcza najwcześniej *titulus* z 228 r. n.e.[83]. Teorertycznie przydomek *Antoniniana* mógłby pochodzić zarówno od Karakalli, jak i Heliogabala, jednak pewne okoliczności przechylają szalę prawdopodobieństwa na korzyść pierwszego. Z obszaru Kartaginy znane są przynajmniej dwie inskrypcje upamiętniające Karakallę[84], z nich jedna poświęcona INVICTO NVMINI DEAE CAELESTIS PRO SALVTE ET AETERNITATE IMPERI(i) DOMINI NOSTRI M(arci) AVRELI SEVERI ANTONINI PII FELICIS AVG(usti) ET IVLIAE [AVG(ustae) M]ATRI[S AVG(usti)] ET CASTRORVM [ET SENATVS ET PA]TRIAE TOTIVSQ(ue) [DOMVS DIVIN]AE[85]. Z terenu ośrodka nie jest dotąd bodaj znane żadne *testimonium* epigraficzne honorujące Heliogabala[86]. Jednocześnie *Digesta* Justyniana przywołują passus z *De censibus* Paulusa, w którym czynny za Sewerów jurysta stwierdza, że *in Africa Carthago, Utica, Leptis Magna a divis Severo et Antonino iuris Italici factae sunt*[87]. W oparciu o ten przekaz J. Gascou przyjmował, że to Septymiusz Sewer nadał trzem ośrodkom wspomniany przywilej[88]. Xavier Depuis zwracając jednak uwagę na nie co innego, ale ewolucję tytulatury rzeczonych ośrodków za rządów dynastii seweriańskiej, doszedł do wniosku, że lakoniczna wzmianka w *Digesta* jest skondensowana i symultaniczne nadanie trójce *ius Italicum*, jak też jego przyznanie Kartaginie przez Septymiusza Sewera, są mało prawdopodobne[89]. Powiązanie przyjęcia przez Kartaginę dynastycznego przydomka z nadaniem *ius Italicum* jest hipotezą zasługującą na uwzględnienie, jednak co istotne, stanowisko X. Depuisa koreluje z faktem, że obie wspomniane inskrypcje upamiętniające Karakallę datowane są na okres samodzielnych rządów tego cesarza[90].

---

[83] ILAfr. 512.

[84] AE 1998, 153 = EDCS-51800020 (09.06.2024).

[85] AE 1998, 153.

[86] Przynajmniej do takiego wniosku prowadzi analiza danych dostępnych w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (09.06.2024).

[87] *Dig*. 50, 15, 8, 11. Por. HAYWOOD 1940: 177; Bertolazzi 2020 b: 187.

[88] GASCOU 1972: 197–198; GASCOU 1982 a: 216–217.

[89] DUPUIS 1996. Por. MAROTTA 2022: 197.

[90] EDCS-12600043 (datacja: 211–217 n.e., 09.06.2024); EDCS-51800020 (datacja: 215–216 n.e., 09.06.2024). Za tym, że Kartagina nie przyjęła przydomka *Antoniniana* za życia Septymiusza Sewera przemawia w szczególności

126:3600387476

Jakkolwiek na żadnej nie jest wymieniona tytulatura ośrodka, wskazują na specjalne relacje kolonii z cesarzem, który wydaje się też być osobą upamiętnioną w noszonym przez nią przydomku, *Antoniniana*.

Szczególną formą uhonorowania, zdającą się nierzadko wskazywać osobę, od której pochodzi określona nazwa bądź przydomek, jest tytułowanie określonego cesarza mianem takim jak *conditor*, κτίστης czy οἰκιστής[91]. Można przypuszczać, że przydomek Iulia poświadczony dla kolonii Sicca Veneria (Cirta Nova) w Numidii[92] upamiętnia Augusta, jeśli się zważy, że na pewnej, odnalezionej *in situ*, inskrypcji umieszczono dedykację DIVO AVGVSTO CONDITORI SICCENSES[93]. Eponimem takich położonych w Lydii ośrodków jak Cezarea (Sardes)[94], Neocezarea (Filadelfia)[95] i Hierocezarea[96], wydaje się być natomiast Tyberiusz – nie tylko dlatego, że ośrodki noszące odnośne nazwy przywołują je najwcześniej pod jego rządami. Sugeruje to też skojarzenie inskrypcji odnalezionej na terenie antycznych Puteoli, w której miasta te wzmiankowane są wśród azjatyckich ośrodków honorujących Tyberiusza (Sardes i Filadelfia noszą tu jeszcze swoje „tradycyjne" nazwy)[97], przekazu Tacyta o nocnym trzęsieniu ziemi, które dotknęło 12 miast Azji (z wymienienim wśród nich całej trójki)[98] i odnalezionej na terenie Lydii łacińskiej inskrypcji z 33/34 r. n.e. (jej nowy fragment opublikowano w 2012 r.). W tej ostatniej Tyberiusz określony jest jako CONDITOR VNO TEMPORE XII VRBIV[M T]ERRAE MOTV VE[XATARVM ---][99]. Wśród emisji monetarnych Smyrny napotkać można z kolei serię, na której zamieszczono legendę CMYPNA ΑΔΡΙΑΝΗ[100]. Choć jest

---

inskrypcja z Efezu, która czyni aluzję do nabycia przez ten ośrodek po raz trzeci tytułu νεωκόρος, datowanego na 211 r. n.e. Kartagina wymieniona jest w niej (jeszcze) jako ΚΟΛΩΝ[Ι]Α ΙΟΥΛΙΑ ΚΟΝΚΟΡ[ΔΙ]Α ΚΑΡΘΑΓΙΝΑ. AE 1913, 141. Por. DEPUIS 1996: 62. Monety datowane na 203 i 204 r. n.e. z legendą INDVLGENTIA AVGG IN CARTH (zob. BABELON 1903: 161–163) łączy natomiast X. DEPUIS (1996: 63–64) z bliżej niesprecyzowanymi dobrodziejstwami jakie Kartagina miała otrzymać od Septymiusza Sewera i Karakalli.

[91] Terminów κτίστης czy οἰκιστής, mimo ewolucji ich znaczenia, raczej nie należy traktować jako synonimów. Jak zauważył S. FOLLET (1992: 251), „(…) l'un [κτίστης – M. J.] paraît insister plutôt sur la construction matérielle, l'autre [οἰκιστής – M. J.] sur le peuplement (…)".

[92] CIL VIII 1632, 1648, 16258, 16367; ILAlg. I 1347–1348; AE 2000, 1721.

[93] CIL VIII 27568.

[94] Por. RPC I 2991 (Tyberiusz, rew.: ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ, wizerunek cesarza podnoszącego klęczącą Tyche miasta), 2992; IGRR IV 1502 (Ο ΔΗΜΟΣ Ο ΚΑΙΣΑΡΗΩΝ [*sic* – M. J.] ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ).

[95] RPC I 3017 (Tyberiusz, rew.: NEOKECAPEIΣ). Por. CLARK 2020: 127.

[96] CIL X 1624 (30 n.e.). Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 49.

[97] CIL X 1624.

[98] Tac. *Ann*. II 47.

[99] CIL III 7096 = DOĞER, SEZGIN, DOĞER, GÜRBÜZER, KAN 2012: 204 = AE 2020, 1189.

[100] BMC *Ionia* 184. Por. ASCOUGH 2005: 50.

127:1124468265

pseudoautonomiczna to, że joński ośrodek nosił epitet upamiętniający Hadriana, a nie Antoninusa Piusa, nie wzbudza raczej wątpliwości, jeśli wziąć pod uwagę odnaleziony na jego obszarze *titulus* z dedykacją ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΑΔΡΙΑΝΩ ΟΛΥΜΠΙΩ ΣΩΤΗΡΙ ΚΑΙ ΚΤΙΣΤΗ[101]. Pomimo to wydaje się, że korelacja pomiędzy tytułowaniem cesarzy określeniami takimi jak *conditor* czy κτίστης a upamiętnianiem ich w nomenklaturze ośrodków nie stanowiła reguły, a przynajmniej wskazać można przypadki, gdzie dany cesarz tytułowany jest tego rodzaju mianem, a nazwa czy przydomek ośrodka, który mógłby pozostawać z tym w związku, pozostają nieznane. Egzemplifikacje takiej sytuacji są związane z Akwileją i Maksyminem Trakiem[102] czy Filippi i Konstantynem Wielkim[103]. Przy identyfikowaniu eponimów, należy zauważyć, że funkcję honoryfikacyjną taką jak *conditor* czy κτίστης mogły też spełniać pojęcia pokrewne im znaczeniem. W przypadku Antiochii Pizydyjskiej, zwanej również Cezareą, ekwiwalentem terminu *conditor* wydaje się słowo *parens*. Zamieszczone jest ono na monetach z wizerunkiem Augusta na awersie i legendą rewersu PARENS CAESAREA[ ] COL[104]. Podobnie tytułowany jest August w inskrypcjach pochodzących z Iader (Dalmacja)[105] oraz achajskich Patrai[106]. Epitet pierwszej kolonii nie jest poświadczony, druga nosiła dynastyczny przydomek *Augusta*[107].

Jako wskazówki co do osoby eponima kolonii wykorzystywano nawiązania do ich fundacji w ikonografii monetarnej. Mowa o wyobrażeniu aktu wyorania pierwotnej bruzdy (*sulcus primigenius*), wyznaczającej granice ośrodka przy użyciu *aratrum* i pary wołów (przy czym należałoby myśleć o krowie i byku)[108]. Emisja monet podejmujących ten motyw mogła towarzyszyć nie tylko fundacji kolonii, ale również celebracjom rocznic tego wydarzenia (takich jak *decennalia* lub *centennalia*)[109]. Monetom wyobrażającym scenę wyznaczenia *pomerium* poświęcono stosunkowo dużo uwagi w dyskusji dotyczącej eponima kolonii

---

[101] CIG 3174.

[102] Por. CIL V 7989–7990.

[103] Por. AE 1933, 86 = EDCS-15200115 (12.06.2024). Należy odnotować, że w tym przypadku wyrażano w przeszłości pewne wątpliwości czy słowo *conditor* należy łączyć z kolonią. Por. AE 1948, 207.

[104] RPC I 3529. Por. KRZYŻANOWSKA 1970: 20.

[105] CIL III 2907, 13264.

[106] EDCS-27000407 (20.06.2024).

[107] Zob. RPC I 1246–1247 (emisje pseudoautonomiczne), IV/1 (nry tymcz.) 4011–4012. Por. RPC I 1248–1257, 1282. II 219, 221–226, 234–240. III 271–286, 288–294. IV/1 (nry tymcz.) 4614–4624, 5232–5244, 7663–7676, 8143–8163, 8397–8401, 9645–9648, 9651, 9653 10629–10631, 10964–10972.

[108] Zob. Varro *Ling*. V 143; Serv. ad *Aen*. V 755. Por. Isid. *Etym*. XV 2, 3; ECKSTEIN 1979: 88.

[109] Zob. JELLONEK 2022: 166.

128:4231608084

Klaudiopolis – Ninika i Germa, które szczyciły się przydomkami Iulia Augusta. Najwcześniejsze świadectwa, że Klaudiopolis – Ninika w Cylicji Trachei oraz Germa w Galacji nosiły takowe (a nadto wespół epitet *Felix*) stanowią odpowiednio monety z czasów Trajana[110] oraz inskrypcja z początku rządów Hadriana[111]. Wątpliwości co do osoby eponima w tym przypadku, jeśli chcieć widzieć w nim Augusta, łączą się nie tylko ze stosunkowo późnym poświadczeniem tytulatury tych kolonii, ale także z tym, że August wśród wymienionych w *Res gestae* obszarów, w których kolonie zakładał, w odniesieniu do Azji Mniejszej wymienił tylko Azję (którą najwyraźniej należy rozumieć jako prowincję) oraz Pizydię[112] (jakkolwiek związane z nim kolonie Lystra i Ikonion znajdowały się w Lykaonii[113]). W przypadku kolonii Klaudiopolis – Ninika zastanawiające (choć też niewykluczające możliwości założenia tam kolonii wcześniej[114]) może być też to, że ośrodek ten poddany został bezpośredniej władzy Rzymu dopiero po wcieleniu przez Wespazjana dawnego królestwa Antiocha IV Epifanesa Orontydy. Wobec powyższego jako (kontr)kandydata na eponima obu kolonii zaproponowano Julię, córkę Tytusa – założycielem obu kolonii byłby wówczas Domicjan[115]. Różne warianty sceny fundacyjnej, których stałym elementem jest para orzących wołów, ukazywane są na numizmatach ośrodka Klaudiopolis – Ninika z czasów Trajana[116], Marka Aureliusza[117], Antoninusa Piusa[118], Sewera Aleksandra[119], Maksymina Traka[120] oraz na pewnych monetach

---

[110] RPC III 3218–3255. Przypomnieć wypada w tym miejscu przywołaną już wcześniej hipotezę, którą sformułował H. SEYRIG (1969: 51). Proponował on traktować miejscowość Klaudiopolis – Ninika, jako julijską kolonię, z którą związane były monety z wizerunkiem Augusta i legendą PRINCEPS FELIX (RPC I 4082–4083). Jego propozycja najwyraźniej nie spotkała się jednak jak dotąd z powszechną akceptacją. Por. https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?city_id=1082 („City: Uncertain colony in Cilicia"). Z drugiej strony w niektórych katalogach odnośne emisje zaliczane są do mennictwa ośrodka Klaudiopolis – Ninika. Zob. SNG Levante 597–598. Por. SNG PfPS 961.

[111] CIL III 284 (118–119 n.e.). Por. CIL III 285.

[112] *RGDA* 28. Por. RUGE 1936: 631 (w kontekście wypowiedzi Augusta autor wspomina tylko Pizydię).

[113] Por. LEVICK 1967: 199; WAELKENS 1979: 454.

[114] Znane są wszak kolonie Augusta na terenie Mauretanii, którą młody Cezar przejął po śmierci Bokkusa II w 33 r. p.n.e., a która od 25 r. p.n.e. do końca rządów Kaliguli rządzona była przez królów klienckich. Zob. MACKIE 1983: 332, 336, 341–342.

[115] Zob. LEVICK 1967: 198–199. Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 69. *Contra* MITCHELL 1974: 29; MITCHELL 1979: 430.

[116] RPC III 3224–3225 (rew.: para orzących wołów, *vexillum*).

[117] RPC IV/3 (nry tymcz.) 6190–6191 (rew.: para orzących wołów).

[118] SNG Levante 603 (rew.: para orzących wołów).

[119] RPC VI (nr tymcz.) 6900 (rew.: kapłan orzący parą wołów, w tle *vexillum* zwieńczone orłem).

[120] RPC VI (nry tymcz.) 6910–6911 (rew.: kapłan orzący parą wołów, w tle *vexillum* zwieńczone orłem).

129:1007995135

pseudoautonomicznych, datowanych na II w[121]. Swego czasu powtarzający się w mennictwie ośrodka motyw sceny fundacyjnej wykorzystał T. R. S. Broughton by odrzucić możliwość założenia cylicyjskiej kolonii przez Domicjana. Jak pisał, „Germa and Ninica are both colonies of Augustus, not Domitian. Both have the title Julia Augusta Felix, and the latter placed on its coins the type of the founder ploughing, which is found in Asia Minor only on the coins of colonies of Caesar and Augustus"[122]. Reprezentantką odmiennego stanowiska była Barbara Levick, skłonna łączyć obie kolonie z Domicjanem i jego metresą Julią (jako eponimem). W przypadku kolonii Klaudiopolis – Ninika B. Levick zwracała uwagę na dokładność i kompletność jej tytulatury na najwcześniejszych znanych monetach z czasów Trajana. Jak pisała „it gives an impression of freshness and enthusiasm that is easiest to attribute to a newly founded colony"[123]. W odniesieniu do kolonii Germa autorka ta zwracała uwagę na numizmaty, których awersy ukazują popiersie Domicjana, natomiast rewersy kapłana dokonującego wyorania parą wołów *sulcus primigenius*. Ostatniej scenie towarzyszy legenda GERM[124]. Brytyjska uczona zakładając, że na odnośnych monetach wyobrażono akt fundacji kolonii Germa, odwoływała się ponadto do emisji z czasów Kommodusa, wymienionej w katalogu T. E. Mionneta. Miała ona nosić na rewersie legendę „C …. GERME" oraz wyobrażenie kapłana dokonującego wyorania parą wołów *sulcus primigenius*[125]. Jak stwierdzała B. Levick, „it is tempting to regard these coins [przywołane wyżej emisje z czasów Domicjana i Kommodusa – M.J.] as foundation and centenary issues [kolonii Germa – M.J.] respectively"[126]. Abstrahując od monet z czasów Kommodusa mających ukazywać scenę wyznaczenia *pomerium* kolonii[127], wspomnieć trzeba, że Hans von Aulock (a podobne stanowisko zajmował wcześniej H. Cohen[128]) utrzymywał, iż odnośne numizmaty z czasów Domicjana „mit an Sicherheit grenzender Wahrscheinlichkeit" nie należą do kolonii Germa, ale do myzyjskiego Parion. Jego

---

[121] RPC IV/3 (nr tymcz.) 6193 (rew.: para orzących wołów).

[122] BROUGHTON 1941: 107.

[123] LEVICK 1967: 199.

[124] RPC II 889. B. LEVICK (1967: 199) wzmiankowała tę emisję, odwołując się katalogu, którego autorem był T. E. MIONNET (1835 [t. 7]: 642 [nr 55]).

[125] MIONNET 1835 [t. 7]: 642 (nr 56).

[126] LEVICK 1967: 199.

[127] Emisji takiej nie wymienia ani internetowa edycja katalogu *Roman Provincial Coinage* (por. https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/browse?volume_id=&number=&city_id=1058&region_id=&province_id=&subprovince_id=&reign_id=&obverse_inscription_simplified=&reverse_inscription_simplified=&obverse_design=&reverse_design=&metal_id=&weight_min=&weight_max=&diameter_min=&diameter_max=&format=, 13.06.2024), ani katalog SNG France III.

[128] COHEN 1880 [t. 1]: 532 (nr 737).

130:1138626825

zdaniem legenda GERM, umieszczona na rewersie przy scenie fundacyjnej, nie odnosi się do nazwy ośrodka, ale *cognomen ex virtute* Domicjana, *Germanicus*. Zauważając, że na mennictwo kolonii Germa składają się w lwiej części emisje z czasów Kommodusa (przyjmował, że stanowiły 15 z 17 emisji kolonii, pozostałe miały nosić wizerunek Diadumeniana i być może Julii Akwilii Sewery, żony Heliogabala), uczony ten przypuszczał, że najwcześniejsze monety owej kolonii wyemitowano między 180 a 191 r. n.e. (skłaniając się ostrożnie ku latom 183/184 n.e.) i że powodem ich wypuszczenia mogła być celebracja dwusetnej rocznicy fundacji ośrodka[129]. Przypisanie przez H. Cohena i H. von Aulocka wspomnianych monet ukazujących Domicjana i akt fundacyjny kolonii myzyjskiemu Parion znajduje pewne uzasadnienie. Jak wskazywał H. von Aulock, scena wyorania *sulcus primigenius* jest częstym motywem w mennictwie kolonii nad Hellespontem. Uwagę zwraca w szczególności to, że numizmaty Parion z wizerunkami Nerona[130], Galby[131] i Wespazjana[132] nie wymieniają nazwy ośrodka[133]. Nazwy ośrodka nie wymieniono też na monetach kolonii z czasów Domicjana, na których, rzecz nie mniej godna uwagi, tytulatura cesarska rozdzielona została pomiędzy legendy awersu i rewersu (*notabene* przywołując *cognomen ex virtute* tego cesarza w identycznej formie jak ma to miejsce w rzekomej emisji kolonii Germa z czasów Domicjana): na awersie IMP CAES DOMIT AVG GERM, na rewersie IMP XXII COS XVII AVGVSTVS[134]. Ostatnie słowo, umieszczone poniżej wyobrażenia koziorożca z rogiem obfitości, odnosi się do Augusta.

To jak istotnych wskazówek co do tożsamości eponima dostarczać mogą legendy i wyobrażenia numizmatów obrazuje *casus* przywołanej kolonii Parion. Na jej wczesnych monetach tytulatura ośrodka przytaczana jest, jak wspomniano, w formie abrewiacji C G I P[135], rozwijanej jako colonia Iulia Gemella (lub Gemina) Parium[136]. Friedrich Vittinghoff

---

[129] VON AULOCK 1968: 233–234. Por. MITCHELL 1974: 29; WAELKENS 1979: 453. W internetowej edycji katalogu *Roman Provincial Coinage* wymienia się 15 serii monet kolonii Germa. Wszystkie noszą wizerunek Kommodusa. Zob. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5690, 5857–5858, 7269–7275, 17528–17532.

[130] RPC I 2265–2266.

[131] RPC I 2267.

[132] RPC II 887.

[133] Por. VON AULOCK 1968: 233.

[134] RPC II 888.

[135] RPC I 2253, 2254–2262.

[136] Por. CIL III 386 a-d; RPC IV/2 (nry tymcz.) 626, 3151, 9179; LAFFI 2007: 154.

131:6869550344

przypisywał jej fundację Augustowi[137], David Magi wahał się między Augustem a Cezarem[138], A. Burnett, M. Amandry oraz P. P. Ripollès stwierdzali zaś „the colony of Parium was certainly founded by Caesar as its twin colony Lampsacus"[139]. Appian poświadcza, że Lampsakos był kolonią Cezara: zająwszy go w 35 r. p.n.e. Sekstus Pompejusz zaciągnąć miał do wojska licznych Italów osadzonych tam przezeń[140]. Wskazuje się, że fundację Parion Cezar miał w planie[141]. O tym, że zaczął ten plan realizować mogłyby świadczyć monety ośrodka datowane ze znakiem zapytania na 45 r. p.n.e.[142]. O ile noszony przez Parion przydomek Iulia upamiętniać miałby pierwotnie Cezara, o tyle mennictwo kolonii sugeruje, że w świadomości jej mieszkańców zakorzeniony był głęboko związek ich małej ojczyzny z Augustem. Szczególnie zdaje się o tym świadczyć (przywołany już) motyw koziorożca, powtarzający się wielokrotnie w emisjach ośrodka, aż do ich ustania za Galliena[143]. Scena wyznaczenia *pomerium* najwidoczniej została też po raz pierwszy ukazana na monetach datowanych na rządy Augusta. Ich awersy noszą legendę C G P I oraz wyobrażenie popiersia mężczyzny[144]. Emisje kolonii Lampsakos, którą A. Burnett, M. Amandry oraz P. P. Ripollès uznali za „bliźniaczą" kolonię Parion, datowane ze znakiem zapytania na 45 r. p.n.e., również wyobrażają scenę wyorania *sulcus primigenius*. Ich awersy zawierają abrewiację tytulatury kolonii C G I L i również

---

[137] Zob. VITTINGHOFF 1952: 92, 130.

[138] Por. MAGIE 1950 [vol. I]: 614.

[139] BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 384. *Pace* MACMULLEN 2000: 9; KELEŞ, OYARÇIN, YILMAZ 2017: 911 („…it is clearly understood that Parion was firstly colonized during the Period of Iulius Caesar and this continued during the Period of Augustus, and that this was renewed for the third time during the Period of Hadrianus").

[140] App. *B. Civ*. *V* 137, 570. Por. LAFFI 2007: 155; COLES 2020: 67.

[141] Por. MAGIE 1950 [vol. I]: 414–415; VITTINGHOFF 1952: 89; LEVICK 1967: 5.

[142] RPC I 2253–2259. W 2013 r. na rynku pojawiła się łączona z Parion i datowana na ok. 45 r. p.n.e. moneta z legendą awersu „G I P P[...] EX D D" (https://cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=231397, 14.06.2024) lub „C I P P EX D D" (https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/2253A, 14.06.2014). Jakość dostępnych w przestrzeni internetowej zdjęć (a być może stan zachowania samej monety) nie pozwala rozstrzygnąć, który odczyt jest poprawny. Jakkolwiek przytoczony skrót tytulatury kolonii jest frapujący, wobec powtarzającej się później w mennictwie ośrodka abrewiacji C G I P oraz (od Hadriana) C G I H P, przywołane rozbieżności odczytu oraz fakt, że znany jest tylko jeden egzemplarz, zmuszają piszącego te słowa do (przynajmniej tymczasowego) odłożenia na bok kwestii znaczenia tego skrótu.

[143] RPC I 2263–2267. II 887–888. III 1536, 1538, 1541. IV/2 (nry tymcz.) 617, 623, 2371, 3152–3153, 9694, 11258. V/2 (ID) 90, 197, 435, 77230. VI (nry tymcz.) 3858, 3860–3861, 3863, 3872, 3875, 3878, 3885, 3887. VII/1 50. VIII (ID) 20078. IX 374 –376, 381–382, 385 A–385 B. X (ID) 62056, 62058, 62105–62106, 62117–62118, 62123–62124, 62129, 72747, 82019–82022, 82074, 83595, 86670–86671,89919, 90648, 90683, 91879; SNG France V 1494. Por. Suet. *Aug.* 94; KRAFT 1967: 17; DE RANIERI 1997: 364; CALOMINO 2015: 62; JELLONEK 2017: 74; KLUCZEK 2021: 153.

[144] RPC I 2261–2262.

132:1554807331

wyobrażają popiersie mężczyzny[145]. Gdy jednak porówna się wizerunki mężczyzn na odnośnych monetach, młodego z odsłoniętą głową w emisjach Parion, z mężczyzną w dojrzałym wieku i z wieńcem na głowie, w tych z Lampsakos, to stwierdzić można, że najwcześniejsze wyobrażenie sceny fundacyjnej skojarzono w mennictwie obu kolonii z różnymi osobami, Augustem i Cezarem. Porównanie wczesnych emisji kolonii Parion, w których osoba Augusta nie jest wyobrażana na awersach, z tymi, które nosiły jego wizerunek, sugerować może z kolei zmiany w ustroju kolonialnym: zamiast *quattuorviri iure dicundo*[146] i *aediles*[147] na tych drugich przywołani są *duoviri*[148]. Noszące łacińskie legendy monety rzekomo „bliźniaczego" Lampsakos sygnowane są niezmiennie przez *duoviri* i *legati Augusti pro praetore*[149] lub tylko *duoviri*[150]. Datacji wczesnych emisji kolonii Parion na 45 r. p.n.e. w katalogu *Roman Provincial Coinage* towarzyszy znak zapytania oraz przytoczone już zdanie, że „the colony of Parium was certainly founded by Caesar as its twin colony Lampsacus". Monety potwierdzają cezariańską fundację Lampsakos, ale wydaje się, że nie musi z tego wynikać, iż dyktator założył kolonię w Parion. Jako o „bliźniaczej" kolonii Parion F. Vittinghoff myślał o Aleksandrii w Troadzie[151]. Jak jednak rozumieć noszony przez Parion przydomek *Gemella* albo *Gemina*? Znaczenie obu poddał analizie Umberto Laffi. Poświadczone są one dla hiszpańskich kolonii Tucci oraz Acci, kolonii Lystra w Galacji oraz właśnie Parion i (przyjmując, że litera G w przywołanej abrewiacji C G I L oznacza *Gemella* albo *Gemina*) Lampsakos[152]. W historiografii interpretowano je różnie, w tym jako wskazanie kolonii zasiedlonych przez weteranów z dwóch legionów czy założonych jednocześnie[153]. Zdaniem U. Laffi „possiamo considerare le colonie dette Gemelle-Geminae come colonie costituite da due nuceli"[154]. Jak zauważa, „la città gemina è una città doppia (δίπολις), si direbbe una urbs facta ex duabus (…)"[155]. Zgdonie z tą interpretacją ośrodek taki nie musi mieć swojej

[145] RPC I 2268–2269.

[146] RPC I 2253–2254 A (przywołani jako „IIII I D").

[147] RPC I 2255–2259.

[148] RPC I 2261–2262.

[149] RPC I 2268, 2270, 2272.

[150] RPC I 2269, 2271, 2273.

[151] Por. VITTINGHOFF 1952: 88–89, 92, 130–131.

[152] LAFFI 2007: 150–156.

[153] Zob. LAFFI 2007: 157, 161. Por. VITTINGHOFF 1952: 88, 132.

[154] LAFFI 2007: 169.

[155] LAFFI 2007: 167–168.

133:3021516550

„Schwesterstadt" czy „Zwillingsstadt"[156]. L. Laffi formułuje też celnie retoryczne pytanie o „bliźniacze" ośrodki dla kolonii Acci, Tucci i Lystra[157]. Związek pomiędzy powstaniem kolonii w Parion i Lampsakos nie wydaje się więc konieczny. Jak powiedziano, monety najwcześniej ukazujące w ich mennictwie scenę wyorania *sulcus primigenius* noszą na awersach najwyraźniej wizerunki różnych osób. Dla Parion mogły to być teoretycznie emisje rocznicowe, tym niemniej starając się wskazać osobę, do której odnosił się noszony przez ten ośrodek przydomek Iulia, nie sposób przejść obojętnie wobec częstego występowania w jego mennictwie motywu koziorożca.

W kontekście potencjalnej roli ikonografii monetarnej przy identyfikowaniu eponimów interesujące są przypadki, w których jako tacy brani być mogą pod uwagę Karakalla i Heliogabal, obaj noszący identyczne *tria nomina* co Marek Aureliusz, Marcus Aurelius Antoninus[158]. Nazwy i przydomki miejscowości utworzone od ich *gentilicium* mogły upamiętniać – i przynajmniej w jednym przypadku najwyraźniej upamiętniały (o czym niżej) – już Antoninusa Piusa. Co do zaś nazw i przydomków derywowanych od ich *cognomen*, to J. Gascou pisał swego czasu, że „(…) on ne connaît point de municipium Antoninianum ou de colonia Antoniniana avant Caracalla (…)"[159]. Stwierdzenie to co do zasady wydaje się słuszne, jako że epitetem kolonii czy municypium jakiego można by oczekiwać od władców z dynastii Antoninów (piszący te słowa nie ma tu na myśli Nerwy, Trajana i Hadriana) jest Antonina lub Antoninum, nie Antoniniana lub Antoninianum. Przekonanie takie umacnia wzmiankowana już *lex Troesmensium* z 177–180 r. n.e., która świadczy, że *municipium* Troesmis nosiło przydomek Antoninum, pochodzący od Marka Aureliusza[160]. Jakkolwiek nie był kolonią ani *municipium*, wspomnieć można jednak ośrodek Olba w Cylicji Trachei, którego monety, noszące wizerunek Lucjusza Werusa, przywołują mieszkańców w dopełniaczu jako ΑΔΡΙΑΝ ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΟΛΒΕΩΝ[161]. Odkładając na bok otwarte pytanie, czy określenie ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ stanowi tu pochodną epitetu Antoniniana (lub Antoninianum), stwierdzić można, że osobami, do których odnosi się w literaturze przydomki Antoniniana i Antoninianum są przede wszystkim wspomniani Karakalla i Heliogabal. Niekiedy wskazanie, który z nich upamiętniony został w

[156] Por. LAFFI 2007: 166 (ze zwróceniem uwagi, że nie są to synonimy).

[157] LAFFI 2007: 164.

[158] Por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 131, 156, 165.

[159] GASCOU 1972: 86. Por. JURKOWSKI 2023 d: 36.

[160] Zob. AE 2015, 1252 = AE 2015, 1252 a.

[161] RPC IV/3 (nr tymcz.) 5831.

134:1081387253

nomenklaturze ośrodka, zależy od odróżnienia ich monet. Zagadnieniu temu poświęciła uwagę A. Johnston. Jej zdaniem problemy z rozróżnianiem numizmatów obu władców były w dawniejszej historiografii wyolbrzymiane. Jak zauważa, podobieństw w ich portretach można by oczekiwać wtedy, kiedy Karakalla i Heliogabal byli (w przybliżeniu) w wieku 14–18 lat (w takim wieku cesarzem był Heliogabal), tzn. odpowiednio w emisjach z lat 202–206 i 218–222[162]. A. Johnston zwróciła też uwagę, że (abstrahując od faktu, że portrety monetarne obu z reguły zdecydowanie się różnią) numizmaty dostarczają nierzadko wielu innych informacji pozwalających zidentyfikować wyobrażonego cesarza. Uczona wymienia wśród nich konsulaty, *tribuniciae potestates*, innych członków rodziny cesarskiej wyobrażonych w mennictwie ośrodka, imiona urzędników, nominały, określone typy monetarne (wyobrażenia rewersu), datację zamieszczoną na monetach, zastosowane kontramarki (niekiedy ich funkcję pełniły daty), tytuły νεωκόρος i odnoszone do nich liczby, zależności pomiędzy stemplami czy fizyczne właściwości numizmatów[163]. Kombinacja tylko niektórych z tych przesłanek pozwala stwierdzić, że epitet poświadczony na monetach Nikopolis – Emmaus w Judei, noszących legendy ANTΩNINIANA NIKOΠOΛIC, odnosił się najprawdopodobniej do Heliogabala. Przywoływany jest on na monetach z wizerunkiem młodego cesarza, oznaczonego jako M AY ANTΩNINOC CEB, które datowane są na rok drugi, E B, najwidoczniej panowania, tzn. 219/220 r. n.e[164]. Od identyfikacji cesarza wyobrażonego na monetach zależy też najwyraźniej to, kto został uhonorowany w nazwie Ἀντωνεινούπολις, przywoływanej na monetach wspomnianego już cylicyjskiego ośrodka Adana z legendą rewersu AΔP CEY ANTΩNEINOYΠO AΔANEΩN IEP OIK[165]. Cesarz ukazany na ich awersie, AYT KAI M AYP ANTΩNEINOC CEB, nosi wieniec i ma raczej młodzieńczą, krągłą, nie pokrytą zarostem, twarz. To, że władcą wyobrażonym w przywołanej serii był Heliogabal, nie powinno budzić większych wątpliwości wobec faktu, że legenda AΔP CEY ANTΩNEINOY ΠO AΔANEΩN IEP OIK powtórzona została w serii, na której awersach legendzie IOYΛI AKYΛIAN CEOYHPAN C towarzyszy wyobrażenie Julii Akwilii Sewery[166]. Abstrahując od emisji

---

[162] Można zauważyć, że A. JOHNSTON (1982: 100) zakłada, iż Karakalla urodził się w 188, a Heliogabal w 204 r. n.e. Karakalla mógł się jednak urodzić w 186 r. n.e. Zob. VON ROHDEN 1896 a: 2439 (preferencja 186 r. n.e.); KIENAST, ECK, HEIL 2017: 156 (186 lub 188 r. n.e.). Brak też pewności co do roku narodzin Heliogabala. Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 165 (203 lub 204 r. n.e.?).

[163] Zob. JOHNSTON 1982: 97–120.

[164] RPC VI (nr tymcz.) 9004 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 8999, 9002–9003, 9008.

[165] RPC VI (nr tymcz.) 7145.

[166] RPC VI (nr tymcz.) 7147. Por. JOHNSTON 1983: 73 (nr 63); BERTOLAZZI 2020 a: 116; JURKOWSKI 2023 c: 155.

135:3777492766

wypuszczonej w imieniu jego małżonki, wydaje się, że identyfikację Heliogabala na numizmatach, na których przywołana została nazwa Ἀντωνειvούπολις, umożliwia poniekąd portret monetarny. Instruktywne wydaje się porównanie stosownego wyobrażenia z emisją ośrodka Adana, na której awersach ukazany został AVT KAIC M AVP ANTΩNEINOC (na ich rewersach wymieniono w dopełniaczu mieszkańców jako AΔPIANΩN AΔANEΩN), w tym przypadku, zdaniem Eduardo Levante, Karakalla[167]. Przedstawiony cesarz również wygląda na człowieka młodego, jego głowę również zdobi wieniec. Nos cesarza ukazanego na monetach wymianiających miejscowość Adana jako Ἀντωνειvούπολις jest jednak prosty („grecki"), podczas gdy władca wyobrażony w serii z legendą rewersu AΔPIANΩN AΔANEΩN ma nos haczykowaty. Ten drugi wydaje się też posiadać bardziej wysunięty podbródek[168].

Mówiąc o identyfikacji cesarzy uhonorowanych nazwami i przydomkami ośrodków urobionymi od *cognomen* Antoninus należy wspomnieć, że Haim Gilter zestawiwszy ośrodki noszące przydomki *Antoniniana* oraz cesarzy, których te przywoływały, zakładał, że stosowne epitety pochodzić mogły tylko od trzech cesarzy – Karakalli, Heliogabala oraz Sewera Aleksandra[169]. Jego zestawienie, *notabene* budzące pewne zastrzeżenia (w szczególności Sewer Aleksander nie powinien się w nim znaleźć[170]), zamieszczone zostało przy okazji publikacji 120 glinianych pieczęci (*bullae*), których część poświadcza tytulaturę ośrodka Petra. 46 z nich zawiera wyobrażenie zasiadającej na skale Tyche miasta oraz inskrypcję ANTONINIANA COL(onia) HADR(iana)[171]. Na 39 innych wyobrażeniu głowy Tyche towarzyszy napis MET(ropolis) PETRA ANTONIN(iana)[172]. Autor uznał, że nie sposób wskazać, czy

---

[167] SNG Levante 1227 = RPC V/3 (ID) 77514.

[168] Niezależnie od nazwy Ἀντωνειvούπολις mieszkańcy ośrodka Adana poświadczoni są na monetach także jako Ἀντωνινιανοί. Jako tacy figurują na serii monet, której rewersy ukazują wyobrażenie (identyfikacja nie budzi tu wątpliwości) Karakalli jako cesarza (RPC V/3, ID 77507), oraz na dwóch seriach, na których rozpoznawany jest konterfekt Heliogabala (RPC VI, nr tymcz., 7146; SNG Levante 1232. Por. RPC VI, nr tymcz., 7148). Ponieważ określenie to nie występuje na monetach ośrodka wypuszczonych za Makryna (zob. RPC V/3, ID, 77500, 77508–77509, 79640) prawdopodobnym wydaje się, że pierwotnie odnosiło się do Karakalli, przywrócenie jego stosowania mogło jednak mieć na celu uhonorowanie Heliogabala.

[169] GITLER 2005: 191 („Table 2. Cities known to bear the name Antoniniana").

[170] Wedle jego biografii w *Historia Augusta* Sewer Aleksander miał odmówić przyjęcia imienia Antonina (*HA, Sev. Alex*. VIII 1–IX 7. Por. JOHNSTON 1982: 105) i istotnie też go nie nosił (por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 171). H. GITLER (2005: 191) sugeruje, że Anazarbos miał nosić tytuł Antoniniana pochodzący od Sewera Aleksandra jako cezara. Ośrodek ten nabył jednak takowy przydomek najwyraźniej podczas drugiej kampanii partyjskiej Septymiusza Sewera (197–199 n.e.) i honorował on Karakallę. Zob. ZIEGLER 1993 b: 262 (nr 280). Por. ZIEGLER 1993 b: 262 (nr 281), 264 (nr 288); NOLLÉ, ZELLNER 1995: 39.

[171] GITLER 2005: 185 (nr 2).

[172] GITLER 2005: 186 (nr 3).

136:3416585676

poświadczony przez nie epitet *Antoniniana* pochodzi od Karakalli czy Heliogabala[173]. Jednak na podstawie pieczęci z napisem ANTONINIANA COL(onia) HADR(iana) wiadomo, że *Antoniniana* była przydomkiem kolonii. Następnie można zauważyć, że na monetach Petry opublikowanych w internetowym wydaniu katalogu *Roman Provincial Coinage* Petra przywoływana jest jako kolonia (czasem z błędami grawerów) w sumie w 11 emisjach[174]. 9 z nich wyobraża scenę wyorania *sulcus primigenius*[175]. Choć nie wszystkie awersy posiadają legendę, stwierdzić można, że cesarzem na nich wyobrażonym, pozbawionym zarostu, w wieńcu i zawsze spoglądającym w prawo, był M. Aurelius Antoninus. I w tym przypadku brak większości przesłanek, które A. Johnston wskazała za pomocne dla odróżnienia portretów Karakalli i Heliogabala, tym niemniej nie ma powodów by wątpić, że identyfikacja redaktorów internetowej edycji wspomnianego katalogu, widzących w nim Heliogabala, jest słuszna. W świetle numizmatów uprawnionym jest przypuszczenie, że to właśnie z Heliogabalem związane są początki kolonii Petra. I choć monety nie wymieniają jej honorującego cesarza przydomka, poświadczają go pieczęcie, pozwalając zarazem uznać formę w jakiej epitet ten wzmiankowany jest na papirusie z 537 r. n.e., Ἀντωνιανή[176], za zniekształcenie.

Rozpatrując w kontekście źródeł epigraficznych przesłanki umożliwiające przybliżenie tożsamości eponima, zauważyć należy, że jako wskazówkę co do osoby, z którą związane było powstanie kolonii bądź municypiów, usiłowano traktować, *faute de mieux*, *tribus* poświadczoną dla osób, dla których stanowiły one *domus* bądź *origo*. Wspomnieć można tu trzy ośrodki Dalmacji, noszące przydomek pochodzący od *gentilicium* Iulius, kolonie Salona i Narona oraz *municipium* (a może też i kolonię, ale, o czym niżej, nie jest to pewne) Risinium. W inskrypcji ze 137 r. n.e. wymieniona jest COLONIA MARTIA [I]VLIA SALONA[177], jednak jako kolonię wymienia ośrodek Salona już Pliniusz[178]. Wystawiony Jowiszowi Dolicheńskiemu *titulus sacer* ze 193 r. n.e. wymienia ośrodek Iulia Narona bez słowa *colonia*[179], jednak COLONIA NARONIT(anorum) poświadczona jest epigraficznie bodaj najwcześniej za Tyberiusza[180].

---

[173] Por. GITLER 2005: 191 (przy ośrodku Petra: „Caracalla or Elagabalus").

[174] RPC VI (nry tymcz.) 3971–3980, 3982.

[175] RPC VI (nry tymcz.) 3971–3979.

[176] *Petr. Pap*. I 1, 4–5.

[177] CIL III 1933.

[178] Plin. *HN* III 141.

[179] AE 1912, 45.

[180] AE 1950, 44. Por. CIL III 12695 = EDCS-31300270 (datacja: 81–97 n.e., 20.06.2024); WILKES 1969: 112.

137:2006710404

Ośrodek ten posiada ponadto status kolonii u Pliniusza[181]. Za Augusta i Tyberiusza poświadczeni są też tam *seviri Augustales*[182]. Epigraf datowany na lata 81–97 n.e. poświęcony jest M. Flawiuszowi Frontonowi IIVIR(o) I(ure) D(icundo) IVIIO [*sic*] RISIN(i)O[183]. Pliniusz wymienia miejscowość jako *oppidum civium Romanorum*[184], a epitafium datowane na pierwszą połowę III w. zawiera abrewiację rozwijaną jako D(ecurioni) M(unicipii) R(isinii)[185]. Inny *titulus sepulcralis*, nie pozwalający datować się precyzyjniej, dedykowano niejakiemu DEC(urioni) C(oloniae) RIS(inii)[186], jednak przytoczone uzupełnienie, z racji miejsca pochodzenia napisu (ob. Rogatica), budzi kontrowersje[187]. Zestawienie tych informacji pozwala przypuszczać, że już w samych początkach pryncypatu ośrodki Narona i Salona posiadały status kolonii, a Risinium status *municipium*, i że (najwyraźniej) wraz ze stosownym statusem otrzymały one przydomki Iulia/ Iulium. I w tym przypadku branymi pod uwagę kandydatami do bycia ich fundatorami, tożasamymi tu z eponimami, byli Cezar i młody Cezar/ August. Joseph W. Kubitschek, analizując występowanie powtarzających się na terenie Dalmacji *tribus Sergia* i *Tromentina*, doszedł do wniosku, że „(…) Tromentinam oppidis illis satis vetustis et opulentis [Dalmacji – M.J.] ante Caesaris dictaturae tempora datam esse, Sergiam autem ab Octaviano reliquae orae maritimae (…)”[188]. Do owych starych i bogatych ośrodków, wykazujących *tribus Tromentina*, zaliczają się Narona i Salona[189]. W świetle tego rozumowania z młodym Cezarem powiązać należałoby natomiast Risinium, łączone z *tribus Sergia*[190]. Z datowaniem fundacji miast na prawie rzymskim w oparciu o *tribus*, jak też

---

[181] Plin. *HN* III 142.

[182] CIL III 1769 a–b, 1770.

[183] CIL III 12695 = EDCS-31300270 (datacja: 81–97 n.e., 20.06.2024).

[184] Plin. *HN* III 144.

[185] AE 1979, 451 = EDCS-10000626 (datacja: 201–250 n.e., 20.06.2024).

[186] CIL III 8369. Datacja na II lub III w.: EDCS-28300094 (100–300 n.e., 20.06.2024).

[187] Zob. MROZEWICZ 2014: 215. Por. ŠAŠEL KOS 2017: 173.

[188] KUBITSCHEK 1889: 232. Por. MROZEWICZ 2014: 210; ŠAŠEL KOS 2017: 173.

[189] KUBITSCHEK 1889: 235–236. Por. VITTINGHOFF 1952: 124.

[190] KUBITSCHEK 1889: 235. Por. VITTINGHOFF 1952: 124. Géza ALFÖLDY (1964: 169–170. Por. WILKES 1969: 109; KRÓLCZYK 2009: 33) uważał, że Narona i Salona były koloniami Cezara, ale nie były to kolonie weteranów. Jego zdaniem pozostaje to w zgodzie z niewymienieniem Illyrikum wśród obszarów wojskowej kolonizacji Augusta w *Res gestae* 28. Założenie kolonii Salona i Narona przypisał Augustowi F. VITTINGHOFF (1952: 149). John J. WILKES (1969: 221) twierdził, że kolonia Salona powstała pomiędzy 47 a 27 r. p.n.e., natomiast kolonię Narona założył prawdopodobnie Cezar (WILKES 1969: 224). G. ALFÖLDY (1964*:* 170. Por. ŠAŠEL KOS 2017: 173) utrzymywał, że „Salona und Risinium waren sicher coloniae Iuliae und nicht coloniae Augustae (…) d. h. sie sind noch vor dem Jahre 27 v. Chr. entstanden”. Abstrahując od statusu kolonialnego Risinium, twierdzenie to wydaje się zbyt daleko idące, jako że kolonie julijskie, dla których niepoświadczony jest przydomek *Augusta* (lub też w ogóle go pozbawione), mogły powstawać i po 27 r. p.n.e. Być może przykładem takowej jest colonia Iulia Emona.

138:5995217677

traktowaniem tych ostatnich jako przesłanek co do osób upamiętnionych w ich przydomkach, związane są jednak zarówno trudności, jak i obiekcje. Ośrodki wykazują nierzadko różnorodność *tribus* (Athanasios D. Rizakis wskazuje jako przykłady kolonie Korynt, Dion czy Filippi[191]), prawdopodobnie związaną w pewnym stopniu z napływem ludności. Z kolei dla kolonii i municypiów we wschodniej części cesarstwa niejednokrotnie brak stosownych danych lub są one niewystarczające. Francesco Camia wskazuje, że na 21 kolonii w Azji Mniejszej dla 11 *tribus* nie jest poświadczone, a tylko w dwóch przypadkach „oficjalne" *tribus* można stwierdzić z pewnością[192]. *Tribus* ośrodka i osoba upamiętniona w jego tytulaturze mogą też nie mieć z sobą nic wspólnego. Miejscowość Scardona w Dalmacji uzyskała za Flawiuszów status *municipium* i przydomek Flavium[193], zachowując jednak *tribus Sergia*[194]. Jak wyjaśnia L. Mrozewicz, „this was because it comprised many inhabitants of the earlier settlement (…), who in all likelihood had received Roman citizenship status from Augustus"[195]. O obiekcji natury metodologicznej pisał T. Kotula, który zauważał, że „(…) meist unbekannt ist, ob das römische Bürgerrecht denjenigen verliehen wurde, die in den Inschriften auftreten oder ihren Vorfahren". Jak konstatował, „(…) bei der Erforschung des Romanisierungs- und Urbanisierungsprozesses das richtige methodische Verfahren darauf beruht, sich des Kriteriums der Tribus nur als eines der Beweismittel zu bedienen, das noch durch andere historische Indizen nachgeprüft werden muß"[196].

Jako przesłanki co do tego, kto jest eponimem miejscowości, wykorzystywane też być mogą inne nazwy i przydomki ośrodków. Dotyczyć może to nazw i przydomków miejscowości sąsiednich, w szczególności posiadających lub być może posiadających wspólną, specyficzną, cechę. Jeżeli W. M. Ramsay[197] przypuszczał, że nazwa ośrodka Sabinai (Σαβίναι) w Pizydii,

---

Por. WILKES 1963: 269 (przypisanie jej fundacji na początek rządów Tyberiusza); KEPPIE 1984: 77–78 (przypisanie jej założenia na późny okres rządów Augusta); ŠAŠEL KOS 2012: 92 (stwierdzenie, iż colonia Iulia Emona mogła zostać ustanowiona pomiędzy zakończeniem wojny młodego Cezara z Markiem Antoniuszem a początkiem pryncypatu Tyberiusza).

[191] Zob. RIZAKIS 2010: 361–363. Por. TOPALILOV 2024: 41–42 (*casus* miejscowości Ratiaria i przedstawicieli *ordo decurionum* niewykazujących *tribus Papiria*).

[192] CAMIA 2010: 367, 369 (owymi koloniami są Aleksandria w Troadzie z *tribus Aniensis* oraz Antiochia Pizydyjska z *tribus Sergia*). Por. RIZAKIS 2010: 359.

[193] CIL III 2802.

[194] Zob. KUBITSCHEK 1889: 236. Por. MROZEWICZ 2014: 210; DEMICHELI 2015: 101–102.

[195] MROZEWICZ 2014: 210.

[196] KOTULA 1969: 284.

[197] RAMSAY 1930: 251. Por. JONES 1971: 415 (przyp. 35).

139:1793742249

jakkolwiek poświadczona dopiero przez Hieroklesa[198], posiada związek z Vibią Sabiną, to hipoteza ta wydaje się o tyle interesująca, że (abstrahując od przypadków honorowania małżonki Hadriana na terenie Pizydii[199]) na tym samym obszarze autor Συνέκδημος wymienia miejscowość Hadrianopolis[200], o której wiadomo, iż była też znana jako Hadrianoi (Ἀδριανοί)[201]. Σαβίναι i Ἀδριανοί to pod względem budowy toponimy analogiczne i nie jedyne tego rodzaju związane, lub najwidoczniej związane, z Hadrianem[202]. Jakkolwiek związek nazwy Sabinai z Sabiną pozostaje hipotezą, wskazać można inne obszary cesarstwa, gdzie sąsiadujące ze sobą miejscowości upamiętniały w nazwach (również podobnych do siebie pod względem budowy) cesarza i kobietę z jego kręgu[203].

W sytuacji, w której kilku kandydatów branych jest pod uwagę jako potencjalny eponim miejscowości, wskazówkę oferować może nazewnictwo ośrodków, z którymi ci mają lub wydają się mieć związek. Interesujące są w tym względzie przypadki toponimów i epitetów, względem których zauważalne są rozbieżności czy łączyć je z Hadrianem czy Antoninusem Piusem. Jednym z nich jest kolonia Tipasa w Mauretanii. W inskrypcji odnalezionej *in situ* wymieniona jest COL[ON]IA AELIA [TIPASENSIVM][204]. Przytoczone uzupełnienia uzasadnia inny napis, który świadczy nadto, że jako kolonia Tipasa nosiła epitet Augusta[205]. Ów drugi *titulus* nie jest datowany, pierwszy zawiera dedykację dla Antoninusa Piusa i Marka Aureliusza, wymienionego jeszcze jako M(arcus) AELIVS [AVRELIVS VERVS CAES(ar)], i pozwala się datować, na podstawie dotyczącego cesarza zapisu TRIB(unicia) POT(estate) X, na okres pomiędzy 10 grudnia 146 a 9 grudnia 147 r. n.e. W literaturze obserwowalna jest różnica zdań w kwestii tego, kto nadał Tipasie status kolonii. Według jednej hipotezy, ostatnio

---

198 Hierocl. 672, 5.

199 Zob. TALLOEN, WAELKENS 2005: 227; TALLOEN 2015: 163–165, 223.

200 Hierocl. 672, 11 (Ἀδριανούπολις).

201 Zob. BEAN 1959: 110 (nr 80). Por. HALL 1986: 141.

202 Mowa o Hadrianoi w Myzji (RPC III 1602–1618 A. IV/2, nry tymcz., 502–507, 11306; Philostr. *V S* II 9; *Not. episc*. I 197, III 131, VIII 208, IX 117, X 256, XIII 115; Socrates *Hist. eccl*. VII 36; Hierocl. 693, 5; Georg. Cypr. 197) oraz Hadrianoi/ Panormos na wyspie Kefalonii (AE 2013, 1399). W przypadku miejscowości Palmyra, oprócz dodatkowej nazwy Hadrianopolis (Steph. Byz. *s.v*. Πάλμυρα. Por. *Eph. Epigr*. V 705 a) oraz przydomka ośrodka (AE 1941, 80: Ἀδριανὰ Πάλμυρα. Por. IGRR III 1056), poświadczeni są również Hadriani Palmyreni (AE 1939, 180. Por. IGRR I 1169; CIL VIII 2505; *Eph. Epigr*. V 1275).

203 Zob. JURKOWSKI 2023 a: 39 (Portus Traianus i Insula Matidiae na wybrzeżu Etrurii oraz Trajanopolis i Plotinopolis w Tracji).

204 AE 1955, 130.

205 AE 1958, 128. W inskrypcji wymieniona jest COL(onia) AEL(ia) AVG(usta) TIP(asensium).

140:5072023816

powtórzonej[206], nastąpiło to za Antoninusa Piusa i mogło być mniej więcej równoczesne z otoczeniem Tipasy murem miejskim (datowanym na lata 145–150 n.e.). Według innego stanowiska nadanie ośrodkowi rangi kolonii nastąpiło za Hadriana[207]. Owa rozbieżność czerpie najwyraźniej z faktu, że część badaczy zakłada, iż kolonie związane z Antoninusem Piusem, mogły, tak jak te związane z Hadrianem, posiadać przydomek Aelia. Jak sygnalizowano, *prima facie* mogłoby się tak wydawać. Jako cesarz następca Hadriana nosił imiona T. Aelius Hadrianus Antoninus[208]. Jednocześnie kolonie, które mają niewątpliwy związek z Hadrianem – takie jak Italika czy colonia Aelia Capitolina – posiadają w tytulaturze epitet Aelia[209]. W czasach J. Assmanna nie wiedziano jeszcze, że istniała colonia Aelia Augusta Tipasa, niemniej autor ten łączył z Antoninusem Piusem dwa inne ośrodki noszące przydomki Aelia Augusta, Lares i Thaenae[210]. B. Galsterer-Kröll wyraziła nawet spostrzeżenie, że ośrodki, które noszą wyłącznie epitet Aelia, o ile tylko materiał źródłowy pozwala wskazać eponima, mają związek z Hadrianem, podczas gdy, te, które prócz Aelia posiadają jeszcze jakieś dodatkowe epitety, mogą mieć związek zarówno z Hadrianem, jak i Antoninusem Piusem[211].

O ile przesłanki przybliżającej osobę, od której pochodzi przydomek mauretańskiej kolonii, dostarczyć może nazewnictwo ośrodków, których związek z kandydatami na poszukiwanego eponima nie wzbudza większych wątpliwości, o tyle zauważyć trzeba, że choć znane są liczne kolonie i municypia Hadriana noszące przydomek Aelia, o tyle trudniej wskazać takowe ośrodki, które miałyby niewątpliwy związek z Antoninusem Piusem. B. Galsterer-Kröll, tak jak J. Assmann, sądziła, że takowym ośrodkiem może być Lares w Afryce prokonsularnej[212]. Podstawą takiego twierdzenia jest pewna krótka dedykacja, DIVO ANTONINO CAESARI COLONIA AELIA AVG(usta) LARES[213]. Komentując ów *titulus* Hans-Georg Pflaum zauważył, iż „le personnage honoré [w wyżej przytoczonej inskrypcji – M. J.] n'est nul autre qu'Antonin le Pieux divinisé, bien que le titre de Caesar au lieu de celui

---

[206] CZAPSKI 2019: 84. Por. GASCOU 1972: 123.

[207] PFLAUM 1975: 261; GASCOU 1982 a: 156–157; BOATWRIGHT 2000: 39. Por. LEPELLEY 1981: 543.

[208] KIENAST, ECK, HEIL 2017: 128.

[209] Por. BOATWRIGHT 2000: 36–37, 39; JURKOWSKI 2023 d: 28–32.

[210] ASSMANN 1905: 128.

[211] GALSTERER-KRÖLL 1972: 77–78 („Aelia allein, ohne Zusätze, wurde – soweit nachprüfbar – nur von Hadrian verwendet, und zwar ausschließlich für bevorrechtigte Städte").

[212] GALSTERER-KRÖLL 1972: 79.

[213] CIL VIII 1779.

141:9380433264

d'Augustus surprenne quelque peu"[214]. Abstrahując od tytułu cezara, zauważyć trzeba, że dedykacja dla deifikowanego cesarza, sama w sobie, nie musi dowodzić podniesienia przezeń owego ośrodka do rangi kolonii. Mieszkańcy innej miejscowości w Afryce prokonsularnej, Gigthis, uhonorowali Antoninusa Piusa dedykacją zakończoną słowami [C]ONDITORI MVNIC[IPII] GIGTHENSES PV[BLICE][215]. Niestety, nie jest poświadczona tytulatura tegoż *municipium*. T. Mommsen[216] oraz E. de Ruggiero[217], podobnie jak J. Assmann[218] oraz B. Galsterer-Kröll[219] kojarzyli natomiast z Antoninusem Piusem tytulaturę kolonii Canusium, znaną jako [COL]ONIA AVRELIA [AV]G(VSTA) PIA CANVSIVM[220] dzięki inskrypcji datowanej na lata między 161 a 189 r. n.e.[221]. Z epigrafu *explicite* nie wynika, iż podniesienie apulijskiego ośrodka do rangi kolonii należy zapisać na konto Antoninusa Piusa, niemniej przydomek Pia istotnie pozwala o nim myśleć. Gdyby jednak przewrotnie upierać się przy niepewności związku kolonii Canusium z Antoninusem Piusem (imienia Aurelius nigdy nie wyzbył się Kommodus, od 182/183 noszący również przydomek Pius[222]) to inny przykład wydaje się rzucać światło na kwestię nazw i przydomków miejscowości, mogących odnosić się do Antoninusa Piusa. Klucza dostarczają wypuszczone za jego rządów monety karyjskiej

---

[214] PFLAUM 1975: 260.

[215] CIL VIII 22707.

[216] MOMMSEN (ed.) 1883 [= CIL IX] 35: „Quo tempore colonia facta sit, ostendunt nomina, quibus utitur in titulo n. 344 [w inskrypcji CIL IX 344 – M.J.] scripto imperante Marco; [col]onia enim Aurelia [Au]g(usta) Pia Canusium dici non potuit nisi ab imperatoris gentis Aureliae Antonino Augusto Pio". Zauważając następnie, że Filostratos (*V S* II 1), używając czasownika οἰκίζειν, łączy Canusium z osobą Herodesa Attyka, niemiecki noblista stwierdzał, że „constituit igitur coloniam eam iubente Pio Herodes" (MOMMSEN [ed.] 1883 [= CIL IX] 35). Por. PAWLAK 2015: 143–144.

[217] DE RUGGIERO 1896: 54, 111.

[218] ASSMANN 1905: 127.

[219] GALSTERER-KRÖLL 1972: 79.

[220] CIL IX 344.

[221] EDCS-08201043 (26.06.2024).

[222] KIENAST, ECK, HEIL 2017: 142. Zaznaczyć należy, że związek Antoninusa Piusa z kolonią Canusium opiera się głównie na wspomnianej relacji Filostratosa dotyczącej Herodesa Attyka. Dla inskrypcji, mającej wymieniać jej tytulaturę, proponuje się obecnie jako *terminus ante quem* rok 189 n.e. ponieważ została ona dedykowana aktorowi pantomimicznemu [--- A]ELIO AVG(usti) LIB(erto) [AVR]ELIO APOLAVSTO. Ów jak się przyjmuje, L. Aelius Aurelius Apolaustus jest jednym z trzech aktorów pantomimicznych, którzy działali w drugiej połowie II w. i nosili imię Apolaustus. Fakt, że inskrypcje zdające się wymieniać akurat tego Apolausta nie nosiły śladów martelacji jego imienia, stanowił zasadniczą obiekcję, by utożsamiać go z kolei z homonimicznym wyzwoleńcem, który został zabity z rozkazu Kommodusa w 189 r. n.e., roku upadku Kleandra (Zob. *HA, Comm*. VII 1–3). W 2016 r. opublikowano jednak napis odnaleziony w kościele Santa Maria della Neve k. Bonito (AE 2016, 335), który zdaje się odnosić do Apolausta znanego z inskrypcji mającej poświadczać tytulaturę kolonialną Canusium. Napis nosi ślady martelacji (zob. EVANGELISTI 2016 a). Fakt ten może tłumaczyć przyjęcie 189 r. n.e. jako *terminus ante quem* dla napisu CIL IX 344 w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby. Zob. EDCS-08201043 (datacja: 161–189 n.e., 30.06.2024).

142:9331220140

Neapolis nad rzeką Harpasos. Dwie emisje noszą na rewersach legendy ΕΠΙ ΓΡ ΠΡΩΤΕΟΥ ΑΔ ΑΥΡΗ ΝΕΑΠΟΛΙΤΩΝ[223] oraz ΕΠΙ ΓΡ ΠΡΩΤΕΟΥ ΑΔ ΑΥΡΗ ΝΕΑΠΟΛΕΙΤΩ[224]. Pomijając sygnaturę urzędnika, przywołana w dopełniaczu nazwa mieszkańców, ΑΔ(ριανῶν) ΑΥΡΗ(λιέων) ΝΕΑΠΟΛΙΤΩ(Ν), dowodzi, że ośrodek nosił przydomki utworzone od *cognomen* Hadrianus oraz *gentilicium* Aurelius. Eponima zdają się wskazywać awersy noszące inskrypcję A K TI A ΑΔΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΚΤΙCΤΗC. Przydomek Neapolis zaczerpnięty od *cognomen* Hadrianus najwyraźniej (ostrożność podyktowana faktem, że monety ośrodka z czasów Hadriana nie są znane) pochodzi od Antoninusa Piusa[225]. Co jednak istotniejsze, niemal na pewno pochodzi od rzeczonego cesarza epitet zaczerpnięty od *gentilicium* Aurelius. Sugerować zdaje się to dodany do tytulatury cesarza termin κτίστης. Jego użycie jest o tyleż uderzające, że występuje w miejscu i niejako zamiast (!) terminu Σεβαστός. Z tego względu, choć znane są monety z wizerunkiem Marka Aureliusza jako cezara i legendą rewersu ΑΥΡΗΛΙΕΩΝ ΝΕΑΠΟΛΙΤΩΝ[226], idea by przywołane na nich określenie mieszkańców związane było z Markiem Aureliuszem jawi się jako nieprzekonująca. Na monetach karyjskiej Neapolis, na których Antoninus Pius honorowany jest jako κτίστης, kluczowe w kontekście niniejszych rozważań jest to, że podczas gdy (pomimo zastosowania abrewiacji) nie ma powodów by wątpić, że numizmaty prawidłowo oddają imiona cesarza, T. Aelius Hadrianus Antoninus (abrewiacja A pomiędzy TI i ΑΔΡ może oznaczać wyłącznie Ἀίλιος = Aelius), jeden z dynastycznych przydomków Neapolis pochodził od imienia Aurelius, które cesarz nosił przed usynowieniem przez Hadriana, nazywając się wtenczas T. Aurelius Fulvus Boionus (Arrius) Antoninus[227]. Mając w pamięci, że przydomek utworzony od imienia rodowego Aurelius noszony przez kolonię Canusium najwyraźniej również pochodzi od Antoninusa Piusa powrócić można teraz do pytania czy przydomek Aelia, noszony przez takie kolonie jak Tipasa, Lares czy Thaenae, pochodził od Hadriana czy też jego bezpośredniego następcy. W kontekście osoby upamiętnionej odnośnym epitetem, przywołać można stwierdzenie, które sformułował Francesco Grelle. Jak pisał „(…) analisi dell'onomastica delle comunità riorganizzate dai successori di Adriano permette di rilevare che il nome Aelia (-um) non si riscontra mai per le fondazioni la cui paternità è sicura. Esse assumono di solito il nome Aurelia (-um), in un sol

[223] RPC IV/2 (nr tymcz.) 972.

[224] RPC IV/2 (nr tymcz.) 973.

[225] Godna uwagi jest swoista paronomazja w legendach: Ἀδριανός – Ἀδριανῶν.

[226] RPC IV/2 (nr tymcz.) 974.

[227] KIENAST, ECK, HEIL 2017: 128.

143:1065107380

caso, sembra, il nome Aelia Aurelia (Colonia Aelia Aurelia Augusta Mactaris). Pertanto le colonie e i municipi che prendono il nome Aelia (-um) vanno tutti ricondotti ad interventi adrianei, allo stato delle fonti"[228]. Nic też nie wskazuje by przydomek Aelia zawarty w tytulaturze kolonii Mactaris[229] pochodził od Antoninusa Piusa. J. Gascou przypuszczał, że epitety Aelia i Aurelia mogły zostać nadane ośrodkowi symultanicznie w czasie wspólnych rządów Marka Aureliusza i Kommodusa[230]. Z kolei w opinii M. Zahrnta pierwszy z przydomków pochodził on Hadriana i poprzedzał nadanie statusu kolonii (jego zdaniem nie sposób stwierdzić kto dokonał tego aktu)[231]. Związek Antoninusa Piusa z przydomkiem Aelia wykluczałaby definitywnie inskrypcja z 170/171 r. wymieniająca *civitas Mactarinorum*, niemniej poddaje się obecnie w wątpliwość czy stosowne miejsce zawierało słowo *civitas*[232]. W przypadku Afryki związek Antoninusa Piusa z przydomkami miejscowości Aelia i Aelium poddał wyraźnie w wątpliwość J. Gascou. Jak pisał, „on (…) a déduit que les villes africaines qui portent l'épithète Aelia ou Aelium, Aelia Augusta ou Aelium Augustum, peuvent devoir leur promotion juridique soit à Hadrien, soit à Antonin. En réalité, ce qui est sûr, c'est que l'épithète Aelia ou Aelium peut s'appliquer à des fondations d'Hadrien; mais rien ne permet de dire qu'elle s'applique aussi à des fondations d'Antonin le Pieux (l'adjonction d'Augusta ou Augustum n'a pas grande signification, car cette épithète peut s'ajouter ou se retrancher à volonté: elle indique la création municipale ou coloniale d'un empereur quelconque, d'un Auguste)"[233]. Przypadki takie jak Tipasa, Lares czy Thaenae ilustrują sytuację, w której nazewnictwo ośrodków, z którymi związek danego cesarza jest pewny lub bardzo prawdopodobny, zapobiegać może błędnemu wskazaniu go jako eponima miejscowości, z których nazwami i przydomkami najprawdopodobniej nic wspólnego nie miał. Te pierwsze są wprawdzie raptem (a może przynajmniej[234]) dwa, Canusium i Neapolis nad Harpasos, i

---

[228] GRELLE 1972: 219. Por. JURKOWSKI 2023 d: 31.

[229] CIL VIII 11801: COL(onia) AELIA AVRELIA MACTARIS. Por. CIL VIII 677; AE 1949, 47.

[230] Zob. GASCOU 1972: 147–148; GASCOU 1982 a: 197. Por. JURKOWSKI 2023 d: 31.

[231] Por. ZAHRNT 2008: 237–238 (hipoteza, że przydomek *Aelia* miał związek z nadaniem przez Hadriana *ius Latium*).

[232] CIL VIII 11799 = EDCS-23200445: „[therm]as(?) M[ac]taritanor[um]" (27.06.2024). Por. GASCOU 1972: 147 (z datacją na 169 r. n.e.); GASCOU 1982 a: 197 (z datacją na 169 r. n.e.).

[233] GASCOU 1972: 122–123. Por. GASCOU 1982 a: 181.

[234] *Prima facie* (odkładając na bok *casus* paflagońskiej Hadrianopolis) godny rozważenia wydawać mógłby się związek Antoninusa Piusem z tytulaturą Pheradi Maius w Afryce prokonsularnej. W pewnej inskrypcji wymienieni są CVR[IALE]S MVNICIPI(i) AVRE[LI] PHE[R]ADITANI M[AIO]RIS (AE 2003, 1933). Że ów ośrodek zawierał w nazwie słowo *Maius*, a nie *Maior* wiadomo z epigrafu pochodzącego z czasów Antoninusa Piusa. M(arcus) BARIGBALIVS GHVDDIS F(ilius) PHERADITANVS MAIVS wystawił ją NEPTVNO AVG(usto) SACRVM PRO SALVTE IMP(eratoris) CAESARIS ANTONINI AVG(usti) PII P(atris) P(atriae)

144:8114867951

reprezentują odmienny status prawny, kolonii i ośrodka peregrynów. Ich tytulatura i określenia mieszkańców pozwalają stwierdzić, że epitety miejscowości związane z Antoninusem Piusem derywowane były od *gentilicium* Aurelius, przydomka Pius oraz najwyraźniej *cognomen* Hadrianus (zważywszy określenie mieszkańców na wzmiankowanych monetach ośrodka Olba z wizerunkiem Lucjusza Werusa pozostaje pytanie czy dodać do nich *cognomen* Antoninus), jednak nie od *gentilicium* Aelius. Zauważyć można, że o ile młody Cezar, stawszy się synem ubóstwionego Cezara, kreował kolonie julijskie, o tyle adopcyjni cesarze pierwszej połowy II w. nadawali koloniom przydomki utworzone od *gentilicium* noszonego przez nich od narodzin, oficjalnie nie figurującego jednak w tytulaturze imperialnej. Z tego względu z Trajanem (Imp. Caesar Nerva Traianus Augustus) związane są coloniae Ulpiae, z Hadrianem (Imp. Caesar Traianus Hadrianus Augustus) coloniae Aeliae, i, jak wszystko wskazuje, z Antoninusem Piusem (Imp. Caesar T. Aelius Hadrianus Antoninus Augustus) – przynajmniej jedna – colonia Aurelia.

W dotychczasowych rozważaniach dotyczących problemów z ustalaniem eponima, w sytuacjach, gdy nie jest on *explicite* wymieniony w materiale źródłowym wychodzono z założenia, że jedna nazwa bądź jeden przydomek miejscowości pochodzić może od jednego eponima. Założenie takie wydaje się naturalne. Niemniej, spotkać się można w historiografii ze stanowiskiem, przynajmniej w jednym przypadku jasno sformułowanym, iż te same epitety już w momencie ich kreacji odnosić mogły się do różnych osób. Hipotezę taką wyrażono w odniesieniu do tytulatury kolonialnej Thamugadi. Epigraficznie numidyjska kolonia poświadczona jest jako CO[L(onia) MAR]C[I]ANA TR[AI]ANA TH[AMVGA]DI (na inskrypcji z 100 r. n.e.)[235] oraz COLONIA VLPIA THAMVGADI[236]. J. Assmann odnosił wszystkie trzy przydomki, *Marciana*, *Ulpia* i *Traiana*, do Trajana[237]. X. Depuis sądził, że drugi i trzeci przydomek odnoszą się do Trajana, jednak osobą upamiętnioną w pierwszym jest jego siostra Ulpia Marciana, wskazując przy tym, że wcześniejszego przykładu analogicznego uhonorowania w tytulaturze kolonii cesarza i bliskiej mu kobiety, Klaudiusza i Agryppiny

LIBERORVMQ(ue) EIVS (AE 1927, 26). Na łamach „L'Année Épigraphique" (CORBIER [ed.] 2006: 683) sformułowano jednak pogląd, że „la titulature de la cité atteste la promotion comme municipe sous le règne de Marc Aurèle. Elle se caractérise par un développement original de l'ethnique Pheraditani Maioris au lieu de Pheraditanorum Maiorum".

[235] CIL VIII 17842. Por. CIL VIII 17843; AE 1913, 25.

[236] CIL VI 1803.

[237] ASSMANN 1905: 115 („Tria cognomina… a se petita, Traianus coloniae imposuit, quod raro factum est").

145:1019744139

Młodszej, dostarcza colonia Claudia Ara Agrippinensium[238]. *Decumanus maximus* kolonii wyznaczać miał wschód słońca w dzień urodzin Trajana (18 września)[239]. Trudno powiedzieć, czy faworyzuje to hipotezę J. Assmanna, niemniej, pozostając na gruncie językowym, epitet *Marciana* mógł pochodzić zarówno od imienia Marcus jak Marciana[240]. O ile hipoteza dopatrująca się eponimów kolonii zarówno w osobie Trajana, jak i jego siostry wydaje się, pomimo to, uprawniona, o tyle nieprzekonująca wydaje się propozycja, jaką wysunął Thomas H. Watkins. Autor ten utrzymuje, iż „the colonial name honored his parents, Marcia and M. Ulpius Traianus, as well as his sister"[241], twierdząc, że taki wybór miał podkreślać związki łączące rodzinę Trajana z Flawiuszami, którzy, jak utrzymuje, cieszyli się popularnością na terenie Afryki[242]. Hipoteza, że ten sam przydomek miał docelowo w momencie nadania przywoływać różne osoby (w tym przypadku epitet *Marciana* matkę i siostrę Trajana) jest nieweryfikowalna, niemniej, jeżeli istotnie takim celom politycznym miał on służyć, powstaje pytanie na ile jego wymowa mogła być czytelna dla pierwszej generacji kolonistów, nie mówiąc o kolejnych. O ile wspomniana hipoteza nie wydaje się przekonująca, o tyle nazwy pierwotnie związane z określonym władcą można było niekiedy łączyć później z innym, podobnie się nazywającym. Zgodnie z kroniką Hieronima w 248 r. n.e. Filip Arab *urbem nominis sui in Thracia construxit*[243]. Jordanes podaje, że cesarz ten w trzecim roku swych rządów *festivitatem Romanae urbis, millesimo anno quod expleverat, caelebravit urbemque nominis sui in Thracia, que dicebatur Pulpudeva, Philippopolim reconstruens nominavit*[244]. Wystąpienie Filipa Araba w roli założyciela miasta w interesujący sposób skojarzono tu z obchodami milenijnymi, tym niemniej informacje o przemianowaniu ośrodka są co najmniej zaskakujące: miasto nad rzeką Hebros nosiło miano Filippopolis od czasu Filipa II Argeady[245]! Jeżeli przyjąć tradycję przekazaną przez Hieronima i Jordanesa, należałoby uznać, że tracki ośrodek, nie ulegając przechrzczeniu, doczekał się w swojej historii dwóch różnych eponimów. W przypadku tym nie zachodzi jednak sytuacja by jedna nazwa czy jeden przydomek już w chwili kreacji miał

---

[238] DEPUIS 1994: 222.

[239] Zob. BARTHEL 1911: 110–111 (autor przyjmuje, że *dies natalis* kolonii miał miejsce dokładnie 18 września 100 r. n.e.); WATKINS 2002: 99. Por. DUFTON 2022: 194.

[240] Zob. JURKOWSKI 2023 a: 36.

[241] WATKINS 2002: 84.

[242] Zob. WATKINS 2002: 84–85, 94, 98.

[243] Hieron. *Chron*. 299–300 F (248 r. n.e.).

[244] Iord. *Rom*. 283.

[245] Zob. TSCHERIKOWER 1927: 1; DANOV 1979: 245; KOLENDO 1992: 51.

146:8596237111

przywoływać różne osoby – co Th. H. Watkins domniemywa w odniesieniu do epitetu *Marciana*, noszonego przez kolonię Thamugadi. Kontekst milenijny refundacji miasta nad Hebros pozwala przypuszczać, że sygnalizowana przez Hieronima i Jordanesa prezentacja Filipa Araba w roli fundatora i eponima ośrodka miała na celu nie tyle zatarcie pamięci o pierwotnym eponimie ośrodka, ale ukazanie rządów tego cesarza jako kontynuacji tradycji sięgających ojca Aleksandra Wielkiego.

147:3082053122

Część II

Aspekty dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego jako zjawiska historycznego i językowego

148:3132297166

Rozdział V
Liczba, geografia i status prawny ośrodków noszących miana dynastyczne – próba ujęcia panoramicznego

Zarówno opublikowany w ostatnich dekadach nieznany dotąd materiał źródłowy, jak również reinterpretacje dotyczące świadectw znanych od dawna, skłaniać mogą do nowego spojrzenia na fenomen honorowania cesarzy i osób z ich kręgu w nazewnictwie miejscowości imperium Romanum. Mowa tu w szczególności o próbie uchwycenia w kompleksowy sposób skali i geografii omawianego zjawiska, jak też korelacji zachodzących pomiędzy statusem prawnym ośrodków, a noszeniem przez nie stosownych nazw i epitetów. Zważywszy wspomniane w części pierwszej problemy jakie nastręcza nierzadko identyfikacja niektórych nazw własnych, atrybucja relewantnych nazw i przydomków, czy odczyt, weryfikacja i interpretacja materiałów pełniących funkcję ich nośników, należy mocno podkreślić, iż próba kompleksowego określenia liczby, geografii i statusu prawnego ośrodków noszących lub mogących nosić rozpatrywane tu mianownictwo wymaga ustosunkowania się do szeregu kwestii dyskusyjnych. Już z tego powodu przynieść może rezultat, który należy traktować jako szacunkowy, czyli obarczony marginesem błędu. Pomimo to sens jej podjęcia nie powinien budzić wątpliwości: perspektywa panoramiczna (zgodnie z etymologią tego słowa) umożliwia dostrzeżenie takich aspektów rozpatrywanego tu nazewnictwa, które przy innym ujęciu mogłyby zostać bądź to niedostrzeżone, bądź to, niesłusznie, zbagatelizowane.

Reservatis reservandis wydaje się, iż wskazać można 650 ośrodków (czy też wspólnot cieszących się określonym zakresem autonomii), dla których są lub mogą być poświadczone dynastyczne nazwy i przydomki (względnie formy pozwalające je domniemywać), powstałe

149:4278409614

lub potencjalnie powstałe pomiędzy rządami Augusta a Konstantyna Wielkiego[1]. Jeśli wcześniej wspomniano o marginesie błędu, to niesposób wykluczyć, że stosownych miejscowości/ wspólnot mogło być nawet i o kilkadziesiąt mniej. W przypadku niektórych ośrodków brak pewności czy dana nazwa lub przydomek pochodzi od Cezara czy młodego Cezara/ Augusta[2], w przypadku innych niejasnym pozostaje, czy kreacja danego toponimu lub epitetu nastąpiła pod rządami Konstantyna Wielkiego czy też któregoś z jego następców[3]. Przy niektórych toponimach – w szczególności poświadczonych przez pojedyncze i późne świadectwa – nie można znowuż mieć pewności czy to do (nawet przybliżonego) czasu ich powstania[4], czy też ich dynastycznego charakteru[5]. Zaznaczyć należy, że w obrębie wspomnianych 650 podmiotów, w przypadku kilku ośrodków przyjęto występowanie zjawisk określanych w historiografii mianem „dualizmu osadniczego" czy też tzw. „podwójnej wspólnoty" (niekoniecznie tożsamej z „dualizmem osadniczym"[6]). Powyższa uwaga dotyczy

[1] Por. Aneks do niniejszej pracy. Do owej liczby zaliczono też toponim, którego kreacja zasadniczo poprzedzała czasy cesarstwa: Filippopolis (nr 228). Wspomniana refundacja oraz (re)nominacja ośrodka za rządów Filipa Araba, o której informują cytowani już Hieronim i Jordanes (zob. Rozdział IV), nie pozwala jednak wykluczyć, że nazwie tej usiłowano nadać nową treść (nową etymologię), odróżniając Filippopolis, którą założył Filip II Argeada, od Filippopolis, której refundacji dokonał Filip Arab.

[2] Wspomnieć należy w tym miejscu choćby dynastyczne nazwy i przydomki, takich miejscowości jak Aleria (nr 22), Arretium (nr 51), Artigi (nr 52), Caesarobriga (nr 121), Castulo (nr 138), Ebora (nr 215), Ilercavonia–Dertosa (nr 290), Ituci (nr 300), Iulia Traducta (nr 302), Narona (nr 410; w tym przypadku jako możliwy eponim brany jest pod uwagę jeszcze Tyberiusz), Nertobriga (nr 424), Ruscino (nr 503), Segida Restituta Iulia (nr 534), Seria (nr 540), Sexi (nr 541), Ugultunia (nr 612), Vasio Vocontiorum (nr 627). Analogiczne *dubium* dotyczyć może epitetu Iulia, noszonego przez kolonie Parion (nr 461) i Salona (nr 515), czy poświadczonego dla *municipium* Gades (nr 251), jak również toponimu Pax Iulia (nr 467). Trudno też stwierdzić, z kim mogły mieć związek nazwy, takich miejscowości jak Caesariana (nr 119), Caesariana (nr 120) czy Turris Caesaris (nr 604).

[3] Wspomniana wątpliwość dotyczyć może dynastycznych nazw i przydomków ośrodków Constantia – Cosedia (nr 189), Flaviana (nr 231), Flaviana (nr 232), Konstantia – Antarados (nr 339), Portus [Ostiensis] (nr 484), Salamina (nr 512), Singidunum (nr 545) oraz niektórych przydomków miejscowości Antiochia Arabska – Tella (nr 31) oraz Fanum Fortunae (nr 224).

[4] Sytuację taką egzemplifikuje toponim [Augusta] Ambianorum (nr 61).

[5] Wątpliwość taka zachodzi choćby w przypadku toponimu Germanicomagus* (nr 255), stanowiącego emendację formy Sermanicomago (*Tab. Peut*. II 2).

[6] Por. MITCHELL 1979: 417.

150:4853395101

miejscowości Apulum[7], Durostorum[8], Ikonion[9], Klaudiopolis – Ninika[10] oraz Nikopolis w Epirze[11]. Ze względu na pewną konwencję historiograficzną przy analizie geografii rozpatrywanych podmiotów orientacyjnym punktem odniesienia w przypadku europejskiej i afrykańskiej części cesarstwa będzie zasadniczo podział na prowincje, w przypadku zaś azjatyckiej na krainy geograficzno-historyczne. Ponieważ – abstrahując od takich obszarów jak Tauryda czy Kolchida – stosowne miejscowości z terenu Europy najwcześniej znalazły się razem w granicach cesarstwa w momencie utworzenia prowincji Dacja (106 r. n.e.), ówczesny podział administracyjny (datowany dalej umownie na „schyłek rządów Trajana") przywołany zostanie przy europejskiej części imperium, z zastrzeżeniem, że w przypadku Italii uwzględniono wprowadzony przez Augusta ok. 7 r. p.n.e. podział na 11 *regiones*. Dla większego zniuansowania geografii części afrykańskiej odwołano się natomiast do podziału ustalonego w początkach rządów Septymiusza Sewera – kiedy to z Afryki prokonsularnej wydzielona i przekształcona w osobną prowincję została Numidia.

Co się tyczy geografii wzmiankowanych 650 ośrodków/ wspólnot to, uwzględniając podziały administracyjne obowiązujące w europejskiej części cesarstwa u schyłku rządów Trajana, stwierdzić można, że 14 spośród nich znajdowało się w Luzytanii[12], 44 na obszarze

---

[7] W przypadku Apulum municipium Aurelium Apulense (zob. CIL III 986; AE 1944, 30. 1977, 657. 1992, 1485), podniesienione później do rangi kolonii jako colonia Aurelia Apulensis (zob. CIL III 7773. *Eph. Epigr*. II [405]; AE 1989, 628), figurujące w Aneksie do niniejszej pracy jako Apulum I (nr 37), odróżniono od municipium Septimium Apulense (zob. CIL III 976, 985, 1051, 1083. AE 1996, 1277. 1996, 1278. 1998, 1079), określonego najwyraźniej jako *colonia nova* w inskrypcji dedykowanej Trajanowi Decjuszowi (CIL III 1176. Por. GĂZDAC, SUCIU, ALFÖLDY-GĂZDAC 2009: 2) i określonego w Aneksie do niniejszej pracy jako Apulum II (nr 38).

[8] Przyjęto tu pogląd, który reprezentuje L. MROZEWICZ (1984: 294). Zgodnie z nim rangę municipium Aurelium Durostorum (AE 1925, 110; DONEVSKI, MATEI-POPESCU 2021: 329) uzyskał *vicus*, nie zaś *canabae*, skądinąd poświadczone jako Canabae Aeliae Legionis XI Claudiae (CIL III 7474). W Aneksie obie osady rozróżniono odpowiednio jako Durostorum I (nr 211) i Durostorum II (nr 212).

[9] W odniesieniu do ośrodka Ikonion przyjęto stanowisko, które zajmuje S. MITCHELL (1979: 415. Por. WOYTEK 2011: 131). Jego zdaniem, przynajmniej od rządów Klaudiusza do (najwidoczniej) czasów Hadriana w Ikonion funkcjonowały obok siebie dwie wspólnoty, rozróżnione w Aneksie jako kolonia Ikonion (nr 288) oraz πόλις Ikonion (nr 289).

[10] W przypadku miejscowości Klaudiopolis – Ninika przyjęto hipotezę o powstaniu tam za Klaudiusza tzw. „podwójnej wspólnoty" w następstwie nadania statusu πόλις wspólnocie egzystującej przy istniejącej już kolonii (zob. MITCHELL 1979: 434. Por. WOYTEK 2011: 131). W Aneksie rozróżnione zostały kolonia Klaudiopolis – Ninika (nr 331) i πόλις Klaudiopolis – Ninika (nr 332).

[11] Pomimo obiekcji formułowanych co do (przynajmniej czasowego) istnienia kolonii w epirockiej Nikopolis (zob. SARICAKIS 1970), w niniejszej pracy przyjęto argumenty na rzecz czasowego funkcjonowania w tej miejscowości tzw. „podwójnej wspólnoty" (zob. RUSCU 2006), w konsekwencji czego w odniesieniu do owej Nikopolis rozróżniono w Aneksie kolonię Nikopolis (nr 429) oraz πόλις Nikopolis (nr 430).

[12] Augustobriga (nr 76), Caesarobriga (nr 121), Capera (nr 129), Celticum Flavium (nr 141), Conimbriga (nr 188), Ebora (nr 215), Emerita (nr 221), Lacimurga (nr 346), Mirobriga Celticorum (nr 395), Myrtilis (nr 406), Norba (nr 437), Olisipo (nr 448), Pax Iulia (nr 467), Scallabis (nr 520).

151:2444369921

Betyki[13], a 42 w granicach Hiszpanii Tarrakońskiej (w tym jeden na Balearach)[14]. 20 stosownych ośrodków ulokowanych było na obszarze Galii Narbońskiej[15], 6 Galii Akwitańskiej[16], 12 Galii Lugduńskiej[17], 7 Galii Belgijskiej[18]. Na teren Brytanii przypada 6 miejscowości noszących odpowiednie nazwy i przydomki (w tym jedna położona na wyspie na tzw. *Oceanus Britannicus*, obecnym Kanale La Manche)[19]. 7 stosownych ośrodków ulokowanych było na terenie Germanii Dolnej[20], 11 w Germanii Górnej[21]. Co się tyczy prowincji „alpejskich", to jedna z rozpatrywanych tu miejscowości znajdowała się w Alpach

[13] Artigi (nr 52), Arua [Arva?] (nr 53), Asido (nr 54), Astigi (nr 56), Axati (nr 94), Baelo (nr 96), Canama/ Canania (nr 127), Castulo (nr 138), Ceret (nr 144), Cisimbrium (nr 176), Gades (nr 251), Ilipa Magna (nr 292), Iliturgi (nr 293), Iponoba (nr 296), Irni (nr 298), Italica (nr 299), Ituci (nr 300), Iulia Traducta (nr 302), Lucurgentum (nr 368), Malaca (nr 380), Mellaria (nr 394), Mirobriga Turdulorum (nr 396), Municipium Flavium (nr 400), Munigua (nr 403), Naeva (nr 407), Nertobriga (nr 424), Nescania (nr 425), Oducia (nr 443), Olaurum (nr 445), Oningi (nr 449), Osset (nr 450), Ostippo (nr 452), Sabora (nr 509), Salpensa (nr 516), Segida Restituta Iulia (nr 534), Seria (nr 540), Sexi (nr 541), Singilia Barba (nr 546), Sosontigi (nr 554), Tucci (nr 598), U… lub V… (nr 609), Ucubi (nr 611), Ugultunia (nr 612), Villo (nr 641).

[14] Acci[s] (nr 7), Aquae Flaviae (nr 41), Asturica Augusta (nr 57), Augustobriga (nr 75), Aurgi (nr 88), Baesucci (nr 97), Barcino (nr 100), Bergidum (nr 102), Bilbilis (nr 107), Bracara Augusta (nr 110), Brigantium (nr 111), Caesaraugusta (nr 118), Calagurris (nr 125), Claudionerium (nr 181), Clunia (nr 182), Egara (nr 218), Flaviaugusta (nr 233), Flaviobrica (nr 234), Flavionavia (nr 236), Gallica Flavia (nr 252), Iamo (nr 286), Ilercavonia – Dertosa (nr 290), Ilici (nr 291), Interamnium (nr 295), Iria (nr 297), Iuliobriga (nr 308), Lambris (nr 349), Laminium (nr 350), Libisosa (nr 360), Livica/ Lybica (nr 364), Lucus Augusti (nr 369), Mago (nr 379), Nova Augusta (nr 438), Porta Augusta (nr 483), Saetabi[s] (nr 511), Segisama (nr 535), Segovia (nr 536), Tiar Iulia (nr 577), Tugia (nr 600), Turris Augusti (nr 603), Vivatia (nr 645). Wspomniany ośrodek na Balearach to Ebusus (nr 216).

[15] Alaebaece Reiorum Apollinarium (nr 19), Albaugusta (nr 20), Apta (nr 36), Aquae Sextiae (nr 43), Arausio (nr 47), Arelate (nr 49), Avennio (nr 91), Baeterrae (nr 98), Carpentorate (nr 132), Dea Augusta Vocontiorum (nr 194), Helena – Illiberis (nr 275), Lucus Vocontiorum (nr 370), Luteva – Forum Neronis (nr 373), Narbo Martius (nr 409), Nemausus (nr 415), Noviomagus – Augusta Tricastinorum (nr 441), Ruscino (nr 503), Vasio Vocontiorum (nr 627), Vicus Augustanus (nr 632), Vienna (nr 640).

[16] Aquae Tarbellicae/ Augustae (nr 44), Augusta Auscorum – Elimeberrum (nr 62), Augustonemetum Arvernorum (nr 80), Augustoritum Lemovicum (nr 83), Claudiomagus (nr 180), Germanicomagus (nr 256).

[17] Augustobona Tricassium (nr 74), Augustodunum (nr 77), Augustodurum (nr 78), Bibracte (nr 106), Caesaromagus Turonum (nr 122), Caesaromagus (nr 124), Cenabum (nr 143), Constantia – Cosedia (nr 189), Forum Segusiavorum (nr 246), Iuliobona (nr 307), Iuliomagus Andecavorum (nr 311), Lugdunum (nr 372).

[18] [Augusta] Ambianorum (nr 61), Augusta Suessionum (nr 65), Augusta Treverorum (nr 68), Augusta Viromanduorum (nr 70), Augustomagus Silvanectum (nr 79), Noviomagus Treverorum (nr 440), Vicus Helena (nr 638).

[19] Augusta – Londinium (nr 60), Caesaromagus (nr 123), Camulodunum (nr 126), Glevum (nr 260), Pons Aelius (nr 479). Ośrodek na wyspie na *Oceanus Britannicus* to Cezarea (nr 151).

[20] Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184), Forum Hadriani (nr 245), Iuliacum (nr 303), Noviomagus Batavorum (nr 439), Praetorium Agrippinae (nr 489), Tiberiacum (nr 578), Ulpia Traiana (nr 616).

[21] Aquae (nr 39), Aquae Mattiacae/ Mattiacorum (nr 42), Arae Flaviae (nr 46), Aventicum (nr 92), Brigetio (nr 112), Forum Tiberii (nr 247), Iuliomagus (nr 310), Lopodunum (nr 366), Raurica (nr 495), Trebur (nr 594), Tropaeum Drusi [= Ara Drusi?] (nr 596), Vicus Aurelianus (nr 636).

152:2135723834

Penińskich[22], również jedna w Alpach Graickich[23], dwie w Alpach Nadmorskich[24], pięć w Recji[25], a 8 w Norikum[26]. Na terenie Italii wskazać można 65 stosownych ośrodków. Przy uwzględnieniu augustowskiego podziału na 11 *regiones* 16 z nich ulokowanych było w regionie I (Lacjum i Kampania)[27], 9 w regionie II (Apulia i Kalabria)[28], cztery w regionie III (Bruttium i Lukania)[29], dwa w regionie V (Picenum)[30], 6 w regionie VI (Umbria)[31], 11 w regionie VII (Etruria)[32], pięć w regionie VIII (Aemilia)[33], dwa w regionie IX (Liguria)[34], 7 w regionie X (Venetia i Histria)[35], podczas gdy trzy w regionie XI (Transpadana)[36]. Na Korsyce i Sardynii było ich łącznie 6 (jeden na Korsyce[37] i pięć na Sardynii[38]), na Sycylii zaś 8[39]. 9 miejscowości noszących odnośne nazwy i przydomki mieściło się w granicach Dalmacji[40], 11 w Panonii

[22] Octodurus (nr 442).

[23] Forum Claudii (nr 244).

[24] Cemenelum (nr 142), Dinia (nr 197).

[25] Augusta Vindelic(or)um (nr 69), August(an)a/-ae/-i (nr 73), Constantia – Drusomagus (nr 190), Germanicum (nr 256), Pons Drusi (nr 481).

[26] Aguntum (nr 17), Celeia (nr 140), Cetium (nr 145), Iuvavum (nr 317), Ovilava (nr 453), Solva (nr 552), Teurnia (nr 564), Virunum (nr 644).

[27] Capua (nr 130), Cumae (nr 193), Formiae (nr 243), Lanuvium (nr 351), Neapolis (nr 412), Nola (nr 436), Ostia (nr 451), Portus [Ostiensis] (nr 484), Puteoli (nr 493), Rzym (nr 506), Sinuessa (nr 547), Sora (nr 553), Suessa Aurunca (nr 555), Teanum Sidicinum (nr 563), Venafrum (nr 629), Vicus Augustanorum – Laurentium (nr 631).

[28] Abellinum (nr 4), Aeclanum (nr 10), Benewent (nr 101), Canusium (nr 128), Larinum (nr 356), Luceria (nr 367), Portus Hadriani (nr 485), Turres Aurelianae (nr 601), Turres Iulianae (nr 602).

[29] Caesariana (nr 119), Paestum (nr 455), Regium (nr 496), Scolacium (nr 523).

[30] Ricina (nr 498), Traiana (nr 587).

[31] Fanum Fortunae (nr 224), Hispellum (nr 284), Iguvium (nr 287), Insula Matidiae (nr 294), Pisaurum (nr 474), Tuder (nr 599).

[32] Arretium (nr 51), Castrum Novum (nr 137), Lucus Feroniae (nr 371), Matidiae (nr 386), Perusia (nr 469), Pisa (nr 473), Portus Traiani (nr 486), Saena Iulia (nr 510), Sutrium (nr 558), Veii (nr 628), Volaterrae (nr 646).

[33] Ariminum (nr 50), Cezarea (nr 148), Neronia (nr 422), Parma (nr 463), Placentia (nr 475).

[34] Augusta Bagiennorum (nr 63), Dertona (nr 195).

[35] Brixia (nr 113), Concordia (nr 187), Emona (nr 222), Iulium Carnicum (nr 316), Parentium (nr 460), Pola (nr 478), Verona (nr 630).

[36] Augusta Praetoria (nr 64), Augusta Taurinorum (nr 66), Mediolan (nr 393).

[37] Aleria (nr 22).

[38] Augusta/-ae/-i (nr 72), Forum Traiani (nr 248), Iuliola (nr 309), Turris Libisonis (nr 605), Uselis (nr 620).

[39] Agrigentum (nr 15), Catana (nr 139), Cezarea (nr 152), Lilybaeum (nr 361), Panormus (nr 459), Syrakuzy (nr 560), Thermae Himeraeae (nr 568), Tyndaris (nr 607).

[40] Aequum (nr 14), Fulfinum (nr 249), Iulianum (nr 304), Narona (nr 410), Praetorium Caesaris (nr 490), Risinium (nr 499), S[-]lo[- - -] <Splonum? Saloniana? Splonistae?> (nr 507), Salona (nr 515), Scardona (nr 522).

153:8573245717

Górnej[41], cztery w Panonii Dolnej[42], a 11 w Dacji[43]. Idąc dalej z północy na południe Półwyspu Bałkańskiego, wskazać można 13 stosownych ośrodków na terenie Mezji Dolnej[44], 11 Mezji Górnej[45], 20 Tracji (w tym dwa na Chersonezie Trackim)[46], 11 Macedonii[47], cztery na obszarze Epiru[48] i pięć Achai (w tym jeden na wyspie Kefalonii)[49]. Uwzględniając (jakkolwiek nie zawsze klarowny) podział Azji Mniejszej na krainy geograficzno-historyczne oraz posuwając się strefowo z zachodu na wschód oraz z północy na południe, wskazać można jeden stosowny ośrodek na terenie Troady[50], dwa Eolii[51], jeden Jonii[52], następnie (przynajmniej) 7 na obszarze

[41] Caesariana (nr 120), Carnuntum (nr 131), Mogiones (nr 397), Municipium Fausti(ni?)anum (nr 399), Neviodunum (nr 426), Poetovio (nr 477), Salla (nr 514), Savaria (nr 519), Scarbantia (nr 521), Siscia (nr 549).

[42] Aquincum (nr 45), Mursa (nr 404), Sirmium (nr 548), Ulcisia (nr 613).

[43] Apulum I (nr 37), Apulum II (nr 38), Castra Traiana (nr 136), Drobeta (nr 208), Napoca (nr 408), Pons Augusti (nr 480), Porolissum (nr 482), Potaissa (nr 487), Praetoria Augusta (nr 488), Sarmizegetusa (nr 518), Ulpianum (nr 618).

[44] Aelianum (nr 13), Aureliana (nr 85), Flaviana (nr 231), Iulii Vallum (nr 306), Konstantia (nr 338), Margum (nr 383), Ratiaria (nr 494), Romuliana (nr 500), Scupi (nr 524), Singidunum (nr 545), Traianum Tropaeum (nr 593), Ulpiana (nr 617), Viminacium (nr 642).

[45] Augusta/-ae/-i (nr 71), Durostorum I (nr 211), Durostorum II (nr 212), Flaviana (nr 232), Konstantiana (nr 340), Marcianopolis (nr 382), Nikopolis nad Istros (nr 432), Oescus (nr 444), Troesmis (nr 595), Valeriana (nr 624), Vallis Domitiana (nr 626).

[46] Abdera (nr 3), Anchialos (nr 26), Apri/ Aproi (nr 35), Augusta Traiana (nr 67), Deultum (nr 196), Diokletianopolis – Vetus Augusta Area (nr 205), Filippopolis (nr 228), Hadrianopolis (nr 268), Konstantynopol – Byzantion (nr 342), Maximianopolis – Porsulae (nr 392), Nikopolis nad Mestos (nr 434), Pautalia (nr 466), Plotinopolis (nr 476), Sebastopolis (nr 530), Serdica (nr 539), Topeiros (nr 586), Traianopolis (nr 589), Ulpia Tonzos (nr 615). Przywołane ośrodki na Chersonezie Trackim to Coela/ Koila (nr 183) oraz Flaviopolis (nr 237).

[47] Cezarea (nr 150), Diokletianopolis – Keletron (nr 204), Dion (nr 206), Dyrrachion (nr 214), Filippi (nr 226), Hadrianopolis (nr 267), Heraklea Lynkestis (nr 279), Kassandreia (nr 322), Parthicopolis (nr 464), Pella – Diokletianopolis (nr 468), Tiberiopolis (nr 581).

[48] Buthrotum (nr 117), Hadrianopolis (nr 265), Nikopolis (nr 429), Nikopolis (nr 430).

[49] Ateny (nr 58), Dyme (nr 213), Korynt (nr 343), Patrai (nr 465). Na Kefalonii ulokowana była miejscowość Panormos (nr 458).

[50] Aleksandria Troas (nr 21).

[51] Cezarea – Kyme (nr 163), Cezarea – Sebastopolis – Myrina (nr 169).

[52] Smyrna (nr 551).

154:1061868338

Myzji[53], 18 Lydii[54], trzy Karii[55], jeden Lycji[56], następnie 10 na terytorium Bitynii[57], 10 Frygii[58], 9 Pizydii[59], dwa Pamfilii[60], następnie trzy w Paflagonii[61], 7 w Poncie[62], pięć w Galacji[63], 8 w Kapadocji[64], 6 w Lykaonii[65], wreszcie (przynajmniej) 21 na obszarze Cylicji[66]. Na terenie Anatolii było ich zatem przynajmniej 114. Dwa ośrodki, które przyjęły odpowiednie nazwy, znajdowały się na terenie Taurydy (*scilicet* klienckiego Królestwa Bosporańskiego)[67], jeden w Kolchidzie[68], trzy w Armenii (z czego jeden w Armenii Większej[69] i dwa w Armenii Mniejszej[70]). Na pograniczu Azji Mniejszej i Syrii, w Kommagenie, wskazać można dwie

---

[53] Ankyra Sidera (nr 28), Aureliane (nr 86), Hadrianeia (nr 263), Hadrianoi (nr 264), Hadrianotherai (nr 273), Kyzikos (nr 345), Parion (nr 461).

[54] Aureliopolis – Cezarea – Tmolos (nr 87), Cezarea (nr 149), Cezarea – Bagis (nr 156), Cezarea – Mostene (nr 165), Cezarea – Sardes (nr 168), Cezarea – Tralles (nr 170), Cezarea – Troketta (nr 171), Domitianopolis – Sala (nr 207), Filocezarea – Maionia (nr 229), Flaviocezarea (nr 235), Flaviopolis – Flaviocezarea – Daldis (nr 239), Flaviopolis – Lora/ Loreni (nr 241), Hadrianopolis – Stratonicea (nr 271), Hierocezarea (nr 281), Iulia Gordos (nr 301), Maibozanoi (nr 378), Neocezarea – Filadelfia (nr 418), Tolocezarea (nr 585).

[55] Heraklea Salbake (nr 280), Neapolis nad Harpasos (nr 414), Sebastopolis (nr 529).

[56] Hadrianopolis – Olympos (nr 269).

[57] Apamea Myrleia (nr 34), Cezarea Germanike – Germanikopolis – Helge (nr 158), Flaviopolis – Krateia (nr 240), Helenopolis – Drepanon (nr 277), Iuliopolis – Gordiukome (nr 313), Kios (nr 323), Klaudiopolis – Bithynion (nr 328), Maximinai (nr 387), Nicea (nr 427), Nikomedia (nr 428).

[58] Augustopolis (nr 82), Cezarea – Kibyra (nr 162), Diocezarea – Keretapa (nr 200), Flaviopolis – Temenothyrai (nr 242), Grimenothyrai (nr 261), Hadrianopolis – Sebaste (nr 270), Iulias/ Iuliopolis – Ipsos (nr 305), Sebaste (nr 525), Tiberiopolis (nr 580), Traianopolis (nr 588).

[59] Cezarea – Antiochia (nr 154), Klaudiocezarea – Mistheia (nr 324), Klaudioseleucja (nr 333), Komama (nr 335), Kremna (nr 344), Olbasa (nr 447), Parlais (nr 462), Sabinai (nr 508), Tiberiopolis – Pappa (nr 582).

[60] Adrianes (nr 9), Maximianopolis (nr 390).

[61] Cezarea – Hadrianopolis – Proseilemmene (nr 160), Germanikopolis – Gangra (nr 258), Neoklaudiopolis – Andrapa (nr 420).

[62] Amaseia (nr 24), Hierocezarea – Komana (nr 282), Liviopolis (nr 365), Neocezarea – Kabira (nr 419), Nikopolis nad Lykos (nr 433), Sebasteia – Megalopolis (nr 527), Sebastopolis – Herakleopolis (nr 532).

[63] Ankyra (nr 27), Germa (nr 253), Klaudiopolis (nr 326), Pessinus (nr 470), Tauion (nr 562).

[64] Archelais (nr 48), Cezarea – Mazaka (nr 164), Diocezarea (nr 199), Faustinopolis (nr 225), Klaudiopolis (nr 327), Klaudiopolis (nr 330), Sebastia Kokusos (nr 528), Tyana (nr 606).

[65] Ikonion (nr 288), Ikonion (nr 289), Klaudioderbe – Derbe (nr 325), Laodycea Katakekaumene (nr 352), Laranda (nr 354), Lystra (nr 375).

[66] Adana (nr 8), Aigai (nr 18), Augusta (nr 59), Cezarea – Anazarbos (nr 153), Colonia Iulia (nr 185), Diocezarea (nr 198), Elaiusa – Sebaste (nr 219), Flaviopolis (nr 238), Germanikopolis (nr 257), Hadrianopolis – Zefyrion (nr 272), Iuliosebaste – Heliosebaste (nr 315), Klaudiopolis – Ninika (nr 331), Klaudiopolis – Ninika (nr 332), Konstantynopol (nr 341), Mallos (nr 381), Mopsuestia (nr 398), Neronias – Eirenopolis (nr 423), Olba (nr 446), Tars (nr 561), Traianopolis – Epifaneia (nr 590), Traianopolis – Selinus (nr 592).

[67] Agrippeia – Fanagoreia (nr 16), Cezarea – Pantikapaion (nr 167).

[68] Sebastopolis – Dioskurias (nr 531).

[69] Neroneia – Artaxata (nr 421).

[70] Cezarea (nr 146), Iuliopolis (nr 312).

155:7470820524

wspólnoty noszące stosowne miana[71], (przynajmniej) 8 takowych na terenie Syrii[72], 9 Mezopotamii[73], 6 Fenicji[74], dwie Cypru[75], 20 Palestyny[76] i 8 Arabii[77]. Odnosząc się zaś w przypadku „afrykańskiej" części cesarstwa (a nadto Krety) do podziałów administracyjnych obowiązujących u schyłku rządów Septymiusza Sewera, stwierdzić można, że 6 branych tu pod uwagę miejscowości ulokowanych było na terenie Egiptu[78], trzy w prowincji Cyrenajka i Kreta (z czego dwie w Libii[79] i jedna na Krecie[80]), 68 w Afryce Prokonsularnej[81], (przynajmniej) 9 w

[71] Cezarea – Germanikeia (nr 159), Samosata (nr 517).

[72] Antoninopolis – Apamea (nr 33), Chalkis (nr 172), Heliopolis (nr 278), Laodycea Nadmorska (nr 353), Leukas (nr 359), Neocezarea (nr 417), Palmyra (nr 457), Vallis Diocletiana (nr 625).

[73] Antiochia Arabska – Tella (nr 31), Dura – Europos (nr 210), Edessa (nr 217), Karrhai (nr 320), Markopolis – Batnae (nr 384), Nisibis (nr 435), Rhesaina (nr 497), Singara (nr 544), Zenobia (nr 648).

[74] Berytos (nr 103), Cezarea – Arka (nr 155), Konstantia – Antarados (nr 339), Ptolemais – Akko – Germanikeia (nr 491), Sydon (nr 559), Tyr (nr 608).

[75] Pafos (nr 456), Salamina (nr 512).

[76] Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11), Anthedon (nr 29), Antipatris (nr 32), Betaramfta (nr 104), Betsaida (nr 105), Cezarea Filipowa – Neronias – Panias (nr 157), Cezarea Nadmorska (nr 166), Diocezarea – Sepforis (nr 201), Diokletianopolis (nr 203), Drusias (nr 209), Eleutheropolis (nr 220), Helenopolis (nr 276), Joppa (nr 318), Konstant(e)ia – Maiuma (nr 336), Lydda – Diospolis (nr 374), Maximianopolis – Adradem mon (nr 391), Neapolis (nr 411), Nikopolis – Emmaus (nr 431), Sebaste (nr 526), Tiberias – Klaudiopolis (nr 579).

[77] Augustopolis (nr 81), Bostra (nr 109), Esbus/ Cheszbon (nr 223), Filippopolis (nr 227), Kanotha (nr 319), Konstantia (nr 337), Maximianopolis (nr 388), Petra (nr 471).

[78] Antinoopolis (nr 30), Burgus Severi (nr 116), Diokletianopolis (nr 202), Iuliopolis – Nikopolis (nr 314), Maximianopolis (nr 389), Traianopolis – Fossa Traiani (nr 591).

[79] Hadrianopolis (nr 266), Klaudiopolis – Cyrena (nr 329).

[80] Knossos (nr 334).

[81] Abbir Cella (nr 1), Abbir Maius (nr 2), Abitinae (nr 5), Abthugni (nr 6), Aeliae (nr 12), Althiburos (nr 23), Ammaedara (nr 25), Assuras (nr 55), Aulodes (nr 84), Avedda (nr 90), Avitta Bibba (nr 93), Bisica Lucana (nr 108), Bulla Regia (nr 114), Burgus Commodianus (nr 115), Carpi (nr 133), Chlulitanum/ Chullitanum (nr 173), Cillium (nr 175), Civitas …inia… (nr 177), Civitas Faustianensis (nr 178), Colonia Iulia Pia Paterna (nr 186), Flavia Marci (nr 230), Furnos Minus (nr 250), Germaniciana (nr 254), Giufi (nr 259), Hadrumetum (nr 274), Hippo Regius (nr 283), Kartagina (nr 321), Lares (nr 355), Lepcis Magna (nr 357), Lepti Minus (nr 358), Limisa (nr 362), Mactaris (nr 376), Madauros (nr 377), Municipium Septimium (nr 401), Municipium Turcetanum (nr 402), Musti (nr 405), Neapolis (nr 413), Pheradi Maius (nr 472), Pupput (nr 492), Rucuma (nr 501), Segermes (nr 533), Semta (nr 537), Septiminicia (nr 538), Sicca Veneria (nr 542), Simitthus (nr 543), Sufes (nr 556), Sululos (nr 557), Thabraca (nr 565), Thaenae (nr 566), Thignica (nr 569), Thizika (nr 570), Thuburbo Maius (nr 571), Thuburbo Minus (nr 572), Thubursicu Bure (nr 573), Thubursicu Numidarum (nr 574), Thugga (nr 575), Thysdrus (nr 576), Uchi Maius (nr 610), Ulusippira/ Uluzibbira (nr 614), Ureu (nr 619), Uthina (nr 621), Utyka (nr 622), Vaga (nr 623), Vicus Augusti (nr 633), Vicus Augusti (nr 634), Vicus Valeriani (nr 639), Vina (nr 643), Regia/ Zama Maior (nr 647).

156:1438361745

Numidii[82], 18 w Mauretanii Cezarejskiej[83] i cztery w Mauretanii Tingitańskiej[84]. Wątpliwości wzbudza lokalizacja trzech ośrodków, dla których poświadczone jest dynastyczne nazewnictwo[85].

Analizując geografię miejscowości/ wspólnot noszących brane tu pod uwagę nazwy i przydomki zauważyć można, że 100 z nich (14 + 44 + 42; 15,38%) umiejscowionych było na obszarze przywołanych prowincji hiszpańskich, Luzytanii, Betyki oraz Hiszpanii Tarrakońskiej. Na prowincje galijskie (tzn. Galię Narbońską i *tres Galliae*), Brytanię i obie Germanie przypada ich 69 (20 + 6 + 12 + 7 + 6 + 7 + 11; 10,61%). Na obszarze prowincji alpejskich (tzn. Alp Penińskich, Alp Graickich, Alp Nadmorskich, Recji oraz Norikum), Italii, Korsyki i Sardynii oraz Sycylii wskazać ich można 96 (1 + 1 + 2 + 5 + 8 + 65 + 6 + 8; 14,76%). W południowej części Europy Środkowej oraz na Bałkanach (tzn. w Dalmacji, obu Panoniach, Dacji, obu Mezjach, Tracji, Macedonii, Epirze oraz Achai) było ich łącznie 99 (9 + 11 + 4 + 11 + 13 + 11 + 20 + 11 + 4 + 5; 15,23%). Na Azję Mniejszą, północne i wschodnie wybrzeże Morza Czarnego oraz Armenię Większą i Mniejszą przypada ich 120 (114 + 2 + 1 + 1 + 2; 18,46%). Na terenie rozciągającym się wzdłuż wschodnio-południowego wybrzeża Morza Śródziemnego (od Syrii poprzez Fenicję, Palestynę, Arabię, Egipt, po Cyrenajkę) wraz z Kretą, Cyprem, Kommageną i Mezopotamią wskazać można 64 stosowne ośrodki (8 + 6 + 20 + 8 + 6 + 2 + 1 + 2 + 2 + 9; 9,84%). W Afryce prokonsularnej, Numidii oraz w obu prowincjach mauretańskich było ich natomiast 99 (68 + 9 + 18 + 4; 15,23%). Liczby ośrodków/ wspólnot noszących dynastyczne nazwy i przydomki w nakreślonych wyżej obszarach cesarstwa zestawiono w Wykresie 1.

[82] Claudi (nr 179), Constantina – Cyrta (nr 191), Lamasba (nr 347), Lambaesis (nr 348), Liviana (nr 363), Thamugadi (nr 567), Turris Caesaris (nr 604), Vicus Augustorum – Verecunda (nr 635), Vicus Aureli (nr 637).

[83] Aquae Calidae (nr 40), Auzia (nr 89), Cartennae (nr 134), Castellum Tiliruense (nr 135), Cezarea – Iol (nr 161), Choba (nr 174), Gunugu (nr 262), Horrea (nr 285), Matidia (nr 385), Paccianae Matidiae (nr 454), Rusazus (nr 502), Rusguniae (nr 504), Rusubricari (nr 505), Saldae (nr 513), Sitifis (nr 550), Tipasa (nr 584), Tubusuctu (nr 597), Zuccabar (nr 649).

[84] Babba (nr 95), Banasa (nr 99), Tingi (nr 583), Zulil/ Zilis (nr 650).

[85] Cezarea (nr 147), Culci (nr 192), Neocezarea (nr 416).

157:2263485732

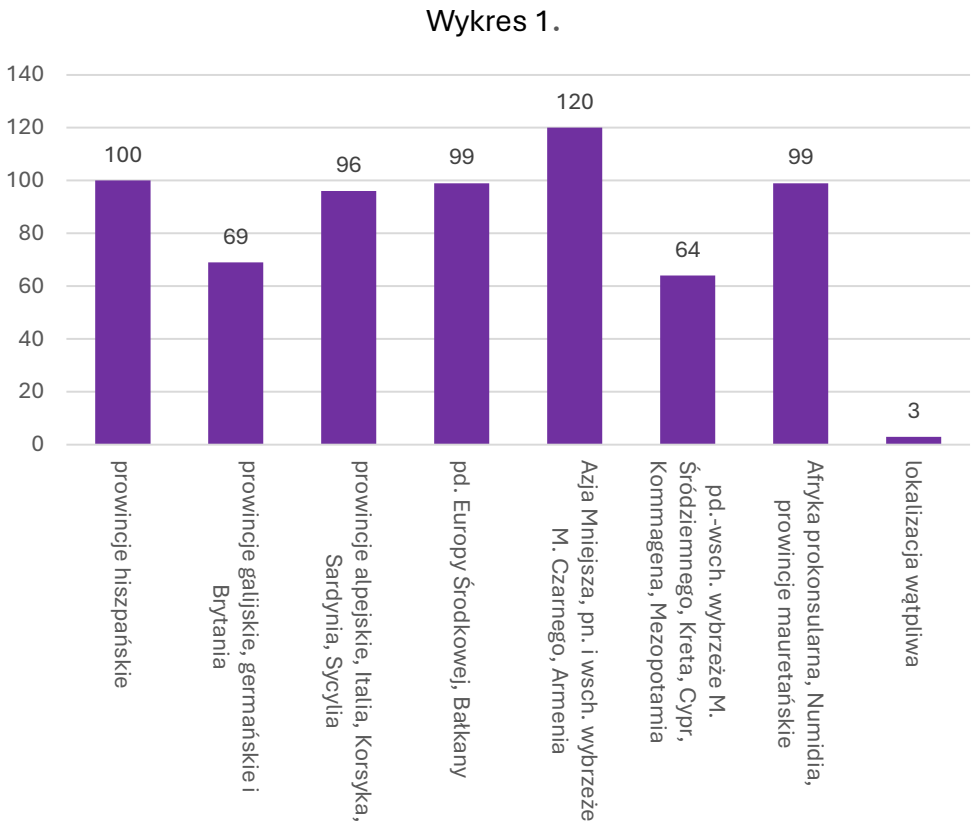

Wykres 1. Liczba ośrodków noszących dynastyczne nazwy i przydomki w poszczególnych obszarach cesarstwa

Jakkolwiek przyjęty w tym miejscu podział cesarstwa na obszary pozostaje czysto umowny, a poszczególne obszary nie są sobie równe pod względem powierzchni (nie mówiąc o różnicach w stopniu zurbanizowania), dane zestawione w Wykresie 1 pozwalają stwierdzić, że większość rozpatrywanych tu miejscowości/ wspólnot noszących dynastyczne nazwy i przydomki, a mianowicie 364 ośrodki (100 + 69 + 96 + 99; 56%), znajdowała się w „europejskiej" części cesarstwa (nie wliczając doń Taurydy). Na obszarze prowincji małoazjatyckich, bliskowschodnich i afrykańskich oraz Taurydy, Kolchidy i Armenii było ich łącznie 283 (120 + 64 + 99; 43,53%). Choć w Wykresie 1 uwagę zwracać może wysoka liczba ośrodków ulokowanych na obszarze Azji Mniejszej, północnego i wschodniego wybrzeża Morza Czarnego oraz Armenii (120), zasługują na nią również dane dotyczące prowincji hiszpańskich (100). Warto zauważyć, że różnica pomiędzy liczbą odnośnych miejscowości Azji Mniejszej a liczbą branych tu pod uwagę ośrodków z terenu Półwyspu Iberyjskiego (114 *versus* 99) jest mniejsza niż dysproporcja pomiędzy powierzchnią Anatolii a Półwyspu Pirenejskiego (755 tys. km^2 *versus* 583 tys. km^2). Na podstawie danych zestawionych w Wykresie 1 stwierdzić można, że relatywnie „najuboższa" w rozpatrywane tu nazewnictwo część cesarstwa

158:8278540670

obejmowała wschodnio-południowe wybrzeże Morza Śródziemnego (od Syrii po Cyrenajkę) wraz z Kretą, Cyprem, Kommageną i Mezopotamią. Liczba stosownych ośrodków ulokowanych na tym obszarze (64) wynosiła niewiele ponad połowę (53,33%) liczby odnoszącej się do obszaru Azji Mniejszej, północnego i wschodniego wybrzeża Morza Czarnego oraz Armenii (120). Owa relatywnie niska liczba może na pierwszy rzut oka zaskakiwać, zważywszy zakorzenienie na tym obszarze praktyki honorowania panujących w toponimii (liczne nazwy miejscowe upamiętniające Seleukidów czy Lagidów). Co godne uwagi, blisko ⅓ (31,25%) spośród przywołanych 64 ośrodków wzmiankowanej połaci cesarstwa znajdowała się w Palestynie (20). Suma stosownych ośrodków ulokowanych na obszarze prowincji galijskich, germańskich oraz Brytanii jest tylko niewiele wyższa (69). I w tym przypadku jej wysokość tłumaczą w znacznej mierze dane odnoszące się do pojedynczego regionu – prowincji Galii Narbońskiej (20). Pomimo że Wykres 1 *prima facie* sprawiać może wrażenie, iż liczba ośrodków w zakreślonych tu częściach była względnie wyrównana, wskazać można dalsze dysproporcje pomiędzy prowincjami czy regionami wewnątrz przywołanych obszarów. Największa dysproporcja zdaje się dotyczyć południowo-zachodniego wybrzeża Morza Śródziemnego (Afryka prokonsularna, Numidia, Mauretania Cezarejska i Mauretania Tingitańska), gdzie znacznie ponad połowa (68%) stosownych miejscowości ulokowana była na obszarze Afryki prokonsularnej. Należy podkreślić, że uwzględniając części składowe obszarów wskazanych w Wykresie 1, tzn. prowincje lub krainy geograficzno-historyczne, częścią cesarstwa, w której „popularność" praktyki honorowania władców w toponimii była najwyższa wydaje się być właśnie Afryka prokonsularna (68 ośrodków). Tylko nieznacznie ustępuje jej pod tym względem Italia (65 podmiotów). Na uwagę zasługuje też wysoka liczba stosownych ośrodków na terenie Betyki (44), Hiszpanii Tarrakońskiej (42), Galii Narbońskiej (20), Tracji (20), Lydii (18), Cylicji (przynajmniej 21) czy, jak sygnalizowano, Palestyny (20). Rozpatrując dane zestawione w Wykresie 1 nie sposób nie odnieść się do uwagi sformułowanej swego czasu przez A. H. M. Jonesa. W swojej klasycznej już syntezie późnego cesarstwa uczony ten komentując przypadki, w których odnotować można „the grant of dynastic names to cities to perpetuate the memory of their founders (or refounders)", stwierdzał, iż „in the Latin-speaking West, the practice [nadawania ośrodkom nazw dynastycznych – M. J.] was never very common and remained rare in the later empire". Jednocześnie dodawał A. H. M. Jones, że „in the Greek-speaking East, where Hellenistic tradition was stronger, most of the emperors of the Principate were commemorated by cities which bore their names, and here the custom

159:9068805342

continued in full vigour [w epoce późnego antyku – M. J.]”[86]. Dane zestawione w Wykresie 1 pozwalają zauważyć, że jeśli uwzględni się liczbę ośrodków noszących nie tylko dynastyczne nazwy, ale również takowe epitety, to widocznym staje się, iż fenomen honorowania panujących i osób z ich kręgu praktykowany był zarówno w zachodniej jak i wschodniej części cesarstwa w skali dużo bardziej równomiernej niż mogłaby to sugerować cytowana wypowiedź.

O ile przy badaniu jakichkolwiek nazw miejscowych fundamentalne znaczenie posiada analiza ich geografii, o tyle przy rozpatrywaniu dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego wskazane jest nadto zwrócenie uwagi na korelacje zachodzące pomiędzy statusem prawnym a geografią relewantnych ośrodków. Co się tyczy rangi prawnej stosownych miejscowości, zastosowany zostanie tu podział na trzy kategorie podmiotów: kolonie, municypia oraz wspólnoty, które nie uzyskały statusu kolonii bądź *municipium*. Dla lepszej przejrzystości wywodów, jak też z powodu braku danych dotyczących części ośrodków, zrezygnowano z uwzględniania dodatkowych podziałów wewnątrz wzmiankowanych kategorii (np. na kolonie „rzeczywiste”, „tytularne” czy obdarzone *ius Italicum*, na *municipia civium Romanorum*, *municipia* z *ius Latium maius* czy z *ius Latium minus*, bądź też *civitates liberae, foederatae* czy *stipendiariae*). Ponieważ ta sama miejscowość mogła przybierać dynastyczne nazwy lub przydomki kilkakrotnie posiadając za każdym razem odmienny status prawny, zaliczona może zostać jednocześnie nawet i do wszystkich trzech wymienionych wyżej kategorii ośrodków. Prymarny charakter posiada natomiast określenie, na ile to możliwe, statusu wspólnoty w momencie przybrania określonej nazwy bądź przydomka, względnie tego czy kreacja tych ostatnich była uprzednia, równoczesna lub wtórna w stosunku do uzyskania przez nią odpowiedniego statusu prawnego.

Biorąc pod uwagę status prawny ośrodków/ wspólnot noszących brane tu pod uwagę mianownictwo zauważyć należy, iż w przypadku 177 z 650 przywołanych podmiotów wskazać można świadectwa źródłowe poświadczające lub najwyraźniej poświadczające (w formie abrewiacji) jednocześnie status prawny kolonii jak również dynastyczne nazwy bądź przydomki (względnie połączenie obu informacji wynika z uzupełnień wydawców inskrypcji). Dla owych 177 ośrodków rozpatrywane tu dynastyczne nazwy i przydomki poprzedzające nadanie statusu kolonii najwyraźniej nie są znane[87]. Mowa na ogół o nazwach bądź

[86] JONES 1964 [vol. 2]: 719.

[87] Mowa o ośrodkach/ wspólnotach, takich jak: Abitinae (nr 5), Acci[s] (nr 7), Aeclanum (nr 10), Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11), Aequum (nr 14), Agrigentum (nr 15), Alaebaece Reiorum Apollinarium (nr 19), Aleksandria Troas (nr 21), Aleria (nr 22), Ammaedara (nr 25), Apamea Myrleia (nr 34), Apri/ Aproi (nr 35), Apta (nr 36), Aquae Calidae (nr 40), Aquae Sextiae (nr 43), Arausio (nr 47), Archelais (nr 48), Arelate (nr 49), Ariminum (nr 50), Arretium (nr 51), Asido (nr 54), Assuras (nr 55), Astigi (nr 56), Augusta Praetoria (nr 64), Augusta Taurinorum (nr

160:1071657511

przydomkach, których kreacja miała lub prawdopodobnie miała związek z nadaniem statusu kolonii. Dla niektórych z tych kolonii poświadczone są ponadto dynastyczne nazwy bądź przydomki, przyjęte lub najwyraźniej przyjęte już po uzyskaniu statusu kolonii[88]. W odniesieniu do 10 miejscowości poświadczone lub najwyraźniej poświadczone są (różne bądź identyczne) dynastyczne przydomki, które stosowne ośrodki przybrały zarówno jako municypia, jak też jako kolonie. Dla wszystkich 10 wskazać można świadectwa wymieniające jednocześnie status kolonii oraz dynastyczne epitety, względnie ich ewidentne ślady

66), Auzia (nr 89), Avennio (nr 91), Aventicum (nr 92), Babba (nr 95), Baeterrae (nr 98), Banasa (nr 99), Barcino (nr 100), Benewent (nr 101), Berytos (nr 103), Brixia (nr 113), Bulla Regia (nr 114), Buthrotum (nr 117), Caesaraugusta (nr 118), Camulodunum (nr 126), Canusium (nr 128), Capua (nr 130), Carpi (nr 133), Cartennae (nr 134), Castrum Novum (nr 137), Catana (nr 139), Cezarea – Antiochia (nr 154), Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184), Colonia Iulia (nr 185), Colonia Iulia Pia Paterna (nr 186), Constantina – Cyrta (nr 191), Cumae (nr 193), Dertona (nr 195), Deultum (nr 196), Dion (nr 206), Dyme (nr 213), Dyrrachion (nr 214), Edessa (nr 217), Emerita (nr 221), Fanum Fortunae (nr 224), Faustinopolis (nr 225), Filippi (nr 226), Filippopolis (nr 227), Flaviobriga (nr 234), Flaviopolis (nr 237), Formiae (nr 243), Forum Segusiavorum (nr 246), Germa (nr 253), Gunugu (nr 262), Hadrumetum (nr 274), Heliopolis (nr 278), Hispellum (nr 284), Ikonion (nr 288), Ilici (nr 291), Italica (nr 299), Ituci (nr 300), Iulia Traducta (nr 302), Karrhai (nr 320), Kartagina (nr 321), Kassandreia (nr 322), Klaudiopolis – Ninika (nr 331), Knossos (nr 334), Komama (nr 335), Korynt (nr 343), Kremna (nr 344), Lares (nr 355), Larinum (nr 356), Lepcis Magna (nr 357), Lilybaeum (nr 361), Lucus Feroniae (nr 371), Lugdunum (nr 372), Luteva – Forum Neronis (nr 373), Lystra (nr 375), Mactaris (nr 376), Madauros (nr 377), Mallos (nr 381), Mediolan (nr 393), Mursa (nr 404), Narbo Martius (nr 409), Neapolis (nr 412), Neapolis (nr 413), Nemausus (nr 415), Nikopolis (nr 429), Nisibis (nr 435), Nola (nr 436), Norba (nr 437), Oescus (nr 444), Olbasa (nr 447), Paestum (nr 455), Panormus (nr 459), Parentium (nr 460), Parion (nr 461), Parlais (nr 462), Parma (nr 463), Patrai (nr 465), Pax Iulia (nr 467), Pella – Diokletianopolis (nr 468), Perusia (nr 469), Pisa (nr 473), Pisaurum (nr 474), Poetovio (nr 477), Pola (nr 478), Pupput (nr 492), Puteoli (nr 493), Ratiaria (nr 494), Raurica (nr 495), Rhesaina (nr 497), Ricina (nr 498), Rusazus (nr 502), Ruscino (nr 503), Rusguniae (nr 504), Saldae (nr 513), Salona (nr 515), Sarmizegetusa (nr 518), Savaria (nr 519), Scallabis (nr 520), Scolacium (nr 523), Scupi (nr 524), Sicca Veneria (nr 542), Simitthus (nr 543), Singara (nr 544), Sinuessa (nr 547), Sirmium (nr 548), Siscia (nr 549), Sitifis (nr 550), Sora (nr 553), Suessa Aurunca (nr 555), Sufes (nr 556), Sutrium (nr 558), Sydon (nr 559), Syrakuzy (nr 560), Teanum Sidicinum (nr 563), Thabraca (nr 565), Thaenae (nr 566), Thamugadi (nr 567), Thermae Himeraeae (nr 568), Thuburbo Minus (nr 572), Tingi (nr 583), Tipasa (nr 584), Tubusuctu (nr 597), Tucci (nr 598), Tuder (nr 599), Tyana (nr 606), Tyndaris (nr 607), Tyr (nr 608), Uchi Maius (nr 610), Ucubi (nr 611), Ulpia Traiana (nr 616), Uselis (nr 620), Uthina (nr 621), Vaga (nr 623), Venafrum (nr 629), Verona (nr 630), Vienna (nr 640), Volaterrae (nr 646), Zama Regia/ Zama Maior (nr 647), Zuccabar (nr 649), Zulil/ Zilis (nr 650). W odniesieniu do Aquae Calidae, Archelais, Cartennae oraz Gunugu przytoczyć można jedynie świadectwa, w których słowa *colonia* łączy się z przydawką dopełniaczową wskazującą cesarza, za którego kolonię ustanowiono. Przydawkę dopełniaczową potraktowano tu jako ekwiwalent przydawki przymiotnej (*colonia Augusti* = colonia Augusta*, colonia Claudi* = colonia Claudia). W przypadku kolonii Apta epitet *Iulia* potraktowano jako związany z nadaniem ośrodkowi statusu kolonii, jakkolwiek u Pliniusza (*HN* III 36) Apta Iulia Vulgientium określona jest jako *oppidum Latinum*. Można jednak zauważyć, że w tym samym miejscu autor ten w identyczny sposób określa Aquae Sextiae czy Avennio. Nie jest to jedyny przypadek, w którym terminologia stosowana przez Pliniusza nie wydaje się odpowiadać statusowi prawnemu wymienianych przez niego ośrodków. Analogiczny przykład, dotyczący municypiów z obszaru Norikum, będzie jeszcze wzmiankowany w dalszej części tego rozdziału. Por. RUSCU 2006: 249.

[88] Stosowne nazwy bądź epitety przyjęte już po uzyskaniu statusu kolonii poświadczone są przykładowo dla takich ośrodków, jak Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11), Arelate (nr 49), Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184), Hispellum (nr 284), Kartagina (nr 321), Lepcis Magna (nr 357) czy Pella – Diokletianopolis (nr 468).

161:2191506721

(wymłotkowane wskutek *damnatio memoriae* miejsca inskrypcji)[89]. W pojedynczym przypadku poświadczone są dynastyczne epitety jakie ośrodek przyjmował zarówno jako *civitas peregrina*, jako *municipium* i jako kolonia[90]. W odniesieniu do 11 innych miejscowości poświadczona lub najprawdopodobniej poświadczona jest zarówno tytulatura kolonialna zawierająca przydomki mające charakter dynastyczny, jak i takowe nazwy bądź przydomki, których kreacja nastąpiła lub prawdopodobnie nastąpiła, gdy stosowne wspólnoty nie posiadały jeszcze rangi kolonii bądź *municipium*[91]. Podkreślić należy, że niekiedy nie można być pewnym sekwencji chronologicznej powstania tytulatury kolonialnej oraz najwyraźniej niezwiązanej ze statusem kolonii nazwy dynastycznej[92]. W przypadku 7 miejscowości poświadczone osobno są status kolonii oraz dynastyczne epitety (względnie najprawdopodobniej zbieżna z epitetem *pseudotribus*). Z większą lub mniejszą dozą prawdopodobieństwa domniemywać można ich związku z promocją stosownych ośrodków do rzędu kolonii[93]. W przypadku dwóch innych miejscowości udokumentowane źródłowo są nazwy bądź epitety derywowane od imion cesarzy, trudno jednak stwierdzić czy ich kreacja miała związek z promocją do rangi kolonii czy też nadaniem statusu *municipium* (samo nadanie owym ośrodkom statusu albo kolonii albo *municipium* nie jest raczej kwestionowane)[94]. W 6 innych przypadkach równoczesne lub

---

[89] Mowa tu o miejscowościach: Apulum I (nr 37), Aquincum (nr 45), Carnuntum (nr 131), Drobeta (nr 208), Hippo Regius (nr 283), Napoca (nr 408), Ovilava (nr 453), Thuburbo Maius (nr 571), Thubursicu Bure (nr 573) oraz Utyka (nr 622).

[90] Thugga (nr 575).

[91] Konstatacja ta wydaje się relewantna w odniesieniu do takich miejscowości jak Bostra (nr 109), Carpentorate (nr 132), Cezarea – Iol (nr 161), Cezarea Nadmorska (nr 166), Dea Augusta Vocontiorum (nr 194), Laodycea Nadmorska (nr 353), Neapolis (nr 411), Noviomagus – Augusta Tricastinorum (nr 441), Petra (nr 471), Ptolemais – Akko – Germanikeia (nr 491), Sebaste (nr 526).

[92] Problem ten wydaje się ilustrować w szczególności przypadek Carpentorate. Pliniusz (Plin. *HN* III 36) wymienia *oppidum Latinum* o nazwie *Carbantorate Meminorum*, Ptolemeusz (*Geog.* II 10, 17 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) sugeruje nazwę Forum Neronis (Φόρος Νέρονος), podczas gdy w pewnej niedatowanej inskrypcji (CIL XII 1239) wymieniona jest COL(onia) IVL(ia) MEM(inorum). Por. CARRU 2004: 385. Abrewiacja C I C, mogąca przywoływać tytulaturę kolonialną (colonia Iulia Carpentorate) występuje w insktupcji CIL XII 5371, która poświadcza jednocześnie dla ośrodka, często spotykaną w Galii Narbońskiej, *tribus Voltinia*. *Titulus* ów datowany jest w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby na czasy Augusta. EDCS-09302575 (18.07.2025).

[93] Ośrodki, dla których poświadczony jest osobno status kolonii oraz dynastyczny epitet to Clunia (nr 182), Concordia (nr 187), Emona (nr 222), Lepti Minus (nr 358), Narona (nr 410) oraz Saena Iulia (nr 510). Status kolonii oraz *pseudotribus*, najprawdopodobniej zbieżna z przydomkiem miejscowości, poświadczone być mogą (jak stwierdzono to w Rozdziale II niniejszej pracy) dla miejscowości Glevum (nr 260).

[94] Ośrodki, o których mowa, to Placentia (nr 475) oraz Ulisippira/ Uluzibbira (nr 614). Mary T. BOATWRIGHT (2000: 39) przyjmowała, że Ulisippira/ Uluzibbira posiadała status kolonii, jednak *titulus*, jaki przy tym przywoływała (AE 1940, 64), nie pozwala wykluczyć, że ośrodek ów posiadał rangę *municipium*: wymieniony jest w nim DECVRIO DVOVIR AELIAE VLVZIBBIRAE AFRICAE. *Prima facie* innym tego rodzaju ośrodkiem byłoby dalmatyńskie Risinium. Wspomniano już, że osobno poświadczone mogą być dla niego dynastyczny przydomek (CIL III 12695) oraz status *municipiu*m (AE 1979, 451. Por. CIL III 12695). Rangę kolonii poświadczć mogłaby cytowana już inskrypcja CIL III 8369, w której wymieniony został pewien DEC(urio) C(oloniae) RIS(ini). Marjeta ŠAŠEL KOS (2017: 173), odnosząc się do przytoczonego miejsca napisu, wyrażała pogląd, że

162:7503584377

osobne poświadczenie statusu kolonii i dynastycznego przydomka budzić może pewne wątpliwości czy to ze względu na (przynajmniej częściowe) zaginięcie inskrypcji wymieniających stosowną tytulaturę, czy też interpretację świadectw mogących ją poświadczać[95]. Choć związek pomiędzy przyjęciem dynastycznego mianownictwa a uzyskaniem statusu kolonii jest w wielu przypadkach dorozumiany, stwierdzić można, że spośród wspomnianych 650 ośrodków/ wspólnot materiał źródłowy pozwala go stwierdzić lub domniemywać w przypadku minimum 199 (177 + 10 + 1 + 11; 30,61%), a maksymalnie nawet 214 (177 + 10 + 1 + 11 + 7 + 2 + 6; 32,92%) podmiotów. W przypadku jednej lub dwóch miejscowości dynastyczne komponenty tytulatury kolonii okresu pryncypatu są najwyraźniej niepoświadczone, znane są natomiast ich dynastyczne nazwy powstałe (w przypadku pierwszym) lub być może powstałe (w przypadku drugim) w IV w. n.e[96].

W odniesieniu do 92 spośród przywołanych 650 miejscowości wskazać można *testimonia* poświadczające lub najwyraźniej poświadczające (czy to w formie abrewiacji, czy w następstwie uzupełnień dokonanych przez wydawców epigrafów) jednocześnie status

---

„(…) there is hardly any doubt that the abbreviated name of the town [przytoczony zapis RIS – M. J.] does indeed refer to Risinium". W niniejszym miejscu przyjęto jednak pogląd (MROZEWICZ 2014: 215), zgodnie z którym kwestią wątpliwą jest czy *titulus* CIL III 8369 wzmiankuje Risinium, jako że umiejscowione było ono na wybrzeżu południowej Dalmacji (na terenie dzisiejszej Czarnogóry), tymczasem odnośny napis pochodzi z rejonu współczesnego miasta Rogatica (Bośnia i Hercegowina). Zgodnie z tym stanowiskiem RIS(- - -) stanowiłoby najwyraźniej początek antycznej nazwy miejscowości, na terenie której usytowana jest obecnie Rogatica.

[95] Pierwsza sytuacja dotyczy ośrodków Abellinum (nr 4) oraz Ostia (nr 451), druga Dura – Europos (nr 210), Lanuvium (nr 351), Rzym (nr 506) i Turris Libisonis (nr 605). W przypadku Abellinum sytuacja jest specyficzna, jako że (jak sygnalizowano) raportowano (CAMODECA 2021: 113) odnalezienie w 2017 r. prawej połowy zaginionej inskrypcji CIL X 1117. W przypadku Dura – Europos epitety Aurelia Antoniniana sugeruje przywoływana już inskrypcja, datowana na 215–217 r. n.e. (AE 1933, 223 = EDCS-78500085, 29.03.2025), wątpliwości budzić może jednak to, jak interpretować występujące w *P. Dura* 32 (tekst dolny, ll. 4–5, 254 r. n.e. Por. CUMONT (ed.) 1926: 393 [nr 35], 404 [nr 50]) określenie „kolonia Europejczyków Seleukosa Nikatora", κολωνείᾳ Εὐρωπ[αίων Σελεύκου] Νεικάτορος. Fergus MILLAR (2006: 219) jest zdania, że przywołane określenie „(…) possibly reflects both its [Dura – Europos – M. J.] foundation in the early Hellenistic period and a new Roman status [podkr. – M. J.]". Edward DĄBROWA (2012) nie wymienia Dura – Europos wśród kolonii powołanych do życia na Bliskim Wschodzie pod rządami Sewerów. Wątpliwości w przypadku samego Rzymu dotyczyć mogą nie tylko odczytu i interpretacji legend przywołanych już sesterców oraz asów ze 190 r. n.e. (zob. Rozdział II), ale także tego, czy Kommodus istotnie dokonał nominacji. W przeciwieństwie do Kasjusza Diona (LXXXIII 15, 2), biografia Kommodusa w kolekcji *Historia Augusta* (jakkolwiek źródło uznawane zazwyczaj za mniej wiarygodne) sugeruje tylko takowy zamiar, zawierając informację, że Kommodus *urbem Romanam coloniam Commodianam vocari voluerit* [podkr. – M. J.].

[96] Sytuacja taka dotyczy najwyraźniej ośrodka Luceria (nr 367), dla którego poświadczona jest nazwa [CIVITAS LVCERIA] (…) CONSTANTINIANA (CIL IX 801 = EDCS-08201502, datacja: 328–330 n.e., 31.07.2024). Nie można wykluczyć, że zachodzi ona również w przypadku Singidunum (nr 545). W inskrypcji z 356 r. (AE 1977, 806) wymieniona została CIVITAS FLA(via) SINGEDONVM, podczas gdy status kolonii poświadcza dla ośrodka choćby dedykacja dla Gordiana III (EDCS-10000517, 1.03.2025). Przydomek Flavia teoretycznie mógł pochodzić od reprezentanta drugiej dynastii Flawiuszów. Mógł też jednak – o czym będzie jeszcze mowa (zob. Rozdział VII) – zostać „zapożyczony" od nazwy stacjonującego w Singidunum legionu i wywodzić się od przedstawiciela pierwszej dynastii Flawiuszów. W obu przypadkach epitet ten raczej nie wydaje się mieć związku z nadaniem Singidunum statusu kolonii.

163:1349506401

municipium oraz epitety derywowane od imion panujących, posiadające lub prawdopodobnie posiadające związek z promocją stosownych ośrodków/ wspólnot do rangi municypiów (względnie ich kreacja nie wydaje się owej promocji poprzedzać)[97]. Do przytoczonej liczby 92 municypiów nie wliczono wspomnianych już przy okazji kolonii 10 miejscowości, dla których poświadczone lub najwyraźniej poświadczone są dynastyczne przydomki, które stosowne ośrodki nosiły zarówno jako *municipia* jak i jako kolonie. Dla 8 z nich wskazać można *testimonia* przywołujące jednocześnie status *municipium* oraz dynastyczne przydomki[98], w odniesieniu do dwóch udokumentowane są one wprawdzie osobno, ale najwyraźniej kreacja ostatnich miała związek z awansem do grona municypiów[99]. Nie obejmuje ona również ośrodka, dla którego poświadczone są relewantne epitety, przyjmowane, gdy posiadał on status *civitas peregrina*, municypium oraz kolonii[100]. Dla czterech innych ośrodków poświadczone jest dynastyczne mianownictwo związane najwyraźniej z awansem do rzędu municypiów

---

[97] Mowa o ośrodkach/ wspólnotach, takich jak Abbir Cella (nr 1), Abbir Maius (nr 2), Abthugni (nr 6), Aelianum (nr 13), Althiburos (nr 23), Apulum II (nr 38), Arua [Arva?] (nr 53), Aulodes (nr 84), Aurgi (nr 88), Avedda (nr 90), Avitta Bibba (nr 93), Axati (nr 94), Baelo (nr 96), Baesucci (nr 97), Bilbilis (nr 107), Bisica Lucana (nr 108), Brigetio (nr 112), Calagurris (nr 125), Canama/ Canania (nr 127), Capera (nr 129), Celeia (nr 140), Cetium (nr 145), Chlulitanum/ Chullitanum (nr 173), Choba (nr 174), Cisimbrium (nr 176), Coela/ Koila (nr 183), Dinia (nr 197), Durostorum I (nr 211), Ebusus (nr 216), Egara (nr 218), Furnos Minus (nr 250), Gades (nr 251), Giufi (nr 259), Iamo (nr 286), Ilercavonia – Dertosa (nr 290), Ilipa Magna (nr 292), Iponoba (nr 296), Irni (nr 298), Laminium (nr 350), Limisa (nr 362), Mago (nr 379), Malaca (nr 380), Margum (nr 383), Mellaria (nr 394), Mirobriga Celticorum (nr 395), Mirobriga Turdulorum (nr 396), Municipium Flavium (nr 400), Municipium Septimium (nr 401), Municipium Turcetanum (nr 402), Munigua (nr 403), Musti (nr 405), Naeva (nr 407), Nertobriga (nr 424), Nescania (nr 425), Neviodunum (nr 426), Oducia (nr 443), Olaurum (nr 445), Olisipo (nr 448), Oningi (nr 449), Ostippo (nr 452), Pheradi Maius (nr 472), Porolissum (nr 482), Potaissa (nr 487), Regium (nr 496), Rucuma (nr 501), S[-]lo[- - -] <Splonum? Saloniana? Splonistae?> (nr 507), Salla (nr 514), Salpensa (nr 516), Scardona (nr 522), Segermes (nr 533), Segovia (nr 536), Semta (nr 537), Singilia Barba (nr 546), Solva (nr 552), Sosontigi (nr 554), Sululos (nr 557), Teurnia (nr 564), Thignica (nr 569), Thizika (nr 570), Thubursicu Numidarum (nr 574), Thysdrus (nr 576), Traianum Tropaeum (nr 593), Troesmis (nr 595), Tugia (nr 600), U… lub V… (nr 609), Ulpiana (nr 617), Ureu (nr 619), Veii (nr 628), Villo (nr 641), Viminacium (nr 642), Vina (nr 643) oraz Vivatia (nr 645). Przydomek Claudium noszony przez wymienione tu trzy ośrodki z obszaru Norikum, Aguntum, Celeia i Teurnia, wydaje się związany z uzyskaniem przez nie statusu municypalnego, jakkolwiek Pliniusz (*HN* III 146) wymienia je z tym epitetem jako *oppida*. Por. ALFÖLDY 1974: 81. Do grupy ośrodków, dla których poświadczone są jednocześnie status *municipium* oraz dynastyczne nazwy i epitety, pozostające lub najwyraźniej pozostające w związku z „municypalną" promocją tych miejscowości (a w każdym razie ich kreacja nie wydaje się jej poprzedzać), zaliczono Gades. W pewnym epigrafie (CIL II 1313) wymienione zostało MVN(icipium) AVG(ustum) GAD(itanum). Kreacja epitetu Augustum najprawdopodobniej nie poprzedzała w tym przypadku nadania statusu *municipium*. Przekaz Pliniusza (*HN* IV 119) sugerować może noszenie przez Gades dwóch dynastycznych epitetów, Iulium oraz Augustum. Ten sam autor określa status prawny ośrodka jako *oppidum civium Romanorum*. Wydaje się jednak, że i w tym przypadku informacja Pliniusza, dotycząca statusu prawnego ośrodka, może nie być precyzyjna (por. HOUTEN 2021: 84). Liwiusz (*Per.* 110) podaje, że Cezar *Gaditanis civitatem dedit*. Promocja ośrodka nastąpiła najwidoczniej albo za Cezara albo za Augusta (por. MACMULLEN 2000: 53). Simon J. KEAY (2012: 597) jest zdania, iż „Caesar granted municipal status (…) to Gades after 49 BC (…) reaffirmed by Augustus".

[98] Mowa o ośrodkach/ wspólnotach Apulum I (nr 37), Carnuntum (nr 131), Drobeta (nr 208), Hippo Regius (nr 283), Napoca (nr 408), Thuburbo Maius (nr 571), Thubursicu Bure (nr 573) oraz Utyka (nr 622).

[99] Dotyczy to miejscowości Acquincum (nr 45) oraz Ovilava (nr 453).

[100] Zob. przyp. nr 90 w niniejszym rozdziale.

164:1543380557

(epigraficznie udokumentowane są razem status i epitet *municipium*), jak również mające takowy charakter nazwy i przydomki przyjęte czy też najwyraźniej przyjęte zanim ośrodki te uzyskały stosowny awans[101]. W przypadku 17 miejscowości osobny materiał źródłowy poświadcza (względnie pozwala dorozumiewać) przybranie dynastycznych przydomków, a osobny uzyskanie statusu *municipium*, jednak wydaje się, że przyjęcie tych pierwszych związane było z przywołaną promocją[102]. W odniesieniu do pięciu municypiów zachodzą wątpliwości dotyczące czy to interpretacji świadectw mogących poświadczać ich dynastyczne nazwy i przydomki, czy to sekwencji chronologicznej uzyskania przez nie statusu *municipium* oraz kreacji odnośnych nazw i epitetów[103]. Jak wspomniano przy okazji kolonii, w przypadku dwóch miejscowości, dla których znane są dynastyczne epitety, zachodzi wątpliwość czy przyjęły je one jako kolonie czy municypia[104].

---

[101] Uwaga ta odnosi się do miejscowości Augusta Vindelic(or)um (nr 69), Forum Hadriani (nr 245), Lacimurga (nr 346) oraz Scarbantia (nr 521).

[102] Konstatacja ta dotyczy miejscowości Aguntum (nr 17), Aquae Flaviae (nr 41), Arae Flaviae (nr 46), Augusta Bagiennorum (nr 63), Cemenelum (nr 142), Ceret (nr 144), Conimbriga (nr 188), Ebora (nr 215), Iuvavum (nr 317), Lamasba (nr 347), Lambaesis (nr 348), Myrtilis (nr 406), Noviomagus Batavorum (nr 439), Risinium (nr 499), Sabora (nr 509), Saetabi[s] (nr 511), Virunum (nr 644). W przypadku Iuvavum i Virunum zastosowane przez Pliniusza (*HN* III 146) określenie *oppida Claudia* wydaje się nie oddawać precyzyjnie statusu prawnego tych ośrodków (podobnie jak ma to miejsce w przypadku wspomnianych już ośrodków Norikum, miejscowości Aguntum, Celeia i Teurnia). Analogiczna sytuacja wydaje się też zachodzić choćby w przypadku ośrodka Ebora, który Pliniusz (*HN* IV 117) określa jako *oppidum veteris Latii*. Por. HOUTEN 2021: 393 (datowanie promocji ośrodka Ebora na czasy Cezara lub Augusta). Dynastyczny epitet dorozumiany jest we wzmiankowanym już przypadku miejscowości Sabora, jakkolwiek ściśle biorąc nie jest poświadczony. Udokumentowana jest koncesja Wespazjana na przybranie honorującej go nazwy. Autentyczność inskrypcji informującej o tej koncesji, jak wspomniano, wzbudzała pewne wątpliwości, sama jej wiarygodność już raczej nie.

[103] Pierwszego rodzaju wątpliwości dotyczą ośrodków Castulo (nr 138) oraz Cillium (nr 175), drugiego Lucus Vocontiorum (nr 370) oraz Ugultunia (nr 612), a jedne i drugie Municipium Fausti(ni?)anum (nr 399). Choć podniesienie Castulo do rangi *municipium* wiązane jest zwykle z Cezarem (por. HOYOS 1979: 469), to określenie mieszkańców ośrodka mianem *Caesarini Iuvenales* (Plin. *HN* III 25), może przywodzić na myśl młodego Cezara – epitet *Iuvenalis* występuje w łączonej z Augustem tytulaturze kolonialnej ośrodka Cyrta w Numidii (zob. CIL VIII 19423. Por. VITTINGHOFF 1952: 149). Znajdowane w wydaniach Pliniusza określenie mieszkańców *Caesarii Iuvenales* wynika jednak z emendacji przekazu *Caesarii venales* (HOYOS 1979: 458, przyp. 84); być może emendację taką wspiera pewien *titulus* (AE 1958, 5), ale stosowne przydomki przytoczone są w nim (o ile są) w formie abrewiacji. W przypadku Cillium, jak już sygnalizowano, brak pewności, czy to, co uznawane jest niekiedy za epitet ośrodka (ELA/ FLA), rzeczywiście nim jest, a nie stanowi *pseudotribus* czy antroponimu. Przy Lucus Vocontiorum sekwencja chronologiczna promocji do rangi *municipium* oraz kreacji dynastycznego toponimu może budzić wątpliwości, skoro Pliniusz (*HN* III 37) – a przypomnieć należy, sygnalizowane już, nieścisłości terminologiczne, które najwyraźniej występują niekiedy w jego dziele – wymienia rzeczony ośrodek w Galii Narbońskiej i jako Lucus Augusti, i jako *civitas foederata*, podczas gdy jako *municipium* wymienia je w kontekście wydarzeń 69 r. n.e. Tacyt (*Hist*. I 66). W przypadku miejscowości Ugultunia nie jest pewne zarówno to czy poświadczony dla niej epitet Iulia pochodził od Cezara czy Augusta, jak również i to, kiedy ośrodek ów uzyskał status *municipium*. Wydaje się, że najwcześniej mogło to nastąpić za Cezara lub Augusta, najpóźniej za Flawiuszów (por. HOUTEN 2021: 393). Prócz Municipium Fausti(ni?)anum poświadczony jest też w Panonii Górnej PES FAVSTI(ni)ANVS (CIL VI 2494). Termin *pes* wydaje się niejednoznaczny w kontekście podziału administracyjnego. Mógł oznaczać zarówno małe siedlisko, jak i terytorium określonej wspólnoty (por. ŠAČIĆ BEĆA 2017: 118–119).

[104] Zob. przyp. nr 94 w niniejszym rozdziale.

165:6889296379

W obrębie rozpatrywanej tu grupy 650 ośrodków/ wspólnot wskazać można przynajmniej 107 municypiów (92 + 10 + 1 + 4; 16,46%), dla których udokumentowane lub dorozumiane są dynastyczne nazwy i przydomki mające lub najprawdopodobniej mające związek z nadaniem statusu *municipium*. Wspólnot, które wraz z promocją do rzędu municypiów przyjęły dynastyczne nazwy i przydomki mogło być jednak (i najprawdopodobniej było) więcej: może 124 (92 + 10 + 1 + 4 + 17; 19,07%), jeśli nie 131 (92 + 10 + 1 + 4 + 17 + 5 + 2; 20,15%). Dla przynajmniej 10 innych ośrodków, które uzyskały uprzywilejowany status, 6 kolonii i czterech municypiów, udokumentowane są wyłącznie dynastyczne nazwy bądź przydomki, których kreacja poprzedza lub wydaje się poprzedzać nadanie im statusu kolonii bądź *municipium*[105]. W przypadku 14 innych jeszcze podmiotów, których dynastyczne nazwy i przydomki są znane, nabycie statusu kolonii bądź *municipium* nie wydaje się jak dotąd jednoznacznie poświadczone[106], a hipotezy zakładające ich uprzywilejowany status, o ile opierane są na samych *cognomina honorifica* branych tu pod uwagę ośrodków[107], nie wydają się też przekonujące.

---

[105] Sytuacja taka wydaje się zachodzić w przypadku kolonii Augusta Treverorum (nr 68), Cezarea–Arka (nr 155), Iulium Carnicum (nr 316), Libisosa (nr 360), Nikomedia (nr 428), Palmyra (nr 457), jak również municypiów Augustobriga (nr 76), Bracara Augusta (nr 110), Caesarobriga (nr 121), Osset (nr 450). Por. PHILIPP 1918: 105; KAHRSTEDT 1951: 75; HOUTEN 2021: 392, 395 (datowanie promocji przywołanych municypiów na rządy Flawiuszów).

[106] Miejscowości, o których mowa, to Artigi (nr 52), Asturica Augusta (nr 57), Bergidum (nr 102), Flaviaugusta (nr 233), Flavionavia (nr 236), Fulfinum (nr 249), Iliturgi (nr 293), Lucurgentum (nr 368), Lucus Augusti (nr 369), Mogiones (nr 397), Nova Augusta (nr 438), Segida (nr 534), Seria (nr 540) oraz Sexi (nr 541). W literaturze występują rozbieżności co do uzyskania (czy też poświadczenia) uprzywilejowanego statusu w przypadku ośrodków Artigi (por. HENDERSON 1942: 6; ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 399), Asturica Augusta (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 144, 149; PISO 2018: 747–755; HOUTEN 2021: 391), Bergidum (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 144, 149; HOUTEN 2021: 392), Flavionavia (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 144, 150; HOUTEN 2021: 393), Iliturgi (por. HENDERSON 1942: 6–7; ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 394), Lucurgentum (por. HENDERSON 1942: 6–7; ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 401), Lucus Augusti (por. MACMULLEN 2000: 53; HOUTEN 2021: 394), Nova Augusta (GIMENO, MAYER 1993: 313–314, 318–321; HOUTEN 2021: 395), Segida Restituta Iulia (por. HENDERSON 1942: 6; ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 399), Seria (por. HENDERSON 1942: 6; ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 396), Sexi (HENDERSON 1942: 7; ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 399). Dla ośrodka Flaviaugusta poświadczona jest *tribus Quirina* (CIL II 4196), trudno jednak uznać to za jednoznaczny dowód uzyskania rangi *municipium*. Por. HOUTEN 2021: 393 (brak określenia statusu prawnego ośrodka). Hipoteza, iż dalmatyński ośrodek Fulfinum uzyskał status *municipium* (MROZEWICZ 2014: 212; ČAUŠEVIĆ-BULLY, VALENT 2015: 114–115), nie wydaje się jak dotąd jednoznacznie potwierdzona. Spośród wymienionych ośrodków, szczególnie osobliwy jest przypadek miejscowości Mogiones. W *diploma militare* z 206 r. (AE 2002, 1182) wymieniony został C IVLIVS C FIL AEL PASSAR MOGIONIBVS. W innej inskrypcji (CIL III 15188.4) wzmiankowany jest M AVR AELIA MOG NERAT[I]VS. Jeżeli nawet przyjąć, że abrewiacja AEL odnosi się w obu przypadkach do epitetu ośrodka (a nie *pseudotribus*), to brak pewności czy uzyskał on rangę *municipium*. Zapis MVN MOG znany z innej inskrypcji (CIL III 15188.1) odnosić mógł się nie do ośrodka Mogiones, ale Moge(n)tiana. Por. EDCS-30301326 (29.03.2025).

[107] Zob. HENDERSON 1942: 6–7. Por. ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234. Uwaga odnosząca się do hipotez, formułowanych co do statusu prawnego ośrodków na podstawie samych ich przydomków, dotyczy w szczególności miejscowości Artigi, Iliturgi i Lucurgentum.

166:8369871768

Prócz przywołanych dotąd ośrodków, noszących lub najwyraźniej noszących dynastyczne nazwy i przydomki, powstałe lub mogące powstać pomiędzy rządami Augusta i Konstantyna Wielkiego, w obrębie przytoczonych 650 ośrodków/ wspólnot wskazać można 292 podmioty (44,92%) noszące lub najwidoczniej noszące analogiczne nazwy i epitety, które nie uzyskały lub najwyraźniej nie uzyskały rangi kolonii bądź *municipium*[108].

---

[108] Ośrodki, o których tu mowa, to Abdera (nr 3), Adana (nr 8), Adrianes (nr 9), Aeliae (nr 12), Agrippeia – Fanagoreia (nr 16), Aigai (nr 18), Albaugusta (nr 20), Amaseia (nr 24), Anchialos (nr 26), Ankyra (nr 27), Ankyra Sidera (nr 28), Anthedon (nr 29), Antinoopolis (nr 30), Antiochia Arabska – Tella (nr 31), Antipatris (nr 32), Antoninopolis – Apamea (nr 33), Aquae (nr 39), Aquae Mattiacae/ Mattiacorum (nr 42), Aquae Tarbellicae/ Augustae (nr 44), Ateny (nr 58), Augusta (nr 59), Augusta – Londinium (nr 60), [Augusta] Ambianorum (nr 61), Augusta Auscorum – Elimberrum (nr 62), Augusta Suessionum (nr 65), Augusta Traiana (nr 67), Augusta Viromanduorum (nr 70), Augusta/-ae/-i (nr 71), Augusta/-ae/-i (nr 72), August(an)a/-ae/-i (nr 73), Augustobona Tricassium (nr 74), Augustobriga (nr 75), Augustodunum (nr 77), Augustodurum (nr 78), Augustomagus Silvanectum (nr 79), Augustonemetum Arvernorum (nr 80), Augustopolis (nr 81), Augustopolis (nr 82), Augustoritum Lemovicum (nr 83), Aureliana (nr 85), Aureliane (nr 86), Aureliopolis – Cezarea – Tmolos (nr 87), Betaramfta (nr 104), Betsaida (nr 105), Bibracte (nr 106), Brigantium (nr 111), Burgus Commodianus (nr 115), Burgus Severi (nr 116), Caesariana (nr 119), Caesariana (nr 120), Caesarodunum Turonum (nr 122), Caesaromagus (nr 123), Caesaromagus (nr 124), Castellum Tiliruense (nr 135), Castra Traiana (nr 136), Celticum Flavium (nr 141), Cenabum (nr 143), Cezarea (nr 146), Cezarea (nr 147), Cezarea (nr 148), Cezarea (nr 149), Cezarea (nr 150), Cezarea (nr 151), Cezarea (nr 152), Cezarea Anazarbos (nr 153), Cezarea – Bagis (nr 156), Cezarea Filipowa – Neronias – Panias (nr 157), Cezarea Germanike – Germanikopolis – Helge (nr 158), Cezarea – Germanikeia (nr 159), Cezarea – Hadrianopolis – Proseilemmene (nr 160), Cezarea Kibyra (nr 162), Cezarea – Kyme (nr 163), Cezarea – Mazaka (nr 164), Cezarea – Mostene (nr 165), Cezarea – Pantikapaion (nr 167), Cezarea – Sardes (nr 168), Cezarea – Sebastopolis – Myrina (nr 169), Cezarea – Tralles (nr 170), Cezarea – Troketta (nr 171), Chalkis (nr 172), Civitas …inia… (nr 177), Civitas Faustianensis (nr 178), Claudi (nr 179), Claudiomagus (nr 180), Claudionerium (nr 181), Constantia – Cosedia (nr 189), Constantia – Drusomagus (nr 190), Culci (nr 192), Diocezarea (nr 198), Diocezarea (nr 199), Diocezarea – Keretapa (nr 200), Diocezarea – Sepforis (nr 201), Diokletianopolis (nr 202), Diokletianopolis (nr 203), Diokletianopolis – Keletron (nr 204), Diokletianopolis – Vetus Augusta Area (nr 205), Domitianopolis – Sala (nr 207), Drusias (nr 209), Durostorum II (nr 212), Elaiusa – Sebaste (nr 219), Eleutheropolis (nr 220), Esbus/ Cheszbon (nr 223), Filippopolis (nr 228), Filocezarea – Maionia (nr 229), Flavia Marci (nr 230), Flaviana (nr 231), Flaviana (nr 232), Flaviocezarea (nr 235), Flaviopolis (nr 238), Flaviopolis – Flaviocezarea – Daldis (nr 239), Flaviopolis – Krateia (nr 240), Flaviopolis – Lora/ Loreni (nr 241), Flaviopolis – Temenothyrai (nr 242), Forum Claudii (nr 244), Forum Tiberii (nr 247), Forum Traiani (nr 248), Gallica Flavia (nr 252), Germaniciana (nr 254), Germanicomagus (nr 255), Germanicum (nr 256), Germanikopolis (nr 257), Germanikopolis – Gangra (nr 258), Grimenothyrai (nr 261), Hadrianeia (nr 263), Hadrianoi (nr 264), Hadrianopolis (nr 265), Hadrianopolis (nr 266), Hadrianopolis (nr 267), Hadrianopolis (nr 268), Hadrianopolis – Olympos (nr 269), Hadrianopolis – Sebaste (nr 270), Hadrianopolis – Stratonicea (nr 271), Hadrianopolis – Zefyrion (nr 272), Hadrianotherai (nr 273), Helena – Illiberis (nr 275), Helenopolis (nr 276), Helenopolis – Drepanon (nr 277), Heraklea Lynkestis (nr 279), Heraklea Salbake (nr 280), Hierocezarea (nr 281), Hierocezarea – Komana (nr 282), Horrea (nr 285), Iguvium (nr 287), Ikonion (nr 289), Insula Matidiae (nr 294), Interamnium (nr 295), Iria (nr 297), Iulia Gordos (nr 301), Iuliacum (nr 303), Iulianum (nr 304), Iulias/ Iuliopolis – Ipsos (nr 305), Iulii Vallum (nr 306), Iuliobona (nr 307), Iuliobriga (nr 308), Iuliola (nr 309), Iuliomagus (nr 310), Iuliomagus Andecavorum (nr 311), Iuliopolis (nr 312), Iuliopolis – Gordiukome (nr 313), Iuliopolis – Nikopolis (nr 314), Iuliosebaste – Heliosebaste (nr 315), Joppa (nr 318), Kanotha (nr 319), Kios (nr 323), Klaudiocezarea – Mistheia (nr 324), Klaudioderbe – Derbe (nr 325), Klaudiopolis (nr 326), Klaudiopolis (nr 327), Klaudiopolis – Bithynion (nr 328), Klaudiopolis – Cyrena (nr 329), Klaudiopolis – Klaudias (nr 330), Klaudiopolis – Ninika (nr 332), Klaudioseleucja (nr 333), Konstant(e)ia – Maiuma (nr 336), Konstantia (nr 337), Konstantia (nr 338), Konstantia – Antarados (nr 339), Konstantiana (nr 340), Konstantynopol (nr 341), Konstantynopol – Byzantion (nr 342), Kyzikos (nr 345), Lambris (nr 349), Laodycea Katakekaumene (nr 352), Laranda (nr 354), Leukas (nr 359), Liviana (nr 363), Livica/ Lybica (nr 364), Liviopolis (nr 365), Lopodunum (nr 366), Lydda – Diospolis (nr 374), Maibazanoi (nr 378), Marcianopolis (nr 382), Markopolis – Batnae (nr 384), Matidia (nr 385), Matidiae (nr 386), Maximinai (nr 387), Maximianopolis (nr 388), Maximianopolis (nr 389), Maximianopolis (nr 390), Maximianopolis – Adrademmon (nr 391), Maximianopolis – Porsulae (nr 392), Mopsuestia (nr 398), Neapolis nad Harpasos (nr 414), Neocezarea (nr 416), Neocezarea (nr 417), Neocezarea – Filadelfia (nr 418), Neocezarea –

167:1085404399

Analizując status prawny 650 ośrodków/ wspólnot cesarstwa, dla których w rozpatrywanym okresie poświadczone lub dorozumiane jest lub może być dynastyczne nazewnictwo wskazać można:

- 184 ośrodki (177 + 7; 28,30%), dla których poświadczone lub dorozumiane są wyłącznie nazwy i przydomki związane lub najwyraźniej związane z nadaniem statusu kolonii (dla niektórych z nich powstałe ponadto później)
- 10 ośrodków (1,53%), dla których znane lub dorozumiane są zarówno przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu kolonii, jak również przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu *municipium*
- jeden ośrodek (0,15%), dla którego poświadczone są relewantne epitety, przybierane, gdy posiadał on status *civitas peregrina*, municypium oraz kolonii

---

Kabira (nr 419), Neoklaudiopolis – Andrapa (nr 420), Neroneia – Artaxata (nr 421), Neronia (nr 422), Neronias – Eirenopolis (nr 423), Nicea (nr 427), Nikopolis (nr 430), Nikopolis – Emmaus (nr 431), Nikopolis nad Istros (nr 432), Nikopolis nad Lykos (nr 433), Nikopolis nad Mestos (nr 434), Noviomagus Treverorum (nr 440), Octodurus (nr 442), Olba (nr 446), Paccianae Matidiae (nr 454), Pafos (nr 456), Panormos (nr 458), Parthicopolis (nr 464), Pautalia (nr 466), Pessinus (nr 470), Plotinopolis (nr 476), Pons Aelius (nr 479), Pons Augusti (nr 480), Pons Drusi (nr 481), Porta Augusta (nr 483), Portus [Ostiensis] (nr 484), Portus Hadriani (nr 485), Portus Traiani (nr 486), Praetoria Augusta (nr 488), Praetorium Agrippinae (nr 489), Praetorium Caesaris (nr 490), Romuliana (nr 500), Rusubricari (nr 505), Sabinai (nr 508), Salamina (nr 512), Samosata (nr 517), Sebaste (nr 525), Sebasteia – Megalopolis (nr 527), Sebastia Kokusos (nr 528), Sebastopolis (nr 529), Sebastopolis (nr 530), Sebastopolis – Dioskurias (nr 531), Sebastopolis – Herakleopolis (nr 532), Segisama (nr 535), Septiminicia (nr 538), Serdica (nr 539), Smyrna (nr 551), Tars (nr 561), Tauion (nr 562), Tiar Iulia (nr 577), Tiberiacum (nr 578), Tiberias – Klaudiopolis (nr 579), Tiberiopolis (nr 580), Tiberiopolis (nr 581), Tiberiopolis – Pappa (nr 582), Tolocezarea (nr 585), Topeiros (nr 586), Traiana (nr 587), Traianopolis (nr 588), Traianopolis (nr 589), Traianopolis – Epifaneia (nr 590), Traianopolis – Fossa Traiani (nr 591), Traianopolis – Selinus (nr 592), Trebur (nr 594), Tropaeum Drusi [= Ara Drusi?] (nr 596), Turres Aurelianae (nr 601), Turres Iulianae (nr 602), Turris Augusti (nr 603), Turris Caesaris (nr 604), Ulcisia (nr 613), Ulpia Tonzos (nr 615), Ulpianum (nr 618), Valeriana (nr 624), Vallis Diocletiana (nr 625), Vallis Domitiana (nr 626), Vasio Vocontiorum (nr 627), Vicus Augustanorum – Laurentium (nr 631), Vicus Augustanus (nr 632), Vicus Augusti (nr 633), Vicus Augusti (nr 634), Vicus Augustorum – Verecunda (nr 635), Vicus Aurelianus (nr 636), Vicus Aurel[i]i (nr 637), Vicus Helena (nr 638), Vicus Valeriani (nr 639), Zenobia (nr 648). Jeżeli do przytoczonych tu ośrodków zaliczono miejscowości Klaudiopolis – Cyrena oraz Traianopolis – Selinus, to wspomnieć należy, że zgodnie z pewnym stanowiskiem, dziś już raczej nieznajdującym zwolenników, zarówno pierwsza miejscowość (zob. FRASER, APPLEBAUM 1950: 88), jak i druga (zob. KORNEMANN 1900: 552. Por. ZUMPT 1850: 419), osiągnęły na pewnym etapie rangę kolonii. Libijski ośrodek jako kolonię wymienia *Tabula Peutingeriana* (VIII 5: *Cyrenis. col*.), cylicyjski – wedle *Digesta* (50, 15, 1, 11) – posiadać miał *ius Italicum*, kojarzone głównie z koloniami i to tylko wybranymi (Por. WATKINS 1983: 319 [stwierdzenie, iż „the history of ius Italicum is inseparable from that of the colonia civium Romanorum"]; WATKINS 1989: 117). Ponieważ pozostały materiał źródłowy – w szczególności numizmatyczny (w przypadku ośrodka Traianopolis – Selinus) oraz epigraficzny (w przypadku ośrodka Klaudiopolis – Cyrena) – nie potwierdza kolonialnego statusu tych miejscowości, przyjęto tu stanowisko jakie reprezentuje M. ZAHRNT (1988 b: 245–247), który kwestionuje nabycie rangi kolonii przez odnośne wspólnoty. E. DE RUGGIERO (1896: 92) zaliczał z kolei do grona kolonii Konstantynopol, przytaczając przekazy, poświadczające uzyskanie przezeń *ius Italicum* (*Cod. Theod*. XIV 13, 1; *Cod. Iust*. XI 21, 1). Abstrahując tu od pytania o znaczenie, jakie posiadać mogły w IV w. n.e. status kolonii czy *ius Italicum*, zdecydowano się w tym miejscu (zważywszy, że przywołane przez E. de Ruggiero *testimonia* nie nazywają Konstantynopola *expressis verbis* kolonią) zaliczyć „gród" nad Bosforem do tych przyjmujących dynastyczne nazewnictwo ośrodków, które nie posiadały statusu kolonii bądź *municipium*.

168:9756994674

- 11 ośrodków (1,69%), dla których znane lub dorozumiane są zarówno przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu kolonii, jak również nazwy i przydomki przyjęte lub przypuszczalnie przyjęte przed uzyskaniem statusu kolonii bądź *municipium*
- dwa ośrodki (0,30%) – kolonie okresu pryncypatu, dla których najwyraźniej niepoświadczone są lub mogą być ich „kolonialne" przydomki, znane są jednak lub wydają się być znane ich późniejsze (IV w.) dynastyczne miana
- 109 ośrodków (92 + 17; 16,76%), dla których znane lub dorozumiane są wyłącznie nazwy i przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu *municipium* (dla niektórych z nich powstałe ponadto później)
- cztery ośrodki (0,61%), dla których poświadczone lub dorozumiane są zarówno przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu *municipium*, jak również nazwy i przydomki nadane najwyraźniej przed uzyskaniem tego statusu
- 10 ośrodków (1,53%), 6 kolonii i cztery municypia, dla których poświadczone są wyłącznie nazwy i przydomki powstałe lub najwyraźniej powstałe przed uzyskaniem statusu kolonii bądź *municipium*
- 292 ośrodki (44,92%) niebędące lub najwyraźniej niebędące koloniami bądź municypiami, dla których poświadczone lub dorozumiane są dynastyczne nazwy i przydomki
- 27 pozostałych ośrodków (4,15%), w odniesieniu do których różnego rodzaju wątpliwości uniemożliwiają dodanie ich do wyżej wzmiankowanych podmiotów. Zaliczają się do nich:

  – dwa ośrodki, dla których poświadczone są dynastyczne przydomki, nie sposób jednak orzec, czy przybrały je one jako kolonie czy municypia

  – 6 ośrodków, w przypadku których poświadczenie statusu kolonii i dynastycznego przydomka budzić może wątpliwości czy to ze względu na zaginięcie, czy też interpretację stosownych świadectw

  – pięć ośrodków, w przypadku których poświadczenia nazw i przydomków związanych potencjalnie z nadaniem statusu *municipium* lub ich związek z tym statusem wzbudzać mogą wątpliwości

  – 14 ośrodków o udokumentowanych nazwach i przydomkach dynastycznych, w przypadku których uzyskanie statusu kolonii lub *municipium* wydaje się niepewne

169:6347956649

Analizując przytoczone dane zauważyć można, że najwyższa liczba ośrodków przyjmujących rozpatrywane tu nazwy i przydomki (292), nie osiągnęła lub najwyraźniej nie osiągnęła nigdy statusu kolonii lub *municipium*. Liczba ośrodków, które przyjmowały dynastyczne nazewnictwo, nie osiągnąwszy statusu kolonii bądź *municipium*, była jednak ewidentnie wyższa. Do przywołanych 292 podmiotów dodać można 16 ośrodków, dla których udokumentowane bądź dorozumiane są zarówno dynastyczne nazwy bądź przydomki, związane lub najwyraźniej związane z nadaniem uprzywilejowanego statusu (w przypadku 11 kolonii[109], w przypadku czterech *municipium*[110], w odniesieniu do jednego ośrodka zarówno kolonii jak i *municipium*[111]), jak też takowe miana, których kreacja poprzedzała ich kolonialną bądź municypalną promocję. Dodać można do nich następnie 10 podmiotów (6 kolonii i cztery municypia)[112], dla których poświadczone jest wyłącznie dynastyczne mianownictwo przyjęte lub najwyraźniej przyjęte przed uzyskaniem statusu kolonii bądź *municipium*. Liczba miejscowości/ wspólnot, które nie będąc koloniami bądź municypiami przyjęły stosowne nazwy i przydomki obejmie wówczas 318 ośrodków (292 + 16 + 10), co stanowi niemal połowę rozpatrywanych tu podmiotów (48,92%). Jeżeli dodać do nich jeszcze 14 ośrodków z grona 27 „przypadków wątpliwych", w odniesieniu do których *dubium* dotyczy uzyskania przez nie statusu *municipium* bądź kolonii[113], to stosowna liczba wynosić będzie 332, stanowiąc niewiele ponad rzeczoną połowę (51,07%). Abstrahując od (sygnalizowanego już) zróżnicowanego charakteru kolonii i municypiów w okresie pryncypatu, zauważyć można, że przytoczona w rozpatrywanym zestawieniu, wysoka liczba podmiotów niebędących koloniami, ani municypiami, jest do pewnego stopnia następstwem uwzględnienia w nim dynastycznego nazewnictwa miejscowości okresu tetrarchii i rządów Konstantyna Wielkiego – w którym status kolonii bądź *municipium* wydaje się tracić na znaczeniu. Ową „nadreprezentatywność" ośrodków przyjmujących dynastyczne mianownictwo nie będąc czy to koloniami czy municypiami może jednak „równoważyć" nieco uwzględnienie kolonii i municypiów, w przypadku których niepewnym jest to czy ich nazwy i epitety pochodzą od Cezara dyktatora czy młogdego Cezara/ Augusta (potencjalnie ich kreacja mogła poprzedzać czasy pryncypatu). Niezależnie od tego, zestawione wyżej dane pozwalają stwierdzić, że „popularność"

[109] Zob. przyp. nr 91 w niniejszym rozdziale.

[110] Zob. przyp. nr 101 w niniejszym rozdziale.

[111] Zob. przyp. nr 90 w niniejszym rozdziale.

[112] Zob. przyp. nr 105 w niniejszym rozdziale.

[113] Zob. przyp. nr 106 w niniejszym rozdziale.

170:1067346283

dynastycznych nazw i przydomków była zjawiskiem w dużym stopniu niezależnym od uzyskiwania statusu kolonii bądź *municipium*, lub co najwyżej połowicznie z nim związanym. Jak sygnalizowano, na uwagę zasługuje geografia kolonii, municypiów oraz wspólnot nieposiadających statusu kolonii bądź *municipium*, dla których poświadczone bądź dorozumiane jest dynastyczne mianownictwo.

Przyjmując, że branych tu pod uwagę kolonii mogło być 214, oraz odnosząc się przy europejskiej części cesarstwa do podziałów administracyjnych u schyłku rządów Trajana, zauważyć można, że cztery odnośne kolonie ulokowane były na obszarze Luzytanii[114], 7 Betyki[115], a 6 Hiszpanii Tarrakońskiej[116]. W granicach samej Galii Narbońskiej znajdowało się 15 stosownych ośrodków[117]. Po dwie rozpatrywane tu kolonie umiejscowione były na obszarze Galii Lugduńskiej[118], Brytani[119], Germanii Górnej[120] oraz Germanii Dolnej[121]. Na terenie prowincji alpejskich ulokowana była tylko jedna relewantna kolonia (w Norikum)[122]. Na obszarze Italii było ich łącznie 47, z tego 14 w regionie I (Lacjum i Kampania)[123], pięć w regionie II (Apulia i Kalabria)[124], dwie w regionie III (Bruttium i Lukania)[125], jedna w regionie

[114] Emerita (nr 221), Norba (nr 437), Pax Iulia (nr 467), Scallabilis (nr 520).

[115] Asido (nr 54), Astigi (nr 56), Italica (nr 299), Ituci (nr 300), Iulia Traducta (nr 302), Tucci (nr 598), Ucubi (nr 611).

[116] Acci[s] (nr 7), Barcino (nr 100), Caesaraugusta (nr 118), Clunia (nr 182), Flaviobriga (nr 234), Ilici (nr 291).

[117] Alaebaece Reiorum Apollinarium (nr 19), Apta (nr 36), Aquae Sextiae (nr 43), Arausio (nr 47), Arelate (nr 49), Avennio (nr 91), Baeterrae (nr 98), Carpentorate (nr 132), Dea Augusta Vocontiorum (nr 194), Luteva/ Forum Neronis (nr 373), Narbo Martius (nr 409), Nemausus (nr 415), Noviomagus – Augusta Tricastinorum (nr 441), Ruscino (nr 503), Vienna (nr 640).

[118] Forum Segusiavorum (nr 246), Lugdunum (nr 372).

[119] Camulodunum (nr 126), Glevum (nr 260).

[120] Aventicum (nr 92), Raurica (nr 495).

[121] Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184), Ulpia Traiana (nr 616).

[122] Ovilava (nr 453).

[123] Capua (nr 130), Cumae (nr 193), Formiae (nr 243), Lanuvium (nr 351), Neapolis (nr 412), Nola (nr 436), Ostia (nr 451), Puteoli (nr 493), Rzym (nr 506), Sinuessa (nr 547), Sora (nr 553), Suessa Aurunca (nr 555), Teanum Sidicinum (nr 563), Venafrum (nr 629). Jakkolwiek przytoczona liczba stosownych ośrodków dla regionu Lacjum i Kampanii jest na tle całej Italii stosunkowo wysoka, zauważyć trzeba, że uwzględniono w niej trzy ośrodki, z których (potencjalnym) dynastycznym nazewnictwem związane są pewne kontrowersje. Mowa o Lanuvium (nr 351), Ostii (nr 451) i Rzymie (nr 506).

[124] Abellinum (nr 4), Aeclanum (nr 10), Benewent (nr 101), Canusium (nr 128), Larinum (nr 356).

[125] Paestum (nr 455), Scolacium (nr 523).

171:6777021824

V (Picenum)[126], cztery w regionie VI (Umbria)[127], 8 w regionie VII (Etruria)[128], trzy w regionie VIII (Aemilia)[129], jedna w regionie IX (Liguria)[130], 6 w regionie X (Venetia i Histria)[131], a trzy w regionie XI (Transpadana)[132]. Jedna kolonia nosząca stosowne mianownictwo umiejscowiona była na Korsyce[133], dwie na Sardynii[134], zaś 7 na Sycylii[135]. Jeśli chodzi o południową część Europy Środkowej i Bałkany, to trzy takowe ośrodki położone były w Dalmacji[136], cztery w Panonii Górnej[137], trzy w Panonii Dolnej[138], cztery w Dacji[139], jeden w Mezji Dolnej[140] i dwa w Mezji Górnej[141]. W Tracji było ich łącznie trzy (z czego jeden na Chersonezie)[142], w Macedonii pięć[143], w Epirze dwa[144], w Achai trzy[145]. Przywołując w przypadku Azji Mniejszej i Bliskiego Wschodu podziały geograficzno-historyczne zauważyć można, że na obszarze Anatolii ulokowanych było 17 kolonii, dla których poświadczone są rozpatrywane tu nazwy i przydomki. Spośród nich jedna znajdowała się w Troadzie[146], jedna

[126] Ricina (nr 498).

[127] Fanum Fortunae (nr 224), Hispellum (nr 284), Pisaurum (nr 474), Tuder (nr 599).

[128] Arretium (nr 51), Castrum Novum (nr 137), Lucus Feroniae (nr 371), Perusia (nr 469), Pisa (nr 473), Saena Iulia (nr 510), Sutrium (nr 558), Volaterrae (nr 646).

[129] Ariminum (nr 50), Parma (nr 463), Placentia (nr 475).

[130] Dertona (nr 195).

[131] Brixia (nr 113), Concordia (nr 187), Emona (nr 222), Parentium (nr 460), Pola (nr 478), Verona (nr 630).

[132] Augusta Praetoria (nr 64), Augusta Taurinorum (nr 66), Mediolan (nr 393).

[133] Aleria (nr 22).

[134] Turris Libisonis (nr 605), Uselis (nr 620).

[135] Agrigentum (nr 15), Catana (nr 139), Lilybaeum (nr 361), Panormus (nr 459), Syrakuzy (nr 560), Thermae Himeraeae (nr 568), Tyndaris (nr 607).

[136] Aequum (nr 14), Narona (nr 410), Salona (nr 515).

[137] Carnuntum (nr 131), Poetovio (nr 477), Savaria (nr 519), Siscia (nr 549).

[138] Aquincum (nr 45), Mursa (nr 404), Sirmium (nr 548).

[139] Apulum I (nr 37), Drobeta (nr 208), Napoca (nr 408), Sarmizegetusa (nr 518).

[140] Oescus (nr 444).

[141] Ratiaria (nr 494), Scupi (nr 524).

[142] Apri/ Aproi (nr 35), Deultum (nr 196) oraz ulokowana na Chersonezie Trackim Flaviopolis (nr 237).

[143] Dion (nr 206), Dyrrachion (nr 214), Filippi (nr 226), Kassandreia (nr 322), Pella – Diokletianopolis (nr 468).

[144] Buthrotum (nr 117), Nikopolis (nr 429).

[145] Dyme (nr 213), Korynt (nr 343), Patrai (nr 465).

[146] Aleksandria Troas (nr 21).

172:2123587516

w Myzji[147], jedna w Bitynii[148], pięć w Pizydii[149], jedna w Galacji[150], dwie w Lykaonii[151], trzy w Kapadocji[152] i trzy w Cylicji[153]. Jeśli chodzi o tereny rozciągające się wzdłuż południowo-wschodniego wybrzeża Morza Śródziemnego, dwie relewante kolonie usytuowane były w Syrii[154], cztery w Fenicji[155], cztery w Palestynie[156], a trzy w Arabii[157]. Na przynależącej w epoce pryncypatu do prowincji *Creta i Cyrenaica* Krecie mieściła się tylko jedna brana tu pod uwagę kolonia[158], podczas gdy w Mezopotamii znajdować się ich mogło maksymalnie 6[159]. Trzymając się w odniesieniu do Afryki podziałów administracyjnych obowiązujących za rządów Septymiusza Sewera stwierdzić można, iż 31 kolonii, dla których poświadczone lub dorozumiane jest rozpatrywane tu mianownictwo ulokowanych było w granicach Afryki prokonsularnej[160], dwie położone były w Numidii[161], 12 w Mauretanii Cezarejskiej[162], a cztery w Mauretanii Tingitańskiej[163].

Przywołując zastosowany już umowny podział cesarstwa na obszary, zauważyć można, że spośród 214 uwzględnionych kolonii 17 (7 + 4 + 6; 7,94%) ulokowanych było na terenie prowincji hiszpańskich. Na obszar prowincji galijskich, Brytanii oraz prowincji germańskich

---

147 Parion (nr 461).

148 Apamea Myrleia (nr 34).

149 Cezarea – Antiochia (nr 154), Komama (nr 335), Kremna (nr 344), Olbasa (nr 447), Parlais (nr 462).

150 Germa (nr 253).

151 Ikonion (nr 288), Lystra (nr 375).

152 Archelais (nr 48), Faustinopolis (nr 225), Tyana (nr 606).

153 Colonia Iulia (nr 185), Klaudiopolis – Ninika (nr 331), Mallos (nr 381).

154 Heliopolis (nr 278), Laodycea Nadmorska (nr 353).

155 Berytos (nr 103), Ptolemais – Akko – Germanikeia (nr 491), Sydon (nr 559), Tyr (nr 608).

156 Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11), Cezarea Nadmorska (nr 166), Neapolis (nr 411), Sebaste (nr 526).

157 Bostra (nr 109), Filippopolis (nr 227), Petra (nr 471).

158 Knossos (nr 334).

159 Dura – Europos (nr 210), Edessa (nr 217), Karrhai (nr 320), Nisibis (nr 435), Rhesaina (nr 497), Singara (nr 544).

160 Abitinae (nr 5), Ammaedara (nr 25), Assuras (nr 55), Bulla Regia (nr 114), Carpi (nr 133), Colonia Iulia Pia Paterna (nr 186), Hadrumetum (nr 274), Hippo Regius (nr 283), Kartagina (nr 321), Lares (nr 355), Lepcis Magna (nr 357), Lepti Minus (nr 358), Mactaris (nr 376), Madauros (nr 377), Neapolis (nr 413), Pupput (nr 492), Sicca Veneria (nr 542), Simitthus (nr 543), Sufes (nr 556), Thabraca (nr 565), Thaenae (nr 566), Thuburbo Maius (nr 571), Thuburbo Minus (nr 572), Thubursicu Bure (nr 573), Thugga (nr 575), Uchi Maius (nr 610), Ulisippira/ Uluzibbira (nr 614), Uthina (nr 621), Utyka (nr 622), Vaga (nr 623), Zama Regia/ Zama Maior (nr 647).

161 Constantina – Cyrta (nr 191), Thamugadi (nr 567).

162 Aquae Calidae (nr 40), Auzia (nr 89), Cartennae (nr 134), Cezarea – Iol (nr 161), Gunugu (nr 262), Rusazus (nr 502), Rusguniae (nr 504), Saldae (nr 513), Sitifis (nr 550), Tipasa (nr 584), Tubusuctu (nr 597), Zuccabar (nr 649).

163 Babba (nr 95), Banasa (nr 99), Tingi (nr 583), Zulil/ Zilis (nr 650).

173:8618780721

przypada ich 23 (15 + 2 + 2 + 2 + 2; 10,74%), prowincji alpejskich, Italii, Korsyki, Sardynii oraz Sycylii 58 (1 + 47 + 1 + 2 + 7; 27,10%), podczas gdy na obszar południowej części Europy Środkowej oraz Bałkany 30 (3 + 4 + 3 + 4 + 1 + 2 + 3 + 5 + 2 + 3; 14,01%). W Azji Mniejszej wskazać ich można 17 (1 + 1 + 1 + 5 + 1 + 2 + 3 + 3; 7,94%), natomiast na terenach rozciągających się wzdłuż południowo-wschodniego wybrzeża Morza Śródziemnego wraz z Kretą i Mezopotamią 20 (2 + 4 + 4 + 3 + 1 + 6; 9,34%). Na Afrykę prokonsularną, Numidię oraz prowincje mauretańskie przypada ich wreszcie 49 (31 + 2 + 12 + 4; 22,89%). Liczbę kolonii noszących rozpatrywane tu mianownictwo w przywołanych obszarach cesarstwa zestawiono w Wykresie 2.

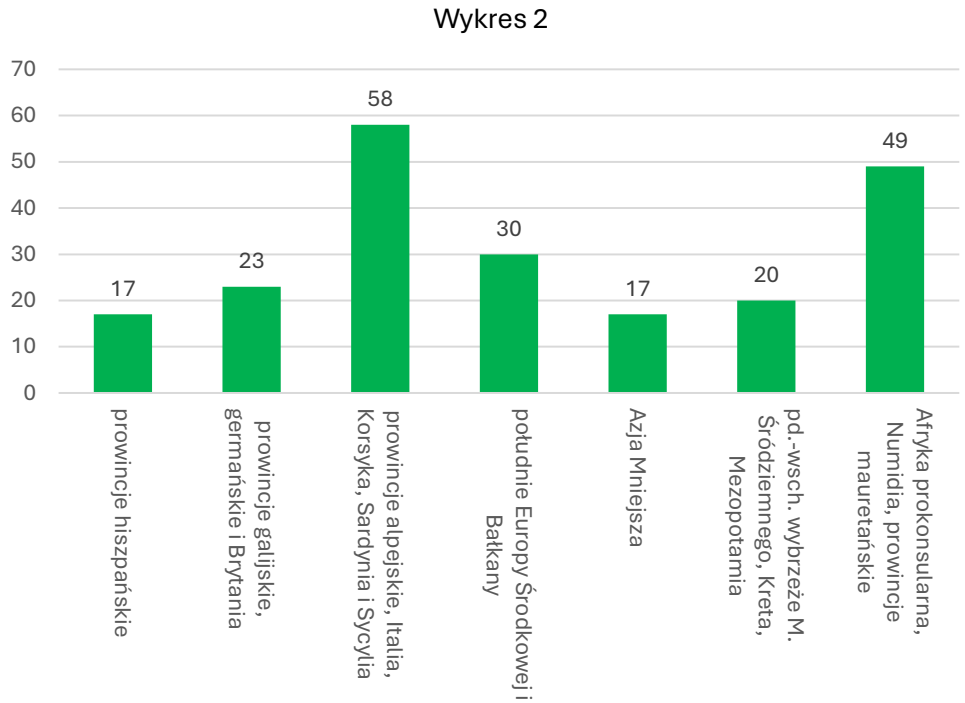

Wykres 2. Liczba kolonii noszących dynastyczne nazwy i przydomki w poszczególnych częściach cesarstwa

Pamiętać należy, że uwzględniona w Wykresie 2 liczba kolonii, dla których poświadczone lub dorozumiane jest brane tu pod uwagę nazewnictwo, określona została jako maksymalna, co oznacza, że obejmuje również „przypadki dyskusyjne" (ośrodki, z których statusem, osobą eponima, bądź poświadczeniem dynastycznych mian, związane są pewne wątpliwości). Analogiczna uwaga dotyczy dwóch kolejnych wykresów, przybliżających geografię stosownych municypiów oraz wspólnot niebędących koloniami bądź municypiami. Dane zawarte w Wykresie 2 pozwalają stwierdzić, że obszary prowincji hiszpańskich oraz Azji Mniejszej były najuboższe pod względem liczby kolonii wykazujących dynastyczne nazwy i

174:1057427981

przydomki. Jednocześnie na ich podstawie widocznym jest, że obszar prowincji alpejskich, Italii, Korsyki, Sardynii i Sycylii oraz obszar Afryki prokonsularnej, Numidii i prowincji mauretańskich, stanowią rejony cesarstwa z najwyższą liczbą kolonii, dla których poświadczone czy dorozumiane być mogą dynastyczne nazwy i epitety. Relatywnie wysokie wartości odnoszące się tu do nich, tłumaczą przede wszystkim dane dotyczące Italii (traktowanej jako całość) oraz Afryki prokonsularnej, w dalszym zaś rzędzie Mauretanii Cezarejskiej. Tą ostatnią wyprzedza pod względem liczby kolonii, noszących rozpatrywane tu mianownictwo, Galia Narbońska. Na wspomnianą prowincję przypada niemal połowa łącznej liczby relewantnych kolonii obszaru prowincji galijskich, germańskich oraz Brytanii. Godne uwagi, że (kolejno) Italia, Afryka prokonsularna, Galia Narbońska oraz Mauretania Cezarejska, są tymi regionami cesarstwa, dla których branych tu pod uwagę kolonii wskazać można najwięcej – łącznie 105 (47 + 31 + 15 + 12). Liczba ta stanowi blisko połowę uwzględnionych tu 214 potencjalnych kolonii ze stosownym nazewnictwem (49,06%).

Niemniej interesująca niż kolonii wydaje się geografia municypiów, dla których poświadczone lub dorozumiane może być dynastyczne nazewnictwo. Zakładając, że było ich maksymalnie 131 i odnosząc się w przypadku europejskiej części cesarstwa do podziałów administracyjnych obowiązujących u schyłku rządów Trajana, na obszarze Luzytanii wskazać ich można 7[164], Hiszpanii Tarrakońskiej 15[165], Betyki zaś 30[166]. Jedno brane tu pod uwagę *municipium* ulokowane było w Galii Narbońskiej[167], również jedno w Germanii Górnej[168] i dwa w Germanii Dolnej[169]. Co się tyczy prowincji alpejskich, to dwa stosowne ośrodki

[164] Capera (nr 129), Conimbriga (nr 188), Ebora (nr 215), Lacimurga (nr 346), Mirobriga Celticorum (nr 395), Myrtilis (nr 406), Olisipo (nr 448).

[165] Aquae Flaviae (nr 41), Aurgi (nr 88), Baesucci (nr 97), Bilbilis (nr 107), Calagurris (nr 125), Ebusus (nr 216), Egara (nr 218), Iamo (nr 286), Ilercavonia – Dertosa (nr 290), Laminium (nr 350), Mago (nr 379), Saetabi[s] (nr 511), Segovia (nr 536), Tugia (nr 600), Vivatia (nr 645)

[166] Arua [Arva?] (nr 53), Axati (nr 94), Baelo (nr 96), Canama/ Canania (nr 127), Castulo (nr 138), Ceret (nr 144), Cisimbrium (nr 176), Gades (nr 251), Ilipa Magna (nr 292), Iponoba (nr 296), Irni (nr 298), Malaca (nr 380), Mellaria (nr 394), Mirobriga Turdulorum (nr 396), Municipium Flavium (nr 400), Munigua (nr 403), Naeva (nr 407), Nertobriga (nr 424), Nescania (nr 425), Oducia (nr 443), Olaurum (nr 445), Oningi (nr 449), Ostippo (nr 452), Sabora (nr 509), Salpensa (nr 516), Singilia Barba (nr 546), Sosontigi (nr 554), U… lub V… (nr 609), Ugultunia (nr 612), Villo (nr 641).

[167] Lucus Vocontiorum (nr 370).

[168] Arae Flaviae (nr 46).

[169] Forum Hadriani (nr 245), Noviomagus Batavorum (nr 439).

175:2577733294

umiejscowione były na terenie Alp Nadmorskich[170], 8 w Norikum[171] a jeden w Recji[172]. Cztery odnośne municypia znajdowały się na terenie Italii, a mowa o pojedynczych ośrodkach w regionach III (Bruttium i Lukania)[173], VII (Etruria)[174], VIII (Aemilia)[175] oraz IX (Liguria)[176]. Gdy idzie o południową część Europy Środkowej oraz Bałkany, to trzy rozpatrywane tu municypia położone były na obszarze Dalmacji[177], 6 w Dacji[178], również 6 w Panonii Górnej[179], jedno w Panonii Dolnej[180], cztery w Mezji Górnej[181], trzy w Mezji Dolnej[182] i jedno w Tracji (na Chersonezie)[183]. Odnosząc się w przypadku Afryki do podziałów administracyjnych obowiązujących u schyłku rządów Septymiusza Sewera wskazać można aż 33 stosowne municypia na obszarze Afryki prokonsularnej[184], dwa na terenie Numidii[185] i jedno w Mauretanii Cezarejskiej[186].

Odnosząc się do przyjętego tu podziału cesarstwa na obszary stwierdzić można, że spośród 131 branych tu pod uwagę municypiów 52 (30 + 15 + 7; 39,69%) znajdowało się na terenie prowincji hiszpańskich. Na obszarze prowincji galijskich i germańskich znajdowały się

---

[170] Cemenelum (nr 142), Dinia (nr 197).

[171] Aguntum (nr 17), Celeia (nr 140), Cetium (nr 145), Iuvavum (nr 317), Ovilava (nr 453), Solva (nr 552), Teurnia (nr 564), Virunum (nr 644).

[172] Augusta Vindelic(or)um (nr 69).

[173] Regium (nr 496).

[174] Veii (nr 628).

[175] Placentia (nr 475).

[176] Augusta Bagiennorum (nr 63).

[177] Risinium (nr 499), S[-]lo[- - -] <Splonum? Saloniana? Splonistae?> (nr 507), Scardona (nr 522).

[178] Apulum I (nr 37), Apulum II (nr 38), Drobeta (nr 208), Napoca (nr 408), Porolissum (nr 482), Potaissa (nr 487)

[179] Brigetio (nr 112) Carnuntum (nr 131), Municipium Fausti(ni?)anum (nr 399), Neviodunum (nr 426), Salla (nr 514), Scarbantia (nr 521).

[180] Aquincum (nr 45).

[181] Aelianum (nr 13), Margum (nr 383), Ulpiana (nr 617), Viminacium (nr 642).

[182] Durostorum I (nr 211), Traianum Tropaeum (nr 593), Troesmis (nr 595).

[183] Coela/ Koila (nr 183).

[184] Abbir Cella (nr 1), Abbir Maius (nr 2), Abthugni (nr 6), Althiburos (nr 23), Aulodes (nr 84), Avedda (nr 90), Avitta Bibba (nr 93), Bisica Lucana (nr 108), Chlulitanum/ Chullitanum (nr 173), Cillium (nr 175), Furnos Minus (nr 250), Giufi (nr 259), Hippo Regius (nr 283), Limisa (nr 362), Municipium Septimium (nr 401), Municipium Turcetanum (nr 402), Musti (nr 405), Pheradi Maius (nr 472), Rucuma (nr 501), Segermes (nr 533), Semta (nr 537), Sululos (nr 557), Thignica (nr 569), Thizika (nr 570), Thuburbo Maius (nr 571), Thubursicu Bure (nr 573), Thubursicu Numidarum (nr 574), Thugga (nr 575), Thysdrus (nr 576), Ulisippira/ Uluzibbira (nr 614), Ureu (nr 619), Utyka (nr 622), Vina (nr 643).

[185] Lamasba (nr 347), Lambaesis (nr 348).

[186] Choba (nr 174).

176:6406769108

cztery stosowne ośrodki (1 + 1 + 2; 3,05%), zaś w granicach prowincji alpejskich i Italii 15 (2 + 8 + 1 + 4; 11,45%). W południowej części Europy Środkowej oraz na Półwyspie Bałkańskim było ich w sumie 24 (3 + 6 + 6 + 1 + 4 + 3 + 1; 18,32%), natomiast w Afryce prokonsularnej, Numidii i Mauretanii Cezarejskiej ich liczba sięgała 36 (33 + 2 + 1; 27,48%). Liczbę municypiów, dla których poświadczone lub dorozumiane może być dynastyczne mianownictwo w przywołanych obszarach cesarstwa zestawiono w Wykresie 3.

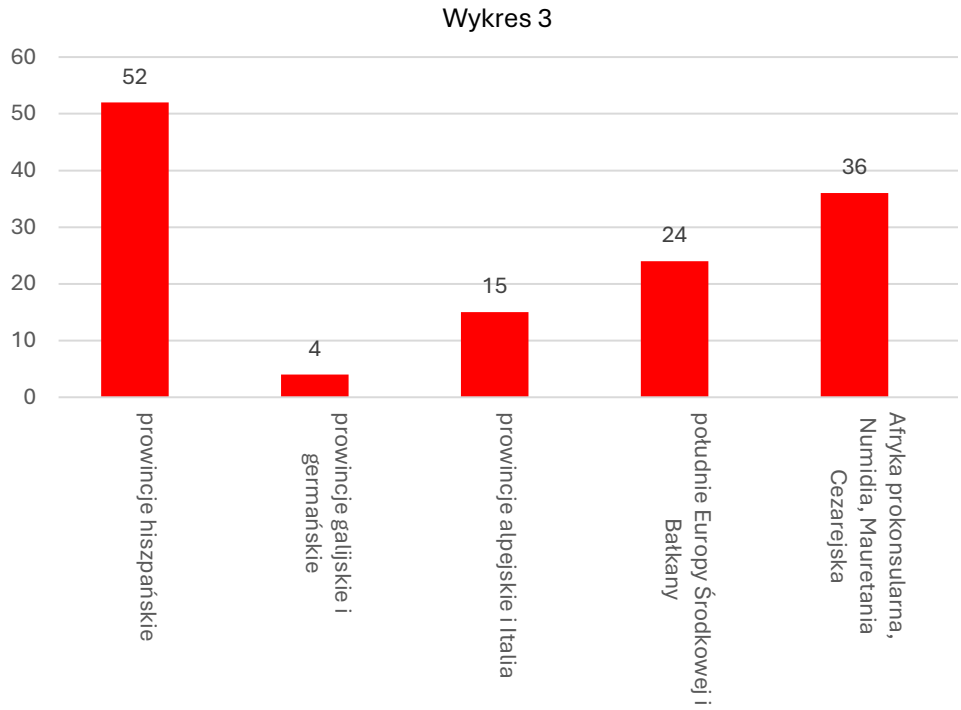

Wykres 3. Liczba municypiów noszących dynastyczne nazwy i przydomki w poszczególnych częściach cesarstwa

Przy analizie danych zawartych w Wykresie 3 uwagę zwraca duża liczba branych tu pod uwagę municypiów na obszarze prowincji hiszpańskich. Drugi w kolejności wynik obszaru Afryki prokonsularnej, Numidii oraz Mauretanii Cezarejskiej tłumaczą przede wszystkim dane odnoszące się do pierwszej z wymienionych tu prowincji. Warto zauważyć, że żadna z prowincji hiszpańskich nie przewyższa liczbą rozpatrywanych tu municypiów Afryki prokonsularnej i tylko dane odnoszące się do Betyki reprezentują zbliżoną wartość. Co czwarte z uwzględnionych tu municypiów (25,19%) ulokowane było na terenie Afryki prokonsularnej. Uwagę zwracać może dalej niska liczba stosownych ośrodków na terenie prowincji galijskich i germańskich. W przypadku danych odnoszących się do prowincji alpejskich i Italii, należy zaznaczyć, że składają się na nie przede wszystkim relatywnie wysokie wartości dotyczące

177:8398483733

prowincji alpejskich (w szczególności Norikum), podczas gdy liczba stosownych municypiów Italii wydaje się stosunkowo niska (szczególnie w porównaniu z wysoką liczbą analogicznych italskich kolonii). *Last but not least* zauważyć trzeba, że wschodnia część cesarstwa nie jest w przytoczonym zestawieniu w zasadzie reprezentowana: najbardziej wysunięte na wschód, uwzględnione tu, *municipium* usytuowane było na Chersonezie Trackim (jedyny tego rodzaju ośrodek po „greckojęzycznej" stronie tzw. linii Jirečka). Prócz Macedonii, Epiru, Achai, obszarów Azji Mniejszej i Bliskiego Wschodu, Egiptu czy Cyrenajki (z Kretą), nie są w nim reprezentowane ponadto niemałe partie zachodniej części cesarstwa, by wymienić Mauretnię Tingitańską, *tres Galliae* czy Brytanię.

O ile municypia noszące rozpatrywane tu nazwy i przydomki ulokowane były zasadniczo w zachodniej części cesarstwa, o tyle geografia ośrodków, które przyjmując dynastyczne miana nie posiadały statusu kolonii lub *municipium*, obejmowała wszystkie połacie imperium, sięgając terytoriów zależnych. Przy założeniu, że stosownych podmiotów mogło być 332, oraz uwzględniając w odniesieniu do europejskiej części cesarstwa podziały administracyjne obowiązujące u schyłku pryncypatu Trajana, stwierdzić można, że cztery odnośne ośrodki umiejscowione były w Luzytanii[187], 7 na obszarze Betyki[188], a 21 w Hiszpanii Tarrakońskiej[189]. 7 relewantnych wspólnot ulokowanych było w Galii Narbońskiej[190], 6 w Galii Akwitańskiej[191], 10 w Galii Lugduńskiej[192], 7 w Galii Belgijskiej[193]. Na obszar Brytanii przypadają cztery miejscowości noszące stosowne toponimy (w tym jedna ulokowana na

[187] Augustobriga (nr 76), Caesarobriga (nr 121), Celticum Flavium (nr 141), Lacimurga (nr 346).

[188] Artigi (nr 52), Iliturgi (nr 293), Lucurgentum (nr 368), Osset (nr 450), Segida (nr 534), Seria (nr 540), Sexi (nr 451).

[189] Asturica Augusta (nr 57), Augustobriga (nr 75), Bergidum (nr 102), Bracara Augusta (nr 110), Brigantium (nr 111), Claudionerium (nr 181), Flaviaugusta (nr 233), Flavionavia (nr 236), Gallica Flavia (nr 252), Interamnium (nr 295), Iria (nr 297), Iuliobriga (nr 308), Lambris (nr 349), Libisosa (nr 360), Livica/ Lybica (nr 364), Lucus Augusti (nr 369), Nova Augusta (nr 438), Porta Augusta (nr 483), Segisama (nr 535), Tiar Iulia (nr 577), Turris Augusti (nr 603).

[190] Albaugusta (nr 20), Carpentorate (nr 132), Dea Augusta Vocontiorum (nr 194), Helena – Illiberis (nr 275), Noviomagus – Augusta Tricastinorum (nr 441), Vasio Vocontiorum (nr 627), Vicus Augustanus (nr 632).

[191] Aquae Tarbellicae/ Augustae (nr 44), Augusta Auscorum – Elimberrum (nr 62), Augustonemetum Arvernorum (nr 80), Augustoritum Lemovicum (nr 83), Claudiomagus (nr 180), Germanicomagus (nr 255).

[192] Augustobona Tricassium (nr 74), Augustodunum (nr 77), Augustodurum (nr 78), Bibracte (nr 106), Caesarodunum Turonum (nr 122), Caesaromagus (nr 124), Cenabum (nr 143), Constantia – Cosedia (nr 189), Iuliobona (nr 307), Iuliomagus Andecavorum (nr 311).

[193] [Augusta] Ambianorum (nr 61), Augusta Suessionum (nr 65), Augusta Treverorum (nr 68), Augusta Viromanduorum (nr 70), Augustomagus Silvanectum (nr 79), Noviomagus Treverorum (nr 440), Vicus Helena (nr 638).

178:9546902596

wyspie na tzw. *Oceanus Britannicus*)[194], również cztery usytuowane były w Germanii Dolnej[195], podczas gdy 8 w Germanii Górnej[196]. Jeśli chodzi o prowincje alpejskie, to na obszarze Alp Penińskich znajdował się jeden stosowny ośrodek[197], również jeden ulokowany był w Alpach Graickich[198], natomiast pięć na obszarze Recji[199]. W Italii położonych było 14 branych tu pod uwagę miejscowości. Z ich grona dwie usytuowane były w regionie I (Lacjum i Kampania)[200], trzy w regionie II (Apulia i Kalabria)[201], jedna w regionie III (Bruttium i Lukania)[202], jedna w regionie V (Picenum)[203], dwie w regionie VI (Umbria)[204], dwie w regionie VII (Etruria)[205], dwie w regionie VIII (Aemilia)[206], jedna w regionie X (Venetia i Histria)[207]. Trzy stosowne ośrodki umiejscowione były na Sardynii[208], na Sycylii natomiast jeden[209]. Co się tyczy południowej części Europy Środkowej oraz Bałkanów to trzy odnośne miejscowości znajdowały się na terenie Dalmacji[210], również trzy w Panonii Górnej[211], jedna w Panonii

[194] Augusta – Londinium (nr 60), Cezarea (nr 151), Caesaromagus (nr 123), Pons Aelius (nr 479). Na wyspie na tzw. *Oceanus Britannicus* ulokowana była przywołana Cezarea.

[195] Forum Hadriani (nr 245), Iuliacum (nr 303), Praetorium Agrippinae (nr 489), Tiberiacum (nr 578).

[196] Aquae (nr 39), Aquae Mattiacae/ Mattiacorum (nr 42), Forum Tiberii (nr 247), Iuliomagus (nr 310), Lopodunum (nr 366), Trebur (nr 594), Tropaeum Drusi [= Ara Drusi?] (nr 596), Vicus Aurelianus (nr 636).

[197] Octodurus (nr 442).

[198] Forum Claudii (nr 244).

[199] August(an)a/-ae/-i (nr 73), Augusta Vindelic(or)um (nr 69), Constantia – Drusomagus (nr 190), Germanicum (nr 256), Pons Drusi (nr 481).

[200] Portus [Ostiensis] (nr 484), Vicus Augustanorum – Laurentium (nr 631).

[201] Portus Hadriani (nr 485), Turres Aurelianae (nr 601), Turres Iulianae (nr 602).

[202] Caesariana (nr 119).

[203] Traiana (nr 587).

[204] Iguvium (nr 287), Insula Matidiae (nr 294).

[205] Matidiae (nr 386), Portus Traiani (nr 486).

[206] Cezarea (nr 148), Neronia (nr 422).

[207] Iulium Carnicum (nr 316).

[208] Augusta/-ae/-i (nr 72), Forum Traiani (nr 248), Iuliola (nr 309).

[209] Cezarea (nr 152).

[210] Fulfinum (nr 249), Iulianum (nr 304), Praetorium Caesaris (nr 490).

[211] Caesariana (nr 120), Scarbantia (nr 521), Mogiones (nr 397).

179:7804695698

Dolnej[212], cztery w Dacji[213], 8 w Mezji Dolnej[214], pięć w Mezji Górnej[215]. 16 rozpatrywanych tu ośrodków ulokowanych było w Tracji[216], 6 w Macedonii[217], dwa w Epirze[218] i dwa w Achai[219]. W odniesieniu do krain geograficzno-historycznych Azji Mniejszej wskazać można dwie relewantne miejscowości na obszarze Eolii[220], jedną Jonii[221], (przynajmniej) 6 Myzji[222], 18 Lydii[223], trzy Karii[224], jedną Lycji[225] i 9 Bitynii[226]. 10 branych tu pod uwagę wspólnot znajdowało się we Frygii[227], cztery w Pizydii[228], dwie w Pamfilii[229], trzy w Paflagonii[230], 7 w

[212] Ulcisia (nr 613).

[213] Castra Traiana (nr 136), Pons Augusti (nr 480), Praetoria Augusta (nr 488), Ulpianum (nr 618).

[214] Augusta/-ae/-i (nr 71), Durostorum II (nr 212), Flaviana (nr 232), Konstantiana (nr 340), Marcianopolis (nr 382), Nikopolis nad Istros (nr 432), Valeriana (nr 624), Vallis Domitiana (nr 626).

[215] Aureliana (nr 85), Flaviana (nr 231), Iulii Vallum (nr 306), Konstantia (nr 338), Romuliana (nr 500).

[216] Abdera (nr 3), Anchialos (nr 26), Augusta Traiana (nr 67), Diokletianopolis – Vetus Augusta Area (nr 205), Filippopolis (nr 228), Hadrianopolis (nr 268), Konstantynopol – Byzantion (nr 342), Maximianopolis – Porsulae (nr 392), Nikopolis nad Mestos (nr 434), Pautalia (nr 466), Plotinopolis (nr 476), Sebastopolis (nr 530), Serdica (nr 539), Topeiros (nr 586), Traianopolis (nr 589), Ulpia Tonzos (nr 615).

[217] Cezarea (nr 150), Diokletianopolis – Keletron (nr 204), Hadrianopolis (nr 267), Heraklea Lynkestis (nr 279), Parthicopolis (nr 464), Tiberiopolis (nr 581).

[218] Hadrianopolis (nr 265), Nikopolis (nr 430).

[219] Ateny (nr 58), Panormos (nr 458).

[220] Cezarea – Kyme (nr 163), Cezarea – Sebastopolis – Myrina (nr 169).

[221] Smyrna (nr 551).

[222] Ankyra Sidera (nr 28), Aureliane (nr 86), Hadrianeia (nr 263), Hadrianoi (nr 264), Hadrianotherai (nr 273), Kyzikos (nr 345).

[223] Aureliopolis – Cezarea – Tmolos (nr 87), Cezarea (nr 149), Cezarea – Bagis (nr 156), Cezarea – Mostene (nr 165), Cezarea – Sardes (nr 168), Cezarea – Tralles (nr 170), Cezarea – Troketta (nr 171), Domitianopolis – Sala (nr 207), Filocezarea – Maionia (nr 229), Flaviocezarea (nr 235), Flaviopolis – Flaviocezarea – Daldis (nr 239), Flaviopolis – Lora/ Loreni (nr 241), Hadrianopolis – Stratonicea (nr 271), Hierocezarea (nr 281), Iulia Gordos (nr 301), Maibazanoi (nr 378), Neocezarea – Filadelfia (nr 418), Tolocezarea (nr 585).

[224] Heraklea Salbake (nr 280), Neapolis nad Harpasos (nr 414), Sebastopolis (nr 529).

[225] Hadrianopolis – Olympos (nr 269).

[226] Cezarea Germanike – Germanikopolis – Helge (nr 158), Flaviopolis – Krateia (nr 240), Helenopolis – Drepanon (nr 277), Iuliopolis – Gordiukome (nr 313), Kios (nr 323), Klaudiopolis – Bithynion (nr 328), Maximinai (nr 387), Nicea (nr 427), Nikomedia (nr 428).

[227] Augustopolis (nr 82), Cezarea Kibyra (nr 162), Diocezarea – Keretapa (nr 200), Flaviopolis – Temenothyrai (nr 242), Grimenothyrai (nr 261), Hadrianopolis – Sebaste (nr 270), Iulias/ Iuliopolis – Ipsos (nr 305), Sebaste (nr 525), Tiberiopolis (nr 580), Traianopolis (nr 588)

[228] Klaudiocezarea – Mistheia (nr 324), Klaudioseleucja (nr 333), Sabinai (nr 508), Tiberiopolis – Pappa (nr 582).

[229] Adrianes (nr 9), Maximianopolis (nr 390).

[230] Cezarea – Hadrianopolis – Proseilemmene (nr 160), Germanikopolis – Gangra (nr 258), Neoklaudiopolis – Andrapa (nr 420).

180:3754036360

Poncie[231], cztery w Galacji[232], pięć w Kapadocji[233], cztery w Lykaonii[234] i (przynajmniej) 18 w Cylicji[235]. Jeśli chodzi o północne i wschodnie wybrzeża Morza Czarnego, to dwie stosowne miejscowości położone były na obszarze Taurydy (w Królestwie Bosporańskim)[236], a jedna na terenie Kolchidy[237]. Jedna uwzględniana tu miejscowość ulokowana była w Armenii Większej[238], natomiast dwie w Armenii Mniejszej[239]. Co się tyczy terenów położonych wzdłuż wschodnio-południowego wybrzeża Morza Śródziemnego, to (przynajmniej) 7 branych tu pod uwagę ośrodków wskazać można na terenie Syrii[240], trzy w rejonie Fenicji[241], 19 Palestyny[242], a 7 Arabii[243]. W Egipcie ulokowanych było 6 uwzględnianych tu miejscowości[244], tymczasem dwie w prowincji Cyrenajka i Kreta (obie w Libii)[245]. Dwie odnośne wspólnoty umiejscowione były na Cyprze[246], dwie w Kommagenie[247], a trzy w Mezopotamii[248]. Odwołując się dalej do

---

[231] Amaseia (nr 24), Hierocezarea – Komana (nr 282), Liviopolis (nr 365), Neocezarea – Kabira (nr 419), Nikopolis nad Lykos (nr 433), Sebasteia – Megalopolis (nr 527), Sebastopolis – Herakleopolis (nr 532).

[232] Ankyra (nr 27), Klaudiopolis (nr 326), Pessinus (nr 470), Tauion (nr 562).

[233] Cezarea – Mazaka (nr 164), Diocezarea (nr 199), Klaudiopolis (nr 327), Klaudiopolis – Klaudias (nr 330), Sebastia Kokusos (nr 528).

[234] Ikonion (nr 289), Klaudioderbe – Derbe (nr 325), Laodycea Katakekaumene (nr 352), Laranda (nr 354).

[235] Adana (nr 8), Aigai (nr 18), Augusta (nr 59), Cezarea Anazarbos (nr 153), Diocezarea (nr 198), Elaiusa – Sebaste (nr 219), Flaviopolis (nr 238), Germanikopolis (nr 257), Hadrianopolis – Zefyrion (nr 272), Iuliosebaste – Heliosebaste (nr 315), Klaudiopolis – Ninika (nr 332), Konstantynopol (nr 341), Mopsuestia (nr 398), Neronias – Eirenopolis (nr 423), Olba (nr 446), Tars (nr 561), Traianopolis – Epifaneia (nr 590), Traianopolis – Selinus (nr 592).

[236] Agrippeia – Fanagoreia (nr 16), Cezarea – Pantikapaion (nr 167).

[237] Sebastopolis – Dioskurias (nr 531).

[238] Neroneia – Artaxata (nr 421).

[239] Cezarea (nr 146), Iuliopolis (nr 312).

[240] Antoninopolis – Apamea (nr 33), Chalkis (nr 172), Leukas (nr 359), Neocezarea (nr 417), Vallis Diocletiana (nr 625), Laodycea Nadmorska (nr 353), Palmyra (nr 457).

[241] Cezarea–Arka (nr 155), Konstantia – Antarados (nr 339), Ptolemais – Akko – Germanikeia (nr 491).

[242] Anthedon (nr 29), Antipatris (nr 32), Betaramfta (nr 104), Betsaida (nr 105), Cezarea Filipowa – Neronias – Panias (nr 157), Cezarea Nadmorska (nr 166), Diocezarea – Sepforis (nr 201), Diokletianopolis (nr 203), Drusias (nr 209), Eleutheropolis (nr 220), Helenopolis (nr 276), Joppa (nr 318), Konstant(e)ia – Maiuma (nr 336), Lydda – Diospolis (nr 374), Maximianopolis – Adrademmon (nr 391), Neapolis (nr 411), Nikopolis – Emmaus (nr 431), Sebaste (nr 526), Tiberias – Klaudiopolis (nr 579).

[243] Augustopolis (nr 81), Bostra (nr 109), Esbus/ Cheszbon (nr 223), Kanotha (nr 319), Konstantia (nr 337), Maximianopolis (nr 388), Petra (nr 471).

[244] Antinoopolis (nr 30), Burgus Severi (nr 116), Diokletianopolis (nr 202), Iuliopolis – Nikopolis (nr 314), Maximianopolis (nr 389), Traianopolis – Fossa Traiani (nr 591).

[245] Hadrianopolis (nr 266), Klaudiopolis – Cyrena (nr 329).

[246] Pafos (nr 456), Salamina (nr 512).

[247] Cezarea – Germanikeia (nr 159), Samosata (nr 517).

[248] Antiochia Arabska – Tella (nr 31), Markopolis – Batnae (nr 384), Zenobia (nr 648).

181:3355985050

podziału administracyjnego afrykańskiej części cesarstwa u schyłku panowania Septymiusza Sewera stwierdzić można, że 11 rozpatrywanych tu ośrodków umiejscowionych było w Afryce prokonsularnej[249], (przynajmniej) pięć w granicach Numidii[250], 6 na obszarze Mauretanii Cezarejskiej[251]. Lokalizacja trzech ośrodków pozostaje niepewna[252].

Analizując geografię ośrodków/ wspólnot, które nie będąc koloniami ani municypiami przyjmowały rozpatrywane tu nazwy i epitety stwierdzić można, że 32 z ich zakładanej tu liczby 332 ulokowanych było w granicach prowincji hiszpańskich (4 + 7 + 21; 9,63%), a 46 na obszarze prowincji galijskich, Brytanii oraz Dolnej i Górnej Germanii (7 + 6 + 10 + 7 + 4 + 4 + 8; 13,85%). Na terenie prowincji alpejskich (Alp Pennińskich, Graickich i Recji), Italii, Sardynii i Sycylii było ich w sumie 25 (1 + 1 + 5 + 14 + 3 + 1; 7,53%), zaś w południowej części Europy Środkowej i na Bałkanach 50 (3 + 3 + 1 + 4 + 8 + 5 + 16 + 6 + 2 + 2; 15,06%). Na obszarze Azji Mniejszej, północnych i wschodnich wybrzeży Morza Czarnego oraz Armenii (Większej i Mniejszej) umiejscowione były 103 stosowne ośrodki (2 + 1 + 6 + 18 + 3 + 1 + 9 + 10 + 4 + 2 + 3 + 7 + 4 + 5 + 4 + 18 + 2 + 1 + 1 + 2; 31,02%), na obszarze rozciągającym się wzdłuż wschodnio–południowego wybrzeża Morza Śródziemnego oraz na terenie Krety, Kommageny i Mezopotamii wskazać można ich w sumie 51 (7 + 3 + 19 + 7 + 2 + 2 + 3 + 6 + 2; 15,36%). W Afryce prokonsularnej, Numidii oraz Mauretanii Cezarejskiej było ich łącznie 22 (11 + 5 + 6; 6,62%). Liczby branych tu pod uwagę ośrodków w wyróżnionych obszarach cesarstwa zestawiono w Wykresie 4. Pominięto ośrodki, których lokalizacja jest niepewna.

[249] Aeliae (nr 12), Burgus Commodianus (nr 115), Civitas …inia… (nr 177), Civitas Faustianensis (nr 178), Flavia Marci (nr 230), Germaniciana (nr 254), Septiminicia (nr 538), Thugga (nr 575), Vicus Augusti (nr 633), Vicus Augusti (nr 634), Vicus Valeriani (nr 639).

[250] Claudi (nr 179), Liviana (nr 363), Turris Caesaris (nr 604), Vicus Augustorum – Verecunda (nr 635),Vicus Aurel[i]i (nr 637).

[251] Castellum Tiliruense (nr 135), Cezarea – Iol (nr 161), Horrea (nr 285), Matidia (nr 385), Paccianae Matidiae (nr 454), Rusubricari (nr 505).

[252] Cezarea (nr 147), Culci (nr 192), Neocezarea (nr 416).

182:5631629247

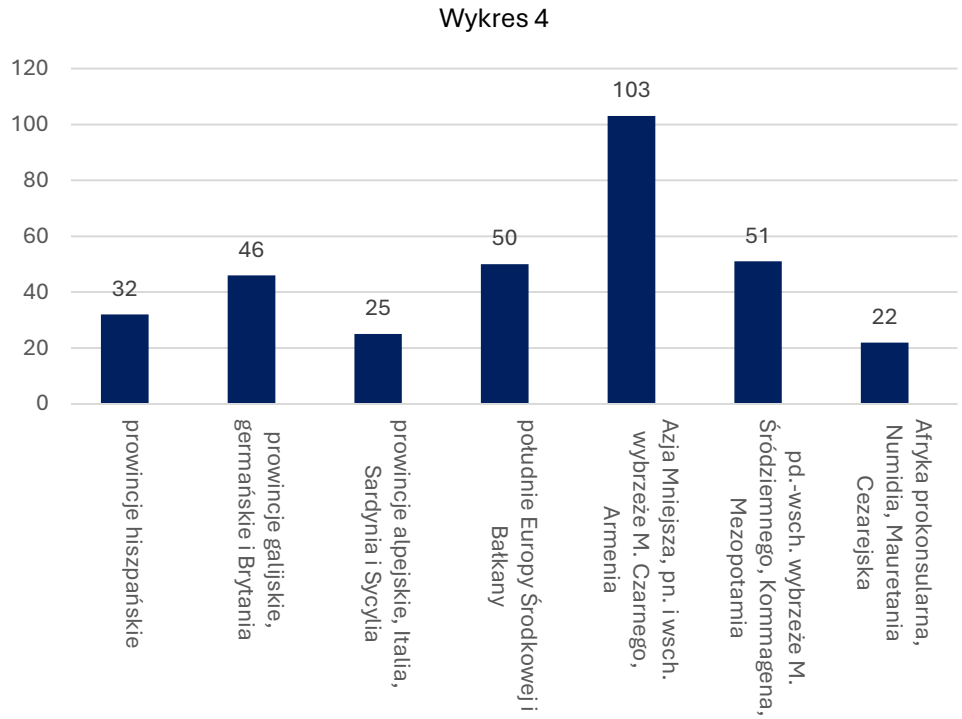

Wykres 4. Liczba ośrodków noszących dynastyczne miana nie będąc koloniami bądź municypiami w poszczególnych obszarach cesarstwa

Przy analizie danych zestawionych w Wykresie 4 na uwagę zasługuje wysoka liczba ośrodków z obszaru Azji Mniejszej, północnych i wschodnich wybrzeży Morza Czarnego oraz Armenii. Jeśli na obszar ten przypadają łącznie 103 brane tu pod uwagę ośrodki (z czego Azja Mniejsza *magna pars fuit*), to przywołana liczba jest równa sumie odpowiednich wartości dla obszarów prowincji hiszpańskich, prowincji galijskich, germańskich i Brytanii oraz prowincji alpejskich, Italii, Sardynii i Sycylii (32 + 46 + 25 = 103). Obszar, który zajmuje pod względem liczby stosownych ośrodków miejsce drugie, rozciąga się wzdłuż południowo-wschodniego wybrzeża Morza Śródziemnego, obejmując Mezopotamię. Odpowiednie dane dla obszaru południowej części Europy Środkowej i Bałkanów są tylko minimalnie niższe (50 < 51), godne uwagi jest jednak to, że nieco ponad połowa (26 z 51) stosownych miejscowości ulokowanych na tym obszarze znajdowała się na terenie Tracji, Epiru, Macedonii i Achai. Wśród podmiotów nieposiadających statusu kolonii i *municipium* praktyka przyjmowania dynastycznego nazewnictwa była zatem „najpopularniejsza" we wschodniej części cesarstwa, obszarze, gdzie zwyczaj honorowania panujących w toponimii był szeroko kultywowany w epoce hellenistycznej. Godna odnotowania na tym tle jest stosunkowo niska liczba rozpatrywanych

183:1153504707

tu ośrodków na terenie Afryki prokonsularnej, Numidii i Mauretanii Cezarejskiej (łącznie 22) oraz ich brak w Mauretanii Tingitańskiej.

Dane wykresów ilustrujących korelacje pomiędzy geografią a statusem prawnym rozpatrywanych tu ośrodków zestawiono sumarycznie w Wykresie 5. Nie uwzględniono trzech miejscowości, których lokalizacja budzi wątpliwości.

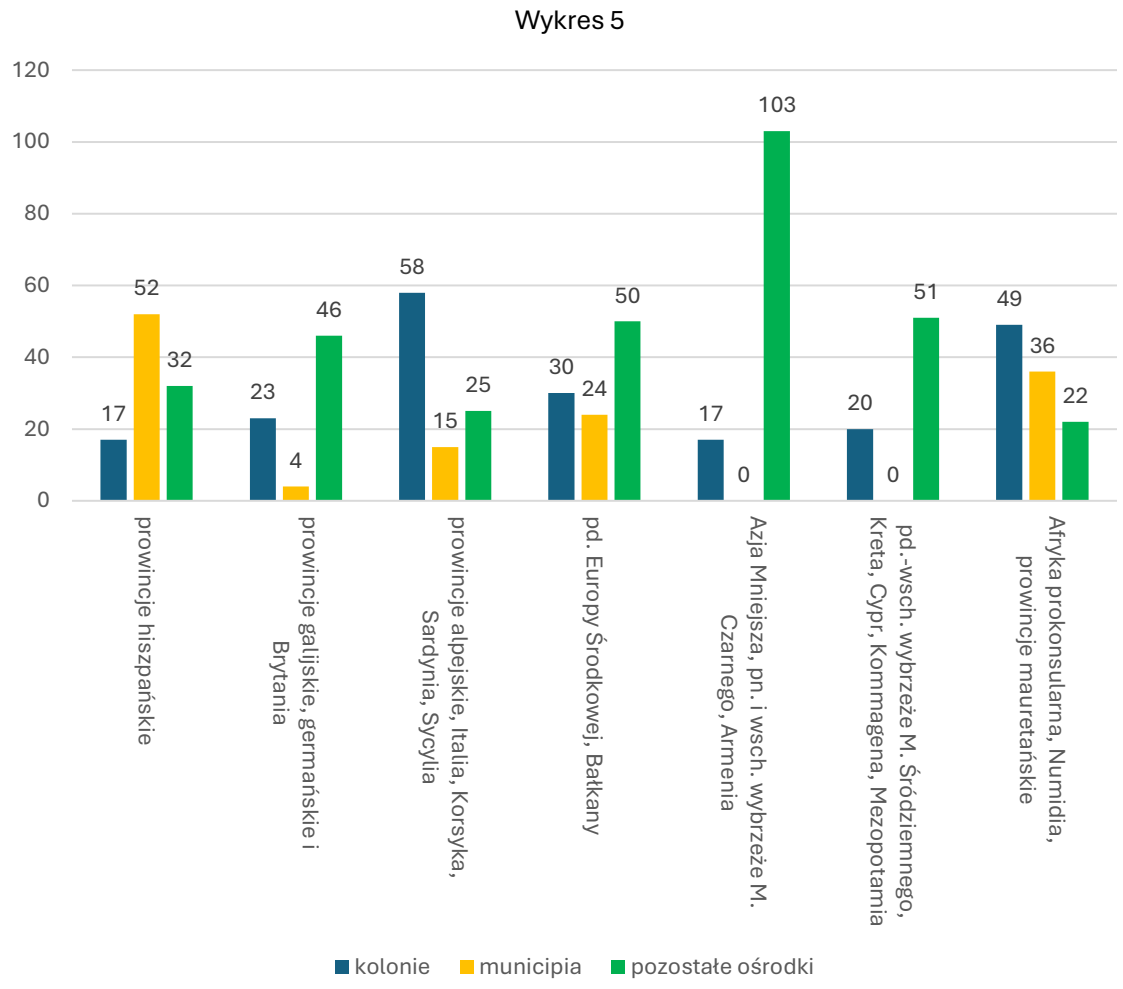

Wykres 5. Korelacja pomiędzy geografią a statusem prawnym ośrodków przyjmujących dynastyczne nazwy i przydomki – zestawienie sumaryczne

Analizując dane zestawione w Wykresie 5 pamiętać należy, że suma wartości odnoszących się do wyróżnionych kategorii ośrodków w obrębie określonego obszaru (kolonii, municypiów oraz „pozostałych ośrodków") może nie odpowiadać liczbie podmiotów, dla których poświadczone lub dorozumiane są relewantne nazwy i przydomki na tym obszarze (por. Wykres 1). Wynika to z faktu, że (jak sygnalizowano) ośrodki, dla których wskazać można stosowne miana skorelowane czy najwyraźniej skorelowane z różnym statusem prawnym

184:6849469456

liczone są tu więcej niż raz[253]. Mając to na względzie stwierdzić można, że nie tylko pomiędzy obszarami, przytoczonymi w Wykresie 5, ale i w obrębie każdego z osobna, obserwowalne są mniejsze lub większe dysproporcje pomiędzy liczbą ośrodków, które przyjmując dynastyczne mianownictwo posiadały status kolonii lub *municipium*, bądź też nie cieszyły się którąś z tych rang. Łączna liczba relewantnych kolonii i municypiów przewyższa liczbę „pozostałych ośrodków" w przypadku czterech z 7 wyróżnionych tu obszarów. Uwaga ta dotyczy obszaru prowincji hiszpańskich, obszaru prowincji alpejskich, Italii, Korsyki, Sardynii i Sycylii, obszaru południa Europy Środkowej i Bałkanów oraz obszaru Afryki prokonsularnej, Numidii i prowincji mauretańskich. Największa dysproporcja pomiędzy stosownymi koloniami i municypiami a ośrodkami nieposiadającymi którejś z tych rang występuje w przypadku obszaru Afryki prokonsularnej, Numidii i prowincji mauretańskich (85 *versus* 22). Drugi pod tym względem jest obszar prowincji alpejskich, Italii, Korsyki, Sardynii oraz Sycylii (73 *versus* 25), trzeci zaś obszar prowincji hiszpańskich (69 *versus* 32). O ile rozpatrywaną dysproporcję w odniesieniu do trzech wskazanych obszarów oddaje w przybliżeniu stosunek (odpowiednio) 4:1, 3:1 oraz 2:1, to w przypadku południa Europy Środkowej oraz Bałkanów różnica pomiędzy liczbą odnośnych kolonii i municypiów a liczbą innego rodzaju podmiotów branych tu pod uwagę jest minimalna (54 *versus* 50, stosunek niemal 1:1). W przypadku obszaru Azji Mniejszej, północnego i wschodniego wybrzeża Morza Czarnego i Armenii, obszaru południowo-wschodniego wybrzeża Morza Śródziemnego wraz z Kretą, Cyprem, Kommageną i Mezopotamią oraz obszaru prowincji galijskich, germańskich oraz Brytanii liczba podmiotów niebędących koloniami bądź municypiami, uwzględnionych w Wykresie 5, przewyższa liczbę odpowiednich kolonii i municypiów. Zauważyć można, że w przypadku dwóch ostatnich obszarów obserwowalną dysproporcję wyraża mniej więcej stosunek 2:1 (odpowiednio 51 *versus* 20 oraz 46 *versus* 27), jednak w przypadku obszaru Azji Mniejszej, północnego i wschodniego wybrzeża Morza Czarnego oraz Armenii stosunek 6:1 (103 *versus* 17)! O ile też mówi się tu o dysproporcji pomiędzy liczbą kolonii i municypiów a liczbą ośrodków

[253] Dotyczy to 10 ośrodków, dla których znane lub dorozumiane są zarówno przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu kolonii, jak i przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu *municipium* (zob. przyp. nr 88 w niniejszym rozdziale), oraz ośrodka, dla którego poświadczone są dynastyczne epitety noszone przezeń jako *civitas peregrina*, *municipium* oraz kolonia (zob. przyp. nr 89 w niniejszym rozdziale). Prócz nich dotyczy to 11 ośrodków, dla których znane lub dorozumiane są zarówno przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu kolonii, jak również nazwy i przydomki przyjęte lub przypuszczalnie przyjęte przed uzyskaniem statusu kolonii bądź *municipium* (zob. przyp. nr 90 w niniejszym rozdziale). Dotyczy to wreszcie czterech ośrodków, dla których poświadczone lub dorozumiane są zarówno przydomki związane lub przypuszczalnie związane z nadaniem statusu *municipium*, jak również nazwy i przydomki przyjęte najwyraźniej przed uzyskaniem tego statusu (zob. przyp. nr 101 w niniejszym rozdziale).

185:1040618598

nieposiadających któregoś z tych statusów, o tyle zauważyć też należy, że trzy przywołane obszary łączy niemal całkowity brak stosownych municypiów (jedynie cztery na obszarze prowincji galijskich, germańskich oraz Brytanii). Wykres 5 pozwala zauważyć, że korelacja pomiędzy przybieraniem odnośnego mianownictwa a promocją do rzędu kolonii bądź municypiów z pewnością nie tłumaczy fenomenu dynastycznego nazewnictwa we wschodniej części cesarstwa. Nazbyt daleko idącą symplifikacją byłoby też twierdzenie, że wspomniana korelacja tłumaczy „popularność" przywołanego nazewnictwa w zachodniej części imperium. Przytoczone w Wykresie 5 dane dotyczące obszaru prowincji galijskich, germańskich oraz Brytanii pozwalają zauważyć, że wzmiankowana „popularność" była zjawiskiem niezależnym od awansu wspólnot pod względem publicznoprawnym nie tylko we wschodniej części cesarstwa, ale poniekąd też na terenach zamieszkiwanych przez ludność celtycką i germańską (a przynajmniej ich części).

186:4181323319

Rozdział VI
Uwagi dotyczące statystyki i geografii częściej występujących nazw i przydomków

Zasadniczy punkt odniesienia dla wywodów zaprezentowanych w poprzednim rozdziale stanowi całkowita liczba ośrodków cesarstwa rzymskiego, dla których poświadczone lub dorozumiane może być dynastyczne mianownictwo. Jakkolwiek, jak sygnalizowano, próba jej ustalenia obarczona jest marginesem błędu, wydaje się, że jeszcze większe ryzyko błędu towarzyszyłoby określeniu całkowitej liczby dynastycznych nazw i przydomków noszonych przez relewantne podmioty. Przypomnieć należy tu kolejny raz problemy związane z identyfikacją, odtwarzaniem i atrybucją stosownych nazw i epitetów, jak również weryfikacją ich nośników. Obok nierzadkiego braku pewności dotyczącej brzmienia tytulatury zapisanej w formie abrewiacji, nazwy poświadczonej w postaci niepełnej bądź nazwy, której jedynym śladem jest etnikon bądź nazwa mieszkańców, należy zwrócić tu uwagę na różny sposób poświadczenia części nazw i przydomków w materiale źródłowym. Niekiedy trudno stwierdzić czy w użyciu pozostawały formy oboczne, czy też niektóre zapisy należy uznać za zniekształcenia (skutek błędu kamieniarza, mincerza bądź kopisty). Nasuwać może się tu na myśl raz jeszcze *casus* miejscowości Anthedon, której dynastyczne miano udokumentowane jest w trojaki sposób (Ἀγριππιάς *vel* Ἀγρίππειον *vel* Ἀγρίππεια), z czego w dwojaki w przekazie Flawiusza Józefa.

Jako że miejscowości porzucały stare i przyjmowały nowe dynastyczne miana, *prima facie* można by oczekiwać, że liczba relewantnych nazw i przydomków powinna przewyższać liczbę noszących je ośrodków. Nie jest to jednak oczywiste, jeśli uzmysłowi się, że jedną z najbardziej charakterystycznych cech omawianego tu nazewnictwa stanowi stosunkowo częste przybieranie identycznych nazw bądź przydomków przez większą liczbę podmiotów. Otóż wydaje się, że interesujący walor poznawczy może mieć właśnie nie tyle ustalenie całkowitej liczby rozpatrywanych tu nazw i przydomków, ile w szczególności (jakkolwiek również obarczona pewnym marginesem błędu) próba przybliżenia frekwencji występowania oraz

187:6422909722

geografii częściej przybieranych nazw i epitetów. Zauważyć należy, że autorzy najważniejszych prac ujmujących kompleksowo odnośne nazewnictwo kładli nacisk na określenie liczby podmiotów noszących stosowne miana[1], podczas gdy statystyka i geografia dynastycznych nazw i przydomków cesarstwa rzymskiego jako taka nie doczekała się dotąd holistycznej analizy. Tymczasem frekwencja występowania oraz geograficzne rozmieszczenie w szczególności częściej powtarzających się relewantnych nazw i przydomków rzucić może interesujące światło nie tylko na tendencje w zakresie toponimii (np. na zmienne preferencje dotyczące przybierania nazw z określonymi sufiksami), ale też procesy kolonizacji, municypalizacji czy szeroko rozumianą politykę miejską cesarzy, skalę inspirowanych (czy autoryzowanych) przez nich działań i obszary, na których te były skoncentrowane. Stosowna analiza – nawet jeśliby posiadała charakter tentatywny – wydaje się pożądana w szczególności na tle deficytu analogicznych rozważań w literaturze przedmiotu. O ile niniejszy rozdział wzmiankowanej luki wypełnić nie może, o tyle, jak sygnalizowano we wstępie, oferuje próbę określenia frekwencji występowania oraz geografii częściej przybieranych dynastycznych toponimów (noszonych przez ośrodki o różnym statusie prawnym), jak również takowych epitetów kolonii i municypiów. Za „częściej występujące" uznano tu umownie toponimy i przydomki poświadczone dla minimum pięciu podmiotów. Zastrzec należy, że próbie ustalenia liczby relewantnych nazw i przydomków towarzyszy specyficzne ryzyko błędu: rozróżnienie toponimów od epitetów miejscowości nie zawsze jest klarowne (w szczególności tam, gdzie identyczna forma funkcjonowała jako nazwa, jak i jako epitet ośrodków). Wydaje się też, że niekiedy forma pierwotnie nadana jako *cognomen* ośrodka z czasem zaczynała pełnić funkcję nazwy miejscowej[2]. Jak sygnalizowano, próba przybliżenia statystyki oraz geografii częściej występujących nazw miejscowości (o różnym statusie prawnym) oraz takowych przydomków kolonii i municypiów oferuje interesującą perspektywę na politykę miejską i działalność miastotwórczą cesarzy czy procesy kolonizacji i municypalizacji. Pamiętać trzeba jednak (abstrahując od potencjalnych trudności ze wskazaniem eponima), że liczba toponimów czy przydomków derywowanych od konkretnego antroponimu, nie musi pokrywać się z rzeczywistą liczbą podmiotów, które określony cesarz fundował, obdarzał dobrodziejstwami

[1] ASSMANN 1905; GALSTERER-KRÖLL 1972.

[2] Wydaje się, że przykład omawianej sytuacji związany jest z ośrodkiem Iulia Traducta (nr 302). Na jego monetach (RPC I 99–110) przywoływana jest forma Iulia Traducta bez słowa *colonia*, choć jako taką (abstrahując od najwyraźniej mylnego utożsamienia betyckiego ośrodka z Tingi w Mauretanii) wymienia tę miejscowość Pliniusz (*HN* V 2).

188:2297447786

lub z którymi związany był w inny sposób (jak pouczają o tym choćby przypadki kolonii, dla których dynastyczne przydomki są niepoświadczone[3]).

Do „najpopularniejszych" dynastycznych nazw miejscowych cesarstwa rzymskiego zaliczyć można toponim Augusta. Miano to przyjęła w początkach pryncypatu miejscowość w Cylicji[4], a w wieku IV Londinium[5]. Szereg miejscowości nosiło je w połączeniu z przydawką dopełniaczową denotującą nazwę ludności zamieszkującej dany obszar. Spośród nich cztery usytuowane były w Galii Belgijskiej[6], pojedyncze w Galii Akwitańskiej[7], Galii Narbońskiej[8], Recji[9] i Germanii Górnej[10], dwie natomiast ulokowane były w Italii, a mowa o ośrodkach w regionie IX (Liguria)[11] i w regionie XI (Transpadana)[12]. Augusta oraz nazwa mieszkańców w dopełniaczu stanowią komponenty trójczłonowej nazwy ośrodka Galii Narbońskiej[13]. Występuje też ona jako składowa kilku dwu- i trójczłonowych nazw noszonych przez cztery ośrodki Hiszpanii Tarrakońskiej[14], dwa Tracji[15], a nadto jeden Italii (w regionie XI – Transpadana)[16] i jeden Dacji[17]. Jeżeli uznać wszystkie odnośne toponimy za warianty tej samej nazwy, to miano Augusta poświadczone jest dla przynajmniej 21 miejscowości. W przypadku nazw trzech innych miejscowości, dwóch Hiszpanii Tarrakońskiej[18] oraz jednej Galii

---

[3] Egzemplifikacji dostarczać może w tym względzie kolonia w Antiochii nad Orontesem. Na monetach syryjskiego ośrodka za rządów Heliogabala zaczęto przywoływać status kolonii, jednak bez wymieniania jej epitetów. Zob. RPC VI (nry tymcz.) 8006–8014, 8016, 8018–8031, 30603–30604, 30606, 30703, 30709. Por. BUTCHER 1988: 63. *Casus* innej kolonii, której przydomki nie są znane, Damaszku, wzmiankowany będzie w kolejnym rozdziale.

[4] Augusta (nr 59).

[5] Augusta – Londinium (nr 60).

[6] [Augusta] Ambianorum (nr 61), Augusta Suessionum (nr 65), Augusta Treverorum (nr 68), Augusta Viromanduorum (nr 70).

[7] Augusta Auscorum – Elimberrum (nr 62).

[8] Noviomagus – Augusta Tricastinorum (nr 441).

[9] Augusta Vindelic(or)um (nr 69).

[10] Raurica (nr 495). Ośrodek poświadczony jest m.in. jako Αὐγούστα Ῥαυρικῶν (Ptol. *Geog*. II 9, 18 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[11] Augusta Bagiennorum (nr 63).

[12] Augusta Taurinorum (nr 66).

[13] Dea Augusta Vocontiorum (nr 194).

[14] Asturica Augusta (nr 57), Bracara Augusta (nr 110), Nova Augusta (nr 438), Porta Augusta (nr 483).

[15] Augusta Traiana (nr 67), Diokletianopolis – Vetus Augusta Area (nr 205).

[16] Augusta Praetoria (nr 64).

[17] Praetoria Augusta (nr 488). Ośrodek ten poświadczony jest też jako Augusta (*Not. dign.* [*or*.] XLII 17).

[18] Caesaraugusta (nr 118), Flaviaugusta (nr 233).

189:9214830985

Narbońskiej[19], do formy Augusta dodany został prefiks (względnie dojść mogło do scalenia składowych pierwotnie dwuczłonowej nazwy). Miano Augusta mogły nosić nadto trzy inne ośrodki (ulokowane w Mezji Dolnej[20], na Sardynii[21] i w Recji[22]), jednak jednoznaczne ustalenie brzmienia ich nazwy jest niemożliwe. Jeżeli istotnie nazywały się Augusta, to toponim ów należy tu rozumieć jako mianownik rodzaju nijakiego liczby mnogiej. W przypadku przynajmniej części wymienionych wcześniej ośrodków formę Augusta interpretować można natomiast jako mianownik rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej[23]. Augusta była jednocześnie epitetem licznych kolonii i municypiów, stąd trudno czasami ocenić czy w określonym przypadku stanowi ona komponent nazwy czy też przydomek miejscowości[24]. Na uwagę zasługuje to, że większość ośrodków noszących ową nazwę leżała w zachodniej części cesarstwa, jak również to, że reprezentowały one różny status prawny. Choć przeważają wśród nich *civitates peregrinae*, w ich gronie są też obecne municypia i kolonie. Przybieranie nazwy Augusta ewidentnie nie ograniczało się do rządów twórcy pryncypatu. Jak pisał Ulrich Kahrstedt „der Name Augusta an sich überhaupt nicht beweist, weder einen Rechtsstatus als Colonia o. ä. [oder Ähnliche – M. J.] noch, – und erst noch nicht – daß die Gemeinde unter Augustus selbst irgend etwas erlebt hat”[25].

Jeżeli formę Augusta rozumieć jako mianownik liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, to jej greckim tłumaczeniem jest Sebaste (Σεβαστή)[26]. Nazwa ta udokumentowana jest m.in. z przydawkami dopełniaczowymi przywołującymi tożsamość etniczną mieszkańców ośrodków

[19] Albaugusta (nr 20).

[20] Augusta/-ae/-i (nr 71).

[21] Augusta/-ae/-i (nr 72).

[22] August(an)a/-ae/-i (nr 73).

[23] Uwaga ta dotyczy toponimów takich jak Porta Augusta, Augusta Taurinorum (por. Tac. *Hist*. II 66) czy Praetoria Augusta (por. Plin. *HN* III 43).

[24] Pewna wątpliwość dotyczyć może np. ośrodka Bilbilis w Hiszpanii Tarrakońskiej, na którego monetach poświadczona jest forma Augusta, niepozostająca w związku zgody ze słowem *municipium* (RPC I 395–398, rew.: MVN AVGVSTA BILBILIS). Piszący te słowa interpretuje tu formę Augusta jako epitet, mając na uwadze emisję wypuszczoną w imieniu Calagurris (w tej samej prowincji), gdzie z kolei słowo Iulia, choć przy innym szyku, również nie pozostaje w związku zgody z wyrazem *municipium* (RPC I 441, rew.: MV CAL IVLIA).

[25] KAHRSTEDT 1951: 72.

[26] Ilustruje to choćby inskrypcja króla Szapura I z tzw. Ka‘be-ye Zartošt, w której położona w Cylicji miejscowość Augusta (nr 59) wymieniona została jako Σεβαστή (ŠKZ 29).

190:1081335998

(podobnie jak nazwy typu Augusta Taurinorum)[27]. Analogicznie też jak w przypadku jego łacińskiego ekwiwalentu, gramatyczna postać toponimu Sebaste utrudnia niekiedy określenie tego, czy forma poświadczona w źródłach stanowi toponim czy przydomek miejscowości. Wydaje się, że jako toponim Sebaste poświadczona jest dla dwóch miejscowości usytuowanych we Frygii[28], a nadto pojedynczych ośrodków Cylicji[29], Palestyny[30] i Pontu[31]. Ponadto nosiły go najwidoczniej dwie πόλεις Galacji, a dla kolejnej można go dorozumiewać[32]. Prócz tych 8 ośrodków, miano Sebaste nosić mógł jeden ośrodek Lykaonii, jednak stosowna abrewiacja przywołująca nazwę mieszkańców na kilku seriach monet pozwala jedynie na spekulacje w tym względzie[33]. W odniesieniu do jednej miejscowości w Palestynie Sebaste wydaje się stanowić raczej przydomek ośrodka[34]. W innym jeszcze przypadku, dotyczącym ośrodka Cylicji, nazwa ta wzbogacona została o prefiks, skądinąd najwyraźniej różnie poświadczony[35].

Nazwę dynastyczną poświadczoną dla stosunkowo wysokiej liczby ośrodków cesarstwa stanowi toponim Cezarea (Caesarea/ Καισάρεια). Zalicza się on do grupy nazw dynastycznych zakończonych sufiksem -εια, nader często nadawanych fundacjom miejskim w monarchiach hellenistycznych (*vide* Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιόχεια, Ἀπάμεια, Λαοδίκεια, Σελεύκεια czy Στρατονίκεια). Relatywnie dużo ośrodków, dla których poświadczone lub dorozumiane jest

---

[27] W przypadku ośrodka Ankyra w Galacji (nr 27) epigraficznie poświadczona jest ΣΕΒΑΣΤΗ ΤΕΚΤΟΣΑΓΩΝ ΑΓΚΥΡΑ (IGRR III 180), w odniesieniu zaś do innej galackiej miejscowości, Tauion (nr 562), udokumentowana jest ΣΕΒΑΣΤΗ ΤΡΟΚΜΩΝ ΤΑΟΥΙΑ (AE 2002, 1465).

[28] Hadrianopolis – Sebaste (nr 270), Sebaste (nr 525).

[29] Elaiusa – Sebaste (nr 219).

[30] Sebaste (nr 526).

[31] Neocezarea – Kabira (nr 419).

[32] Dla miejscowości Ankyra (nr 27), Pessinus (nr 470), Tauion (nr 562) poświadczone są nazwy mieszkańców derywowane od imienia Σεβαστός. Jak wspomniano forma Σεβαστή udokumentowana jest epigraficznie dla ośrodków Ankyra i Tauion, stąd wydaje się, że dorozumiewanie jej w przypadku miejscowości Pessinus nie wydaje się zabiegiem nieuprawnionym. Por. LONG 1870: 134 (przyjęcie, że wszystkie trzy ośrodki przyjęły miano Sebaste, jakkolwiek autor raz interpretuje ową formę jako „name", raz jako „title"); STROBEL 2009: 132. Ankyra, Pessinus i Tauion stanowiły siedziby trzech grup Galatów, (odpowiednio) Tektosagów, Tolistobogów i Trokmów, a nadanie im miana urobionego od imienia Σεβαστός miało miejsce najwyraźniej za pryncypatu Augusta. Por. MITCHELL 1993: 87.

[33] Laranda (nr 354).

[34] Z przekazu Filona z Aleksandrii (*Leg. ad Gai*. 38) odnieść można wrażenie, iż Σεβαστή stanowiła alternatywne miano Cezarei Nadmorskiej (nr 166), podczas gdy u Flawiusza Józefa (*AJ* XVI 136) wymieniona jest ona raz jako Καισάρεια Σεβαστή. Stawszy się za Wespazjana kolonią (Plin. *HN* V 69), ośrodek ten szczycił się przydomkiem Augusta (np. RPC VI [nr tymcz.] 8812), nie wiadomo jednak czy miał on związek z noszonym wcześniej mianem Sebaste. To ostatnie wydaje się być raczej przydomkiem ośrodka.

[35] Iuliosebaste – Heliosebaste (nr 315). Forma Ἰουλιοσεβαστή spotykana jest u Hieroklesa (709, 4 ed. G. Parthey), podczas gdy u Jerzego z Cypru (835) figuruje Ἡλίου Σεβαστή.

191:8035859616

przyjęcie nazwy Cezarea, umiejscowionych było w Azji Mniejszej. Najwięcej z nich, bo aż 7, leżało w Lydii[36]. Rozpatrywana nazwa jest też udokumentowana dla dwóch miejscowości Eolii[37], jak też dla pojedynczych ośrodków Bitynii[38], Paflagonii[39], Frygii[40], Pizydii[41], Kapadocji[42] i Cylicji[43]. W tej ostatniej lub w północnej Syrii znajdować mogła się jeszcze inna Cezarea[44]. Ośrodki o nazwie Cezarea poświadczone są ponadto dla regionów Macedonii[45], Taurydy[46], Armenii Mniejszej[47], Kommageny[48] i Fenicji[49]. Dwie nazwane tak miejscowości znajdowały się w Palestynie[50]. Znacznie mniejsza ich liczba usytuowana była w zachodniej części cesarstwa. Mowa tu o pojedynczych ośrodkach Italii (regionu VIII: Emilia)[51], Sycylii[52], Mauretanii Cezarejskiej[53] (*notabene* przydawka derywowana od toponimu) oraz o miejscowości położonej na wyspie na tzw. *Oceanus Britannicus* (ob. Jersey)[54]. Przywołanych tu Cezarei było więc łącznie 27[55]. Lwia ich część usytuowana była we wschodniej części cesarstwa. Jakkolwiek zdecydowana ich większość (w ogóle lub w momencie przybrania tej

[36] Aureliopolis – Cezarea – Tmolos (nr 87), Cezarea (nr 149), Cezarea – Bagis (nr 156), Cezarea – Mostene (nr 165), Cezarea – Sardes (nr 168), Cezarea – Tralles (nr 170), Cezarea – Troketta (nr 171).

[37] Cezarea – Kyme (nr 163), Cezarea – Sebastopolis – Myrina (nr 169).

[38] Cezarea Germanike – Germanikopolis – Helge (nr 158).

[39] Cezarea – Hadrianopolis – Proseilemmene (nr 160).

[40] Cezarea – Kibyra (nr 162).

[41] Cezarea – Antiochia (nr 154).

[42] Cezarea – Mazaka (nr 164).

[43] Cezarea – Anazarbos (nr 153).

[44] Cezarea (nr 147).

[45] Cezarea (nr 150).

[46] Cezarea – Pantikapaion (nr 167).

[47] Cezarea (nr 146).

[48] Cezarea – Germanikeia (nr 159).

[49] Cezarea – Arka (nr 155).

[50] Cezarea Filipowa – Neronias – Panias (nr 157), Cezarea Nadomorska (nr 166).

[51] Cezarea (nr 148).

[52] Cezarea (nr 152).

[53] Cezarea – Iol (nr 161).

[54] Cezarea (nr 151). Godne uwagi jest swoiste „wskrzeszenie" nazwy Cezarea w epoce nowożytnej towarzyszące przeniesieniu nazwy Jersey. Przywołać można tu emisje monetarne wypuszczone w imieniu New Jersey w drugiej połowie lat 80. XVIII w. z legendą awersu NOVA CAESAREA (MARIS 1881: 3, 8, 10, 15).

[55] Pominięto tu ośrodek Hiszpanii Tarrakońskiej, który Ptolemeusz (*Geog*. II 5, 8 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) wymienia jako Νῶρβα Καισάρεια, wychodząc z założenia, iż nosił on w istocie epitet Caesarina – poświadczony przez Pliniusza (*HN* IV 117) i pewien *titulus* (CIL II 694).

192:1155982452

nazwy) nie posiadała statusu kolonii, to wydaje się, że fundacji kolonii mogło towarzyszyć przybranie nazwy Cezarea[56]. Nic nie wskazuje natomiast, by jakikolwiek ośrodek noszący takową nazwę posiadał status *municipium*. Prócz przywołanych 27 wskazać można aż 15 ośrodków noszących nazwy, w których do formy Cezarea dodany został prefiks. Aż 6 z nich usytuowanych było w Lydii (co potwierdza fenomen „popularności" toponimu Cezarea w tej części Anatolii)[57], dwa w Poncie[58], pojedyncze zaś we Frygii[59], Pizydii[60], Kapadocji[61] i Cylicji[62]. Być może kolejna miejscowość nosząca analogiczną nazwę znajdowała się w Myzji, jej lokalizacja nie jest jednak pewna[63]. Poza Azją Mniejszą ośrodki tego rodzaju umiejscowione

[56] Do wymienionych wcześniej 177 ośrodków, dla których rozpatrywane tu dynastyczne nazwy i przydomki poprzedzające nadanie statusu kolonii najwidoczniej nie są znane, piszący te słowa zdecydował się zaliczyć Cezareę – Antiochię (nr 154). Przyjęcie, że w przypadku Antiochii Pizydyjskiej kreacja nazwy Cezarea mogła towarzyszyć fundacji kolonii wymaga wyjaśnienia. Dla owej kolonii nie są poświadczone żadne epitety – tylko nazwa Cezarea. Tymczasem dla innych fundacji Augusta w regionie, kolonii Komama (nr 335), Kremna (nr 344), Olbasa (nr 447) i Parlais (nr 462) w Pizydii oraz kolonii Lystra (nr 375) w Lykaonii, udokumentowane są epitety Iulia Augusta. Okoliczność tę różnie tłumaczono w literaturze. E. KORNEMANN (1900: 532) wyciągał stąd wniosek – zauważając przy okazji, że Pliniusz (*HN* V 94) kolonię tę wymienia jako jedyną kolonię Pizydii – że w przypadku Antiochii Pizydyjskiej „der Beiname Caesarea deutet auf eine Deduction vor dem J. [Jahr – M. J.] 727 = 27 v. Chr. [vor Christus – M. J.]", tzn. przed przyjęciem przez młodego Cezara tytułu Augustus. Podobne stanowisko reprezentował J. ASSMANN (1905: 28). W. M. RAMSAY (1916: 85) mniemał natomiast, iż „Amyntas [król Galacji w latach 36–25 p.n.e. – M. J.] perhaps founded a polis Kaisareia in his dominions, but Augustus would not found a colonia there before 25 B.C. [tzn. przed przyjętą przez tego autora datą ustanowienia prowincji Galacja – M. J.]". Analogiczne stanowisko zajmowali David MAGIE (1950 [vol. I]: 460), B. LEVICK (1967: 34) i Aleksandra KRZYŻANOWSKA (1970: 14). S. MITCHELL (1998: 8) stwierdza zaś, iż „in 25 BC, at the same time as Rome annexed most of central Asia Minor to create the province of Galatia, Antioch was refounded as a Roman colony, Colonia Caesarea Antiochia (…)". Stanowisko, zgodnie z którym nazwa Cezarea ma związek z królem Amyntasem pozostaje hipotezą, tymczasem najwcześniejsze *testimonium* kolonii w Antiochii Pizydyjskiej oraz noszenia przez nią miana Cezarei jest najwyraźniej jedno i to samo: oferują go numizmaty (w szczególności zob. RPC I 3529 ze sceną wyorania *sulcus primigenius* i legendą PARENS CAESAREA COL). Kreacja nazwy Cezarea mogła nastąpić tak przed, jak i po 27 r. p.n.e. (*casus* ośrodka Mazaka – Cezarei kapadockiej). Hipoteza o przechrzczeniu Antiochii na Cezareę przez Amyntasa zdaje się czerpać z przekonania, iż kolonie nie nosiły nazw takich jak Cezarea. Należy jednak zauważyć szereg przypadków, w których kolonie, ewidentnie lub najwidoczniej, otrzymywały nazwy, identyczne lub analogiczne do tych, które nosiły *civitates peregrinae*. Przykładów dostarczać tu mogą Augusta Taurinorum (nr 66), Faustinopolis (nr 225), Filippopolis (nr 227), Flaviobriga (nr 234), Flaviopolis (nr 237) czy Nikopolis (nr 429). Por. JURKOWSKI 2023 b.

[57] Filocezarea – Maionia (nr 229), Flaviocezarea (nr 235), Flaviopolis – Flaviocezarea – Daldis (nr 239), Hierocezarea (nr 281), Neocezarea – Filadelfia (nr 418), Tolocezarea (nr 585).

[58] Hierocezarea – Komana (nr 282), Neocezarea – Kabira (nr 419).

[59] Diocezarea – Keretapa (nr 200).

[60] Klaudiocezarea – Mistheia (nr 324).

[61] Diocezarea (nr 199).

[62] Diocezarea (nr 198).

[63] Neocezarea (nr 416).

193:5200302349

były jeszcze tylko w Syrii[64] i w Palestynie[65]. Nazwę jednego ośrodka Hiszpanii Tarrakońskiej można ponadto interpretować jako scalenie nazw Cezarea i Augusta[66].

Jeżeli Augusta, Sebaste i Cezarea zaliczają się do nazw przybieranych przez ośrodki szczególnie w początkach pryncypatu, to to samo powiedzieć można o toponimie Iulias (Ἰουλιάς), jakkolwiek poświadczony jest on dla mniejszej liczby ośrodków niż wcześniej wymienione nazwy. Miano to udokumentowane jest *explicite* dla dwóch miejscowości Palestyny[67]. W przypadku trzech miejscowości, usytuowanych w Myzji[68], Lydii[69] i Frygii[70], ich mieszkańcy poświadczeni są jako Ἰουλιεῖς, co pozwalałoby dorozumiewać formę Ἰουλιάς jako toponim.

Do nazw dynastycznych poświadczonych dla stosunkowo wysokiej liczby ośrodków cesarstwa zalicza się Hadrianopolis – miano należące do szerokiej grupy toponimów zakończonych apelatywem πολις[71]. Nazwa ta, rozmaicie oddawana (Ἀδριανόπολις/ Ἀδριανόπολις/ Ἀδριανούπολις/ Ἀδριανούπολις[72]) udokumentowana jest dla 11 miejscowości usytuowanych w Tracji[73], Macedonii[74], Epirze[75], Achai[76], Lydii[77], Frygii[78], Lycji[79],

---

[64] Neocezarea (nr 417).

[65] Diocezarea – Sepforis (nr 201).

[66] Caesaraugusta (nr 118). U Ptolemeusza (*Geog*. II 6, 63 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) występuje ona jako Καισαραυγούστα (Καλσάρεα Αὐγούστα). W XII w. u Gwidona z Pizy (*Geog*. 82, 17) figuruje zaś forma Caesarea Augustana.

[67] Betaramfta (nr 104), Betsaida (nr 105). Ośrodek Betaramfta poświadczony jest też jako Livias. Plin. *HN* XIII 44; Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.). *Onom*. p. 49 (ed. E. Klostermann).

[68] Ankyra Sidera (nr 28).

[69] Maibozanoi (nr 378).

[70] Iulias/ Iuliopolis – Ipsos (nr 305). Nazwę Ἰουλιόπολις wymienia Ptolemeusz (*Geog*. V 2, 24 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff), wydaje się jednak, że większe znaczenie należy przywiązywać do świadectwa monet wypuszczonych w imieniu ośrodka. Jak już wspominano (w rozdz. II), mieszkańcy ośrodka wzmiankowani są na nich w dopełniaczu jako ΙΟΥΛΙΕΩΝ (RPC I 3191–3193. IV/2 (nry tymcz.) 1826–1829. IX 893–898).

[71] Jedynym kompleksowym studium poświęconym tego rodzaju toponimom pozostaje przestarzałe już opracowanie, którego autorem był Georges COUSIN (1904).

[72] Zanik przydechu mocnego w tym toponimie (i wielu innych z *spiritus asper*) tłumaczy się zjawiskiem określanym mianem *psilosis*. Por. LUNDQUIST 2014: 192–193.

[73] Hadrianopolis (nr 268).

[74] Hadrianopolis (nr 267).

[75] Hadrianopolis (nr 265).

[76] Ateny (nr 58).

[77] Hadrianopolis – Stratonicea (nr 271).

[78] Hadrianopolis – Sebaste (nr 270).

[79] Hadrianopolis – Olympos (nr 269).

194:2571058967

Paflagonii[80], Poncie[81], Cylicji[82] oraz Libii[83]. W przypadku trzech innych ośrodków jej poświadczenie budzi mniejsze lub większe wątpliwości[84].

Stosunkowo wysoką frekwencję dynastycznych nazw zakończonych na -πολις potwierdzają dane odnoszące się do innych analogicznie jak Hadrianopolis zbudowanych toponimów. Miano Klaudiopolis (Claudiopolis/ Κλαυδιόπολις/ Κλαυδιούπολις) poświadczone jest łącznie dla 8 ośrodków/ wspólnot: dwóch w Kapadocji[85], pojedynczych miejscowości w Bitynii[86], Galacji[87], Palestynie[88] i Libii[89], oraz składowych „podwójnej wspólnoty" w Cylicji[90]. W przypadku jednej miejscowości w Paflagonii do przywołanego toponimu dodany został prefiks[91]. Do 7 ośrodków/ wspólnot odnosił się toponim Nikopolis (Νικοπόλις/ Νεικοπόλις). Miano to nosiły epirockie kolonia[92] oraz πόλις[93], tworzące najwyraźniej tzw. podwójną

[80] Cezarea – Hadrianopolis – Proseilemmene (nr 160).

[81] Neocezarea – Kabira (nr 419).

[82] Hadrianopolis – Zefyrion (nr 272).

[83] Hadrianopolis (nr 266).

[84] Mowa o ośrodkach Antinoopolis (nr 30), Kartagina (nr 321), Palmyra (nr 457). Że Antinoopolis i Palmyra nosiły jednocześnie miano Hadrianopolis, wnosić można z przekazu Stefana z Bizancjum (*s.v*. Ἀντινόεια; s.v. Πάλμυρα [Ἀδριανοπολῖται]). Pomimo związku Hadriana z fundacją Antinoopolis, informacja owego leksykografa pozostaje odosobniona. W innych źródłach (w tym papirologicznych) przywoływana jest nazwa derywowana od imienia Antinousa. W przypadku Palmyry inskrypcja *in situ* poświadcza dla ośrodka nie nazwę Hadrianopolis, ale epitet utworzony od *cognomen* Hadrianus (AE 1941, 80) i wydaje się, że to temu świadectwu należy przypisywać większą wartość. Najpoważniejsze wątpliwości wzbudza wreszcie odosobniona informacja zawarta w *Vita Hadriani* (*HA, Hadr*. XX 4) jakoby wśród ośrodków noszących miano Hadrianopolis znajdowała się Kartagina. Pomija się tu, wspomniane już (zob. Rozdział I), wymienienie przez anonimowego geografa z Rawenny ośrodka Hadria jako Adrianopolis.

[85] Klaudiopolis (nr 327), Klaudiopolis – Klaudias (nr 330).

[86] Klaudiopolis – Bithynion (nr 328).

[87] Klaudiopolis (nr 326).

[88] Tiberias – Klaudiopolis (nr 579).

[89] Klaudiopolis – Cyrena (nr 329). Godne uwagi, że przybieranie nazwy Klaudiopolis nie ograniczało się wyłącznie do okresu rządów Klaudiusza (I). Klaudiopolis w Libii przywoływała pamięć Klaudiusza II Gockiego. Zob. AE 1919, 94.

[90] Klaudiopolis – Ninika (nr 331), Klaudiopolis – Ninika (nr 332).

[91] Neoklaudiopolis – Andrapa (nr 420).

[92] Nikopolis (nr 429).

[93] Nikopolis (nr 430).

195:5203240994

wspólnotę, a także ośrodki w Mezji Dolnej[94], Tracji[95], Poncie[96], Palestynie[97] i w Egipcie[98]. Nazwa Flaviopolis (Φλαοϋιόπολις, Φλαοϋιούπολις, Φλαβιόπολις czy Φλαβιούπολις) udokumentowana jest dla 6 miejscowości: dwóch w Lydii[99] oraz pojedynczych ośrodków położonych na Chersonezie Trackim[100], jak też w Bitynii[101], Frygii[102] i Cylicji[103]. Tyleż samo miejscowości zwało się Maximianopolis (Μαξιμιανόπολις/ Μαξιμιανούπολις), a znajdowały się one w Mezopotamii[104], Arabii[105], Egipcie[106], Pamfilii[107], Palestynie[108] i Tracji[109]. Miano Sebastopolis (Σεβαστόπολις/ Σεβαστούπολις) poświadczone jest łącznie dla pięciu ośrodków. Usytuowane były one w Eolii[110], Karii[111], Tracji[112], Kolchidzie[113] i Poncie[114]. Również pięć miejscowości przybrało nazwę Traianopolis (Τραϊανόπολις/ Τραϊανούπολις). Mianem „miasta Trajana" szczyciły się dwie miejscowości w Cylicji[115] oraz pojedyncze ośrodki Tracji[116], Frygii[117] i Egiptu[118]. Z identyczną liczbą miejscowości związany był toponim Diokletianopolis

[94] Nikopolis nad Istros (nr 432).

[95] Nikopolis nad Mestos (nr 434).

[96] Nikopolis nad Lykos (nr 433).

[97] Nikopolis – Emmaus (nr 431).

[98] Iuliopolis – Nikopolis (nr 314).

[99] Flaviopolis – Flaviocezarea – Daldis (nr 239), Flaviopolis – Lora/ Loreni (nr 241).

[100] Flaviopolis (nr 237).

[101] Flaviopolis – Krateia (nr 240).

[102] Flaviopolis – Temenothyrai (nr 242).

[103] Flaviopolis (nr 238).

[104] Antiochia Arabska – Tella (nr 31).

[105] Maximianopolis (nr 388).

[106] Maximianopolis (nr 389).

[107] Maximianopolis (nr 390).

[108] Maximianopolis – Adrademmon (nr 391).

[109] Maximianopolis – Porsulae (nr 392).

[110] Cezarea – Sebastopolis – Myrina (nr 169).

[111] Sebastopolis (nr 529).

[112] Sebastopolis (nr 530).

[113] Sebastopolis – Dioskurias (nr 531).

[114] Sebastopolis – Herakleopolis (nr 532).

[115] Traianopolis – Epifaneia (nr 590), Traianopolis – Selinus (nr 592).

[116] Traianopolis (nr 589).

[117] Traianopolis (nr 588).

[118] Traianopolis – Fossa Traiani (nr 591).

196:1795870444

(Διοκλητιανόπολις/ Διοκλητιανούπολις). Dwie Diokletianopoleis znajdowały się w Macedonii[119], pozostałe ulokowane były w Tracji[120], Palestynie[121] i Egipcie[122]. Odnosząc się do nazw dynastycznych zakończonych apelatywem πόλις warto zauważyć, iż zdecydowana większość miejscowości noszących tak zbudowane miana nie posiadała statusu kolonii. Pomimo że L. Robert[123] (a następnie B. Galsterer-Kröll[124]) podważał na tej podstawie przekaz Pliniusza[125] mówiący o kolonii Flaviopolis na Chersonezie Trackim – stwierdzając: „normalement ces noms dynastiques en -polis ne sont pas donnés à colonies"[126] – to wydaje się, iż niekiedy przyznaniu ośrodkowi rangi kolonii towarzyszyć mogło nadanie takowej właśnie nazwy[127].

Praktyka nadawania ośrodkom dynastycznych nazw z sufiksem -εια, niejako zgodna z hellenistycznym paradygmatem, była stosunkowo rozpowszechniona za rządów dynastii julijsko-klaudyjskiej w szczególności we wschodniej części cesarstwa (prócz Cezarei, *vide* toponimy takie jak Ἀγρίππεια, Σεβάστεια, Γερμανίκεια, Νερώνεια). Jakkolwiek jest ona obserwowalna także za Hadriana (Ἀδριανεία), to wysoka liczba ośrodków noszących nazwy takie jak Klaudiopolis, Flaviopolis, Traianopolis czy Hadrianopolis, świadczyć może o *sui generis* „zmianie mody". Choć nieuprawnionym byłoby twierdzenie, że IV w. n.e. przynosi „renesans" dynastycznych toponimów z sufiksem -εια, niemniej dla niektórych ośrodków poświadczone jest wówczas przybranie miana Konstanteia (Κωνστάντεια). Mowa tu o czterech miejscowościach usytuowanych w Mezji (dawnej Mezji Dolnej)[128], Mezopotamii[129], Palestynie[130] i na Cyprze[131]. Abstrahując od innych poświadczeń brzmienia ich nazwy, dla

[119] Diokletianopolis – Kastoria (nr 204), Pella – Diokletianopolis (nr 468).

[120] Diokletianopolis – Vetus Augusta Area (nr 205).

[121] Diokletianopolis (nr 203).

[122] Diokletianopolis (nr 202).

[123] ROBERT 1948: 52.

[124] GALSTERER-KRÖLL 1972: 74.

[125] Plin. *HN* IV 47.

[126] ROBERT 1948: 52.

[127] Zdaje się to unaoczniać szczególnie *casus* takich ośrodków, jak Faustinopolis (nr 225), Filippopolis (nr 227) czy Nikopolis (nr 429). Por. przyp. nr 56 w niniejszym rozdziale.

[128] Konstantiana (nr 340).

[129] Antiochia Arabska – Tella (nr 31).

[130] Konstant(e)ia – Maiuma (nr 336).

[131] Salamina (nr 512).

197:3132760396

trzech z tych ośrodków poświadczona jest zarazem forma Κωνσταντία[132]. Κωνστάντεια i Κωνσταντία stanowią najwyraźniej formy oboczne. Toponim Κωνσταντία poświadczony jest dla trzech innych jeszcze miejscowości, położonych w Mezji (dawnej Mezji Górnej)[133], Fenicji[134] i Arabii[135]. Łaciński zapis formy Κωνσταντία, Constantia, może być też traktowany jako ekwiwalent toponimu Κωνστάντεια (por. Ἀντιόχεια – Antiochia). Tymczasem nazwa Constantia udokumentowana jest w późnoantycznych źródłach dla trzech ośrodków usytuowanych w Galii (dawnej Galii Lugduńskiej)[136], Recji[137] i Panonii (dawnej Panonii Dolnej)[138]. Można zatem zauważyć, że toponim Konstant(e)ia/ Constantia poświadczony jest w sumie dla 10 ośrodków cesarstwa. Od nazwy przybieranej przez ośrodki późnego cesarstwa, derywowanej ewidentnie od antroponimu[139], odróżnić należy epitet Constantia, noszony przez niektóre ośrodki w okresie wczesnego pryncypatu[140] (posiadający najwyraźniej odmienną etymologię[141]).

Przywołane wyżej nazwy zdają się wyczerpywać listę dynastycznych toponimów, które poświadczone lub dorozumiane mogą być dla co najmniej pięciu ośrodków. Na podstawie przytoczonych danych oraz przyjętych interpretacji, liczby noszących lub mogących nosić je podmiotów zestawiono w Wykresie 6. Formę Augusta występującą samoistnie oraz jako komponent dwu- lub kilkuczłonowej nazwy uznano za poświadczenia (czy też warianty) jednej i tej samej nazwy. Za postacie tożsamego toponimu przyjęto też zapisy Κωνστάντεια, Κωνστάντια i Constantia. Ze względu na istotną różnicę brzmienia Augusta oraz Sebaste potraktowano natomiast jako osobne toponimy.

---

[132] Antiochia Arabska – Tella (nr 31), Konstant(e)ia – Maiuma (nr 336), Salamina (nr 512).

[133] Konstantia (nr 338).

[134] Konstantia – Antarados (nr 339).

[135] Konstantia (nr 337).

[136] Constantia – Cosedia (nr 189).

[137] Constantia – Drusomagus (nr 190).

[138] Ulcisia (nr 613).

[139] Por. POHLSANDER 1993: 164–165.

[140] Mowa tu o ośrodkach Lacimurga (nr 346), Osset (nr 450) oraz Zulil/ Zilis (nr 650). Wydaje się, że epitet Constantia nosiła też kolonia Uthina (nr 621) w Afryce prokonsularnej.

[141] W tym przypadku Constantia wydaje się zaliczać (tak jak Valentia, Florentia czy Pollentia) do grupy abstrakcyjnych pojęć nadawanych ośrodkom jako epitety, które, jak ujmowała to B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 45), „bestimmte Wunschvorstellungen beinhalteten".

198:2300270989

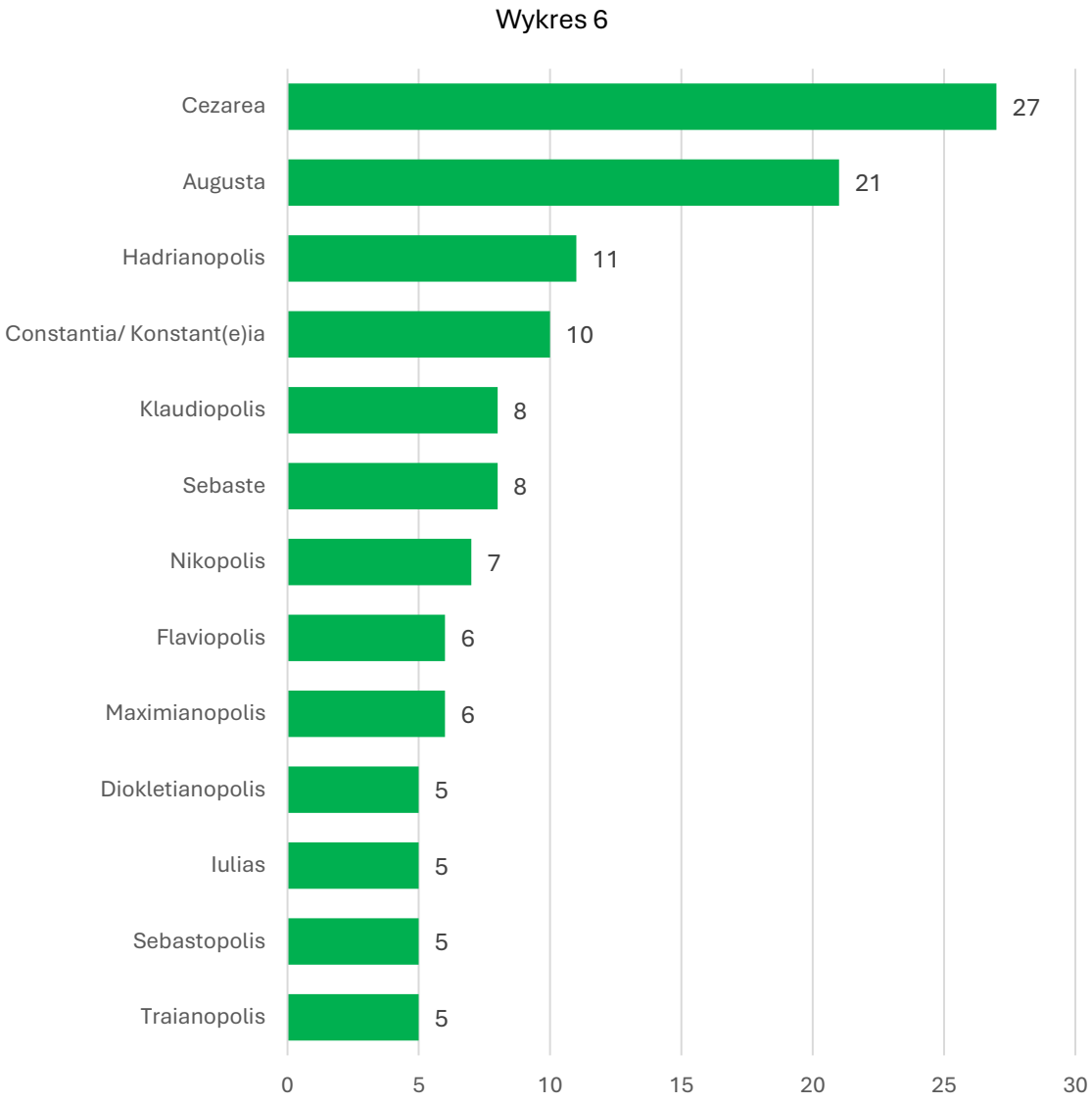

Wykres 6. Dynastyczne toponimy poświadczone lub dorozumiane dla minimum pięciu ośrodków cesarstwa

13 toponimów, uwzględnionych w Wykresie 6, poświadczonych lub dorozumianych jest łącznie dla 124 miejscowości/ wspólnot. Oznacza to, że prawie co piąty (19,07%) ze 650 podmiotów, dla których wskazać można rozpatrywane w niniejszej pracy nazwy i przydomki, przyjął którąś z nazw wymienionych w Wykresie 6. Jak ilustruje to przegląd noszących je miejscowości, takie same lub analogicznie zbudowane toponimy odnosić mogły się do ośrodków posiadających odmienny status prawny. Skłaniać to winno do zachowania ostrożności przy wnioskowaniu o statusie prawnym wspólnot na podstawie ich mianownictwa. W wykresie 6 uwagę zwraca relatywnie wysoka (27) liczba miejscowości o nazwie Cezarea. Jeżeli dodać do niej 15 ośrodków, w których nazwie do formy Cezarea dodano prefiks, to

199:7315478476

samoistnie lub jako komponent stanowiła ona miano 42 ośrodków (6,46% z przywołanych 650). Więcej niż połowę (8 z 13) toponimów wzmiankowanych w Wykresie 6 reprezentują nazwy zakończone na -πόλις, odnoszą się one jednak do mniej niż połowy podmiotów uwzględnionych w zestawieniu (53 ze 124). Zważywszy, że miano Cezarei nadawane było przede wszystkim w początkach pryncypatu, a kreacja większości wymienionych w Wykresie 6 nazw zakończonych na -πόλις jest ewidentnie późniejsza, przytoczone dane wskazywać mogą pośrednio na postępujące różnicowanie się dynastycznych nazw ośrodków (godne uwagi, iż nazwa Augusta, druga pod względem liczby noszących ją ośrodków, również nadawana była głównie w początkach pryncypatu). Odzwierciedlać mogą też one poniekąd (dokonujący się przede wszystkim we wschodniej części cesarstwa) wzrost „popularności" nazw zakończonych na -πόλις, kosztem relewantnych toponimów z sufiksem -εια. Niejako symptomatyczne może być pod tym względem zestawienie wysokiej liczby Cezarei początków cesarstwa z faktem, iż najbardziej znana fundacja miejska epoki późnego cesarstwa obok Nowego Rzymu uzyskała miano Konstantynopola. Jeżeli sygnalizowana zmiana preferencji nazewniczych dotyczyła głównie „greckojęzycznej" części imperium, to zauważyć należy również zdominowanie zestawu toponimów zawartych w Wykresie 6 przez nazwy greckie odnoszące się do wschodniej połowy cesarstwa. Jak sygnalizowano, próba wskazania dynastycznych toponimów, przyjętych przez największą liczbę ośrodków w okresie od Augusta do Konstantyna Wielkiego, obarczona jest marginesem błędu. Jest on determinowany m.in. brakiem pewności, co do tego, kogo honorowały przynajmniej niektóre ośrodki, przyjmujące miano Konstant(e)ia/ Constantia (a konkretnie niepewności czy nominacja poprzedzała śmierć Konstantyna Wielkiego, czy też nastąpiła po 337 r. n.e.).

Jeśli dynastyczne nazwy przyjmowane były dość często (choć niewyłącznie) przez ośrodki niebędące koloniami bądź municypiami, to w przypadku kolonii i municypiów, jak można zauważyć, często spotykaną praktykę stanowiło przybieranie przydomków honorujących cesarzy lub (rzadziej) osoby z ich kręgu[142]. Przy próbie ustalenia dokładnej liczby kolonii, noszących w rozpatrywanym tu okresie najczęściej przyjmowane dynastyczne epitety, występuje niekiedy problem z ustaleniem osoby, którą przywoływać miał dany przydomek. Problem ten przekłada się (ponownie) na pytanie o to, czy kreacja niektórych z uwzględnionych

[142] Mówiąc dalej o dynastycznych przydomkach noszonych przez kolonie w okresie cesarstwa, pomija się tu wszystkie te, których kreacja poprzedzała (lub najwidoczniej poprzedzała) podniesienie danego ośrodka do rangi kolonii.

200:8544036973

tu epitetów rzeczywiście mieści się w ramach chronologicznych nazewnictwa rozpatrywanego w niniejszej pracy. Dotyczy ono w szczególności epitetu Iulia[143] i kolonii, w przypadku których zachodzi wątpliwość czy związany był on z osobą Cezara czy Augusta. Niezależnie od tego, nie ulega wątpliwości, że to właśnie ten przydomek, obok epitetu Augusta, należy do najlepiej udokumentowanych dynastycznych *cognomina* rzymskich kolonii.

Dla 36 kolonii poświadczony lub dorozumiany jest zarówno przydomek Iulia, jak Augusta. W przypadku rozpatrywanych podmiotów mowa tu najwyraźniej o przydomkach przywołujących Augusta, względnie późniejszego cesarza/ cesarzową. Do grupy tej zaliczają się jedna kolonia w Luzytanii[144], dwie w Hiszpanii Tarrakońskiej[145] i trzy w Galii Narbońskiej[146]. Na terenie Italii umiejscowionych było 7 kolonii noszących takowe przydomki, spośród których dwie w regionie I (Lacjum i Kampania)[147], jedna w regionie II (Apulia i Kalabria)[148], dwie w regionie VII (Etruria)[149], po jednej w regionie VIII (Aemilia)[150] i w regionie IX (Liguria)[151]. Pojedyncze relewantne ośrodki ulokowane były też na Sycylii[152] i Sardynii[153], podczas gdy pięć takowych usytuowanych było w Macedonii[154]. Na obszarze Azji

[143] Przywołując dalej dynastyczne przydomki kolonii, piszący te słowa wymieniać je będzie w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego (np. Aurelia, Flavia, Iulia itp.). Wynika to z faktu, iż w przeważającej większości przypadków są one poświadczone (lub mogą być dorozumiane) jako przydawki do rzeczownika *colonia*, względnie (zdecydowanie rzadziej) jakiegoś abstrakcyjnego pojęcia, reprezentującego ten sam rodzaj i liczbę co słowo *colonia* (vide Ucubi, nr 611: colonia Ucubi Claritas Iulia). Wyjątkowo tylko rozpatrywane epitety pozostają w związku zgody z rzeczownikiem reprezentującym inny rodzaj lub liczbę niż rzeczownik *colonia*. Sytuację taką egzemplifikuje *casus* ośrodka Scallabis (nr 520), który u Pliniusza (*HN* IV 117) figuruje jako colonia Scallabis Praesidium Iulium. Z pewnym uproszczeniem stosowne przydomki przywoływane będą w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego, jakkolwiek należy zastrzec, iż w odosobnionych przypadkach precyzyjniej byłoby mówić np. nie o „przydomku Iulia", ale o „przydomku wywodzącym się od gentilicium Iulius".

[144] Emerita (nr 221).

[145] Barcino (nr 100), Ilici (nr 291).

[146] Alaebaece Reiorum Apollinarium (nr 19), Avennio (nr 91).

[147] Puteoli (nr 493), Venafrum (nr 629).

[148] Benewent (nr 101).

[149] Sutrium (nr 558), Volaterrae (nr 646).

[150] Parma (nr 463).

[151] Dertona (nr 195).

[152] Catana (nr 139). Zauważyć jednak należy, że w przypadku kolonii Catana epitet Augusta dorozumiany jest w uzupełnieniu pewnej inskrypcji (CIL VI 40516).

[153] Uselis (nr 620).

[154] Dion (nr 206), Dyrrachion (nr 214), Filippi (nr 226), Kassandreia (nr 322), Pella – Diokletianopolis (nr 468).

201:4792682007

Mniejszej znajdowało się ich łącznie 8, z czego jeden w Galacji[155], dwa w Lykaonii[156], cztery w Pizydii[157] i jeden w Cylicji[158]. Pojedyncze kolonie, dla których udokumentowane są oba epitety, położone były też na obszarze Syrii[159] i Fenicji[160]. Trzy brane tu pod uwagę podmioty znajdowały się w Afryce prokonsularnej[161], a cztery w Mauretanii Cezarejskiej[162]. Wydaje się, że od przywołanych wyżej kolonii odróżnić należy te, dla których poświadczone lub dorozumiane są przydomki Iulia Augusta, jednak z pewnością lub dużym prawdopodobieństwem, noszony przez nie epitet Iulia pochodził od Cezara. Dotyczy to przynajmniej 8 kolonii: dwóch w Galii Narbońskiej[163], dwóch w Achai[164] oraz pojedynczych w Italii (w regionie I: Lacjum i Kampanii)[165], Epirze[166], Bitynii[167] i Afryce prokonsularnej[168].

Dla grupy 44 kolonii – abstrahując od innych dynastycznych przydomków – udokumentowany lub dorozumiany jest epitet Augusta, niepoświadczony natomiast jest przydomek Iulia. Zaliczają się do niej cztery kolonie usytuowane w Betyce[169], pojedyncze

---

[155] Germa (nr 253).

[156] Ikonion (nr 288), Lystra (nr 375).

[157] Komama (nr 335), Kremna (nr 344), Olbasa (nr 447), Parlais (nr 462).

[158] Klaudiopolis – Ninika (nr 331).

[159] Heliopolis (nr 278).

[160] Berytos (nr 103).

[161] Simitthus (nr 543), Uthina (nr 621), Utyka (nr 622).

[162] Rusazus (nr 502), Saldae (nr 513), Tubusuctu (nr 597), Zuccabar (nr 649). Być może kombinację obu rozpatrywanych epitetów nosiły też pierwotnie kolonie Aquae Calidae (nr 40), Cartennae (nr 134) oraz Gunugu (nr 262). Pliniusz (*HN* V 20–21) do każdego z tych ośrodków odnosi wyrażenie *colonia Augusti*. Określenie takim mianem Aquae Calidae (*HN* V 21) wynika z emendacji jakiej dokonał Detlef DETLEFSEN (1908: 23). W miejsce przekazu manuskryptów *intus colonia Augusta, quae item Succhabar* proponował on lekcję *intus colonia Augusti Aquae, item Succhabar*. Por. LESSÈRE 1977: 229 (przyp. 495). Zgodnie z pewną hipotezą (MACKIE 1983: 337–338), Rusazus Saldae, Tubusuctu, Zuccabar, jak też Aquae Calidae, Cartennae, Gunugu, a ponadto Rusguniae (nr 504) i Igilgili, stanowiły drugą grupę kolonialnych fundacji Augusta w Mauretanii, przeprowadzonych po 27 r. p.n.e. na wschodzie kraju (na wybrzeżu i jego zapleczu). Nicola K. MACKIE (1983: 337–338) stwierdzał, iż „the nine colonies in the east [Mauretanii – M. J.] bore, where a title is attested, the double title Iulia Augusta (…). None had a distinctive title of the nature of Constantia or Valentia". Problemem pozostaje jednak to, że dostępny dla Rusguniae (jakkolwiek skromny) dossier epigraficzny, nie potwierdza by kolonia ta nosiła epitet Augusta (por. AE 1956, 160 a-c), jak również to, że kombinacja przydomków Iulia Augusta potwierdzona jest tylko dla czterech ośrodków tej grupy.

[163] Aquae Sextiae (nr 43), Vienna (nr 640).

[164] Dyme (nr 213), Korynt (nr 343).

[165] Capua (nr 130).

[166] Buthrotum (nr 117).

[167] Apamea Myrleia (nr 34).

[168] Hadrumetum (nr 274).

[169] Asido (nr 54), Astigi (nr 56), Italica (nr 299), Tucci (nr 598).

202:1058355730

ośrodki Galii Narbońskiej[170], Galii Lugduńskiej[171] i Germanii Górnej[172] oraz 11 kolonii położonych w Italii. Spośród tych ostatnich trzy ulokowane były w regionie I (Lacjum i Kampania)[173], trzy w regionie II (Apulia i Kalabria)[174], pojedyncze w regionie III (Bruttium i Lukania)[175], w regionie VII (Etruria)[176] i w regionie VIII (Aemilia)[177], a dwie w regionie X (Venetia i Histria)[178]. 6 odnośnych kolonii znajdowało się na Sycylii[179], a pojedyncze relewantne kolonie ulokowane były ponadto w Panonii Górnej[180], Dacji[181], Achai[182], Troadzie[183], Palestynie[184] i w Arabii[185]. W samej Afryce prokonsularnej było ich 12[186], podczas gdy w granicach Mauretanii Cezarejskiej mieściły się dwie takowe kolonie[187]. Do przywołanej grupy 44 kolonii nie zaliczono ośrodka, dla którego epitet Augusta jest wprawdzie poświadczony, ale najwidoczniej wskutek pomyłki[188]. Nie zaliczono do niej również ośrodka, który epitet ów nosił, jednak nie wiadomo czy jako kolonia czy *municipium*[189], jak też kolonii, która hipotetycznie mogła go nosić, ale której tytulatura, utrwalona w formie abrewiacji,

---

[170] Nemausus (nr 415).

[171] Lugdunum (nr 372).

[172] Raurica (nr 495).

[173] Formiae (nr 243), Neapolis (nr 412), Nola (nr 436).

[174] Abellinum (nr 4), Aeclanum (nr 10), Canusium (nr 128).

[175] Scolacium (nr 523).

[176] Perusia (nr 469).

[177] Ariminum (nr 50).

[178] Brixia (nr 113), Verona (nr 630).

[179] Agrigentum (nr 15), Lilybaeum (nr 361), Panormus (nr 459), Syrakuzy (nr 560), Thermae Himeraeae (nr 568), Tyndaris (nr 607).

[180] Savaria (nr 519).

[181] Sarmizegetusa (nr 518).

[182] Patrai (nr 465).

[183] Aleksandria Troas (nr 21).

[184] Cezarea Nadmorska (nr 166).

[185] Petra (nr 471).

[186] Ammaedara (nr 25), Bulla Regia (nr 114), Hippo Regius (nr 283), Lares (nr 355), Lepcis Magna (nr 357), Mactaris (nr 376), Madauros (nr 377), Pupput (nr 492), Thaenae (nr 566), Thubursicu Bure (nr 573), Uchi Maius (nr 610), Zama Regia/ Zama Maior (nr 647).

[187] Sitifis (nr 550), Tipasa (nr 584).

[188] Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184). Przydomek Augusta nie jest poświadczony dla tej kolonii przez żadne świadectwo epigraficzne *in situ*, a jedynie przez pewien *titulus* z Benewentu (CIL IX 1584).

[189] Placentia (nr 475).

203:1082627447

interpretowana może być na różny sposób[190]. W rozpatrywanej grupie nie uwzględniono też ośrodka, dla którego przydomek Augusta miał być udokumentowany w obecnie zaginionej inskrypcji, co do której autentyczności formułowano w literaturze obiekcje[191].

W przypadku 49 kolonii nieudokumentowany pozostaje przydomek Augusta, poświadczony lub dorozumiany jest natomiast (niekiedy obok innych dynastycznych *cognomina*) epitet Iulia. Mowa tu o ośrodkach, w przypadku których przybranie tego przydomka w epoce pryncypatu jest przynajmniej niewykluczone (honorował on lub mógł honorować młodego Cezara/ Augusta lub któregoś z jego następców). Do grupy tej zalicza się jedna kolonia w Luzytanii[192], trzy w Betyce[193], jedna w Hiszpanii Tarrakońskiej[194] i pięć w Galii Narbońskiej[195]. Na terenie Italii takowych kolonii było 17, z czego trzy w regionie I (Lacjum i Kampania)[196], cztery w regionie VI (Umbria)[197], pięć w regionie VII (Etruria)[198], cztery w regionie X (Venetia i Histria)[199] i jedna w regionie XI (Transpadana)[200]. Dwie stosowne kolonie usytuowane były w Dalmacji[201], pojedyncze natomiast na Sardynii[202],

---

[190] Mediolan (nr 393). Brak pewności czy jedna z liter A A w abrewiacji przywołującej tytulaturę kolonii denotowała epitet Augusta. Przynajmniej teoretycznie oznaczać mogły one kombinację tak różnych przydomków jak Aelia, Annia, Antonina, Antoniniana, Alexandriana, Aurelia czy Augusta. Por. ASSMANN 1905: 129; ZOIA 2017: 138–140 (choć autorka przychyla się ku hipotezie, iż „Mediolanum ricevette da Commodo il titolo di colonia Aurelia Augusta Felix Mediolaniensium", przytacza rozmaite propozycje interpretowania abrewiacji tytulatury ośrodka).

[191] Siscia (nr 549). W innym miejscu pracy (zob. Rozdział II) zaznaczono już, że przynajmniej niektóre obiekcje B. Galsterer-Kröll co do autentyczności napisu CIL III 1493 nie wydają się w pełni zasadne. Zaginięcie epigrafu utrudnia formułowanie twierdzeń dotyczących jego autentyczności.

[192] Scallabis (nr 520).

[193] Ituci (nr 300), Iulia Traducta (nr 302), Ucubi (nr 611).

[194] Acci[s] (nr 7).

[195] Apta (nr 36), Arausio (nr 47), Baeterrae (nr 98) , Carpentorate (nr 132), Ruscino (nr 503).

[196] Cumae (nr 193), Sora (nr 553), Suessa Aurunca (nr 555).

[197] Fanum Fortunae (nr 224), Hispellum (nr 284), Pisaurum (nr 474), Tuder (nr 599).

[198] Arretium (nr 51), Castrum Novum (nr 137), Lucus Feroniae (nr 371), Pisa (nr 473), Saena Iulia (nr 510).

[199] Concordia (nr 187), Emona (nr 222), Parentium (nr 460), Pola (nr 478).

[200] Augusta Taurinorum (nr 66). Forma Augusta interpretowana jest tu jako komponent nazwy miejscowej – nie jako przydomek miejscowości.

[201] Narona (nr 410), Salona (nr 515).

[202] Turris Libisonis (nr 605).

204:6433228155

Korsyce[203], w Myzji[204], Cylicji[205], Mezopotamii[206], na Krecie[207] i w Palestynie[208]. Do przywołanej grupy zaliczyć należy nadto 7 kolonii ulokowanych na terenie Afryki prokonsularnej[209], pojedyncze wspólnoty w Numidii[210] i w Mauretanii Cezarejskiej[211] oraz cztery podmioty w Mauretanii Tingitańskiej[212]. W przypadku kilku z wymienionych tu ośrodków związek epitetu Iulia ze statusem kolonii jest dorozumiany, jako że epitet i status kolonii poświadczone są dla nich osobno[213]. Od przywołanych 49 ośrodków odróżnić należy kilka kolonii, dla których obok innych (niż Augusta) dynastycznych epitetów, przyjętych najwyraźniej w dobie pryncypatu, udokumentowany jest przydomek Iulia, pochodzący lub najwyraźniej pochodzący od Cezara[214]. Można zauważyć, że branych tu pod uwagę kolonii, które przybrały epitet Iulia (niemający lub być może niemający związku z Cezarem) było

---

[203] Aleria (nr 22).

[204] Parion (nr 461). Wymienienie Parion, wśród kolonii, dla których niepoświadczony jest epitet Augusta wymaga komentarza. Na trzech seriach monet, wypuszczonych za Sewera Aleksandra, wszystkich z wizerunkiem Kupidyna i napisem DEO CVPIDINI, tytulatura kolonii przywoływana jest za pomocą abrewiacji C G I A PAR (RPC VI, nry tymcz., 3873, 3879, 30446). W internetowej edycji wydawnictwa *Roman Provincial Coinage* zinterpretowano ten zapis jako „C(olonia) G(emella) I(ulia) A(ugusta) Par(iana)". Zob. https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/3873, https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/3879, https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/30446 (16.06.2025). Ponieważ abrewiacja taka nie występuje zarówno we wcześniejszych, jak i w późniejszych emisjach ośrodkach, interpretowanie litery A jako Augusta budzi pewne wątpliwości. Wydaje się, że równie dobrze można by tu myśleć o epitecie Alexandriana.

[205] Colonia Iulia (nr 185).

[206] Nisibis (nr 435).

[207] Knossos (nr 334).

[208] Neapolis (nr 411).

[209] Assuras (nr 55), Carpi (nr 133), Neapolis (nr 413), Sicca Veneria (nr 542), Thabraca (nr 565), Thuburbo Maius (nr 571), Thuburbo Minus (nr 572).

[210] Constantina – Cyrta (nr 191).

[211] Rusguniae (nr 504).

[212] Babba (nr 95), Banasa (nr 99), Tingi (nr 583), Zulil/ Zilis (nr 650). Pliniusz w kontekście kolonii Zulil/ Zilil (*HN* V 2) oraz Babba i Banasa (*HN* V 5) używa określeń *colonia Augusta*/ *colonia Augusti*. Przyjmując pogląd, że ośrodki te należały do pierwszej grupy fundacji kolonialnych młodego Cezara w Mauretanii (dokonanych przed 27 r. p.n.e.), przydawki *Augusta*/ *Augusti* zdecydowano się tu nie interpretować jako przydomka/ ekwiwalentu przydomka kolonii. Por. MACKIE 1983: 337 (autor charakteryzuje przywołane wspólnoty zachodniej części Mauretanii jako „three colonies, each bearing the title Julia (without Augusta) in addition to a distinctive title its own: Julia Constantia Zulil, Iulia Campestris Babba, and Julia Valentia Banasa").

[213] Uwaga ta dotyczy kolonii Concordia (nr 187), Emona (nr 222), Narona (nr 410) oraz Saena Iulia (nr 510).

[214] Mowa tu o ośrodkach takich jak Arelate (nr 49) i Narbo Martius (nr 409) w Galii Narbońskiej, Colonia Iulia Pia Paterna (nr 186) i Kartagina (nr 321) w Afryce prokonsularnej oraz Laodycea Nadmorska (nr 353) w Syrii. Jakkolwiek w kontekście kolonii, dla których poświadczone lub dorozumiane są jednocześnie przydomki Iulia i Augusta lub przydomek Iulia (bez Augusta) starano się wyróżnić ośrodki, w których tytulaturze epitet Iulia przywoływał lub najprawdopodobniej przywoływał Cezara, nie oznacza to, że piszący te słowa wyraża przekonanie, iż w przypadku wszystkich pozostałych kolonii noszących przydomek Iulia (niewyróżnionych), należy bezwzględnie wykluczyć możliwość jego związku z Cezarem.

205:2887359060

łącznie 85 (36 + 49), zaś tych które Augusta 88 (36 + 8 + 44). Co godne uwagi, 19 (7 + 1 + 11) kolonii z przydomkiem Augusta (21,59%) i 24 (7 + 17) z (niemającym lub być może niemającym związku z Cezarem) przydomkiem Iulia (28,23%), usytuowanych było na terenie Italii. Obserwacja ta przywodzić może na myśl passus augustowskich *Res Gestae*, w którym twórca pryncypatu szczyci się założeniem 28 kolonii na terenie Italii[215].

Do przydomków poświadczonych dla relatywnie wysokiej liczby kolonii zalicza się również epitet Aurelia. Dla 8 kolonii jest on poświadczony wespół z epitetem Antoniniana. Mowa o pojedynczych ośrodkach usytuowanych w Norikum[216], regionie I Italii (Lacjum i Kampania)[217], Panonii Górnej[218], Kapadocji[219], Mezopotamii[220] oraz dwóch w Afryce prokonsularnej[221]. Nie jest jasne, czy na terenie Mezopotamii znajdowała się nadto jeszcze inna (prócz przywołanej) kolonia, której tytulatura zawierała kombinację obu tych przydomków[222]. Epitet Aurelia (ale już nie Antoniniana) poświadczony jest poza tym jeszcze dla 16 innych kolonii. Mowa tu o dwóch miejscowościach położonych w regionie II Italii (Apulia i Kalabria)[223], dwóch w Dacji[224], dwóch w Mezopotamii[225], jak też o pojedynczych ośrodkach Syrii[226], Fenicji[227] i Palestyny[228]. Przydomek Aurelia (bez Antoniniana) udokumentowany jest również dla pięciu kolonii ulokowanych na terenie Afryki prokonsularnej[229] oraz pojedynczych

---

[215] *RGDA* 28. Por. KEPPIE 1983: 77 (propozycja zestawienia 28 kolonii niewymienionych z nazwy w *Res gestae*).

[216] Ovilava (nr 453).

[217] Neapolis (nr 412).

[218] Carnuntum (nr 131).

[219] Tyana (nr 606).

[220] Edessa (nr 217).

[221] Kartagina (nr 321), Thuburbo Maius (nr 571).

[222] Jak sygnalizowano, przydomki Aurelia Antoniniana mogą być dorozumiane w przypadku Dura – Europos (nr 210) na podstawie inskrypcji datowanej na schyłek rządów Karakalli (AE 1933, 223 = EDCS-78500085, 29.03.2025). Występujące w *P.Dura* 32 (z 254 n.e.) określenie κολωνείᾳ Εὐρωπ[αίων Σελεύκου] Νεικάτορος trudno natomiast uznać za (przynajmniej jednoznaczne) potwierdzenie uzyskania przez Dura – statusu kolonii.

[223] Canusium (nr 128), Larinum (nr 356).

[224] Apulum I (nr 37), Napoca (nr 408).

[225] Karrhai (nr 320), Singara (nr 544).

[226] Laodycea Nadmorska (nr 353).

[227] Sydon (nr 559).

[228] Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11).

[229] Abitinae (nr 5), Mactaris (nr 376), Pupput (nr 492), Sufes (nr 556), Thugga (nr 575).

206:2198535404

w Mauretanii Cezarejskiej[230] i Mauretanii Tingitańskiej[231]. Niepewność co do znaczenia abrewiacji przywołującej tytulaturę jednej kolonii nie pozwala na nie budzące wątpliwości zaliczenie jej w poczet coloniae Aureliae[232]. W przypadku innej, poświadczenie w tytulaturze abrewiacji AVR, jednoznacznie sugerującej epitet Aurelia, z bardzo dużym prawdopodobieństwem wydaje się być następstwem błędu mincerza[233]. Stwierdzić można zatem, że przydomek Aurelia został przybrany przez co najmniej 23 kolonie. Dla pięciu innych jest nieudokumentowany, w zamian poświadczony jest epitet Antoniniana. Sytuacja taka występuje w przypadku pojedynczych kolonii ulokowanych w Germanii Dolnej[234], Fenicji[235] i Arabii[236] oraz dwóch kolonii w Mauretanii Cezarejskiej[237]. Szacować można przeto, że kolonii, szczycących się przydomkiem Antoniniana, było 12. Co godne uwagi, jedna z nich określała się nawet jako EXCEPTIORA ANTONINIANA[238].

Dla 17 kolonii poświadczony (i to najwyraźniej nie w następstwie omyłki) lub dorozumiany może być przydomek Flavia. W 14 przypadkach wydaje się on pozostawać w związku z rządami pierwszej dynastii flawijskiej. Mowa tu o pojedynczych koloniach w Galii Narbońskiej[239], Galii Lugduńskiej[240], Germanii Górnej[241] czy trzech na terenie Italii. Z tych ostatnich dwie położone były w regionie I (Lacjum i Kampania)[242], a jedna w regionie III (Bruttium i Lukania)[243]. Epitet Flavia ewokował „pierwszych Flawiuszów" również w

---

[230] Auzia (nr 89).

[231] Banasa (nr 99).

[232] Mowa tu o wspomnianych już wątpliwościach dotyczących znaczenia liter A A w abrewiacji tytulatury Mediolanu (nr 393).

[233] W przypadku ośrodka Klaudiopolis – Ninika (nr 331) na pojedynczej serii monet z czasów Sewera Aleksandra (RPC VI, nr tymcz., 6896) przywoływana jest jako COL IVL AVR FEL NINI CLAVΔ (*sic*). Brak innych świadectw mogących dowodzić by kolonia ta przybrała epitet Aurelia, kombinacja przydomków Iulia Augusta jest natomiast dla niej dobrze udokumentowana (np. RPC III 3218–3225).

[234] Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184).

[235] Berytos (nr 103).

[236] Petra (nr 471).

[237] Rusguniae (nr 504), Sitifis (nr 550).

[238] Wedle pewnej inskrypcja (ILAfr. 268) Thuburbo Maius miało nosić tytulaturę [COL(onia) I]VL(ia) AVR(elia) COM(moda) THVB(urbo) MAIVS EXCEPTORIA ANTONINIANA. Por. AE 1912, 182.

[239] Noviomagus – Augusta Tricastinorum (nr 441).

[240] Forum Segusiavorum (nr 246).

[241] Aventicum (nr 92).

[242] Puteoli (nr 493), Sinuessa (nr 547).

[243] Paestum (nr 455).

207:3436407436

przypadku dwóch kolonii ulokowanych w Panonii Dolnej[244], pojedynczych w Mezji Górnej[245], Tracji[246], Achai[247] i Palestynie[248] oraz dwóch w Afryce prokonsularnej[249]. Związek z „drugimi Flawiuszami" posiadał natomiast przydomek Flavia w tytulaturze trzech ośrodków, które status kolonii uzyskały w okresie pryncypatu. Dwie z nich usytuowane były w Umbrii (dawnym regionie VI Italii)[250], jedna zaś w Mezji (na terenie dawnej prowincji Mezja Górna)[251].

Dla 16 kolonii poświadczony lub dorozumiany może być przydomek Septimia. Cztery coloniae Septimiae ulokowane były w Afryce prokonsularnej[252], trzy w Mezopotamii[253], dwie w Panonii Górnej[254], po jednej natomiast w regionie II Italii (Apulia i Kalabria)[255], na Sycylii[256], w Panonii Dolnej[257], Syrii[258], Fenicji[259], Palestynie[260] i Mauretanii Cezarejskiej[261].

W przypadku 15 kolonii poświadczony lub dorozumiany jest przydomek Claudia. Mowa tu o dwóch koloniach w Galii Narbońskiej[262], dwóch stosownych ośrodkach w regionie I Italii (Lacjum i Kampania)[263], a nadto pojedynczych w Galii Lugduńskiej[264], Brytanii[265],

---

[244] Sirmium (nr 548), Siscia (nr 549).

[245] Scupi (nr 524).

[246] Deultum (nr 196).

[247] Korynt (nr 343).

[248] Cezarea Nadmorska (nr 166).

[249] Ammaedara (nr 25), Madauros (nr 377).

[250] Fanum Fortunae (nr 224), Hispellum (nr 284).

[251] Singidunum (nr 545).

[252] Abitinae (nr 5), Lepcis Magna (nr 357), Thugga (nr 575), Vaga (nr 623).

[253] Nisibis (nr 435), Rhesaina (nr 497), Singara (nr 544).

[254] Carnuntum (nr 131), Siscia (nr 549).

[255] Larinum (nr 356).

[256] Agrigentum (nr 15).

[257] Aquincum (nr 45).

[258] Laodycea Nadmorska (nr 353).

[259] Tyr (nr 608).

[260] Sebaste (nr 526).

[261] Auzia (nr 89).

[262] Luteva/ Forum Neronis (nr 373), Narbo Martius (nr 409).

[263] Puteoli (nr 493), Teanum Sidicinum (nr 563).

[264] Lugdunum (nr 372).

[265] Camulodunum (nr 126).

208:1036191381

Germanii Dolnej[266], Dalmacji[267], Panonii Górnej[268], Epirze[269], Tracji[270], Kapadocji[271], Fenicji[272], Mauretanii Cezarejskiej[273] i Mauretanii Tingitańskiej[274]. Choć dla niektórych z wyżej wspomnianych kolonii przywołany epitet dorozumiany jest na podstawie abrewiacji zawierającej pojedynczą literę C, interpretowanie jej jako Claudia wydaje się w każdym przypadku najbardziej przekonywającym rozwiązaniem[275].

Łącznie 13 kolonii nosiło w swej tytulaturze przydomek Aelia. Pięć z nich szczyciło się jednocześnie przydomkiem Hadriana. Mowa tu o dwóch koloniach usytuowanych w regionie I Italii (Lacjum i Kampanii)[276] i w Lykaonii[277], a nadto trzech z obszaru Afryki prokonsularnej[278]. Przydomek Aelia (ale już nie Hadriana) udokumentowany jest ponadto dla trzech kolonii Afryki prokonsularnej[279] oraz posiadających takowy status pojedynczych ośrodków w Betyce[280], regionie II Italii (Apulia i Kalabria)[281], Panonii Dolnej[282], Palestynie[283] i Mauretanii Cezarejskiej[284] W przypadku jednej miejscowości nie jest jasne czy przydomek Aelia nosiła

---

[266] Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184).

[267] Aequum (nr 14).

[268] Savaria (nr 519).

[269] Buthrotum (nr 117).

[270] Apri/ Aproi (nr 35).

[271] Archelais (nr 48). Epitet *Claudia* jest tu dorozumiany na podstawie przydawki dopełniaczowej wyrażenia *colonia Claudi Caesaris Archelais* (Plin. *HN* VI 8).

[272] Ptolemais – Akko – Germanikeia (nr 491).

[273] Cezarea – Iol (nr 161).

[274] Tingi (nr 583).

[275] Uwaga ta dotyczy Buthrotum, Camulodunum i Lugdunum. Kolonia Buthrotum przywoływana jest jako C(olonia) I(ulia) BVT(hrotum) w emisji monetarnej datowanej na okres drugiego triumwiratu (RPC I 1379), jako C(olonia) A(ugusta) BVT(hrotum) na serii numizmatów z czasów Augusta (RPC I 1380). Tytulatura C(olonia) C(laudia) I(ulia) B(uthrotum) pojawia się na monetach wypuszczonych za Klaudiusza (RPC I 1395–1399A). Założenie kolonii w Camulodunum za rządów Klaudiusza jest jednoznacznie poświadczone przez Tacyta (*Ann*. XII 32. Por. LEVICk 1990: 145). Lugdunum było nie tylko miejscem wygłoszenia znanej mowy Klaudiusza z 48 r. n.e., ale także miejscem jego narodzin (zob. Rozdział VIII).

[276] Formiae (nr 243).

[277] Ikonion (nr 288).

[278] Bulla Regia (nr 114), Utyka (nr 622), Zama Regia/ Zama Maior (nr 647).

[279] Lares (nr 355), Mactaris (nr 376), Thaenae (nr 566).

[280] Italica (nr 299).

[281] Aeclanum (nr 10).

[282] Mursa (nr 404).

[283] Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11).

[284] Tipasa (nr 584).

209:8101671055

ona jako kolonia czy jako municipium[285]. W odniesieniu do innej jeszcze kolonii (niezależnie od rozbieżności co do tego jak interpretować zapis AEL występujący przed jej nazwą w pewnym epigrafie) można mieć poważne wątpliwości czy faktycznie nosiła ona epitet Aelia[286]. Prócz przywołanych już pięciu ośrodków, dla których poświadczony jest zarówno przydomek Aelia, jak i Hadriana, ten drugi epitet nosiły ponadto trzy kolonie, usytuowane w Galii Narbońskiej[287], Myzji[288] i Pizydii[289].

Dla niewiele niższej niż w przypadku epitetu Aelia liczby kolonii udokumentowany jest przydomek Ulpia. Zestaw kolonii, dla których udokumentowany jest epitet Ulpia pokrywa się w znacznej mierze z tym, dla których poświadczony lub dorozumiany jest przydomek Traiana. Oba te *cognomina* noszone były najwyraźniej przez co najmniej 7 kolonii. Mowa tu o pojedynczych ośrodkach Germanii Dolnej[290], Panonii Górnej[291], Mezji Górnej[292], Dacji[293] i Numidii[294] oraz o dwóch koloniach w Afryce prokonsularnej[295]. Przydomek Traiana (ale bez Ulpia) występować miał ponadto w tytulaturze jednej kolonii w niespotykanej skądinąd kombinacji z epitetem Aelia, w literaturze wyrażano jednak wątpliwości co do autentyczności inskrypcji wymieniającej takowy melanż[296]. Epitet Ulpia (ale najwidoczniej już nie Traiana)

---

[285] Mowa o kolonii Ulisippira/ Uluzibbira (nr 614). W inskrypcji z Ostii (AE 1940, 64) wymieniony został DECVRIO DVOVIR AELIAE VLVZIBBIRAE. Użycie rodzaju żeńskiego mogłoby przywodzić na myśl słowo *colonia*, z drugiej jednak strony Aelia mogłaby pozostawać w związku zgody z nazwą miejscowości.

[286] Uwaga ta dotyczy kolonii Siscia (nr 549). W *laterculus praetorianorum* z 208/ 209 r. n.e. (CIL VI 32533) zawarty jest zapis [- - -]LVS AEL SISCIA. Wedle jednej interpretacji zapis AEL odnosił się do antroponimu (EDCS-19000563: [3]lus Ael(ius) Siscia [22.06.2025]), wedle innej do *pseudotribus* (GALSTERER-KRÖLL 1972: 125 [nr 361]), wedle jeszcze innej (ŠAŠEL KOS 2018: 266–267) AEL stanowi „raczej" („rather") przydomek ośrodka. Jeśli nawet przyjąć ostatnią interpretację, poświadczenie epitetu Aelia w odosobnionym rzymskim epigrafie budzić musi wątpliwości, w obliczu inskrypcji dokumentujących dla ośrodka przydomki Flavia (np. CIL III 3951, 4471) i Septimia (np. CIL III 3973, 3976).

[287] Avennio (nr 91).

[288] Parion (nr 461).

[289] Parlais (nr 462).

[290] Ulpia Traiana (nr 616).

[291] Poetovio (nr 477). Jakkolwiek, gwoli ścisłości, dla kolonii Poetovio poświadczony jest przydomek TROIANA (CIL III 260), trudno interpretować go inaczej niż błąd kamieniarza.

[292] Ratiaria (nr 494).

[293] Sarmizegetusa (nr 518).

[294] Thamugadi (nr 567).

[295] Hadrumetum (nr 274), Lepcis Magna (nr 357).

[296] W pewnej inskrypcji Ikonion (nr 288) wymienione miało być jako COL AELIA TRAIANA AVG (PACE 1923–1924 [1926]: 347 [fig. 4]). Brak innych świadectw, by kolonia ta nosiła przydomek TRAIANA. Obiekcje co do autentyczności epigrafu sformułował M. ZAHRNT (1988 b: 242–243 [przyp. 51]).

210:3157814985

noszony był poza tym przez dwie kolonie usytuowane w Mezji Dolnej[297] i Afryce prokonsularnej (w przypadku wspólnoty afrykańskiej epitet i status prawny poświadczają osobne *testimonia*)[298]. Pomimo występujących w przeszłości różnic interpretacyjnych dotyczących znaczenia litery V w abrewiacji tytulatury kolonialnej, wydaje się, iż można uznać za wysoce prawdopodobne, że trzeci tego rodzaju ośrodek znajdował się na terenie Betyki[299].

Trudno odpowiedzieć jednoznacznie na pytanie, ile kolonii nosiło przydomek Commod(ian)a. Forma Commodiana dorozumiana jest w abrewiacji występującej w (przywołanej już) dyskusyjnej tytulaturze kolonialnej, umieszczonej w legendzie rzymskich sesterców i asów ze 190 r. n.e.[300]. Przydomek Commodiana i status kolonii poświadczone miały być prócz tego dla jeszcze innego ośrodka w regionie I Italii (Lacjum i Kampania). Napis mający zawierać stosowną tytulaturę wprawdzie zaginął, w historiografii spotkać można się jednak ze stanowiskiem zakładającym jego autentyczność[301]. Wzmiankowany epitet najwyraźniej poświadczony jest też na monetach jednej kolonii w Palestynie[302], a wydaje się, że litera C na numizmatach innej tego rodzaju wspólnoty w tym regionie również mogła odnosić się do niego[303]. Dla dwóch kolonii w Afryce prokonsularnej epigraficznie

---

[297] Oescus (nr 444).

[298] Lepti Minus (nr 358).

[299] Italica (nr 299). *Titulus* z Santiponce (CIL II 1135) zawiera zapis IT GABINIVS MVCRO C R C V ITALICENSIVM, co interpretuje się jako „[posu]it Gabinius Mucro c(urator?) r(ei publicae?) c(oloniae) U(lpiae) Italicensi/um" (EDCS-05501139, 20.06.2025). Świadectwa wskazujące na związki Trajana z ośrodkiem (zob. Rozdział VIII) uprawdopodabniają interpretację litery V jako Ulpia, jakkolwiek w przeszłości proponowano odczytywać ją jako Victrix lub jako Urbs. Połączenie *colonia Urbs* proponowane jest w uzupełnieniu pewnej inskrypcji z Tarrako (CIL II 4134 = EDCS-05503166, 20.06.2025), gdzie zdaniem wydawców pierwotnie wymieniona została [COLONIA VRBS TRIV]MPHALIS [TARRAC(onensium)], wydaje się ono jednak nietypowe. Zwraca się też uwagę, że nie wiadomo dlaczego kolonia Italica miałaby nosić przydomek Victrix. Zob. CANTO 1981: 148.

[300] Jak wspomniano (zob. Rozdział II) tytulaturę tą łączono w historiografii albo z Lanuvium (nr 351) albo z Rzymem (nr 506).

[301] Opisana sytuacja dotyczy ośrodka Ostia (nr 451). Zob. VISCONTI 1856 = http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornale/UBO3917275/1856/Giugno/33 (23.06.2025). Por. GROSSO 1964: 370–371; HEKSTER 2002: 107.

[302] Aelia Capitolina – Jerozolima (nr 11).

[303] Na serii monet z wizerunkiem Septymiusza Sewera (RPC V/3, ID, 69873) Cezarea Nadmorska określana jest jako COL PR FL AVG F C CAESARE. Litery F C oznaczają tu najwyraźniej przydomki dodane do tytulatury kolonii, jako, że nie mają one analogii we wcześniejszych emisjach. W internetowej wersji wydawnictwa *Roman Provincial Coinage* przyjęto propozycję odczytywania tej legendy jako „col(onia) Pr(ima) Fl(avia) Aug(usta) F(elix) C(oncordia?) Caesare(a)" (https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/type/69873, 23.06.2025. Por. FOERSTER 1975: 18). Abrewiacje F C – rozwijane jako Fidelis Constans – wykazywała w swojej tytulaturze legio VI Ferrata (LIFSHITZ 1969: 461). Warto jednak przypomnieć, że pod rządami Septymiusza Sewera kolonia Aelia Capitolina dodała do swojej tytulatury epitety Commodiana, Felix oraz (najwyraźniej) Pia – co ilustrują numizmaty z wizerunkiem Gety, na których przywoływana jest jako COLONI AELIA CAP COM P FELIX (RPC V/3, ID, 1731–1732. Por. RPC V/3, ID, 1735, rew.: COL AEL COMM P F). Pomimo różnicy w szyku epitetów, fakt, że obie te palestyńskie kolonie dodały do tytulatury nowe przydomki najwyraźniej w podobnym czasie, uprawdopodabnia hipotezę

211:3933380503

udokumentowana jest jako przydomek forma Commoda[304]. W przypadku innej kolonii usytuowanej w Afryce prokonsularnej przybranie przydomka Commodiana budzić musi uzasadnione wątpliwości: poświadczony jest on wyłącznie w żywocie Kommodusa w kolekcji *Historia Augusta*[305]. Wydaje się, iż można przyjąć, że kolonii, noszących przydomek Commod(ian)a było przynajmniej 6, zważywszy jednak sygnalizowane tu trudności z interpretacją lub weryfikacją materiału źródłowego, który ma (lub miał) to poświadczać, liczbę tą należałoby opatrzeć znakiem zapytania.

Wydaje się, że zbliżona liczba kolonii jak w przypadku przydomka Commod(ian)a przybrała epitety Alexandriana oraz Gallien(ian)a. Przydomek Alexandriana przyjęło najwyraźniej pięć kolonii. Stanowiły je dwie wspólnoty na terenie Afryki prokonsularnej[306] oraz pojedyncze ośrodki usytuowane w regionie II Italii (Apulia i Kalabria)[307], Cylicji[308] i Arabii[309]. Epitetem Gallien(ian)a szczycić mogło się najprawdopodobniej również pięć kolonii. Jedna z nich ulokowana była w Germanii Dolnej[310], dwie natomiast na terenie Italii, a mowa tu o ośrodkach ulokowanych w regionach X (Venetia i Histria)[311] i XI (Transpadana)[312]. Dwie kolonie określające się jako Gallien(ian)ae znajdowały się nadto w Afryce prokonsularnej[313].

---

podobnej przyczyny tego zabiegu (*renovatio memoriae* Kommodusa, który po ogłoszeniu fikcyjnej adopcji mógł być ukazywany jako „brat" Septymiusza Sewera) i odczytywania liter F C w tytulaturze Cezarei Nadmorskiej jako Felix Commodiana.

[304] Pupput (nr 492), Thuburbo Maius (nr 571).

[305] Dotyczy to Kartaginy (nr 321). Nowe miano ośrodka wedle *Historia Augusta* (*Comm*. XVII 8), *Alexandria Commodiana Togata*, B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 100 [nr 13]) zestawia z użytym przez Apulejusza z Madaury wyrażeniem *Carthago camena togatorum* (*Flor*. 20).

[306] Thugga (nr 575), Uchi Maius (nr 610). Por. GASCOU 1981: 235.

[307] Abellinum (nr 4).

[308] Mallos (nr 381).

[309] Bostra (nr 109). Por. GASCOU 1981: 236.

[310] Colonia Claudia Ara Agrippinensium/ Agrippina (nr 184). Przydomek Galliena uzupełniany jest w wymłotkowanym (ewidentnie wskutek *damnatio memoriae*) miejscu napisu na północnej bramie miasta (CIL XIII 8261). Por. NONY 1980: 60 (zwrócenie uwagi, że ośrodek był czasową rezydencją Galliena w 256 oraz 257–258 r. n.e.).

[311] Verona (nr 630).

[312] W przypadku Mediolanu (nr 393) epitet Gallieniana poświadczony może być poprzez literę G występującą w abrewiacji tytulatury ośrodka (CIL V 5869). O ile kombinacja różnych epitetów byłaby niewykluczona przy, również w niej zawartych, literach A A, o tyle przypuszczenie, iż litera G oznaczała Gallieniana, wydaje się dość prawdopodobne. Datowany na lata pomiędzy 217 a 230 r. n.e. *titulus* CIL XI 1230 (EDCS-20402681, 24.06.2025) wymienia tytulaturę Mediolanu jako C A F M (tj. bez litery G). Por. ASSMANN 1905: 129; ZOIA 2017: 138 (zwrócenie uwagi na związki Galliena z Mediolanem, w pobliżu którego cesarz ów pokonał Alamanów).

[313] Kartagina (nr 321), Thubursicu Bure (nr 573). W przypadku Thubursicu Bure przydomek Galliena uzupełniany jest przez wydawców w wymłotkowanym miejscu pewnej inskrypcji (CIL VIII 1437 = EDCS-17900348, 24.06.2025).

212:1027280675

Dynastyczne przydomki, noszone lub najwyraźniej noszone przez co najmniej pięciu kolonii, zestawiono w Wykresie 7. Jak sygnalizowano, uwzględniono w nim epitety, których kreacja była równoczesna lub najwyraźniej równoczesna z nadaniem danemu ośrodkowi statusu kolonii (względnie późniejsza) i nastąpiła lub mogła nastąpić pomiędzy rządami Augusta i Konstantyna Wielkiego.

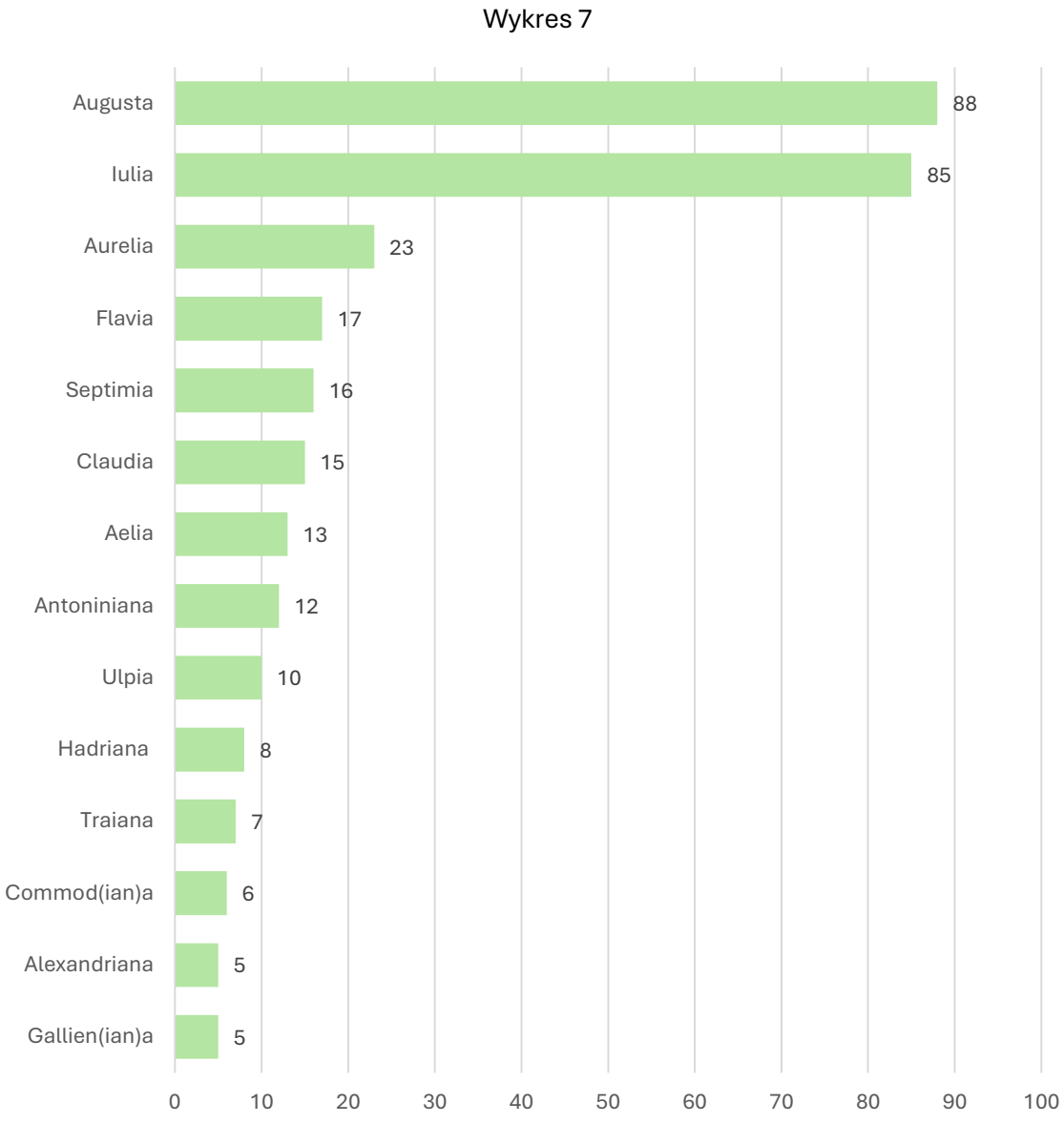

Wykres 7. Dynastyczne epitety poświadczone lub dorozumiane dla co najmniej pięciu kolonii cesarstwa

Biorąc pod uwagę przytoczone dane oraz przyjęte interpretacje, dynastycznych przydomków, które w rozpatrywanym tu okresie poświadczone bądź dorozumiane mogą być

213:1029572739

dla przynajmniej pięciu kolonii, jest, jak ilustruje to Wykres 7, łącznie 14. Połowa z nich urobiona jest od *gentilicia* eponimów (Iulia, Aurelia, Flavia, Septimia, Claudia, Aelia, Ulpia), połowa zaś od *cognomina* uhonorowanych osób (Augusta[314], Antoniniana, Hadriana, Traiana, Commod[ian]a, Alexandriana, Gallien[ian]a). Choć liczba przydomków urobionych od *cognomina* równa się tu liczbie przydomków pochodzących od *gentilicia*, zauważyć trzeba, że w odniesieniu do ośrodków uwzględnionych w Wykresie 7, przybieranie tych pierwszych poświadczone lub dorozumiane może być w 179 przypadkach (85 + 23 + 17 + 16 + 15 + 13 + 10), tych drugich natomiast 131 (88 + 12 + 8 + 7 + 6 + 5 + 5). Jeśli w świetle danych zestawionych w Wykresie 7 stwierdzić można, iż dynastycznym epitetem poświadczonym lub dorozumianym (w rozpatrywanym tu okresie) dla najwyższej liczby kolonii był przydomek Augusta, to obserwację tę *prima facie* tłumaczyć mogłaby do pewnego stopnia jego swoista „uniwersalność". Nawiązywanie do imienia twórcy pryncypatu przez kolejnych cesarzy uczyniło zeń w ostateczności stały element imperialnej tytulatury, stąd przydomek odeń urobiony nadawany być mógł (rzeczywistym bądź tytularnym) kolonialnym fundacjom w zasadzie każdego cesarza. Fakt, że dla 36 z 88 (40,90%) noszących ów epitet kolonii udokumentowany jest zarazem przydomek Iulia wskazywać może jednak pośrednio, iż okres, w którym kolonie szczególnie często przybierały przydomek Augusta, przypada na początki pryncypatu. Przytoczoną w Wykresie 7 całkowitą liczbę kolonii z epitetem Iulia przyjmować należy z największym marginesem błędu, a to z racji, sygnalizowanych już, występujących nierzadko trudności z ustaleniem tego, kogo przywoływał ten przydomek, Cezara czy Augusta. Jakkolwiek w tytulaturze kolonii epitet Iulia mógł nie posiadać związku z żadnym z nich, podobnie jak kombinacja przydomków Iulia Augusta z żadnym (do Kaliguli) przedstawicielem dynastii julijsko-klaudyjskiej (*vide* przypadek syryjskiej Heliopolis i Julii Domny[315]), wysoką liczbę coloniae Iuliae Augustae trudno rozpatrywać w oderwaniu od rozmachu kolonizacji epoki Augusta. Abstrahując od wysokiej liczby kolonii, dla których udokumentowany bądź dorozumiany jest epitet Augusta, zauważyć trzeba, iż 6 kolejnych epitetów pod względem liczby noszących je kolonii, uwzględnionych w Wykresie 7, to przydomki pochodzące od *gentilicia* eponimów. Większości przytoczonych w nim przydomków, urobionych od *cognomina*, towarzyszą epitety derywowane od *gentilicia* potencjalnie tych samych eponimów

[314] Onim Augustus przyjęto tu traktować jako *cognomen*, gdyż najwyraźniej taki był jego pierwotny charakter. Zob. Suet. *Aug*. 7 (*deinde Augusti cognomen assumpsit*). Por. SYME 1958 a: 182–183; WARDLE 2015: 167.

[315] Zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 69. Por. ANGELOVA 2015: 93.

214:1073755933

(Iulia – Augusta, Ulpia – Traiana, Aelia – Hadriana, Aurelia – Commodiana, Aurelia – Antoniniana, Aurelia – Alexandriana). Trzy przydomki urobione od *gentilicia* nie znajdują natomiast analogicznych odpowiedników derywowanych od *cognomina* (Flavia, Septimia, Claudia), a w jednym przypadku sytuacja jest odwrotna (Gallien[ian]a). Wskazuje to pośrednio na zmieniające się tendencje w zakresie kształtowania tytulatury kolonialnej[316]. O ile epitety (przynajmniej teoretycznie) mogące honorować różne osoby (jak Augusta, Iulia, Aurelia) poświadczone lub dorozumiane są dla najwyższej liczby kolonii, o tyle te, które odnosić można najwyraźniej tylko do jednego, konkretnego eponima (jak Commod[ian]a, Alexandriana czy Gallien[ian]a), udokumentowane są dla niższej ich liczby.

Jak sygnalizowano, przybieranie dynastycznych przydomków stanowiło jedną z istotnych form honorowania panujących (a niekiedy osób z ich kręgu) również w przypadku municypiów. Przydomkiem, który poświadczony lub dorozumiany jest dla najwyższej liczby municypiów cesarstwa jest niewątpliwie epitet Flavium[317]. Jest on udokumentowany lub dorozumiany dla czterech municypiów w Luzytanii[318], 24 w Betyce[319] oraz 10 w Hiszpanii Tarrakońskiej (w tym jednego na wyspie Ebusus, ob. Ibizie)[320]. Dwa *municipia Flavia* znajdowały się na terenie Panonii Górnej[321], pojedyncze zaś na terenie Norikum[322] i

---

[316] Godne uwagi, że tytulatura kolonii flawijskich nie nawiązuje do *cognomina* Wespazjana, Tytusa czy Domicjana, podczas gdy tytulatura kolonii cesarzy II w. n.e. stosunkowo często obok epitetów urobionych od *gentilicia*, zawiera komponenty przywołujące *cognomina* eponimów.

[317] Dynastyczne przydomki municypiów wymieniane będą dalej na ogół w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego (np. Aurelium, Flavium, Iulium) jako, iż w przeważającej większości przypadków są one poświadczone (lub mogą być dorozumiane) jako przydawki do rzeczownika *municipium*. Zaznaczyć jednak należy, że sporadycznie występują one w związku zgody z innymi rzeczownikami. Ilustruje to przykład Olisipo (nr 448), ośrodka, który Pliniusz (*HN* IV 117) wymienia jako *municipium civium Romanorum Olisipo Felicitas Iulia*, czy miejscowości Nertobriga, którą pewien *titulus* wymienia jako MVNICIPIVM CONCORDIA IVLIA NERTOBRIGENSES [*sic*] (CIL XIV 2613). Epitety municypiów przywoływane będą więc z pewnym uproszczeniem w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego, jakkolwiek (niejako analogicznie jak miało to miejsce w przypadku kolonii) w odosobnionych przypadkach precyzyjniej byłoby mówić np. nie o „przydomku Iulium", ale o „przydomku wywodzącym się od gentilicium Iulius".

[318] Capera (nr 129), Conimbriga (nr 188), Lacimurga (nr 346), Mirobriga Celticorum (nr 395).

[319] Arua [Arva?] (nr 53), Axati (nr 94), Canama/ Canania (nr 127), Cisimbrium (nr 176), Ilipa Magna (nr 292), Iponoba (nr 296), Irni (nr 298), Malaca (nr 380), Mellaria (nr 394), Mirobriga Turdulorum (nr 396), Municipium Flavium (nr 400), Munigua (nr 403), Naeva (nr 407), Nescania (nr 425), Oducia (nr 443), Olaurum (nr 445), Oningi (nr 449), Ostippo (nr 452), Sabora (nr 509), Salpensa (nr 516), Singilia Barba (nr 546), Sosontigi (nr 554), U… lub V… (nr 609), Villo (nr 641).

[320] Aurgi (nr 88), Baesucci (nr 97), Ebusus (nr 216), Egara (nr 218), Iamo (nr 286), Laminium (nr 350), Mago (nr 379), Segovia (nr 536), Tugia (nr 600), Vivatia (nr 645).

[321] Neviodunum (nr 426), Scarbantia (nr 521).

[322] Solva (nr 552).

215:7400775145

Dalmacji[323]. Należy zastrzec, eż przy niektórych z uwzględnionych tu ośrodków dorozumienie przydomka Flavium opiera się na podstawie jednoliterowej abrewiacji, epitet ten i/bądź ranga *municipium* uzupełniane są przez wydawców inskrypcji, poświadczają je lub pozwalają domniemywać osobne *testimonia*, względnie przybranie przydomka zakładać można na podstawie wymowy inskrypcji, w której sam epitet nie jest wymieniony[324]. Wspomniane wcześniej wątpliwości dotyczące interpretacji zapisu ELA/ FLA CILIO, jaki zawiera wzmiankowany już *laterculus militum* z Lambaesis, nakazują natomiast postawić pytanie czy municipium Flavium znajdowało się na terenie Afryki prokonsularnej[325]. Jeżeli przyjąć odpowiedź twierdzącą, ku której skłania się L. Mrozewicz, municypiów, dla których poświadczony bądź dorozumiany jest przydomek Flavium byłoby łącznie 43. Uwagę przykuwać musi ich geografia: 38 (88,37%) z nich usytuowanych było w prowincjach hiszpańskich. Obserwacja ta przywodzić może na myśl rolę odegraną przez Flawiuszów w procesie municypalizacji prowincji hiszpańskich i przekaz Pliniusza, wedle którego *universae Hispaniae Vespasianus Imperator Augustus iactatum* [wedle innej lekcji *iactatus* – M. J.] *procellis rei publicae Latium tribuit*[326]. Abstrahując od interpretacji Pliniuszowej wzmianki, zauważyć trzeba, że geografia przywołanych municypiów flawijskich nie wskazuje, by w następstwie przytoczonego aktu Wespazjana, municipia Flavia pojawiły się równomiernie na obszarze całego Półwyspu Iberyjskiego[327]. Nieco więcej niż ⅓ (36,84%) takowych ośrodków w granicach samych prowincji hiszpańskich przypada na Luzytanię i Hiszpanię Tarrakońską

---

[323] Scardona (nr 522).

[324] Epitet Flavium poświadczony jest w postaci abrewiacji ograniczonej do pojedynczej litery w inskrypcjach przywołujących municypia Ilipa Magna (CIL II 1192), Naeva (AE 1958, 39; EDCS-75600219 [1.07.2025]) czy Egara (CIL II 4494). Uzupełnienia raczej nie powinny wzbudzać tu kontrowersji. W epigrafie odnoszącym się do *municipium* Mellaria (CIL II/7 801 = EDCS-09000850 [1.07.2025]) przydomek Flavium dodawany jest w uzupełnieniach napisu (w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby ze znakiem zapytania), *titulus* poświadcza niemniej dla mieszkańca ośrodka *tribus Quirina*. W przypadku inskrypcji z Lora de Estepa (SCHMIDT 2014: 302 = AE 2014, 635), wymieniającej tytulaturę Olaurum, uzupełniono abrewiację M, odnoszącą się do statusu *municipium*. W epigrafie wymieniony jest duowir ośrodka. Dla ośrodka Segovia tytulatura Municipium Flavium Segoviensium pochodzi z uzupełnienia pewnej inskrypcji, które zaproponował Geza ALFÖLDY (1992: 245 = AE 1992, 1034). W przypadku miejscowości Conimbriga osobno udokumentowane są dynastyczny epitet (AE 1969/1970, 247) oraz status *municipium* (AE 2012, 682. Por. CIL II 395; AE 1971, 162 [*tribus Quirina*]). Zaznaczyć należy również dorozumiany charakter epitetu Flavium w przypadku miejscowości Sabora. *Titulus* CIL II 5450 poświadcza dla mieszkańca ośrodka *tribus Quirina*, podczas gdy w tzw. *tabula Saborensis* (CIL II 1423) wymienieni zostali IIIIVIRI ET DECVRIONES SABORENSIVM. Określenie municipium Flavium nie jest *explicite* poświadczone dla tej miejscowości, jednak w *tabula Saborensis* (o czym będzie jeszcze mowa) utrwalona została udzielona mieszkańcom przez Wespazjana permisja, aby OPPIDVM SVB NOMINE MEO [tzn. Wespazjana – M. J.] … IN PLANVM EXTRVERE.

[325] Jak wspomniano, ośrodkiem, które może być tu brane pod uwagę jako takie jest Cillium (nr 175).

[326] Plin. *HN* III 30. Por. ANTCZAK 2012: 97–100.

[327] Por. LE ROUX 1986.

216:1123954268

razem wzięte, podczas gdy, aż 63,15% stosownych podmiotów ulokowanych było w Betyce (na którą przypada jednocześnie 55,81% wszystkich municypiów, dla których poświadczony lub dorozumiany jest epitet Flavium. Zauważyć warto, że jakkolwiek pewnym uproszczeniem mogłoby się wydawać stwierdzenie Józefa Wolskiego, który charakteryzował pierwszych Flawiuszów jako cesarzy „bardziej interesujących się prowincjami zachodnimi aniżeli wschodnimi”[328], jako rzecz symptomatyczna jawi się fakt, że (wyjąwszy Deultum, Korynt oraz Cezareę Nadomorską) 11 spośród 14 kolonii z epitetm Flavia, które można z nimi wiązać oraz wszystkie wzmiankowane wyżej municipia Flavia usytuowane były w „łacińskojęzycznej” części cesarstwa.

Dla 20 municypiów poświadczony lub dorozumiany może być przydomek Aurelium. Mowa tu o dwóch municypiach usytuowanych w Mezji Dolnej[329], jak też pojedynczych w Dalmacji[330], Mezji Górnej[331] i Dacji[332]. Epitet ten nosiło ponadto 14 municypiów usytuowanych w Afryce prokonsularnej[333] oraz (najwidoczniej) jedno w Numidii. W przypadku ostatniego ośrodka osobne świadectwo poświadcza status *municipium*, a osobne, jak się wydaje, pozwala dorozumiewać dynastyczny przydomek[334]. Do przywołanych municipia

---

[328] WOLSKI 2004: V–VI.

[329] Durostorum I (nr 211), Troesmis (nr 595).

[330] S[-]lo[- - -] <Splonum? Saloniana? Splonistae?> (nr 507).

[331] Margum (nr 383).

[332] Apulum I (nr 37).

[333] Abbir Maius (nr 2), Avedda (nr 90), Furnos Minus (nr 250), Giufi (nr 259), Limisa (nr 362), Municipium Turcetanum (nr 402), Musti (nr 405), Pheradi Maius (nr 472), Segermes (nr 533), Sululos (nr 557), Thignica (nr 569), Thubursicu Bure (nr 573), Ureu (nr 619), Vina (nr 643). Dla Giufi poświadczony epigraficznie jest epitet AVRELLIVM (CIL VIII 866, 23995). J. GASCOU (1981: 233 [przyp. 4]) zauważał, że pisownia Aurellius, choć występująca rzadziej niż Aurelius, jest udokumentowana na tyle, że należy wykluczyć lapsus kamieniarza. W przypadku *municipium* Vina dwie inskrypcje przywołują epitet w formie abrewiacji przytaczając tytulaturę ośrodka jako [M]VNIC AVR VINA (CIL VIII 959) oraz MVNIC AVREL VINA (CIL VIII 960). Na innej wymienione jest natomiast MVNIC AVRELIA VINA (CIL VIII 961). W niniejszym miejscu przydawkę AVRELIA interpretuje się jako epitet *municipium*, przyjmując hipotezę J. GASCOU (1972: 144. Por. GASCOU 1982 a: 195–196), który podniesienie ośrodka Vina do rangi *municipium* przypisywał Markowi Aureliuszowi.

[334] W przypadku Lambaesis (nr 348) przyjęto tu stanowisko J. GASCOU (1972: 152–153; Por. GASCOU 1982 a: 199), zgodnie z którym, status *municipium* nadał owemu ośrodkowi najwyraźniej Marek Aureliusz (inskrypcja CIL VIII 18247 wskazywać może posiadanie tej rangi w 183–185 r. n.e.). Choć jako municipium Aurelium Lambaesis nie jest *explicite* poświadczone, to wydaje się, iż można dorozumiewać w przypadku tego ośrodka dynastycznego epitetu na podstawie *pseudotribus*. Kluczowe znaczenie ma tu interpretacja formy Aurelia w inskrypcja CIL VIII 2949. Wymieniony w niej został C(aius) MVSTIVS C(ai) F(ilius) AVRELIA FORTVNATVS LAM[B]AES(e) VET(eranus) EX SIG[NIFERO]. J. GASCOU (1972: 153) odnosząc się do przytoczonego epigrafu wyrażał początkowo pewne wahanie: „Aurelia est-il une pseudo-tribu ou une épithète qualifiant Lambaesis? Nous avons ici le même problème que celui que nous avons signalé (…) à propos de [F]la (uio ou uia?) Cilio de C., 2568 [inskrypcji CIL VIII 2568, przywoływanej w kontekście dyskusji związanej z ewentualnym poświadczeniem epitetu Flavium dla ośrodka Cillium w Afryce prokonsularnej – M. J.]. De toute façon, même si l’origine «aurélienne» du municipe de Lambaesis (…) n’est pas formellement attestée, il y a présomption en sa faveur”. W innym miejscu (GASCOU 1982 a: 199), odnosząc się do tego samego epigrafu, uczony ten stwierdzał natomiast, iż

217:1115213170

Aurelia nie zaliczono wspólnoty, dla której udokumentowana jest tytulatura municypalna, zawierająca epitet pochodzący od *gentilicium* Aurelius, jednak ten został przyjęty, gdy odnośna wspólnota nie posiadała jeszcze statusu *municipium*[335]. Aż 70% spośród municipia Aurelia ulokowanych było w Afryce prokonsularnej, co stanowi odsetek wyższy niż udział ośrodków Betyki w gronie municypiów z przydomkiem Flavium. Zauważyć należy jednak, iż w porównaniu z tymi ostatnimi liczba stosownych ośrodków na obszarze Afryki prokonsularnej była wyraźnie niższa (14 < 24), jak również to, że o ile betyckie municipia Flavia wiązać można z przedstawicielami jednej dynastii, to afrykańskie municipia Aurelia z reprezentantami dwóch różnych. Choć wydaje się, że w większości odnośnych przypadków epitet Aurelium honorował cesarza z dynastii Sewerów[336], to w tytulaturze niektórych municypiów przywoływał przedstawiciela dynastii Antoninów[337].

Za dynastyczny epitet noszony przez relatywnie wysoką liczbę municypiów uznać można przydomek Aelium. Dla prawdopodobnie 7 municypiów, dla których poświadczony lub dorozumiany jest ten przydomek, udokumentowany lub dorozumiany jest jednocześnie epitet Hadrianum. Dwa z nich ulokowane były w Dacji[338], a pozostałe (prawdopodobnie) pięć w

---

„(…) Aurelia peut être une pseudo-tribu plutôt qu'une épithète de Lambaesis. Mais les épithètes des curies de Lambaesis permettent de supposer que c'est Marc-Aurèle qui est l'auteur du municipe de Lambaesis". Jeżeli przywołać teraz, wspomniane już, zasady interpretacyjne jakie wskazał G. Forni, szyk informacji o weteranie, wymienionym w inskrypcji CIL VIII 2949, *praenomen* – *gentilicium* – filiacja – przydawka derywowana od imienia cesarza – *cognomen* – *origo*, nakazywałby przyjąć pogląd J. Gascou, iż Aurelia stanowi tu *pseudotribus*. Jakkolwiek trzeba się też bezwzględnie zgodzić z francuskim historykiem, że co do zasady *pseudotribus* Aurelia „(…) n'est pas une preuve absolue que la ville a été transformée en municipe par un Aurelius" (GASCOU 1982 a: 199), wyniki badań tego autora pozwalają domniemywać, iż w przypadku Lambaesis *pseudotribus* była najwidoczniej zbieżna z epitetem ośrodka. Rodzaju żeńskiego jest zarówno słowo *tribus*, jak i toponim Lambaesis (GAFFIOT 1934: 884 [*s. v*. Lambaesis]). Teoretycznie forma Aurelia w inskrypcji CIL VIII 2949 może być zgodna z każdym z nich.

[335] Thugga (nr 575).

[336] Wniosek taki nasuwać może kombinacja przydomka Aurelium z innymi dynastycznymi epitetami, które łączyć można z Sewerami: Septimium, Severianum, Antoninianum bądź Alexandrianum. Sytuacja taka występuje w przypadku tytulatury municypiów Abbir Maius (nr 2), Avedda (nr 90), Furnos Minus (nr 250), Giufi (nr 259), Limisa (nr 362), Sululos (nr 557), Thignica (nr 569) oraz Thubursicu Bure (nr 573). Przynajmniej teoretycznie jednak przyjęcie epitetu Aurelium mogło poprzedzać rządy Sewerów, a epitety przywołujące tych ostatnich mogły zostać dodane później – jak ilustruje to *casus* ośrodka Thugga (nr 575).

[337] Sytuacja taka zachodzi w przypadku Municipium Turcetanum (nr 402), wedle pewnej inskrypcji [MVNICIPIVM AV]RELIVM COM[MODIAN]VM (CIL VIII 823 = EDCS-15600922 [3.07.2025]). J. GASCOU (1972: 142–143. Por. GASCOU 1982 a: 195–196) w odniesieniu do afrykańskich kolonii i municypiów noszących epitety Aurelia bądź Aurelium, brał pod uwagę kolonialne bądź municypalne kreacje trzech cesarzy: Marka Aureliusza, Kommodusa i Karakalli. W świetle jego twierdzeń tam, gdzie przydomek Aurelia bądź Aurelium występuje bez innych dynastycznych przydomków, bądź też poświadczony jest jego melanż z epitetem Augusta/ Augustum, domniemywać można nadania odpowiedniego statusu przez Marka Aureliusza. Kombinacja Aurelia/ Aurelium z innymi dynastycznymi epitetami – jak Commodiana/ Commodianum, Antoniniana/ Antoninianum – wskazywałaby natomiast na fundacje Kommodusa bądź Karakalli.

[338] Drobeta (nr 208), Napoca (nr 408).

218:7119676246

Afryce prokonsularnej[339]. Po dwa municypia, dla których poświadczony jest przydomek Aelium (ale nie Hadrianum), wskazać można na obszarze Norikum[340], Panonii Górnej[341], Afryki prokonsularnej[342], po jednym natomiast na terenie Recji[343], Panonii Dolnej[344], Mezji Górnej[345], Tracji (na Chersonezie)[346] i Mauretanii Cezarejskiej[347]. Wydaje się, że epitet ten nosiło nadto jedno *municipium* w Germanii Dolnej[348]. Nie tracąc z oczu przypadków, w których jest on dorozumiany, stwierdzić można, eż municypiów noszących przydomek Aelium mogło być łącznie 19. Do ich grona nie zaliczono tu ośrodka, przy którym brak pewności czy epitet pochodzący od *gentilicium* Aelius nosił on jako kolonia czy *municipium*[349].

Jeśli prowincją, w której usytuowanych był najwięcej municipia Aurelia oraz municipia Aelia była Afryka prokonsularna, to wydaje się, że na obszarze tej samej prowincji ulokowanych było zarazem najwięcej municypiów noszących epitet Augustum (względnie Augustanum). Ogółem jest on poświadczony lub dorozumiany w odniesieniu do 18 municypiów. Dwie stosowne wspólnoty znajdowały się w granicach Betyki[350], tyleż samo w

---

[339] Abthugni (nr 6), Althiburos (nr 23), Bisica Lucana (nr 108), Chlulitanum/ Chullitanum (nr 173), Thuburbo Maius (nr 571). W przypadku ośrodka Bisica Lucana pewien epigraf *in situ* (CIL VIII 12292) poświadcza tytulaturę MVNICIPIVM AI[…]. W literaturze jako przydomek brano pod uwagę AELIVM, ANTONINIANVM (por. GASCOU 1972: 126) oraz AVGVSTVM (GALSTERER-KRÖLL 1972: 99–100), jakkolwiek ostatnia propozycja wydaje się raczej odosobniona. J. GASCOU (1972: 126–127. Por. GASCOU 1982 a: 185; GASCOU 1982 b: 278; BOATWRIGHT 2000: 39 [przyp. 10]; JURKOWSKI 2023 d: 36) interpretował AI[…] jako Aelium, wskazując w szczególności na inskrypcję CIL VIII 23876, jako na dowód funkcjonowania w Bisica Lucana ustroju municypalnego w czasach Antoninusa Piusa. Ku interpretacji AI[…] jako Aelium skłaniał się również H.-G. PFLAUM (1970: 90). Epitet Hadrianum (jak też i Aelium oraz Augustum) dorozumiany jest dla Biscia Lucana w uzupełnieniu inskrypcji CIL VI 1401. Wymienione miało tam zostać [MVNICIPIVM AELIVM HADRIANVM AV]G(ustum) BISICA LVCANA.

[340] Cetium (nr 145), Ovilava (nr 453).

[341] Carnuntum (nr 131), Salla (nr 514).

[342] Avitta Bibba (nr 93), Thizika (nr 570).

[343] Augusta Vindelic(or)um (nr 69).

[344] Aquincum (nr 45).

[345] Viminacium (nr 642).

[346] Coela/ Koila (nr 183).

[347] Choba (nr 174).

[348] Forum Hadriani (nr 245). Na kamieniach milowych z połowy II w. n.e. ośrodek ten przywoływany jest jako M [-] A E C (BOGAERS 1964: 50 [fot. 5] = CIL XVII/2 588) oraz M A C (AE 2000, 1022). Pomimo wyrażanej niegdyś wątpliwości czy nosił on przydomek Aelium czy Aurelium (por. BOGAERS 1964: 49), obecnie wydaje się przeważać pogląd (oparty na odczycie pierwszego ze wzmiankowanych *milliaria*), że przytoczona abrewiacja oznaczała municipium Aelium Cananefatium. Por. RÜGER 2004: 531; RAEPSAET-CHARLIER 2008: 301; DE BRUIN 2019: 3, 28, 115, 122–123, 127, 138.

[349] Ulisippira/ Uluzibbira (nr 614).

[350] Ceret (nr 144), Gades (nr 251).

219:3220373614

Hiszpanii Tarrakońskiej[351], pojedyncze zaś w Mezji Górnej[352], Mezji Dolnej[353] oraz w regionie VII Italii (Etruria)[354]. Pozostałych 11 ulokowanych było w Afryce prokonsularnej[355]. Zauważyć należy, że w przypadku niektórych z owych afrykańskich ośrodków rozpatrywany epitet dodawany jest w uzupełnieniach inskrypcji przez wydawców[356]. W przypadku jednego ośrodka z obszaru Betyki epitet August(an?)um sugerować może określenie mieszkańców, podczas gdy status *municipium* udokumentowany jest przez osobne świadectwo[357]. Do 18 municypiów, mających nosić przywołany przydomek, nie zaliczono ośrodka, dla którego poświadczony jest wprawdzie epitet, pochodzący od *cognomen* Augustus, brak jednak pewności, czy jego przyjęcie związane było z uzyskaniem statusu kolonii czy *municipium*[358].

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku kolonii z przydomkiem Iulia, występujący niekiedy brak pewności względem tego, od kogo pochodzi stosowny przydomek, Cezara czy Augusta, utrudnia odpowiedź na pytanie, ile municypiów w rozpatrywanym tu okresie przyjęło epitet Iulium (względnie Iulianum). Jednocześnie alternatywa Cezar albo August jako eponim, na pewno nie dotyczy wszystkich branych tu pod uwagę podmiotów. Wydaje się, iż stosownych municipia Iulia mogło być przynajmniej 13. Liczba ta obejmuje cztery municypia w Betyce[359],

---

[351] Bilbilis (nr 107), Saetabi[s] (nr 511). Jak sygnalizowano, w odniesieniu do Bilbilis poświadczoną na monetach (RPC I 395–398) formę Augusta interpretuje się tu jako epitet *municipium*. W przypadku Saetabis inskrypcja AE 2005, 864 zawiera częściowo uzupełnioną tytulaturę M[V]NICIPI(um) S[AETABA]VGV[STANVM]. Por. CIL II 3625, 3655 (SAETABI AVGVSTANORVM), 3782 (FLAMINICA SAETABAVG); Plin. *HN* III 25 (*Saetabitani, qui Augustani*).

[352] Margum (nr 383).

[353] Troesmis (nr 595).

[354] Veii (nr 628).

[355] Abbir Maius (nr 2), Althiburos (nr 23), Bisica Lucana (nr 108), Chlulitanum/ Chullitanum (nr 173), Giufi (nr 259), Hippo Regius (nr 283), Segermes (nr 533), Semta (nr 537), Sululos (nr 557), Thuburbo Maius (nr 571), Thubursicu Numidarum (nr 574).

[356] Uwaga ta dotyczy w szczególności municypiów Sululos (nr 557) oraz Thuburbo Maius (nr 571). Wedle inskrypcji CIL VIII 12341 (= EDCS-24400050, 6.07.2025) pierwszy ośrodek miał być znany jako MV[NICI]P[IV]M SEPT(imium) AVRELIVM SEVERIAN[VM AVG(ustum)] APOLL(inare) SVLVLITANVM. Augustum występuje też w uzupełnieniach epigrafów, przywołujących tytulaturę Thuburbo Maius: ILAfr. 244: MVNICIPIVM [AELIVM] HADRIANV[M AVG(ustum) THV]B(urbo) MAIVS], ILAfr. 277: [MV]NICIPIVM AE[LIVM HADRIANVM AVG(ustum) THVB(urbo) MAIVS], ILAfr. 278: [MVNICIPIVM] AELIVM H[ADRIANVM AVG(ustum) THVB(urbo) MAIVS]. W przypadku ośrodka Bisica Lucana uzupełnienie epitetu (CIL VI 1401) oparte jest na pojedynczej literze: [MVNICIPIVM AELIVM HADRIANVM AV]G(ustum) BISICA LVCANA.

[357] Dla ośrodka Ceret przydomek August(an?)um dorozumiany może być na podstawie przekazu Pliniusza (*HN* III 23), u którego wymienieni są *Cerretani, qui Iuliani cognominantur et qui Augustani* (będący *cives Latini*). Status *municipium* poświadczać może inskrypcja CIL II 1305.

[358] Placentia (nr 475).

[359] Ceret (nr 144), Gades (nr 251), Nertobriga (nr 424), Ugultunia (nr 612).

220:8873463811

trzy w Luzytanii[360], dwa w Hiszpanii Tarrakońskiej[361], dwa w Afryce prokonsularnej[362] oraz pojedyncze takowe wspólnoty w regionie III Italii (Bruttium i Lukania)[363] i w Dalmacji[364]. Nie uwzględnia ona natomiast innego jeszcze *municipium* w Afryce prokonsularnej, w którego przypadku związek epitetu Iulium z Cezarem wydaje się dość prawdopodobny[365]. Także w odniesieniu do „municypiów julijskich" godna uwagi jest geografia – usytuowanie większości na obszarze Półwyspu Iberyjskiego. Jeśli jednak przyjęto tu umownie przywoływać epitety municypiów w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego (w zgodzie ze słowem *municipium*), to odnotować trzeba, że dla hiszpańskich municypiów epitet pochodzący od *gentilicium* Iulius poświadczony jest na ogół w formie nie Iulium, ale Iulia[366]. W kontekście „municypiów julijskich" zauważyć trzeba ponadto, że dla części przywołanych ośrodków związek stosownego epitetu ze statusem *municipium* jest dorozumiany, gdyż przydomek i ranga *municipium* udokumentowane zostały przez osobne świadectwa[367]. W przypadku jednego ośrodka epitet Iulium (czy Iulianum) jest tu zakładany na podstawie określenia mieszkańców u Pliniusza[368].

Zbliżona jak w przypadku epitetu Iulium (czy też ściślej epitetu derywowanego od *gentilicium* Iulius) liczba municypiów nosić mogła przydomek Septimium. Mowa tu najwyraźniej o 12 ośrodkach, których geografia obejmuje tylko dwa terytoria cesarstwa. Do

---

[360] Ebora (nr 215), Myrtilis (nr 406), Olisipo (nr 448).

[361] Calagurris (nr 125), Ilercavonia – Dertosa (nr 290).

[362] Abbir Cella (nr 1), Utyka (nr 622). Abbir Cella dostarcza przykładu ośrodka, w przypadku którego epitet Iulium nie pochodzi od Cezara lub Augusta, lecz później żyjącej osoby (Filipa Araba). Zob. CIL VIII 12344 (epitety wymłotkowane wskutek *damnatio memoriae*).

[363] Regium (nr 496).

[364] Risinium (nr 499).

[365] Musti (nr 405). Por. GASCOU 1972: 22 (zwrócenie uwagi na stosunkowo częste poświadczenia dla obywateli Mustis *tribus Cornelia*); GASCOU 1982 a: 202 (przyp. 393); KŁODZIŃSKI, ABID 2021: 296 (przyp. 22); ESPAÑA CHAMORRO 2023: 55. Stanowisko odmienne, które łączy stosowny epitet z Julią Domną, zob. GALSTERER-KRÖLL 1972: 69 (przyp. 146).

[366] W przypadku ośrodka Ebora poświadczone jest *oppidum veteris Latii Ebora… Liberalitas Iulia* (Plin. *HN* IV 117), Myrtilis Ἰουλία Μυρτιλίς (Ptol. *Geog*. II 5, 5 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff), Olisipo *municipium civium Romanorum Olisipo Felicitas Iulia* (Plin. *HN* IV 117. Por. CIL II 186, 4992: FELICITAS IVLIA OLISIPO), Nertobriga MVNICIPIVM CONCORDIA IVLIA (CIL XIV 2613. Por. Plin. *HN* III 14: *Nertobriga Concordia Iulia*), Ugultunia CONTRIB[VT(A)] IVLIA (AE 1991, 1012. Por. Plin. *HN* III 14: *Contributa Iulia Ugultunia*), a Calagurris MV(nicipium) CAL(agurris) IVLIA (RPC I 441. Por. *Rav. Cosm*. IV 43 [p. 309, ed. M. Pinder, G. Parthey]: *Iulia*). We wszystkich przytoczonych przypadkach piszący te słowa interpretuje formę Iulia jako – przynajmniej oryginalnie – epitet miejscowości, a nie komponent nazwy miejscowej.

[367] Mowa o municypiach Ceret (nr 144), Ebora (nr 215), Myrtilis (nr 406) oraz Risinium (nr 499).

[368] Jak wspomniano, mieszkańcy ośrodka Ceret to u Pliniusza (*HN* III 23) *Cerretani, qui Iuliani cognominantur et qui Augustani*.

221:6050992596

municypiów, dla których poświadczony lub dorozumiany może być przywołany epitet, zaliczają się bowiem trzy ośrodki w Dacji[369] oraz 9 wspólnot w Afryce prokonsularnej[370]. W przypadku jednego z owych afrykańskich municypiów, obiekcje wyrażane swego czasu co do sformułowań występujących w jedynej inskrypcji, poświadczającej jego egzystencję, nie wydają się na tyle przekonujące, by wykreślić ten ośrodek z listy municipia Septimia[371].

Mniej liczne niż *municipia* z przydomkiem Septimium były najwyraźniej *municipia* noszące przydomek Claudium. Stosownych podmiotów poświadczonych jest łącznie 7. Wyjąwszy jedno *municipium* usytuowane na obszarze Betyki[372], wszystkie mieściły się w granicach prowincji alpejskich, pięć w Norikum[373], jedno w Alpach Nadmorskich[374]. Jakkolwiek dla przywołanych tu ośrodków Norikum epitet Claudium poświadcza Pliniusz, określając je jednocześnie mianem *oppida*, wydaje się, iż (jak już sygnalizowano[375]) określenie użyte przez encyklopedystę z Comum Novum nie jest precyzyjne, a poświadczony przezeń epitet pozostawał w związku ze statusem *municipium*. Odnotować należy, że w przypadku trzech z pięciu przywołanych miejscowości Norikum[376], a także wspomnianego ośrodka Alp Nadmorskich, epitet Claudium oraz municypalny status udokumentowane zostały przez osobne *testimonia*.

Do tytulatury 6 municypiów dodany został najwyraźniej przydomek Antoninianum. Mowa o czterech ośrodkach Afryki prokonsularnej[377] oraz o pojedynczych podmiotach

---

[369] Apulum II (nr 38), Porolissum (nr 482), Potaissa (nr 487).

[370] Aulodes (nr 84), Avedda (nr 90), Limisa (nr 362), Municipium Septimium (nr 401), Sululos (nr 557), Thignica (nr 569), Thubursicu Bure (nr 573), Thugga (nr 575), Thysdrus (nr 576).

[371] W przypadku ośrodka Thysdrus jedynym świadectwem, w którym wymieniony jest on jako municipium Septimia Libera pozostaje inskrypcja z Arelate (CIL XII 866). Obiekcje wyrażane co do występujących w niej sformułowań rozpatrywał swego czasu A. BESCHAOUCH (1967: 405–407). Uczony ten dochodził do wniosku, że „dans l'état actuel de notre information, il est prudent de ne pas récuser le témoignage de l'inscription d'Arles [przywołanej inskrypcji CIL XII 866 – M. J.] et de continuer à compter el-Djem [współczesna nazwa miejscowości, na terenie której znajdował się ośrodek Thysdrus – M. J.] parmi les nombreux municipia Septimia d'Afrique" (BESCHAOUCH 1967: 407). A. BESCHAOUCH (1967: 406–407) zauważał jednocześnie, że występująca w epigrafie z Arelate tytulatura [M]VNICIPIVM SEPTIMIA LIBE[RA] na pierwszy rzut oka wydaje się zawierać solecyzm, jednak (cytowany już) *titulus* CIL VIII 961, w którym wymienione jest MVNIC(ipium) AVRELIA VINA, może dostarczyć (w jego opinii analogicznego) przykładu sytuacji, w której „(…) le surnom du municipe au lieu de s'accorder avec le titre municipium et d'être au neutre (on attend: municipium Aurelium Vina) s'accorde plutôt avec le nom de la ville «Vina» et se met au féminin".

[372] Baelo (nr 96).

[373] Aguntum (nr 17), Celeia (nr 140), Iuvavum (nr 317), Teurnia (nr 564), Virunum (nr 644).

[374] Cemenelum (nr 142).

[375] Por. przyp. nr 97 oraz przyp. nr 102 w rozdziale V.

[376] Aguntum (nr 17), Iuvavum (nr 317), Virunum (nr 644).

[377] Abbir Maius (nr 2), Furnos Minus (nr 250), Thignica (nr 569), Thubursicu Bure (nr 573).

222:1012545352

usytuowanych w Panonii Górnej[378] oraz Numidii[379]. Choć w przypadku ostatniej wspólnoty status *municipium* udokumentowany został przez dwie nie pozwalające się datować inskrypcje[380], a epigrafy z czasów Karakalli poświadczają epitet w formie żeńskiej w związku zgody z określeniem *res publica*[381], wydaje się, że przyjęcie owego przydomka mogło mieć związek z podniesieniem ośrodka do rangi *municipium*[382].

Dynastyczne przydomki, noszone lub najwyraźniej noszone przez co najmniej pięć municypiów, zestawiono w Wykresie 8. Analogicznie jak miało to miejsce w przypadku epitetów kolonii, uwzględniono w nim przydomki, których kreacja była równoczesna lub najwyraźniej równoczesna z nadaniem danemu ośrodkowi statusu *municipium* (względnie późniejsza) i nastąpiła lub mogła nastąpić pomiędzy rządami Augusta i Konstantyna Wielkiego.

[378] Brigetio (nr 112).

[379] Lamasba (nr 347).

[380] CIL VIII 4253, 4438.

[381] CIL VIII 10403, 22503 (213–214 n.e.). Por. CIL VIII 22467.

[382] Ku hipotezie takiej skłaniał się J. GASCOU (1982 b: 260), który zauważając, iż „l'existence d'un municipium Lamasbensium est attestée sur une inscription de Verecunda [*titulus* CIL VIII 4253 – M. J.] qui n'est malheureusement pas datable", stwierdzał: „bien que le terme respublica ne désigne pas nécessairement une commune romaine, on est tenté de rapprocher ces deux informations et de supposer que si Lamasba s'intitule Antoniniana, c'est qu'elle est devenue municipe sous Caracalla". Inskrypcję CIL VIII 4438 (= CIL VIII 18600) wzmiankował jednocześnie J. GASCOU (1982 b: 260) jako „autre mention probable de ce municipe".

223:1139347734

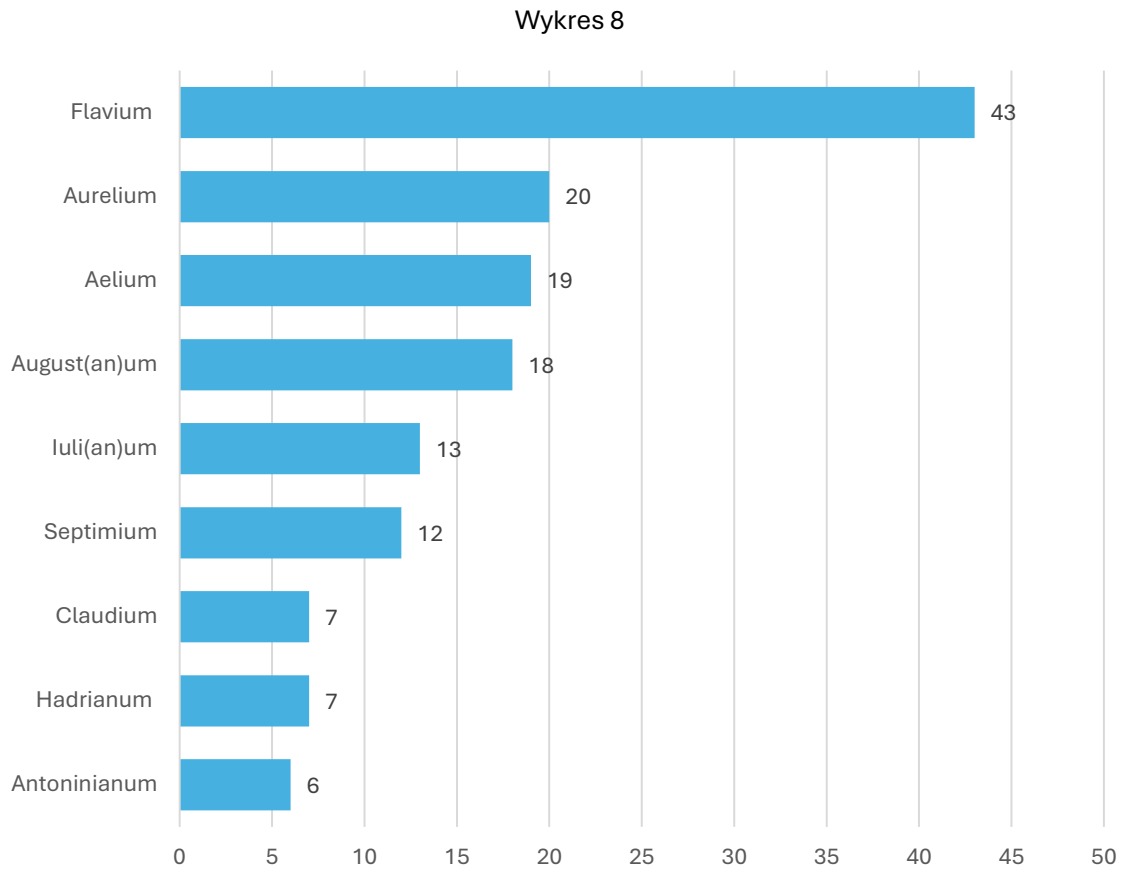

Wykres 8. Dynastyczne epitety poświadczone lub dorozumiane dla co najmniej pięciu municypiów cesarstwa

Zważywszy przytoczone dane oraz przyjęte interpretacje, dynastycznych przydomków, które w branym tu pod uwagę okresie udokumentowane bądź dorozumiane mogą być dla minimum pięciu municypiów, jest łącznie 9. 6 z nich pochodzi od *gentilicia* eponimów (Flavium, Aurelium, Aelium, Iuli[an]um, Septimium, Claudium), trzy od ich *cognomina* (August[an]um, Hadrianum, Antoninianum). Stosunek epitetów derywowanych od *gentilicia* do epitetów urobionych od *cognomina* w zestawie przydomków uwzględnionych w Wykresie 8 znacząco odbiega od sytuacji obserwowalnej wśród zestawu przydomków uwzględnionych w Wykresie 7, w którym liczba epitetów urobionych od obu tych kategorii antroponimów jest równa. O ile też w odniesieniu do przydomków kolonii uwzględnionych w Wykresie 7 przybieranie epitetów derywowanych od *cognomina* było częstsze niż tych, których substratem były *gentilicia* (179 > 131), o tyle przy przydomkach przywołanych w Wykresie 8 stosunki przedstawiają się odmiennie. Spośród municypiów uwzględnionych w Wykresie 8 aż 114 nosiło przydomki utworzone od *gentilicia* eponimów (43 + 20 + 19 + 13 + 12 + 7), podczas gdy dla 31 relewantnych ośrodków (18 + 7 + 6) poświadczone lub dorozumiane mogą być

224:2466952897

epitety urobione od *cognomina* osób przywoływanych w tytulaturze. Przynajmniej analizowane tu próby sugerować mogłyby zatem znacznie częstsze niż w przypadku kolonii wykorzystanie epitetów utworzonych od *gentilicia* eponimów przy kreacji dynastycznej tytulatury municypiów. „Ranking" najczęściej przybieranych dynastycznych epitetów municypiów różni się też znacząco od zestawienia branych pod uwagę „najpopularniejszych" przydomków kolonii. Liczba odpowiednich przydomków municypiów jest niższa od liczby stosownych epitetów kolonii noszonych przez minimum pięć ośrodków (9 < 14), a najczęściej przybierany epitet uwzględniony w Wykresie 8, Flavium, łączyć można z niemal o połowę niższą liczbą ośrodków, niż ta, dla których poświadczony lub dorozumiany jest przydomek Augusta, najczęściej przybierany spośród uwzględnionych w Wykresie 7 dynastycznych epitetów kolonii (43 < 88). Obserwacje te nie powinny poniekąd zaskakiwać, jeśli zważy się wyższą niż municypiów liczbę kolonii, dla których wskazać można brane tu pod uwagę mianownictwo (jak wspomniano hipotetycznie nawet 214 > 131). Jak sygnalizowano, wysokie wartości odnoszące się w Wykresie 8 do epitetu Flavium trudno rozpatrywać inaczej niż w kontekście wkładu pierwszej dynastii flawijskiej w proces municypalizacji prowincji hiszpańskich. Jeśli porówna się pozycje zajmowane przez przydomki urobione od *gentilicium* Flavius i *cognomen* Augustus w Wykresach 7 i 8 to zauważyć można, że przydomki te niejako „zamieniły się miejscami". Komparacja obu wykresów pozwala też stwierdzić, że przydomkiem najczęściej przybieranym w równej mierze przez kolonie i municypia był epitet derywowany od *gentilicium* Aurelius. Pewna dysproporcja charakteryzuje natomiast przybieranie epitetu przywołującego *gentilicium* Iulius. Jest on poświadczony lub może być dorozumiany dla dużo niższej liczby municypiów niż miało to miejsce w przypadku kolonii (13 < 85). O ile też pod względem liczby kolonii, z którymi można go łączyć, tylko minimalnie ustępuje on epitetowi derywowanemu od *cognomen* Augustus (85 < 88), o tyle liczba municypiów, dla których może być poświadczony wynosi mniej niż ⅓ liczby municypiów, z którymi wiązać można przydomek Flavium (13 *versus* 43).

225:3242026098

Rozdział VII
Mechanizmy nominacji

Do fundamentalnych pytań dotyczących dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego zaliczają się z pewnością te związane z mechanizmem kreacji stosownych nazw i epitetów (aktem nominacji): kto był uprawiony do nadawania odnośnych nazw i epitetów? Czy były one wyłącznie narzucane odgórnie? Czy procedura ich przybierania regulowana była przez prawo lub zwyczaj? Czy w pewnych okolicznościach kreacja stosownego nazewnictwa warunkowana mogła być przez czynniki przypadkowe? Niestety podstawa źródłowa uniemożliwia udzielenie jednoznacznych odpowiedzi na przynajmniej niektóre z tych pytań. To, że przywołanej problematyce poświęcono dotychczas relatywnie niewiele uwagi w literaturze przedmiotu[1], również tłumaczyć może do pewnego stopnia ubóstwo relewantnych informacji w podstawie źródłowej. Dość powiedzieć, że w przypadku lwiej części branych tu pod uwagę nazw i przydomków źródła nie informują *expressis verbis* o inicjatorze i dokładnym czasie nominacji. Rozbieżności pomiędzy nimi sugerują natomiast, iż raczej nie należy mówić o jednym, powszechnie obowiązującym, mechanizmie nadawania odnośnych nazw i przydomków, a przynajmniej kilku, jak się wydaje, niezależnych i funkcjonujących synchronicznie, mechanizmach towarzyszących kreacji tego rodzaju nazw.

Zgodnie z praktyką ukształtowaną w państwach hellenistycznych, nadawanie nazw ośrodkom (w szczególności nowym fundacjom) stanowiło prerogatywę władzy królewskiej. W świetle rozmaitych przekazów, jakkolwiek często lakonicznych, odnieść można wrażenie, że analogiczne „monarchiczne" uprawnienie posiadali cesarze rzymscy. Sugerują one, że zarówno nadawanie nazw nowo utworzonym ośrodkom, jak i przemianowywanie starych, należało do prerogatyw cesarzy. Swetoniusz podaje, że Neron *destinaverat* (…) *Romam Neropolim*

[1] Por. GALSTERER-KRÖLL 1972. Wspomnieć warto, że Sergio ESPAÑA-CHAMORRO (2024: 93–94), w odniesieniu do nazw miejscowych Półwyspu Iberyjskiego upamiętniających imperatorów okresu późnej republiki stwierdza, że „a question that still has to be addressed beforehand is who created these place names". Próbie odpowiedzi na to pytanie (wspomnianej jeszcze na marginesie tego rozdziału) poświęca autor akapit.

226:1041221464

nuncupare[2]. Tacyt stwierdza, że w świetle plotek krążących w 64 r. n.e. *videbatur* (…) *Nero condendae urbis novae et cognomento suo appellandae gloriam quaerere*[3]. Wedle Kasjusza Diona Hadrian ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ (…) τὴν Ἀντινόου ὠνομασμένην ἀνῳκοδόμησε πόλιν[4], jak również, że ów τὰ Ἱεροσόλυμα πόλιν (…) Αἰλίαν Καπιτωλῖαν ὠνόμασε[5]. Przywoływano już *passus*, w którym pochodzący z Nicei historyk wspomina, że Kommodus nakazał nadać Rzymowi miano Κομμοδιανή[6]. W *Historia Augusta* stwierdza się, że Hadrian *multas civitates Hadrianopolis appellavit, ut ipsam Carthaginem et Athenarum partem*[7], w innym miejscu, że ów *oppidum Hadrianotheras* (..) *constituit*[8], jeszcze w innym, że tenże sam *Orestam* (…) *urbem* (…) *suo nomini vindicari iussit*[9]. O Kommodusie przeczytać można w *Historia Augusta*, że *Carthaginem Alexandriam Commodianam togatam appellavit*[10], oraz że, jak wspomniano, *urbem Romanam coloniam Commodianam vocari voluerit*[11]. Z zawartego w tzw. *Excerpta Valesiana* dziełka *Origo Constantini imperatoris* dowiedzieć można się z kolei, że *Constantinus* (…) *ex se Byzantium Constantinopolim nuncupavit* (…)[12]. Przykłady podobnych informacji można mnożyć. Choć pochodzą i odnoszą się do różnych okresów dziejów cesarstwa wszystkie sugerują, że stosowne nazwy czy przydomki były nadawane odgórnie przez cesarza. Jako wariant owego odgórnego mechanizmu nadawania miejscowościom mian dynastycznych traktować można też przypadki zakładania czy przemianowywania miast ku czci cesarzy przez władców klienckich lub zabiegających o dobre relacje z Rzymem. Eutropiusz nadmienia o nich w odniesieniu do Augusta, podając, że cesarz ten *tanto autem amore* (…) *apud barbaros fuit, ut reges populi Romani amici in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent, sicut in Mauritania a rege Iuba, et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissima*[13].

---

[2] Suet. *Ner.* 55.

[3] Tac. *Ann*. XV 40.

[4] Cass. Dio LXIX 11, 2.

[5] Cass. Dio LXIX 12, 1.

[6] Cass. Dio LXXIII 15, 2.

[7] *HA, Hadr*. XX 4.

[8] *HA*, *Hadr.* XX 13.

[9] *HA, Heliogab*. VII 8.

[10] *HA, Comm.* XVII 8.

[11] *HA, Comm*. VIII 6.

[12] *Orig. Constant. imp*. 30.

[13] Eutr. VII 10. Por. Suet. *Aug*. 60.

227:3202341128

Problem mechanizmu nadawania ośrodkom dynastycznego mianownictwa w pewnym stopniu łączy się z zagadnieniem fundacji nowych ośrodków, przy czym owe „fundacje" należy rozumieć szeroko – włączając w to nadania istniejącym uprzednio osadom określonego statusu prawnego bądź udzielanie ośrodkom różnego rodzaju dobrodziejstw (poczynając od wsparcia odbudowy miasta zniszczonego trzęsieniem ziemi po wzniesienie czy renowację murów miejskich). Tradycja nadawania nowej fundacji miana pochodzącego od imienia założyciela była „popularna" w okresie wczesnego cesarstwa, na co światło rzuca chociażby sformułowanie Liwiusza, który stwierdza, że przy narodzinach Rzymu, została *condita urbs conditoris nomine appellata*[14]. Jeżeli nadawanie miejscowościom nazw honorujących cesarzy łączyło się zarówno z fundowaniem owych ośrodków, jak i roztaczaniem opieki nad już istniejącymi, to godny przytoczenia wydaje się passus z dialogu Cycerona *De republica*, w którym Arpinata stwierdza, iż *neque* (…) *est ulla res in qua propius ad deorum numen virtus accedat humana, quam civitatis aut condere novas aut conservare iam conditas*[15].

O ile zakładanie ośrodków, udzielanie im hojnych dobrodziejstw i nadawanie nazw honorujących tych, którzy stali za stosowną fundacją czy dobrodziejstwem, łączyło się w czasach cesarstwa z próbą nadania władzy cesarskiej rysów charyzmatycznych, o tyle oczekiwać by można, że kreowanie nazw i przydomków o charakterze dynastycznym stanowiło prerogatywę cesarzy lub przynajmniej było przez nich koncesjonowane. Wspomnieć warto w tym kontekście, że anonimowy kronikarz, który streścił tłumaczenie *lex de imperio Vespasiani*, jakie dokonał Cola di Rienzo (1313–1354), wymienia zapis mówiący o tym, że princeps mógł niszczyć i zakładać miasta[16]. Wątpliwości budzi jednak brak tej klauzuli na przechowywanej w Muzeach Kapitolińskich tablicy z tekstem ustawy[17]. Na to, że nadawanie ośrodkom nazw i przydomków dynastycznych pozostawało już w początkach pryncypatu pod kontrolą cesarza mógłby wskazywać pewien passus z dzieła Kasjusza Diona. Mowa w nim, że August wsparł finansowo mieszkańców Pafos, których dotknęło trzęsienie ziemi, oraz pozwolił im na podstawie uchwały nazwać ich miasto Augusta (τὴν πόλιν Αὔγουσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψε). Bityński historyk, jak się na ogół przyjmuje urodzony ok. 164 a zmarły po 230 r. n.e.[18], stwierdza zarazem, że w jego czasach procedury mające charakteryzować u zarania

[14] Liv. I 7, 3. Por. KLUCZEK 2025: 9.

[15] Cic. *Rep*. I 7, 12. Por. COLE 2006: 539.

[16] KŁODZIŃSKI, SAWIŃSKI 2020: 16.

[17] CIL VI 930 = 31207.

[18] Por. MILLAR 1964: 13, 23–24; SWAN 2004: 1, 3.

228:5636200570

cesarstwa nadawanie ośrodkom zaszczytnych nazw i przydomków, nie były już dłużej przestrzegane. Dziejopis przyznał, że przypomina przypadek Pafos, chcąc zwrócić uwagę, że za Augusta senat przyznawał miastom nazwy dla ich wyróżnienia (τὰς ἐπωνυμίας ταῖς πόλεσιν ἡ γερουσία ἐν μέρει τιμῆς ἔνεμε). Odmienny porządek miał panować za jego czasów, kiedy to mieszkańcy ośrodków z reguły sami tworzyli sobie, za każdym razem według uznania, listy nazw (οὐχ ὥσπερ νῦν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἕκαστοι καταλόγους ὀνομάτων οὓς ἂν ἐθελήσωσιν ὡς πλήθει ποιοῦνται)[19]. Przywołany passus jest szczególnie interesujący w kontekście rozważań dotyczących mechanizmów nadawania miejscowościom cesarstwa rzymskiego dynastycznych nazw i przydomków. Fakt, że wspomniany jest senat (ἡ γερουσία), pozwalać interpretować termin τό δόγμα za B. Galsterer-Kröll jako *senatus consultum*. Wspomniana autorka stwierdza, iż „die Stelle [przywołany *passus* dzieła Kasjusza Diona – M. J.] verdient deshalb hervorgehoben zu werden, weil sie der einzige Beleg dafür ist, daß der Kaiser bei der Vergabe von Beinamen ein senatus consultum einholen konnte”[20]. B. Galsterer-Kröll stwierdza dalej: „da Cypern Senatsprovinz war, läßt sich möglicherweise daraus folgern, daß zumindest in der frühen Kaiserzeit auch in den übrigen senatorischen Provinzen ein solches Verfahren angewandt worden ist”[21]. Uwagę zwraca zarazem użycie przez Kasjusza Diona czasownika ἐπιτρέπω i fakt, że pozwolenia na przemianowanie czy nadanie ośrodkowi dodatkowej nazwy udziela w ostateczności August. Pomimo wspomnianych już wątpliwości co do autentyczności *Tabula Saborensis*, jakie wyrażał Á. Riesco Terrero, warto zestawić przywołany ustęp dzieła Kasjusza Diona ze wzmiankowaną inskrypcją. W szczególności przypisany w niej Wespazjanowi zwrot PERMITTO VOBIS OPPIDVM SVB NOMINE MEO VT VOLTIS IN PLANVM EXTRVERE[22] przywodzić może na myśl zdanie Kasjusza Diona, iż August Παφίοις (…) τὴν πόλιν Αὔγουσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψε. Godne uwagi jest to, że w przypadku

[19] Cass. Dio LIV 23, 7–8: (…) [August – M. J.] Παφίοις τε σεισμῷ πονήσασι καὶ χρήματα ἐχαρίσατο καὶ τὴν πόλιν Αὔγουσταν καλεῖν κατὰ δόγμα ἐπέτρεψε. ταῦτα δὲ ἔγραψα οὐχ ὅτι οὐ καὶ ἄλλαις πόλεσι πολλαῖς καὶ πρότερον καὶ μετὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Αὔγουστος ἐφ’ ὁμοίαις συμφοραῖς καὶ οἱ βουλευταὶ ἐπεκούρησαν, ὧν εἴ τις ἁπάντων μνημονεύοι, ἀπέραντον ἂν τὸ ἔργον τῆς συγγραφῆς γένοιτο: ἀλλ’ ὅτι καὶ τὰς ἐπωνυμίας ταῖς πόλεσιν ἡ γερουσία ἐν μέρει τιμῆς ἔνεμε, καὶ οὐχ ὥσπερ νῦν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἕκαστοι καταλόγους ὀνομάτων οὓς ἂν ἐθελήσωσιν ὡς πλήθει ποιοῦνται.

[20] GALSTERER-KRÖLL 1972: 48–49. W kontekście potencjalnego zaangażowania senatu w proces nadawania rozpatrywanego tu nazewnictwa w epoce wczesnego cesarstwa, wspomnieć warto, że (niejako analogicznie) S. ESPAÑA-CHAMORRO (2024: 93) przypuszcza, że w okresie późnej republiki senat mógł koncesjonować nadawanie miejscowościom Półwyspu Iberyjskiego nazw honorujących imperatorów. Jak sądzi ów autor, „generals (imperatores) would have been the main actors in such decisions [kreowaniu upamiętniających ich toponimów – M. J.], but they would also have been approved by the Roman senate”.

[21] GALSTERER-KRÖLL 1972: 49.

[22] CIL II 1423 = EDCS-08700935 (09.07.2024).

229:2657880092

obu ośrodków inicjatywa mająca na celu nadanie nowej nazwy wychodziła ze strony społeczności lokalnych. W *Tabula Saborensis* może na to wskazywać fraza VT VOLTIS, w relacji bityńskiego historyka na uwagę zasługuje z kolei wyrażenie ἐν μέρει τιμῆς, sugerujące, że pozwolenie na noszenie przez Pafos miana honorującego Augusta podnosiło przede wszystkim prestiż samego ośrodka. Przykład wyrażenia przez cesarza zgody na stosowanie nazwy, o której nadanie zabiegali członkowie lokalnej wspólnoty, może też być związany z miejscowością Emmaus w Palestynie. W świetle informacji zawartej w kronice Euzebiusza z Cezarei[23] została za Heliogabala przekształcona w πόλις[24], otrzymując miano „miasta zwycięstwa", Nikopolis, a orędownikiem tej inicjatywy u cesarza był S. Juliusz Afrykański (o poselstwie, jakie na rzecz Emmaus odbył ów uznawany za pierwszego chrześcijańskiego chronografa autor[25], informują też Hieronim ze Strydonu[26], Jordanes[27], *Kronika Paschalna*[28] czy Jerzy Synkelos[29]). Innego jeszcze przykładu cesarskiej permisji na przemianowanie miasta, aczkolwiek już nie związanego z nazwą dynastyczną, dostarczać może utwór Lukiana *Aleksander albo fałszywy prorok* (Ἀλέξανδρος ἢ ψευδομάντις), wymierzony w Aleksandra z Abonuteichos, wieszczka i propagatora kultu wężowatego boga Glykona[30]. Aleksander, ukazany przez Lukiana jako oszust i szarlatan, zabiegać miał u cesarza o pozwolenie na przemianowanie Abonuteichos na Ionopolis oraz emisję monet z wizerunkiem Glykona[31]. Starania o pozwolenie na zmianę nazwy okazały się najwyraźniej skuteczne. O ile na monetach paflagońskiego ośrodka za Antoninusa Piusa przywoływana jest (za pomocą nazwy mieszkańców) nazwa Abonuteichos[32], o tyle na monetach z czasów Marka Aureliusza

---

[23] Euseb. *Chron*. II p. 178 (ed. A. Schoene).

[24] Zob. GELZER 1880: 7 (zdaniem przywołanego autora zastosowane przez Euzebiusza z Cezarei w odniesieniu do Emmaus sformułowanie πόλις ἐκτίσθη „ist […] nicht im historischen, sondern im staatsrechtlichen Sinne aufzufassen"). Por. ADLER 2004: 524–525.

[25] WOJTYSKA 1973: 132; POTTER 1999: 142; STAAB 2006: 80.

[26] Hieron. *Chron*. 296 F (r. 221 n.e.). *De vir. ill*. 63.

[27] Iord. *Rom.* 279 (pryncypat Heliogabala).

[28] *Chron. Pasch*. I p. 499, ed. L. A. Dindorf (r. 223 n.e.).

[29] Georg. Syncell. 676 (p. 439, ed. A. A. Mosshammer; autor umiejscawia przemianowanie Emmaus na Nikopolis w okresie rządów Sewera Aleksandra, ale takowa datacja, o czym będzie jeszcze mowa, jest mylna. Por. RPC VI (nry tymcz.) 8999–9008).

[30] Postać Aleksandra najwyraźniej sama stała się przedmiotem kultu jak świadczy inskrypcja ze Scupi (CIL III 8238) czy relacja Atenagorasa z Aten (*Legat. pro Christ*. 26). Por. NOCK 1928: 160.

[31] Luc. *Alex.* 58. Por. ROBERT 1980: 408–412; STRUBBE 1984–1986: 261 (autor datuje przemianowanie na rządy Antoninusa Piusa, jakkolwiek monety przywołują nazwę Ionopolis najwcześniej za Marka Aureliusza); BILLAULT 2010: 625.

[32] RPC IV/1 (nry tymcz.) 3548, 4881, 5353–5360, 5456, 5468, 8416.

230:3438173565

wymieniani są mieszkańcy Ionopolis[33]. Nie można wykluczyć, że przykład inicjatywy wykorzystującej osobiste kontakty z cesarzem, której jednym z następstw było przyjęcie tym razem dynastycznego epitetu Οὐλπία, związany jest z miejscowością Heraklea Salbake w Karii[34] oraz lekarzem nadwornym (ἀρχίατρος) Trajana, Kritonem (T. Statilius Crito)[35]. Abstrahując od karyjskiej Heraklei, stwierdzić można, że analogicznie do przykładów związanych z Emmaus – Nikopolis oraz Abonuteichos – Ionopolis, *tabula Saborensis* oraz przywołany passus dzieła Kasjusza Diona zdają się wskazywać, że przyjęcie przez ośrodki Sabora i Pafos nazw derywowanych od imion cesarzy było przez tych ostatnich koncesjonowane (jak wskazują na to czasowniki ἐπιτρέπω oraz *permitto*). Niezależnie od tego, w świetle przekazu bityńskiego dziejopisa dotyczącego Augusta i Pafos, w procedurę ich nadawania włączony miał być też senat, który w początkach cesarstwa τὰς ἐπωνυμίας ταῖς πόλεσιν (…) ἔνεμε. Godne uwagi, że bityński historyk używa tu rzeczownika ἡ ἐπωνυμία, którego znaczenie w słowniku Anatola Bailly'ego oddaje francuski „surnom", ale też „par extension nom en général"[36]. Słowo to mogłoby więc obejmować swoim zakresem semantycznym zarówno nazwy, jak i przydomki miejscowości. O ile przywołany passus Kasjusza Diona i inskrypcję CIL II 1423 łączy koncesja cesarza na stosowanie nazwy odeń pochodzącej, o tyle zauważyć trzeba, że jakkolwiek Sabora leżała na terenie Betyki, prowincji podobnie jak Cypr zarządzanej przez prokonsula, w *Tabula Saborensis* brak jakiegokolwiek odniesienia do roli senatu w procedurze przyznawania tego rodzaju nazw. Podczas gdy B. Galsterer-Kröll zwracała uwagę na fakt, że Cypr był prowincją prokonsularną (publiczną)[37], znaczenie wydaje się też posiadać to, że Pafos stanowił z rzymskiego punktu widzenia ośrodek peregrynów.

Jeżeli też z przekazu Kasjusza Diona wynika, że w jego czasach utarła się praktyka samowolnego przybierania przez ośrodki „katalogów nazw", to wydaje się, że uwagę tę należy interpretować jako odnoszącą się w szczególności do ośrodków nieposiadających statusu kolonii bądź *municipium*. Najczęściej tym ostatnim właśnie poświęcone są rozważania

---

[33] RPC IV/1 (nry tymcz.) 3975, 5362–5366. Wyobrażenie Glykona pojawia się na rewersach monet ośrodka już za Antoninusa Piusa. RPC IV/1 (nry tymcz.) 4881, 5359. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 5358; MAREK 1993: 82–84. Według Lukiana (*Alex*. 58) Aleksander z Abonuteichos zabiegał też o pozwolenie na wypuszczenie monet z jego własnym wizerunkiem. Takowe nie są znane. Por. ROBERT 1980: 410.

[34] Zob. MACRIDY 1912: 53 (nr 25).

[35] Por. ROBERT 1946: 8–9, 26; GALSTERER-KRÖLL 1972: 52; ALONSO ALONSO 2021: 36.

[36] BAILLY 2000: 795 (*s.v*. ἐπωνυμία). Por. LIDDELL, SCOTT 1996: 679–680 (*s.v*. ἐπωνυμία).

[37] Ponieważ były to nominalnie prowincje senatu i ludu rzymskiego w nowszej literaturze zauważyć można rezygnację ze stosowanego dawniej określenia „prowincje senatorskie". Por. SAWIŃSKI 2021: 358–359.

231:7308666184

dotykające problematyki procedur czy też praktyk towarzyszących przybieraniu przez miejscowości dynastycznych nazw i przydomków[38]. Zauważyć należy jednocześnie, że mechanizmy nadawania czy też przybierania stosownych epitetów przez kolonie czy municypia bynajmniej nie są lepiej naświetlone przez źródła niż ma to miejsce w przypadku ośrodków niebędących koloniami bądź municypiami. Liczba kolonii, dla których poświadczona jest tytulatura zawierająca komponenty pochodzące od imion i przydomków cesarzy, jest na tyle wysoka, że odnieść można wrażenie, iż nadawanie im stosownych epitetów było integralną częścią aktu ich fundacji (czy też podniesienia statusu – w przypadku kolonii tytularnych). Mechanizm taki sugerować mogłaby relacja Tacyta odnosząca się do kampańskich Puteoli za rządów Nerona. Jak zapisał w *Annales* ów dziejopis: *in Italia vetus oppidum Puteoli ius coloniae et cognomentum a Nerone apiscuntur*[39]. Niejako na potwierdzenie jego słów w pewnej inskrypcji wymieniona została COLONIA NERONENSIS CLAVDIA AVGVSTA PVTEOLI[40], w innej zaś COLONIA CLAV(dia) NERONE(n)SIS PVTIOLAN(a)[41] [*sic*]. O ile napisy te poświadczają nabycie przez ośrodek dynastycznego *cognomentum* (czy też dynastycznych *cognomenta*), o tyle zastanawiać może stwierdzenie Tacyta, że ośrodek Puteoli uzyskał od Nerona *ius coloniae*, gdyż *colonia maritima* w Puteoli została powołana do życia w 194 r. p.n.e.[42], a w inskrypcji pompejańskiej z 39 r. n.e. wymieniona jest COLONIA IVLIA AVGVSTA PVT(e)OLI[43]. Abstrahując od powyższego[44], przekaz Tacyta wydaje się wspierać przeświadczenie, że zwyczajową praktyką w przypadku kolonii (a domniemanie takie można by ekstrapolować na municypia) było „odgórne" nadawanie relewantnej tytulatury. Do pytania czy mechanizm ten był praktyką powszechną skłaniać może fakt, że dla niektórych kolonii czy municypiów okresu cesarstwa nie są udokumentowane żadne dynastyczne epitety. W inskrypcji z terenu Bordeaux wymienia się Lindum jako kolonię[45], nie poświadcza jednak żadnego jej przydomka. Jego absencja może być następstwem *damnatio memoriae* – John Wacher

[38] Por. TOPALILOV 2007; TOPALILOV 2015; TOPALILOV 2016; TOPALILOV 2022 a; TOPALILOV 2022 b.

[39] Tac. *Ann.* XIV 27.

[40] CIL X 5369.

[41] CIL IV 2152.

[42] Zob. KEPPIE 1984: 82.

[43] AE 1973, 138 (39 n.e.). Por. CIL X 1620; EDCS-80200137 (1.08.2024).

[44] Lawrence KEPPIE (1984: 82) odnosząc się do przytoczonej informacji Tacyta, stwierdza, że „the refoundation of Puteoli in A.D. 60 consisted, it would seem, in the award of a fresh title, without the physical despatch of veterans".

[45] AE 1922, 116. Por. RIB 3174.

232:2977013035

przypuszcza, że tytulatura ośrodka brzmiała oryginalnie colonia Domitiana Lindensium[46]. Pozostaje to jednak koniekturą. Zastanawiający jest przypadek Damaszku. Ów ośrodek w licznych emisjach monetarnych wypuszczonych za Filipa Araba, szczyci się obok tytułu μητρόπολις rangą kolonii[47], założonej chyba w drodze *deductio veteranorum*[48] i najwyraźniej za rządów tego cesarza (jak sugerować może emisja przedstawiająca scenę wyorania *sulcus primigenius*[49]). Na żadnej z odnośnych emisji nie wymieniono jej przydomka. W imieniu owej syryjskiej kolonii wypuszczono monety jeszcze za Treboniana Galla[50] oraz pod wspólnymi rządami Waleriana i Galliena[51], jednakże i te numizmaty nie poświadczają dla niej żadnego epitetu. Rozważając mechanizmy nadawania dynastycznej tytulatury koloniom i municypiom, godnym uwagi wydaje się natomiast to, że dla niektórych z nich poświadczone są z kolei – by posłużyć się określeniem, które Kasjusz Dion używa najwyraźniej w kontekście *civitates peregrinae* – κατάλογοι ὀνομάτων. W pewnej inskrypcji Lepcis Magna określona jest jako COLONIA VLPIA TRAIANA AVG(usta) FIDELIS SEPTIMIA SALONINA LEPCIS MAGNA[52]. Trypolitański ośrodek uzyskał status kolonii za pryncypatu Trajana. Zaświadcza to *titulus* datowany na 109/ 110 r. n.e., w którym jego tytulatura brzmi COLONIA VLPIA TR[AIANA FID]ELIS LEPCIS [MAGNA][53]. Przyjęcie przydomków SEPTIMIA SALONINA (czy SALONINIANA jak sugerują napisy, w których przywoływani są Lepcitani Septimiani Saloniniani[54]), występujących w pierwszym z przytoczonych napisów, nie miało więc związku z uzyskaniem statusu kolonii. Khaled Marmouri sformułował hipotezę, że Lepcis Magna przyjęła tytuł SALONI(nia)NA by wyrazić wdzięczność Kornelii Saloninie, za wsparcie, jakiego małżonka Galliena miałaby udzielić miastu po trzęsieniu ziemi, które dotknęło Libię w

[46] Zob. WACHER 1997: 132.

[47] RPC VIII (ID) 8426–8428, 15974–15991, 16011–16012, 26612, 26614–26615, 26618–26620, 26773, 26775, 26777, 26779, 26782, 26784, 26786, 26788–26792, 26800–26801, 26803–26804, 26810–26812, 26818, 26823–26825, 26827, 26840–26842, 26849–26851, 26890, 26892, 26901–26902, 26934, 26960, 59215–59217, 69782–69784, 72720.

[48] Zob. RPC VIII (ID) 26612, 26620, 26789, 26792, 26812, 26840, 26842, 26960, 69783–69784 (wymieniona legio VI Ferrata). Por. BURNS 2007: 85.

[49] RPC VIII (ID) 26792. Por. MILLAR 2006: 216.

[50] RPC IX 1948–1976.

[51] X (ID) 63764–63773, 63775, 63777–63778, 71404, 86126, 87362, 88399, 88665.

[52] IRT 284.

[53] IRT 353 = EDCS-59900171 (1.09.2024). Por. GASCOU 1972: 75; GASCOU 1982 a: 179.

[54] IRT 456 (265 n.e.)–457.

233:5514064698

262 r. n.e.[55]. Na uwagę zasługuje, że badacz ten zakłada, że ośrodek przyjął stosowny epitet niejako oddolnie[56]. Dodanie przydomka SEPTIMIA, abstrahując od pochodzenia Septymiusza Sewera, można by wiązać z przywołanym już ustępem *Digesta*, w którym podano, że in *Africa Carthago, Utica, Leptis Magna a divis Severo et Antonino iuris Italici factae sunt*. Wspomniano też, że Kartagina (kolonia łączona z Cezarem[57]) w mniemaniu X. Depuis przyjęła poświadczony dla niej epigraficznie epitet ANTONINIANA jako akt wdzięczności Karakalli za przyznanie *ius Italicum*. Już tylko te przykłady pozwalają zauważyć, że we współczesnej historiografii obok funkcjonowania odgórnego mechanizmu nadawania ośrodkom na prawie rzymskim dynastycznej tytulatury, zakłada się również mechanizm oddolny, łączący ich kreację z inicjatywą samych ośrodków.

Założenie takie nie musi wykluczać autoryzacji ze strony cesarza lub przedstawicieli władzy centralnej, tym niemniej zarówno w odniesieniu do przywołanych przydomków Lepcis Magna i Kartaginy, jak i w wielu innych analogicznych przypadkach, materiał źródłowy na ogół nie zawiera żadnych informacji rzucających światło na mechanizm przyjęcia przez ośrodki odpowiednich epitetów. W kontekście mechanizmu nadawania dynastycznego nazewnictwa wspólnotom niebędącym koloniami bądź municypiami oraz przytoczonego uprzednio świadectwa Kasjusza Diona należy zwrócić uwagę, że bityński historyk niejako przeciwstawia wiek Augusta czasom Sewerów (własnej epoce). W tym pierwszym miała obowiązywać jakaś forma kontroli nad nadawaniem dynastycznych nazw i przydomków (w której sprawowanie zaangażowany miał być nawet senat). W początkach wieku III dochodzić miało z kolei do samowolnego ich przybierania przez ośrodki. Uwiarygadniać informację Kasjusza Diona może poniekąd fakt, że dla pewnych miejscowości znane są tytulatury przywodzące na myśl wspomniane przezeń κατάλογοι ὀνομάτων. W emisji monetarnej z wizerunkiem Septymiusza Sewera pontyjska Amaseia określona została jako ΑΔΡ(ιανὴ) CEY(ηριανὴ) ANT(ωνινιανὴ) AMACIA MH(τρόπολις) NE(ωκόρος) ΠΡ(ώτη τοῦ) ΠΟ(ντου)[58]. Pewna inskrypcja *in situ* z czasów Sewera Aleksandra wymienia tytulaturę Tarsu jako ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ [CEOYΗΡΙΑ]ΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ [ΑΔΡΙΑΝΗ] ΤΑΡΣΟΣ Η ΠΡΩΤΗ Κ[ΑΙ ΜΕΓΙΣΤΗ] ΚΑΙ

[55] Zob. MARMOURI 2010: 71–76.

[56] Por. MARMOURI 2010: 64 (autor zapytuje: „Quels motifs ont poussé et autorisé les Lepcitains à étoffer leur nomenclature d'une nouvelle épithète?").

[57] Zob. MOMMSEN 1905: 222.; DEBBASCH 1953: 32–34; VITTINGHOFF 1952: 148; MACMULLEN 2000: 33. J. GASCOU (1982 a: 141) ustanowienie kolonii w Kartaginie sytuuje „entre César et Auguste", przyjmując, że została ona „fondée peu après la mort de César en exécution de ses volontés". Por. KUNISZ 1994: 22.

[58] BELLINGER 1939: 68 (propozycja rozwiązania abrewiacji tytulatury ośrodka jako: Ἀδριανεία Σευηρεία Αντωνινιανὴ Ἀμάσια Μητρόπολις Νεωκόρος Πρώτη τοῦ Πόντου).

234:2863724022

ΚΑΛΛΙΣΤΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ Γ ΕΠΑΡΧΕΙΩΝ [ΚΙΛΙΚΙΑΣ] ΙΣΑΥΡΙΑΣ ΛΥΚΑΟΝΙΑΣ[59]. Z kolei w inskrypcji przy Via Sacra w Rzymie Gordiana III honoruje ΓΟΡΔΙΑΝΗ CΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡΣΟΣ Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΓΙΣΤΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΣΤΗ Μ[ΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ Γ ΕΠΑΡΧΕΙΩΝ] ΚΙΛΙΚΙΑΣ ΙΣΑΥΡΙΑΣ ΛΥΚΑΟΝΙΑΣ[60]. Za analogiczny „katalog nazw" uznać można tytulaturę Anazarbos w inskrypcji dedykowanej Sewerowi Aleksandrowi przez Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ [Α]ΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΩΝ ΣΕΠΤΙΜΙΑΝΩΝ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΩΝ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΑΝΑΖΑΡΒΩ ΤΗΣ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΤΩΝ (τριῶν) ΕΠΑΡΧΕΙΩΝ ΚΙΛΙΚΙΑΣ ΙΣΑΥΡΙΑΣ ΛΥΚΑΟΝΙΑΣ ΠΡΟΚΑΘΕΖΟΜΕΝΗΣ ΚΑΙ (δὶς) ΝΕ(ωκόρου)[61]. Godnym uwagi jest połączenie w przytoczonych tytulaturach zestawu dynastycznych epitetów z innymi określeniami akcentującymi prestiż ośrodka, takimi jak μητρόπολις czy νεωκόρος, czy też wyrażającymi roszczenie do prymatu w regionie – jak ma to miejsce w napisie wymieniającym Tars jako pierwszą, największą i najpiękniejszą μητρόπολις trzech części składowych prowincji (jak w tym kontekście należy rozumieć słowo ἐπαρχία[62]), Cylicji, Izaurii i Lykaonii. O ile w szczególności wymienione tytulatury Tarsu i Anazarbos należałoby rozpatrywać w kontekście rywalizacji tych ośrodków, o tyle nie sposób jednoznacznie stwierdzić w jakim stopniu ich ukształtowanie się było następstwem mechanizmu oddolnego czy też działań nieautoryzowanych przez władze centralne lub ich organa na terenie prowincji.

Niezależnie od tego przypadek Tarsu i Anazarbos (w którym tytulatura jednego ośrodka stanowi niemal lustrzane odbicie drugiego i zawiera elementy nie znajdujące analogii – lub przynajmniej znajdujące niewiele analogii – w innych częściach cesarstwa) wydaje się stanowić przykład sytuacji, w której należałoby brać pod uwagę prawdopodobieństwo mechanizmu oddolnego przybierania „katalogów nazw", o których wspominał Kasjusz Dion. Jakkolwiek przytoczono inskrypcje poświadczające tytulatury Tarsu i Anazarbos dla pierwszej połowy III w., animozje pomiędzy Tarsyjczykami i mieszkańcami sąsiednich ośrodków poświadcza wiek wcześniej Dion Chryzostom (ok. 40–ok. 120) w *Mowach tarsyjskich*[63]. Powiązanie dynastycznych epitetów z innymi prestiżowymi czy wręcz pretensjonalnymi określeniami,

[59] IGRR III 880.

[60] IGRR I 133.

[61] DAGRON, FEISSEL (ed.) 1987, nr 101.

[62] NOLLÉ, ZELLNER 1995: 40.

[63] Dio Chrys. *Or.* XXXIII 51. XXXIV 7–15, 27, 47–48.

235:8764109370

wskazuje, że ośrodki traktowały je jako formę „autoreklamy": miasto noszące litanię dynastycznych przydomków anonsowało swoją uznawaną od dawna pozycję i szczególne relacje mające je łączyć z cesarzem. Nawet gdyby istnienie takowych było wątpliwe, eksponowanie przywiązania do władcy stanowić mogło ważny faktor w rywalizacji ośrodków o prymat i przywileje. Być może owe epitety spełniały też poniekąd funkcję reklamy w sposób bardziej literalny. Wspomniany Dion Chryzostom sugeruje, że obywatelstwo Tarsu można było nabyć za 500 drachm[64]. Trudno wyobrazić sobie kogoś, kogo imię lepiej niż cesarza poświadczać mogło wartość takiego „towaru"[65]. Jakkolwiek przytoczone κατάλογοι ὀνομάτων Tarsu i Anazarbos niekoniecznie musiały powstać w drodze samowolnego przybierania przez ośrodki różnorodnych nazw i określeń, wysoce prawdopodobnym jest to, że przynajmniej inicjatywa ich nadania miała charakter oddolny.

Mechanizm własnowolnego przybierania stosownego mianownictwa nasuwać może też na myśl duża częstotliwość zmian tytulatury ośrodka. Najbardziej instruktywny pod tym względem wydaje się *casus* innego miasta Cylicji Pedias – Mopsuestii. Abstrahując od tego czy słusznie B. Tahberer łączy z tą miejscowością emisje monetarne jakie wyemitowała trudna do zidentyfikowania Cezarea, ośrodek ten przyjął za Hadriana epitet Ἀδριανή[66]. Przydomek ten jest jedynym poświadczonym dynastycznym komponentem tytulatury Mopsuestii do końca epoki Antoninów, przywoływanym w emisjach monetarnych wypuszczonych w imieniu ośrodka aż do ich ustania w połowie III w[67]. Poczynając od epoki Sewerów numizmaty wskazują wyraźnie na relatywnie częste przybieranie przez Mopsusetię nowych dynastycznych przydomków. Na monecie z 202 r. n.e. z wizerunkiem Karakalli wymienieni są CEYHPIANΩN MOΨƐATΩN[68]. W emisji, w której tenże Karakalla nazywany jest Sewerem i tytułowany cesarzem, wymienieni są z kolei (również w genetiwie) ANTΩNƐINIANΩN AΔPIA(νῶν) MOΨƐATΩN[69]. Aluzja do epitetu Ἀντωνειναινή najwyraźniej znika z

[64] Dio Chrys. *Or.* XXXIV 23. Por. BERTOLAZZI 2020 b: 85.

[65] JURKOWSKI 2023 c: 152.

[66] IGRR I 121: AΔPIANH MOΨOYEΣTIA (140 n.e.). Por. IGRR III 915; RPC III 3359–3361 (Hadrian).

[67] Tytułem przykładu zob. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5817–5823, 6174, 6195–6200, 6203–6204, 8110, 9143, 9735, 9844, 9846, 10293–10295, 10936, 11742, 17290, 17304. VI (nry tymcz.) 7170–7172, 10864, 30356. VII/2 3162–3163. VIII (ID) 2431, 2488, 6066, 70313, 70539. IX 1445. X (ID) 91396.

[68] SNG PfPS 937. Por. SNG PfPS 938. Datacja emisji oparta jest na ukazaniu na rewersie popiersia Plautylli, którą Karakalla poślubił w 202 r. n.e.

[69] SNG Levante 1346 (Karakalla). Por. SNG Levante 1345.

236:8402216039

numizmatów ośrodka za rządów Makryna[70]. Jej ponowne pojawienie się za rządów Heliogabala[71] stanowić może zatem manifestację przywiązania do nowego cesarza. Pewne emisje z czasów Sewera Aleksandra, na których brak z kolei nawiązania do przydomka Ἀντωνειναινή, świadczą, że Mopsuestia przyjęła dodatkowe miano Ἀλεξανδρόπολις (Ἀλεξανδρούπολις)[72]. Nazwa ta nie pojawia się na numizmatach z czasów Maksymina Traka[73]. W połowie III w. określenie mieszkańców używane na monetach sugeruje zazwyczaj tytulaturę zawierającą dwa dynastyczne przydomki, z których jeden stanowi *constans*, drugi zmienną. Pierwszy z nich odwołuje się do Hadriana, drugi do aktualnie panującego cesarza. Pod rządami Gordiana III mieszkańcy ośrodka przywoływani są na monetach w genetiwie jako ΑΔΡΙ(ανῶν) ΓΟΡΔΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ[74], za władzy Filipa Araba jako ΑΔΡΙ(ανῶν) ΦΙΛΙΠΠΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ[75], pod panowaniem Trajana Decjusza jako ΑΔΡΙΑΝ(ῶν) ΔΕΚΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ[76], za władztwa Treboniana Galla zaś, *mutatis mutandis*, jako ΑΔΡ(ανῶν) ΓΑΛ(λῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ[77]. Na emisji z wizerunkiem Waleriana wypuszczonej w 255/ 256 r. n.e. określa się ich jako ΑΔΡΙ(ανῶν) ΟΥΑΛ(εριανῶν) ΓΑΛ(ιηνῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ[78], a określenie to przywoływane jest też na numizmatach z wizerunkiem Galliena[79]. Zauważyć trzeba, że zarówno przytoczone wcześniej swoiste κατάλογοι ὀνομάτων Tarsu i Anazarbos z epoki Sewerów, jak również ciągłe wymiany dynastycznych epitetów w połowie III w. n.e. w przypadku Mopsuestii, przypadły na okres, w którym położenie strategiczne Cylicji Pedias, obszaru, na terenie którego ulokowane były te ośrodki, nabrało szczególnego znaczenia w związku z sytuacją na granicy wschodniej cesarstwa (walkami z Persją Sasanidów)[80]. Wiązało się to ze stosunkowo częstymi wizytami cesarzy w regionie, przemarszami wojska, obciążeniem ekonomicznym ludności (choćby przez wzrost cen zboża wskutek wzrostu

[70] Zob. BMC *Cilicia* 20; SNG Levante 1348–1351; SNG PfPS 939–942.

[71] SNG Levante 1352; SNG PfPS 943; RPC VI (nry tymcz.) 1763–1767, 30100.

[72] RPC VI (nry tymcz.) 7168–7169 (rew.: ΑΔΡ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠ ΜΟΨΕΑΤΩΝ ΓϘC, 225/ 226 n.e.).

[73] RPC VI (nry tymcz.) 7170–7172, 30356.

[74] RPC VII/2 3164–3167.

[75] RPC VIII (ID) 70993.

[76] RPC IX 1442. Por. RPC IX 1443–1444.

[77] RPC IX 1447.

[78] SNG Levante 1356. Por. SNG Levante 1357–1358, 1360; SNG PfPS 945, 949.

[79] SNG Levante 1361. Por. SNG Levante 1362.

[80] Por. JURKOWSKI 2023 c: 152–159.

237:7451199581

popytu), ale też pewnymi benefitami, jak darowizny zboża (przynajmniej w przypadku Tarsu[81]) czy koncesje na organizację agonów[82]. Manifestowanie przywiązania do cesarza – a za jego formę uznać można noszenie dynastycznych nazw bądź przydomków – wydaje się wiązać z zabieganiem o rozmaite benefity, a co z tym związane z rywalizacją ośrodków. Z tej perspektywy wydaje się, że przyjmowanie kolejnych komponentów czy też „aktualizowanie" dynastycznej tytulatury mogło być wynikiem inicjatywy oddolnej, jakkolwiek nie sposób stwierdzić, czy miasta postępowały tu w sposób samowolny, jak sugeruje to w odniesieniu do początków III w. n.e. Kasjusz Dion. Warto zwrócić uwagę na πόλεις Cylicji Pedias, dla których w epoce Sewerów poświadczone są nazwy bądź epitety derywowane od imion ówcześnie panujących cesarzy. Septymiusz Sewer uhonorowany został w tytulaturze miejscowości Aigai[83], Anzarbos[84], Mopsuestia[85] i Tars[86]. Znowuż Aigai[87], Anazarbos[88], Mopsuestia[89] i Tars[90] uhonorowały w podobny sposób Karakallę. Nazwy i przydomki pochodzące od imienia Makryna przyjęły Adana[91], Aigai[92], Anazarbos[93] i Tars[94]. Heliogabala uczciły analogicznie Adana[95] i (prawdopodobnie) Mopsuestia[96], podczas gdy Sewera Aleksandra (pomijając tu

[81] Zob. ZIEGLER 1977: 65.

[82] Por. ZIEGLER 1985: 115.

[83] SNG Levante 1736; SNG PfPS 62.

[84] AE 1954, 8; DAGRON, FEISSEL (ed.) 1987, nr 101.

[85] SNG PfPS 937–938.

[86] SNG Levante 1023–1026, 1028–1029.

[87] SNG Levante 1738–1739, 1741–1743.

[88] AE 1954, 8; DAGRON, FEISSEL (ed.) 1987, nr 101.

[89] SNG Levante 1345–1346.

[90] SNG Levante 1035–1036; SNG PfPS 1355–1356.

[91] SNG Levante 1231.

[92] SNG Levante 1744 –1754.

[93] AE 1954, 8.

[94] BMC *Cilicia* 204–205; SNG Levante 1076–1077.

[95] SNG Levante 1232; RPC VI (nry tymcz.) 7145–7148.

[96] RPC VI (nry tymcz.) 7163–1767, 30100; SNG PfPS 943.

238:9997058371

podniesiony do rangi kolonii Mallos[97]) – Aigai[98], Mopsuestia[99] i Tars[100]. Jeśli przyjąć, że granice Cylicji Pedias wyznaczają rzeka Lamos (na zachodzie), góry Tauros (na północy) oraz góry Amanos i zatoka Issos (na wschodzie)[101] zauważyć można, że dla części ośrodków regionu nie są poświadczone żadne nazwy bądź przydomki honorujące Sewerów (Augusta, Neronias – Eirenopolis, Traianopolis – Epifaneia, Flaviopolis, Soloi – Pompeiopolis, Hadrianopolis – Zefyrion). Dla kilku ośrodków nie są znane żadne dynastyczne miana z okresu cesarstwa (Hierapolis – Kastabala, Myriandos czy Aleksandria k. Issos). Jednocześnie tylko pięć πόλεις Cylicji Pedias w latach 193–235 n.e. przywoływało w swojej nomenklaturze aktualnie panujących cesarzy nosząc dłuższe lub krótsze καταλόγους ὀνομάτων. Znajdują się wśród nich μητρόπολεις, Tars (od czasów Augusta[102]) oraz Anazarbos (tytuł poświadczony najwcześniej w 204/ 205 r. n.e.[103]), oraz ośrodki, które nabyły zaszczytny tytuł νεωκόρος – znowuż Tars (najwcześniej poświadczony za Hadriana, drugi tytuł za Kommodusa, trzeci za Waleriana i Galliena[104]), znowuż Anazarbos (pierwszy tytuł uzyskany od Septymiusza Sewera, drugi prawdopodobnie od jego synów, trzeci od Trajana Decjusza[105]) oraz Aigai (nadany przez Sewera Aleksandra[106]). Najwyraźniej urząd demiurga Tarsu przyjęli honorowo Karakalla[107] i Sewer Aleksander[108], a Anazarbos – Heliogabal[109]. Jakkolwiek trudno wskazać za Sewerów porównywalne wyróżnienia dla miejscowości Adana i Mopsuestia, dwóch pozostałych ośrodków regionu, przyjmujących ówcześnie dynastyczne miana, zauważyć można, że mechanizm ich przybierania w czasach Kasjusza Diona raczej nie wydaje się posiadać na

---

[97] Zob. RPC VI (nry tymcz.) 7157, 7162, 30358.

[98] RPC VI (nry tymcz.) 7181, 7183, 7186–7188, 7190, 7192–7193, 7196–7201, 7203, 7206–7210, 7216–7217, 7220, 7224, 10861, 30452.

[99] RPC VI (nry tymcz.) 1768–1769.

[100] IGRR I 133. III 879–880, 882; RPC VI (nry tymcz.) 7077–7078, 7080–7086, 7088–7090, 7094–7096, 11009, 11057.

[101] BORGIA 2017: 298.

[102] RPC I 4004.

[103] SNG Levante 1047.

[104] Zob. BURRELL 2004: 212–219.

[105] Zob. BURRELL 2004: 220–229.

[106] Zob. BURRELL 2004: 230–233.

[107] Zob. SNG Levante 1040, 1057–1069. Por. ZIEGLER 1977: 34–35, 41–42; ZIEGLER 1985: 82.

[108] Zob. RPC VI (nry tymcz.) 7081, 7094–7095. Por. ZIEGLER 1977: 35, 41–42; ZIEGLER 1985: 93; ROWAN 2012: 238.

[109] Zob. RPC VI (nr tymcz.) 7266. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7091–7092; ZIEGLER 1977: 41–42; ZIEGLER 1985: 89–90.

239:4165982612

obszarze Cylicji Pedias całkowicie samowolnego charakteru: nosiła je zamknięta grupa ośrodków, w tym te szczycące się najbardziej prestiżową tytulaturą i roszczące pretensje do lokalnej preponderancji.

Interesujące w kontekście rozważań dotyczących mechanizmu przybierania dynastycznego nazewnictwa przez ośrodki niebędące koloniami bądź municypiami są obserwacje I. Topalilova dotyczące stosowania epitetu Οὐλπία w nomenklaturze miejscowości Tracji. Przydomek Οὐλπία przywołuje w emisjach monetarnych pięć tamtejszych ośrodków, a mianowicie Anchialos[110], Nikopolis nad Mestos[111], Pautalia[112], Serdica[113] oraz Topeiros[114], w inskrypcjach zaś Nikopolis nad Istros[115]. Zważywszy, że w obrębie Tracji leżała jeszcze Traianopolis[116] oraz Augusta Traiana[117] dynastyczna nomenklatura prowincji sugerować może istotne znaczenie pryncypatu *optimi principis* dla jej rozwoju. Za jego rządów zmieniła się ranga namiestnika prowincji. Odtąd zarządzał Tracją *legatus Augusti pro praetore* (jako taki pierwszy poświadczony jest P. Iuventius Celsus T. Aufidus Hoenius Severianus), wcześniej był to *procurator Augusti*[118]. I. Topalilov twierdzi, że pod rządami Trajana „(…) the rule of the local society [Tracji – M. J.] was entrusted to the local elite whose centers were turned into cities. Where no such center existed, a new one was established as it is the case for instance with Nicopolis ad Istrum, and later probably at least with Serdica, Marcianopolis, and Augusta

---

[110] RPC IV/1 (nry tymcz.) 1533, 4505, 4509, 17245. VI (nry tymcz.) 616–629, 660. VII/2 1097–1196. Por. IGRR I 771.

[111] BMC *Thrace* 1–2; RPC IV/1 (nr tymcz.) 7417; MUSHMOV 1912: 229–230.

[112] RPC IV/1 (nry tymcz.) 3547, 3926–3929, 3933, 3935–3938, 3978, 4041, 4150, 7224, 8757, 8761–8766, 8780–8788, 8791–8792, 8793–8834, 8837–8838, 8840, 8850–8853, 8855–8860, 8862–8864, 8882–8884, 8888–8892, 8894–8895, 8897–8944, 8946–8948, 9823, 9869, 10035–10038, 10174, 10190, 10208, 10428, 10451, 10459, 10863, 10911, 10920, 11093–11094, 11149, 11157, 17200, 17210, 17543, 17545, 25090–25091, 25106–25107, 25109. VI (nry tymcz.) 482–487.

[113] RPC IV/1 (nr tymcz.) 7385. X (ID) 63892–63897, 63901–63902, 63904, 63907–63908, 63913, 63917–63919, 63993, 67197, 67708, 67829, 83985–83986, 85844–85845, 85851–85852, 85857, 85859–85860, 85891, 85893, 89878, 83990–83991, 85847, 85892, 63911–63912, 63915, 83992, 63914, 85848, 67247, 63898–63900, 63910, 63916, 85854, 67706, 85858, 83987, 85846; MUSHMOV 1912: 271–281. Por. CIL VI 3314, 32714. XI 3849; AE 1912, 59. 2003, 1545. 2011, 1796.

[114] BMC *Thrace* 5–6; MUSHMOV 1912: 282–283.

[115] IGRR I 568–569, 571, 575–576; AE 1902, 105. 1926, 90–93. 1926, 96. 1991, 1376. Por. TOPALILOV 2016: 383–389.

[116] *It. Ant*. 175, 8. 322, 4. 332, 1. 333, 4; *It. Burdig.* 602, 7; Hierocl. 634, 7 (ed. G. Parthey); *Rav. Cosm*. IV 6, V 12 (pp. 183, 373, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 1928, 1930–1931, 1933, 8756, 9373, 10357–10359, 10361–10362, 11014, 25108.

[117] AE 1933, 90. Por. CIL VI 32628; AE 2002, 1760.

[118] Zob. STEIN 1920: 10; BOTEVA 2014: 195; TOPALILOV 2014: 5; TOPALILOV 2022 b: 89.

240:2589116718

Traiana”[119]. Wypada zgodzić się przywołanym trakologiem, że z podobnym procesem nie należy raczej łączyć epitetu Οὐλπία w tytulaturze Topeiros[120]. Jakkolwiek sygnalizowano, że terminologia stosowana przez Pliniusza w odniesieniu do statusu prawnego wzmiankowanych przezeń miejscowości wydaje się niekiedy daleka od precyzji, już w *Historia Naturalis* wspomniana została *Topiros civitas*[121]. Co istotne, I. Topalilov zwrócił uwagę, że w przypadku przywołanego ośrodka epitet Οὐλπία – udokumentowany jedynie na monetach – poświadczony jest nader późno. Najwcześniejsze emisje Topeiros sięgają czasów Antoninusa Piusa i okresu, kiedy namiestnikiem prowincji był C. Fabius Agrippinus[122] (pomiędzy 138 a 148 r. n.e.[123]). Na innych monetach wypuszczonych za rządów tego cesarza przywoływany jest jako *legatus Augusti pro praetore* C. Iulius Commodus Orfitianus[124]. Brak imion namiestnika na monetach ukazujących Marka Aureliusza[125], pełniący ten urząd Q. Caecilius Secundus Servilianus wymieniony jest natomiast w emisji z czasów Kommodusa[126]. Opracowane przez I. Topalilova zestawienie przypadków występowania przydomka Οὐλπία w mennictwie Topeiros pokazuje, że pod rządami Antoninów epitet ten nie pojawił się na monetach ani razu[127]. Jedyne poświadczenie dla niego przydomka Οὐλπία oferują monety z wizerunkami Julii Domny, Karakalli oraz Gety[128]. W przywołanym zestawieniu I. Topalilova uwagę zwracają w ich przypadku dwa zjawiska: 1) żadna z tych emisji nie jest sygnowana imionami namiestnika, 2) stosowny epitet występuje w nich na monetach o średnicy 23/24 mm oraz na monetach, których średnica nie jest pewna, nie jest natomiast poświadczony na numizmatach o średnicy 26 mm. Zastosowanie epitetu Οὐλπία mogłoby więc być powiązane z emitowaniem określonych

---

[119] TOPALILOV 2016: 388. Pogląd ten jest zgodny z tezą, którą sformułował swego czasu A. H. M. JONES (1971: 22): „Its principal effect [przywołanej reformy Trajana – M. J.] was to transfer the government of the country from a centralized bureaucracy to local authorities, and this was probably its principal object”.

[120] Por. TOPALILOV 2022 b: 88–89.

[121] Plin. *HN* IV 42.

[122] RPC IV/1 (nry tymcz.) 4559–4560, 7809–7809.

[123] TOPALILOV 2022 b: 90.

[124] RPC IV/1 (nry tymcz.) 4561, 5010, 7647.

[125] RPC IV/1 (nry tymcz.) 5011, 8365.

[126] RPC IV (nr tymcz.) 3619.

[127] Zob. TOPALILOV 2022 b: 91. Por. MUSHMOV 1912: 282. Odmiennie niż ma to miejsce w internetowym wydaniu katalogu *Roman Provincial Coinage* I. TOPALILOV (2022: 91) w swoim zestawieniu emisji monetarnych Topeiros z czasów Antoninów nie identyfikuje postaci wymienionej jako OYHPOC KAICAP jako (cezara) Marka Aureliusza (por. RPC IV/1, nry tymcz., 5011, 8365), ale widzi w niej Lucjusza Werusa, nie uwzględnia też (może wskutek różnicy w odczycie?) serii z czasów Kommodusa (RPC IV/1, nr tymcz., 3619).

[128] BMC *Thrace* 5–6; MUSHMOV 1912: 282–283.

241:1103159776

nominałów, z całą pewnością natomiast – przynajmniej w odniesieniu do monet o średnicy 26 mm – jego nieumieszczenie przez grawera nie było spowodowane brakiem przestrzeni[129]. Jak zauważa I. Topalilov „the limited circulation of the Topeiros coins indicates that these coins [przywołane emisje z wizerunkami Julii Domny, Karakalli i Gety – M. J.] were not struck to fulfill the full requirements of the local market, but most likely had representative function"[130]. Autor, uwzględniając brak emisji z wizerunkiem Septymiusza Sewera, skłonny jest datować przywołane numizmaty z wyobrażeniami Julii Domny i jej synów na lata 211–212 (okres między śmiercią Septymiusza Sewera a zabójstwem Gety)[131]. Przypomina on hipotezę Johna P. Adamsa, wedle którego, poświadczony dla tego miasta przydomek Οὐλπία mógł posiadać związek ze sporem terytorialnym pomiędzy Topeiros a ośrodkiem Abdera i powiększeniem terytorium (χώρα) pierwszego kosztem drugiego za Trajana, którą to decyzję cofnąć miał następnie Hadrian[132]. Miejscowość Abdera manifestowała istotnie szczególne przywiązanie do Hadriana, przyjmując nawet ku jego czci dodatkową nazwę, o czym świadczy choćby inskrypcja, w której wymienia się ją jako Η ΑΔΡΙΑΝΕΩΝ ΑΒΔΗΡΕΙΤΩ[Ν] ΠΟΛΙΣ[133]. Odnaleziona w 1964 r. na terenie współczesnej jednostki administracyjnej Rodopy[134] inskrypcja dedykowana Maksyminowi Trakowi oraz Werusowi Maksymusowi przez Η ΤΟΠΕΙΡΙΤΩΝ ΠΟΛΙΣ[135] może sugerować ponowne powiększenie terytorium Topeiros w kierunku wschodnim[136]. W opinii I. Topalilova wniosek taki mogłaby nadto wspierać pewna inskrypcja z Maronei[137]. Historyk ten sądzi również, że emisje monetarne Byzantion, Perinthos oraz Nikopolis nad Mestos pozwalają przypuszczać obecność Karakalli i Julii Domny w Tracji w 211 r. n.e. oraz ich wizytę w ośrodkach ulokowanych wzdłuż *via Egnatia*. Jego zdaniem odwiedzenie przez nich Topeiros, πόλις ulokowanej pomiędzy Nikopolis nad Mestos a Perinthos, jest bardzo prawdopodobne[138]. Co interesujące, I. Topalilov zakłada całkowicie

---

[129] Por. TOPALILOV 2022 b: 90.

[130] TOPALILOV 2022 b: 92.

[131] TOPALILOV 2022 b: 90.

[132] ADAMS 1986: 35–36. Por. TOPALILOV 2016: 389; KALLINTZI 2018: 28; TOPALILOV 2022 b: 90.

[133] SMALLWOOD (ed.) 1966, nr 448.

[134] Jak odnotował Georges DAUX (1966: 888), inskrypcja miała zostać „trouvée dans le village de Néa Strymé".

[135] DAUX 1966: 886.

[136] TOPALILOV 2022 b: 92. Por. TOPALILOV 2016: 389.

[137] SEG XXXV 824, 1. Por. TOPALILOV 2022 b: 92. Przywołany napis wskazywał na rezerwację określonych miejsc w teatrze dla obywateli Topeiros. *Titulus* SEG XXXV 824, 2 informował z kolei o rezerwacji innych siedzeń w tym samym teatrze dla obywateli Flaviopolis.

[138] TOPALILOV 2022 b: 92.

242:9696233602

oddolny charakter przyjęcia przez ośrodek przydomka Οὐλπία. W jego mniemaniu, podejmując taki zabieg elity Topeiros miały na celu „to recall [autor ujmuje bezokolicznik w cudzysłów – M. J.] the visiting emperor about the benefactions they [mieszkańcy Topeiros – M. J.] received some 100 years earlier under Trajan”[139]. Odwołanie do „najlepszego princepsa” łączyło się jego zdaniem z popularnością Trajana za rządów Sewerów – manifestowaną podczas kampanii partyjskich Septymiusza Sewera, a uzasadnioną choćby faktem, że wskutek fikcyjnej adopcji, Sewerów miały łączyć więzi również z tym cesarzem[140]. I. Topalilov utrzymuje, że „the inscription with the name of Maximinus Thrax [przywołany wcześniej *titulus* odkryty w 1964 r. – M. J.] shows that the local elite's action was successful and in fact the land of Topeiros was extended much more than in the time of Trajan”[141]. Odnotować należy, że sugerując całkowicie oddolny mechanizm przyjęcia dynastycznego epitetu Οὐλπία przez Topeiros bułgarski uczony zakłada jednocześnie brak lub przynajmniej bardzo ograniczoną kontrolę przedstawicieli władz centralnych nad lokalnym mennictwem. Jak pisze „(…) among the most important functions of the provincial coinage is the political propaganda”. I. Topalilov wyciąga stąd wniosek, że „the coins should not be regarded as a primary historical source”, zauważając, że „their historical value is obscure”. Jak utrzymuje, „in some cases, it seems that even when privileges were declared on the coins, in reality they never happened”[142].

Występowanie przydomka Οὐλπία w emisjach monetarnych związanych z Topeiros istotnie wzbudzać może wiele pytań. Autor wychodzi z założenia, że późne poświadczenie epitetu dowodzi braku jego historycznego związku z Trajanem. Zauważyć trzeba, że niekiedy dynastyczne epitety poświadczone są na nośnikach pochodzących z czasów znacznie późniejszych niż te, w których żyli cesarze, od których imion najwyraźniej je derywowano, jak również na nośnikach odnajdywanych daleko od miejscowości je noszących. Sytuacja taka zachodzi w przypadku położonego w Afryce prokonsularnej MVNICIPIVM AELI(um)

---

[139] TOPALILOV 2022 b: 93.

[140] TOPALILOV 2015: 166; TOPALILOV 2016: 389. Zwracano uwagę, że *dies imperii* Karakalli stanowił najwyraźniej 28 stycznia 198 r. n.e., stuletnia rocznica objęcia rządów przez Trajana (28 stycznia 98). Zob. HERZ 1978: 286. Por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 156. Anthony R. BIRLEY (1999 b: 130) jest zdania, że w tym samym dniu Septymiusz Sewer przyjął tytuł *Parthicus Maximus.* W *Feriale Duranum* (*PDura* 54) odczytać można zapis: V K[A]L(endas) [FEB]RARIAS OB V[I]CTORIA[AS ARABICAM ET ADIABENICAM ET PARTHICA]M MAXIM[A]M DIVI SEVE[RI E]T OB [IMPERIVM DIVI TRAIANI VICTORIAE PART]HIC[A]E B(ovem) [F(eminam) D]IVO TRAIAN[O B(ovem) M(arem)]. Por. KNEISSL 1969: 144 (założenie, że 28 stycznia był dniem zdobycia przez Septymiusza Sewera rezydencji królów partyjskich, Ktezyfontu). D. KIENAST, W. ECK, M. HEIL (2017: 151) przyjęcie przez Septymiusza Sewera tytułu *Parthicus Maximus* datują na styczeń 198, bez wskazania daty dziennej.

[141] TOPALILOV 2022 b: 93.

[142] TOPALILOV 2016: 383.

243:9773072928

HADRIANVM AVG(ustum) CHLVLITANVM, dla którego takowa tytulatura poświadczona jest jedynie w pewnej rzymskiej inskrypcji z 321 r. n.e[143]. Przypadek Topeiros wydawać mógłby się jednak odmienny, zważywszy uderzający *prima facie* brak wystąpienia przydomka Οὐλπία w mennictwie ośrodka za Antoninów. Podkreślić trzeba, że rozważania I. Topalilova mają miejscami dość spekulatywny charakter (przede wszystkim dedykacja dla Maksymina Traka oraz Werusa Maksymusa w niczym nie dowodzi zwiększenia terytorium Topeiros w latach 211–212!). Oddolnie inspirowane przytoczenie epitetu Οὐλπία na monetach zdawkowych mogło być co najwyżej jakimś refleksem zabiegów mających nakłonić Karakallę i Julię Domnę – zgodnie z wywodami autora – do życzliwego rozpatrzenia domniemanej petycji Topeiros dotyczącej sporu terytorialnego z ośrodkiem Abdera. I. Topalilov, łącząc wystąpienie przydomka Οὐλπία na monetach Topeiros z lokalną propagandą, nie precyzuje jakie treści takowa propaganda miałaby przekazywać użytkownikom monet, jak sam zauważa, przeznaczonych do obiegu lokalnego. Wydaje się też, iż niepoświadczenie w przypadku Toperios przydomka Οὐλπία w emisjach monetarnych z czasów Antoninów nie musi wcale dowodzić, że epitet ten przyjęto mniej lub bardziej samowolnie (czy oddolnie) dopiero za Sewerów. I. Topalilov sam zauważa, że epitet Οὐλπία stosowany był w oficjalnych inskrypcjach Nikopolis nad Istros, podczas gdy nie jest on poświadczony na monetach tego miasta[144]. Warto też porównać emisje monetarne Topeiros z numizmatami wypuszczonymi w imieniu innego trackiego ośrodka, Serdica. Monety tego ostatniego emitowane były za Antoninów wyłącznie za Marka Aureliusza, a ich awersy wyobrażają bądź to tegoż cesarza, bądź Lucjusza Werusa bądź Faustynę Młodszą. Internetowa edycja wydawnictwa *Roman Provincial Coinage* wyróżnia pośród nich 31 typów[145]. Przydomek Οὐλπία poświadczony jest tylko na jednym[146] (3,22%). Odnośny epitet nie jest wprawdzie udokumentowany na monetach Topeiros z czasów Antoninów, ale warto zwrócić uwagę, że liczba typów monetarnych wyróżnionych w przywołanej edycji *Roman Provincial Coinage* online wynosi 10, zatem w przybliżeniu tylko trzecią część liczby typów wyróżnionych dla ośrodka Serdica. Emisja, w której na rewersie przywołana została w genetiwie ΟΥΛΠΙΑC CEPΔIKHC, nie jest sygnowana imionami *legati Augusti pro praetore* (analogicznie jak na przywołujących stosowny epitet monetach Topeiros z wizerunkami Julii Domny i jej synów). Zważywszy, że przeciętna średnica monet z legendą

[143] CIL VI 1684.

[144] TOPALILOV 2016: 384.

[145] RPC IV/1 (nry tymcz.) 3481, 7380–7386, 7388–7402, 8127, 10175, 11120, 11175, 11694, 17248, 25088, 73401.

[146] RPC IV/1 (nr tymcz.) 7385.

244:5595945129

rewersu ΟΥΛΠΙΑC CEPΔIKHC wynosi 22 mm, niewymienienie epitetu Οὐλπία przynajmniej w części innych emisji wypuszczonych w imieniu tego ośrodka za czasów Marka Aureliusza również nie może być tłumaczone brakiem miejsca, jak wskazują na to choćby typy z wyobrażeniem Izydy (przeciętna średnica 27 mm)[147], Tyche (przeciętnie 26 mm)[148], czy boga rzeki Oiskos (przeciętnie 25 mm)[149]. Legenda ich rewersu składa się wyłącznie z nazwy mieszkańców przytoczonej w genetiwie, CEPΔΩN. Nie należy też raczej zakładać, by umieszczenie legendy ΟΥΛΠΙΑC CEPΔIKHC na emisji niesygnowanej imionami *legati Augusti pro praetore* mogło wskazywać na oddolny (nieautoryzowany) mechanizm przyjęcia przez ośrodek epitetu Οὐλπία. W mennictwie miejscowości Serdica z czasów Marka Aureliusza imiona namiestników umieszczane są na numizmatach o przeciętnie większej średnicy. Z reguły oscyluje ona w granicach 30–33 mm[150], dla jednej serii monet wynosi 39 mm[151], a tylko w przypadku jednego typu monetarnego jest porównywalna (przeciętnie 23 mm[152]) z emisją zawierającą na rewersie legendę ΟΥΛΠΙΑC CEPΔIKHC. Niezależnie od tego, stan poświadczenia przydomka Οὐλπία w mennictwie ośrodka Serdica z czasów Marka Aureliusza ocenić można jako minimalny. Nie lepiej przedstawia się rzecz, jeśli idzie o materiał epigraficzny: przywołuje się go bodaj tylko na jednej inskrypcji[153]. Wydaje się więc, że niepoświadczenie relewantnego epitetu w emisjach monetarnych Topeiros przypadających na czasy Antoninów niekoniecznie musi dowodzić (zważywszy mniejszą liczbę wyprodukowanych typów), że ośrodek ten przyjął przydomek Οὐλπία dopiero za Sewerów i nie miał on rzeczywistych związków z Trajanem. Zastanawiać winno inne zjawisko: o ile w przypadku Topeiros przydomek Οὐλπία nie jest poświadczony na monetach za Antoninów, po czym „nieoczekiwanie" pojawia się nader często na numizmatach z wizerunkiem Julii Domny i jej synów, o tyle w przypadku ośrodka Serdica poświadczenie tego epitetu na monetach z czasów Marka Aureliusza można, jak powiedziano, uznać za minimalne, podczas gdy, w sposób podobnie „nieoczekiwany", jest on, znowuż nader często (!), przywoływany w emisjach

[147] RPC IV/1 (nr tymcz.) 7382.

[148] RPC IV/1 (nr tymcz.) 25088.

[149] RPC IV/1 (nr tymcz.) 7384.

[150] RPC IV/1 (nry tymcz.) 7388 (przeciętna średnica 31 mm), 7390 (31 mm), 7391 (31 mm), 7392 (31 mm), 7394 (33 mm), 10175 (31 mm), 11120 (32 mm), 17248 (30 mm).

[151] RPC IV/1 (nr tymcz.) 7389 (przeciętna średnica 39 mm).

[152] RPC IV/1 (nr tymcz.) 7393 (przeciętna średnica 23 mm).

[153] https://inscriptions.packhum.org/text/313608 (3.10.2025). Por. DANA 2006: 136; TOPALILOV 2016: 387.

245:1458681404

noszących wyobrażenie Septymiusza Sewera[154], Julii Domny[155], Karakalli[156], Gety[157] oraz późniejszych[158]. I. Topalilov stwierdza stałe jego występowanie w legendach rewersów większości nominałów wypuszczonych w imieniu ośrodka poczynając od namiestnictwa T. Statiliusa Barbarusa (195/ 196 n.e.)[159].

Abstrahując od powyższego, stwierdzić trzeba, że o ile *casus* Topeiros nie musi egzemplifikować zjawiska samowolnego przybierania przez miasta dynastycznych nazw bądź przydomków (fenomenu, o którym pisał Kasjusz Dion przeciwstawiając go praktykom mającym obowiązywać w zakresie przyjmowania dynastycznego mianownictwa w czasach Augusta), o tyle wydaje się, że na charakter nominacji światło rzucać może dostrzegalne niekiedy nagłe zaprzestanie stosowania branych tu pod uwagę nazw bądź przydomków. Funkcjonowanie mechanizmu odgórnego ich nadawania (czy też koncesjonowania ich stosowania) pozwalałoby bowiem zakładać, że w pewnych sytuacjach przyzwolenie na ich używanie mogło zostać cofnięte – np. w związku z karą jaka dotknęła miasto. Być może tego rodzaju sytuację egzemplifikuje przypadek syryjskiej miejscowości Leukas. Na monetach Leukas od czasów Klaudiusza po Kommodusa mieszkańcy ośrodka przywoływani są w genetiwie jako ΚΛΑΥΔΙΕWΝ (lub w zapisie ΚΛΑΥΔΙΕΩΝ)[160], względnie (na pewnych emisjach pseudoautonomicznych) jako ΚΛΑΥΔΙΑΙWΝ[161]. Od czasów Sewerów poczynając, aż po ostatnie emisje wypuszczone w imieniu Leukas za Gordiana III owo dynastyczne określenie sugerujące dodatkową nazwę bądź epitet nie występuje już na monetach[162]. I. Topalilov skłonny jest łączyć ów zanik ze wsparciem jakie podczas wojny domowej uzyskał od części ośrodków Pescenniusz Niger[163]. Zastrzec trzeba, że o ile hipoteza ta łączy zaprzestanie przywoływania epitetu z mechanizmem odgórnym, o tyle brak pewności względem tego, co dokładnie stanowiło istotę nałożonej kary (utrata statusu miasta?[164]). Bułgarski uczony uważał, że z ową

[154] MUSHMOV 1912: 272.

[155] MUSHMOV 1912: 273.

[156] MUSHMOV 1912: 273–279.

[157] MUSHMOV 1912: 279–280.

[158] MUSHMOV 1912: 280–281.

[159] TOPALILOV 2016: 387.

[160] RPC I 4463, 4465. II 2036–2038. III 3812–3813. IV/3 (nr tymcz.) 5781.

[161] RPC I 4464, 4465 A.

[162] Zob. DE SAULCY 1874: 26–29; RPC VI (nr tymcz.) 8187. VII/2 3532–3540.

[163] TOPALILOV 2007: 621; TOPALILOV 2015: 165.

[164] Por. *HA, Sev*. VIII 5: [Septymiusz Sewer – M. J.] *Neapolitanis* [mieszkańcom Neapolis w Palestynie – M. J.] *etiam Palaestinensibus ius civitatis tulit, quod pro Nigro diu in armis fuerunt*; KUSHNIR-STEIN 2000: 149–150.

246:5102052037

karą powiązane było czasowe zawieszenie emisji monetarnych, przyjmując, że wznawiając produkcję menniczą wypuszczono numizmaty z wizerunkiem Karakalli[165]. Założenie takowe wydaje się jednak niesłuszne[166].

O ile *casus* Topeiros nie wydaje się całkowicie jednoznacznym przykładem mechanizmu oddolnego przybierania dynastycznego nazewnictwa przez ośrodki cesarstwa rzymskiego, zjawiska, o którym wspominał Kasjusz Dion, o tyle w kontekście jego informacji istotny wydaje się pewien *titulus* z miejscowości Horrea w Mauretanii Cezarejskiej. Jest on poświęcony Karakalli, czyli współczesny czasom urodzonego w Nicei dziejopisa, i zawiera informację, iż rzeczonemu cesarzowi COLONI CAPVT SALTVS HORREORVM ET KALEFACELENSES PARDALARIENSES ARAM PRO SALVTE EIVS CONSACRAVERVNT ET NOMEN CASTELLO QVEM [*sic* – M. J.] CONSTITVERVNT AVRELIANENSE ANTONINIANENSE POSVERVNT ET D(e)D(icaverunt) AN(no) P(rovinciae) CLXXIIII [tzn. w 213 r. n.e. – M. J.][167]. Z perspektywy niniejszych rozważań najistotniejsza jest informacja, że wystawcy napisu nadali kasztelowi, który ustanawiają przydomki (dosł. nazwę) Aurelianense Antoninianense: NOMEN CASTELLO QVEM CONSTITVERVNT AVRELIANENSE ANTONINIANENSE POSVERVNT[168]. O ile inskrypcja ta sugeruje oddolny mechanizm przybrania przywołanych epitetów, o tyle zauważyć można, że nawet jeśli ich nadaniu nie towarzyszyła koncesja podobna tej, jaką wedle bityńskiego dziejopisa August miał udzielić mieszkańcom Pafos, podmiotom tworzącym castellum Aurelianense Antoninianense ewidentnie musiało zależeć na tym, aby cesarz

---

Utratę statusu miasta jako karę nałożoną przez Septymiusza Sewera na Leukas dopuszcza I. TOPALILOV (2015: 165).

[165] TOPALILOV 2007: 621; TOPALILOV 2015: 165.

[166] W miejscach wzmiankowanych w przypisie poprzednim I. Topalilov wyrażał przekonanie, że za Septymiusza Sewera numizmaty Leukas najwyraźniej nie były wybijane. Uczony odwoływał się się przy tym m.in. do katalogów T. E. Mionneta oraz Warwicka Wrotha. We wcześniejszej edycji swojego katalogu T. E. MIONNET (1811: 309) nie wymieniał żadnej emisji Leukas z wizerunkiem Septymiusza Sewera, za to jedną z popiersiem Karakalli. I. Topalilov nie odnosi się jednak do tego, że w późniejszej edycji swojego katalogu T. E. MIONNET (1837 [t. 8]: 215) nie uwzględnił żadnych emisji ośrodka pomiędzy panowaniem Trajana i Gordiana III. W. WROTH ([ed.] 1899) nie przywołuje żadnych numizmatów Leukas wybitych pomiędzy rządami Kommodusa i Gordiana III. Pozostając przy starszych katalogach, wskazać jednak można, że L. F. J. C. DE SAULCY (1874: 26–27) uwzględniał dwie emisje Leukas ukazujące Septymiusza Sewera. Obecnie internetowa edycja katalogu *Roman Provincial Coinage* zawiera dwie emisje Leukas z wizerunkiem Septymiusza Sewera, które można precyzyjnie datować na 195/196 r. n.e. (RPC V/3, ID, 68725–68726), natomiast żadnej przedstawiającej Karakallę. Młodociany cesarz przywoływany na awersach jednej serii (RPC VI, nr tymcz., 8187) jako AYT K M A ANTΩNEINOC CE identyfikowany jest jako Heliogabal.

[167] CIL VIII 8426.

[168] Na marginesie można zauważyć, że zastosowane w przywołanej inskrypcji wyrażenie *nomen ponere* występuje u Wergiliusza w *Eneidzie* (VII 63, VIII 329).

247:5958613420

dowiedział się o przybraniu przez ich *castellum* honorujących go przydomków, podobnie jak o innym akcie świadczącym o przywiązaniu do jego osoby – poświęceniu ARAM PRO SALVTE EIVS.

Inskrypcja z Horrea, jakkolwiek odnosząca się do *castellum*, przywoływać może na myśl świadectwo Kasjusza Diona o oddolnym przybieraniu dynastycznego nazewnictwa przez współczesne mu πόλεις. Inne *testimonium* epigraficzne poświadcza natomiast, że mechanizm odgórnego nadawania stosownych nazw i przydomków funkcjonował równie dobrze w późnej starożytności. Mowa o odkrytej w 1733 r. inskrypcji z Hispellum w Umbrii[169], stanowiącej, jak informuje sam *titulus*, E(xemplum) S(acri) R(escripti). Wystawcami owego aktu byli Konstantyn Wielki oraz jego trzej synowie. Wymienieni są oni jako IMP(erator) CAES(ar) FL(avius) CONSTANTINVS MAX(imus) GERM(anicus) SARM(aticus) GOT(hicus) VICTOR TRIVMP(hator) AVG(ustus) ET FL(avius) CONSTANTINVS ET FL(avius) IVL(ius) CONSTANTIVS ET FL(avius) CONSTANS. Uwzględnienie Konstansa oraz nieuwzględnienie Flawiusza Dalmacjusza tłumaczy częste datowanie napisu na lata 333–335 n.e.[170]. J. Gascou, sądząc, że napis powstał już po przyznaniu Konstansowi rządów nad Italią, datował go jednak na rok 337[171], podczas gdy Kayoko Tabata wyznacza dlań jako *terminus ante quem* rok 333, sądząc, że inskrypcja nie mogła powstać dużo wcześniej, ale bezwzględnie, zważywszy tytulaturę imperialną, po 324 r. n.e.[172]. Odkładając na bok implikacje jakie zastosowana tytulatura ma dla datacji inskrypcji, zauważyć trzeba jej osobliwości: synowie Konstantyna Wielkiego, Konstantyn II, Konstancjusz II oraz Konstans, nie zostali określeni mianem takim jak *nobilissimi caesares*, podczas gdy imię Iulius dodano tylko w przypadku Konstancjusza[173]. Bezpośrednio po odkryciu inskrypcji w XVIIII w. Andrea Adami wątpił w jej autentyczność, sądząc, że spreparowano ją za rządów Gracjana i Walentyniana II[174]. Analogicznie Ludovico A. Muratori (1672–1750) zaliczał ją do *inscriptiones dubiae, vel spuriae*[175]. Obiekcje co do autentyczności napisu zarzucono właściwie od czasu analizy, którą przeprowadził T.

[169] CIL XI 5265. Por. GASCOU 1967: 609.

[170] Zob. AMMAN 2002: 4. Por. EDCS-22901835 (10.09.2024).

[171] Zob. GASCOU 1967: 621–623.

[172] TABATA 1997: 376, 378.

[173] Por. GASCOU 1967: 617–618; TABATA 1997: 372; AMMAN 2002: 4.

[174] ADAMI 1734: 54.

[175] Zob. MURATORIUS 1740: MDCCXCI.

248:3179038539

Mommsen[176]. Co do osobliwości użytej w nim tytulatury, zwraca się obecnie uwagę, że inskrypcja jako kopia reskryptu nie powinna być traktowana tak jak sam oryginał[177], a co do przynajmniej niektórych występujących w epigrafie (*prima facie*) błędów ortograficznych – że wynikać mogą one z przemian zachodzących w łacinie IV w. n.e.[178]. Abstrahując od udzielonej umbryjskiemu ośrodkowi koncesji na organizację LVDOS SCHENICOS [*sic* – M. J.] ET GLADIATORIVM MVNVS, niezależnych od tych organizowanych w Volsini, oraz wzniesienie świątyni kultu *gentis Flaviae* (jakkolwiek istotnych w kontekście polityki religijnej Konstantyna Wielkiego), istotne znaczenie ma w tym miejscu zapis poświadczający nadanie Hispellum nazwy mającej dynastyczny charakter. Wystawcy dokumentu stwierdzają: CIVITATI CVI NVNC HISPELLVM NOMEN EST (…) DE NOSTRO COGNOMINE NOMEN DAREMVS. Inny ustęp pozwala stwierdzić, że przyjęcie nowego miana zostało koncesjonowane przez cesarza i jego synów i stanowić miało dla ośrodka wyróżnienie:

(…) CIVI
TATI HISPELLO AETERNVM VOCABVLVM NOMENQ(ue)
VENERANDVM DE NOSTRA NVNCIPATIONE CONCES
SIMVS SCILICET VT IN POSTERVM PRAEDICTA VRBS
FLAVIA CONSTANS VOCETVR (…)

Godne uwagi, że wystawcy dokumentu mówią o nazwie pochodzącej „od naszego *cognomen*", podczas gdy tytulatura jaką nadano ośrodkowi składa się z komponentów urobionych od imienia noszonego przez całą czwórkę (DE NOSTRA NVNCIPATIONE [*sic* – M. J.]), Flavius[179], ale również, przynajmniej według J. Gascou[180], *cognomen* tylko jednego z nich, Constans. Wykluczyć raczej należy by epitet ten nie pochodził od antroponimu, tak jak ma to miejsce w tytulaturze wspólnoty colonia Pia Flavia Constans Emerita Helvetiorum

[176] MOMMSEN 1913: 24–45. Por. PIGANIOL 1929: 139; GIRARDET 2012: 297; LENSKI 2016: 115.

[177] Zob. TABATA 1997: 372.

[178] Zob. GASCOU 1967: 614–615; TABATA 1997: 375.

[179] Należy pamiętać, że, jak to ujął A. MÓCSY (1964: 257), „das alte Namensystem der Tria Nomina befand sich bereits im dritten Jahrhundert in Auflösung". W przypadku najmłodszego z trzech synów Konstantyna Wielkiego imię Constans określa J. GASCOU (1967: 622) jako „le seconde cognomen".

[180] Por. GASCOU 1967: 621–623. Odmiennie interpretuje epitet Constans K. TABATA (1997: 381), którego zdaniem „it [przydomek Constans – M. J.] could have been given to honor any one of the emperors of the second Flavian dynasty". Godny uwagi jest w tym miejscu ustęp mowy Juliana Apostaty (*Or*. I 5 D), w którym wymieniona jest ἡ (…) ἐπὶ τῷ Βοσπόρῳ πόλις, ὅλου τοῦ γένους τοῦ Κωνσταντίων ἐπώνυμος (…).

249:4433410153

Foederata[181] (związanej z pierwszymi Flawiuszami). Sformułowania takie jak *aeternum vocabulum* oraz *nomen venerandum* przywodzić mogą na myśl inne określenia nazw dynastycznych poświadczone dla IV w. n.e. Wyrażenie *nomen aeternum* występuje w *Gratiarum actio Constantino Augusto*, w której przywołana została *Flavia Aeduorum tandem aeterno nomine nuncupata*[182]. W konstytucji cesarskiej z 386 r. n.e., wchodzącej w skład *Kodeksu Justyniana*, Konstantynopol określany jest z kolei jako *urbs sacratissimi nominis*[183]. Tego rodzaju określenia same w sobie mogłyby tłumaczyć potencjalne próby objęcia nazw dynastycznych *sui generis* ochroną prawną, implikowane przez poświadczone dla miejscowości Sabora i Hispellum koncesje na ich przybranie. Z drugiej strony sugerowany przez takowe wyrażenia prestiż, a przede wszystkim możliwość uzyskania względów cesarzy[184] i związanych z tym benefitów, sprawiały, że miasta oddolnie zabiegały o ich otrzymanie – przybierając je całkiem nieprzymuszenie.

Jak sygnalizowano, w przypadku znacznej części dynastycznych nazw i przydomków miejscowości, mechanizm ich przybierania jest nieznany. Pomimo to już w świetle dotychczas przywołanych świadectw stwierdzić można, że o ile zjawisko odgórnego nadawania czy też koncesjonowania stosowania odpowiednich nazw i przydomków jest bezdyskusyjne, o tyle przynajmniej nie można wykluczyć, że w niektórych sytuacjach miejscowości przyjmowały stosowne miana same z siebie. Być może w niektórych przypadkach działania takie nie były autoryzowane – jak mógłby to sugerować przekaz Kasjusza Diona – nie należy jednak domniemywać by inicjatywy takie były penalizowane, w szczególności, gdy wpisywały się w promocję panującej dynastii czy wiązały się z propagowaniem kultu imperialnego. Wydaje się, że normą było koncesjonowanie przez cesarza używania stosownych nazw i przydomków (jak sugerują to *tabula Saborensis* i inskrypcja z Hispellum), jeśli nie ich arbitralnie narzucanie (jak przedstawiają to rozmaite źródła literackie), a ośrodki mogły zostać analogicznie odgórnie pozbawione stosownych nazw czy przydomków – choćby wskutek nałożonej na nie kary (w dalszej części będzie jeszcze mowa o ich porzucaniu wskutek *damnatio memoriae* eponimów).

---

[181] CIL XIII 5089. Por. GASCOU 1967: 622.

[182] *Grat. act. Const. Aug*. [= *Pan. Lat*. VIII (V), ed. É. Galletier] I 1.

[183] *Cod. Iust.* XI 20, 1. Por. MÓCSY 1964: 258.

[184] Godne uwagi jest to, że koncesja wyrażona w reskrypcie z Hispellum obejmować miała – poza organizacją dorocznych imprez – równocześne przyjęcie przez ośrodek dynastycznej tytulatury oraz fundację TEMPLVM FLAVIAE GENTIS. Inna inskrypcja pochodząca z Hispellum dowodzić może wdrożenia obu inicjatyw. Upamiętniony został w niej C. Matrinius Aurelius, a wśród piastowanych przez niego urzędów wymieniona godność *pontifex gentis Flaviae*. W tym samym epigrafie wspomniana została [PLE]BS OMNIS VRBANA FLAVIAE CONSTANTIS (CIL XI 5283. Por. PIGANIOL 1929: 141; FISHWICK 1991: 576).

250:2280897630

Samowolne przyjmowanie odnośnych nazw i epitetów, fenomen, o którym wspomina Kasjusz Dion, nie wydaje się w świetle źródeł zjawiskiem powszechnym. Z drugiej strony, w szczególności w przypadku mianownictwa poświadczonego wyłącznie epigraficznie i/ albo numizmatycznie, wydaje się, że funkcjonowanie takiego mechanizmu mogło z natury rzeczy pozostawić nieliczne i trudne do uchwycenia ślady w materiale źródłowym.

Niewątpliwie inicjatywa mająca na celu nadanie określonemu ośrodkowi dynastycznej nazwy bądź przydomka posiadać mogła zarówno oddolny, jak i odgórny charakter. Jak zauważono już we wstępie, tłumaczy to z jednej strony publiczna prezentacja „nazwodawców" (sięgnąć można tu po stosowany niekiedy termin *Selbstdarstellung*[185]), z drugiej aspiracje „nazwobiorców" i związana z tym rywalizacja (wedle I. Topalilova *casus* miejscowości Topeiros i jej granicznego sporu z ośrodkiem Abdera). Niezależnie od tego, interesujące są przypadki, w których nabycie przez określone miejscowości mian dynastycznych wydaje się posiadać charakter przypadkowy, czy też – innymi słowy – powstaje wrażenie, iż przejęły one niejako pewne nazwy i przydomki, które pierwotnie nie stanowiły nazw bądź epitetów miejscowości – jakkolwiek posiadały dynastyczny charakter. W kontekście problemów z identyfikacją rozpatrywanych tu nazw i przydomków sygnalizowano już, że nazwy takie jak Pons Aelius czy Traianum Tropaeum zaczęły pełnić w pewnym czasie funkcję toponimów, jakkolwiek wydaje się, że pierwotnie zostały one nadane obiektom architektonicznym: odpowiednio przeprawie rzecznej przy Wale Hadriana i pomnikowi upamiętniającemu zwycięstwo Trajana nad Decebalem.

Hipotezę o możliwości przypadkowego poniekąd przybrania dynastycznych mian przez ośrodki, warto też rozważyć w kontekście miejscowości, przy których zachodzić mogłoby domniemanie przejęcia ich przez nie od formacji militarnych. Być może sytuację taką egzemplifikuje przypadek leżącej na terenie Kommageny miejscowości Samosata. Znane są pewne monety pseudoautonomiczne tego ośrodka, na których rewersach umieszczono legendy ΣΑΜΟΣΑΤΩ ΠΟΛΕΩΣ[186] oraz ΣΑΜΟΣΑΤWN[187] (względnie ΣΑΜΟΣΑΤW[188]). Inna pseudoautonomiczna emisja, datowana w katalogu *Roman Provincial Coinage* na rządy Hadriana, nosi na rewersie legendę CA MH, przy czym dwie ostatnie litery interpretowane są

[185] Por. KUHOFF 1993.

[186] RPC I 3848, 3849–3850.

[187] RPC I 3851.

[188] RPC I 3848 A.

251:1140956443

jako datacja (rok 48)[189]. Hadrian jest też chronologicznie pierwszym cesarzem wyobrażonym na monetach ośrodka. Niektóre z nich, datowane na rok 58[190] i 59[191] obowiązującej w mieście ery, przywołują nazwę miasta (ściślej biorąc nazwę mieszkańców), podobnie jak emisja datowana na rok 48, za pomocą abrewiacji CA. Skrót ten widnieje też na innej pseudoautonomicznej emisji, datowanej na rok 59 stosownej ery[192]. Na rewersie emisji datowanej na rok następny widnieje natomiast legenda ΦΛΑ CAMO MHTPO KOM[193]. Napis wskazuje, że owa położona nad Eufratem πόλις nosiła przydomek Φλαουία (*vel* Φλαβία). Epitet ów przywołuje nadto inna emisja wypuszczona w tym samym roku[194], jak i późniejsze serie numizmatów[195]. Występuje on również na części niedatowanych monet z wizerunkiem Hadriana[196], podczas gdy na niektórych numizmatach z konterfektem tego cesarza nie jest przywoływany[197]. Rozpatrując mennictwo ośrodka Samosata Warwick Wroth stwierdzał swego czasu, że „the series with Imperial heads begins under Hadrian, and on these coins the city has the epithet of Flavia, derived from emperor Vespasian, in whose reign the kingdom of Commagene was attached to the Province of Syria"[198]. W katalogu *Roman Provincial Coinage* przywołane emisje roku 48 datowane są na 120/ 121 r. n.e., co wskazuje na przyjęcie jako początku obowiązującej ery roku 72/ 73 n.e. Era ta (niezależnie od tego, że nie była ani stosowanym konsekwentnie, ani jedynym systemem, za pomocą którego datowano monety miasta[199]), łączona może być z Wespazjanem i inkorporacją władztwa Antiocha IV Epifanesa Orontydy, którą przeprowadził za aprobatą cesarza w 72 r. n.e. *legatus Augusti pro praetore* Syrii L. Iunius Caesennius Paetus[200] (trudno w każdym razie wskazać jakieś działanie Wespazjana na rzecz odnośnej πόλις, które tłumaczyłoby przyjęcie nowej rachuby czasu). W

[189] RPC III 3413 A.

[190] RPC III 3414.

[191] RPC III 3415.

[192] RPC III 3416.

[193] RPC III 3417.

[194] RPC III 3418.

[195] RPC III 3423–3423.

[196] RPC III 3419–3421.

[197] RPC III 3422.

[198] WROTH (ed.) 1899: L.

[199] Monety RPC III 3423–3424 (z wizerunkiem Hadriana) datowane są na rok 19 (ET IΘ) – najwidoczniej panowania cesarza.

[200] Zob. MARQUARDT 1873: 241; HARRER 1915: 12; REY-COQUAIS 1978: 50; DĄBROWA 1980: 22.

252:8483033802

kontekście przybrania przez nią epitetu Φλαουία istotne znaczenie wydaje się mieć inna uwaga, jaką sformułował swego czasu W. Wroth. Jak pisał „in the houses of Samsat [antycznego miasta Samosata – M. J.] inscriptions and tiles may be seen of Legio XVI, Flavia Firma"[201]. Legion ów jest istotnie poświadczony w materiale epigraficznym odnajdywanym *in situ*[202]. Na jego stacjonowanie nad Eufratem wskazuje również, jakkolwiek pozbawiony liczebnika, zapis Ptolemeusza: Σαμόσατα Λεγίων Φλαουία[203]. L. Fabius Cilo, którego *cursus honorum* znany jest dzięki inskrypcji z epoki Sewerów, służył w swej karierze jako LEG(atus) LEG(ionis) XVI FL(aviae) F(irmae) SAMOSATE[204]. Legio XVI Flavia Firma, sformowana przez Wespazjana po *bellum Iudaicum*, pod rządami Flawiuszów stacjonowała przy miejscowości Satala[205]. *Communis opinio* badaczy przyjmuje, że legion nie zmienił owej kapadockiej siedziby do momentu rozpoczęcia wojny partyjskiej Trajana w 114 r. n.e., w której, jak sugeruje materiał epigraficzny, jednostka ta wzięła udział[206]. W odniesieniu do legio XVI Flavia Firma Emil Ritterling stwierdzał, iż „ihr späteres Standquartier Samosata in Kommagene kann jedenfalls vor dem J. 114 kein L.-Lager [obozem legionowym – M. J.] gewesen sein, da Traian des Ortes in diesem Jahre sich erst bemächtigte"[207]. Ostatnie twierdzenie opiera się na informacji Kasjusza Diona[208], jednak zdaje się, że nie dotyczy ona ośrodka Samosata, ale Arsamosata (w Armenii)[209]. Niezależnie od tego wyrażona swego czasu sugestia (biorąca najwyraźniej pod uwagę strategiczne położenie miejscowości), że ankesja Kommageny musiała pociągać za sobą natychmiastową instalację legionu w jej głównym ośrodku[210], nie jest już raczej spotykana w literaturze, dość zgodnie przyjmuje się natomiast obecnie, że przeniesienie legionu nad Eufrat nastąpiło za Hadriana[211]. Radu Urloiu sądzi, że musiało to nastąpić najpóźniej w 118/ 119 r.

---

[201] WROTH (ed.) 1899: L.

[202] Zob. CIL III 1615; AE 1903, 254.

[203] Ptol. *Geog.* V 15, 11 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[204] CIL VI 1409. Por. CIL VI 1408.

[205] ECK 2015: 220.

[206] Zob. CIL X 1202. Por. RITTERLING 1925: 1765; LEPPER 1948: 175.

[207] RITTERLING 1925: 1765. Por. MCELDERRY 1909: 51.

[208] Cass. Dio LXVIII 19, 2.

[209] Zgodną z takim założeniem lekcję przyjęto w edycji, która ukazała się w serii „The Loeb Classical Library". Zob. CARY, FOSTER (ed. and trans.) 1925 [vol. VIII]: 396. Por. VEH 1987 (Übers.): 209.

[210] MCELDERRY 1909: 51 („The annexation [Kommageny – M. J.] almost implies that a legion was posted at Samosata forthwith").

[211] Zob. LE BOHEC 1990: 219; ECK 2015: 220.

253:1863581315

n.e.[212]. Jakkolwiek nieznajomość monet z wizerunkami cesarzy panujących przed Hadrianem nakazuje zachować pewną ostrożność, stwierdzić można, że najwcześniejsze poświadczenie dla ośrodka Samosata epitetu Φλαουία jest najwyraźniej zbieżne czasowo z przeniesieniem nad Eufrat legio XVI Flavia Firma. Można się zgodzić z W. Wrothem, że rozpatrywany przydomek ośrodka miał związek z Wespazjanem, trudno jednak przypuszczać by posiadał jakiś związek z aneksją Kommageny w 72 r. n.e. (jak prawdopodobnie era, wedle której datowano pseudoautonomiczną emisję roku 48). Istnieje zatem możliwość, że epitet Φλαουία πόλις zapożyczyła od legionu.

W literaturze wskazywano przykłady analogicznego przejmowania przez ośrodki przydomków stacjonujących w nich (czy też w ich sąsiedztwie) formacji zbrojnych. B. Galsterer-Kröll zestawiała zapisy Ptolemeusza, *Itinerarium Antonini* oraz dzieła anonimowego kosmografa z Rawenny dotyczące położonej w Brytanii miejscowości Deva (ob. Chester) oraz stacjonującej tam okresowo legio XX Valeria Victrix[213]. W okolicach połowy II w. polihistor z Aleksandrii zamieścił w Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις zapis Δηοῦα καὶ λεγίων κ' νικηφόρος[214]. W datowanym zasadniczo na koniec III w. n.e.[215] *Itinerarium Antonini* figuruje zapis *Deva, legio XX Vict.*[216], podczas gdy w skomponowanym ok. 700 r. n.e.[217] dziele anonimowego kosmografa z Rawenny wzmiankuje się ośrodek o nazwie *Deva victris*[218] (*sic*). Inny w mniemaniu B. Galsterer-Kröll przykład zapożyczenia przez miasto epitetu formacji militarnej dotyczy położonej na terenie współczesnej Walii miejscowości Isca Silurum[219]. Przytoczone dzieło Ptolemeusza zawiera wpis Ἴσκα, λεγίον δευτέρα Σεβαστή[220], podczas gdy w *Itinerarium Antonini* odnaleźć można zapis *Isca leg. II Augusta*[221]. U kosmografa z Rawenny uwzględniona została wreszcie *Isca Augusta*[222]. Zestawienie tych przykładów z przypadkiem poświadczonego dla ośrodka Samosata epitetu Φλαουία nakazuje wyrazić poważne wątpliwości czy B.

---

[212] URLOIU 2010: 72.

[213] GALSTERER-KRÖLL 1972: 54.

[214] Ptol. *Geog*. II 3, 19 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[215] BETTEN 1921: 297 („about A. D. 300").

[216] *It. Ant.* 469, 2.

[217] JOHNSON 2016: 50.

[218] *Rav. Cosm*. V 31 (p. 428, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. RIVET, SMITH 1979: 336–337.

[219] GALSTERER-KRÖLL 1972: 54.

[220] Ptol. *Geog*. II 3, 30 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[221] *It. Ant*. 484, 4.

[222] *Rav. Cosm*. V 31 (p. 427, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. RIVET, SMITH 1979: 378–379.

254:9820978458

Galsterer-Kröll miała słuszność twierdząc, iż „(…) Britannien hatte seine provinzielle Sonderheit: Die Beinamen der Städte sind hier von Legionsbeinamen abgeleitet, was sonst nie begegnet”[223]. Wątpliwości można mieć też jednak co do tego czy *casus* centralnego ośrodka Kommageny i wskazane przez tą autorkę przykłady dwu ośrodków Brytanii traktować można jako analogiczne. Mechanizmu przejęcia przez miejscowość epitetu legionu z pewnością nie można wykluczyć w przypadku miejscowości Samosata, co wiąże się z tym, że epitet ów jest poświadczony na jej monetach. W przypadku przytoczonych ośrodków Brytanii zapożyczenie przez miasto epitetu noszonego przez formację wojskową jest dorozumiane na podstawie zestawienia kilku tekstów literackich, które dzieli od siebie każdorazowo od półtora do trzech wieków, przy czym przywołane zapożyczenie jawi się jako wyraźne dopiero w dziele stosunkowo późnym, wymieniającym, co już sygnalizowano, rozmaite toponimy w postaci daleko odbiegającej od ich oryginalnego brzmienia[224]. Należałoby też postawić pytanie czy owo rzekome zapożyczenie nie jest następstwem deformacji jakim podlega tekst przepisywany w łańcuchu tradycji rękopiśmiennej. W odniesieniu do miejscowości Isca Silurum oraz legio II Augusta, E. Ritterling stwierdzał swego czasu, iż „(…) wohl (…) unter dem Statthalter Sex. Iulius Frontinus [namiestnik Brytanii w latach 74–77 lub 78 n.e[225]. – M. J.] (…) wurde das Lager [rzeczonego legionu – M. J.] nach Isca Silurum (Caerleon[226]) verlegt (…) wo es dann Jahrhunderte lang geblieben ist”[227]. Stosunkowo długi okres pobytu jednostki na miejscu pozwalałby jeszcze dopuszczać hipotezę o zapożyczeniu z czasem przez ośrodek jej przydomka. Związek legio XX Valeria Victrix z ośrodkiem Deva był również stosunkowo długi, jakkolwiek z najwyraźniej wieloletnim okresem pobytu jednostki poza tą miejscowością. Autor monografii legionu, Stephen J. Malone, przyjmuje dla początków jego pobytu w Deva lata 88–122 n.e.[228]. Następnie, w latach 123–196 n.e., legion miał przebywać na północy Brytanii (co *notabene* sugeruje, że dotycząca go wzmianka u Ptolemeusza opierała się na informacji nieaktualnej w połowie II w.). Jak stwierdza S. J. Malone, „for the majority of the

---

[223] GALSTERER-KRÖLL 1972: 54.

[224] Zważywszy sygnalizowane tu obiekcje, piszący te słowa postanowił nie uwzględniać ośrodków Deva i Isca Silurum w zestawiającym dynastyczne nazewnictwo miejscowości cesarstwa rzymskiego Aneksie dołączonym do poniższej pracy.

[225] ATKINSON 1922: 60.

[226] Notabene etymologia tego toponimu może mieć związek z obozem legionu (*castra legionis*). U Bedy Czcigodnego (*Hist. eccl. gent. Angl*. II 2) poświadczona jest forma *Carlegion*. Por. RIVET, SMITH 1979: 378.

[227] RITTERLING 1925: 1460.

[228] MALONE 2006: 49.

255:1703233809

second century the legion seems to have been active elsewhere than at its ostensible base". Biorąc pod uwagę wyniki badań archeologicznych, autor ten dodaje, że „on one reading of the available evidence it could be argued that the fortress at Chester was all but abandoned"[229]. Powrót legionu do Deva najwyraźniej musiał się dokonać do 213 r. n.e.[230]. Formacja stacjonowała tam odtąd, aż do jej zniknięcia z kart historii, które dokonało się gdzieś pomiędzy uzurpacją Karauzjusza a sporządzeniem *Notitia dignitatum*[231].

Zauważyć można, że zapożyczenie przydomka formacji zbrojnej przez ośrodek wydaje się bardziej prawdopodobnym niż sytuacja odwrotna. Abstrahując od Deva i Isca Silurum, rozpatrując możliwość zapożyczenia przez miejscowość epitetu noszonego przez jednostkę wojskową godne uwagi wydają się przypadki dwóch innych ośrodków, Chalkis i Singidunum. Syryjska miejscowość Chalkis wydaje się oferować dobrą analogię do przykładu związanego z miastem Samosata. I w jej przypadku, nie są znane numizmaty z epoki Flawiuszów, jednak w emisjach wypuszczonych za Trajana mieszkańcy ośrodka przywoływani są w genetiwie jako ΦΛ ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ[232] (jedna seria nosi legendę ΦΛΑ ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ[233]), co wskazuje na przyjęcie przez Chalkis przydomka Φλαουία (czy też Φλαβία). Przywoływany jest on również na późniejszych monetach owej πόλις[234]. Epigraficznie udokumentowana jest jednak zarazem cohors I Flavia Chalcidenorum sagittariorum[235]. Najwcześniejsze poświadczenie kohorty pochodzi ze 144 r. n.e.[236], jednak przypuszcza się, że sformowano ją za Domicjana (po włączeniu do prowincji Syrii tetrarchii Arystobulosa z Chalkis w 92 r. n.e.) i od początku stacjonowała w Syrii[237]. Inna godna uwagi korelacja pomiędzy epitetem ośrodka a przydomkiem jednostki wojskowej występuje w przypadku miejscowości Singidunum w Mezji Górnej. W inskrypcji datowanej na 356 r. n.e. upamiętniony został niejaki Flavius Aemilianus,

---

[229] MALONE 2006: 55.

[230] Por. MALONE 2006: 66.

[231] Por. MALONE 2006: 71. Ostatnie bodaj jego poświadczenie źródłowe oferują antoniniany Karauzjusza noszące na rewersie legendę LEG XX V V oraz wyobrażenie dzika – emblemat formacji (RIC V 2, *Carausius* 82–83).

[232] RPC III 3458–3462, 3465. Por. RPC III 3463–3464.

[233] RPC III 3466.

[234] RPC III 3467–3475. IV/3 (nry tymcz.) 5780, 6993, 8536, 8608, 9923, 10698.

[235] AE 1933, 216. 1969/1970, 610–611. 2002, 1511. 2006, 1841. 2012, 1298; EDCS-84300168, EDCS-12300310 (17.08.2024).

[236] ECK, PANGERL 2014: 255 = AE 2014, 1657; ECK, PANGERL 2015: 253 = AE 2015, 1903.

[237] WEIß 2006: 286. Por. BUTCHER 2003: 90.

256:2050264214

NATVS IN DACIA CIVITATE FLA(via) SINGEDVNVM [*sic* – M. J.][238]. W *Notitia dignitatum*, zestawieniu sporządzonym być może w końcu IV w. i poddawanym pewnym korektom i uzupełnieniom w pierwszych dekadach wieku V[239], wymieniony został natomiast *praefectus legionis quartae Flaviae, Singiduno*[240]. Legion ów związany był z ośrodkiem znacznie wcześniej: Ptolemeusz wymienia bowiem Σινγίδουνον Λεγίων δ' Φλαυία[241]. Kasjusz Dion podaje, że odnośny legion sformowany został za Wespazjana i stacjonował w Mezji Górnej[242]. W *Itinerarium Antonini*, jakkolwiek bez przywołania legionu, wymienia się *Singidunum castra*[243]. Legio IIII Flavia (czasami nadto z przydomkiem Felix lub jeszcze innym) wzmiankowana jest w licznych inskrypcjach odnajdywanych *in situ*[244]. I choć (przynajmniej cały) legion nie przebywał na miejscu permanentnie, biorąc udział w rozmaitych kampaniach[245], związany był z Singidunum najwyraźniej kilka wieków[246]. Zdaniem E. Ritterlinga stacjonował tam najpóźniej od rządów Hadriana[247], jednak wydaje się, że wymienienie go przez Ptolemeusza sugerowałoby jako czas instalacji rządy Trajana[248] (jeśli już odrzucić pryncypat Domicjana[249]). O ile fakt, że civitas Flavia Singidunum poświadczona jest w połowie IV w., pozwalałby dopatrywać się związku epitetu Flavia z którymś z przedstawicieli rodu Konstantyna Wielkiego, o tyle długotrwała obecność legio IV Flavia na terenie obecnego Belgradu nie pozwala wykluczyć mechanizmu zapożyczenia przez ośrodek przydomka formacji stworzonej przez Wespazjana. Przydomek ten nie był jedynym dynastycznym

[238] AE 1977, 806.

[239] Por. JONES 1964 [vol. 3] 1964: 347–354; DEMOUGEOT 1975: 1133; MANN 1991: 215–219; KULIKOWSKI 2000: 360. Jacek WIEWIOROWSKI (2022: 204) stwierdza, że według współczesnego stanu wiedzy rejestr sporządzony został ok. 400 r. n.e. i był uzupełniany najdalej do lat 30. V w.

[240] *Not. dign.* [*or*.] XLI 30.

[241] Ptol. *Geog*. III 9, 3 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[242] Cass. Dio LV 24, 3. Przyjmuje się, że jego powstanie miało związek z rozwiązaniem w 70 r. n.e. legio IV Macedonica. Zob. HARDY 1887: 645; RITTERLING 1925: 1540; LEVICK 1999 a: 152.

[243] *It. Ant*. 132, 1.

[244] CIL III 1663, 1665, 8148, 8154–8156, 12663; AE 1910, 172. 1934, 178. 1952, 186. 1971, 415–417. 1976, 600. 1978, 701. 1989, 632. 1997, 1302–1303. 2001, 1727; IMS I 4, 37.

[245] Por. NIKOLIĆ 2022: 94–95.

[246] Por. MÓCSY 1974 b: 99.

[247] RITTERLING 1925: 1543. Por. MÓCSY 1974 b: 99.

[248] Por. HARDY 1887: 649.

[249] W literaturze spotkać można się z twierdzeniem, że przeniesienie legionu do Singidunum nastąpiło ok. 86 r. n.e. w związku z inwazją Daków. Zob. MIGOTTI, ŠAŠEL KOS, RADMAN-LIVAJA 2018: 95.

257:8612729548

epitetem, jakie nosiła w swojej historii przywołana formacja[250], jednak inne takowe miały ewidentnie charakter efemeryczny, podczas gdy Flavia stanowiła stały komponent jej tytulatury. Niepozwalające się precyzyjnie datować inskrypcje wskazują, że Singidunum uzyskało w pewnym okresie status municipium[251]. Być może w jednej lub dwóch takowych inskrypcjach przywołane jest Aquincum, w jednej (być może) jako COL(onia) AQ(uincum)[252], w drugiej (raczej na pewno) jako COL(onia) S[E]PT(imia) AQ(uincum)[253]. Ponieważ, jak wskazuje to choćby przytoczony epitet, nadanie Aquincum statusu kolonii nastąpiło za Septymiusza Sewera[254], objęcie przezeń rządów wyznacza dla rzeczonych napisów *terminus post quem*. W inskrypcji datowanej na trzeci konsulat Dioklecjana i pierwszy Maksymina Herkuliusza (287 r. n.e.), upamiętniono złożenie DEAE ORCIAE SACRVM PRO SALVTE DD(ominorum) NN(ostrorum) DIOCLETIANI ET MAXIMIANI AAVVGG(ustorum) przez ORDO AM(plissimus) S(plendidissimae) COL(oniae) SING(iduni)[255]. *Titulus* z miejscowości Ritopek (20 km na wschód od Belgradu), w którym wymieniona została COL(onia) S(ingidunensis)[256], datowany jest z kolei w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby na lata 239–300 n.e.[257]. W przywołanych inskrypcjach nie zostały wymienione żadne przydomki Singidunum bądź to jako *municipium*, bądź to jako kolonii. Na ich podstawie nie sposób stwierdzić by status municypalny ośrodka związany był z pierwszą dynastią flawijską[258], podczas gdy nakazują one wykluczyć by podniesienie Singidunum do rangi kolonii dokonało się za Wespazjana, Tytusa lub Domicjana. Rzeczą wątpliwą wydaje się przeto by przybranie przez Singidunum epitetu Flavia posiadało związek ze zmianą statusu prawnego ośrodka.

Niesposób wykluczyć *a priori* możliwości, aby ośrodek i stacjonująca w jego sąsiedztwie formacja militarna nosiły identyczny epitet derywowany od imienia cesarza –

---

[250] Epigraficznie poświadczona jest ona jako LEG(io) IIII FL(avia) ANT(oniniana) być może (?) w pierwszej połowie III w. (AE 1971, 417), jako LEG(io) IIII FL(avia) S(everiana) A(lexandriana) za Sewera Aleksandra (IMS I 4), jako Leg(io) IIII FL(avia) MAX(i)M(iniana) za Maksymina Traka (AE 1952, 186), jako LEG(io) IIII F[L(avia) FE]L(ix) GORDIANA za Gordiana III (CIL III 8154 = IMS I 24) oraz jako LEG(io) IIII FL(avia) GALLIEN(a) za Galliena (CIL III 8148). Por. RITTERLING 1925: 1549.

[251] CIL III 6307 = IMS I 44; CIL III 14534, 1 = IMS I 47.

[252] CIL III 6452.

[253] CIL III 10495.

[254] MROZEWICZ 2008: 680; MRÁV 2013: 209; BERTOLAZZI 2020 b: 41.

[255] CIL III 8151 = IMS I 20.

[256] AE 1977, 723.

[257] EDCS-09300644 (16.09.2024).

[258] Przypuszcza się, że podniesienie Singidunum do rangi *municipium* mogło mieć miejsce najwcześniej za Hadriana. TODOROVIĆ, KONDIĆ, STAMENKOVIĆ 1971: 51.

258:4563510870

niejako niezależnie od siebie. Przykładu takowej sytuacji wydają się dostarczać colonia Ulpia Traiana (w inskrypcjach wzmiankowana często jako C V T[259]) w Germanii Dolnej oraz pobliski (oddalony 4 km[260]) obóz, w którym stacjonowała w pewnym okresie legio XXX Ulpia Victrix (tzw. Vetera II[261]). Okoliczności ustanowienia odnośnej kolonii są nieznane[262], jakkolwiek datowanie tego aktu na rządy Trajana, jak sugeruje to choćby sama jej tytulatura (a z czym koresponduje *tribus Papiria*[263]), jest bezdyskusyjne. John C. Mann przypuszcza, że powołanie do życia wzmiankowanej kolonii nastąpiło zanim stacjonująca nieopodal w Noviomagus legio X Gemina została przeniesiona nad Dunaj. Jego zdaniem udział owej formacji w pierwszej wojnie dackiej Trajana (101–102 n.e.) jest mało prawdopodobny, a transfer należy wiązać raczej z drugą wojną dacką tegoż cesarza (105–106 n.e.)[264]. Wspomniany autor wskazywał też na inskrypcję z Carnuntum[265] wymieniającą weterana zapisanego do *tribus Papiria*, którego *origo* stanowiła TRA(iana). J. C. Mann sądzi, że musiał on dołączyć do wspomnianego legionu, gdy ten stacjonował jeszcze w Germanii Dolnej[266]. Hermann Hinz przyjmując zasadniczo rozumowanie J. C. Manna stwierdzał, że w przypadku przywołanej nadreńskiej kolonii *deductio veteranorum* musiała nastąpić między 98 a 105 r. n.e.[267]. Legio XXX Ulpia Victrix powołana została z kolei wedle Marcusa Reutera prawdopodobnie w 101–102 lub 104–105 r. n.e.[268]. Transfer jednostki nad Ren, do obozu Vetera II, nastąpić miał jednak w początkach rządów Hadriana, w 118–119 lub 122 r. n.e.[269], co nakazuje wykluczyć możliwość zapożyczenia epitetu formacji przez ośrodek – i odwrotnie. Inny przykład, w którym miasto i jednostka wojskowa nosiły homonimiczne przydomki, związany jest być może z przywołanym już ośrodkiem Dura – Europos. Jak wspomniano, w inskrypcji, w której honorowana jest Julia

---

[259] CIL XIII 8036, 8617, 8742, 8807; AE 1926, 128–129. 1959, 9. Por. CIL VI 3296. XIII 8643; RIB 357, 506, 935; Ptol. *Geog*. II 9, 16 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); *It. Ant*. 370, 2. 375, 1.

[260] MANN 1962: 162.

[261] Obóz ten został wzniesiony na wschód od miejsca dwulegionowego obozu zniszczonego podczas rewolty Batawów w 70 r. n.e. (tzw. Vetera I). GRÜßINGER, WILLMITZER 2021: 60.

[262] Por. ROTHENHÖFER 2011: 123.

[263] KUBITSCHEK 1889: 221. Por. HINZ 1975: 836.

[264] MANN 1962: 163.

[265] AE 1929, 223.

[266] MANN 1962: 163–164.

[267] HINZ 1975: 837.

[268] REUTER 2012: 16. Por. MROZEWICZ 2016: 267 (autor skłonny jest datować powołanie legionu na ok. 103–105 r. n.e.).

[269] Zob. REUTER 2012: 11. Por. MROZEWICZ 2016: 267.

259:9183710950

Domna, wymieniona została ΑΥΡΗΛ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ, podczas gdy w graffito odnalezionym na terenie tej miejscowości, traktowanym przez J. Fitza jako świadectwo istnienia związanej z Dura – Europos vexillatio Antoniniana, uprasza się Zeusa o ocalenie ΤΗΝ ΟΥΗΞΙΛΛΑΤΙΩΝΑΝ ΤΩΝ ΑΝΤΩΝΙ<ΝΙΑ>ΝΩΝ.

Abstrahując od wspomnianych wyżej ośrodków znad Renu i Eufratu, przyznać trzeba, że przy żadnym z przytoczonych wcześniej przykładów nie sposób z całkowitą pewnością stwierdzić, że noszenie przez ośrodek dynastycznego epitetu tłumaczy jego zapożyczenie od związanej z nim formacji zbrojnej. Pomimo to, mając na uwadze przypadki takich miejscowości jak Pons Aelius, Traianum Tropaeum, Samosata czy Chalkis, a być może też Singidunum, co najmniej nie można wykluczyć, że zapożyczenia stosownych nazw i przydomków od obiektów czy też podmiotów nie reprezentujących kategorii miejscowości (względnie wspólnoty) były jednym (jak wszystko wskazuje marginalnym, ale za to szczególnie interesującym) z mechanizmów przybierania branych tu pod uwagę mian przez ośrodki cesarstwa rzymskiego. W odniesieniu do części miejscowości, których dynastyczne epitety mógłby ów mechanizm potencjalnie tłumaczyć, jego wystąpienie mogło być związane z militarnym charakterem ośrodków, względnie silnie zaznaczającą się w ich codzienności obecnością wojska. Z tej perspektywy obecność formacji armii rzymskiej nie tylko przyczyniała się niejednokrotnie do rozwoju urbanizacyjnego określonych obszarów cesarstwa, ale oddziaływała nawet na kształtowanie się jego toponimii. Można zauważyć, że potencjalne korelacje między nazewnictwem miejscowości a nomenklaturą formacji zbrojnych cesarstwa rzymskiego zasługują na zdecydowanie więcej uwagi, niż poświęcono im dotąd w literaturze.

260:1134949394

Rozdział VIII

Dynastyczne toponimy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego jako nazwy komemoratywne

Przy próbie deskrypcji fenomenu dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego przydatny okazać może się sformułowany w językoznawstwie model komemoratywnych nazw miejscowych (*commemorative place names*), jakolwiek nie był on dotąd szerzej wykorzystywany w takowym celu w historiografii[1]. Nazwy komemoratywne stanowią jedną z dziewięciu kategorii, które w swojej klasyfikacji nazw miejscowych wyróżniał George R. Stewart[2]. Onimy tego rodzaju, jak charakteryzował je wspomniany lingwista, „(…) arise by the process of taking an already established name and giving it a new application, for honorific ends. In this instance the secondary motive, i.e., commemoration, or at least a desire to perpetuate the old name for some reason, may be considered essential"[3]. Poświęcenie uwagi w rozdziale poprzednim procesom kreacji dynastycznego mianownictwa ośrodków cesarstwa koresponduje z istotnym znaczeniem, jakie w przypadku nazw komemoratywnych przykłada się do mechanizmu oraz okoliczności aktu nominacji[4]. Zauważyć można, że toponimy mające

[1] Wspomnieć wypada tu jedynie, że do teorii nazw komemoratywnych odwoływał się S. ESPAÑA-CHAMORRO (2024) w cytowanym już artykule poświęconym późnorepublikańskim toponimom Półwyspu Iberyjskiego derywowanym od imion imperatorów.

[2] STEWART 1954: 6–7. W swojej klasyfikacji autor ten rozróżniał „1) descriptive names, 2) possessive names, 3) incident names, 4) commemorative names, 5) euphemistic names, 6) manufactured names, 7) shift names, 8) folk etymologies, 9) mistake names". STEWART 1954: 2. W polskojęzycznej literaturze językoznawczej w odniesieniu do nazw komemoratywnych stosowano pojęcie „nazw pamiątkowych" (por. BUCZYŃSKI 1972: 71–79). Piszący te słowa preferuje posługiwanie się wyrażeniem „nazwy komemoratywne", gdyż w jego odczuciu lepiej uwypukla ono rolę stosownych onimów w aktywnym kształtowaniu, by użyć pojęcia jakie ukuł Maurice HALBWACHS (1925) „pamięci zbiorowej", kładąc nacisk na działanie (upamiętnianie), a nie jego efekt (pamiątkę).

[3] STEWART 1954: 6.

[4] Rolę mechanizmów i okoliczności nominacji w badaniach nad nazewnictwem komemoratywnym akcentuje Derek H. ALDERMAN (2022: 31), który stwierdza: „behind every study of toponymic commemoration should be a series of major questions. What political actors, decisions and social relations enable certain memorialized names to be displayed publicly? Who is given the power and authority (or not) to do this work of remembering and naming? (…)".

261:4789564467

dynastyczny charakter nie stanowią jedynych nazw własnych odpowiadających przytoczonej definicji nazw komemoratywnych, a nazwy własne derywowane od antroponimów (przygniatająca większość mianownictwa rozpatrywanego w niniejszej pracy) nie wyczerpują zakresu tych ostatnich. Nazwy komemoratywne obejmują zatem swoim zakresem mianownictwo dynastyczne, są jednak pojęciem znacznie szerszym. Co godne uwagi, w świetle definicji G. R. Stewarta nadawanie komemoratywnych nazw miejscowych związane jest z dążeniem do realizacji określonych celów (uhonorowania czy upamiętnienia). Z tego względu przywołany autor nie był skłonny uznać za komemoratywną nazwę Sebastopol, noszoną przez miejscowość w Kalifornii, stwierdzając, że u jej sięgającej połowy XIX w. genezy nie legła chęć upamiętnienia nadczarnomorskiego miasta Sewastopol, ale lokalny zatarg, parodystycznie przyrównany do aktualnego wówczas wydarzenia (oblężenia Sewastopola podczas wojny krymskiej). G. R. Stewart odnosił jednocześnie do toponimu Sebastopol pojęcie nazwy „przypadkowej" (*incident name*) i nazwy przeniesionej (*transfer name*)[5]. Objęcie przez G. R. Stewarta mianem nazw przeniesionych onimów powielonych niejako „przypadkowo" nasuwać może w tym miejscu pytanie: czy takiej właśnie kategorii nazw własnych nie reprezentują rozpatrywane w poprzednim rozdziale przydomki miejscowości, które mogły zostać „zapożyczone" przez ośrodki od stacjonujących w ich sąsiedztwie jednostek wojskowych czy też raczej pojęcie nazw przeniesionych zarezerwować należałoby do nazw „przeszczepionych" intencjonalnie, zaznaczając tym, że nie zawsze powielenie nazwy oznacza jej przeniesienie?[6]

---

[5] STEWART 1954: 6.

[6] W kontekście nazw przeniesionych przywołuje G. R. STEWART (1954: 6) *casus* toponimu Cambridge, noszonego przez ośrodek w Anglii oraz dwie miejscowości w Stanach Zjednoczonych (w stanach Maryland oraz Ohio). Abstrahując od okoliczności nadania tego miana miejscowościom amerykańskim, zauważyć należy, że przypadek ten wydaje się wpisywać w szersze zjawisko „przeszczepiania" w epoce kolonializmu europejskich nazw geograficznych (czasem o antycznych korzeniach jak nazwa Batavia nadana współczesnej Dżakarcie) na obszary poddawane kolonizacji, czego niepodobna znów rozpatrywać w kategoriach działań nieintencjonalnych. W kontekście dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego zauważyć należy, że najwyraźniej intencjonalne przenoszenie nazw geograficznych cieszyło się stosunkową „popularnością" w epoce hellenistycznej. Appian z Aleksandrii (*Syr.* 57, 297–298) przytacza swoisty katalog przeniesionych greckich i macedońskich nazw miejscowych, które otrzymały ośrodki znajdujące się w granicach monarchii Seleukidów. W odniesieniu do kolonizacji prowadzonej przez tą dynastię na terenie północnej Syrii i zachodniej Mezopotamii Tadeusz Wałek-Czernecki pisał swego czasu: „Tam powstała prawdziwa Nowa Macedonia z przeniesieniem na jej teren nazw nie tylko miejscowości, lecz gór, rzek i ziem całych z dawnej ojczyzny" (WAŁEK-CZERNECKI, WITKOWSKI 1934: 663, ortografia uwspółcześniona). Choć przeniesione nazwy geograficzne raczej nie cieszyły się porównywalną „popularnością" w imperium Romanum, zauważyć można, że niektóre nazwy i przydomki rzymskich fundacji ulokowanych poza Półwyspem Apenińskim przywodziły na myśl Italię. Wspomniany Appian (*Iber*. 38, 153) twierdzi, że od jej nazwy Scypion Afrykański Starszy utworzył dla założonej przez siebie osady weteranów nazwę Italica. Zwrócono uwagę (RIVES 1994: 300), że przydomek Sarnia, poświadczony dla numidyjskiego ośrodka Milev (CIL VIII 6710–6711, 6950; AE 1942/ 1943, 10; EDCS-23700718, EDCS-23700719, 4.12.2024), wchodzącego w skład konfederacji czterech kolonii cyrteńskich, przywoływać mógł nazwę rzeki Sarnus w Kampanii. Pewnego rodzaju „przeniesieniem nazwy" wydaje się wreszcie odnoszenie do Konstantynopola określeń, takich jak ἡ Νέα Ῥώμη (np. *Suda s.v*. Κωνσταντῖνος, K 2284. Κωνσταντινούπολις, K

262:1016349799

Można by też jednak zapytać czy wyłączenie z zakresu mianownictwa komemoratywnego nazw czy przydomków przeniesionych najwidoczniej nieintencjonalnie jest zasadne. Noszenie przez ośrodki Samosata i Chalkis epitetów Φλαουία/ Φλαβία, nawet jeśli nie zostały one rozmyślnie przyjęte w celu uhonorowania któregoś z Flawiuszów, *en fin de compte* służyło upamiętnieniu rodowego imienia tych cesarzy. O ile, jak zasygnalizowano, w przypadku znacznej części rozpatrywanych tutaj nazw i przydomków okoliczności ich kreacji nie są bliżej znane lub wiadomo o nich niewiele, o tyle nie sposób stwierdzić czy w ich przypadku nominacja łączyła się ze świadomą decyzją upamiętnienia określonych cesarzy (względnie osób z ich kręgu). Pomimo to nie można zaprzeczyć, że stosowne mianownictwo posiadało funkcję komemoratywną. Na szczególne właściwości komemoratywnych nazw miejscowych zwraca uwagę czeski językoznawca Jaroslav David, dla którego stanowią one „a very specific group of geographical names"[7]. Przywołany autor opisuje rzeczone onimy w kontekście teorii, zgodnie z którą nazwy geograficzne mogą posiadać cztery podstawowe funkcje: nazwanie określonego obiektu (*naming*), jego identyfikację (*identification*), odróżnienie (*differentiation*) oraz zlokalizowanie (*localization*)[8]. Charakterystyczną cechę nazw komemoratywnych stanowi to, że w ich przypadku pierwsza z wymienionych funkcji niejako usuwa na plan dalszy trzy pozostałe. W odniesieniu do tego rodzaju onimów stwierdza J. David, że „naming is often

2287) czy Δευτέρα Ῥώμη, które to wedle Sokratesa Scholastyka (*Hist. eccl*. I 16) miał usankcjonować sam Konstantyn Wielki. Z Konstantynopolem miała być nadto skojarzona nazwa Ἀνθοῦσα (Lydus *Mens*. IV 30. 75; *Chron. Pasch*. I p. 528, ed. L. A. Dindorf). Może to być może kolejny przykład nazwy przeniesionej, zważywszy, że zgodnie z przekazem Jana Lydosa (*Mens*. IV 73) Rzym miał nosić *tria nomina*: Ἔρως (τὸ τελεστικὸν ὄνομα, nazwa „sekretna" czy „inicjacyjna", tj. związana z obrzędami wymagającymi wtajemniczenia), Φλῶρα/ Ἀνθοῦσα (τὸ ἱερατικὸν ὄνομα, nazwa „kapłańska" czy też „sakralna") oraz Ῥώμη (τὸ πολιτικὸν ὄνομα, nazwa „oficjalna"). W kontekście informacji o nazwie Ἔρως (= *Amor* = *Roma* czytana od tyłu) interesujące wydają się znaki mennicze w odcinku pewnych numizmatów, na których słowo Ἔρως, zapisane przy pomocy ligatury, zdaje się znajdować pomiędzy literami R i P, mogącymi oznaczać *Roma prima* (*officina*). Zob. RIC VII, *Rome* 194–206, 225–231. Por. DRESSEL 1900: 36–39. Być może IX-wieczny utwór *Versus Romae* zawiera aluzję do zastosowania wobec Konstantynopola nazw Amor, Flora i Roma. Por. STANLEY 1963: 237; FERRAN 2019: 233–234. Na przykładzie dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego zauważyć można, że noszenie przez kilka ośrodków homonimicznej nazwy, takiej jak Cezarea czy Hadrianopolis, najwyraźniej nie zawsze musi wynikać z „przeniesienia" stosownych nazw. Stwierdzenie to zgodne jest poniekąd z obserwcją, jaką czyni G. R. STEWART (1954: 6), który zauważał, że „many commemoratives [mowa o komemoratywnych nazwach miejscowych – M. J.], especially those honoring people [podkr. M. J.], are not transfers [mowa o przeniesionych nazwach geograficznych – M. J.]". Określenie „nazwa przeniesiona" wydaje się w opinii piszącego te słowa lepiej odpowiadać nazwom nadawanym intencjonalnie ośrodkom, powstałym w wyniku (czy ukształtowanym w kontekście) akcji osadniczej, obejmującej przesiedlenie ludności, czy, jak w przypadku Konstantynopola – „Nowego Rzymu", przeniesienia siedziby fundatora, a które to nazwy przywoływać miały pierwotną siedzibę osadników lub założyciela.

[7] DAVID 2011: 216.

[8] DAVID 2011: 217. Por. CZERNY 2011: 33; RUTKOWSKI 2011: 55; WŁOSKOWICZ 2017: 330–331; ESPAÑA-CHAMORRO 2024: 94.

263:6372108581

elevated to a highly important, even sacred act"[9]. Swoją obserwację czeski lingwista ilustruje przykładem związanym z toponimią bloku komunistycznego po 1945 r.[10], jednak wydaje się ona aktualna również w kontekście dynastycznego mianownictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego. Na znaczenie przykładane do aktu nominacji wskazywać mogą przytoczone wcześniej ustępy źródeł literackich, w których mowa jest o nadawaniu czy też zmienianiu przez cesarzy nazw różnym miejscowościom. Nominacja zdaje się nabierać sakralnego charakteru w świetle wspomnianej inskrypcji z Hispellum, w której Konstantyn Wielki, Konstantyn II, Konstancjusz II oraz Konstans kierują do członków umbryjskiej wspólnoty słowa: CIVITATI HISPELLO AETERNVM VOCABVLVM NOMENQ(ue) VENERANDVM DE NOSTRA NVNCIPATIONE CONCESSIMVS. Hendiadys *vocabulum nomenque* opatrzono przydawkami *aeternum* oraz *venerandum*, charakterystycznymi dla języka religii i zastosowalnymi do tego, co transcendentne. Jak wspomniano, określenie *aeternum nomen* odniesiono też do nazwy Flavia Aeduorum w *Gratiarum actio Constantino Augusto*, podczas gdy w *Kodeksie Justyniana* w odniesieniu do nazwy Konstantynopola zastosowano superlatyw *sacratissimus*. Sakralny charakter nominacji w przypadku Hispellum sugerować może też powiązanie nadania nowej nazwy z koncesją na wzniesienie *templum gentis Flaviae*. O ile w przywołanych wyżej przypadkach sakralność nominacji mogłyby implikować określenia odnośnych nazw i epitetów znajdowane w materiale źródłowym, o tyle niekiedy stosowne mianownictwo samo w sobie zawiera odwołania do sfery *sacrum*. Dość wspomnieć tu ośrodki o nazwie Hierocezarea[11], kolonie noszące takie epitety jak Aelia Capitolina[12], Iulia Pollentia Herculanea[13], Aelia Augusta Mercurialis[14] czy municipium Septimium Aurelium Antoninianum Alexandrianum Herculeum Frugiferum Thignica[15]. Odnoszenie sformułowanego w kontekście

[9] DAVID 2011: 217.

[10] DAVID 2011: 217 (autor przywołuje zmianę nazwy Katowic na Stalinogród przy jednoczesnym nadaniu chłopcom urodzonym w dniu przemianowania dodatkowego imienia Józef).

[11] Jedna Hierocezarea (inaczej Komana) znajdowała się w Poncie (zob. RPC III 2921), druga w Lydii (CIL X 1624; Tac. *Ann*. II 47; Ptol. *Geog.* V 2, 16, ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff; Paus. V 27, 5; IGGR IV 1500; RPC III 1848–1850. IV/2, nr tymcz., 11401. Por. IGRR IV 1202, 1308, 1311–1312, 1514; RPC I 2384–2391. II 955. III 1844 A–1847, 1850 A–1869. IV/2 (nry tymcz.) 1265–1266 1270–1279, 1588, 1623–1624, 1629, 1742, 1744, 2024, 2335, 2823, 8174, 9320–9321, 10506, 11392–11400, 11728, 11792, 11794, 17549. VI (nry tymcz.) 4254–4258, 11060; Hierocl. 671, 5).

[12] RPC IV/3 (nr tymcz.) 9271. Por. CIL III 12087–12088; AE 1976, 494; RPC III 3965–3967, 3971. IV/3 (nry tymcz.) 3612, 3829, 5754, 6396–6403, 6407–6410, 8956–8957; *Dig*. 50, 15, 1, 6–7.

[13] CIL V 8139. Por. Plin. *HN* III 129: *colonia Pola* (…) *Pietas Iulia*.

[14] CIL VI 1685.

[15] CIL VIII 14906. Por. CIL VIII 25907 a.

264:5739377154

nazw komemoratywnych twierdzenia o swoistej sakralności nominacji do dynastycznej toponimii cesarstwa rzymskiego nie oznacza jednak, że kreacji stosownej nazwy czy tytulatury towarzyszyła każdorazowo próba nadania temu aktowi religijnego charakteru. Teza taka byłaby nieuprawniona choćby z uwagi na sygnalizowaną już ograniczoną znajomość mechanizmów kreacji stosownych nazw i przydomków w epoce cesarstwa. Mówienie w kontekście tych ostatnich o niemal sakralnym charakterze nominacji, uprawnionym jest o tyle, o ile uwzględnia się, że powstały one na podłożu zakorzenionej i rozpowszechnionej tradycji, zgodnie z którą założenie miasta – akt, do którego nawiązywały choćby przywoływane już monety z wyobrażeniem sceny wyorania *sulcus primigenius* – stanowiło czynność rytualną. Wspomnieć można ustęp z *Żab* Arystofanesa odnoszący się, jakkolwiek parodystycznie, do fundacji miasta. W jego świetle nadanie nazwy oraz złożenie ofiary bogom stanowią pierwsze czynności przy zakładaniu miasta[16]. W zgodzie z rozpowszechnioną w epoce hellenistycznej tradycją osobie założyciela przyznawany był specjalny kult[17], jego imię przywoływała zaś często nazwa ośrodka. Odnosząc sakralny charakter nominacji, rozważany przez J. Davida na przykładach bardziej współczesnych nazw komemoratywnych, do dynastycznych nazw i przydomków miejscowości cesarstwa rzymskiego, nie należy ponadto tracić z oczu, że władzy osób, od których imion te ostatnie były derywowane, przypisywano z reguły charyzmatyczny charakter: za życia otaczano owe osoby szczególną czcią, a niejedną z nich pośmiertnie konsekrowano. Co godne uwagi, w przypadku rozpatrywanej tu dynastycznej toponimii o nadanie nominacji znamion aktu sakralnego zabiegali nie tylko cesarze czy reprezentujący ich urzędnicy, ale najwidoczniej starały się też o to i same przemianowane ośrodki. Wrażenie takie odnieść można choćby na podstawie wspomnianej inskrypcji z Horrea, informującej, że przedstawiciele lokalnej społeczności uhonorowali Karakallę poprzez to, iż ARAM PRO SALVTE EIVS CONSACRAVERVNT ET NOMEN CASTELLO QVEM CONSTITVERVNT AVRELIANENSE ANTONINIANENSE POSVERVNT. Nominacja została tu, jak u Arystofanesa, powiązana bezpośrednio z aktem religijnym. J. David, zwracając uwagę na szczególne znaczenie, jakie przypisuje się nominacji w przypadku toponimów komemoratywnych, stwierdza też, że nadawanie tych ostatnich służy wytworzeniu swoistego mitu, zauważając, iż jedną z ich funkcji stanowi „mityzacja" (*mythicization*). Jak stwierdza „a

[16] Ar. *Av*. 809–811. Nakłoniwszy ptaki do założenia miasta Peisetairos kieruje do nich słowa: Πρῶτον ὄνομα τῇ πόλει ἔσθαι τι μέγα καὶ κλεινόν, εἶτα τοῖς θεοῖς θῦσαι μετὰ τοῦτο. Por. PENNEY 1988: 171. Fakt, że nominacja poprzedza złożenie ofiar bogom wydaje się poniekąd logiczny: składając ofiary za pomyślność fundacji należało najwyraźniej wymienić jej nazwę.

[17] Por. GALSTERER-KRÖLL 1972: 44; LESCHHORN 1984: 1; GRANINGER 2011: 119–120; ANGELOVA 2015: 4–5.

265:5855659452

new political power uses place names to create a new reality, even though this new reality is a purely mythical construct"[18]. W przypadku nazw dynastycznych cesarstwa rzymskiego zaobserwować można, że inicjatywy kreowania takowych „czysto mitycznych konstruktów" wydają się niekiedy łączyć z próbami zastąpienia nimi innych mitycznych konstruktów lub usytuowania nowych obok starych. Anonsowanie kreacji nowej rzeczywistości, *renovatio temporum*, C. Ranieri łączy z refundacją Rzymu przez Kommodusa. Nadanie Rzymowi miana derywowanego od imienia Kommodusa czynić mogło z owego cesarza niejako „nowego Romulusa". Owo przemianowanie może nawet nie stanowić zaskoczenia, zważywszy powtarzające się w II w. próby asymilowania cesarzy do Romulusa i odwołania do idei odrodzenia (*renovatio*)[19]. Proklamowanie odrodzenia czy też nawrotu złotego wieku wydaje się stanowić odmianę idei „nowej rzeczywistości", o której wspominał J. David. O anonsowaniu kreacji takowej nowej rzeczywistości i mityzacji można też mówić najwidoczniej w kontekście inskrypcji umieszczonych na łuku Hadriana w Atenach oraz nazwy, która jest na nim przywoływana. Od strony Akropolu przeczytać można, że ΑΙΔ' ΕΙΣΙΝ ΑΘΗΝΑΙ ΘΗΣΕΩΣ Η ΠΡΙΝ ΠΟΛΙΣ, podczas gdy naprzeciw świątyni Zeusa Olimpijskiego widnieje napis ΑΙΔ' ΕΙΣ' ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΚΟΥΧΙ ΘΗΣΕΩΣ ΠΟΛΙΣ[20]. Określenie stolicy Attyki „miastem Hadriana, a nie Tezeusza" wraz z zawartą w żywocie Hadriana informacją, iż miano Hadrianopolis otrzymała *Athenarum pars*[21], prowadzić mogłoby do wniosku, że Hadrianopolis stanowiła część miasta dodaną przezeń do Aten[22]. Powiększenie obszaru miasta sugerowałby ustęp *scholium* do *Mowy Panatenajskiej* Eliusza Arystydesa, gdzie przytoczono napisy przywodzące na myśl te z łuku Hadriana[23]. Zwrócono uwagę, że partykułę πρίν, występującą w jednej z inskrypcji owego łuku, należy rozumieć adwerbialnie i interpretować jako „dawniej". Poniekąd w zgodzie z tym stwierdzono, że „(…) ἡ πρὶν πόλις should be rendered as «the former city» not «the ancient

[18] DAVID 2011: 218.

[19] Por. RANIERI 1997: 358–359; HALEY 2005: 969–980. C. RANIERI (1997: 358) przypomina, że *toga virilis* miała zostać przywdziana przez Kommodusa 7 lipca, *die quo in terris Romulus non apparuit* (*HA, Comm*. II 2).

[20] IG II² 5185.

[21] *HA, Hadr.* XX 4.

[22] Por. ZAHRNT 1979: 393–394. Por. GRAINDOR 1934: 35; BOATWRIGHT 1983: 175.

[23] *Schol. in Ael. Aristid. or. Panath*. (ed. W. Dindorf, vol. 3, p. 201–202: διὸ καὶ ὁ Ἀδριανὸς ἐλθὼν [do Aten – M. J.], καὶ μείζονα ποιήσας τὸν περίβολον, ἔνθα μὲν ἦν πρὸ τείχους τὸ πεζὸν, ἔγραψε· τοῦτο ὁ Θησεὺς ἔκτισε, καὶ οὐκ Ἀδριανός· ἔνθα δὲ αὐτὸς ἔκτισεν, ἔγραψε· τοῦτο Ἀδριανὸς, καὶ οὐ Θησεὺς ᾠκοδόμησεν. Należy zauważyć, że scholiasta nie oddaje wiernie brzemienia napisów z łuku. M. ZAHRNT (1979: 394 [przyp. 3]) zauważa z kolei, że w okresie, do którego odnosi się autor komentarza, Ateny najwyraźniej pozbawione były murów (zburzył je Sulla).

266:4359431057

city» giving «This is Athens the former city of Theseus»"[24]. Wspomnieć można tu o inskrypcji[25] mającej honorować ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΑΔΡΙΑΝΟΝ ΟΛΥΜΠΙΟΝ ΤΟΝ ΚΤΙΣΤΗΝ ΤΗΣ ΣΤΟΑΣ [- - - - - -], znanej tylko z kopii jaką sporządził Kyriakos Pittakis (1798–1863), wedle którego napis przynależał do „les restes du grand portique d'Adrien"[26]. Przytoczony zapis uzupełnia ostatnia linia inskrypcji, z której najwyraźniej można było odczytać tylko początek nazwy ośrodka lub nazwy mieszkańców: ΑΔΡΙΑ[- - -][27]. Autorami owej dedykacji nie musieli być Ateńczycy, niezależnie jednak od przywołanego napisu, w świetle inskrypcji z łuku Hadriana cesarz, od którego imienia Ateny miały otrzymać nową nazwę, zostaje osadzony w roli nowego założyciela grodu Tezeusza. Hadrian przyjął obywatelstwo Aten, eponimiczny archontat oraz agonotezje Dionizjów i Panatenajów[28]. Ustanowił Panhellenion[29] i ukończył budowaną z przerwami od tyranii Pizystratydów świątynię Zeusa Olimpijskiego[30]. Mimo to osadzenie Hadriana w roli fundatora Aten uznać można, by użyć wyrażenia sformułowanego przez J. Davida w kontekście nazw komemoratywnych, za „purely mythical construct". Jeżeli wspomniany językoznawca wskazuje też, że w przypadku nazw komemoratywnych próbom wykształcenia swoistego mitu towarzyszy często anonsowanie nastania nowej rzeczywistości, to inskrypcje z łuku Hadriana, przywołujące „miasto Hadriana" oraz przyznające temu cesarzowi rolę nowego Tezeusza, wydają się takową sytuację egzemplifikować. Rozpatrując związane z przemianowaniem anonsowanie nowego porządku przywołać warto też fragment *Zestawienia olimpijskich zwycięzców i czasów* (Ὀλυμπιονικῶν καὶ χρονῶν συναγωγή) Flegonta z Tralles, zachowany u Stefana z Bizancjum. Wyzwoleniec Hadriana, mogący być towarzyszem podróży cesarza[31], miał być dla bizantyńskiego erudyty źródłem informacji, iż Ὠλυμπιεῖον jest to τόπος ἐν Δήλῳ, ὃν κτίσαντες Ἀθηναῖοι χρήμασιν Ἀδριανοῦ Νέας Ἀθήνας Ἀδριανὰς ἐκάλεσαν[32]. Przekaz, że na Delos znajdowało się Olimpieion, nazwane przez Ateńczyków

[24] ADAMS 1989: 11. Por. KOUREMENOS 2022: 345, 367 (przyp. 3). Partykuła πρίν występować może jako 1) przysłówek w znaczeniu „uprzednio", „dotychczas", „wcześniej", 2) przyimek (łączący się z dopełniaczem) w znaczeniu „przed" oraz 3) spójnik w znaczeniu „zanim", „dopóki". Por. BAILLY 2000: 1621–1622 (*s.v.* πρίν).

[25] PITTAKIS 1835: 98 = IG II² 2388 (z uwagą „Dittenb. [Wilhelm Dittenberger – M. J.] de Pittakis fide dubitat".

[26] PITTAKIS 1835: 98.

[27] Por. FOLLET 1992: 246.

[28] GEAGAN 1979: 389, 394. Por. SKOTHEIM 2022: 56, 66.

[29] James H. OLIVER (1981: 419) stwierdza, że akt ten „(…) established Athens as the capital of the old Greek world (…)".

[30] Zob. ABRAMSON 1974: 1–2. Por. BENJAMIN 1963: 58–60; FOLLET 1976: 114–116.

[31] FRANK 1941: 261; ZAHRNT 1979: 396 (przyp. 15); FEIN 1994: 39–40.

[32] Steph. Byz. *s. v.* Ὠλυμπιεῖον = *FGrH* 257 F 19.

267:9572666751

„Nowymi Atenami Hadriana" („Hadrianowymi"), może zaskakiwać w obliczu relacji Pauzaniasza. Periegeta opisuje bowiem tę wyspę jako miejsce raczej wyludnione[33]. Emendacja polegająca na zastąpieniu jednej litery, ἐν Δήλῳ przez ἐν δήμῳ (przy majuskule „Λ" przez „M"), wydaje się jednak rozwiązywać problem i „przenosi" niejako miejsce zwane Νέαι Ἀθῆναι Ἀδριαναί z Cyklad do Attyki. Choć z fragmentu Flegonta wnosić by można, że przytoczona nazwa odnosiła się już nawet nie do części ośrodka, ale do wybranego obiektu, wspomniana wyżej możliwa kontaminacja, to, że Stefanowi z Bizancjum zdarzało się niekiedy mylić pewne informacje (*vide* przywołany już *casus* Stratonicei nad rzeką Kaikos i Stratonicei w Karii), jak wreszcie to, że określenie ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΠΟΛΙΣ w inskrypcji na łuku Hadriana interpretować można jako odnoszące się do całych Aten, przynajmniej nie można wykluczyć, że określenie Νέαι Ἀθῆναι Ἀδριαναί (najwidoczniej swoisty ekwiwalent miana Hadrianopolis) posiadało taki sam charakter. *Titulus* ze 140 r. n.e., uwieczniający ukończenie i poświęcenie przez Antoninusa Piusa akweduktu COEPTVM A DIVO HADRIANO, prowadzącego z Pentelikonu do zbiornika usytuowanego u południowego zbocza góry Lykabettos, zawiera wyrażenie przywodzące na myśl wspomniany fragment Flegonta: IN NOVIS ATHENIS[34]. Określenia takie, odnoszone do miasta mogącego szczycić się starożytnością, anonsują niejako kreację nowej rzeczywistości, której swoistą konsekwencją jest przemianowanie ośrodka.

W kontekście podnoszonego przy nazwach komemoratywnych sakralnego charakteru nominacji na uwagę zasługują próby asymiliacji eponimów z bogami. Nikopolis w Epirze, została przemianowana ku czci Nerona, jak wskazują na to monety przytaczające na awersach nazwę ΝΕΡΩΝΟΝΙΚΟΠΟΛΙΣ[35]. Stanowią one, jak zwraca uwagę Dario Calomino, „the only epigraphic evidence of an actual renaming of Nicopolis"[36]. Podczas swojej głośnej podróży do Grecji z 66–67 r. n.e. Neron brał udział w odbywanych w Nikopolis i bardzo prestiżowych (być

[33] Por. Paus. VIII 33, 2.

[34] CIL III 549. Por. ZAHRNT 1979: 394.

[35] RPC I 1368–1370.

[36] CALOMINO 2012: 105.

268:2170922128

może zaliczanych wówczas do tzw. περίοδος[37]) igrzyskach akcyjskich[38], do czego nawiązywały najprawdopodobniej emisje aleksandryjskie z 66/ 67 i 67/ 68 r., w których skojarzono wizerunek cesarza z wyobrażeniem Apollona i legendą ΑΚΤΙΟΣ ΑΠΟΛΛΩΝ[39]. Nie można wykluczyć, że przemianowanie Nikopolis upamiętniało zwycięstwo Nerona w igrzyskach, celebracji zwycięstwa towarzyszyła zaś próba utożsamienia cesarza z Apollonem. Wniosek taki nasuwać może zestawienie numizmatów przywołujących nazwę Nerononikopolis z kilkoma seriami, które łączy legenda awersu: ΝΕΡΩΝΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΚΤΙCΤΗ. Zastosowanie przy tej apozycji celownika wskazuje na dedykację czy też oddanie czci. Na rewersie niektórych z nich imieniu ΝΕΡΩΝΟΣ towarzyszy wizerunek Nike[40], na innych wyobrażenie to uzupełnia legenda anonsująca zwycięstwo cesarza, ΝΕΡΩΝΟΣ ΝΙΚΗ[41], na jeszcze innej serii ukazana została Eleutheria. Jej wizerunek oraz legenda ΝΕΡΩΝΙ ΔΗΜΟCΙΩ ΠΑΤΡΩΝΙ ΕΛΛΑΔΟC[42] zdają się nawiązywać do wolności Hellady ogłoszonej przez Nerona podczas igrzysk istmijskich 28 listopada (najwyraźniej) 67 r. n.e.[43]. Emisje z legendą ΝΕΡΩΝΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΚΤΙCΤΗ nie były jedynymi próbami skojarzenia Nerona z czczonym lokalnie bóstwem podczas jego podróży do

---

[37] Zob. KENNELL 1988: 242–243. Przeciw poglądowi, że igrzyska akcyjskie współstanowiły w czasach Nerona περίοδος, podnoszono, że inskrypcja upamiętniająca zwycięstwa Aureliosa Septimiosa Eirenaiosa (IGGR III 1012), która poświadcza takową ich przynależność pochodzi z późniejszego okresu (być może końca II/ początku III w. n.e.). Por. GURVAL 1998: 78 (przyp. 150). Jako świadectwo dodania igrzysk akcyjskich do περίοδος traktowano też inskrypcję wymieniającą Hermasa z Antiochii (DITTENBERGER, PURGOLD [hrsg.] 1896, nr 231) datowaną na czasy Augusta. Zob. HIJMANS 2024: 891 (przyp. 57). Por. KNAB 1980: 38. Dostrzegalne jest włączenie igrzysk akcyjskich do zestawu agonów, do których najwidoczniej czyni się aluzję w emisjach aleksandryjskich datowanych na 66/ 67 i 67/ 68 r. n.e. Zob. RPC I 5297–5302, 5307–5318. Por. KENNELL 1988: 243 (przyp. 20). Jean-Yves STRASSER (2016: 69) wątpi, aby igrzyska akcyjskie współstanowiły περίοδος od momentu ich ustanowienia przez Augusta, wskazując, że S. Pompejusz Festus (*Verb. sign.* p. 236, 238 ed. W. M. Lindsay) wymienia „klasyczny" *perihodon*, złożony z *gymnica certamina* (…) *Pythia, Isthmia, Nemea, Olympia*, przytaczając M. Werriusza Flakkusa (M. Verrius Flaccus), wychowawcę wnuków Augusta, Gajusza i Lucjusza Cezarów. Zgodnie z hipotezą tego autora, w połowie II w. n.e. dokonano reformy, w wyniku której igrzyska akcyjskie wraz z odbywanymi w Neapolu, Rzymie i Puteoli utworzyły nowy περίοδος, ale był on tylko uzupełnieniem klasycznego zestawu. J.–Y. STRASSER (2016: 75) najwyraźniej nie wyklucza jednak, że za Nerona mogła nastąpić reforma περίοδος, kiedy stwierdza, iż „(…) l'avenir montrera peut-être que tel empereur féru d'agonistique grecque mais dont les décisions ne lui ont pas survécu (Caligula, Néron, Domitien) a modifié ou voulu modifier la période".

[38] Hieron. *Chron*. 266 F (r. 66 n.e.). Por. GALLIVAN 1973: 231; BRADLEY 1978: 62, 64; CALOMINO 2011: 35; MANDERS, SLOOTJES 2015: 1000.

[39] RPC I 5301, 5311, 5317.

[40] RPC I 1371–1372, 1375.

[41] RPC I 1373–1374.

[42] RPC I 1376.

[43] SIG^3 814; Plin. *HN* IV 22; Suet. *Ner.* 24; Plut. *Flam*. XII 8. *Mor*. 567 F–568 A; Paus. VII 17, 3; Philostr. *V A* V 41; Cass. Dio LXII 11, 1. Por. RPC I 1279–1280 (Patrai, Neron, rew.: IVPPITER LIBERATOR C P); HOHL 1918: 389. Racje przemawiające za datowaniem proklamacji na 67, a nie 66 r. n.e. (rok, który można by brać pod rozwagę zestawiając przywołaną w niniejszym przypisie informację Pauzaniasza z inskrypcją CIL X 7852) przedstawił Paul A. GALLIVAN (1973: 230–234. Por. GRIFFIN 2000: 162, 280)

269:1030751505

Grecji[44]. Jak zauważono, „it was common practice for the emperors to be associated with leading deities of a city in order to introduce the new imperial cult to the city"[45]. W przypadku epirockiego ośrodka przywołana konotacja nie mniej zasługuje na uwagę. Abstrahując od jego kultu w mieście – „pamiątce" wiktorii pod Akcjum[46] i specjalnej protekcji, którą (jak głoszono) bóg ten roztaczał nad Augustem, Apollo patronował zakładaniu miast i kolonizacji. Określenie κτίστης było jednym z jego przydomków (ἐπίκλησις)[47]. Kallimach łączy z Apollonem Karnejskim fundacje takich ośrodków jak Sparta, Tera i jego rodzinna Cyrena[48]. Jeśli, jak zauważa J. David, nazwy komemoratywne mogą być nadawane „to create a new reality", to Simone Follet stwierdza, iż termin „κτίστης peut s'appliquer à Apollon, fondateur de Cyrène, comme à Dieu, créateur du monde"[48]. Przemianowanie Nikopolis na cześć cesarza skojarzonego z Apollonem dokonało się w okolicznościach proklamacji korynckiej, wydarzenia, które mogło być ukazywane jako początek nowej ery[49]. O ile w przypadku nazw komemoratywnych nominacja nierzadko nabiera charakteru sakralnego, o tyle związany z tym być może mit fundacyjny ośrodka. W przypadku epirockiej Nikopolis, czasowo przemianowanej na Nerononikopolis, epizod związany z miejscem, w którym młody Cezar pokonał Marka Antoniusza oraz ustanowił miasto i igrzyska upamiętniające to wydarzenie, wpleciony został przez Wergiliusza w opowieść o mitycznej przeszłości („mitohistorii"[50]) Rzymu. Niewielką wówczas jeszcze miejscowość (*parva urbs*) nawiedzić miał z towarzyszami uchodzący z Troi Eneasz, odprawić na jej wybrzeżu (*Actia litora*) igrzyska trojańskie (*ludi Iliaci*), a w sanktuarium Apollina zawiesić tarczę noszoną onegdaj przez Abasa[51]. Niezależnie

---

[44] Zob. SIG[3] 814. Por. CAMIA 2018: 107–108.

[45] TALLOEN, WAELKENS 2005: 223.

[46] Por. SARTRE 1997: 223; KLUCZEK 2025: 26.

[47] Zob. CIG 5141 (inskrypcja z Cyreny). Por. RPC III 1493 A–B (Apollo jako κτίστης na monetach Kyzikos); Thuc. VI 3; Steph. Byz. *s.v.* Ἀπολλωνία (wskazanie 25 miejscowości o nazwie Apollonia); ROSCHER 1884: 440; MALKIN 1986: 959–960. Zwrócono też uwagę, że stosunkowo liczna grupa mitycznych założycieli miast miała być synami Apollona. ROSCHER 1884: 439.

[48] Callim. *Hymn* 2, 72–73.

[48] FOLLET 1992: 242.

[49] Zdaniem Anne-Valérie PONT (2007: 539) „le titre [przywoływany przez monety z legendą rewersu ΝΕΡΩΝΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΚΤΙCΤΗ – M. J.] commémore ici évidemment une fondation politique au sens strict, et l'octroi de privilèges nouveaux, notamment fiscaux".

[50] Por. ANDO 2015; KLUCZEK 2025: 8–9.

[51] Verg. *Aen*. III 274–288. Por. MILLER 1993: 445; WEST 1994: 58–59. Komentując przywołany passus *Eneidy* Michael PASCHALIS (1987: 64) zauważa, że „the sacred games (…) and the dedication of the shield to the temple of Apollo are intended as thanksgiving celebrations of the Aeneadae for their escape from the victorious Greeks". Zwycięstwo pod Akcjum mogło być ukazywane jako dowód dalszej protekcji Apollona nad rodem, który wywodził swoje korzenie od Eneasza.

270:4674354002

od tego z epirocką Nikopolis związany był najwidoczniej jeszcze inny mit fundacyjny: otóż przed bitwą pod Akcjum młody Cezar spotkać miał pewnego człowieka wiodącego osła. Rzekomo imię zwierzęcia zapowiadało zarówno wynik bitwy, jak i przyszłą nazwę miejscowości (*nomen omen*): Nicon[52].

W niektórych przypadkach mity fundacyjne tłumaczące nazwę ośrodków przywołują związane z eponimem nadnaturalne zdarzenie, rozgrywające się w danym miejscu. Takowa „Gründungslegende" związana jest z Marcianopolis, miastem, które Trajan założył i nazwał ku czci swojej siostry, jak zaświadczają to Deksippos[53], Ammianus Marcellinus[54] oraz anonimowy kosmograf z Rawenny[55]. Jordanes, przybliżając okoliczności fundacji, powołuje się na tradycję (*ut fertur*), zgodnie z którą Trajan miał zostać skłoniony do założenia miasta przez cudowne zjawisko, którego świadkiem była służąca lub córka jego siostry „Marcji" (*Marciae sororis suae puella*). Po kąpieli w rzece noszącej miano „Rzeki", Potamos (*in flumina… Potami cognomento*), owa *puella* postanowiła zaczerpnąć z niej wody, jak zaznacza Jordanes czystej i dobrej w smaku. Wówczas to trzymane przez nią złote naczynie (*vas aureum*) wyślizgnęło się jej z dłoni i, choć puste, zatonęło, by po chwili, mimo wchłonięcia przez wodę, wypłynąć nieoczekiwanie na wierzch. Wiadomość o tym zdarzeniu wprawić miała Trajana w zdumienie (*admiratio*). Sądząc, że rzekę zamieszkuje jakieś bóstwo (*numen*), cesarz podjął decyzję o wzniesieniu nad jej brzegami miasta i nazwaniu go na cześć siostry[56]. Nadnaturalne zdarzenie wplecione zostało również w mit fundacyjny Hadrianopolis w Tracji. W biografii Heliogabala zawartej w zbiorze *Historia Augusta* przytoczono *en passant* anegdotę dotyczącą okoliczności nadania owej dynastycznej nazwy[57]. Zgodnie z tą relacją w miejscu, w którym wznosiła się tracka Hadrianopolis, mityczny Orestes *Orestam condidit civitatem*. Fundacja miała poniekąd upamiętniać rytuał oczyszczenia ze zbrodni matkobójstwa jaki mściciel Agamemnona i morderca Klitajmestry przeprowadził w punkcie, w którym zbiegają się trzy rzeki, *apud tria flumina*. W przywołanym passusie mówi się dalej, że Hadrian popadłszy w szaleństwo (*furor*),

---

[52] Suet. *Aug*. 96. Por. Plut. *Ant*. LXV 3 (Νίκων). Swetoniusz i Plutarch wymieniają jednocześnie imię właściciela osła, które również stanowi *nomen loquens* – Eutychus/ Εὔτυχος.

[53] *FGrH* 100 F 25.

[54] Amm. Marc. XXVII 4, 12.

[55] *Rav. Cosm*. IV 6 (p. 185, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[56] Iord. *Get.* 93. O ile wyrażenie *Marciae sororis suae puella* pozwalałoby myśleć zarówno o „służce", jak i o „córce" siostry Trajana, o tyle kontekst (kąpiel w rzece oraz czerpanie z niej wody do naczynia) skłania raczej do pierwszej z tych dwóch opcji. Por. ZWOLSKI 1984: 107 (tłumaczenie „służebna jego siostry, Marcjany").

[57] *HA, Heliogab*. VII 6–10.

271:1087223952

wskutek którego nakazał zgładzić wielu senatorów (*multos senatores occidi iusserat*)[58], polecił nadać temu ośrodkowi miano urobione od swojego imienia, gdyż otrzymał przepowiednię, że wejdzie w posiadanie domu lub imienia kogoś szalonego (*in furiosi alicuius domum vel nomen inreperet*). To samo źródło, stwierdza, że utrzymywano, iż odtąd szaleństwo cesarza miało ulec osłabieniu (*ex eo emollitam insaniam ferunt*). Że Hadrianopolis nosiło wcześniej po Orestesie nazwę Ὀρεστιάς informują źródła bizantyńskie z czasów dynastii macedońskiej: tzw. *Kontynuacja Teofanesa* (Συνεχισταὶ Θεοφάνους)[59], tzw. Pseudo-Symeon Magister[60] oraz Leon Diakon[61]. Ὀρεστιάς stanowiła wcześniejszą nazwę Hadrianopolis także według Jana Zonarasa[62]. Pomimo to u Ammianusa Marcellinusa[63] jako taka wymieniana jest Uscudama, informacja Stefana z Bizancjum sugeruje nazwę Γονεῖς[64], a współcześnie Yordanka Yurukova (Jordanka Jurukova) sformułowała hipotezę, zgodnie z którą Hadrianopolis nosiła oryginalnie miano Tonzos[65] (jakkolwiek Ptolemeusz wymienia oba toponimy osobno[66]). Co się tyczy Orestesa, mit fundacyjny przywołany w życiorysie Heliogabala wydaje się znajdować refleks w emisjach monetarnych Hadrianopolis z czasów Gordiana III. Mowa o numizmatach mogących ukazywać Orestesa, Ifigenię ze statuetką Artemidy oraz Pyladesa stojących nad trzema bóstwami rzecznymi – personifikacjami trzech rzek przepływających w pobliżu miasta[67]. Tym, co w przekazie *Historia Augusta* dotyczącym przemianowania fundacji Orestesa przez Hadriana zasługuje na uwagę, jest z jednej strony powiązanie nominacji z wyrocznią, z

---

[58] Wspomniane rzeki to Hebros, Tonzos i Artakes. NOLLÉ 2009: 106–107, 125. Wyrażenie *multi senatores* zdaje się stanowić egzageracje, niemniej przywodzić może na myśl sprawę stracenia (*senatu iubente, invito Hadriano* wedle *HA, Hadr*. VII 2) czterech byłych konsulów w początkach pryncypatu Hadriana (byli to C. Avidius Nigrinus, A. Cornelius Palma Frontonianus, L. Publilius Celsus i Lusius Quietus) oraz doprowadzenia do śmierci dwóch innych senatorów u schyłku jego rządów (byli to L. Iulius Ursus Servianus oraz Cn. Pedanius Fuscus). Zob. Cass. Dio LXIX 2, 5–6. 17, 1–2; *HA, Hadr*. VII 1–2. XXIII 2–3. Por. GAUDEMET 1982: 59; BIRLEY 1999 a: 87–88, 291–292.

[59] *Theoph. Contin*. p. 387 (ed. I. Bekker).

[60] Ps.-Sym. Mag. p. 686–687 (ed. I. Bekker).

[61] Leo. Diac. p. 130 (ed. C. B. Hase). Autor osadza fundację w kontekście kampanii przeciw Scytom.

[62] Zonar. XVII 23.

[63] Amm. Marc. XIV 11, 15. XXVII 4, 12. Por. Eutr. VI 10.

[64] Steph. Byz. *s.v*. Γονεῖς. Por. OBERHUMMER 1912: 2174.

[65] YURUKOVA 1987: 259. Por. BOTEVA 2014: 197–198. Rozróżnienie Tonzos i Hadrianopolis zob. TOPALILOV 2008. Por. TOCHEV 2017: 114.

[66] Zob. Ptol. *Geog*. III 11, 12 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Zamieszczony tam zapis (Φιλιππούπολις ἡ καὶ Τριμόντιον [ἡ καὶ Ἀδριανόπολις]) prowadzić mógłby *prima facie* znów do mylnego utożsamienia Hadrianopolis i Filippopolis.

[67] RPC VII/2 666–667. Co do identyfikacji trzech wyobrażonych postaci jako Orestesa, Ifigenii oraz Pyladesa (a nie Orfeusza, Eurydyki i Hermesa) zob. NOLLÉ 2009: 127–133. Por. JURKOWSKI 2025: 354.

272:1129249580

drugiej cudowne następstwo owego przechrzczenia (złagodzenie szaleństwa cesarza, które – jak w przypadku Heraklesa – wydaje się mieć również nadnaturalną proweniencję).

Nadnaturalne zjawiska przywoływane we wzmiankowanych mitach fundacyjnych służyć mogły uwypukleniu sakralnego charakteru fundacji. Ten ostatni jest jeszcze bardziej wyraźny w relacjach Filostorgiusza i Hermiasza Sozomena dotyczących „narodzin" Konstantynopola. Ariański historyk kreśląc obraz Konstantyna Wielkiego wytyczającego z włócznią w dłoni (τὸ δόρυ τῇ χειρὶ φέροντα) granice (τὸν περίβολον) miasta, podaje, że cesarz zachowywał się tak, jakby był prowadzony przez jakąś niebiańską siłę (ὡς δύναμις αὐτοῦ τις οὐρανία προηγοῖτο). Gdy idący za nim zapytali go, jak daleko jeszcze ma zamiar posuwać się naprzód, odpowiedział, że tak daleko, aż zatrzyma się ten, który kroczy przed nim (ἕως ἄν ὁ ἔμπροσθέν μου στῇ)[68]. Hermiasz Sozomen podaje z kolei, że Konstantyn postanowiwszy założyć miasto mające nosić jego imię, udał się w okolice Ilionu, w miejsce, gdzie znajdował się ongi obóz Achajów i mogiła Ajasa. Zajętemu wdrażaniem swojego planu cesarzowi pewnej nocy miał się objawić Bóg i obwieścić, aby poszukał dla swej fundacji innego miejsca (ταῦτα δὲ αὐτῷ πονοῦντι νύκτωρ ἐπιφανεὶς ὁ Θεὸς, ἔχρησεν ἕτερον ἐπιζητεῖν τόπον). Następnie przeniósłszy go (we śnie?) czy też (przenośnie) poprowadziwszy go (κινήσας αὐτὸν) do Byzantion w Tracji, Bóg polecił mu rozbudować to miasto i uznać godnym imienia Konstantyna (ταύτην αὐτῷ οἰκίζειν ἀπέφηνε πόλιν καὶ τῆς Κωνσταντίνου ἐπωνυμίας ἀξιοῦν)[69]. Bardzo podobnie fundację Konstantynopola przedstawia Teofanes Wyznawca, którego zdaniem Konstantyn założył ten ośrodek poruszony boskim znakiem, θείῳ (…) νεύματι κινούμενος[70]. Jak ujął to Sławomir Bralewski „Constantinople, according to Sozomenus and Philostorgius, was founded with divine inspiration (…)"[71]. Jeśli nominacja w przypadku nazw komemoratywnych ma często charakter wręcz sakralny, to w micie fundacyjnym Konstantynopola, przekazanym przez Hermiasza Sozomena, jest ona sakralna *par excellence*. Jakkolwiek Konstantyn samodzielnie podejmuje decyzję o fundacji miasta, które nazwie swoim imieniem, to sam Bóg wskazuje miejsce godne nosić imię cesarza. Historyk pisał swe dzieło w latach 439–450 n.e., przeszło wiek po fundacji Konstantynopola, dedykując je Teodozjuszowi

---

[68] Philostorg. *Hist. eccl*. II 9 (ed. J. Bidez). Por. STEPHENS FALCASANTOS 2020: 56–57. O ile przekaz Filostorgiusza zdaje się ukazywać fundację jako inspirowaną przez Boga chrześcijan, o tyle pewien ustęp u Jana Lydosa (*Mens*. IV 2) pozwala mniemać, że w tradycyjnym rytuale *limitatio* cesarzowi asystowali kapłani pogańscy. Por. LENSKI 2015: 344–345.

[69] Sozom. *Hist. eccl*. II 3, 3 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen). Por. Zos. II 30.

[70] Theophan. *Chronogr*. I p. 23 (ed. C. de Boor).

[71] BRALEWSKI 2011: 88.

273:8506142652

II (408–450 n.e.)[72], stąd przypuszczać można, iż „(…) his composition of history projected the imperial ideology of the time and aspired to have the imperial approval"[73]. Pomimo to istnieje przesłanka by mniemać, że nadanie rozbudowanemu Byzantion miana pochodzącego od Konstantyna już w czasach fundacji ośrodka ukazywano jako realizację Bożego nakazu. Otóż w konstytucji wchodzącej w skład *Kodeksu Teodozjańskiego* i datowanej na 1 grudnia 334 r. n.e., czyli kilka lat po inauguracji Konstantynopola (11 maja 330 r. n.e.), na mocy której rozmaitymi przywilejami obdarzeni zostali *navicularii Orientis*, Konstantyn Wielki odnosi się do ośrodka nad Bosforem jako do miasta (*urbs*) „które z Bożego rozkazu obdarzyliśmy wieczystym imieniem" (*quam aeterno nomine, iubente Deo, donavimus*)[74]. O ile zastosowany *ablativus absolutus*, *iubente Deo*, przywodzić może na myśl przywołaną relację Hermiasza Sozomena, o tyle *aeternitas* nazwy ośrodka, nie musi odnosić się do jego określeń przywołujących Wieczne Miasto (takich jak „drugi" czy „nowy Rzym"), ale do jego dynastycznego (a zarazem komemoratywnego) miana. Zauważa to Ioannis Papadopoulos, który komentując stosowne miejsce przywołanej konstytucji stwierdza, że „(…) the phrase «aeterno nomine» is not a reference to Rome as an eternal city, but rather to the eternity of Constantine name, which was given to the city he (re-)founded"[75]. Wspomniano już, że Flavia Aeduorum – ośrodek, o którym nic nie wiadomo, by aspirował do bycia „kolejnym Rzymem" – w *Gratiarum actio Constantino Augusto* określona jest jako *aeterno nomine nuncupata*. *Aeternum nomen* powtarzające się w tym źródle i konstytucji z 334 r. n.e., podobnie jak określenia *sacratissimum nomen* czy *nomen venerandum*, odnoszące się do Konstantynopola i tytulatury Hispellum, pozwalają stwierdzić, że przynajmniej w przypadku części rozpatrywanego tu mianownictwa próby nadania nominacji sakralnego charakteru są nad wyraz czytelne.

Prócz na ogół sakralnego charakteru nominacji, inną cechą nazw komemoratywnych, którą podkreśla się w językoznawstwie, jest to, że literalnie traktowane często zdają się one wyrażać posiadanie[76]. Nie można też wykluczyć, że niekiedy nazwy dynastyczne mogły istotnie odnosić się do stanu posiadania. Wymienioną w *Tabula Peutingeriana* nazwę Rusubricari Matidiae Édouard Cat kojarzył ze świadectwami mogącymi wskazywać na

---

[72] SARADI 2022: 461–462.

[73] SARADI 2022: 462. Jak stwierdzał to swego czasu Louis BRÉHIER (1915: 257) był Hermiasz Sozomen „trop intéressé à exagérer le zèle de Constantin pour le christianisme".

[74] *Cod. Theod.* XIII 5, 7.

[75] PAPADOPOULOS 2021: 33. Por. MOORE 1894: 52 (wedle tego autora epitet *aeterna* nie był łączony z Konstantynopolem jako miastem).

[76] DAVID 2011: 215.

274:1151207764

posiadłości na terenie Mauretanii należące, w jego mniemaniu, do siostrzenicy Trajana, Salonii Matidii[77]. Zdecydowanie częściej jednak stan posiadania implikowany *prima facie* przez nazwy komemoratywne okazuje się w rzeczywistości pozorny[78] i, jak ujmuje to J. David, „(…) commemorative names very often express possession only symbolically"[79]. Na podstawie inskrypcji z łuku Hadriana, ΑΙΔ' ΕΙΣ' ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΚΟΥΧΙ ΘΗΣΕΩΣ ΠΟΛΙΣ, można by wnosić, że miasto, o którym mowa, „należy" do Hadriana. Podobne wrażenie odnieść można przy innych dynastycznych nazwach złożonych z dopełniacza imienia eponima i apelatywu πόλις. W odniesieniu do Konstantynopola, forma Κωνσταντινούπολις[80], wedle hipotezy jaką sformułował Demetrius J. Georgacas[81], pozostawać miała w codziennym użyciu od momentu fundacji ośrodka równolegle z peryfrastyczną formą ἡ Κωνσταντίνου πόλις[82]. Zauważyć jednak należy, że Ateny, czy ich część, w sposób tylko przenośny „należały" do Hadriana, ich przemianowanie najwyraźniej nie wprowadziło zmian w ustroju ośrodka, a cesarz obejmował rozmaite miejskie urzędy, podejmując związane z nimi liturgie. Podobnie Konstantynopol jako całość stanowił własność Konstantyna Wielkiego tylko symbolicznie. J. David wskazuje też inny powód, dla którego implikowane przez liczne nazwy komemoratywne „nabycie" rozmaitych miejsc przez określone osoby należy rozumieć metaforycznie. Jak stwierdza, „(…) commemorative names are frequently based on non-personal phenomena, especially ideological values such as events and important days, nations and places that were considered to be political allies"[83]. Stosunkowo liczne rozpatrywane tu toponimy i przydomki

---

[77] CAT 1891: 114. W przywołanym miejscu É. Cat kojarzył też z siostrzenicą Trajana nazwę równiny rozciągającej się wzdłuż wybrzeży Algieru, Mitidja. Jak pisał „peut-être la plaine [wyżej wspomniana równina – M. J.] lui appartenait-elle en grande partie". Por. CIL VIII 8812; *It. Ant*. 18, 4; *Tab. Peut*. III 1; JURKOWSKI 2023 a: 36–37.

[78] Por. DAVID 2011: 215–216 (autor ilustruje tę obserwację przykładem nadania jednej z plaż na Kubie miana „Plaży Niemieckiej Republiki Demokratycznej").

[79] DAVID 2011: 215.

[80] Por. CIG 8958, 8960, 9864; Philostorg. *Hist. eccl*. III 1 a, 11. VI 5. VII 6. VIII 2, 8. IX 3, 5–6, 14, 17–18 (*et alibi*, ed. J. Bidez); Sozom. *Hist. eccl*. II 21, 6. 25, 14. 28, 5. 34, 5–6 (*et alibi*, ed. J. Bidez, G. C. Hansen); Socrates *Hist. eccl*. I 16, 36–37. II 12–13 (*et alibi*); Prisc. p. 84, 89, 92, 103 ed. P. Carolla; Malal. XIII 7, 9–10, 17, 39 (*et alibi*); Hierocl. 631, 3. 734, 5 (ed. G. Parthey); Evagr. Schol. *Hist. eccl*. I 2. II 7, 9, 13–14. III 4, 9, 14, 16, 31 (*et alibi*); Zos. II 35, III 11, IV 59 (*et alibi*); Procop. *Aed*. I 1, 66. 10, 1. 11, 1. II 1, 1. IV 8, 3. 9, 14. V 1, 8; Hesych. *Orig. Constant*. 39 (ed. T. Preger); *Chron. Pasch*. I p. 528–531, 542, 582 (*et alibi*, ed. L. A. Dindorf); *Not. episc*. I 3. 520. 529, III 1. 700, IV 37, V 21, VII 3, XI 1, XII 1. 110. XIII 478; Georg. Cypr. 3. 521–522; Theophan. *Chronogr.* I p. 3, 27–28, 33, 37, 42, 45, 54–55 (*et alibi*, ed. C. de Boor); *Suda s.v*. Ἀγέλιος (A 195), Ἀκάκιος (A 783), Ἀττικός (A 4361), Βασιλίσκος (B 164) [*et alibi*]; Const. Porphyr. *De them*. II p. 44, 46 (ed. I. Bekker). *De adm. imp*. 9, 20–21; Zonar. XIII 3, 11, 19. XIV 1 (*et alibi*).

[81] GEORGACAS 1947: 364–365.

[82] Socrates *Hist. eccl*. I 16–17, 25, 34–36. II 6–7, 13, 15, 23, 25, 27 (*et alibi*); Philostorg. *Hist. eccl*. III 11 (ed. J. Bidez); Evagr. Schol. *Hist. eccl*. I 8. IV 3 (*et alibi*).

[83] DAVID 2011: 215–216.

275:6536277375

miejscowości zdają się potwierdzać obserwację czeskiego językoznawcy. W ich przypadku u podłoża kreacji nazw sugerujących *prima facie* „posiadanie" przez cesarzy określonych miejsc, leżą uwarunkowania lub wydarzenia mogące tłumaczyć szczególne związki pomiędzy eponimem i nazwanym ośrodkiem. Sygnalizowano już, że asumptem do przyjęcia dynastycznych nazw i przydomków mogły być rzeczywiste lub fikcyjne fundacje ośrodków, promocja ich statusu, nadanie określonych tytułów czy przywilejów lub wyświadczenie rozmaitych dobrodziejstw, od wsparcia po klęsce naturalnej (*vide* przywołany *casus* Filadelfii w Lydii i Tyberiusza) po wzniesienie czy rozszerzenie murów okalających miejscowość (najwidoczniej przypadek ośrodka Verona i Galliena[84]). Nadanie stosownych nazw mogło też wiązać się ściśle z osobistymi związkami cesarzy z danym ośrodkiem lub wydarzeniami, które się w nim lub jego pobliżu rozegrały, a które mogły być postrzegane jako istotne z perspektywy władcy i jego rodu. Zauważalna jest pewna korelacja pomiędzy miejscem urodzenia cesarzy (lub osób z ich kręgu), a noszeniem przez odpowiednie miejscowości nazw bądź przydomków mogących ich upamiętniać. Odnieść to można do Klaudiusza[85] i Lugdunum, dla którego poświadczona jest tytulatura C(olonia) C(opia) C(laudia) AVG(usta) LVGVD(unum)[86], jak i do Agryppiny Młodszej[87] oraz oppidum Ubiorum, gdzie założona została, przywołana już, Colonia Claudia Ara Agrippinensium. Jeżeli przyjąć, że w inskrypcji, gdzie wzmiankowana została C V ITALICENSIVM[88], litery C V oznaczają colonia Ulpia, a nie colonia Victrix, a zapis COL LAN COM czy COL L AN COM, umieszczony na wspomnianych już emisjach mennicy rzymskiej ze 190 r. n.e., oznacza colonia Lanuvina Commodiana, inne *exempla* przywołanej korelacji związane są z Trajanem i ośrodkiem Italica[89] oraz Kommodusem i Lanuvium. Wiele

---

[84] Zob. CIL V 3329 (265 r. n.e.) Por. DE BLOIS 1976: 35; CONFORTI CALCAGNI 1999: 22.

[85] Sen. *Apocol*. 6, 1; Suet. *Claud*. 2. Por. GROAG 1899: 2782; PIR^2 C 942; LEVICK 1990: 11.

[86] CIL XIII 1752. Por. CIL XII 3203. XIII 256, 1753–1754. Zauważyć natomiast należy, że jakkolwiek inskrypcja zawierająca mowę Klaudiusza z 48 r. n.e. w sprawie przyznania *ius honorum* przedstawicielom arystokracji galijskiej (CIL XIII 1668. Por. Tac. *Ann*. XI 24) określana jest zwykle jako *tabula Lugdunensis*, to odnaleziona została ona w 1528 r. nie na obszarze antycznej rzymskiej kolonii Lugdunum, ale pobliskiego miejsca zebrań *concilium Galliarum*, pagus Condate (ob. wzgórze La Croix-Rousse, Lyon). Por. RIESS 2003: 212.

[87] Tac. *Ann*. XII 27. Por. LACKEIT 1918: 909; PIR^2 I 641. W. ECK (2021: 3) zauważa, że w istocie nie znamy nazwy centralnej siedziby Ubiów, jakkolwiek jako taką traktuje się niekiedy Tacytowe określenie *oppidum Ubiorum*.

[88] CIL II 1135. Por. CANTO 1981: 148.

[89] Por. App. *Hisp*. 38, 153; Cass. Dio LXVIII 4, 1; Aur. Vict. *Caes*. XIII 1; Eutr. VIII 2; HANSLIK 1965: 1035; PIR^2 V 865; BENNETT 1997: 1. Na odmienne pochodzenie Trajana wskazuje *Epitome de Caesaribus* (XIII 1), według którego to źródła wywodził się on *ex urbe Tudertina* (co może sugerować miasto Tuder w Umbrii). Pomimo, że świadectwo to jest odosobnione, nie odrzucał go R. SYME (1971: 103. Por. SYME 1958 b: 796). Jörg SCHLUMBERGER (1974: 81), biorąc jednak wzgląd na świadectwa lokujące *origo* cesarza na terenie Betyki, proponował emendację przytoczonego zapisu na *ex urbe Turdetana*. Julian BENNETT (1997: 1) godzi oba przekazy czyniąc emendację zbyteczną: przodkowie Trajana wywodzili się najwyraźniej z Umbrii (zdaniem autora

276:5113635831

wskazuje, że analogiczna zależność dotyczy Hadriana i wspomnianego ośrodka Italica, który jako kolonia nosił epitet *Aelia*[90]. Niewątpliwie korelacja pomiędzy miejscem pochodzenia cesarza a uhonorowaniem go w tytulaturze ośrodka zachodzi w przypadku Septymiusza Sewera i Lepcis Magna[91], dla której to miejscowości poświadczone są epigraficznie zarówno tytulatura COL(onia) SEPT(imia) LEPC(is) MAG(na)[92], jak i określenie mieszkańców LEPCITANI SEPTIMIANI[93]. W historiografii niekiedy przypuszcza się[94], a niekiedy twierdzi jednoznacznie[95], że Filip Arab urodził się w arabskiej Filippopolis, którą miał założyć z ojcem M. Iuliusem Marinusem[96]. Prokopiusz z Cezarei wymienia miejscowość Αὐριλίανα[97], którą można by lokować na północnym obszarze utworzonej przez Aureliana prowincji Dacia Aureliana, później wchodzącym w skład prowincji Dacia Ripensis[98]. Tymczasem wedle

przemawiają za tym względy onomastyczne), niemniej „whatever their ultimate origins, at the time of Trajan's birth his family had settled at Italica (…)".

[90] CIL XII 1856. Por. AE 1908, 150. 1952, 121. 1983, 520; Gell. *NA* XVI 13, 4. Jako ojczyzna (πατρίς) Hadriana wymieniona jest Italica przez Appiana z Aleksandrii (*Iber*. 38, 153. Por. Cass. Dio LXIX 1, 1). To, że urodził się on w tej miejscowości, stwierdza też Eutropiusz (VIII 6) oraz Hieronim ze Strydonu (*Chron*. 279 F, r. 117 n.e.). W *Historia Augusta* (*Hadr*. I 3) twierdzi się wpierw, że Hadrian przyszedł na świat w Rzymie, jednak zaraz dalej (II 1) informuje, że *quinto decimo anno ad patriam redit* (co mogłoby sugerować, że był tam wcześniej). Jego *tribus Sergia* (zob. CIL III 550) poświadczona jest dla przywołanego ośrodka Betyki. Zob. CIL III 8436 = EDCS-31900271 (datacja: 1–100 n.e., 8.10.2024); CIL V 932 = EDCS-01600210 (datacja: 63–65 n.e., 8.10.2024). Por. CIL II 1129; AE 1982, 520. 1983, 520; VON ROHDEN 1893 a: 496–497. Italica była najwyraźniej ojczyzną naturalnego ojca cesarza, P. Aeliusa Hadrianusa Afera (por. *HA, Hadr*. I 1; VON ROHDEN 1893 b: 521; PIR^2 A 185), matka Domitia Paulina pochodziła z Gades (*HA, Hadr*. I 2. Por. PIR^2 D 185). W czasie swojego panowania okazywał też Hadrian owej miejscowości szczególne względy. Jak pisał Ronald SYME (1964: 144), „Hadrian rebuilt Italica in the dimensions of an imperial city, comparable to the capital of a whole province". O ile A. R. BIRLEY (1999 a: 10) pomimo to utrzymuje, że Hadrian przyszedł na świat „at Rome, rather than at Italica", o tyle D. KIENAST, W. ECK, M. HEIL (2017: 122) jako miejsce narodzin Hadriana wymieniają ośrodek na terenie Betyki.

[91] Por. *HA, Sev*. I 2; Eutr. VIII 18; Aur. Vict. *Caes.* XX 19; *Epit. de Caes.* XX 8; FLUSS 1923: 1943; PIR^2 S 487; BIRLEY 1999 b: 1, 35; CORDOVANA 2012: 56.

[92] IRT 283.

[93] IRT 393, 404, 410 (198–210 n.e.), 415, 423, 452, 460, 620. Por. IRT 400, 429, 435, 441–442, 450, 453, 621.

[94] STEIN 1918: 756; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 190; PIR^2 I 461.

[95] Zob. BOWERSOCK 1983: 122; KOLENDO 1992: 52; HATOUM 2000: 137.

[96] Aur. Vict. *Caes*. XXVIII 1.

[97] Procop. *Aed*. IV 4, 3.

[98] Por. DRĂGAN 1985: 214.

277:6055988212

tradycji poświadczonej u Eutropiusza[99], w *Historia Augusta*[100] oraz Jordanesa[101] Aurelian pochodził z obszaru prowincji Dacia Ripensis. Czy toponim Αὐριλίανα miał związek z Aurelianem jest niepewne, i można by nawet w to wątpić, jeśli przypomnieć, że Edmund Groag pisał swego czasu, że „Aurelianus selbst wird nichts dazu gethan haben, dass seine Geburtsstätte bekannt werde. Denn er stammte aus nidriegen Stande (…)"[102]. Nazwa Αὐριλίανα przypomina jednak inny dynastyczny toponim mający odnosić się wedle pewnego świadectwa do *origo* cesarza. W tym samym rejonie co Αὐριλίανα znajdować miała się miejscowość Ῥωμυλίανα[103], FELIX ROMVLIANA[104] czy też Romulianum[105] (ob. Gamzigrad, Serbia). W *Epitome de Caesaribus* mówi się o Galeriuszu, że ten *ortus Dacia Ripensi ibique sepultus est; quem locum Romulianum ex vocabulo Romulae matris appellarat*[106]. Z kolei, jeśli abrewiacje M I V S F, użyte w inskrypcji pochodzącej z miejscowości Salona[107], słusznie rozwija się jako Martia Iulia Valeria Salona Felix, to w tytulaturze tej upamiętniony został najwyraźniej Dioklecjan (C. Aurelius Valerius Diocletianus)[108]. W świetle przekazów Teofanesa

---

[99] Eutr. IX 13.

[100] *HA, Aurel.* III 1. Biograf zaznacza jednak, że na takie miejsce pochodzenie cesarza wskazują niektórzy (*nonnulli*), podczas gdy wielu (*plures*) utrzymuje, że Aurelian pochodził z Sirmium, aby zaraz potem (III 2) dodać: *ego autem legisse me memini auctorem, qui eum* [Aurelian – M. J.] *Moesia genitum praedicaret*. W innym miejscu biografii (XXIV 3) Aurelian określony jest jako *homo Pannonius*. W *Epitome de Caesaribus* (XXXV 1) przeczytać można, że urodził się on *inter Daciam et Macedoniam*. Por. GROAG 1903: 1351; HOMO 1904: 27; PIR^2 D 135; JONES, MARTINDALE, MORRIS 1971: 130 (*Aurelianus nr 6*). R. SYME (1971: 210), odnosząc się do przekazów łączących Aureliana z Sirmium czy szerzej z Panonią lub znowu Mezją, stwierdzał: „all of which will be dismissed. There is no remedy save to accept Eutropius and opt for Dacia Ripensis". Alaric WATSON (1999: 1) utrzymuje, że „he [Aurelian – M. J.] came from a peasant family in the region just south of the Danube, possibly in the vicinity of Serdica (…)". W przypisie powiązanym z tym stwierdzeniem (WATSON 1999: 226, przyp. 1), nie przytacza jednak źródeł, które uzasadniałyby taką konstatację.

[101] Iord. *Rom*. 290.

[102] GROAG 1903: 1351.

[103] Procop. *Aed*. IV 4, 3.

[104] AE 1986, 625. Por. KUHOFF 2007: 46–47; ŽIVIĆ 2007: 52–53.

[105] *Epit. de Caes*. XL 16.

[106] *Epit. de Caes*. XL 16. Eutropiusz (IX 22) podaje z kolei, iż *Galerius in Dacia haud longe a Serdica natus*. Podobnie w *Chronicon Gallicum ad annum DXI* (p. 643, ed. T. Mommsen) wymienia się *Galerium Maximinum Daciae Sardensem*. S. Aureliusz Wiktor (*Caes*. XXXIX 26), odnosząc się do dobrania w 293 r. n.e. przez Dioklecjana i Maksymina Herkuliusza jako cezarów odpowiednio Galeriusza i Konstancjusza Chlorusa, stwierdza, że *his sane omnibus Illyricum patria fuit*. Por. ENßLIN 1930: 2517; JONES, MARTINDALE, MORRIS 1971: 574–575 (*Maximianus nr 9*); CHRISTODOULOU 2021: 275.

[107] EDCS-10000224 (datacja: 301–350 n.e., 7.10.2024). Por. CIL III 1933: COLONIA MARTIA [I]VLIA SALONA. Na podstawie porównania obu inskrypcji można by wnosić nabycie przez ośrodek nie tylko przydomka Valeria, ale również Felix. Por. DVORŽAK SCHRUNK, BEGOVIĆ 2012: 509 (domniemanie, że oba przydomki przyjęto za Dioklecjana).

[108] O ile związane z tradycją nadawania *tria nomina* pojęcie *gentilicium* można jeszcze odnosić do przełomu III i IV w. n.e, a epitet Valeria (jak się też tu zakłada) istotnie przywołuje Dioklecjana, o tyle przydomek ten mógłby stanowić dodatkową przesłankę przy próbie odpowiedzi na pytanie czy (przynajmniej zasadniczym?) „imieniem

278:7721255745

Wyznawcy[109], Konstantyna VII Porfirogenety[110] oraz Jana Zonarasa[111] Dioklecjan pochodzić miał właśnie z przywołanego ośrodka Dalmacji, jakkolwiek w *Epitome de Caesaribus* napisano o nim *Diocletianus Dalmata* (…) *matre pariter atque oppido nomine Dioclea*[112]. A. H. M. Jones, John R. Martindale oraz John Morris stwierdzali nawet na podstawie tej informacji, że „his [Dioklecjana – M. J.] place of birth was perhaps renamed Dioclea after him (…)"[113], ale jeśli przywołani autorzy mieli na myśli miejscowość Doclea/ Dioclea (ob. Podgorica), przypuszczenie to jest niesłuszne[114]. Za ośrodkiem Salona lub jego okolicą jako miejscem pochodzenia Dioklecjana przemawiać zdawałaby się wzmianka Laktancjusza, który, odnosząc się do abdykacji cesarza 1 maja 305 r. n.e. w Nikomedii, stwierdza, że ów (niczym) *veteranus rex* (…) *in patriam* (…) *dimittitur*[115].

Jako nazwy komemoratywne rozpatrywane tu toponimy i przydomki miejscowości upamiętniać mogły nie tylko miejsca narodzin cesarzy czy osób z ich kręgu, ale też miejsca ich śmierci. W niektórych przypadkach możliwe jest nawet, że związane z nimi nazwy nosiły ośrodki, w których (lub w okolicy których) odnośne osoby zarówno przyszły na świat, jak i zeń odeszły. Być może sytuacja taka ma miejsce w przypadku wspomnianego Dioklecjana, który, zrezygnowawszy z władzy, osiadł w rezydencji nieopodal miejscowości Salona, gdzie zgodnie z przypisywaną mu groteskową wypowiedzią zajmował się z sukcesami uprawą warzyw[116] i gdzie też miał umrzeć[117]. Wspomniano już, że informacja *Epitome de Caesaribus* sugeruje, iż Galeriusz urodził się i umarł w miejscowości nazwanej na cześć jego matki. Brak pewności czy

---

rodowym" Dioklecjana jako cesarza było miano Valerius czy Aurelius. W historiografii istniało co do tego pewne wahanie, które najlepiej ilustruje fakt, że poświęcone Dioklecjanowi hasło w *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* umieszczono pod literą „V" (ENßLIN 1948), podczas gdy w drugiej edycji wydawnictwa *Prosopographia Imperii Romani Saec I. II. III* odnaleźć je można pod literą „A" (PIR^2 A 1627). Wilhelm ENßLIN (1948: 2420) stwierdzał, iż „Valerius (…) war sein [Dioklecjana – M. J.] Familenname, wie sich aus dem Namen seiner Tochter Valeria (…) ergibt". Epitet ośrodka Salona zdaje się potwierdzać tę konstatację.

[109] Theophan. *Chronogr*. I p. 10 (ed. C. de Boor).

[110] Const. Porphyr. *De them*. II p. 58 (ed. I. Bekker).

[111] Zonar. XII 32. Por. BROTHERS 1972: 175; BARNES 1982: 31; LEADBETTER 2009: 40.

[112] *Epit. de Ceas*. 39, 1. Por. ENßLIN 1948: 2420; PIR^2 A 1627.

[113] JONES, MARTINDALE, MORRIS 1971: 254 (*Diocletianus nr 2*).

[114] Nazwa tej miejscowości wywodzi się najwyraźniej od plemienia Dokleatów, których wymienia Pliniusz (*HN* III 143. Por. CIL III 1705, 8287 a–c, 12863; AE 1906, 32; MUNRO, ANDERSON, MILNE, HAVERFIELD 1896: 12).

[115] Lactant. *De mort. pers*. XIX 6. Por. DEMANDT 2022: 41 („Sein [Dioklecjana – M. J.] Geburtsort war vermutlich Salona oder das Stadtgebiet, wo er dann in Spalato seinen Alterspalast errichtete"). Zwrócono też uwagę (DVORŽAK SCHRUNK, BEGOVIĆ 2012: 509), że Salona to jedyny port na wschodnim wybrzeżu Adriatyku wymieniony w edykcie o cenach maksymalnych z 301 r. n.e. Por. LAUFFER (hrsg.) 1971: 201–202 (37: 12, 26, 42).

[116] *Epit. de Caes*. XXXIX 6.

[117] *Cons. Const*. *s.a*. 316 n.e. (p. 231, ed. T. Mommsen); Eutr. IX 28; Hieron. *Chron*. 312 F (316 r. n.e.).

279:5077457960

nominacja miała upamiętniać miejsce narodzin eponima, stanowić jego pośmiertną komemorację, czy też komemorację bliskiej mu osoby, występuje w przypadku nazwy Ἑλενόπολις[118], którą otrzymała bityńska miejscowość Drepanon. Wedle Hieronima ze Strydonu[119] i *Kroniki Paschalnej*[120] (w 327 r. n.e.) oraz Teofanesa Wyznawcy[121] (w 325/326 r. n.e.) Konstantyn Wielki nadał ośrodkowi nazwę derywowaną od imienia swojej matki, jednak nominacja miała honorować męczennika, Lukianosa z Antiochii (być może oznacza to, że nastąpiła w rocznicę jego męczeństwa, 7 stycznia[122], co swoją drogą nadawałoby jej znowuż swoisty „rys sakralny"[123]). Filostorgiusz poświadcza, że mówiono (φησίν), iż fundacji bityńskiej Helenopolis dokonała sama Helena, gdyż miejsce to było jej drogie ze względu na pochówek Lukianosa[124], podczas gdy Prokopiusz z Cezarei twierdzi, że Konstantyn uczynił z Drepanon miasto i nadał mu miano pochodzące od swej matki, gdyż jak się utrzymuje, Helena urodziła się w tej mieścinie, wcześniej pozbawionej znaczenia (ἐκ ταύτης γὰρ τὴν Ἑλένην ὡρμῆσθαί φασι, κώμης οὐκ ἀξιολόγου τὰ πρότερα οὔσης)[125]. Mimo że sam autor powołuje się na pogłoskę, A. H. M. Jones, J. R. Martindale oraz J. Morris brali ten przekaz za dobrą monetę, opisując matkę Konstantyna jako „native of Drepanum, later Helenopolis, in Bithynia (…)"[126]. Cyril Mango niejako wbrew temu stwierdzał, że „it appears highly unlikely (…) that Helena hailed from Drepanum"[127]. Timothy D. Barnes jest skłonny mniemać, że przemianowanie ośrodka stanowiło formę pośmiertnego upamiętnienia Heleny. W zgodzie z jego rozumowaniem nakazywałoby to odrzucić datowanie (re)fundacji na rok 327 n.e. (zgodny z przekazem Hieronima ze Strydonu i *Kroniki Paschalnej*), jako że autor ten zakłada, iż matka

---

[118] Amm. Marc. XXVI 8, 1; Hieron. *Chron*. 313 F (327 r. n.e.); Philostorg. *Hist. eccl*. II 12 (ed. J. Bidez); Socrates *Hist. eccl*. VII 36; Sozom. *Hist. eccl.* II 34, 1. VII 18, 3 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen); Hierocl. 691, 3 (ed. G. Parthey); Theophan. *Chronogr*. I p. 28 (ed. C. de Boor). Por. Euseb. *Vit. Const*. IV 61; Socrates *Hist. eccl*. I 17, 39. V 21; *Chron. Pasch*. I p. 527 (ed. L. A. Dindorf); *Not. episc*. I 193, VIII 203, IX 112, X 251, XIII 110.

[119] Hieron. *Chron*. 313 F (327 r. n.e.).

[120] *Chron. Pasch*. I p. 527 (ed. L. A. Dindorf).

[121] Theophan. *Chronogr*. I p. 28 (ed. C. de Boor). Por. DRIJVERS 1992: 10.

[122] Zob. BARNES 1982: 77 (przyp. 130); DRIJVERS 1992: 11; BARNES 2014: 38 (przywołani autorzy są przekonani co do przemianowania ośrodka 7 stycznia).

[123] Wspomnienie śmierci męczennika byłoby rocznicą „narodzin" miasta.

[124] Philostorg. *Hist. eccl*. II 12 (ed. J. Bidez).

[125] Procop. *Aed.* V 2, 1.

[126] JONES, MARTINDALE, MORRIS 1971: 410 (*Helena nr 3*).

[127] MANGO 1994: 150.

280:7165079495

Konstantyna zmarła pod koniec 328 r. n.e[128]. Uczony ten nie wykluczał, że analogicznie pośmiertną komemoracją Flawii Julii Konstancji, przyrodniej siostry Konstantyna i wdowy po Licyniuszu, mogło być przemianowanie portu Maiuma[129], jednak (o czym była już mowa) źródła nie są zgodne co do tego po kim otrzymał on dynastyczne miano. W przypadku Heleny brak też pewności co do daty jej śmierci[130]. Nie budząca wątpliwości korelacja pomiędzy nominacją a miejscem śmierci eponima występuje natomiast w przypadku Trajana[131] i ośrodka Selinus w Cylicji Trachei[132], Antinousa[133] i mającej go honorować egipskiej fundacji Hadriana[134], oraz Faustyny Młodszej[135] i kapadockiej miejscowości Halala[136]. Komemoratywny charakter dynastycznych nazw, jakie przyjęły te ośrodki, jest szczególnie wyraźny. Jak w odniesieniu do egipskiej Antinoopolis pisał M. Zahrnt „(…) nach dem einstimmigen Zeugnis unserer Quellen hat Hadrian diese Stadt gegründet, um seinem verstorbenen Liebling – nach Cassius Dio an der Stelle seines Todes – ein Denkmal zu

---

[128] Zob. BARNES 1982: 77 (przyp. 130); BARNES 2014: 37–38, 43–44. Por. DRIJVERS 1992: 11 (przyp. 15).

[129] BARNES 2014: 37–38.

[130] Zob. DRIJVERS 1992: 73. Por. SEECK 1912: 2822; PIR^2 F 426 a („De anno mortis non constat").

[131] Cass. Dio LXVIII 33, 3; *Chron. a. CCCLIIII* p. 146 (ed. T. Mommsen); Hieron. *Chron*. 279 F (116 r. n.e.); *Chron. Pasch*. I p. 473, ed. L. A. Dindorf (116 r. n.e.). Por. HANSLIK 1965: 1101; PIR^2 V 865; BENNETT 1997: 205. Wedle Eutropiusza (VIII 5) oraz Orozjusza (VII 12, 8) miejscem zgonu Trajana była Seleucja w Izaurii (Seleucja nad rzeką Kalykadnos).

[132] CIG 3497, 4423; Cass. Dio LXVIII 33, 3. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 17461, 6157. VI (nry tymcz.) 6859, 6861–6865, 30512. VIII (ID) 2621, 2700, 2723, 2955, 3134. IX 1303, 1306, 1309.

[133] Cass. Dio LXIX 11, 2–3. Por. Paus. VIII 9, 7; Aur. Vict. *Caes*. XIV 7–8; *HA, Hadr*. XIV 5–6; VON ROHDEN 1893 a: 511; VON ROHDEN 1894 c: 2439–2440; BELL 1940: 133; LAMBERT 1984: 130–134; ZAHRNT 1988 a: 670–671, 675. Być może pogłoski łączące zatonięcie Antinousa w Nilu ze złożeniem przezeń ofiary z własnego życia za życie Hadriana, poświadczone w źródłach (Cass. Dio LXIX 11, 2; Aur. Vict. *Caes*. XIV 8; *HA, Hadr*. XIV 5–6), odzwierciedlają swoisty „mit fundacyjny" Antinoopolis, miasta „odkrytego ponownie" podczas ekspedycji Napoleona z lat 1798–1799 (Por. DE M. [MONINS] JOHNSON 1914: 168–169; BELL 1940: 135, 147; ZAHRNT 1988 a: 678).

[134] *POxy*. VI 970. VI 909, 6. XII 1463, 1. 26–27. XII 1489, 2.; Ptol. *Geog*. IV 5, 61 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Amm. Marc. XXII 16, 2; *Tab. Peut*. IX 3; Steph. Byz. *s.v*. Ἀντινόεια; Malal. XI 20; *Chron. Pasch*. I p. 475, ed. L. A. Dindorf (z datacją fundacji na 30 października 122 r. n.e.); *Rav. Cosm*. III 2 (p. 123, ed. M. Pinder, G. Parthey); Georg. Cypr. 761. Por. *POxy.* VI 937, 20. 23. 29. X 1268, 4; Euseb. *Hist. eccl*. IV 8, 2. Zgodnie z przekazem Stefana z Bizancjum (*s.v.* Ἀντινόεια) ten sam ośrodek miał nosić również miano Ἀδριανούπολις.

[135] *HA, Marc*. XXVI 4. Por. VON ROHDEN 1894 b: 2314; PIR^2 A 716; LEVICK 2014: 87; JURKOWSKI 2023 a: 32.

[136] CIL III 12213; AE 1964, 3 = BALLANCE 1964: 141; *It. Ant.* 145, 3; *It. Burdig*. 578, 2; Hierocl. 700, 3 (ed. G. Parthey).

281:8078563135

setzen”[137]. Traianopolis[138], Antinoopolis[139] oraz Faustinopolis[140] miały być ośrodkami kultu swoich eponimów, a nadmienić można, że w arabskiej Filippopolis, domniemanym miejscu urodzenia Filipa Araba, znajdowało się też mauzoleum jego ojca[141], gdzie ten był czczony jako bóg[142].

Jako nazwy komemoratywne dynastyczne toponimy i przydomki miejscowości upamiętniać mogły też miejsca odniesionych przez lub w imieniu cesarzy zwycięstw. Strabon podaje, że epirocka Nikopolis została założona przez Augusta dla upamiętnienia batalii pod Akcjum[143]. Potwierdza to Swetoniusz, który stwierdza, że August, chcąc by (…) *Actiacae victoriae memoria celebratior et in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit*[144], oraz Kasjusz Dion, wedle którego tam, gdzie był obóz młodego Cezara, wzniesiono miasto, a tam gdzie stał jego namiot świątynię Apollona[145]. Związek nazwy ośrodka z bitwą z 2 września 31 r. p.n.e. podkreśla poprzedzenie jej epitetem *Actia*, spotykane w materiale epigraficznym[146], *Itinerarium Antonini*[147] oraz w *Tabula Peutingeriana*, choć tu raz jako Actanicopolis[148] (*sic*), raz Actianicopori[149] (*sic*). O ile zwycięstwo nad Antoniuszem i Kleopatrą przypieczętowała

---

[137] ZAHRNT 1988 a: 675. Jednocześnie zauważa M. ZAHRNT (1988 a: 676): „daß es [utonięcie Antinousa w Nilu – M. J.] jedoch der alleinige oder auch nur hauptsächliche Anlaß zu dieser Gründung [fundacji Antinoopolis – M. J.] war, wird heute kaum noch ernsthaft behauptet”.

[138] Zob. RPC IV/3 (nr tymcz.) 6157. VI (nry tymcz.) 6860, 6862, 6864. VIII (ID) 2700. IX 1305, 1308. Por. PRICE 1984: 183, 273–274 (nr 153); HOFF 2016: 56–68.

[139] Przykładowo zob. IGRR I 1141; *POxy*. XVII 2131; Origen. *C. Cels*. III 36. Por. RENBERG 2017: 518.

[140] *HA, Marc*. XXVI 9. Por. *HA, M. Ant*. XI 6–7; PRICE 1984: 269 (nr 118).

[141] Zob. KOLENDO 1992: 52; HATOUM 2000: 139.

[142] Zob. IGRR III 1199–1200; RPC VIII (ID) 2417, 2243, 2449 (aw.: ΘΕΩ ΜΑΡΙΝΩ). Por. PIR^2 I 407.

[143] Strab. VII 7, 6. Por. *Anth. Pal*. IX 553.

[144] Suet. *Aug*. 18. Por. GAGÉ 1936: 41.

[145] Cass. Dio LI 1, 3. Swetoniusz (*Aug*. 18) podaje, że August poszerzywszy dawną świątynię Apollina, *locum castrorum quibus fuerat usus, exornatum navalibus spoliis Neptuno ac Marti consecravit*. Z terenu Nikopolis znana jest inskrypcja z 24 r. p.n.e., która zdaje się potwierdzać ostatnią informację. Zob. OLIVER 1969: 180 = AE 1977, 778. Można zauważyć, że przekazy literackie nie są w pełni zgodne co do szczegółów fundacji. Zob. MURRAY, PETSAS 1989: 11–12.

[146] CIL III 7334. Por. CIL XI 38. XIV 4701.

[147] *It. Ant*. 325, 2.

[148] *Tab. Peut*. VII 3–4.

[149] *Tab. Peut*. VII 4. Ustanowienie „miasta zwycięstwa” na pamiątkę wygranej batalii stanowić mogło formę naśladowania Aleksandra Wielkiego (*imitatio Alexandri*), jako że wedle Strabona (Strab. XIV 5, 19) i Ptolemeusza (Ptol. *Geog*. V 8, 7, ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) w okolicy Issos ulokowana była pewna Nikopolis, a wedle Stefana z Bizancjum (*s.v.* Ἰσσός) Issos przemianowano na Nikopolis. Por. BOWDEN 2007: 190; CALOMINO 2011: 27. Utożsamienie przez Stefana z Bizancjum owej Nikopolis z Issos Ernst HONIGMANN (1936: 535) uznawał za niesłuszne. Wspomnieć warto, że Pompejusz na pamiątkę zwycięstwa w III wojnie z Mitrydatesem (73–63 p.n.e.) założył Nikopolis w Armenii Mniejszej; por. App. *Mith*. 115, 561. Por. DREIZEHNTER 1975: 236–237.

282:1556039438

bitwa pod Aleksandrią (1 lipca 30 p.n.e.), o tyle przekaz Kasjusza Diona pozwala stwierdzić, że, tak jak w przypadku wygranej pod Akcjum, młody Cezar uświetnił swój ostateczny sukces fundacją kolejnego „miasta zwycięstwa", w którym odbywać miały się igrzyska analogiczne do akcyjskich[150]. Owa położona na przedmieściach Aleksandrii Nikopolis identyfikowana jest od czasu Ottona Crusiusa[151] dość zgodnie z oddalonym o dwie rzymskie mile od Aleksandrii miastem Iuliopolis, w którym początek brała najkrótsza trasa do Indii, przytoczona przez Pliniusza[152]. Wedle informacji jakie podaje Ammianus Marcellinus Nikopolis w Mezji Dolnej upamiętniała zwycięstwo Trajana nad Dakami. Urodzony w Antiochii historyk pisał o *Nicopolis, quam indicium victoriae contra Dacos Trajanus condidit imperator*[153]. U Jordanesa wzmiankowana jest *Nicopolis* (…) *quam devictis Sarmatis Traianus et fabricavit et appellavit Victoriae civitatem*[154]. Conrad Cichorius łączył ostatnią informację ze scenami nr 37 i 38 kolumny Trajana, ukazującymi „Reiterschlacht gegen Sarmaten", epizod pierwszej wojny dackiej (101–102 n.e.)[155], przy czym w świetle uwag Radu Vulpe pojęcie „Sarmatów" stanowi u Jordanesa określenie geograficzne[156]. Godne uwagi, że inskrypcja ze 137 r. n.e. podaje nazwę ośrodka jako ΟΥΛΠΙΑ ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ Η ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΩ(ι)[157], a u Ptolemeusza wymieniona jest Νικοπόλις ἡ περὶ Αἶμον[158]. Rozbieżności dotyczące tego nad kim odniesiono zwycięstwo przy równoczesnych różnicach w dookreśleniu położenia geograficznego miasta, I. Topalilov, jak sygnalizowano, próbuje rozwiązać hipotezą, zgodnie z którą nazwa Nikopolis pierwotnie odwoływała się do zwycięstwa Trajana nad Dakami, jednak dookreślenie „nad Istros" mogło przywoływać zwycięstwo, które nad Dolnym Dunajem odniesiono za Hadriana nad Jazygami lub Roksolanami (zdaniem autora hipotezy pierwsi są bardziej prawdopodobni)[159]. Z Trajanem łączona jest też zwykle Nikopolis nad rzeką Mestos w Tracji[160], ośrodek, dla którego

[150] Cass. Dio LI 18, 1. Por. KEES 1936: 538.

[151] CRUSIUS 1893: 34–36. Por. HANSON 1980: 249–250.

[152] Zob. Plin. *HN* V 101–102.

[153] Amm. Marc. XXXI 5, 16.

[154] Iord. *Get*. 101. Por. BOTEVA 2014: 195.

[155] CICHORIUS 1896: 182.

[156] Por. VULPE 1978: 473.

[157] IGRR I 569.

[158] Ptol. *Geog*. III 11, 11 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[159] TOPALILOV 2018 a.

[160] Zob. PERDRIZET 1906: 221–222; ZAHRNT 2002: 62; BOTEVA 2014: 199; LOZANOV 2020: 66.

283:3318506068

poświadczony jest też przydomek Οὐλπία[161]. Epitet Dacica[162] i toponim Parthicopolis[163], noszone odpowiednio przez rzymską kolonię, która przejęła nazwę Sarmizegetusa (miano oddalonej od niej ok. 40 km dawnej stolicy Decebala[164]) oraz miejscowość na terenie Macedonii, nawiązywać mogły do *cognomina ex virtute* jakie otrzymał *optimus princeps*, *Dacicus* oraz *Parthicus*[165]. Innym toponimem mogącym nawiązywać do zwycięstwa Trajana, jakkolwiek wywodzącym się najwyraźniej od monumentu, było, wspomniane już, Tropaeum Traiani. Z kolei w cytowanej już *Origo Constantini imperatoris* twierdzi się, że Konstantyn Wielki nadał Byzantion miano Konstantynopola *ob insignis victoriae memoriam*[166], co odnieść można do zwycięstw w bitwie morskiej w cieśninie Hellespontu (lipiec 324 r. n.e.) oraz pod Chrysopolis (18 września 324 r. n.e.). Fundację Konstantynopola z ostatecznym zwycięstwem nad Licyniuszem zdają się również łączyć rzymskie medaliony, na których celebrowana jest *victoria Augusti*[167]. Jeśli starcie pod Chrysopolis poprzedzało zniszczenie przez Kryspusa floty Licyniusza, to zwrócono uwagę, że „mit der Umwandlung von Byzantion in Constantins Siegesstadt Konstantinopel (….) werden die Rostren (…) auch zu einem unverkennbaren Attribut der Constantinopolis (…)”[168]. Na podstawie ustępu mowy Temistiosa[169] wnosić można, że otoczenie Konstantynopola murem było czasowo zbieżne z odzianiem purpurą syna

---

[161] Zob. MUSHMOV 1912: 229–230; RPC IV/1 (nr tymcz.) 7417. Podobnie jak w omawianym już przypadku Topeiros epitet Οὐλπία przywoływany jest na monetach wyemitowanych kilkadziesiąt lat po śmierci Trajana (noszących wizerunki Kommodusa, Kryspiny, Julii Domny, Karakalli oraz Gety), zauważyć trzeba jednak, że nie są znane emisje ośrodka poprzedzające rządy Kommodusa. Por. TOPALILOV 2016: 388. I. TOPALILOV (2016: 388) stwierdza, że przydomek Οὐλπία pojawia się w tytulaturze Nikopolis nad Mestos za Septymiusza Sewera. Autor ten nie uwzględnia jednak serii z wyobrażeniami Kommodusa (RPC IV/1, nr tymcz., 7417) oraz Kryspiny (MUSHMOV 1912: 229 [nr 4047]) z legendami przywołującymi epitet Οὐλπία.

[162] CIL III 1100, 1175, 1177, 1323, 1385, 1196, 1445–1446, 1450, 1452–1453, 1458, 1459–1463, 1465, 1492, 1503, 1551, 1572, 7959, 7969, 12587, 12597; AE 1913, 55. 1931, 122–123. 1933, 249. 1957, 109. 1972, 466. 2000, 1254 a. 2005, 1300 d. 2006, 1139–1140. 2006, 1165–1166.

[163] AE 2000, 1527 a–b. Ivaylo LOZANOV (2020: 66) zwraca uwagę na stosunkowo bliskie usytuowanie tej miejscowości od innego ośrodka mogącego przywoływać swą nazwą sukces militarny Trajana – Nikopolis nad Mestos.

[164] FLOREA 2014: 75; PISO 2022: 215.

[165] Por. KNEISSL 1969: 70–84; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 117.

[166] *Orig. Constant. imp*. 30. Por. BRÉHIER 1915: 245–246; TIERNEY 1934: 62–63; ALFÖLDI 1947: 11; GEORGACAS 1947: 355; SALAMON 1975: 20; ODAHL 2010: 348 (przyp. 31).

[167] Na medalionach tych legendzie rewersu VICTORIA AVGVSTI/ VICTORIA AVG towarzyszy wyobrażenie identyfikowane jako personifikacja Konstantynopola (awersy noszą legendę CONSTANTINOPOLIS), która na części numizmatów wieńczona jest przez Wiktorię. RIC VII, *Rome* 303–305. Por. ALFÖLDI 1947: 11.

[168] WIENAND 2012: 398.

[169] Them. *Or.* IV (p. 69, ed. W. Dindorf).

284:8778000885

Konstantyna, a chodzić może o Konstancjusza (8 listopada 324 r. n.e.)[170]. Sokrates Scholastyk oraz (najwyraźniej) Jerzy Kedrenos[171] sytuują fundację po zakończeniu soboru nicejskiego (325 r. n.e.)[172], Teofanes Wyznawca[173] oraz Anastazy Bibliotekarz[174] w 325, a wzmiankę Juliana Apostaty Otto Seeck interpretował jako datację na rok 327[175]. *Kronika Paschalna* sugeruje wpierw rok 328[176], jednak informując o celebrowanej w 360 r. n.e. konsekracji świątyni Hagia Sophia (w tekście ἡ μεγάλη ἐκκλησία) podaje, że dokonano jej 34 lata od rozpoczęcia budowy przez Konstantyna[177] – co znów sugeruje rok 326 n.e. Niezależnie od dokładnej daty fundacji Konstantynopola stwierdzić można, że kreacja tego toponimu miała miejsce albo bezpośrednio po bitwie albo w relatywnie niewielkim (co najwyżej kilkuletnim) odstępie czasu od bitwy, z której wynikiem kojarzona mogła być nazwa miasta. Mniej jasny jest pod tym względem przypadek Nikopolis, miana przyjętego przez ośrodek Emmaus w Palestynie. Sygnalizowano już, że zestawienie świadectw Euzebiusza z Cezarei, Hieronima ze Strydonu, Jordanesa czy *Kroniki Paschalnej* sugeruje, że przyjęcie tej nazwy miało związek z poselstwem, z jakim udał się do Heliogabala S. Juliusz Afrykański (S. Iulius Africanus). Jeśli Jerzy Synkelos sytuuje przemianowanie na rządy Sewera Aleksandra[178], to najwyraźniej musi to być pomyłka: monety

---

[170] András (Andreas) ALFÖLDI (1947: 11 [przyp. 9]) w kontekście informacji Temistiosa dotyczącej odziania purpurą syna Konstantyna Wielkiego wymienia Konstantyna II. Abstrahując od przytoczonej przez tego autora daty dziennej (13 listopada 324 n.e.), zauważyć należy, że musiała tu nastąpić pomyłka. Konstantyn II otrzymał godność cezara 1 marca 317 r. n.e. (BARNES 1982: 7; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 296). Ustęp Temistiosa można natomiast, tak jak czynił to O. SEECK (1889: 197. Por. BARNES 1982: 8, 76; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 300), łączyć z nadaniem godności cezara Konstancjuszowi II (8 listopada 324 n.e.).

[171] Por. Georg. Cedren. I p. 495–496 (ed. I. Bekker). Jerzy Kedrenos wspomina założenie Konstantynopola w passusie, na którego początku sygnalizuje, że odnosić się będzie do wydarzeń 16., 17. oraz 18. roku rządów Konstantyna Wielkiego. W następującej dalej narracji wydarzenia owego trzechlecia omawia zbiorczo, bez przypisania ich *expressis verbis* do poszczególnych lat. David LATHOUD (1924: 291) twierdził, że kronikarz sytuuje fundację na 18. rok panowania Konstantyna Wielkiego, tj. 324 r. n.e. Dla piszącego te słowa bardziej kluczowe wydaje się jednak to, że wewnątrz omawianego passusu Jerzy Kedronos umiejscawia fundację po wzmiance o soborze w Nicei (325 r. n.e.).

[172] Socrates *Hist. eccl*. I 16.

[173] Theophan. *Chronogr*. I p. 23 (ed. C. de Boor). *Annus mundi* 5816 pod jakim wydarzenie to umieszczone zostało u Teofanesa C. MANGO oraz Roger SCOTT ([ed. and trans.] 1997: 35) utożsamiają z 323/ 324 r. n.e. Niezależnie od tego, w tym samym roku celebrowane miały być wedle Teofanesa *vicennalia* Konstantyna, te zaś świętowano 25 lipca 325 r. n.e. w Nikomedii. Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 288.

[174] Anastas. Bibliothec. *Hist. eccl*. kol. 1211 (ed. J. P. Migne, PG 108).

[175] Julian *Or.* I 8 B. Julian stwierdza, że Konstantyn założył miasto noszące jego imię w mniej niż 10 lat (πόλιν… ἐπώνυμον αὐτοῦ κατέστησεν ἐν οὐδὲ ὅλοις ἔτεσι δέκα). O. SEECK (1889: 197) interpretował jako koniec owej dekady rok śmierci Konstantyna (337 n.e.) uzyskując w ten sposób 327 r. n.e. jako datę fundacji. Autor ten wskazywał zarazem, że jedna z konstytucji wchodzących w skład *Kodeksu Teodozjańskiego* (II 24, 2) świadczy, że latem 327 r. n.e. Konstantyn przebywał w Konstantynopolu. Por. BARNES 1982: 77.

[176] *Chron. Pasch*. I p. 527–528 (ed. L. A. Dindorf).

[177] *Chron. Pasch*. I p. 543–544 (ed. L. A. Dindorf).

[178] Georg. Syncell. 676 (p. 439, ed. A. A. Mosshammer).

285:4610602573

łączone z Emmaus i datowane na rządy Heliogabala przywołują już nazwę Nikopolis[179]. Przemianowanie ośrodka i podniesienie za rządów Heliogabala do rangi πόλις odnotowuje też Kasjodor[180]. Zastanawiać może natomiast wiązanie przez Hermiasza Sozomena przechrzczenia Emmaus na Nikopolis ze zdobyciem Jerozolimy przez Tytusa i stłumieniem powstania w Judei[181]. Flawiusz Józef twierdzi, że Wespazjan osiedlił w Emmaus 800 wysłużonych żołnierzy, nie nazywa jednak owej miejscowości Nikopolis[182]. Jako Ἐμμαοῦς ośrodek wymienia też Ptolemeusz[183].

O ile J. David zauważa, że nazwy komemoratywny co do zasady tylko pozornie wyrażają posiadanie określonych miejsc przez osoby, które przywołują, gdy w istocie często oparte są na „non-personal phenomena, especially ideological values such as events and important days, nations and places that were considered to be political allies", o tyle w przypadku dynastycznego mianownictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego miejsca narodzin, śmierci czy ważnych zwycięstw cesarzy bynajmniej nie wyczerpują zakresu owych „wydarzeń i ważnych dni". W niektórych przypadkach dynastyczne nazwy i epitety upamiętniały miejsca, w których eponim albo dowiedział się o powołaniu na cesarza albo został ogłoszony cesarzem. Po klęsce G. Juliusza Windeksa Galba miał już rozważać samobójstwo, gdy w połowie czerwca 68 r. n.e. wyzwoleniec Icelus obwieścił mu w miejscowości Clunia w Hiszpanii Tarrakońskiej wiadomość o wyznaczeniu go tydzień wcześniej w Rzymie na cesarza[184]. Mennica rzymska wyemitowała za rządów Galby sesterce z legendą rewersu HISPANIA CLVNIA SVL S C[185], świadczące o uzyskaniu przez ośrodek Clunia dynastycznego epitetu Sulpicia. Nominacja upamiętniać miała wydarzenie, które być może znowu usiłowano tłumaczyć w sposób nadnaturalny: Swetoniusz wspomina w żywocie Galby o wyroczni sprzed

---

[179] RPC VI (nry tymcz.) 8999–9008. Por. ECK, KOSSMANN 2016: 223–234.

[180] Cassiod. *Chron*. p. 145 (ed. T. Mommsen).

[181] Sozom. *Hist. eccl*. V 21, 5 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen). Zgodnie z tym przekazem przemianowanie miało nastąpić μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἱεροσολύμων καὶ τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων νίκην.

[182] Joseph. *BJ* VII 216.

[183] Ptol. *Geog.* V 16, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff).

[184] Plut. *Galb*. VI 4–VII 1–2. Por. Suet. *Galb*. 11; Cass. Dio LXIII 29, 1; Zonar. XI 13; FLUSS 1931: 782; SHOTTER 1975: 72; DEL CASTILLO 2002: 449; PIR^2 S 1003; DE KLERK 2021: 88, 95.

[185] RIC I, *Galba* 469–473. Por. DE KLERK 2021: 94–95. Jakkolwiek przywołane monety tego jeszcze nie poświadczają, ośrodek uzyskał w pewnym momencie status kolonii. CIL II 2780 (117–138 n.e.); Ptol. *Geog*. II 6, 56 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). W świetle uwag, jakie sformułowali Antonio GARCÍA Y BELLIDO (1959: 504) oraz Evan W. HALEY (1992: 159–164), rangę kolonii miał nadać ośrodkowi Galba, przy czym promocji towarzyszyć miała *deductio veteranorum*.

286:8613662875

200 lat, iż z Hiszpanii wyjdzie *princeps dominusque rerum*[186]. Nieco ponad rok później (1 lipca 69 r. n.e.) prefekt Egiptu T. Juliusz Aleksander odebrał od legiones III Cyrenaica oraz XXII Deiotariana przysięgę na wierność Wespazjanowi, a wkrótce potem złożyły takową jednostki operujące w Judei[187]. Z relacji Flawiusza Józefa[188] oraz Tacyta[189] wnosić można, że Wespazjan dowiedział się o przysiędze stacjonujących w Egipcie legionów w Cezarei Nadmorskiej[190]. Pliniusz pozwala stwierdzić, że ośrodek ten uzyskał od Wespazjana status kolonii oraz przydomki Prima Flavia[191]. Na monetach z czasów Domicjana wymieniony jest on jako jako COL(onia) I FLA(via) AVG(usta) CAES(area)[192]. I w tym przypadku w źródłach słychać echo przepowiedni, że z terenu Palestyny wyjdzie władca ziemi zamieszkałej[193]. Wiadomość o śmierci Nerwy i objęciu władzy miała z kolei dosięgnąć Trajana, gdy ten przebywał na terenie Germanii Dolnej, a miejscem tego zdarzenia (*Feriale Duranum* sugeruje jako *dies imperii* 28 stycznia 98 r. n.e.[194]) w świetle przekazu Hieronima ze Strydonu była Agrippina[195], czyli Colonia Claudia Ara Agrippinensis. Pomimo to, według hipotezy W. Ecka[196], nie można wykluczyć, że owym miejscem było dzisiejsze Xanten, gdzie założona została colonia Ulpia Traiana. Przywołany autor zauważa, że – inaczej niż Hieronim – Eutropiusz[197], autor *Epitome*

---

[186] Suet. *Galb*. 9. Por. HILLARD 2005: 344; DE KLERK 2021: 95. Tom W. HILLARD (2005: 348) skłonny jest sądzić, że „the oracle, if authentic, might represent (…) native resistance to Rome (…)". Należy pamiętać, że Swetoniusz żył za rządów Trajana i Hadriana, cesarzy związanych z Betyką.

[187] Tac. *Hist*. II 79; Suet. *Vesp*. 6 (z informacją jakoby wcześniej jeszcze w Akwilei obwołali Wespazjana cesarzem żołnierze legio III Gallica). Por. Joseph. *BJ* IV 616–618; Cass. Dio LXV 8, 2; WEYNAND 1909: 2635; PIR^2 F 398; LEVICK 1999 a: 47.

[188] Por. Joseph. *BJ* IV 616–621.

[189] Por. Tac. *Hist*. II 78–79.

[190] Por. FOERSTER 1975: 15; LEVICK 1999 a: 39, 43; JACOBSON 2019: 104.

[191] Plin. *HN* V 69. Miała to być kolonia tytularna. PATRICH 2011: 71.

[192] RPC II 2231.

[193] Flawiusz Józef (*JB* VI 312–313. Por. *JB* III 399–402) stwierdza, że przepowiednia ta ośmielała Żydów do oporu wobec Rzymu, niemniej jego zdaniem źle ją interpretowali, gdyż, jak wierzył lub każe wierzyć, dotyczyła Wespazjana. Por. SCHALIT 1975: 214–218; MASON 2018: 219.

[194] *PDura* 54. Por. HAMMOND 1956: 90.

[195] Hieron. *Chron*. 275 F (97 r. n.e.): *Traianus Agrippinae in Galliis imperator factus* (…). Zdanie to powtarza Prosper z Akwitanii (p. 419, ed. T. Mommsen), ale nie powinno to dziwić zważywszy, że Prosper uważany jest za kontynuatora kroniki Hieronima (MATHISEN 2009: 199. Por. BURGESS, KULIKOWSKI 2009: 170). Informacja, że miejscem, w którym Trajan dowiedział się o śmieci Nerwy i objęciu władzy, była colonia Claudia Ara Agrippinensis, spotykana jest stosunkowo często w literaturze. Por. VON ROHDEN 1893 a: 497; HANSLIK 1965: 1045; BENNETT 1997: IX, 50–51; BIRLEY 1999 a: 38; ECK 2002: 18 (w stosownym miejscu W. Eck wydaje się jeszcze zakładać, że owym miejscem była stolica Germanii Dolnej); GRAINGER 2003: 105, 109–110.

[196] Zob. ECK 2014 b: 106–109. Por. PIR^2 V 865 (autor artykułu, Matthäus Heil, w kontekście przejęcia władzy cesarskiej przez Trajana stwierdza, że ten *fortasse tum Castris Veteribus degebat*).

[197] Eutr. VIII 2.

287:9302606439

de Caesaribus[198] oraz Orozjusz[199] podają, iż Trajan przejął władzę cesarską nie „w Agryppinie" (*Agrippinae*), ale „pod Agryppiną" (*apud Agrippinam*). W. Eck przyjmuje dla ustanowienia kolonii rok 98 n.e., kojarząc jej powstanie z dyplomem wojskowym z Elst z 20 lutego 98 r. n.e[200]. Wśród osobliwości fundacji, na jakie zwraca uwagę niemiecki uczony, znajduje się, obok stosunkowo dużej powierzchni (96 ha), jej nazwa. W przeciwieństwie do innych kolonii Trajana określeniom Ulpia Traiana nie towarzyszy żaden toponim, stąd W. Eck widzi w nich nie epitety, ale „właściwą" nazwę miejscową[201]. Jeśli wspomnianą kolonię określono jako „ein dauerhaftes Monument zur Erinnerung an seine [mowa o Trajanie – M. J.] kaiserlichen Anfänge"[202], to nie należy też wykluczyć komemoratywnego charakteru jej nazwy. O ile w przeciwieństwie do Galby i Wespazjana, przejęcie władzy cesarskiej przez Trajana nie odbywało się w kontekście wojny domowej, o tyle miało to znów miejsce w przypadku Septymiusza Sewera. Obwołany został on cesarzem najwyraźniej w Carnuntum[203] 9 kwietnia 193 r. n.e.[204] przez żołnierzy stacjonującej tu legio XIIII Gemina (i być może przedstawicieli pozostałych „panońskich" legionów)[205]. Choć *Epitome de Caesaribus* sytuuje to wydarzenie w innym panońskim ośrodku, Savaria[206], to za Carnuntum, obok usytuowania obozu legio XIIII Gemina[207] i siedziby

---

[198] *Epit. de Caes*. XIII 3.

[199] Oros. VII 12, 2. Por. *HA, Hadr.* II 5–6; ECK 2014 b: 106–107. W innym miejscu (VII 24, 3) Orozjusz informuje w analogiczny sposób, że Probus zwyciężył Prokulusa i Bonosusa *apud Agrippinam*.

[200] ROXAN, HOLDER (ed.) 2003, nr 216. Por. ECK 2012: 73–74.

[201] ECK 2014 b: 106, 108.

[202] ECK 2014 b: 108.

[203] *HA, Sev*. V 1 (*apud Carnuntum*). Por. Cass. Dio LXXIV 14, 3; Hdn. II 9, 1–3; FLUSS 1923: 1948; HERZ 1978: 285; BIRLEY 1999 b: 97; MROZEWICZ 2008: 679; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 149; KRÓLCZYK 2018: 183.

[204] *PDura* 54: V IDVS APRILES OB IMPERIVM DI[V]I PII SEVERI D[I]VO P[I]O [S]EVER[O] B(ovem) M(arem). Informacja, że miało to miejsce 13 sierpnia (*HA, Sev*. V 1: *idibus Augustis*) jest najwyraźniej mylna: data w *Feriale Duranum* koresponduje z datą zamordowania Helwiusza Pertynaksa (28 marca 193 r. n.e.). Por. BIRLEY 1999 b: 97. *Dies imperii* Septymiusza Sewera sugerowany przez papirus BGU II 362 (= WILCKEN 1963: 127–128 [nr 96, VI 6–8]), 13 lutego, wydaje się odnosić do oficjalnego uznania władzy Sewera w Egipcie w 194 r. n.e. (HERZ 1978: 285).

[205] Por. Cass. Dio LXXIV 14, 3; Hdn. II 9, 1–3, 7–12; *Epit. de Caes.* XIX 2; RITTERLING 1925: 1398 (legio I Adiutrix), 1450 (legio II Adiutrix), 1686 (legio X Gemina; autor domniemywa zwłokę w poparciu Sewera, zwracając uwagę na nieuhonorowanie legionu w rzymskiej serii „denarów legionowych"); BIRLEY 1999 b: 97. Na niewiarygodność przekazów kojarzących wystąpienie Septymiusza Sewera z Syrią i tamtejszą armią (*HA, Did. Iul*. V 2. *Clod.* I 1; Aur. Vict. *Caes*. XIX 4) wskazuje choćby fakt, że „denary legionowe" z początku rządów Septymiusza Sewera honorują nie legiony syryjskie, ale te stacjonujące w Panonii Górnej i Dolnej (RIC IV/1, *Septimius Severus* 2, 5, 14), Mezji Górnej i Dolnej (RIC IV/1, *Septimius Severus* 3, 8, 10, 12), Germanii Górnej i Dolnej (RIC IV/1, *Septimius Severus* 4, 11, 15–17), Dacji (RIC IV/1, *Septimius Severus* 9 i 13) oraz Recji i Norikum (RIC IV/1, *Septimius Severus* 6–7). Por. HASEBROEK 1921: 152.

[206] *Epit. de Caes*. XIX 2.

[207] RITTERLING 1925: 1741; MÓCSY 1974 b: 99.

288:5390465928

namiestnika Panonii Górnej[208], przemawiać zdają się przesłanki związane ze statusem i tytulaturą ośrodka. Zostało ono przez Septymiusza Sewera podniesione do rangi kolonii. *Titulus* z 209 r. n.e. wymienia jej tytulaturę jako COL(onia) SEPT(imia) K(arnuntum)[209], podczas gdy w innym epigrafie, teoretycznie mogącym powstać pomiędzy rokiem 198 a 217, przywoływana jest C(olonia) S(eptimia) AVR(elia) ANT(oniniana) KARN(untum)[210]. W literaturze wyrażono pogląd, iż „(…) der Dank [Septymiusza Sewera – M. J.] für die Treue der Stadt [podczas „roku pięciu cesarzy" – M. J.] manifestierte sich in der Erhebung zur Colonia Septimia Aurelia Antoniniana (…)"[211].

Asumpt do nadania miejscowości dynastycznej nazwy bądź tytulatury dawać mogła wierność okazana cesarzowi czy zwycięskiemu pretendentowi w czasie odpowiednio rebelii lub wojny domowej, względnie zajęcie jego strony we właściwym momencie. Jakkolwiek stosowne miana posiadały charakter komemoratywny, ich przybranie stanowić mogło nawet formę manifestu odnoszącego się do aktualnej sytuacji politycznej. Wrażenie takiego manifestu sprawiają monety galilejskiego ośrodka Sepforis z czasów Nerona, będące jedynym świadectwem, że miasto to przyjęło dodatkowe nazwy Neronias i Eirenopolis[212]. Monety datowane są na 14. rok (L ΔI) rządów Nerona, mogący rozpocząć się najwcześniej w październiku (jeśli nie w grudniu) 67 r. n.e[213]. Legendy, w których wymieniane są Neronias i Eirenopolis, przywołują jednocześnie głównodowodzącego sił tłumiących judejską insurekcję (66–74 n.e.), T. Flawiusza Wespazjana[214]. Numizmaty oraz poświadczone na nich nazwy kojarzono z informacjami Flawiusza Józefa o prorzymskiej postawie Sepforis w trakcie

---

[208] Carnuntum było miejscem stacjononowania jednego z trzech legionów podległych namiestnikowi Panonii Górnej (MARQUARDT 1873: 139) oraz siedzibą namiestnika prowincji, jak się przyjmuje, od podziału Panonii dokonanego pomiędzy 103 a 107 r. n.e. Zob. NOLL 1976: 198; GUGL, WALLNER, HINTERLEITNER, NEUBAUER 2021: 3012. Por. HAENSCH 1997: 349–351; KREMER 2021: 409.

[209] AE 1929, 218 a. Por. MROZEWICZ 2008: 680 (w przekonaniu autora nadanie statusu kolonii miało miejsce w 194 r. n.e.); MRÁV 2013: 209 (datacja „kolonialnej" promocji ośrodka na 194 r. n.e.); BERTOLAZZI 2020 b: 41, 69, 72, 78.

[210] CIL III 14359/3. Por. AE 1992, 1431. *Titulus* CIL III 14359/3 edytorzy Epigraphik-Datenbank Clauss/ Slaby (EDCS-30100763, 5.11.2024) być może ze względu na przydomki kolonii, przywołane jako AVR ANT, skłonni są datować na lata 198–217 n.e. Odnośne epitety zostały nadane najwyraźniej już po uzyskaniu statusu kolonii. Por. MROZEWICZ 2008: 680 (przywołanie pierwotnej tytulatury kolonii jako Colonia Septimia Carnuntum).

[211] STIGLITZ, HANDLER, JOBST 1977: 590 (w cytowanym miejscu nieco *sans souci* przyjęto w zgodzie z przekazem *Historia Augusta* 13 sierpnia 193 r. n.e. jako datę obwołania w Carnuntum Septymiusza Sewera cesarzem).

[212] RPC I 4849–4850.

[213] KIENAST, ECK, HEIL 2017: 89.

[214] Przywołane numizmaty wydają się być obok pewnej serii Cezarei Nadmorskiej (RPC I 4865. Por. HAMBURGER 1970: 89) jedynymi, na których wymienia się Wespazjana, nim ten obwołany został cesarzem. Por. SEYRIG 1955: 158–159; PATRICH 2011: 79; MEYERS, HENDIN, MEYERS 2015: 133.

289:4173937073

powstania[215]. Nazwę Eirenopolis konotowano z określeniem εἰρηνικὰ φρονοῦντες, odnoszonym przez wspomnianego autora do mieszkańców Sepforis, którzy wyszli na spotkanie Wespazjana w Ptolemais[216]. Stuart S. Miller zwraca uwagę, że postawa Sepforis została nieco odmiennie niż w *Wojnie żydowskiej* (której grecka wersja ukazała się po upadku Masady w 74 r. n.e.), ukazana w *Autobiografii* Flawiusza Józefa (datowanej na lata 93–94 n.e.), gdzie przeciwstawia się ją silnie wspieraniu insurgentów przez Tiberias. Autor wskazuje wypowiedzi Józefa, na podstawie których wnosić można, że postawa Sepforis nie była w trakcie całego konfliktu jednolita, a fakcje zwolenników Jana z Gischali znajdowały się w obu galilejskich ośrodkach[217]. Jakkolwiek rozpatrujac opowiadanie się sąsiadujących ze sobą ośrodków po przeciwnych stronach szerszych konfliktów uwzględniać należy ich rywalizację o prymat (πρωτεῖον) w regionie, jak ilustruje to *casus* Sepforis, powtarzanie informacji antycznych dziejopisów o stanięciu danego ośrodka po określonej stronie konfliktu nieść może ryzyko operowania pewnymi uogólnieniami przy niedocenianiu faktu, że niezależnie od rywalizacji z sąsiadami, każdą wspólnotę toczyć mogły fakcyjność i wewnętrzna στάσις. Mając to na względzie wspomnieć można inne przykłady, w których okazaną podczas zbrojnego konfliktu lojalność konotować można z przyjęciem przez określone miejscowości stosownych nazw i przydomków. Jeżeli Herodian podaje, że po bitwie pod Kyzikos (193 r. n.e.) Nikomedia przeszła na stronę Septymiusza Sewera, a syryjską Laodyceę i Tyr za podobną woltę srogo ukarał Pescenniusz Niger[218], to zauważyć można, że poświadczona jest tytulatura tych ośrodków zawierająca epitety derywowane od zwycięzcy przywołanej wojny[219]. Niezależnie,

---

[215] Joseph. *BJ* II 511, III 30–34. *Vit*. 30, 38–39. Por. MEYERS, HENDIN, MEYERS 2015: 133. Związku nazw Neronias i Eirenopolis z postawą ośrodka podczas powstania z 66 r. n.e. zdaje się nie dostrzegać Henri SEYRIG (1950: 287), który twierdzi, że uczynienie Sepforis stolicą rzymskiej Galilei stanowiło „perhaps a fitting occasion for receiving the name of Neronias". Jednocześnie H. SEYRIG (1950: 289) sugerował, iż w przypadku Neronias – Sepforis oraz cylicyjskiej Neronias dodatkowe miano Eirenopolis mogło mieć związek z zamknięciem za Nerona świątyni Janusa. Jak uważa S. S. MILLER (2001: 466) „Sepphoris served as the capital of Galilee at least since the time of Herod Antipas". Cytowany autor przywołuje jednak w stosownym miejscu informację Flawiusza Józefa (*AJ* XVIII 27), że Herod Antypas obwarował Sepforis, przemianował na Autokratoris i sprawił, że ośrodek ów stał się πρόσχημα τοῦ Γαλιλαίου παντός. Rzeczownik πρόσχημα posiada różne znaczenia, ale w pierwszym rzędzie wskazywane jest „that which is held before" (LIDDELL, SCOTT 1996: 1531 [*s.v*. πρόσχημα]) czy „ce qu'on porte étale sur soi, appareil extérieur, pompe, magnificence" (BAILLY 2000: 1681 [*s.v*. πρόσχημα]). W innym miejscu S. S. MILLER (1987: 5) przyznaje, że obwarowanie i przemianowanie nie musiało łączyć się z uczynieniem ośrodka stolicą Galilei, gdy stwierdza, iż „according to Josephus, Herod Antipas made Sepphoris «the ornament of all Galilee» (proschēma tou Galilaiou pantos) and called it «Autokratoris», perhaps alluding to its status as a capital city".

[216] Joseph. *BJ* III 30. Por. MESHORER 1979: 160; MILLER 2001: 456.

[217] S. S. MILLER (2001: 455, 458) zwraca uwagę m.in. na przekaz Flawiusza Józefa w *BJ* III 61. IV 131.

[218] Hdn. III 2, 9. 3, 3–5.

[219] Nikomedia zob. IGRR III 6. Laodycea Nadmorska zob. BMC *Syria* 83–87; MEYER 1987–1988, nry 68–72, 74–76, 79, 135, 137, 142; SNG Righetti 2114; RPC V/3 (ID) 70087, 70094–70095, 70099, 70103, 70108, 70111,

290:3726709273

iż łączyć ją należy ze względami i dobrodziejstwami jakimi za Septymiusza Sewera cieszyły się przywołane ośrodki, mogła ona poniekąd przypominać, że wspólnoty te w ważnym momencie broniły sprawy cesarza – inaczej niż ich lokalni konkurenci (odpowiednio Nicea, Antiochia nad Orontesem i Berytos[220]). Niekiedy przypuszcza się, że analogicznie stronę zwycięzcy w tej samej wojnie zajęły inne ośrodki, dla których poświadczone są dynastyczne epitety pochodzące od jego imion, Sebaste w Samarii[221] oraz Anazarbos w Cylicji Pedias[222]. Hermann Kees najwidoczniej skłonny był łączyć nazwy Maximianopolis[223] oraz Diokletianopolis[224], które otrzymały ośrodki położone w Górnym Egipcie, utożsamiane odpowiednio z Kainepolis (Καινὴ πόλις)[225] oraz Kus, z wiernością okazaną przez nie tetrarchom wschodniej części cesarstwa, Dioklecjanowi i Galeriuszowi, w czasie rebelii mającej miejsce w ostatniej dekadzie III w. n.e. Odnosząc się do pierwszej miejscowości autor ów stwierdzał, że „seinen Ehrennamen (…) hat M. [Maximianopolis – M. J.] wohl ähnlich wie Kus = Diokletianopolis erhalten, weil es in den oberägyptischen Aufständen am Ende des 3. Jhdts. n. Chr., im Gegensatz z. B. zu Ptolemaïs und Koptos, zu den Römern hielt (…)”[226]. Wspomnieć należy w tym miejscu nie tylko o powstaniu, z którym łączeni są L. Domitius Domitianus oraz Aurelius Achilleus, datowanym przeważnie na lata 296–297[227] lub 297–298

70115, 70131, 70142, 89031. Por. *Dig.* 50, 15, 1, 3 (nadanie Tyrowi *ius Italicum* przez Septymiusza Sewera *ob belli civilis merita*). Tyr zob. AE 1948, 120; IRT 437; ROUVIER 1904, nry 2366, 2412, 2414; RPC V/3 (ID) 1783, 69672, 69675–69700, 69702–69703, 69714–69718, 69720–69722, 69726, 69728, 69730–69731, 69733, 69741 69746–69760, 78195, 87986, 89017–89018, 91546, 93316, 95288. VI (nry tymcz.) 8611, 8620–8621, 8673–8700, 8702–8704, 30665, 30805–30806. Por. *Dig*. 50, 15, 1, 1 (nadanie Tyrowi *ius Italicum* przez Septymiusza Sewera).

[220] Hdn. III 2, 9. 3, 3. Por. ROBERT 1977: 23–24; MEYER 1987–1988: 58; BERTOLAZZI 2020 b: 104, 146–147.

[221] Zob. RPC V/3 (ID) 68534, 68538, 68541, 68549–68550. VI (nry tymcz.) 8891–8903, 8905. Por. *HA, Sev*. IX 5 (informacja o odebraniu *ius civitatis* pobliskiej Neapolis za długotrwałe wspieranie Nigra); *Dig*. 50, 15, 1, 7; KUSHNIR-STEIN 2000: 150–152; BERTOLAZZI 2020 b: 149.

[222] Zob. ZIEGLER 1993 b: 262 (nry 280–281), 264 (nr 288), 267 (nry 304–305)–268 (nry 306–307). Por. ZIEGLER 1985: 79; NOLLÉ, ZELLNER 1995: 40; ZIEGLER 1999: 143; GERHARDT 2008: 702; BERTOLAZZI 2020 b: 161; JURKOWSKI 2023 c: 152.

[223] JOUGET (ed.) 1928: 108 (315 r. n.e.); *POxy*. XVI 1905, 15; *Not. dign.* [*or*.] XXXI 29. 48; Hierocl. 731, 11 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 776.

[224] Hierocl. 732, 3 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 773.

[225] Identyfikacja Kaine(polis) z Maximianopolis: ASSMANN 1905: 150 (nr 201, zapis Caenepolis); SKEAT (ed.) 1964: 144–145; CUVIGNY 2021: 217. Por. KEES 1930: 2485.

[226] KEES 1930: 2485.

[227] Zob. SCHWARTZ 1977; KOLB 1988.

291:2745378956

n.e.[228], ale też o wcześniejszym[229], być może o zasięgu ograniczonym do części Górnego Egiptu[230], którego wybuch i stłumienie przez Galeriusza Alan K. Bowman datuje na 293 lub 294 r. n.e.[231]. Co najmniej jeden przypadek nie pozwala wykluczyć, że nadanie dynastycznej nazwy upamiętniać mogło wierność okazaną przez mieszkańców danej miejscowości nie tyle aktualnie panującemu cesarzowi, co jego (rzekomemu) przodkowi. Inskrypcje wskazują, że po śmierci lub u schyłku rządów Postumusa (zm. 269 n.e.) prowincje hiszpańskie oderwały się od *imperium Galliarum* uznając władzę Klaudiusza II[232]. Podobnie zamierzali postąpić zamieszkujący Galię Lugduńską Eduowie, *fratres populi Romani*. Zapobiegł temu najwyraźniej drugi po Mariuszu z następców wspomnianego „galijskiego" cesarza, Wiktorynus. Liczący na pomoc Klaudiusza II Eduowie zostali zamknięci w Augustodunum. Przetrwali siedmiomiesięczne oblężenie, jednak głód i brak odsieczy zmusiły ich w końcu do kapitulacji. Do wydarzeń tych nawiązuje anonimowy autor *Gratiarum actio Constantino Augusto* z 311 lub 312 r. n.e., adresowanej do Konstantyna Wielkiego mowy, w której, jak wspomniano, stwierdza

---

[228] Zob. BARNES 1976: 181; THOMAS 1976: 279; BOWMAN 1984: 33; BOWMAN 2005: 82. Por. LORIOT 2007: 108, 112.

[229] Rozróżnienie obu powstań wydaje się dość wyraźne w kronice Hieronima ze Strydonu (*Chron*. 308 F, 293 oraz 298 r. n.e.). Por. BARNES 1976: 180; KOLB 1988: 326.

[230] Hieronim ze Strydonu (*Chron*. 308 F, 293 r. n.e.) informuje, że *Busiris et Coptus contra Romanos rebellantes ad solum usque subversae sunt*. Por. LEADBETTER 2009: 82. O ile Koptos leży w Górnym Egipcie, o tyle miejscowości o nazwie Busiris („dom Ozyrysa"), jak zauważa A. K. BOWMAN (1984: 33–34), jest wprawdzie w Dolnym i Środkowym Egipcie co najmniej 9, niemniej najbardziej znana ulokowana jest w Delcie. Teofanes Wyznawca (*Chronogr*. I p. 6, ed. C. de Boor), Jerzy Kedrenos (I p. 467, ed. I. Bekker) oraz Zonaras (XII 31), najwyraźniej odnosząc się do tego samego powstania, sugerują, że oba zbuntowane ośrodki znajdowały się w Tebaidzie. A. K. BOWMAN (1984: 35) proponuje emendację znajdowanej u Hieronima formy Busiris na Boresis. Zwraca się uwagę (BOWMAN 1984: 35–36), że tytulatura imperialna Galeriusza z 311 r. n.e., przywołana przez Euzebiusza z Cezarei (*Hist. eccl*. VIII 17), wskazywałaby przyjęcie przydomków *Aegyptiacus maximus* oraz *Thebaicus maximus*. W jednym miejscu Bill LEADBETTER (2009: 82) kojarzy drugie *cognomen ex virtute* ze wspomnianym przez Hieronima buntem Busiris i Koptos, w innym (LEADBETTER 2009: 97) stwierdza, że Galeriusz nie nosił obu tych przydomków przed abdykacją Dioklecjana. Bill LEADBETTER (2009: 103 [przyp. 12]) utrzymuje też, że przydomki te sugerować mogą dwie osobne kampanie w Dolnym i Górnym Egipcie. Spostrzeżenie to mogłoby znowu prowadzić do pytania nie tylko o słuszność emendacji Busiris na Boresis, ale i przypisywania odnośnemu powstaniu ograniczonego terytorialnie zasięgu. Spekulacje trzeba najwyraźniej uciąć: owe *cognomina* poświadczone są tylko przez Euzebiusza z Cezarei, co budzić musi wątpliwości. M. Heil (PIR^2 V 126) przyznawał: „additur [do tytulatury Galeriusza – M. J.] Αἰγυπτιακὸς μέγιστος, Θηβαικὸς μέγιστος Eus. l.l. [odniesienie do: Euseb. *Hist. eccl*. VIII 17 – M. J.], nescio num recte". Por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 274 (przy obu wspomnianych *cognomina ex virtute* widnieją znaki zapytania, a przy przydomku „Aegyptiacus max." ponadto uwaga, że jest on „nur bei Euseb., hist. eccl. 8, 17, 3 überliefert". Ostatnią uwagę należy najwyraźniej odnosić również do przywołanego wiersz niżej przydomka „Thebaicus max.").

[231] BOWMAN 1984: 33.

[232] CIL II 1672, 3619, 3737, 3833–3834, 4505, 4879. Por. LAFAURIE 1975: 867–868; KÖNIG 1981: 140, 206 (mapa 3 a); HARTMANN 2008: 305. Przywołanie drugiego konsulatu Klaudiusza II, występujące w części przytoczonych inskrypcji, uznawane jest za pomyłkę. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 222. Jak dotąd nie natrafiono na inskrypcje dla Wiktorynusa z terenu Akwitanii. *Milliarium* z terenu Hiszpanii Tarrakońskiej, na którym miało widnieć jego imię (EDCS-29900494, 15.11.2024), stanowić może *pierre errante*. Por. MARENDA 2023: 433–434.

292:3735008416

się, że leżący nieopodal Augustodunum ośrodek Eduów, Bibracte, otrzymał *aeternum nomen* – Flavia Aeduorum. Przywołanie lojalności Eduów względem Klaudiusza II mogłoby poniekąd tłumaczyć nadanie takowego wyróżnienia, jeśli się zważy, że panegirysta przywołując lojalność Eduów względem Klaudiusza II każe wierzyć, że Klaudiusz II to *parens* Konstantyna[233]. W świetle stwierdzenia zawartego w tym samym miejscu, nagrodzenie lojalności okazanej kilkadziesiąt lat wcześniej nie powinno dziwić: *bonis enim meritis cum aetate dignitas et pondus accedit*[234]. Owe *bona merita* poświadcza na swój sposób skarb z La Vineuse – na podstawie jego analizy (numizmatów uznanych za naśladownictwa) przypuszcza się, że w Augustodunum lub nieopodal funkcjonowała mennica emitująca monety z wizerunkiem Klaudiusza II[235].

Jeśli komemoratywny charakter dynastycznych nazw i przydomków miejscowości wyrażał się w tym, że nierzadko upamiętniały konkretne wydarzenie łączące „nazwodawcę" z przemianowanym ośrodkiem, to wydarzeniem takim wydaje się być wreszcie sam pobyt eponima w danym miejscu. O ile przytoczone okoliczności przemianowania przynajmniej niektórych z przywołanych wcześniej miejscowości stanowią tylko hipotezy (choć H. Kees utrzymywał, że nadanie nazwy Maximianopolis wynikało z lojalności ośrodka podczas rebelii, to tak samo domniemywać można, że Galeriusz zwyciężył w jego pobliżu buntowników, czy że przemianowanie nie miało związku z żadnym powstaniem[236]), o tyle w literaturze nie brak podobnie niedowodliwych twierdzeń, wedle których upamiętnienie cesarza w danej nazwie pozwalałoby suponować jego obecność w określonym miejscu. Twierdzeń takowych nie należy

---

[233] *Grat. act. Const. Aug*. [= *Pan. Lat*. VIII (V), ed. É. Galletier] II 4–5, IV 2–3. Por. Eumenius *Pro instaur. schol. orat.* [= *Pan. Lat*. V (IX), ed. É. Galletier] IV 1 (wzmianka, że *civitas* owa *gravissima clade perculsa cum latrocinio Batavicae rebellionis obsessa auxilium Romani principis invocaret*); Auson. *Parent.* IV 8–10 (informacja, że należący do Eduów przodkowie poety od strony matki – przy wzmiance o ojcu matki wymienieni są *avus et genitor*, mogący oznaczać pradziadka i dziadka poety – zostali *proscripti, regnum cum Victorinus haberet ductor et in Tetricos recidit imperium*). Por. DESSAU 1889: 340–341; LE GENTILHOMME 1943: 233–240; NERI 1978: 92–94; KÖNIG 1981: 148–152; HOSTEIN 2012: 68, 70, 146–149; MARENDA 2023: 434–441. (Fikcyjne) pokrewieństwo Konstantyna Wielkiego z Klaudiuszem II odnotowane jest w stosunkowo wielu źródłach: Klaudiusz II przedstawiany jest jako dziadek Konstancjusza Chlorusa (*HA, Claud*. IX 9), czy szczegółowiej jako brat Kryspusa, którego córka Klaudia, wraz z niejakim Eutropiuszem, mieliby być rodzicami Konstancjusza Chlorusa (*HA, Claud*. XIII 2. Por. *Orig. Constant. imp*. 1; Eutr. IX 22; Zonar. XII 26). W pewnych inskrypcjach (CIL VI 31564. XI 9) Konstantyn Wielki określany jest też jako „wnuk boskiego Klaudiusza". Por. *Paneg. Cons. Aug. dict*. [*Pan. Lat*. VII (VI), ed. É. Galletier] II 2; *HA, Gallien.* VII 1, XIV 3. *Claud*. I 1. 3, III 1. 6, X 7; RIC VII, *Trier* 203, 207. *Arles* 173, 176. *Rome* 106, 109, 112, 115 –116, 119, 122. *Aquileia* 23, 26. *Siscia* 43, 46. *Thessalonica* 26; DESSAU 1889: 340–344; BIRD 1972: 360; SYME 1974: 240–245; KOTULA 1992: 3, 6–8; ODAHL 2010: 94–95, 166.

[234] *Grat. act. Const. Aug*. [= *Pan. Lat*. VIII (V), ed. É. Galletier] II 1.

[235] Zob. LE GENTILHOMME 1942: 42–44. Por. LAFAURIE 1975: 896 (wzmianka o innym analogicznym skarbie znalezionym w tym miejscu); KÖNIG 1981: 150; MARENDA 2023: 435.

[236] Por. ASSMANN 1905: 150 (nr 201; przypuszczenie, iż przemianowanie miało miejsce pomiędzy 305 a 311 r. n.e.).

293:1055980531

odrzucać *en masse*, a w przypadku każdego z osobna krytycznej analizie poddawać materiał źródłowy stanowiący jego podstawę. Do ich wysuwania skłaniać może obserwacja, iż w wypadku wielu dynastycznych nazw i przydomków miejscowości obserwowalna jest korelacja (lub też istnieją istotne przesłanki do jej założenia) pomiędzy przemianowaniem a nawiedzeniem ośrodka przez panującego. Do wizyty panującego odnoszono w grece określenia takie jak ἐπιφανεία, ἐπιδημία czy παρουσία[237] (swoją drogą, jeśli Joachim Lehnen zauważa, że wizyta władcy mogła mieć „den religiösen Unterton"[238], to uwaga ta jest interesująca również w kontekście podnoszonego wcześniej wręcz sakralnego w przypadku nazw komemoratywnych charakteru nominacji). Wizytę Nerona w Nerononikopolis sugerować mogą, jak sygnalizowano, monety aleksandryjskie i prawdopodobna ranga odbywanych tam igrzysk. Wzięcie w nich udziału korespondowałoby z uczestnictwem Nerona w podobnych wydarzeniach w trakcie podróży do Grecji. Co więcej, dwie z trzech serii monet, na których przywoływana jest nazwa Nerononikopolis, zawierają wyobrażenie galery i legendy ΝΕΡΩΝΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑ(τορος) ΣΕΒΑ(στοῦ) ΕΠΙΦΑΝΙΑ[239] oraz ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ ΝΕΡΩΝΟC CEB(αστοῦ)[240]. Niejako analogicznie pewne monety kolonii Patrai na Peloponezie noszą na awersie wizerunek Nerona, a na rewersie wyobrażenie galery i legendę ADVENTVS AVGVSTI C(olonia) P(atrensis)[241], podczas gdy w innych emisjach tego samego ośrodka przywoływana jest tytulatura COL(onia) NER(oniana/–onensis) PAT(rensis)[242]. O nawiedzeniu Hadrianotherai w Myzji przez Hadriana informuje *Historia Augusta*, wedle której ów „Reisekaiser" *oppidum Hadrianotheras in quodam loco, quod illic et feliciter esset venatus et ursam occidisset aliquando, constituit*[243]. Przekaz ten jawić mógłby się jako

[237] Z zastrzeżeniem pewnego uogólnienia, stwierdzić można, że słowo ἐπιφανεία wydaje się kłaść akcent na nagłe pojawienie się („objawienie"), ἐπιδημία na pobyt w obcym miejscu, podczas gdy παρουσία na samą obecność gościa. Por. LEHNEN 1996: 59, 62.

[238] Zob. LEHNEN 1996: 61–62.

[239] RPC I 1368.

[240] RPC I 1369.

[241] RPC I 1264–1274.

[242] RPC I 1258–1262 A. Aluzję do wizyty Nerona Erika MANDERS i Daniëlle SLOOTJES (2015: 1000) dostrzegają ponadto w emisji kolonii Patrai noszącej na rewersie legendę PORTVS FRVGIFERA C P (RPC I 1263).

[243] *HA, Hadr*. XX 13. Por. Cass. Dio LXIX 10, 2; VON ROHDEN 1893 a: 506 (124 r. n.e.); HALFMANN 1986: 191, 200; BIRLEY 1999 a: 164; BIRLEY 2003: 430.

294:7175900834

„Volksetymologie”[244], ale pewne monety zdają się go uprawdopodabniać[245]. Przekaz literacki nie musi jednak stanowić rozstrzygającego dowodu na istnienie stosownej korelacji. Jeśli w opisanym przez Jordanesa swoistym „micie fundacyjnym” Marcianopolis Hildegard Temporini skłonna była dostrzegać lokalną tradycję mówiącą o wizycie siostry Trajana[246], to Max Fluss już powątpiewał czy Ulpia Marcjana bawiła kiedykolwiek w okolicy ośrodka[247]. Łączenie przemianowania Anazarbos na Cezareę z podróżą Augusta na Wschód stanowi wprawdzie hipotezę, ale wspomniana czasowa koincydencja początku ery ośrodka (najwidoczniej 19 p.n.e.) z czasem owej podróży (21–19 p.n.e.) nie pozwala jej wykluczyć. Zbieżność ery i podróży Augusta na Wschód, choć niewykluczona, nie jest już tak prawdopodobna w przypadku ośrodków Ankyra, Pessinus i Tauion, siedzib trzech głównych grup Galatów, Tektosagów, Tolistobogów i Trokmów, które przyjęły miana honorujące tegoż cesarza[248]. S. Mitchell lokuje ich fundacje w pierwszych latach po śmierci króla Amyntasa i ustanowieniu prowincji Galacja (wydarzenia, które datuje na ok. 25 r. p.n.e.)[249]. Zauważyć można, że niekiedy przyjmowano za pewny związek danej nazwy z określoną osobą, kiedy ten takowym nie jest, a następnie w oparciu o tą hipotezę konstruowano kolejną (!), wedle której ów związek sugeruje wizytę eponima w przemianowanym miejscu. Przyjąwszy za pewne uzupełnienia inskrypcji głoszącej, że Klaudiusz REGES BRIT[ANNORVM] XI D[EVICTOS SINE] VLLA IACTVR[A IN DEDITIONEM ACCEPERIT][250], John G. F. Hind założył następnie, że nazwa Caesaromagus[251] może mieć związek z Klaudiuszem, by w końcu zasugerować, iż nosiło ją miejsce, gdzie jesienią 43 r. osobiście odebrał on „the submission of the independent kings of

---

[244] Ludwig BÜRCHNER (1912 b: 2177) przypuszczał, że „der zweite Teil des Namens ist wohl mit dem kleinasiatischen -teira -thyrai (= befestigte Stadt) zusammenzubringen (…)”. Przypuszczenie to wydaje się zasadne, gdy uwzględni się nazwy takie jak Θυάτειρα, Τημενόθυραι czy Γριμενόθυραι. Por. ZGUSTA 1984: 145 (nr 218), 187 (nr 349), 616 (nr 1330–2). Drugi człon nazwy ośrodka nasuwać mógł na myśl rzeczownik θήρα (pl. θῆραι), „polowanie” czy też „łowy”. Por. TÜRK 2020: 64.

[245] RPC III 1624, 1626 (rew.: Hadrian na koniu polujący na niedźwiedzicę), 1629 (rew.: łeb niedźwiedzicy). Por. WEBER 1907: 131.

[246] TEMPORINI 1978: 189.

[247] FLUSS 1930: 1506. Por. JURKOWSKI 2023 A: 32–33.

[248] Ankyra: IGRR III 180; CIG 1410; RPC II 1620–1623. IV/3 (nry tymcz.) 1726, 9977. Pessinus: IGRR III 226; RPC IV/3 (nr tymcz.) 4106–4107, 4109, 4121, 4125, 5736, 5863, 10056, 17225. Tauion: RPC I 3568–3570 (emisje pseudoautonomiczne). II 1624–1626. Por. SARTRE 1997: 17.

[249] Por. MITCHELL 1993: 86–87 (autor lokuje fundacje ośrodków w pierwszych latach po śmierci króla Amyntasa i ustanowieniu prowincji Galacja – wydarzeniu, które datuje na ok. 25 r. p.n.e. – skłaniając się do hipotezy o ich równoczesnej fundacji w 22 lub 21 r. p.n.e.). Por. MITCHELL 1986: 20–21.

[250] CIL VI 40416 = EDCS-00900120 (17.11.2024).

[251] *It. Ant*. 474, 3. 480, 6; *Rav. Cosm*. V 31 (p. 429, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. RIVET, SMITH 1979: 287.

295:4185103548

southern Britain [tj. 11 *reges* wymienionych w przytoczonej inskrypcji – M. J.]”[252]. Nie może też być pewności czy nazwa współczesnego Orleanu korzeniami sięga Aureliana, niemniej Léon P. Homo przypuszczał, że u jej genezy leży wizyta cesarza w Galii i otoczenie murami Cenabum[253]. Palestyńską Helenopolis[254] E. Honigmann (ostrożnie)[255] oraz Mika Kajava (mniej ostrożnie)[256] skłonni byli łączyć z pielgrzymką matki Konstantyna Wielkiego do Ziemi Świętej, jednak, choć jest to prawdopodobne, brak jednoznacznego dowodu, że jej osoba miała związek z tym toponimem. Pozwoliło to swego czasu ukuć hipotezę, wedle której stosowna nazwa odnosi się do królowej Adiabeny Heleny, która w I w. n.e. przyjęła judaizm i osiadła w Jerozolimie[257] – raczej nieprzekonującą, zważywszy, że do palestyńskiej Helenopolis pierwszy bodaj czyni aluzję dopiero Hermiasz Sozomen[258].

Wyciąganiu wniosków dotyczących itinerarium cesarzy czy osób z ich kręgu na podstawie geografii związanych z nimi nazw i przydomków miejscowości towarzyszyć winna szczególna ostrożność. B. Galsterer-Kröll twierdziła np. iż „die geographische Verteilung (…) hadrianischer Beinamen in Kleinasien legt nahe, an eine Verleihung während seiner dortigen Reisen zu denken”. Uczona ta wskazywała trzy trasy wytyczane przez odnoszące się do Hadriana nazwy i przydomki miejscowości. Pierwsza przebiegała następująco: „Nicomedia – Bithynium – Caesarea – durch Paphlagonien nach Amaseia – Cabira [czyli Neocezarea w Poncie – M. J.] und Nicopolis ad Lycum”[259]. Trasa takowa odpowiada powrotnemu etapowi podróży z lat 121–125 n.e., ale wtedy miejscowości należałoby wymienić w odwrotnej

---

[252] HIND 1974: 69.

[253] HOMO 1904: 311. Por. ASSMANN 1905: 147. W źródłach literackich występuje nazwa Aurelianensis urbs (Sid. Apoll. *Epist*. VIII 15; Greg. Tur. *Hist. Franc.* VIII 1, IX 33), Aurelianis (*Rav. Cosm*. IV 26, p. 235 ed. M. Pinder, G. Parthey), civitas Aurelianorum (*Not. Gall.* IV 7) i urbs Aurelianensis (Greg. Tur. *Hist. Franc*. VIII 1). Na monetach merowińskich poświadczone są formy ΛVRELIΛNIS (PROU [ed.] 1892: 145 [nry 620–621]), ΛVRILIΛNIS (PROU [ed.] 1892: 144 [nr 619], 145 [nr 622], 149 [nr 647]) i ΛVRILIΛN[IS] CIVITA<s> (PROU [ed.] 1892: 145 [nr 625]). Zauważyć należy, że tak jak w przypadku Caesaromagus, formy te są stosunkowo późno poświadczone.

[254] Hierocl. 720, 8 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 1038. Por. Sozom. *Hist. eccl*. II 2, 5 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen).

[255] HONIGMANN 1939: 42. Odnosząc się do palestyńskiej Helenopolis autor stwierdza, iż „il est vraisemblable [podkr. M. J.] que c’est un des lieux saints qu’en 330, Ste Hélène avait visités ou passait pour avoir visités”.

[256] KAJAVA 1985: 43 („Her [Heleny – M. J.] memory was also honoured by another Helenopolis, in Palestine [autor wymienia wcześniej Helenopolis w Bitynii – M. J.], but this is certainly [podkr. M. J.] in part due to her renowned pilgrimage to the Holy Land”).

[257] Zob. COUSIN 1904: 85.

[258] Sozom. *Hist. eccl*. II 2, 5 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen). Por. JONES 1931: 82 (autor przyjmuje za pewnik fundację palestyńskiej Helenopolis za panowania Konstantyna Wielkiego).

[259] GALSTERER-KRÖLL 1972: 53.

296:3120028766

kolejności[260]. Korelacji między trasą podróży a honorowaniem Hadriana w nazewnictwie miejscowości doszukiwał się już wcześniej Wilhelm Weber. W kontekście małoazjatyckiego odcinka powrotnego etapu podróży z lat 121–125 n.e. twierdził, że „den Anhaltspunkt für den Verlauf der Reise gibt die Erwähnung von Neokaisareia im Pontus (…), das nach dem Kaiser Hadrianopolis schon bei Phlegon heißt, also den Namen schon 123 erhielt"[261]. Przywoływano już informację biografii Hadriana, że ten nazwał Hadrianopolis *multas civitates*, wspomniano związki łączące z nim Flegonta, wskazywano, iż nazwy przywołujące *cognomen* Hadrianus teoretycznie mogłyby też pochodzić od Antoninusa Piusa. Z odnośnego fragmentu Flegonta wnosić można o przemianowaniu pontyjskiej Neocezarei, tyle tylko, że jej mieszkańcy znani byli też jako Ἀδριανοπολῖται[262]. Dodatkowa nazwa czy przydomek derywowane od *cognomen* Hadrianus przywoływane są najwcześniej na monetach ośrodka z czasów Marka Aureliusza[263], emisje z czasów Antoninusa Piusa nie są znane, podczas gdy na numizmatach z czasów Hadriana próżno ich szukać[264]. Choć wizyta cesarza stanowić mogła dla wspólnoty wydarzenie ważne na tyle, by pociągać za sobą przemianowanie ośrodka, za truizm uznać można stwierdzenie, że ewidetna w niejednym przypadku korelacja wizyta – przemianowanie nie oznacza takowej reguły[265]. Abstrahując od „konferencji" Dioklecjana, Galeriusza, Maksymina Herkuliusza oraz Licyniusza (308 r. n.e.), podczas wojen markomańskich *apud Carnuntum* wedle Eutropiusza[266], Hieronima ze Strydonu[267] i Orozjusza[268] przebywać miał przez trzy lata Marek Aureliusz (sam podający, że trzecią księgę *Rozmyślań* napisał ἐν Καρνούντῳ[269]), a mimo to trudno wskazać świadectwa uhonorowania go w nazwie ośrodka. Kommodusa uhonorowano

---

[260] Por. WEBER 1907: 123–128; HALFMANN 1986: 190–191, 198–199; BIRLEY 2003: 430.

[261] WEBER 1907: 123.

[262] *FGrH* 257 F 18 (Phleg.) = Steph. Byz. *s.v*. Νεοκαισάρεια.

[263] RPC IV/3 (nry tymcz.). 5340, 8167, 8336, 10476, 25200.

[264] Zob. RPC III 2926 A–C. Odnosząc się do małoazjatyckiego odcinka powrotnego etapu podróży Hadriana z lat 121–125 n.e. Helmut HALFMANN (1986: 198) stwierdzał, iż „über den Rückweg nach Asia läßt sich nichts Sicheres ermitteln".

[265] Dość analogiczną uwagę sformułowano w kontekście korelacji pomiędzy wizytami cesarzy a inaugurowaniem przez ośrodki nowej ery. Jak pisał Wolfgang LESCHHORN (1992: 329–330) „der Besuch des Princeps allein kann nicht zu einer Ära geführt haben, sondern nur die Gewährung besonderer Privilegien, die damit verbunden gewesen sein könnte".

[266] Eutr. VIII 3. Por. VON ROHDEN 1894 a: 2298–2299 (przyjęcie dla pobytu lat 171–173 n.e.); HALFMANN 1986: 213 (170–173 n.e.); BIRLEY 2001: 165, 174, 176 (171–173 n.e.); KIENAST, ECK, HEIL 2017: 132 (170–173 n.e.).

[267] Hieron. *Chron*. 289 F (177 r. n.e., *aput Carnuntum*). Por. Aur. Vict. *Caes*. XVI 13.

[268] Oros. VII 15, 6 (*apud Carnuntium*).

[269] M. Aur. *Med*. III. Por. STIGLITZ, HANDLER, JOBST 1977: 590.

297:1138806206

z kolei w tytulaturze Tarsu[270] – ośrodka, którego raczej nie odwiedził[271]. Do Klaudiusza odnosiła się prawdopodobnie nazwa Claudionerium[272] i przydomek Claudia noszony przez ośrodek Baelo[273], tymczasem o cesarzu tym napisano, że „no parece que estuviera en persona en Hispania al no ser mencionado tal hecho en las fuentes literarias"[274].

Jeśli J. David zauważa, że toponimy komemoratywne przywoływać mogą politycznych sojuszników, to takową ich kategorię – z zastrzeżeniem, że niesposób mówić tu o sojusznikach równorzędnych (Swetoniusz powie o nich *membra partisque imperii*[275]), jakkolwiek oni sami prezentowali się niekiedy niemal jako tacy[276] – reprezentują nazwy nadane dla uhonorowania cesarzy i osób z ich kręgu przez władców klienckich względem cesarstwa i/ czy zabiegających o dobre z nim relacje. Przywołać można tu informację Eutropiusza nawiązującą m.in. do przemianowania przez Jubę II (króla Numidii w latach 30–25 p.n.e., a następnie Mauretanii pomiędzy 25 r. p.n.e. a 23 n.e.) Iol na Cezareę[277]. Wzmiankowano już ośrodki Anthedon – Agrippeia/ Agrippeion/ Agrippias, Cezarea – Anazarbos, Cezarea – Mazaka, Cezarea Germanikeia i odpowiednio Heroda Wielkiego, Archelaosa I z Kapadocji, Tarkondimotosa II z Cylicji i Antiocha IV z Kommageny. Ze wspomnianym królem Judei łączyć można ponadto Cezareę (Nadmorską)[278], Sebaste (Samaria)[279] oraz może (jeżeli przyjąć za Ptolemeuszem, że owa nazwa odnosi się do miejscowości) Drusias[280]. Z jednym z jego synów, tetrarchą Herodem Antypasem (4 p.n.e.–39 n.e.) wiążą się nazwy Autokratoris (Sepforis)[281], Tiberias[282] oraz Iulias/

---

[270] Zob. BMC *Cilicia* 168; RPC IV/3 (nr tymcz.) 10276 (emisja pseudoautonomiczna).

[271] ZIEGLER 1977: 46. Por. JURKOWSKI 2023 c: 152.

[272] Ptol. *Geog.* II 6, 22 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff): Κλαυδιονέριον.

[273] Zob. *It. Ant*. 407, 3 (*Belo Claudia*). Por. AE 1971, 172: M(unicipium) C(laudium) B(aelonense).

[274] SASTRE PARPAL 2019: 98. Jeśli przywołaną nazwę i epitet odnosić do Nerona, to również nic nie wiadomo o odwiedzeniu przezeń którejś z prowincji hiszpańskich (por. SASTRE PARPAL 2019: 97).

[275] Suet. *Aug*. 48.

[276] Por. RPC I 4777, 4982; KROPP 2013: 377–389.

[277] Eutr. VII 10: [August – M. J.] *tanto autem amore etiam apud barbaros fuit, ut reges populi Romani amici in honorem eius conderent civitates, quas Caesareas nominarent, sicut in Mauritania a rege Iuba, et in Palaestina, quae nunc urbs est clarissim*a. Por. LEVEAU 1982: 684.

[278] Plin. *HN* V 69; Joseph. *BJ* I 156–157. *AJ* XIV 76, XV 293. 339, XVI 13; Euseb. *Chron*. II p. 142 (ed. A. Schoene); *Chron. Pasch*. I p. 367 (ed. L. A. Dindorf). Por. Joseph. *BJ* II 266.

[279] Joseph. *BJ* I 64, 403; *AJ* XV 292–293, 296; *Chron. Pasch.* I p. 366 (ed. L. A. Dindorf).

[280] Ptol. *Geog*. V 16, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. Joseph. *BJ* I 412. *AJ* XV 336.

[281] Joseph. *AJ* XVIII 27. Por. HØRNING JENSEN 2006: 91, 151.

[282] Joseph. *BJ II* 168. *AJ* XVIII 36; Euseb. *Chron*. II p. 148 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.). Por. HØRNING JENSEN 2006: 135–136.

298:2418736320

Livias (Betaramfta)[283], z innym, tetrarchą Filipem (Herodem Filipem II, 4 p.n.e.–34 n.e.) – Iulias (Betsaida)[284] i Cezarea („Filipowa")[285]. Tej ostatniej prawnuk Heroda Wielkiego, Herod Agryppa II, nadał, jak informuje Flawiusz Józef, εἰς τιμὴν τοῦ Νέρωνος, miano Neronias[286], a przemianowanie to potwierdzać mogą numizmaty[287]. Pewne serie monet wskazują na przyjęcie dynastycznych nazw Agrippeia[288] i Cezarea[289] przez dwa ośrodki Królestwa Bosporańskiego, w którym w 15/ 14 r. p.n.e. przy poparciu Marka Agryppy władzę oraz rękę wnuczki Mitrydatesa VI Eupatora, królowej Dynamis (wedle pewnej hipotezy ukazanej w pobliżu Agryppy na Ara Pacis Augustae[290]), zdobył Polemon I, a związek ten sankcjonować miał sam August[291]. Agrippeia i Cezarea utożsamiane są dziś na ogół z głównymi grodami kimmeryjskiej monarchii, Fanagoreią oraz Pantikapaion[292]. Pewna inskrypcja, *notabene* dająca asumpt do najwyraźniej mylnego twierdzenia, iż nazwy Agrippeia i Cezarea odnosiły się do jednego ośrodka (Fanagorei), dowodzi, że oba toponimy pozostawały w użyciu w początkach IV w. n.e[293]. Pogląd odnoszący obie wspomniane nazwy do jednej miejscowości wydaje się jednak

---

283 Joseph. *AJ* XVIII 27; Euseb. *Chron*. II p. 148 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.). *Onom*. p. 49, ed. E. Klostermann). Por. HØRNING JENSEN 2006: 91–92, 223.

284 Joseph. *AJ* XVIII 28; Euseb. *Chron*. II p. 146 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (25 r. n.e.).

285 Joseph. *BJ* II 168. *AJ* XVIII 28; Euseb. *Chron*. II p. 146 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (25 r. n.e).

286 Joseph. *AJ* XX 211. Por. HÖLSCHER 1936: 49; JACOBSON 2019: 48.

287 RPC I 4991 (aw.: ΚΑΙCΑΡΙΑ ΤΗ ΚΑ ΝΕΡΩΝΙΑΔΙ). A. BURNETT, M. AMANDRY oraz P. P. RIPOLLÈS (1992: 685) reprezentujące trzy nominały serie z legendą awersu ΝΕΡΩΝ ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ oraz rewersu ΕΠΙ ΒΑΣΙΛΕ ΑΓΡΙΠΠΙ ΝΕΡΩΝΙΕ (RPC I 4988–4990) łączą z „mint of (uncertain?) Neronias", wyrażając obiekcje tak co do przypisania ich Neronias – Cezarei Filipowej, jak i Neronias – Sepforis. W internetowym wydaniu tego samego katalogu owe emisje łączone są ze skądinąd nieznanym ośrodkiem Neronias (którego monety są również skądinąd nieznane), podczas gdy emisję RPC I 4991 z Cezareą Filipową („Caesarea Paneas"; w wersji papierowej „minted at Paneas?"). Pozostawiając otwartą kwestię atrybucji monet „niepewnej (?) Neronias", należy zauważyć, że zasada brzytwy Ockhama sugerowałaby poszukiwanie owej mennicy w kręgu znanych już ośrodków o nazwie Neronias.

288 RPC I 1935, rew.: ΑΓΡΙΠΠΕΩΝ Η.

289 RPC I 1936, rew.: ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ Η. Literę Η występująca w legendach obu stosownych emisji interpretuje się jako znak wartości. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 334; WALCZAK 2016: 73.

290 Zob. GORHAM 2021.

291 Cass. Dio LXIV 24, 5–7. Por. PIR^2 P 531; ABRAMZON, FROLOVA, GORLOV 2001: 288; LOZANOV 2023: 828.

292 NAWOTKA 1989: 337 (przyjmując przywołaną identyfikację autor stwierdza, że niesposób rozstrzygnąć, kto przemianował odnośne ośrodki: Polemon I czy Dynamis); BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 334–335; ABRAMZON, FROLOVA, GORLOV 2001: 288; MILLAR 2004: 245; HALAMUS 2017: 161 (autor łączy przemianowania obu ośrodków z filorzymską postawą Dynamis, przywołując jej złote statery z wizerunkami Augusta i Agryppy); GORHAM 2021: 164.

293 CIRB 1051: Μ ΑΥΡΗΛΙΩ ΑΝΔΡ[Ο]ΝΕΙΩ ΠΑΠΠΟΥ ΤΩ ΠΡΙΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ Π Ι Κ Ρ ΚΑΙ ΤΟΥΤΟΥ ΥΙΩ ΑΛΕΞΑΡΘΩ ΛΟΧΑ[ΓΩ] ΑΓΡΙΠΠΕΩΝ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΤΗΝ ΣΤΗΛΗΝ ΤΕΙΜΗΣ ΧΑΡΙΝ Γ Χ ΑΡΤΕΜΕΙΣΙΩ ΚΕ ΧΑΙΡΕΤΕ ΟΙ ΠΑΡΟΔΕΙΤΑΙ. Por. SCOTT 1853–1854: 98–99. Na odrębność obu ośrodków wskazywać mogłyby nie tylko przywołane monety, ale i niepoświadcznie skądinąd analogicznej formy ΑΓΡΙΠΠΕΩΝ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ. Zwracano uwagę, że w odnośnej części *titulus* ma układ chiastyczny (DIEHL 1938:

299:8035407375

trudny do utrzymania: z terenu Fanagorei znana jest inskrypcja honorująca [B]ΑΣΙΛΙΣΣΑΝ ΔΥΝΑΜΙΝ ΦΙΛΟΡΩΜ[ΑΙΟΝ] wystawiona wyłącznie przez [Ο] ΔΗΜ[ΟΣ Ο ΑΓΡΙΠ]ΠΕΩ[Ν][294]. Co się tyczy kolejnej żony Polemona I, Pytodoris Filometor, to Strabon podaje, że pontyjski ośrodek Kabira, któremu Pompejusz nadał miano Diospolis, ta przemianowała na Sebaste i uczyniła swą rezydencją[295]. Z Pytodoris kojarzona jest też wymieniona przez Pliniusza pontyjska Liviopolis[296]. Z kolejnym mężem Pytodoris, wspomnianym Archelaosem I z Kapadocji, łączone jest nadanie cylicyjskiemu ośrodkowi Elaiusa miana Sebaste: Flawiusz Józef wzmiankuje o przemianowaniu w kontekście informacji o wizycie jaką z synami złożył tam ostatniemu królowi Kapadocji Herod Wielki[297]. Na czas rządów Archelaosa datowane są też obecnie pewne monety ośrodka z legendą CEBACTHNΩN[298]. Najwyraźniej znacznie mniejszym niż Archelaos obszarem dysponował Kleon z Gordion. Strabon przedstawia go jako herszta zbójeckich band z okolic góry Olympos w Myzji, który za porzucenie podczas wojny akcyjskiej strony Marka Antoniusza na rzecz młodego Cezara, został przez tego ostatniego nagrodzony nadaniem części Myzji oraz pewnymi kapłaństwami[299]. Przywołany geograf podaje, że Kleon przyczynił się do przekształcenia rodzinnej miejscowości z κώμη w πόλις i nadał jej miano Iuliopolis[300]. Według Kasjusza Diona

---

1757; NADEL 1977: 104). Najwyraźniej ze względu na miejsce odnalezienia inskrypcji CIRB 1051 (oddzielający Morze Czarne od Morza Azowskiego Półwysep Tamański) Erich DIEHL (1938: 1757. Por. NADEL 1977: 104) twierdził, że „Kaisarea ist (…) der römische Namen Hermonassas". Benjamin NADEL (1977: 104) zauważył, że przyjęcie tej tezy pociągałoby za sobą przypisanie ośrodkowi Hermonassa emisji monetarnych, skądinąd nieznaych. Hipotezę, iż w Królestwie Bosporańskim istniał ośrodek o podwójnej nazwie Agrippeia – Cezarea co najmniej za uprawnioną uznaje Andrea PRIMO (2010: 167 [przyp. 73]), który stwierdza, iż „it is probable that the new complete name of Phanagoria was Agrippeia Cesarea, as it is shown by IosPE II 363 (307 d. c.) [mowa o inskrypcji CIRB 1051 – M. J.]". W tym samym miejscu autor przywołuje przykład przypisania Fanagorei monet z inskrypcją ΑΓΡΙΠΠΙΕΩΝ, jak również innych z inskrypcją ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ, przechodząc niejako obok faktu, że owe nazwy mieszkańców numizmatycznie poświadczone są oddzielnie.

[294] CIRB 979. Por. NAWOTKA 1989: 337.

[295] Strab. XII 3, 31. Por. CAMPANILE 2010: 65.

[296] Plin. *HN* VI 11. Por. CAMPANILE 2010: 66 (przyp. 40); HARVEY 2020: 140. W pewnych inskrypcjach Pytodoris honoruje najwyraźniej Liwię jako swą dobrodziejkę. Zob. SEG XXXIX 695: [ΠΥΘ]ΟΔΩΡΙΣ ΛΕΙΟΥΙΑΝ ΤΗΝ [ΕΑΥ]ΤΗΣ ΕΥΕΡΓΕΤΙΝ; SEG XLIV 658: [ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΒΟΣΠΟΡΟΥ(?) ΠΥ]ΘΟΔΩΡΙΣ ΛΕΙΟΥΙΑΝ ΤΗΝ [ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΑ ΕΑ]ΥΤΗΣ ΕΥΕΡΓΕΤΙΝ. Por. RPC I 3806 (awers z wyobrażeniem Pytodoris lub Liwii?).

[297] Joseph. *AJ* XVI 131. Por. Strab. XII 2, 7. XIV 5, 6. Joseph. *BJ* I 456; MAGIE 1950 [vol. I]: 475; SULLIVAN 1980: 1155–1156; MITFORD 1980: 1244; SULLIVAN 1990: 187; JACOBSON 2001: 23, 27.

[298] RPC I 3715 (20 p.n.e.–17 n.e.). Por. Strab. XII 1, 4. XIV 5, 6; Cass. Dio LIV 9, 2; JONES 1971: 205; SULLIVAN 1980: 1155.

[299] Strab. XII 8, 8–9. Władztwo Kleona miało znajdować się w części Myzji, którą Strabon określa mianem Morene (Μωρηνή). Kleon miał też sprawować kapłaństwo myzyjskiego kultu Zeusa Abrettenosa (Ζεὺς Ἀβρεττηνός). Por. MAGIE 1950 [vol. I]: 430–431, 436; JONES 1971: 164.

[300] Strab. XII 8, 9. Por. IGRR IV 349; RPC IV/1 (nr tymcz.) 4790; Ptol. *Geog.* V 1, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Plin. *HN* V 143; *It. Ant*. 142, 2; *It. Burdig*. 574, 8.

300:4144820603

natomiast armeński gród Artaxata, zburzony przez Gn. Domicjusza Korbulona, został przy materialnym wsparciu Nerona odbudowany przez Tyrydatesa I, otrzymując przy tym miano Neroneia (Νερώνεια)[301]. Inskrypcja króla Szapura I z tzw. Ka'be-ye Zartošt (ŠKZ) wymienia na obszarze Cylicji inny toponim mogący przywoływać Nerona, Neronias[302]. Ośrodek ów utożsamiany jest z Eirenopolis w regionie Lakanatis[303]. Jakkolwiek nazwa Neronias nie jest przywoływana na monetach owej Eirenopolis (absencja wytłumaczalna, zważywszy że najwcześniejsze sięgają rządów Domicjana), datowane są one według ery, której początek sięga 52 r. n.e. O ile absencja nazwy na monetach może sugerować Nerona jako eponima, o tyle J. H. von Eckhel kojarzył fundację z zabiegami adoptowanego syna Klaudiusza na rzecz pewnych miast, datowanymi na podstawie relacji Tacyta na 53 r. n.e.[304], ale też z osobą króla Antiocha IV z Kommageny[305]. Hipotetyczny pozostaje związek nazwy Cezarea, noszonej przez ośrodek Proseilemmene (późniejsza Hadrianopolis), z ostatnim monarchą Paflagonii, Deiotarosem Filadelfosem: dopuszczał go A. H. M. Jones, jednak przyznawał, że odnośna nazwa poświadczona może być najwcześniej za Trajana[306]. Autor ten łączył też ze wzmiankowanym już Antiochem IV z Kommageny fundacje takich ośrodków Cylicji Trachei jak Germanikopolis i Klaudiopolis – Ninika[307].

Rozpatrywając nazwy miejscowe nadane przez władców klienckich dla uhonorowania ich imperialnych protektorów należy zauważyć, że dość często otrzymywały je główne ośrodki ich władztw lub też monarsze rezydencje. Porównując dynastyczne toponimy związane z Herodem Wielkim, Jubą II oraz Archelaosem I David M. Jacobson podkreśla, że miano Cezarea

---

[301] Cass. Dio LXII 7, 2. Por. Cass. Dio LXII 20, 1.

[302] ŠKZ 29. Por. Euseb. *C. Marcell.* kol. 765 (ed. J. P. Migne); Athanas. *De fug.* 1; Socrates *Hist. eccl*. II 26; *Rav. Cosm*. II 16 (p. 96, ed. M. Pinder, G. Parthey).

[303] Oba ośrodki utożsamia ze sobą Teodoret (*Hist. eccl*. I 7, 14). Identyfikację potwierdzają wzmianki literackie dotyczące biskupiej siedziby Narkissosa, ariańskiego przeciwnika Atanazego z Aleksandrii, którego ten ostatni nazwywa biskupem „miasta Nerona" (*De fug.* 1). Raz jako taka wymieniana jest Neronias (Euseb. *C. Marcell.* kol. 765, ed. J. P. Migne, PG 24; Socrates *Hist. eccl*. II 26), raz Eirenopolis (Sozom. *Hist. eccl*. III 10, 4. 12, 7 ed. J. Bidez, G. C. Hansen; Philostorg. *Hist. eccl*. IV 10 ed. J. Bidez). Por. HONIGMANN 1950: 39–40. Eirenopolis w Lakanatis (Ptol. *Geog*. V 8, 6. Por. MAGIE 1950 [vol. II]: 1409) odróżnia się od Eirenopolis w Ketis. JONES 1971: 439 (przyp. 30).

[304] Tac. *Ann*. XII 58.

[305] VON ECKHEL 1794 [vol. III]: 57–58 (początek ery określono jako rok 805 *ab urbe condita*).

[306] JONES 1971: 168. Jak stwierdzał A. H. M. Jones, „the city [Cezarea w Paflagonii – M. J.] may have been founded by king Philadelphus, or by Augustus on the annexation; it is first mentioned in the early years of Trajan". Wydaje się, iż ów uczony miał na myśli inskrypcję IGRR III 148 (ΘΕΩ ΝΕΡΟΥΑ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΠΡΟΣΕΙΛ[Η]ΜΜΕΝΕΙΤΩΝ Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΧΑΡΙΝ). Por. BRAUND 1984: 108. Po śmierci Deiotarosa Filadelfosa w 6/5 r. p.n.e. August miał dokonać aneksji Paflagonii i przyłączyć ją do Galacji, a datę zdaje się wskazywać era spotykana na monetach i inskrypcjach lokalnych ośrodków. SHERK 1980: 960.

[307] JONES 1971: 211. Por. BRAUND 1984: 108; HILD, HELLENKEMPER 1990: 258.

301:5551101683

lub Sebaste otrzymał od każdego z nich ważny port i punkt komunikacyjny (Cezarea Nadmorska, Cezarea – Iol, Elaiusa – Sebaste)[308]. Jeśli te i podobne toponimy miały charakter komemoratywny, to przywołani władcy zatroszczyli się też najwidoczniej o to by pamięć o eponimach stosownych ośrodków uczynić żywą. D. M. Jacobson zwraca uwagę, że w Cezarei Nadmorskiej i Sebaste (Samaria), Cezarei kapadockiej (Mazaka) jak i mauretańskiej (Iol) poświadczone są świątynie Romy i Augusta, a w Cezarei Nadmorskiej organizowano igrzyska wzrowane na akcyjskich z epirockiej Nikopolis[309].

Symboliczny na ogół stan posiadania określonych miejsc to nie jedyna właściwość nazw komemoratywnych, dla której zilustrowania instruktywny materiał stanowią honorujące cesarzy nazwy nadawane ośrodkom przez władców klienckich. Jak wspomniano, w przypadku toponimów komemoratywnych poniekąd na dalszy plan usunięte są takie funkcje nazw geograficznych jak identyfikacja, odróżnienie czy zlokalizowanie. Nazwy takie jak Cezarea czy Sebaste nie odwołują się do specyficznych cech nazwanych miejscowości, nie ułatwiają też ich rozróżnienia, skoro toponim Cezarea może odnościć do miejscowości w Królestwie Bosporańskim, Kapadocji, Mauretanii czy Palestynie, a Sebaste do ośrodków w Palestynie, Cylicji czy Poncie. Na ogół nazwy tego typu pozbawione są też funkcji lokalizacyjnej. Toponim Elaiusa (Ἐλαιούσα) nasuwać mógł na myśl rzeczownik ἐλαιών, miejsce, gdzie uprawiane są drzewa oliwne[310], lecz miano nadane ośrodkowi przez Archelaosa I, Sebaste, nie posiadało już „waloru lokalizacyjnego". Zasadnicza różnica między obu tkwi jednak w tym, że Elaiusa była nazwą powstałą w sposób naturalny, tzn. zakładać można, że „wykreowała" ją na pewnym etapie ludność lokalna. Sebaste była o tyle nazwą „sztuczną", że została narzucona odgórnie[311]. Zauważa się, że niekiedy następstwem odgórnego nadawania nazw własnych może być ich niedostosowanie do potrzeb użytkowników języka[312]. Sygnalizowano spotykane w materiale źródłowym zniekształcenia dynastycznych nazw i przydomków, w przypadku inskrypcji i monet kładzione zwykle na karb kamieniarzy i grawerów. Nie należy jednak tracić z oczu, że

---

[308] JACOBSON 2001: 28 (autor zwraca uwagę m. in. na fakt, że w każdym z nich spotykane jest rzadko stosowane poza Italią *opus reticulatum*).

[309] JACOBSON 2001: 28.

[310] Por. EQUINI SCHNEIDER 1996: 368; LIDDELL, SCOTT 1996: 528 (*s.v.* ἐλαιώδης); BAILLY 2000: 639 (*s.v.* ἐλαιών).

[311] Jak ujęto to lapidarnie (CALDWELL 1944: 30): „place names originate in two ways. They may spring up spontaneously or they may be given deliberately".

[312] J. DAVID (2011: 225) ilustruje tę obserwację przykładem związanym ze stolicą Kirgistanu, miastem Biszkek. Od 1926 do 1991 r. nosiło ono komemoratwną nazwę Frunze. Eponimem był dowódca Armii Czerwonej i działacz bolszewicki Michaił Wasiljewicz Frunze. Językoznawca zauważa, że nominacji dokonano pomimo iż „the Kyrgyz language does not contain the consonant *f* and it rarely starts a word with a group of consonants".

302:3923784355

mimo rozpowszechnienia znajomości greki czy łaciny, cesarstwo cechowało zróżnicowanie etniczne i językowe, podczas gdy rozpatrywane tu dynastyczne nazwy i przydomki ośrodków derywowane były w lwiej mierze od antroponimów łacińskich. Może w takim właśnie kontekście umiejscawiać należy stosunkowo liczne błędy grawerów, na jakie w emisjach monetarnych kolonii Edessa wskazywał E. Dandrow.

Jeżeli niedostosowanie do potrzeb użytkowników języka uznać można za „mankament" (przynajmniej części) nazw komemoratywnych, to J. David wskazuje na inną właściwość tych ostatnich, która zdaje się stanowić mankament nie mniej poważny: „niestabilność" (*instability*)[313]. Ową niestabilność łączyć można z faktem, że nazwy komemoratywne są instrumentem „polityki pamięci". Paradoksalnie to właśnie one wydają się najbardziej narażone na „pójście w niepamięć" lub zastąpienie innymi nazwami komemoratywnymi, o ile tylko skończą się rządy, z którymi wiązała się ich kreacja, a szczególnie gdy zastąpi je przeciwny im reżim. W przypadku części branych tu pod uwagę nazw i przydomków miejscowości zauważalne lub domniemywalne jest intencjonalne zaprzestawanie ich stosowania, a nawet zacieranie po nich śladów. Fenomen ten rozpatrywać można w kontekście sankcji przeciwko pamięci o pewnych cesarzach, wchodzących w zakres zjawiska określanego na ogół w literaturze umownym terminem *damnatio memoriae*[314]. Niezależnie od tego, iż termin ten nie

[313] DAVID 2011: 219–220.

[314] Por. VITTINGHOFF 1936: 66; FLOWER 1998: 156; HOSTEIN 2004: 219; VARNER 2004: 2 (przyp. 5, zwrócenie uwagi, że termin pojawił się po raz pierwszy w tytule rozprawy Christopha Schreitera i Johanna H. Gerlacha z 1689 r.); KRÜPE 2011: 19; OLSZEWSKI 2011: 287 (przyp. 23); BIANCHI 2014: 33.

303:2963776491

jest jednolicie definiowany[315], a w kontekście cesarzy może i nie wydaje się najtrafniejszy[316], wpływ przywołanych sankcji na porzucanie przez ośrodki nazw i przydomków mających honorować władców, o których pamięć została potępiona, nie ulega wątpliwości. Ów „toponomastyczny aspekt" *damnatio memoriae* nie doczekał się dotąd, o ile wiadomo, osobnego studium, a stopień jego uwzględnienia w dotychczasowej literaturze poświęconej toponimii cesarstwa wydaje się co najmniej niesatysfakcjonujący (dość rzec, że pojęcia *damnatio memoriae* czy *abolitio nominis* nie padają ani razu w *Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum* B. Galsterer-Kröll). Choć niniejsza praca przywołanej luki zapełnić nie może, przynajmniej niektóre przytoczone w niej przykłady wskazywać mogą, że odzwierciedlenie zjawiska *damnatio memoriae* w mianownictwie miejscowości cesarstwa jawić się może jako przedmiot badań tyleż atrakcyjny co odstręczający. O ile interesująca jest w szczególności aplikacja sankcji przeciwko pamięci na terenie prowincji, o tyle – jeśli przyjąć, że instytucjonalizacja owych sankcji stanowiła cechę

---

[315] Wedle definicji, którą sformułował Christian GIZEWSKI (1997: 299) *damnatio memoriae* to „die Auslöschung der (öffentlichen) Erinnerung an eine Person (in der Regel eines röm. [römischen – M. J.] Kaisers), dessen Name und Bildnisse aus öffentlichen Inschr. [Inschriften – M. J.] und Bauwerken entfernt werden". Florain KRÜPE (2011: 19) stwierdza, że w nowszej literaturze *damnatio memoriae* definiowana bywa jako wymazanie publicznej pamięci o jednostce, względnie środki mające wymazać pamięć o osobie uznanej przez senat za wroga państwa, podczas gdy w starszych opracowaniach odnoszono to pojęcie raczej do najpoważniejszych przypadków *crimina miestatis* („schwerste Fälle von *Maiestas*-Verbrechen"). Denotować miało tam ono sankcje nałożone na pośmiertną pamięć o osobach skazanych na śmierć za zdradę stanu (*perduellio*, *crimen maiestatis*). Por. SAWIŃSKI 2018: 51 (autor, odnosząc się do *damnatio memoriae*, mówi o „praktyce potępienia/ pohańbienia pamięci, którą w antycznym Rzymie stosowano najczęściej w odniesieniu do cesarzy, których rządy uznano za tyrańskie, oraz osób, którym zarzucano zdradę stanu"). Pytanie czy (jakkolwiek umowne) pojęcie *damnatio memoriae* odnosić wyłącznie do działań wynikających z sankcji nałożonych w wyniku czynności prawnych, czy też obejmować nim działania niezwiązane z takowymi czynnościami, zbiega się z trudnościami jakie niejednokrotnie nastręcza stwierdzenie tego jaki charakter, oficjalny czy nieoficjalny, miały działania wymierzone w pamieć o określonych osobach. Różnice w interpretowaniu materiału źródłowego wydają się tłumaczyć rozbieżność poglądów w kwestii tego, którego z cesarzy jako pierwszego dotknęła oficjalna *damnatio memoriae*. F. VITTINGHOFF (1936: 66), dla którego *memoria damnata* stanowiła „ein rein juristicher terminus technicus", zauważał, że Tacyt (*Hist.* I 16) określił Nerona mianem *princeps damnatus* (VITTINGHOFF 1936: 99. Por. FLOWER 1998: 162 [przyp. 44]; VARNER 2004: 84–85; SAWIŃSKI 2018: 56). Stéphane BENOIST (2004: 176) zauważa natomiast, że „le cas de Domitien représente assurément, en dépit des précédents julio-claudiens, Caligula et Néron (…), le premier exemple de ce que l'on nomme une damnatio/ abolitio memoriae de grande envergure frappant un prince". Podobnego zdania jest L. MROZEWICZ (2012 a: 13), który stwierdza, iż to w przypadku Domicjana ma się do czynienia z „pierwszym oficjalnym potępieniem pamięci osoby panującej", natomiast „wcześniejsze przykłady niszczenia pomników i usuwania imion zmarłego cesarza z napisów nie były następstwem oficjalnej uchwały senatu, raczej wynikiem działań spontanicznych" (MROZEWICZ 2012 a: 13 [przyp. 26]). Edoardo BIANCHI (2014: 41), odnosząc się do pośmiertnej pamięci o Neronie i określenia go przez Tacyta mianem *princeps damnatus*, zauważa, że „(…) bisogna subito osservare che nessuna fonte letteraria dice che il senato varò un decreto contro la memoria del defunto; né si possono evocare in questo senso le Historiae di Tacito, dove senza dubbio Nerone viene additato come il primo esempio di damnatus princeps romano, ma l'allusione deve semplicemente riferirsi al fatto che egli fu il primo imperatore a essere dichiarato hostis publicus".

[316] E. BIANCHI (2014: 33–34 [przyp. 3]) zestawia przekazy (Suet. *Calig*. 60. *Dom*. 23; *HA, Comm*. XIX 1), w których w odniesieniu do potępienia pamięci cesarzy, obok rzeczownika *memoria* stosowane są rozmaite formy czasownika nie *damnare*, a *abolere*, odnotowując zarazem, że Laktancjusz używa w kontekście potępienia pamięci o Domicjanie czasownika *eradere* (*De mort. pers*. III 2: *memoria nominis eius erasa est*).

304:3584696283

konstytutywną *damnatio memoriae* – w niejednym przypadku istnieje *dubium* czy *abolitio* zastosowana względem odpowiednich nazw i przydomków miejscowości stanowiła następstwo odpowiedniej procedury prawnej czy wiązała się z działaniem „spontanicznym". Wątpliwości takie generuje niejednokrotnie brak pewności czy pamięć o określonym cesarzu została formalnie (przynajmniej czasowo) potępiona. Jeśli niepewność ta dotyczy niektórych władców III w. n.e.[317], to warto przywołać tu ponownie „karuzelę" dynastycznych określeń mieszkańców poświadczoną w połowie tego stulecia na monetach miejscowości Mopsuestia, a przy okazji zwrócić uwagę, że dostrzegalne (abstrahując od potencjalnych przetopień[318]) ślady *damnatio memoriae* w mennictwie prowincjonalnym stanowią nie tylko oznaki ścierania, skuwania, nacinania czy pokrywania kontramarkami[319] wyobrażeń i tytulatur osób pośmiertnie nią objętych, ale także zaprzestanie przywoływania nazw i epitetów od nich derywowanych[320].

---

[317] Przykładowo por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 203 (Emilian), 209 (czasowa *damnatio memoriae* Galliena), 225 (czasowa *damnatio memoriae* Aureliana), 244 (czasowa *damnatio memoriae* Probusa), 248 (Karus). Por. MROZEWICZ 2012 a: 12 (przyp. 16).

[318] Por. Cass. Dio LX 22, 3. LXXVIII 12, 6; CLAY 1979: 33 (przyp. 57); HOSTEIN 2004: 224 (przyp. 14; zwrócenie uwagi na wątpliwości, jakie wzbudza przekaz Kasjusza Diona dotyczący przetopienia monet Kaliguli); VARNER 2004: 187; DE CALLATAŸ 2020: 105 (w opinii autora, jakkolwiek sformułowanej w kontekście monet hellenistycznych, przetopień można domniemywać w przypadku emisji „known by one or two specimens and for which circumstances point to a possible political explanation for their actual rarity").

[319] Zwracano uwagę zarówno na fakt, że pokrywanie kontramarkami nie zawsze musiało mieć związek z *damnatio memoriae*, jak i na to, że pokrywanie nimi monet cesarzy, których pamięć potępiono, służyć mogło potwierdzeniu pełnej wartości tych numizmatów. Por. HOWGEGO 1985: 14; HOSTEIN 2004: 227–228 (przywołanie związku pewnych kontramarek z potencjalną demonetyzacją w kontekście sakralnym). Podkreślano też, że uszkodzenia numizmatów nie zawsze musiały być następstwem *damnatio memoriae*, a nawet mogły być dokonywane omyłkowo (HOSTEIN 2004: 232–233).

[320] Skupienie uwagi na uszkodzeniach tytulatury i wyobrażeń dostrzegalne jest choćby w cytowanym wyżej artykule *Monnaie et damnatio memoriae (Ier–IVe siècle ap. J.-C.): problèmes méthodologiques* (HOSTEIN 2004). Antony HOSTEIN (2004: 222) wspomina w nim rzadkie przypadki uszkodzeń monet z imionami namiestników czy lokalnych urzędników, przywołując numizmaty ośrodka Bilbilis, stanowiące świadectwo *damnatio memoriae* Sejana (Zob. RPC I 398 = https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/1/398 [21.10.2025], egzemplarze nr 3, 5–6, 10, 12–14, 16–17, 20, 22, 27). Zwracając uwagę na stosunkowo niewielką liczbę monet, na których obserwowalne są ślady *damnatio memoriae* Gety, autor przywołuje pewne brązy, głównie z terenu prowincji Azji (HOSTEIN 2004: 226. Por. MOWAT 1901: 451–460; MOWAT 1902: 289–290). Abstrahując od oceny twierdzenia o ograniczonej wartości poznawczej monet dla badania zjawiska *damnatio memoriae* (HOSTEIN 2004: 234; „sur le sujet de la damnatio, l'apport de la monnaie demeure minime"), należy zauważyć, że we wzmiankowanym artykule nie wspomina się o zaniku stosowania w legendach monetarnych rozmaitych nazw, mogących przywoływać władców, o których pamięć została potępiona, a który to zanik trudno rozpatrywać inaczej niż w kontekście *damnatio memoriae*. Jakkolwiek wspomniana publikacja ma charakter poglądowy, wspomina się w niej zamiast tego o „une conséquence indirecte de la damnatio", mającej polegać na tym, iż „les successeurs d'un empereur damné ont parfois cherché à rompre volontairement avec les choix iconographiques monétaires de leurs prédécesseurs" (HOSTEIN 2004: 233). Prócz zaniku stosowania nazw i przydomków miejscowości oraz nazw mieszkańców, odwołujących się do cesarzy, o których pamięć potępiono, analogiczne odzwierciedlenie zjawiska *damnatio memoriae* dotyczy choćby nazw pewnych agonów, by wspomnieć nazwę ΦΙΛΑΔΛΦΕΙΑ, najwyraźniej anonsującą „braterską miłość" Karakalli i Gety. Przykładu jej zaniku dostarczać mogą emisje monetarne Perinthos. Por. MUSHMOV 1912: 254–259; SCHÖNERT 1965: 20, 45–49; BURRELL 2004: 238–239; KLOSE 2005: 127; ROWAN 2012: 103.

305:1072954570

Określenia mieszkańców Mopsuestii pochodzące od imion Gordiana III, Filipa Araba czy Trajana Decjusza spotykane są tylko na numizmatach z wizerunkami odpowiednio każdego z tych cesarzy. Jeśli z poświadczenia stosownych określeń tylko za rządów eponimów wnosić o ich późniejszym porzuceniu, to warto zauważyć, że Gordian III dostąpił pośmiertnej *consecratio*, pamięć o Filipie Arabie została chyba (wbrew temu co twierdzi Eutropiusz[321]) pośmiertnie potępiona (?), a w przypadku Trajana Decjusza *damnatio memoriae* po ogłoszonej bezpośrednio po śmierci *consecratio* D. Kienast, W. Eck oraz M. Heil określają jako „unwahrscheinlich"[322]. Już ten przypadek pozwala sformułować twierdzenie, które skądinąd można by uznać za truizm: zjawisko porzucania dynastycznych nazw i przydomków miejscowości czy też, związanych z tymi ostatnimi, określeń mieszkańców, mogło nie posiadać związku z oficjalną *damnatio memoriae*. Jeżeli jednak oficjalna *damnatio memoriae* nie tłumaczy wszystkich przypadków intencjonalnego lub domniemywalnie intencjonalnego porzucania pewnych nazw i przydomków przez ośrodki, o tyle tłumaczyć może je wskazywana przez J. Davida „niestabilność" nazw komemoratywnych. Jest ona widoczna na przykładzie nazw i epitetów miejscowości derywowanych od imion Nerona, Domicjana, Kommodusa czy niejednego z cesarzy III w. n.e.

Nazwy Nerononikopolis oraz Neronias poświadczone są dla epirockiej Nikopolis oraz Cezarei Filipowej i Sepforis najwyraźniej wyłącznie na monetach wypuszczonych podczas rządów Nerona. To samo powiedzieć można o mogącym przywoływać tego cesarza epitecie, udokumentowanym w postacie abrewiacji dla peloponeskiej kolonii Patrai. Wzmiankowano też, że przydomek Claudia, przywołany w formie abrewiacji w dwóch seriach monet z wizerunkiem Nerona i jednej pseudoautonomicznej serii numizmatów kolonii Akko Ptolemais, najwyraźniej nie pojawił się już na monetach owego fenickiego ośrodka wypuszczonych po śmierci Nerona. Inskrypcja z *domus Vettiorum* w Pompejach głosi, iż IVDICIS AVG(usti) FELIC(iter) PVTEOLOS ANTIVM TEGEANO POMPEIOS HAE SVNT VERAE COLONIAE[323]. Abstrahując od pominięcia w tej liście, najwyraźniej z premedytacją, ośrodka Nuceria[324], w świetle innych napisów cesarzem przywoływanym w przytoczonej inskrypcji

[321] Eutr. IX 3 (informacja, iż pośmiertnie Filip Arab i Filip II *inter Divos… relati sunt*).

[322] Zob. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 187, 190, 195.

[323] CIL IV 3525. Por. BENEFIEL 2004: 360.

[324] Por. Tac. *Ann*. XIV 17; MOELLER 1970: 84; COOLEY 2012: 114.

306:5914260062

wydaje się być Neron[325]. Dla Puteoli, pierwszych na liście „prawdziwych kolonii", epigraficznie poświadczona jest tytulatura zawierająca derywowane od niego przydomki, COLONIA NERONENSIS CLAVDIA AVGVSTA PVTEOLI oraz COLONIA CLAV(dia) NERONE(n)SIS PVTIOLAN(a) [*sic*], cytowana już, tak jak informacja Tacyta o nadaniu Puteoli przez Nerona *ius coloniae et cognomentum*. Pod rządami Flawiuszów ośrodek zastąpił epitety przypominające Nerona przydomkiem derywowanym od *gentilicium* nowej dynastii. Unaoczniają to *tituli*, na których wymieniona jest [C]OLONIA FL[AVIA] A[VGVSTA P]VTEOLANA[326] czy COLONIA FLAVIA AVGVSTA PVTEOLI[327]. Co się tyczy Domicjana, Swetoniusz podaje, że po jego zamordowaniu senat nakazał, aby *eradendos ubique titulos* [napisy wymieniające imię Domicjana – M. J.] *abolendamque omnes memoriam*[328]. Podobnie jak w przypadku Nerona, zaobserwować można też porzucanie przez ośrodki nazw i przydomków związanych z Domicjanem. Poruszony był już *casus* miejscowości Grimenothyrai we Frygii. Analogiczny do niego jest przypadek ośrodka Sala w Lydii. Na rewersach monet z wizerunkiem Domicjana[329] czy Domicji Longiny[330] widnieje legenda ΔOMITIANOΠOΛEITΩN CAΛHNΩN. Próżno tymczasem szukać odniesienia do nazwy Δομιτιανόπολις na monetach ośrodka z czasów Trajana[331] i Hadriana[332]. Nie są znane emisje monetarne Koryntu z czasów Wespazjana i Tytusa, ale na numizmatach z czasów Domicjana przywoływana jest tytulatura COL(onia) FLAV(ia) AVG(usta) COR(inthiensium)[333], COL(onia) IVL(ia) FLAV(ia) AVG(usta) CORINT(hiensium)[334] czy COL(onia) IVL(ia) FLAV(ia) CORINT(hiensium)[335]. Związek przydomka Iulia z Cezarem nie może być

---

[325] Por. CIL IV 670 = EDCS-28700046 (8.12.2024): L(ucium) AELIVM MAGNVM IVDICIS AVG(usti). IV 671 a: NERONIS. IV 671 b: IVD(icis); SOGLIANO 1897: 389.

[326] AE 1928, 119. Por. CIL X 1789, 1892 a; AE 1973, 137.

[327] CIL X 1900 a–1900 c 7. Por. CIL X 1641, 1650–1654, 1856, 1900 e.

[328] Suet. *Dom.* 23. Por. KŁODZIŃSKI, SAWIŃSKI 2019–2020: 216.

[329] RPC II 1341–1342.

[330] RPC II 1344. Por. RPC II 1343. Na jednej serii z wizerunkiem Domicji Longiny (RPC II 1345) rewersy noszą legendę CAΛHNΩN.

[331] Por. RPC III 2429–2439.

[332] Por. RPC III 2440–2448.

[333] RPC II 142. Por. RPC II 139, 143.

[334] RPC II 105, 129, 135, 138, 140, 145, 148, 151–152, 186 A, 177, 184–185, 197–198, 204–205. Por. RPC II 113, 115, 116A, 118–119, 122, 126, 130, 131, 133–134, 137, 141, 180 A, 181 A, 190–191, 192 (rew. COL IVL [ ] AVG COR), 193, 195–196.

[335] RPC II 206.

307:3172623044

kwestionowany[336], rozbieżność poglądów dotyczy jednak pochodzenia epitetu Flavia. David G. Romano odnosił go do Wespazjana i dokonanej rzekomo za jego rządów „major reallocation of land (…) south of the Gulf of Corinth"[337]. Hipoteza o przeprowadzonej za Wespazjana *centuriatio* nie przekonywała M. E. Hoskins Walbank, pomimo to autorka ta również łączyła przydomek Flavia z Wespazjanem, wzmiankując o dedykowanej mu inskrypcji, w której kolonia nosi ten epitet[338]. Stanowisko takie oparte jest na niekompletnie zachowanym świadectwie epigraficznym, dwóch częściach płyty z białego marmuru, jak zaznaczył wydawca John H. Kent „not adjoining", odkrytych na terenie Koryntu w 1933 r. Wspomniany J. H. Kent opublikował owo *testimonium* wraz z następującymi propozycjami uzupełnień: (fragment I) [IMP(eratori)] CAE[SARI / VESPA]SIANO [AVG(usto)] (fragment II) [— — — / — — —]SO[— — — — — — / COL(onia) IVL(ia)] FLAV(ia) AVG(usta) [CORINTHIENSIS][339]. Można zauważyć, że zapisy niebudzące wątpliwości stanowią w pierwszym fragmencie CAE (w linii pierwszej) i SIANO (w linii drugiej), w drugim SO (w linii drugiej) i FLAV AVG (w linii trzeciej). O ile napis stanowił dedykację dla cesarza, wybór Wespazjana oparty jest na literze S w SIANO (a więc nie *Domi*TIANO) oraz zapisie FLAV AVG, który, co jak również założono, powinien odnosić się do tytulatury kolonialnej Koryntu i jej modyfikacji za Flawiuszów. W kontekście tej ostatniej J. H. Kent przywołał relewantne numizmaty, dodając, że „hitherto epigraphical evidence for the change [modyfikację tytulatury kolonii – M. J.] was lacking"[340]. Uzupełnienia przytoczone przez J. H. Kenta niesposób traktować za pewne. Symptomatyczne jest natomiast to, że przywołanie przydomka Flavia w tytulaturze kolonialnej Koryntu poświadczone jest tylko na monetach z okresu rządów Domicjana, i nie występuje na numizmatach wypuszczonych za jego następców (odczyt legendy pewnej emisji z czasów Trajana jako COL*onia* IVL*ia* [F]LAV*ia* COR*inthiensium* zamiast COL*onia* LAV*s* IVL*ia* COR*inthiensium* uznano za błędny[341]). Symptomatyczne jest również to, że znane są

[336] Zob. Strab. VIII 6, 23; Plut. *Caes.* 57; App. *Pun.* 136, 646; Cass. Dio XLIII 50, 3–4. Por. KORNEMANN 1900: 530; BRONEER 1941: 388 (przyp. 1); VITTINGHOFF 1952: 82, 86–87, 148; HOSKINS WALBANK 1989: 83; MACMULLEN 2000: 9; PAWLAK 2013: 143.

[337] ROMANO 2003: 298.

[338] HOSKINS WALBANK 2002: 251.

[339] KENT (ed.) 1966, nr 82 = EDCS-32001612 (8.12.2024).

[340] KENT (ed.) 1966: 42.

[341] SNG Copenhagen XV 282. Por. DRÄGER 1993: 81 (przyp. 51).

308:6714091831

stosunkowo liczne numizmaty Koryntu wybite za rządów Nerona[342] i Galby[343], a żadne z okresu rządów Wespazjana i Tytusa. Emisje peloponeskiego ośrodka z czasów Domicjana są na tym tle nadspodziewanie obfite i różnorodne[344]. Uwagę przykuwać może nie tylko wymienienie w części z nich epitetu Flavia w tytulaturze kolonii, ale też zaznaczenie koncesji udzielonej przez cesarza, zapis PERM(issu) IMP(eratoris)[345] – jeśli nie odnoszący się do zezwolenia na bicie monety, to do jakiegoś innego dobrodziejstwa, jakie πόλις otrzymała od Domicjana. Należy pamiętać, że to właśnie w Koryncie Neron ogłosił wolność Hellady, podczas gdy Wespazjan anulował jego decyzję[346]. Odmiennie niż badacze łączący poświadczony dla korynckiej kolonii epitet Flavia z Wespazjanem, Michael Dräger utrzymuje, iż „die Annahme des Titels Flavia unter Domitian [podkr. M. J.] hing offenbar mit einer nicht näher bekannten Privilegierung der Stadt zusammen, auf die sich die Münzen mit den Legenden perm(issu) imp(eratoris)… beziehen”[347]. Piszącemu te słowa pogląd ów, oparty na świadectwie monet, wydaje się bardziej przekonujący niż oparte na uzupełnieniach inskrypcji wiązanie rozpatrywanego przydomka z Wespazjanem. O ile *casus* epitetu Flavia w tytulaturze kolonialnej Koryntu ilustruje potencjalną niestabilność komemoratywnego nazewnictwa miejscowości, o tyle podkreślić trzeba, że analogicznych przykładów porzucania nazw i przydomków derywowanych od Domicjana, mogło być więcej, ich uchwycenie utrudnia jednak fakt, że dynastyczne mianownictwo miejscowości epoki Flawiuszów nawiązuje niemal wyłącznie do ich imienia rodowego.

Zanik stosowania określonych nazw czy epitetów zaobserwować można szczególnie przy ośrodkach, których emisje monetarne są stosunkowo regularne (a do takich zaliczyć można Korynt pomimo czasowego wstrzymania produkcji menniczej za Wespazjana i Tytusa). Trudniejszym wydaje się stwierdzenie tego zjawiska na podstawie inskrypcji, w szczególności w odniesieniu do wspólnot, których epigraficzny *dossier* jest ubogi, a w jego zakres wchodzą inskrypcje niedatowane. Wydaje się, że przykład takowej sytuacji związany jest położoną w Galii Narbońskiej miejscowością Noviomagus – Augusta Tricastinorum. Wspomniany M. Dräger[348] przypuszczał, że po obaleniu Domicjana analogicznie do Koryntu porzuciła ona epitet

---

[342] RPC I 1189–1209 D.

[343] RPC I 1210–1222.

[344] RPC II 101–217.

[345] RPC II 101–104, 106.

[346] Suet. *Vesp.* 8; Paus. VII 17, 4; Philostr. *V A* V 41.

[347] DRÄGER 1993: 81 (przyp. 51).

[348] DRÄGER 1993: 81 (przyp. 52).

309:7203300007

Flavia. Poświadczony jest on na niedatowanej inskrypcji, w której wymieniona została COLONIA FLAVIA TRICASTINORVM[349]. Niesposób stwierdzić jednak z pewnością czy przydomek ten pochodził od Domicjana i czy istotnie został on porzucony. Pliniusz wspomina *oppidum Latinum* Augusta Tricastinorum[350], w pewnej inskrypcji sepulkralnej wymieniony jest [DEC(urio) CIVI]TATIS TRICASTINORVM[351], a w opisującym peregrynację do Ziemi Świętej z 333 r. *Itinerarium Burdigalense* wymieniona jest Augusta[352]. Związek stosownego epitetu z Domicjanem wydaje się pewniejszy w przypadku dwóch municypiów z terenu Betyki, znanych głównie z odkrytych w 1851 r. *leges municipales*, ośrodków Malaca i Salpensa. Zarówno *lex Malacitana*[353], jak i *lex Salpensana*[354], zawierają nienaruszone imię Domicjana oraz tytulaturę municypalną z przydomkiem Flavium. W przypadku pierwszego *municipium* M. Dräger[355] domniemywał porzucenie dynastycznego tytułu po obaleniu Domicjana, wskazując na inskrypcje, w których ośrodek ten (względnie jego dekurioni) przywoływany jest bez epitetu Flavium. W jednej z nich R(es) P(ublica) MALACIT(anorum) honoruje swojego patrona, L. Valeriusa Proculusa, jeszcze w 144 r. n.e. prefekta annony, a następnie, przynajmniej do roku 146, namiestnika Egiptu, które to najwyższe szczeble jego *cursus honorum* uzupełniane są w znacznej mierze przez wydawców epigrafu[356]. W drugiej inskrypcji wspomniana została najwyraźniej żona wzmiankowanego L. Valeriusa Proculusa, Valeria Lucilla, jak też D(ecretum) D(ecurionum) MALAC(itanorum)[357], w trzecim zaś epigrafie Septymiusz Sewer oraz R(es) P(ublica) MALACI[T(ana)][358]. O ile epitetu Flavium oczekiwać można by szczególnie przy słowie *municipium*, o tyle godny uwagi jest czwarty *titulus*, wskazany przez M. Drägera na poparcie hipotezy o porzuceniu przez wspólnotę owego przydomka po śmierci

---

[349] AE 1962, 143.

[350] Plin. *HN* III 36.

[351] CIL XIII 1913.

[352] *It. Burdig.* 554, 5. Datacja pielgrzymki: *It. Burdig.* 570, 6–8. Por. ELSNER 2000: 183–184.

[353] CIL II 1964 = EDCS-48100054 (9.12.2024).

[354] CIL II 1963 = EDCS-05501661 (9.12.2024). Por. JONES 2002: 112.

[355] DRÄGER 1993: 81 (przyp. 53).

[356] CIL II 1970 = EDCS-05501668 (9.12.2024). W Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby napis ma w stosownym miejscu następującą postać: [PRAE]F(ecto) [ANN]ON(ae) [PRAEF(ecto) AEGYPTI]. Por. PFLAUM 1960: 279; BASTIANINI 1975: 289–290; HABERMANN 1997 (autor stwierdza na podstawie analizy świadectw papirologicznych, że jako prefekt Egiptu L. Valerius Proculus poświadczony jest po raz ostatni 29 sierpnia 146 r. n.e., zaś jego następca na tym urzędzie, M. Petronius Honoratus, po raz pierwszy udokumentowany jest jako taki 20 lutego roku następnego).

[357] CIL II 1971. Por. MARZANO 2022: 197.

[358] CIL II 1969.

310:2476123442

Domicjana. Uhonorowany jest w nim L. Caecilius Bassus EX DEC(reto) DEC(urionum) MVN(icipii) MAL(acitanorum)[359]. Abstrahując od epigrafu, w którym wymieniony został ORDO CIVITATIS [MA]LACITANE[360] (*sic*), odnotować trzeba opublikowanie kolejnych inskrypcji, w których odnośny ośrodek przywoływany jest również bez epitetu Flavium. Na jednej wymieniony został SPLENDIDISSIMVS ORDO MALACITANORVM[361], na innej, dedykacji dla Karynusa, figuruje RES P(ublica) MALAC(itana)[362]. O ile przytoczone *testimonia* przynajmniej nie pozwalają wykluczyć porzucenia przez *municipium Malacitanorum* przydomka Flavium po potępieniu pamięci o Domicjanie, o tyle analogicznego stwierdzenia w kontekście *municipium* Salpensa nie sposób oprzeć na świadectwach epigraficznych[363]. Poza *lex Salpensana*, epitet Flavium poświadczony jest dla owej gminy w jeszcze jednej inskrypcji[364], niemniej M. Dräger stwierdza, że „(…) es ist aber keineswegs ausgeschlossen, daß auch diese Inschrift aus der Regierungszeit Domitians stammt”[365]. Wspomnieć można o dwóch innych municypiach z obszaru Betyki, znanych analogicznie głównie dzięki zachowanym *leges municipales*, w których znajdowane jest imię Domicjana[366] oraz noszony przez nie epitet Flavium, Villo i Irni[367]. W przypadku Villo, poza *lex Villonensis*[368], przydomek Flavium figuruje w uzupełnieniu pewnej inskrypcji[369], dla Irni poświadczony jest on bodaj tylko w odkrytej w 1981 r. *lex Irnitana*[370]. Skromny charakter

[359] CIL II 1973.

[360] CIL II 1972.

[361] AE 1996, 883.

[362] HEp 2000, 374.

[363] Należy zauważyć, że na 34 inskrypcje z terenu ośrodka Salpensa, umieszczone w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (11.12.2024) tylko w trzech napotkać można słowo *municipium* (CIL II 1963 = EDCS-05501661; CIL II 1280 = EDCS-05501284; CIL II 1286 = EDCS-05501292), z czego jedna (CIL II 1286 = EDCS-05501292) poświęcona jest [FORTVN]A[E] AVG(ustae) GENI[O] MVNICIPI[I]; [R(es) P(ublica) SAL]PENSA[NA] figuruje w dedykacji dla Nerona (CIL 1281 = EDCS-05501285).

[364] CIL II 1286 = EDCS-05501292.

[365] DRÄGER 1993: 81 (przyp. 53).

[366] Hartmut GALSTERER (1988: 90 [przyp. 64]) zastanawiając się nad przyczynami zachowania imienia Domicjana w *lex Salpensana* i *lex Irnitana* formułował pytanie: „Was it that Irni and Salpensa lay so far from the major political centres that there was no need to pay heed to the order for the erasure of the name?”.

[367] Por. ANDREU PINTADO 2004 b: 122–123.

[368] CILA II/4 1206 = HEp 1994, 835 = HEp 1996, 876 = HEp 1999, 519.

[369] AE 1999, 906: IN MV[NICIPIO FLAVIO VILLONENSI].

[370] AE 1986, 333 = EDCS-20200002 (9.12.2024). Por. GONZÁLEZ, CRAWFORD 1986: 147.

311:3902587988

epigraficznego *dossier* obu ośrodków nie pozwala na formułowanie jednoznacznego twierdzenia o porzuceniu owego epitetu wskutek *damnatio memoriae* Domicjana[371].

Wspomniana przez J. Davida „niestabilność" nazw komemoratywnych dostrzegalna jest również na przykładzie tytulatury ośrodków zawierającej komponenty honorujące Kommodusa. Bez względu na to, która miejscowość, Rzym czy Lanuvium, nosiła tytulaturę COL LAN COM bądź COL L AN COM, wydaje się, że miała ona charakter efemeryczny, zważywszy sankcje jakie bezpośrednio po jego śmierci nałożono na pamięć o Kommodusie oraz fakt, że poświadczona jest ona wyłącznie na wspomnianych sestercach i asach ze 190 r. n.e. Wydaje się, że podobny charakter miał przydomek ΚΟΜΟΔΙΑΝΗ wymieniony w dwóch seriach monet Tarsu, jednej pseudoautonomicznej[372], jednej noszącej wizerunek Kommodusa[373]. „Efemeryczne" wydaje się też być określenie Κομοδιανοί odnoszone (w genetiwie) do mieszkańców Aigai na numizmatach owego ośrodka z konterfektem Kommodusa[374]. Nazewnictwo miejscowości związane z Kommodusem jest też o tyle interesujące, że obok przydomków, których zaprzestano stosować najwyraźniej wskutek *damnatio memoriae*, może odzwierciedlać zjawisko *renovatio memoriae*. Sygnalizowano już, że epitety Commodiana Pia Felix udokumentowane są dla kolonii Aelia Capitolina najwcześniej na monetach Gety, a nie można wykluczyć, że epitet Commodiana denotuje litera C w abrewiacji tytulatury kolonii Cezarea Nadmorska na monetach z czasów Septymiusza Sewera. Niezależnie od tego co w kontekście niestabilności nazw komemoratywnych powiedziano tu o porzucaniu nazw i przydomków przywołujących Nerona, Domicjana i Kommodusa zauważyć też należy, że nie wszystkie toponimy związane z tymi cesarzami mogły posiadać charakter efemeryczny. *Tabula Peutingeriana* wymienia na Półwyspie Apenińskim miejscowość Neronia[375], a *Itinerarium Antonini* sytuuje na obszarze Mezji ośrodek Vallis Domitiana[376], jednak etymologia obu nazw nie jest pewna. Na uwagę zasługuje nazwa Neronias, drugie miano Eirenopolis w Cylicji Pedias, wymieniona, jak wspomniano, w połowie III w. n.e. w inskrypcji Szapura I z tzw. Ka'be-ye Zartošt (ŠKZ), a w IV i V w. w pismach

---

[371] W Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (11.12.2024) wymienia się cztery inskrypcje z terenu Villo i pięć z obszaru Irni (z tych ostatnich dwie stanowią *lex Irnitana* oraz *senatus consultum de Cnaeo Pisone patre*).

[372] RPC IV/3 (nr tymcz.) 10276.

[373] RPC IV/3 (nr tymcz.) 5037.

[374] RPC IV/3 (nry tymcz.) 3412, 4963, 9754, 8640, 10264; HAYMANN 2020: 60 (nr 2). Por. JURKOWSKI 2023 c: 152.

[375] *Tab. Peut*. IV 5.

[376] *It. Ant*. 226, 5.

312:7800406726

Euzebiusza z Cezarei, Atanazego z Aleksandrii i Sokratesa Scholastyka. Jeżeli nazwa ta rzeczywiście miała związek z Neronem, działania mające zatrzeć pamięć o jego rządach, najwyraźniej nie doprowadziły do zaprzestania jej stosowania[377].

Potencjalną efemeryczność nazw komemoratywnych ilustrują nazwy i przydomki miejscowości oraz nazwy mieszkańców derywowane od imienia Makryna. Legenda MAKPƐINIANΩN AΔANƐΩN spotykana jest tylko na tych monetach ośrodka Adana, które noszą wizerunek Makryna[378] lub Diadumeniana[379]. Podobnie, przyjęcie przez Aigai nazwy Makrinopolis poświadczają numizmaty wypuszczone najwyraźniej tylko w okresie rządów Makryna[380]. Analogiczna obserawacja dotyczy Tarsu i przydomka Μακρ(ε)ινιανή[381]. Na monetach miejscowości Edessa z wizerunkami Makryna[382] i Diadumeniana[383] widnieje legenda O M EΔECCA, w której abrewiacja O M oznaczać może epitety Ὀπελλία Μακρ(ε)ινιανὴ[384]. Owa legenda nie pojawia się już na monetach ośrodka z czasów Heliogabala. Na numizmatach z wizerunkiem tego ostatniego odczytać można legendy MAK AYP EΔECCA[385], MAK AYP KO EΔECCA[386] oraz MAK MH EΔECCHNΩN Λ(?)[387]. Abrewiacja MAK w pierwszej i trzeciej z przytoczonych legend oznaczać mogłaby MA(ρκία) K(ολωνία), ale przyjęcie takiego rozwiązania dla drugiej legendy wydaje się wątpliwe ze względu na osobny skrót KO[388] (błąd grawera?). Niezależnie od tego, *damnatio memoraie*, która dotknęła pośmiertnie Makryna[389], czyni mało prawdopodobnym, by abrewiacja MAK przywoływała epitet Μακρινιανή, w szczególności, że w pierwszej i drugiej z wymienionych legend figuruje obok skrótu

---

377 Por. JURKOWSKI 2023 c: 159.

378 LEVANTE 1984: 91 (nr *194); SNG Levante 1231.

379 LEVANTE 1984: 91 (nr *195).

380 SNG Levante 1744–1754.

381 BMC *Cilicia* 204–205; SNG Levante 1076–1077; RPC V/3 (ID) 77551.

382 RPC V/3 (ID) 85560–85567, 85612–85613, 91618–91619, 93660.

383 RPC V/3 (ID) 85568–85569, 91616–91617, 92500.

384 Por. SEGAL 1970: 14 („Opellia Macriniana").

385 RPC VI (nr tymcz.) 7758. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7718–7719, 7721–7723, 7731–7732, 7734, 7762, 7764–7771, 7788, 7800, 7827, 30470.

386 RPC VI (nr tymcz.) 7757. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7733, 7789, 7838, 30471.

387 RPC VI (nr tymcz.) 7854.

388 Por. HILL (ed.) 1922: CIV. Pomimo zastanawiającego charakteru abrewiacji MAK na monetach z czasów Heliogabala w internetowej edycji katalogu *Roman Provincial Coinage* rozwiązuje się ją bez znaku zapytania jako Μακρ(ε)ινιανή. Zob. https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/6/7757 (21.10.2025).

389 SIJPESTEIJN 1974: 219; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 162.

313:1100901223

AYP(ηλία). Analiza emisji monetarnych cylicyjskiej πόλις Adana wskazywać może na porzucenie przez tą πόλις nazwy i określenia mieszkańców mających związek z Heliogabalem, cesarzem wyrzuconym po śmierci do Tybru[390]. Wyłącznie na monetach z wizerunkiem tego cesarza lub Julii Akwilii Sewery przywoływana jest w mennictwie tego ośrodka nazwa ANTΩNЄINOYΠO(λις)[391], a bodaj tylko na numizmatach noszących wyobrażenie Heliogabala mieszkańcy określani są mianem Ἀντων(ε)ινιανοί[392]. Miejscowość Adana wydaje się też być jedynym znanym ośrodkiem, który uhonorował w swojej tytulaturze Maksymina Traka oraz jego syna, Werusa Maksymusa. Legenda MAΞIMЄINIANΩN AΔANЄΩN występuje wyłącznie na monetach, na których wymieniony jest AVT(οκράτωρ) K(αῖσαρ) Γ(άϊος) I(ούλιος) OVH(ρος) MAΞIMЄINOC CЄBAC(τός)[393], a napis MAΞIMIANΩN AΔANЄΩN tylko w serii, w której przywołany został Γ(άϊος) IOV(λιος) OVH(ρος) MAΞIMOC KAICAP[394]. Próżno szukać wzmiankowanego określenia mieszkańców na numizmatach z wizerunkami Gordiana III, Furii Sabinii Trankwiliny (Furia Sabinia Tranquillina), Filipa Araba, Marcji Otacylii Sewery (Marcia Otacilia Severa), Filipa II, Trajana Decjusza, Herenii Kupresenii Etruscylii (Herennia Cupressenia Etruscilla), Treboniana Galla, Woluzjana, Waleriana i Galliena[395].

W kontekście dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego najbardziej wymownego świadectwa wspomnianej przez J. Davida „niestabilności" toponimów komemoratywnych dostarczają inskrypcje noszące ślady skuwania nazw i przydomków miejscowości derywowanych od cesarzy, których rządy, przynajmniej bezpośrednio po ich śmierci, miały zostać „puszczone w niepamięć". W kontekście krótkotrwałej *damnatio memoriae* Kommodusa wspomnieć można tu o ośrodkach Thuburbo Maius oraz Burgus Commodianus w Afryce prokonsularnej oraz o inskrypcjach, w których wymienione zostały odpowiednio COL(onia) AVRELIA [[[COMMODA]]] THUBVRBO [M]AIVS[396] oraz BVRGVS [[COMMODIANVS]][397]. Ślady potępienia pamięci Makryna i Heliogabala noszą

---

[390] Cass. Dio LXXX 1, 1; *HA, Heliogab*. XVII 6; *Epit. de Caes*. XXIII 6.

[391] LEVANTE 1984: 91 (nr * 201)–92 (nr *206, Julia Akwilia Sewera); RPC VI (nry tymcz.) 7145, 7147.

[392] LEVANTE 1984: 91 (nr *202)–92 (nr *205); SNG Levante 1232; RPC VI (nry tymcz.) 7146, 1748.

[393] LEVANTE 1984: 92 (nr *208). Por. RPC VI (nr tymcz.) 1749.

[394] LEVANTE 1984: 92 (nr *213). Por. RPC VI (nr tymcz.) 1750.

[395] Zob. LEVANTE 1984: 92–94; SNG Levante 1233–1237; RPC VII/2 3151–3155. VIII (ID) 2047, 2113, 2175, 65759. IX 1419–1422. X (ID) 60236–60238.

[396] ILAfr. 281. Por. ILAfr. 267: [COLON]IA [I]VL[I]A [AVREL]IA COMMODA THVBVRBO.

[397] CIL VIII 2495.

314:9519618176

odpowiednio epigraf z 217 r. n.e. wymieniający Anazarbos jako <ἡ> [ΜΑΚΡΕΙΝΙΑΝΗ Σ]ΕΠΤΙΜΙΑΝΗ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ Η ΠΡΟΣ ΤΩ ΑΝΑΖΑΡΒΩ[398] oraz *titulus* datowany na 221 lub 222 r. n.e. w którym kolonia Rusguniae w Maurtetanii Cezarejskiej wymieniona jest jako COL(onia) IVL(ia) ⟦A[NT]O[NINIAN]A⟧ PONTIF(icalis?) CL(?) RVSG(uniae) IIIIV L[E]G(ionis) [GEMELLAE][399]. *Damnatio memoriae* Sewera Aleksandra znalazła swój refleks w napisie z 229 r. n.e., w którym ośrodek Thignica w Afryce prokonsularnej nosi tytulaturę M[VNI]CIPIVM SEPTIMIVM AVRELIVM ANTONINIANVM [[ALEXANDRIANVM]][400]. *À propos* potępienia pamięci Sewera Aleksandra wspomnieć można o odkrytej w 1980 r. inskrypcji, w której Tars figuruje jako [ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝ]Η ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ CΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡΣΟΣ[401]. Z *renovatio memoriae* Sewera Aleksandra za Gordiana III wiązać należy z kolei epigraf, w którym ośrodek nad rzeką Kydnos nosi nienaruszone przydomki ΓΟΡΔΙΑΝΗ CΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ ΑΔΡΙΑΝΗ[402]). Bez względu na to czy oficjalna *damnatio memoriae* dotyczyła Filipa Araba[403], przynajmniej lokalną próbę zamazania pamięci o tym cesarzu odzwierciedlać może *titulus* rejestrujący municypalną tytulaturę ośrodka Abbir Cela w Afryce prokonsularnej jako MVNICIPIVM [[IVLIVM]] [[[PHI]L[IPPIANV]M]] ABBIR CELLENSES (*sic*)[404]. Do działań wymierzonych w pamięc o Walerianie i Gallienie zaliczyć należy wymłotkowanie w pewnych inskrypcjach odnoszących się do nich komponentów tytulatury ośrodków colonia Claudia Ara Agrippinensium oraz Thugga. Co się tyczy dolnogermańskiej kolonii, najwyraźniej czasowej siedziby Galliena w drugiej połowie lat 50. III w. n.e.[405], ślady dokonanej po wystąpieniu Postumusa martelacji nosi inskrypcja z północnej bramy miasta, gdzie wymieniona została C(olonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensium) [[[VALERIA]NA GALLIENA]][406]. W przypadku położonej w Afryce prokonsularnej kolonii

---

[398] AE 1954, 8.

[399] AE 1956, 160 a = EDCS-13600434 (datacja: 221–222 n.e., 15.08.2024). SALAMA 1999 [1996]: 132.

[400] CIL VIII 14906.

[401] DAGRON, FEISSEL (ed.) 1987, nr 30.

[402] IGRR I 133.

[403] Por. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 190.

[404] CIL VIII 12344.

[405] Zob. NONY 1980: 60. Por. CHRISTOL 1975: 814–815; HALFMANN 1986: 237; CHRISTOL 1997: 245; KLUCZEK 2009: 110, 137 (przywołanie imperialnych emisji monetarnych łączonych z mennicą funkcjonującą na terenie ośrodka).

[406] CIL XIII 8261. Por. DE BLOIS 1976: 32.

315:6120134973

Thugga w inskrypcji datowanej na samodzielne rządy Galliena (260–268) figuruje ona jako COL(onia) [[LIC(inia)]] THVGG(ensis)[407]. Skuwanie przydomka Licinia (który, jak zauważał Michel Christol, hipotetycznie mógł pochodzić zarówno od Waleriana, jak i Galliena[408]) nie zostało przeprowadzone na terenie ośrodka konsekwentnie, skoro brak śladów martelacji w epigrafie z 261 r. n.e. poświęconym Kornelii Saloninie, w której wymieniona została RES P(ublica) COL(oniae) LICINIAE SEPT(imiae) AVREL(iae) ALEX(andrianae) THVGG(ensis)[409]. Z tego samego roku pochodzi również nienaruszona dedykacja dla Galliena, w której gmina szczyci się identyczną tytulaturą[410].

Wyraźny zanik przywoływania w legendach monetarnych określonych nazw i przydomków miejscowości, jak też dostrzegalne w materiale epigraficznym ślady skuwania owych nazw i epitetów, ilustrują na przykładzie dynastycznego mianownictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego niestabilność nazw komemoratywnych. Stanowią one zarazem dwie zasadnicze formy, w jakich zjawisko potępienia pamięci o pewnych cesarzach znajdowało swój refleks na płaszczyźnie toponomastycznej. Jednak czy *tertium non datur* i czy nie istniały inne, bardziej wysublimowane, przejawy oddziaływania zjawiska *damnatio memoriae* na nazewnictwo i tytulaturę ośrodków cesarstwa? Warto zauważyć, że ani J. Assmann, ani B. Galsterer-Kröll nie przytoczyli żadnego przykładu uhonorowania Gety w mianownictwie miejscowości. Piszący te słowa chciałby jednak zwrócić uwagę, że pewna inskrypcja nie pozwala wykluczyć, iż młodszy syn Septymiusza Sewera i Julii Domny mógł zostać upamiętniony w tytulaturze leżącego na terenie Afryki prokonsularnej municipium Septimium. *Titulus* warty jest przytoczenia *in extenso*.

[L(ucio)] SEPTIMIO SEVERO
⟦[GETAE]⟧
⟦[NOBILI]S[SIMO] CA[ES(ari)]⟧
IMP(eratoris) CAES(aris) L(uci) SEPTIMI
[SE]V[ERI] PII PERTI[NA]
CIS [AVG(usti) Co(n)S(ulis)] III P(atris) P(atriae) FIL(io)

[407] CIL VIII 26582 = EDCS-25601273 (14.12.2024).

[408] M. CHRISTOL (1979: 221), odnosząc się do tytulatrury kolonii Thugga zauważał, że „l'absence du cognonem Gallieniana n'est pas non plus une preuve irréfutable pour écarter Gallien [jako cesarza, z którym ma związek przydomek Licinia – M. J.]".

[409] ILAfr. 566 = EDCS-00800007 (14.12.2024).

[410] CIL VIII 1487 = EDCS-17900398 (14.12.2024).

316:4281769355

FR[AT(ri) IMP(eratoris) CAES(aris) M(arci) AVRELI]
[A]NTONINI PII FELIC(is)
AVG(usti) CO(n)S(ulis) P(atris) P(atriae)
MVNICIPIV[M SE]PTIM[ ][411]

W inskrypcji wzmiankowany jest trzeci konsulat Septymiusza Sewera oraz pierwszy Karakalli, sprawowany przez nich w 202 r. n.e.[412]. W przypadku Septymiusza Sewera był to jego ostatni konsulat, starszy brat Gety miał już w 204 r. n.e. figurować jako *consul designatus* na rok następny[413]. Wymłotkowaniu uległy niemal w całości druga i trzecia linia epigrafu pozwalające jednoznacznie ustalić tożsamość osoby uhonorowanej, ⟦[GETAE]⟧ oraz ⟦[NOBILI]S[SIMO] CA[ES(ari)]⟧. Martelacja ograniczona została do minimum, a przynajmniej *prima facie* wydawać by się mogło, że nie było to minimum niezbędne, skoro w linii siódmej zachowane zostały litery FR, przywodzące na myśl brata Karakalli. Analogiczną „oszczędność" zaobserwować można w dwóch innych inskrypcjach związanych z ośrodkiem, w których w miejscach przywołujących imiona Kommodusa wymłotkowano tylko imię Commodus, pozostawiając inne, charakterystyczne dla Antoninów *nomina*[414]. Z epigrafem poświęconym *pro salute* Septymiusza Sewera, Gety oraz Julii Domny z okazji restauracji pewnych obiektów (być może term) *vetustate conlapsas*[415] rozpatrywaną tu dedykację Gecie konotowali R. Cagnat oraz Johannes Schmidt[416]. Nie jest znane żadne *testimonium*, w którym Septymiusz Sewer byłby honorowany jako *conditor* ośrodka[417], poświęcenie zaś inskrypcji Gecie nie pozwala wykluczyć, że to właśnie jego osobę przywodzić miał na myśl przydomek wspólnoty. Na uwagę zasługuje układ graficzny dedykacji. SEPTIMIO w pierwszej linii znajduje niejako swoje odbicie w zapisie [SE]PTIM (najwyraźniej: Septimium) linii ostatniej, a jeśli pominąć abrewiację w uzupełnieniu [L(ucio)] słowa te stoją na początku i końcu inskrypcji. W uzupełnieniu pierwszej linii przydaje się Gecie *praenomen* Lucius, który raczej

411 CIL VIII 14793.

412 VON ROHDEN 1896 a: 2438, 2441; KIENAST, ECK, HEIL 2017: 150, 157.

413 KIENAST, ECK, HEIL 2017: 157. Por. VON ROHDEN 1896 a: 2438, 2442.

414 CIL VIII 14791–14792.

415 CIL VIII 14457. Por. ECK, KOLB 2020: 316 (nr 19).

416 CAGNAT, SCHMIDT 1891 [= CIL VIII, Suppl. 1]: 1439.

417 Stwierdzenie to oparto na danych dostępnych w Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (15.12.2024), gdzie epigraficzny dossier miejscowości „Debbik, Hr. / Municipium Septimium" obejmuje 12 inskrypcji (CIL VIII 14791–14797, 25834; AE 2002, 1677–1678. 2006, 1685 a–b).

317:1681421202

nie uległ martelacji, zważywszy pozostawienie imion Septymiusza Sewera. *Praenomen* Lucius poświadczony jest dla P. Septymiusza Gety pomiędzy 198 a ok. 205 r. n.e.[418], a przykładu jego stosowania dostarczają aureusy i denary emitowane przez mennice w Rzymie[419] oraz Laodycei Nadmorskiej[420] pomiędzy ok. 198 a 200 r. n.e. Na awersach przywołanych numizmatów Geta figuruje jako L SEPTIMIVS GETA CAES, w przytoczonej inskrypcji odnoszone jest doń ponadto *cognomen* Severus. Wydawać by się mogło, iż inskrypcję z municipium Septimium zmodyfikowano zatem tak, by sprawiała wrażenie uhonorowania Septymiusza Sewera, choć przyznać trzeba, że przeciwko takiemu domniemaniu przemawia poniekąd zachownie liter FR w linii siódmej epigrafu. O ile jednak pierwotnie w inskrypcji uhonorowany został Geta, o tyle możliwe, że do Gety odnosił się również pierwotnie epitet ośrodka. Dobrodziejstwa świadczone wobec miast imperium, stanowiły najwidoczniej element publicznej prezentacji również i w przypadku młodszego z synów Septymiusza Sewera[421]. *Casus* przywołanego municipium Septimium, nie pozwala bądź co bądź wykluczyć że w pewnych sytuacjach niestabilność nazw komemoratywnych prowadzić mogła nie tyle do ich zaniku jako wyrazów o określonym brzmieniu, ile do utraty znaczenia, jakie próbowano im nadać przy ich kreacji.

[418] Zob. PIR^2 S 454.

[419] RIC IV/1, *Geta* 1–4.

[420] RIC IV/1, *Geta* 94–96.

[421] Do Gety odnosić się może określenie κτίστης, występujące w serii monet ośrodka Prusa przy górze Olimp w Bitynii. Por. RPC V/2 (ID) 6863.

318:1072289170

Zakończenie

Kontrastujące z upamiętnieniem w nazewnictwie miejscowości szeregu imperatorów końcowego okresu republiki swoiste „zdominowanie" toponimii cesarstwa przez nazwy i przydomki honorujące cesarzy wydaje się – tak jak zastrzeżenie (co do zasady) dla ich wyobrażenia i tytulatury awersów monet czy faktyczne zmonopolizowanie przez nich prawa do procesji tryumfalnej lub wznoszenia budynków publicznych w Rzymie – jednym z symptomów metamorfozy, jakiej uległo państwo rzymskie wraz z początkiem epoki pryncypatu. „Popularność" praktyki upamiętniania cesarzy w nazewnictwie ośrodków imperium jest jednocześnie zjawiskiem rzucającym się w oczy, jak też niełatwym do precyzyjnego uchwycenia. Nielicznym dotąd tego rodzaju usiłowaniom nie towarzyszyło pochylenie się nad problemami metodologicznymi, nakazującymi traktować rezultaty prób holistycznego ujęcia skali i geografii rozpatrywanych tu nazw oraz przydomków, korelacji pomiędzy ich przybieraniem a statusem prawnym wspólnot, jak też frekwencji i geografii częściej występujących nazw i przydomków, raczej jako dane szacunkowe – obarczone marginesem błędu. Poświęcenie na kartach tej pracy specjalnego miejsca trudnościom łączącym się z identyfikacją stosownych nazw i epitetów, weryfikacją ich poświadczeń i ustalaniem brzmienia, ich atrybucją oraz określaniem tożsamości eponimów, jak sygnalizowano, wynikało z chęci zwrócenia uwagi na uwarunkowania mogące zniekształcać wyniki badań dotyczących zasadniczych „parametrów" omawianego nazewnictwa. O ile też jednak podkreślano w niniejszej dysertacji, że sposób rozwiązania wspomnianych trudności determinuje odpowiedzi na szereg pytań związanych z dynastycznym mianownictwem miejscowości cesarstwa rzymskiego, o tyle nie miało to na celu dezawuowania samych prób uchwycenia wzmiankowanych wyżej zasadniczych aspektów rozpatrywanego tu nazewnictwa. Analogicznie zasadniczą dla poruszanej problematyki kwestią, w odniesieniu do której materiał źródłowy, przynajmniej *prima facie*, umożliwia rozmaite (choć niekoniecznie wykluczające się) interpretacje, pozostają mechanizmy kreacji odnośnych mian. Mówienie w tym kontekście o „mechanizmach", a nie „mechanizmie" nie może raczej budzić wątpliwości, jako że wiele

319:2542695095

przesłanek wskazuje, iż stosowne nazwy i przydomki były zarówno narzucane odgórne, jak i przybierane oddolnie przez ośrodki. Przypadki rozpatrywane w niniejszej pracy nie pozwalają też jednak wykluczyć (co, jak wspomniano, brała pod uwagę już B. Galsterer-Kröll), iż niekiedy mogły być one przejmowane przez ośrodki niejako przypadkiem – choćby od stacjonujących w ich pobliżu formacji zbrojnych. Z dopuszczeniem możliwości akcydentalnego przybrania branych tu pod uwagę mian nie stoi w sprzeczności teza, że analizowane tu nazwy i przydomki reprezentują kategorię nazw komemoratywnych – onimów, których kreacja posiada *ex definitione* wybitnie intencjonalny charakter.

Trudności z identyfikacją dynastycznego nazewnictwa ośrodków cesarstwa poniekąd zniekształciły już próbę kompleksowego uchwycenia analizowanego tu nazewnictwa podjętą przez B. Galsterer-Kröll, jako że za przydomki ośrodków autorka ta uznała nazwy pewnych agonów. Kategorie nazw własnych, w kontekście których zachodzą problemy z identyfikacją dynastycznych nazw i epitetów konstytuują wcale pokaźną listę, skoro w jej zakres wchodzić mogą zarówno urbanonimy, nazwy obiektów architektonicznych, miana jednostek wojskowych, agonów, personifikacji, *tribus*, *pseudotribus* czy antroponimy. Wymienione wyżej *nomina propria* oraz dynastyczne nazwy i przydomki ośrodków posiadać mogą nie tylko zbliżoną, ale i identyczną formę – a dotyczy to choćby tytułowej Cezarei (Καισάρεια – agon i Καισάρεια – miasto). Jednocześnie nazwa czy epitet nadana określonemu obiektowi architektonicznemu (np. przeprawie rzecznej) bądź formacji militarnej mogła zostać „przejęta" przez miejscowość usytuowaną w bezpośrednim sąsiedztwie wspomnianego obiektu bądź formacji zbrojnej (przypadki nasuwające na myśl mechanizm nominacji akcydentalnej). W niektórych sytuacjach problemy z identyfikacją wydają się nierozwiązywalne, w niejednej natomiast kluczem do prawidłowej identyfikacji określonej nazwy jest zwrócenie uwagi na specyficzne właściwości jej nośnika. W przypadku numizmatów duże znaczenie posiadać może w tym względzie towarzysząca nazwie ikonografia, częstotliwość występowania danego miana, a nawet forma deklinacyjna, w jakiej jest ono przytaczane. Przesłanki tego rodzaju umożliwiają w szczególności odróżnienie toponimów od nazw agonów, a przynajmniej w jednym przypadku (*casus* kapadockiej Cezarei i monet z legendą ЄYCЄBЄIA z czasów Antoninusa Piusa) także i nazwy personifikacji. Jeżeli wśród problemów towarzyszących badaniu branego tu pod uwagę nazewnictwa wskazać można te, które występują w kontekście każdej niemal toponimii, jak również takie, jakie posiadają całkowicie specyficzny charakter, to do tych ostatnich zaliczają się w pierwszym rzędzie trudności dotyczące rozróżnienia przydomków miejscowości od tzw. *pseudotribus* (włączając w to *tribus* bądź *pseudotribus* Claudia), a względnie i antroponimów zapisanych w postaci abrewiacji. W przypadku niejednego ośrodka epitet i *pseudotribus* mogły

320:5472725324

być homonimiczne, nie stanowi to jednak powszechnie obowiązującej reguły. Istotnej wskazówki dla odróżnienia epitetu i *pseudotribus* dostarczyć może szyk w jakim dane osobowe takie jak *tria nomina*, filiacja i *origo*/ *domus* zostały zestawione z przydawką mogącą denotować *pseudotribus* lub przydomek ośrodka. Schematy, które sformułował w tym względzie G. Forni, wydają się oferować w tym względzie „ogólne wytyczne interpretacyjne", ale nie zasady absolutne. W przypadku wykazów osobowych takich jak *laterculi militum* przesłanek do interpretacji poszczególnych elementów wzmiankowanego szyku poszukiwać należy – na ile to możliwe – *primo loco* w konkretnym epigrafie. Jednocześnie trzeba też jednak mieć na względzie, że poprawna identyfikacja epitetu poświadczonego dla ośrodka w materiale epigraficznym nie musi jeszcze oznaczać, że dana miejscowość w rzeczywistości nosiła dany przydomek, jako że, jak sygnalizowano, w inskrypcjach przytaczane są niekiedy pomylone (najwidoczniej) przydomki miejscowości (i to niekoniecznie w kontekście zjawiska *pseudotribus*, jak ilustruje to napis CIL IX 1584). Sytuacje takie – abstrahując od tego, że sam fenomen *pseudotribus* proponowano interpretować w kategoriach pomylenia *tribus* z przydomkami ośrodków – sygnalizowano jednak w literaturze raczej sporadycznie. Obok przypadków, w których pewnym wydaje się dynastyczny charakter określonego *nomen proprium*, niepewnym zaś to, czy stanowiło ono toponim bądź epitet miejscowości, problemy dotyczące identyfikacji omawianych tu mian obejmują sytuacje, w których wątpliwości budzi nie kategoria ich desygnatów, ale dynastyczny charakter określonych mian. Zauważalnym jest, że „popularność" dynastycznego nazewnictwa w epoce cesarstwa sprawia, iż niejednokrotnie zakłada się zniekształcenia i pierwotnie dynastyczny wydźwięk części toponimów, które poświadczone są w formie nieposiadającej takowego (przypadek *Tabula Peutingeriana* i nazw *castra Tragana* czy *Sermanicomago*). O ile w kontekście takich przypadków formułowane są propozycje emendacji, o tyle za szczęśliwą wypada uznać okoliczność, w której nowe znaleziska archeologiczne umożliwiają zweryfikowanie jej słuszności – jak miało to miejsca w przypadku najwyraźniej niesłusznego poprawienia Pliniuszowej formy *Agrippenses* na *Agrillenses*.

Wyniki prób przybliżenia skali i geografii rozpatrywanego tu mianownictwa, jak też frekwencji występowania częściej przybieranych nazw i przydomków, determinuje również sposób rozwiązania (o ile to możliwe) trudności związanych z weryfikacją poświadczeń oraz ustaleniem brzmienia stosownego nazewnictwa. Za szczególnie niekomfortowe należy uznać przypadki, w której problemy te krzyżują się ze sobą: oryginalny nośnik nazwy bądź tytulatury zaginął, a dostępne odpisy (względnie oparte na kopiach późniejsze rekonstrukcje) oddają ich niepełne brzmienie (np. zarejestrowane w postaci abrewiacji) w różny sposób. Sytuację takową

321:7461432398

egzemplifikuje epitafium L. Quesidiusa Praesensa, zaginiona inskrypcja z miejscowości Smederevo. Jeżeli materiał źródłowy, z którym można by zestawić odpisy nie przemawia jednoznacznie za preferencją określonej kopii, wydaje się, że jedynie nowe znaleziska archeologiczne umożliwić mogą wskazanie odpisu najprawdopodobniej najwierniejszego oryginałowi. Najbardziej pożądaną okolicznością byłoby naturalnie odnalezienie oryginału, jak częściowo miało to miejsce w przypadku zaginionej od XVI w. inskrypcji CIL X 1117, na której prawą połowę natrafiono w 2017 r. W przypadku dysponowania jedynie kopiami rzeczą wskazaną byłoby też (o ile zachodzi taka możliwość) zweryfikowanie wiarygodności autora odpisu, jako że pamiętać należy o możliwości fałszerstwa. Wnioskowanie o autentyczności zaginionych oryginałów na podstawie kopii może jednak prowadzić na manowce: teoretycznie odpisy mogą zawierać błędne odczyty lub nie oddawać poprawnie liternictwa. Zważywszy też praktykowany w epoce renesansu zwyczaj powielania rozmaitych antycznych epigrafów należy się również liczyć się z możliwością, iż dostępne bądź znane z odpisu *testimonium* mogło być nieautentyczne, lecz mimo to wiarygodne – sytuacja, którą egzemplifikuje być może *tabula Saborensis*. Abstrahując od trudności związanych z weryfikacją poświadczeń, zauważyć trzeba, że wachlarz problemów związanych z ustalaniem (względnie odtwarzaniem) brzmienia rozpatrywanych tu nazw i tytulatur jest całkiem szeroki. Obejmuje przypadki, w których dana nazwa posiada liczne formy oboczne, poszczególne komponenty tytulatury udokumentowane są na osobnych nośnikach, poświadczona jest tylko abrewiacja tytulatury lub forma pochodna nazwy miejscowej (etnikon bądź nazwa mieszkańców). Propozycje rekonstruowania oryginalnego brzmienia określonych nazw wydają się uzasadnione w szczególności w sytuacjach, gdy w materiale źródłowym zarejestrowany jest ewidentnie tylko egzonim, zachodzi uzasadnione podejrzenie uszkodzenia tekstu w procesie tradycji rękopiśmiennej (zniekształcenia nazwy), bądź też, gdy określone procesy językowe pozwalają zakładać pierwotne brzmienie danej nazwy jako takie niepoświadczone w źródłach. Wyprowadzanie toponimu na podstawie etnikonu bądź nazwy mieszkańców nie nastręcza trudności w szczególności, gdy zakończenie przywołanych form przywodzi na myśl określony apelatyw, względnie, gdy sufiks wskazuje na toponim zbudowany w oparciu o konkretny paradygmat nazewniczy. Nie zawsze możliwym jest jednak wywiedzenie mianownika nazwy miejscowej z etnikonu bądź nazwy mieszkańców. Wobec tego co powiedziano w kontekście rozróżniania epitetów i *pseudotribus* należy też podkreślić, że co do zasady na podstawie samych *pseudotribus* nie należy zakładać homonimicznych przydomków ośrodków. W wyjątkowych jednak sytuacjach – gdy uzasadniają to dodatkowe przesłanki, np. gdy *pseudotribus* oraz znaleziska archeologiczne jednoznacznie wskazują na związek danej kolonii z określonym

322:6097775252

cesarzem (*casus* Glevum) – wydaje się to jednak dopuszczalne. Na ogół też z pewną ostrożnością podchodzić należy do propozycji odtwarzania tytulatury kolonii bądź municypium na podstawie abrewiacji, szczególnie gdy poszczególnym jej komponentom odpowiada pojedyncza litera. Znaleziska dotyczące kolonii Scupi i Patrai unaoczniły, że nawet przesłanki czerpane z dostępnego materiału źródłowego prowadzić mogą do niesłusznych rozwiązań relewantnych skrótów. Przypadek Carcaso, w którym błędna interpretacja kilkuliterowego zapisu doprowadziła do mylnych wniosków co do statusu prawnego wspólnoty, wydaje się ilustrować sytuację, którą, jak wskazano w odnośnym rozdziale, proponuje się tu określać mianem „history from round brackets". Jeśli też w odpisach epitafium L. Quesidiusa Praesensa zauważa się w zapisie tytulatury ośrodka Drobeta rozbieżności co do odstępów między literami, to nie powinno to zanadto dziwić, jeśli zważy się analogiczną różnicę stanowisk występującą w kontekście materiału bynajmniej niezaginionego: rzymskich sesterców i asów ze 190 r. n.e. z legendą COL LAN COM bądź COL L AN COM.

Obraz geografii rozpatrywanego tu nazewnictwa do pewnego stopnia może ulegać zniekształceniu na skutek trudności, jakie łączą się z atrybucją części nazw i przydomków. Jak sygnalizowano, problemy z atrybucją dotyczą w szczególności homonimów, ale też nazw poświadczonych na nośnikach mobilnych, których geografię znalezisk bądź zgłoszeń kształtować mogły czynniki przypadkowe (*casus* numizmatów czy pierres errantes). Mogą być one następstwem błędów popełnionych przez współczesnych badaczy (błędy odczytu), ale też wynikiem pomyłek kamieniarzy, grawerów czy kopistów (błędy zapisu). Problemy z atrybucją dotyczą nazw udokumentowanych w rozmaitych kategoriach źródeł, o ile kontekst, w jakim te zostały wspomniane, nie umożliwia lokalizacji stosownych ośrodków. Sytuacja taka zachodzi zarówno w przypadku Neocezarei, wymienionej na przenośnym zegarze słonecznym z British Museum, jak i Nikopolis, przytoczonej w przywołanym ustępie komentarza Proklosa zwanego Diadochem. Niekiedy detal umożliwia zawężenie kręgu poszukiwań przemianowanego ośrodka do wyselekcjonowanej listy podmiotów, okazuje się jednak niewystarczający do definitywnego jego wskazania. O najwyraźniej takiej właśnie sytuacji można mówić w kontekście numizmatów, na których przywołana została COLONIA IVL PI PAT, oraz czwórki ośrodków, których lokalizacja sama w sobie nie budzi większych wątpliwości, Carpi, Curubis, Neapolis i Clipea. Zauważyć należy, że w rozpatrywanych w niniejszej pracy przypadkach punktem wyjścia przy atrybucji nazw mających homonimy było wstępne założenie, iż określone świadectwo odnosi się do ośrodka skądinąd znanego pod stosowną nazwą – nawet jeśli ostatecznie dochodzono do wniosku, że relewantne miano należy przypisać ośrodkowi, który pod takową nazwą nie byłby poświadczony skądinąd (*casus* Cezarei, którą B. Tahberer

323:8321198652

utożsamia z Mopsuestią). Supozycja taka wydaje się zgodna z postulatem brzytwy Ockhama. Godna uwagi jest różnorodność przesłanek uwzględnianych przy próbach łączenia konkretnych nazw i przydomków z mającymi je nosić ośrodkami, wiążąca się ze specyficznymi cechami nośników rozpatrywanego tu mianownictwa. W przypadku numizmatów przesłanki te związane być mogą z ikonografią (powielenia i podobieństwa stylistyczne, określone motywy ikonograficzne), legendami (liternictwo, zastosowane formy gramatyczne, przyjęty system datacji, a nawet – jak w przypadku monet w bardziej lub mniej dokładny sposób przywołujących tytulaturę COL MET ANTONINIANA AVR ALEX – frekwencja błędów grawerów) bądź ikonografią i legendami (emisje pseudoautonomiczne) czy ich właściwościami fizycznymi (rozmiar, zastosowany kruszec). Wskazówkę stanowić może też dyslokacja ośrodków, których emisje wykazują określone podobieństwa stylistyczne. *Embarras de richesse* (tych i im podobnych) przesłanek rodzić może (nie tylko w przypadku numizmatów) wątpliwości przy próbach atrybucji relewantnych nazw i przydomków: kiedy rozmaite przesłanki zdają się prowadzić do sprzecznych konkluzji, niełatwo jest rozstrzygnąć, którym z nich przyznać pierwszeństwo.

Usiłując określić skalę honorowania określonych cesarzy w nazewnictwie i tytulaturze miejscowości niejednokrotnie staje się naprzeciw trudności, które wiążą się z ustalaniem tożsamości eponima, gdy nie jest on wskazany *explicite* w materiale źródłowym. Są one generowane przez kilka czynników. Z jednej strony informacje znajdowane w materiale źródłowym względem tożsamości eponimów mogą być mylne bądź sprzeczne, nie mówiąc już o tym, że problemem jest nierzadko brak stosownej informacji w ogóle. Z drugiej strony wywodzenie eponimów na podstawie samych nazw i przydomków w wielu sytuacjach wzbudza wątpliwości, co nie powinno dziwić, jeśli zważy się homonimiczność czy duże podobieństwo imion wielu cesarzy. I tu sposób rozwiązania wskazanych trudności determinuje wyniki prób określenia skali omawianego nazewnictwa. Precyzyjne określenie liczby ośrodków przybierających dynastyczne nazwy i przydomki pomiędzy rządami młodego Cezara/ Augusta i Konstantyna Wielkiego w niektórych przypadkach wymaga rozstrzygnięcia czy dane miano pochodziło od Cezara dyktatora czy młodego Cezara/ Augusta, podczas gdy w innych (abstrahując od Konstancjusza Chlorusa) obok Konstantyna Wielkiego potencjalnymi „nazwodawcami" mogli być również późniejsi cesarze. Reperkusje trudności z identyfikacją eponimów ciążyć mogą na obrazie tak istotnych procesów i fenomenów historycznych, jak kolonizacja, municypalizacja, urbanizacja czy (ujmowana *sensu largo*) „polityka miejska" cesarzy, jak też postrzeganiu dziejów określonych społeczności. Jednocześnie podkreślić trzeba, że prawidłowe wskazanie osoby, od której imienia urobiona została dana nazwa bądź

324:5767620128

przydomek, nie zawsze oznacza, że brany pod uwagę eponim był założycielem danego ośrodka, promotorem jego publicznoprawnego awansu czy dobroczyńcą, ani nawet, że przywołujące go miano zostało przybrane za jego życia. Niewątpliwie istotną przesłanką w sytuacjach, gdy jako eponim branych jest pod uwagę kilku kandydatów pozostaje data najwcześniejszego poświadczenia danej nazwy. W przypadku monet należy jednak mieć przy tym na względzie czynniki takie jak nieregularna bądź słaba częstotliwość emisji części ośrodków, a w przypadku autorów takich jak Pliniusz czy Ptolemeusz odzwierciedlanie przez nich na ogół stanu wiedzy aktualnego nie dla ich własnej generacji, ale czasów ich źródeł. W sytuacjach, gdy sama data najwcześniejszego poświadczenia nazwy nie jest rozstrzygająca dla wskazania eponima, światło na czas powstania fundacji oraz tożsamość „nazwodawcy" rzucać mogą też wyniki badań archeologicznych (to one sugerują związek nazwy Caesarodunum z młodym Cezarem/ Augustem). Niekiedy osobę eponima przybliżać może nie data najwcześniejszego poświadczenia nazwy, ale – o ile rozpoznana jest tzw. era fundacyjna („Gründungsära") – początek ery ośrodka. W sytuacjach, gdy znaczna różnica czasu oddziela początek ery i najwcześniejsze poświadczenie nazwy, wykorzystywanie ery jako przesłanki budzić może jednak wątpliwości. Godną uwagi przesłankę przy identyfikacji eponima stanowić może nagłe porzucanie przez ośrodki określonych nazw i przydomków, jako że potencjalną przyczyną tego zjawiska mogła być *damnatio memoriae* cesarza, którego przywodziły one na myśl. Na osobę eponima naprowadzać też mogą dowody szczególnego honorowania określonej osoby w danym miejscu, tytułowanie jej mianami takimi jak κτίστης bądź *conditor*, nawiązania do postaci fundatora i aktu fundacji (motyw wyorania *sulcus primigenius*) w ikonografii monetarnej. Jeżeli niejako na marginesie tej pracy autor chciał podkreślić znaczenie wyobrażeń numizmatów dla badań nad tytułowym nazewnictwem, a w zakończeniu niniejszym wspomina się tu o ikonografii monet nie po raz pierwszy, to przypomnieć należy, że w sytuacjach, gdy nośnikami odnośnych mian są monety, a jako eponim brani są pod uwagę kandydaci homonimiczni (jak Karakalla i Heliogabal), tożsamość „nazwodawcy" przybliżać może portret cesarza na monetach (niekiedy wespół z dodatkowymi przesłankami – jak ma to miejsce w przypadku miana Ἀντωνεινούπολις, poświadczonego dla cylicyjskiego ośrodka Adana). Choć jako wyłączna nie, to jako dodatkowa przesłanka co do osoby eponima traktowana może być *tribus* osób, którzy wykazywali określoną miejscowość jako swoją *domus* bądź *origo*. W kontekście przywoływanych tu dylematów potencjalnych wskazówek dostarczają też czasami nazewnictwo sąsiednich ośrodków (być może *casus* miejscowości Sabinai) lub nazwy bądź przydomki miejscowości, których związek z określonym cesarzem nie wzbudza większych wątpliwości (przesłanka rozważana przy tytulaturze kolonii Tipasa). Zauważyć należy, iż

325:4891899945

hipoteza jakoby jedno i to samo miano już w momencie nominacji honorować miało różne osoby (sformułowana przez H. T. Watkinsa w odniesieniu do przydomków kolonii Thamugadi) jest tyleż wątpliwa, co niedowodliwa, podstawa źródłowa pozwala jednak wyobrazić sobie sytuację (braną pod uwagę przez J. Kolendo), w której nazwę związaną pierwotnie z jednym władcą, próbowano później powiązać z innym (potencjalnie *casus* trackiej Filippopolis).

Jak sygnalizowano, poświęcenie miejsca w tej dysertacji problemom związanym z badaniem tytułowego nazewnictwa nie było autoteliczne, wśród celów obranych przez jej autora znajdowała się natomiast próba określenia (całkowitej, jak też uwzględniającej odmienny status prawny przemianowanych ośrodków) skali i geografii omawianego nazewnictwa. Wspomniano też, że pochylenie się nad trudnościami związanymi z identyfikacją stosownych nazw i przydomków, weryfikacją ich poświadczeń, odtwarzaniem brzmienia i atrybucją, jak też ustalaniem tożsamości eponimów, służyć miało uwypukleniu szacunkowego (obarczonego, jakkolwiek trudnym do sprecyzowania, marginesem błędu) poniekąd charakteru rezultatów wzmiankowanej wyżej próby. W tym miejscu należy wreszcie zauważyć, że przynajmniej częściowo miało ono nadto inną funkcję: (na ile to możliwe) wyeliminowanie błędów pomiaru. Jako że za skalę analizowanego nazewnictwa przyjęto tu całkowitą liczbę miejscowości (względnie – zważywszy fenomen tzw. „podwójnych wspólnot" – wspólnot), które w branych tu pod uwagę ramach chronologicznych i geograficznych przybrały stosowne nazwy i przydomki, przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że pomiędzy rządami młodego Cezara/ Augusta i Konstantyna Wielkiego relewantne miana przybrać mogło w sumie 650 ośrodków/ wspólnot, usytuowanych na terenie cesarstwa i obszarów od niego (przynajmniej przejściowo) zależnych. Liczby tej nie należy (niejako mechanicznie) porównywać z liczbą 573 podmiotów, które wymieniła w apendyksie do swoich *Untersuchungen* B. Galsterer-Kröll. Już we wstępie do niniejszej pracy zauważono, że zestawienie tej autorki obejmuje ośrodki, których mian nie sposób zakwalifikować do kategorii dynastycznych nazw i przydomków cesarstwa rzymskiego – co częściowo stanowi następstwo odmiennych niż przyjęte w tej dysertacji ram chronologiczno-geograficznych jej zestawienia. Niezależnie od tego, obecne opracowanie pozwala stwierdzić, że liczba miejscowości/ wspólnot cesarstwa i jego dependencji, które pomiędzy rządami młodego Cezara/ Augusta i Konstantyna Wielkiego przybrały dynastyczne nazwy i przydomki była najwyraźniej wyższa niż przyjmowano to dotąd w historiografii. Potencjalną liczbę 650 ośrodków, które łączyć można z omawianym nazewnictwem należy wiązać nie tylko z „przyrostem materiału" (by jeszcze raz posłużyć się wyrażeniem, które zastosowała B. Galsterer-Kröll, porównując swoje zestawienie z opracowaniem J. Assmanna), ale również z reinterpretacjami źródeł znanych od

326:7391069295

dawna – również determinującymi wyniki pomiaru. Co się tyczy geografii branych tu pod uwagę 650 ośrodków/ wspólnot to zaakcentować trzeba, że przytoczone na kartach tej pracy stanowisko A. H. M. Jonesa, zgodnie z którym dynastyczne nazewnictwo miejscowości charakteryzować miało przede wszystkim „greckojęzyczną" (wschodnią) połowę cesarstwa, podczas gdy w „łacińskojęzycznej" (zachodniej) stanowiło ono jakoby zjawisko rzadkie, nie wytrzymuje obecnie krytyki i powinno zostać bezwzględnie zakwestionowane. Analiza lokalizacji 650 wspomnianych podmiotów pokazuje, że usytuowane były one raczej równomiernie zarówno we wschodniej, jak i zachodniej części cesarstwa oraz że większość z nich znajdowała się w „europejskiej" części imperium. Co godne uwagi, rejonem, w którym zwyczaj przybierania przez ośrodki rozpatrywanych tu nazw i przydomków wydaje się praktykowany najczęściej, jest Afryka prokonsularna. Prócz niej, na uwagę zasługuje „popularność" dynastycznego mianownictwa na terenie analogicznie położonych w „łacińskojęzycznej" części cesarstwa Italii, Betyki, Hiszpanii Tarrakońskiej czy Galii Narbońskiej, jak też regionów usytuowanych w „greckojęzycznej" jego części, Tracji, Lydii, Cylicji i Palestyny. Jeżeli obszary, gdzie omawiane tu mianownictwo przybierane było stosunkowo często wskazać można zarówno we wschodniej, jak i zachodniej części imperium, to podobnie rzecz ma się z terenami, dla których liczba odpowiednich ośrodków wydaje się niska – by przywołać Brytanię i Egipt. Mniej więcej połowa z branych tu pod uwagę 650 ośrodków albo nigdy, albo też przybierając stosowne nazwy i przydomki, nie osiągnęła statusu kolonii i *municipium*, co dowodzi, że noszenie dynastycznych nazw i przydomków było zjawiskiem w dużym stopniu niezależnym od „kolonialnych" bądź „municypalnych" promocji ośrodków. Jeżeli jednak geografię dynastycznego nazewnictwa cechować miała jakaś znacząca dysproporcja pomiędzy zachodnią i wschodnią częścią imperium, to najwyraźniej nie dotyczyła ona liczby ośrodków przybierających stosowne miana, ale ich statusu prawnego. Pomijając bowiem pewne terytoria zamieszkiwane przez ludność pochodzenia celtyckiego bądź germańskiego, zauważyć można, że w „łacińskojęzycznej" części cesarstwa liczba branych tu pod uwagę kolonii i municypiów przewyższała liczbę ośrodków nieposiadających statusu kolonii bądź *municipium*, podczas gdy w „greckojęzycznej" części imperium liczba relewantnych podmiotów niebędących koloniami znacząco przeważała nad liczbą kolonii (stosownych municypiów, jak zauważono, nie licząc odosobnionego ośrodka na Chersonezie Trackim, nie było tu wcale). Przeprowadzona analiza pozwala ponadto stwierdzić, że swoistymi biegunami owej polaryzacji wydają się Afryka prokonsularna i Azja Mniejsza. W tej pierwszej na mniej więcej cztery brane tu pod uwagę wspólnoty ze statusem kolonii bądź *municipium* przypadał jeden ośrodek nie posiadający rangi kolonii bądź *municipium*, w tej drugiej na jedną

327:3558546883

rozpatrywaną tu kolonię przypadało 6 ośrodków nieposiadających takowego statusu. Jakkolwiek nie należy zapominać, że przeprowadzony pomiar obarczony jest marginesem błędu, przytoczone dysproporcje są na tyle wyraźne, iż pozwalają założyć generalną słuszność sformułowanej wyżej obserwacji.

Jedną z charakterystycznych cech analizowanego nazewnictwa stanowi przybieranie homonimicznych nazw bądź epitetów przez większą liczbę ośrodków (kilka, kilkanaście, a wyjątkowo kilkadziesiąt). Rzeczą symptomatyczną jest, że w opracowaniach J. Assmanna i B. Galsterer-Kröll koncentrowano się na określeniu całkowitej liczby ośrodków, dla których poświadczone lub dorozumiane mogą być brane pod uwagę nazwy i przydomki, natomiast nie dookreślano liczby ośrodków, z którymi łączyć można konkretne nazwy i przydomki. Podejście takie jest do pewnego stopnia zrozumiałe zważywszy znaki zapytania przy części nazw i epitetów poświadczonych lub sygnalizowanych w postaci niepełnej bądź formie abrewiacji, etnikonu lub nazwy mieszkańców, czy też zapisach, które wydają się stanowić błąd kamieniarza, mincerza bądź kopisty. O ile też można się zastanawiać czy (choćby przybliżone) określenie frekwencji występowania i geografii wszystkich poszczególnych nazw i epitetów wchodzących w zakres rozpatrywanego tu mianownictwa posiada szczególny walor poznawczy, o tyle interesująca – choćby w kontekście procesów urbanizacji, kolonizacji czy municypalizacji – jest frekwencja występowania i geografia częściej przybieranych toponimów wchodzących w zakres rozpatrywanego tu nazewnictwa (noszonych przez ośrodki reprezentujące różny status prawny), jak również przydomków kolonii i municypiów. Jeżeli też w dotychczasowych opracowaniach wyniki takowych pomiarów nie były przytaczane, to obecnie stwierdzić można, że dwoma „najpopularniejszymi" toponimami wchodzącymi w zakres branych tu pod uwagę *nomina propria* były Cezarea (Καισάρεια) oraz Augusta (będąca zarówno samoistnym toponimem, jak też komponentem nazw kilkuczłonowych, przeważnie dwuczłonowych). To, że właśnie te dwie nazwy przybrała najwyższa liczba ośrodków zdaje się tłumaczyć w pewnym stopniu fakt, że można je było odnosić do najszerszej grupy cesarzy (względnie też ich przewidywanych następców). Najwyższa „popularność" tych dwóch toponimów koresponduje poniekąd z tym, co powiedziano o rzekomo rzadszym występowaniu dynastycznego mianownictwa w zachodniej części imperium: o ile rzeczone miana spotykane są tak w zachodniej, jak i wschodniej jego części, to drugie charakterystyczne jest dla obszarów zachodniej połowy cesarstwa zamieszkanych przez ludność pochodzenia celtyckiego, a względnie też germańskiego. Frekwencja przybierania nazwy Cezarea stanowi fenomen, który w dotychczasowych opracowaniach wydaje się uchodzić uwadze badaczy. Samoistnie lub jako składnik nazwy (z dodanym prefiksem) poświadczona lub dorozumiana może być ona dla 42

328:3182659258

ośrodków. Choć nazwy Cezarea i Augusta, podobnie jak dynastyczne toponimy zakończone na -πόλις, przybierane były często przez ośrodki nie posiadające statusu kolonii, to najwyraźniej wskazać można również kolonie noszące takowe nazwy, stąd przy wnioskowaniu o statusie prawnym ośrodków wyłącznie na podstawie takowych nazw zalecana wydaje się powściągliwość. Co godne uwagi, 13 dynastycznych toponimów, które powiązać można z minimum pięcioma podmiotami, przybrała łącznie blisko ⅕ spośród wszystkich 650 ośrodków/ wspólnot rozpatrywanych w kontekście skali „popularności" stosownego nazewnictwa. O ile też nazwa Cezarea, zbudowana na wzór wielu analogicznych nazw miejscowych powstałych w epoce hellenistycznej, była szczególnie „popularna" w początkach pryncypatu, to zauważyć można, że fakt, iż w gronie 13 wzmiankowanych toponimów przeważają nazwy zakończone pełniącym funkcję sufiksu apelatywem -πόλις pośrednio wskazywać może na stopniowe „zdobywanie popularności" przez tego rodzaju miana. Zważywszy lokalizację miejscowości, które wchodzą tu w rachubę dodać należy, że uwaga ta dotyczy przede wszystkim wschodniej części cesarstwa. Atrakcyjność poznawcza analizy frekwencji występowania i geografii częściej przybieranych nazw i przydomków nie polega jednak wyłącznie na potencjalnym sygnalizowaniu zmiennych „preferencji" w zakresie toponimii, ale – jak powiedziano – również na świetle, jakie rzuca ona na procesy i zjawiska takie jak kolonizacja, municypalizacja czy ujmowana *sensu largo* „polityka miejska" cesarzy. W świetle przeprowadzonego przez autora tej pracy badania dotyczącego frekwencji występowania i geografii częściej przybieranych przydomków kolonii i municypiów, na uwagę zasługują wysokie liczby kolonii, dla których udokumentowane bądź dorozumiane są przydomki Augusta i Iulia (odpowiednio 88 i 85). Choć kombinacja obu mogła mieć związek z innym cesarzem bądź cesarzową (np. Julią Domną), stosunkowo częstego jej występowania w tytulaturze kolonii nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od rozmachu akcji kolonizacyjnej, której świadkiem była epoka Augusta. O ile kolonizacja ta obejmowała zarówno zachodnią, jak i wschodnią połowę imperium i dla obu wzmiankowanych połów poświadczone są kolonie noszące wspomniane epitety, o tyle specyficzna jest geografia najczęściej przybieranego przydomka municypiów, Flavium. Jeśli różnie interpretowany zapis inskrypcji CIL VIII 2568 przy imionach C. Iuliusa Septiminusa traktować jako epitet ośrodka, a nie *pseudotribus*, to mógł być on noszony przez 43 municypia, z których 38 usytuowanych było w granicach prowincji hiszpańskich. Jakkolwiek uznanie za Józefem Wolskim Flawiuszów za cesarzy „bardziej interesujących się prowincjami zachodnimi aniżeli wschodnimi" wydaje się pewną symplifikacją, nie sposób przejść obojętnie wobec faktu, że 11 spośród 14 ośrodków stanowiących coloniae Flaviae oraz wszystkie municipia Flavia położone były w „łacińskojęzycznej" połowie cesarstwa. Gdyby jednak zestawić

329:1099148435

geografię tych ostatnich z informacją Pliniusza o nadaniu *Latium* przez Wespazjana *universae Hispaniae*, to lokalizacja municypiów flawijskich niezbyt przystaje do wyrażenia *universa Hispania*, skoro niemal ⅔ spośród municipia Flavia z obszaru prowincji hiszpańskich przypada tylko na jedną z nich – Betykę.

Prócz liczby, geografii i statusu prawnego podmiotów noszących odpowiednie nazwy i przydomki czy frekwencji występowania i geografii częściej przybieranych toponimów oraz (w przypadku kolonii i municypiów) epitetów, do istotnych, a zarazem interesujących aspektów rozpatrywanego nazewnictwa zaliczają się mechanizmy kreacji mian wchodzących w jego zakres. Jakkolwiek podstawa źródłowa uniemożliwia udzielenie jednoznacznych odpowiedzi na część pytań dotyczących procedury kreacji odnośnych nazw i przydomków, jej analiza sugerować może współistnienie kilku mechanizmów ich tworzenia. W szczególności źródła literackie sugerują, iż w niejednym przypadku inicjatorami nominacji byli sami cesarze, nadający stosowne nazwy odgórnie, niejako wedle swej woli. Nadawanie nazw nowym fundacjom i przemianowywanie istniejących wydaje się też stanowić *sui generis* prerogatywę monarchiczną w przypadku władców klienckich, którzy niektóre podlegające im ośrodki nazywali ku czci cesarzy i osób z ich otoczenia. Jak sygnalizowano, odnieść można wrażenie, że w praktyce prawo do występowania w roli eponima, zostało co do zasady zastrzeżone dla cesarza, szczególnie gdy ten kreowany był na założyciela (κτίστης, *conditor*) ośrodka (przy czym, jak sygnalizowano, przez „założenie" rozumiano też niekiedy odbudowę po trzęsieniu ziemi czy otoczenie miasta murami). Część świadectw sugeruje pomimo to, że inicjatywa nadania lub zmiany nazwy ośrodka posiadać mogła również charakter oddolny. Wskazuje na to skierowana do Augusta petycja obywateli Pafos, o której wspomina Kasjusz Dion, jak też koncesja Wespazjana udzielona mieszkańcom ośrodka Sabora na wzniesienie *oppidum* „pod imieniem cesarza", jaką zawierać miała zaginiona *tabula Saborensis*. Inskrypcja CIL XI 5265, w której Konstantyn Wielki, Konstantyn II, Konstancjusz II oraz Konstans stwierdzają CIVITATI CVI NVNC HISPELLVM NOMEN EST (…) DE NOSTRO COGNOMINE NOMEN DAREMVS, stanowi reskrypt, co również wskazuje, że inicjatywa przemianowania przynajmniej formalnie miała charakter oddolny. W świetle tego, co powiedziano o tym świadectwie, ewidentnym jest, że działanie tego rodzaju stanowić mogło pretekst do zabiegów o uzyskanie (niejako „w pakiecie") innych, bardziej wymiernych, benefitów. Inicjatywę oddolną zmiany nazwy i udzielenie koncesji sugerować mogą podobnie przekazy dotyczące Abonuteichos w Paflagonii (jakkolwiek nie chodzi tu o nazwę dynastyczną) oraz Emmaus w Palestynie. Relacja Kasjusza Diona o partycypacji senatu w procedurze nadawania nazw dynastycznych pozostaje odosobniona, nie sposób natomiast wykluczyć, że przekaz

330:8786025438

bityńskiego dziejopisa dotyczący samowolnego przybierania szeregu nazw przez współczesne mu ośrodki nie zawierał pewnych ziaren prawdy. Dla niektórych miejscowości poświadczone jest przybranie w epoce Sewerów „litanii" dynastycznych przydomków, które zdają się odpowiadać κατάλογοι ὀνομάτων, o których wspomina urodzony w Nicei historyk. Jeżeli jednak zjawisko to jest widoczne w szczególności wśród πόλεις Cylicji Pedias, to κατάλογοι ὀνομάτων w przypadku tego regionu wskazać można bynajmniej nie dla wszystkich πόλεις, ale tylko czołowych, za jakie uznać należy ośrodki Tars, Anazarbos, Aigai, Adana i Mopsuestia. Przybieranie we wspomnianym okresie kolejnych dynastycznych nazw i epitetów przez owe πόλεις, sytuować należy w kontekście ich rywalizacji, miana te należały bowiem do określeń, z których noszeniem związane były – by nawiązać do znanego artykułu L. Roberta poświęconego tytulaturze Nicei i Nikomedii – „la gloire et la haine"[1]. Okoliczność ta pozwala domniemywać pewne nadużycia w przybieraniu relewantnych nazw i przydomków – szczególnie w okresach względnej destabilizacji państwa. Tymczasem właśnie na okres tzw. kryzysu III wieku przypada nie znajdujące analogii wręcz permanentne modyfikowanie dynastycznych określeń mieszkańców na monetach ośrodka Mopsuestia – bezsprzecznie jednej z tych wspólnot cesarstwa, które uhonorowały odpowiednimi mianami najwyższą liczbę cesarzy. Z drugiej strony przyznać trzeba, że przynajmniej część nazw i przydomków, tworzących κατάλογοι ὀνομάτων owych pięciu πόλεις Cylicji Pedias, mogła zostać odgórnie autoryzowana – szczególnie jeśli zważy się strategiczne znaczenie, jakie region zyskał za Sewerów w toku wojen (kolejno) z Pescenniuszem Nigrem, Partami i Persją, związanymi z tym przemarszami wojska i wizytami panujących. Przekonanie, że „nieautoryzowane" przybieranie rozpatrywanych tu nazw i przydomków wiązało się z rywalizacją ośrodków, dotyczyło też hipotezy, usiłującej wyjaśnić zastanawiające udokumentowanie dla Topeiros przydomka Οὐλπία na monetach z wizerunkami Julii Domny, Karakalli oraz Gety, czyli niemal wiek po śmierci Trajana. W opinii piszącego te słowa *casus* ten nie wydaje się jednak dowodzić koniecznie samowolnego przybrania epitetu Οὐλπία, zwłaszcza jeśli porówna się go z poświadczeniem identycznego przydomka w znacznie bogatszych typologicznie emisjach monetarnych innego trackiego ośrodka, Serdica. Jakkolwiek początek jego częstego przywoływania na monetach przypada również i tu na czasy Sewerów, wyjątkowo przytacza się go również na jednej z 31 najwcześniejszych serii ośrodka wypuszczonych za pryncypatu Marka Aureliusza. Jednoznacznego przykładu oddolnego mechanizmu przybrania stosownego

[1] ROBERT 1977.

331:5273281867

nazewnictwa wydaje się natomiast dostarczać datowana na 213 r. n.e. inskrypcja CIL VIII 8426 z miejscowości Horrea w Mauretanii Cezarejskiej, w której wystawcy informują o sobie, że NOMEN CASTELLO QVEM CONSTITVERVNT AVRELIANENSE ANTONINIANENSE POSVERVNT, jednak i tu nie sposób wykluczyć autoryzacji, szczególnie, że *titulus* świadczy zarazem o poświęconej ARA PRO SALVTE EIVS [Karakalli – M. J.]. Mechanizm nieautoryzowanego przybierania dynastycznego nazewnictwa nie wydaje się praktyką powszechną, jakkolwiek należy też mieć na względzie, że mowa o zjawisku raczej trudnym dziś do uchwycenia. Nie ulega wątpliwości, że inicjatywa przyjęcia stosownych nazw i przydomków posiadać mogła zarówno odgórny, jak i oddolny charakter. Jak sygnalizowane to we wstępie, owo „Janusowe oblicze" mechanizmu kreacji relewantnego nazewnictwa wydaje się też odzwierciedlać dwie zasadnicze przyczyny skali jego „popularności": jedna wiązała się z propagowaniem ideologii cesarskiej, druga z zabieganiem samych ośrodków o rozmaite profity – co do zasady w konkurencji z innymi podmiotami. Autor prezentowanej rozprawy jest skłonny mniemać, że prócz dwóch najważniejszych mechanizmów przybierania przez miejscowości dynastycznych nazw i przydomków, odgórnego i oddolnego, zakładać można też mechanizm trzeci, który roboczo można by określić mianem „nieintencjonalnego", czy „przypadkowego". Za stanowiskiem takowym przemawiają w szczególności przypadki, w których wydaje się, że miejscowość zapożyczyła odpowiednie miano od obiektu architektonicznego (*casus* Pons Aelius czy Traianum Tropaeum) lub stacjonującej w niej czy też w jej pobliżu formacji militarnej (domniemanie dotyczące choćby takich miejscowości jak Samosata w Kommagenie czy Chalkis w Syrii).

Istotne znaczenie mechanizmów oraz okoliczności kreacji dynastycznych toponimów i przydomków miejscowości pozostaje w ścisłym związku z ich specyfiką jako nazw komemoratywnych. Model nazw komemoratywnych, który w językoznawstwie J. David rozpatrywał w kontekście toponimii państw bloku wschodniego po zakończeniu drugiej wojny światowej, pozwala uwypuklić charakterystyczne właściwości omawianego tu nazewnictwa. Analizując nazwy komemoratywne w świetle teorii czterech głównych funkcji nazw geograficznych, ewidentnym staje się, że nominacja pozostaje w ich przypadku funkcją najważniejszą, podczas gdy „użyteczność" takowych toponimów w kontekście pozostałych funkcji, o których mówi ta teoria, wydaje się niekiedy wręcz wątpliwa. Identyfikacja desygnatu o nazwie „Cezarea" jest tym bardziej nieoczywista, że – jak zauważono – bynajmniej nie musiał on stanowić miasta, o odróżnieniu dzięki samej takowej nazwie jednego ośrodka – przyjmując, że chodzi o miasto – na tle innych trudno mówić, zważywszy, iż (pomijając formy z prefiksami) mogła się ona odnosić do 27 miejscowości, o ile nie towarzyszy jej dookreślenie w rodzaju

332:3890329993

„Nadmorska" nie sposób też na podstawie tylko jej samej dociekać lokalizacji ośrodka. Przy niejednej z rozpatrywanych tu nazw w materiale źródłowym zauważyć za to można charakterystyczne dla nazw komemoratywnych próby nadania nominacji cech aktu sakralnego. Łączyć się z tym może asymilacja eponima z bogiem (jak w przypadku epirockiej [Nerono]nikopolis i Nerona – Apollona) i anonsowanie nastania nowej rzeczywistości (*casus* Aten i ogłoszenia grodu Tezeusza grodem Hadriana), a w swego rodzaju mity założycielskie przemianowanych ośrodków wplatane są nadnaturalne zjawiska (w relacji Hermiasza Sozomena o fundacji Konstantynopola to sam Bóg wskazuje Konstantynowi Wielkiemu miejsce godne nosić imię cesarza). Co do reguły adekwatna w przypadku rozpatrywanego tu mianownictwa wydaje się też obserwacja głosząca, że nazwy komemoratywne wyrażają posiadanie w sposób na ogół tylko symboliczny. Pomimo rozległości władzy cesarskiej, szereg ośrodków honorujących cesarzy przyjęciem odpowiednich mian nie stanowiło ich posiadłości, ale z punktu widzenia prawa publicznego cieszące się określoną autonomią gminy. Owo metaforyczne „nabycie" przez panujących konkretnych miejscowości tłumaczyła chęć upamiętnienia rozmaitych wydarzeń lub okoliczności, które bądź to były szczególnie ważne dla eponima, bądź to pozwalały zakładać więź łączącą go z przemianowanym miejscem. Ich wachlarz był bardzo szeroki. Zaliczyć można do nich zarówno przyjście władcy na świat, jak i z niego zejście czy odniesienie ważnego zwycięstwa (wedle *Origo Constantini imperatoris* przypadek Konstantynopola – fundacji dokonanej *ob insignis victoriae memoriam*). Wydarzeniem takowym – pierwszy raz zaistniałym w przypadku Galby i ośrodka Clunia w Hiszpanii Tarrakońskiej – mogło być dowiedzenie się o nadaniu władzy cesarskiej przez senat, lub też aklamowanie cesarzem przez wojsko. Przybranie stosownego miana pozostawać mogło też w związku z wiernością okazaną cesarzowi (względnie pretendentowi do władzy cesarskiej) podczas rebelii lub wojny domowej (w tym kontekście nominacja nabierać mogła nawet cech swoistego manifestu politycznego, jak ilustruje to *casus* galilejskiej miejscowości Sepforis *alias* Neronias *alias* Eirenopolis). Niekiedy asumptem do nadania odpowiedniej nazwy bądź przydomka mogła być sama obecność cesarza w danym miejscu, opieranie jednak wniosków dotyczących itinerarium cesarzy wyłącznie na podstawie geografii ośrodków noszących honorujące ich nazwy i przydomki jest metodologicznym nadużyciem, gdyż ewidentny w niejednym przypadku związek pomiędzy nominacją a wizytą panującego, bynajmniej nie stanowi reguły. W przypadku upamiętniających cesarzy i związane z nimi osoby nazw nadawanych przez władców klienckich, brane tu pod uwagę nazewnictwo tłumaczy chęć uhonorowania politycznych sojuszników czy też protektorów. Nie bez znaczenia wydaje się fakt, że odpowiednie miana otrzymywały nierzadko stolice lub czołowe ośrodki władztw

333:2512524036

zależnych, jak obrazują to przykłady związane z miejscowościami Cezarea – Iol, Cezarea Nadmorska oraz Elaiusa – Sebaste i odpowiednio Jubą II, Herodem Wielkim oraz Archelaosem I z Kapadocji. Tym, co charakteryzuje zarówno współczesne nazwy komemoratywne, jak i brane tu pod uwagę nazewnictwo, jest fakt, że w obu przypadkach nazwy (względnie przydomki) wchodzące w ich nie kształtują się w wyniku (niejednokrotnie złożonego) procesu językowego, którego protagonistami są użytkownicy języka, ale punktowego aktu mogącego być następstwem decyzji osób nie zamieszkujących nazywanego miejsca. Z okolicznością tą związany może być częsty mankament komemoratywnego mianownictwa: nieprzystosowanie do potrzeb użytkowników języka. Ryzyko owego nieprzystosowania, na które nie zwracano większej uwagi w dotychczasowych opracowaniach, potęgować mogła w przypadku rozpatrywanych tu nazw i przydomków sytuacja, w której podstawą do tworzenia stosownych *nomina propria* były co do zasady antroponimy łacińskie, kreowane zaś nazwy i przydomki aplikowano do ośrodków ulokowanych we wszystkich zakątkach wieloetnicznego i wielojęzycznego cesarstwa. Okoliczności tej nie należy tracić z oczu w kontekście rozmaitych zniekształceń omawianych tu toponimów i epitetów ośrodków, spotykanych w materiale źródłowym pochodzącym w szczególności z peryferyjnych obszarów imperium. Potencjalne niedostosowanie do potrzeb użytkowników języka nie stanowi jedynego mankamentu mianownictwa komemoratywnego. Nie ulega wątpliwości, że rozpatrywane tu nazwy i przydomki stanowić miały przede wszystkim (z jednej strony) instrument kształtowania świadomości mieszkańców ośrodków, którym je nadawano, oraz (z drugiej) osiąganiu celów jakie postawiły przed sobą ich elity, względnie (jakkolwiek na ogół trudno powiedzieć w na ile szczery sposób) wyrażania w skondensowanej formie ich postawy politycznej. Jako instrument – by sięgnąć po kategorię współczesną – „polityki pamięci" dynastyczne nazwy i przydomki posiadały potencjalnie cechę, która wydaje się stanowić przypadłość „świata polityki": niestabilność. Mankament ten wydaje się tym bardziej poważny, o ile rozpatruje się go w odniesieniu do państwa, w którym sukcesja najwyższej władzy pozostawała formalnie nieuregulowana. Za paradoks należy uznać fakt, że to właśnie te *nomina propria*, które z założenia niejako „przywodzić winny pamięć", okazywały się najbardziej „narażone na zapomnienie". Jakkolwiek zaprzestanie stosowanie określonych nazw dokonać mogło się również z innych przyczyn (np. utraty statusu πόλις), to szczególnym ryzykiem w tym kontekście okazywała się – oficjalna bądź nieoficjalna („spontaniczna") tzw. *damnatio memoriae*. Jeżeli uznawać ją za swoistą postać manipulacji „pamięcią zbiorową" (by użyć kolejnej kategorii współczesnej), to równocześnie przyznać trzeba, że samo przybieranie dynastycznych mian przez ośrodki w niektórych sytuacjach (choćby w przypadku

334:3208280661

przemianowania Aten na „miasto Hadriana") również uznać można za próbę analogicznej manipulacji. Rozpatrując realizację *damnatio memoriae* w zakresie toponimii i tytulatury ośrodków, dostrzec można wyraźnie ten aspekt zjawiska potępienia pamięci o określonych władcach, na który na ogół zwracano w literaturze uwagę w co najwyżej drugiej kolejności. *Damnatio memoriae* nie tylko skutkowała usuwaniem imion i wizerunków cesarzy, których dotyczyła, ale też zaprzestawaniem stosowania honorujących ich nazw własnych. Zauważyć można przeto, że „numizmatyczny aspekt" *damnatio memoriae* nie ogranicza się do niszczenia napisów i portretów, ale obejmuje też zanik stosowania nazw i przydomków ośrodków (względnie nazw czy określeń mieszkańców), które honorowały cesarzy, o których wspomnienie zostało poddane sankcjom (analogiczna uwaga dotyczy zresztą innych kategorii nazw własnych, np. nazw agonów). Abstrahując od numizmatów, piszący te słowa nie wyklucza, iż poza usuwaniem imion i wyobrażeń określonych osób oraz zaprzestawaniem stosowania przywołujących ich nazw własnych, *damnatio memoriae* mogła w sporadycznych sytuacjach wyrażać się w jeszcze innej, mniej oczywistej, formie: próbie „substytucji" eponima przy braku zmiany nazwy. Jakkolwiek pozostaje to hipotezą, możliwości takiej przynajmniej nie można wykluczyć w przypadku Municipium Septimium w Afryce prokonsularnej i inskrypcji CIL VIII 14793, pierwotnie dedykowanej Gecie, przypadku przywołanego w zakończeniu drugiej części niniejszej pracy. Jakkolwiek niezwiązany z *damnatio memoriae*, być może hipotezę tę uprawdopodabnia poniekąd wzmiankowany w zakończeniu części pierwszej *casus* Filippopolis, fundacji Filipa II Argeady „przypisanej" przez Hieronima i Jordanesa Filipowi II Arabowi. Jeżeli powiedziano wcześniej, że homonimiczność eponimów ośrodków stanowi nierzadko istotną trudność przy ich identyfikacji, to tu zauważyć warto, że to właśnie owa homonimiczność umożliwiać mogła w niektórych sytuacjach *sui generis* „recykling" omawianych tu nazw i przydomków.

Jak sygnalizowano we wstępie, u podstaw poniższej pracy – niejako za wzorem opracowań J. Assmanna i B. Galsterer-Kröll – leżała m.in. chęć (na ile to możliwe) kompleksowego uchwycenia takich „parametrów" tytułowych nazw i przydomków jak choćby liczba noszących je ośrodków, ich geografia i status prawny – w szerszych cezurach chronologicznych. Przyjęcie przy analizie branego tu pod uwagę mianownictwa dłuższej perspektywy czasowej umożliwia formułowanie szeregu obserwacji, natury zarówno ogólnej, jak i szczegółowej, interesujących zarówno w kontekście studiów nad tytułową problematyką, jak i związanych z nią badań dotyczących procesów kolonizacji, municypalizacji czy urbanizacji. Fakt, że w niniejszej pracy zestawia się razem nazwy i przydomki powstałe na przestrzeni ponad trzech wieków umożliwia formułowanie ogólniejszych twierdzeń

335:7029283672

dotyczących fenomenu popularności dynastycznego nazewnictwa w cesarstwie rzymskim, koncentracja wysiłków na próbie kompleksowego (geograficznie i chronologicznie) ujęcia problematyki dysertacji ma natomiast skutki uboczne – których autor jest świadom. Jak zaznaczono we wstępie, praca niniejsza nie oferuje diachronicznej analizy tytułowych nazw i przydomków pod względem językowym. O ile jednak tytułowa problematyka stanowi zjawisko tak wieloaspektowe, że trudno wyobrazić sobie opracowanie w jednakowym stopniu uwzględniające wszystkie wiążące się z nią zagadnienia, o tyle niech autorowi będzie wolno w tym miejscu stwierdzić, iż jego zdaniem ważny kierunek dalszych badań nad dynastycznym nazewnictwem miejscowości cesarstwa rzymskiego powinien dotyczyć analizy budowy oraz etymologii omawianych nazw i przydomków. Studia tego rodzaju umożliwić mogą wiele interesujących obserwacji dotyczących „zmienności w czasie" branego tu pod uwagę nazewnictwa. Skorelowanie ich wyników ze statusem prawnym ośrodków, których dotyczyły nominacje, może być szczególnie cenne w kontekście badań nad kolonizacją czy municypalizacją. O ile potrzeba przeprowadzenia takowych badań wydaje się dość nagląca, o tyle badacz, który ją podejmie, napotykać będzie znów niejednokrotnie na niejeden z problemów opisanych w pierwszej części prezentowanej pracy. Rozwijanie refleksji metodologicznej nad tymi trudnościami, również wydaje się kierunkiem wartym kontynuowania. Doprowadzić może ona do sformułowania pewnych kryteriów interpretacyjnych, których brak w obliczu problemów generowanych niekiedy przez materiał źródłowy wydaje się obecnie dość dotkliwy. Jak też już sygnalizowano, interesujący kierunek dalszych badań nad tytułowym nazewnictwem dotyczyć może mechanizmu przejmowania przez ośrodki dynastycznych nazw i przydomków nadanych takim desygnatom jak obiekty architektoniczne czy formacje wojskowe. Korelacje pomiędzy tytulaturą jednostek zbrojnych a nomenklaturą miejscowości wydają się zagadnieniem *in se ipso* godnym uwagi badaczy. Abstrahuje się już w tym miejscu od tego, że z szeregiem nazw i przydomków ośrodków cesarstwa rzymskiego związane są rozmaite pytania, które nadal pozostają bez odpowiedzi. Wydaje się, że w przypadku części z nich podjęcie dalszych badań doprowadzić może do znalezienia odpowiedzi, jednak w przypadku niektórych udzielenie odpowiedzi umożliwić może najwidoczniej jedynie nowy materiał źródłowy. Nie ulega wątpliwości potrzeba dalszych badań nad dynastycznym nazewnictwem miejscowości cesarstwa rzymskiego, szczególnie jeśli zważy się zdanie przytoczone na początku tej pracy: „Namen machen Städte". Jeśli konstatacja ta odnosi się do *nomina propria*, które stanowić mogą element tożsamości, mogą ową tożsamość wyrażać lub wynikać z próby jej kształtowania, to można ją odnosić bez wahania do rozpatrywanych na kartach tej pracy nazw i przydomków miejscowości. Swoistej „siły" jaką

336:4267074573

zdanie to przypisuje nazwom, z pewnością nie można powiązać z każdym rodzajem nazw własnych, wydaje się jednak, że ową metaforyczną „siłę" tłumaczy dobrze na język naukowego opisu teoria nazw komemoratywnych, które reprezentują brane tu pod uwagę toponimy i epitety ośrodków. Zauważyć należy, że jakkolwiek stwierdzono, iż kreacja nazw komemoratywnych posiada charakter intencjonalny, nie stoi to w sprzeczności z objęciem na kartach tej pracy mianem nazw komemoratywnych także tych nazw i przydomków, które „przylgnęły" do ośrodków niejako przypadkiem. Prócz tego, że nadanie ich nowym desygnatom nie naruszyło w niczym ich komemoratywnej funkcji, zauważyć można, że nawet pamięć o okolicznościach nadania miana X desygnatowi A, nie musiała zanikać przy objęciu tym samym mianem desygnatu B – jak ilustruje to prawdopodobnie *casus* Traianum Tropaeum, najwyraźniej zarówno obiektu i miejscowości, których nazwa przywoływała zwycięstwo odniesione przez Trajana nad Dakami.

O ile przywołano tu ponownie stwierdzenie „Namen machen Städte", które A. Chaniotis ukuł w kontekście przemianowania Afrodyzjas w Karii na Stauropolis, o tyle przypomnieć warto, że zdanie to odnosić można nie tylko do tożsamości mieszkańców ośrodków noszących określone nazwy, ale także („koszula bliższa ciału") do roli, jaką nazwy odgrywać mogą w budowaniu narracji dotyczącej przeszłości określonych ośrodków. Wydaje się, że dobrej egzemplifikacji dostarcza w tym względzie przywołana na samym początku tej pracy nazwa Helena, noszona przez ośrodek usytuowany we wschodnich Pirenejach. W miejscu tym (podówczas Illiberis) obozował Hannibal[2], nic jednak nie dowodzi by nawiedziła je matka Konstantyna Wielkiego. By wskazać w jaki sposób nazwa Helena, rozpatrywana w określonym kontekście, oddziaływać może na wyobrażenia dotyczące historii dzisiejszego miasta Elne, „nazwy-skamieliny" dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego, powrócić trzeba raz jeszcze do relacji Jana Zonarasa dotyczącej ostatnich chwil Konstansa. W kontekście informacji o przepowiedni dotyczącej śmierci tego cesarza, bizantyński kronikarz podaje, że na wieść o uzurpacji Magnencjusza Konstans został opuszczony przez wszystkich. Wówczas schronił się do świątyni (ὁ ναός), gdzie złożył insygnia władzy (być może chcąc uciekać dalej w przebraniu), jednak został odnaleziony przez nasłanych nań siepaczy, wywleczony na zewnątrz i zabity[3]. Pomimo nie licującej z chrześcijańskimi ideałami konduity, zarzucanej mu przez niektórych autorów[4], Konstans deklarował publicznie przywiązanie do

[2] Liv. XXI 24, 1.

[3] Zonar. XIII 6.

[4] Stawiane mu przez nich zarzuty zestawia George WOUDHUYSEN (2018: 160).

337:4425028629

chrześcijaństwa i zasłynął m.in. wydaniem zakazu składania krwawych ofiar[5], a w apologii skierowanej do Konstancjusza II oskarżany o knowania z Magnencjuszem Atanazy z Aleksandrii odnosi do młodszego brata adresata określenia takie jak ὁ φιλόχριστος czy ὁ εὐσεβέστατος[6]. Niezależnie od osobistego interesu Atanazego w takim kreśleniu portretu Konstansa, pewne podstawy ma domysł, że ὁ ναός, w którym wedle tradycji przekazanej przez Jana Zonarasa Konstans miał złożyć insygnia swej władzy, stanowił miejsce kultu chrześcijan. Informacja jakoby pierwszym poświadczonym biskupem Elne był w 381 r. n.e. niejaki Appelius kwestionowana była już w dawniejszej literaturze, gdzie wskazywano przy tym na osobę Domnusa[7], który wymieniony jest w kronice Jana z Biclar pod szóstym rokiem panowania cesarza Justyna II (571 r. n.e.) jako *Helenensis Ecclesiae episcopus*[8]. Kościół katedralny w Elne uległ gruntownej przebudowie w latach 1042–1069[9], jednak w świetle choćby tego co powiedziano wyżej, nie ulega wątpliwości, że świątynia chrześcijańska musiała znajdować się w tej miejscowości znacznie wcześniej. Że znajdowała się ona tam już w czasach Konstansa, przyjmował autor monografii kościoła katedralnego w Elne, Pierre Vidal. Autor ów stwierdzał, że „(…) l'existence d'une église à Elne en 350 est un fait qui ne surprendra personne et qui s'accorde parfaitement avec la découverte de divers sarcophages chrétiens du bas-empire (…)"[10]. Na uwagę zasługuje fakt, że wezwanie katedry w Elne nawiązuje do historii wieku IV. Świątynia określana jako „mère des églises du Roussillon"[11] nosi bowiem imiona św. św. Eulalii i Julii z Meridy, które poniosły męczeńską śmierć podczas prześladowań z czasów Dioklecjana[12]. Jeżeli w świetle wszystkich tych okoliczności zważy się, że miejscowość we wschodnich Pirenejach mogła nosić imię świętej kościołów zarówno katolickiego, jak i prawosławnego, której tradycja poświadczona najwcześniej w liście Cyryla Jerozolimskiego do Konstancjusza II przypisuje odnalezienie relikwii Krzyża Pańskiego[13], to naturalnym

[5] *Cod. Theod*. XVI 10, 2.

[6] Athanas. *Apolog. ad Const*. 3. Por. WOUDHUYSEN 2018: 166–167.

[7] Zob. VIDAL 1887: 26–27.

[8] Ioann. Biclar. *Chron*. kol. 864 (ed. J–P. Migne).

[9] FERREE 1894: 16.

[10] VIDAL 1888: 1–2.

[11] VIDAL 1888: 6.

[12] VIDAL 1888: 9. Gdyby w wezwaniu katedry dopatrywać się refleksu popularności kultu św. Eulalii z Barcelony, również stanowiłoby to przywołanie postaci związanej z prześladowaniami z czasów Dioklecjana. Sformułowano też pogląd (jakkolwiek przez wszystkich nie podzielany), że Eulalia z Barcelony i Eulalia z Meridy to w istocie jedna i ta sama postać. Zob. ZIMNOWODZKA 2021: 239.

[13] Zob. BRALEWSKI 2017: 30.

338:3989981488

wydaje się pytanie czy nazwa Helena nie świadczy o tożsamości mieszkańców ośrodka w chwili nominacji – w tym przypadku chrześcijańskiej? Autor pozwala sobie w tym miejscu pozostawić to pytanie bez odpowiedzi. Uważa jednak, że odnośny toponim należy do tych dynastycznych nazw i przydomków miejscowości cesarstwa rzymskiego, które, osadzone w odpowiednim kontekście, mogą w dalszym ciągu niejako prowokować badaczy do formułowania pytań i hipotez dotyczących historii noszących je ośrodków. Jeżeli tak właśnie rozumieć stwierdzenie A. Chaniotisa przywołane na początku tej pracy, to śmiało można się zgodzić, że „Namen machen Städte".

339:6243850614

Aneks.

Dynastyczne lub hipotetycznie dynastyczne nazwy i przydomki miejscowości cesarstwa rzymskiego oraz formy mogące je sugerować

Uwagi wstępne

Poniższa tabela stanowi próbę zestawienia dynastycznego nazewnictwa miejscowości cesarstwa rzymskiego od czasów młodego Cezara/ Augusta po rządy Konstantyna Wielkiego. Zawiera zarówno nazwy i przydomki miejscowości, które zgodnie z przyjętą w pracy definicją dynastycznych nazw i przydomków miejscowości miały charakter dynastyczny, jak też i takie, które z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem charakter takowy posiadać mogły. W kolejnych kolumnach tabeli przytoczone zostały nazwa miejscowości, informacje o przybliżonej lokalizacji ośrodka oraz noszonych przezeń nazwach i/ lub przydomkach dynastycznych, względnie formach takich jak dynastyczna nazwa bądź określenie mieszkańców, które mogą je sugerować. W części przypadków jako toponimy, spełniające w zestawieniu funkcję haseł, wymienione zostały nazwy dynastyczne. W trzeciej kolumnie zamieszczono referencje źródłowe. W części przypadków zawiera też ona adnotacje relewantne dla identyfikacji ośrodka, ustalenia brzmienia czy atrybucji nazwy lub tytulatury, informacje dotyczące nośników wymienionych nazw i przydomków, jak również odniesienia do świadectw wskazujących eponima lub mogących stanowić przesłankę (gdy nie jest on wymieniony w źródłach *explicite*) dla ustalenia jego tożsamości, niekiedy wreszcie referencje do przekazów przybliżających okoliczności nominacji. W ostatniej, czwartej kolumnie, wskazano osoby, od których imion derywowano lub przypuszczalnie derywowano stosowne nazwy i przydomki (względnie mogące je sugerować formy). W części przypadków w nawiasie zawarto nadto odniesienie do autorów, którzy wskazują związek stosownych nazw i przydomków z daną osobą, względnie, których wyniki badań pozwalają takowy związek zakładać.

Z powodu wskazywanego już niejednokrotnie nierzadkiego braku pewności, od kogo pochodzi dana nazwa bądź przydomek, przyjęte dla zestawienia ramy chronologiczne –

340:7537932468

tożsame z ramami chronologicznymi dysertacji – mają charakter umowny. W niektórych przypadkach obejmuje ono toponimy i epitety, które mogą pochodzić zarówno od młodego Cezara/ Augusta, jak też Cezara – dyktatora (rozróżnienie nazw związanych z jednym i drugim oparte jest często na hipotezach), jak również takie, których związku tak z Konstantynem Wielkim, jak i z którymś z jego następców, nie sposób wykluczyć. Nie uwzględniono natomiast nazw i przydomków, które z pewnością lub według jednogłośnego (względnie „niemal jednogłośnego") werdyktu badaczy pochodziły od Cezara lub następców Konstantyna Wielkiego. W zestawieniu uwzględniono tytulaturę ośrodków, w której uhonorowany został prawdopodobnie Cezar, ale która utworzona została najwyraźniej w czasach młodego Cezara/ Augusta. W taki sposób zinterpretowano tu połączenie lub prawdopodobne połączenie w przypadku trzech ośrodków (Narbo Martius, Arelate, colonia Iulia Pia Paterna) przydomków Iulia i Paterna. Zestawienie obejmuje głównie toponimy i przydomki miejscowości, niemniej w niektórych przypadkach wymieniony jest też etnikon bądź nazwa mieszkańców, świadczące prawdopodobnie o nadaniu ośrodkowi dynastycznej nazwy miejscowej, względnie dynastyczne określenie mieszkańców, dołączone do nazwy mieszkańców, sugerujące raczej z kolei nadanie dynastycznego epitetu. Tam, gdzie wyprowadzenie dynastycznej nazwy bądź przydomka z dynastycznej nazwy bądź określenia mieszkańców wydawało się nie wzbudzać większych wątpliwości przytoczono odtworzone formy nazw i przydomków, sygnalizując niepoświadczenie danej formy jako takiej w materiale źródłowym za pomocą asterysku (*). W niektórych przypadkach w tabeli wymieniono formy odtworzone w drodze korekty form przypuszczalnie zniekształconych (przypadek formy Seranicomago interpretowanej za B. Galsterer-Kröll jako Germanicomagus[1]) Niepoświadczenie takich form w materiale źródłowym również zasygnalizowano za pomocą asterysku. Nie zaznaczano natomiast asteryskiem miejsc, w których brzmienie endonimów wyprowadzono z egzonimów, względnie dokonano transkrypcji z greki na łacinę (np. Claudionerium z Κλαυδιονέριον). W stosownych miejscach przytoczono obie formy sygnalizując referencją źródłową, która z nich poświadczona jest w materiale źródłowym.

Podawana w nawiasie w drugiej kolumnie przybliżona lokalizacja ośrodków nie odzwierciedla określonego historycznego podziału cesarstwa, ma jedynie charakter orientacyjny i wykazuje się pewną niekonsekwencją. Dla części ośrodków wskazano prowincje (np. Hiszpania Tarrakońska, Betyka, Luzytania), dla innych krainy geograficzno–historyczne (np. Lydia, Pizydia czy Lykaonia), w przypadku Italii uwzględniono zaś ustanowiony przez Augusta podział na 11 *regiones*. Jak już to też sygnalizowano, z pewnym

[1] GALSTERER-KRÖLL 1972: 120 (nr 287).

341:5794563881

uproszczeniem przyjąć można, że w odniesieniu do „europejskiej" części cesarstwa – wyjąwszy Italię i jej *regiones* – przytoczony został zasadniczo podział na prowincje z końca rządów Trajana, w przypadku prowincji afrykańskich natomiast – z końca rządów Septymiusza Sewera[2] (z tym odstępstwem, że Cyrenajka nie jest wzmiankowana w Aneksie jako jedna prowincja z Kretą). W odniesieniu do pozostałych części cesarstwa przy przybliżonej lokalizacji ośrodków wskazuje się co do zasady krainy geograficzno-historyczne. Jeśli piszący te słowa zdecydował się na wprowadzenie takiego „mieszanego" systemu informowania o lokalizacji lub domniemanej lokalizacji ośrodków, to kierowało nim przekonanie, że system taki, umowny i orientacyjny, jest optymalnie funkcjonalny dla wskazania przybliżonego położenia stosownych ośrodków. Gdyby chcieć wskazywać wyłącznie krainy geograficzno-historyczne, w niektórych przypadkach krainom Azji Mniejszej, winny by odpowiadać terytoria plemienne świata celtyckiego (w rodzaju „ziemi Atrebatów" czy „ziemi Eduów"). Warto zauważyć, że w wydawnictwie *Roman Provincial Coinage* online, w którym przy lokalizowaniu mennic wymienia się zarówno krainy (regiony) i prowincje, Hiszpania, Galia czy Afryka traktowane są jako trzy osobne regiony, podczas gdy Azja Mniejsza podzielona jest na 18 takowych[3]. System taki rażąco nie odpowiada proporcjom poszczególnych części cesarstwa (Półwysep Iberyjski traktowany *in toto* jako region ma, jak wspominano 583 tys. km², podczas gdy Azja Mniejsza podzielona na 18 regionów ma 756 tys. km²), pomimo to wydaje się znajdować uzasadnienie w roli jaką Azja Mniejsza odgrywała w mennictwie prowincjonalnym. Stosowanie jednak takiego systemu przy określaniu lokalizacji ośrodków cesarstwa noszących dynastyczne nazwy i przydomki uzasadnienia takiego by już jednak nie znajdowało. Konsekwentne odwoływanie się zaś do jakiegokolwiek podziału na prowincje napotyka na zasadniczą trudność, raz ze względu na dokonywane w ciągu z górą trzech wieków jakie dzieliły rządy Augusta i Konstantyna Wielkiego zmiany podziału administracyjnego cesarstwa, nabytki i utraty pewnych terytoriów, jak też i stąd, że w przypadku niektórych dynastycznych nazw miejscowych cesarstwa, czas w którym są one najwcześniej poświadczone, nie musi oznaczać czasu ich kreacji i niekiedy nie sposób stwierdzić jaki podział administracyjny obowiązywał w momencie ich utworzenia. Przyjęty system wskazywania przybliżonej lokalizacji cechuje się również pewną nieproporcjonalnością, gdyż przywołuje się w nim np. podział na trzy prowincje Hiszpanii podczas gdy rozczłonkowanie w

[2] Jak wspomniano, zgodnie ze stanem odpowiadającym stosunkom panującym za rządów Septymiusza Sewera Numidia przywoływana jest jako niezależna prowincja Por. WILKES 2005: 706.

[3] https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/search/advanced. W zaawansowanej wyszukiwarce witryny wymienione są takie regiony jak Bitynia, Cylicja, Eolia, Frygia, Galacja, Jonia, Kapadocja, Karia, Kommagena, Lycja, Lydia, Lykaonia, Myzja, Paflagonia, Pamfilia, Pizydia, Pont i Troada.

342:5410609310

niej Azji Mniejszej na regiony przypomina to zastosowane w *Roman Provincial Coinage* online. Zauważyć jednak należy, że jego funkcjonalność łączy się z pewnym uzusem historiograficznym: w przypadku Półwyspu Iberyjskiego w okresie cesarstwa badacze odwołują się na ogół do podziału na prowincje, w przypadku Azji Mniejszej nazwy krain geograficzno-historycznych przywoływane są znacznie częściej. Zwrócić tu można również uwagę, że zarówno prowincje jak i regiony geograficzno-historyczne przywoływał w swoim opracowaniu J. Assmanna[4], podczas gdy w zestawieniu B. Galsterer-Kröll Imperium Romanum (z pominięciem Italii) podzielone zostało na części, które niekiedy pokrywały się z prowincjami, niekiedy jednak nie były tożsame ani z prowincjami, ani z krainami geograficzno-historycznymi[5].

[4] Przykładem „ahistoryczności" systemu przyjętego przez J. Assmanna dla wskazywania przybliżonej lokalizacji ośrodków może być choćby to, że wymieniając „oppida, quae ex Iulio Caesare atquae ex Octaviano ante assumptum Augusti cognomen nominata seu cognominata sunt 58–27 a. Chr. n." (ASSMANN 1905: 32) ośrodki Półwyspu Iberyjskiego przypisuje kolejno do prowincji Hispania Baetica, Lusitania i Tarraconensis (zob. ASSMANN 1905: 33–41), mimo, że we wskazanym okresie istniały na terenie półwyspu jeszcze dwie, a nie trzy rzymskie prowincje. Przy niektórych obszarach Imperium Romanum (w tym Półwyspie Apenińskim) wymieniał ten autor jednocześnie nazwy krain geograficzno-historycznych. Zob. ASSMANN 1905: 42 (nr 29, Lydia), 43 (nr 30, Bithynia; nr 31, Phrygia), 48 (nr 65, Campania). Jakkolwiek wymieniona jest Lydia, Aleksandrię Troas lokalizował ów autor nie w Troadzie, ale w prowincji Azja (zob. Assmann 1905: 56 [nr 84]).

[5] Najwyraźniej wyższa liczba ośrodków skłoniła autorkę do zastosowania przy Półwyspie Iberyjskim podziału na 3 prowincje (GALSTERER-KRÖLL 1972: 107–114), podczas gdy niższa do „scalenia" *tres Galliae* w jeden obszar (GALSTERER-KRÖLL 1972: 117–120). „Podwójne prowincje" Germanii, Mezji czy Panonii zostały analogicznie scalone w jedno (GALSTERER-KRÖLL 1972: 115–116, 123–126). O tym, że nie było celem autorki dokładne odtwarzanie podziału na prowincje na jakimkolwiek etapie historii Imperium Romanum świadczyć może chociażby również to, że jednocześnie wymieniona została Mezopotamia (GALSTERER-KRÖLL 1972: 138–139).

343:8297176091

DYNASTYCZNE LUB HIPOTETYCZNIE DYNASTYCZNE NAZWY I PRZYDOMKI MIEJSCOWOŚCI CESARSTWA RZYMSKIEGO ORAZ FORMY MOGĄCE JE SUGEROWAĆ

Lp.	Miejscowości oraz ich dynastyczne nazwy i przydomki	Referencje	Eponim lub przypuszczalny eponim (względnie osoba uhonorowana w nazwie bądź przydomku ośrodka)
1.	**ABBIR CELLA** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM [[IVLIVM]] [[[PHI]L[IPPIANV]M]] ABBIR CELLENSES (*sic*)	CIL VIII 12344 (245–247 n.e.)	Filip Arab
2.	**ABBIR MAIUS** (Afryka prokonsularna) a) [MV]NICIPIVM A[VGVS]T(um) ABBIRIT(anum) [MAI(us)] b) MVNICIPIVM AVR(elium) ANT(oninianum) ABBIR(itanum) MAI(us)	a) ILAfr. 296 (305–306 n.e.) b) AE 1975, 872	a) August (?) b) Karakalla
3.	**ABDERA** (Tracja) Ἀδριάνεια*	SMALLWOOD (ed.) 1966, nr 448: Η ΑΔΡΙΑΝΕΩΝ ΑΒΔΗΡΕΙΤΩ[Ν] ΠΟΛΙΣ	Hadrian (BOATWRIGHT 2000: 105)
4.	**ABELLINUM** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) COL(onia) VEN(eria) LIVIA AVG(usta) ALEXANDRIAN(a) ABELLINATIVM	CIL X 1117 (240 r. n.e.). Por. CIL X 1120 Wątpliwości wyrażane dawniej względem odczytu LIVIA (zob. HÜLSEN 1893: 28) zdaje się rozwiewać odnalezienie w 2017 r. prawej połowy zaginionej inskrypcji CIL X 1117. Zob. CAMODECA 2021: 113–114	M. Liwiusz Druzus (?) lub Liwia (?) oraz Sewer Aleksander. Kolonii nie wymienia Pliniusz. Por. ASSMANN 1905: 141
5.	**ABITINAE** (Afryka prokonsularna) COL(onia) SEPTIMIA AVRELIA SANCTA AVITINA	AE 1976, 704 (353–354 n.e.)	Septymiusz Sewer i Karakalla (por. CHASTAGNOL, GAGÉ, LEGLAY, PFLAUM [ed.] 1980 [= AE 1976]: 223)
6.	**ABTHUGNI** (Afryka prokonsularna) [MVN]ICIP[IV]M A[E]LIVM [HAD]RIANVM	ILAfr. 71. Por. CIL VIII 23085	Hadrian
7.	**ACCI(S)** (Hiszpania Tarrakońska) COL(onia) IVLI[a] GEM(ella) ACCIS	CIL II 3393. Por. CIL II 3391, 3394; RPC I 133–145; Plin. *HN* III 25	August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 390)

344:7927397365

8.	**ADANA** (Cylicja) a) <ἡ>> ΑΔΡ(ιανὴ) ΣΕΥ(ηριανὴ) ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠΟ(λις) b) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΑΔΑΝΕΩΝ <πόλις> c) <ἡ τῶν> ΑΔΡ(ιανῶν) CEY(ηριανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΑΝΕΩΝ<πόλις> d) <ἡ τῶν> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΑΝΕΩΝ <πόλις> e) <ἡ τῶν> ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΡ(ιανῶν) ΑΔΑΝΕΩΝ <πόλις> f) <ἡ τῶν> ΜΑΚΡΕΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΑΝΕΩΝ <πόλις> g) <ἡ τῶν> ΜΑΞΙΜΕΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΑΝΕΩΝ <πόλις> h) <ἡ τῶν> ΜΑΞΙΜΙΑΝΩΝ ΑΔΑΝΕΩΝ <πόλις>	a) RPC VI (nr tymcz.) 7145, 7147 (Heliogabal) b) RPC III 3311–3313 (emisje pseudoautonomiczne). IV/3 (nry tymcz.) 5731, 6005–6007. V/3 (ID) 77496–77499, 77505, 77510–77512, 77514–77515, 79640, 84040. VII/2 3151, 3153, 3155. VIII (ID) 2175, 65759. IX 1420– 1421. Por. RPC VII/2 3152. VIII (ID) 2047, 2113. IX 1422 c) RPC V/3 (ID) 77507 (Karakalla) d) SNG Levante 1232 (Heliogabal). Por. RPC VI (nr tymcz.) 7148 e) RPC VI (nr tymcz.) 7146 (Heliogabal) f) SNG Levante 1231 (Makryn) g) RPC VI (nr tymcz.) 7149 (Maksymin Trak) h) RPC VI (nr tymcz.) 7150 (Werus Maksymus) Określenie Ἀντωνινιανοί poświadczone na monetach ośrodka z czasów Karakalli (RPC V/3, ID 77507), nie występuję w seriach wypuszczonych pod rządami Makryna (zob. RPC V/3, ID, 77500, 77508–77509, 79640)	a-c, e) Hadrian a, c) Septymiusz Sewer c) Karakalla a, d-e) Heliogabal (por. BERTOLAZZI 2020 A: 116) f) Makryn g) Maksymin Trak h) Werus Maksymus
9.	**ADRIANES** (Pamfilia) ὁ Ἀδριανῆς	*Not. episc*. I 452, III 403, VII 223, VIII 501, IX 412, X 518, XIII 368; Georg. Cypr. 452. 1570	Hadrian?
10.	**AECLANUM** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) C[O(lonia)] A(elia) A(ugusta) A(eclanum)	CIL IX 6083.11. Por. CIL IX 1111 (= EVANGELISTI 2016 b: 407): [COLONIA] AELIA [AVG(usta) AE]CLA[N]VM	Hadrian (por. BOATWRIGHT 2000: 39)
11.	**AELIA CAPITOLINA – JEROZOLIMA** (Palestyna) a) Aelia b) Αἰλία c) Αἰλία Καπιτωλιάς d) Αἰλία Καπιτωλίνα e) COL(onia) AEL(ia) f) COL(onia) AEL(ia) CAPE [*sic*] g) COLONIA AELIA CAPITOLINA h) COLONI(a) AELIA CAP(itolina) COM(modiana) P(ia) FELIX i) COL(onia) A(elia) C(apitolina) C(ommodiana) P(ia) F(elix) AV(relia) k) COL(onia) AE(lia) C(apitolina) C(ommodiana) P(ia) F(elix) AVA [*sic*] l) COL(onia) AEL(ia) CAR [*sic*]	a) Hieron. *Chron*. 283 F (136 r. n.e.); *Not. dign.* [*or*.] XXXIV 21. 48 b) Euseb. *Hist. eccl*. II 12. IV 6. VI 20. VII 5; Hierocl. 718, 8 (ed. G. Parthey); Steph. Byz. *s.v.* Αἰλία; Georg. Cypr. 998 c) Ptol. Geog. V 16, 8. VIII 20, 18 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) d) Cass. Dio LXIX 12, 1 e) RPC IX 2201 f) RPC IV/3 (nry tymcz.) 3611, 9270 g) RPC IV/3 (nr tymcz.) 9271. Por. CIL III 12087–12088; AE 1976, 494 (*domus*: AEL CAPITOLIN); RPC III 3965–3967, 3971 (Hadrian). IV/3 (nry tymcz.) 3612, 3829, 5754, 6396–6403, 6407–6410, 8956–8957; *Dig*. 50, 15, 1, 6–7 h) RPC V/3 (ID) 1731–1732. Por. RPC V/3 (ID) 1629–1631, 1638, 1640, 1716–1718, 1730, 1733, 1777–1779. VI (nry tymcz.) 9010, 9014–9017, 9020– 9028, 9030–9031, 9033–9043, 9046–9065, 9071, 9073–9075 i) RPC VI (nr tymcz.) 9069 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 9066–9067, 9070, 9072, 9077–9080 (COL A C C P F A)	a-x) Hadrian h-k, m-o, q, s-v) Kommodus k, s) Heliogabal

345:9603747570

	m) COL(onia) [AEL(ia) COM(modiana)] CAP(itolina) [P(ia) F(elix)] n) COL(onia) AEL(ia) COMM(odiana) P(ia) F(elix) o) COL(onia) AEL(ia) CP [*sic*] COMM(odiana) P(ia) F(elix) p) COL(onia) AEL(ia) KAP(itolina) q) COL(onia) AEL(ia) KAP(itolina) COM(modiana) P(ia) F(elix) r) COL(onia) AEL[I](a) KAP(itolina) PIA s) C[OL](onia) AVR(elia) AEL(ia) CAP(itolina) COMM(odiana) P(ia) F(elix) t) COL(onia) CAP(itolina) CM [*sic*] AEL(ia) P(ia) F(elix) u) COL(onia) CAP(itolina) C[O]M[M](odiana) AEL[IA] [P](ia) [F](elix) v) CO[L](onia) EL[I] [*sic*] CA(pitolina) CO(mmodiana) P(ia) F(elix) x) K(apitolina) A(elia) C(olonia)	k) RPC VI (nry tymcz.) 9066–9067 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 9070, 9072 l) RPC IV/3 (nr tymcz.) 5758 (Antoninus Pius) m) RPC V/3 (ID) 1734 n) RPC V/3 (ID) 1735 o) RPC VI (nr tymcz.) 9013 p) RPC III 3963, 3969 (Hadrian). IV/3 3616, 6411, 9279, 9282. V/3 (ID) 1776. Por. RPC III 3964 q) RPC IX 2175, 2181, 2189–2191, 2193–2194, 2202, 2204, 2206–2207. Por. RPC IX 2176–2180, 2182–2188, 2192, 2195–2200, 2003, 2005, 2008 r) RPC V/3 (ID) 1724 s) RPC VI (nr tymcz.) 9044 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 9018–9019 (COL AVR AEL [lub: AEL AVR] CAP COMM P F) t) RPC VI (nr tymcz.) 9012 u) RPC V/3 (ID) 1641 v) RPC VI (nr tymcz.) 9083 x) RPC IV/3 (nry tymcz.) 6404, 8533, 9031	
12.	**AELIAE*** (?) (Afryka prokonsularna) Eliae	*It. Ant.* 55, 4	Hadrian?
13.	**AELIANUM** (Mezja Górna) MVNICIPI(um) AELIANVM	AE 1978, 702	Hadrian?
14.	**AEQUUM** (Dalmacja) a) COL(onia) CLAVDIA AEQVVM b) COL(onia) DELMATIAE [*sic*] CL(audia) AEQVVM	a) CIL III 2733. Por. CIL III 9771, 9895, 15004 (*domus*) b) CIL III 1323	a-b) Klaudiusz
15.	**AGRIGENTUM** (Sycylia) COL(onia) SEPTIMIA AVG(usta) AGRIGENTINOR(um)	AE 2011, 436	Septymiusz Sewer (por. BERTOLAZZI 2020 B: 40)
16.	**AGRIPPEIA – FANAGOREIA** (Tauryda) Ἀγρίππεια*	CIRB 1051; RPC I 1935: ΑΓΡΙΠΠΙΕΩΝ Por. ΠΑΝΤΙΚΑΠΑΙΟΝ	Marek Agryppa (por. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS [ed.] 1992: 334)
17.	**AGUNTUM** (Norikum) a) CL(audium) AG(untum)	a) CIL V 708 b) Plin. *HN* III 146 *Municipium*: CIL III 11485. Por. CIL V 708 (wymieniony jest *duovir* ośrodka)	Klaudiusz

346:4371654802

	b) oppidum Claudium Aguntum*		
18.	**AIGAI** (Cylicja) a) <ή> ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΛΙC <τῶν> ΑΔΡ(ιανῶν) ΑΙΓΑΙΩΝ b) <ή>ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΙC <τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΑΙΓΑΙΩΝ c) <ή>ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠΟ[Λ(ις) <τῶν> ΑΔΡ(ιανῶν) ΑΙΓΕΑΙΩΝ] d) <ή>ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠΟΛ(ις) <τῶν> ΑΙΓ(αιῶν) e) <ή> ΑΝΤΩΝΙΝΟΥΠ(ολις) … <τῶν> ΑΙΓΑΙΩΝ f) <ή> ΜΑΚΡΕΙΝΟΥΠΟΛΙC <τῶν> Α[ΙΓ(αιῶν)] g) <ή> ΜΑΚΡΙΝΟΥΠΟΛΙ(ς) <τῶν> ΑΙΓΑΙ(ῶν) h) <ή τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΑΙΓΕΑΙΩΝ <πόλις> i) <ή τῶν> ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΜΑΚΡΙΝΟΠΟ(λις) k) <ή τῶν> [ΑΝΤΩ]ΝΙΝΙΑΝΩΝ ΑΙΓΕΑΙΩΝ [ΑΝΤΩ]ΝΕΙΝΟΥΠΟ(λις) l) <ή τῶν> ΚΟΜΟΔΙΑΝΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ [ΑΙΓΕΑ]ΙΩΝ <πόλις> m)) <ή τῶν> CΕΥΗ[ΡΙ(ανῶν) Α[ΔΡ(ιανῶν)] ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠ(ολις) n) <ή τῶν> CΕΥ(ιανῶν) ΑΔΡ(ιανῶν)ΑΙΓΕΑΙΩΝ ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟ(λις) o) <ή τῶν> CΕΥΗΡΙΑΝΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΑΙΓΕΑΙΩΝ <πόλις> p) <ή τῶν> CΕΥΗΡΙΑΝΩΝ [ΑΔΡ(ιανῶν)] ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠ[Ο(λις)] q) <ή τῶν> CΕΥΗΡΙΑΝΩΝ ΑΙΓΑΙΩΝ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠΟΛΙ(ς) r) <ή τῶν> ΣΕΥΗΡΙΑΝΩΝ ΑΙΓΕΑΙΩΝ <πόλις>	a) RPC VI (nr tymcz.) 7209 (Sewer Aleksander) b) RPC VI (nry tymcz.) 7206 (Sewer Aleksander). Por. RPC VI (nry tymcz.) 7181, 7183, 7186–7188, 7190, 7192–7193, 7196–7201, 7203, 7207–7208, 7210, 7216–7217, 7220, 7224, 10861, 30452 c) RPC V/3 (ID) 85119 d) RPC V/3 (ID) 85097–85098. Por. RPC V/3 (ID) 85106–85107, 85110, 85116–85117 e) RPC VI (nr tymcz.) 7173 f) RPC V/3 (ID) 85122. Por. RPC V/3 (ID) 73576, 81739, 85168–85171, 85179, 85189–85191, 85230, 85475–85476, 85480, 85483, 85485–85486, 85493–85494, 90561 g) RPC V/3 (ID) 85176. Por. RPC V/3 (ID) 85124, 85166, 85175, 85178, 85184, 85186, 85188, 85465, 85467–85469, 85473–85474, 85477–85478, 85481–85482, 85484, 85492 h) RPC III 3340–3341, 3350. IV/3 (nry tymcz.) 5732, 9547, 9733, 10166–10167, 10261–10262, 17511. V/3 (ID) 85083–85084. Por. RPC III 3354–3355, 5733, 11147. V/3 (ID) 85085, 85087. VI (nry tymcz.) 7180, 11070 i) RPC V/3 (ID) 85167. Por. SNG Levante 1744 k) RPC V/3 (ID) 85118 l) RPC IV/3 (nr tymcz.) 4963 (Kommodus). Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 3412, 8640, 9754, 10264 m) RPC V/3 (ID) 85105 n) RPC VIII (ID) 21719. Por. RPC VIII (ID) 21716, 69930 o) RPC V/3 (ID) 85093, 85096. Por. RPC V/3 (ID) 85090, 85094–85095, 90551. VII/2 3168–3176. IX 1449–1450 A p) RPC V/3 (ID) 85491 q) RPC V/3 (ID 5108–85109, 85111, 85113. Por. RPC V/3 (ID) 85112 r) SNG Levante 1736. Por. SNG PfPS 62	a-c, h, l-p) Hadrian a-b) Sewer Aleksander c-d, k, m, p-q) Karakalla l) Kommodus m-r) Septymiusz Sewer f-g, i) Makryn n) Filip Arab
19.	**ALAEBAECE REIORUM APOLLINARIUM** (Galia Narbońska) a) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) APOLLINAR(ensis) REIOR(um) b) COL(onia) IVL(ia) AVGVST(a) APOLLIN(aris)	a) CIL XII 3291 b) CIL XII 4082. Por. CIL XII 358, 367	a-b) August (BARRUOL 1976: 35)
20.	**ALBAUGUSTA*** (Galia Narbońska) Ἀλβαυγούστα	Ptol. *Geog*. II 10, 18 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	August?

347:9160691479

		Poświadczenie ośrodka jako Alba Helvorum (Plin. *HN* III 36), a nazwy plemienia jako Helvii (Caes. *BGall*. VII 7–8. 64–65) tłumaczyłoby oddawanie nazwy miejscowości jako Alba Augusta Helviorum (por. LE GLAY 1964)	
21.	**ALEKSANDRIA TROAS** (Troada) a) ALEXAN(dria) AVG(usta) COL(onia) b) AV(gusta) CO(olonia) TROA(densium) c) AVGVSTA TROAS d) COL(onia) ALEXAND(ria) AVG(usta) e) COL(onia) ALEX(andria) AVG(usta) TRO(adensium) f) COL(onia) ALEX(andria) AVD [*sic*] g) COL(onia) ALEX(andria) IVA [*sic*] h) COL(onia) ALEX [RO] [*sic*] AVG(usta) i) C(olonia) AV(gusta) k) COL(onia) AVG(usta) ALEX(andria) TROAD(ensium) l) COL(onia) AVGO [*sic*] TROAD(ensium) m) COL(onia) AVG(usta) TROADENS(ium) n) COL(onia) AVG(usta) TROC [*sic*] o) COL(onia) TROAD(ensium) AVG(usta) p) TROAS AV(gusta) CO(lonia) q) TROAS AV(gusta) L AV [*sic*]	a) RPC V/2 (ID) 27169. Por. RPC V/2 (ID) 662 b) RPC X (ID) 63993. Por. RPC X (ID) 84967 c) CIL III 2019 (*domus*) d) RPC V/2 (ID) 87, 193, 263, 407, 449, 533, 610, 1232, 28306, 29433, 69379, 83824. VI (nry tymcz.) 3957, 4038, 30396. Por. RPC V/2 (ID) 55, 117, 192, 287, 304, 315, 417, 452, 502, 594, 603, 626, 634, 638, 712, 757, 832, 880, 915, 923, 957, 972, 1123, 1236, 1244, 1317, 1345, 1372, 26555, 27171, 27302, 27584, 27586, 28083, 28290, 28305, 29412–29413, 66436, 69319, 69324, 69398–69402, 69432–69434, 73989, 73992, 74092, 77226, 77483, 86945, 86955, 86977, 89466. VI (nry tymcz.) 3955, 3960–3967, 3969, 3971, 3973–3975, 10824, 10942, 30216, 30366, 30368, 30541, 30368. IX 494, 495 A, 514 e) RPC V/2 (ID) 48002. VI (nry tymcz.) 3999, 30364. Por. RPC V/2 (ID) 1125, 1390. VI (nry tymcz.) 3979, 3984, 3991–3992, 3995–3996, 4000–4008, 4011–4012, 4014, 4016, 4024, 4030–4031, 4037, 10826. X (ID) 4114, 4162, 82715 f) RPC VI (nr tymcz.) 3956 g) RPC VI (nr tymcz.) 30394 h) RPC VI (nr tymcz.) 3970 i) SNG von Aulock 7552 k) SNG von Aulock 3775 l) SNG von Aulock 7550. Por. SNG von Aulock 1482, 1486, 7576 m) CIL III 7073. Por. CIL III 391; AE 1973, 504; RPC IV/2 (nry tymcz.) 22–23, 143–151, 153–161, 163–170, 174–178, 181–183, 185, 188, 192, 194, 196–198, 2578–2579, 3011, 3016, 3154–3156, 3158–3159, 3161, 3168–3173, 3592, 8870, 8950–8951, 9188–9191, 9193–9194, 9196–9199, 9201–9203, 9699, 10375, 10836, 10900, 11063, 11287, 11289–11297. V/2 (ID) 30, 54, 69, 155, 161, 179, 206, 223, 240, 247, 253, 312, 356, 365, 367, 378–379, 384, 409, 412, 433, 455, 463, 480, 493, 559, 568, 593, 602, 616, 714, 748, 755, 763, 770, 793, 843, 851, 868, 872, 888, 908, 914, 920, 948, 1002, 1116–1119, 1121–1122, 1124, 1126, 1194, 1230, 1262, 1302, 1328, 1342, 1349, 1358, 1361, 1388, 27135, 27168, 27170, 27172, 27181–27182, 27301, 27305, 27385, 27579, 27583, 27585, 27937, 27963, 27992–27993, 27995, 28082, 28084–28085, 28289, 29411, 29414–29416, 29432, 58706, 69166, 69186, 69188, 69196, 69208–69209, 69274–69275, 69323, 69325–69327, 69382, 69384, 69435, 77188, 77221–77222, 77224, 77451, 82744, 84524, 85732, 86949, 86954, 87103, 90585, 94069. VI (nry tymcz.) 3948–3949, 3951, 3953, 3958–3959, 3968, 3977–3978, 3986–3987, 3997, 4009–4010, 4047–4050, 4053–4057,	a-q) August a, d-h, k) Aleksander Wielki Nazwa Aleksandria, nadana przez Lizymacha, nawiązywała najwyraźniej do Aleksandra Wielkiego. W mennictwie kolonialnym zaczęto ją przywoływać za Karakalli, władcy znanego z *imitatio Alexandri*. Por. BELLINGER 1958: 25, 27; LAFFI 2007: 176–177

348:1137239632

		4059, 4062–4063, 4067–4068, 4070, 4073, 4075, 4077–4078, 4081–4082, 4085–4086, 4092, 4095, 30068, 30363, 30417. VII/1 2/1–3 A. VIII (ID) 20089, 26982. IX 400, 403, 408–419, 422–423, 428, 431, 433–435, 438, 441, 443–444, 446–448, 451–453, 455– 457, 459–461, 464–466, 468–469, 472–475, 477–478, 481–482, 486–488, 490, 492, 495–498, 502–506, 508–509, 511 A–513, 516, 520–525, 529, 533–534. X (ID) 4030–4031, 4035, 4041, 4075, 4084, 4089, 4104, 4105, 4108, 4116–4117, 4119, 4141, 4161, 42691, 63929, 63935, 63944, 63952, 63954– 63955, 63957–63959, 63962–63963, 63965–63968, 63971–63972, 63977–63979, 63982, 63984–63985, 63987–63990, 80273, 82035–82036, 82193, 82199, 84049, 84824–84825, 84888, 84948–84949, 86613, 87008, 87010 n) RPC V/2 (ID) 1129 o) AE 1978, 286 p) RPC X (ID) 86981 q) SNG von Aulock 7568 M. GRANT (1946: 13, 244) łączył z Aleksandrią Troas monety z legendą PRINCEPS FELIX, które emitowała pewna colonia Iulia (RPC I 4082–4083). Obecnie kolonię tą lokuje się na terenie Cylicji. Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 598. Por. COLONIA IULIA (Cylicja)	
22.	**ALERIA** (Korsyka) a) colonia Iulii b) C(olonia) V(eneria?) I(ulia) R(estituta?) A(leria) c) C(olonia) V(eneria?) I(ulia) R(estituta?) T(ertianorum) [Aleria]	a) *Rav. Cosm*. V 27 (p. 413, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) AE 1964, 50 = EDCS-22500811 (datacja: 86–96 n.e., 22.08.2024). Por. AE 1962, 144 a: COL(onia) ALER[IA]. 144 c: IIVI[R IVR(e) DIC(undo)] QUINQ(uennalis) c) AE 1975, 468 = EDCS-09400447 (22.08.2024). Inny odczyt – HD005936 (22.08.2024): C(olonia) V(eneria) I(ulia) P(acensis) R(estituta) T(ertianorum) [ALERIA] Utożsamienie ośrodka a) z kolonią wymienioną w punktach b) i c) jest hipotetyczne. F. VITTINGHOFF (1952: 148) zaliczał kolonię Aleria do fundacji poprzedzających czasy Cezara, niemniej wydaje się, że przydomek Iulia nosiła ona przypuszczalnie dla upamiętnienia Cezara lub młodego Cezara/ Augusta. Kolonizacja tego drugiego miała obejmować pobliską Sardynię. Por. VITTINGHOFF 1952: 149	a-c) Cezar lub młody Cezar/ August
23.	**ALTHIBUROS** (Afryka prokonsularna) a) MVNICIPIVM AELIVM HADRIANVM A[L]THIBVRITANVM b) MV[NICIPIVM AE]LIVM H[A]DRIANVM AVG(ustum) ALTHIB(uritanum)	a) CIL VIII 27769 b) CIL VIII 27781 Hadrian jako [CONDI]T[O]R MVNICIPI(i): CIL VIII 27775	a-b) Hadrian

349:1049992595

24.	**AMASEIA** (Pont) a) <ή> ΑΔΡΑΝΗ [*sic*] AMACIA ΜΗΤΡ(όπολις) b) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) AMACA [*sic*] ΜΗΤΡ(όπολις) c) <ή> ΑΔΡΙ(ανὴ) AMACIA ΜΗΤΡ(όπολις) d) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) ΑΝ]Τ(ωνινιανὴ) [?] AMAC(εία) e) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) ECY [*sic*] ΑΝΤ(ωνινιανὴ) AMACIA ΜΗΤ(ρόπολις) f) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) CƐΥ(ηριανὴ) ΑΛΕΞΑ(νδριανὴ) AMACIA ΜΗΤ(ρόπολις) g) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) CEOY(ηριανὴ) ΑΝΤ(ωνινιανὴ) AMACEIA ΜΗΤ(ρόπολις) h) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) CEY(ηριανὴ) ΑΝΤ(ωνινιανὴ) AMACIA ΜΗΤ(ρόπολις)	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 5315 b) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10763 c) RPC IV/3 (nry tymcz.) 5314, 17517. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 3816 (Marek Aureliusz), 4020–4021, 4879, 5281, 5286–5288, 5291–5292, 5294–5296, 5308, 5310, 5312–5313, 5316–5317, 5445–5448, 7959, 8002, 9106, 9429, 10181, 10184, 10764–10765, 10780, 17428, 17450, 25026–25027, 25097–25099, 25132–25134, 25212, 25252, 25253 d) RPC IV/3 (nr tymcz.) 5318 (Kommodus). Abrewiacja ΑΝΤ w proponowanym w RPC Online odczycie legendy rewersu budzi duże wątpliwości wobec braku poświadczenia tej abrewiacji na innych emisjach ośrodka z czasów Kommodusa e) RPC V/3 (ID) 83149 f) RPC VI (nry tymcz.) 6464–6465 (Sewer Aleksander). Por. RPC VI (nry tymcz.) 6462–6463, 6466–6483 g) RPC V/3 (ID) 83160 h) RPC V/3 (ID) 75111–75112, 76900, 76913, 77521, 77569, 78786, 79138, 79249–79250, 79288, 79290– 79291, 80186, 80384, 80498, 80582, 80617, 80832, 80836, 80970, 81729, 81732–81733, 82117 –82118, 82119–82120, 82593, 82597, 82755–82758, 82761, 82767–82768, 82770, 82781–82783, 82789, 82956–82957, 83101, 83112–83113, 83116, 83118, 83121–83123, 83156, 83163–83164, 83169, 83177, 83179, 83183, 83196–83197, 83276, 83280, 83293, 83294, 83295, 83299–83300, 83303–83304, 83603, 83606, 83608, 83612, 83616, 83618, 83625– 83626, 83628, 83631, 83633–83634, 83636–83637, 83670–83672, 83760–83761, 83764–83765, 83770–83771, 83839, 83876, 83896, 83912, 83921, 83923, 85850, 85880, 86979, 87977, 88183–88184, 88267, 88279, 88297–88298, 88306–88307, 88310–88311, 88314, 89429, 91764, 91913, 92893. Por. RPC V/3 (ID) 83166, 71379, 74156, 76899, 76919, 76921, 77117, 77513, 78179, 78492, 78778, 78782, 78784, 79136, 79248, 79251–79258, 79287, 80298, 80497, 80502, 80581, 80583, 80618–80619, 80635–80636, 80827, 80830, 80833, 80837–80839, 80969, 80972–80973, 81010, 81730–81731, 81734, 82113–82116, 82586, 82748–82749, 82751, 82759–82760, 82762–82766, 82769, 82771–82772, 82774, 82776, 82778–82779, 82784–82788, 82828, 82953–82955, 82958, 83099–83100, 83102, 83103–83107, 83109, 83115, 83119–83120, 83124, 83145–83148, 83150–83151, 83153–83155, 83157–83159, 83161, 83165, 83167–83168, 83170–83171, 83173–83174, 83180, 83184–83188, 83192–83194, 83198–83199, 83274–83275, 83277–83279, 83281, 83285–83292, 83297–83298, 83301, 83333, 83364–83365, 83442, 83597–83602, 83604, 83610–83611, 83613–83615, 83617, 83619, 83623–83624, 83627, 83632, 83635,	a-h) Hadrian e-h) Septymiusz Sewer f) Sewer Aleksander e, g-h) Karakalla

350:3519475067

		83638, 83673, 83762, 83766, 83810, 83841, 83881–83882, 83887, 83889–83890, 83894, 83911, 83924, 83927, 83930, 84170, 85289, 85980, 87110–87111, 87410, 87784, 87856–87858, 87964, 88008, 88038–88039, 88128–88129, 88132–88134, 88178, 88181–88182, 88186–88187, 88265, 88271, 88277, 88291–88293, 88305, 88308, 88903, 89174, 90144, 91270, 91912, 92181, 92191, 92333, 93059, 93129, 93701 Inna propozycja rozwiązania abrewiacji ΑΔΡ CEY ANT ΑΛΕΞΑ: ANDERSON, CUMONT, GRÉGOIRE 1910: 110 (Ἀδριανεία, Σευηρεία, Ἀντωνινεία, Ἀλεξανδρεία)	
25.	**AMMAEDARA** (Afryka prokonsularna) COL(onia) FLA[VIA AVGVSTA] EMERI[TA AMMAEDARA]	AE 1987, 1035 b. Por. CIL VIII 302, 308; AE 1987, 1035 a, c. 2000, 1689	Wespazjan (por. GASCOU 1982 a: 161–162)
26.	**ANCHIALOS** (Tracja) <ἡ τῶν> ΟΥΛΠΙΑΝΩΝ ΑΓΧΙΑΛΕΩΝ <πόλις>	RPC VI (nry tymcz.) 616–627, 629—660. VII/2 1097–1196. Por. IGRR I 771: Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ ΔΗΜΟΣ ΟΥΛΠΙΑΝΩΝ ΑΓΧ[ΙΑΛΕΩΝ]; RPC IV/1 (nry tymcz.) 1533, 4505, 4509, 17245 (Antoninus Pius). VI (nry tymcz.) 628	Trajan
27.	**ANKYRA** (Galacja) a) <ἡ> ΣΕΒΑΣΤΗ <ἡ τῶν> ΤΕΚΤΟΣΑΓΩΝ ΑΓΚΥΡΑ b) Σεβαστὴ Ἀνκύρα*	a) IGRR III 180. Por. CIG 1410; RPC II 1620–1623 A b) RPC IV/3 (nry tymcz.) 1726, 9977: CEBACTΩN ANKYPANOI. Por. RPC V/3 (ID) 72011, 72160, 72271, 73623, 77026, 92862 Siedziba jednej z trzech głównych grup Galatów – Tektosagów (zob. MITCHELL 1993: 87). Por. PESSINUS, TAUION	a-b) August (por. MITCHELL 1993: 86–87)
28.	**ANKYRA SIDERA** (Myzja) Ἰουλιάς Ἀνκύρα*	RPC I 3111: ΙΟΥΛΙΕΩΝ ΑΝΚΥΡΑΝΩΝ (Neron)	Przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?
29.	**ANTHEDON** (Palestyna) a) Ἀγρίππεια b) Ἀγρίππειον c) Ἀγριππιάς	a) *Chron. Pasch*. I p. 367 (ed. L. A. Dindorf) b) Joseph. *BJ* I 416 c) Joseph. *BJ* I 87. 118; Przemianowanie przez Heroda Wielkiego: Joseph. *BJ* I 87; *AJ* XIII 357; *Chron. Pasch*. I p. 367 (ed. L. A. Dindorf)	a-c) Marek Agryppa
30.	**ANTINOOPOLIS** (Egipt) a) Ἀδριανούπολις b) Antino c) Ἀντίνω d) Ἀντινόεια e) Ἀντινοέων πόλις f) Ἀντινοίς	a) Steph. Byz. *s.v*. Ἀντινόεια b) *Tab. Peut*. IX 3 c) Malal. XI 20; Georg. Cypr. 761 d) Steph. Byz. *s.v*. Ἀντινόεια e) *POxy*. VI 970. Por. *POxy.* VI 937, 20. 23. 29. X 1268, 4 (Ἀντινοεύς) f) *POxy*. VI 909, 6 g) Amm. Marc. XXII 16, 2	a) Hadrian b-k) Antinous

351:7871720035

	g) Antinou h) Ἀντινόου πόλις i) Antinoy. [*sic*] k) ἡ τῶν Ἀντνοαίων πόλις	h) *POxy.* XII 1463, 1. 26–27; Ptol. *Geog*. IV 5, 61 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) i) *Rav. Cosm*. III 2 (p. 123, ed. M. Pinder, G. Parthey) k) *POxy.* XII 1489, 2. Śmierć Antinousa podczas wizyty Hadriana w Egipcie: Cass. Dio LXIX 11, 2–3; *HA, Hadr*. XIV 5 Upamiętnienie Antinousa w nazwie miasta: Paus. VIII 9, 7; Cass. Dio LXIX 11, 3	
31.	**ANTIOCHIA ARABSKA – TELLA** (Mezopotamia) a) Antipolis b) Antoninupolis c) Ἀντωνίου πόλις d) Constantina e) Κωνστάντεια f) Κωνσταντία g) Κωνσταντίνα h) Μαξιμιανούπολις	a) *Chron. Edess*. p. 5 ed. I. Guidi, (661 r. n.e., tłum. łac.) b) Amm. Marc. XVIII 9, 1 c) Theophan. *Chronogr*. I p. 36 (ed. C. de Boor) d) Amm. Marc. XVIII 7, 9; *Not. dign.* [*or*.] XXXVI 22. 24 e) Georg. Cypr. 894 f) Hierocl. 714, 2 (ed. G. Parthey); Theophan. *Chronogr*. I p. 36, 145, 260, (ed. C. de Boor) g) Procop. *Pers*. II 13, 8. 11. 13; Malal. XIII 12 h) Malal. XII 47. XIII 12 Konstantyn Wielki odbudowuje miasto i jego mury oraz nadaje mu nowe imię: Malal. XIII 12. Por. GUIDOBONI 1994: 249 Konstancjusz II jako ten, który odbudował i przemianował ośrodek: Theophan. *Chronogr*. I p. 36 (ed. C. de Boor). Por. Amm. Marc. XVIII 9, 1; *Chron. Edess.* p. 5 ed. I. Guidi (661 r. n.e., tłum. łac.) Tożsamość wymienionych ośrodków przyjęto za: TALBERT (ed.) 2000: 1270. Por. FRAENKEL 1894: 2571; MILLAR 1993: 209; POHLSANDER 1993: 164–165 (przyp. 63)	a-c) Karakalla? d-g) Konstantyn Wielki lub Konstancjusz II h) Galeriusz (C. Galerius Valerius Maximianus; ASSMANN 1905: 139)
32.	**ANTIPATRIS** (Palestyna) a) <ἡ> ΑΥΡ(ηλία) ΑΝ[ΤΙ]ΠΑ[ΤΡΙϹ] b) <ἡ> Μ(αρκία) ΑΥΡ(ηλία) ΑΝΤΙΠΑΤΡΙϹ c) <ἡ> Μ(αρκία) ΑΥΡ(ηλία) ΑΝΤ(ωνινιανὴ) ΑΝΤΙΠΑΤΡΙϹ	a) RPC VI (nr tymcz.) 8989 (Heliogabal) b) RPC VI (nr tymcz.) 8987 (Heliogabal) c) RPC VI (nry tymcz.) 8984, 8980 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 8985–8986	a-c) Heliogabal
33.	**ANTONINOPOLIS – APAMEA** (Syria) a) C(laudia?) ΑΡΑΜΙΑ b) Κλαυδιάς* / Κλαυδία Ἀπάμεια* c) ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠΟΛΙΣ	a) CIL XIV 2282. Por. AE 1906, 108: DOMO CLAVDIA APAMIE b) RPC I 4377–4378: ΚΛΑΥΔΙΕΩΝ ΑΠΑΜΕΩΝ (Klaudiusz). Por. RPC I 4376 c) AE 1908, 271: Ο ΔΗΜΟΣ ΚΛ ΑΠΑΜΕΩΝ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (dedykacja Julii Domnie). Por. AE 1953, 76	a-b) Klaudiusz c) Karakalla
34.	**APAMEA MYRLEIA** (Bitynia)	a) RPC X (ID) 59923, 84212, 86319. X (ID) 59921	a-d) Cezar (por. VITTINGHOFF 1952: 148)

352:1051818780

	a) COL(onia) IVL(ia) APAM(ea) AVG(usta) b) COL(onia) IVL(ia) CONCORD(ia) APAM(ea) AVG(usta) c) COL(onia) IVL(ia) CONC(ordia) APAM(ea) AVF [*sic*] d) COL(onia) IVL(ia) CONC(ordia) AVG(usta) APAM(ea)	b) RPC V/2 (ID) 70611. Por. RPC V/2 (ID) 70576, 70578, 70590, 70606, 70607, 78147, 80048. VI (nr tymcz.) 3004. VIII (ID) 19770. Por. RPC VII/2 1871. X (ID) 59911, 59916, 59919, 59927–59928, 59930 c) RPC X (ID) 59931 d) RPC II 619 (Wespazjan). V/2 (ID) 70577, 70583, 70604, 70608–70610, 70612, 70619, 80861–91062. VI (nry tymcz.) 3005, 10915, 10816. IX 224, 226–227. X (ID) 59910, 59917, 82709, 84242. Por. RPC V/2 (ID) 70588, 70591, 70593–70594, 70616–70617, 80505. VI (nry tymcz.) 3002. VII/2 1868–1869 A. VIII (ID) 19771–19772. IX 225, 228. X (ID) 59912, 59914–59915, 59929, 86316	a-d) August
35.	**APRI/ APROI** (Tracja) COL(onia) CL(audia) APRENS(is)	CIL III 386 a, d. Por. CIL III 386 b, c	Klaudiusz (por. ECK 1975: 295)
36.	**APTA** (Galia Narbońska) a) APTA IVLIA b) COL(onia) IVLIA APTA c) oppidum Latinum (…) Apta Iulia Vulgientium	a) CIL XI 3281–3284; *It. Ant*. 343, 3. 388, 4 b) CIL XII 1118. Por. CIL XII 1005, 1114, 1116, 1120 c) Plin. *HN* III 36	a-c) młody Cezar (por. CHRISTOL, HEIJMANS 1992: 41)
37.	**APULUM I** (Dacja) a) MVNIC(ipium) AVR(elium) APVL(ense) b) COL(onia) AVR(elia) APVL(ensis)	a) CIL III 986 (180 r. n.e.). Por. AE 1944, 30. 1977, 657. 1992, 1485 b) CIL III 7773. *Eph. Epigr*. II [405] (inskrypcja omyłkowo wymieniona z numerem 406 bezpośrednio po napisie nr 404) Por. AE 1989, 628	a) Marek Aureliusz (por. GĂZDAC, SUCIU, ALFÖLDY-GĂZDAC 2009: 2) b) Kommodus (por. GĂZDAC, SUCIU, ALFÖLDY-GĂZDAC 2009: 2)
38.	**APULUM II** (Dacja) MVN(icipium) SEPT(imium) APVL(ense)	CIL III 1051 (205 r. n.e.). Por. CIL III 976, 985, 1083. AE 1996, 1277. 1996, 1278. 1998, 1079 W inskrypcji poświęconej Trajanowi Decjuszowi jako *restituori Daciarum* Apulum (II) określone jest jako *colonia nova* (CIL III 1176, 250 r. n.e. Por. GĂZDAC, SUCIU, ALFÖLDY-GĂZDAC 2009: 2)	Septymiusz Sewer (por. GĂZDAC, SUCIU, ALFÖLDY-GĂZDAC 2009: 2)
39.	**AQUAE** (Germania Górna) CIV(itas) AVR(elia) AQ(uensis)	CIL XIII 9113, 114 (220–222 n.e.). Por. CIL XIII 9115, 9117–9118	Karakalla?
40.	**AQUAE CALIDAE** (Mauretania Cezarejska) colonia Augusta Aquae*	Plin. *HN* V 21: *Intus colonia Augusti Aquae, item Succhabar* (emendacja przekazu manuskryptów zob. Detlefsen 1908: 23). Por. Ptol. *Geog*. IV 2, 26 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff): Ὕδατα θερμὰ κολονία; MACKIE 1983: 337–338	August
41.	**AQUAE FLAVIAE** (Hiszpania Tarrakońska)	CIL II 4781–4782 (102 r. n.e.), 4779–4780, 4783. *Municipium*: LE ROUX, TRANOY 1973: 196	Wespazjan lub Tytus

353:2879266914

	AQVAE FLAVIAE		
42.	**AQUAE MATTIACAE/ MATTIACORUM** (Germania Górna) C(ivitas?) U(lpia?) M(attiacorum?)	CIL XIII 7061	Trajan (?)
43.	**AQUAE SEXTIAE** (Galia Narbońska) COL(oniae) IVLIA AVG(usta) AQUAE SEXTIAE	CIL XII 982. Por. CIL XII 4528	C. Sextius Calvinus (*cos.* 124 p.n.e.), Cezar (kolonia latyńska) oraz August (kolonia rzymska). Por. GOUDINEAU 1976: 77–78
44.	**AQUAE TARBELLICAE/ AUGUSTAE** (Galia Akwitańska) Ὕδατα Αὐγούστα	Ptol. *Geog*. II 7, 9 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	August?
45.	**AQUINCUM** (Panonia Dolna) a) COL(onia) S[E]PT(imia) AQ(uincum) b) <Municipium> AEL[ium] A[quin]CVM	a) CIL III 10495. Por. CIL VI 3431; AE 1962, 26 b) AE 1954, 77 (*origo*). *tribus Sergia*: CIL III 10495. VI 32624; AE 1933, 111 *pseudotribus Aelia*: CIL VI 1057. VIII 2826 *municipium*: CIL III 10377, 10398, 14341.6; AE 1891, 57. 1937, 202. 1953, 14. 1972, 120. 2003, 1408. 2003, 1446. 2005, 1445. 2009, 1139. 2013. 1267	a) Septymiusz Sewer b) Hadrian
46.	**ARAE FLAVIAE** (Germania Górna) a) Arae Flaviae b) Βωμοὶ Φλαούιοι	a) *Tab. Peut*. IV 1 (Aris Flavis) b) Ptol. *Geog.* II 11, 30 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *municipium*: AE 1959, 90: ACTVM MVNICIPIO ARIS	Wespazjan lub Tytus (lub Domicjan? Zob. ASSMANN 1905: 109)
47.	**ARAUSIO** (Galia Narbońska) COL(onia) FIR(ma) IVL(ia) SECVND(anorum) ARAVSIO	CIL XII 3203. Por. CIL XII 1236, 1238; Plin. *HN* III 36	młody Cezar/ August (por. VITTINGHOFF 1952: 148; MACMULLEN 2000: 94)
48.	**ARCHELAIS** (Kapadocja) colonia Claudia Archelais*	Plin. *HN* VI 8 (*colonia Claudi Caesaris Archelais*). Por. Solin. XLV 3: *colonia Archelais, quam deduxit Claudius Caesar*; *It. Ant*. 144, 4 (*colonia Arcilais*); *It. Burdig*. 576, 8 (*civitas Colonia*); FRENCH 1977: 249	Klaudiusz
49.	**ARELATE** (Galia Narbońska) a) COL(onia) IVL(ia) PATERNA ARELATE b) COLO[NIA IVL(ia) PAT(erna)] AR[ELATENSIVM] c) Arelas (…) Constantina	a) CIL XII 594. Por. CIL XII 595, 704, 712. AE 1991, 1193. 1992, 1164. 2002, 921 b) CIL VI 41046 (32–25 p.n.e.) c) Leo Magn. *Ep*. LXV 3 (*Haec in tantum a gloriosissimae memoriae Constantino peculiariter honorata est, ut ab eius vocabulo praeter proprium nomen, quo Arelas vocitatur, Constantina nomen acceperit*). Por. HIRSCHFELD (ed.) 1888 [= CIL XII] 83	a-b) Cezar (zob. Suet. *Tib.* 4. Por. VITTINGHOFF 1952: 148). Kreacja przydomka Paterna wydaje się mieć związek z młodym Cezarem/ Augustem. Por. COLONIA IULIA PIA PATERNA oraz NARBO c) Konstantyn Wielki
50.	**ARIMINUM** (Italia, region VIII: Aemilia)	CIL XI 414. Por. CIL XI 379, 408; Plin. *HN* III 115	August (por. KEPPIE 1983: 187)

354:4085733251

	COL(onia) AVG(usta) ARIM(inensium)		
51.	**ARRETIUM** (Italia, region VII: Etruria) COL(onia) IVL(ia) ARR(etinorum)	AE 1997, 517 = EDCS-02900223 (datacja: 59 p.n.e.–14 n.e., 10.08.2024) *Colonia Arretium lege Augustea censita* (…)*: Lib. colon*. p. 215 (ed. K. Lachmann). Por. Plin. *HN* III 52 (*Arretini Iulienses*)	Cezar (por. KEPPIE 1983: 54) lub August
52.	**ARTIGI** (Betyka) Oppidum Iulium (lub Iuliense?) Artigensium*	Plin. *HN* III 10: *Artigi, quod Iulienses*. Por. AE 1984, 512; HEp 1989, 350	Cezar lub August. Por. HOYOS 1979: 466
53.	**ARUA (ARVA?)** (Betyka) MVNICIPI(um) FLAVI(um) ARVENSE	CIL II 1065. Por. CIL II 1060, 1064, 1066; *Eph. Epigr*. IX 429	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
54.	**ASIDO** (Betyka) a) colonia Caesarina b) C(olonia) C(aesarina) A(ugusta) A(sidonensis)	a) Plin. *HN* III 11. Por. CIL II 1315; HUEBNER (ed.) 1899 [*Eph. Epigr*. VIII]: 522 (nr 306) b) CIL II 5407	August (por. HENDERSON 1942: VITTINGHOFF 1952: 148; MACMULLEN 2000: 53)
55.	**ASSURAS** (Afryka prokonsularna) COL(onia) IVL(ia) ASSURAS	CIL VIII 1798 (214/215 r. n.e.). Por. AE 1913, 40 (16/17 r. n.e.)	August
56.	**ASTIGI** (Betyka) Colonia Augusta Firma	Plin. *HN* III 12. Por. CIL II 1471, 1479–1480, 1630; AE 2015, 580	August
57.	**ASTURICA AUGUSTA** (Hiszpania Tarrakońska) a) ASTVRICA AVG(usta) b) RES P(ublica) AST(urica) AVG(usta) c) Ἀστούρικα Αὐγούστα	a) HEp 2001, 343 (134/135 r. n.e.). Por. CIL II 4866 b) CIL II 2636 c) Ptol. *Geog*. II 6, 36 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium* (?): CIL II 2637, 5124, 6291 (*tribus Quirina*) Co do uzyskania przez ośrodek statusu *municipium* istnieje w literaturze różnica zdań. Zob. ANDREU PINTADO 2004 b: 144, 149 (przyjęcie uzyskania przez ośrodek statusu municypialnego); PISO 2018 (poddanie w wątpliwość municypalnego statusu ośrodka). Por. HOUTEN 2021: 391 (brak wskazania statusu)	a-c) August (por. HOUTEN 2021: 232)
58.	**ATENY** (Achaja) a) ΑΔΡΙΑΝΟΥ (…) ΠΟΛΙΣ b) Hadrianopolis c) Νέαι Ἀθῆναι Ἀδριαναί	a) IG II² 5185 b) *HA, Hadr*. XX 4 c) *FGrH* 257 F 19 (Phleg.) = Step. Byz. *s.v.* Ὀλυμπιεῖον Proponowana korekta tłumaczenia inskrypcji z zachodniej strony łuku Hadriana sugeruje, że całe Ateny uzyskały miano „miasta Hadriana”. Zob. ADAMS 1989: 11; KOUREMENOS 2022: 345, 367 (przyp. 3)	a-c) Hadrian
59.	**AUGUSTA** (Cylicja) a) Αὐγούστα (Ἀγούστα)	a) Ptol. *Geog.* V 8, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC I 4005 A–4014. II 1734–1735. III 3314–3324. IV/3 (nry tymcz.) 4966, 5789–5790, 6164, 6165: ΑΥΓΟΥCΤΑ(νῶν?), 6166–6169, 6171–6173. VI (nry tymcz.) 7151–	a-d) Liwia (Julia Augusta)

355:4352368042

	b) AVGV[STA] c) Αὐγουστόπολις d) Σεβαστή	7155. VII/2 3156–3159. VIII (ID) 3295, 3376, 3424. IX 1423–1430. X (ID) 60312–60313, 60315–60317, 60319, 60321, 85311, 88201; Hierocl. 704, 7 ed. G. Parthey (Ἀγουσία); Steph. Byz. *s.v*. Αὔγουσται b) CIL III 6079 (*domus*, inskrypcja z Efezu; nie jest pewne czy nazwa odnosi się do ośrodka w Cylicji Pedias) c) *Not. episc*. I 814; Georg. Cypr. 814 d) ŠKZ 29 Wyobrażenia Liwii na monetach: RPC I 4006–4011, 4013– 4014. III 3318, 3319 A. IX 1425 (?), 1427 (?). Era miasta zaczyna się w 20 r. n.e. (GOUGH 1956: 169; KARBACH 1990: 36)	
60.	**AUGUSTA – LONDINIUM** [†] (Brytania) a) Augusta b) Londinium Augusti	a) Amm. Marc. XXVII 8, 7. XXVIII 3, 1. Por. RIC IX, *Londinium* 2 (znak menniczy: AVGOB, Teodozjusz I), 1 i 4 (znak menniczy: AVG, Magnus Maksymus) oraz 3 (znak menniczy: AVGPS, Magnus Maksymus); *Not. dign.* [*occ*.] XI 37 b) *Rav. Cosm*. V 31 (p. 429, ed. M. Pinder, G. Parthey) Przypisywane Ryszardowi z Cirencester (XIV w.) dzieło *De situ Britanniae*, w którym łączy się nazwę Augusta z Heleną, matką Konstantyna Wielkiego (I 29 = [BERTRAM] 1809: 36), zostało sfabrykowane przez Charlesa J. Bertrama (1723–1765). Zob. BANN 1990: 202. Pogląd, że przyjęcie nazwy Augusta miał związek z wizytą Konstancjusza Chlorusa w 306 r.: MILLETT 2012. Monety imperialne Londinium z czasów Konstantyna Wielkiego (RIC VII, *London* 1–300) nie wymieniają nazwy Augusta. Najpóźniejsze (RPC VII, *London* 293–300) datowane są na 324/325 r. n.e. BRUUN (ed.) 1966: 116	a-b) ?
61.	**[AUGUSTA]* AMBIANORUM** [†] (Galia Belgijska) [Augusta]* Ambianorum	Toponim Augusta poświadczony jest w VII w. ZAHARIADE 2005 b: 1085. Por. TALBERT (ed.) 2000, mapa 8, I 4 Na pewnym kamieniu milowym z początków IV w. (CIL XVII/2 508) poświadczona jest C(ivitas) AMB(ianorum)	?
62.	**AUGUSTA AUSCORUM – ELIMBERRUM** (Galia Akwitańska) Αὐγούστα	Ptol. *Geog.* II 7, 18 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	August?
63.	**AUGUSTA BAGIENNORUM** (Italia, region IX: Liguria) a) Αὐγούστα Βαγιεννῶν b) Augusta Bagiennorum	a) Ptol. *Geog*. III 1, 35 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) Plin. *HN* III 49. Por. CIL III 2718 (14–37 n.e.), 13484. V 7153, 7604, 7670. VI 8070 b; AE 1921, 32. 2002, 500 *municipium*: CIL V 7153	August
64.	**AUGUSTA PRAETORIA** (Italia, region XI: Transpadana) a) Αὐγούστα	a) Strab. IV 6, 7 b) Cass. Dio LIII 25, 5 c) Ptol. *Geog*. III 1, 34 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-f) August

356:2648440890

	b) Αὐγούστα πραιτωριανῶν c) Αὐγούστα Πραιτωρία κολωνία d) Augusta Praetoria e) Augusta Predula f) Salassorum Augusta Praetoria	d) *It. Ant.* 345, 3. 347, 6. 351, 3; *Tab. Peut*. III 4. Por. CIL III 2062. V 8110.403. VI 2375, 32698 e) *Rav. Cosm*. IV 30 (p. 250, ed. M. Pinder, G. Parthey) f) Plin. *HN* III 123	
65.	**AUGUSTA SUESSIONUM** (Galia Belgijska) a) Αὐγούστα Σουεσσόνων b) AVG(usta) SVESSIONUM c) Augusta Suessonum d) Aug. Suessorum	a) Ptol. *Geog*. II 9, 11 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Stanowisko B. Galsterer-Kröll (1972: 120, nr 293) przyjmującej, że chodzi tu o skądinąd niepoświadczony, ośrodek, o nazwie Augusta Vessonum (Ptol. *Geog*. II 9, 6: Αὐγούστα Οὐεσσόνων, ed. K. Müller) wydaje się mylne. Por. IHM 1896: 2346–2347 b) CIL XIII 9158. Por. CIL XIII 9028, 9031, 9034. XVII/2 522–523 c) *It. Ant.* 379, 6 d) *Tab. Peut*. II 4	a-d) Augusta
66.	**AUGUSTA TAURINORUM** (Italia, region XI: Transpadana) a) Αὐγούστα Ταυρινῶν b) Augusta Taurinorum c) colonia Augusta Taurinorum d) <Colonia> IVLIA AVGVSTA TAVRINORVM	a) Ptol. *Geog*. III 1, 35 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) Tac. *Hist*. II 66. Por. CIL V 4192, 6480, 6991, 7033. VI 2379. XI 3284. XIII 6862, 6870. XIV 2951. XVI 81; AE 2003, 1436–1437 c) Plin. *HN* III 123. Por. CIL V 7039, XI 3940 d) CIL V 7047. Por. CIL V 7002–7003, 7007, 7629	a-d) August (por. KEPPIE 1983: 77)
67.	**AUGUSTA TRAIANA** (Tracja) a) AVC(usta) … TROIAN(a) [*sic*] b) ΑΥΓΟΥCΤΗ c) AVGVSTA TRAIANA d) ΑΥΓΟΥCΤΗ ΤΡΑΙΑΝΗ e) ΑΥΓΟΥΤΗ [*sic*] ΤΡΑΙΑΝΗ f) ΑΥΓΟΥCΤΝ [*sic*] ΤΡΑΙΑΝΗ g) CIVITAS AVGVSTA TRAIANESIE [*sic*] h) [CIVITAS TRA]IANENSIVM i) Η ΤΡΑΙΑΝΕΩΝ ΠΟΛΙΣ	a) CIL VI 32624 (*domus*) b) RPC IV/1 (nr tymcz.) 9379 c) AE 1933, 90 (233 r. n.e.). Por. CIL VI 32628; AE 2002, 1760 d) RPC IV/1 (nry tymcz.) 3529, 3897–3900, 8140, 8645, 9257, 9374–9375, 9378, 9380–9383, 9755, 9870, 10149, 10226, 10326 10327–10332, 10334–10336, 10338–10344, 10346–10350, 10352–10353, 10356, 10678. X (ID) 63852, 63855, 63857–63858, 67106, 67108, 67133, 82333, 82335, 85811, 85813–85815, 85898 e) RPC IV/1 (nr tymcz.) 9377 f) RPC IV/1 (nr tymcz.) 6170 g) CIL VIII 18312 h) AE 2016, 1390. Por. CIL VII 924 i) IGRR I 741, 750. Por. IGRR I 753; AE 1927, 71–76. 1933, 91–92	a-i) Trajan Hipoteza, iż była to fundacja Hadriana zob. BOTEVA 2018
68.	**AUGUSTA TREVERORUM** (Galia Belgijska) a) Αὐγούστα Τριβήρων b) AVG(usta) TR(everica) c) AVGVST(a) TREVEROR(um) c) AVGVSTA TREVIRORUM [*sic*]	a) Ptol. *Geog*. II 9, 12 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) CIL XIII 3684. Por. Auson. *Ordo nob. urb*. 6, 2 c) AE 2001, 1635. Por. CIL III 1214. XIII 9129. XVII/2 542, 548–549, 551 c) AE 1953, 250 a	a-e) August

357:5585342162

	d) COL(onia) AVG(usta) TRE(verorum) e) in Treveris Augusta	d) CIL XIII 3641. Por. CIL III 4153. XIII 9128 (COL jako uzupełnienie, 99/100 r. n.e.), 9131, 9133 (120/121 r. n.e.), 9134 (139 r. n.e.). XVII/2 543 (120/121 r. n.e.), 544; AE 1979, 418; Tac. *Hist.* IV 62, 72 e) Mela III 20	
69.	**AUGUSTA VINDELIC(OR)UM** (Recja) a) AVG(usta) b) Augusta nova c) Αὐγούστα Οὐινδελικῶν d) Augusta Vindelicum e) MVNICIPI(um) AELI(um) AVG(usta) f) R(es) P(ublica) CIVIT(atis) AE[LIAE AVG(ustae)]	a) CIL III 5981–5983, 5985, 5990–5993, 5996–5997. Por. CIL III 5984 b) *Rav. Cosm*. IV 26 (p. 232, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) Ptol. *Geog*. II 12, 8. VIII 7, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) d) Fest. *Brev.* VIII 1; *It. Ant*. 232, 1. 236, 5. 241, 4. 250, 5. 258, 2–3. 258, 11. 274, 8; *Tab. Peut*. IV 1. Por. CIL VI 3353 e) CIL III 5800. Por. CIL VI 32840; AE 1972, 359. 1980, 661; ZAHRNT 1988 c: 180 f) CIL III 11889 Najwyraźniej do ośrodka Augusta Vindelicorum odnosi się użyte przez Tacyta (*Germ*. 41) określenie *splendidissima Raetiae provinciae colonia*, ale sugestia by ośrodek ten posiadał status kolonii traktowana jest jako niewiarygodna. KAHRSTEDT 1951: 74–75	a-f) August e-f) Hadrian
70.	**AUGUSTA VIROMANDUORUM** (Galia Belgijska) a) Αὐγούστα Οὐιρομανδύων b) Augusta Veromandorum c) Aug. Viro Muduorum	a) Ptol. *Geog*. II 9, 11 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) *It. Ant*. 379, 4 c) *Tab. Peut.* II 3	a-c) August
71.	**AUGUSTA/-AE/-I** (Mezja Dolna) a) Augusta b) Augustae c) Augusti	a) *Not. dign.* [*or.*] XLII 7. Por. *It. Ant*. 220, 2. 249, 7 (Augustis); *Tab. Peut*. VII 5 (Augustis) b) *Not. dign.* [*or.*] XLII 17. Por. *It. Ant*. 220, 2. 249, 7 (Augustis); *Tab. Peut*. VII 5 (Augustis) c) *Rav. Cosm*. IV 7 (p. 190, ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-c) ?
72.	**AUGUSTA/-AE/-I*** (?) (Sardynia) Augusta*, Augustae* lub Augusti*	Miejscowość Austis, z której obszaru znane są inskrypcje z okresu cesarstwa (CIL X 7884–7888) ma być poświadczona w dokumentach średniowiecznych w formie *Augustis*. http://www.stoa.org/texts/2001/01/0006/ (11.08.2024). Por. BLASCO FERRER 1984: 17 (zwrócenie uwagi, że Augustis należy interpretować jako locativus mający formę ablatiwu); TALBERT (ed.) 2000: 737	?
73.	**AUGUST(AN)A/-AE/-I** (Recja) a) Augusta*, Augustae* lub Augusti* b) Augustana*, Augustanae* lub Augustani*	a) *It. Ant.* 249, 7 (*Augustis*). b) *Not. dign.* [*occ*.] XXXV 14 (*Augustanis*)	a-b) ?
74.	**AUGUSTOBONA TRICASSIUM** (Galia Lugduńska) a) Augustobona	a) *It. Ant*. 381, 7. 383, 6 b) Ptol. *Geog*. II 8, 13 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) August

358:4072865591

	b) Αὐγουστόβονα		
75.	**AUGUSTOBRIGA** (Hiszpania Tarrakońska) a) Augustobrica b) AVGVSTOBRIGA c) Αὐγυοστόβριγα	a) *Rav. Cosm*. IV 43 (p. 311, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) CIL II 4897 (33/34 r. n.e.). Por. CIL II 4892, 4900; HEp 1997, 930 c) Ptol. *Geog*. II 6, 54 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-c) August (ASSMANN 1905: 64)
76.	**AUGUSTOBRIGA** (Luzytania) a) Augustobriga b) Augustabria c) Αὐγυοστόβριγα d) MVNIC(ipium) AVGVST(obrigense)	a) *It. Ant*. 438, 6. Por. CIL II 941, 5346; Plin. *HN* IV 118 b) *Rav. Cosm*. IV 44 (p. 312, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) Ptol. *Geog*. II 5, 9 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) d) CIL II 4277 (inskrypcja z Tarragony). Por. CIL II 5346 (inskrypcja z Talavera de la Vieja): SENATVS POPV[LVSQVE] AVGVSTOBR[IGENSIS]	a-d) August (ASSMANN 1905: 64)
77.	**AUGUSTODUNUM** (Galia Lugduńska) a) Αὐγουστόδουνον b) Augunon c) Augustodunum	a) Ptol. *Geog*. II 8, 17 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Zos. II 42 b) *Rav. Cosm*. IV 27 (p. 241, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) Mela III 20; Tac. *Ann*. III 43, 45–46; *It. Ant.* 360, 2. 366, 5. 458, 5–6. 460, 8. Amm. Marc. XV 11, 11. XVI 2, 1–2; *Not. dign.* [*occ*.] XI 59. Por. CIL VIII 27850. XIII 2658, 2678. XVII/2 484, 491; AE 2000, 1847; *Not. dign.* [*occ*.] IX 33–34 N. LENSKI (2016: 137–138) utożsamia Augustodunum z Bibracte. Por. BIBRACTE	a-c) August?
78.	**AUGUSTODURUM** (Galia Lugduńska) a) Augustoduro b) AVGVSTODVR[VM]	a) *Tab. Peut*. II 2 b) CIL XVII/2 448. Por. CIL XVII/2 446, 447 (165 r. n.e.), 456	a-b) August
79.	**AUGUSTOMAGUS SILVANECTUM** (Galia Belgijska) a) Aug. Magus b) Augustomagus	a) *Tab. Peut*. II 4 b) *It. Ant*. 380, 5	a-b) August?
80.	**AUGUSTONEMETUM ARVERNORUM** (Galia Akwitańska) a) Aug. Nemetum b) Αὐγουστονέμετον c) AVG(ustonemetum) d) AVG(ustonemetum) C(ivitas) ARVERNOR(um)	a) *Tab. Peut*. II 3: Aug. Nemeto b) Ptol. *Geog*. II 7, 19 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) c) CIL XIII 8908–8909 (46 r. n.e.). Por. CIL XIII 5209, 8919–8920 (46 r. n.e.) d) CIL XIII 8906	a-d) August
81.	**AUGUSTOPOLIS** (Arabia) Αὐγουστόπολις	Hierocl. 721, 3 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 999, V 126; Georg. Cypr. 1045	?
82.	**AUGUSTOPOLIS**	a) *Not. episc*. I 384, VIII 438, X 452	a-b) ?

359:5886747741

	(Frygia) a) Αἰγουστούπολις b) Αὐγουστόπολις	b) *Not. episc*. III 340, VII 165, IX 348, XIII 302; *Suda s.v*. Εὐγένιος (E 3394)	
83.	**AUGUSTORITUM LEMOVICUM** (Galia Akwitańska) a) Augustoritum b) Αὐγουστόριτον	a) *It. Ant*. 462, 2 b) Ptol. *Geog*. II 7, 10 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) August?
84.	**AULODES** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM SEPTIMIVM LIBERVM AVLODES	CIL VIII 14355 (367–383 n.e.)	Septymiusz Sewer
85.	**AURELIANA*** (Mezja Górna) Αὐριλίανα	Procop. *Aed*. IV 4, 3 Tradycja wedle której Aurelian pochodził z obszaru prowincji Dacia Ripensis: *HA, Aurel.* III 1; Eutr. IX 13	Aurelian (ASSMANN 1905: 148)
86.	**AURELIANE** (Myzja) ΑΥΡΗΛΙΑΝΗ	STAUBER (hrsg.) 1996: 9 (nr 11). Por. BÜRCHNER 1896; ASSMANN 1905: 148; TALBERT (ed.) 2000, mapa 56, E 2	Aurelian? (ASSMANN 1905: 148. Por. STAUBER (hrsg.) 1996: 9)
87.	**AURELIOPOLIS – CEZAREA – TMOLOS** (Lydia) a) ΑVΡΗΛΙΟΠΟΛΙC b) Αὐρηλιούπολις c) Καισάρεια*	a) RPC IV/2 (nr tymcz.) 2862 (emisja pseudoautonomiczna). Por. RPC IV/2 (nry tymcz.) 1576 (Marek Aureliusz, wizerunek Faustyny Młodszej), 1577, 1579. V/2 (ID) 78453–78455, 78458, 78467, 85464 b) Hierocl. 670, 4 (ed. G. Parthey) c) AE 1957, 17: ΚΑΙΣΑΡΕΙΣ ΤΜΩΛΛΕΤΑΙ ΤΡΟΚΕΤΤΗΝΟΙ (123/124 r. n.e.)	a-b) Marek Aureliusz c) ?
88.	**AURGI** (Hiszpania Tarrakońska) M(unicipium) FLAVIVM AVRG(itanum)	CIL II 3363. Por. CIL II 3362; AE 1990, 635	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
89.	**AUZIA** (Mauretania Cezarejska) COL(onia) SEPTIMA AVR(elia) AVZI[E]NSIVM	CIL VIII 9062 (230 r. n.e.). Por. CIL VIII 9063 (230 r. n.e.)	Septymiusz Sewer i (?) Karakalla
90.	**AVEDDA** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIV[M SEPTIMIVM] AVRELIVM AVEDDE[NSIVM]	ILTun. 1211 (195–209 n.e.). Por. ILTun. 1206: [MVN]ICIPIVM SEPTIMI[VM AVRELIVM AVEDDENSIVM] (211–217 n.e.); AE 1933, 50	Septymiusz Sewer i Karakalla
91.	**AVENNIO** (Galia Narbońska) a) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) AVENNIO b) C(olonia) I(ulia) HAD(riana) AVENN(io)	a) CHRISTOL I HEIJMANS 1992: 38 = AE 1992, 1181 b) CIL XII 1120	a-b) August b) Hadrian
92.	**AVENTICUM** (Germania Górna)	a) CIL XIII 5089 (110–114 n.e.). Por. AE 1992, 1269 b) CIL XIII 5093	Wespazjan (SCHILLINGER–HÄFELE 1974: 447; MROZEWICZ 2012: 73)

360:1066110916

	a) COLONIA PIA FLAVIA CONSTANS EMERITA [HELV]ETIO[R]VM FOEDERATA b) [C]OL(onia) PIA FLAVIA CONSTANS EMERITA HELVETIOR(um)	Fundacja miasta z polecenia Wespazjana, uwieńczona przez Tytusa: Fredeg. *Chron*. II 36. Por. FREI 1969: 102	
93.	**AVITTA BIBBA** (Afryka prokonsularna) [MVNICIPIVM AELIVM AVI]T(T)A <Bibba>	CIL VIII 801 (161–168 n.e.). Hadrian jako [CONDITO]R MVNIC[IPII] (?): CIL VIII 799	Hadrian
94.	**AXATI** (Betyka) MVNICIPIVM FLAVIVM AXATITANVM	CIL II 1055. Por. EDCS-05501061 (2.08.2024)	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
95.	**BABBA** (Mauretania Tingitańska) a) Augusta colonia (…) Babba Iulia Campestris b) IVLIA CAMP(estris)	a) Plin. *HN* V 5 b) RPC I 867–869 (August)	a-b) August
96.	**BAELO** (Betyka) a) M(unicipium) C(laudium) B(aelonense) b) Belo Claudia	a) AE 1971, 172 b) *It. Ant*. 407, 3	a-b) Klaudiusz
97.	**BAESUCCI** (Hiszpania Tarrakońska) MVNICIPIVM FLAVIUM BAESVCCITANVM	CIL II 3251. Por. CIL II 3252	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
98.	**BAETERRAE** (Galia Narbońska) a) VRBS IVL(ia) BAETER(rae) b) C(olonia) V(rbs) I(ulia) B(aeterrensium)	a) CIL XII 4230. Por. CIL XII 4240 b) CIL XII 4238, 4241. Por. CIL XII 4230	młody Cezar/ August (por. VITTINGHOFF 1952: 148; MACMULLEN 2000: 95)
99.	**BANASA** (Mauretania Tingitańska) a) [Augusta] colonia (…) Banasa (…) Valentia b) COL(onia) [AVR]ELIA BANASA c) COLONIA IVLIA VALENTIA BANASA	a) Plin. *HN* V 5 b) CIL VIII 21819 (175–180 n.e.). Por. AE 1948, 115 (162 r. n.e.): AVRELII BANASITANI c) AE 1941, 79 (75 r. n.e.). 1954, 259	a, c) August b) Marek Aureliusz
100.	**BARCINO** (Hiszpania Tarrakońska) a) COL(onia) F(aventia) I(ulia) A(ugusta) P(aterna) BARCIN(o) b) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FAV(entia) PAT(erna) BARCIN(onensium) c) COL(onia) IVL(ia) FAV(entia) PAT(erna) BARC(ino)	a) CIL II 4536 b–4537, 4539, 4541–4543, 4545–4548, 6148 c–d; *Eph. Epigr*. IX 395; AE 1957, 26. Por. CIL II 4536 a, 4538, 4540, 4544, 6149; AE 1981, 569; HEp 1997, 182. 1997, 184; Plin. *HN* III 22 b) AE 1972, 294 c) HEp 1999, 240 B. D. HOYOS (1979: 462) nie wyklucza przydomka PAT(ricia) zamiast powszechnie przyjmowanego PAT(erna)	a-c) August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 390)

361:6882459452

101.	**BENEWENT** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) a) COLONIA IVLIA CONCORDIA AVGVSTA FELIX BENEVENTVM b) COLONIA IVLIA CONCORDIA BENEVENTVM	a) EDCS-83900455 (202–207 n.e.). Por. CIL IX 2165; AE 1969/1970, 168 (197/198 r. n.e.). 2013, 2201 b) AE 1969/1970, 167 (125/126 r. n.e.) *Divisio agrorum* przez L. Munacjusza Plankusa: CIL X 6087	a-b) August (por. Assmann 1905: 12)
102.	**BERGIDUM** (Hiszpania Tarrakońska) a) BERGIDVM F(lavium) b) βέργιδον Φλαούιον	a) CIL II 4248 b) Ptol. *Geog*. II 6, 29 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium* (?): CIL II 4248 (*res publica*). Por. ANDREU PINTADO 2004 b: 144, 149 (przyjęcie, że ośrodek uzyskał status *municipium*); HOUTEN 2021: 392 (nieokreślenie statusu prawnego ośrodka)	a-b) Wespazjan (Assmann 1905: 104–105) lub Tytus
103.	**BERYTOS** (Fenicja) a) Augustana colonia b) Berytus colonia (…) Felix Iulia c) C(olonia) AN(toniniana) AVG(usta) BER(ytus) d) COL(onia) ANT(oniniana) BER(ytus) e) COL(onia) BER(ytus) [AVG(usta)?] f) COL(onia) IVL(ia) g) COL(onia) IVL(ia) ANT(oniniana) AVG(usta) FEL(ix) BER(ytus) h) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) i) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FEL(ix) BER(ytus)	a) *Dig*. 50, 15, 1, 1 b) Plin. *HN* V 78 c) RPC V/3 (ID) 74099 d) RPC V/3 (ID) 74076–74077, 74101, 74116, 74176 (Karakalla) e) RPC IV/3 (nr tymcz.) 6756 f) RPC I 4534, 4540, 4543 (August) g) RPC V/3 (ID) 74068, 74103–74105 (Karakalla) h) RPC I 4546. II 2044–2046. Por. RPC I 4545. III 3847 i) YON, ALIQUOT (ed.) 2016: 63, 67; RPC III 3832–3834. IV/3 (nry tymcz.) 5311, 6755, 6757. V/3 (ID) 74072, 74082–74083, 74090–74091. VI (nry tymcz.) 8322, 8324–8327, 8329, 8333–8340, 8342–8349. VII/2 3548–3558. X (ID) 62825–62826, 62829–62830, 62836. Por. CIL III 161, 166, 6041, 14388; AE 1994, 1773; YON, ALIQUOT (ed.) 2016: 62, 64, 66; RPC III 3840–3841, 3843, 3845, 3851. IV/3 (nr tymcz.) 6763. V/3 (ID) 90510. VI (nry tymcz.) 8323, 8328, 8330–8332, 8341. X (ID) 62827–62828, 62831–62834, 62837	a-c, e-i) August c-d, g) Karakalla
104.	**BETARAMFTA** (Palestyna) a) Ἰουλιάς b) Λιβιάς c) Livias d) Libias e) Leviada	a) Joseph. *AJ* XVIII 27. XX 159. *BJ* II 252. IV 438;. Por. Joseph. *BJ* II 168 b) Ptol. *Geog*. V 16, 9 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Euseb. *Chron*. II p. 148, (ed. A. Schoene). *Onom*. p. 48 (ed. E. Klostermann); Georg. Syncell. 605 (p. 388, ed. A. A. Mosshammer) c) Plin. *HN* XIII 44; Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.). *Onom*. p. 49 (ed. E. Klostermann) d) Silv. Aquit. *Pereg. ad loc. sanc*. [*It. Eger.*] 41 (p. 22, ed. G.-F. Gamurrini) e) *Rav. Cosm.* II 14 (p. 84, ed. M. Pinder, G. Parthey) Przemianowanie ku czci żony cesarza: Joseph. *AJ* XVIII 27 Przemianowanie *in honorem Augusti*: Hieron. *Onom*. p. 49 (ed. E. Klostermann) Fundacja tetrarchy Heroda Antypasa: Joseph. *AJ* XVIII 27; Euseb. *Chron*. II p. 148 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.). *Onom*. p. 49, ed. E. Klostermann)	a-e) Liwia (Julia Augusta)

362:1014400752

105.	**BETSAIDA** (Palestyna) a) Ἰουλιάς b) Iulias c) Iuliada	a) Joseph. *AJ* XVIII 28; *BJ* II 168. III 57, 515. IV 454. *Ap*. 398, 399, 406; Ptol. *Geog*. V 16, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Euseb. *Chron*. II p. 146 (ed. A. Schoene) b) Plin. *HN* V 71; Hieron. *Chron*. 255 F (25 r. n.e.) c) *Rav. Cosm.* II 14 (p. 85, ed. M. Pinder, G. Parthey) Przemianowanie ku czci Julii, córki Augusta: Joseph. *AJ* XVIII 28 Fundacja tetrarchy Filipa (Heroda Filipa II): Joseph. *AJ* XVIII 28; Euseb. *Chron*. II p. 146 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (25 r. n.e.)	a-c) Julia, córka Augusta (zob. KOKKINOS 2008) lub Julia Augusta/ Liwia (zob. Kindler 1999)
106.	**BIBRACTE** (Galia Lugduńska) a) Iulia Polia Florentia b) Flavia Aeduorum	a-b) *Grat. act. Const. Aug*. [= *Pan. Lat*. VIII (V), ed. É. Galletier] XIV 5: Bibracte, quod hucusque dicta est Iulia Polia Florentia, sed Flavia est Aeduorum. Por. *Grat. act. Const. Aug*. [= *Pan. Lat*. VIII (V), ed. É. Galletier] I 1 N. LENSKI (2016: 137–138) utożsamia Bibracte z Augustodunum, jednak Bibracte było raczej osobnym ośrodkiem, ulokowanym w pobliżu Augustodunum. Zob. TALBERT (ed.) 2000, mapa 18, B 3. Por. AUGUSTODUNUM	a) Cezar? b) Konstantyn Wielki
107.	**BILBILIS** (Hiszpania Tarrakońska) a) AVG[V](usta) BILBILIS b) MVN(icipium) AVGVSTA BILBILIS	a) RPC I 399 b) RPC I 395–398 (August). Por. RPC I 392–394, 400	a-b) August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MCMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 392)
108.	**BISICA LUCANA** (Afryka prokonsularna) a) MVNICIPIVM A[elium] b) [MVNICIPIVM AELIVM HADRIANVM AV]G(ustum) BISICA LVCANA	a) CIL VIII 12292. Por. GASCOU 1972: 126–127 (przyjęcie przydomka *Aelium* zamiast *Antoninianum*). Pogląd B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 99–100), że „A" odnosi się do przydomka *Augustum* wydaje się raczej odosobniony b) CIL VI 1401	a-b) Hadrian (?)
109.	**BOSTRA** (Arabia) a) <ἡ> AVPHΛ(ία) [?] TRAI(ανὴ) <Βόστρα> b) N(ea) TR(iana) ALEXANDRIANA COL(onia) BOSTR(enorum) c) <ἡ> NЄA TPAIANH BOCTPA d) <ἡ> TRAIANH BOCTPA	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 6727 (Antoninus Pius) b) RPC VI (nry tymcz.) 9336–9337 (Sewer Aleksander) c) RPC IV/3 (nry tymcz.) 6692, 6695, 6700–6702, 6723– 6724 (Antoniunus Pius). V/3 (ID) 68923–68924, 68932. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 3983, 6365, 6706, 6726, 6728–6732, 6736–6741, 6743–6744, 8396, 17193. V/3 (ID) 68920, 68925, 68928 d) RPC VI (nr tymcz.) 9321	a-d) Trajan a) Antoninus Pius? b) Sewer Aleksander
110.	**BRACARA AUGUSTA** (Hiszpania Tarrakońska) a) Augusta Bracaria b) Bracara Augusta c) BRACARAVGVST[A] d) Bracarum oppidum Augusta	a) *Rav. Cosm*. IV 43 (p. 307, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) *It. Ant*. 420, 8–9. Por. CIL II 4237, 4736–4737, 4740, 4747–4750, 4752, 4771, 4773, 4778, 4800, 4805, 4814, 4816–4817, 4823, 4826, 4833, 4835, 4837, 4845, 4860, 4871–4872 c) AE 1967, 222. Por. CIL II 2416, 4204, 4236, 4257, 4324, 4869. II/14 2247. III 1773. XVI 35, 48, 55, 78, 94, 117, 183, 187, 1838, 3536, 3539; AE 1907,	a-f) August (ASSMANN 1905: 65–66; MACMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 232)

363:7140376818

	e) BRACHARA [*sic*] AVG(usta) f) Βρακαρ Αὐγούστα	249. 1961, 128. 1965, 347. 1974, 392. 1978, 589– 591. 1981, 400. 1988, 904–905. 1994, 1914. 1995, 1182. 1995, 1185–1186. 1997, 1779–1780. 1999, 1190. 1999, 1359. 2000, 1138. 2000, 1178–1179. 2001, 1568. 2001, 2155. 2002, 1730. 2003, 1548. 2003, 2062. 2004, 772. 2004, 1256. 2005, 1153. 2005, 1149–1150. 2005, 1706. 2005, 1730. 2006, 1483. 2006, 1838–1839. 2006, 1842. 2007, 1759. 2007, 1761. 2007, 1782. 2008, 800. 2008, 1725–1726. 2008, 1753. 2008, 1755. 2009, 747. 2009, 1800. 2009, 1814. 2010, 1871. 2011, 1118. 2011, 1791. 2011, 1810. 2012, 1955. 2012, 1959. 2014, 974. 2014, 1641. 2015, 1888. 2015, 1889. 2016, 1178. 2016, 1180. 2019, 2034. 2020, 927–928 d) Plin. *HN* IV 112 e) CIL II 4812, 4849 f) Ptol. *Geog*. II 6, 39 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium*: AE 2004, 771 b-c	
111.	**BRIGANTIUM** (Hiszpania Tarrakońska) Φλαούιον Βριγάντιον	Ptol. *Geog*. II 6, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) Uzyskanie przez ośrodek statusu *municipium* wydaje się wątpliwe. Por. ANDREU PINTADO 2004 b: 147, 247; HOUTEN 2021: 399 (brak wskazania statusu prawnego ośrodka)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 104) lub Tytus
112.	**BRIGETIO** (Panonia Górna) MVN(icipium) BRIG(etio) AN[T]ONINIANIVM	CIL III 11007	Karakalla (?)
113.	**BRIXIA** (Italia, region X: Venetia i Histria) a) COLONIA A(ugusta) BRIXIA b) COLONIA CIVICA AVG(usta) BRIXIA	a) AE 1996, 00726. Por. Plin. *HN* III 130 b) *Inscr. It.* X/5 83. Por. CIL V 4212	a-b) August (por. KEPPIE 1983: 77)
114.	**BULLA REGIA** (Afryka prokonsularna) COLONIA AEL(ia) HADRIANA AVGVSTA BVLLA REG(ia)	CIL VIII 25522. Por. AE 1949, 26	Hadrian
115.	**BURGUS COMMODIANUS** (Afryka prokonsularna) BVRGVS [[COMMODIANVS]]	CIL VIII 2495 (188 r. n.e.)	Kommodus
116.	**BURGUS SEVERI** (Egipt) Burgus Severi	*Not. dign.* [*or*.] XXXI 63	?
117.	**BUTHROTUM** (Epir) a) C(olonia) A(ugusta) BVT(hrotum) b) C(olonia) C(laudia) I(ulia) B(uthrotum)	a) RPC I 1380 (August) b) RPC I 1395–1399A (Klaudiusz), 1400–1402, 1404–1412. Por. RPC I 1739, późna republika, rew.: C(olonia) I(ulia) BVT(hrotum)	a) August b) Cezar (por. VITTINGHOFF 1952: 148) i Klaudiusz (?)

364:2582696989

118.	**CAESARAUGUSTA** (Hiszpania Tarrakońska) a) CAESARAVGVSTA b) Caesaraugusta colonia c) COLONIA CAESARAVGVSTANA d) Caesarea Augustana e) Καισαραυγούστα f) Καισαραυγούστα (Καλσάρεα Αὐγούστα)	a) CIL XVII/1 239 (8/7 r. p.n.e.); RPC I 304–308, 310–311, 315, 317–319; Mela II 88; *It. Ant*. 392, 1. 433, 1–2. 438, 1–3. 438, 1–3. 439, 4–6, 13, 15–16. 443, 2–3. 444, 2–4. 446, 2, 8–9. 448, 1. 451, 2. 452, 6. Por. CIL III 6417. VI 9. IX 793. XVII/1 139, 243 b) Plin. *HN* III 24 c) CIL II/14 1169. Por. RPC I 330–346 (skrót C C A), 347 (skrót C C), 348 – 386 (skrót C C A) d) Guid. Pis. *Geog*. 82, 17 e) Strab. III 2, 15 f) Ptol. *Geog*. II 6, 63 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-f) August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 390)
119.	**CAESARIANA** (Italia, region III: Bruttium i Lukania) Caesariana	*It. Ant*. 110, 3	Młody Cezar/ August (por. ASSMANN 1905: 63–64)
120.	**CAESARIANA** (Panonia Górna) Caesariana	*It. Ant*. 263, 6	August (za którego dokonano podboju Panonii. Por. *RGDA* 30)
121.	**CAESAROBRIGA** (Luzytania) Caesarobriga*	CIL II 896–897: CAESAROBRIG(ensis); Plin. *HN* IV 118: *Caesarobrigenses*. *Municipium*: CIL II 895	Cezar lub młody Cezar/ (ASSMANN 1905: 39)
122.	**CAESARODUNUM TURONUM** (Galia Lugduńska) a) Casaroduno b) Καισαρόδουνον (Καισαράδουνον)	a) *Tab. Peut*. II 3 b) Ptol. *Geog*. II 8, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) August (por. BEDON 2000: 85)
123.	**CAESAROMAGUS** (Brytania) Caesaromagus	*It. Ant*. 474, 3. 480, 6; *Rav. Cosm*. V 31 (p. 429, ed. M. Pinder, G. Parthey)	Klaudiusz. Por. HIND 1974 (hipoteza, że w 43 r. n.e. w miejscu tym Klaudiusz odebrał hołd od jedenastu władców południowej Brytanii)
124.	**CAESAROMAGUS** (Galia Lugduńska) a) Caesaromagus b) Casaromago c) Καισαρόμαγος	a) *It. Ant*. 380, 3. 384, 8 b) *Tab. Peut*. II 3; *Rav. Cosm*. IV 31 (p. 429, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) Ptol. *Geog*. II 9, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-c) August? (por. HANSON 2016: 441)
125.	**CALAGURRIS** (Hiszpania Tarrakońska) a) MV(nicipium) CAL(agurris) IVLIA b) Iulia	a) RPC I 441 (August). Por. RPC I 433–435, 444–451 A, 451 C b) *Rav. Cosm*. IV 43 (p. 309, ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-b) August (VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 392)

365:1047428498

126.	**CAMULODUNUM** (Brytania) C(olonia?) C(laudia?) VICT[RICENSIS?]	AE 1996, 954 a. Por. CIL XIV 3955: COLONIA VICTRICENSIS QVAE EST IN BRITTANNIA CAMALODVNI; AE 1996 b: VICT	Klaudiusz?
127.	**CANAMA/ CANANIA** (Betyka) M(unicipium) FLAVIVM CANAM(iense)	CIL II 1074. Por. HUEBNER (ed.) 1899 [*Eph. Epigr*. VIII]: 387 (nr 91) = EDCS-10001322 (26.07.2024): ORDO MVN(icipum) [M(unicipii) F(lavi)] CANAN(iensis)	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
128.	**CANUSIUM** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) [COL]ONIA AVRELIA [AV]G(usta) PIA CANVSIVM	CIL IX 344 = EDCS-08201043 (datacja: 161–189 n.e., 26.06.2024). Por. Philostr. *V S* II 1, 5; MOMMSEN (ed.) 1883 [= CIL IX]: 35	Antoninus Pius (MOMMSEN [ed.] 1883 [= CIL IX]: 35)
129.	**CAPERA** (Luzytania) MVNICIPI(um) FLAVIVM CA[PERENS(e)]	AE 1986, 307	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
130.	**CAPUA** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) COL(onia) FLAV(ia) AVG(usta) FELIX CAP(ua) b) CONCORDIA IVLIA VALERIA FELIX CAPVA c) [COLONIA IVL]IA FELIX AVG[VSTA CAPVA]	a) AE 1969/1970, 635 b) CIL X 3867 = EDCS-17900576 (datacja: 298–350 n.e., 27.07.2024). Por. *Lib. colon*. p. 231, ed. K. Lachmann: *colonia Iulia Felix* c) CIL X 3832 (138–161 n.e.) *Capua, muro ducta, colonia Iulia Felix. Iussu imperatoris Caesaris a viginti viris est deducta*: *Lib. colon*. p. 231 (ed. K. Lachmann). Por. Caes. *BCiv.* I 14	a) Domicjan? b-c) Cezar (ASSMANN 1905: 11) b) Dioklecjan (ASSMANN 1905: 148) a, c) August? (por. KEPPIE 1983: 145)
131.	**CARNUNTUM** (Panonia Górna) a) C(olonia) S(eptimia) AVR(elia) ANT(oniniana) KARN(untum) b) COL(onia) SEPT(imia) K(arnuntum) c) MVNICIPI(um) AEL(ium) CARNVNTVM	a) CIL III 14359/3. Por. AE 1992, 1431 b) AE 1929, 218 a (209 r. n.e.) c) CIL III 14359/2. Por. CIL III 4554, 11019 (*domus*: Sergia Karnuntum [*sic*]). VIII 2675 (*tribus Sergia*). XI 6358; AE 1996, 1224. 1997, 1256	a-b) Septymiusz Sewer a) Karakalla c) Hadrian
132.	**CARPENTORATE** (Galia Narbońska) a) C(olonia) I(ulia) C(arpentorate?) b) COL(onia) IVL(ia) MEM(inorum) c) Φόρος Νέρονος	a) CIL XII 5371 (z poświadczeniem *tribus Voltinia*) b) CIL XII 1239. Por. *Plin*. HN III 36 (*oppidum Latinum… Carbantorate Meminorum*) c) Ptol. *Geog*. II 10, 17 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. CARRU 2004: 385	a-b) młody Cezar (por. MACMULLEN 2000: 95) c) ?
133.	**CARPI** (Afryka prokonsularna) COL(oniae) IVLIA CARPITANA	CIL VIII 14333 Status kolonii w II w. n.e.: Ptol. *Geog*. IV 3, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Być może colonia Iulia Pia Paterna jest tożsama z tym ośrodkiem. Por. COLONIA IULIA PIA PATERNA	?
134.	**CARTENNAE** (Mauretania Cezarejska) colonia Augusta Cartennae*	Plin. *HN* V 20: *Cartenna, colonia Augusti*. Por. CIL VIII 9663 (*colonia*); MACKIE 1983: 337–338	August

366:5979435187

135.	**CASTELLUM TILIRUENSE** (Mauretania Cezarejska) a) <castellum> MEDIANVM [M]ATIDIANVM ALEXANDRIANVM TILIRVENSE b) VICVS AVG(usti)	a) AE 1907, 5 b) AE 1895, 84: COL VICI AVG N (222–235 n.e.) Brak pewności czy nazwa a) i b) odnoszą się do tej samej miejscowości.	a) Salonia Matidia lub Mindia Matidia a) Sewer Aleksander b) ?
136.	**CASTRA TRAIANA*** (Dacja) Castra tragana [*sic*]	*Tab. Peut.* VII 5. VIII 1. Por. Miller 1916: 554	Trajan
137.	**CASTRUM NOVUM** (Italia, region VII: Etruria) COL(onia) IVLIA CASTRONOVVM	CIL XI 3576–3578 (256–258 n.e.)	August (por. KEPPIE 1983: 77)
138.	**CASTULO** (Betyka) <municipium> C(aesariorum) I(uvenalium) CASTVLONENSIVM	AE 1958, 5. Por. CIL II 3272; Plin. *HN* III 25: *Caesarini Iuvenales* (emendacja manuskryptów przekazujących *Caesari venales*. HOYOS 1979: 458, przyp. 84). *Municipium*: CIL II 2641; AE 1958, 7. 1975, 526; HEp 1999, 401. Przydomek *Iuvenalis* występuje w wiązanej z młodym Cezarem tytulaturze Cyrty. Por. CYRTA	Cezar (HOYOS 1979: 469) lub młody Cezar/ August
139.	**CATANA** (Sycylia) [COLONI]A IVLIA [AVG(usta) PI]ETAS [CATA]NA	CIL VI 40516 (119–137 n.e.)	August (por. VITTINGHOFF 1952: 71, 149)
140.	**CELEIA** (Norikum) a) CL(audia) CELEIA b) MVNICIPI(um) CLA(udium) CELEIA c) oppidum Claudium Celeia*	a) AE 1999, 1304. Por. CIL III 5194, 5211, 5226, 5237; AE 1955, 100. 1997, 1224 b) Plin. *HN* III 146 c) CIL III 15205.3. Por. AE 2003, 1301	a-c) Klaudiusz
141.	**CELTICUM FLAVIUM*** (?) (Luzytania) Celticum Flavium* (?)	CIL II 880: CELTI FLAVIENSIS GARCIA MARTINEZ, LE ROUX 1996: 62 = AE 1996, 890: [CE]LTICOFLAVIEN(sis).	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
142.	**CEMENELUM** (Alpy Nadmorskie) <Municipium> CLAVDIVM GEMENELVM	AE 1968, 471. Por. AE 2012, 1015: CL CEMENEL *Municipium*: AE 1965, 193	Klaudiusz
143.	**CENABUM** (Galia Lugduńska) a) Aurelianensis urbs b) Aurelianis c) ΛVRILIΛNIS d) ΛVRILIΛN[IS] CIVITA(s) e) Civitas Aurelianorum f) Urbs Aurelianensis	a) Sid. Apoll. *Epist*. VIII 15; Greg. Tur. *Hist. Franc.* VIII 1, IX 33 b) PROU (ed.) 1892: 145 (nry 620–621); *Rav. Cosm*. IV 26 (p. 235, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. PROU (ed.) 1892: 146 (nr 631) c) PROU (ed.) 1892: 144 (nr 619)–145 (nr 622), 149 (nr 647). Por. PROU (ed.) 1892: 144 (nry 617–618), 145 (nr 623), 146 (nr 630), 147 (nry 632–637), 149 (nr 644) d) PROU (ed.) 1892: 145 (nr 625). Por. PROU (ed.) 1892: 145 (nr 624)–146 (nry 626–629), 148 (nr 642)–149 (nry 643, 645–646, 648)	a-f) Aurelian? (por. HOMO 1904: 311; ASSMANN 1905: 147)

367:6328099882

		e) *Not. Gall.* IV 7 f) Greg. Tur. *Hist. Franc*. VIII 1	
144.	**CERET** (Betyka) <Municipium> Iulium Augustum Ceretanum*	Plin. *HN* III 23: *Cerretani, qui Iuliani cognominantur et qui Augustani* [będący *cives Latini* – M.J.]. Por. CIL II 986 (CERETANVS) *Municipium*: CIL II 1305	August?
145.	**CETIUM** (Norikum) M(unicipium) AEL(ium) CET(iensium)	CIL III 5663. Por. CIL III 5663, 5658	Hadrian
146.	**CEZAREA** (Armenia Mniejsza) Caesarea	Plin. *HN* VI 26; *It. Ant*. 205, 7. 206, 7–8. 210, 5	?
147.	**CEZAREA** [†] (Cylicja lub północna Syria) Καισάρεια*	RPC I 4084–4086 (Klaudiusz): ΚΑΙCΑΡΕΩΝ B. TAHBARER (2015: 47–55) uważa, iż owa Cezarea jest tożsama z miejscowością Mopsuestia. Por. MOPSUESTIA	?
148.	**CEZAREA** (Italia, region VIII: Aemilia) a) Caesarea b) Cesarea	a) *Rav. Cosm*. IV 3, V 1 (pp. 258, 326, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) Guid. Pisan. p. 464, 504 (ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-b) ?
149.	**CEZAREA** [†] (Lydia) Καισάρεια*	HABICHT 1975: 65, kol. I, ll. 25–26: ΚΑΙ[ΣΑΡΕΙ]Σ (w okręgu sądowniczym Sardes) Pogląd, iż chodzi o nieznaną skądinąd Cezareę zob. HABICHT 1975: 76	Przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej? (por. HABICHT 1975: 66)
150.	**CEZAREA** (Macedonia) a) Caesarea Thessaliae b) Καισάρεια	a) *Synodic. adv. tragoed. Iren.* 7 (kol. 593, ed. J.-P. Migne) b) Hierocl. 642, 11 (ed. G. Parthey); Procop. *Aed*. IV 3, 9	a-b) ?
151.	**CEZAREA** (na wyspie na tzw. *Oceanus Britannicus*) Caesarea	*It. Ant*. 509, 2	?
152.	**CEZAREA** [†] (Sycylia) Cesarea	Guid. Pisan. p. 496 (ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. *Rav. Cosm*. V 23 (p. 403, ed. M. Pinder, G. Parthey): Cassaria	?
153.	**CEZAREA – ANAZARBOS** (Cylicja) a) Ἀγριππιάς b) Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ [Α]ΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΩΝ ΣΕΠΤΙΜΙΑΝΩΝ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΩΝ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΩ ΑΝΑΖΑΡΒΩ	a) ŠKZ 29 b) DAGRON, FEISSEL (ed.) 1987, nr 101 c) AE 1954, 8 (217 r. n.e.) d) ZIEGLER 1993 b: 267 (nr 304)–268 (nr 306–307). Por. ZIEGLER 1993 b: 267 (nr 305) e) ZIEGLER 1993 b: 262 (nr 281) f) SAYAR (hrsg.) 2000, nr 12	a) Marek Agryppa b-c, e-f, i) August b-f, h) Septymiusz Sewer b-c, g-h) Karakalla b) Sewer Aleksander c) Makryn

368:6771301836

	c) <ἡ> [ΜΑΚΡΕΙΝΙΑΝΗ Σ]ΕΠΤΙΜΙΑΝΗ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ Η ΠΡΟΣ ΤΩ ΑΝΑΖΑΡΒΩ d) <ἡ> ΣΕΥΗΡΙΑΝΗ ΑΝΑΖΑΡΒΟC ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC e) <ἡ> CEY(ηριανὴ) ΑΝΤΩ(νεινιανὴ) ΚΑΙCΑΡ(εια) <πρὸς τῷ> ΑΝΑΖΑΡΒΩ f) <ἡ> ΣΕΠΤΙΜΙΑΝΗ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ Η ΠΡΟΣ ΤΩ ΑΝΑΖΑΡΒΩ g) <ἡ τῶν> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΑΝΖΑΡΒΕΩΝ <πόλις> h) <ἡ τῶν> CΕΟΥΗΡ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝ(ειναιανῶν) ΑΝΑΖ(αρβέων) <πόλις> i) Καισάρεια πρὸς Ἀναζάρβῳ (Ἀναβάρζῳ)	g) RPC V/3 (ID) 84595 h) ZIEGLER 1993 B: 262 (nr 280). Por. ZIEGLER 1993 b: 264 (nr 288) i) Ptol. *Geog*. V 8, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC I 4058 A (Tyberiusz)–4063 A. II 1746–1756. III 3363–3375. IV/3 (nry tymcz.) 3624–3635, 3638, 3640–3649, 3661–3668, 10312, 10452; SNG PfPS 161–163 Monety ukazujące bigę ze słoniami ciągnącymi makietę (?) świątyni ubóstwionego Sewera: RPC VI (nry tymcz.) 7255, 7258, 7260, 7267. Por. ZIEGLER 1985: 88–89. Tradycja (Malal. X 53; *Suda s.v.* Ἀνάζαρβον, A 1866), wedle której nazwa Anazarbos pochodzi o senatora z czasów Nerwy, jest całkowicie niewiarygodna. Era ośrodka rozpoczyna się w 19 r. p.n.e. HILL (ed.) 1900: CII–CIII	
154.	**CEZAREA – ANTIOCHIA** (Pizydia) a) ANTIOCHIA CAESARE[A] b) ANTIOCH(ia) CI [*sic*] C(o)L(onia) c) ANTIOCHIA COLONIA CAESARIA d) ANTIOCHIA COLONIA CAIS [*sic*] e) [C]AESAREA ANTIO[CHIA] f) CAES(area) ANTIOCH(ia) COL(onia) g) CAESAREA COL(onia) h) COLONIA ANTIOCHI(a) C(aesarea) i) COLONIA CAES(area) ANTIOCH(ia) k) CO[L](onia) CAESAREA l) COLONI(a) CAESARIA ANTIOC(hia) m) COL(onia) CESA [*sic*] ANTIOCH(ia) n) COL(onia) CCES [*sic*] ANTIOCH(ia)	a) CIL III 6848 b) KRZYŻANOWSKA 1970: 205 (aw. IV/ rew. 13–14) c) RPC VII/2 2693, 2727, 2733. Por. KRZYŻANOWSKA 1970: 164 (aw. XXVII/ rew. 46); RPC VI (nr tymcz.) 6578. VII/2 2699, 2720–2721, 2728, 2744. VIII (ID) 3317. IX 1245–1246, 1258 d) RPC V/3 (ID) 92848. Por. RPC V/3 (ID) 74169 e) CIL III 7283 (132 r. n.e.) f) KRZYŻANOWSKA 1970: 168 (aw. XXXVII/ rew. 67); RPC VII/2 2702–2703, 2707–2709, 2711–2713, 2716–2717. VIII (ID) 3448, 3361. Por. KRZYŻANOWSKA 1970: 165 (aw. XXXII/ rew. 54) g) RPC I 3529 (August). Por. RPC I 3530–3531 h) RPC IX 1247 i) RPC IV/3 (nry tymcz.) 7332, 7361. Por. KRZYŻANOWSKA 1970: 160 (aw. XXXI/ rew. 37), 162 (aw. XXXVII/ rew. 58), 167 (aw. XXXIV/ rew. 59); RPC IV/3 (nry tymcz.) 7329, 8131, 9729. VI (nry tymcz.) 6579–6581. VIII (ID) 3388 k) RPC I 3532 l) RPC V/3 (ID) 74527, 74637 m) RPC VI (nr tymcz.) 6582. Por. RPC VI (nry tymcz.) 6592, 6594. VII/2 2746, 2757A. IX 1266–1267 n) RPC VII/2 2750–2751	a-n) August
155.	**CEZAREA – ARKA** (Fenicja) a) Arca Caesarea b) Caesarea ad Libanum* c) CAESARIA LIBANV [*sic*] COL(onia)	a) *HA, Alex. Sev.* XIII 5. Por. Aur. Vict. *Caes*. XXIV 1: *<locus> cui duplex Caesarea et Arce nomen est.* b) AE 1941, 81: CAESARENSES AD LIBANVM c) RPC VI (nr tymcz.) 30522	a-h) ?

369:2721278981

	d) COL(onia) CAESARIA e) COL(onia) CAESARIA ITVR(aeae) f) COL(onia) CAESARIA LIBANI g) COL(onia) CAESARIA LIB(ani) ITUR(aeaeque) h) ΚΑΙCΑΡΕΙΑ ΛΙΒΑΝΟΥ	d) RPC VI (nry tymcz.) 8238, 8240, 9242 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 8226, 8236 e) RPC VI (nr tymcz.) 8225 (Heliogabal) f) RPC VI (nry tymcz.) 8227, 8232–8233, 30521 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 8228–8231, 8234, 8239 g) RPC VI (nry tymcz.) 8235, 8241 (Heliogabal). Por. RPC VI (nr tymcz.) 8237 h) RPC IV/3 (nry tymcz.) 6778–6781, 6784–6785, 6788– 6789 (Antoninus Pius). Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 6770, 6777, 6783, 6786–6787, 6790, 3980	
156.	**CEZAREA – BAGIS** (Lydia) a) Καισάρεια* b) Καισάρεια Βάγις*	a) RPC V/2 (ID) 74874, 49432 (ΚΑΙCΑΡΕΩΝ) b) RPC II 1356 (ΚΑΙCΑΡΕΩΝ ΒΑΓΗΝΩΝ)–1357 (Domicjan). X (ID) 49439, 61481–61482, 61485, 83242, 83269, 85440. V/2 (ID) 49372, 49377, 49380, 49384, 49386, 49425, 49437–49438. Por. RPC V/2 (ID) 49385: ΚCΑΡΕΩΝ [*sic*] ΒΑΓΗΝΩ	?
157.	**CEZAREA FILIPOWA – NERONIAS – PANIAS** (Palestyna) a) Caesarea b) Caesarea Panias c) Caesaria Philippi d) Καισάρεια e) <ή> ΚΑΙC(άρεια) <ή> CΕΒ(αστή) f) <ή> ΚΑΙ(σάρεια) ΠΑ(νιὰς) <ή> Ι(ερὰ) CΕ(βαστή) g) <ή> ΚΑΙC(άρεια) ΠΑΝ(ιάς) <ή> CΕΒ(αστή) h) <ή> ΚΑΙ(σάρεια) <ή> CΕΟ [*sic*] i) <ή> CΒ [*sic*] ΚΑΙCΑΡ(εια) ΠΑΝΙΑ(ς) k) Καισάρεια ἡ Φιλίππου l) Καισάρεια Φιλίππου m) Καισάρεια Πανιάς n) ΚΑΙCΑΡΙΑ ΠΑΝΙΑC o) Νερωνιάς	a) Plin. *HN* V 71 b) *Rav. Cosm*. II 14 (p. 85, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) Hieron. *Chron.* 255 F (25 r. n.e.) d) Joseph. *BJ* II 168, III 510. *AJ* XVIII 28 e) RPC IV/3 (nry tymcz.) 6286, 6308–6309, 9144 (Marek Aureliusz). V/3 (ID) 68589, 69233–69234, 69237, 69241–69242, 69248–69249, 69253–69254. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 6310–6311. V/3 (ID) 69235 f) RPC VI (nr tymcz.) 9186 g) RPC VI (nr tymcz.) 9189–9192, 9197–9198. Por. RPC V/3 (ID) 69250, 69258. VI (nry tymcz.) 9181–9183, 9185, 9187, 9193–9196, 9199–9203, 9205–9210, 9212–9221, 30535 h) RPC V/3 (ID) 69243. Por. RPC V/3 (ID) 69245, 69259, 85556 i) RPC V/3 (ID) 69247 k) Mt 16, 13; Mc 8, 27. Por. Joseph. *BJ* III 443. VII 23. *AJ* XX 211; Zonar. VI 26 l) Euseb. *Chron*. II p. 146 (ed. A. Schoene) m) Ptol. *Geog*. V 15, 21. VIII 20, 12 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 6287, 6305–6306, 9184, 9188, 9204, 9211, 9222 n) RPC V/3 (ID) 69238–69240, 69255. Por. RPC V/3 (ID) 69244, 69251, 69257 o) Joseph. *AJ* XX 211. Por. RPC I 4991 Flawiusz Józef (*BJ* II 168) sytuuje fundację po 14 r. n.e. Monety ośrodka poświadczają erę zaczynającą się w 3/2 r. p.n.e. KUSHNIR-STEIN 2005: 158 Fundacja tetrarchy Filipa (Heroda Filipa II): Joseph. *BJ* II 168. *AJ* XVIII 28; Euseb. *Chron*. II p. 146 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (25 r. n.e) Przemianowanie przez Agryppę II ku czci Nerona: Joseph. *AJ* XX 211. Por. HÖLSCHER 1936: 49; JACOBSON 2019: 48	a-n) August (ASSMANN 1905: 83) lub Tyberiusz c, k-l) tetrarcha Filip (Herod Filip II) o) Neron

370:1124089319

158.	**CEZAREA GERMANIKE – GERMANIKOPOLIS – HELGE** (Bitynia) a) Caesarea b) Germanicopolis c) <ή> ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ <ή> ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ d) <ή> ΚΑΙCΑΡΙΑ <ή> ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ e) Καισάρεια	a) *Rav. Cosm*. II 18 (p. 109, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) Plin. *HN* V 143; AE 1983, 51: GERMANICOPOLIS IN B (inskrypcja z Rzymu) c) RPC III 1026–1028. V/2 (ID) 69595–69596, 69598, 69600, 69602–69608, 69615–69618, 69621–69628, 69630–69637, 69646–69654, 69658–69660, 79820–79821, 85750, 88041. VI (nry tymcz.) 3057–3061 10901, 10926, 30127, 30132, 30591, 30653. VII/2 1863–1865. VIII (ID) 19790. IX 208. X (ID) 59987–59989. Por. RPC I 2017 (Tyberiusz). V/2 (ID) 69619, 76952. VIII (ID) 19791; Dio Chrys. *Or*. 47, 13 d) RPC V/2 (ID) 69620 e) Hierocl. 693, 1 (ed. G. Parthey) Germanik jako κτίστης: RPC I 2017 (ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΚΑΙΣΑΡ ΚΤΙΣΤΗΣ)	a-e) Germanik
159.	**CEZAREA – GERMANIKEIA** (Kommagena) a) <ή> Καισάρεια <ή> Γερμανική* (?) b) Γερμανείκια c) Γερμανίκεια d) Καισάρεια Γερμανίκεια*	a) RPC IV/3 (nry tymcz.) 5748, 10063: ΚΑΙC ΓΕΡΜΑΝΙΚΑΙΩΝ b) ŠKZ 17 c) Ptol. *Geog*. V 15, 10 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) d) RPC IV/3 (nr tymcz.) 8526, 9809: ΚΑΙC ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΩΝ. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5746–5747, 6214, 9015–9016, 9810, 11000	a-d) Germanik?
160.	**CEZAREA – HADRIANOPOLIS - PROSEILEMMENE** (Paflagonia) a) Adrianopolis b) Ἁδριανόπολις* c) Ἁδριανούπολις d) Καισάρεια Ἁδριανόπολις* e) Καισάρεια*	a) *Nov*. XXIX 1 b) RPC IV/3 (nry tymcz.) 3919, 17552 (Marek Aureliusz): ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 10862 c) *Nov*. XXIX 1; Hierocl. 695, 3 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 265, III 215, VIII 317, IX 226, X 337, XIII 197; Georg. Cypr. 265 d) IGGR III 149: Η ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΠΟΛΙΣ. Por. IGRR III 150 e) IGRR III 148: ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΠΡΟΣΕΙΛΗΜΜΕΝΕΙΤΩΝ Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ	a-d) Hadrian lub Antoninus Pius d-e) ?
161.	**CEZAREA – IOL** (Mauretania Cezarejska) a) Caesarea b) CL(audia) CAESARIA c) C(olonia) C(laudia) C(aesariensium) d) Ἰὼλ (Ὣλ) Καισάρεια	a) Plin. *HN* V 20; Mela I 30; Solin. XXV 16; Amm. Marc. XIX 5, 18–19. XIX 5, 42. Por. CIL III 6758. VI 32914 b) CIL VI 3262 c) CIL VIII 9400 d) Ptol. *Geog*. VIII 13, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) Przemianownie przez Jubę II na cześć Augusta: Eutr. VII 10 *Ius coloniae* od Klaudiusza: Plin. *HN* V 20. Por. Solin. XXV 16	a-d) August b-c) Klaudiusz (por. GASCOU 1982 a: 152–153)
162.	**CEZAREA – KIBYRA** (Frygia) Καισάρεια*	RPC V/2 (ID) 153, 558, 617, 934, 1041, 1385 (ΚΑΙCΑΡΕΩΝ ΚΙΒΥΡΑΤΩΝ), 79200 (ΚΑΙCΑΡΕΩΝ). VI (nry tymcz.) 5406–5408, 5415 (ΚΙΒΥΡΑΤΩΝ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ), 5420 (ΚΑΙCΑΡƐWN ΚΙΒΥΡΑΤWN). VII/1 661–663.2. IX	Tyberiusz (por. LESCHHORN 1993: 354)

371:9426978669

		780–782. Por. RPC V/2 (ID) 204, 857, 1040, 27037, 72677, 72679–72680, 72703, 72706, 76939, 87995. VI (nry tymcz.) 5409, 5411 Na wniosek Tyberiusza senat na okres trzech lat zwalnia od podatków miasto dotknięte trzęsieniem ziemi: Tac. *Ann*. IV 13. Por. GUIDOBONI 1994: 185 Era ośrodka rozpoczyna się w 24/25 r. n.e. LESCHHORN 1993: 353, 529	
163.	**CEZAREA – KYME** (Eolia) Καισάρεια*	RPC I 2435: ΚΥΜΑΙΩΝ ΚΑΙCΑΡƐΩΝ (Neron)	?
164.	**CEZAREA – MAZAKA** (Kapadocja) a) Caesarea b) Caesaria c) <ἡ τῶν> ΚΑΙCΑΡΑΙΩΝ ΠΡΟC <τῷ>ΑΡΓΑΙΩ <πόλις> d) Καισάρεια e) ΚΑΙCΑΡΙΑ f) ΚƐCΑΡΙΑ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑ[C] g) Mazaca Cesarea	a) Plin. *HN* VI 8; *It. Ant*. 178, 7. 179, 5. 214, 1. 214, 10; *Rav. Cosm*. II 16 (p. 94, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) Hieron. *Chron*. 254 F (20 r. n.e.) c) RPC V/3 (ID) 66668 d) RPC I 3614 (9/8 p.n.e., Archelaos z Kapadocji)–3619. II 1683, 1686–1686 A. IV/3 (nry tymcz.) 6853, 6863–6865, 6884–6886, 6888, 6891–6892, 6894, 6896, 6899–6900, 6904, 8016–8017, 8020, 8022–8024, 8068–8069, 8071, 8519, 9803, 10076, 10078, 10080–10081. VI (nry tymcz.) 6686. Por. RPC III 3152, 3154–3154 A. IV/3 (nr tymcz.) 6707–6711, 6713–6718, 6720, 6767, 6829, 6838, 6843, 6857, 6860–6863, 6867, 6869–6871, 7141, 8005, 8009–8011, 8210, 8522–8523, 9552, 9800, 10062, 10064–10065, 10067, 10070–10071, 10075, 10687, 10803, 11627, 11751, 17237, 17323, 17446, 17557, 25020, 25022–25023, 25025, 25031, 25035, 25112–25113, 25145; Ptol. *Geog*. V 6, 15 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Zos. IV 4; Procop. *Aed*. V 4, 7; Malal. XIII 25; Hierocl. 698, 6 (ed. G. Parthey); Zonar. XII 23. XIII 10 e) RPC VI (nry tymcz.) 6652–6661, 6664–6666, 6673–6674, 6676–6677, 6679, 6681, 6683–6684, 6687, 6691–6692, 6694 –6695, 6697, 6699, 6709–6711, 6715, 6740, 6743–6746, 6781, 6804, 6809–6810, 6822, 6824, 6834, 6845–6846, 6852, 10771, 10888, 11053, 30205, 30208, 30221, 30432. VII/2 3225–3226, 3230–3232, 3234–3235, 3237–3240, 3245– 3248, 3250–3251, 3256–3258, 3265–3268, 3270, 3275–3276, 3294, 3301–3302, 3311–3323, 3357, 3364–3365 f) CIG 7287. Por. RPC VI (nr tymcz.) 10767: ΜΗΤΡΟΠ ΚƐCΑΡΙΑC g) *Tab. Peut*. X 3	a-g) August
165.	**CEZAREA – MOSTENE** (Lydia) ΚΑΙCΑΡƐΙΑ	RPC II 993. Por. RPC I 2461 (ΚΑΙCΑΡƐWN, Klaudiusz), 987–989, 991–992 B, 993 A. Tyberiusz jako jednoczesny *conditor* 12 miast Azji dotkniętych trzęsieniem ziemi: CIL III 7096 (34/35 r. n.e. Por. CIL X 1624; Tac. *Ann*. II 47: *Mosteni* wymienieni wśród ofiar kataklizmu); GUIDOBONI 1994: 180–185 Por. CEZAREA – SARDES, HIEROCEZAREA (Lydia), NEOCEZAREA – FILADELFIA	Tyberiusz (GALSTERER-KRÖLL 1972: 49)

372:1119366095

166.	**CEZAREA NADMORSKA** (Palestyna) a) <ἡ> ΑΥΓΟΥΣΤΗ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑ b) Caesarea c) Caesarea…colonia Prima Flavia d) Caesaria e) COL(onia) […] CAESA(rea) f) COL(onia) FL(avia) AVG(usta) CAES(area) g) COL(onia) FL(avia) AV(gusta) F(elix) C(aesarea) h) COL(onia) FLA(via) AV(gusta) F(elix) C(ommodiana?) CAESAR(ea) i) COL(onia) I FLA(via) AV(gusta) F(elix) C(ommodiana?) CAESA(rea) k) C(olonia) I F(lavia) A(ugusta) F(elix) C(ommodiana?) CAESAR(ea) METROPOLI(s) l) COL(onia) I F(lavia) AV(gusta) P(ia) F(elix) CAESAR(ea) m) C(olonia) I F(lavia) C(ommodiana?) C(aesarea) n) COL(onia) PRIMA FL(avia) AVGVS(ta) CAESAREA o) COL(onia) PRI(ma) FL(avia) AVG(usta) CAESARENSI(um) p) COL(onia) P[R](ima) F[L](avia) AVG(usta) [C](ommodiana?) CAES(area) MET(ropolis) q) COL(onia) PR(ima) FL(avia) AVG(usta) F(elix) C(ommodiana?) CAESAREA r) COL(onia) PR(ima) FL(avia) CAESAR[EA] s) Καισάρεια t) Καισάρεια Σεβαστή u) Καισάρεια Στράτωνος v) ΚΑΙΣΑΡΙΑ	a) IGRR III 1012 (221 r. n.e.) b) *It. Ant*. 150, 1. 199, 1; *It. Burdig.* 585, 4–5. 589, 5. 600, 6. 601, 4; Amm. Marc. XIV 8, 11; Hieron. *Chron*. 264 F (55 r. n.e.), 282 F (128 r. n.e.); *Rav. Cosm*. II 14 (p. 83, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. *Nov*. CIII praef. c) Plin. *HN* V 69 d) Hieron. *Chron*. 167 F (12 r. p.n.e.), 298 F (233 r. n.e.), 300 F (252 r. n.e.) e) RPC VI (nr tymcz.) 8813. Por. RPC VI (nr tymcz.) 8819, 8824, 30648 f) RPC VI (nr tymcz.) 8812 g) RPC VI (nr tymcz.) 8814 h) RPC VI (nr tymcz.) 8816 i) RPC VI (nr tymcz.) 8817 (Heliogabal). Por. RPC V/3 (ID) 69877–69878, 69884, 87142. VI (nr tymcz.) 8808, 8811, 8815, 8821, 8823, 8825, 30574 k) RPC VI (nr tymcz.) 8826. Por. RPC VI (nr tymcz.) 8827–8834, 8836–8839, 8841–8846, 8848–8851, 8854–8856, 8860, 8864. VIII (ID) 2057, 2082, 2087, 2102, 2115, 2138, 2140, 2143, 2157, 2159–2161, 2163–2164, 2180, 2188, 5731, 699477986. IX 2048–2049, 2051–2060, 2062–2135 l) RPC VI (nr tymcz.) 8807 (Heliogabal) m) RPC VI (nr tymcz.) 8862 n) RPC IV/3 (nr tymcz.) 6322, 17423. Por. RPC II 2231 (Domicjan). III 3954, 3957–3957 A, 3960–3962. IV/3 (nry tymcz.) 6316–6321, 6323–6324, 8485, 8604, 8618, 10141, 10177. VI (nr tymcz.) 8810 o) RPC III 3955–3956. Por. CAVENAILE 1958, nr 117; RPC III 3958–3959 p) RPC IX 2061 q) RPC V/3 (ID) 69874. Por. RPC V/3 (ID) 69873, 69875–69876, 69881 r) RPC VI (nr tymcz.) 30576. Por. Plin. *HN* V 69 s) *Act. Ap*. 8, 40. 9, 30. 10, 1. 10, 24. 11, 11. 12, 19. 18, 22. 21, 8. 21, 16. 23, 23. 23, 33. 25, 1. 25, 4. 25, 6. 25, 13; Joseph. *BJ* I 80. 157. 414. 543. 551. 613, II 16–17. 171. 219. 230. 236. 241. 266. 282. 285. 288. 291–292 (*et alibi*). *AJ* XIII 313, XIV 76, XV 293. 339, XVI 13. 62. 373, XVII 221–222; Euseb. *Chron*. II p. 142 (ed. A. Schoene); Hierocl. 718, 1 (ed. G. Parthey); *Chron. Pasch*. I p. 367 (ed. L. A. Dindorf) Georg. Cypr. 999. Por. RPC I 4863–4865 t) Joseph. *AJ* XVI 136. Por. Philo *Leg.* 38 u) Ptol. *Geog*. V 16, 2 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) v) RPC I 4861 (Neron), 4985–4986 (Herod Agryppa I, 42/43 r. n.e.) Młody Cezar jako eponim: Joseph. *BJ* I 414; Amm. Marc. XIV 8, 11. Fundacja Heroda Wielkiego: Plin. *HN* V 69; Joseph. *BJ* I 156–157. *AJ* XIV 76, XV 293. 339, XVI 13; Euseb. *Chron*. II p. 142 (ed. A. Schoene); *Chron. Pasch*. I p. 367 (ed. L. A. Dindorf). Por. Joseph. *BJ* II 266	a-v) August f-r) Wespazjan h-k, m, p-q) Kommodus?

373:1095317142

		Kolonia Wespazjana: Plin. *HN* V 69 Wespazjan najwyraźniej znajdował się w Cezarei w momencie ogłoszenia cesarzem. Por. Joseph. *BJ* IV 616–620; FOERSTER 1975: 15 Informacja, że nazwa Cezarea została nadana przez Wespazjana (*Nov*. CIII praef.) jest z pewnością mylna	
167.	**CEZAREA – PANTIKAPAION** (Tauryda) Καισάρεια*	CIRB 1051; RPC I 1936: ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ Zapis ΑΓΡΙΠΠΙΕΩΝ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ występujący w inskrypcji CIRB 1051 odnoszono wcześniej do mieszkanców Fanagorei (SCOTT 1853–1854: 98–99). Rozróżniający mieszkańców dwóch ośrodków E. DIEHL (1938: 1757) łączył nazwę Cezarei najwyraźniej z powodu miejsca znalezienia napisu z miejscowością Hermonassa. Obecnie monety przywołujące nazwy Cezarea i Agrippeia przypisywane są dwóm stolicom Królestwa Bosporańskiego – Fanagorei i Pantikapaion (por. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS [ed.] 1992: 334–335; MILLAR 2004: 245) Por. FANAGOREIA	August (por. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS [ed.] 1992: 334)
168.	**CEZAREA – SARDES** (Lydia) Καισάρεια*	IGRR IV 1502 (po 17 r. n.e.): Ο ΔΗΜΟΣ Ο ΚΑΙΣΑΡΗΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ; RPC I 2991 (Tyberiusz): ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ (z wizerunkiem cesarza podnoszącego klęczącą Tyche miasta, por. RPC I 2992) Tyberiusz jako jednoczesny *conditor* 12 miast Azji dotkniętych trzęsieniem ziemi: CIL III 7096 (34/35 r. n.e. Por. CIL X 1624; Tac. *Ann*. II 47: *asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit*); GUIDOBONI 1994: 180–185 Legenda ΣΕΒΑΣΤΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΣΑΡΔΙΑΝΩΝ – RPC I 2991, Tyberiusz (cesarz podnosi klęczącą Tyche miasta) Por. CEZAREA – MOSTENE, HIEROCEZAREA (Lydia), NEOCEZAREA – FILADELFIA	Tyberiusz (GALSTERER-KRÖLL 1972: 49)
169.	**CEZAREA – SEBASTOPOLIS – MYRINA** (Eolia) a) Καισάρεια* b) Sebastopolis	a) IGRR IV 1173: Ο ΔΗΜΟΣ Ο ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΜΥΡΕΙΝΑΙΩΝ (August) b) Plin. *HN* V 121	a-b) August
170.	**CEZAREA – TRALLES** (Lydia) Καισάρεια*	RPC I 2633 (August)–2658. II 1094–1095, 1099 A–1105. X (ID) 61706: ΚΑΙΣΑΡΕΩΝ. Por. Plin. *HN* V 120: *Caesarienses* (w okręgu sądowniczym Efez)	August
171.	**CEZAREA – TROKETTA** (Lydia) Καισάρεια*	IGRR IV 1498: ΚΑΙΣΑΡΕΙ[Σ] TROKETTHNOI	?
172.	**CHALKIS** (Syria)	RPC III 3466. Por. RPC III 3458–3465, 3467–3475. IV/3 (nry tymcz.) 5780, 6993, 8536, 8608, 9923, 10698	Wespazjan lub Tytus

374:8953993911

	<ἡ τῶν> ΦΛΑ(ουιῶν) ΧΑΛΚΙΔΕΩΝ <πόλις>	Przydomek ośrodka może mieć związek z cohors I Flavia Chalcidenorum. Zob. AE 1933, 216. 1969/1970, 610–611. 2002, 1511. 2006, 1841. 2012, 1298; EDCS-84300168, EDCS-12300310 (17.08.2024); POLLARD 2003: 123. Por. SAMOSATA, SINGIDUNUM	
173.	**CHLULITANUM/ CHULLITANUM** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM AELI(um) HADRIANVM AVG(ustum) CHLVLITANVM	CIL VI 1684 (321 r. n.e.)	Hadrian
174.	**CHOBA** (Mauretania Cezarejska) MVNICIPIVM AELIVM CHOBA	CIL VIII 8375; AE 1949, 55. 1993, 1776 Hadrian jako *conditor*: AE 1949, 55	Hadrian
175.	**CILLIUM** [†] (Afryka prokonsularna) <Municipium> FLA(vium) CILIVM	CIL VIII 18055. Por. MROZEWICZ 2013 a: 221–224 *Municipium*: CIL VIII 23207. *Colonia*: CIL VIII 210.	Wespazjan lub Tytus
176.	**CISIMBRIUM** (Betyka) MVNICI[PI(ium) FLA]VIVM CISIMBRENSE	AE 1977, 440 (84 r. n.e.). Por. CIL II/5 291 (83 r. n.e.?)–292 (75–77 n.e.), 296. Datacja przywołanych inskrypcji przytoczono za J. ANDREU PINTADO (2004 b: 121)	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
177.	**CIVITAS …INIA…** [†] (Afryka prokonsularna) [CIV]ITAS [//]INIA	CIL VIII 23357 (inskrypcja z Henchir–Meded). Por. CIL VIII 608, 11774; AE 2000, 1663 (*decreta decurionum*; inskrypcje z Henchir–Meded) B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 104, nr 75) brała pod uwagę jako możliwy przydomek epitety *Valentiniana* lub *Antoniniana*	?
178.	**CIVITAS FAUSTIANENSIS** (Afryka prokonsularna) CIVITAS FAVSTIANENSIS	CIL VI 1688 (321 r. n.e.)	Faustyna Starsza, Faustyna Młodsza lub Annia Aurelia Faustyna (żona Heliogabala)
179.	**CLAUDI** (Numidia) Claudi	*It. Ant*. 33, 7	?
180.	**CLAUDIOMAGUS** (Galia Akwitańska) Claudiomagus vicus	Sulp. Sev. *Dial*. II 8, 7	Klaudiusz?
181.	**CLAUDIONERIUM** (Hiszpania Tarrakońska) Κλαυδιονέριον	Ptol. *Geog.* II 6, 22 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Klaudiusz (CURCHIN 2008: 120)
182.	**CLUNIA** (Hiszpania Tarrakońska) CLVNIA SVL(picia)	RIC I, *Galba* 469–473. Status kolonii: CIL II 2780 (117–138 n.e.); Ptol. *Geog*. II 6, 56 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff): Κλουνία κωλονία	Galba (por. HALEY 1992: 159)
183.	**COELA / KOILA** (Chersonez Tracki)	a) RPC IV/1 (nr tymcz.) 10949	a-o) Hadrian

375:4437986404

	a) AEL(ium) MVNICIPI(um) COECANI (*sic*) b) AEL(ium) MVNICIP(ium) COELA c) AEL(ium) MVNICIPI(um) COELANO(orum) d) AEL(ium) MVNICIPI(um) COELANVM e) AEL(ium) MVNICIPI(um) COILANVM f) AELI(um) MVNICIPI(um) COELANON g) AELI(um) [M]VNICIPI(um) C[O]ELANI(ensium?) h) AEL(ium) MV(unicipium) AVG(ustum) COEL(anorum?) i) AEL(ium) MVNICIPI(um) C[O]ILA k) AEL(ium) MVNI(cipium) CVELANI (*sic*) l) AIL(*sic*) MONVCIP(*sic*) CVILA(*sic*) m) AILI(um?) MVNICIPI(um) COILA n) AIL(ium?) MVNICI(um) COILIA o) ΑΙΛΙΟΝ ΜΟΥΝΙΚΙΠΙΟΝ ΚΟΙΛΑ	b) RPC VI (nr tymcz.) 1124. Por. RPC VI (nr tymcz.) 1127. VII/2 557. VIII (ID) 70282, 78850, 68724. IX 164–171 c) RPC III 757 A, 759. Por. RPC III 760 A d) RPC III 757 B e) RPC III 759 A. IV/1 (nr tymcz.) 7810 f) RPC IV/1 (nr tymcz.) 10526. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 9838 g) RPC IV/1 (nr tymcz.) 3988. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 1044 h) RPC IV/1 (nr tymcz.) 9384 i) RPC IV/1 (nr tymcz.) 10951 k) RPC IV/1 (nr tymcz.) 7648. Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 9607, 10946 l) RPC IV/1 (tymcz.) 8366. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 7650 m) RPC IV/1 (nr tymcz.) 10947. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 4498, 9386, 11754, 17238 n) RPC IV/1 (nr tymcz.) 25092 o) AE 1924, 82 W legendach emisji monetarnych ośrodka występuje dużo błędów grawerów – w niniejszej tabeli uwzględniono tylko przykładowe.	
184.	**COLONIA CLAUDIA ARA AGRIPPINIENSIUM/ AGRIPPINA** (Germania Dolna) a) Ἀγριππίνα b) Agrippina c) Agrippinensis colonia d) ARA AGRIPP(inensium) e) civitas Agrippinensium f) CL(audia) ARA g) Colonia Agrippina h) COL(onia) AGRIPPINENSIS i) colonia Agrippinensium k) CL(audia) AGRIP(pinensium) l) COL(onia) CL(audia) ARA m) C(olonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensium) n) CO(lonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensium) ANTONIN[iana] o) C(olonia) C(laudia) A(ra) A(grippinensium) [[[VALERIA]NA GALLIENA]] p) COL(onia) CLAVD(ia) AVG(usta) AGRIPPINENSIVM	a) Zos. I 38 b) Aur. Vict. *Caes*. XXXIII 12. XXXVII 3; Oros. VII 12, 2. VII 24, 3; Eutr. VIII 2; Hieron. *Chron*. 275 F (97 r. n.e.). Por. Tac. *Germ*. 28 (*Agrippinenses*) c) Suet. *Vit*. 10 d) CIL XIII 1836. Por. CIL III 4479 e) *Not. Gall*. VIII 2. Por. AE 1932, 38 f) CIL VI 3298–3299, 3311, 31139. VIII 2785. Por. CIL III 4475 g) Amm. Marc. XV 8, 19; *It. Ant*. 254, 4. 370, 6. 375, 1–2. 376, 1. Por. *Rav. Cosm.* IV 24 (p. 277, ed. M. Pinder, G. Parthey) h) CIL X 3896; Plin. *HN* IV 106; Tac. *Hist*. I 56–57. IV 25, 55, 56, 63. Por. CIL XIII 9152–9154, 7918, 9136–9137. XVII/2 559 i) Tac. *Hist*. IV 20 k) CIL V 1047 (*domus*) l) CIL XIV 208. Por. CIL III 6570 m) CIL XIII 7827, 8255, 10026/21a, 12013 12991 (= EDCS-69800904, 16.07.2024); AE 1907, 101. 1925, 79 (= 1994, 1266). 1928, 91. 1930, 19. 1931, 18–19. 1958, 12. 1969/70, 322. 1971, 421. 1973, 362. 1994, 1265. 1996, 1135 (= 2009, 946). 2004, 981. 2010, 975. 2016, 1114. Por. AE 1923, 106. 1994, 1304 n) CIL XIII 8853 o) CIL XIII 8261 p) CIL IX 1584 Agryppina Młodsza jako eponim: Tac. *Ann*. XII 27	f, k-p) Klaudiusz a-e, g-k, m-p) Agrypina Młodsza n) Karakalla o) Walerian i Gallien

376:8615390868

185.	**COLONIA IULIA** (Cylicja) COLONIA IVLIA	RPC I 4082–4083 (z wizerunkiem prawdopodobnie młodego Cezara/ Augusta, zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS [ed.] 1992: 598). M. GRANT (1946: 13, 244) łączył przywołane emisje z Aleksandrią Troas. Obecnie kolonię, która je wypuściła, lokuje się na terenie Cylicji. Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 598. Por. ALEKSANDRIA TROAS	młody Cezar
186.	**COLONIA IVLIA PIA PATERNA** (Afryka prokonsularna) a) C(olonia) I(ulia) PAT(erna) b) COLONIA IVL(ia) PI(a) PAT(erna)	a) RPC I 761 (August). Por. RPC I 760, 762–763, 765–766, 768–769 b) RPC I 758 (August). Por. RPC I 759–759 A Ośrodek utożsamiany zwykle z którąś z czterech kolonii ulokowanych w pobliżu Promunturium Mercurii mianowicie Carpi, Neapolis, Curubis, Clipea. Zob. AMANDRY 1990: 64; FANTAR, BEN SLIMANE, SPANU, ZUCCA 2015: 485. Curubis i Clipea wydają się być fundacjami Cezara – tak jak Kartagina. MOMMSEN 1905: 222; GASCOU 1972: 21. Por. NEAPOLIS (Afryka prokonsularna); CARPI	a-b) Cezar (por. VITTINGHOFF 1952: 148). Kreacja przydomków Pia (?) Paterna wydaje się mieć związek z młodym Cezarem/ Augustem. Por. ARELATE oraz NARBO
187.	**CONCORDIA** (Italia, region X: Venetia i Histria) IVLIA CONCORDIA	CIL V 1884. Por. CIL V 1901 *Colonia*: CIL V 8659, 8664; Plin. *HN* III 126	August (por. KEPPIE 1983: 77)
188.	**CONIMBRIGA** (Luzytania) FL(avia) CONIMBRICA	AE 1969/1970, 247. *Municipium*: AE 2012, 682. Por. CIL II 395; AE 1971, 162 (*tribus Quirina*); ANDREU PINTADO 2004 A: 350, 359	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
189.	**CONSTANTIA – COSEDIA** (Galia Lugduńska) a) castra Constantia b) civitas Constantia c) Constantia	a) Amm. Marc. XV 11, 3 b) *Not. Gall*. II 8 c) *Not. dign.* [*occ.*] XXXVII 9. 20. XLII 34	a-c) Konstantyn Wielki (Por. LENSKI 2016: 136, mapa nr 4) lub inny przedstawiciel drugiej dynastii Flawiuszów
190.	**CONSTANTIA – DRUSOMAGUS** (Recja) a) Constantia b) Δρουσόμαγος	a) *Rav. Cosm*. IV 26 (p. 231, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) Ptol. *Geog*. II 12, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Nazwa mogła oznaczać „pole Druzusa", jednak pierwszy jej człon mógł też pochodzić od słowa oznaczającego krzew. KLEINEBERG, MARX, KNOBLOCH, LEIGEMANN 2010: 90.	a) Druzus Starszy (por. DOBLHOFF 1884: 4–5) b) Konstancjusz Chlorus (DOBLHOFF 1884: 5) lub Konstancjusz II (KLEINEBERG, MARX, KNOBLOCH, LEIGEMANN 2010: 90)
191.	**CONSTANTINA – CYRTA** (Numidia) a) civitas Constantina Cirtensium b) COLONIA CONSTANTINA c) COLONIA IVLIA IVVENALIS HONORIS ET VIRTVTIS CIRTA	a) *Cod. Theod*. XII 1, 29 b) CIL VIII 7012 (340–350 n.e.); ILAlg. II/1 619 c) CIL VIII 19423 d) EDCS-13002099 (25.07.2024) = CIL VIII 7071. Por. RPC I 701 (aw.: VIRTVS HONOR)	c, d, f) August (por. TEUTSCH 1962: 68) a-b, e, g) Konstantyn Wielki

377:6484671998

	d) [COLONIA IVLIA IV]VENALIS H[ONORIS ET VIRTVTIS 3 CIR]TA e) CONSTANTINA CIVITAS f) Κίρτα Ἰουλία κολωνία g) Κωνσταντίνη	e) CIL VIII 7013 (340–350 n.e.). Por. ILAlg. II/1 533: CONSTANTINIANENSES (317–326 n.e.) f) Ptol. *Geog*. IV 3, 28 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) g) Georg. Cypr. 666	
192.	**CULCI** (Numidia?) VLPIA CVLCI	AE 1987, 1068 = AE 1989, 893. Hipoteza zakładająca status *municipium* (DUPUIS 1992: 128) wydaje się opierać głównie na epitecie ośrodka	Trajan
193.	**CUMAE** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) C(olonia) I(ulia)	CIL X 3703 (Cumae): (…) D D C I (…) MVNIFICA ERGA COLONIAM (…). Por. CIL X 3704 (D D C I); KEPPIE 1983: 149 (inskrypcje nr 3 i 4: D D C I) Zdaniem L. KEPPIE (1983: 149–150) Cumae zostały kolonią przed śmiercią Augusta, jednak abrewiacja C I w przytoczonych wyżej inskrypcjach odnosi się do Puteoli. *Cumis, muro ducta colonia, ab Augusto deducta*: *Lib. colon*. p. 232 (ed. K. Lachmann)	Młody Cezar (por. DE RUGGIERO 1896: 129)/ August (por. KEPPIE 1983: 149)
194.	**DEA AUGUSTA VOCONTIORUM** (Galia Narbońska) a) COL(onia) DEA AVG(usta) VOC(ontiorum) b) FORVM AVG(usti)	a) CIL XII 690. Por. CIL XII 1685; AE 1976, 400 b) CIL XIII 6958 Hipoteza utożsamiająca Forum Augusti z Dea Augusta Vocontiorum zob. KAVANAGH 1996	a-b) August
195.	**DERTONA** (Italia, region IX: Liguria) COL(onia) [IVLIA A]VGVS(ta) DERTON(a)	CIL V 7376 (22 r. p.n.e.). Por. Plin. *HN* III 49	August (por. KEPPIE 1983: 77)
196.	**DEULTUM** (Tracja) a) COL(onia) FL(avia) DEVLT(ensium) b) COLONIA FLAVIA PACIS DEVLTENSIVM	a) AE 1927, 49. Por. Plin. *HN* IV 45 b) CIL VI 3828 (82 r. n.e.). Por. RPC III 734. VI (nry tymcz.) 693 –873, 30484, 30484. VII/2 810–1096. VIII (ID) 48369–48371, 48374, 48530–48544, 48546–48548, 48550–48552, 48554–48577, 48579–48598, 48601–48614, 48616–48630, 48908–48912, 48917, 48931, 68590, 68728, 68760–68762, 68764–68766, 70148, 70157, 70168, 70275–70277, 70785	a-b) Wespazjan (MROZEWICZ 2012 b: 81)
197.	**DINIA** (Alpy Nadmorskie) M(unicipium) A(?) A(?) D(iniensium) B(odionticorum)	AE 1961, 156 (187 r. n.e.)	?
198.	**DIOCEZAREA** (Cylicja) a) Διοκαισάρεια b) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΔΙΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ ΜΗΤΡ(όπολις) c) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΔΙΟΚΕCΑΡΕΩΝ ΜΗΤΡ(όπολις)	a) Ptol. *Geog*. V 8, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Hierocl. 709, 8 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 839. Por. RPC II 1718. III 3238–3240. IV/3 (nry tymcz.) 6208, 10025–10026. VIII (ID) 2101, 26722 b) RPC VIII (ID) 2179, 85729. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5800, 6207, 6209, 6163, 11739. V/3 (ID) 79575–79578, 85037–85038, 85040–5042. VIII (ID) 2053, 2063, 2172, 86759; SNG Levante 413–414, 416–418	a) ? b-c) Hadrian (BOATWRIGHT 2000: 105)

378:1714785781

		c) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10248. VIII (ID) 2092, SNG Levante 419. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 4972, 5801, 6206. VIII (ID) 2104,	
199.	**DIOCEZAREA** (Kapadocja) a) Diocaesarea b) Διοκαισάρεια	a) Plin. *HN* VI 8 b) Ptol. *Geog*. V 6, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) Klaudiusz? (por. HUNGER 1981: 65)
200.	**DIOCEZAREA – KERETAPA** (Frygia) Διοκαισάρεια	Ptol. *Geog*. V 2, 26 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC IV/2 (nry tymcz.) 1829 (ΚΕΡΕΤΑΠΕΩΝ ΔΙΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ, Antoninus Pius)–1830, 1832, 1836–1840; SNG von Aulock 8392–8393	?
201.	**DIOCEZAREA – SEPFORIS** (Palestyna) a) Αὐτοκρατορίς b) ΕΙΡΗΝΟΠΟΛΙ(ς) ΝΕΡΩΝΙΑC c) Διοκαισάρεια d) Διόκεσσα	a) Joseph. *AJ* XVIII 27 b) RPC I 4849–4850 (Neron) c) Georg. Cypr. 1035. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 3605, 6312, 8617 (Antoninus Pius). V/3 (ID) 68505–68509, 86222. VI (nry tymcz.) 8803–8805 d) Hierocl. 720, 9 (ed. G. Parthey) Przemianowanie przez tetrarchę Heroda Antypasa: Joseph. *AJ* XVIII 27 Monety ośrodka z czasów Trajana sygnowane są słowem ΣΕΠΦΩΡΗΝΩΝ (RPC III 3936–3939); nie są znane emisje z czasów Hadriana	a) August? b) Neron c-d) Hadrian (por. BIRLEY 1999 a: 229, 232) lub Antoninus Pius
202.	**DIOKLETIANOPOLIS** (Egipt) Διοκλητιανούπολις	Hierocl. 732, 3 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 773	Dioklecjan
203.	**DIOKLETIANOPOLIS** (Palestyna) Διοκλητιανούπολις	Hierocl. 719, 2 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 1012	Dioklecjan
204.	**DIOKLETIANOPOLIS – KELETRON** (Macedonia) Διοκλητιανούπολις	Hierocl. 642, 12 (ed. G. Parthey); Procop. *Aed*. IV 3, 1	Dioklecjan
205.	**DIOKLETIANOPOLIS – VETUS AUGUSTA AREA*** (Tracja) a) Διοκλητιανούπολις b) VETVS AVG(usta) ARIA [*sic*]	a) Hierocl. 635, 6 (ed. G. Parthey); Const. Porphyr. *De them*. II p. 49 (ed. I. Bekker) b) AE 1938, 8	a) Dioklecjan b) ?
206.	**DION** (Macedonia) a) COL(onia) AVG(usta) DIENSIS b) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) DIENSIS c) COLONIA IVLIA AVGVSTA DIENSIVM d) COL(onia) IVL(ia) e) COLONIA IVL(ia) DIENSIS	a) RPC I 1507–1507A (Klaudiusz) b) RPC II 313. III 609–611, 613–615. IV/1 (nry tymcz.) 6216–6217, 11067, 11077. Por. RPC I 1504–1505 A (August; C I A D) c) CIL III 7281 (132 r. n.e.) d) RPC I 1505B (August) e) RPC I 1506. IV/1 (nr tymcz.) 11072. VI (nry tymcz.) 48–72, 74, 76. VII/2 59–68. VIII (ID) 68591–68593, 68597–68601	a-e) August

379:8364855536

	f) COLONIA IVL(ia) OIENSIS [*sic*]	f) RPC VI (nry tymcz.) 73, 75.	
207.	**DOMITANOPOLIS – SALA** (Lydia) Δομιτιανόπολις*	RPC II 1341 (ΔΟΜΙΤΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ)–1344 (Domicjan)	Domicjan
208.	**DROBETA** (Dacja) a) MVNICIPIVM HADRIANVM DROBETENSE b) MVN(icipium) P(ublium?) AEL(ium) DRV(betae) [*sic*] c) R(es) P(ublica) COL(oniae) SEPT(imiae) DR(obetae) d) RES PVBLICA MVNIC(ipii) HADRIANI DROBET(ae) e) R(es) P(ublica) M(unicipii) H(adriani) D(robetensium)	a) AE 1905, 110. Por. AE 1897, 84. 1949, 197. 1979, 520. 1983, 843 b) CIL III 8129. Por. c) AE 1914, 118 (198–210 n.e.) d) CIL III 8017. Por. AE 1980, 771 e) AE 1914, 117	a-b, d-e) Hadrian c) Septymiusz Sewer
209.	**DRUSIAS** (Palestyna) a) Δρουσιάς b) Δρούσιον c) Δρούσος	a) Ptol. *Geog*. V 16, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) Joseph. *BJ* I 412 c) Joseph. *AJ* XV 336 Druzus Starszy jako eponim: Joseph. *BJ* I 412. *AJ* XV 336	a-c) Druzus Starszy (LICHTENBERGER 2009: 47)
210.	**DURA – EUROPOS** (Mezopotamia) <ἡ τῶν> ΑΥΡΗΛ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ <κολωνία?/ πόλις?>*	AE 1933, 223 = EDCS-78500085 (datacja: 215–217 n.e., 2.08.2024): ΑΥΡΗΛ(ιανῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΙΩΝ Η ΒΟΥΛΗ *Colonia* (?): *P. Dura* 32 (tekst dolny, ll. 4–5: ἐν Κολωνείᾳ Εὐρωπ[αίων Σελεύκου] Νεικάτορος, 254 r. n.e.). Por. CUMONT (ed.) 1926: 393 (nr 35), 404 (nr 50). F. MILLAR (2006: 201, 218–219) nie wyklucza, iż Dura – Europos uzyskało tytuł kolonii. E. DĄBROWA (2012) nie wymienia Dura – Europos wśród kolonii powołanych do życia na Bliskim Wschodzie pod rządami Sewerów	Karakalla
211.	**DUROSTORUM I** (Mezja Dolna) a) [MVN]ICIPI(um) AVRELI(ium) DVROSTO[RVM] b) DVROS(storum) AVREL(ianum?)	a) DONEVSKI, MATEI-POPESCU 2021: 329. Por. AE 1925, 110 b) CIL III 12456 = EDCS-31400081 (napis z 271 r. n.e. upamiętniający zwycięstwa Aureliana; 22.02.2025) Przyjęcie, że status *municipium* otrzymały nie *canabae* w Durostorum, ale *vicus*: MROZEWICZ 1984: 294 Przyjęcie, że *municipium* w Durostorum powołano do życia pomiędzy 177 a 180 r. n.e., podobnie jak *municipium* w Troesmis: DONEVSKI, MATEI-POPESCU 2021: 329	a) Marek Aureliusz (por. DONEVSKI, MATEI-POPESCU 2021: 329–330) lub Karakalla (por. MROZEWICZ 1984: 294–295) b) Aurelian?
212.	**DUROSTORUM II** (Mezja Dolna) CANABAE AELIAE LEG(ionis) XI CL(audiae)	CIL III 7474 (144–148 n.e.)	Hadrian

380:2298692930

213.	**DYME** (Achaja) C(olonia) I(ulia) A(ugusta) DVM(aeorum)	RPC I 1287–1288 (August). Por. RPC I 1284 (40 r. p.n.e.), 1289	a-b) Cezar (por. VITTINGHOFF 1952: 148) i August
214.	**DYRRACHION** (Macedonia) COL(onia) IVLIA AVG(usta) DYRRACHIN(orum)	AE 1984, 811 (117–138). Por. AE 1984, 812. 1994, 1567. 2014, 1177c	August
215.	**EBORA** (Luzytania) a) oppidum veteris Latii Ebora… Liberalitas Iulia b) LIBERALITAS IVL(ia) EBOR(a)	a) Plin. *HN* IV 117 b) RPC I 50 (August). Por. RPC I 51; HEp 2005, 439 *Municipium*: CIL II 110, 114–115; EDCS-80700042 (08.02.2025)	a-b) Cezar lub młody Cezar/ August (por. GALSTERER-KRÖLL 1975: 127; HOUTEN 2021: 393)
216.	**EBUSUS** (ob. Ibiza) MVNICIPIVM FLAVIVM EBVSVS	CIL II 3663	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
217.	**EDESSA** (Mezopotamia) I. Kolonia emitująca monety z łacińskimi legendami, na których niewymieniona jest nazwa Edessa: a) COL(onia) ΛVR(elia) METROPOLI(s) ANTONINI(ana) b) COL(onia) ΛVR(erlia) METROPOLI(s) ΛNTONINIΛNΛ CA [*sic*] c) COL(onia) MET(ropolis) ANTONINIANA d) COL(onia) MET(ropolis) ANTONINIANA ΛLEX(andria) e) COL [MET(ropolis) ANTONINI]ANA AVG(usta) C C [*sic*] f) COL(onia) MET(ropolis) ANTONINIANA ΛVP(elia) g) COL(onia) MET(ropolis) ANTONINIANA ΛVP(elia) ΛLEX(andria) II. Kolonia emitująca monety z greckimi legendami, na których wymieniona jest nazwa Edessa: a) <ή> ΑΥ(ρηλία) ΑΝΤΩ(νινιανὴ) ΕΔΕCCA <ή> ΜΑΡ(κία) b) <ή> ΜΑΚ(?) ΑΥΡ(ηλία) ΕΔΕCCA c) <ή> ΜΑΚ(?) ΑΥΡ(ηλία) ΚΟ(λωνία) ΕΔΕCCA d) <ή> ΜΑΚ(?) ΜΗ(τρόπολις) <τῶν> ΕΔΕCCΗΝΩΝ Λ(?) e) <ή> ΜΑΡ(κία) ΑΥΡ(ηλία) ΑΝΤΩ(νινιανὴ) ΕΔΕCCA	I. a) DANDROW 2016: 190 (R 3, 8). Por. DANDROW 2016: 190 (R 1–2,4–7, 9–11, 13–16, 18–19, 21–23) b) DANDROW 2016: 190 (R 17) c) DANDROW 2016: 185 (R 217), 192 (R 23, 31–32), 194 (R 1). Por. DANDROW 2016: 185 (R 2, 4–5, 7, 9–12, 18–20, 23–27, 29, 31, 33, 41, 63)–186 (R 74–80, 85), 191 (R 3–5)–192 (R 12–13, 17–18, 22, 24, 26–29, 34–35), 194 (R 2) d) DANDROW 2016: 186 (R 72) e) RPC V/3 (ID) 90416 f) DANDROW 2016: 185 (R 50), 192 (R 20–21). Por. DANDROW 2016: 185 (R 6, 14, 21, 30, 34, 42–44, 50, 59, 62, 64)–186 (R 73), 191 (R 1, 6)–192 (7–9, 19, 25, 30) g) DANDROW 2016: 185 (R 3, 15–16, 35, 37, 45, 51, 53–54, 58, 61)–186 (R 67–68, 70). Por. DANDROW 2016: 185 (R 52)–186 (R 66) Edward DANDROW (2016) wszystkie przywołane wyżej emisje datuje na rządy Karakalli. II. a) RPC VI (nr tymcz.) 7730 b) RPC VI (nr tymcz.) 7758. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7718–7719, 7721–7723, 7731–7732, 7734, 7762, 7764–7771, 7788, 7800, 7827, 30470 c) RPC VI (nr tymcz.) 7757. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7733, 7789, 7838, 30471 d) RPC VI (nr tymcz.) 7854 e) RPC VI (nr tymcz.) 7742. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7739 –7740, 7752, 7786–7787, 30523, 30701 f) RPC VI (nr tymcz.) 7748. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7720, 7744–7746, 7754	I. a-g) oraz II. a-c, e-m) Karakalla (przyjąwszy założenie E. Dandrowa, że wszystkie odnośne monety z łacińskimi legendami wyemitowano za rządów Karakalli) II. a, e-f, h, k-n) Heliogabal (epitet Μαρκία) o-p) Makryn (por. SEGAL 1970: 14) o) Diadumenian? (epitet Α[ντωνινιανή?])

381:1008081688

	f) <ή> ΜΑΡ(κία) ΑΥΡ(ηλία) ΑΝΤ(νινιανὴ) ΚΟΛ(ωνία) ΕΔΕCCΑ g) <ή> ΚΟΛ(ωνία) <ή> ΑΝΤ(νινιανὴ) ΑΥΡ(ηλία) ΕΔΕCCΑ h) <ή> ΚΟΛ(ωνία) ΑΝΤ(νινιανὴ) ΜΑΡ(κία) ΕΔΕC(σα) i) <ή> ΚΟΛ(ωνία) ΑΥ(ρηλία) ΑΝ(τωνινιανὴ) ΕΔΕC(σα) k) <ή> ΜΑΡ(κία) ΑΥΡ(ηλία) Κ(ολωνία) ΕΔΕCCΑ l) <ή> ΚΟΛ(ωνία) <ή> Μ(αρκία) ΑΝΤΩ(νινιανὴ) ΕΔΕCCΑ m) <ή> ΚΟΛΩ(νία) <ή> ΜΑΡ(κία) ΑΥΡ(ηλία) ΕΔΕCCΑ n) <ή> ΚΟΛΩ(νία) <ή> ΜΑΡ(κία) ΕΔΕCCΑ o) <ή> Ο(πελλία) Μ(ακρινιανὴ) Α(ντωνινιανὴ?) ΕΔΕCCΑ p <ή> Ο(πελλία) Μ(ακρινιανὴ) ΕΔΕCCΑ	g) RPC VI (nr tymcz.) 7759. Por. RPC VI (nr tymcz.) 7749 h) RPC VI (nr tymcz.) 7751 i) RPC VI (nr tymcz.) 7772 k) RPC VI (nr tymcz.) 7743 l) RPC VI (nr tymcz.) 7760 m) RPC VI (nr tymcz.) 7735. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7750, 7782, 30607 n) RPC VI (nr tymcz.) 7727–7728, 7736–7738, 7773, 7775– 7778, 7785. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7724–7725, 7774, 7783, 30662 o) RPC V/3 (ID) 90416 p) RPC V/3 (ID) 85560–85569, 85612–85613, 91616–91619, 92500, 93660	
218.	**EGARA** (Hiszpania Tarrakońska) M(unicipium) F(lavium) EGARA	CIL II 4494 (139 r. n.e.). Por. CIL II 4495	Wespazjan lub Tytus
219.	**ELAIUSA – SEBASTE** (Cylicja) a) Σεβαστή b) CEBCTH [*sic*]	a) Joseph. *AJ* XVI 131; Ptol. *Geog*. V 8, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Herocl. 704, 4 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 811; RPC IV/3 (nry tymcz.) 4923, 5814–5815, 5479, 6151, 6178, 17292. V/3 (ID) 84041–84042. VI (nry tymcz.) 7051–7054. VII/2 2942–2953. X (ID) 60347–60353. Por. RPC I 3715 (Archelaos z Kapadocji)–3716 B, 3716 D, 3717–3721. IV/3 (nry tymcz.) 6150, 10291–10292. V/3 (ID) 76838, 84043–84045, 90549. VI (nr tymcz.) 7056 b) RPC IV/3 (nry tymcz.) 4921–4922. Por. RPC V/3 (ID) 87022	a-b) August
220.	**ELEUTHEROPOLIS** (Palestyna) <ή> Λ(ουκία) CΕΠ(τιμία) CΕΟΥΗΡ(ιανὴ) ΕΛΕΥΘΕΡΟ(λις)	RPC V/3 (ID) 68394. Por. RPC V/3 (ID) 68383–68388, 68390–68393, 68396–68399, 68401–68407, 69098, 69923, 70315–70316, 70319, 83430. VI (nry tymcz.) 9128–9133	Septymiusz Sewer
221.	**EMERITA** (Luzytania) a) AVGVSTA EMERITA b) Αὐγούστα Ἠμερίτα c) Augusta Merita d) COLONIA AVGVSTA EMERITA e) C(olonia) I(ulia) A(ugusta) E(merita) f) EMERITA AVGVSTA	a) RPC I 5, 6–7, 10, 12–13. Por. RPC I 5 A, 8–9, 11, 14, 17, 20–21, 23–25, 30, 38, 41 b) Strab. III 2, 15. III 4, 20; Ptol. *Geog*. II 5, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Cass. Dio LIII 26, 1 c) *Rav. Cosm*. IV 44 (p. 314, ed. M. Pinder, G. Parthey) d) AE 1952, 49 (6 r. n.e.). 1999, 417; Plin. *HN* IV 117. Por. CIL II 492; RPC I 16, 18–19, 22, 26–27, 29, 31–37 A, 39–40, 42–43, 47–49 A e) AE 1976, 274 a. 1984, 492. 2002, 684; EDCS-28400052 (29.06.2024) f) RPC I 18 A–18 B. Por. AE 1921,8; RPC I 5 A, 9 A	a-f) August

382:4437585692

222.	**EMONA** (Italia, region X: Venetia i Histria) IVLIA EMONA	CIL II 6087. V 7047. Por. CIL XIII 8735. XIV 2952; AE 1934, 75; EDCS-11301668 (26.02.2025) *Colonia*: Plin. *HN* III 147. Por. CIL III 3843, 3846, 10767; AE 1934, 75; EDCS-11301668 (26.02.2025)	młody Cezar/ August lub Tyberiusz (ŠAŠEL KOS 2012: 92. Por. WILKES 1963: 269; KEPPIE 1984: 77–78)
223.	**ESBUS/ CHESZBON** (Arabia) AYP(ηλία) ЄCBOYC	RPC VI (nry tymcz.) 9344–9349 (Heliogabal)	Heliogabal
224.	**FANUM FORTUNAE** (Italia, region VI: Umbria) a) COL(onia) IVL(ia) FANESTRIS b) COLONIA IVLIA FANVM FORTVNAE c) Flavia Fanestris	a) CIL XI 6232 b) CIL XI 6238. Por. Plin. *HN* III 113 c) *Consult. vet. cuiusd. iuriscons.* IX 4 (365 r. n.e.)	a-b) August (por. KEPPIE 1983: 77) c) przedstawiciel drugiej dynastii Flawiuszów, Jowian lub Walentynian I?
225.	**FAUSTINOPOLIS** (Kapadocja) a) FAVSTINIANA COL(onia) b) COL(onia) FAVSTINOPOLIT[A]NORVM c) Faustinopolis d) civitas Faustinopoli e) Φαυστινούπολις	a) CIL III 12213. Por. *HA, Marc*. XXVI 4–9 b) AE 1964, 3 = BALLANCE 1964: 141 c) *It. Ant.* 145, 3 d) *It. Burdig*. 578, 2 e) Hierocl. 700, 3 (ed. G. Parthey) Marek Aureliusz podnosi do rangi kolonii miejscowość Halala, w której zmarła Faustyna Młodsza: *HA, M. Ant*. XXVI 9	a-e) Faustyna Młodsza
226.	**FILIPPI** (Macedonia) a) COL(onia) AVG(usta) IVL(ia) PHILIP(pensis) b) COLON(ia) IVL(ia) AVG(usta) PHILIPPIENS(ium) c) COL(oniae) IVL(ia) PHILIPPENSIS d) COLO[NIA AVGVSTA IVLI]A VICT[RIX PHILIPP]ENSIVM	a) RPC I 1653–1655 (August). III 659–664. Por. RPC I 1650. II 343 A–345C. III 665–666. IV/1 (nr tymcz.) 9119 b) BRÉLAZ (ed.) 2014: 23. Por. BRÉLAZ (ed.) 2014: 16, 21, 28, 31, 43, 45, 158; RPC IV/1 (nry tymcz.) 4259, 9401 c) CIL III 386 a-d. Por. CIL III 7285 d) BRÉLAZ (ed.) 2014: 151	a-d) August
227.	**FILIPPOPOLIS** (Arabia) a) Philippopolis b) Φιλιππούπολις	a) Aur. Vict. *Caes*. XXVIII 1. Por. RPC VIII (ID) 2196, 2243, 2249, 2269, 2279, 2286, 2375, 2409, 2417, 2439, 6067 (ΦΙΛΙΠΠΟΠΟΛΙΤΩΝ ΚΟΛΩΝΙΑC S C, Filip Arab) b) Georg. Cedren. I p. 452 (ed. I. Bekker) Fundacja Filipa Araba i Filipa juniora: Aur. Vict. *Caes*. XXVIII 1	Filip Arab (por. KOLENDO 1992)
228.	**FILIPPOPOLIS** (Tracja) Philippopolis	Iord. *Rom*. 283. Por. Hieron. *Chron*. 299–300 F, 248 r. n.e. (przywołano tylko świadectwa łączące toponim z cesarzem rzymskim)	Filip II Argeada (rzeczywisty eponim) i Filip Arab (jako *quasi* eponim). Por. KOLENDO 1992
229.	**FILOCEZAREA – MAIONIA** (Lydia) Φιλοκαισάρεια	SEG XLVIII 1445: ΦΙΛΟΚΑΙΣΑΡΕΩΝ	?
230.	**FLAVIA MARCI**	a) *Tab. Peut*. IV 3. Por. MILLER 1916: 933	a-b) ?

383:7418504240

	(Afryka prokonsularna) a) Flavia Marci b) Falavi Marci	b) *Rav. Cosm*. III 6 (p. 150, ed. M. Pinder, G. Parthey)	
231.	**FLAVIANA** (Mezja Górna) Flaviana	*Not. dign.* [*or*.] XLI 13	przedstawiciel drugiej dynastii Flawiuszów lub któryś z późniejszych cesarzy?
232.	**FLAVIANA** (Mezja Dolna) Flaviana	*Not. dign.* [*or*.] XXXIX 3. 20	Konstantyn Wielki (por. LENSKI 2016: 151, 318; OPRIŞ 2021: 56) lub któryś z późniejszych cesarzy?
233.	**FLAVIAUGUSTA*** (Hiszpania Tarrakońska) Flaviaugusta*	CIL II 4196: FLAVIAVGVSTANVS. Por. AE 1976, 324; HOUTEN 2021: 322 (nazwa odtworzona) *Municipium* (?): CIL II 4196 (*tribus Quirina*). Por. HOUTEN 2021: 393 (brak określenia statusu prawnego ośrodka)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 105), Tytus lub Domicjan
234.	**FLAVIOBRIGA*** (Hiszpania Tarrakońska) Flaviobrica colonia	Plin. *HN* IV 110	Wespazjan
235.	**FLAVIOCEZAREA** (Lydia) Φλαουιοκαισάρεια*	HABICHT 1975: 65, kol. I, l. 11: ΦΛΑΟΥΙΟΚΑΙΣΑΡΕΙΣ	Wespazjan, Tytus lub Domicjan (por. HABICHT 1975: 66)
236.	**FLAVIONAVIA** (Hiszpania Tarrakońska) Φλαουιοναουία	Ptol. *Geog*. II 6, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) W literaturze spotkać można różnicę stanowisk co do uzyskania przez ośrodek statusu *municipium*. Por. ANDREU PINTADO 2004 B: 144, 150 (przyjęcie, że ośrodek posiadał status *municipium*); HOUTEN 2021: 393 (brak wskazania statusu *municipium*)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 105) lub Tytus
237.	**FLAVIOPOLIS** (Chersonez Tracki) colonia Flaviopolis	Plin. *HN* IV 47. Por. PICARD, REINACH 1912: 277 (ὁ δῆμος Φλαβιοπολιτῶν)	Wespazjan
238.	**FLAVIOPOLIS** (Cylicja) a) Φλαβιάς b) Φλαβιόπολις* c) Φλαυιάς d) Φλαοϋιόπολις e) Flavias	a) Hierocl. 706, 1 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 823 b) RPC III 3378–3379 (ΦΛΑΥΙΟΠΟΛΙΤΩΝ). Por. RPC II 1757–1761 (Domicjan). III 3376. IV/3 (nry tymcz.) 3573–3574, 4973, 5803, 5805, 9910, 10196, 10281–10283. VI (nry tymcz.) 7449–7470, 30268, 30270, 30706. IX 1529–1534, 1537–1538. X (ID) 60359–60361, 60365, 60370–60371, 88110 (ΦΛΑΥΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ) c) ŠKZ 30 d) Ptol. *Geog*. V 8, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) e) *It. Ant*. 212, 3 Era ośrodka rozpoczyna się w 74 r. n.e. HILL (ed.) 1900: CVII	a-e) Wespazjan

384:1028106406

239.	**FLAVIOPOLIS – FLAVIOCEZAREA – DALDIS** (Lydia) a) <ἡ> ΦΛΑ[Β](ία) ΚΑΙCΑΡ(ειa) ΔΑΛΔΙ(ανῶν) b) Φλαουιοκαισάρεια* c) Φλαβιόπολις*	a) RPC II 1325 (Wespazjan). Por. RPC II 1324, 1325 B. b) HABICHT 1975: 65, kol. I, ll. 10–11: ΦΛΑΟΥΙΟΚΑΙΣΑΡΕΙΣ ΔΑΛΔΙΑΝΟΙ c) RPC II 1326 (emisja pseudoautonomiczna): ΦΛΑΒΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΔΑΛΔΙΑΝΩ(ν)	a-c) Wespazjan
240.	**FLAVIOPOLIS – KRATEIA** (Bitynia) a) Ἀγρίππεια* b) Φλαυιόπολις	a) BECKER-BERTAU (hrsg.) 1986, nr 70: ΑΓΡΙΠΙΕΥΣ. Por. Plin. *HN* V 149: *Agrippenses*. Emendacja zapisu *Agrippenses* na *Agrillenses* zob. WINKLER 1993: 276 b) Ptol. *Geog*. V 1, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 3955, 4777, 4779–4783, 5485, 10761, 10933, 11098, 11771. V/2 (ID) 58920, 71628–71633, 71636, 71638–71639, 71648, 71654–71655, 71658–71668, 71671, 71673, 71678–71680, 71682–71683, 71686–71687, 71689, 71697–71701, 71704, 71708–71711, 71713–71714, 71716–71723, 71733, 75100, 75102, 75115, 76901, 76935–76937, 77448, 78176, 78489, 78521, 80232–80234, 82346, 85952–85953, 89649, 89886. VI (nry tymcz.) 3641, 3638, 10995. VIII (ID) 19673, 59990, 59992–59994 Hipoteza utożsamiająca ośrodek Agrippeia z Flaviopolis (Krateia) zob. BOWIE 2022: 82	a) Marek Agryppa b) Wespazjan lub Tytus
241.	**FLAVIOPOLIS – LORA/ LORENI** (?) (Lydia) Φλαοϋιόπολις*	HABICHT 1975: 65, kol. I, ll. 7–8: ΛΟΡΗΝΑΙΟΙ ΟΙ ΝΥΝ ΛΕΓΟΜΕΝΟΙ ΦΛΑΟΥΙΟΠΟΛΕΙΤΑΙ. Por. FOSS 1987: 91	Wespazjan, Tytus lub Domicjan (por. HABICHT 1975: 66)
242.	**FLAVIOPOLIS – TEMENOTHYRAI** (Frygia) ΦΛΑΒΙΟΠΟΛΙC	BMC *Phrygia* 15 (emisja pseudoautonomiczna). Por. IGRR IV 620; RPC VI (nry tymcz.) 4547–4549. VII/1 252	Wespazjan lub Tytus
243.	**FORMIAE** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) COL(onia) AELIA HADRIANA AVGVSTA FORMIAE b) COL(onia) AEL(ia) FOR(miae)	a) CIL X 6079 b) EDCS-60500034 (20.12.2025)	Hadrian (por. BOATWRIGHT 2000: 39)
244.	**FORUM CLAUDII** (Alpy Graickie) a) Φόρος Κλαυδίου b) F(orum) C(laudii) A(ugusti) c) FORVM CL(audii) CEVTRON(um) d) Forum Claudium*	a) Ptol. *Geog*. III 1, 37 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) CIL XVII/2 121, 124 (47 r. n.e.) c) CIL XII 104 d) CIL XII 105: FOROCLAVD(ienses). Por. CIL XII 102 (FORO [C]LAVD[IENSES]), 110 (F CL)	a-d) Klaudiusz
245.	**FORUM HADRIANI*** (Germania Dolna) a) Forum Adriani	a) *Tab. Peut.* II 2. Por. AE 1994, 1286 b) CIL III 4279 c) CIL XVII/2 588. Por. AE 2000, 1022	a-c) Hadrian (por. BOGAERS 1964: 47)

385:6346460255

	b) FORVM HADRIANENSIS c) M(unicipium) AE(lium) C(ananefatium)		
246.	**FORUM SEGUSIAVORUM** (Galia Lugduńska) COL(onia) FL(avia) F(orum) [SEG(usiavorum)]	CIL XIII 8917 (98–102 n.e.)	Wespazjan (por. SCHILLINGER–HÄFELE 1974: 443; MROZEWICZ 2012 b: 87)
247.	**FORUM TIBERII*** (Germania Górna) Φόρος Τιβερίου	Ptol. *Geog*. II 9, 20 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Tyberiusz?
248.	**FORUM TRAIANI** (Sardynia) a) CIVITAS FOROTRAIANENSIVM b) Forum Traiani	a) AE 1992, 892 b) *It. Ant*. 82, 4	Trajan
249.	**FULFINUM** (Dalmacja) FLAVIVM FVLFINVM	EDCS-57100085 (datacja: 92 r. n.e., 20.06.2024) Hipoteza, iż ośrodek stanowił *municipium*: MROZEWICZ 2014: 212; ČAUŠEVIĆ-BULLY, VALENT 2015: 114–115	Wespazjan, Tytus lub Domicjan (por. ČAUŠEVIĆ-BULLY, VALENT 2015: 114)
250.	**FURNOS MINUS** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM AVRELIVM ANTONINIANVM FVRNIT(anorvm) MINOR(um)	CIL VIII 25808 b. Por. CIL VIII 12039, 25808 c	Karakalla (por. GASCOU 1996: 144)
251.	**GADES** (Betyka) a) MVN(icipium) AVG(ustum) GAD(itanum) b) urbs Iulia Augusta Gades*	a) CIL II 1313. Por. CIL II 1729; Plin. *HN* IV 119 b) Plin. *HN* IV 119: *Augustani urbe Iulia Gaditana* (*oppidum civium Romanorum*)	a-b) August b) Cezar? (por. ASSMANN 1905: 38; HENDERSON 1942: 7)
252.	**GALLICA FLAVIA*** (Hiszpania Tarrakońska) Γάλλικα Φλαουία (Φλαυουία)	Ptol. *Geog.* II 6, 68 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) Uzyskanie przez ośrodek statusu *municipium* wydaje się raczej wątpliwe. Por. ANDREU PINTADO 2004 b: 145, 148; HOUTEN 2021: 399 (brak określenia statusu prawnego)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 105) lub Tytus
253.	**GERMA** (Galacja) [COL(onia)] IVL(ia) AUG(usta) FE[L(ix) GERM(enorum)]	CIL III 285. Por. CIL III 284 (118/119 r. n.e.); RPC IV/3 (nry tymcz.) 5690, 7269–7275, 7269, 17529–17530; *Not. episc*. I 278, III 230, IX 240, X 350 (Γερμοκολωνεία), VIII 331 (Γερμοκολωνία)	August lub Julia Augusta (Julia Flawia/ Flawia Julia), córka Tytusa Por. NINIKA
254.	**GERMANICIANA** (Afryka prokonsularna) Germaniciana	*It. Ant.* 55, 3	?
255.	**GERMANICOMAGUS*** (?) (Galia Akwitańska) Sermanicomagus*	*Tab. Peut*. II 2: Sermanicomago. Niektóre rękopisy przekazują formę *Seranicomago*. MILLER 1916: 120	?
256.	**GERMANICUM***	*Tab. Peut*. IV 3. Por. MILLER 1916: 260, 266	?

386:1127332263

	(Recja) Germanico		
257.	**GERMANIKOPOLIS** (Cylicja) a) Γερμανικόπολις b) Γερμανικούπολις c) <ἡ> Ἀδριανὴ Γερμανικόπολις* d) <ἡ τῶν> Ἀδριανῶν Γερμανικοπολις*	a) Hierocl. 710, 2 (ed. G. Parthey) b) Georg. Cypr. 846 c) RPC III 3207–3208 (ΑΔΡΙΑΝΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ, Hadrian). Por. RPC III 3209–3210 d) RPC IV/3 (nr tymcz.) 11630 (ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΠΟΛΕΙΤΩΝ). Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 10136, 25297	a-d) Germanik, Kaligula, Klaudiusz lub Neron (por. HEAD 1888; HILD, HELLENKEMPER 1990: 258) c-d) Hadrian (BOATWRIGHT 2000: 105)
258.	**GERMANIKOPOLIS – GANGRA** (Paflagonia) a) Germanicopolis b) ΓΕΡΜΑΝΕΙΚΟΠΟΛΙC c) Γερμανικόπολις	a) *Nov*. XXIX 1 b) SNG France VII 168, 171, 178 c) Ptol. *Geog*. V 4, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); SNG France VII 160–167, 173–177, 179; *Nov*. XXIX 1. Por. SNG France VII 169–170, 172, 180–182	a-c) Germanik?
259.	**GIUFI** (Afryka prokonsularna) a) MVNICIPI(um) ALEX(andrianum) GIVFITANVM b) MVNICIPIVM AVRELLIVM ALEXANDRIANVM AVGVSTVM MAGNVM GIVFITANVM c) RES P(ublica) [3] MVNICIPI(i) ALEX(andriani) G[IVFITANI]	a) AE 2003, 1985 b) CIL VIII 866, 23995 c) CIL VIII 865	a-c) Sewer Aleksander (zob. GASCOU 1981)
260.	**GLEVUM** (Brytania) Colonia Nervia(na?) Glevensium*	CIL VI 3346: D(is) M(anibus) M(arco) VLPIO NER(viana) QVINTO GLEVI (…). Por. CIL VII 54: DEC(urio) COLONIAE GLEV[ENSIS]. Na terenie Anglii i Walii znaleziono stosunkowo dużą liczbę monet Nerwy z 97 r., które mogły tam trafić wraz z weteranami w tym samym roku. ELKINS 2017: 63–65; ELKINS 2019: 78	Nerwa
261.	**GRIMENOTHYRAI** (Frygia) <ἡ τῶν> ΦΛΑΟΥΙΩΝ ΓΡΙΜΕΝΟΘΥΡΕΩ(ν) <πόλις>	RPC II 1359 (Domicjan). Określenie ΦΛΑΟΥΙΩΝ nie występuje w późniejszych emisjach ośrodka	Domicjan
262.	**GUNUGU** (Mauretania Cezarejska) colonia Augusta Gunugu*	Plin. *HN* V 20: *Cartenna, colonia Augusti (...), item colonia eiusdem deducta cohorte praetoria Gunugu*. Por. AE 1976, 751 (*aedilis I* [lub *II*], *duovir*, *flamen Augusti*); MACKIE 1983: 337–338	August
263.	**HADRIANEIA** (Myzja) a) Ἀδριανεία* b) Ἀδρανεία	a) MUNRO 1901: 231 (nr 3) oraz IGRR IV 241: Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΑΔΡΙΑΝΕΩΝ; RPC III 1619–1623 (ΑΔΡΙΑΝΕΩΝ, Hadrian). IV/2 (nry tymcz.) 487–501, 11307. V/2 (ID) 218, 466, 495, 511, 633, 813, 994, 27631, 27632–27635, 64898, 71521, 72717, 81463, 89089–89090. VI (nry tymcz.) 4145–4157, 11025, 11048. VII/1 71–79. VIII (ID) 20098–20104, 69484 b) *Not. episc*. VIII 172, IX 79	a-b) Hadrian

387:7251617366

		Era ośrodka rozpoczyna się w 130/131, 131/132 lub 132/133 r. n.e. LESCHHORN 1993: 536	
264.	**HADRIANOI** (Myzja) Ἀδριανοί	Philostr. *VS* 581; Hierocl. 693, 5 (ed. G. Parthey); *Suda s.v.* Ἀδριανοί, *s.v.* Ἀριστείδης. Por. MUNRO 1897: 290 (nr 67); MENDEL 1909: 409 (nr 409); RPC III 1602–1618 A. IV/2 (nry tymcz.) 502–507, 11306. V/2 (ID) 175–176, 414, 537, 681, 696, 952, 1209, 69487, 77583, 82411, 86039. VI (nry tymcz.) 4159–4160. VII/1 80–82. VIII (ID) 20105–20111. X (ID) 61859, 61861–61862, 61864, 61868, 61870, 85292, 87289, 88889; *Not. episc*. I 197, VIII 208; Georg. Cypr. 197 Era ośrodka rozpoczyna się w 130/131, 131/132 lub 132/133 r. n.e. LESCHHORN 1993: 536	Hadrian
265.	**HADRIANOPOLIS** (Epir) a) Ἀδριανούπολις b) Δρινούπολις c) Hadrianopoli	a) Hierocl. 651, 8 (ed. G. Parthey); Procop. *Aed.* IV 1, 36; *Not. episc*. III 530; Georg. Cypr. 1667 b) *Not. episc*. X 623 c) *Tab. Peut*. VII 3	a-c) Hadrian
266.	**HADRIANOPOLIS** (Cyrenajka) a) Adriane b) Ἀδριανή c) Adrianopolis d) Hadrianopolis	a) *It. Ant*. 67, 2 b) Hierocl. 733, 2 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 793; Georg. Cypr. 793 c) *Rav. Cosm*. V 6 (p. 353, ed. M. Pinder, G. Parthey) d) *Tab. Peut*. VIII 4	a-d) Hadrian
267.	**HADRIANOPOLIS** (Macedonia) a) Ἀδριάνιον b) Ἀδριανόπολις* c) Hadrianopoli	a) Procop. *Aed*. IV 4, 3 b) AE 1939, 40 (202 r. n.e.): ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛЄΙΤΑΙ; AE 1939, 307: ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙ[ΤΗΣ] c) *Tab. Peut*. VIII 3	a-c) Hadrian (por. ZAHRNT 1996)
268.	**HADRIANOPOLIS** (Tracja) a) Ἀδριανόπολις b) Ἀδριανούπολις c) Hadrianopolis	a) Ptol. *Geog*. III 11, 12 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) Hierocl. 635, 10 (ed. G. Parthey); Procop. *Aed*. IV 11, 19; Malal. XI 20. XIII 35; *Not. episc*. I 38. 487, III 580, IV 38. 39. 68, VI 38, VII 38, VIII 38. 541, IX 452, X 665; Georg. Cypr. 38, 487, 1152, 1709; Const. Porphyr. *De them*. II p. 47 (ed. I. Bekker); Zonar. XIII 1. Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 1996, 2488, 3912–3914, 3916–3917, 3920–3922, 3951, 8125, 8362, 9296–9297, 9524, 10271, 10426, 10453, 10456, 10457, 10483–10484, 10528– 10546, 10548–10608, 10610–10611, 10668, 10694, 10843–10854, 10888, 11050, 11109, 11130–11131, 11165–11171, 11593, 17185, 17201, 17222, 17251–17253, 17271, 17284, 17302, 25059. VII/2 648 –809; Steph. Byz. *s.v.* Γονεῖς	a-c) Hadrian

388:3902335334

		c) *It. Ant*. 137, 3. 175, 2. 175, 6. 231, 4. 231, 7. 322, 8; Amm. Marc. XIV 11, 15. XXVII 4, 12. XXXI 6, 1; *Tab. Peut*. VIII 3; Fest. *Brev.* IX 3; *Not. dign*. [*or*.] XI 32. Por. *HA, Heliogab*. VII 8. Według pewnej hipotezy z Hadrianopolis w Tracji należy utożsamić ośrodek Ulpia Tonzos. Por. ULPIA TONZOS	
269.	**HADRIANOPOLIS – OLYMPOS** (Lycja) a) Ἀδριανούπολις b) Hadrianopolis	a) *Maxim. in Dionys. lib. de eccl. hier*. kol. 176, ed. J.-P. Migne b) *Act. Sanct*. 20 VI (p. 6, ed. G. Henschen, D. Papebrochius, F. Baert, C. Janninck)	a-b) Hadrian lub Antoninus Pius
270.	**HADRIANOPOLIS – SEBASTE** (Frygia) a) ΑΔΡΙΑΝΙΟ [*sic*] b) ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΙC c) Ἀδριανόπολις Σεβαστή* d) Ἀδριανούπολις e) CEBACTH ΑΔΡΙΑΝΟΠΟ(λις)	a) RPC V/2 (ID) 82032 b) RPC V/2 (ID) 324, 65309, 71745. Por. RPC III 2671–2672. IV/2 (nry tymcz.) 11594, 11736, 1941, 1994–1995, 1997, 2014, 2968, 5897. V/2 (ID) 158, 182, 330, 363, 513, 581, 672, 695, 801, 828, 918, 1017–1019, 1182, 1204, 1312, 65243, 66854, 71735, 71742–71744, 71752, 71795, 73123, 73138, 77523, 77582, 77862, 82032, 83956, 86142. VI (nry tymcz.) 5814–5816, 10871, 11004, 30236, 30696. VII/1 805–806. VIII (ID) 20697–20700 c) RPC V/2 (ID) 475. VI (nry tymcz.) 30140, 30210, 30220, 30252, 30352, 5804–5808. VII/1 797–800. 802–804.2. IX 907–911 d) Hierocl. 672, 11 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 420, III 373, VII 197, VIII 474, IX 383, X 486, XIII 336; Georg. Cypr. 1539 e) RPC V/2 (ID) 997. Por. RPC V/2 (ID) 10, 82, 135, 213, 506, 609, 803, 812, 854, 932, 1020, 1315, 1357, 71485, 71783, 72950, 72962, 76950, 77266. VI (nry tymcz.) 5802–5803, 5809–5812. VIII (ID) 20697 Lokalizacja w oparciu o późniejszą nazwę Adaras zob. CALDER 1956: XVIII	a-e) Hadrian c, e) ?
271.	**HADRIANOPOLIS – STRATONICEA** (Lydia) Ἀδριανόπολις*	IGRR IV 1159: Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΣΤΡΑΤΟΝΕΙΚΕΩΝ. Por. IGRR IV 1156, 1158; RPC III 1779–1788. V/2 (ID) 82031. VI (nry tymcz.) 4281–4285, 4287–4288, 11044. VII/1 183–185.1, 186.2–186.3, 188 B. X (ID) 61634–61635, 61637–61638, 85514 Dobrodziejstwa Hadriana na rzecz ośrodka (przekazanie dochodów ściąganych z okolic i nieruchomości niejakiego Tyb. Klaudiosa Sokratesa, zob. RADET 1887: 110–111. Por. TADAJCZYK 2021: 111–112	Hadrian
272.	**HADRIANOPOLIS – ZEFYRION** (Cylicja) Ἀδριανόπολις*	RPC III 3247–3251 (Hadrian). IV/3 (nry tymcz.) 4993–4994, 9829, 25189: ΑΔΡΙΑΝΟΠΟΛΙΤΩΝ ΖΕΦΥΡΙΩΤΩΝ. Por. RPC III 3252–3253. IV/3 (nry tymcz.) 4995, 5813, 9822, 9827–9828, 9830–9831, 10887, 11747	Hadrian
273.	**HADRIANOTHERAI** (Myzja) a) Ἀγριανοῦ Θῆραι b) Ἀδριανοῦ καὶ Ἥρας	a) *Not. episc*. X 212, XIII 72 b) Hierocl. 663, 6–7 (ed. A. Burckhardt)	a-i) Hadrian

389:1037375736

	c) ΑΔΡΙΑΝΟΥΘΗΡΑ d) Ἀδριανοῦ Θῆραι e) Ἀδριανοῦ Θηράσαι f) Atrianuthera g) Ἀδριανοῦ Θῆραι h) Hadrianotherae i) Hadrianuteba	c) RPC III 1631–1632 (Hadrian). Por. RPC III 1624–1630, 1633, 1635. V/2 (ID) 121, 184, 535, 673, 719, 781, 877, 895, 1000, 1222, 1224, 42727, 42793, 78283–78284. VIII (ID) 20112–20117, 26694, 26930–26931 d) Hierocl. 663, 6 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 153, III 86, VII 139, VIII 164, IX 71; Georg. Cypr. 153. 1291 e) Georg. Cedren. I p. 437 (ed. I. Bekker) f) *Rav. Cosm*. II 18 (p. 109, ed. M. Pinder, G. Parthey) g) Cass. Dio LXIX 10, 2 h) *HA, Hadr*. XX 13 i) *Tab. Peut*. IX 3 Fundacja Hadriana (124 r. n.e.): Cass. Dio LXIX 10, 2 Założenie miasta w miejscu, w którym Hadrian upolował niedźwiedzicę: *HA, Hadr*. XX 13. Por. RPC III 1624, 1626 (rew.: Hadrian na koniu polujący na niedźwiedzicę), 1629 (rew.: łeb niedźwiedzicy)	
274.	**HADRUMETUM** (Afryka prokonsularna) a) COL(onia) CONC(ordia) [VLP(ia) HADRVMETINA] b) COLONIA CONCORDIA VLPIA TRAIANA AVGVSTA FRUGIFERA HADRVMETINA c) C(olonia) I(ulia) T(raiana) HADR(umetina)	a) CIL VIII 11138 (238–244 n.e.) b) CIL VI 1687 (321 r. n.e.) c) AE 1912, 48. Por. CIL VIII 62: C(olonia) I(ulia) H(adrumetina)	a-c) Trajan c) Cezar (VITTINGHOFF 1952: 149)
275.	**HELENA – ILLIBERIS** (Galia Narbońska) a) castrum (…) Helenae b) Helena c) Ἑλένη d) Ἑλένη	a) Eutr. X 9; Hieron. *Chron*. 320 F (350 r. n.e.) b) *Epit. de Caes*. XLI 23 c) Zos. II 42 d) Zonar. XIII 6 Helena jako eponim miejscowości, w której zginął jej wnuk Konstans: Zonar. XIII 6	a-d) Helena, matka Konstantyna Wielkiego
276.	**HELENOPOLIS** (Palestyna) Ἑλενούπολις	Hierocl. 720, 8 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 1038. Por. Sozom. *Hist. eccl.* II 2, 5 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen) Helena jako eponim: Sozom. *Hist. eccl*. II 2, 5 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen) Łączenie nazwy z pielgrzymką Heleny do Palestyny: HONIGMANN 1939: 42–43. Por. KAJAVA 1985: 43	Helena, matka Konstantyna Wielkiego
277.	**HELENOPOLIS – DREPANON** (Bitynia) a) Helenopolis b) Ἑλενόπολις c) Ἑλενούπολις	a) Amm. Marc. XXVI 8, 1; Hieron. *Chron*. 313 F (327 r. n.e.) b) Philostorg. *Hist. eccl*. II 12 (ed. J. Bidez); Socrates *Hist. eccl*. VII 36; Sozom. *Hist. eccl.* II 34, 1. VII 18, 3 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen); Hierocl. 691, 3 (ed. G. Parthey); Theophan. *Chronogr*. I p. 28 (ed. C. de Boor) c) Socrates *Hist. eccl*. I 17, 39. V 21; *Chron. Pasch*. I p. 527 (ed. L. A. Dindorf); *Not. episc*. I 193, VIII 203, IX 112, X 251, XIII 110	a-c) Helena, matka Konstantyna Wielkiego

390:4391738417

		Helena jako eponim: Euseb. *Vit. Const.* IV 61; Sozom. *Hist. eccl*. II 2, 5 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen); Hieron. *Chron*. 313 F (327 r. n.e.); Procop. *Aed*. V 2, 1	
278.	**HELIOPOLIS** (Syria) a) COL(onia) AV(gusta) F(elix) HEL(iopolis) b) COLONIA IVLIA AVG(usta) FELIX HEL(iopolis) c) COL(onia) [I]VL(ia) [AVG(usta)] HELIPOLIT(ana)	a) RPC X (ID) 63818 b) CIL III 202 (213 r. n.e.). Por. CIL III 6665; REY-COQUAIS (ed.) 1967, nry 2772, 2866; RPC VIII (ID) 6458, 6472, 6476, 6484, 6492–6493, 6509, 6514, 6560, 27493. X (ID) 63780, 63784, 63789–63790, 63793, 63795, 63797–63799, 63801, 63805, 63807, 63810, 63815–63816, 63819–63820, 63822–63823, 63825–63826, 63828, 71470, 71550 c) THOMSEN (hrsg.) 1917: 21–22 (nr 27)	a-c) Julia Domna
279.	**HERAKLEA LYNKESTIS** (Macedonia) Σεπτιμία Αὐρηλία Ἡράκλεια*	PAPAZOGLOU 1961: 162 (Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΣΕΠΤΙΜΙΩΝ ΑΥΡΗΛΙΩΝ ΗΡΑΚΛΕΩΤΩΝ)	Septymiusz Sewer i Karakalla
280.	**HERAKLEA SALBAKE** (Karia) Οὐλπία Ἡράκλεια*	MACRIDY 1912: 53 (nr 25): ΟΥΛΠΙΟΙ ΗΡΑΚΛΕΩΤΟΙ. Por. ROBERT 1946: 5–6	Trajan
281.	**HIEROCEZAREA** (Lydia) a) [HIEROC]AESAREA b) Hierocaesaria c) Ἱεροκαισάρεια	a) CIL X 1624 (30 r. n.e.) b) Tac. *Ann*. II 47 c) Ptol. *Geog*. V 2, 16 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Paus. V 27, 5; IGGR IV 1500; RPC III 1848–1850. IV/2 (nr tymcz.) 11401. V/2 (ID) 65543–65545. Por. IGRR IV 1202, 1308, 1311–1312, 1514; RPC I 2384–2391. II 955. III 1844 A–1847, 1850 A– 1869. IV/2 (nry tymcz.) 1265–1266 1270–1279, 1588, 1623–1624, 1629, 1742, 1744, 2024, 2335, 2823, 8174, 9320–9321, 10506, 11392–11400, 11728, 11792, 11794, 17549. V/2 (ID) 65541–65542, 67681, 69948–69949, 92670–92671. VI (nry tymcz.) 4254–4258, 11060. Por. Hierocl. 671, 5 (ed. G. Parthey): Ἱεροκαστέλλα Tyberiusz jako jednoczesny *conditor* 12 miast Azji dotkniętych trzęsieniem ziemi: CIL III 7096 (34/35 r. n.e. Por. CIL X 1624; Tac. *Ann.* II 47, *Hierocaesaria* wymieniona wśród ofiar kataklizmu); GUIDOBONI 1994: 180–185 Por. CEZAREA – MOSTENE, CEZAREA – SARDES, NEOCEZAREA – FILADELFIA	a-c) Tyberiusz (BÜRCHNER 1913: 1401; GALSTERER-KRÖLL 1972: 49)
282.	**HIEROCEZAREA – KOMANA** (Pont) Ἱεροκαισάρεια*	RPC III 2921 (ΙΕΡΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ ΚΟΜΑΝΕΩΝ)–2921 B. V/3 (ID) 79385–79386, 81254–81258, 82550, 82829–82830, 83201–83216, 87623, 93331 Era miasta zaczyna się w 33/34 r. n.e. LESCHHORN 1993: 470. Brak związku pomiędzy erą i przemianowaniem. LESCHHORN 1993: 130	?
283.	**HIPPO REGIUS** (Afryka prokonsularna) a) [C]OLONI[A] AVGVSTA HIPPO REGIVS	a) AE 1958, 141 b) ILAlg. I 109	a-b) August

391:3722959398

	b) MVN(icipium) AVG(ustum) HIPP(oniensium) REG(iorum)		
284.	**HISPELLUM** (Italia, region VI: Umbria) a) COL(onia) IVL(ia) HISPELLVM b) VRBS FLAVIA CONSTANS	a) CIL XI 5278 = EDCS-22901850 (datacja: 43 p.n.e.–14 n.e., 29.07.2024). Por. CIL XI 5269 a; Plin. *HN* III 113 b) CIL XI 5265 = EDCS-22901835 (datacja: 333–335 n.e., 30.07.2024). Por. TABATA 1997: 378 (ok. 324–333)	a) młody Cezar (por. DE RUGGIERO 1896: 129) b) Konstantyn Wielki
285.	**HORREA** (Mauretania Cezarejska) CASTELLVM (…) AVRELIANENSE ANTONINIANENSE	CIL VIII 8426 (213 r. n.e.)	Karakalla
286.	**IAMO** (Hiszpania Tarrakońska) MVNICIPI(um) [FLA]VI(um) IAMONTAN(um)	CIL II 4538 (107 r. n.e.)	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
287.	**IGUVIUM** (Italia, region VI: Umbria) <civitas?> Constantiniana (Iulia? [†])	*Rav. Cosm*. IV 33 (p. 273, ed. M. Pinder, G. Parthey): *Egubio, quae dicitur Interbio vel Constantiniana atque Iulia*. Epitet *Iulia* odnosić się może do wymienionego wiersz niżej ośrodka Perusia. Por. PERUSIA	Przedstawiciel drugiej dynastii Flawiuszów?
288.	**IKONION** (Lykaonia) I: *colonia* a) COL(onia) AEL(ia) HADRIANA AVG(usta) ICONIENSIVM b) COL(onia) AEL(ia) HAD(driana) ICONIENS(ium) c) COL(onia) AEL(ia) ICONIEN(sium) d) COL(onia) AELIA TRAIANA AVG(usta) e) COL(onia) ELI [*sic*] HAD(riana) ICONIHS [*sic*] f) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) ICONI(ensis) g) ICONIESI [*sic*] (H)ADRIA(na) COL(onia) h) ΚΟΛΩΝΕΙ[Α] ΚΛΑΥΔΕΙΚΟΝΙΕΩΝ	a) CIL III 12137. Por. CIL III 12136 (136/137 r. n.e.); RPC VII/2 2761–2762, 2771, 2775–2776; VON AULOCK 1976, nry 347–348 b) RPC VII/2 2766. Por. RPC VII/2 2759–2760, 2764–2765, 2768–2769; VON AULOCK 1976, nry 320–326 c) RPC VII/2 2767 d) PACE 1923–1924 [1926]: 347 (fig. 4). Obiekcje co do autentyczności napisu: ZAHRNT 1988 b: 242–243 (przyp. 51) e) RPC VII/2 2770; VON AULOCK 1976, nr 332. Por. RPC VII/2 2777 f) RPC II 1609 (Wespazjan) g) RPC VII/2 2763, 2772–2773 h) IGRR III 1474	a, d, f) August h) Klaudiusz a–e, g) Hadrian
289.	**IKONION** (Lykaonia) II: πόλις Κλαυδεικόνιον*	IGRR III 246 (ΚΛΑΥΔΕΙ[Κ]ΟΝΕΥ), 263 ([Κ]ΛΑΥΔ[ΕΙΚΣΟΝΙΕ]Ω[Ν] Ο ΔΗΜΟΣ); RPC I 3541–3545. II 1607–1608 C. III 2824–2825; VON AULOCK 1976, nry 250–298 Hipoteza zgodnie z którą Ikonion było najwyraźniej tzw. „podwójną wspólnotą” od czasów Klaudiusza do Hadriana: MITCHELL 1979: 415	Klaudiusz
290.	**ILERCAVONIA – DERTOSA** (Hiszpania Tarrakońska) a) MVN(icipium) HIBERA IVLIA [aw.] / ILERCAVONIA [rew.] b) DERT(osa) M(unicipium) H(ibera) I(ulia) ILERCAVONI[A]	a) RPC I 205–206 (rządy Augusta?) b) RPC I 207–208 (Tyberiusz). Por. RPC I 209	Cezar (por. HENDERSON 1942: 12) lub August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 52; HOUTEN 2021: 390)

392:7134168719

291.	**ILICI** (Hiszpania Tarrakońska) a) C(olonia) IL(ici) A(ugusta) b) C(olonia) I(ulia) IL(ici) A(ugusta) c) C(olonia) I(ulia) I(lici) A(ugusta)	a) RPC I 189–191: C(oloni) C(oloniae) Il(icis) A(ugustae) b) RPC I 192–193 c) RPC I 196–199 (rozwinięcia abrewiacji za: GARCÍA Y BELLIDO 1959: 492) Wymienione monety sygnują swoimi imionami *duoviri* i *duoviri quinquennales*. Por. Plin. *HN* III 19 (*colonia inmunis Ilici*)	a-c) Cezar (por. HOUTEN 2021: 390) i August czy też sam August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 52)
292.	**ILIPA MAGNA** (Betyka) MVN(icipium) F(lavium) [IL]IPENS(e)	CIL II 1192	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
293.	**ILITURGI** (Betyka) Iliturgi (…) Forum Iulium	Plin. *HN* III 10	młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
294.	**INSULA MATIDIAE** (Italia, region VI: Umbria) *insula Matidiae, quod est mons Argentarius*	*Lib. Pontif*. I p. 183, ed. L. Duchesne	Salonia Matidia lub Mindia Matidia
295.	**INTERAMNIUM** (Hiszpania Tarrakońska) a) Interamnium Flavium b) Ἰντεράμνιον Φλαούιον	a) *It. Ant*. 429, 3. 431, 2 b) Ptol. *Geog*. II 6, 29 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 104) lub Tytus
296.	**IPONOBA** (Betyka) M(unicipium) FLAVIVM IPONOBENSE	CIL II/5 366 = AE 1980, 559	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
297.	**IRIA** (Hiszpania Tarrakońska) Ἰρία Φλαουία	Ptol. *Geog.* II 6, 24 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 104) lub Tytus
298.	**IRNI** (Betyka) MVNICIPIVM FLAVIVM IRNITANVM	AE 1986, 332	Domicjan (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 122)
299.	**ITALICA** (Betyka) a) COL[O]NIA AELIA AVG(usta) ITALICA b) C(olonia) V(lpia) ITALICENSIVM	a) CIL XII 1856 (199–201 n.e.). Por. AE 1908, 150. 1952, 121. 1983, 520; Gell. *NA* 16, 13, 4 b) CIL II 1135. Por. CANTO 1981: 148 Italica jako miejsce urodzenia Hadriana: Eutr. VIII 6. Por. *HA, Hadr*. I 3 (Rzym jako miejsce urodzenia Hadriana), II 1 (mowa o powrocie Hadriana do ojczyzny w wieku 15 lat)	a) Hadrian b) Trajan
300.	**ITUCI** (Betyka) colonia (…) Ituci (…) Virtus Iulia	Plin. *HN* III 12. Por. CIL II/5 409, 420, 422; HEp 2009, 117	Cezar lub młody Cezar/ August (por. MORENA LÓPEZ 2011: 15)

393:1135236565

301.	**IULIA GORDOS** (Lydia) a) <ἡ τῶν> ΓΟΡΔΗΝΩΝ ΙΟΥΛΙΕΩΝ <πόλις> b) <ἡ τῶν> ΙΟΥΛΙΕΩΝ ΓΟΡΔΗΝΩΝ <πόλις> c) <ἡ τῶν> ΙΟΥΛΙΕΩΝ ΓΟΡΔΙΑΝΕΩΝ <πόλις> d) ΙΟΥΛΙΑ ΓΟΡΔΟC e) Ἰουλιόγορδος	a) RPC III 2545, 2548–2549 A, 2554. V/2 (ID) 65182, 65213, 65215, 65216–65217. Por. RPC III 2556 B. IV/2 (nr tymcz.) 1249. V/2 (ID) 65239. X (ID) 61497 b) RPC II 1384 (Domicjan). III 2550 A, 2552–2553. IV/2 (nry tymcz.) 1248, 1251, 1253–1254, 1259, 1435, 1585, 8319, 9939, 10214, 11564. V/2 (ID) 59231, 65140–65143, 65146, 65184, 65211, 65214, 65224. VI (nry tymcz.) 4412–4414, 4416–4417, 4423. VIII (ID) 20221, 20223. X (ID) 61496. Por. RPC II 1385. III 2555. IV/2 (nry tymcz.) 1250, 1252, 1255–1256, 1258, 1260–1261, 11563. V/2 (ID) 65147, 65212, 65219, 65221, 92649. VI (nry tymcz.) 4415, 4418, 4420–4422, 4424, 30475. VIII (ID) 20222. IX (ID) 61495, 61499–61501, 83200; IGRR IV 1293: Ο ΙΟΥΛΙΕΩΝ ΓΟΡΔΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣ; HABICHT 1975: 65, kol. I, l. 8: ΙΟΥΛΕΙΣ (*sic*) ΓΟΡΔΗΝΟΙ c) RPC III 2556 A d) RPC IV/2 (nry tymcz.) 1257, 3348, 9322 e) Ptol. *Geog*. V 2, 16 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-e) przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?
302.	**IULIA TRADUCTA** (Betyka) a) colonia (…) Traducta Iulia b) Ἰουλία Ἴοζα c) IVLIA TRAD(ucta)	a) Plin. *HN* V 2 (z przypisaniem kolonii Klaudiuszowi i mylnym utożsamieniem jej z Tingi w Mauretanii, zob. Ptol. *Geog*. II 4, 6, ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff; *Rav. Cosm*. IV 42. V 4, p. 305 oraz 344, ed. M. Pinder, G. Parthey; HOYOS 1979: 445). Por. TINGI b) Strab. III 1, 8 c) RPC I 99–100, 108–110 (August). Por. RPC I 101–107	Cezar lub August (por. GARCÍA Y BELLIDO 1959: 494)
303.	**IULIACUM** (Germania Dolna) a) Iuliacum b) Vicus Iulius	a) *It. Ant*. 375, 8. 378, 7; Amm. Marc. XVII 2, 1 b) *Not. dign.* [*occ*.] XLI 17	a-b) ?
304.	**IULIANUM – BIL(L)UBIO** (Dalmacja) Iulianum	*Rav. Cosm*. IV 16 (p. 210, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. CESARIK 2019: 29–30	?
305.	**IULIAS/ IULIOPOLIS – IPSOS** (Frygia) a) Ἰουλιάς* b) Ἰουλιόπολις c) Iuliupulis	a) RPC I 3191–3193 (Neron). IV/2 (nry tymcz.) 1826–1829. IX 893–898: ΙΟΥΛΙΕΩΝ. Por. Plin. *HN* V 105: Iulienses b) Ptol. *Geog.* V 2, 24 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) c) *Rav. Cosm*. II 19 (p. 111, ed. M. Pinder, G. Parthey) Trudno powiedzieć czy ośrodek wymieniony w punktach b) i c) jest identyczny ze wzmiankowanym w punkcie a). Rozróżniała je B. Galsterer-Kröll (1972: 132, nry 437–438), która monety wymienione w punkcie a) przypisywała Ipsos. Cechy stylistyczne tych emisji budzą jednak pewne wątpliwości co do słuszności takiej atrybucji. Zob. BURNETT, AMANDRY, RIPOLLÈS (ed.) 1992: 515.	a-c) przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?

394:7393958085

306.	**IULII VALLUM*** (?) (Mezja Górna) Ἰουλιόβαλλαι	Procop. *Aed*. IV 4, 3. Por. HOLDER 1896: 337	?
307.	**IULIOBONA** (Galia Lugduńska) a) Iuliobona b) Ἰουλιόβονα (Ἰουλιβάνα)	a) *It. Ant*. 382, 1. 384, 13. 385, 1 b) Ptol. *Geog*. II 8, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?
308.	**IULIOBRIGA** (Hiszpania Tarrakońska) a) IVLIOBRIGA b) Ἰουλιόβριγα	a) CIL II 2480. VIII 3245; AE 1921, 6; Plin. *HN* III 21; *Not. dign.* [*occ.*] XLII 30. Por. CIL II 2916 a-e, 4192, 4240; AE 1946, 19. 1976, 354 a-b. 1998, 753. 2005, 853. 2019, 892; Plin. *HN* IV 111 b) Ptol. *Geog*. II 6, 51 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium* (?): CIL II 4192, 4240 (*tribus Quirina*); VIII 3268 (*tribus Galeria*). Por. ANDREU PINTADO 2004 b: 150; HOUTEN 2021: 394 (brak określenia statusu prawnego ośrodka). Stanowisko, wedle którego Iuliobriga uzyskała status *municipium* pod rządami dynastii Flawiuszów: ANDREU PINTADO 2004 b: 145, 147	a-b) August (ASSMANN 1905: 64). Hipoteza, że nazwę Iuliobriga przyjęto dla odróżnienia od ośrodka Augustobriga zob. ASSMANN 1905: 64
309.	**IULIOLA** (Sardynia) a) Ἰουλίολα πολις b) Iulia	a) Ptol. *Geog*. III 3, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) *Rav. Cosm*. V 26 (p. 411, ed. M. Pinder, G. Parthey) B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 121, nr 309) łączyła występujący u kosmografa z Rawenny zapis Iulia ze słowem *colonia* z poprzedniego wiersza, który odnosił się do Turris Librisonis (Libisonis). M. Pinder, G. Parthey w aparacie krytycznym swojej edycji (*Rav. Cosm*. p. 411) wiązali słowo Iulia z formą Ἰουλίολα poświadczoną przez Ptolemeusza. W *Barrington Atlas of the Greek and Roman World* toponim Iuliola wymieniono wśród miejscowości niezlokalizowanych, osobno wymieniając przy tym Turris Libisonis. Zob. TALBERT (ed.) 2000: 740, 744 Por. TURRIS LIBISONIS	a-b) przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?
310.	**IULIOMAGUS*** (Germania Górna) Juliomago	*Tab. Peut*. III 5. Por. MILLER 1916: 262	?
311.	**IULIOMAGUS ANDECAVORUM** (Galia Lugduńska) a) Juliomago b) Ἰουλιόμαγος	a) *Tab. Peut*. II 3. Por. MILLER 1916: 114 b) Ptol. *Geog*. II 8, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?
312.	**IULIOPOLIS** (Armenia Mniejsza) Ἰουλιόπολις	Ptol. *Geog*. V 7, 11 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	przedstawiciel dynastii julijsko-klaudyjskiej?

395:1084570927

313.	**IULIOPOLIS – GORDIUKOME** (Bitynia) a) Ἰουλιόπολις b) Iuliopolis	a) Strab. XII 8, 9; IGRR IV 349 (117 r. n.e.); RPC IV/1 (nr tymcz.) 4790. V/2 (ID) 78127, 82425; Ptol. *Geog.* V 1, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC II 665–667. III 1098–1100. IV/1 (nry tymcz.) 4785–4789, 4791, 9881, 10382, 17438. V/2 (ID) 71221–71222, 71230–71239, 71381–71389, 71401–71403, 71411–71413, 71415, 71417–71419, 71421, 71423–71424, 71428–71431, 71436–71444, 71450–71452, 71475, 71477, 71637, 75194– 75197, 78021, 78128–78129, 79921–79922, 82427–82429, 82431, 90072, 93473, 93862. VI (nry tymcz.) 3688–3719, 10780–10783, 10919, 10934, 10972, 11001, 30383, 30445. VII/2 2048–2055. VIII (ID) 19754–19757, 71078, 78058. X (ID) 74233, 74236–74241; Hierocl. 697, 2 (ed. G. Parthey): Ἡλιούπολις b) Plin. *HN* V 143; *It. Ant*. 142, 2; *It. Burdig*. 574, 8. Por. Plin. *HN* V 149; Plin. *Ep*. X 77–78 Nadanie nazwy przez Kleona z Gordiukome: Strab. XII 8, 9	a-b) August
314.	**IULIOPOLIS – NIKOPOLIS** (Egipt) a) Iuliopolis b) Νικόπολις	a) Plin. *HN* VI 102. Por. AE 1927, 179: IVL(iopolis) b) Strab. XVII 1, 10. XVII 1, 16: Νικόπολις Młody Cezar jako eponim: Cass. Dio LI 18, 1	a-b) młody Cezar
315.	**IULIOSEBASTE – HELIOSEBASTE** (Cylicja) a) Ἡλίου Σεβαστή b) Ἰουλιοσεβαστή	a) Georg. Cypr. 835 b) Hierocl. 709, 4 (ed. G. Parthey) Wedle pewnej hipotezy colonia Iulia Augusta Felix Ninica Claudiopolis jest tożsama z tym ośrodkiem. Zob. RAMSAY 1894: 170–171; HONIGMANN 1939: 39; JONES 1971: 440 (przyp. 32). Ich rozróżnienie zob. TALBERT (ed.) 2000, mapa 66 A 2. Por. IULIOSEBASTE – HELIOSEBASTE	a-b) ?
316.	**IULIUM CARNICUM** (Italia, region X: Venetia i Histria) a) Castrum Iuliense b) COL(onia) IVL(ium) KAR(nicum) [*sic*] c) Iulia Carnicum d) Ἰούλιον Κάρνικον (Καρνικόν) e) R(es) P(ublica) IVL(iensium) KAR(norum) [*sic*]	a) Paul. Diac. *Hist. Long*. VI 51. Por. Paul. Diac. *Hist. Long*. III 26: *Maxentius Iulensis* [*episcopus*] b) CIL V 1842. Por. CIL V 1838, 1841–1842 c) *It. Ant.* 279, 5. Por. Plin. *HN* III 130: *Iulienses Carnorum* d) Ptol. *Geog*. II 13, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) e) CIL V 1862 (373 r. n.e.)	a-e) młody Cezar (por. ASSMANN 1905: 33)
317.	**IUVAVUM** (Norikum) a) oppidum Claudium Iuvavum* b) Κλαυδιούιον	a) Plin. *HN* III 146 b) Ptol. *Geog*. II 13, 3 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium*: AE 1959, 151	a-b) Klaudiusz
318.	**JOPPA** (Palestyna) ΦΛΑ(ουία lub -βία) ΙΟΠΠΗ	RPC VI (nry tymcz.) 8995–8996. Por. RPC V/3 (ID) 68480, 68495–68498, 68769, 68772, 68774. VI (nry tymcz.) 8991–8994, 8997, 30398	Wespazjan lub Tytus
319.	**KANOTHA**	a) CIL XIII 2448	a-b) Septymiusz Sewer

396:6028410532

	(Arabia) a) [S]EPTIMIANUM CANOTHA b) ΠΟΛΙΣ ΕΠΙΤΙΜΙΑ ΚΑΝΩΘΑ	b) AE 1948, 222	
320.	**KARRHAI** (Mezopotamia) a) <ἡ> ΑΥΡ(ηλία) <τῶν> ΚΑΡΡ(ηνῶν) ΚΟΛ(ωνία) ΜΗΤΡΟΠ(ολις) b) <ἡ> ΚΟΛΩ(νία) <ἡ> ΑΥΡΗ(λία) <τῶν> ΚΑΡΕ(νῶν) [*sic*] c) <ἡ> ΚΟΛΩΝΙΑ<ἡ> Λ(ουκία) ΑΥΡ[Η(λία)] ΚΑΡ(ῥαι) d) <ἡ> [ΚΟΛ(ωνία) Μ…] <ἡ> ΑΥΡ(ηλία) <τῶν> ΚΑΡ[ΗΝΩΝ] e) <ἡ τῶν> ΚΑΡ[Η(νῶν)] <κολωνία/ μητρόπολις ἡ?> ΑΥΡΗ(λία?)	a) RPC V/3 (ID) 75023. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 9917, 10705 (Kommodus). V/3 (ID) 75014–75016, 75026, 75030, 75042 b) RPC V/3 (ID) 93781. Por. RPC V/3 (ID) 75001 c) RPC V/3 (ID) 75006. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 9918 (Kommodus). V/3 (ID) 75004, 75038, 90317 d) SNG Righetti 2557 e) RPC V/3 (ID) 90316. Por. RPC V/3 (ID) 75011, 91384 Monety kolonii z łacińskimi legendami przypisywane dawniej miejscowości Karrhai obecnie przypisywane są ośrodkowi Edessa. Por. EDESSA	a-e) Kommodus
321.	**KARTAGINA** (Afryka prokonsularna) a) Alexandria Commodiana Togata [†] b) [COL(onia) CONC(ordia) IVL(ia) AVREL(ia) ANT(oniniana)] GALLIENIANA [KARTHAGO] c) COL(onia) ANTONINIANA KARTAG(o) d) COL(onia) IVL(ia) AVRELIA ANTONI(ni)ANA KARTHAGO e) [C]OL(onia) IVL(ia) CONC(ordia) GALL[IENIANA KARTHAGO] f) Hadrianopolis [†]	a) *HA, Comm*. XVII 8. Por. Apul. *Flor.* 20 (*Carthago camena togatorum*) b) AE 1999, 1830 (260–268 n.e.) c) ILAfr. 512 (228 r. n.e.) d) CIL VIII 23085. Por. CIL VIII 1220, 12548, 25376, 25808 e) ILAfr. 401 f) *HA, Hadr*. XX 4 *Ius Italicum* od Septymiusza Sewera i Karakalli: *Dig*. 50, 15, 8, 11	a) Kommodus b-d) Karakalla b, d-e) Cezar b, e) Gallien f) Hadrian
322.	**KASSANDREIA** (Macedonia) a) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) CASSANDREN(sis) b) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) CASSANDRIAS c) COLO(onia) IVL(ia) CASSA(ndrensis) d) COL(onia) IVL(ia) IV[*sic*] CASS(andrensis)	a) RPC I 1517. Por. RPC I 1515–1516. II 314, 316–317. III 636–641. IV/1 (nry tymcz.) 4250–4254, 7657, 7825, 7832, 8214, 17228, 17308, 25058. VI (nry tymcz.) 77–78, 80–83, 85–85, 87, 89–90 b) RPC VIII (ID) 67883–67885, 68582 (Filip Arab). Por. RPC VIII (ID) 67880, 67882 c) RPC VI (nr tymcz.) 86. Por. RPC VI (nry tymcz.) 79, 84, d) RPC IV/1 (nr tymcz.) 17289	a-d) August
323.	**KIOS** (Bitynia) a) <ἡ> ΑΔΡΙΑΝΗ ΚΙΟC b) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΚΙΑΝΩΝ <πόλις> c) <ἡ τῶν> ΚΙΑΝΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ <πόλις>	a) RPC III 1050 (Hadrian). Por. RPC III 1050 A b) RPC III 1051–1054 (Hadrian). IV/1 (nry tymcz.) 4765, 4768, 4770. V/2 (ID) 70651. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 4776 c) RPC III 1055 (Hadrian). Por. RPC III 1056–1058	a-c) Hadrian

397:2157800113

324.	**KLAUDIOCEZAREA – MISTHEIA** (Pizydia) Κλαυδιοκαισάρεια*	HALL 1959: 119 (ΚΛΑΥΔΙΟΚΑΙΣΑΡΕΩΝ ΜΙΣΤΕΑΝΩΝ ΟΡΟΝΔΕΩΝ ΒΟΥΛΗ ΔΗΜΟΣ)	Klaudiusz
325.	**KLAUDIODERBE – DERBE** (Lykaonia) Κλαυδία Δέρβη* lub Κλαυδιοδέρβη* (?)	RPC IV/3 (nry tymcz.) 7238, 7240, 7241 (ΚΛΑΥ ΔΕΡΒ), 7239; AE 1960, 34: [ΚΛΑΥΔΙΟ]ΔΕΡΒΗΤΩΝ Η ΒΟΥΛΗ Κ[ΑΙ Ο Δ]ΗΜΟΣ (157 r. n.e.)	Klaudiusz
326.	**KLAUDIOPOLIS** (Galacja) Κλαυδιούπολις	Ptol. *Geog*. V 4, 9 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Klaudiusz
327.	**KLAUDIOPOLIS** (Kapadocja – Kataonia) Κλαυδιόπολις	Ptol. *Geog*. V 7, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Klaudiusz
328.	**KLAUDIOPOLIS – BITHYNION** (Bitynia) a) BITHYNIVM HADRIANA <civitas?> b) CL[AVDI]OPOL(is) c) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ<πόλις> d) <ἡ τῶν> ΒΕΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ <πόλις> e) <ἡ τῶν> ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ <πόλις> f) <ἡ τῶν> ΒΙΘΥΝΙΕΩΝ ΑΔΡΙΝΩΝ [*sic*] g) Κλαυδιόπολις h) Κλαυδιούπολις	a) AE 1951, 29 (249–250 r. n.e.) b) CIL VIII 18084 c) RPC IV/1 (nry tymcz.) 4737–4738, 4740, 4742. Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 4741, 9431, 11788, 11806 d) RPC III 1110–1120 (Hadrian). V/2 (ID) 71500, 71502, 71530, 71582, 71607–71608, 71610, 71616–71619, 82438–82439.VIII (ID) 19656. Por. RPC III 1109. VIII (ID) 19657 e) RPC IV/1 (nry tymcz.) 4743–4744, 5483. V/2 (ID) 71486–71488, 71498, 71501, 71526, 71528–71529, 71578–71579, 71580–71581, 71586–71588, 71606, 71609, 71611, 71620, 78172. VI (nry tymcz.) 3643–3664, 3668, 3670–3676, 3678–3681, 3683–3686, 10876, 10946, 11064, 30202, 30247; SNG von Aulock 324. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 4745. V/2 (ID) 73633 f) RPC V/2 (ID) 71615 g) Ptol. *Geog*. V 1, 13 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); RPC III 1104. Por. IGRR III 677; RPC II 690–698 A. III 1105–1108 h) Cass. Dio LXIX 11, 2; *Nov.* XXIX 1; Hierocl. 694, 4; Georg. Cypr. 1129. Por. IGRR III 210	a, c-f) Hadrian b, g-h) Klaudiusz
329.	**KLAUDIOPOLIS – CYRENA** (Cyrenajka) a) ΦΛΑΥ(ία) ΚΥΡΗΝΗ [†] b) ΚΛΑΥΔΙΟΠΟΛΙΣ	a) VON ECKHEL 1794 [VOL. IV]: 127. Przywołany odczyt nie jest wymieniony w katalogu *Roman Provincial Coinage* b) AE 1919, 94. 1934, 257 (268/269 r. n.e.) Trzęsienie ziemi dotyka Libię w 262 r. n.e.: *HA, Gallien*. IV 2–6. Por. GUIDOBONI 1994: 244 Informacja, że ośrodek uzyskał status kolonii (*Tab. Peut*. VIII 5: *Cyrenis. col*.), choć w przeszłości przyjmowana (zob. FRASER, APPLEBAUM 1950: 88), wydaje się jednak dość wątpliwa. Por. ZAHRNT 1988 b: 247	a) Wespazjan (por. VON ECKHEL 1794 [vol. IV]: 127)? [†] b) Klaudiusz II Gocki
330.	**KLAUDIOPOLIS – KLAUDIAS**	a) *Not. dign.* [*or.*] XXXIII 33	a-d) Klaudiusz

398:2903881935

	(Kapadocja, pobliże Eufratu) a) Claudiana b) Claudias c) Claudiopolis d) Κλαυδιάς	b) Amm. Marc. XVIII 7, 10 c) Plin. *HN* V 85 d) Ptol. *Geog*. V 7, 9 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	
331.	**KLAUDIOPOLIS – NINIKA** (Cylicja) I: *colonia* a) Claudiopolis colonia b) CLAVDIOPO(lis) COL(onia) AV(gusta) c) COL(onia) AVG(usta) FELI(x) NINI(ca) CLAVDI(opolis) d) COL(onia) IOV [*sic*] AVG(usta) FEL(ix) NIN(ica) CLA(udiopolis) e) COL(onia) IVL(ia) AVGV(sta) f) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FELI(x) NINIC(a) CLAVDIO(polis) g) COL(onia) IV(lia) AVG(usta) FEL(ix) NINICA AVG [*sic*] h) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FEL(ix) IVLIA NINICA i) COL(onia) IVL(ia) AVR(?) FEL(ix) NINI(ca) CLAVΔ(iopolis) k) COL(onia) IVLIA FEL(ix) NINIC[A CLAVDI]OPOLIS l) COL(onia) NINI(ca) CAAD [*sic*] m) COL(onia) NINI(ca) CLAVA [*sic*] n) COL(onia) NINICA CLAVD(iopolis) o) COL(onia) NINICA CLAVΔIOP [*sic*] p) NINI(ca) COL(onia) CLAVΔIOPOL [*sic*]	a) Amm. Marc. XIV 8, 2 b) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10286 c) RPC IV/3 (nry tymcz.) 6189. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 6192, 9553 d) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10287. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 7783 e) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10285 f) RPC III 3219 (Trajan). Por. RPC III 3218, 3220–3225 g) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10289. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 10288 h) RPC V/3 (ID) 83997 i) RPC VI (nr tymcz.) 6896 (Sewer Aleksander) k) RPC V/3 (ID) 84001 l) RPC VI (nr tymcz.) 30326 m) RPC VI (nr tymcz.) 6918 n) RPC V/3 (ID) 84000. Por. RPC V/3 (ID) 85497, 90557 o) RPC V/3 (ID) 83999 p) RPC VI (nry tymcz.) 6912–6913 Wedle pewnej hipotezy z ośrodkiem tym należy utożsamić miejscowość Iuliosebaste/ Heliosebaste. Zob. RAMSAY 1894: 170–171; HONIGMANN 1939: 39; JONES 1971: 440 (przyp. 32). Ich rozróżnienie zob. TALBERT (ed.) 2000, mapa 66 A 2. Por. IULIOSEBASTE – HELIOSEBASTE	a-d, f, i-p) Klaudiusz b-k) August lub Julia Augusta (Julia Flawia/ Flawia Julia), córka Tytusa. Por. GERMA
332.	**KLAUDIOPOLIS – NINIKA** (Cylicja) II: πόλις a) Κλαυδιόπολις* b) Κλαυδιούπολις	a) RPC III 3226–3228 (ΚΛΑΥΔΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ) b) Hierocl. 709, 10 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 844; *Not. episc*. I 844, III 734, X 792 Hipoteza o powstaniu za Klaudiusza tzw. podwójnej wspólnoty (*double community*) przez nadanie statusu πόλις wspólnocie egzystującej przy istniejącej już kolonii: MITCHELL 1979: 434	a-b) Klaudiusz
333.	**KLAUDIOSELEUCJA** (Pizydia) Κλαυδιοσελεύκεια*	RPC III 2786–2787 A. VI (nry tymcz.) 5817–5825, 5827– 5843, 10979–10981, 30092, 30309, 30381, 30670. VII/2 2416– 2425, 2427–2433. VIII (ID) 20837, 77844, 84702. X (ID) 63399–63405, 63407–63410: ΚΛΑΥΔΙΟCΕΛΕΥΚΕΩΝ.	Klaudiusz

399:5478778263

		Por. RPC III 2785. VI (nry tymcz.) 5826, 30230, 30283, 30325, 30533, 30681. VII/2 2426. VIII (ID) 20838	
334.	**KNOSSOS** (Kreta) a) C(olonia) I(ulia) C(nosus) N(obilis) b) [COLONI]A IVLIA C[NOSVS] c) COL(onia) IVL(ia) NOB(ilis) CNOS(us)	a) RPC I 998 b) CIL X 1433. Por. RPC I 990 (C I C), 997 c) AE 1996, 1660. Por. CIL III 12041, 14377; RPC I 976–979 (August)	a-c) August (VITTINGHOFF 1952: 150. Por. BALDWIN BOWSKY 2011: 117)
335.	**KOMAMA** (Pizydia) a) COL(onia) AOG [*sic*] COMAMA b) COL(onia) AVG(usta) COMAMENORVM c) COL(onia) AVG(usta) COMAMECN [*sic*] d) C(olonia) IVL(ia) AVG(usta) F Γ COMAΓENOR(um) [*sic*] e) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) PRIMA FIDA COMAMA f) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) I(= prima) F(ida) COMAMENORVM	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 7324 b) RPC IV/3 (nr tymcz.) 7323 (Antoninus Pius). Por. RPC IV/3 7325. VIII (ID) 87679 c) RPC VI (nr tymcz.) 5938. Por. RPC VI (nr tymcz.) 5939 d) RPC V/3 (ID) 77140 e) CIL III 12149. Por. CIL III 12150 (COL IVL AVGVSTA I FIDA COMAMA) f) RPC V/3 (ID) 73852, 73857–73859. Por. CIL III 6886 (Η ΠΡΩΤΗ ΚΑΙ ΠΙΣΤΗ ΚΟΜΑΜΕΝΩΝ ΚΟΛΩΝΙΑ)	a-f) August
336.	**KONSTANT(E)IA – MAIUMA** (Palestyna) a) Κωνστάντεια b) Κωνσταντία	a) Euseb. *Vit. Const*. IV 37–38; Sozom. *Hist. eccl*. V 3, 6 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen) b) Socrates *Hist. eccl*. I 18; Sozom. *Hist. eccl*. II 5, 8 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen) Eponimem Konstancja, przyrodnia siostra Konstantyna Wielkiego: Euseb. *Vit. Const*. IV 38 Eponimem niewymieniony z imienia „najdroższy z synów” (ὁ τιμιώτατος τῶν παίδων) Konstantyna Wielkiego: Sozom. *Hist. eccl*. II 5, 8 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen). Por. Sozom. *Hist. eccl*. V 3, 6 (ὁ παῖς, ed. J. Bidez, G. C. Hansen)	a-b) Konstancja, siostra Konstantyna Wielkiego lub któryś z jego synów
337.	**KONSTANTIA** (Arabia) a) Κωνσταντία b) Κωνσταντίνη	a) Hierocl. 723, 2 (ed. G. Parthey) b) *Not. episc*. I 1026	a-b) ?
338.	**KONSTANTIA** (Mezja Górna) a) Castra Augustoflaviensia b) Κωνσταντία	a) *Not. dign.* [*or.*] XLI 33 b) Theophan. *Chronogr*. I p. 102 (ed. C. de Boor)	a-b) ?
339.	**KONSTANTIA – ANTARADOS** (Fenicja) a) Κωνσταντία b) Κωνσταντίνα	a) Theophan. *Chronogr*. I p. 38 (ed. C. de Boor) b) Sozom. *Hist. eccl*. II 5, 8 (ed. J. Bidez, G. C. Hansen); Hierocl. 716, 7 (ed. G. Parthey) c) Hierocl. 716, 7 (ed. A. Burckhardt)	a-c) Konstantyn Wielki (por. LENSKI 2016: 158–159) lub Konstancjusz II

400:3577890354

	c) Κωνσταντίναι	Hipoteza, iż ośrodek b) należy utożsamić z a), jakkolwiek Hierkoles wymienia Antarados osobno (716, 6) zob. BENZINGER 1900: 952–953 Informacja o mieście w Fenicji nazwanym ku czci Konstantyna: Euseb. *Vit. Const*. IV 39 Konstancjusz II jako założyciel: Theophan. *Chronogr*. I p. 38 (ed. C. de Boor). Twierdzenie, że przypisanie fundacji Konstancjuszowi II stanowi pomyłkę zob. LENSKI 2016: 155–156	
340.	**KONSTANTIANA** (Mezja Dolna) a) Κωνσταντιανά b) Κωνσταντιαναί c) Κωνστάντεια	a) Hierocl. 637, 6 (ed. G. Parthey); Procop. *Aed*. IV 11, 20; Const. Porphyr. *De them*. II p. 47, ed. I. Bekker (Κωνσταντιάνα) b) Hierocl. 637, 6 (ed. A. Burckhardt) c) *Not. episc*. III 542. X 634; Georg. Cypr. 1677 Ośrodek znajdował się w pobliżu Tomis, starej kolonii Miletu. Wydaje się, że wraz z postępem urbanizacji nazwa dynastyczna najwyraźniej zastąpiła dawny toponim. Por. BRANDIS 1900: 960	a-c) Konstancja, przyrodnia siostra Konstantyna Wielkiego (KOROMILA 2002: 160)
341.	**KONSTANTYNOPOL** [†] (Cylicja) Κωνσταντινούπολις	*Suda s.v*. Ζήνων (Z 84). Nazwa bodaj skądinąd niepoświadczona	Przedstawiciel drugiej dynastii Flawiuszów
342.	**KONSTANTYNOPOL – BYZANTION** (Tracja) a) Ἀντωνία (*sic*) b) Ἀντωνινία (*sic*) c) Constantinopolis d) Constantinopolitana urbs e) ἡ πόλις Ἀντωνίνα f) ἡ Κωνσταντίνου g) ἡ Κωνσταντίνου πόλις h) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙΣ i) Κωνσταντίνου πόλις k) Κωνσταντινούπολις l) ΚΩCΤΑΝΤΙΝΟΠΟΛΙC (*sic*)	a) *Suda s.v.* Ἀντωνία (A 2761) b) Eust. ad Dionys. Per. 803 (p. 357 ed. K. Müller) c) RIC VII, *Lyons* 241, 246, 251, 256, 259, 266, 273. *Trier* 523, 530, 543, 548, 554, 563, 589. *Arles* 344, 352, 357, 363, 369, 374, 380, 386, 393, 401, 408, 416. *Rome* 295, 297, 301, 303–305, 332–334, 339, 343, 355–356, 358, 371, 387, 397, 407. *Aquileia* 123, 129, 137. *Siscia* 224, 241. *Thessalonica* 188, 230. *Antioch* 92, 114. *Alexandria* 64, 71; *Orig. Constant. imp*. 30; Amm. Marc. XIV 7, 19. 11, 12. XV 2, 7. 10, 2. XX 8, 1. XXI 12, 3. 12, 16. 12, 20. XXII 2, 4. 7, 6. 8, 8. 9, 2. XXV 3, 23 (*et alibi*); Eutr. VI 6. IX 15; Fest. *Brev*. IX 4; *It. Ant*. 138, 5. 139, 1. 323, 8. 570, 8. 571, 1. 571, 3. 571, 9. 572, 8. 601, 1; *Tab. Peut*. IX 1; Hieron. *Chron*. 314 F (330 r. n.e.), 315 F (336 r. n.e.), 317 F (342 r. n.e.) *et alibi*; Oros. I 2, 5. I 2, 56. III 3, 2. III 13, 2. VII 34, 6–8. VII 42, 14 d) Amm. Marc. XXVI 7, 4 e) Hesych. *Orig. Constant*. 38 (ed. T. Preger) f) Prisc. p. 107 ed. P. Carolla; Evagr. Schol. *Hist. eccl*. I 3, 9. IV 31 (*et alibi*) g) Socrates *Hist. eccl*. I 16–17, 25, 34–36. II 6–7, 13, 15, 23, 25, 27 (*et alibi*); Philostorg. *Hist. eccl*. III 11 (ed. J. Bidez); Evagr. Schol. *Hist. eccl*. I 8. IV 3 (*et alibi*) h) CIG 8833. Por. CIG 9872 i) Socrates *Hist. eccl*. I 13, 16. II 6, 38 (*et alibi*); Steph. Byz. *s.v*. Κωνσταντίνου πόλις; *Suda s.v*. Δημόφιλος (Δ 470)	a-b, e) Karakalla c-d, f-l) Konstantyn Wielki

401:9407029492

		k) CIG 8958, 8960, 9864; Philostorg. *Hist. eccl*. III 1 a, 11. VI 5. VII 6. VIII 2, 8. IX 3, 5–6, 14, 17–18 (*et alibi*, ed. J. Bidez); Sozom. *Hist. eccl*. II 21, 6. 25, 14. 28, 5. 34, 5–6 (*et alibi*, ed. J. Bidez, G. C. Hansen); Socrates *Hist. eccl*. I 16, 36–37. II 12–13 (*et alibi*); Prisc. p. 84, 89, 92, 103 ed. P. Carolla; Malal. XIII 7, 9–10, 17, 39 (*et alibi*); Hierocl. 631, 3. 734, 5 (ed. G. Parthey); Evagr. Schol. *Hist. eccl*. I 2. II 7, 9, 13–14. III 4, 9, 14, 16, 31 (*et alibi*); Zos. II 35, III 11, IV 59 (*et alibi*); Procop. *Aed*. I 1, 66. 10, 1. 11, 1. II 1, 1. IV 8, 3. 9, 14. V 1, 8; Hesych. *Orig. Constant*. 39 (ed. T. Preger); *Chron. Pasch*. I p. 528–531, 542, 582 (*et alibi*, ed. L. A. Dindorf); *Not. episc*. I 3. 520. 529, III 1. 700, IV 37, V 21, VII 3, XI 1, XII 1. 110. XIII 478; Georg. Cypr. 3. 521–522; Theophan. *Chronogr.* I p. 3, 27–28, 33, 37, 42, 45, 54–55 (*et alibi*, ed. C. de Boor); *Suda s.v*. Ἀγέλιος (A 195), Ἀκάκιος (A 783), Ἀττικός (A 4361), Βασιλίσκος (B 164) [*et alibi*]; Const. Porphyr. *De them*. II p. 44, 46 (ed. I. Bekker). *De adm. imp*. 9, 20–21; Zonar. XIII 3, 11, 19. XIV 1 (*et alibi*). Por. CIG 9036 l) CIG 9882 Wstawiennictwo Karakalli na rzecz Byzantion: *HA, M. Ant*. I 7	
343.	**KORYNT** (Achaja) a) COL(onia) AVG(usta) COR(inthiensium) b) COL(onia) FLAV(ia) AVG(usta) COR(inthiensium) c) COL(onia) IOVL [*sic*] FL(avia) AVG(usta) COR(orinthiensium) d) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) COR(inthiensium) e) COL(onia) IVL(ia) FLAV(ia) AVG(usta) CORINT(hiensium) f) COL(onia) IVL(ia) FLAV(ia) CORINT(hiensium)	a) RPC II 199 (Domicjan). Por. RPC II 125 (rew. [ ] AVG COR[ ]), 189 (rew. [ ] AVG COR) b) RPC II 142 (Domicjan). Por. RPC II 139, 143 c) RPC II 119 d) RPC II 107, 109, 112, 114, 117, 120, 124, 127, 147, 154–164, 166–167, 169, 174, 176, 178–180, 181, 182–183, 186, 188, 194, 206 A (Domicjan). Por. RPC II 149, 153 (rew. COL[ ] AVG COR), 173, 175, 187, 194 A e) RPC II 105, 129, 135, 138, 140, 145, 148, 151–152, 186 A, 177, 184–185, 197–198, 204–205 (Domicjan). Por. KENT (ed.) 1966, nr 82 (69–79 n.e.); RPC II 113, 115, 116A, 118, 122, 126, 130, 131, 133–134, 137, 141, 180 A, 181 A, 190–191, 192 (rew. COL IVL [ ] AVG COR), 193, 195–196 f) RPC II 206 (Domicjan) Powiązanie przydomka Flavia z Wespazjanem opiera się na uzupełnieniach jednej inskrypcji (KENT [ed.] 1966, nr 82). Związkowi temu wydaje się jednak przeczyć niewystępowanie przydomka w mennictwie ośrodka z czasów Trajana. Zob. RPC III 111–112 (COL IVL LAV COR)	a-e) ? b-c, e-f) Wespazjan (por. HOSKINS WALBANK 2002: 251) lub (raczej) Domicjan (DRÄGER 1993: 81) c-f) Cezar (por. VITTINGHOFF 1952: 148)
344.	**KREMNA** (Pizydia) a) AVG(usta) COL(onia) CREM(nensium) b) AVG(usta) EEILCL CREMNENSIVM COL Γ AΓ [*sic*] c) CL [sic] IV(lia) AVG(usta) CRE(mnensium) d) COL(onia) AVG(usta) FEL(ix) CREMN(ensium)	a) RPC V/3 (ID) 75027. VI (nr tymcz.) 10414 b) RPC VII/2 2442 c) RPC IV/3 (nr tymcz.) 7784 d) RPC X (ID) 63433 e) RPC IV/3 (nry tymcz.) 7758, 7761, 7765, 11883 f) RPC X (ID) 63432	a-m) August

402:7703939053

	e) COL(onia) CREM(nensium) AVG(usta) f) COL(onia) IVL(ia) AG E [*sic*] CREM(nensium) g) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) CREMNENSIVM h) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FEL(ix) CREMNA i) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FELIX CREMNENSIVM k) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FEL(ix) CREMNESI [sic] l) COL(onia) IL AG [*sic*] CREMNE(nsium) m) COL(onia) IL [*sic*] F(elix) CREMNE(nsium)	g) CIL III 6873 (96/98 r. n.e.). Por. RPC VI (nr tymcz.) 5930. IX 971, 974, 976. X (ID) 63422, 63425–63427, 63436, 63445, 84527–84528 h) AE 1990, 979; RPC IX 972. Por. HORSLEY (ed.) 2000, nry 12, 30 i) RPC VII/2 2443–2444. Por. RPC V/3 (ID) 74989, 75005, 75007. VI (nry tymcz.) 5926, 5929. VII/2 2441. X 981–985. X (ID) 63430 k) RPC VII/2 2445, 2447 l) RPC X (ID) 63444 m) RPC X (ID 63429 Emisje ze sceną *sulcus primigenius* i dedykacją DIVO AVGVSTO: RPC IV/3 (nry tymcz.) 7763, 7796. VIII (ID) 20908. X (ID) 63418, 63443. Por. RPC III 2805	
345.	**KYZIKOS** (Myzja) a) <ἡ τῶν> ΑΥΡ(ηλιανῶν) ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ <πόλις> b) Η (…) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ (…) <ἡ> ΑΔΡΙΑΝΗ (…) <τῶν> ΚΥΖΙΚΗΝΩΝ	a) RPC V/2 (ID) 680, 710, 1078, 1219, 77884, 79329. Por. RPC V/2 (ID) 44, 664, 777, 1073, 79330 b) CIG 3665 Trzęsienie ziemi dotyka Kyzikos za Hadriana, cesarz przyczynia się do odbudowy miasta: Malal. XI 16. Por. GUIDOBONI 1994: 233–234 Hadrian honorowany jako σωτὴρ κάὶ κτίστης ośrodka zob. REINACH 1890: 540 (nr 6) Por. NIKOMEDIA	a) Karakalla b) Hadrian
346.	**LACIMURGA** (Luzytania) a) Lacimurga Constantia Iulia b) M(unicipium) FLA(vium) LACI(murgensium?)	a) Plin. *HN* III 14 (emendacja formy *Laconimurgi*, zob. HOYOS 1979: 453) b) AE 1987, 519. Por. AE 1994, 928 (z uwagami tłumaczącymi lokalizację miejscowości w Luzytanii, a nie na terenie Betyki, którą sugerował Pliniusz)	a) młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127) b) Wespazjan, Tytus lub Domicjan
347.	**LAMASBA** (Numidia) a) R(es) P(ublica) LAMASB(a) ANTONINIANA b) RES PVB(lica) NOVEN[SIS LAMASB(a)] ANTON[INI]ANA	a) CIL VIII 10403 (213/214 r. n.e.). Por. CIL VIII 22467 b) CIL VIII 22503 (213/214 r. n.e.) *Municipium*: CIL VIII 4253, 4438	a-b) Karakalla
348.	**LAMBAESIS** (Numidia) AVRELIA LAMBAESIS	CIL VIII 4306. *Municipium*: CIL VIII 18133, 18247 (183–185 n.e.). *Colonia*: CIL VIII 18260: RES P(ublica) C(oloniae) L(ambaesis). Por. CIL VIII 18240 i 22355: R(es) P(ublica) C(oloniae) L(ambaesis). Zdaniem J. GASCOU (1982 a: 199) *Aurelia* w napisie CIL VIII 4306 może oznaczać *pseudotribus*	Marek Aureliusz (por. GASCOU 1982 a: 198–200)
349.	**LAMBRIS** (Hiszpania Tarrakońska) Φλαουία Λαμβρίς (Φλαουιολαμβρίς)	Ptol. *Geog.* II 6, 26 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Wespazjan (ASSMANN 1905: 104) lub Tytus
350.	**LAMINIUM**	CIL II 3251. Por. CIL II 3252	Wespazjan, Tytus lub Domicjan

403:2207157824

	(Hiszpania Tarrakońska) MVNICIPIVM FLAVIVM LAMINITANV[M]		
351.	**LANUVIUM** [†] (Italia, region I: Lacjum i Kampania) COL(onia) L(?) AN(?) COM(modiana)/ COL(onia) LAN(?) COM(modiana)	RIC III, *Commodus* 560 (S) i 570 (As), 190 r. n.e. Różnice w odczycie i interpretacjach tytulatury: – Colonia Lanuvina Antoniniana Commodiana (Por. AYMARD 1936: 352; DE RANIERI 1997: 348) – Colonia Lanuvina Commodiana (CHANTRAINE 1975: 30) – Colonia Lanuvium Commodiana (LEVI 1980–1981: 319) Wg innej hipotezy wymieniona tytulatura w odnosi się do Rzymu. Por. RZYM. Lanuvium jako miejsce narodzin Kommodusa oraz okrzyknięcia go Herkulesem: *HA, Comm*. I 2. VIII 5	Kommodus
352.	**LAODYCEA KATAKEKAUMENE** (Lykaonia) Κλαυδιολαοδίκεια*	RPC II 612–613 (ΚΛΑΥΔΙΟΛΑΟΔΙΚΕΩΝ); VON AULOCK 1976, nry 141–153	Klaudiusz
353.	**LAODYCEA NADMORSKA** (Syria) a) COL(onia) SEP(timia) ΛVR(elia) LΛOD(icea) MΛTR(opolis) [*sic*] b) COL(onia) SEP(timia) AVR(elia) LAOV MATER [*sic*] c) COLON(ia) SEVER(iana) METROPOLIS SEPT(imia) LAVDIC [*sic*] d) <ή> CEOYH(ριανὴ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC e) <ἡ τῶν> ΙΟΥΛ(ιεῶν) ΛΑΟΔΙΚ(εῶν) ΣΕΟΥΗΡ(ιανῶν) ΜΗΤΡΟΠΟΛΙ(ς) f) [SEPT(imia) C]AVDIC COLO ME METROPLI [*sic*] g) SEPT(imia) CAVDIC COLOME AAETROPLI [*sic*] h) SEPT(imia) CAVDIC COLONE METROPLI [*sic*] i) SEP(timia) COL(onia) LAVD(icea) METPO(polis) [*sic*] k) SEPT(imia) COL(onia) MOC C [*sic*] METROP(olis) l) SEP(timia) LAOD(icea) m) SEP(timia) LAVDIC COLONEA [M]ETROPLI [*sic*] n) SEPT(imia) LAVDIC [*sic*] COLON(ia) SEVER(iana) METROPOLI(s) o) SEPT(imia) SAVDIC COLONE METROPLI [*sic*]	a) MEYER 1987–1988, nr 142 (Karakalla). Por. MEYER 1987–1988, nr 135, 137 b) RPC V/3 (ID) 70111 c) SNG Righetti 2114 d) RPC V/3 (ID) 70087 e) BMC *Syria* 87 (Septymiusz Sewer). Por. BMC *Syria* 83–86 f) RPC V/3 (ID) 70142 g) RPC V/3 (ID) 70099 h) RPC V/3 (ID) 70095, 70103, 70115 i) MEYER 1987–1988, nr 68–69 k) RPC V/3 (ID) 89031 l) MEYER 1987–1988, nr 74–75 m) RPC V/3 (ID) 70131 n) MEYER 1987–1988, nr 70–72, 76. Por. MEYER 1987–1988, nr 79 o) RPC V/3 (ID) 70094, 70108 Era ośrodka rozpoczyna się w 48/47 r. p.n.e. Zob. MØRKHOLM 1983: 93. Monety z legendą ΙΟΥΛΙΕΩΝ ΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ datowane na schyłkowy okres republiki: RPC I 4379–4380 Nadania Laodycei *ius Italicum* przez Septymiusza Sewera *ob belli civilis merita*: *Dig*. 50, 15, 1, 3	a-o) Septymiusz Sewer (por. KUSHNIR-STEIN 2000: 149–151) a-b) Karakalla e) Cezar
354.	**LARANDA** (Lykaonia)	RPC VIII (ID) 2249 (Filip Arab). Por. RPC VIII (ID) 2206, 2335	Filip Arab?

404:6123935829

	<ἡ τῶν> CƐB(αστηνῶν) ΛΑΡΑΝΔƐΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟ(λις)		
355.	**LARES** (Afryka prokonsularna) COLONIA AELIA AVG(usta) LARES	CIL VIII 1779	Hadrian
356.	**LARINUM** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) COLON(ia) SEPT(imia) AVR(elia) L(arinum)	AE 1951, 125 b	Septymiusz Sewer i Karakalla (zob. BERTOLAZZI 2020 b: 38)
357.	**LEPCIS MAGNA** (Afryka prokonsularna) a) COL(onia) SEPT(imia) LEPC(is) MAG(na) b) COLONIA VLPIA TRAIANA AVG(usta) FIDELIS SEPTIMIA SALONINA LEPCIS MAGNA c) COLONIA VLPIA TR[AIANA FID]ELIS LEPCIS [MAGNA] d) <ἡ> ΚΟΛΩΝΙΑ ΟΥΛΠΙΑ ΤΡΑ[ΙΑΝΗ ΑΥ]ΓΟΥΣΤΑ ΠΙΣΤΗ ΛΕΠ[ΚΙΣ ΜΕ]ΓΑΛΗ	a) IRT 283. Lepcitani Septimiani: IRT 393, 404, 410 (198–210 n.e.), 415, 423, 452, 460, 620. Por. IRT 400, 429, 435, 441–442, 450, 453, 621 b) IRT 284. Lepcitani Septimiani Saloniniani: IRT 456 (265 r. n.e.)–457 c) IRT 353 (109/110 r. n.e.) d) SEG XXXVII 1463 Trzęsienie ziemi dotyka Libię w 262 r. n.e.: *HA, Gallien*. IV 2–6. Por. GUIDOBONI 1994: 244; MARMOURI 2010: 72–73 *Ius Italicum* od Septymiusza Sewera i Karakalli: *Dig*. 50, 15, 8, 11	a-b) Septymiusz Sewer b-d) Trajan b) Kornelia Salonina, żona Galliena (zob. MARMOURI 2010)
358.	**LEPTI MINUS** (Afryka prokonsularna) <colonia> VLP(ia) LEPTI M(inus)	AE 1987, 1063 = AE 1989, 882. Por. Ptol. *Geog*. IV 3, 10 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); AE 2016, 619 a-d; BESCHAOUCH 1991; DUPUIS 1992: 128; ZAHRNT 2002: 70	Trajan
359.	**LEUKAS** (Syria) a) [aw.] <ἡ τῶν> ΚΛΑΥΔΙΑΙWN TWN ΚΑΙ/ [rew.] ΛΕΥΚΑΔΙWN <πόλις> b) <ἡ τῶν> ΚΛΑΥΔΙΕWN TWN ΚΑΙ ΛΕΥΚΑΔΙWN <πόλις>	a) RPC I 4464, 4465 A (emisje pseudoautonomiczne) b) RPC I 4463 (Klaudiusz), 4465. III 3812. IV/3 (nr tymcz.) 5781. Por. RPC II 2036–2038. III 3813	a-b) Klaudiusz
360.	**LIBISOSA** (Hiszpania Tarrakońska) Colonia Foroaugustana [= Colonia Forum Augustanum?]	Plin. *HN* III 25: *colonia… Libisosana cognomine Foroaugustana*. Por. CIL II 3234 (COLONIA LIBISOSANORVM)	August (por. VITTINGHOFF 1952: 149; MACMULLEN 2000: 53; HOUTEN 2021: 390)
361.	**LILYBAEUM** (Sycylia) a) COL(onia) AVG(usta) LILYBIT(anorum) b) COL(onia) HEL(via) AVGVSTA [L]ILYBITANORVM	a) CIL X 7222. Por. CIL X 7236, 7239; SILVESTRINI 2020: 294 b) CIL X 7228 (213 r. n.e.). Por. CIL X 7205	a-b) August b) Helwiusz Pertynaks
362.	**LIMISA** (Afryka prokonsularna) [MVNICIP]IVM SEPTIMI[VM AVRE]LIVM LIMI[SA]	AE 2004, 1680. Por. AE 2004, 1676–1678 (AE 2004, 1678; datacja: 198–211 n.e., zob. EDCS-33500454, 17.06.2024), 1697–1698	Septymiusz Sewer i Karakalla

405:1036065506

363.	**LIVIANA** (Numidia) Liviana	*Tab. Peut*. III 5	Liwia?
364.	**LIVICA/ LYBICA** (Hiszpania Tarrakońska) Ἰουλία Λίβικα (Λυβίκα)	Ptol. *Geog*. II 6, 69 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	?
365.	**LIVIOPOLIS** (Pont) Liviopolis	Plin. *HN* VI 11. Por. SEG XXXIX 695. XLIV 658; RPC I 3806	Liwia
366.	**LOPODUNUM** (Germania Górna) CIVIT(as) VLP(ia) S(ueborum) N(icrensium)	CIL XIII 9111. Por. CIL XIII 6399, 6417, 6420, 9100, 9102–9104, 9111	Trajan
367.	**LUCERIA** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) [CIVITAS LVCERIA] (…) CONSTANTINIANA	CIL IX 801 = EDCS-08201502 (datacja: 328–330 n.e., 31.07.2024) *Colonia*: CIL IX 788, 804; AE 1937, 64	Konstantyn Wielki
368.	**LUCURGENTUM** (Betyka) Lucurgentum (…) Iuli Genius	Plin. *HN* III 11	młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
369.	**LUCUS AUGUSTI** (Hiszpania Tarrakońska) a) Lucus Augusti b) Λοῦκος Αὐγούστου	a) *It. Ant*. 424, 7. 430, 8. Por. CIL II 2586, 2638 b) Ptol. *Geog*. II 6, 24 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium* lub *colonia* (?): CIL II 2582 (D D), 2585 (PRINCE[PS CO?]). II/14 1145 (*tribus Quirina*, *ex conventu Lucunensium*). Por. Andreu Pintado 2004 b: 143–144 (pogląd, że ośrodek posiadał uprzywilejowany status przynajmniej już w II w. n.e.)	August (por. HOUTEN 2021: 232, 394)
370.	**LUCUS AUGUSTI (VOCONTIORUM)** (Galia Narbońska) Lucus Augusti	Plin. *HN* III 37. Por. CIL XIII 5207, 6978, 7011, 8059 Jedna z dwu stolic *civitatis foederatae* Wokoncjów: Plin. *HN* III 37. Por. VASIO VOCONTIORUM. *Municipium*: Tac. *Hist*. I 66	August
371.	**LUCUS FERONIAE** (Italia, region VII: Etruria) COL(onia) IVL(ia) FELIX LVCOFER(onensium)	CIL XI 3938. Por. Plin. *HN* III 51	August (por. KEPPIE 1983: 77)
372.	**LUGDUNUM** (Galia Lugduńska) C(olonia) C(opia) C(laudia) AVG(usta) LVGVD(unum)	a) CIL XIII 1752 (190 r. n.e.). Por. CIL XII 3203. XIII 256, 1753–1754; AE 1900, 203	Klaudiusz
373.	**LUTEVA – FORUM NERONIS** (Galia Narbońska) C[OLONIA] CLAVD(ia) LVTEVA	CIL XII 4247. Nazwa Forum Neronis może mieć związek z kwestorem Cezara, T. Klaudiuszem Neronem (por. Suet. *Tib.* 4)	T. Klaudiusz Neron, Klaudiusz lub Neron (?)

406:1053546714

374.	**LYDDA – DIOSPOLIS** (Palestyna) a) <ἡ> Λ(ουκία) CΕΠ(τιμία) CΕΟΥΗΡΙΑΝΗ ΔΙΟCΠΟ(λις) b) <ἡ> Λ(ουκία) CΕΟΥΗΡ(ιανὴ) ΔΙΟCΠΟΛΙC c) <ἡ> CΕΟΥΗΡΙΑΝΑ ΔΙΟCΠΟΛΙC	a) RPC V/3 (ID) 69338. Por. RPC V/3 (ID) 68512–68514, 68516–68519, 68522, 69339, 69341, 69346, 69348, 69354–69356. VI (nry tymcz.) 8782, 8790–8791, 8793 b) RPC VI (nr tymcz.) 8792. Por. RPC V/3 (ID) 69347 c) RPC VI (nr tymcz.) 8789	a-c) Septymiusz Sewer
375.	**LYSTRA** (Lykaonia) a) COL(onia) IVL(ia) FELIX GEMINA LVSTRA b) COL(onia) IVL(ia) LVSTRA c) COL(onia) AVG(usta) E [*sic*] LVSTRA	a) CIL III 6786. Por. RPC I 3538–3539. IV/3 (nry tymcz.) 4040, 7266 b) RPC II 1606A–1606B. IV/3 (nry tymcz.) 7267–7268, 11904. Por. RPC I 1606 c) VON AULOCK 1976, nr 518	a-c) August
376.	**MACTARIS** (Afryka prokonsularna) a) COL(onia) AELIA AVRELIA AVG(usta) MACT(aris) b) COL(onia) AELIA AVRELIA MACTARIS	a) CIL VIII 11804 b) CIL VIII 11801; AE 1949, 47. Por. CIL VIII 677	a-b) Marek Aureliusz i Kommodus (GASCOU 1972: 147–148; GASCOU 1982 a: 197)
377.	**MADAUROS** (Afryka prokonsularna) [CO]L(onia) FL(avia) AVG(usta) VETE[RAN(orum) MADAVREN]SIVM	ILAlg. I 2152 . Por. AE 1907, 234. 1916, 82. 1919, 44. 1931, 40–41; ILAlg. I 2105	Wespazjan, Tytus lub Domicjan (GASCOU 1982 a: 163)
378.	**MAIBOZANOI** (?) (Lydia) Ἰουλιάς* (?)	HABICHT 1975: 65, kol. I, ll. 9–10: ΙΟΥΛΕΙΣ (*sic*) ΟΙ ΤΑΧΕΙΟΝ ΛΕΓΟΜΕΝΟΙ ΜΑΙΒΩΖΑΝΟΙ	?
379.	**MAGO** (Hiszpania Tarrakońska) MV[NI]CIPI(ium) FLAVI(um) MAGONTANVM	CIL II 3708	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
380.	**MALACA** (Betyka) MVNICIPIVM FLAVIVM MALACITANVM	CIL II 1964. Por. CIL II 1970–1971, 1973	Domicjan (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 122)
381.	**MALLOS** (Cylicja) a) MALLO(s) COLONIA ALEXA(ndriana) […] FELIX b) MALO(s) COL(onia) ALEXA(ndriana)	a) RPC VI (nr tymcz.) 7157 (Sewer Aleksander) b) RPC VI (nr tymcz.) 7162. Por. PRC VI (nr tymcz.) 30358	a-b) Sewer Aleksander
382.	**MARCIANOPOLIS** (Mezja Dolna) a) Μαρκιανούπολις b) Marcianopolis c) VLP(ia) MARCIANOPOLIS	a) *FGrH* 100 F 25 (Dexipp.); Zos. I 42; Hierocl. 636, 2 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 39. 493. 510, VI 39, VII 39, VIII 39. 548, IX 459. Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 4319–4321, 4997, 5640, 8356, 9525. VI (nry tymcz.) 1362–1706. VII/2 1328–1491. VIII (ID) 27763–27773 b) *It. Ant*. 228, 4; Amm. Marc. XXVII 4, 12; *Not. dign*. [*or.*] XI 34; Iord. *Get*. 93; *Rav. Cosm*. IV 6 (p. 185, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. CIL III 14416. V	a-c) Ulpia Marcjana

407:7344667722

		892. VI 2808, 32624, 32640, 36764; AE 1989, 876. 2000, 1268. 2001, 2159. 2013, 2188 c) AE 2001, 2166. Por. AE 2014, 1624 Ulpia Marciana jako eponim: Amm. Marc. XXVII 4, 12	
383.	**MARGUM** (Mezja Górna) MVN(icipium) AVR(elium) AVG(ustum) MAR(gum)	CIL III 8141	Marek Aureliusz (CVJETIĆANIN 2016: 553)
384.	**MARKOPOLIS – BATNAE** (Mezopotamia) Μαρκούπολις	*Not. episc*. I 904; Georg. Cypr. 904. Por. DRIJVERS, HEALEY (ed.) 1999: 243–244 = *P. Dura* 28 (tekst dolny, ll. 4, 7, 9–10, 242 r. n.e.)	Gordian III (SARTRE 2005: 345)
385.	**MATIDIA** (Mauretania Cezarejska) MATIDIA	CIL VIII 8812	Salonia Matidia lub Mindia Matidia?
386.	**MATIDIAE*** (Italia, region VII: Etruria) Matidiae*	Współczesna nazwa miejscowości Matigge w Umbrii, wywodzi się najprawdopodobniej od łacińskiej nazwy *Matidiae*. UGGERI 1991: 15. Por. CIL XV 7822	Salonia Matidia lub Mindia Matidia?
387.	**MAXIMINAI** (Bitynia) Μαξιμιναί	*Not. episc*. I 209. Por. *Not. episc*. III 143 (ὁ Μαξιμιανῶν). X 267. XIII 126 (ὁ Ἀμαξιμιανῶν); BELKE 2020: 761	?
388.	**MAXIMIANOPOLIS** (Arabia) a) Μαξιμιανούπολις b) Maximianupolis	a) ACO, t. II vol. 1 p. 2 (ed. E. Schwartz) p. 154 [350] b) ACO, t. II vol. 3 p. 2 (ed. E. Schwartz) p. 174 [433] Era ośrodka rozpoczyna się w 286 r. n.e. KODER, RESTLE 1992	a-b) Maksymian Herkuliusz (por. KODER, RESTLE 1992)
389.	**MAXIMIANOPOLIS** (Egipt) a) Μαξιμιανόπολις b) Maximianopolis c) Μαξιμιανούπολις	a) Jouget (ed.) 1928: 108 (315 r. n.e.); *POxy.* XVI 1905, 15 b) *Not. dign.* [*or.*] XXXI 29. 48 c) Hierocl. 731, 11 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 776	a-c) Galeriusz (C. Galerius Valerius Maximianus; ASSMANN 1905: 150)
390.	**MAXIMIANOPOLIS** (Pamfilia) a) Μαξιμιανόπολις b) Μαξιμιανούπολις c) Μαξιμινούπολις	a) *Not. episc*. VIII 493 b) Hierocl. 681, 5 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 443, III 396, VII 215, IX 403 c) *Not. episc*. X 509, XIII 359	a-c) Galeriusz (C. Galerius Valerius Maximianus; ASSMANN 1905: 150)
391.	**MAXIMIANOPOLIS – ADRADEMMON** (Palestyna) a) civitas Maxianopolis (*sic*) b) civitas Maximianopoli	a) *It. Burdig.* 586, 3. b) *It. Burdig.* 603, 2 c) Hieron. *In Zach.* XII 11 (kol. 1515, ed. J.-P. Migne) d) Hierocl. 720, 10 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 1034	a-e) Galeriusz (C. Galerius Valerius Maximianus; ASSMANN 1905: 150)

408:8324910002

	c) Maximianopolis d) Μαξιμιανούπολις e) ΜΑΞΙΜΙΑΝΟΠΟΛ[ΙΣ]	e) AE 1936, 145 (293–305 n.e.)	
392.	**MAXIMIANOPOLIS – PORSULAE** (Tracja) a) Μαξιμιανούπολις b) Maximianopolis	a) Procop. *Aed*. IV 11, 10; Hierocl. 634, 6 (ed. G. Parthey); Const. Porphyr. *De them*. II p. 47 (ed. I. Bekker) b) *It. Ant*. 321, 5. 331, 6–7 (*Pyrsoali*)	a-b) Galeriusz (C. Galerius Valerius Maximianus; ASSMANN 1905: 149–150)
393.	**MEDIOLAN** (Italia, region XI: Transpadana) a) C(olonia) A(ugusta) MEDIOL(anum) b) C(olonia) A(urelia?) A(ugusta?) M(ediolanum) c) C(olonia) A(urelia?) F(elix?) M(ediolaniensis) d) COLON(ia) G(allieniana?) A(ugusta?) F(elix?) MED(iolanum)	a) CIL V 5515 = EDCS-05100668 (23.04.2025). Por. AE 2014, 520 b) CIL V 5465 = EDCS-05100619 (23.04.2025); CIL V 5892 = EDCS-05101047 (23.04.2023). Por. CIL V 5612; AE 1997, 534 c) CIL XI 1230 = EDCS-20402681 (24.06.2025) d) CIL V 5869 = EDCS-05101024 (23.04.2025)	a-d) Kommodus (zob. ZOIA 2017: 138–140) b) Gallien
394.	**MELLARIA** (Betyka) M(unicipium) [F(lavium) M(ellariense)]	CIL II/7 801 = EDCS-09000850 [1.07.2025] (*tribus Quirina*, zapis ORDO M [- - -])	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
395.	**MIROBRIGA CELTICORUM** (Luzytania) M(unicipium) F(lavium) M[erobrig(ense)]	CIL II 25	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
396.	**MIROBRIGA TURDULORUM** (Betyka) [M(unicipium)] F(lavium) MIROBRIGENSIVM	CIL II/7 853. Por. CIL II/7 852	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
397.	**MOGIONES** (Panonia Górna) <Municipium Aelium*> MOGIONES	AE 2002, 1182 (C IVLIO C FIL AEL PASSARI MOGIONIBVS). Por. CIL III 15188.1 (MVN MOG), 15188.4; AE 2010, 1258 (P AEL P F SERG MOG); SZABÓ 2022: 164–166. Przytoczone inskrypcje, w których zawarta jest abrewiacja MOG zdaniem innego stanowiska odnoszą się do ośrodka Mogetiana/ Mogentiana. Zob. AE 2010, 1258 = EDCS-50700009; EDCS-30301326; EDCS-30301329 (24.07.2024)	Hadrian
398.	**MOPSUESTIA** (Cylicja) a) <ἡ> ΑΔΡ(ιανὴ) ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠ(ολις) <τῶν> ΜΟΨΕΑΤΩΝ b) <ἡ> ΑΔΡΙΑΝΗ ΜΟΨΟΥΕΣΤΙΑ c) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝ(ῶν) ΔΕΚΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις>	a) RPC VI (nry tymcz.) 7168–7169 (Sewer Aleksander) b) IGRR I 121 c) RPC IX 1442 (Trajan Decjusz). Por. RPC IX 1443–1444 d) RPC VIII (ID) 70993 (Filip Arab) e) RPC IX 1447 (Trebonianus Gallus) f) RPC VII/2 3164–3167 (Gordian III) g) RPC III 3359–3361 (Hadrian). IV/3 (nr tymcz.) 6195. Por. IGRR III 915 (Ο ΔΗΜΟΣ ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ); RPC IV/3 (nry tymcz.) 5817–5823,	a-k) Hadrian b) Sewer Aleksander c) Trajan Decjusz d) Filip Arab e) Trebonianus Gallus f) Gordian III h) Walerian i Gallien i, l) Karakalla

409:2037472935

	d) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙ(ανῶν) ΦΙΛΙΠΠΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> e) <ἡ τῶν> ΑΔΡ(ιανῶν) ΓΑΛ(λῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> f) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙ(ανῶν) ΓΟΡΔΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> g) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙ(ανῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ ΠΟΛΙΣ h) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙ(ανῶν) ΟΥΑ(λεριανῶν) ΓΑΛΛΙ(ηνῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> i) <ἡ τῶν> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΡΙΑ(νῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> k) <ἡ τῶν> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΑΔΡΙ(ανῶν) ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> l) <ἡ τῶν> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΩΝ ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις> m) <ἡ τῶν> CEYHPIANΩN ΜΟΨΕΑΤΩΝ <πόλις>	6174, 6196–6200, 6203–6204, 8110, 9143, 9735, 9844, 9846, 10293–10295, 10936, 11742, 17290, 17304. V/3 (ID) 79700, 79703–79714. VI (nry tymcz.) 7170–7172, 10864, 30356. VII/2 3162–3163. VIII (ID) 2431, 2488, 6066, 70313, 70539. IX 1445 h) SNG Levante 1356 (Walerian), 1361 (Gallien). Por. SNG PfPS 945, 949; SNG Levante 1357–1358, 1360, 1362 i) SNG Levante 1346 (Karakalla). Por. SNG Levante 1345 k) RPC VI (nr tymcz.) 7164–1767; SNG PfPS 943 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 7163, 30100 l) RPC V/3 (ID) 79722. Por. RPC V/3 (ID) 79752 m) SNG PfPS 937 (Karakalla, 202 r. n.e.). Por. SNG PfPS 938 Określenie Ἀντωνινιανοί poświadczone na monetach ośrodka z czasów Karakalli (RPC V/3, ID 77507), nie występuję w seriach wypuszczonych pod rządami Makryna (zob. RPC V/3, ID 79700, 79703–79714). Por. CEZAREA (Cylicja lub północna Syria)	k) Heliogabal m) Septymiusz Sewer
399.	**MUNICIPIUM FAUSTI(NI?)ANUM** (Panonia Górna) a) PES FAVSTI(ni)ANVS b) MVNIC(ipium) FAVS(tinianum)	a) CIL VI 2494. Por. CIL VI 3241: [C]IVIS FAVSTIANVS; ŠAŠEL KOS 2018: 280 b) CIL III 3974. Inny odczyt (HD074367, 22.07.2024): MVNIC(ipium) FLAV(ium) SC(arbantia). W świetle pewnych fotografii tej inskrypcji odczyt taki wydaje się jednak błędny. Zob. http://lupa.at/4310 (fot. nr 1–4; 22.07.2023)	Faustyna Starsza lub Młodsza
400.	**MUNICIPIUM FLAVIUM** (Betyka, ob. Cumbres Mayores) M(unicipium) FL(avium) [- - -]	AE 1991, 998	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
401.	**MUNICIPIUM SEPTIMIUM** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIV[M SE]PTIM[IVM]	CIL VIII 14793 (dedykacja dla Gety, z której usunięto przydomek *Geta* pozostawiając wyrażenie *L. Septimio Severo*	Septymiusz Sewer lub (?) Geta, który w latach 195–205 (?) okresowo nosił *praenomen* Lucius. KIENAST, ECK, HEIL 2017: 160
402.	**MUNICIPIUM TURCETANUM** (Afryka prokonsularna) [MVNICIPIVM AV]RELIVM COM[MODIAN]VM	CIL VIII 823 = EDCS-15600922 (datacja „205 to 211”, 3.07.2025)	Kommodus
403.	**MUNIGUA** (Betyka) M(unicipium) FLAVI(um) MVNIGVENSE	CIL II 1378. Por. AE 1972, 265. 1972, 270; CILA II/4 1059, 1074–1075	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
404.	**MURSA** (Panonia Dolna) COL(onia) AEL(ia) MVRSA	CIL III 3560. Aelia Mursa (*domus*): CIL VI 3235. XVI 151; AE 1948, 68. 2011, 139. Hadrian jako *conditor*: CIL III 3279; Steph. Byz. *s.v.* Μοῦρσα	Hadrian

410:7596654868

405.	**MUSTI** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM IVLIVM AVRELIVM MVSTITANVM	AE 2015, 1838 (312–315 n.e.). Por. AE 1968, 601. 2015, 1837 (293–305 n.e.). 2016, 1916	Cezar i Marek Aureliusz (zob. GASCOU 1972: 22; ESPAÑA CHAMORRO 2023: 55)
406.	**MYRTILIS** (Luzytania) Ἰουλία Μυρτιλίς	Ptol. *Geog*. II 5, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium*: CIL II 15	Cezar lub młody Cezar/ August (?)
407.	**NAEVA** (Betyka) M(unicipium) F(lavium) NAEVENSE	EDCS-75600219 (1.07.2025). Por. AE 1958, 39	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
408.	**NAPOCA** (Dacja) a) COL(onia) AVREL(ia) DACICA NA[P(ocensium)] b) COL(onia) AVR(elia) NA[P(ocensis)] c) MVNIC(ipium) AELI(um) HADR(ianum) NAPOC(a)	a) AE 1956, 230 b) CIL III 7726. Por. CIL VI 269 (213 r. n.e.) c) CIL III 14465. Por. CIL III 6254. VIII 3021 Zlatynizowana nazwa Cluj stosowana w epoce renesansu, Claudiopolis, najwyraźniej nie ma proweniencji antycznej. Zob. SZABÓ 2017: 374 (przyp. 4).	a-b) Marek Aureliusz c) Hadrian
409.	**NARBO MARTIUS** (Galia Narbońska) COLON(ia) IVLIA PATERNA CLAVD(ia) NARBO MARTIVS	CIL XIII 969. Por. CIL XII 4388, 4390–4391, 4397–4398, 4402, 4406, 4414, 4422, 4424; ILGN 573; AE 2019, 1037. 2019, 1039	Cezar (por. Suet. *Tib*. 4) i Klaudiusz. Kreacja przydomka Paterna wydaje się mieć związek z młodym Cezarem / Augustem. Por. ARELATE oraz COLONIA IULIA PIA PATERNA
410.	**NARONA** (Dalmacja) IVLIA NARONA	AE 1912, 45 (193 r. n.e.). *Colonia*: CIL III 12695; AE 1950, 44 (14–37 n.e.); Plin. *HN* III 142	Cezar (por. ALFÖLDY 1964: 169; WILKES 1969: 224), August (VITTINGHOFF 1952: 149) lub Tyberiusz (WILSON 1966: 73)
411.	**NEAPOLIS** (Palestyna) a) ΑΥΡ(ηλία) ΦΛ(ουία) ΝΕΑ ΠΟΛΙΣ b) COL(onia) IVL(ia) FL(avia) SERG(ia) NEAPOL(is) c) COL(onia) IVL(ia) NEAPOL(is) d) COL(onia) IVL(ia) SERG(ia) NEAPOL(is) e) COL(onia) SERG(ia) IVL(ia) NEAPOL(is) f) COLO(nia) SERGIA NEAPOL(is) g) ΦΛΑΒΙΑ ΝΕΑΠΟΛΙΣ h) ΦΛΑΟΥΙ(α) ΝΕΑΠΟΛΙ(ς)	a) RPC V/3 (ID) 68553–68554, 68556, 68558, 68569, 69789–69790, 69794 (Karakalla). VI (nr tymcz.) 8957. Por. RPC V/3 (ID) 68557. VI (nry tymcz.) 8907, 8938–8939 b) RPC VIII (ID) 77193. Por. RPC VIII (ID) 2259 c) RPC VIII (ID) 2239, 2267, 2296, 2306, 2326, 2344, 2368, 2370, 2422, 2471, 70246 (Filip Arab). Por. RPC VIII (ID) 2219, 2255, 2274, 2292, 2342, 2497, 2360, 2374, 2450, 2483, 2489 d) RPC VIII (ID) 2225, 2273, 2336, 2357. Por. RPC VIII (ID) 2448 e) RPC VIII (ID) 2337. Por. RPC VIII (ID) 2295, 2478 f) RPC VIII (ID) 2347 (Filip Arab). Por. RPC VIII (ID) 2191, 2204, 2207, 2224, 2248, 2260, 2266, 2275, 2282, 2289, 2293–2294, 2304, 2309–2310, 2312, 2317, 2322, 2346, 2350, 2352, 2359, 2361, 2365, 2367, 2387, 2389, 2395,	a) Karakalla a-b, g-h) Wespazjan lub Tytus (lub Domicjan?) b-f) Filip Arab

411:9753136472

		2397–2398, 2400, 2403, 2411, 2415, 2424, 2434–2436, 2442, 2446, 2451, 2455, 2457, 27176, 70244–70245, 77194. IX 2167 g) IGRR I 630. IV 1385. Por. CIL II 515; AE 1902, 16 h) RPC II 2218, 2223, 2224 A (Domicjan). Por. RPC II 2219– 2222, 2224, 2225–2225 A. IV/3 (nry tymcz.) 3788–3791, 3793–3795, 3797–3802, 4016, 4460, 6325–6358, 6792, 8387, 8569, 8620–8622, 9050–9055, 9100–9101, 9136, 9757, 9806, 9915, 10160, 10230, 10703, 10805, 10934, 11087. V/3 (ID) 68560, 68563, 68566–68567, 68571–68574, 68583, 69778, 69791–69793, 69795–69796, 85555, 88932–88933. VI (nry tymcz.) 8908–8937, 8940–8956, 8958–8978. IX 2136–2166	
412.	**NEAPOLIS** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) COLONIA AVRELIA AVG(usta) ANTONINIANA FELIX NEAPOLIS	AE 1890, 106 = BERTOLAZZI 2020 a: 109 (222 r. n.e.)	Karakalla (BERTOLAZZI 2020 a)
413.	**NEAPOLIS** (Afryka prokonsularna) COL(onia) IVL(ia) NEAPOLIS	CIL VIII 968 (282/283 r. n.e.) Status kolonii w II w. n.e.: Ptol. *Geog*. IV 3, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Być może colonia Iulia Pia Paterna jest tożsama z tym ośrodkiem. Por. COLONIA IULIA PIA PATERNA	?
414.	**NEAPOLIS NAD HARPASOS** (Karia) a) <ἡ τῶν> ΑΔ(ριανῶν) ΑVΡΗ(ιέων) <Νεάπολις> b) <ἡ τῶν> ΑΥΡΗΛΙΕΩΝ <Νεάπολις>	a) RPC IV/2 (nry tymcz.) 972–973 (Antoninus Pius). b) RPC IV/2 (nr tymcz.) 974 (Antoninus Pius). Por. RPC VI (nry tymcz.) 5332–5334, 5336–5340, 10984 Antoninus Pius jako κτίστης: RPC IV/2 (nr tymcz.) 973 (Α Κ ΤΙ Α ΑΔΡ ΑΝΤΩΝΕΙΝΟC ΚΤΙCΤΗC)	a-b) Antoninus Pius
415.	**NEMAUSUS** (Galia Narbońska) COL(onia) AUG(usta) NEMAVSVS	CIL XII 3203. Por. AE 1920, 43 (16/15 r. p.n.e.). Por. EDCS-69200611	August
416.	**NEOCEZAREA** (Myzja?) Νεοκαισάρεια*	BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 222, l. 31: N[E]OKAIΣO. Nazwa wymieniona na przenośnym zegarze słonecznym może się jednak odnosić do ośrodka Neocezarea/ Kabira (Pont), Neocezarea w Syrii wydaje się natomiast mało prawdopodobna. Zob. BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 225. Nazwa może się też odnosić do ośrodka Neocezarea (Filadelfia) w Lydii. Por. NEOCEZAREA – KABIRA, NEOCEZAREA – FILADELFIA	?
417.	**NEOCEZAREA** (Syria) a) Neocaesarea b) Νεοκαισάρεια	a) *Not. dign.* [*or.*] XXXIII 26 b) Procop. *Aed*. II 9, 10. 18	a-b) ?

412:3577252408

418.	**NEOCEZAREA – FILADELFIA** (Lydia) a) Νεοκαισάρεια* b) ἡ Φλαβία Φιλαδέλφεια* c) <ἡ> ΦΛ(αβία lub -αουία) ΦΙΛΑΔΕΛΦΙΑ d) ἡ Φλαουία Φιλαδέλφεια*	a) RPC I 3017 (NEOKECAPEIΣ, Tyberiusz), 3033, 3034– 3039, 3040 Tyberiusz jako jednoczesny *conditor* 12 miast Azji dotkniętych trzęsieniem ziemi: CIL III 7096 (34/35 r. n.e. Por. CIL X 1624; Tac. *Ann*. II 47, *Philadelpheni* wymienieni wśród ofiar kataklizmu); GUIDOBONI 1994: 180–185 b) RPC II 1330 (ΦΛΑΒΙΩΝ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ, Wespazjan), 1333, 1335. Por. RPC II 1328–1329, 1331, 1336–1339. V/2 (ID) 70538, 70541–70542, 70555–70556, 70558–70560, 70597, 70599, 70620, 70645, 70661, 70778, 70782, 74654, 91683, 93569, 93571 c) RPC V/2 (ID) 70680, 70700. Por. RPC V/2 (ID) 70697 d) BÖRKER, MERKELBACH (hrsg.) 1979, nr 236: Ο ΦΛΑΟΥΙΩΝ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΝ ΔΗΜΟΣ. Por. SEG XLI 143 Nazwa ośrodka może być poświadczona na przenośnym zegarze słonecznym z British Museum (BEVAN, LEHOUX, TALBERT 2013: 222, l. 31) Por. CEZAREA – MOSTENE, CEZAREA – SARDES, HIEROCEZAREA (Lydia), NEOCEZAREA – FILADELFIA	a) Tyberiusz (GALSTERER-KRÖLL 1972: 49) b-d) Wespazjan
419.	**NEOCEZAREA – KABIRA** (Pont) a) ΑΔΡΙ(ανὴ?) ΝΕΩΚΕCΑΡΙΑ b) Ἀδριανόπολις* c) Neocaesarea d) Neocesaria e) NEOKAICAPIA f) NEOKECAPIA g) NEOKECE(ρια?) [*sic*] h) Νεοκαισάρεια i) Σεβαστή	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10476. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5340, 5342, 5466, 8167, 8336, 25200 b) *FGrH* 257 F 18 (Phleg.) = Steph. Byz. *s.v*. Νεοκαισάρεια (Ἀδριανοπολῖται) c) Plin. *HN* VI 8; Amm. Marc. XXVII 12, 9 d) *Tab. Peut*. X 2 e) RPC VI (nry tymcz.) 6546, 6563. VII/2 2817–2818, 2821–2822, 2824–2825, 2827–2831, 2833–2838, 2842–2843, 2846–2851, 2853–2856, 2860. X (ID) 63701, 63703, 63706, 63709–63713, 63716–63718, 63721, 63724–63725, 63727, 63729–63731, 63733, 63740, 63744, 63746–63747, 63749–63756, 63759–63761, 77879, 77885, 77887, 77927,77938, 78255, 78378, 78562, 78766, 78789 f) RPC VI (nry tymcz.) 6543, 6549–6552, 6560. VIII (ID) 19652–19655. X (ID) 63743, 78681. Por. RPC VI (nry tymcz.) 6528, 6534–6535, 6538, 6544–6545, 6547, 6558, 6561 g) RPC VI (nr tymcz.) 6533. Por. RPC VI (nr tymcz.) 6537, 6539, 6548 h) Ptol. *Geog*. V 6, 10 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); *FGrH* 257 F 18 (Phleg.) = Steph. Byz. *s.v*. Νεοκαισάρεια; RPC II 1634–1635. III 2922–2926. 2926 B–2926 C. IX 1239, 1244. Por. RPC III 2926 A. VI (nry tymcz.) 6525–6527, 6529–6532, 6536, 6540, 6541–6542, 6559, 6562, 6564–6565, 30319. VII/2 2811 i) Strab. XII 3, 31 Miasto rezydencją królowej Pytodoris: Strab. XII 3, 31	a–b) Hadrian (lub Antoninus Pius?) a, c–h) ? i) August

413:9833649520

		Być może ośrodek wymieniony na przenośnym zegarze słonecznym z British Museum i identyfikowany niekiedy z Neocezareą w Myzji należy utożsamić z miejscowością Neocezarea – Kabira. Por. NEOCEZAREA (Myzja?)	
420.	**NEOKLAUDIOPOLIS – ANDRAPA** (Paflagonia) Νεοκλαυδιόπολις	Ptol. *Geog*. V 4, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. IGRR III 139 (282/283 r. n.e.): Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΝΕΟΚΛΑΥΔΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ; RPC III 2905–2908 A (Trajan). IV/3 (nry tymcz.) 4917–4920, 5350–5352, 25135–25136. V/3 (ID) 42884, 42889, 81339–81340, 85977–85979, 85981, 85984, 85985–85986, 86328, 90738	Klaudiusz
421.	**NERONEIA – ARTAXATA** (Armenia Większa) Νερώνεια	Cass. Dio LXII 7, 2	Neron
422.	**NERONIA** (Italia, region VIII: Aemilia) Neronia	*Tab. Peut*. IV 5	Neron (ASSMANN 1905: 99)
423.	**NERONIAS – EIRENOPOLIS** (Cylicja) a) Nerone b) Νερωνιάς c) ἡ πόλις Νέρονος	a) *Rav. Cosm*. II 16 (p. 96, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) ŠKZ 29; Euseb. *C. Marcell.* kol. 765 (ed. J.-P. Migne); Socrates *Hist. eccl*. II 26; Theodoret. *Hist. eccl*. I 7, 14 c) Athanas. *De fug.* 1	a-c) Neron
424.	**NERTOBRIGA** (Betyka) a) Nertobriga Concordia Iulia b) MVNI[C(ipium)] C(oncordia) I(ulia) NERTOBRIGA c) MVNICIPIVM CONCORDIA IVLIA NERTOBRIGENSES [*sic*]	a) Plin. *HN* III 14 b) AE 1894, 8 c) CIL XIV 2613	a-c) Cezar (MACMULLEN 2000: 53) lub młody Cezar/ August (por. GALSTERER-KRÖLL 1975: 127; HOUTEN 2021: 395)
425.	**NESCANIA** (Betyka) M(unicipium) F(lavium) NESCA[N(iense)]	CIL II 2009. Por. CIL II/5 838–839	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
426.	**NEVIODUNUM** (Panonia Górna) MVNICIPI(um) FL(avium) NEVIOD(unum)	CIL III 3919	Wespazjan (por. MROZEWICZ 2012 b: 87–88)
427.	**NICEA** (Bitynia) <ἡ> ΑΥΡΗΛΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΗ (…) ΝΙΚΑ[Ι]ΕΩΝ ΠΟΛΙC	AE 1939, 295 (202–205 n.e.)	Karakalla (por. ROBERT 1977: 25–27)
428.	**NIKOMEDIA** (Bitynia) a) Η (…) ΑΔΡΙΑΝΗ (…) ΝΕΙΚΟΜΗΔΕΙΑ	a) CIG 1720 b) IGRR III 6 (195–217 n.e.) *Colonia*: CIL III 326: COLONIA NICOMEDENSIVM (294–296 n.e.)	a-b) Hadrian (ROBERT 1977: 29) b) Septymiusz Sewer (ROBERT 1977: 28)

414:5107725400

	b) Η (…) ΑΔΡΙΑΝΗ ΣΕΟΥΗΡΙΑΝΗ (…) Ν[ΕΙ]ΚΟΜΗΔΕΙΑ	Trzęsienie ziemi dotyka ośrodek za rządów Hadriana, cesarz udziela miastu wsparcia zob. *Chron. Pasch*. I p. 476 (ed. L. A. Dindorf, datacja kataklizmu na 128 r. n.e.); Georg. Syncell. 659 (p. 426, ed. A. A. Mosshammer). Por. CIG 3293; *Chron. Pasch*. I p. 475 (ed. L. A. Dindorf; dobrodziejstwa na rzecz miasta w 123 r. n.e.); GUIDOBONI 1994: 233 Por. KYZIKOS	
429.	**NIKOPOLIS** (Epir) I: *colonia* a) COLONIA (…) ACTIA NICOPOLIS b) *colonia Augusti Actium*	a) CIL III 7334. b) Plin. *HN* IV 5. Por. RIC I, *Augustus* 272 (aw.: głowa Apollina, rew.: scena wyorania *sulcus primigenius*); Tac. *Ann*. V 10 [wg numeracji J. Lipsiusa]: *Nicopolim Romanam coloniam ingressus.* Osoby z miejscowości o nazwie Nikopolis, dla których poświadczony jest *tribus Sergia*: CIL III 6144. VI 375. VII 51; AE 1914, 101 Odrzucenie przekazów informujących o kolonii w epirockiej Nikopolis: SARICAKIS 1970 Przyjęcie przekazów informujących o kolonii w epirockiej Nikopolis: RUSCU 2006	a-b) młody Cezar/ August
430.	**NIKOPOLIS** (Epir) II: πόλις a) Actia Nicopolis b) Actianicopori [*sic*] c) Actanicopolis [*sic*] d) ΝΕΡΩΝΟΝΙΚΟΠΟΛΙΣ e) ΝΕΙΚΟΠΟΛΙC f) ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ	a) *It. Ant*. 325, 2. Por. CIL XI 38. XIV 4701 b) *Tab. Peut*. VII 4 c) *Tab. Peut*. VII 3–4 d) RPC I 1368–1370 (Neron) e) RPC III 476, 484, 491–492, 527, 529. Por. RPC III 466–471, 474, 482, 495, 502, 504, 506–508, 510–514, 518–526, 528, 530–534, 536–538, 569–577. VI (nry tymcz.) 1–5, 8–23. VII/2 37–46. VIII (ID) 19467–19515. IX 116–125, 127–132, 134–140. X (ID) 60693–60699, 60701–60707, 60713–60723 f) RPC I 1363–1367 (August). III 479, 498–499, 584. IV/1 (nry tymcz.) 4183, 4188, 4214, 4226. Por. RPC III 483, 493–494, 497, 539–555, 579–583. IV/1 (nry tymcz.) 4168–4171, 4173, 4181, 4185–4187, 4215 Fundacja Augusta: Suet. *Aug*. 18; Cass. Dio LI 1, 3. Monety z legendą ΚΤΙCΜΑ CΕΒΑCΤΟΥ: RPC I 1365. III 500, 558. IV/1 (nr tymcz.) 4213. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 4216 Monety z legendą CΕΒΑCΤΟΥ ΚΤΙCΜΑ: RPC III 584. IV/1 (nry tymcz.) 4214–4215, 4217 Monety z legendą ΚΤΙCΤΗC ΑΥΓΟΥCΤΟC: RPC I 561, 563–566, 568–571. Por. RPC III 562, 567 Monety z legendą ΝΕΡΩΝΙ ΑΠΟΛΛΩΝΙ ΚΤΙCΤΗ: RPC I 1371, 1373–1376. Por. RPC I 1372, 1377–1377 A	a-c, e-f) młody Cezar/ August d) Neron
431.	**NIKOPOLIS – EMMAUS** (Palestyna)	a) RPC VI (nr tymcz.) 9004 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 8999, 9002–9003, 9008 b) RPC VI (nr tymcz.) 9006	a-d) Heliogabal

415:8835515334

	a) <ἡ> ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙC b) ΑΝΤΩΝΙΝΟC [*sic*] ΝΙΚΟΠΟΛΙC c) <ἡ> ΑΥ(ρηλιανὴ) ΑΝΤΩΝ(ινιανὴ) <Νικόπολις> d) <ἡ> Μ(αρκία) ΑΥΡ(ηλία) ΑΝΤΩ(νινιανὴ) ΝΙΚΟΠΟΛΙC	c) RPC VI (nr tymcz.) 9005 d) RPC VI (nr tymcz.) 9007. Por. RPC VI (nry tymcz.) 9000–9001: M AY ANTΩNIA [*sic*] NIK; ECK, KOSSMANN 2016: 231 Najwyraźniej emisję z legendą, którą F. IMHOOF-BLUMER (1901–1902: 4, nr 6) odczytywał jako NЄIKOPOΛIΣ ЄB ANTΩN[ЄINOΠ]OΛЄΩΣ, przypisując Nikopolis nad Lykos i nie rozstrzygając czy na awersie wyobrażony został Karakalla czy Heliogabal, należy odnieść do mennictwa Nikopolis–Emmaus. Por. NIKOPOLIS NAD LYKOS	
432.	**NIKOPOLIS NAD ISTROS** (Mezja Dolna) a) <ἡ> ΟΥΛΠΙΑ ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ b) <ἡ> ΟΥΛΠΙΑ ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ Η ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΩ(ι) c) <ἡ > ΟΥΛΠΙΑ ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ Η ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ d) NICOPOLIS e) Νικοπόλις περὶ Αἶμον f) ΝΕΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΩ(ι)* g) ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ* h) Nicopolis… Victoriae civitas i) [VL]PIA NICOPOLI(s) AD HISTRVM	a) IGRR I 571. Por. IGRR I 568, 576; AE 1926, 96 b) IGRR I 569 (137 r. n.e.). Por. AE 1926, 90 (136 r. n.e.)–93 c) AE 1902, 105; IGRR I 575 d) CIL III 6144; Amm. Marc. XXVII 4, 12. XXXI 5, 16. XXXI 11, 2; Por. AE 2004, 1308; EDCS-83800032 (28.06.2024) e) Ptol. *Geog*. III 11, 11 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) f) IGRR I 574: Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΝΕΙΚΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΩ(ι) ΠΟΛΕΩΣ g) IGRR I 573: Η ΝΙΚΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟΝ ΠΟΛΙΣ h) Iord. *Get*. 101 i) AE 1991, 1376 Hipoteza, że dookreślenie lokalizacji wymieniające rzekę Istros ma związek ze zwycięstwem odniesionym za Hadriana – TOPALILOV 2018 a: 346	a-i) Trajan (i Hadrian?)
433.	**NIKOPOLIS NAD LYKOS** (Pont) <ἡ> ADRIANH NIKOPOΛIC	CIG 4189. Por. WADDINGTON, BABELON, REINACH 1904: 98, nr 5 (Hadrian): NIKOPOΛITΩN ADRIAN[…] Wydaje się, że emisję z legendą NЄIKOPOΛIΣ ЄB ANTΩN[ЄINOΠ]OΛЄΩΣ, którą F. IMHOOF-BLUMER (1901–1902 [Bd. I]: 4, nr 6) przypisywał Nikopolis nad Lykos, nie rozstrzygając kwestii tego czy na awersie wyobrażony został Karakalla czy Heliogabal, należy odnieść do mennictwa Emmaus–Nikopolis z czasów Heliogabala (datacja ЄB, „rok drugi", powtarza się na wszystkich emisjach tego ośrodka z czasów Heliogabala, wymienionych w katalogu RPC. Zob. RPC VI (nry tymcz.) 8999–9008. Być może emisja, której legendę rewersu F. Imhoof-Blumer odczytywał jako NЄIKOPOΛIΣ ЄB ANTΩN[ЄINOΠ]OΛЄΩΣ to RPC VI, nr tymcz., 8999 (rew.: ANTΩNI NЄIKOΠOΛЄΩC ЄB NЄIKOΠOΛIC)? Por. NIKOPOLIS – EMMAUS	Hadrian (BOATWRIGHT 2000: 105)
434.	**NIKOPOLIS NAD MESTOS** (Tracja) a) <ἡ τῶν> ΦΛ(αουιανῶν) ΟΥΛΠΙΑΝ(ῶν) ΝΙΚΟΠΟΛΙΤ(ῶν) ΠΡΟC ΜΕ(στῳ)	a) MUSHMOV 1912: 229 (Karakalla) b) MUSHMOV 1912, nr 4047 (Kryspina). Por. MUSHMOV 1912: 229–230; BMC *Thrace* 1–2; RPC IV/1 (nr tymcz.) 7417 (Kommodus)	a) ? a-b) Trajan

416:1904917494

	b) <ή> ΟΥΛΠ(ία) ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟC ΜΕCΤΩ(ι)		
435.	**NISIBIS** (Mezopotamia) a) <ή> ΙΟΥ(λία) CΕΠ(τιμία) ΚΟΛΩ(νία) ΝΕCΙΒΙ(ς) ΜΗΤ(ρόπολις) b) <ή> CΕΠ(τιμία) ΚΟΛΟΝ [*sic*] ΝΕCΙΒΙ(ς) ΜΗΤ(ρόπολις)	a) RPC VIII (ID) 2575, 2746, 2748, 2787, 2815, 2824, 2873, 2879, 2962, 3020, 3080, 3115–3116 (Filip Arab) b) RPC VII/2 3453–3454. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7933–7945. VII/2 3452, 3455–3466	a) Filip Arab a-b) Septymiusz Sewer
436.	**NOLA** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) colonia Augusta b) COL(onia) FEL(ix) AVG(usta) NOLA	a) *Lib. colon.* p. 236 (ed. K. Lachmann). Por. *RGDA* 28; Plin. *HN* III 63. *Liber coloniarum* (*loc. cit*.) podaje: *Nola, muro ducta, colonia Augusta. Vespasianus Augustus deduxit*. Przydomek *Augusta* pochodzi jednak od Augusta. Zob. ASSMANN 1905: 48 (nr 65) b) CIL X 1244 (286–305 n.e.)	a-b) August (por. KEPPIE 1983: 77) b) Sulla (por. MOMMSEN 1883: 185)
437.	**NORBA** (Luzytania) a) COL(onia) NORB(a) CAESARIN(a) b) colonia (…) Norbensis Caesarina cognomine c) Νῶρβα Καισάρεια	a) CIL II 694 b) Plin. *HN* IV 117 c) Ptol. *Geog*. II 5, 8 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-c) młody Cezar / August (por. ASSMANN 1905: 40)
438.	**NOVA AUGUSTA** (Hiszpania Tarrakońska) a) Nova Augusta b) Νοοῦα Αὐγούστα (Νοούγα Αὐγούστα)	a) Plin. *HN* III 27 b) Ptol. *Geog*. II 6, 56 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Municipium* lub *colonia* (?): AE 1981, 552 (*duovir*). 1981, 553 (*decurio*). 1984, 568 (*tribus Quirina, duovir*). 1993, 1041 (*tribus Quirina, aedilis, duovir*); HERNÁNDEZ GUERRA 2016: 432–435 Pogląd, że ośrodek stał się *municipium* w epoce flawijskiej: HERNÁNDEZ GUERRA 2016: 443	a-b) August
439.	**NOVIOMAGUS BATAVORUM** (Germania Dolna) VLPIA NOVIOMAG(us)	CIL VI 3237. Por. CIL III 11936. VI 32834, 32843; AE 1944, 97 *Municipium*: AE 1958, 38. 1975, 630. 1975, 646	Trajan
440.	**NOVIOMAGUS TREVERORUM** (Galia Belgijska) castra … Constantini	Auson. *Mos.* 11: *Noiomagum, divi castra inclita Constantini*	Konstantyn Wielki
441.	**NOVIOMAGUS – AUGUSTA TRICASTINORUM** (Galia Narbońska) a) Augusta b) Augusta Tricastinorum c) COLONIA FLAVIA TRICASTINORVM	a) *It. Burdig.* 554, 5 b) Plin. *HN* III 36 (*oppidum Latinum*) c) AE 1962, 143	a-b) August (VALLENTIN 1883: 3) c) Wespazjan (SCHILLINGER–HÄFELE 1974: 442; MROZEWICZ 2012 b: 87)
442.	**OCTODURUS** (Alpy Pennińskie)	a) CIL XVII/2 110. Por. CIL XVII/2 108, 111–113, 115, 119, 120 b, 122; ILGN 20: FOROCLAVDIENSES VALLENSES; AE 1977, 527	a-b) Klaudiusz

417:3394771865

	a) FOR(um) CL(audii) VAL(lensium) b) F(orum) CL(audii) VALL(ensium) OCT(odurus)	b) CIL XVII/2 119	
443.	**ODUCIA** (Betyka) [MVNICIPIVM] FLA[VIVM ODUCIENSE]	AE 1997, 836: MVNIC(i)PES [MVNICIPII] FLA[VI ODVCIENSIS]	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
444.	**OESCUS** (Mezja Dolna) COL(onia) VLP(ia) OESC(ensium)	CIL III 7429. Por. CIL III 8043; ILD I 105 (148/149 r. n.e.)	Trajan
445.	**OLAURUM** (Betyka) [M(unicipium) F]LAVIVM OLAVRENSE	SCHMIDT 2014: 302 = AE 2014, 635	Wespazjan (por. SCHMIDT 2014: 301), Tytus lub Domicjan
446.	**OLBA** (Cylicja) <ἡ τῶν> ΑΔΡΙΑΝ(ῶν) ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΩΝ ΟΛΒΕΩΝ ΜΗΤΡΟ(πολις)	RPC IV/3 (nr tymcz.) 5831 (Marek Aureliusz). Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5829, 6158. V/3 (ID) 77528, 77530–77531, 79558 Emisje z czasów Hadriana nie przywołują określenia ΑΔΡΙΑΝΟΙ. Zob. RPC III 3241–3243. Określeń ΑΔΡΙΑΝΟΙ ΑΝΤΩΝΙΝΙΑΝΟΙ nie przywołują emisje z czasów Antoninusa Piusa. Zob. RPC IV/3 (nry tymcz.) 5826, 6033, 6210, 10306	Antoninus Pius (?) i (?) Marek Aureliusz (?)
447.	**OLBASA** (Pizydia) a) COL(onia) AVG(usta) OLBASENORVM b) C(olonia) IVL(ia) AVG(usta) I(?) C (lub F?) OLBASENOR(um) c) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) OLBASENOR(um) d) COL(onia) IVL(ia) AVGΓ [*sic*] OLBASENORVM e) COL(onia) IVL(ia) AVGV(sta) OLBASHNH [*sic*] f) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) F(elix lub Fida?) OLBASENORVM g) COLON[I]A IVLIA OLBASENA h) <colonia> TAV AVST I(?) F(elix lub Fida?) OLAASENE [*sic*]	a) RPC IV/3 (nry tymcz.) 7679, 7684 (Antoninus Pius). Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 7680–7683, 7685–7687 b) RPC V/3 (ID) 73885 c) RPC VI (nr tymcz.) 5955 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 5956–5957, 5960 d) RPC VI (nr tymcz.) 5962. Por. SNG France III 1633: COL(onia) Γ(?) OLBASENE (Septymiusz Sewer) e) RPC VI (nr tymcz.) 5963–5964 f) RPC VI (nr tymcz.) 30331. IX 989. Por. SNG France III 1634 (Julia Domna) g) CIL III 6891 h) RPC V/3 (ID) 77141	a-h) August
448.	**OLISIPO** (Luzytania) a) FELICITAS IVL(ia) b) FELICITAS IVLIA OLISIPO c) IVLIA FELICITAS d) municipium civium Romanorum Olisipo Felicitas Iulia e) M(unicipium) FELIC(itas) IVL(ia)	a) AE 1953, 268 b) CIL II 186, 4992. Por. CIL II 185, 187–188, 190, 4993; HEp 2006, 516 c) CIL II 5341 d) Plin. *HN* IV 117 e) CIL II 176	a-e) Cezar (MACMULLEN 2000: 52) lub młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)

418:5668322460

449.	**ONINGI** (Betyka) M(unicipium) F(lavium) ONIGITANVM	CIL II/5 930	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
450.	**OSSET** (Betyka) Osset (…) Iulia Constantia	Plin. *HN* III 11 *Municipium*: CIL II 1256	młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
451.	**OSTIA** [†] (Italia, region I: Lacjum i Kampania) COLON(i)A FELIX COMMOD(i)ANA	VISCONTI 1856 = http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornale/UBO3917275/1856/Giugno/33 (23.06.2025). Rura wodociągowa (*fistula*) zaginęła, jej autentyczność zakładał F. GROSSO (1964: 370–371. Por. HEKSTER 2002: 107), nie uwzględniono jej natomiast w CIL	Kommodus
452.	**OSTIPPO** (Betyka) MVNICIPIVM FLAVIVM OSTIPPONENSE	CIL II/5 959 = EDCS-08701023 (datacja: 81–96 n.e., 2.08.2024). Por. Plin. *HN* III 12 (*oppidum liberum*)	Domicjan
453.	**OVILAVA** (Norikum) a) <Municipium> AEL(ium) OVILAV(a) b) COLONIA AVRELIA ANTONINIANA OVIL(avensium)	a) CIL III 11785. Por. CIL IX 2593; AE 2006, 997. 2018, 1255 (D ET IIVIR AEL OVL) b) CIL III 5630	a) Hadrian b-c) Karakalla
454.	**PACCIANAE MATIDIAE** (Mauretania Cezarejska) a) Paccianae Matidiae b) Paccianae Matize	a) *It. Ant*. 18, 4: *Paccianis Matidiae* b) *Tab. Peut*. III 1: *Paccianis Matize*. Por. MILLER 1916: 912	Salonia Matidia lub Mindia Matidia
455.	**PAESTUM** (Italia, region III: Bruttium i Lukania) COLONIA FLAVIA PRIMA PAESTVM	AE 1975, 251 = EDCS-09400211 (datacja: 71–79 n.e., 1.08.2024)	Wespazjan
456.	**PAFOS** (Cypr) a) Αὐγούστα b) <ἡ> […] ΚΛΑΥΔΙΑ ΦΛΑΟΥΙΑ ΠΑΦΟΣ c) <ἡ> [ΚΛΑΥΔΙΑ ΦΛΑΟΥΙΑ (?) ΣΕΒΑ]ΣΤΙ (*sic*) ΠΑΦΟΣ d) <ἡ> ΣΕΒΑΣΤΗ ΚΛΑΥ(δία) ΦΛΑ(ουία) ΠΑΦΟΣ e) <ἡ> ΣΕΒΑΣΤΗ ΠΑΦΟΣ f) SEB(aste) PAP(h)OS	a) Cass. Dio LIV 23, 7 b) IGRR III 947 c) AE 1950, 5 d) AE 1940, 105. Por. IGRR III 937, 967; AE 1928, 61 e) IGRR III 939, 941, 944, 963; AE 1956, 187. Por. IGRR III 942; AE 1950, 8 f) IGRR III 967 August udziela wsparcia miastu dotkniętemu trzęsieniem ziemi i zostaje eponimem ośrodka: Cass. Dio LIV 23, 7. Por. Georg. Syncell. 593 (p. 378, ed. A. A. Mosshammer); GUIDOBONI 1994: 177 Wizyta Tytusa w sanktuarium Afrodyty i pomyślne wróżby jakie tam otrzymał: Tac. *Hist.* II 2–4	a, c-f) August b-d) Klaudiusz? b-d) Tytus?

419:8469119262

457.	**PALMYRA** (Syria) a) <ἡ> ΑΔΡΙΑΝΑ ΠΑΛΜΥΡΑ b) Ἀδριανόπολις*	a) AE 1941, 80. Por. CIG 6015 (ΑΔΡΙΑΝΟC ΠΑΛΜΥΡΗΝΟC); IGRR III 1056 (tłumaczenie łacińskie zapisu palmyreńskiego); CIL VIII 2505; AE 1939, 180 (HADRIANI PALMYRENI) b) Steph. Byz. *s.v*. Πάλμυρα (Ἀδριανοπολῖται) Inskrypcja IGRR I 1169 (= FITZ 1983: 70, nr 270) z 216 r. n.e. wskazuje, że *numerus Palmyrenorum sagittariorum* nosił przydomki *Hadriana Antoniniana*. Nie jest jasne czy ten drugi przydomek był, tak jak pierwszy, równocześnie tytułem ośrodka. *Colonia*: CIL III 6049, 14177; AE 1900, 68. 1921, 92. 1934, 262. Por. MILLAR 2006: 204–207 (nadanie statusu kolonii datowane na rządy Septymiusza Sewera lub Karakalli)	a-b) Hadrian (BOATWRIGHT 2000: 105)
458.	**PANORMOS** (Achaja) ἡ Ἀδριανὴ πόλις*	AE 2013, 1399: Η ΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΠΑΝΟΡΜΕΙΤΩΝ	Hadrian (lub Antoninus Pius?)
459.	**PANORMUS** (Sycylia) [C]OL(onia) AVG(usta) PANHORM(itanorum)	CIL X 7279 (222–235 n.e.). Por. RPC I 637–638 (D D)	August
460.	**PARENTIUM** (Italia, region X: Venetia i Histria) COLON(ia) IVL(ia) PARENT(inorum)	CIL V 335	August (por. KEPPIE 1983: 77) lub Tyberiusz (por. ZANINOVIĆ 1976: 676)
461.	**PARION** (Myzja) a) C(olonia) G(emella) I(ulia) A(?) PAR(ium) b) C(olonia) G(emella) I(ulia) P(arium) c) C(olonia) G(emella) P(ariana) I(ulia) d) [C]OL(onia) IVL(ia) INAD [*sic*] PAR(ium) e) C(olonia) I(ulia) P(ia?) P(arium) f) COL(onia) G(emella) IVL(ia) H(adriana) PAR(ium) g) COL(onia) IC(?) IVL(ia) PIA h) COLON(ia) IVL(ia) HAD(riana) PA(rium)	a) RPC VI (nry tymcz.) 3873, 3879, 30446 (Sewer Aleksander) b) RPC I 2258–2260, 2262. III 1533–1537, 1538–1541. Por. RPC VI (nr tymcz.) 3867 c) RPC I 2253, 2254–2257, 2261 d) Agora Auctions, 20.06.2017, lot 143 https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2061&lot=143 (24.07.2024) e) RPC I 2253 A f) RPC VIII (ID) 20076. Por. AE 2017, 1376; RPC III 1542 (Hadrian). IV/2 (nry tymcz.) 611–619, 9179 (COL GEM IVL HA), 11250–11264. V/2 (ID) 90, 171, 197, 280, 358, 377, 435, 614, 721, 731, 907, 1083, 1221, 27500, 42649, 69278–69280, 69479, 77230, 77563, 79518, 85537, 86678. VI (nry tymcz.) 3857–3866, 3868–3872, 3874–3878. VII/1 50–52. VIII (ID) 20071–20075, 20077–20081, 42651. IX 374–385 D g) RPC VI (nry tymcz.) 3884, 3886 (Sewer Aleksander) h) RPC IV/2 (nr tymcz.) 626. Por. RPC IV/2 (nry tymcz.) 3151, 10921 Hadrian jako *conditor*: CIL III 374 (129–138 n.e.)	a-h) Cezar lub August f, h) Hadrian
462.	**PARLAIS** (Pizydia)	a) SNG France III 1675 (Septymiusz Sewer)–1681. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 7695, 9820 (Marek Aureliusz)	a-c) August b) Hadrian lub Antoninus Pius

420:1098254479

	a) IVL(ia) AVG(usta) COL(onia) PARLAIS b) IVL(ia) AVG(usta) HA(driana) COL(onia) PARLA(is) c) IVL(ia) COL(onia) AVG(usta) PARLAIS	b) RPC IV/3 7696, 7698 (Marek Aureliusz); SNG France III 1674 c) RPC V/3 (ID) 73930	
463.	**PARMA** (Italia, region VIII: Aemilia) a) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) PARM(ensis) b) Iulia Chrisopolis (…) Parma c) Iulia Chisopolis [*sic*] (…) Parma	a) CIL XI 1059. Por. Plin. *HN* III 115 b) *Rav. Cosm*. IV 33 (p. 272, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) Guid. Pisan. p. 477 (ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-c) August (por. KEPPIE 1983: 77)
464.	**PARTHICOPOLIS – PAROIKOPOLIS** (Macedonia) PARTHICOPOLIS	AE 2000, 1527 b: C(aius) IVL(ius) VLPIA FIRMVS PARTHICOPOLI. Por. AE 2000, 1527 a = EDCS-11301153 (datacja: 195 r. n.e., 2.08.2024)	Trajan?
465.	**PATRAI** (Achaja) a) COL(onia) AVG(usta) [aw.]/ ACH(aica) PAT(rensis) [rew.] b) COL(onia) A(ugusta) A(chaica) PTAR [*sic*] c) COL(onia) AVG(usta) PAT(rensis) d) COL(onia) NER(oniana/ -onensis) PAT(rensis)	a) RPC I 1246–1247 (emisje pseudoautonomiczne), IV/1 (nry tymcz.) 4011–4012. Por. RPC I 1248–1257, 1282. II 219, 221–226, 234–240. III 271–286, 288–294. IV/1 (nry tymcz.) 4614–4624, 5232–5244, 7663–7676, 8143–8163, 8397–8401, 9645–9648, 9651, 9653 10629–10631, 10964–10972; AGALLOPOULOU 1989: 445–446 b) RPC IV/1 (nry tymcz.) 4620, 9646, 9649 c) RPC IV/1 (nr tymcz.) 9422 d) RPC I 1258–1262 A (Neron)	a-c) August d) Neron
466.	**PAUTALIA** (Tracja) a) <ή> ΟΛΠΙΑ [*sic*] ΠΑΥΤΑΛΙΑ b) <ή> ΟΥΛΠΙΑ ΠΑΥΤΑΛΙΑ c) <ή> ΟΥΛΠΙΑ ΠΥΤΑΛΙΑ [*sic*] d) <ή> ΠΑΥΤΑΛΙΑ <ή> ΟΥΛ(πία) e) <ή> ΥΟΛΠΙΑ [*sic*] ΠΑΥΤΑΛ(ία)	a) RUZICKA 1933, nr 516 b) RPC IV/1 (nry tymcz.) 3547, 3926–3929, 3933, 3935, 3978, 4041, 4150, 7224, 8762–8766, 8780–8786, 8788, 8791–8792, 8794–8798, 8800–8801, 8803–8806, 8808–8834, 8837–8838, 8840, 8851–8853, 8855, 8857, 8859–8860, 8863, 8882, 8884, 8895, 8897, 8898–8907, 8910–8915, 8918, 8921–8923, 8926, 8928–8929, 8931–8933, 8935–8936, 8939, 8941, 8944, 8946–8948, 9823, 10035–10036, 10190, 10451, 10459, 10863, 10911, 17543, 25091, 25107 (Antoninus Pius, Marek Aureliusz, Kommodus). VI (nry tymcz.) 482–487. Por. RPC IV/1 (nr tymcz.) 3936–3938, 8757, 8761, 8787, 8793, 8799, 8802, 8807, 8858, 8862, 8864, 8883, 8889–8892, 8894, 8908–8909, 8916–8917, 8919–8920, 8924–8925, 8927, 8930, 8934, 8937–8938, 8940, 8942–8943, 9869, 10038, 10174, 10208, 10428, 10920, 11093–11094, 11149, 11157, 17200, 17210, 17545, 25090, 25106, 25109 c) RPC IV/1 (nr tymcz.) 8850 d) RPC IV/1 (nry tymcz.) 8888, 10037 e) RPC IV/1 (nr tymcz.) 8856	a-e) Trajan
467.	**PAX IULIA** (Luzytania)	a) CIL II 47 (139–161 n.e.). Por. CIL II 54; Plin. *HN* IV 117 b) Strab. III 2, 15	a, c-d) Cezar (por. MACMULLEN 2000: 52) lub August

421:9053376278

	a) COL(onia) PAX IVLIA b) Παξαυγούστα c) PAX IVLIA d) Πὰξ Ἰουλία	c) CIL II 55, VI 32682; RPC I 52 A. Por. CIL II 48; RPC I 52, 53; *It. Ant*. 425, 6. 427, 3. 431, 4–5. 431, 7; *Rav. Cosm*. IV 43 (p. 306, ed. M. Pinder, G. Parthey) d) Ptol. *Geog*. II 5, 5 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) S. WEINSTOCK (1960: 48, przyp. 44) był zdania, że utożsamienie Pax Iulia w Luzytanii z Pax Augusta Strabona jest niesłuszne. Pogląd, iż forma Παξαυγούστα stanowi pomyłkę Strabona zob. MARQUES DE FARIA 2001: 352	(por. HENDERSON 1942: 13; VITTINGHOFF 1952: 149) b) August
468.	**PELLA – DIOKLETIANOPOLIS** (Macedonia) a) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) PELLA b) COL(onia) IVL(ia) AVS [*sic*] PELLA c) COLΩ(νία) ΑΥΓ(ούστα) PELLA [*sic*] d) Diocletianopolis	a) RPC III 606. IV/1 (nr tymcz.) 9398. VI (nry tymcz.) 93–95, 97–98, 100–104, 106–114, 118–124, 126–128, 30413, 30429, 30640. VII/2 486–488, 490–492, 496–499, 501, 504–505, 507, 509, 512–513, 515–517, 521–525, 527, 530, 532. VIII (ID) 68754, 68779, 68786, 68790, 70186. Por. RPC III 607–608. IV/1 (nr tymcz.) 4256–4258, 7835–7836, 9399–9400, 10838, 10990. Kolonia w czasach Augusta: RPC I 1549 b) RPC VI (nry tymcz.) 96, 117, 30486. VII/2 519. VIII (ID) 68748–68751, 68753, 68780–68782, 68784–69785, 68789, 85943–85948, 70181, 70218. Por. RPC VI (nry tymcz.) 115–116. VII/2 489, 493–495, 500, 506 c) RPC VIII (ID) 68747, 87775. Por. RPC VIII (ID) 68788 d) *It. Ant*. 330, 6 (pomiędzy Edessą i Tessalonikami). Por. PAPAZOGLOU 1988: 140–141; DUNN 2004: 542	a-c) August d) Dioklecjan
469.	**PERUSIA** (Italia, region VII: Etruria) a) COLONIA VIBIA AVGVSTA PERVSIA b) [C]OL[ONIA] VIB[IA PER]VS[IA] c) Iulia / Perusia [†]	a) CIL XI 1929–1930 b) CIL XI 1931 = EDCS-22000715 (31.07.2024) c) *Rav. Cosm*. IV 33 (p. 273, ed. M. Pinder, G. Parthey): *Egubio, quae dicitur Interbio vel Constantiniana atque Iulia/ Perusia*. Wydaje się, że epitet Iulia odnosić się może nie do ośrodka Iguvium, ale Perusia (?). Por. IGUVIUM	a-b) Trebonianus Gallus a, c) ?
470.	**PESSINUS** (Galacja) a) <ἡ τῶν> CЄBACTΩN ΠЄCCINOY(ντίων) <πόλις> b) <ἡ τῶν> CEB(αστηνῶν) ΤΟΛΙCΤΟΒΟ(γίων) ΠΕCCINOYNTIΩN <πόλις>	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 4121 b) RPC IV/3 (nr tymcz.) 4106 (Marek Aureliusz). Por. IGRR III 226; RPC IV/3 (nry tymcz.) 4107, 4109, 4125, 5736, 5863, 10056, 17225 Siedziba jednej z trzech głównych grup Galatów – Tolistobogów (zob. MITCHELL 1993: 87). Por. ANKYRA (Galacja), TAUION	a-b) August (por. MITCHELL 1993: 86–87)
471.	**PETRA** (Arabia) a) ANTONINIANA COL(onia) HADR(iana) b) [AVGVSTA COL(onia) ANT]ONINI[ANA] (…) [MATER COL(oniarum) HAD]RIA[NA PETRA METROPOLIS] c) <ἡ> ΑΔΡΙΑΝΗ ΠЄΤΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC d) <ἡ> Αὐγουστοκολωνία <ἡ> Ἀντωνιανὴ [*sic*] (…) <ἡ> μήτηρ κολωνίων <ἡ> Ἀδριανὴ Πέτρα μητρόπολις e) <ἡ> ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC ΑΔ(ριανὴ) ΠΕΤ(ρα)	a) GITLER 2005: 185 (nr 2) b) AE 2005, 1598 (222–235 n.e.) c) RPC III 4104–4105, 4107–4110 (Hadrian). V/3 (ID) 68624, 68667–68668, 68694. Por. AE 1921, 65; RPC III 4106. IV/3 (nry tymcz.) 6620–6628, 6630–6632. V/3 (ID) 68620, 68625–68627, 68629–68630, 68632, 68634, 68636–68639, 68642–68646, 68648, 68659–68660, 68662–68666, 68671–68672, 68676–68677, 68679–68681, 68683–68684, 68689, 68691, 68700, 68715, 78191, 93616 d) *Petr. Pap*. I 1, 4–5 (537 r. n.e.) e) RPC V/3 (ID) 68682	a-e) Hadrian b, d, f) Heliogabal

422:1711070775

	f) <ἡ> MET(ropolis) PETRA ANTONIN(iana)	f) GITLER 2005: 186 (nr 3) Monety ze sceną wyorania *sulcus primigenius*: RPC VI (nry tymcz.) 9371–9379, 9381 (Heliogabal)	
472.	**PHERADI MAIUS** (Afryka prokonsularna) MVNICIPI(um) AVRE[LIVM] PHE[R]ADITANVM M[AIV]S	AE 2003, 1933 Prywatna dedykacja *pro salute* Antoninusa Piusa i jego dzieci: AE 1927, 26	Antoninus Pius lub Marek Aureliusz (wskazanie na Marka Aureliusza jako eponima zob. CORBIER [ed.] 2006 [= AE 2003]: 683)
473.	**PISA** (Italia, region VII: Etruria) COLONIA OPSEQVENS IVLIA PISANA	CIL XI 1420	August (por. KEPPIE 1983: 77)
474.	**PISAURUM** (Italia, region VI: Umbria) a) COLONIA IVLIA FELICA [*sic*] PISAVRVM b) COLONIA IVL(ia) FELIX PISAVR(um)	a) CIL XI 6335 (256 r. n.e.) b) CIL XI 6377. Por. Plin. *HN* III 113	a-b) młody Cezar (por. DE RUGGIERO 1896: 130)
475.	**PLACENTIA** (Italia, region VIII: Aemilia) AVGVSTA PIACENT(ia)	AE 1959, 36 (DECVRION AVGVSTA PIACENT). Por. CIL V 5847 (M P). XI 1230 (M P)–1231 (C P) *Municipium*: CIL V 5847. XI 1230 *Colonia*: CIL XI 1231	August (por. KEPPIE 1983: 77)
476.	**PLOTINOPOLIS** (Tracja) a) <Πλωτεινόπολις> b) Πλωτινόπολις c) Πλωτινούπολις d) Πλουτινούπολις e) Plotinopolis f) Plutinopolis	a) RPC IV/1 (nry tymcz.) 3480 (ΠΛΩΤΕΙΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ), 3522, 4555–4558, 7644–7646, 7804–7806, 9605–9606, 11164, 17178, 17206, 17226 b) Ptol. *Geog*. III 11, 13 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) c) Socrates *Hist. eccl*. 7, 36 d) Hierocl. 635, 13 (ed. G. Parthey); *Not. episc*. I 490, VII 261, VIII 544, IX 455 e) *It. Ant*. 175, 7. 322, 7 f) *Rav. Cosm*. IV 6 (p. 185, ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-f) Pompeja Plotyna
477.	**POETOVIO** (Panonia Górna) a) COLONIA VLPIA POETOVIONENSIS b) VLPIA TROIANA [*sic*] POETOVIO	a) CIL III 7429. Por. CIL III 5427. VI 32859. XIII 1890 (Ulpia Poetovio jako *domus*) b) CIL III 260 (*domus*)	a-b) Trajan
478.	**POLA** (Italia, region X: Venetia i Histria) a) COLONIA IVLIA POLA POLLENTIA HERCVLANEA b) colonia Pola (…) Pietas Iulia	a) CIL V 8139 b) Plin. *HN* III 129	a-b) młody Cezar / August (por. DE RUGGIERO 1896: 130; GIRARDI JURKIĆ 1983: 7)
479.	**PONS AELIUS** (Brytania)	*Not. dign.* [*occ.*] XL 34	Hadrian

423:5480573289

	Pons Aeli(us)		
480.	**PONS AUGUSTI** (Dacja) a) STATIO PONT(is) AVG(usti) b) Pons Augusti	a) CIL III 7853 (107–275 n.e.) b) *Tab. Peut*. VII 5	a-b) ?
481.	**PONS DRUSI** (Recja) Pons Drusi	*Tab. Peut*. IV 3	Druzus Starszy? (por. HEUBERGER 1930: 40–41)
482.	**POROLISSUM** (Dacja) MVNIC(ipium) SEPTIMIVM POROL(issensium)	AE 1944, 54 (244–247 n.e.). Por. CIL III 828. AE 1944, 52. 1944, 53	Septymiusz Sewer
483.	**PORTA AUGUSTA*** (Hiszpania Tarrakońska) Πόρτα Αὐγούστα	Ptol. *Geog.* II 6, 50 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). W świetle przekazu Ptolemeusza nazwa odnosi się do miasta (por. SCHULTEN 1953: 322). Pogląd, iż *Porta Augusta* to *arcus*, a nie miejscowość: ABASCAL 2022	August
484.	**PORTUS (OSTIENSIS)** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) <civitas> FL(avia) CONSTANTINIANA PORTVENSIS	CIL XIV 4449 = EDCS-11900168 (datacja: 337–345 n.e., 23.07.2024). Por. LENSKI 2016: 146 (datacja między 337 a 341 r. n.e.). Wcześniej miejsce nosiło nazwę Portus Augusti (zob. CIL XIV 4089 1 a. Por. CIL XIV 408, 4089 1 b, 4482) Prawdopodobne uniezależnienie się od Ostii i uzyskanie statusu *civitas* wraz z nadaniem nowej nazwy zob. LENSKI 2016: 146	Konstantyn Wielki lub Konstantyn II (?)
485.	**PORTUS HADRIANI*** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) Ἀδριανοῦ ὅρμος	Paus. VI 19, 9	Hadrian lub Antoninus Pius
486.	**PORTUS TRAIANI*** (Italia, region VII: Etruria) Τραιανὸς λιμήν	Ptol. *Geog.* III 1, 4 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Trajan
487.	**POTAISSA** (Dacja) MVN(icipium) S(eptimium) POT(aissensium)	a) CIL III 7689. Por. AE 1934, 17. 1950, 14. 1974, 550. ILD I 466. *Colonia* (bez przydomka): ILD I 508 (IIVIR COLONIAE POT)	Septymiusz Sewer
488.	**PRAETORIA AUGUSTA*** (Dacja) a) Augusta b) Πραιτωρία Αὐγούστα	a) *Not. dign*. [*or.*] XLII 17 b) Ptol. *Geog.* III 8, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-b) ?
489.	**PRAETORIUM AGRIPPINAE** (Germania Dolna) Pretorium Agrippine	*Tab. Peut*. II 2. Por. AE 1999, 1102; 2005, 1076	Agrypina Starsza lub Młodsza
490.	**PRAETORIUM CAESARIS**	a) Guid. Pisan. p. 542 (ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-b) ?

424:9445367147

	(Dalmacja) a) Praetorianum Caesaris b) Praetorium Caesaris	b) *Rav. Cosm*. IV 16, V 14 (pp. 209, 380, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. BASIĆ 2015: 64	
491.	**PTOLEMAIS – AKKO – GERMANIKEIA** (Fenicja) a) COL(onia) […·] CLA(udia) b) COL(onia) C(laudia) C(aesaris) ST(abilis) […] GER(manica) FELIX PTOL(emais) […] c) COL(onia) CLA(udia) […] STAB(illis) GER(manicia) FELIX P(tolemais) […] d) Γερμανιάς* (?) e) Γερμανικεία*	a) RPC I 4751 (emisja pseudoautonomiczna) b) RPC I 4749 (Neron) c) RPC I 4750 (Neron, motyw *sulcus primigenius*). Por. AE 1948, 142 = EDCS-15200173 (7.12.2024) d) RPC I 4746, 4748 (Klaudiusz): ΓΕΡΜΑΝΙΕΩΝ e) RPC I 4747 (Klaudiusz): ΓΕΡΜΑΝΙΚΕΩΝ Kolonia Klaudiusza: Plin. *HN* V 75 Rozwinięcia abrewiacji legend w pkt. b) i c) por. KINDLER 1978: 54	a-c) Neron (por. KINDLER 1978: 54) d-e) Klaudiusz?
492.	**PUPPUT** (Afryka prokonsularna) COL(onia) AVRELIA COMMODA P(ia) F(elix) AVG(usta) PVPPVT	CIL VIII 24093. Por. CIL VIII 24092	Kommodus
493.	**PUTEOLI** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) [C]OLONIA FL[AVIA] A[VGVSTA P]VTEOLANA b) COLONIA FLAVIA AVGVSTA PVTEOLI c) COLONIA IVLIA AVGVSTA PVT(e)OLI d) COLONIA NERONENSIS CLAVDIA AVGVSTA PVTEOLI e) COLONIA CLAV(dia) NERONE(n)SIS PVTIOLAN(a) [*sic*]	a) AE 1928, 119. Por. CIL X 1789, 1892 a; AE 1973, 137 b) CIL X 1900 a–1900 c 7. Por. CIL X 1641, 1650–1654, 1856, 1900 e c) AE 1973, 138 (39 r. n.e.). Por. CIL X 1620; EDCS-80200137 (1.08.2024) d) CIL X 5369 e) CIL IV 2152 Neron jako eponim: Tac. *Ann.* XIV 27	a-d) August (por. KEPPIE 1983: 77) a-b) Wespazjan (por. BENEFIEL 2004: 353) d-e) Neron
494.	**RATIARIA** (Mezja Górna) a) COLONIA VLP(ia) RATIAR(ia) b) COL(onia) VLP(ia) TRAIA(na) RAT(iaria)	a) CIL III 7429. Por. CIL III 6294, 8088–8089 b) CIL III 14217. Por. CIL III 14499	a-b) Trajan
495.	**RAURICA** (Germania Górna) a) Augusta b) Augusta Rauracum c) Augusta Ruracum d) COLONIA P[ATERNA ⟦M[VNATIA FELIX]⟧ APOLLINARIS AVGVSTA EMERITA RAVRICA] e) Αὐγούστα Ῥαυρικῶν	a) *Rav. Cosm*. IV 26 (p. 231, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) *It. Ant.* 353, 3 c) *Tab. Peut*. III 4/5 d) AE 1974, 435 = AE 2000, 1030 = EDCS-09401124 (17.07.2024). Por. AE 2000, 1031 e) Ptol. *Geog*. II 9, 18 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) *Deductio coloniae* przez L. Munacjusza Plankusa: CIL X 6087	a-e) August d) L. Munacjusz Plankus (*cos*. 42 p.n.e.)
496.	**REGIUM**	a) *Rav. Cosm*. V 1 (p. 330, ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-d) ?

425:2774840770

	(Italia, region III: Bruttium i Lukania) a) Regio Iulia b) Regio Iulii c) Regio Iulis d) municipium Reginum (?) Iulium*	b) *Rav. Cosm*. V 1. V 2 (p. 330. 338, ed. M. Pinder, G. Parthey) c) *Rav. Cosm.* IV 32 (p. 263, ed. M. Pinder, G. Parthey) d) CIL X 6: MVNICIPES REGINIS IVL	
497.	**RHESAINA** (Mezopotamia) CΕΠ(τιμία) ΚΟΛ(ωνία) PHCAINHCIΩN	RPC IX 1576–1601 (Trajan Decjusz). Por. RPC IX 1556– 1575	Septymiusz Sewer
498.	**RICINA** (Italia, region V: Picenum) a) C[OLONIA] HELVIA RICINA b) COLONIA HELVIA RICINA PERTINAX	a) CIL IX 5747 (205 r. n.e.) b) CIL IX 5755 Septymiusz Sewer jako *conditor*: CIL IX 5747	a-b) Helwiusz Pertynaks
499.	**RISINIUM** (Dalmacja) IVIIVM [*sic*] RISIN(I)VM	CIL III 12695 (81–97 n.e.). *Municipium*: AE 1979, 451 – M(unicipium) R(isinium). Por. CIL III 12695 *Colonia*?: CIL III 8369 – C(olonia) RIS(inium?). Por. MROZEWICZ 2014: 215; ŠAŠEL KOS 2017: 173	Młody Cezar (ALFÖLDY 1964: 170; WILKES 1969: 255)/ August (VITTINGHOFF 1952: 150)
500.	**ROMULIANA** (Mezja Górna) a) FELIX ROMVLIANA b) Romulianum c) Ῥωμυλίανα	a) AE 1986, 625 b) *Epit. de Caes*. XL 16 c) Procop. *Aed*. IV 4, 3 Miejsce pochówku Galeriusza: *Epit. de Caes*. XL 16	a-c) Romula, matka Galeriusza
501.	**RUCUMA** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM ANTONIVM GORDIANIANVM RVCVMA	AE 1931, 62	Gordian III
502.	**RUSAZUS** (Mauretania Cezarejska) C(olonia) IVL(ia) AVG(usta) RUSAZ(US) [L]EG(IONIS) VII	AE 1921, 16 (244–249 n.e.). Por. Plin. *HN* V 20: *Rusazus colonia Augusti*	August
503.	**RUSCINO** (Galia Narbońska) C(olonia) I(ulia) R(uscino)	ILGN 637. Por. Mela II 84 (*colonia Ruscino*)	Cezar lub Młody Cezar/ August (por. MOMMSEN 1885: 79; MARICHAL 2004: 398)
504.	**RUSGUNIAE** (Mauretania Cezarejska) a) colonia Augusti Rusguniae b) COL(onia) IVL(ia) ⟦A[NT]O[NINIAN]A⟧ PONTIF(icalis?/ -icensis?) CL(ementia?) RVSG(uniae) IIIIV L[E]G(ionis) [GEMELLAE]	a) Plin. *HN* V 20 b) EDCS-13600434 (datacja: 221–222 n.e., 15.08.2024) = AE 1956, 160 a c) AE 1956, 160 b. Por. AE 1956, 160 c	a-c) August (VITTINGHOFF 1952: 149) b) Heliogabal (por. SALAMA 1999 [1996]: 132)

426:1131742482

	c) COL(onia) IVL(ia) PONT(ificalis?/ -ificensis?) CL(ementia?) RVSG(uniae) [I]IIIV LEG(ionis) G[E]MELL(ae)		
505.	**RUSUBRICARI** (Mauretania Cezarejska) Rusubricari Matidiae	*Tab. Peut*. II 1. Por. MILLER 1916: 914	Salonia Matidia lub Mindia Matidia
506.	**RZYM** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) ἡ <Κομμοδιανὴ> ἀθάνατος εὐτυχὴς κολωνία τῆς οἰκουμένης b) COL(onia) L(?) AN(?) COM(modiana)/ COL(onia) L(?) A(?) N(?) COM(modiana) [†]	a) Cass. Dio LXXIII 15, 2. Por. *HA, Comm*. VIII 6: (…) *urbem Romanam coloniam Commodianam vocari voluerit* b) RIC III, *Commodus* 560 (S) i 570 (As), 190 r. n.e. Różnice w odczycie i interpretacjach tytulatury: – Colonia Lucia Antoniniana Commodiana (VON ECKHEL 1797 [vol. VII]: 123) – Colonia Lucia Antoniana [*sic*] (COHEN 1880 [t. 3]: 233) – Colonia Lucia Annia Commodiana (MATTINGLY, SYDENHAM [ed.] 1930: 361) – Colonia Lucia Aelia Nova Commodiana (por. AYMARD 1936: 353) – Colonia Lucia Aurelia Nova Commodiana (AYMARD 1936: 353) Wg innej hipotezy tytulatura wymieniona w pkt b) odnosi się do Lanuvium. Por. LANUVIUM Plan lub pogłoski o planie przemianowania miasta na cześć Nerona: Suet. *Ner.* 55 (Neropolis); Tac. *Ann.* XV 40	a-b) Kommodus
507.	**S[-]LO[- - -] <SPLONUM? SALONIANA? SPLONISTAE?>** (Dalmacja) M(unicipium) AVRELIVM S[P]LO(nistarum?)	CIL III 8308. Por. AE 1998, 1026. Wątpliwości co do nazwy ośrodka: CORBIER (ed.) 2001 [= AE 1998]: 382. S. LOMA i D. GRBIĆ NIKOLIĆ (2018: 278) są zdania, że nazwę ośrodka przywołują następujące inskrypcje – CIL III 2026: CVRATOR REI PVB(licae) SPLONISSTARVM (*sic*). 8783: Q(uinquennalis) MVNICIPP(ium) AZINA[TIVM] SPLONISTARVM; AE 1948, 242: CVR(ator) … SPLONISTA(rum)	?
508.	**SABINAI** (Pizydia) Σαβῖναι	Hierocl. 672, 5 (ed. G. Parthey)	Wibia Sabina
509.	**SABORA** (Betyka) Municipium (?) Flavium*	Przydomek nie jest poświadczony, ale znany jest odpis inskrypcji, w której Wespazjan zwracając się do mieszkańców stwierdza: *permitto vobis oppidum sub nomine meo ut voltis in planum extruere* (CIL II 1423). *Municipium* (?): CIL II 1423 (IIIIVIRI ET DECVRIONES SABORENSIVM). Por. CIL II 5450 (*tribus Quirina*)	Wespazjan
510.	**SAENA IULIA** (Italia, region VII: Etruria) Sena Julia	*Tab. Peut*. IV 3. MILLER 1916: 295 *Colonia*: Plin. *HN* III 51; Tac. *Hist*. IV 45. Por. CIL VI 1793: SAENENSIVM ORDO (394 r. n.e.)	August (por. KEPPIE 1983: 77)

427:1025513903

511.	**SAETABI(S)** (Hiszpania Tarrakońska) M[V]NICIPI(um) S[AETABA]VGV[STANVM]	AE 2005, 864. Por. CIL II 3625, 3655 (SAETABI AVGVSTANORVM), 3782 (FLAMINICA SAETABAVG); Plin. *HN* III 25 (*Saetabitani, qui Augustani*)	August (por. HOUTEN 2021: 396)
512.	**SALAMINA** (Cypr) a) Constantia b) Κωνστάντεια c) Κωνσταντία d) Κωνσταντινούπολις*	a) Hieron. *Ep*. CVIII 6 b) Steph. Byz. *s.v*. Κωνστάντεια (etymologia od imienia Κώνστας); *Suda s.v*. Ἐπιφανιος (E 2742); Const. Porphyr. *De them*. I p. 39 (ed. I. Bekker) c) Socrates *Hist. eccl*. VI 10; Georg. Cypr. 1098; Theophan. *Chronogr.* I p. 343 (ed. C. de Boor) d) *Orator. Att*. II p. 483 ed. K. Müller, J. Hunziker (… ἐβασίλευσε Σαλαμῖνος, μῖας πόλεως ἐν Κύπρῳ τῆς νῦν Κωνσταντίνου καλουμένης…) Konstancjusz Chlorus eponimem ośrodka odbudowanego po trzęsieniu ziemi: Malal. XII 48. Por. GUIDOBONI 1994: 246. Twierdzenie o pomyłce Jana Malalasa: OBERHUMMER 1900: 953; LENSKI 2016: 158 Trzęsienia ziemi niszczące Salaminę w 331/332 oraz w 341/342 r. n.e.: Theophan. *Chronogr.* I p. 29, 37, ed. C. de Boor	a-d) Konstantyn Wielki (por. LENSKI 2016: 158–159) lub Konstancjusz II (por. OBERHUMMER 1900: 953)
513.	**SALDAE** (Mauretania Cezarejska) a) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) SALDANT(ium) VII IMMVNIS b) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) SALD(ensium) LEGIONIS VII IMMVNIS c) COL(onia) IVL(ia) SAL(dantium)	a) CIL VIII 8933 b) CIL VIII 20683. Por. CIL VIII 8931; AE 2003, 2026 c) CIL VIII 8929 (dedykacja *divae Sabinae Augustae*)	a-c) August
514.	**SALLA** (Panonia Górna) MVNICIPi(um) AE(lium) SALLA	AE 1979, 468. Por. AE 2004, 1122	Hadrian?
515.	**SALONA** (Dalmacja) a) COLONIA MARTIA [I]VLIA SALONA b) M(artia) I(ulia) V(aleria) S(alona) F(elix)	a) CIL III 1933 (137 r. n.e.) b) EDCS-10000224 (datacja: 301–350 r. n.e., 7.10.2024) Miejsce urodzenia Dioklecjana: Const. Porphyr. *De them*. II p. 58 (ed. I. Bekker); Zonar. XII 32. Por. BARNES 1982: 31. Miejsce śmierci Dioklecjana: *Cons. Const. s.a.* 316 n.e. (p. 231, ed. T. Mommsen); Eutr. IX 28; Hieron. *Chron*. 312 F (316 r. n.e.); G. ALFÖLDY (1964: 169) jest zdania, iż pierwotnie była to kolonia Cezara, ale pozbawiona weteranów. Przydomek Martia wiąże z *deductio veteranorum* za młodego Cezara J. ASSMANN (1905: 24)	a-b) Cezar (por. WILKES 1969: 224) lub młody Cezar (ASSMANN 1905: 24)/ August (por. VITTINGHOFF 1952: 149) b) Dioklecjan
516.	**SALPENSA** (Betyka)	CIL II 1286, 1963	Domicjan (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 123)

428:8387457893

	MVNICIPI(um) FLAVI(um) SALPENSAN(um)		
517.	**SAMOSATA** (Kommagena) <ἡ τῶν> ΦΛΑ(ουίων) CAMO(σατέων) MHTPO(πολις)	RPC III 3417, 3419, 3423 (Hadrian). Por. RPC III 4318, 4320–4321, 4324. IV/3 (nry tymcz.) 3590, 5749–5751, 8448, 9021–9026, 9095, 9102, 11047. V/3 (ID) 68960–68961. VI (nry tymcz.) 7974–7979. VIII (ID) 8339–8341, 8348–8351, 8385–8387, 68945–68946. Tytuł pochodzi najwyraźniej od *legio XVI Flavia Firma*, przeniesionej do ośrodka najpóźniej w 118/119 r. n.e. URLOIU 2010: 72. Por. CHALKIS, SINGIDUNUM	Wespazjan lub Tytus
518.	**SARMIZEGETUSA** (Dacja) a) COL(onia) DACIAE VLP(ia) [TRAI(ana) AVG(usta) SARM(izegetusa)] b) COLON(ia) DACIC(a) SARMIZ(egetusa) c) COLONIA TRAIANA SARMIZEGETHVSENSIVM d) C(olonia) VLP(ia) D(acica) S(armizegetusa) e) COLON(ia) VLPIA TRAIANA AVG(usta) DACIC(a) SARMIZEGE(tusa) f) COL(onia) VLP(ia) TRAIANA DACIC(a) SARMIZ(egetusa)	a) AE 1977, 687 b) CIL III 1446. Por. CIL III 1177, 1460, 1100, 1196, 1323, 1385, 1492, 1572, 7959, 12587; AE 1957, 109. 2000, 1254 a c) CIL III 753 d) AE 2005, 1300 d e) CIL III 1445 (117/118 r. n.e.). Por. CIL III 1175, 1450, 1452–1453, 1461–1463, 1551, 7969, 12597; AE 1913, 55. 1931, 122–123. 1933, 249. 1972, 466. 2006, 1140. 2006, 1165–1166. f) CIL III 1458. Por. CIL III 1459, 1465, 1503; AE 2006, 1139	a-f) Trajan
519.	**SAVARIA** (Panonia Górna) a) CLAVDIA SAVARIA b) C(olonia) C(laudia) A(ugusta) S(avaria) c) C(olonia) C(laudia) C(avaria) [*sic*] d) COLONIA CL(audia) SAVAR(ia) e) COL(onia) CL(audia) SAV(ariensium) f) colonia divi Claudi Sabaria	a) CIL III 1221. VI 32830 AE 1953, 93 (*domus*). Por. CIL III 4416. VI 3272, 3287, 3291, 3300; AE 1929, 216. 1962, 39; RIB 547 b) AE 1992, 1431 c) CIL III 4153 d) CIL III 4154. Por. CIL III 4070, 4156, 4183, 4191, 4194, 11223. V 1011. XIII 8772; AE 1965, 294. 1979, 468. 1996, 1224 e) AE 2004, 1123. Por. AE 1972, 397. 1972, 409. 1972, 414. 1990, 803 f) Plin. *HN* III 146	a-f) Klaudiusz
520.	**SCALLABIS** (Luzytania) colonia (…) Scallabis (…) Praesidium Iulium	Plin. *HN* IV 117. Por. CIL II 35: [CO]LONIA SCALLABITANA	młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
521.	**SCARBANTIA** (Panonia Górna) a) FL(avia) SCARBANTIA b) MVN(icipium) FL(avium) SCARB(antia) c) [MVN(icipium) FL(avium) SC]ARB(antiensium) d) oppidum Scarbantia Iulia	a) AE 1903, 203 (*domus*) b) CIL III 4243 c) AE 2004, 1123 d) Plin. *HN* III 146 Inskrypcja CIL III 4192 gdzie wymienione jest MVNICIPIVM FLAVIVM AVG(ustum) SCARBANT(ia) jest zdaniem B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 125, nr 359) fałszerstwem	a-c) Wespazjan (por. MROZEWICZ 2012 b: 87–88) d) ?
522.	**SCARDONA**	CIL III 2802	Wespazjan, Tytus lub Domicjan

429:5476878907

	(Dalmacja) MVNICIPI(um) FL(avium) SCARD(ona)		
523.	**SCOLACIUM** (Italia, region III: Bruttium i Lukania) COLONIA MINERVIA NERVIA AVG(usta) SCOLACIVM	CIL X 103 (142–143 r. n.e.)	Nerwa (zob. ASSMANN 1905: 110–111)
524.	**SCUPI** (Mezja Górna) a) COL(onia) F(lavia) F(elix) D(ardanorum) b) COL(onia) FL(avia) SCVPINORVM c) FL(avii) SCVPI	a) AE 1910, 173; IMS VI 46. Por. AE 1984, 747: IIV(i)R [Col(oniae) FL(aviae)] FEL(icis) DAR(danorum); BIRLEY 1986: 210. I. PISO (2003: 289, 292) interpretuje ostatnią literę jako Domitiana b) EDCS-10100414 (13.07.2024). Por. AE 1971, 411. 1973, 477 c) CIL VI 3205 (*domus*). B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 123, nr 336) interpretuje litery FL jako *pseudotribus*	a-c) Wespazjan (MROZEWICZ 2012 b: 87)
525.	**SEBASTE** (Frygia) Σεβαστή	IGRR IV 682. Por. RPC I 3153 (August)–3158. III 2596–2603 A. V/2 (ID) 120, 187, 528, 702, 844, 1060, 27082, 73128, 73130, 88645. VI (nry tymcz.) 5672–5682, 30099. VII/2 736–738 B	August
526.	**SEBASTE** (Palestyna) a) COL(onia) L(ucia) SEP(timia) SEBASTE b) Σεβαστή c) Sebastena	a) RPC V/3 (ID) 68538, 68549–68550. VI (nry tymcz.) 8895–8897, 8905. Por. RPC V/3 (ID) 68534, 68541. VI (nry tymcz.) 8891–8894, 8898–8903 b) Joseph. *BJ* I 64. 118. 403. 551, II 97. 288 (*et alibi*); *AJ* XV 246. 293. 296. 342, XVI 13. 394, XVII 320; Ptol. *Geog*. V 16, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); RPC IV/3 (nr tymcz.) 6359. V/3 (ID) 68532–68533, 68539, 68542, 68544, 68548; Hierocl. 718, 11 (ed. G. Parthey); *Chron. Pasch.* I p. 366 (ed. L. A. Dindorf). Por. RPC II 2226–2230. IV/3 (nry tymcz.) 3413, 6267, 6360–6362, 9057–9058. V/3 (ID) 68536 c) *Dig*. 50, 15, 1, 7 Fundacja Heroda Wielkiego: Joseph. *BJ* I 64, 403; *AJ* XV 292–293, 296; *Chron. Pasch.* I p. 366 (ed. L. A. Dindorf) *Divus* (…) *Severus in Sebastenam civitatem coloniam deduxit*: *Dig*. 50, 15, 1, 7	a) Septymiusz Sewer (por. KUSHNIR-STEIN 2000: 151) a-c) August
527.	**SEBASTEIA – MEGALOPOLIS** (Pont) a) Sebastia b) CEBACTIA c) Σεβάστεια	a) Plin. *HN* VI 8; *It. Ant*. 204, 6–7. 205, 5. 207, 1. 213, 6. 214, 5 b) RPC IV/3 (nry tymcz.) 4880, 5454–5455, 10870, 11626. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 11850 c) Ptol. *Geog*. V 6, 10 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Hierocl. 703, 1 (ed. G. Parthey); RPC III 2937 A, 2939. IV/3 (nr tymcz.) 6215. Por. RPC III 2938	a-c) ?
528.	**SEBASTIA KOKUSOS** (Kapadocja) Sebastia Cocusus	*It. Ant.* 176, 3. 178, 6. 180, 6. 212, 5.	?
529.	**SEBASTOPOLIS** (Karia) Σεβαστόπολις	Hierocl. 689, 3 (ed. G. Parthey). Por. RPC II 1240–1248. III 2287 A–B. IV/2 (nry tymcz.) 928–930, 947, 2299–2300, 2302, 3339–3340. V/2 (ID) 65811–65813, 65823, 72476–72477. VI (nry tymcz.) 5401–5404, 30207	?

430:5965743399

530.	**SEBASTOPOLIS** (Tracja) a) Σεβαστόπολις b) Σεβαστούπολις	a) Const. Porphyr. *De them*. II p. 49 (ed. I. Bekker) b) Hierocl. 635, 7 (ed. G. Parthey)	a-b) ?
531.	**SEBASTOPOLIS – DIOSKURIAS** (Kolchida) Σεβαστόπολις	Ptol. *Geog*. V 10, 2 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	August
532.	**SEBASTOPOLIS – HERAKLEOPOLIS** (Pont) a) Sebastopolis b) Σεβαστόπολις c) Σεβαστούπολις d) Sevastolis	a) Plin. *HN* VI 8; *It. Ant*. 204, 7. 205, 3. 214, 1 b) Ptol. *Geog.* V 6, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); RPC III 2918; SNG France VII 1898, 1917. Por. IGRR III 111–113, 115; RPC III 2919–2919 B. X (ID) 63695–63699; SNG France VII 1897, 1899–1916, 1918–1921 c) Hierocl. 703, 5 (ed. G. Parthey) d) *Rav. Cosm*. V 10 (p. 368, ed. M. Pinder, G. Parthey)	a-d) August
533.	**SEGERMES** (Afryka prokonsularna) a) MVNICIPIVM AVR(elium) AVG(ustum) SEGERMES b) M[VN(icipium) AVR(elium) AVG(ustum)] SEGERMIT(anum)	a) CIL VIII 11170. Por. CIL VIII 11169 (238–244 n.e.), 11172, 11177 b) AE 1992, 1794	a-b) Marek Aureliusz (GASCOU 1982 a: 196)
534.	**SEGIDA RESTITUTA IULIA** (Betyka) Segida Restituta Iulia	Plin. *HN* III 14 *Municipium* (?): CIL II 5354 (*duovir*; inskrypcja z Villafranca de los Barros); AE 1991, 1009 (*tribus Galeria*). Por. ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 399 (brak określenia statusu ośrodka)	Cezar (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 76) lub młody Cezar/ August (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
535.	**SEGISAMA** (Hiszpania Tarrakońska) Σεγίσαμα Ἰουλία	Ptol. *Geog.* II 6, 50 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. Plin. *HN* III 26: *Segisamaiulienses*	?
536.	**SEGOVIA** (Hiszpania Tarrakońska) [MVNIC(ipium) FL(avium) SEGOVIENSIVM]	Alföldy 1992: 245 = AE 1992, 1034	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
537.	**SEMTA** (Afryka prokonsularna) M[VNICIP(ium) A]VG(ustum SEM[TA]	CIL VIII 23114 (dedykacja dla Ulpii Severiny, żony Aureliana)	Ulpia Severina? (por. CASSIA 2023: 77–81)
538.	**SEPTIMINICIA** (Afryka prokonsularna) Septiminicia	*It. Ant.* 48, 5. 50, 1	Septymiusz Sewer (?)
539.	**SERDICA** (Tracja) a) ΟΥΛΠΙΑ CEPΔIKH	a) RPC IV/1 (nr tymcz.) 7385 (Marek Aureliusz). X (ID) 63892–63897, 63901–63902, 63904, 63907–63908, 63913, 63917–63919, 63993, 67197, 67829, 83985–83986, 85844–85845, 85851–85852, 85857, 85859–85860, 85891,	a-c) Trajan

431:3246844923

	a) OVLPIA CEPDIKA c) VLPIA SERDICA	85893, 89878, 83990–83991, 85847, 63911–63912, 63915, 83992, 63914, 85848, 67247, 63898–63900, 63910, 63916, 85854, 67706, 85858, 83987, 85846 b) RPC X (ID) 67708, 85892 c) CIL VI 3314 (*domus*). Por. CIL VI 32714. XI 3849; AE 1912, 59. 2003, 1545. 2011, 1796	
540.	**SERIA** (Betyka) a) Seria (…) Fama Iulia b) SER(ia) IVLIA	a) Plin. *HN* III 14 b) HUEBNER (ed.) 1899 [*Eph. Epigr*. VIII]: 521 (nr 303) *Municipium* (?): HUEBNER (ed.) 1899 [*Eph. Epigr*. VIII]: 521 (nry 303–304); AE 1980, 562. 1997, 807; EDCS-11701153 (16.02.2025) – *tribus Galeria.* Por. ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 399 (brak określenia statusu ośrodka)	a-b) Cezar (por. MACMULLEN 2000: 53) lub młody Cezar/ August (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
541.	**SEXI** (Betyka) a) F(irmum) I(ulium) SEXS b) *Sexi cognomine Firmum Iulium*	a) RPC I 123 A (Tyberiusz) b) Plin. *HN* III 8 *Municipium* (?): AE 1995, 845 (*tribus Galeria, flamen divorum Augustorum provinciae Baeticae*). Por. HENDERSON 1942: 7 (pogląd, iż Sexi było *municipium*, oparty o rodzaj nijaki przydomków wymienionych przez Pliniusza); ESPINOSA-ESPINOSA 2018: 234; HOUTEN 2021: 399 (brak wskazania statusu prawnego ośrodka)	Cezar (por. MACMULLEN 2000: 53; HOUTEN 2021: 399) lub młody Cezar/ August (VITTINGHOFF 1952: 149)
542.	**SICCA VENERIA** (Afryka prokonsularna) a) COLONIA IVLIA CIRTA NOVA b) COL(onia) IVL(ia) SICCA c) COL(oniae) IVL(iae) VENERIA CIRTA NOVA SICCA d) COLONIA IVLIA VENERIA CHIRTA NOVA	a) CIL VIII 1648. Por. ILAlg. I 1348 b) ILAlg. I 1347 c) CIL VIII 1632 (253–268 n.e.). Por. CIL VIII 16258; AE 2000, 1721 d) CIL VIII 16367 August jako *conditor*: CIL VIII 27568	a-d) August (VITTINGHOFF 1952: 149)
543.	**SIMITTHUS** (Afryka prokonsularna) a) CO[L(onia)] I[VL(ia)] AVG(usta) NVM[ID]ICA [SI]M[I]THENSIVM b) C(o)L(onia) IVL(ia) AVG(usta) N(umidica) SIMITTHVS c) [COL(onia)] IVL(ia) N(umidica) SIMITTHVS	a) CIL VIII 14612 b) AE 2017, 1717 c) CIL VIII 22197	a-c) August (VITTINGHOFF 1952: 149)
544.	**SINGARA** (Mezopotamia) AVP(ρηλία) CЄΠ(τιμία) KOΛ(ωνία) CINΓAPA	RPC VII/2 3468–3479, 3481–3483 (Gordian III)	Septymiusz Sewer i (?) Karakalla
545.	**SINGIDUNUM** (Mezja Górna)	AE 1977, 806 (356 r. n.e.) *Municipium*: CIL III 6307, 14534.1 (II w. n.e.)	przedstawiciel pierwszej lub drugiej dynastii Flawiuszów

432:1169888269

	CIVITAS FLA(via) SINGEDONVM	*Colonia*: CIL III 1660; AE 1934, 213; EDCS-10000517 (1.03.2025, 238–244 n.e.) Przydomek ośrodka mógł pochodzić od stacjonującej tam legio IV Flavia Felix. Zob. *Not. dign.* [*or.*] XLI 30. Por. CHALKIS, SAMOSATA	
546.	**SINGILIA BARBA** (Betyka) M(unicipium) FLAVIVM LIB(erum) SING(iliense)	CIL II 2025. Por. CIL II 2018, 2026. II/5 800	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
547.	**SINUESSA** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) [COLO]NIA FLAVIA	CIL X 4735 = EDCS-19800264 (datacja: 195 r. n.e., 30.07.2024). Por. CIL X 4737	Wespazjan (ASSMANN 1905: 101)
548.	**SIRMIUM** (Panonia Dolna) a) [CO]L(onia) FL(avia) SIRMIATIVM b) FLAVIA SIRMIVM	a) CIL III 7429 b) CIL VI 3184 (*domus*). Por. CIL VI 31140 (132 r. n.e.), 31146, 32862. X 3375; FORNI 1985: 55 (nr 37); AE 1993, 335. 1994, 1443	a-b) Wespazjan (por. MROZEWICZ 2012 b: 87)
549.	**SISCIA** (Panonia Górna) a) AEL(ia) SISCIA [†] b) COLON(ia) FL(avia) SISC(ia) c) COL(onia) S(eptimia) S(iscianorum) AVG(usta?) d) COL(onia) SEPT(imia) SISC(ia) e) COL(onia) SEPT(imia) SISC[I]ANOR(um) f) FL(avia) SISCIA g) SEPTIMIA SISCIA	a) CIL VI 32533. Por. Galsterer-Kröll 1972: 125, nr 361 (AEL jako *pseudotribus*); EDCS-19000563, 22.06.2025 (AEL jako antroponim); ŠAŠEL KOS 2018: 266–267 (AEL jako tytuł ośrodka) b) CIL III 3951 c) CIL III 10836. Zdaniem B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 125, nr 361) litery AVG w przywołanej inskrypcji odnoszą się do wyrazu *augur* d) CIL III 3973 e) CIL III 3976 f) CIL VI 3180 (*domus*). Por. CIL III 4471. IX 8642; AE 2008, 1086: SEP(timia) FLAVIA SISC(ia) [*Septimia* może oznaczać *pseudotribus*] g) CIL XIII 8035 (222 r. n.e.) Inskrypcja CIL III 4193 gdzie wymieniona jest COLONIA SEPTIMIA SISCIA AVGVSTA jest według B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 125, nr 359) najprawdopodobniej fałszerstwem	a) Hadrian? b, f) Wespazjan (por. MROZEWICZ 2012 b: 87) c-d, g) Septymiusz Sewer
550.	**SITIFIS** (Mauretania Cezarejska) a) [C]OL(onia) NERVIAN(a) AVG(usta) [M]ARTIALIS SITIF(ensis) b) COL(onia) NER(viana) AVG(usta) MART(ialis) VETERANOR(um) SITIFENS(ium) c) COLONIA NERVIANA SITIF(ensium) d) [COL(onia) N]ER(viana) SITIFIS e) PES [*sic*] P(ublica) [COL(oniae)] NER(vianae) AVG(ustae) MAR(tialis) SITI[FENSIVM]	a) CIL VIII 8441. Por. CIL VIII 8467, 10345; AE 1949, 42 (98 r. n.e.) b) CIL VIII 10338. Por. CIL VIII 8473, 10337, 10344, 10347, 10353, 10362; AE 1951, 37. 1969/1970, 718 c) AE 1951, 49 d) CIL VIII 8465 e) AE 1912, 158 f) CIL VIII 10365 g) CIL VIII 10342 h) CIL VIII 10366 i) CIL VIII 10340 (215 r. n.e.). Por. CIL VIII 10341, 22403	a-i) Nerwa (GASCOU 1982 a: 166) i) Karakalla

433:4665368482

	f) RES P(ublica) COL(oniae) NER(vianae) AVG(ustae) SITIF(ensium) g) RES P(ublica) NERV(iana) AVG(usta) MART(ialis) VET(eranorum) SITIFENSIVM h) RES P(ublica) [SI]TIF(ensium) NER(viana) AVG(usta) MART(ialis) VET(eranorum) i) R(es) P(ublica) SITIFENSIVM NER(vianorum) ANTONINIANOR(um)		
551.	**SMYRNA** (Jonia) CMYPNA AΔPIANH	BMC *Ionia* 184 (emisja pseudoautonomiczna) Hadrian jako κτίστης: CIG 3174	Hadrian
552.	**SOLVA** (Norikum) a) FLAVIA SOLVA b) oppidum Flavium Solvense* c) MVNICIPIVM [FLA]VIA SOLV[A]	a) AE 1942/43, 69 (*domus*). Por. CIL III 1615, 5309, 5331, 5343, 5457, 5516. V 7560 b) Plin. *HN* III 146 c) CIL III 13707. Por. CIL III 5309, 5331, 5343, 5457, 5516	a-c) Wespazjan (por. MROZEWICZ 2012 b: 87–88)
553.	**SORA** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) [COL]ONIA IVLIA PRA[ETORIA SORA]	CIL X 5711. Por. Plin. *HN* III 63	August (por. KEPPIE 1983: 77)
554.	**SOSONTIGI** (Betyka) MVNICIPI(um) FLAVI(um) SOSON[T]IGITANORVM	CIL II 1721	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
555.	**SUESSA AURUNCA** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) COLONIA IVLIA FELIX CLASSICA SVESSA	CIL X 4832. Por. Plin. *HN* III 63	August (por. KEPPIE 1983: 77)
556.	**SUFES** (Afryka prokonsularna) C[3] AVRELIA [3] [3 SV]FETANA	EDCS-14900256 (25.07.2024) = CIL VIII 11421. Por. CIL VIII 11430: ORDO COL(oniae) SVFETAN[AE]	Marek Aureliusz? (por. GASCOU 1982 a: 197)
557.	**SULULOS** (Afryka prokonsularna) MV[NICI]P[IV]M SEPT(imium) AVRELIVM SEVERIAN[VM AVG(ustum)] APOLL(inare) SVLVLITANVM	CIL VIII 12341 = EDCS-24400050 (6.07.2025)	Septymiusz Sewer i Karakalla
558.	**SUTRIUM** (Italia, region VII: Etruria) a) [COLONIA AVG]VSTA IVLI[A SVTRINA] b) COLONIA CONIVNC(ta) IVLIA SVTRIN(a)	a) CIL XI 3322. Por. KEPPIE 1983: 170. Według innej rekonstrukcji w przytoczonej inskrypcji wcale nie pada tytulatura kolonii. Zob. EDCS-22500197 (01.08.2024) b) CIL XI 3254. Por. Plin. *HN* III 51	a-b) August (por. KEPPIE 1983: 77)
559.	**SYDON**	a) RPC VI (nr tymcz.) 8390. Por. RPC VI (nry tymcz.) 8399–8400, 8456, 8471	a-q) Heliogabal

434:7951777226

	(Fenicja) a) AVR(elia) PIA COL(onia) METR(opolis) SID(on) b) AVR(elia) PIA COL(onia) METRO(polis) SID(on) L(egionis) III GAL(licae) c) AVRE(lia) PIA SIDON COL(onia) METROP(olis) d) AVR(elia) PIA SID(on) COL(onia) METRO(polis) L(egionis) III GAL(licae) e) AV(relia) PI(a) SID(on) MET(ropolis) f) AVR(elia) PIA SIDON METROP(olis) COLONI(a) LEG(ionis) III GAL(licae) g) COL(onia) AVR(elia) METR(opolis) SID(on) h) COL(onia) AVR(elia) PIA METRO(polis) SID(on) i) COL(onia) AVR(elia) PIA MET(ropolis) SIDN [*sic*] k) COL(onia) AV[R](elia) PIA METR(opolis) SIDO[N] L(egionis) III GAL(licae) l) COL(onia) AV(relia) PM [*sic*] MET(ropolis) SIDON m) COLONIA AVR(elia) PIA SIDON METRO(polis) n) MET(ropolis) AVR(elia) PIA SID(on) COL(onia) o) SID(on) COL(onia) MET(ropolis) AVR(elia) PIA p) P(ia) COL(onia) AV(relia) ME(tropolis) SID(on) q) [...] PIA METR SID AR[...] (*sic*)	b) RPC VI (nr tymcz.) 8527 c) RPC VI (nr tymcz.) 8394 (Heliogabal). Por. RPC VI (nry tymcz.) 8376–8377, 8381–8382, 8392–8393, 8398, 8409–8412, 8415–8417, 8420–8425, 8431, 8432, 8481–8486, 8500–8501, 8526, 8546 d) RPC VI (nr tymcz.) 8429 e) RPC VI (nr tymcz.) 8541 f) RPC VI (nr tymcz.) 8378 g) RPC VI (nr tymcz.) 8426 h) RPC VI (nry tymcz.) 8380, 8386–8387, 8403–8404, 8407–8408, 8413, 8438–8439, 8444, 8446, 8448–8450, 8462–8463, 8465–8469, 8478–8479, 8493, 8498, 8507–8511, 8513–8517, 8520–8525, 8528–8529, 8531–8533, 8536, 8547–8548, 8551 (Heliogabal), 8556–8557, 8559–8560, 8563, 8568–8570, 8586. Por. RPC VI (nry tymcz.) 8379, 8383–8385, 8388–8389, 8391, 8433–8437, 8440–8443, 8445, 8447, 8451, 8453–8455, 8458–8461, 8464, 8470, 8472–8473, 8476, 8487–8489, 8491–8492, 8494–8496, 8499, 8502, 8505–8506, 8518–8519, 8530, 8534–8535, 8539–8540, 8543–8545, 8549–8550, 8552–8555, 8558, 8561–8562, 8564–8567, 8571–8585, 30704 i) RPC VI (nr tymcz.) 8477 k) RPC VI (nr tymcz.) 8430. Por. RPC VI (nr tymcz.) 8452 l) RPC VI (nry tymcz.) 8503–8504 m) RPC VI (nr tymcz.) 8375 n) RPC VI (nr tymcz.) 8542 o) RPC VI (nr tymcz.) 8474. Por. RPC VI (nr tymcz.) 8475 p) RPC VI (nr tymcz.) 8538 q) RPC VI (nr tymcz.) 8512	
560.	**SYRAKUZY** (Sycylia) a) SYRACVSAE COLONIA AVGVSTA b) [C]OLONIA L[3 3 S]YRACVSANOR[VM]	a) CIL X 7132 b) EDCS-21900473 (25.07.2024) = CIL X 7131	a) August b) ?
561.	**TARS** (Cylicja) a) <ή> ΑΔΡΙΑΝΗ ΚΟΜΟΔΙΑΝΗϹ [*sic*] ΤΑΡϹΟϹ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙϹ b) <ή> ΑΔΡ(ιανὴ) ϹƐΟΥΗΡ(ιανὴ) ΑΛΕΞΑΝΔΡΙ(ανὴ) ΜΕΤΡ(όπολις) ΤΑΡ(σός) c) <ή> ΑΔΡΙ(ανὴ) ϹƐΟVΗ(ριανὴ) ΑΝΤΩΝƐΙΝΟVΠΟΛ(ις) ΜΗΤ(ρόπολις) ΤΑΡϹΟϹ d) <ή> ΑΔΡ(ριανὴ) ϹƐVΗΡ(ιανὴ) ΑΝΤΩΝƐΙΝΟVΠΟΛ(ις) ΤΑΡϹΟϹ ΜΗΤΡΟ(πολις)	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 10276 (emisja pseudoautonomiczna). Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 5037 (Kommodus) b) RPC VI (nr tymcz.) 7084. Por. RPC VI (nry tymcz.) 7077, 7080, 7082, 7085, 7089–7090, 11009, 11057 c) SNG PfPS 1355. Por. SNG PfPS 1356 d) SNG Levante 1036. Por. SNG Levante 1035 e) RPC V/3 (ID) 75072, 75074, 75076, 84260, 84265. Por. AE 1938, 4 (205 r. n.e.); RPC V/3 (ID) 75073, 75077, 81026, 84067–84068, 84261–84262, 84266, 84676, 84720, 84755, 84760–84761, 84764,84780, 84783, 84796–84797, 84820, 84873, 86054	a-l, n-o, q-u, x-y, γ) Hadrian a) Kommodus b-e, h-l, n-q, s-x, α-β) Septymiusz Sewer c-d, h-l, n-u, z) Karakalla b, h-m, u-y, γ) Sewer Aleksander u) Gordian III z-β) Makryn

435:1447497093

	e) <ή> ΑΔΡΙ(ανὴ) CEYHPIANH TAPCOC ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC f) <ή> ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡCOC ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC g) <ή> ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡΣΟΤ [*sic*] ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ h) <ή> ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ CEOYHPIANH ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡΣΟΣ i) <ή> ΑΛΕΞΑΝΔΡ(ιανὴ) ΑΝ(τωνινιανὴ) ECO [*sic*] ΑΔ(ριανὴ) ΜΗΤ(ρόπολις) ΤΑΡCOC k) <ή> ΑΛΕΞΑΝ(δριανὴ) ΑΝΤΩΝΙ(νιανὴ) CEYH(ριανὴ) ΑΔΡΙΑ(νὴ) ΜΗΤΡΟ(πολις) <τῶν> ΤΑΡCΕΩΝ l) <ή> ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ [CEOYHPIA]ΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ [ΑΔΡΙΑΝΗ] ΤΑΡΣΟΣ m) <ή> ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ(πολις?) ΤΑΡCOC ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC n) <ή> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ CEYHP(ιανὴ) ΑΔΡΙΑΝΗ(ὴ), ΜΗΤ(ρόπολις)] ΤΑΡCOC o) <ή> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ CΕVHP(ιανὴ) ΑΔΡ(ιανὴ) (…) ΤΑΡCOC ΜΗΤΡΟΠΟΛΙC p) <ή> ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ CE(υηριανὴ) ΠΟΛΙ(ς) ΤΑΡCOC q) <ή> ΑΝΤΩΝΙΑΝΕ [*sic*] CEYHP(ιανὴ) ΑΔΡΙ(ιανὴ) ΤΑΡCOC r) <ή> ΑΝΤΩΝΙΑΝΗ [*sic*] ΑΔΡ(ιανὴ) ΜΗΤΡΟ(λις) ΤΑΡCOC s) <ή> ΑΝΤΩΝΙΑΝΗ [*sic*] CΕVH(ριανὴ) ΑΔΡ(ιανὴ) ΜΗΤ(ρόπολις) ΤΑΡCOC t) <ή> ΑΝΤΩΝΙΑΝΗ [*sic*] ΣΕΥΗΡ(ιανὴ) ΑΔΡΙ(ανὴ) (…) ΤΑΡCOC ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ u) <ή> ΓΟΡΔΙΑΝΗ CEOYHPIANH ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΗ ΑΝΤΩΝΕΙΝΙΑΝΗ ΑΔΡΙΑΝΗ ΤΑΡΣΟΣ v) <ή> CEOYHPI(ανὴ) ΑΛΕΞΑΝΔΡΙ(ιανὴ) ΤΑΡCOC ΜΗΤΡ(όπολις) x) <ή τῶν> ΑΛΕΞ(ανδριανῶν) ΑΔΡΙΑΝΩΝ ΑΔΡΙ [*sic*] CEY[...] ΜΗΤΡΟ(πολις) y) <ή τῶν> ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΝΩΝ ΑΔΡ[...] ΜΗΤΡΟ(πολις) <τῶν>ΤΑΡCΕΩΝ z) <ή> ΜΑΚΡΕΙΝΙΑΝΗ ΑΝΤΩ(νινιανὴ) ΤΑΡCOC	f) RPC III 3280–3283, 3285–3286, 3289–3296 (Hadrian), 3302, 3304. IV/3 (nry tymcz.) 3583–3584, 5033–5034, 5036, 5040, 10272. Por. RPC III 3271–3274 A, 3278–3279, 3284, 3287–3288, 3297–3301, 3303, 9563, 10494. IV/3 (nry tymcz.) 5030, 5032, 8504, 9737–9738, 10202, 10273, 10720, 17524 g) RPC III 3279 A h) IGRR III 879 (Sewer Aleksander). Por. IGRR III 882 i) RPC VI (nr tymcz.) 7083 k) RPC VI (nr tymcz.) 7078. Por. RPC VI (nr tymcz.) 7081 l) IGRR III 880 (Sewer Aleksander) m) RPC VI (nry tymcz.) 7094–7095 (Sewer Aleksander) n) RPC V/3 (ID) 84731. Por. RPC V/3 (ID) 84689, 84756, 84951, 93533 o) SNG Levante 1063 (Karakalla). Por. SNG Levante 1064–1065, 1067, 1069 p) RPC V/3 (ID) 84803 q) RPC V/3 (ID) 84807 r) RPC V/3 (ID) 84923. Por. RPC V/3 (ID) 84777 s) SNG Levante 1051, 1053–1056, 1066 (Karakalla). Por. SNG Levante 1043, 1045–1050, 1052, 1057–1059, 1062, 1068 t) SNG von Aulock 6018. Por. RPC V/3 (ID) 84692, 84707, 84833, 84744, 84763 u) IGRR I 133 (241–244 n.e.) v) RPC VI (nr tymcz.) 7086 x) RPC VI (nr tymcz.) 7096 y) RPC VI (nr tymcz.) 7088 z) RPC V/3 (ID) 77551 α) BMC *Cilicia* 204. Por. BMC *Cilicia* 205 β) SNG Levante 1077 (Makryn). Por. SNG Levante 1076 γ) RPC VI (nr tymcz.) 7079	

436:5182435962

	α) <ἡ> CЄVH(ριανὴ) [M]AKPЄINIANH [MH]TP(όπολις) TAPCO[C] β) <ἡ> CЄVH(ριανὴ) MAKPЄINIANH TAPCOC γ) TAPCOC <ἡ> AΛEΞAN(δριανὴ) MHT(ρόπολις) <ἡ> AΔP(ιανή)		
562.	**TAUION** (Galacja) a) <ἡ> ΣEBAΣTH <τῶν> TPOKMΩN TAOYIA b) <ἡ τῶν> ΣEBAΣTHNΩN TPOKMΩN <πόλις> c) < ἡ τῶν> CEB(αστηνῶν) TPO(κμων) TAOYIANΩN <πόλις>	a) AE 2002, 1465 b) RPC II 1624–1626. Por. RPC I 3568–3570 (emisje pseudoautonomiczne, aw. TPOKMϢN, rew. ΣEBAΣTHNϢN). IV/3 (nry tymcz.) 3592–3594, 3596 c) RPC V/3 (ID) 73476, 73557, 78325, 79237, 84453, 88075. Por. RPC V/3 (ID) 73430, 73433, 73436–73437, 73439–73440, 73443–73444, 73448–73449, 73452, 73456, 73458–73460, 73462–73465, 73467–73468, 73471, 73478, 73484, 73485, 73487, 73489–73491, 73506–73507, 73509, 73511, 73513, 73515–73516, 73520–73522, 73533, 73535–73536, 73546, 73552, 73560–73561, 77863, 78323–78324, 86657, 88049, 92173, 92337, 92577 Siedziba jednej z trzech głównych grup Galatów – Trokmów (zob. MITCHELL 1993: 87). Por. ANKYRA (Galacja), PESSINUS. Era ośrodka rozpoczyna się pomiędzy 22 a 20 r. p.n.e. MITCHELL 1986: 20	a-c) August (por. MITCHELL 1993: 86–87)
563.	**TEANUM SIDICINUM** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) COL(onia) CL(audia) FIRMA TEANVM	CIL X 4781. Por. CIL X 4799 Zdaniem L. KEPPIE (1983: 22) abrewiacja CL może też oznaczać Classica	Klaudiusz?
564.	**TEURNIA** (Norikum) a) oppidum Claudium Teurnia* b) M(unicipium) C(laudium) T(eurnia)	a) Plin. *HN* III 146 b) CIL III 5462. Por. CSIR-Öst. II/3 207 [= EDCS-44700037]: AEDIL(is) CL(audiae) TEVRNIA(e)	Klaudiusz
565.	**THABRACA** (Afryka prokonsularna) COL(onia) V(?) P(?) IVL(ia) THABRACENORVM	ILAlg. I 109	August (VITTINGHOFF 1952: 149)
566.	**THAENAE** (Afryka prokonsularna) COLONIA AELIA AVGVSTA MERCVRIALIS THAENIT(anorum)	CIL VI 1685 (321 r. n.e.)	Hadrian
567.	**THAMUGADI** (Numidia) a) CO[L(onia) MAR]C[I]ANA TR[AI]ANA TH[AMVGA]DI b) COLONIA MARCHIANA TRAIANA THAM[O]GADIENSIS c) COLONIA VLPIA THAMVGADI	a) CIL VIII 17842 (100 r. n.e.). Por. CIL VIII 17843 b) AE 1913, 25 (364–367 n.e.) c) CIL VI 1803 Trajan jako *conditor*: CIL VIII 17841	a) Ulpia Marcjana oraz (?) jej i Trajana rodzice, M. Ulpiusz Trajan i Marcja (por. WATKINS 2002: 84) a-c) Trajan

437:8112716879

568.	**THERMAE HIMERAEAE** (Sycylia) COL(onia) AVG(usta) HIMEREORVM [THE]RMIT(anorum)	CIL X 7345 (245 r. n.e.)	August
569.	**THIGNICA** (Afryka prokonsularna) a) M[VNI]CIPIVM SEPTIMIVM AVRELIVM ANTONINIANVM [[ALEXANDRIANVM]] HERCVLEVM FRUGIFERVM THIGNICA b) [MVNICIPIVM] SEPTIMIVM [AVRELIVM ANTONINIANVM] HERCVLEVM [THIGNICA]	a) CIL VIII 14906 (229 r. n.e.) b) CIL VIII 25907 a	a-b) Septymiusz Sewer a-b) Karakalla a) Sewer Aleksander
570.	**THIZIKA** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM AELIVM THIZIKA	ILAfr. 432 (238–244 n.e.)	Hadrian
571.	**THUBURBO MAIUS** (Afryka prokonsularna) a) COL(onia) AVRELIA [[[COMMODA]]] THVBVRBO [M]AIVS b) [COLON]IA [I]VL[I]A [AVREL]IA COMMODA THVBVRBO (Maius) c) [COL(onia) I]VL(ia) AVR(elia) COM(moda) THVB(urbo) MAIVS EXCEPTORIA ANTONINIANA d) [MV]NICIPIVM AE[LIVM HADRIANVM AVG(ustum) THVB(urbo) MAIVS	a) ILAfr. 281 b) ILAfr. 267 (198–211 n.e.). Por. CIL VIII 848, 12366, 23984; AE 1923, 16 c) ILAfr. 268. Por. AE 1912, 182 d) ILAfr. 277. Por. ILAfr. 244, 278	a-c) Kommodus b-c) Julia Domna c) Karakalla d) Hadrian
572.	**THUBURBO MINUS** (Afryka prokonsularna) C(olonia) V(ictrix) I(ulia) F(elix) VIII (= Octavanaroum)	ILAfr. 416. Występujący w inskrypcji zapis C C V I F VIII. VITTINGHOFF (1952: 111, przyp. 7) wyjaśniał jako *coloni coloniae Victricis Iuliae Felicis Octavanorum* dodając, że jest on „völlig eindeutig” (*sic*). Uzupełnienie to częściowo oparte jest na inskrypcji ILAfr. 414, gdzie wymieniona jest COL(onia) VIII (=Octavanorum) THVB(urbitana). Że Thuburbo Minus było kolonią, ponadto zdaje się świadczyć Pliniusz (*HN* V 29). Por. GASCOU 1972: 128	August (VITTINGHOFF 1952: 149)
573.	**THUBURSICU BURE** (Afryka prokonsularna) a) [COLONIA 3] AV[GVS]TA [3 THIBVRSICVM BVRE] b) [CO]LONIA [LICINIA GALLIENA] AUGUSTA c) [MVNICIPIVM S]EPTIMIVM AVRELIVM SEVERIANVM ANTONINIANVM FRVGIFERVM	a) CIL VIII 1430 = EDCS-17900341 (26.07.2024) b) CIL VIII 1437 = EDCS-17900348 (datacja: 261 r. n.e., 24.06.2025) c) ILAfr. 506 (260/261 r. n.e.) d) CIL VIII 1439 e) CIL VIII 1427 f) CIL VIII 1426	a) ? b) Gallien c-f) Septymiusz Sewer c-e) oraz (?) f) Karakalla f) Sewer Aleksander

438:4173800808

	CONCORDIVM LIBERVM THIBVRSCENSIVM BVRE d) MVNICIPI(um) SEVERIANVM ANTONINIANVM LIB(erum) THIB(ursicum) BVRE e) RES P(ublica) MVNICIPI(i) SEVERIANI ANTONINIANI LIBERI THIBVRSICENSIVM BVRE f) [RES PVBLICA MVNIC]IPI(i) SEPTIMI(i) AVRELI SE[VERIANI ALEXANDRIANI THIBVRSICI BVRE]		
574.	**THUBURSICU NUMIDARUM** (Afryka prokonsularna) a) MVN[ICIPIVM VLPIVM TRAIANVM AVG(ustum) THV]B(ursicu) N(umidarum) b) MVNICIPIVM VLPIVM TRAIANVM AVG(ustum) THVBURSICV	a) ILAlg. I 1237 b) ILAlg. I 1240 Por. ILAlg. I 1244 (dedykacja dla Trajana)	a-b) Trajan
575.	**THUGGA** (Afryka prokonsularna) a) CIVITAS AVRELIA THVGGA b) COL(onia) [[LIC(inia)]] THVGG(ensis) c) MVNICIPIVM SEPTIMIVM AVRELIVM LIBERVM THVGGA d) RES P(ublica) COL(oniae) LICINIAE SEPT(imiae) AVREL(iae) ALEX(andrianae) THVGG(ensis) e) RES PVBLICA MV[NICIPII] [SEPTI]MII AVRELII LIBERI [THVGGENSIS]	a) CIL VIII 26534 (184–187 n.e.), 26625; ILAfr. 565; BERTOLAZZI 2020 c: 1. Por. CIL VIII 26598, 26629; ILAfr. 517 b) CIL VIII 26582 (260–268 n.e.) c) CIL VIII 26552. Por. CIL VIII 26551, 26539 d) CIL VIII 1487 (261 r. n.e.); ILAfr. 566 (261 r. n.e.) e) ILAfr. 562 (205–211 n.e.). Por. CIL VIII 26540, 26547, 26556, 26591, 26593, 26622, 26633, 26634, 26636 a; ILAfr. 529, 570, 571 Septymiusz Sewer, Karakalla i Julia Domna jako *conditores*: CIL VIII 26539 (205 r. n.e.)	a) Marek Aureliusz (GASCOU 1982 a: 201) b, d) Walerian lub Gallien c–e) Septymiusz Sewer c–e) Karakalla d) Sewer Aleksander
576.	**THYSDRUS** (Afryka prokonsularna) [M]VNICIPIVM SEPTIMIA LIBE[RA] (*sic*)	CIL XII 686 = EDCS-08401293 (8.07.2025)	Septymiusz Sewer
577.	**TIAR IULIA** (?) (Hiszpania Tarrakońska) Τιαριουλία	Ptol. *Geog.* II 6, 64 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. Plin. *HN* III 23: *Teari, qui Iulienses*	?
578.	**TIBERIACUM** (Germania Dolna) Tiberiacum	*It. Ant*. 375, 9	Tyberiusz?
579.	**TIBERIAS – KLAUDIOPOLIS** (Palestyna) a) <ἡ τῶν?> ΤΙΒΕΡ(ιέων?) ΚΑΛ (*sic*) <πόλις?> b) [ΤΙΒ(εριάς?)] CLA(udiopolis?) c) Τιβεριάς Κλαυδιόπολις*	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 7287 b) RPC IV/3 (nr tymcz.) 7284 c) RPC III 3923 i 3926 (ΤΙΒΕΡΙΕΩΝ Τ ΚΛΑΥΔΙΟ, Trajan). Por. IGRR 132 i 1384 (*corr.*): [ΤΩΝ ΤΙΒΕ]ΡΙΕΩΝ ΤΩΝ ΚΑΙ ΚΛΑΥΔΙΟΠΟΛΙΤΩΝ ΣΥΡΙΑ	a-f) Tyberiusz a-c) Klaudiusz

439:5351234852

	d) Τιβεριάς e) Tiberias f) Tiveriada	ΠΑΛΑΙΣΤΕΙΝΗ; RPC III 3924–3925, 3927–3935. IV/3 (nry tymcz.) 7285–7286 d) Joseph. *BJ* II 168. 193. 252. 573. 608. 614 (*et alibi*). *AJ* XVIII 36. 38. 149–150. 269–270. 279. XIX 338. XX 159; J 6, 23; Ptol. *Geog*. V 16, 4. VIII 20, 16 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff); Hierocl. 720, 7 (ed. G. Parthey); Georg. Cypr. 1036. Por. RPC I 4921, 4925, 4929. II 2242; RPC I 4851–4853 (Klaudiusz), 4918–4920, 4922–4924, 4926–4928, 4930–4933 e) Plin. *HN* V 71; Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.) f) *Rav. Cosm*. II 14 (p. 84, ed. M. Pinder, G. Parthey) Tyberiusz jako eponim: Joseph. *BJ II* 168. *AJ* XVIII 36; Euseb. *Chron*. II p. 148 (ed. A. Schoene) Fundacja tetrarchy Heroda Antypasa: Joseph. *BJ II* 168. *AJ* XVIII 36; Euseb. *Chron*. II p. 148 (ed. A. Schoene); Hieron. *Chron*. 255 F (28 r. n.e.)	
580.	**TIBERIOPOLIS** (Frygia) a) Τιβεριόπολις b) Τιβεριούπολις c) Tiberiopolis*	a) Ptol. *Geog*. V 2, 25 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. RPC III 2511–2524. IV/2 (nry tymcz.) 1922–1925, 17473. V/2 (ID) 1445–1450, 27083, 71348, 77399, 93481. VII/1 257–263 b) Hierocl. 668, 9 (ed. G. Parthey) c) CIL XII 5718 (TIBERIOPOLITANVS)	a-c) Tyberiusz
581.	**TIBERIOPOLIS** (Macedonia) Τιβεριούπολις	Theophylact. *Hist. mart. XV martyr.* 17, 19–20, 23, 25–27, 37, 40, 47	Tyberiusz?
582.	**TIBERIOPOLIS – PAPPA** (Pizydia) a) Τιβεριάς* b) Τιβεριόπολις*	a) RPC IV/3 (nr tymcz.) 7693 (aw. ΤΙΒΕΡΙΕΩΝ, rew. ΠΑΠΠΗΝΩΝ), 7694, 7785 b) IGRR III 309 (Η ΚΟΛΩΝΕΙΑ ΤΙΒΕΡΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΠΑΠΗΝΩΝ ΟΡΟΝΔΕΩΝ), 1468, 1469 (103–114 n.e.)	a-b) Tyberiusz lub Klaudiusz (por. HALL 1959: 119)
583.	**TINGI** (Mauretania Tingitańska) a) [COL(onia) IVL(ia)] CL(audia) TINGI(tana) b) colonia (…) Tingi (…) Traducta Iulia [†] c) IVL(ia) TINGI	a) CIL VI 41284 (222–235 n.e.) b) Plin. *HN* V 2 (pomyłka Pliniusza? Por. Ptol. *Geog*. II 4, 6 ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff; *Rav. Cosm*. IV 42. V 4, pp. 305 oraz 344 ed. M. Pinder, G. Parthey; HOYOS 1979: 445 c) RPC I 857–858, 860. Por. RPC I 863–865 Por. IULIA TRADUCTA	a-c) August (VITTINGHOFF 1952: 149) a) Klaudiusz (GASCOU 1982 a: 146–147)
584.	**TIPASA** (Mauretania Cezarejska) a) COL(onia) AEL(ia) AVG(usta) TIP(asensium) b) COL[ON]IA AELIA [TIPASENSIVM]	a) AE 1958, 128 b) AE 1955, 130 (146/147 r. n.e.)	a-b) Hadrian
585.	**TOLOCEZAREA** (Lydia) Τολοκαισάρεια*	IGRR IV 1607: ΤΟΛΟΚΑΙΣΑΡΕ[ΙΣ]	?

440:4881736351

586.	**TOPEIROS** (Tracja) a) ΟΥΛΠΙΑ ΤΟΠΕΙΡΟΣ b) ΟΥΛΠΙΑ ΤΟΠΙΡΟΣ	a) MUSHMOV 1912: 282–283 (Julia Domna, Karakalla, Geta) b) BMC *Thrace* 5–6 (Karakalla). Por. MUSHMOV 1912: 282–283 (Julia Domna, Karakalla, Geta)	a-b) Trajan
587.	**TRAIANA** (Italia, region V: Picenum) Τραιάνα	Ptol. *Geog*. III 1, 52 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	Trajan
588.	**TRAIANOPOLIS** (Frygia) Τραϊανόπολις	Ptol. *Geog*. V 2, 14 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff). Por. IGRR IV 623 (119/120 r. n.e.), 626–627; RPC III 2461–2475, 2478–2480. IV/2 (nry tymcz.) 1934–1935, 3124, 3352, 9832. V/2 (ID) 27281–27284. VII/1 264.1–265; Hierocl. 668, 15 (ed. G. Parthey): Τανούπολις	Trajan
589.	**TRAIANOPOLIS** (Tracja) a) Traianopolis b) Τραϊανόπολις* c) Τραϊανούπολις	a) *It. Ant*. 175, 8. 322, 4. 332, 1. 333, 4; *It. Burdig.* 602, 7; *Rav. Cosm*. IV 6, V 12 (pp. 183, 373, ed. M. Pinder, G. Parthey) b) RPC IV/1 (nry tymcz.) 1928, 8756, 10359: ΤΡΑΙΑΝΟΠΟΛΕΙΤΩΝ. Por. RPC IV/1 (nry tymcz.) 1930–1931, 1933, 9373, 10357–10358, 10361–10362, 11014, 25108 c) Hierocl. 634, 7 (ed. G. Parthey)	a-c) Trajan
590.	**TRAIANOPOLIS – EPIFANEIA** (Cylicja) Τραϊανόπολις*	RPC III 3992 (113/114 r. n.e.)–3393: ΕΠΙΦΑΝΕΩΝ ΤΡΑΙΑΝΟΠΟ. Por. RPC IV/3 (nr tymcz.) 10304	Trajan
591.	**TRAIANOPOLIS – FOSSA TRAIANI** (Egipt) a) Fossa Traiani oppidum b) Traianopolis	a) Iul. Honor. *Cosm*. p. 47, ed. A. Riese b) MILLER 1898: 76	a-b) Trajan
592.	**TRAIANOPOLIS – SELINUS** (Cylicja) a) Η [τῶν] ΤΡΑΙΑΝΩΝ ΠΟΛΙΣ b) [ΤΡΑΙΑ]ΝΟΠΟΛ[ΙΣ] c) Τραϊανούπολις d) TRAINO(πολις) [*sic*]	a) CIG 3497 b) CIG 4423. Por. RPC IV/3 (nry tymcz.) 17461 (ΤΡΑΙΑΝΟΝΠΟΛΙΤΩΝ [*sic*] CЄΛΙΝΟΥCΙΩΝ, Marek Aureliusz), 6157. V/3 (ID) 79687, 79753, 79755–79756, 79758, 83996, 86080–86081, 90563. VI (nry tymcz.) 6861–6863, 6865, 30512. VIII (ID) 2621, 2700, 2723, 2955, 3134. IX 1303, 1306, 1309 c) Cass. Dio 68, 33, 3. Por. RPC VI (nr tymcz.) 6859 d) RPC VI (nry tymcz.) 6864 Świadectwa, że miasto było ośrodkiem kultu *divi Traiani*: RPC IV/3 (nr tymcz.) 6157. VI (nry tymcz.) 6860, 6862, 6864. VIII (ID) 2700. IX 1305, 1308 Sugestia jakoby ośrodek ten posiadał status kolonii obdarzonej *ius Italicum* (*Dig*. 50, 15, 1, 11) uznawana jest za mylną. Por. ZAHRNT 1988 b: 245–256	a-d) Trajan
593.	**TRAIANUM TROPAEUM** (Mezja Dolna) [M(unicipium)] TRAIANVM TROPAEVM	AE 1964, 251 = EDCS-12800385 (datacja: 181 r. n.e., 19.02.2025). Por. CIL III 7484, 12470 ([TRA]IANENSES TROPAEENSES), 12473 (MVNIC TROP); AE 2015, 1238	Trajan

441:7654238040

594.	**TREBUR** (Germania Górna) Vicus Augustanus*	CIL XIII 11944: VICANI AVGVST(ani)	?
595.	**TROESMIS** (Mezja Dolna) a) MUNIC(ipium) M(arcum) AVREL(ium) ANTONINVM AVG(ustum) TROESMENS(ium) b) MVNICIPI(um) M(arcum) AVRELIVM ANTONINVM ET L(ucium) AVRELIVM COMMODVM AVG(ustum) TROESM(ensium)	a) AE 2015, 1252 = AE 2015, 1252 a = ECK 2016: 575 (177–180 n.e.). Por. ECK 2014 a: 79 b) AE 2015, 1252 = AE 2015, 1252 a = ECK 2016: 576 (177–180 n.e.). Ten sam *titulus* zawiera też zapis MVNICIPI(um) M(arcum) AVRELIVM ANTONINVM ET [L(ucium)] AVRELIVM COMMODVM AVG(ustum) TROESM(ensium). Por. ECK 2014 a: 79	a-b) Marek Aureliusz i Kommodus
596.	**TROPAEUM DRUSI* (= ARA DRUSI?)** (Germania Górna) a) Τρόπαια Δρούσου b) Ara Drusi*	a) Ptol. *Geog*. II 11, 28 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) Tac. *Ann.* II 7 (*vetus ara Druso sita*)	a-b) Druzus Starszy
597.	**TUBUSUCTU** (Mauretania Cezarejska) a) colonia Augusti … Tubusuptu b) COLONIA IVLIA AVG(usta) LEGIONIS VII TVPVSVCTV c) COL(onia) IVLI(a) TVBVSVCTITANA LEG(ionis) VII IMMVNIS	a) Plin. *HN* V 21 b) CIL VIII 8837 (55 r. n.e.) c) AE 1934, 39 (74 r. n.e.)	a-c) August
598.	**TUCCI** (Betyka) colonia Augusta Gemella Tucci	Plin. *HN* III 12. Por. CIL II 1674, 1676, 1680, 1686, 3278. II/5 156	August
599.	**TUDER** (Italia, region VI: Umbria) COLONIA IVLIA FIDA TVDE[R]	CIL XI 4646 = EDCS-22900425 (datacja: 102–117 n.e., 29.07.2014). Por. Plin. *HN* III 113	August (por. KEPPIE 1983: 77)
600.	**TUGIA** (Hiszpania Tarrakońska) MVNICIPIVM FLAVIVM TVGIENSE	CIL II 3251. Por. CIL II 3252	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
601.	**TURRES AURELIANAE*** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) Turres Aurilianae*	*It. Ant*. 609, 13 (*mutatio turres Aurilianas*)	Aurelian?
602.	**TURRES IULIANAE*** (Italia, region II: Apulia i Kalabria) Turres Iulianae*	*It. Ant.* 609, 14 (*mutatio Turres Iuliana* [*sic*])	?
603.	**TURRIS AUGUSTI** (Hiszpania Tarrakońska)	Mela III 11	August (ASSMANN 1905: 66–67)

442:2187307050

	Turris Augusti		
604.	**TURRIS CAESARIS** (Numidia) Turris Caesaris	*It. Ant*. 34, 7	?
605.	**TURRIS LIBISONIS** [†] (Sardynia) Turris Librisonis [*sic*] colonia / Iulia	*Rav. Cosm*. V 26 (p. 411, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. Plin. *HN* III 85: *colonia … Ad Turrem Libisonis*. B. GALSTERER-KRÖLL (1972: 121, nr 309) łączyła umieszczone występujące u kosmografa z Rawenny słowo Iulia ze słowem colonia z poprzedniego wiersza. M. Pinder, G. Parthey w aparacie krytycznym swojej edycji (*Rav. Cosm*. p. 411) wiązali zaś słowo Iulia z formą Ἰουλίολα poświadczoną przez Ptolemeusza. Por. IULIOLA	August (por. VITTINGHOFF 1952: 123, 149)
606.	**TYANA** (Kapadocja) a) <ἡ> ANT(ωνινιανὴ) ΚΟΛΩΝΙΑ <τῶν> TYANΩN b) <ἡ> AYP(ηλία) ANTΩNIANH [*sic*] ΚΟΛΩN[E]IA <τῶν> TYANΩN c) <ἡ> AYP(ηλία) ΚΟΛΩΝΙΑ <τῶν> TYANΩN	a) RPC V/3 (ID) 71882, 71890, 74634 (Karakalla). Por. RPC V/3 (ID) 71172–71173, 71293, 71857–71858, 71870–71878, 71880–71881, 71883, 71885–71887, 71888–71889, 71892–71895, 71897–71900, 71910, 74055, 74058, 82378, 89201–89202, 89394, 93893 b) RPC V/3 (ID) 71884 (Karakalla). Por. RPC V/3 (ID) 71856 c) RPC V/3 (ID) 89203 (Karakalla). Por. RPC V/3 (ID) 71879 Miasto przemianowano później na Χριστούπολις. *Not. episc*. I 21, 250	a-c) Karakalla
607.	**TYNDARIS** (Sycylia) COL(onia) AVG(usta) TYNDA[RIT(anorum)]	CIL X 7474 (160–161 n.e.). Por. CIL X 7475–7476, 7478, 7480; AE 1989, 338 f	August
608.	**TYR** (Fenicja) a) CEP(timia) TVRVC [*sic*] METRO(polis) COLONI(a) b) SEP(timia) COLON(ia) METROP(olis) TVRI c) <ἡ> ΣΕΠΤΙΜΙΑ ΚΟΛ(ωνία) ΤΥΡΟΣ Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ d) SE[P](timia) TVR[I]O [*sic*] COLON(ia) e) SEPTIM(ia) TVRO COLO(nia) f) SEP(timia) TVRO METROP(olis) COLONI(a) g) SEP(timia) TVRVC [*sic*] METROP(olis) COLONI(a) h) SEP(timia) TVRVS COLON(ia) i) SEP(timia) TVRVS METROP(olis) COLONI(a) k) SEPTIMIA TYROS COLONIA METROPOLIS l) SEP(timia) TYRVS METRO(polis) COLONI(a)	a) RPC V/3 (ID) 69694 b) ROUVIER 1904, nr 2412 c) AE 1948, 120 d) RPC VI (nr tymcz.) 8679 e) VI (nry tymcz.) 8674–8676, 8684. Por. RPC VI (nry tymcz.) 8611, 8620–8621, 8673, 8677–8678, 8680–8683, 8685–8694, 30665, 30805–30806 f) RPC V/3 (ID) 69726. Por. RPC VI (nry tymcz.) 8695–8700, 8702–8704 g) RPC V/3 (ID) 69728. Por. RPC V/3 (ID) 69750 h) ROUVIER 1904, nr 2366. Por. ROUVIER 1904, nr 2414; RPC V/3 (ID) 95288 i) RPC V/3 (ID) 69684, 69699–69700, 69702, 69714, 69748, 69752, 69754–69755, 69758. Por. RPC V/3 (ID) 1783, 69672, 69675–69683, 69685–69687, 69689–69693, 69695–69698, 69703, 69715–69718, 69720–69722, 69730–69731, 69733, 69741, 69746–69747, 69749, 69751, 69753, 69756–69757, 69759–69760, 78195, 87986, 89017, 91546, 93316 k) IRT 437 (198–209 n.e.) l) RPC V/3 (ID) 69688, 89018 Nadanie Tyrowi *ius Italicum* przez Septymiusza Sewera: *Dig.* 50, 15, 1, 1	a-l) Septymiusz Sewer
609.	**U… lub V…**	AE 1993, 1016. Por. CIL II/7 887–888, 890.	Wespazjan, Tytus lub Domicjan

443:8829106030

	(Betyka) M(unicipium) F(lavium) V(…)	Korekta wcześniejszego odczytu M(unicipium) I(ulium) V(…), zob. STYLOW 1991: 16	
610.	**UCHI MAIUS** (Afryka prokonsularna) a) [COLONIA ALEXANDRIA]NA AVG(usta) VCHI MA[I]VS b) COL[ON]IA ALEX[A]NDRIANA AVGVS[TA VCHITANORVM MAIO]RVM c) COLONIA ALEXAND[RIANA VCHITANORVM MAIORVM] d) COLONIA MARIANA AVGVSTA ALEXANDRIANA VCHITANORVM MAIORVM e) COL(onia) MARIANA AVG(usta) VC[HITANORVM] MAIOR(um) f) RES PUVBLICA COLONIAE MARIANAE AVGVSTAE ALEXANDRIANAE VCHITANORVM MAIORVM	a) CIL VIII 26262 (230 r. n.e.). Por. CIL VIII 15447 b) AE 1997, 1675 c) CIL VIII 26246 (238–244 n.e.) d) CIL VIII 26270. Por. CIL VIII 26275; AE 2000, 1729. 2012, 1884 e) CIL VIII 26281 f) CIL VIII 15455. Por. CIL VIII 15450 (270 r. n.e.)	a-b, d-f) August a-d, f) Sewer Aleksander d-f) Mariusz
611.	**UCUBI** (Betyka) a) CLARIT(as) IVL(ia) b) C(olonia) CLARITAS IVLIA c) C(olonia) C(laritas) IVL(ia) VCVBITANOR(um) d) colonia immunis (…) Ucubi (…) Claritas Iulia	a) CIL II/5 440 (4–31 n.e.). Por. CIL II/5 448 b) HEp 1989, 115. Por. CIL II/5 387, 441, 457. II/7 187, 308; AE 1955, 21; HEp 1994, 284 c) CIL II/7 871 d) Plin. *HN* III 12	a-d) Cezar (VITTINGHOFF 1952: 148) lub młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
612.	**UGULTUNIA** (Betyka) a) Cere b) CONTRIB[VT(A)] IVLIA c) M(unicipium) C(ontributense) I(uliense)	a) Plin. *HN* III 14. Por. CIL II 1029 (CONTRIBVTENSIS IIVIR), 1030 (PATRIA CONTRIBVTENSE), 1041 ([CONTRIBVTENSES] IVL[IENSES]) b) AE 1991, 1012 c) CIL II 1025 = EDCS-05501037 (26.06.2025)	a-c) Cezar (por. MACMULLLEN 2000: 53; HOUTEN 2021: 393) lub młody Cezar (GALSTERER-KRÖLL 1975: 127)
613.	**ULCISIA** (Panonia Dolna) Constantia	*Not. dign.* [*occ.*] XXXIII 13. 34	Konstantyn Wielki (por. LENSKI 2016: 136, 318)
614.	**ULISIPPIRA/ ULUZIBBIRA** (Afryka prokonsularna) AELIA VLVZIBBIRA	AE 1940, 64 (wspomniany *decurio duovir Aeliae Uluzibbirae* – nie wiadomo, czy ośrodek miał status kolonii czy *municipium*)	Hadrian
615.	**ULPIA TONZOS** (Tracja) VLPIA TONZVS	d) AE 1981, 94 = PANCIERA 2006 b: 1385 – NAT(ione) THRAC[IA] VLPIA TONZO (*origo*) Hipoteza, że ośrodek należy utożsamić z Hadrianopolis w Tracji: YURUKOVA 1987: 259. Por. BOTEVA 2014: 197–198	Trajan

444:5931293544

		Rozróżnienie ośrodka Ulpia Tonzos i Hadrianopolis w Tracji: TOPALILOV 2008. POR. TOCHEV 2017: 114. Por. HADRIANOPOLIS (Tracja)	
616.	**ULPIA TRAIANA** (Germania Dolna) a) CIVITAS TRAIANENS(ium) b) C(olonia) V(lpia) T(raiana) c) Colonia Traiana d) Τραιανή e) VLPIA TRAIANA	a) CIL VII 924 = RIB 946 b) CIL XIII 8036, 8617, 8742, 8807; AE 1926, 128–129. 1959, 9 c) *It. Ant.* 370, 2. 375, 1. Por. CIL XIII 8643 d) Ptol. *Geog*. II 9, 16 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) e) CIL VI 3296 (*domus*). Por. RIB 357, 506, 935	a-e) Trajan
617.	**ULPIANA*** (Mezja Górna) a) Οὐλπιανά b) Οὐλπιανόν c) MVNIC(ipium) VLP(ianensium/ -ianum) d) R(es) P(ublica) … VLP(ianorum) e) STAT(io) VLP(ianensis)	a) Hierocl. 656, 2 (ed. G. Parthey) b) Ptol. *Geog.* III 9, 6 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) c) AE 1903, 284 = EDCS-10100450 (datacja: „171 to 230", 22.03.2025); AE 1903, 285 = EDCS-10100449 (datacja: „171 to 230", 22.03.2025). Por. AE 1978, 702 (*tribus Papiria*) d) CIL III 1685–1686 (202 r. n.e.) e) AE 1903, 286 (227 r. n.e.)	a-e) Trajan (por. MIRDITA 1978: 164)
618.	**ULPIANUM*** (Dacja) Οὐλπιανόν	Ptol. *Geog*. III 8, 7 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff)	a-c) Trajan
619.	**UREU** (Afryka prokonsularna) MVNICIPIVM AVRELIVM VREV	AE 1974, 692	Marek Aureliusz (GASCOU 1982 a: 203)
620.	**USELIS** (Sardynia) COLON(ia) IVLIA AVG(ustae) VSELIS	CIL X 7845 (158 r. n.e.)	August
621.	**UTHINA** (Afryka prokonsularna) a) COLONIA IV[LIA AVG(usta)] TERTIADECIM[ANORVM] VTHINA	a) AE 1901, 162 (133–135 n.e.) b) EDCS-26500908 (datacja: 197–198 n.e., 6.08.2024) = AE 2004, 1822 c) CIL VIII 24015	a-c) August (VITTINGHOFF 1952: 149)

445:1004005704

	b) COLONIA I[VLIA 3] CONSTAN[3] [3] FELIX c) [COLONIA IVLIA VT]HINA		
622.	**UTYKA** (Afryka prokonsularna) a) COL(onia) IVL(ia) AEL(ia) HADR(iana) AVG(usta) VTIK(a) b) MVN(icipium) IVL(ium) VTICEN(se)	a) CIL VIII 1181 b) RPC I 724 (Tyberiusz). Por. RPC I 721–723 A, 724 A–726, 729–730, 736–741	a-b) młody Cezar/ August. Zob. VITTINGHOFF 1952: 149; ENNABLI 1976: 949 a) Hadrian
623.	**VAGA** (Afryka prokonsularna) COL(onia) SEPTIMIA VAGA	CIL VIII 14395 (209 r. n.e.). Por. CIL VIII 1222	Septymiusz Sewer
624.	**VALERIANA** (Mezja Dolna) Valeriana	*It. Ant.* 220, 4	Walerian?
625.	**VALLIS DIOCLETIANA** (Syria) Vallis Diocletiana	*Not. dign.* [*or.*] XXXII 43	Dioklecjan
626.	**VALLIS DOMITIANA** (Mezja Dolna) Vallis Domitiana	*It. Ant*. 226, 5	Domicjan?
627.	**VASIO VOCONTIORUM** (Galia Narbońska) RES PVBLICA IVLIENSIVM	CIL XII 1357. Por. CIL XVII/2 291 (2/1 r. p.n.e.): C(ivitas) V(asio) V(ocontiorum). Jedna z dwu stolic *civitatis foederatae* Wokoncjów: Plin. *HN* III 37. Por. LUCUS VOCONTIORUM	Cezar lub August
628.	**VEII** (Italia, region VII: Etruria) MVNICIPIVM AVGVSTVM VEIENS	CIL XI 3805 (26 r. n.e.). Por. CIL XI 3797, 3809, 3812 *Libertus divi Augusti* patronem ośrodka: CIL XI 3805	August
629.	**VENAFRUM** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) [COLONI]A IVL(ia) AVG(usta) VEN[AFRVM] b) COL(onia) IVL(ia) VENAFRAN(a)	a) CIL X 4894. Por. Plin. *HN* III 63 b) CIL X 4875 a. Por. CIL X 4875 b-c	a-b) August (por. KEPPIE 1983: 77)
630.	**VERONA** (Italia, region X: Venetia i Histria) COLONIA AVGVSTA VERONA NOVA GALLIENIANA	CIL V 3329 (265 r. n.e.) Tacyt (*Hist*. III 8) wymienia ośrodek jako kolonię. J. ASSMANN (1905: 146) uważał, iż jest to omyłka dziejopisa i kolonią stała się Verona dopiero za Galliena	Gallien
631.	**VICUS AUGUSTANORUM – LAURENTIUM** (Italia, region I: Lacjum i Kampania) a) LAVRENTIVM VICVS AVGVSTANOR(um) b) [VIC]VS AVGVS[TAN(orum)]	a) CIL XIV 2045. Por. CIL XIV 347 b) CIL XIV 2040	a-b) ?

446:9627747410

632.	**VICUS AUGUSTANUS*** (?) (Galia Narbońska) Vicus Augustanus* (?)	CIL XII 2393 (VICANI AVGVST[ANI]). Por. CIL XII 2395 (VICAN[IS AV]GVSTANIS)	?
633.	**VICUS AUGUSTI** (Afryka prokonsularna) a) Αὔγουτον b) Vicus Augusti	a) Ptol. *Geog.* IV 3, 38 (ed. A. Stückelberger, G. Graßhoff) b) *It. Ant.* 53, 1. 54, 1. 55, 9. 56, 3 Wydaje się, że inskrypcja z Thugga wymieniająca VICVS AVG (ILAfr. 547) odnosi się raczej do tegoż z dwóch Vici Augusti w Afryce prokonsularnej jakkolwiek lokalizacja obydwu nie jest pewna. Por. TALBERT (ed.) 2000, mapy 32, D 3 oraz 33, F 1	a-b) ?
634.	**VICUS AUGUSTI** (Afryka prokonsularna) Vicus Augusti	*It. Ant*. 43, 6; *Tab. Peut*. V 2	?
635.	**VICUS AUGUSTORUM – VERECUNDA** (Numidia) a) VICVS AVG(ustorum) b) VIC[VS] AVGVSTOR[VM] VERECVNDENS(ium)	a) CIL VIII 4194 b) CIL VIII 4205 (161/162 r. n.e.)	a-b) Marek Aureliusz i Lucjusz Werus (?)
636.	**VICUS AURELIANUS*** (Germania Górna) Vicus Aurelianus*	CIL XIII 6541 (232 r. n.e.): VICANI AVREL(ianenses)	Karakalla (ASSMANN 1905: 138)
637.	**VICUS AUREL[I]I** (Numidia) Vicus Aureli	*Tab. Peut.* III 5; *Rav. Cosm*. III 6 (p. 151, ed. M. Pinder, G. Parthey). Por. MILLER 1916: 924	?
638.	**VICUS HELENA** (Galia Belgijska) vicus Helena	Sid. Apoll. *Carm*. V 215	Helena, matka Konstantyna Wielkiego?
639.	**VICUS VALERIANI** (Afryka prokonsularna) Vicus Valeriani	*Tab. Peut*. IV 4	Walerian?
640.	**VIENNA** (Galia Narbońska) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) FLOR(entia) V(iennensium) b)	CIL XII 2327 (datacja napisu na czasy Nerona, zob. FREI-STOLBA 1984: 86). Por. RPC I 517–517 A (Rew.: C I V); AE 1993, 1148. 1993, 1155 Pogląd, że Vienna stała się kolonią latyńską za Cezara, zob. FREI-STOLBA 1984: 86–87	Cezar i August (por. FREI-STOLBA 1984: 86; MACMULLEN 2000: 95)
641.	**VILLO** (Betyka) MVNICIPI(um) FLAVIVM VILLONENSE	CILA II/4 1206 = HEp 1994, 835 = HEp 1996, 876 = HEp 1999, 519. Por. AE 1999, 906; GONZÁLEZ FERNÁNDEZ 2016: 157 (korekta przyjmowanej wcześniej formy *Basiliponense* na *Villonense*)	Domicjan (por. ANDREU PINTADO 2004 b: 123)
642.	**VIMINACIUM** (Mezja Górna)	CIL III 8102. Por. CIL III 1654, 1655, 1827, 12659, 13805, 14217/2, 14519	Hadrian (por. BOATWRIGHT 2000: 40)

447:1138530829

	MVNIC(ipium) AEL(ium) VIM(inacium)		
643.	**VINA** (Afryka prokonsularna) MVNIC(ipium) AVRELIA VINA	CIL VIII 961. Por. CIL VIII 959 (257 r. n.e.), 960	Marek Aureliusz (GASCOU 1982 a: 195–196)
644.	**VIRUNUM** (Norikum) a) CL(audia) VIR(unum) b) CLAVDIUM VIRVNUM c) oppidum Claudium Virunum*	a) AE 1929, 222 (*domus*). Por. CIL III 11555, 13975. VI 3259, 3304. XIII 6860, 6892; AE 1933, 22. 1980, 751 b) CIL VI 3225. Por. AE 1958, 21 c) Plin. *HN* III 146 *Municipium*: AE 1974, 478	a-c) Klaudiusz
645.	**VIVATIA** (Hiszpania Tarrakońska) MVNICIPIVM FLAVIVM VIVATIENSE	CIL II 3251. Por. CIL II 3252	Wespazjan, Tytus lub Domicjan
646.	**VOLATERRAE** (Italia, region VII: Etruria) COLONIA [IVL(ia)] AVG(usta) VOL[ATER(rae)]	AE 1994, 612	August
647.	**ZAMA REGIA/ ZAMA MAIOR** (Afryka prokonsularna) a) [ ] AVG(usta) ZAMA M[AI]O[R] b) COLONIA AELIA HADRIANA AVG(usta) ZAMA REGIA	a) CIL VIII 16442 b) CIL VI 1686 (322 r. n.e.)	a-b) ? b) Hadrian
648.	**ZENOBIA** (Mezopotamia) Ζηνοβία	Procop. *Aed*. II 8, 9. 11. 15–16. 20. 22. II 9, 1. *Pers*. II 5, 4. Por. BLETRY 2020 Septymia Zenobia jako eponim: Procop. *Aed.* II 8, 8	Septymia Zenobia
649.	**ZUCCABAR** (Mauretania Cezarejska) a) colonia Augusti Succhabar* b) COL(onia) IVL(ia) AVG(usta) Z(uccabar)	a) Plin. *HN* V 21: *Intus colonia Augusti Aquae, item Succhabar* (emendacja tekstu zob. DETLEFSEN 1908: 23) b) AE 1940, 20	a-b) August
650.	**ZULIL/ ZILIS** (Mauretania Tingitańska) Colonia Augusti Iulia Constantia Zulil	Plin. *HN* V 2	August

448:7970255927

Abrewiacje

Zestawienie zawiera wyłącznie abrewiacje niewystępujące w czwartym wydania *Oxford Classical Dictionary* (HORNBLOWER, SPAWFORTH, EIDINOW [ed.] 2012), względnie mające inną formę lub znaczenie niż skróty tam używane. Inne abrewiacje stosowane na kartach tej pracy, a nie nieuwzględnione w niniejszym wykazie, zaczerpnięto z przywołanego wydawnictwa.

Dzieła autorów antycznych i średniowiecznych

ACO	*Acta conciliorum oecumenicorum*
Act. Ap.	*Acta Apostolorum*
Act. Sanct.	*Acta Sanctorum*
Anastas. Bibliothec. *Hist. eccl*.	Anastasius Bibliothecarius, *Historia ecclesiastica*
Athanas. *Apolog. ad Const*.	Athanasius, *Apologia ad imperatorem Constantium*
Athanas. *De fug*.	Athanasius, *Apologia de fuga sua*
Athenag. *Leg. pro Christ*.	Athenagoras, *Legatio pro Christianis*
Aus. *Parent.*	Ausonius, *Parentalia*
Bed. Ven. *Hist. eccl. gent. Angl*.	Beda Venerabilis, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*
Cassiod. *Chron.*	Cassiodorus, *Chronicon*
Chron. a. CCCCLIIII	*Chronographus anni CCCCLIIII*
Chron. Edess.	*Chronicon Edessenum*
Cons. Const.	*Consularia Constantinopolitana*
Const. Porphyr. *De adm. imp*.	Constantinus Porphyrogenitus, *De administrando imperio*
Const. Porphyr. *De them*.	Constantinus Porphyrogenitus, *De thematibus*
Consult. vet. cuiusd. iuriscons.	*Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*
Euseb. *C. Marcell*.	Eusebius, *Contra Marcellum*
Eust. ad Dionys. Per.	Eustachius, *Commentarii in Dionysium Periegetam*
Evagr. Schol. *Hist. eccl.*	Evagrius Scholasticus, *Historia ecclesiastica*
Fest. *Brev.*	Festus, *Breviarium*
Fest. *Verb. sign.*	Pompeius Festus, *De verborum significatu*
Fredeg. *Chron*.	Fredegarius Scholasticus, *Chronicon*
Georg. Cedren.	Georgius Cedrenus
Georg. Cypr.	Georgius Cyprius, *Descriptio orbis Romani*
Georg. Syncell.	Georgius Syncellus, *Ecloga chronographica*
Greg. Tur. *Hist. Franc.*	Gregorius Turonensis, *Historia ecclesiastica Francorum*
HA	*Historia Augusta*
HA, Claud.	*Historia Augusta, Divus Claudius*
HA, Gallien.	*Historia Augusta, Gallieni duo*
Hesych. *Orig. Constant.*	Hesychius, *Origines Constantinopolitanae*
Hierocl.	Hierocles, *Synecdemus*
Hieron. *Chron*.	Hieronymus *Chronicon*
Hieron. *De vir. ill.*	Hieronymus, *De viris illustribus*
Hieron. *Ep*.	Hieronymus, *Epistulae*
Hieron. *In Zach*.	Hieronymus, *In Zachriam commentarii*
Hieron. *Onom*.	Hieronymus, *Onomasticon*
Ioann. Biclar. *Chron*.	Ioannes Biclarensis, *Chronicon*
Iord. *Get*.	Iordanes, *Getica*
Iord. *Rom*.	Iordanes, *Romana*
Isid. *Etym*.	Isidorus Hispalensis, *Etymologiae sive origins*
It. Burdig.	*Itinerarium Burdigalense*

449:2436522204

Iul. Honor. *Cosm*.	Iulius Honorius, *Cosmographia*
Leo Diac.	Leo Diaconus, *Historiae libri*
Leo Magn. *Ep*.	Leo Magnus, *Epistulae*
Lib. colon.	*Liber coloniarum*
Lib. Pontif.	*Liber Pontificalis*
Liv.	Livius, *Ab Urbe condita libri*
Malal.	Ioannes Malalas, *Chronographia*
Maxim. in Dionys. lib. de eccl. hier.	*Maximi scholia in Dionysii librum de ecclesiastica hierarchia*
Mc	*Evangelium secundum Marcum*
Mela	Pomponius Mela, *De situ orbis*
Mt	*Evangelium secundum Matthaeum*
Not. episc.	*Notitiae Graecae episcopatuum*
Not. Gall.	*Notitia Galliarum*
Orator. Att.	*Oratores Attici*
Orig. Constant. imp.	*Origo Constantini imperatoris*
Paul. Diac. *Hist. Long*.	Paulus Diaconus, *Historia Longobardorum*
Philostorg. *Hist. eccl*.	Philostorgius, *Historia ecclesiastica*
Prisc.	Priscus
Procl. *In R*.	Proclus Diadochus, *In Platonis Rem publicam commentarii*
Ps.-Sym. Mag.	Pseudo-Symeon Magister
RGDA	*Res gestae divi Augusti*
Schol. in Ael. Aristid. or. Panath.	*Scholia in Aelii Aristidis orationem Panathenaicam*
Serv. ad *Aen*.	Servius Grammaticus, *In Vergilii Aeneidos libros commentarii*
Silv. Aquit. *Per. ad loc. sanc*. [*It. Eger*.]	Silvia Aquitana, *Peregrinatio ad loca sancta* [*Itinerarium Egeriae*]
ŠKZ	*Res gestae divi Saporis* [Ka‘be-ye Zartošt]
Strab.	Strabo, *Geographica*
Synodic. adv. tragoed. Iren.	*Synodicon adversus tragoediam Irenaei*
Tab. Peut.	*Tabula Peutingeriana*
Theodoret. *Hist. eccl*.	Theodoretus, *Historia ecclesiastica*
Theoph. Contin.	Theophanes Continuatus
Theophan. *Chronogr*.	Theophanes Confessor, *Chronographia*
Theophylact. *Hist. mart. XV martyr.*	Theophylactus, *Historia martyrii quindecim martyrum*

Wydawnictwa współczesne

BMC	*A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum*
BMCRE	*Coins of the Roman Empire in the British Museum*
CIG	*Corpus inscriptionum Graecarum*
CILA	*Corpus de Inscripciones Latinas de Andalucia*
CIRB	*Corpus inscriptionum Regni Bosporani*
CSIR-Öst.	*Corpus Signorum Imperii Romani. Österreich*
HEp	„Hispania Epigraphica”
IGRR	*Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*
ILAfr.	*Inscriptions latines d’Afrique*
ILD	*Inscripțiile latine din Dacia*
ILGN	*Inscriptions latines de Gaule (Narbonnaise)*
ILTun.	*Inscriptions latines de la Tunisie*
IMS	*Inscriptions de la Mésie Supérieure*
IRT	*Inscriptions of Roman Tripolitania*
Petr. Pap.	*Petra Papyri*
PG	*Patrologiae cursus completus. Series Graeca*
PL	*Patrologiae cursus completus. Series Latina*
RIB	*The Roman Inscriptions of Britain*
RIC	*The Roman Imperial Coinage*
RPC	*Roman Provincial Coinage*
SIG	*Sylloge inscriptionum Graecarum*
TIB	*Tabula imperii Byzantini*

450:8569845939

Bibliografia

Zważywszy, iż na kartach tej pracy odwoływano się nie tylko do materiału publikowanego w wydawnictwach źródłowych, ale również do komentarzy ich redaktorów – a uwaga ta dotyczy w pierwszym rzędzie edycji materiału epigraficznego i numizmatycznego – jak również fakt, że niektóre publikacje łączą w sobie cechy zarówno wydawnictwa źródłowego, jak i opracowania, chcąc uniknąć dwukrotnego wymieniania tych samych pozycji, w poniższej bibliografii osobno zestawiono edycje źródeł narracyjnych, wszystkie pozostałe natomiast wydawnictwa źródłowe zestawiono razem z opracowaniami. Źródła literackie zestawiono w porządku alfabetycznym uwzględniając nazwiska wydawców (względnie też tłumaczy).

Potrzeba przywołania komentarza wydawcy lub (wyjątkowo) wskazania strony na jakiej figuruje dana inskrypcja sprawiły, że kilkukrotnie w pracy cytowano określone tomy/ roczniki wydawnictw CIL, AE i *Eph. Epigr*. przywołując nazwiska ich redaktorów jak np. „MOMMSEN (ed.) 1883 [= CIL IX]: 35", „MERLIN (ed.) 1949 [= AE 1948]: 56" czy „HUEBNER (ed.) 1899 [*Eph. Epigr.* VIII]: 387". W bibliografii CIL, AE i *Eph. Epigr*. traktuje się jako całości – rezygnując z uwzględniania osobno tomów/ roczników cytowanych we wskazany sposób.

Źródła literackie

Adler, A. (ed.) 1928–1938. *Suidae Lexicon*, p. I–V, Lipsiae.

Aland, B., Aland, K., Karavidopoulos, J., Martini, C. M., Metzger, B. M. (ed.) 2012. *Novum Testamentum Graece (Nestle-Aland)*, Stuttgart.

Babbitt, F. C., de Lacy, P. H., Einarson, B., Clement, P. A., Hoffleit, H. B., Minar Jr., E. I., Sandbach, F. H., Fowler, H. N., Pearson, L., Cherniss, H. (ed. and trans.) 1927–1969. *Plutarch's Moralia*, vol. I–XV, London–Cambridge, Mass.

Banchich, T. M. (ed. and trans.), Lane, E. N. (trans.) 2009. *The History of Zonaras. From Alexander Severus to the Death of Theodosius the Great*, London–New York.

Bekker, I. (ed.) 1838. Theophanes continuatus – Ioannes Cameniata – Symeon Magister – Georgius Monachus, Bonnae.

Bekker, I. (ed.) 1838–1839. Georgius Cedrenus Ioannis Scylitzae ope, [*Compendium Historiarum*], t. I–II, Bonnae.

Bekker, I. (ed.) 1840. Constantinus Porphyrogenitus, *De thematibus et De administrando imperio*, Bonnae.

Bernoulli, C. A. (hrsg.) 1895. Hieronymus und Gennadius, *De viris inlustribus*, Freiburg–Leipzig.

Bethmann, L., Waitz, G. (ed.) 1878. *Pauli Historia Longobardorum*, [w:] MGH *Scriptores rerum Longobardicarum et Italicarum saec. VI–IX*, Hannoverae.

Bidez, J. (hrsg.) 1981. Philostorgius, *Kirchengeschichte.* Mit dem Leben des Lucian von Antiochien und den Fragmenten eines arianischen Historiogräphen, Berlin.

451:4661496943

Bidez, J., Hansen, G. C. (hrsg.) 1960. Sozomenus, *Kirchengeschichte*, Berlin.

Bidez, J., Parmentier, L. (ed.) 1898. *The Ecclesiastical History of Evagrius with the Scholia*, London.

Billerbeck, M., Zubler, C., Neumann-Hartmann, A. (ed.) 2006–2017 (adiuvantibus J. F. Gaertner, B. Wyss, G. Lentini). *Stephani Byzantii Ethnica*, vol. I–V, Berolini et Novi Eboraci.

de Boor, C. (ed.) 1883. *Theophanis Chronographia*, vol. I, Lipsiae.

Brunt, P. A. (ed. and trans.) 1976. Arrian, *Anabasis of Alexander*, vol. I–II, Cambridge, Mass.–London.

Burckhardt, A. (ed.) 1893. *Hieroclis Synecdemus. Accedvnt fragmenta apud Constantinum Porphyrogennetum servata et nomina urbivm mutata*, Lipsiae.

Carolla, P. (ed.) 2008. Priscus Panita, *Excerpta*, Berolini et Novi Eboraci.

Cary, E., Foster, H. B. (ed. and trans.) 1914–1927. *Dio's Roman History*, vol. I–IX, London–New York.

Cohoon, J. W., Crosby, H. L. (ed. and trans.) 1932–1951. *Dio Chrysostom in Five Volumes*, London–Cambridge, Mass.

Conybeare, F. C. (ed. and trans.) 1960. Philostratus, *The Life of Apollonius of Tyana*. *The Epistles of Apollonius, and the Treatise of Eusebius*, vol. I–II, London–Cambridge, Mass.

Creed, J. L. (ed. and trans.) 1984. Lactantius, *De mortibus persecutorum*, Oxford.

Cuntz, O. (ed.) 1929. *Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, Stutgardiae [*Itineraria Romana*, vol. I].

Dindorf, L. (ed.) 1868–1875.Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν – *Ioannis Zonarae Epitome historiarum*, t. I–VI, Lipsiae.

Dindorf, L. A. (ed.) 1832. *Chronicon paschale*, vol. I–II, Bonnae.

Dindorf, W. (ed.) 1829. *Scholia in Aelii Aristidis Orationem Panathenaicam*, [w:] W. Dindorf, *Aristides*, vol. 3, Leipzig.

Dindorf, W. (ed.) 1832. *Themistii orationes ex codice Mediolanensi emendatae*, Lipsiae.

Dübner, F., Cougny, E. (ed.) 1871–1890. *Epigrammatum Anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova epigrammatum veterum ex libris et marmoribus ductorum*, vol. I–III, Parisiis.

Duchesne, L. (ed.) 1886. *Le Liber pontificalis*, t. I, Paris.

Eadie, J. W. (ed.) 1967. *The Breviarium of Festus*, London.

Eden, P. T. (ed.) 1984. Seneca, *Apocolocyntosis*, Cambridge.

Edwards, H. J. (ed. and trans.) 1958. Caesar, *The Gallic War,* Cambridge, Mass.–London.

Fisher, C. D. (ed.) 1911. *Cornelii Taciti Historiarum libri*, Oxonii.

Foerster, R. (ed.) 1903–1908. *Libanii opera*, vol. I–IV (*Orationes*), Lipsiae.

Foster, B. O., Moore, F. G., Sage, E. T., Schlesinger, A. C., Greer, R. M. (ed. and trans.) 1919–1959. *Livy in Fourteen Volumes*, London–New York.

Fuhrmann, M. (hrsg.) 1972. P. Cornelius Tacitus, *Germania*, Stuttgart.

Galletier, É. (ed.) 1949–1955. *Panégyriques latins*, t. I–III, Paris.

Gamurrini, G. F. (ed.) 1888. *S. Silviae Aquitanae Peregrinatio ad loca sancta* [*Itinerarium Egeriae*], Romae.

Gelzer, H. (ed.) 1890. *Georgii Cyprii Descriptio orbis Romani. Accedit Leonis imperatoris diatyposis genuina adhuc inedita*, Lipsiae.

Guadet, J., Taranne, N. R. (ed.) 1836–1838. *Sancti Georgii Florentii Gregorii episcopi Turonensis Historiae ecclesiasticae Francorum libri decem*, t. I–II, Parisiis.

Guidi, I. (ed.) 1903. *Chronicon Edessenum*, [w:] *Scriptores Syri. Series tertia*, t. IV: *Chronica minora*, p. 1, Lipsiae.

Haines, C. R. (ed. and trans.) 1916. *The communings with himself of Marcus Aurelius Antoninus, emperor of Rome, together with his speeches and sayings*, London–New York.

Harmon, A. M. (ed. and trans.) 1961. [Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεύς], Ἀλέξανδρος ἢ ψευδομάντις – Lucian, *Alexander the false Prophet*, [w:] *Lucian in Eight Volumes*, vol. 4, London–Cambridge, Mass.

452:3256207669

Hase, C. B. (ed.) 1828. *Leonis diaconi Caloënsis Historiae libri decem et liber De velitatione bellica Nicephori Augusti*, Bonnae

Haury, J., Wirth, G. (ed.) 1905–1964. *Procopii Caesariensis Opera omnia*, vol. I–IV, Lipsiae.

Helm, R. (ed.) 1956. *Die Chronik des Hieronymus. Hieronymi Chronicon*, [w:] Eusebius, *Werke*, Bd. 7, Berlin.

Henschen, G., Papebrochius, D., Baert, F., Janninck, C. (ed.) 1707. *Acta Sanctorum Junii*, t. IV, Antverpiae.

Ianell, W. (ed.) 1927. *P. Vergili Maronis Aeneis*, Lipsiae.

Ihm, M. (ed.) 1907. *C. Suetoni Tranquilli De vita caesarum libri VIII*, Lipsiae.

Jacoby, F. (hrsg.) 1962. *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrHist)*, T. 2: *Zeitgeschichte*. A: *Universalgeschichte und Hellenika*, Leiden.

Jacoby, F. (hrsg.) 1962. *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrHist)*, T. 2: *Zeitgeschichte*. B: *Spezialgeschichten, Autobiographien und Memoiren. Zeittafeln*, Leiden.

Jones, H. L., Sitlington Sterrett, J. R. (ed. and trans.) 1917–1932. Strabo, *Geography*, vol. I–VIII, London–New York.

Jones, W. H. S., Ormerod, H. A. (ed. and trans.) 1918–1935. Pausanias, *Description of Greece*, vol. I–V, London–New York.

Kent, R. G. (ed. and trans.) 1938. Varro, *On the Latin Language*, vol. I–II, London–Cambridge, Mass.

Keyes, C. W. (ed. and trans.) 1928. Cicero, *De re publica. De legibus,* London–New York.

Klostermann, E. (hrsg.) 1904. Hieronymus, *Onomasticon*, [w:] Eusebius, *Werke*, Bd. III/1, Leipzig.

Klotz, A. (ed.) 1911. *P. Papini Stati Silvae*, Lipsiae.

Koestermann, E. (ed.) 1963–1968. Cornelius Tacitus, *Annalen*, Bd. I–IV, Heidelberg.

Kroll, W. (ed.) 1901. *Procli Diadochi in Platonis Rem publicam commentarii*, vol. II, Lipsiae 1901.

Krueger, P. (ed.) 1915. *Corpus iuris civilis*, vol. II: *Codex Iustinianus*, Berolini.

Krueger, P., Mommsen, T. (ed.) 1922. *Corpus iuris civilis*, vol. I: *Institutiones. Digesta*, Berolini.

Krusch, B. (ed.) 1888. *Chronicorum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV cum continuationibus*, [w:] *Fredegarii et aliorum chronica. Vitae sanctorum*, Hannoverae [MGH *Scriptores rerum Merovingarum,* t. II].

Lachmann, K. (ed.) 1848 (diagrammata ed. A. Rudorff). *Liber coloniarum*, [w:] *Gromatici veteres*, Berolini.

Lindsay, W. M. (ed.) 1911. *Isidori Hispalensis episcopi Etymologiarum sive Originum libri XX*, t. I–II, Oxonii.

Lindsay, W. M. (ed.) 1913. *Sexti Pompei Festi De verborum significatu quae supersunt cum Pauli Epitome*, Lipsiae.

Lütjohann, C. (ed.) 1887. *Gai Sollii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina*, Berolini [MGH AA, t. VIII].

Mair, A. W., Mair, G. R. (ed. and trans.) 1921. Callimachus and Lycophron; Aratus, London–New York.

Mango, C., Scott, R. (ed. and trans.) 1997 [with the assistance of G. Greatrex]. *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284–813*, Oxford.

Magie, D. (ed. and trans.) 1921–1932. *The Scriptores Historiae Augustae*, vol. I–III, Cambridge, Mass.–London.

Małunowiczówna, L. (tłum. i oprac.) 2006. Libanios, *Wybór mów*, Wrocław.

Melmoth, W., Hutchinson, W. M. L. (ed. and trans.) 1915. Pliny, *Letters*, vol. I–II, London–New York.

Mendelssohn, L. (ed.) 1887. *Zosimi comitis et exadvocati fisci Historia Nova*, Lipsiae.

Migne, J.-P. (ed.) 1845. *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri commentariorum in Zachariam prophetam ad Exsuperium Tolosanum episcopum libri duo*, [w:] *S. Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia* […], t. V–VI, Parisiis [PL, vol. 25][*].

[*] Wbrew tytułowi wydawca uwzględnił – skądinąd zbędny z uwagi na ciągłą numerację rozdziałów odpowiadającą komentowanej księdze – podział komentarzy na trzy księgi.

453:9744293601

Migne, J.-P. (ed.) 1845. *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri Epistolae*, [w:] *Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri opera omnia* […], t. I, Lutetiae Parisiorum [PL, vol. 22].

Migne, J.-P. (ed.) 1846. *Sancti Leonis Magni Romani pontifices opera omnia*, t. I, Lutetiae Parisiorum [PL, vol. 54].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. [Τοῦ ἁγίου Μαξίμου] εἰς τὸ Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας – [*Sancti Maximi*] *in librum De ecclesiastica hierarchia commentarii*, [w:] Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου τοῦ Ἀρειοπαγίτου τὰ σωζόμενα πάντα – *S. Dionysii Areopagitae opera omnia quae exstant*, t. II, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 4].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Ἀθηναγόρου Ἀθηναίου φιλοσόφου Χριστιανοῦ Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν – *Athenagorae Atheniensis philosophi Christiani Legatio pro Christianis*, [w:] Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Τὰ εὑρισκόμενα πάντα – *S. P. N. Justini philosophi et martyris opera quae exstant omnia, necnon Tatiani, Hermiae, Athenagorae et S. Theophili quae supersunt*, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 6].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου αἱ κατὰ Μαρκέλλου τοῦ Ἀγκυρας ἐπισκόπου βίβλοι β' – *Eusebii Pamphili adversus Marcellum Ancyrae episcopum libri duo*, [w:] Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐπισκόπου τῆς ἐν Παλαιστίνη Καισαρείας, τὰ εὑρισκομένα πάντα – *Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, opera omnia quae exstant*, t. VI, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 24].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως λόγοι δ' – *Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, De vita imp. Constantini libri quatuor*, [w:] Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐπισκόπου τῆς ἐν Παλαιστίνη Καισαρείας, τὰ εὑρισκομένα πάντα – *Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, opera omnia quae exstant*, t. II, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 20].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Εὐσέβιου τοῦ Παμφίλου Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας βιβλία δέκα – *Eusebii Pamphili Ecclesiasticae historiae libri decem*, [w:] Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου,ἐπισκόπου τῆς ἐν Παλαιστίνη Καισαρείας, τὰ εὑρισκομένα πάντα – *Eusebii Pamphili, Caesareae Palaestinae episcopi, opera omnia quae exstant*, t. II, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 20].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ – *S. P. N. Athanasii archiepiscopi Alexandriae, Apologia de fuga sua*, [w:] Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τὰ εὑρισκομένα πάντα – *S. P. N. Athanasii archiepiscopi Alexandrini opera omnia quae exstant vel quae eius nomine circumferuntur*, t. I, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 25].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου, ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον ἀπολογία – *S. P. N. Athanasii archiepiscopi Alexandriae, Ad imperatorem Constantium apologia*, [w:] Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου τὰ εὑρισκομένα πάντα – *S. P. N. Athanasii archiepiscopi Alexandrini opera omnia quae exstant vel quae eius nomine circumferuntur*, t. I, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 25].

Migne, J.-P. (ed.) 1857. Ὠριγένους Κατὰ Κέλσου – *Origenis Contra Celsum*, [w:] Ὠριγένους τὰ εὑρισκομένα πάντα – *Origenis opera omnia*, t. I, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 11].

Migne, J.-P. (ed.) 1863. *Anastasii Bibliothecarii Historia ecclesiastica*, [w:] Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους ἡγουμένου τοῦ ἀγροῦ καὶ ὁμολογητοῦ Χρονογραφία – *S. P. N. Theophanis abbatis agri et confessoris Chronographia; cui accedunt Leonis Grammatici, auctoris incerti, Anastasii Bibliothecarii, Historiarum sui temporis quae supersunt*, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 108].

Migne, J.-P. (ed.) 1864. *Synodicon adversus tragoediam Irenaei* [w:] Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου ἅπαντα – *Theodoreti Cyrensis episcopi opera omnia*, t. III, ed. t. V, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 84].

Migne, J.-P. (ed.) 1864. Μαρτύριον τῶν ἁγίων ἐνδόξων ἱερομαρτύρων ιε' – *Martyrium ss. quindecim illustrium martyrum*, [w:] Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας τὰ εὑρισκομένα πάντα – *Theophylacti Bulgariae archiepiscopi opera quae reperiri potuerunt omnia*, t. IV, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 126].

Migne, J.-P. (ed.) 1864. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, Ἑρμείου Σωζομένου Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία – *Socratis Scholastici, Hermiae Sozomeni Historia ecclesiastica*, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 67].

Migne, J.-P. (ed.) 1864. Τοῦ μακαρίου Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγοι πέντε – *Beati Theodoreti episcopi Cyrensis Ecclesiasticae Historiae libri quinque*, [w:] Θεοδωρήτου ἐπισκόπου Κύρου ἅπαντα – *Theodoreti Cyrensis episcopi opera omnia*, t. III, t. I, Lutetiae Parisiorum [PG, vol. 82].

454:8398958300

Migne, J.-P. (ed.) 1878. *Joannis, abbatis Biclarensis, Chronicon, continuans ubi Victor desinit*, [w:] *Pelagii II, Joannis III, Benedicti I summorum pontificum opera omnia* […], Parisiis [PL, vol. 72].

Mikołajczyk, I., Rataj, N., Twarowska-Antczak, E., Antczak, K. (tłum. i oprac.) 2017. Gajusz Pliniusz Sekundus, *Historia Naturalna*, t. I: *Kosmologia i Geografia. Księgi II–VI*, Toruń.

Mommsen, T. (ed.) 1882. *Iordanis Romana et Getica*, Berolini [MGH AA, t. V, p. 1].

Mommsen, T. (ed.) 1892. *Chronica Gallica a. CCCCLII et DXI*, [w:] *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*., vol. I, Berolini [MGH AA, t. IX].

Mommsen, T. (ed.) 1892. *Chronographus anni CCCLIIII; accedunt computatio anni CCCCLII, liber genealogus*, [w:] *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*., vol. I, Berolini [MGH AA, t. IX].

Mommsen, T. (ed.) 1892. *Consularia Constantinopolitana ad a. CCCXCV cum additamento Hydatii ad a. CCCCLXVIII; accedunt consularia chronici paschalis*, [w:] *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*., vol. I, Berolini [MGH AA, t. IX].

Mommsen, T. (ed.) 1892. *Origo Constantini imperatoris sive Anonymi Valesiani pars prior*, [w:] *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*., vol. I, Berolini [MGH AA, t. IX].

Mommsen, T. (ed.) 1892. *Prosperi Tironis epitoma chronicon ed. primum a. CCCCXXXIII, continuata ad a. CCCCLV*, [w:] *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*., vol. I, Berolini [MGH AA, t. IX].

Mommsen, T. (ed.) 1894. *Cassiodori Senatoris chronica ad a. DXIX*, [w:] *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*., vol. II, Berolini [MGH AA, t. XI].

Mommsen, T. (ed.) 1895. *C. Iulii Solini Collectanea rerum memorabilium*, Berolini.

Mommsen, T., Krueger, P. (ed.) 1890. *Consultatio veteris cuiusdam iurisconsulti*, [w:] *Collectio librorum iuris anteiustiniani*, vol. III, Berolini.

Mommsen, T., Meyer, P. M. (ed.) 1905. *Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes*, vol. I/2, Berolini.

Mosshammer, A. A. (ed.) 1984. *Georgii Syncelli Ecloga chronographica*, Leipzig.

Müller, K. (ed.) 1861. Εὐσταθίου Παρεκβολαί – *Eustachii Commentrii*, [w:] *Geographi Graeci minores*, vol. II, Parisiis.

Müller, K. (ed.) 1883. Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις – *Claudii Ptolemaei Geographia*, vol. 1, p. 1, Parisiis.

Müller, K., Hunziker, J. (ed.) 1858. *Oratores Attici*, vol. II, Parisiis.

Nobbe, K. F. A. (ed.) 1843–1845. *Claudii Ptolemaei Geographia*, t. I–III, Lipsiae.

Parthey, G. (ed.) 1867. *Pomponii Melae de chronographia libri tres*, Berolini.

Parthey, G. (ed.) *Hieroclis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatuum. Accedunt Nili Doxapatrii Notitia patriarchatuum et locorum nomina immutata*, Berolini 1866.

Parthey, G., Pinder, M. (ed.) 1848. *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, Berolini.

Perrin, B. (ed. and trans.) 1914–1926. *Plutarch's Lives*, vol. I–XI, London–Cambridge, Mass.

Peskett, A. G. (ed. and trans.) 1928. Caesar, *The Civil Wars*, London–New York.

Pichlmayr, F. (ed.) 1911. *Sexti Aurelii Victoris Liber de Caesaribus. Praecedunt Origo gentis Romanae et Liber de viris illustribus urbis Romae, subsequitur Epitome de Caesaribus*, Lipsiae.

Pinder, M. Parthey, G. (ed.) 1860. *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*, Berolini.

Piotrowicz, L. (tłum. i oprac.) 2004. Appian z Aleksandrii, *Historia rzymska*t. I–III, Wrocław.

Preger, T. (ed.) 1901. Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως κατὰ Ἡσύχιον Ἰλλούστριον, [w:] *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, fasc. 1, Lipsiae.

Rackham, H. (ed. and trans.) 1926. Aristotle, *The Nicomachean Ethics*, London–New York.

Rackham, H., Jones, W. H. S., Eichholz, D. E. (ed. and trans.) 1938–1963. Pliny, *Natural History*, vol. I–X, London–Cambridge, Mass.

Riccobono, S. (ed.) 1941. *Fontes iuris Romani antejustiniani*, p. 1: *Leges*, Florentiae[2].

455:7954469550

Riese, A. (ed.) 1878. *Cosmographia Iulii Caesaris*, [w:] *Geographi Latini minores*, Heilbronnae.

Rogers, B. B. (ed. and trans.) 1927. *Aristophanes in Three Volumes*, vol. II: *The Peace – The Birds – The Frogs*, London–New York.

Rolfe, J. C. (ed. and trans.) 1927. *The Attic Nights of Aulus Gellius*, vol. I–III, London–New York.

Rolfe, J. C. (ed. and trans.) 1935–1939. *Ammianus Marcellinus in Three Volumes*, London–Cambridge, Mass.

Santini, C. (ed.) 1979. *Eutropii Breviarium ab Urbe condita*, Leipzig.

Schoell, R., Kroll, W. (ed.) 1895. *Corpus iuris civilis*, vol. III: *Novellae*, Berolini.

Schoene, A. (ed.) 1875–1876. *Eusebi Chronicorum libri duo*, vol. I–II, Berolini.

Schwartz, E. (ed.) 1933. *Acta conciliorum oecumenicorum*, t. II: *Concilium Universale Chalcedonense*, vol. 1: *Acta Graeca*, p. 2: *Actio secunda. Epistularum collectio B. Actiones III–VII*, Berolini et Lipsiae.

Schwartz, E. (ed.) 1936. *Acta conciliorum oecumenicorum*, t. II: *Concilium Universale Chalcedonense*, vol. 3: *Versio antiqua a Rustico correcta*, p. 2: *Actiones II–VI*, Berolini et Lipsiae.

Seeck, O. (ed.) 1876. *Notitia dignitatum. Accedunt Notitia urbis Constantinopolitanae et laterculi provinciarum*, Berolini.

Smallwood, E. M. (ed.) 1961. *Philonis Alexandrini Legatio ad Gaium*, Leiden.

Smith, C. F. (ed. and trans.) 1919–1923. *Thucydides in Four Volumes*, London–New York.

Stavenhagen, K. (ed.) 1867. *Herodiani Ab excessu divi Marci libri octo*, Stutgardiae.

Stevenson, J. (ed.) 1838. *Venerabilis Bedae Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, Londini.

Stückelberger, A., Graßhoff, G. (hrsg.) 2017 (unter Mitarbeit von F. Mittenhuber, R. Burri, K. Geus, G. Winkler, S. Ziegler, J. Hindermann, L. Koch, K. Keller). Klaudios Ptolemaios, *Handbuch der Geographie*, T. 1–2, Basel.

Thackeray, H. S. J., Marcus, R., Wikgren, A., Feldman, L. H. (ed. and trans.) 1926–1965. *Josephus in Nine Volumes*, London–Cambridge, Mass.

Thilo, G. (ed.) 1881. *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*, vol. I: *Aeneidos libros I–V commentarii*, Lipsiae.

Thurn, I. (ed.) 2000. *Ioannis Malalae Chronographia*, Berolini et Novi Eboraci.

Veh, O. (Übers.) 1987. Cassius Dio, *Römische Geschichte*, Bd. V, Zürich–München.

van der Vliet, J. (ed.) 1900. *Lucii Apulei Madaurensis Apologia, sive De magia liber et Florida*, Lipsiae.

White, H. (ed. and trans.) 1912–1913. *Appian's Roman Historie*, vol. I–IV, Cambridge, Mass.–London.

White, H. G. E. (ed. and trans.) 1919–1921. *Ausonius in Two Volumes*, London–New York.

Wright, W. C. (ed. and trans.) 1913–1923. *The Works of the Emperor Julian in Three Volumes*, London–Cambridge, Mass.

Wright, W. C. (ed. and trans.) 1922. Philostratus and Eunapius, *The Lives of the Sophists*, London–New York.

Wuensch, R. (ed.) 1898. *Ioannis Laurentii Lydi Liber de mensibus*, Lipsiae.

Zangemeister, K. F. W. (ed.) 1889. *Pauli Orosii Historiarum adversum paganos libri VII*, Lipsiae.

Inne wydawnictwa źródłowe i opracowania

ABASCAL, J. M. 2022. *Porta Augusta (Ptol., 2, 6, 50) y Ianus Augustus (CIL II, 4715) en Hispania*, „Latomus. Revue d'études latines", 81: 900–905.

ABRAMSON, H. 1974. *The Olympieion in Athens and Its Connections with Rome*, „California Studies in Classical Antiquity", 7: 1–25.

456:3661587389

ABRAMZON, M. G., FROLOVA, N. A., GORLOV, Y. V. 2001. *Two hoards of Bosporan coins*, „Revue Numismatique", 6e sér., 157: 287–303.

ADAMI, A. 1734. *Storia di Volseno, antica metropoli della Toscana*, vol. 2, Roma.

ADAMS, A. 1989. *The Arch of Hadrian at Athens*, [w:] S. Walker, A. Cameron (ed.), *The Greek Renaissance in the Roman Empire: Papers from the Tenth British Museum Classical Colloquium*, London: 10–16.

ADAMS, J. P. 1986. *Topeiros Thraciae, the Via Egnatia and the Boundaries of Macedonia*, [w:] *Αρχαία Μακεδονία IV. Ανακοινώσεις κατά το Τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21–25 Σεπτεμβρίου 1983/ Ancient Macedonia IV. Papers Read at the Fourth International Symposium Held in Thessaloniki, September 21–25, Thessalonike 1983*, Thessaloniki: 17–42.

ADLER, W. 2004. *Sextus Julius Africanus and the Roman Near East in the Third Century*, „The Journal of Theological Studies", 55: 520–550.

AFELTOWICZ, B. 2013. *Peryfrazy ojkonimów polskich*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny", 12: 7–27.

AGALLOPOULOU, P. 1989. *Two Unpublished Coins from Patras and the Name of the Roman Colony*, „The Journal of the American School of Classical Studies at Athens", 58: 445–447

ALDERMAN, D. H. 2022. *Commemorative Place Naming: To Name Places, to Claim the Past, to Repair Futures*, [w:] F. Giraut, M. Houssay-Holzschuch (ed.), *The Politics of Place Naming: Naming the World*, London–Hoboken: 29–46.

ALFÖLDI, A. 1947. *On the Foundation of Constantinople: A Few Notes*, „The Journal of Roman Studies", 37: 10–16.

ALFÖLDY, G. 1964. *Veteranendeduktionen in der Provinz Dalmatien*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 13: 167–179.

ALFÖLDY, G. 1965 [mit einem Beitrag von A. Mócsy]. *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest.

ALFÖLDY, G. 1974. *Noricum*, London–Boston.

ALFÖLDY, G. 1983. *Ortsnamen in der Historia Augusta*, [w:] J. Straub (hrsg.), *Bonner Historia-Augusta-Colloquium 1979/ 1981*, Bonn: 1–42.

ALFÖLDY, G. 1992. *Die Inschrift des Aquäduktes von Segovia. Ein Vorbericht*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 94: 231–248.

ALONSO ALONSO, M. A. 2021. *A proposito di T. Statilius Crito: medico di corte, cronista di guerra e agente diplomatico all'epoca di Traiano*, [w:] D. Tončinić, L. Zerbini (ed.), *Traian and the Danubian Provinces. The Political, Economic and Religious Life in the Danubian Provinces. Proceedings of the 4th International Conference on the Roman Danubian Provinces. Zagreb, 15th–17th November 2017*, Zagreb: 33–38.

AMANDRY, M. 1990. *Notes de numismatique africaine, V 7. Colonia Iulia Pia Paterna*, „Revue numismatique", 6e sér., 32: 56–71.

AMANDRY, M., BURNETT, A. (ed.) 2015 (in collaboration with J. Mairat and with contributions by W. Metcalf, L. Bricault and M. Blet-Lemarquan). *Roman Provincial Coinage*, vol. III: *Nerva, Trajan and Hadrian (AD 96–138)*, London–Paris.

AMMAN, P. 2002. *Das konstantinische «Reskript von Hispellum» (CIL XI 5265) und seine Aussagekraft für die etrusko-umbrischen Beziehungen*, „Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik", 17: 1–27.

ANDERSON, J. G. C., CUMONT, F., GRÉGOIRE, H. 1910. *Studia pontica III. Recueil des inscriptions grecques et latines du Pont et de l'Arménie*, Fasc. 1, Bruxelles.

ANDO, C. 2015. *Mythistory: The Pre-Roman Past in Latin Late Antiquity*, [w:] H. Leppin (hrsg.), *Antike Mythologie in christlichen Kontexten der Spätantike*, Berlin–Boston: 205–218.

ANDREU PINTADO, J. 2004 a. *Apuntes sobre la Quirina tribus y la municipalización flavia de Hispania*, „Revista portuguesa de Arqueologia", 7: 343–364.

ANDREU PINTADO, J. 2004 b. *Edictum, Municipium y Lex: Hispania en época flavia (69–96 d. C)*, Tudela.

457:8357162701

ANGELOVA, D. N. 2015. *Sacred Founders. Women, Men, and Gods in the Discourse of Imperial Founding, Rome through Early Byzantium*, Oakland.

ANTCZAK, K. 2012. *Municypalizacja Hiszpanii w przekazie Pliniusza Starszego (Historia Naturalis III 30)*, [w:] L. Mrozewicz (red.), *Studia Flaviana II*, Poznań: 97–122.

ASCOUGH, R. S. 2005. *Greco-Roman Religions in Sardis and Smyrna*, [w:] R. S. Ascough (ed.), *Religious Rivalries and the Struggle for Success in Sardis and Smyrna*, Waterloo, Ont.: 40–52.

ASSMANN, J. 1905. *De coloniis oppidisque Romanis, quibus imperatoria nomina vel cognomina imposita sunt*, Langensalzae.

ATKINSON, D. 1922. *The Governors of Britain from Claudius to Diocletian*, „The Journal of Roman Studies", 12: 60–73.

VON AULOCK, H. 1968. *Die römische Kolonie Germa in Galatien und ihre Münzprägung*, „Istanbuler Mitteilungen", 18: 221–237.

VON AULOCK, H. 1976. *Münzen und Städte Lykaoniens*, Tübingen.

VON AULOCK, H. 1980. *Münzen und Städte Phrygiens*, T. 1, Tübingen.

AYMARD, J. 1936. *Commode-Hercule fondateur de Rome*, „Revue des Études latines", 14: 350–364.

BABELON, E. 1903. *Les monnaies de Septime Sévère, de Caracalla et de Géta relatives à l'Afrique*, „Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini", 16: 157–174.

BABINGER, F. (hrsg.) 2014. *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553/55)*, ins Neuhochdeutsche übers. von J. Riecke, Berlin.

BADIAN, E. 1989. *History from Square Brackets*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 79: 59–70.

BAILLY, A. 2000. *Dictionnaire grec-français* [édition revue par L. Séchan et P. Chantraine], Paris.

BALDWIN BOWSKY, M. W. 2011. *Colonia Iulia Nobilis Cnosus, the first 100 years: the evidence of Italian sigillata stamps*, [w:] *Roman colonies in the first century of their foundation*, ed. R. J. Sweetman, Oxford: 117–134.

BALLANCE, M. H. 1964. *Derbe and Faustinopolis*, „Anatolian Studies", 14: 139–145.

BANN, S. 1990. *The inventions of history. Essays on the representation of the past*, Manchester –New York.

BARNES, T. D. 1976. *Imperial Campaigns, A. D. 285–311*, „Phoenix", 30: 174–193.

BARNES, T. D. 1982. *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge, Mass.–London.

BARNES, T. D. 2014. *Constantine: Dynasty, Religion and Power in the Later Roman Empire*, Chichester.

BARRESI, P. 2003. *Province dell'Asia Minore. Costo dei marmi, architettura pubblica e committenza*, Roma.

BARROUL, G. 1976. *Alebaece Reiorium Apollinarium*, [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton: 35.

BARTHEL, W. 1911. *Römische Limitation in der Provinz Africa*, „Bonner Jahrbücher", 120: 39–126.

LE BAS, P., WADDINGTON, W. H. (ed.) 1870. *Inscriptions grecques et latines recueillies en Gréce et en Asie Mineure*, t. III, p. 1, Paris.

BASIĆ, I. 2015. *Natpis Gaja Orhivija Amempta/ The inscription of Gaius Orchivius Amemptus*, „Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku", 108: 37–77.

BASTIANINI, G. 1975. *Lista dei prefetti d'Egitto dal 30^{a} al 299^{p}*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 17: 263–321, 323–328.

BEAN, G. E. 1959. *Notes and Inscriptions from Pisidia: Part I*, „Anatolian Studies", 9: 67–117.

BEAUJEU, J. 1955. *La religion romaine à l'apogée de l'Empire.* I: *La politique religieuse des Antonins (96–192)*, Paris.

BECKER-BERTAU, F. (hrsg.) 1986. *Die Inschriften von Klaudiu Polis*, Bonn [IK, Bd. 31].

BEDON, R. 2000. *Caesarodunum. Propositions sur l'origine du nom antique de Tours*, „Bulletin de la Société archéologique de Touraine", 46: 83–94.

458:2962567209

BEKKER-NIELSEN, T. 2008. *Colonia Iulia Carcaso? The Barbaira Milestone (CIL XVII 2, 299) and the Civic Status of Carcassonne*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 164: 248–250.

BELKE, K. 1996. *Paphlagonien und Honorias* [TIB, Bd. 9], Wien.

BELKE, K. 2020. *Bithynien und Hellespont* [TIB, Bd. 13], Wien.

BELL, H. I. 1940. *Antinoopolis: A Hadrianic Foundation in Egypt*, „The Journal of Roman Studies", 30: 133–147.

BELLINGER, A. R. 1939. *The eighth and ninth Dura Hoards*, New York.

BELLINGER, A. R. 1958. *The Late Bronze of Alexandria Troas*, „Museum Notes (American Numismatic Society)", 8: 25–53.

BELOCH, K. J. 1926. *Römische Geschichte bis zum Beginn der punischen Kriege*, Berlin–Leipzig.

BELTRÁN LLORIS, F. 1999. *Municipium C.R., Oppidum C.R. y Oppidum latinum en la NH de Plinio: una revisión del problema desde la perspectiva hispana*, [w:] J. González Fernández (ed.), *Ciudades privilegiadas en el Occidente Romano*, Sevilla: 247–267.

BENAVIDES, J. 1892. *Glorias de Antequera en todos los tiempos*, Roma.

BENEFIEL, R. R. 2004. *Pompeii, Puteoli, and the status of a colonia in the mid-first century AD*, [w:] F. Senatore (ed.), *Pompei, Capri e la Penisola Sorrentina. Atti del quinto Ciclo di conferenze di geologia, storia, e archeologia. Pompei, Anacapri, Scafati, Castellammare di Stabia, ottobre 2002–aprile 2003*, Capri: 349–367.

BENEFIEL, R. R. J. 2001. *A New Praetorian Laterculus from Rome*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 134: 221–232.

BENJAMIN, A. S. 1963. *The Altars of Hadrian in Athens and Hadrian's Panhellenic Program*, „Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens", 32: 57–86.

BENNETT, J. 1997. *Trajan Optimus Princeps: A Life and Times*, London.

BENOIST, S. 2004. *Titulatures impériales et «damnatio memoriae»: l'enseignement des inscriptions martelées*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz", 15: 175–189.

BENZINGER, [I.] 1894. *Antipatris*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/2, Stuttgart: [kol.] 2501.

BENZINGER, [I.] 1900. *Constantia nr 3*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. IV/1, Stuttgart: [kol.] 952–953.

BERGGREN, J. L., JONES, A. 2000. *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, Princeton–Oxford.

BERTOLAZZI, R. 2020 a. *Naples, Colonia Antoniniana*, „Ὅρμος. Ricerche di storia antica", 12: 109–130.

BERTOLAZZI, R. 2020 b. *Septimius Severus and the Cities of the Roman Empire*, Faenza.

BERTOLAZZI, R. 2020 c. *Una nuova dedica severiana da Thugga*, „Cartagine. Studi e Ricerche. Rivista della Scuola Archeologica Italiana di Cartagine", 5: 1–11.

[BERTRAM, C.] 1809. *The description of Britain, translated from Richard of Cirencester with the original treatise de situ Britanniae and a commentary on the itinerary*, London.

BESCHAOUCH, A. 1967. *Grammatica Quaedam: Notes épigraphiques sur l'Afrique romaine*, „Latomus. Revue d'études latines", 26: 401–412.

BESCHAOUCH, A. 1969. *Notes sur des inscriptions inédites de Clipea (Qlibia = Kelibia)*, „Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques", 5: 204–205.

BESCHAOUCH, A. 1991. *Colonia ULPIA Lepti Minus*, „ Africa Romana", 8: 107–116.

BETTEN, F. J. 1921. *Roman Itineraries*, „The Catholic Historical Review", 7: 296–302.

BEVAN, G., LEHOUX, D., TALBERT, R. 2013. *Reflectance Transformation Imaging of a 'Byzantine' Portable Sundial*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 187: 221–229.

BIANCHI, E. 2014. *Il senato e la «damnatio memoriae» da Caligola a Domiziano*, „Politica Antica", 1: 33–54.

BIDWELL, P. T., HOLBROOK, N. 1989. *Hadrian's Wall Bridges*, London.

BILLAULT, A. 2010. *Une biographie singuliere: «Alexandre ou le faux prophete» de Lucien*, „Revue des Études Grecques", 123: 623–639.

459:6381431990

BINSFELD, W. 1960. *Die Namen Kölns zur Römerzeit*, [w:] H. Ladendorf, H. Vey (hrsg.), *Mouseion. Studien aus Kunst und Geschichte für Otto H. Förster (anläßlich des 65. Geburtstages von Otto H. Förster am 13. November 1959 herausgegeben)*, Köln: 72–80.

BINSFELD, W. 1970. *Zum Namen der Treverer und der Stadt Trier*, „Trierer Zeitschrift", 33: 35–42.

BIRD, H. W. 1972. *A Note on «De Caesaribus» 34.7–8*, „The Classical Journal", 67: 360–361.

BIRLEY, A. R. 1999 a. *Hadrian: The Restless Emperor*, London–New York.

BIRLEY, A. R. 1999 b. *Septimius Severus: The African Emperor*, London–New York.

BIRLEY, A. R. 2001. *Marcus Aurelius: A Biography*, New York.

BIRLEY, A. R. 2003. *Hadrian's Travels*, [w:] L. de Blois, P. Erdkamp, O. Hekster, G. De Kleijn, S. Mols (ed.), *The Representation and Perception of Roman Imperial Power. Proceedings of the Third Workshop of the International Network Impact of Empire (Roman Empire, c. 200 B.C.–A.D. 476), Rome, March 20–23, 2002*, Amsterdam: 425–441.

BIRLEY, E. 1986. *The Flavian Colonia at Scupi*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 64: 209–216.

BLASCO FERRER, E. 1984. *Storia linguistica della Sardegna*, Tübingen.

BLETRY, S. 2020. *The Fortification of Zenobia reinterpreted*, [w:] E. Intagliata, C. Courault, S. J. Barker (ed.), *City Walls in Late Antiquity: An Empire-wide Perspective*, Oxford: 137–147.

DE BLOIS, L. 1976. *The Policy of the Emperor Gallienus*, Leiden.

BOATWRIGHT, M. T. 1983. *Further Thoughts on Hadrianic Athens*, „Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens", 52: 173–176.

BOATWRIGHT, M. T. 2000. *Hadrian and the Cities of the Roman Empire*, Princeton–Oxford.

BÖCKH, A., FRANZ, J., CURTIUS, E., KIRCHHOFF, A. (ed.) 1828–1877. *Corpus inscriptionum Graecarum*, vol. I–IV, Berolini.

BOGAERS, J. E. 1964. *Forum Hadriani*, „Bonner Jahrbücher", 164: 45–52.

LE BOHEC, Y. 1990. *L'armée romaine sous le Haut-Empire*, Paris.

BORGIA, E. 2007. *The Rule of Antiochus IV of Commagene in Cilicia: a reassessment*, [w:] M. C. Hoff, R. F. Townsend (eds)., *Rough Cilicia: New Historical and Archaeological Approaches. Proceedings of an international conference held at Lincoln, Nebraska, October 2007*, Oxford: 87–98.

BORGIA, E. 2017. *Cilicia and the Roman Empire: Reflections on Provincia Cilicia and Its Romanisation*, „Studia Europaea Gnesnensia", 16: 295–318.

BÖRKER, C., MERKELBACH, R. (hrsg.) 1979 (unter Mitarbeit von H. Engelmann, D. Knibbe). *Die Inschriften von Ephesos*, T. 2: Nr. 101–599 (*Repertorium*), Bonn [IK, Bd. 12].

BOTEVA, D. 2014. *Trajan and his cities in Thrace: focusing on the two Nicopoleis*, [w:] I. Piso, R. Varga (hrsg.), *Trajan und seine Städte. Colloquium Cluj–Napoca, 29. September–2. Oktober 2013*, Cluj–Napoca: 195–204.

BOTEVA, D. 2018. *Avgusta Trayana: porednoto vrashtane kam nachalata* [w:] I. Valchev (ed.), *Studia archaeologica universitatis Serdicensis. Supplementum VI: Stephanos archaeologicos ad 80 annum professoris Ludmili Getov*, Sofia: 243–248.

BOUSDROUKIS, A. 2022. *The Tetrapolis and Other City Foundations*, [w:] T. Kaizer (ed.), *A Companion to the Hellenistic and Roman Near East*, Hoboken, NJ: 189–212.

BOWDEN, W. 2007. *Butrint and Nicopolis: Urban Planning and the «Romanization» of Greece and Epirus*, [w:] I. L. Hansen, R. Hodges (ed.), *Roman Butrint: An Assessment*, Oxford: 189–210.

BOWERSOCK, G. W. 1983. *Roman Arabia*, Cambridge, Mass.

BOWIE, E. 2022. *Greek High Culture in Hellenistic and Early Imperial Bithynia. Towards a Prosopography of Practitioners of Greek Culture in Bithynia Down to the Middle of the Third Century AD*, „Mnemosyne. A Journal of Classical Studies", 75: 73–112.

BOWMAN, A. K. 1984. *Two Notes*, „The Bulletin of the American Society of Papyrologists", 21: 33–38.

460:5514798264

BOWMAN, A. K. 2005. *Diocletian and the First Tetrarchy, A.D. 284–305*, [w:] A. K. Bowman, P. Garnsey, A. Cameron (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. XII: *The Crisis of Empire, A. D. 193–337*, Cambridge: 67–89.

BOYCE, A. A. 1958. *Caracalla as Severus*, „Museum Notes (American Numismatic Society)", 8: 81–98.

BRADLEY, K. R. 1978. *The Chronology of Nero's Visit to Greece A.D. 66/ 67*, „Latomus. Revue d'études latines", 37: 61–72.

BRALEWSKI, S. 2011. *The Porphyry Column in Constantinople and The Relics of the True Cross*, „Studia Ceranea", 1: 87–100.

BRALEWSKI, S. 2017. *The Pious Life of Empress Helena, Constantine the Great's Mother, in the Light of Socrates of Constantinople and Sozomen*, „Studia Ceranea", 7: 27–39.

BRANDIS, [K. G.] 1900. *Constantiana*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. IV/1, Stuttgart: [kol.] 959–960.

BRANDOWSKI, A. 1873. *Założenie Uniwersytetu krakowskiego w roku 1364*, [w:] S. Krzyżanowski (wyd.), *Rocznik dla archeologów, numizmatyków i bibliografów polskich. Rok 1870*, Kraków: 29–146

BRAUND, D. 1984. *Rome and the Friendly King: The Character of the Client Kingship*, London–New York.

BRÉHIER, L. 1915. *Constantin et la fondation de Constantinople*, „Revue Historique", 119: 241–272.

BRÉLAZ, C. (ed.) 2014. *Corpus des inscriptions grecques et latines de Philippes*, Bd. 2: *La colonie romaine*, T. 1: *La vie publique de la colonie*, Athen.

BRONEER, O. 1941. *Colonia Laus Iulia Corinthiensis*, „Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens", 10: 388–390.

BROTHERS, A. J. 1972. *Diocletian's Palace at Split*, „Greece & Rome", 19: 175–186.

BROUGHTON, T. R. S. 1929. *The Romanization of Africa proconsularis*, Baltimore.

BROUGHTON, T. R. S. 1941. *The Cities of the Eastern Roman Provinces by A. H. M. Jones* [rec.], „The American Journal of Philology", 62: 104–107.

DE BRUIN, J. 2019. *Border Communities at the Edge of the Roman Empire. Processes of Change in the Civitas Cananefatium*, Amsterdam.

BRUUN, P. M. (ed.) 1966. *The Roman Imperial Coinage*, vol. VII: *Constantine and Licinius A.D. 313–337*, London.

BUCZYŃSKI, M. 1972. *Pamiątkowe nazwy miejscowe w języku bułgarskim*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska", 27: 71–80.

BÜRCHNER, [L.] 1896. *Aureliane*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. II/2, Stuttgart: [kol.] 2427.

BÜRCHNER, [L.] 1912 a. *Hadrianopolis nr 3*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. VII/2, Stuttgart: [kol.] 2173–2174.

BÜRCHNER, [L.] 1912 b. *Hadrianothera*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. VII/2, Stuttgart: [kol.] 2177.

BÜRCHNER, [L.] 1913. *Hiera Kome, Hierokaisareia*, [w:] G. Wissowa, W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. VIII/2, Stuttgart: [kol.] 1401–1402.

BURGESS, R. W., KULIKOWSKI, M. 2009. *The History and Origins of the Latin Chronicle Tradition*, „The Medieval Chronicle", 6: 153–178.

BURNETT, A., AMANDRY, M., CARRADICE, I. (ed.) 1999. *Roman Provincial Coinage*, vol. II: *From Vespasian to Domitian (AD 69–96)*, London–Paris.

BURNETT, A., AMANDRY, M., RIPOLLÈS, P. P. (ed.) 1992. *Roman Provincial Coinage*, vol. I: *From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC–AD 69)*, p. I: *Introduction and Catalogue*, London–Paris.

BURNS, R. 2007. *Damascus: A History*, London–New York.

BURRELL, B. 2004. *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Leiden–Boston.

BURRI, R. 2013. *Die Geographie des Ptolemaios im Spiegel der griechischen Handschriften*, Berlin–Boston.

BUTCHER, K. 1988. *The Colonial Coinage of Antioch-on-the-Orontes c. AD 218–53*, „The Numismatic Chronicle", 148: 63–75.

BUTCHER, K. 1991. *Some Cilician Coins in the Hatay Museum*, [w:] C. S. Lightfoot (ed.), *Recent Turkish Coin Hoards and Numismatic Studies*, Oxford: 181–200.

461:1065633591

BUTCHER, K. 2003. *Roman Syria and the Near East*, London.

CAGNAT, R. 1898. *Cours d'épigraphie latine*, Paris.

CAGNAT, R. 1915. *15 juin 1915. Séance de la Commission de l'Afrique du Nord*, „Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques et scientifiques", CLXXXIV–CCVI.

CAGNAT, R., et alii (ed.) 1889 et sequent. „L'Année épigraphique", Paris.

CAGNAT, R., HENRY, V., LAFAYE, G., TOUTAIN, J. (ed.) 1901–1927. *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*, t. I, III–IV, Paris.

CAGNAT, R., MERLIN, A., CHÂTELAIN, L. (ed.) 1923. *Inscriptions latines d'Afrique (Tripolitaine, Tunisie, Maroc)*, Paris.

CALDER, W. M. 1912. *Julia-Ipsus and Augustopolis*, „The Journal of Roman Studies", 2: 237–266.

CALDER, W. M. 1956. *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, vol. VII: *Monuments from Eastern Phrygia*, Manchester.

CALDWELL, N. W. 1944. *Place Names and Place Name Study*, „The Arkansas Historical Quarterly", 3: 28–36.

DE CALLATAŸ, F. 2020. *Remelted or Overstruck: Cases of Monetary Damnatio Memoriae in Hellenistic Times?*, [w:] R. A. Faber (ed.), *Celebrity, Fame, and Infamy in the Hellenistic World*, Toronto–London: 90–110.

CALOMINO, D. 2011. *Nicopolis d'Epiro. Nuovi studi sulla zecca e sulla produzione monetale*, Oxford.

CALOMINO, D. 2012. *Actia Nicopolis. Coinage, Currency and Civic Identity (27 BC–AD 268)*, [w:] F. L. Sanchez (ed.), *The City and the Coin in the Ancient and Early Medieval Worlds*, Oxford: 103–115.

CALOMINO, D. 2013. *Die-sharing in Moesia Inferior under Gordian III*, „The Numismatic Chronicle", 173: 105–126.

CALOMINO, D. 2015. *Emperor or God? The Posthumous Commemoration of Augustus in Rome and the Provinces*, „The Numismatic Chronicle", 175: 57–82.

CAMIA, F. 2010. *Le tribù romane nelle colonie d'Asia Minore*, [w:] M. Silvestrini (a cura di), *Le Tribù Romane. Atti della XVIe Rencontre sur l'épigraphie. Bari 8–10 ottobre 2009*, Bari: 367–371.

CAMIA, F. 2018. *Which relationship between Greek Gods and Roman Emperors? The cultic implications of the «assimilation» of Emperors to Gods in mainland Greece*, „Arys", 16: 105–137.

CAMODECA, G. 2021. *Note sull'Irpinia in età romana*, [w:] A. Visconti, M. Lanzillo (a cura di), *Studi sull'Irpinia antica*, Napoli: 89–130.

CAMPANILE, D. 2010. *Pitodoride e la sua famiglia*, „Studi Classici e Orientali", 56: 57–85.

CANTO, A. M. 1981. *Notas sobre los pontificados coloniales y el origen del culto imperial en la Betica*, [w:] *La Religión romana en Hispania. Symposio organizado por el Instituto de Arqueología «Rodrigo Caro» del C. S. I. C. del 17 al 19 de diciembre de 1979*, Madrid: 142–153.

CANTO, A. M. 1991. *Colonia Patricia Corduba: nuevas hipótesis sobre su fundación y nombre*, „Latomus. Revue d'études latines", 50: 846–857.

CARRU, D. 2004. *Carpentras/ Carpentorate (Vaucluse)*, [w:] A. Ferdière (ed.), *Capitales éphémères. Des Capitales de cités perdent leur statut dans l'Antiquité tardive (Actes du colloque, Tours 6–8 mars 2003)*, Tours: 385–388.

CASSIA, M. 2023. *The Roman Empress Ulpia Severina: Ruler and Goddess*, London.

DEL CASTILLO, A. 2002. *The Emperor Galba's Assumption of Power: Some Chronological Considerations*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 51: 449–461.

CAT, É. 1891. *Essai sur la province romaine de Maurétanie Césarienne*, Paris.

ČAUŠEVIĆ-BULLY, M., VALENT, I. 2015. *Municipium Flavium Fulfinum. Dijakronijska studija gradske strukture s posebnim osvrtom na forumski prostor*, „Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu", 32: 111–145.

CAVENAILE, R. 1958. *Corpus papyrorum Latinarum*, Wiesbaden.

CESARIK, N. 2019. *Roman Auxiliary Forts in Dalmatia: the Case of Tilurium*, „Journal of Ancient History and Archaeology", 6: 27–41.

CHANIOTIS, A. 2003. *Vom Erlebnis zum Mythos: Identitätskonstruktionen im kaiserzeitlichen Aphrodisias*, [w:] E. Schwerthelm, E. Winter (hrsg.), *Stadt und Stadtentwicklung in Kleinasien*, Bonn: 69–84.

462:8629582147

CHANTRAINE, H. 1975. *Zur Religionspolitik des Commodus im Spiegel seiner Münzen*, „Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte", 70: 1–31.

CHRISTODOULOU, D. N. 2021. *Galerius, Gamzigrad, and the Fifth Macedonian legion*, „Journal of Roman Archaeology", 15: 275–281.

CHRISTOL, M. 1975. *Les regnes de Valerien et de Gallien (253–268): travaux d'ensemble, questions chronologiques*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 2, Berlin–New York: 803–827.

CHRISTOL, M. 1979. *Gallien, Thugga et Thibursicum Bure*, „Antiquités africaines", 14: 217–223.

CHRISTOL, M. 1997. *Les déplacements du collège impérial de 256 à 258. Cologne, capitale impériale*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz", 8: 243–253.

CHRISTOL, M., HEIJMANS, M. 1992. *Les colonies latines de Narbonnaise: un nouveau document d'Arles mentionnant la Colonia Iulia Augusta Avennio*, „Gallia", 49: 37–44.

CICHORIUS, C. 1896. *Die Reliefs der Traianssäule*, Berlin.

CLARK, J. J. 2020. *The Renaming of Philadelphia Neocaesarea under the Emperor Tiberius*, „The Numismatic Chronicle", 180: 127–131.

CLAY, C. L. 1979. *The Roman Coinage of Macrinus and Diadumenian*, „Numismatische Zeitschrift", 93: 21–40.

COHEN, G. M. 1995. *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands, and Asia Minor*, Berkeley–Oxford.

COHEN, H. 1880–1892. *Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain, communément appelées médailles impériales*, t. 1–8, Paris–Londres.

COLE, S. 2006. *Cicero, Ennius, and the Concept of Apotheosis at Rome*, „Arethusa", 39: 531–548.

COLES, A. 2017. *Between Patronage and Prejudice: Freedman Magistrates in the Late Roman Republic and Empire*, „Transactions of the American Philological Association", 147: 179–208.

COLES, A. J. 2020. *Roman Colonies in Republic and Empire*, Leiden–Boston.

COLLINGWOOD, R. G., WRIGHT, R. P. (ed.) 1965. *The Roman Inscriptions of Britain*, vol. I: *Inscriptions on Stone*, Oxford.

CONFORTI CALCAGNI, A. 1999. *Le mura di Verona. La città e le sue difese dalla fondazione romana all'unità d'Italia*, Sommacampagna.

COOLEY, A. E. (ed.) 2009. *Res gestae divi Augusti. Text, Translation, and Commentary*, Cambridge.

COOLEY, A. E. 2012. *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*, Cambridge.

CORDOVANA, O. D. 2012. *Between History and Myth: Septimius Severus and Leptis Magna*, „Greece & Rome", 59: 56–75.

COUSIN, G. 1904. *De urbibus quarum nominibus vocabulum πόλις finem faciebat*, Nanceii.

COWPER, B. H. 1864. *Selections from Syriac. No. 1. – The Chronicle of Edessa*, „The Journal of Sacred Literature and Biblical Record", 5: 28–45.

CRUSIUS, O. 1893. *Zur Topographie von Alexandria: I. Juliopolis-Nikopolis*, „Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik", 147: 34–36.

CUINET, V. 1891. *La Turquie d'Asie, géographie administrative: statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure*, t. 2, Paris.

CUMONT, F. (ed.) 1926 (avec un appendice sur la Céramique de Doura par M. et Mme Félix Massoul). *Fouilles de Doura-Europos (1922–1923)*, Paris.

CURCHIN, L. A. 2008. *Los tóponimos de la Galicia romana: nuevo studio*, „Cuadernos de estudios gallegos", 55: 109–136.

CUVIGNY, H. 2021. *Rome in Egypt's Eastern Desert*, [ed. R. S. Bagnall], vol. 1, New York.

CVJETIĆANIN, T. 2016. *Margum workshop: military pottery revisited*, „Rei Cretariæ Romanæ Favtorvm Acta", 44: 553–561.

463:3199637612

CZAPSKI, M. 2019. *Three Ancient Cities of North Africa and their Roman Baths: Tiddis, Timgad, Tipasa. Actual State of Preservation*, [w:] G. Bąkowska-Czerner, R. Czerner (ed.), *Greco-Roman Cities at the Crossroads of Cultures: The 20th Anniversary of Polish-Egyptian Conservation Mission Marina El-Alamein*, Oxford: 81–95.

CZERNY, A. 2011. *Teoria nazw geograficznych*, Warszawa.

DAGRON, G. 1974. *Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris.

DAGRON, G., FEISSEL, D. (ed.) 1987 (avec la collaboration A. Hermary, J. Richard, J.-P. Sodini). *Inscriptions de Cilicie*, Paris.

DALAISON, J. (ed.) 2015. *Sylloge nummorum Graecorum. France 7: Paphlagonie, Pont, Arménie Mineure*, Bordeaux.

DANA, D. 2006. *Les noms de facture thrace dans LGPN IV: Les noms fantômes et d'autres corrections*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 157: 127–142.

DANDROW, E. 2016. *The Latin Coins of Caracalla from Edessa in Osrhoene*, „The Numismatic Chronicle", 176: 183–205.

DANOV, Ch. M. 1979. *Philippopolis, Serdica, Odessos. Zur Geschichte und Kultur der bedeutendsten Städte Thrakiens von Alexander d. Gr. bis Justinian*, [w:] H. Temporini, W. Hasse (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7/1, hrsg. Berlin New York: 241–301.

DATCHEV, L. 2023. *Ciriaco d'Ancona and the Origins of Epigraphy*, „Renaissance Quarterly", 76: 444–496.

DAUX, G. 1966. *Thrace et musée de Komotini*, „Bulletin de Correspondance Hellénique", 90: 886–889.

DAVID, J. 2011. *Commemorative Place Names – Their Specificity and Problems*, „Names: A Journal of Onomastics", 59: 214–228.

DĄBROWA, E. 1980. *L'Asie Mineure sous les Flaviens. Recherches sur la politique provinciale*, trad. par E. Willmann, Wrocław–Gdańsk.

DĄBROWA, E. 2012. *Military Colonisation in the Near East and Mesopotamia under the Severi*, „Acta Classica", 55: 31–42.

DEBBASCH, Y. 1953. *Colonia Iulia Karthago. La vie et les institutions municipales de la Carthage romaine*, „Revue historique de droit français et étranger", 30: 30–53.

DEMANDT, A. 2022. *Diokletian. Kaiser zweier Zeiten. Eine Biographie*, München.

DEMICHELI, D. 2015. *Conventus Liburnorum, conventus Scardonitanus. Sicut homines, et lapides sua fata habent*, „Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku", 108: 91–108.

DEMOUGEOT, E. 1975. *La Notitia dignitatum et l'histoire de l'Empire d'Occident au début du Ve siècle*, „Latomus. Revue d'études latines", 34: 1079–1134.

DEPUIS, X. 1994. *Trajan, Marciana et Timgad*, [w:] Y. Le Bohec (ed.), *L'Afrique, la Gaule, la religion à l'époque romaine. Mélanges à la mémoire de Marcel Le Glay*, Bruxelles: 220–225.

DESSAU, H. 1889. *Über Zeit und Persönlichkeit der Scriptores Historiae Augustae*, „Hermes", 24: 337–392.

DETLEFSEN, D. 1908. *Die Geographie Afrikas bei Plinius und Mela und ihre Quellen. Die formulae provinciarum eine Hauptquelle des Plinius*, Berlin.

DIEHL, E. 1938. *Phanagoreia*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XIX/2, Stuttgart: [kol.] 1751–1757.

DIETZ, K. 2008. *Toponyme auf römischen Inschriften aus Bayern*, „Blätter für oberdeutsche Namenforschung", 45: 10–22.

DIRVEN, L. 1999. *The Palmyrenes of Dura-Europos: A Study of Religious Interaction in Roman Syria*, Leiden–Köln.

DITTENBERGER, W. (ed.) 1892. *Inscriptiones Graecae*, vol. VII: *Inscriptiones Megaridis et Boeotiae*, Berolini.

DITTENBERGER, W. (ed.) 1917. *Sylloge inscriptionum Graecarum*, vol. II, Leipzig[2].

DITTENBERGER, W., PURGOLD, K. (hrsg.) 1896. *Die Inschriften von Olympia*, Berlin.

DOBLHOFF, L. 1884. *Bregenz, ein Emporium*, Wien.

464:2423613219

DODD, C. H. 1911. *The Cognomen of the Emperor Antoninus Pius: Its Origin and Significance Considered in the Light of Numismatic Evidence*, „The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society", 11: 6–41.

DOĞER, E., SEZGIN, Y., DOĞER, L., GÜRBÜZER, M., KAN, M. H. 2012. *Aigai*, [w:] A. Çilingiroğlu, Z. Mercangöz, G. Polat (ed.), *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir: 183–208.

DONEVSKI, P., MATEI-POPESCU, F. 2021. *Der duumviralis primus des neues Munizipiums Durostorum von Untermösien*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 218: 329–332.

DRĂGAN, I. C. 1985. *Dacia's Imperial Millennium*, București–Roma.

DRÄGER, M. 1993. *Die Städte der Provinz Asia in der Flavierzeit: Studien zur kleinasiatischen Stadt- und Regionalgeschichte*, Frankfurt am Main–Wien.

DRAGOJEVIĆ-JOSIFOVSKA, B. (ed.) 1982. (sous la direction de F. Papazoglou). *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, t. VI: *Scupi et la région de Kumanovo*, Belgrade.

DREIZEHNTER, A. 1975. *Pompeius als Städtegründer*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 5: 213–246.

DRESSEL, H. 1900. *Numismatische Analekten (I)*, „Zeitschrift für Numismatik", 22: 20–39.

DRIJVERS, H. J. W., HEALEY, J. F. (ed.) 1999. *The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene. Text, Translations and Commentary*, Leiden–Köln.

DRIJVERS, J. W. 1992. *Helena Augusta. The Mother of Constantine the Great and the Legend of Her Finding of the True Cross*, Leiden–Köln.

DUFTON, J. A. 2022. *The long-term aspects of urban foundation in the cities of Roman Africa Proconsularis*, [w:] S. Greaves, A. Wallace-Hadrill (ed.), *Rome and the Colonial City. Rethiniking the Grid*, Oxford–Havertown: 187–208.

DUNN, A. 2004. *Continuity and Change in the Macedonian Countryside from Gallienus to Justinian*, [w:] *Recent Research on the Late Antique Countryside*, ed. W. Bowden, L. Lavan, C. Machado, vol. 2, Leiden–Boston: 535–586.

DUPUIS, X. 1992. *Nouvelles promotions municipales de Trajan et d'Hadrien: A propos de deux inscriptions récemment publiées*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 93: 123–131.

DUPUIS, X. 1996. *La concession du ius Italicum à Carthage, Utique et Lepcis Magna: mesure d'ensemble ou décisions ponctuelles?*, [w:] A. Chastagnol, S. Demougin, C. Lepelley (ed.), *Splendidissima civitas. Études d'Histoire Romaine en Hommage à François Jacques*, Paris: 57–65.

DVORŽAK SCHRUNK, I., BEGOVIĆ, V. 2012. *Diocletian's palace and Split: Transferring ideas from a maritime villa to a christian city*, „Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu", 45: 507–515.

ECK, W. 1975. *Die claudische Kolonie Apri in Thrakien*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 16: 295–299.

ECK, W. 1999. *Miscellanea Epigraphica*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 127: 193–204.

ECK, W. 2002. *Traian – Der Weg zum Kaisertum*, [w:] A. Nünnerich-Asmus (hrsg.), *Traian. Ein Kaiser der Superlative am Beginn einer Umbruchzeit?*, Mainz: 7–20.

ECK, W. 2007. *Rom und Judaea. Fünf Vorträge zur römischen Herrschaft in Palaestina*, Tübingen.

ECK, W. 2012. *Bürokratie und Politik in der römischen Kaiserzeit. Administrative Routine und politische Reflexe in Bürgerrechtskonstitutionen der römischen Kaiser*, Heidelberg.

ECK, W. 2014 a. *Das Leben römisch gestalten. Ein Stadtgesetz für das Municipium Troesmis aus den Jahren 177–180 n. Chr.*, [w:] S. Benoist, G. de Kleijn (ed.), *Integration in Rome and in the Roman World. Proceedings of the Tenth Workshop of the International Network Impact of Empire (Lille, June 23–25, 2011)*, vol. 17, Leiden: 75–88.

ECK, W. 2014 b. *Traians Herrschaftsbeginn in Germania Inferior und seine Städtepolitik in dieser Provinz*, [w:] I. Piso, R. Varga (hrsg.), *Trajan und seine Städte. Colloquium Cluj–Napoca, 29. September–2. Oktober 2013*, Cluj–Napoca: 101–109.

ECK, W. 2015. *Eine Weihung an Iuppiter Optimus Maximus Dolichenus durch einen Veteranen der legio XVI Flavia Firma*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 194: 219–222.

465:2730867640

ECK, W. 2016. *Die lex Troesmensium: ein Stadtgesetz für ein municipium civium Romanorum*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 200: 565–606.

ECK, W. 2021. *Colonia Agrippinensium oder colonia Agrippina auf Meilensteinen des 2. und 3. Jh.?*, „EDCS–Journal", 13: 3–6.

ECK, W., KOLB, A. 2020. *Praedia in der Stadt? Ein epigraphisches Zeugnis aus Augusta Raurica*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 215: 310–318.

ECK, W., KOSSMANN, D. 2016. *Emmaus Nikopolis: die städtische Münzprägung unter Elagabal und angebliche Inschriften für diesen Kaiser*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 198: 223–238.

ECK, W., PANGERL, A. 2014. *Eine Konstitution des Antoninus Pius für die Auxilien in Syrien aus dem Jahr 144*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 188: 255–260.

ECK, W., PANGERL, A. 2015. *Eine zweite Kopie der Konstitution für die Truppen Syriens vom 19. März 144 und ein Diplom für die equites singulares vom selben Datum*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 193: 253–260.

VON ECKHEL, J. H. 1792–1798, *Doctrina numorum veterum*, vol. I–VIII, Vindobonae 1792–1798.

ECKSTEIN, A. M. 1979. *The Foundation Day of Roman Coloniae*, „California Studies in Classical Antiquity", 12: 85–97.

ELKINS, N. T. 2017. *The Image of Political Power in the Reign of Nerva AD 96–98*, Oxford.

ELKINS, N. T. 2019. *The Circulation of Nerva's Neptune Coins in Britannia*, [w:] S. Krmnicek, J. Chameroy (ed.), *Money Matters: Coin Finds and Ancient Coin Use*, Bonn: 75–81.

ELSNER, J. 2000. *The Itinerarium Burdigalense: Politics and Salvation in the Geography of Constantine's Empire*, „The Journal of Roman Studies", 90: 181–195.

ENNABLI, A. 1976. *Utica*, [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton: 949–950.

ENßLIN, [W.] 1930. *Maximianus nr 2*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XIV/2, Stuttgart: [kol.] 2516–2528.

ENßLIN, W. 1948. *Valerius nr 142*, [w:], W. Mittelhaus, K. Ziegler (hrsg.), RE, Bd. VII A/2, Stuttgart: [kol.] 2419–2495.

EQUINI SCHNEIDER, E. 1996. *Excavations and Research at Elaiussa Sebaste: 1995 First Campaign*, „Kazı sonuçları toplantısı", 18: 367–381.

ESPAÑA CHAMORRO, S. 2023. *The Mausoleum of Iulii at Mustis (Africa Proconsularis). Onomastic and Family Relationships*, „Gephyra", 26: 55–68.

ESPAÑA-CHAMORRO, S. 2024. *Between Tradition and Innovation. Place Names and the Geography of Power in Late Republican and Early Imperial Hispania*, [w:] S. Betjes, O. Hekster, E. Manders (ed.) [with the assistance of M. Ceelaert], *Tradition and Power in the Roman Empire. Proceedings of the Fifteenth Workshop of The International Network Impact of Empire (Nijmegen, 18–20 May 2022)*, Leiden–Boston: 90–109.

ESPÉRANDIEU, E. (ed.) 1929. *Inscriptions latines de Gaule (Narbonnaise)*, Paris.

ESPINOSA-ESPINOSA, D. 2018. *The Question of the Oppida Veteris Latii in Pliny the Elder's Naturalis Historia*, „Classical Quarterly", 68: 232–245.

EVANGELISTI, S. 2016 a. *L. Aelius Aurelius Apolaustus e l'Apolaustus interemptus nel 189 d. C.*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 197: 271–275.

EVANGELISTI, S. 2016 b. *Marco Aurelio ad Aeclanum. Una revisione di CIL IX, 1111*, Epigraphica. Periodico internazionale di epigrafia", 78: 403–411.

FANTAR, M., BEN SLIMANE, W., SPANU, P. G., ZUCCA, R. 2015. *Colonia Iulia Neapolis (Africa Proconsularis). Nuove ricerche archeologiche*, [w:] P. Ruggeri (a cura di) [con la collaborazione di M. B. Cocco, A. Gavini, E. Badaracco, P. Longu], *L'Africa romana. Momenti di continuità e rottura: bilancio di trent'anni di convegni L'Africa romana. Atti del XX Convegno Internazionale di studi (Alghero–Porto Conte Ricerche, 26–29 settembre 2013)*, Roma: 483–492.

FANTAR, M., ZUCCA, R. 2017. *Organizzazione istituzionale delle città del Promunturium Mercurii*, [w:] S. Evangelisti, C. Ricci (a cura di), *Le forme municipali in Italia e nelle province occidentali*

466:8570243467

tra i secoli I a.C. e III d.C. Atti della "XXI Rencontre franco-italienne sur l'épigraphie du monde romain" (Campobasso 24–26 settembre 2015), Bari: 219–244.

FAORO, D. 2015. *I prefetti d'Egitto da Augusto a Commodo*, Bononia.

FASOLINI, D. 2011. *Un tema caro a Giovanni Forni: l'anagrafia dei soldati*, [w:] A. Sartori, A. Valvo (a cura di) *Identità e autonomie nel mondo romano occidentale (Iberia Italia–Italia Iberia). III Convegno Internazionale di Epigrafia e Storia Antica (Gargnano, 12–15 maggio 2010)*, Faenza: 247–256.

FEIN, S. 1994. *Die Beziehungen der Kaiser Trajan und Hadrian zu den litterati*, Stuttgart–Leipzig.

FERRAN, R. 2019. *The Secret Name of Rome and an Ill-Fated Magistrate from Lydus Mens. 4.73 to the Roman Tradition*, [w:] S. Rodríguez Piedrabuena, G. Kádas, S. Macías Otero, K. Zilverberg (ed.), *Approaches to Greek and Latin Language, Literature and History: Κατὰ σχολήν*, Newcastle upon Tyne: 227–254.

FERREE, B. 1894. *The Chronology of the Cathedral Churches of France*, New York.

FISHWICK, D. 1991. *The Imperial Cult in the Latin West. Studies in the Ruler Cult of the Western Provinces of the Roman Empire*, vol. II/1, Leiden–Köln.

FISHWICK, D. 2013. *On the Origins of Africa Proconsularis, IV: The Career of M. Caelius Phileros again*, „Antiquités africaines", 49: 211–214.

FITZ, J. 1983. *Honorific Titles of Roman Military Units in the 3rd Century*, Budapest–Bonn.

FLOREA, G. 2014. *Sarmizegetusa Regia – the Identity of a Royal Site?*, [w:] C. N. Popa, S. Stoddart (ed.), *Fingerprinting the Iron Age: Approaches to identity in the European Iron Age: Integrating South-Eastern Europe into the debate*, Oxford–Philadelphia: 63–75.

FLOWER, H. I. 1998. *Rethinking «Damnatio Memoriae»: The Case of Cn. Calpurnius Piso Pater in AD 20*, „Classical Antiquity", 17: 155–187.

FLUSS, [M.] 1923. *Severus nr 13*, [w:] W. Kroll, K. Witte (hrsg.), RE, Bd. II A/2, Stuttgart: [kol.] 1940–2002.

FLUSS, [M.] 1930. *Marcianopolis*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XIV/2, Stuttgart: [kol.] 1505–1511.

FLUSS, [M.] 1931. *Sulpicius nr 63*, [w:] W. Kroll, K. Mittelhaus (hrsg.), RE, Bd. IV A/ 1, Stuttgart: [kol.] 772–801.

FOERSTER, G. 1975. *The Early History of Caesarea*, „Bulletin of the American Schools of Oriental Research. Supplementary Studies", 19: 9–22.

FOLLET, S. 1976. *Athènes au IIe et au IIIe siècle. Études chronologiques et prosopographiques*, Paris.

FOLLET, S. 1992. *Hadrien ktistès kai oikistès. Lexicographie et realia*, [w:] F. Létoublon (ed.), *La langue et les textes en grec ancien. Actes du colloque P. Chantraine*, Amsterdam: 241–254.

FORNI, G. 1954. *Il tramonto di un'istituzione. Pseudo-tribù romane derivate da soprannomi imperiali*, [w:] *Studi giuridici in memoria di Alfredo Passerini*, Pavia: 89–124.

FORNI, G. 1977. *Il ruolo della menzione della tribù nell'onomastica Romana*, [w:] N. Duval (ed.), *L'Onomastique Latine. Actes du Colloque international du C.N.R.S. (Paris, 13–15 octobre 1975)*, Paris: 73–101.

FORNI, G. 1985. *Le tribù romane*. *III. 1: Le pseudo-tribù*, Roma.

FOSS, C. 1987. *Sites and Strongholds of Northern Lydia*, „Anatolian Studies", 37: 81–101.

FRAENKEL, [S.] 1894. *Antoninopolis*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/2, Stuttgart: [kol.] 2571.

FRANCFORT, H.-P. 2006. *Central Asia and Eastern Iran*, [w:] J. Boardman, N. G. L. Hammond, D. M. Lewis, M. Ostwald (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. IV: *Persia, Greece and the Western Mediterranean c. 525 to 479 B.C.*, Cambridge: 165–193.

FRANK, E. 1941. Φλέγων *nr 2*, [w:] W. Kroll, K. Mittelhaus (hrsg.), RE, Bd. XX/1, Stuttgart: [kol.] 261–264.

FRASER, P. M., APPLEBAUM, S. 1950. *Hadrian and Cyrene*, „The Journal of Roman Studies", 40: 77–90.

FRASER, T. E. 2006. *Hadrian as Builder and Benefactor in the Western Provinces*, Oxford.

FREI, P. 1969. *Das römische Aventicum bei Fredegar*, „Museum Helveticum", 26: 101–112.

FREI-STOLBA, R. 1984. *Zum Stadtrecht von Vienna (Colonia Iulia Augusta Florentia Vienna)*, „Museum Helveticum", 41: 81–95.

467:5486696698

FRENCH, D. 1977. *Latin Inscriptions from Aksaray (Colonia Archelais in Cappadocia)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 27: 247–249.

FRÉZOULS, E. 1977. *La Toponymie de l'Orient Syrien et l'Apport des Éléments Macédoniens*, [w:] M. C. Astour (ed.), *La toponymie antique. Actes du Colloque de Strasbourg (12–14 juin 1975)*, Leiden: 219–248.

FRÖSÉN, J., ARJAVA, A., LEHTINEN, M. (ed.) 2002 (with contributions by Z. T. Fiema, C. A. Kuehn, T. Purola, T. Rankinen, M. Vesterinen and M. Vierros). *The Petra Papyri I*, Amman.

FUSTEL DE COULANGES, [N. D.] 1866. *La Cité antique. Étude sur le Culte, le Droit, les Institutions de la Grèce et de Rome*, Paris.

GAEBLER, H. 1902. *Zur Münzkunde Makedoniens. III: Makedonien im Aufstand unter Andriskos – Makedonien als römische Provinz*, „Zeitschrift für Numismatik", 23: 141–189.

GAFFIOT, F. 1934. *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris.

GAGÉ, J. 1936. *Actiaca*, „Mélanges d'archéologie et d'histoire", 53: 37–100.

GAGÉ, J. 1981. *La mystique impériale et l'épreuve des «jeux». Commode-Hercule et l'«anthropologie» héracléenne*, [w:] H. Temporini, W. Haase (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 17/2, Berlin–New York: 662–683.

GALIMBERTI, A. 2018. *La politica religiosa di Commodo*, „Arys", 16: 347–365.

GALLIVAN, P. A. 1973. *Nero's Liberation of Greece*, „Hermes", 101: 230–234.

GALLO, L. 2025. *The Cult of the oikist in Hellenistic Age*, „Electrum", 32: 169–176.

GALSTERER, H. 1988. *Municipium Flavium Irnitanum: A Latin Town in Spain*, „The Journal of Roman Studies", 78: 78–90.

GALSTERER-KRÖLL, B. 1972. *Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum*, „Epigraphische Studien", 9: 44–145.

GALSTERER-KRÖLL, B. 1975. *Zu den spanischen Städtelisten des Plinius*, „Archivo español de arqueología", 48: 120–128.

GANDINI, B. 2005. *La restauration du trophée d'Auguste à La Turbie*, „Histoire de l'art", 56: 65–75.

GARCÍA ALONSO, J. L. 2006. *-Briga Toponyms in the Iberian Peninsula*, „e-Keltoi", 6: 689–714

GARCÍA MARTÍNEZ, S. M., LE ROUX, P. 1996. *Un nuevo testimonio sobre Celticum Flavium en Asturica Augusta (Astorga, León)*, „Conimbriga", 35: 59–67.

GARCÍA Y BELLIDO, A. 1959. *Las colonias romanas de Hispania*, „Anuario de historia del derecho español", 29: 447–512.

GARZETTI, A. (ed.) 1984–1986. *Inscriptiones Italiae. Regio X*, fasc. 5: Brixia, p. 1–3, Roma.

GASCOU, J. 1967. *Le rescrit d'Hispellum*, „Mélanges d'archéologie et d'histoire", 79: 609–659.

GASCOU, J. 1972. *La politique municipale de l'empire romain en Afrique proconsulaire de Trajan à Septime Sévère*, Rome.

GASCOU, J. 1981. *Une énigme épigraphique: Sévère Alexandre et la titulature de Giufi*, „Antiquités africaines", 17: 231–240.

GASCOU, J. 1982 a. *La politique municipale de Rome en Afrique du Nord. I. De la mort d'Auguste au début IIIe siècle*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 10/2, Berlin–New York: 136–229.

GASCOU, J. 1982 b. *La politique municipale de Rome en Afrique du Nord. II. Après la mort de Septime Sévère*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 10/2, Berlin–New York: 230–320.

GASCOU, J. 1984. *La carrière de Marcus Caelius Phileros*, „Antiquités africaines", 20: 105–120.

GASCOU, J. 1990. *Le statut d'Avignon d'après un prétendu faux épigraphique de la cité d'Apt (Vaucluse)*, „Revue archéologique de Narbonnaise", 23: 225–233.

GASCOU, J. 1996. *À propos d'une inscription de Furnos Minus (CIL, VIII, 14751 + ILT, 1267)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 113: 144–152.

468:3074258722

GAUDEMET, J. 1982. *Note sur les amici principis*, [w:] G. Wirth, K.-H. Schwarte, J. Heinrichs (hrsg.), *Romanitas – Christianitas: Untersuchungen zur Geschichte und Literatur der römischen Kaiserzeit. Johannes Straub zum 70. Geburtstag*, Berlin–New York: 42–60.

GĂZDAC, C., SUCIU, V., ALFÖLDY-GĂZDAC, Á. [with collaboration of G. Bălan, G. Bounegru, H. Ciugudean, M. Ciută, C. Fântâneanu, C. Inel, O. Oargă, R. Ota, G. Rustoiu, A. Timofan] 2009. *Apulum*, Cluj–Napoca.

GEAGAN, D. J. 1979. *Roman Athens: Some Aspects of Life and Culture. I: 86 B. C.–A. D. 267*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7/1, Berlin–New York: 371–437.

GELZER, H. 1880. *Sextus Iulius Africanus und die byzantinische Chronographie*, T. 1, Leipzig.

Generalverwaltung (hrsg.) 1898. *Aegyptische Urkunden aus den koeniglichen Museen zu Berlin. Griechische Urkunden*, Bd. II, Berlin [BGU].

LE GENTILHOMME P. 1942. *La trouvaille de La Vineuse et la circulation monétaire dans la Gaule romaine après les réformes d'Aurélien*, „Revue numismatique", 5e sér., 6: 23–102.

LE GENTILHOMME, P. 1943. *Le désastre d'Autun en 269*, „Revue des Études Anciennes", 45: 233–240.

GEORGACAS, D. J. 1947. *The Names of Constantinople*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association", 78: 347–367.

GERHARDT, T. 2008. *Die Städte*, [w:] K.-P. Johne (hrsg.) [unter Mitwirkung von U. Hartmann und T. Gerhardt], *Die Zeit der Soldatenkaiser: Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*, Bd. I, Berlin: 691–712.

GHALIA, T. 2015. *Les fouilles du forum et de l'aire sacrée de l'antique Clipea-Qlibia (Cap Bon, Tunisie), résultats préliminaires et approches nouvelles*, „Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et Belles-Lettres", 159: 1341–1357.

GIMENO, H., MAYER, M. 1993. *Una propuesta de identificación epigráfica: Lara de los Infantes/ Nova Augusta*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 23: 313–322.

GIRARDET, K. M. 2012. *Das Verbot von betrügerischen Machenschaften beim Kaiserkult in Hispellum (CIL XI 5265/ILS 705)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 182: 297–311.

GIRARDI JURKIĆ, V. 1983. *I nomi delle colonie e dei municipi sulle epigrafi romane in Istria*, „Centro di Ricerche Storiche – Rovigni. Atti", 13: 7–17.

GITLER, H. 2005. *A Group of 120 Clay Bullae from Petra with Titles of the City*, „The Numismatic Chronicle", 165: 183–192.

GIZEWSKI, Ch. 1997. *Damnatio memoriae*. *I. Historisch*, [w:] H. Cancik, H. Schneider (hrsg.), *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*, Bd. 3, Stuttgart–Weimar: [kol.] 299.

LE GLAY, M. 1964. *Les fouilles d'Alba Augusta Helviorum (Ardèche). Recherches préliminaires 1964*, „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres", 108: 401–415.

LE GLAY, M. 1976. *Hadrien et l'Asklépieion de Pergame*, „Bulletin de Correspondance Hellénique", 100: 347–372.

GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, J. (ed.) 1996. *Corpus de Inscripciones Latinas de Andalucia*, vol. II, p. 4: *El Aljarafe, Sierra Norte, Sierra Sur*, Sevilla.

GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, J. 2016. *Primera inscripción del municipio Villonense*, „Revista Onoba", 4: 155–161.

GONZÁLEZ, J., CRAWFORD, M. H. 1986. *The Lex Irnitana: A New Copy of the Flavian Municipal Law*, „The Journal of Roman Studies", 76: 147–243.

GORHAM, R. B. 2021. *Dynamic Identity: Dynamis on the Ara Pacis Augustae*, [w:] D. K. Rogers, C. J. Weiss (ed.), *A Quaint & Curious Volume: Essays in Honor of John J. Dobbins*, Oxford: 150–167.

GOSTAR, N. 1969. *Les inscriptions votives du monument triomphal d'Adamclisi*, „Latomus. Revue d'études latines", 28: 120–125.

GOUDINEAU, C. 1976. *Aquae Sextiae Salluviorum*, [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton: 77–78.

GOUGH, M. 1952. *Anazarbus*, „Anatolian Studies", 2: 85–150.

469:8085257959

GOUGH, M. 1956. *Augusta Ciliciae*, „Anatolian Studies", 6: 165–177.

GOUGH, M. 1976. *Flaviopolis*, [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton: 330.

GRAINDOR, P. 1934. *Athènes sous Hadrien*, Le Caire.

GRAINGER, J. D. 2003. *Nerva and the Roman Succession Crisis of AD 96–99*, London–New York.

GRANINGER, D. 2011. *IG IX.2 1099b and the komai of Demetrias*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 177: 119–122.

GRANT, M. 1946. *From Imperium to Auctoritas: A Historical Study of Aes Coinage in the Roman Empire 49 B.C.–A.D. 14*, Cambridge.

GRELLE, F. 1972. *L'autonomia cittadina fra Traiano e Adriano. Teoria e prassi dell'organizzazione municipale*, Napoli.

GRENFELL, B. P., HUNT, A. S., et alii (ed.) 1898 et sequent. *The Oxyrynchus Papyri*, London.

GRIFFIN, M. T. 2000. *Nero: The End of A Dynasty*, London–New York.

GROAG, [E.] 1899. *Claudius nr 256*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. III/2, Stuttgart: [kol.] 2778–2836.

GROAG, [E.] 1903. *Domitius nr 36*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. V/1, Stuttgart: [kol.] 1347–1419.

GROAG, E., STEIN, A., PETERSEN, L. 1933–1987, *Prosopographia Imperii Romani Saec. I, II, III*, t. 1–5, Berlin–Leipzig.

GROSSO, F. 1964. *La lotta politica al tempo di Commodo*, Torino.

GRÜßINGER, R., WILLMITZER, A. 2021. *Die Colonia Ulpia Traiana/ Xanten im 3. Jh. n. Chr.*, [w:] M. Auer, Ch. Hinker (ed.), *Roman Settlements and the Crisis of the 3rd Century AD*, Wiesbaden: 59–69.

GSELL, S. (ed.) 1922. *Inscriptions latines de l'Algérie*, t. I: *Inscriptions de la Proconsulaire*, Paris.

GSELL, S. 1930. *Histoire ancienne de l'Afrique du Nord*, t. 8: *Jules César et l'Afrique fin des royaumes indigènes*, Paris.

GSELL, S., ALBERTINI, E., ZEILLER, J., PFLAUM, H.-G., LESCHI, L. (ed.) 1957. *Inscriptions latines de l'Algérie*, t. II: *Inscriptions de la confédération cirtéenne, de Cuicul et de la tribu des suburbures*, vol. 1: *Rusicade et région de Rusicade, Cirta, Castellum Celtianum, Caldis, Castellum Tidditanorum*, Paris.

GSCHNITZER, F. 1987. *Von Personennamen abgeleitete Ortsnamen im Griechischen und in griechischer Überlieferung. Ein Beitrag zur Geschichte und Verbreitung dynastischer Städtegründungen vor dem Hellenismus*, „Ktèma", 12: 127–137.

GUGL, CH., WALLNER, M., HINTERLEITNER, A., NEUBAUER, W. 2021. *The Seat of the Roman Governor at Carnuntum (Pannonia Superior)*, „Heritage", 4: 3009–3031.

GUIDOBONI, E. 1994 [with the collaboration of A. Comastri and G. Traina]. *Catalogue of Ancient Earthquakes in the Mediterranean Area up to the10th Century*, Rome.

GURVAL, R. A. 1998. *Actium and Augustus. The Politics and Emotions of Civil War*, Ann Arbor.

HABERMANN, W. 1997. *Zum Ende der Amtszeit des Präfekten L. Valerius Proculus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 117: 180–182.

HABICHT, C. 1975. *New Evidence on the Province of Asia*, „The Journal of Roman Studies", 65: 64–91.

HAENSCH, R. 1997. *Capita provinciarum: Statthaltersitze und Provinzialverwaltung in der römischen Kaiserzeit*, Mainz am Rhein.

HALAMUS, M. 2017. *Barbarization of the State? The Sarmatian Influence in the Bosporan Kingdom*, „Vestnik drevnei istorii", 77: 160–167.

HALBWACHS, M. 1925. *Les cadres sociaux de la memoire*, Paris.

HALEY, E. 2005. *Hadrian as Romulus or the Self-Representation of a Roman Emperor*, „Latomus. Revue d'études latines", 64: 969–980.

HALEY, E. W. 1992. *Clunia, Galba and the Events of 68–69*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 91: 159–164.

470:5275330420

HALFMANN, H. 1986. *Itinera principum: Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im römischen Reich,* Stuttgart.

HALL, A. S. 1959. *The Site of Misthia*, „Anatolian Studies", 9: 119–124.

HALL, A. S. 1986. *The Milyadeis and Their Territory*, „Anatolian Studies", 36: 137–157.

HAMBURGER, H. 1970. *The Coin Issues of the Roman Administration from the Mint of Caesarea Maritima*, „Israel Exploration Journal", 20: 81–91.

HAMMOND, M. 1956. *The Transmission of the Powers of the Roman Emperor from the Death of Nero in A.D. 68 to that of Alexander Severus in A.D. 235*, „Memoirs of the American Academy in Rome", 24: 61–133.

HANSLIK, R. 1965. *M. Ulpius Traianus*, [w:] K. Ziegler (hrsg.), RE, Supplbd. X, Stuttgart: [kol.] 1035–1102.

HANSON, A. E. 1980. *Juliopolis, Nicopolis, and the Roman Camp*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 37: 249–254.

HANSON, J. W. 2016. *An Urban Geography of the Roman World, 100 BC to AD 300*, Oxford.

HARDY, E. G. 1887. *The Movements of the Roman Legions from Augustus to Severus*, „The English Historical Review", 2: 625–656.

HARPER, R. P. 1980. *Athis – Neocaesareia – Qasrin – Dibsi Faraj*, [w:] J. Margueron (ed.), *Le Moyen Euphrate: zones de contacts et d'échanges. Actes du colloque de Strasbourg, 10–12 Mars 1977*, Leiden: 327–348.

HARRER, G. A. 1915. *Studies in the History of the Roman Province of Syria*, Princeton.

HARTMANN, E. 1965. *Die Gallus-Inschrift auf dem vatikanischen Obelisken*, „Gymnasium", 72: 1–9.

HARTMANN, U. 2008. *Claudius Gothicus und Aurelianus*, [w:] K.-P. Johne (hrsg. [unter Mitwirkung von U. Hartmann und T. Gerhardt]), *Die Zeit der Soldatenkaiser: Krise und Transformation des Römischen Reiches im 3. Jahrhundert n. Chr. (235–284)*, Bd. I, Berlin: 297–323.

HARVEY, T. 2020. *Julia Augusta: Images of Rome's First Empress on the Coins of the Roman Empire*, London–New York.

HASEBROEK, J. 1921. *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus*, Heidelberg.

HATOUM, H. 2000. *L'antique Chahba-Philippopolis*, „Bulletin d'études orientales", 52: 135–141.

HAYMANN, F. 2020. *Additions and Corrections to the Numismatic Corpus of Aegeae (Cilicia)*, „The Numismatic Chronicle", 180: 59–67.

HAYWOOD, R. M. 1940. *The African Policy of Septimius Severus*, „Transactions and Proceedings of the American Philological Association", 71: 175–185.

HEAD, B. V. (ed.) 1897. *Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos, Rhodes &c.*, London [BMC, vol. 18].

HEAD, B. V. (ed.) 1906. *Catalogue of the Greek Coins of Phrygia*, London [BMC, vol. 25].

HEAD, B. V., POOLE, R. S. (ed.) 1892. *Catalogue of the Greek Coins of Ionia*, London [BMC, vol. 14].

HEAD, B. V. 1888. *Germanicopolis and Philadelphia in Cilicia*, „The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society", 8: 300–307.

HEBERDEY, R., WILHELM, A. 1896. *Reisen in Kilikien ausgefürht 1891 und 1892 im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Wien.

HEKSTER, O. J. 2002. *Commodus: An Emperor at the Crossroads*, Amsterdam.

HENDERSON, M. I. 1942. *Julius Caesar and Latium in Spain*, „The Journal of Roman Studies", 32: 1–13.

HERNÁNDEZ GUERRA, L. 2016. *El municipio de Nova Augusta (Lara de los Infantes, Burgos) y su entorno. Algunos aspectos sobre religión y sociedad*, [w:] A. Murillo Villar, M. A. Calzada González, S. Castán Pérez-Gómez (ed.), *Homenaje al Profesor Armando Torrent*, Madrid: 425–443.

HÉRON DE VILLEFOSSE, [A.] 1888. *Milliaire de Tétricus le fils trouvé à Barbaïra (Aude)*, „Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres", 32: 354–357.

HERZ, P. 1978. *Der dies imperii unter den Severern*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 31: 285–290.

HERZOG, E. 1864. *Galliae Narbonensis provinciae romanae historia. Descriptio, institutorum expositio*, Lipsiae.

471:1023386047

HEUBERGER, R. 1930. *Von Pons Drusi nach Sublavione*, Klio. Beiträge zur alten Geschichte", 23: 24–73.

HIJMANS, S. E. 2024. *Sol: Image and Meaning of the Sun in Roman Art and Religion*, vol. 2, Leiden–Boston.

HILD, F., HELLENKEMPER, H. 1990. *Kilikien und Isaurien* [TIB, Bd. 5], Wien.

HILL, G. F. (ed.) 1900. *Catalogue of Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia*, London [BMC, vol. 21].

HILL, G. F. (ed.) 1922. *Catalogue of the Greek Coins of Arabia Mesopotamia, and Persia: (Nabataea, Arabia Provincia, S. Arabia, Mesopotamia, Babylonia, Assyria, Persia, Alexandrine Empire of the East, Persis, Elymais, Characene)*, London [BMC, vol. 27].

HILL, G. F. 1916. *The Mints of Roman Arabia and Mesopotamia*, „The Journal of Roman Studies", 6: 135–169.

HILLARD, T. W. 2005. *Scipio Aemilianus and a Prophecy from Clunia*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 54: 344–348.

HIND, J. G. F. 1974. *Claudius's «Durbar» in Britain, A. D. 43 – Roman Chelmsford?*, „Greece & Rome", 21: 68–70.

HINZ, H. 1975. *Colonia Ulpia Traiana. Die Entwicklung eines römischen Zentralortes am Niederrhein. I: Prinzipat*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 4, Berlin–New York: 825–976.

HOFF, M. 2016. *The Şekerhane Köşkü at Selinus (Cilicia): The Temple of the Deified Trajan*, „Journal of Ancient Egyptian Interconnections", 10: 56–68.

HOHL, E. 1918. *Domitius nr 29*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Supplbd. III, Stuttgart: [kol.] 349–394.

HOLDER, A. 1896. *Alt-celtischer Sprachschatz*, Bd. I: A–H, Leipzig.

HÖLSCHER, G. 1936. Νερωνιάς *nr 2*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XVII/1, Stuttgart: [kol.] 49.

HOMO, L. P. 1904. *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien (270–275)*, Paris.

HONDIUS, J. J. E., et alii (ed.) 1923 et sequent. *Supplementum epigraphicum Graecum*, Lugduni Batavorum (et alibi).

HONIGMANN, [E.] 1930. *Marinos nr 2*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XIV/2, Stuttgart: [kol.] 1767–1796.

HONIGMANN, E. 1936. *Nikopolis nr 7*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XVII/1, Stuttgart: [kol.] 535–536.

HONIGMANN, E. 1939. *Le synekdèmos d'Hiéroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Bruxelles.

HONIGMANN, E. 1950. *Neronias – Irenopolis in Eastern Cilicia*, „Byzantion", 20: 39–61.

HORNBLOWER, S., SPAWFORTH, A., EIDINOW, E. (ed.) 2012. *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford.

HØRNING JENSEN, M. 2006. *Herod Antipas in Galilee: The Literary and Archaeological Sources on the Reign of Herod Antipas and its Socio-Economic Impact on Galilee*, Tübingen.

HORSLEY, G. H. R. (ed.) 2000. *The inscriptions of central Pisidia including texts from Kremna, Ariassos, Keraia, Hyia, Panemoteichos, the sanctuary of Apollo of the Perminoundeis, Sia, Kocaaliler, and the Döşeme Bogazi*, Bonn.

HOSKINS WALBANK, M. E. 1989. *Marsyas at Corinth*, „American Journal of Numismatics", 1: 79–87.

HOSKINS WALBANK, M. E. 2002. *What's in a Name? Corinth under the Flavians*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 139: 251–264.

HOSTEIN, A. 2004. *Monnaie et damnatio memoriae (Ier–IVe siècle ap. J.–C.): problèmes méthodologiques*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz", 15: 219–236.

HOSTEIN, A. 2012. *La cité et l'Empereur: Les Éduens dans l'Empire romain d'après les Panégyriques latins*, Paris.

HOSTEIN, A., MAIRAT, J. (ed.) 2016 (commenced E. Levante). *Roman Provincial Coinage*, vol. IX: *From Trajan Decius to Uranius Antoninus (AD 249–254)*, London–Paris.

HOUTEN, P. 2021. *Urbanisation in Roman Spain and Portugal. Civitates Hispaniae of the Early Empire*, London–New York.

HOWGEGO, C. J. 1985. *Greek Imperial Countermarks: Studies in the Provincial Coinage of the Roman Empire*, London.

472:2886285633

HOYOS, B. D. 1979. *Pliny the Elder's Titled Baetican Towns: Obscurities, Errors and Origins*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 28: 439–471.

HÜBNER, [E.] 1899. *Celticoflavia*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. III/2, Stuttgart: [kol.] 1893–1894.

HÜLSEN, [C.] 1893. *Abellinum*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. 1/1, Stuttgart: [kol.] 28.

HUNGER, H. 1981. *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)* [TIB, Bd. 2], Wien.

IHM, [M.] 1896. *Augusta nr 19*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. II/2, Stuttgart: [kol.] 2346–2347.

IMHOOF-BLUMER, F. 1883. *Monnaies grecques*, Amsterdam.

IMHOOF-BLUMER, F. 1901–1902. *Kleinasiatische Münzen*, Bd. I–II, Wien.

ISMAGILOVA, A. R., PUPYREVA, S. O., PALUTINA, O. G., GONZÁLEZ, J. M. 2020. *Linguistic Diversity of Multicultural Cities on the Materials in Barcelona Ergonyms*, „Utopía y Praxis Latinoamericana", 25: 522–528.

IVANTCHIK, A., POGORELETS, O., SAVVOV, R. 2007. *A New Roman Military Diploma from the Territory of the Ukraine*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 163: 255–262.

IVERSEN, E. 1965. *The Date of the So-Called Inscription of Caligula on the Vatican Obelisk*, „The Journal of Egyptian Archaeology", 51: 149–154.

JACOBSON, D. M. 2001. *Three Roman Client Kings: Herod of Judaea, Archelaus of Cappadocia and Juba of Mauretania*, „Palestine Exploration Quarterly", 133: 22–38.

JACOBSON, D. M. 2019. *Agrippa II: the last of the Herods*, London–New York.

JACZYNOWSKA, M. 1981. *Le culte de l'Hercule romain au temps du Haut-Empire*, [w:] H. Temporini, W. Haase (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 17/2, Berlin–New York: 631–661.

JELLONEK, S. 2017. *Capricorn and the star – the astrological symbols of Augustus*, [w:] G. Bąkowska-Czerner, J. Bodzek (ed.), *Augustus. From Republic to Empire*, Oxford: 74–82.

JELLONEK, S. 2022. *The Foundation Scene on Roman Colonial Coins from the Near East in the 3rd Century CE*, „Studies in Ancient Art and Civilization", 26: 163–182.

JOHNSON, S. F. 2016. *Literary Territories: Cartographical Thinking in Late Antiquity*, Oxford.

JOHNSTON, A. 1974. *New Problems for Old: Konrad Kraft on Die-sharing in Asia Minor* [art. rec.], „The Numismatic Chronicle", 14: 203–207.

JOHNSTON, A. 1982. *Caracalla or Elagabalus? A Case of Unnecessarily Mistaken Identity*, „Museum Notes (American Numismatic Society)", 27: 97–147.

JOHNSTON, A. 1983. *Caracalla's Path: The Numismatic Evidence*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 32: 58–76.

JONES, A. H. M. 1931. *The Urbanization of Palestine*, „The Journal of Roman Studies", 21: 78–85.

JONES, A. H. M. 1964. *The Later Roman Empire 284–602. A Social Economic and Administrative Survey*, vol. 1–3, Oxford.

JONES, A. H. M. 1971. *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford.

JONES, A. H. M., MARTINDALE, J. R., MORRIS, J. 1971. *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. I: *A.D. 260–395*, Cambridge.

JONES, B. W. 2002. *The Emperor Domitian*, London–New York.

JOUGET, P. (ed.) 1928 (avec la collaboration de P. Collart et J. Lesquier). *Papyrus de Lille*, Paris [*Papyrus grecs*, t. 1].

JUNGFER, J. 1904. *Noms de lieux hispaniques d'origine romaine*, „Bulletin hispanique", 6: 269–275.

JUREWICZ, O. 1963. *Miasto o pięciu nazwach (Lygos – Byzantion – Antonia – Konstantinopolis – Instanbul)*, „Meander", 18: 467–476.

JURKOWSKI, M. 2023 a. *Antonine Women and the Place Names of the Roman Empire*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką", 17: 29–45.

473:9395442803

JURKOWSKI, M. 2023 b. *Colonia Flaviopolis (Plin. HN 4, 47), czyli kilka uwag na marginesie nazewnictwa rzymskich kolonii w okresie cesarstwa*, „Studia Europaea Gnesnensia", 25: 157–169.

JURKOWSKI, M. 2023 c. *On the Dynastic Toponymy of Cilicia Pedias in the Roman Empire (until ca. AD 260) with Particular Reference to the Numismatic Evidence*, „Notae Numismaticae-Zapiski Numizmatyczne", 18: 145–164.

JURKOWSKI, M. 2023 d. *Place names commemorating Hadrian – an attempt to approximate the scale of the phenomenon*, „Echa Przeszłości", 24/1: 27–46.

JURKOWSKI, M. 2025. *The Mythical Past of Thrace and its Reflection in the Selected Monetary Issues of Hadrianopolis*, [w:] J. Bodzek, A. Bursche, A. Zapolska (ed.), *Proceedings of the XVI International Numismatic Congress, 11–16.09.2022, Warsaw*, vol. II: *Roman Numismatics* (vol. 1: *Coinage*), Turnhout: 353–358.

KADMAN, L. 1959. *When Was Aelia Capitolina Named Commodiana and by Whom?*, „Israel Exploration Journal", 9: 137–140.

KAHRSTEDT, U. 1951. *Die «Gründung» der Colonia Augusta Treverorum*, „Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete", 20: 68–76.

KAJAVA, M. 1985. *Some Remarks on the Name and the Origin of Helena Augusta*, „Arctos. Acta Philologica Fennica", 19: 41–54.

KALLINTZI, C. 2018. *The Roman City of Abdera and Its Territory*, [w:] L. Vagalinski, M. Raycheva, D. Boteva, N. Sharankov (ed.), *First International Roman and Late Antique Thrace Conference „Cities, Territories and Identities" (Plovdiv, 3rd–7th October 2016)*, Sofia: 21–30.

KALLIONTZIS, Y. 2016. *La date de la première célébration des Amphiareia–Romaia d'Oropos*, „Revue des Études Grecques", 129: 85–105.

KAPOSSY, B. (ed.) 1993. *Sylloge Nummorum Graecorum. Schweiz II: Katalog der Sammlung Jean-Pierre Righetti im Bernischen Historischen Museum*, Bern.

KARBACH, F.–B. 1990. *Die Münzprägung der Stadt Augusta in Kilikien. Teil 1*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 40: 35–68.

KAVANAGH, B. J. 1996. *The Forum Augusti of CIL XIII, 6958*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 112: 243–244.

KEAY, S. J. 2012. *Gades*, [w:] S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow (ed.), *Oxford Classical Dictionary*, Oxford: 597.

KEES, [H.] 1930. *Maximianopolis nr 1*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XIV/ 2, hrsg. Stuttgart: [kol.] 2484–2485.

KEES, H. 1936. *Nikopolis nr 9*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XVII/1, Stuttgart: [kol.] 538–539.

KELEŞ, V., OYARÇIN, K., YILMAZ, M. D. 2017. *Roman colonisation of Parion in light of coins*, [w:] M. Caccamo Caltabiano (ed.), *XV International Numismatic Congress Taormina 2015. Proceedings*, Roma–Messina: 908–913.

KENNELL, N. M. 1988. *ΝΕΡΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝΙΚΗΣ*, „The American Journal of Philology", 109: 239–251.

KENT, J. H. (ed.) 1966. *Corinth. Results of Excavations Conducted by the American School of Classical Studies at Athens*, vol. VIII, p. 3: *The Inscriptions 1926–1950*, Princeton.

KEPPIE, L. 1983. *Colonisation and Veteran Settlement in Italy 47–14 B.C.*, London.

KEPPIE, L. 1984. *Colonisation and Veteran Settlement in Italy in the First Century A.D.*, „Papers of the British School at Rome", 52: 77–114.

KHOMUTNIKOVA, E. A., GUNBINA, E. V., ZHURKOVA, M. S., FETUKOV, F. V. 2020. *Semantics and Etymology of English Astionyms in the Aspect of Linguistic Geography*, „The European Proceedings of Social and Behavioural Sciences EpSBS", 86: 505–513.

KIENAST, D., ECK, W., HEIL, M. 2017. *Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt.

KINDLER, A. 1978. *Akko, A City of Many Names*, „Bulletin of the American Schools of Oriental Research", 231: 51–55.

474:7666211915

KINDLER, A. 1999. *The Coins of the Tetrarch Philip and Bethsaida*, [w:] R. Arav, R. A. Freund (ed.), *Bethsaida: A City by the North Shore of the Sea of Galilee*, vol. 2, Kirksville, Miss.: 245–249.

KIRCHNER, J. (ed.) 1913–1940. *Inscriptiones Graecae*, vol. II–III: *Inscriptiones Atticae Euclidis anno posteriores*, Berlin^{2}.

KLEINEBERG, A., MARX, CH., KNOBLOCH, E., LELGEMANN, D. 2010. *Germania und die Insel Thule. Die Entschlüsselung von Ptolemaios' Atlas der Oikumene*, Darmstadt.

KLEINER, G., KRAFT, K., et alii (hrsg.) 1957–1968. *Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland: Sammlung von Aulock*, H. 1–18, Berlin.

DE KLERK, G. 2021. *Displays of Power: Imperial Ideology on the Coinage of Galba during the Crisis of 68/69 A.D.*, „Leiden Elective Academic Periodical", 1: 85–106.

KLOSE, D. O. A. 2005. *Festivals and Games in the Cities of the East during the Roman Empire*, [w:] C. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett (ed.), *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, Oxford: 125–133.

KLOTZ, A. 1931. *Die geographischen commentarii des Agrippa und ihre Überreste*, „Klio Beiträge zur Alten Geschichte ", 24: 38–58, 386–466.

KLUCZEK, A. 1999 a. *Dynastyczne nomen jako element polityki wzmacniania władzy cesarskiej w Imperium Rzymskim w latach 235–284*, [w:] W. Kaczanowicz (red.), *Rzym antyczny: polityka i pieniądz*, t. 3, Katowice: 71–89.

KLUCZEK, A. A. 1999 b. *Polityka dynastyczna w Cesarstwie Rzymskim 235–284 n.e*., Katowice.

KLUCZEK, A. 2021. *The Founders…: Numismatic Meetings in Parium during the Reign of Gallienus (253–268)*, [w:] K. Balbuza, Z. Kaczmarek, K. Królczyk, A. Tatarkiewicz (ed.), *Antiquitas Aeterna. Classical Studies Dedicated to Leszek Mrozewicz on His 70th Birthday*, Wiesbaden: 149–157.

KLUCZEK, A. A. 2009. *Vndiqve victores. Wizja rzymskiego władztwa nad światem w mennictwie złotego wieku Antoninów i doby kryzysu III wieku – studium porównawcze*, Katowice.

KLUCZEK, A. A. 2025. *Ktistes i inni. Bohaterowie mitów i legend w rzymskim mennictwie prowincjonalnym (235–276)*, Katowice.

KŁODZIŃSKI, K., ABID, M. 2021. *Fulvius Paternus: A New [pr(imi)p(ilaris)] e(gregius) v(ir) from Mustis/ Musti (Tunisia)*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 217: 293–298.

KŁODZIŃSKI, K., SAWIŃSKI, P. 2019–2020. *Domitian's damnatio: a critical case analysis*, „Palamedes", 13: 213–235.

KŁODZIŃSKI, K., SAWIŃSKI, P. 2020. *Lex de imperio Vespasiani – Ustawa o władzy Wespazjana*, Poznań.

KNAB, R. 1980. *Die Periodoniken. Ein Beitrag zur Geschichte der gymnischen Agone an den 4 griechischen Hauptfesten*, Chicago.

KNEISSL, P. 1969. *Die Siegestitulatur der römischen Kaiser. Untersuchungen zu den Siegerbeinamen des ersten und zweiten Jahrhunderts*, Göttingen.

KODER, J., RESTLE, M. 1992. *Die Ära von Sakkaia (Maximianupolis) in Arabia*, „Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik", 42: 79–81.

KOKKINOS, N. 2008. *The Foundation of Bethsaida-Julias by Philip the Tetrarch*, „Journal of Jewish Studies", 59: 236–251.

KOLB, F. 1988. *Die Datierung des ägyptischen Aufstands unter L. Domitius Domitianus und Aurelius Achilleus*, „Eos. Commentarii Societatis Philologae Polonorum", 76: 325–343.

KOLENDO, J. 1992. *Les noms dynastique de villes. Philippe l'Arabe et Philippopolis de Thrace et d'Arabie*, „Index. Quaderni camerti di studi romanistici/ International Survey of Roman Law", 20: 51–55.

KÖNIG, I. 1970. *Die Meilensteine der Gallia Narbonensis: Studien zum Strassenwesen der Provincia Narbonensis*, Bern.

KÖNIG, I. 1981. *Die gallischen Usurpatoren von Postumus bis Tetricus*, München.

KOPALIŃSKI, W. 1971. *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa.

KOPALIŃSKI, W. 1996. *Słownik eponimów, czyli wyrazów odimiennych*, Warszawa.

475:9182069887

KORNEMANN, [E.] 1900. *Coloniae*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. IV/1, Stuttgart: [kol.] 511–588.

KOROMILA, M. 2002. *The Greeks and The Black Sea From The Bronze Age to the Early 20th Century*, Athens.

KOTULA, T. 1967. *À propos d'une inscription reconstituée de Bulla Regia (Hammam Darradji). Quelques municipes «mystérieux» de l'Afrique Proconsulaire*, „Mélanges d'archéologie et d'histoire", 79: 207–220.

KOTULA, T. 1969. *Einige Bemerkungen zu der Tribus Papiria in den afrikanischen Inschriften*, „Klio. Beiträge zur Alten Geschichte ", 51: 277–285.

KOTULA, T. 1984. *Rozpad konfederacji czterech kolonii cyrteńskich: zjawisko kryzysowe?*, „Przegląd Historyczny", 75: 225–237.

KOTULA, T. 1992. *Klaudiusz II Gocki w świetle źródeł epoki późnego cesarstwa rzymskiego*, „Przegląd Historyczny", 83: 3–15.

KOUREMENOS, A. 2022. *The City of Hadrian and not of Theseus. A cultural history of Hadrian's Arch*, [w:] A. Kouremenos (ed.), *The Province of Achaea in the 2nd Century CE: The Past Present*, London–New York: 345–374.

KOVÁCS, P. 2009. *Marcus Aurelius' Rain Miracle and the Marcomannic Wars*, Leiden–Boston.

KRAFT, K. 1967. *Zum Capricorn auf den Münzen des Augustus*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 17: 17–27.

KRAFT, K. 1972. *Das System der kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien. Materialen und Entwürfe*, Berlin.

KREMER, G. 2021. *Carnuntum, Capital of Pannonia Superior: The Evidence of the Votive Monuments and the Sacral Topography*, [w:] M. Raycheva, M. Steskal (ed.), *Roman Provincial Capitals under Transition. Proceedings of the International Conference Held in Plovdiv 04.–07. November 2019*, Wien: 407–422.

KROPP, J. M. 2013. *Crowning the Emperor: An unorthodox Image of Claudius, Agrippa I and Herod of Chalkis*, „Syria", 90: 377–389.

KRÓLCZYK, K. 2009. *Veteranen in den Donauprovinzen des romischen reiches 1.–3. Jh. n. Chr.*, übers. von B. Mrozewicz, Poznań.

KRÓLCZYK, K. 2018. *Polityka dynastyczna cesarza Septymiusza Sewera (193–211 r.)*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym", 47: 181–201.

KRÜPE, F. 2011. *Die damnatio memoriae. Über die Vernichtung von Erinnerung. Eine Fallstudie zu Publius Septimius Geta (198–211 n. Chr.)*, Gutenberg.

KRZYŻANOWSKA, A. 1970. *Monnaies coloniales d'Antioche de Pisidie*, Varsovie.

KUBITSCHEK, J. W. 1889. *Imperium Romanum tributim discriptum*, Pragae–Lipsiae.

KUBITSCHEK, [J. W.] 1897. *Byzantion*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. III/1, Stuttgart: [kol.] 1127–1158.

KUHOFF, W. 1993. *Melior Augusto, felicior Traiano. Aspekte der Selbstdarstellung der römischen Kaiser während der Prinzipatszeit*, Frankfurt am Main.

KUHOFF, W. 2007. *Serbien – Die Wiege der Kaiser*, „Antike Welt", 38: 45–51.

KULIKOWSKI, M. 2000. *The Notitia Dignitatum as a Historical Source*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 49: 358–377.

KUNISZ, A. 1994. *L'insurrection de Clodius Macer en Afrique du Nord en 68 de notre ère*, Wrocław–Kraków.

KUSHNIR-STEIN, A. 2000. *Septimius Severus and Cities in Samaria: Rewards and Punishments*, „Scripta Classica Israelica", 19: 149–154.

KUSHNIR-STEIN, A. 2005. *City Eras on Palestinian Coinage*, [w:] *Coinage and Identity in the Roman Provinces*, ed. Ch. Howgego, V. Heuchert, A. Burnett, Oxford: 157–161.

LACKEIT, [C.] 1918. *Iulius nr 556*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. X/1, Stuttgart: [kol.] 909–914.

LAFAURIE, J. 1975. *L'empire gaulois. Apport de la numismatique*, [w:] H. Temporini, W. Haase (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 2, Berlin–New York: 853–1012.

LAFFI, U. 2007. *Colonie e municipi nello stato Romano*, Roma.

476:4235360172

LALIĆ, G. 2004. *Eponyms in English*, „Romanian Journal of English Studies", 1: 64–69.

LAMBERT, R. 1984. *Beloved and God: The Story of Hadrian and Antinous*, New York.

LATHOUD, D. 1924. *La consécration et la dédicace de Constantinople*, „Échos d'Orient", 23: 289–314.

LAUFFER, S. (hrsg.) 1971. *Diokletians Preisedikt*, Berlin.

LEADBETTER, B. 2009. *Galerius and the Will of Diocletian*, London–New York.

LEGLAY, M. 1968. *Les Flaviens et l'Afrique*, „Mélanges d'archéologie et d'histoire", 80: 201–246.

LEHNEN, J. 1996. *Adventus principis*. *Untersuchungen zu Sinngehalt und Zeremoniell der Kaiserankunft in den Städten des Imperium Romanum*, Frankfurt am Main–Wien.

LENSKI, N. 2015. *Constantine and the Tyche of Constantinople*, [w:] J. Wienand (ed.), *Contested Monarchy: Integrating the Roman Empire in the Fourth Century AD*, Oxford: 330–352.

LENSKI, N. 2016. *Constantine and the Cities: Imperial Authority and Civic Politics*, Philadelphia.

LEPELLEY, C. 1981. *Les cités de l'Afrique romaine au Bas–Empire*, t. II: *Notices d'histoire municipale*, Paris.

LEPPER, F. A. 1948. *Trajan's Parthian War*, Oxford.

LESCHHORN, W. 1984. *Gründer der Stadt. Studien zu einem politisch-religiösen Phänomen der griechischen Geschichte*, Stuttgart.

LESCHHORN, W. 1992. *Die Anfänge der Provinz Galatia*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 22: 315–336.

LESCHHORN, W. 1993. *Antike Ären. Zeitrechnung, Politik und Geschichte im Schwarzmeerraum und in Kleinasien nordlich des Tauros*, Stuttgart.

LESCHHORN, W. 2009. *Lexikon der Aufschriften auf griechischen Miinzen*, Bd. II: *Ethnika und Beamtennamen*, Wien.

LESSÈRE, J.-M. 1977. *Ubique Populus: Peuplement et Mouvement de Population dans L'Afrique Romaine de la Chute de Carthage à la fin de la Dynastie des Sévères (146 a. C.–235 p. C.)*, Paris.

LEVANTE, E. (ed.) 1986. (assisted by P. Weiss). *Sylloge nummorum Graecorum. Switzerland I: Levante – Cilicia*, Berne.

LEVANTE, E. (ed.) 1994 (avec la collaboration de P. Weiss). *Sylloge nummorum Graecorum. France 3: Pamphylie*, *Pisidie, Lycaonie, Galatie*, Paris.

LEVANTE, E. (ed.) 2001. *Sylloge nummorum Graecorum. France 5: Mysia*, Paris.

LEVANTE, E. 1982. *The Coinage of Titiopolis in Cilicia*, „The Numismatic Chronicle", 142: 134–137.

LEVANTE, E. 1984. *Coinage of Adana in Cilicia*, „The Numismatic Chronicle", 144: 81–94.

LEVEAU, P. 1982. *Caesarea de Maurétanie*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 10/2, Berlin–New York: 683–738.

LEVI, M. A. 1980–1981. *Roma colonia e Commodo conditor*, „Atti del centro ricerche e documentazione sull'antichità classica", 11: 315–320.

LEVICK, B. 1967. *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford.

LEVICK, B. 1990. *Claudius*, London.

LEVICK, B. 1999 a. *Vespasian*, London–New York.

LEVICK, B. 1999 b. *Worries about Vespasian: the achievements of an emperor*, „Acta Classica", 42: 121–137.

LEVICK, B. M. 2014. *Faustina I and II. Imperial Women of the Golden Age*, Oxford.

LICHTENBERGER, A. 2009. *Herod and Rome: Was Romanisation a Goal of the Building Policy of Herod?*, [w:] D. M. Jacobson, N. Kokkinos (ed.), *Herod and Augustus. Papers Presented at the IJS Conference 21st–23rd June 2005*, Leiden–Boston: 43–61.

LIDDELL, H. G., SCOTT, R. 1996. *A Greek-English Lexicon*, ed. H. S. Jones with the assistance of R. McKenzie, Oxford.

477:2739295477

LIFSHITZ, B. 1969. *Légions romaines en Palestine*, [w:] J. Bibauw (éd.), *Hommages à Marcel Renard*, vol. 2: *Histoire, histoire des religions, épigraphie*, Bruxelles: 458–469.

LINDERSKI, J. 1988. *Giovanni Forni. Le tribù romane. Vol. III,1. Le pseudo-tribus. Rome:Giorgio Bretschneider, 1985. Pp. xii, 172. No price listed (pb.)* [rec.], „The Classical World", 81: 230–231.

LINKO, A. 2024. *Die antiken Ortsnamen mit griechischer und lateinischer Etymologie im Ebenen Kilikien*, „Graeco-Latina Brunensia", 29: 79–111.

LOMA, S., GRBIĆ NIKOLIĆ, D. 2018. *New and Revised Inscriptions from Dalmatia: Municipium Malvesiatium and Municipium Splonistarum*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 207: 278–288.

LONG, G. 1870. *Ancyra*, [w:] W. Smith (ed.), *A Dictionary of Greek and Roman Geography*, vol. 1, Boston: 133–134.

LORIOT, X. 2007. *Duces et Correctores en Égypte au IIIe siècle de notre ère*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz", 18: 101–113.

LOZANOV, I. 2020. *A Lurking City: Nicopolis ad Nestum between Mark Antony and Trajan*, „Bulgarian e-Journal of Archaeology", 10: 55–73.

LOZANOV, I. 2023. *Polemo*, [w:] V. E. Pagán (ed.), *The Tacitus Encyclopedia*, vol. I, Hoboken, New Jers.: 828–830.

LUNDQUIST, J. 2014. *Psilosis*, [w:] G. K. Giannakis (ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, vol. 3, Leiden–Boston: 192–193.

ŁUKASZEWICZ, A. 2009. *Kilka uwag o pisowni wyrazów greckich (i niektórych innych) w polskich tekstach dotyczących starożytności klasycznej i archeologii*, „Studia i Materiały Archeologiczne", 14: 105–117.

MACKIE, N. K. 1983. *Augustan Colonies in Mauretania*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 32: 332–358.

MACMULLEN, R. 2000. *Romanization in the Time of Augustus*, New Haven–London.

MACRIDY, Th. 1912. *Antiquités de Notion II*, „Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien", 15: 36–67.

MAGIE, R. 1950. *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*, vol. I–II, Princeton.

MAIRAT, J. (ed.) 2022 (with M. Spoerri Butcher, M. Amandry, R. Bland, K. Butcher, J. Nurpetlian, U. Peter). *Roman Provincial Coinage*, vol. VII/2: *Gordian I to Gordian III (AD 238–244). All provinces except Asia*, London–Paris.

MAKARSKI, W. 1997–1998. *O klasyfikacji nazw miejscowych raz jeszcze*, „Roczniki Humanistyczne", 45–46: 39–50.

MALKIN, I. 1985. *What's in a Name? The Eponymous Founders of Greek Colonies*, „Athenaeum", 63: 114–130.

MALKIN, I. 1986. *Apollo Archegetes and Sicily*, „Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di Lettere e Filosofia", 16: 959–972.

MALONE, S. J. 2006. *Legio XX Valeria Victrix: Prosopography, archaeology and history*, Oxford.

MANDERS, E., SLOOTJES, D. 2015. *Linking Inscriptions to Provincial Coins: a Reappraisal of Nero's Visit to Greece*, „Latomus. Revue d'études latines", 74: 989–1005.

MANGAS MANJARRÉS, J., et alii (ed.) 1995 [rok 1989] et sequent. „Hispania Epigraphica", Madrid.

MANGO, C. 1994. *The Empress Helena, Helenopolis, Pylae*, „Travaux et Mémoires", 12: 143–158.

MANN, J. C. 1962. *Colonia Ulpia Traiana and the Occupation of Vetera II*, „Bonner Jahrbücher", 162: 162–164.

MANN, J. C. 1963. *City-Names in the Western Empire*, „Latomus. Revue d'études latines", 22: 777–782.

MANN, J. C. 1991. *The Notitia Dignitatum – Dating and Survival*, „Britannia", 22: 215–219.

MAREK, C. 1993. *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Tübingen.

MARENDA, H. 2023. *Verlorene Herrscher. Usurpatoren unter den Soldatenkaisern (235–285)*, Darmstadt.

MARICHAL, R. 2004. *Château-Roussillon/ Ruscino (Pyrénées-Orientales)*, „Supplément à la Revue Archéologique du Centre de la France", 25: 397–402.

MARICQ, A. 1958. *Res gestae divi Saporis*, „Syria. Archéologie, Art et histoire", 35: 295–360.

478:3835445820

MARIS, E. 1881. *A Historic Sketch of the Coins of New Jersey*, Philadelphia.

MARMOURI, K. 2010. *Lepcitani Saloniniani: à propos d'un bienfait impérial pendant la crise du IIIe siècle*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz", 21: 63–87.

MAROTTA, V. 2022. *Roman Jurists and the Empire: History and Interpretation*, [w:] F. Nasti, A. Schiavone (ed.), *Jurists and Legal Science in the History of Roman Law*, trans. P. Christie, London–New York: 189–234.

MARQUARDT, J. 1873. *Römische Staatsverwaltung*, Bd. I, Leipzig.

MARQUES DE FARIA, A. 2001. *Pax Iulia, Felicitas Iulia, Liberalitas Iulia*, „Revista Portuguesa de Arqueologia", 4: 351–362.

MARTÍN RUIZ, J. A. 2013. *Un problema no resuelto. La localización de Sabora Flavia*, „Takurunna. Anuario de Estudios sobre Ronda y La Serranía", 3: 57–69.

MARZANO, A. 2022. *The «Many Faces» of the Roman Economy: Modern Preconceptions and Some Considerations on Capital, Technology, and Labour*, [w:] M. Frangipane, M. Poettinger, B. Schefold (ed.), *Ancient Economies in Comparative Perspective: Material Life, Institutions and Economic Thought*, Cham: 187–203.

MASON, J. 2018. *Vespasian's Rise from Civil War in Josephus's «Bellum Judaicum»*, [w:] L. D. Ginsberg, D. A. Krasne (ed.), *After 69 CE – Writing Civil War in Flavian Rome*, Berlin–Boston: 199–226.

MATEI-POPESCU, F. 2014. *Tropaeum Traiani*, [w:] I. Piso, R. Varga (hrsg.), *Trajan und seine Städte. Colloquium Cluj–Napoca, 29. September–2. Oktober 2013*, Cluj–Napoca: 205–223.

MATEI-POPESCU, F. 2018. *On the Origins of the municipium Hadrianum Drobetense*, [w:] M. Popescu, I. Achim, F. Matei-Popescu (ed.), *La Dacie et l'empire romain. Mélanges d'épigraphie et d'archéologie offerts à Constantin C. Petolescu*, Bucureşti: 87–96.

MATHISEN, R. 2009. *The Use and Misuse of Jerome in Gaul during Late Antiquity*, [w:] A. Cain, J. Lössl (ed.), *Jerome of Stridon: His Life, Writings and Legacy*, London–New York: 191–208.

MATTINGLY, H. (ed.) 1940. *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, vol. IV: *Antoninus Pius to Commodus*, London

MATTINGLY, H., SYDENHAM, E. A. (ed.) 1930. *The Roman Imperial Coinage*, vol. III: *Antoninus Pius to Commodus*, London.

MATTINGLY, H., SYDENHAM, E. A. (ed.) 1936. *The Roman Imperial Coinage*, vol. IV, p. 1: *Pertinax to Geta*, London.

MCELDERRY, R. K. 1909. *The Legions of the Euphrates Frontier*, „The Classical Quarterly", 3: 44–53.

MCELDERRY, R. K. 1918: *Vespasian's Reconstruction of Spain*, „The Journal of Roman Studies", 8: 53–102.

MENDEL, G. 1909. *Catalogue des monuments grecs, romains et byzantins du Musée Impérial Ottoman de Brousse*, „Bulletin de Correspondance Hellénique", 33: 245–435.

MERLIN, A. (ed.) 1944. *Inscriptions Latines de la Tunisie*, Paris.

MESHORER, Y. 1979. *Sepphoris and Rome*, [w:] O. Mørkholm, N. M. Waggoner (ed.), *Greek Numismatics and Archaeology. Essays in Honor of Margaret Thompson*, Wetteren: 159–171.

MEYER, E. 1987–1988. *Die Bronzeprägung von Laodikeia in Syrien 194/ 217*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 37/38: 57–92.

MEYER, M. 2001. *Cilicia as Part of the Seleucid Empire: The Beginning of Municipal Coinage*, [w:] É. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), *La Cilicie: espaces et pouvoirs locaux (IIe millénaire av. J.-C.–IVe siècle ap. J.-C.). Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 2–5 novembre 1999,* Istanbul: 505–518.

MEYERS, E. M., HENDIN, D., MEYERS, C. L. 2015. *Further Reflections on Sepphoris and Rome: Numismatics and Archaeology*, „Eretz-Israel: Archaeological, Historical and Geographical Studies", 31: 132–140.

MIGOTTI, B., ŠAŠEL KOS, M., RADMAN-LIVAJA, I. 2018. *Roman Funerary Monuments of South–Western Pannonia in Their Material, Social, and Religious Context*, Oxford.

MILLAR, F. 1964. *A Study of Cassius Dio*, Oxford.

MILLAR, F. 1993. *The Roman Near East, 31 BC–AD 337*, Cambridge, Mass.–London.

479:7888652251

MILLAR, F. 2004. *Emperors, Kings, and Subjects: The Politics of Two-Level Sovereignty*, [w:] F. Millar, *Rome, the Greek World, and the East*, vol. 2: *Government, Society, and Culture in the Roman Empire*, ed. H. M. Cotton, G. M. Rogers, Chapel Hill–London: 229–246.

MILLAR, F. 2006. *The Roman Coloniae of the Near East: A Study of Cultural Relations*, [w:] F. Millar, *Rome, the Greek World and the East*, vol. 3: *The Greek World, the Jews, and the East*, ed. H. M. Cotton, G. M. Rogers, Chapel Hill: 164–222.

MILLER, J. F. 1993. *The Shield of Argive Abas at Aeneid 3.286*, „The Classical Quarterly", 43: 445–450.

MILLER K. 1898. *Mappae mundi. Die ältesten Weltkarten*, Stuttgart.

MILLER, K. 1916. *Itinera Romana. Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*, Stuttgart.

MILLER, S. S. 1987. *Intercity Relations in Roman Palestine: The Case of Sepphoris and Tiberias*, „Association for Jewish Studies Review", 12: 1–24.

MILLER, S. S. 2001. *Josephus on the Cities of Galilee: Factions, Rivalries and Alliances in the First Jewish Revolt*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 50: 453–467.

MILLETT, M. J. 2012. *Londinium*, [w:] S. Hornblower, A. Spawforth, E. Eidinow (ed.), *Oxford Classical Dictionary*, Oxford: 858.

MIONNET, T. E. 1811. *Description de médailles antiques, grecques et romaines avec leur degré de rareté et leur estimation*, t. 5, Paris.

MIONNET, T. E. 1819–1837. *Description de médailles antiques, grecques et romaines avec leur degré de rareté et leur estimation. Supplément*, t. 1–9, Paris.

MIRDITA, Z. 1978. *Eine Inschrift aus Ulpianum*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 29: 161–166.

MIRKOVIĆ, M. (ed.) 1986. (sous la direction de F. Papazoglou). *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, t. II: *Viminacium et Margum*, Belgrade.

MIRKOVIČ, M., DUŠANIČ, S. (ed.) 1976 (sous la direction de F. Papazoglou). *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, t. I: *Singidunum et le nord-ouest de la province*, Belgrade.

MITCHELL, S. 1974. *The Plancii in Asia Minor*, „The Journal of Roman Studies", 64: 27–39.

MITCHELL, S. 1979. *Iconium and Ninica: Two Double Communities in Roman Asia Minor*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 28: 409–438.

MITCHELL, S. 1986. *Galatia under Tiberius*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 16: 17–34

MITCHELL, S. 1993. *Anatolia: Land, Men and Gods in Asia Minor,* vol. I: *The Celts and the Impact of Roman Rule*, Oxford.

MITCHELL, S. 1998. *Geographical and historical introduction*, [w:] S. Mitchell, M. Waelkens, J. Burdy, M. Byrne, J. Öztürk, M. Taşlıalan, *Pisidian Antioch: The Site and Its Monuments*, London–Swansea: 1–18.

MITFORD, T. B. 1980. *Roman Rough Cilicia*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7/2, hrsg. Berlin–New York: 1230–1261.

MOELLER, W. O. 1970. *The Riot of A. D. 59 at Pompeii*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 19: 84–95.

MOMMSEN, T. 1883. *Die Italischen Bürgercolonien von Sulla bis Vespasian*, „Hermes", 18: 161–213.

MOMMSEN, T. 1885. *Römische Geschichte*, Bd. 5, Berlin.

MOMMSEN, T. 1905. *Lex coloniae Iuliae Genetivae Urbanorum sive Ursoniensis*, [w:] T. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, Bd. I, Berlin: 194–239.

MOMMSEN, T. 1913. *Epigraphische Analekten. 9: Inschrift aus Hispellum*, [w:] T. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, Bd. VIII, Berlin: 24–45.

MOMMSEN, T., et alii (ed.) 1863 et sequent. *Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin.

MOMMSEN, T., et alii (ed.) 1872–1913. *Ephemeris epigraphica. Corporis inscriptionum Latinarum supplementum*, vol. I–IX, Berolini.

DE M. [MONINS] JOHNSON, J. 1914. *Antinoë and Its Papyri: Excavation by the Graeco-Roman Branch, 1913–14*, „The Journal of Egyptian Archaeology", 1: 168–181.

480:1059947384

MOORE, F. G. 1894. *On Urbs Aeterna and Urbs Sacra*, „Transactions of the American Philological Association" 25: 34–60.

MORENA LÓPEZ, J. A. 2011. *Ituci Virtus Iulia. Una colonia romana en el corazón de la campiña cordobesa*, „Ituci. Revista de difusión cultural de Baena y su comarca", 1: 12–21.

MØRKHOLM, O. 1983. *The Autonomous Tetradrachms of Laodicea ad Mare*, „Museum Notes (American Numismatic Society)", 28: 89–107.

MOWAT, R. 1901. *Martelage et abrasion des monnaies sous l'Empire romain*, „Revue numismatique", 4e sér., 5: 443–471.

MOWAT, R. 1902. *Un cas singulier d'abraison et de surfrappe monétaire*, „Revue numismatique", 4e sér., 6: 286–290.

MÓCSY, A. 1964. *Der Name Flavius als Rangbezeichnung in der Spätantike*, [w:] *Akte des IV. internationalen Kongress für griechische und lateinische Epigraphik (Wien, 17. bis 22, September 1962)*, Wien: 257–263.

MÓCSY, A. 1974 a. *Pannonia a korai császárság idején*, Budapest.

MÓCSY, A. 1974 b. *Pannonia and Upper Moesia. A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London–Boston.

MRÁV, Z. 2013. *Septimius Severus and the cities of the middle Danubian provinces*, [w:] W. Eck, B. Fehér, P. Kovács (hrsg.), *Studia epigraphica in memoriam Géza Alföldy*, Bonn: 205–240.

MROZEWICZ, L. 1977. *Une inscription latine en l'honneur de Septime Sévere et de sa famille, nouvellement découverte à Novae*, „Archeologia", 28: 117–124.

MROZEWICZ, L. 1984. *Ze studiów nad rolą canabae w procesie urbanizowania terenów pogranicza reńsko-dunajskiego w okresie wczesnego Cesarstwa*, „Balcanica Posnaniensia", 3: 285–297.

MROZEWICZ, L. 2008. *Municipalisation des provinces danubiennes à l'époque des Sévères*, [w:] M. L. Caldelli, G. L. Gregori, S. Orlandi (a cura di), *Epigrafia 2006. Atti della XIVe Rencontre sur l'Epigraphie in onore di Silvio Panciera con altri contributi di colleghi, allievi e collaboratori*, Roma: 679–685.

MROZEWICZ, L. 2012 a. *Damnatio memoriae w rzymskiej kulturze politycznej*, [w:] R. Gałaj–Dempniak, D. Okoń, M. Semczyszyn (red.), *Damnatio memoriae w europejskiej kulturze politycznej*, Szczecin: 11–15.

MROZEWICZ, L. 2012 b. *Urbanizacja flawijska (część pierwsza)*, [w:] L. Mrozewicz (red.), *Studia Flaviana II*, Poznań: 65–96.

MROZEWICZ, L. 2013 a. *Flavian Urbanisation of Africa*, „Studia Europaea Gnesnensia", 7: 201–232.

MROZEWICZ, L. 2013 b. *Municipium Cillitanum. Des études sur l'urbanisation flavienne de l'Afrique du Nord,* [w:] W. Eck, B. Fehér, P. Kovács (hrsg.), *Studia epigraphica in memoriam Géza Alföldy*, Bonn: 241–248.

MROZEWICZ, L. 2014. *Flavian municipal foundations in Dalmatia*, [w:] K. Twardowska, M. Salamon, S. Sprawski, M. Stachura, S. Turlej (ed.), *Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues. Studies in Honour of Professor Maria* Dzielska, Krakow: 209–218.

MROZEWICZ, L. 2015. *Flavische Städtegründungen auf dem Balkan*, [w:] G. von Bülow (hrsg.), *Kontaktzone Balkan. Beiträge des internationalen Kolloquiums „Die Donau-Balkan-Region als Kontaktzone zwischen Ost-West und Nord-Süd" vom 16.–18. Mai 2012 in Frankfurt a. M.,* Bonn: 151–163.

MROZEWICZ, L. 2016. *Pod skrzydłami legionu (Marcus Reuter, Legio XXX Ulpia victrix. Ihre Geschichte, ihre Soldaten, ihre Denkmäler, Xantener Berichte, 23, Verlag Philipp von Zabern, Darmstadt–Mainz 2012, ss. 194, ilustracje kolorowe i czarno–białe)* [rec.], „Studia Europaea Gnesnensia", 14: 265 269.

MROZEWICZ, L. 2018. *Conditor urbium. Trajans Urbanisierungspolitik in den Donauprovinzen*, „Studia Europaea Gnesnensia", 18: 179–191.

MUNRO, J. A. R. 1897. *Inscriptions from Mysia*, „The Journal of Hellenic Studies", 17: 268–293.

MUNRO, J. A. R. 1901. *Gleanings from Mysia*, „The Journal of Hellenic Studies", 21: 229–237.

MUNRO, J. A. R., ANDERSON, W. C. F., MILNE, J. G., HAVERFIELD, F. 1896. *On the Roman Town of Doclea in Montenegro*, London.

MUNKSGAARD, E. (ed.) 1944. *Sylloge Nummorum Graecorum: Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum*, vol: 15. *Corinth*, Copenhagen.

481:8526907969

MURATORIUS, L. A. 1740. *Novus theasaurus veterum inscriptionum*, t. III, Mediolani.

MURRAY, W. M., PETSAS, P. M. 1989. *Octavian's Campsite Memorial for the Actian War*, „Transactions of the American Philosophical Society", 79: I–XI, 1–172.

MUSHMOV, N. A. 1912. *Antichnite moneti na Balkanskia Poluostrov i monetite na balgarskite tsare*, Sofia.

NADEL, B. 1977. *Literary Tradition and Epigraphical Evidence: Constantine Porphyrogenitus' Information on the Bosporan Kingdom of Emperor Diocletian Reconsidered*, „Dialogues d'histoire ancienne", 3: 87–114.

NAWOTKA, K. 1989. *The Attitude towards Rome in the Political Propaganda of the Bosporan Monarchs*, „Latomus. Revue d'études latines", 48: 326–338.

NAWOTKA, K. 2017. *Seleukos I and the Origin of the Seleukid Dynastic Ideology*, „Scripta Classica Israelica", 36: 31–43.

NERI, V. 1978. *CIL XII 2228 e la politica gallica di Claudio il Gotico*, „Revue des Études Anciennes", 80: 85–94.

NIKOLIĆ, D. 2022. *Roman Military Strategy in the Iron Gates in the Light of Epigraphic Evidence*, [w:] P. Kovács, A. Szabó (ed.), *Defending the Polis – Defending the Empire: The Ancient Greek and Roman Military Strategy and Inscriptions*, Budapest: 89–100.

NIKOLIĆ, D. 2023. *Municipium Aelianum*, „Balcanica. Annual of the Institute for Balkan Studies", 54: 7–19.

NOCK, A. D. 1928. *Alexander of Abonuteichos*, „The Classical Quarterly", 22: 160–162.

NOLL, R. 1976. *Carnuntum*, [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton: 198–199.

NOLLÉ, J. 2009. *Zu den Gründungstraditionen des thrakischen Hadrianopolis (Edirne)*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 39: 101–162.

NOLLÉ, J., ZELLNER, H. 1995. *Von Anazarbos nach Mopsuestia. Historische Anmerkungen zu zwei unpublizierten Stadtprägungen der römischen Kaiserzeit aus Kilikien*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 45: 39–49.

NONY, D. 1980. *Gallien à Cologne, une propagande provincialiste*, „Revue des Études Anciennes", 82: 60–69.

OBERHUMMER, [E.] 1900. *Constantia nr 5*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. IV/1, Stuttgart: [kol.] 953–957.

OBERHUMMER, [E.] 1912. *Hadrianopolis nr 9*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. VII/2, Stuttgart: [kol.] 2174–2175.

ODAHL, CH. M. 2010. *Constantine and the Christian Empire*, London–New York.

OLIVER, J. H. 1969. *Octavian's Inscription at Nicopolis*, „The American Journal of Philology", 90: 178–182.

OLIVER, J. H. 1981. *Roman Emperors and Athens*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 30: 412–423.

OLSZEWSKI, L. 2011. *Erinnerungspolitik im alten Rom: anhand von «damnatio memoriae» und «consecratio»*, [w:] S. Ruciński, K. Balbuza, K. Królczyk (ed.), *Studia Lesco Mrozewicz ab amicis et discipulis dedicata*, Poznań: 283–297.

OPRIȘ, I. C. 2021. *An anonymous statio of classis flavia moesica and later flaviana. All we know for now about Roman Rasova (Constanța county, Romania)*, „Journal of Ancient History and Archaeology", 8: 47–64.

ORTIZ CÓRDOBA, J. 2015. *Vespasiano y los saborenses: el traslado al llano de la ciudad de Sabora*, [w:] G. Bravo, R. González Salinero (ed.), *Poder central y poder local dos realidades paralelas en la órbita política romana*, Madrid–Salamanca: 331–354.

PACE, B. 1923–1924 [1926]. *Ricerche nella regione di Conia, Adalia e Scalanova*, „Annuario della r. scuola archeologica di Atene e delle missioni italiane in Oriente", 6–7: 343–452.

PALLU DE LESSERT, A. C. 1912. *Les colonies attribuées a César (coloniae Juliae) dans l'Afrique romaine*, Paris.

PANCIERA, S. 2006 a. *Storia locale dell'Italia romana. Nursia colonia antoniana?*, [w:] G. Volpe, M. Silvestrini, T. Spagnuolo Vigorita (a cura di), *Studi in onore di Francesco Grelle*, Bari: 181–191.

PANCIERA, S. 2006 b. *Un eques singularis augusti da Ulpia Tonzus*, [w:] S. Panciera, *Epigrafi,epigrafia, epigrafici. Scritti vari e inediti (1956–2005) con note complementari e indici*, Roma: 1383–1390.

PAPADOPOULOS, I. 2021. *The Idea of Rome in Late Antiquity: From Eternal City to Imagined Utopia*, Amsterdam.

482:5439213825

PAPAZOGLOU, F. 1961. *Septimia Aurelia Heraclea*, „Bulletin de Correspondance Hellénique", 85: 162–175.

PAPAZOGLOU, F. 1988. *Les villes de Macédoine à l'époque romaine*, Paris.

PASCHALIS, M. 1987. *Virgil's Actium-Nicopolis,* [w:] E. K. Chrysos (ed.), *Nicopolis I. Proceedings of the First International Symposium on Nicopolis, 23–29 September 1984*, Preveza: 57–69.

PATRICH, J. 2011. *Studies in the Archaeology and History of Caesarea Maritima: Caput Judaeae, Metropolis Palaestinae*, Leiden–Boston.

PAWLAK, M. N. 2013. *Corinth after 44 BC: Ethnical and Cultural Changes*, „Electrum", 20: 143–162.

PAWLAK, M. N. 2015. *Herodes Attyk. Sofista, dobroczyńca, tyran*, Toruń.

PEARCE, J. W. E. (ed.) 1951. *The Roman Imperial Coinage*, vol. IX: *Valentinian I – Theodosius I*, London.

PENELLA, R. J. 1980. *Caracalla and His Mother in the Historia Augusta*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 29: 382–384.

PENNEY, J. H. W. 1988. *Cities and Founders in Antiquity*, „Journal of the Anthropological Society of Oxford", 19: 170–180.

PERDRIZET, P. 1906. ΟΥΛΠ. ΝΙΚΟΠΟΛΙΣ ΠΡΟΣ ΜΕΣΤΩ, [w:] *Corolla numismatica. Numismatic essays in honour of B. V. Head*, London–Toronto: 217–233.

PETOLESCU, C. C. (ed.) 2005. *Inscripțiile latine din Dacia*, vol. I, București.

PFLAUM, H.-G. 1960. *Les carrières procuratoriennes équestres sous le haut–empire romain*, t. 1, Paris.

PFLAUM, H.-G. 1970. *La romanisation de l'ancien territoire de la Carthage punique à la lumière des découvertes épigraphiques récentes*, „Antiquités africaines", 4: 75–118.

PFLAUM, H.-G. 1975. *Remarques concernant les surnoms impériaux des villes érigées sous les Flaviens et les Antonins en colonies ou municipes*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 17: 260–262.

PHILIPP, [H.] 1918. *Iulium Carnicum*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. X/1, Stuttgart: [kol.] 105.

PICCOTTINI, G. (bearb.) 1977. *Die Dienerinnen- und Dienerreliefs des Stadtgebietes von Virunum*, Wien [CSIR-Öst., vol. II p. 3].

PIGANIOL, A. 1929. *Notes épigraphiques*, „Revue des Études Anciennes", 31: 139–150.

PINA POLO, F. 2021. *Foundations of Provincial Towns as Memorials of imperatores: the Case of Hispania*, [w:] A. Díaz Fernández (ed.), *Provinces and Provincial Command in Republican Rome: Genesis, Development and Governance*, Sevilla–Zaragoza: 145–164.

PISO, I. 2003. *L'urbanisation des provinces danubiennes*, [w:] M. Reddé, L. Dubois, D. Briquel, H. Lavagne, F. Queyrel (ed.), *La naissence de la ville dans l'Antiquité*, Paris: 285–298.

PISO, I. 2018. *L'avium inspex et le statut d'Asturica Augusta*, „Anuari de filologia antiqua et mediaevalia", 8: 747–755.

PISO, I. 2022. *Colonia Dacica Sarmizegetusa, die erste römische Stadt nördlich der Donau*, [w:] K. Matijević, R. Wiegels (hrsg.), *Kultureller Transfer und religiöse Landschaften. Zur Begegnung zwischen Imperium und Barbaricum in der römischen Kaiserzeit*, Berlin–Boston: 213–254.

PISTELLATO, A. 2022. *Antoninum habemus, omnia habemus: The nomen Antoninorum Issue between the Historia Augusta and Cassius Dio*, [w:] A. M. Kemezis, C. Bailey, B. Poletti, (ed.) *The Intellectual Climate of Cassius Dio: Greek and Roman Pasts*, Leiden–Boston: 138–169.

PITTAKIS, K. 1835. *L'ancienne Athènes ou la description des antiquités d'Athènes et de ses environs*, Athènes.

POHLSANDER, H. A. 1993. *Constantia*, „Ancient Society", 24: 151–167.

POLLARD, N. 2003. *Soldiers, Cities and Civilians in Roman Syria*, Ann Arbor.

PONT, A.-V. 2007. *L'empereur «fondateur»: enquête sur les motifs de la reconnaissance civique*, „Revue des Études Grecques", 120: 526–552.

POOLE, R. S. (ed.) 1877. *Catalogue of the Greek Coins. The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace &c*., London [BMC, vol. 3].

POTTER, D. S. 1999. *Literary Texts and the Roman Historian*, London–New York.

483:5479506652

PRAG, J. R. W. 2010. *Sicilia Romana tributim discripta*, [w:] M. Silvestrini (a cura di), *Le tribù romane. Atti della XVIe Rencontre sur l'épigraphie (Bari 8–10 ottobre 2009)*, Bari: 305–311.

PRICE, S. R. F. 1984. *Rituals and Power: The Roman Imperial Cult in Asia Minor*, Cambridge.

PRIMO, A. 2010. *The Client Kingdom of Pontus between Mithridatism and Philoromanism*, [w:] T. Kaiser, M. Facella (ed.), *Kingdoms and Principalities in the Roman Near East*, Stuttgart: 159–179.

PROSTKO-PROSTYŃSKI, J. 2013. *Późnoantyczni Flavii: nowi obywatele rzymscy?*, „U schyłku starożytności. Studia źródłoznawcze", 12: 95–101.

PROU, M. (ed.) 1892. *Catalogue des monnaies françaises de la Bibliothèque Nationale: Les monnaies mérovingiennes*, Paris.

RADET, G. A. 1887. *Lettres de l'empereur Hadrien à la ville de Stratonicée-Hadrianopolis*, „Bulletin de Correspondance Hellénique", 11: 108–128.

RAEPSAET-CHARLIER, M.-T. 2008. *Noms de personnes, noms de lieux dans l'Occident Romain. Quelques outils récents*, „L'Antiquité Classique", 77: 289–307.

RAMSAY, W. M. 1887. *The Cities and Bishoprics of Phrygia. Part II*, „The Journal of Hellenic Studies", 8: 461–519.

RAMSAY, W. M. 1894. *Colonia Niniva ou Ninica? Lettre à M. E. Babelon*, „Revue Numismatique", 3e sér., 12: 164–173.

RAMSAY, W. M. 1916. *Colonia Caesarea (Pisidian Antioch) in Augustan Age*, „The Journal of Roman Studies", 6: 83–134.

RAMSAY, W. M. 1930. *Res Anatolicae III: Ecce iterum Pisidia*, „Klio. Beiträge zur Alten Geschichte", 23: 239–255.

DE RANIERI, C. 1997. *Renovatio temporum e rifondazione di Roma nell'ideologia politica e religiosa di Commodo*, „Studi Classici e Orientali", 45: 329–368.

REINACH, T. 1890. *Lettre à M. le Commandeur J. B. de Rossi au sujet du temple d'Hadrien à Cyzique*, „Bulletin de Correspondance Hellénique", 14 : 517–545.

RENBERG, G. H. 2017. *Where Dreams May Come: Incubation Sanctuaries in the Greco-Roman World*, vol. I, Leiden–Boston.

REUTER, M. 2012. *Legio XXX Ulpia Victrix. Ihre Geschichte, ihre Soldaten, ihre Denkmäler*, Mainz.

REY-COQUAIS, J.-P. 1978. *Syrie Romaine, de Pompée à Dioclétien*, „The Journal of Roman Studies", 68: 44–73.

REY-COQUAIS, J.-P. (ed.) 1967. *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*, t. VI: *Baalbek et Beqa'*, Paris.

REYNOLDS, J. M., WARD-PERKINS, J. B. (ed.) 1952. (in collaboration with S. Aurigemma, R. Bartoccini, G. Caputo, R. Goodchild, P. Romanelli). *Inscriptions of Roman Tripolitania*, Rome–London.

REYNOLDS, J., LLOYD, J. A. 2006. *Cyrene*, [w:] A. K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. X: *The Augustan Empire, 43 B.C.–A.D. 69*, Cambridge: 619–640.

RIESCO TERRERO, Á. 1986. *Puntualizaciones sobre la autenticidad, datación y transmisión de una inscripción latina en bronce del siglo I relativa a la ciudad de Sabora (a. 77 d. C.)*, „Analecta Malacitana", 9: 233–248.

RIESS, W. 2003. *Die Rede des Claudius über das ius honorum der gallischen Notablen: Forschungsstand und Perspektiven*, „Revue des Études Anciennes", 105: 211–249.

RILEY, M. T. 1995. *Ptolemy's Use of His Predecessors' Data*, „Transactions of the American Philological Association", 125: 221–250.

RITTERLING, [E.] 1925. *Legio*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XII/2, Stuttgart: [kol.] 1328–1829.

RIVES, J. 1994. *Venus Genetrix outside Rome*, „Phoenix", 48: 294–306.

RIVET, A. L. F. 1980. *Celtic Names and Roman Places*, „Britannia", 11: 1–19.

RIVET, A. L. F., SMITH, C. 1979. *Place Names of Roman Britain*, Princeton.

484:3738260110

RIZAKIS, A. D. 2010. *Tribus romaines dans les provinces d'Achaie et de Macedoine*, [w:] M. Silvestrini (a cura di), *Le Tribù Romane. Atti della XVIe Rencontre sur l'épigraphie. Bari 8–10 ottobre 2009*, Bari: 359–366.

ROBERT, L. 1946. *Ulpia Heraclea*, [w:] L. Robert, *Hellenica: recueil d'epigraphie, de numismatique et d'antiquites grecques*, vol. 3, Paris: 5–31.

ROBERT, L. 1948. *Villes de la Chersonese et de la Thrace*, [w:] L. Robert, *Hellenica: recueil d'epigraphie de numismatique et d'antiquites grecques*, vol. 5, Paris: 35–58.

ROBERT, L. 1962. *Les villes d'Asie Mineure*, Paris.

ROBERT, L. 1975. *Nonnos et les monnaies d'Akmonia de Phrygie*, „Journal des savants", 3/4: 153–192.

ROBERT, L. 1977. *La titulature de Nicée et de Nicomédie: La gloire et la haine*, „Harvard Studies in Classical Philology", 81: 1–39.

ROBERT, L. 1980. *À travers l'Asie Mineure. Poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie*, Paris.

VON ROHDEN, [P.] 1893 a. *Aelius nr 64*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/1, Stuttgart: [kol.] 493–520.

VON ROHDEN, [P.] 1893 b. *Aelius nr 65*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/1, Stuttgart: [kol.] 520–521.

VON ROHDEN, P. 1894 a. *Annius nr 94*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/2, Stuttgart: [kol.] 2279–2307.

VON ROHDEN, P. 1894 b. *Annius nr 121*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/2, Stuttgart: [kol.] 2313–2314.

VON ROHDEN, P. 1894 c. *Antinoos nr 5*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. I/2, Stuttgart: [kol.] 2439–2440.

VON ROHDEN, P. 1896 a. *Aurelius nr 46*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. II/2, Stuttgart: [kol.] 2434–2453.

VON ROHDEN, P. 1896 b. *Aurelius nr 89*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. II/2, Stuttgart: [kol.] 2464–2481.

ROLLAND, H. 1960. *Inscription sur bronze de Thoard (Basses-Alpes)*, „Gallia", 18: 103–109.

ROLLER, D. W. 2022. *A Guide to the Geography of Pliny the Elder*, Cambridge.

ROMANELLI, P. 1959. *Storia delle province romane dell'Africa*, Roma.

ROMANO, D. G. 2003. *City Planning, Centuriation, and Land Division in Roman Corinth: Colonia Laus Iulia Corinthiensis & Colonia Iulia Flavia Augusta Corinthiensis*, [w:] C. K. Williams II, N. Bookidis (ed.), *Corinth the Centenary 1896–1996*, Athens: 279–301.

ROSCHER, W. H. 1884. *Apollon*, [w:] W. H. Roscher (hrsg.), *Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, Bd. I/1, Leipzig: [kol.] 422–449.

ROSELAAR, S. T. 2010. *Public Land in the Roman Republic. A Social and Economic History of Ager Publicus in Italy 396–89 BC*, Oxford.

ROSS, S. K. 2001. *Roman Edessa: Politics and Culture on the Eastern Fringes of the Roman Empire 114–242 CE*, London–New York.

ROTHENHÖFER, P. 2011. *Köln und Xanten: römische Frontstädte am Rhein?*, [w:] F. Daubner (hrsg.), *Militärsiedlungen und Territorialherrschaft in der Antike*, Berlin–New York: 115–129.

ROUVIER, J. 1904. *Numismatique des villes de la Phénicie: Tyr*, „Journal international d'archéologie numismatique", 7: 65–108.

LE ROUX, P. 1986. *Municipe et droit latin en Hispania sous l'Empire*, „Revue historique de droit français et étranger", 64: 325–350.

LE ROUX, P., TRANOY, A. 1973. *Rome et les Indigènes dans le Nord-Ouest de la Péninsule Ibérique. Problèmes d'épigraphie et d'histoire*, „Mélanges de la Casa de Velázquez", 9: 177–231.

ROWAN, C. 2012. *Under Divine Auspices: Divine Ideology and the Visualisation of Imperial Power in the Severan Period*, Cambridge.

ROWELL, H. T., BELLINGER, A. R. 1932. *Greek Inscriptions*, [w:] P. V. C. Baur, M. I. Rostovzeff, A. R. Bellinger (ed.), *The Excavations at Dura-Europos conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. Preliminary Report of Third Season of Work. November 1929–March 1930*, New Haven: 51–52.

485:2622943521

ROXAN, M., HOLDER, P. (ed.) 2003. *Roman Military Diplomas IV*, London.

RÓMER, F. 1866. *Magyar régészeti krónika*, „Archaeologiai Közlemények" 6: 164–187.

RUGE, [W.] 1905. *Domitiopolis*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. V/1, Stuttgart: [kol.] 1313.

RUGE, [W.] 1910. *Germanikopolis nr 3*, [w:] G. Wissowa, W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. VII/1, Stuttgart: [kol.] 1258.

RUGE, [W.] 1916. *Iotape nr 6*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. IX/2, Stuttgart: [kol.] 2004.

RUGE, W. 1936. *Ninika*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. XVII/1, Stuttgart: [kol.] 629–632.

RÜGER, C. 2004. *Germany*, [w:] A. K. Bowman, E. Champlin, A. Lintott (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. X: *The Augustan Empire, 43 B. C.–A. D. 69*, Cambridge: 517–534.

DE RUGGIERO, E. 1896. *Le colonie dei Romani*, Spoleto.

DE RUGGIERO, E. 1900. *Dizionario Epigrafico di Antichità Romane*, vol. II, p. 1, Roma.

RUSCU, L. 2006. *Actia Nicopolis*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 157: 247–255.

RUTKOWSKI, M. 2011. *Problem funkcji nazw własnych w onomastyce. Przegląd stanowisk*, „Conversatoria Linguistica", 4: 54–65.

RUZICKA, L. 1933. *Die Münzen von Pautalia*, Sofia.

ŠAČIĆ BEĆA, A. 2017. *Rimske administrativne jedinice na pretpostavljenoj teritoriji panonskog naroda Oserijatâ: municipium Faustinianum i Servitium/ Roman administrative units on the presumed territory of the Pannonian community of the Oseriates: municipium Faustinianum and Servitium*, „Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu/ Herald of the National Museum of Bosnia and Herzegovina in Sarajevo" 54: 109–166.

SALAMA, P. 1999 [1996]. *Chronique d'une ville disparue: «Rusguniae» de Maurétanie Césarienne*, „Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France": 129–143.

SALAMON, M. 1975. *Rozwój idei Rzymu-Konstantynopola od IV wieku do pierwszej połowy VI wieku*, Katowice.

VON SALDERN, F. 2004. *Einige Bemerkungen zur Kalenderreform des Commodus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 146: 189–192.

SALVATERRA, C. 1987. *Forum Iulium nell'iscrizione di C. Cornelio Gallo sull'obelisco Vaticano*, „Aegyptus", 67: 171–181.

SALWAY, B. 1994. *What's in a Name? A Survey of Roman Onomastic Practice from c. 700 B.C. to A.D. 700*, „The Journal of Roman Studies", 84: 124–145.

SARADI, H. 2022. *Constantine, Constantinople and the Trojan Legends. Byzantine Reactions to the Decline of Rome*, [w:] C. P. Christou, P. Katsoni, C.A. Bozinis (ed.), *Constantine the Great and His Age. 1700th Anniversary of the Edict of Milan (Proceedings of International Conference, Thessaloniki 4–6 December 2013)*, Thessaloniki: 461–477.

SARICAKIS, T. C. 1970. *Nicopolis d'Épire était-elle une colonie romaine ou une ville grecque?*, „Balkan Studies", 11: 91–96.

SARTRE, M. 1997. *Wschód rzymski. Prowincje i społeczeństwa prowincjonalne we wschodniej części basenu Morza Śródziemnego w okresie od Augusta do Sewerów (31 r. p.n.e.–235 r. n.e.)*, tł. S. Rościcki, Wrocław–Kraków.

SARTRE, M. 2005. *The Middle East under Rome*, trans. C. Porter, E. Rowlings, J. Routier-Pucci, London.

ŠAŠEL KOS, M. 2012. *Colonia Iulia Emona – the genesis of the Roman city*, „Arheološki vestnik", 63: 79–104

ŠAŠEL KOS, M. 2017. *The Statii of Risinium*, [w:] D. Demicheli (ed.), *lllyrica antiqua. In honorem Duje Rendić-Miočević. Proceedings of the International Conference, Šibenik 12th–15th September 2013*, Zagreb: 171–185.

ŠAŠEL KOS, M. 2018. *The Residents of Siscia: A Population Study*, „Epigraphica", 80: 265–321.

SASTRE PARPAL, N. 2019. *La presencia del emperador Claudio en Hispania*, „Espacio, tiempo y forma", 32: 95–114.

DE SAULCY, L. F. J. C. 1874. *Numismatique de la Terre Sainte. Description des monnaies autonomes et impériales de la Palestine et de l'Arabie Pétrée*, Paris.

486:2679129243

SAWIŃSKI, P. 2018. *«Damnatio memoriae» w antycznym Rzymie*, „Lingua ac communitas", 28: 51–70.

SAWIŃSKI, P. 2021. *Maius or aequum? A Few Remarks on the Specifics of Augustus' imperium*, [w:] K. Balbuza, Z. Kaczmarek, K. Królczyk, A. Tatarkiewicz (ed.), *Antiquitas Aeterna. Classical Studies Dedicated to Leszek Mrozewicz on His 70th Birthday*, Wiesbaden: 357–362.

SAYAR, M. H. 2001. *Tarkondimotos: Seine Dynastie, seine Politik und sein Reich*, [w:] É. Jean, A. M. Dinçol, S. Durugönül (ed.), *La Cilicie: espaces et pouvoirs locaux (IIe millénaire av. J.-C.–IVe siècle ap. J.-C.). Actes de la Table Ronde d'Istanbul, 2–5 novembre 1999,* Istanbul: 373–380.

SAYAR, M. H. (hrsg.) 2000. *Die Inschriften von Anazarbos und Umgebung*, T. 1: *Inschriften aus dem Stadtgebiet und der nächsten Umgebung der Stadt*, Bonn [IK, Bd. 56]

SCHALIT, A. 1975. *Die Erhebung Vespasians nach Flavius Josephus, Talmud und Midrasch. Zur Geschichte einer messianischen Prophetie*, [w:] H. Temporini, W. Haase (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 2, Berlin–New York: 208–327.

SCHILLINGER-HÄFELE, U. 1974. *Die Deduktion von Veteranen nach Aventicum. Ein Beitrag zur Geschichte der Kolonisation der frühen Kaiserzeit*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 4: 441–449.

SCHLUMBERGER, J. 1974. *Die Epitome de Caesaribus. Untersuchungen zur heidnischen Geschichtsschreibung des 4. Jahrhunderts n. Chr*., München.

SCHMIDT, M. G. 2014. *Municipium Flavium Olaurense. Eine neue Inschrift aus Lora de Estepa*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 192: 301–302.

SCHOENVISNER, F. 1791. *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem*, Pest.

SCHÖNERT, E. 1965. *Die Münzprägung von Perinthos*, Berlin.

SCHULTEN, A. 1953. *Porta Augusta*, [w:] K. Ziegler (hrsg.), RE, Bd. XXII/1, Stuttgart: [kol.] 322.

SCHULTZ, C. E., MCINTYRE, G. 2023. *A Re-evaluation of the So-Called Fulvia Coinage*, „Historia: Zeitschrift für alte Geschichte", 72: 58–85.

SCHWARTZ, J. 1977. *L. Domitius Domitianus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 25: 217–220.

SCOTT, W. H. 1853–1854. *Agrippias Caesarea*, „The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society", 16: 97–99.

SZCZERBOWSKA-KOPACZ, J. 2011. *Klasyfikacja, znaczenie oraz pochodzenie nazw geograficznych w Polsce*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze", 5: 177–184.

SEECK, O. 1889. *Die Zeitfolge der Gesetze Constantins*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung", 10: 1–44, 177–251.

SEECK, [O.] 1912. *Helena nr 2*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. VII/2, Stuttgart: [kol.] 2820–2822.

SEGAL, J. B. 1970. *Edessa. The Blessed City*, Oxford.

SEYRIG, H. 1950. *Irenopolis – Neronias – Sepphoris*, „The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society", 10: 284–289.

SEYRIG, H. 1955. *Irenopolis – Neronias – Sepphoris: An Additional Note*, „The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society", 15: 157–159.

SEYRIG, H. 1969. *Monnaies hellénistiques*, „Revue numismatique", 6e sér., 11: 36–52.

SHAW, B. D. 1981. *The Elder Pliny's African Geography*, „Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte", 30: 424–471.

SHERK, R. K. 1980. *Roman Galatia: The Governors from 25 B. C. to A. D. 114*, , [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7/2, hrsg. Berlin–New York: 954–1052.

SHERWIN-WHITE, A. N. 1973. *The Roman Citizenship*, Oxford.

SHOTTER, D. C. A. 1975. *A Time-Table for the «Bellum Neronis»*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 24: 59–74.

SIJPESTEIJN, P. J. 1974. *Macrinus' damnatio memoriae und die Papyri*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 13: 219–227.

487:3348304355

SILVESTRINI, M. 2011. *Colonia Septimia Augusta Agrigentinorum*, [w:] S. Cagnazzi, M. Chelotti, A. Favuzzi, F. Ferrandini Troisi, D. P. Orsi, M. Silvestrini, E. Todisco (a cura di), *Scritti di storia per Mario Pani*, Bari: 455–468.

SILVESTRINI, M. 2020. *Un autorevole tribuno militare e una titolatura imperiale in due epigrafi inedite di Lilibeo*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 213: 294–300.

SIRAGO, V. A. 1978. *Principato di Augusto, Concentrazione di proprietà e di poteri nelle mani dell'imperatore*, Bari.

SKEAT, T. C. (ed.) 1964. *Papyri from Panopolis in the Chester Beatty Library, Dublin*, Dublin.

SKOTHEIM, M. 2022. *Hadrian and the dramatic festivals of Achaea*, [w:] A. Kouremenos (ed.), *The Province of Achaea in the 2nd Century CE: The Past Present*, London–New York: 56–72.

SMITH, P. 1870. *Celticoflavia*, [w:] W. Smith (ed.), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, vol. I, Boston: 583.

SMALLWOOD, E. M. (ed.) 1966. *Documents illustrating the principate of Nerva, Trajan and Hadrian*, Cambridge.

SOGLIANO, A. 1897. *Colonie Neroniane*, „Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei, Classe di scienze morali, storiche e filologiche", 6: 389–395.

SPEIDEL, M. P. 1984. *Europeans – Syrian Elite Troops at Dura-Europos and Hatra*, [w:] M. P. Speidel, *Roman Army Studies I*, Amsterdam: 301–309.

SPEIDEL, M. P. 1993. *Commodus the God-Emperor and the Army*, „The Journal of Roman Studies", 83: 109–114.

SPOERRI BUTCHER, M. (ed.) 2006. *Roman Provincial Coinage*, vol. VII/1: *Gordian I to Gordian III (AD 238–244). Asia*, London–Paris.

STAAB, G. 2006. *Chronographie als Philosophie. Die Urwahrheit der mosaischen Überlieferung nach dem Begründungsmodell des Mittelplatonismus bei Julius Africanus (Edition und Kommentierung von Africanus Chron. fr. 1)*, [w:] M. Wallraff (hrsg.), *Julius Africanus und die christliche Weltchronistik*, Berlin–New York: 61–82.

STANLEY, K. 1963. *Rome, Ἔρως and the «Versus Romae»*, „Greek Roman and Byzantine Studies", 4: 237–249.

STAUBER, J. (hrsg.) 1996. *Die Bucht von Adramytteion*, Bd. 2: *Inschriften, literarische Testimonia, Münzen*, Bonn [IK, Bd. 51].

STEIN, A. 1920. *Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia*, Sarajevo.

STEIN, E. 1918. *Iulius nr 386*, [w:] W. Kroll (hrsg.), RE, Bd. X/1, Stuttgart: [kol.] 755–770.

STEPHENS FALCASANTOS, R. 2020. *Constantinople: Ritual, Violence, and Memory in the Making of a Christian Imperial Capital*, Oakland.

STEWART, G. R. 1954. *A Classification of Place Names*, „Names: A Journal of Onomastics", 2: 1–13.

STIGLITZ, H., HANDLER, M., JOBST, W. 1977. *Carnuntum*, [w:] H. Temporini, W. Haase (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 6, Berlin–New York: 583–730.

STRASSER, J.-Y. 2016. *La période et les périodoniques à l'époque impériale*, „Cahiers du Centre Gustave Glotz", 27: 53–86.

STROBEL, K. 2009. *The Galatians in the Roman Empire: historical tradition and ethnic identity in Hellenistic and Roman Asia Minor*, [w:] T. Derks, N. Roymans (ed.), *Ethnic Constructs in Antiquity: The Role of Power and Tradition*, Amsterdam: 117–144.

STRUBBE, J. H. M. 1984–1986. *Gründer kleinasiatischer Städte: Fiktion und Realität*, „Ancient Society", 15/17: 253–304.

STRUVE, V. V., TIHOMIROV, M. N., GAIDUKEVICH, V. F., DOVATUR, A. I., KALLISTOV, D. P., KNIPOVICH, T. N. (red.) 1965. *Korpus bosporskih nadpisei* [CIRB], Moskva–Leningrad.

STYLOW, A. U. 1991. *El municipium Flavium V(---) de Azuaga (Badajoz) y la municipalización de la Baeturia Turdulorum*, „Studia Historica: Historia Antigua", 9: 11–27.

SULLIVAN, R. D. 1980. *The Dynasty of Cappadocia*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7/2, Berlin–New York: 1125–1168.

SULLIVAN, R. D. 1990. *Near Eastern Royalty and Rome, 100–30 B.C.*, Toronto–London.

488:6075692209

SUTHERLAND, C. H. V., CARSON, R. A. G. (ed.) 1984. *The Roman Imperial Coinage*, vol. I: *From 31 BC to AD 69*, London.

SWAN, P. M. 2004. *The Augustan Succession: An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History, Books 55–56*, Oxford.

SYDENHAM, E. A. 1933. *The Coinage of Caesarea in Cappadocia*, London.

SYME, R. 1958 a. *Imperator Caesar: A Study in Nomenclature*, „Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte", 7: 172–188.

SYME, R. 1958 b. *Tacitus*, vol. 2, Oxford.

SYME, R. 1964. *Hadrian and Italica*, „The Journal of Roman Studies", 54: 142–149.

SYME, R. 1969. *Pliny the Procurator*, „Harvard Studies in Classical Philology", 73: 201–236.

SYME, R. 1971. *Emperors and Biography. Studies in the Historia Augusta*, Oxford.

SYME, R. 1974. *The Ancestry of Constantine*, [w:] J. Straub (hrsg.), *Bonner Historia Augusta Colloquium 1971*, Bonn: 237–253.

SYME, R. 1986. *Isauria in Pliny*, „Anatolian Studies", 36: 159–164.

SZABÓ, A. 2022. *Source data for municipium Aelium Mogionibus (Környe, Komárom–Esztergom County, Hungary)*, „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae", 73: 163–167.

SZABO, C. 2017. *Histories of archaeology in Transylvania. A short overview*, [w:] C. Szabó, V. Rusu-Bolindeț, G. T. Rustoiu, M. Gligor (ed.), *Adalbert Cserni and his Contemporaries. The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond*, Cluj-Napoca: 373–400.

TABATA, K. 1997. *The Date and Setting of the Constantinian Inscription of Hispellum (CIL XI, 5265 = ILS 705)*, „Studi Classici e Orientali", 45: 369–410.

TADAJCZYK, K. 2021. *Epistulae Hadriani ad Stratonicenses Hadrianopolitas. Listy Hadriana do obywateli Stratonikeji Hadrianopolis*, „Studia prawno-ekonomiczne", 120: 109–117.

TAHBERER, B. 2015. *A Series of Coins from an Uncertain Caesarea*, „The Numismatic Chronicle", 175: 47–55.

TAKMER, B., KAŞKA, G. 2018. *Fahri Duumviratus: Colonia Caesarea Antiochensis Örneği*, [w:] M. Arslan, F. Baz (ed.), *Arkeoloji, Tarih ve Epigrafi'nin Arasında: Prof. Dr. Vedat Çelgin'in 68. Doğum Günü Onuruna Makaleler*, İstanbul: 825–861.

TALBERT, R. J. A. (ed.) 2000. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*, Princeton.

TALLOEN, P. 2015. *Cult in Pisidia: Religious Practice in Southwestern Asia Minor from Alexander the Great to the Rise of Christianity,* Turnhout.

TALLOEN, P., WAELKENS, M. 2005. *Apollo and the Emperors (II): The Evolution of the Imperial Cult at Sagalassos*, „Ancient Society", 35: 217–249.

TARN, W. W. 1948. *Alexander the Great. II: Sources and Studies*, London–Melbourne.

TARN, W. W. 1964. *Hellenistic Civilisation*, Cleveland–New York.

TARPIN, M. 2021. *Urbem condere, coloniam deducere: la procédure de «fondation» coloniale*, [w:] M. Tarpin (ed.), *Colonies, territoires et statuts: nouvelles approches*, Besançon: 13–94.

TEMPORINI, H. 1978. *Die Frauen am Hofe Trajans. Ein Beitrag zur Stellung der Augustae im Principat*, Berlin–New York.

TEUTSCH, L. 1962. *Das Städtewesen in Nordafrika in der Zeit von C. Gracchus bis zum Tode des Kaisers Augustus*, Berlin.

THOMAS, J. D. 1976. *The Date of the Revolt of L. Domitius Domitianus*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 22: 253–279.

THOMASSON, B. E. 1982. *Zur Verwaltungsgeschichte der römischen Provinzen Nordafrikas (Proconsularis, Numidia, Mauretaniae)*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 10/2, Berlin–New York: 3–61.

THOMSEN, P. (hrsg.) 1917. *Die römischen Meilensteine der Provinzen Syria, Arabia und Palaestina*, Leipzig.

489:5045095766

TIERNEY, M. 1934. *Constantine the Great and His City*, „Studies: An Irish Quarterly Review", 23: 59–70.

TOCHEV, D. 2017. *Notes on Hadrianopolis in Thrace*, [w:] D. Stoyanova, G. Boykov, I. Lozanov (ed.), *Cities in Southeastern Thrace: Continuity and Transformation*, Sofia: 111–114.

TODOROVIĆ, J., KONDIĆ, V., STAMENKOVIĆ, J. 1971. *Keltski i rimski Singidunum*, Beograd.

TOMLIN, R. S. O., WRIGHT, R. P., HASSALL, M. W. C. (ed.) 2009. *The Roman Inscriptions of Britain*, vol. III: *Inscriptions on Stone, found or notified between 1 January 1955 and 31 December 2006*, Oxford.

TOPALILOV, I. 2007. *Ulpia Nicopolis ad Istrum and Claudia Leucas: Two Examples with Drawn Peregrine City-Titles*, [w:] A. Iakovidou (ed.), *Thrace in the Graeco-Roman World. Proceedings of the 10th International Congress of Thracology, Komotini–Alexandroupolis 18–23 October 2005*, Athens: 620–625.

TOPALILOV, I. 2008. *Za datata na nagrobnia nadpis na T. Aurelius Secundus*, „Acta Musei Varnaensis", 7/2: 247–252.

TOPALILOV, I. 2014. *An Aspect of the Political Propaganda in Philippopolis, Thrace, during II C. AD*, [w:] *Studia Hungaro-Bulgarica*, t. III, Sumen–Szeged: 5–18.

TOPALILOV, I. 2015. *Über die Bedeutung des Epithetons Ulpia im Titel der Peregrinalen Stadt Nicopolis ad Istrum*, [w:] L. Mihailescu–Bîrliba (ed.), *Colonisation and Romanization in Moesia Inferior. Premises of a Contrastive Approach*, Kaiserslautern–Mehlingen: 157–177.

TOPALILOV, I. 2016. *Once Again on the Ulpian Cities in Roman Thrace*, [w:] M. Slavova, N. Sharankov (ed.), *Studia Classica Serdicensia V: Monuments and Texts in Antiquity and beyond. Essays for the Centenary of Georgi Mihailov (1915–1991)*, Sofia: 382–393.

TOPALILOV, I. 2018 a. *A Note on the Name of Nicopolis ad Istrum*, „Open Archaeology", 4: 340–349.

TOPALILOV, I. 2018 b. *Thracian Veterans and the Pseudo-Tribes*, [w:] L. Vagalinski, M. Raycheva, D. Boteva, N. Sharankov (ed.), *Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference: Cities, Territories and Identities (Plovdiv, 3rd–7th October 2016)*, Sofia: 151–159.

TOPALILOV, I. S. 2022 a. *Trayanoviyat gentilitsium v imeto na Serdika*, [w:] I. S. Topalilov, K. S. Porozhanov, P. V. Ilieva, R. T. Popova (red.), *Studia Thracica. Yubileyno izdanie: Podbrani statii po povod 50 godini ot sazdavaneto na Instituta po trakologia*, Sofia: 497–510.

TOPALILOV, I. 2022 b. *Ulpia Topeiros. The Imperial Nomen Gentilicium in a City-Title in Roman Thrace*, „Studia Europaea Gnesnensia", 24: 87–94.

TOPALILOV, I. 2024. *The Tribe Affiliation of the Romans in the Lower Danube*, „Electrum", 31: 39–49.

TSCHERIKOWER, V. 1927. *Die hellenistischen Städtegründungen von Alexander dem Grossen bis auf die Römerzeit*, Leipzig.

TUDOR, D. 1976. *Castra Traiana*, [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton–New Jersey: 207.

TÜRK, M. 2020. *Hadrianutherai: eine noch nicht lokalisierte Stadt der römischen Kaiserzeit in Asia Minor*, „Antike Welt", 6: 63–66.

UGGERI, G. 1991. *L'insediamento rurale dell'Umbria Meridionale tra Tardoantico ed Altomedioevo*, [in:] G. Binazzi (ed.), *L'Umbria meridionale fra tardo-antico ed altomedioevo. Atti del convegno di studio. Acquasparta 6–7 maggio 1989*, Assisi: 9–24.

UNTERMANN, J. 2001. *La toponimia antigua como fuente de las lenguas hispano-celtas*, „Palaeohispanica", 1: 187–218.

URLOIU, R. 2010. *Legio XVI Flavia Firma from its creation to the early years of Hadrian*, „Cogito. Multidisciplinary Research Journal", 2: 71–81.

UROZ RODRÍGUEZ, H., VELAZA, J. 2019. *Un fragmento de tabula de bronce procedente de la Colonia Libisosa Foroaugustana*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 211: 310–312.

VALLENTIN, F. 1883. *La colonie latine Augusta Tricastinorum*, Vienne.

VARNER, E. R. 2004. *Mutilation and Transformation: Damnatio Memoriae and Roman Imperial Portraiture*, Leiden–Boston.

490:9290556835

VIDAL, P. 1887. *Elne historique et archéologique*, Perpignan.

VIDAL, P. 1888. *Guide du touriste et de l'archéologue dans la cathédrale et le cloître d'Elne*, Perpignan.

VISCONTI, [P. E.] 1856. *Appendice* [*Gli scavi eseguiti in Ostia*], „Giornale di Roma", 10 giugno.

VITTINGHOFF, F. 1936. *Der Staatsfeind in der römischen Kaiserzeit. Untersuchungen zur «damnatio memoriae»*, Berlin.

VITTINGHOFF, F. 1952. *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus*, Wiesbaden

VITTINGHOFF, F. 1978. *«Stadt» und Urbanisierung in der griechisch-römischen Antike*, „Historische Zeitschrift", 226: 547–563.

VULPE, R. 1978. *La victoire de Trajan à Nicopolis ad Istrum*, [w:] V. Georgiev (ed.), *Studia in honorem Veselini Beševliev*, Sofia: 463–474.

WACHER, J. 1997. *The Towns of Roman Britain*, London–New York.

WAELKENS, M. 1979. *Germa, Germokoloneia et Germia*, „Byzantion", 49: 447–464.

WADDINGTON, W. H., BABELON, E., REINACH, T. (ed.), *Recueil général des monnaies grecques d'Asie Mineure*, t. 1/1, Paris 1904.

WALCZAK, E. 2016. *The North Black Sea Collection of Dr Ignacy Terlecki. The Coinage of Bosporan Cities and Chersonesus*, „Notae Numismaticae-Zapiski Numizmatyczne", 11: 63– 90.

WALLNER, Ch. 1997. *Soldatnekaiser und Sport*, Frankfurt am Main–Wien.

WAŁEK-CZERNECKI, T., WITKOWSKI, S. 1934. *Dzieje greckie*, Warszawa.

WARDLE, D. 2015. *Sometimes a Name is just a Name: Tacitus' Use of 'Augustus'*, „Acta Classica", 58: 166–190.

WATKINS, T. H. 1983. *Coloniae and Ius Italicum in the Early Empire*, „The Classical Journal", 78: 319–336.

WATKINS, T. H. 1989. *Vespasian and Italic Right*, „The Classical Journal", 84: 117–136.

WATKINS, T. H. 2002. *Colonia Marciana Traiana Thamugadi: Dynasticism in Numidia*, „Phoenix", 56: 84–108.

WATSON, A. 1999. *Aurelian and the Third Century*, London–New York.

WATSON, G. 2017. *Die-sharing and the 'Pseudo-Autonomous' Coinages*, „The Numismatic Chronicle", 177: 201–211.

WEBB, P. H. (ed.) 1968. *The Roman Imperial Coinage*, vol. V, p. 2, London.

WEBER, W. 1907. *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig.

WEINSTOCK, S. 1960. *Pax and Ara Pacis*, „The Journal of Roman Studies", 50: 44–58.

WELLES, C. B., FINK, R. O., GILLIAM, J. F. (ed.) 1959. *The Excavations at Dura-Europos conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters. Final Report V*, p. 1: *The Parchments and Papyri*, New Haven.

WEIß, P. 2006. *Die Auxilien des syrischen Heeres von Domitian bis Antoninus Pius. Eine Zwischenbilanz nach den neuen Militärdiplomen*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 36: 249–298.

WEST, D. 1994. *In the Wake of Aeneas (Aeneid 3.274–88, 3.500–5, 8.200–3)*, „Greece & Rome", 41: 57–61.

WEYNAND, [R.] 1909. *Flavius nr 206*, [w:] G. Wissowa (hrsg.), RE, Bd. VI/ 2, Stuttgart: [kol.] 2623–2695.

WIENAND, J. 2012. *Der Kaiser als Sieger. Metamorphosen triumphaler Herrschaft unter Constantin I*, Berlin.

WIEWIOROWSKI, J. 2022. *Kolumny w insygniach Notitia dignitatum?*, „Zeszyty Prawnicze", 22: 203–239.

WILCKEN, U. 1963. *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde*, Bd. I: *Historischer Teil*, 2. Hälfte: *Chrestomathie*, Hildesheim.

WILKES, J. 2005. *Changes in Roman Provincial Organization, A. D. 193–337*, [w:] A. K. Bowman, P. Garnsey, A. Cameron (ed.), *The Cambridge Ancient History*, vol. XII: *The Crisis of Empire, A. D. 193–337*, Cambridge: 705–713.

WILKES, J. J. 1963. *A Note on the Mutiny of the Pannonian Legions in A. D. 14*, „The Classical Quarterly", 13: 268–271.

491:2200580912

WILKES, J. J. 1969. *Dalmatia*, London.

WILSON, A. J. N. 1966. *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*, New York.

WINKLER, G. 1993. *Erläuterungen*, [w:] C. Plinius Secundus d. Ä., *Naturkunde. Lateinisch-deutsch*. *Buch V: Geographie: Afrika und Asien*, hrsg. und übers. von G. Winkler (in Zusammenarbeit mit R. König), München: 111–278.

WITKOWSKI, S. 1925. *Historjografja grecka i nauki pokrewne (chronografja – biografja –etnografja – geografja)*, t. 1, Kraków.

WŁOSKOWICZ, W. 2017. *Functions of Geographical Names and the Use of Endo- and Exonyms*, „Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft", 159: 323–343.

WOJTYSKA, H. 1973. *Africanus Sextus Iulius*, [w:] F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. 1, Lublin: [kol.] 132.

WOLFF, H. 1975. *Miscellanea Dacica (I). I. Zu einer Inschrift aus Smederevo*, „Acta Musei Napocensis", 12: 139–158.

WOLSKI, J. 2004. *Wstęp*, [w:] J. Wolski (oprac.), H. Gesztoft-Gasztold (tłum.), Flawiusz Arrian, *Wyprawa Aleksandra Wielkiego*, Wrocław: V–XXV.

WOUDHUYSEN, G. 2018. *Uncovering Constans' Image*, [w:] D. W. P. Burgersdijk, A. J. Ross (ed.), *Imagining Emperors in the Later Roman Empire*, Leiden–Boston: 158–182.

WOYTEK, B. E. 2011. *The Coinage of Apamea Myrlea under Trajan and the Problem of Double Communities in the Roman East*, „The Numismatic Chronicle", 171: 121–132.

WRIGHT, N. L. 2009. *A new dated coin of Tarkondimotos II from Anazarbos*, „Anatolian Studies", 59: 73–75.

WRIGHT, N. L. 2012. *The house of Tarkondimotos: a late Hellenistic dynasty between Rome and the East*, „Anatolian Studies", 62: 69–88.

WROTH, W. (ed.) 1899. *Catalogue of the Greek Coins of Galatia, Cappadocia, and Syria*, London [BMC, vol. 20].

YON, J.-B., ALIQUOT, J. (ed.) 2016. *Inscriptions grecques et latines du Musée national de Beyrouth*, Beyrouth.

YURUKOVA, Y. 1987. *Monetosecheneto na gradovete v Dolna Mizia i Trakia II–III v.: Hadrianopol*, Sofia.

ZAHARIADE, I. 2005 a. *Augusta*, [w:] M. Zahariade (ed.), *Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity (ca. 1500 B.C.–ca. A.D. 500)*, fasc. 7, Amsterdam: [kol.] 1084.

ZAHARIADE, I. 2005 b. *Augusta Ambianorum*, [w:] M. Zahariade (ed.), *Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity (ca. 1500 B.C.–ca. A.D. 500)*, fasc. 7, Amsterdam: [kol.] 1084–1085.

ZAHRNT, M. 1979. *Die Hadriansstadt von Athen. Zu FGrHist 257 F 19*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 9: 393–398.

ZAHRNT, M. 1988 a. *Antinoopolis in Ägypten. Die hadrianische Gründung und ihre Privilegien in der neueren Forschung*, [w:] H. Temporini (hrsg.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 10/1, Berlin–New York: 669–706.

ZAHRNT, M. 1988 b. *Vermeintliche Kolonien des Kaisers Hadrian*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 71: 229–249.

ZAHRNT, M. 1988 c. *Zum römischen Namen von Augsburg*, „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik", 72: 179–180.

ZAHRNT, M. 1996. *Hadrians Wirken in Makedonien*, [w:] E. Voutiras (ed.), Επιγραφές της Μακεδονίας/ *Inscriptions of Macedonia*. Γ΄ διεθνές συμπόσιο δια τη Μακεδονία/ *Third International Symposium on Macedonia. Thessaloniki, 8–12 December 1993*, Thessaloniki: 229–239.

ZAHRNT, M. 2002. *Urbanitas gleich Romanitas. Die Städtepolitik des Kaisers Traian*, [w:] A. Nünnerich-Asmus (hrsg.), *Traian. Ein Kaiser der Superlative am Beginn einer Umbruchzeit?*, Mainz: 51–72.

ZAHRNT, M. 2008. *Hadrians Beitrag zur Munizipalisierung der Africa proconsularis,* [w:] H. Börm, N. Ehrhardt, J. Wiesehöfer (hrsg.), *Monumentum et instrumentum inscriptum. Beschriftete Objekte aus Kaiserzeit und Spätantike als historische Zeugnisse. Festschrift für Peter Weiß zum 65. Geburtstag*, Stuttgart: 237–238.

492:2737404621

ZANINOVIĆ, M. 1976. *Parentium,* [w:] R. Stillwell, W. L. Macdonald, M. H. McAlister (ed.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton: 676.

ZGUSTA, L. 1984. *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg.

ZIEGLER, R. (hrsg.) 2001. *Sylloge nummorum Graecorum. Deutschland: Pfälzer Privatsammlung*, Bd. 6: *Isaurien und Kilikien. Nr. 1–1486*, München.

ZIEGLER, R. 1977. *Münzen Kilikiens als Zeugnis kaiserlicher Getreidespenden*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 27: 29–67.

ZIEGLER, R. 1978. *Antiochia, Laodicea und Sidon in der Politik der Severer*, „Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts", 8: 493–514.

ZIEGLER, R. 1985. *Städtisches Prestige und kaiserliche Politik. Studien zum Festwesen in Ostkilikien im 2. und 3. Jahrhundert n. Chr.*, Düsseldorf.

ZIEGLER, R. 1993 a. *Ären kilikischer Städte und Politik des Pompeius in Südostkleinasien*, „Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik", 8: 203–219.

ZIEGLER, R. 1993 b. *Kaiser, Heer und Städtisches Geld. Untersuchungen zur Münzprägung von Anazarbos und anderer ostkilikischer Städte*, Wien.

ZIEGLER, R. 1998. *Alexander der Große als Städtegründer: Fiktion und Realität*, [w:] U. Peter (hrsg.), *Stephanos nomismatikos. Edith Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag*, Berlin: 679–697.

ZIEGLER, R. 1998–1999. *Ergänzungen zum Münzcorpus der Stadt Anazarbos in Kilikien*, „Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte", 48/49: 101–132.

ZIEGLER, R. 1999. *Das Koinon der drei Eparchien Kilikien, Isaurien und Lykaonien im späten 2. und frühen 3. Jahrhundert n. Chr*., [w:] K. Fuhrmeister (hrsg.), *Studien zum antiken Kleinasien IV*, Bonn: 137–153.

ZIMNOWODZKA, A. 2021. *Święta Eulalia z Barcelony – początki kultu pierwszej patronki miasta*, „Studia Iberystyczne", 20: 237–253.

ZIÓŁKOWSKI, A. 2008. *Historia Rzymu*, Warszawa.

ZIÓŁKOWSKI, A. 2009. *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa.

ŽIVIĆ, M. 2007. *Felix Romuliana – Streben nach ewigem Nachruhm*, „Archäologie in Deutschland", 5: 52–55.

ZOIA, S. 2017. *Mediolanum da municipium a colonia*, [w:] S. Evangelisti, C. Ricci (a cura di), *Le forme municipali in Italia e nelle province occidentali tra i secoli I a. C. e III d. C. Atti della XXI Rencontre franco-italienne sur l'épigraphie du monde Romain (Campobasso 24–26 settembre 2015)*, Bari: 133–142.

ZUMPT, A. W. 1850. *Commentationum epigraphicarum ad antiquitates Romanas pertinentium volumen*, Berolini.

ZWOLSKI, E. 1984. *Kasjodor i Jordanes. Historia gocka, czyli scytyjska Europa*, Lublin.

Netografia

http://digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornale/UBO3917275/1856/Giugno/33 (23.06.2025).

http://lupa.at/4310 (22.07.2023).

http://numismatics.org/ocre/id/ric.3.com.560 (18.07.2024).

http://www.stoa.org/texts (11.08.2024).

https://cngcoins.com/Coin.aspx?CoinID=231397 (14.06.2024).

https://db.edcs.eu/epigr/epi.php?s_sprache=de (20.12.2025).

https://edh.ub.uni-heidelberg.de/ (20.12.2025).

https://inscriptions.packhum.org/text/313608 (3.10.2025).

493:7436007052

https://rpc.ashmus.ox.ac.uk/ (20.12.2025).

https://www.forumancientcoins.com/numiswiki/view.asp?key=COL%20L%20AN%20COM%20P%20M%20TR%20P%20XV%20IMP%20VIII%20COS%20VI%20S%20C (18.07.2024)

https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2061&lot=143 (24.07.2024).

https://www.tabula-peutingeriana.de/ (18.12.2025).

494:3545538456

Wykaz tabel i wykresów

Tabela 1. Korelacja pomiędzy szykami, w jakich przydawki, derywowane od imion cesarzy, występują na ogół w inskrypcjach w sąsiedztwie antroponimów, filiacji i informacji o *origo*/ *domus* a sposobem interpretowania owych przydawek przez G. Forniego……..……..……52

Wykres 1. Liczba ośrodków noszących dynastyczne nazwy i przydomki w poszczególnych obszarach cesarstwa ……158

Wykres 2. Liczba kolonii noszących dynastyczne nazwy i przydomki w poszczególnych częściach cesarstwa ……174

Wykres 3. Liczba municypiów noszących dynastyczne nazwy i przydomki w poszczególnych częściach cesarstwa…….....177

Wykres 4. Liczba ośrodków noszących dynastyczne miana nie będąc koloniami bądź municypiami w poszczególnych obszarach cesarstwa…….183

Wykres 5. Korelacja pomiędzy geografią a statusem prawnym ośrodków przyjmujących dynastyczne nazwy i przydomki – zestawienie sumaryczne……184

Wykres 6. Dynastyczne toponimy poświadczone lub dorozumiane dla minimum pięciu ośrodków cesarstwa…….199

Wykres 7. Dynastyczne epitety poświadczone lub dorozumiane dla co najmniej pięciu kolonii cesarstwa…….213

Wykres 8. Dynastyczne epitety poświadczone lub dorozumiane dla co najmniej pięciu municypiów cesarstwa ……224

495:7922925774

Summary

FROM CAESAREA TO CONSTANTINOPLE.
DYNASTIC PLACE NAMES AND CITY TITLES IN THE ROMAN EMPIRE

The thesis examines the dynastic names and titles of cities in the Roman Empire, i.e., toponyms and city titles derived from emperors and their family members (first and foremost women and offspring). The work consists of two parts, each comprising four chapters. The first part addresses methodological issues in the study of the discussed toponyms. The second part deals with various aspects of the analysed toponymy as a historical and linguistic phenomenon. The author attempts to determine the total number and geography of localities bearing the relevant names, point to the most frequently assumed toponyms and city titles, analyse the mechanisms of adopting dynastic appellations, and investigate their specificity as commemorative naming.

The first chapter of the monograph covers the difficulties combined with identifying dynastic place names and city titles. These problems sometimes arise from uncertainty as to whether a given proper name is a toponym (or title of a locality) and not, for example, the name of a military unit, festival, building, square, or so-called pseudo-tribe. Under certain circumstances, however, doubt may not concern whether a given onym is a place name, but whether it is of a dynastic nature.

The second chapter discusses situations in which the attestation for the names under examination and their spelling is questionable. It analyses cases in which, based on other evidence, it can be assumed that certain names have been distorted in the source material, as well as cases in which the loss of inscriptions mentioning them makes it difficult or impossible to verify their spelling. The author also draws attention to instances in which the appellations in question are attested as abbreviations, as ethnica, or as the names of the inhabitants. What should be kept in mind, the above-mentioned forms do not always allow the full form of the place name to be determined.

496:9195820434

In the third chapter, the author focuses on problems related to the attribution of the discussed appellations. To some extent, these may result from the large number of homonyms, the mobile nature of coins, and certain inscriptions (so-called wandering stones). However, they may also be caused by mistakes made by scribes, mincers, or stonemasons (recording errors), as well as by the incorrect readings or interpretations put forward by contemporary researchers (reading errors). A particular difficulty is posed by the interpretation of the colonial titulature recorded merely in the form of an abbreviation.

The fourth chapter is devoted to the troubles associated with identifying eponyms. Sometimes these troubles are the result of misleading or contradictory information contained in the source material, but often the problem lies in the lack of information about the eponym. In such instances, the recognition of the eponym may sometimes be hampered by homonymy or the similarity of the names of many emperors. Clues as to the identity of the eponym may be found in the honouring of a particular person as the founder of the city (κτίστης), the era in force in a given city, or the tribe attested for its inhabitants. However, these hints may be unreliable.

In the fifth chapter, which opens the second part of the work, an effort is made to approximate the total number of cities (or local communities) in the Roman Empire that, between the reigns of the young Caesar/ Augustus and Constantine the Great, adopted or could have adopted dynastic names and titles. According to his estimates, there could have been as many as 650 relevant cities/ communities. In the same chapter, the author analyzes their geography and the correlation between geography and legal status. The findings cast doubt on the view previously accepted in historiography that dynastic names were more popular in the eastern than in the western part of the empire. As a matter of fact, these appellations enjoyed similar popularity in both parts of the empire. At the time of their adoption, most of the communities did not obtain the status of a colony or municipium.

In the sixth chapter, the author points to the dynastic appellations and titles that were borne by the highest number of localities. The most popular dynastic place names in the Roman Empire include the toponyms Caesarea, Augusta, and Hadrianopolis. The titles Augusta, Iulia, and Aurelia are attested for the highest number of colonies, and Flavium, Aurelium, and Aelium for the largest group of municipia. The geography of the relevant names and titles indicates the areas in which the eponyms pursued an active municipal policy.

The mechanisms by which cities adopted dynastic names and titles constitute the topic of the seventh chapter. Most literary sources mention their top-down conferral by emperors, but Cassius Dio suggests that during the Severan era, cities often adopted such appellations on their

497:7447357646

own initiative. Their use seems to be under control in the light of Vespasian's lost letter to the inhabitants of Sabora, and the so-called rescript from Hispellum issued by Constantine the Great, Constantine II, Constantius II, and Constans. In addition to the intentional (top-down and bottom-up) naming, there may also have been a mechanism by which they became associated with specific cities to some extent by chance. This presumption applies to instances where it seems that the relevant names or titles were borrowed by localities from military units stationed in their vicinity.

The eighth and final chapter of the dissertation highlights the characteristic features of the discussed toponyms and titles as commemorative names. In the case of dynastic names, naming an object is more important than its identification, differentiation, or localisation, as is proper for the commemorative names. As a rule, the compellations under consideration are not so much associated with the acquisition of specific places, but with the commemoration of certain events linking the community with the eponym. Their range is wide and includes, among others, his birth or death, his victory over enemies, his proclamation as emperor, or learning about the elevation to the rank of *augustus*. Particular attention is paid to the instability of dynastic appellations, which linguists point to as potentially one of the main drawbacks of commemorative names. Although the instability of the analysed names and titles was not necessarily caused solely by the so-called *damnatio memoriae*, it constitutes a key background against which this shortcoming is considered in the eighth chapter.

650 localities (or communities) of the Roman Empire that bore or could have borne dynastic names or titles between the reigns of the young Caesar/ Augustus and Constantine the Great, as well as source references mentioning specific appellations, are listed in the Appendix to the dissertation. It provides the first comprehensive attempt to compile the dynastic toponyms and city titles of the Roman Empire since Brigitte Galsterer-Kröll's study (1972), and at the same time, the most complete in historiography to date.

498:1492239029